Ciechanowiec Memorial Book

Tsiḥanovits meḥoz Byalisṭoḳ

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Tsiḥanovits meḥoz Byalistoḳ : sefer 'edut ṿe-zikaron / ha-'orekh, Eli'ezer Le'oni.
IMPRINT	880-02 [Tel Aviv] : ha-Irgunim shel yotsʻe Tsiḥanovits be-Yiśraʻel uve-Artsot ha-Berit, 724 [1964]
DESCRIPT	936, 78 p. : ill., facsims., ports. ; 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Poland -- Ciechanowiec.
	Ciechanowiec (Poland) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Poland -- Ciechanowiec.
ADD'L NAME	Leoni, Eliezer.
ADD'L TITLE	Ciechanoviec (Bialystok district) Memorial and records

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ציחנוביץ

מחוז ביאליסטוק

ספר עדות וזכרון

העורך
אליעזר לאוני

הוצאת הארגונים של יוצאי ציחנוביץ בישראל ובארצות-הברית
תשכ"ד ישראל 1964

דפוס „ארזי" בע"מ, ת"א, רח' אילת השחר 4, טל. 34294

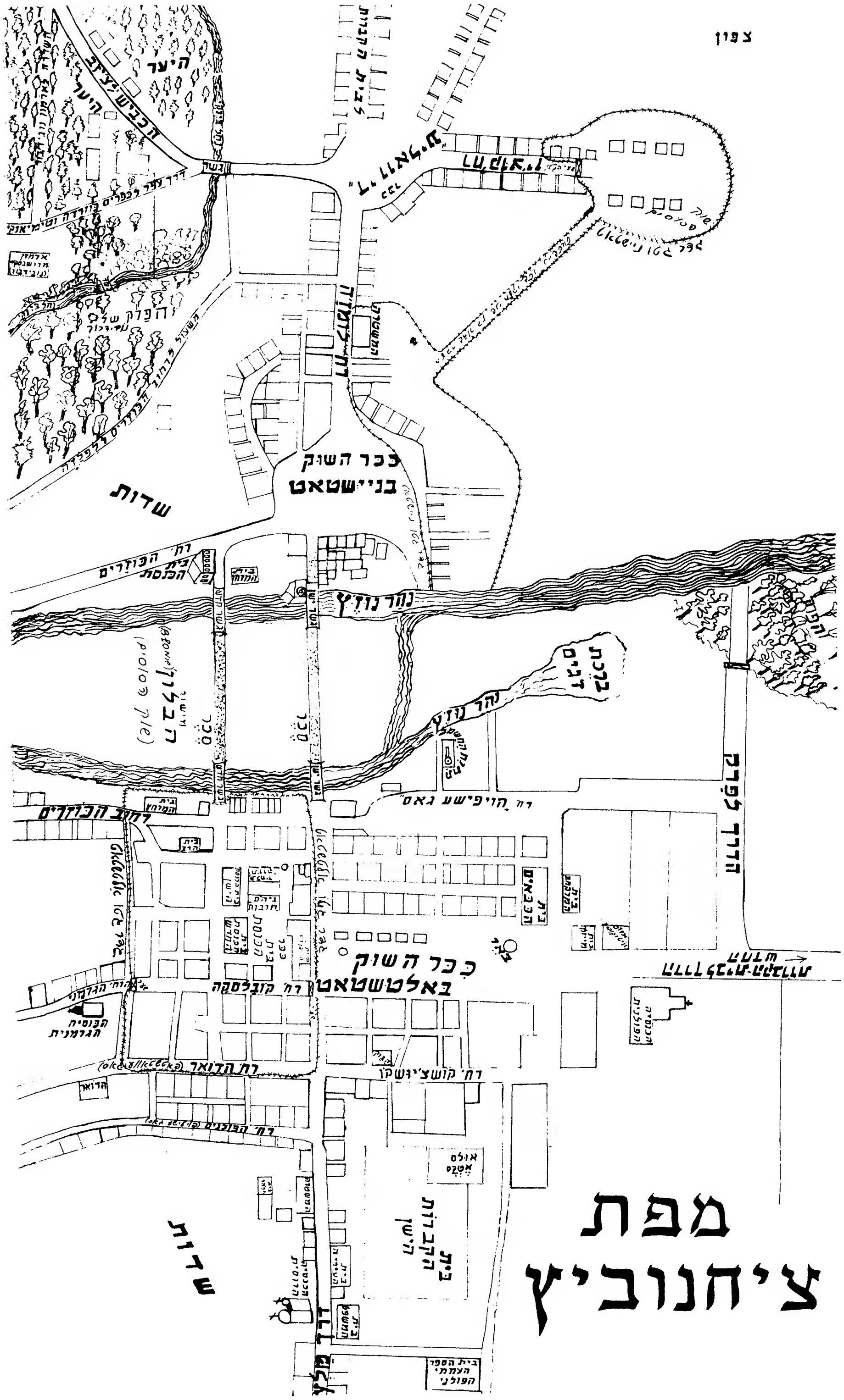
חברי המערכת בישראל

1) **אלישר** (קמינקובסקי) **צבי** — מרכז המערכת. 2) **אבנר** (יאַרמוס) **שושנה.** 3) **אשלגי** (זילברברג) **תהילה.** 4) **בלומנקרנץ** (פרץ) **דבורה.** 5) **בקשט** (ליובוביץ׳) **בתיה.** 6) **דרורי** (יסקולקה) **שמעון.** 7) **הלר־לוין רחל.** 8) **ורבה** (סעהר) **חוה.** 9) **וורובל אברהם משה.** 10) **לוין מנחם.** 11) **פסטרנק צבי.** 12) **פרץ טוביה.**

דער „יזכור״־בוך קאָמיטעט אין אַמעריקאַ

1) מ. געלפאַנד ז״ל. 2) ס. געלפאַנד. 3) מ. העריס. 4) מ. זאלאנדז׳. 5) י. זעליזער. 6) פ. חזן. 7) ב. יארמוס. 8) ה. יארמוס. 9) ב. לעווע. 10) ב. סיגעל. 11) ס. פאסטערנאַק. 12) ב. פטאַשעק. 13) א. פעלדמאַן. 14) מ. קאַגאַן. 15) מ. קאַליש.

תודה מיוחדת והוקרה נתונות בזה לגברת חנקה פרץ, על עמלה הרב להועיל במעשה התרגום ללשון האנגלית. תבוא על הברכה, ויהא הספר הזה שכר לפעולתה.

מפת ציחנוביץ

שלמי תודה לעורך הספר
הסופר מר אליעזר לאוני

עם סיום עבודתך הגדולה בעריכת ספר ציחנוביץ, אנו רואים חובה נעימה לעצמנו להביע לך רגשי תודה והוקרה בשם כל שארית הפליטה של עירתנו בישראל ובגולה.

אין גמול ישוה לעמלך הרב שהשקעת במשימה הזאת. צללת במעמקי דברי ימיה של עירתנו, התעמקת בגוילים נושנים, עיינת במקורות המצויים, וגלית מהם פרשיות מופלאות לא נודעות, שהן נכנסו יסוד במפעל הנצחה שלנו.

מכוח שקידתך הגדולה העלית בראיות מאוששות, שהגר"א קיבל ראשית חנוכו בעירתנו. מכוח בקיאותך ושליטתך על המקורות הוראינו שקהלת ציחנוביץ עתיקת יומין היא ונודעת ברבניה הגדולים שישבו בה על מדין, והאירו אמנה על פני גלויות רבות בתפוצה.

בקדיש שחברת לעילוי נשמות קדושי קהלתנו, שהוא תפלה-זעקה עזת ביטוי, התעלית לדרגת הַהְדָנָא של קדושינו הבלתי נשכחים והגעת להזדהות מוחלטת עם שברנו ויגוננו, כאילו היית אחד מאתנו וחוית וגדלת עמנו.

ועל כל העמל שהשקעת באיסוף החומר, נפויו, עריכתו, הגהתו וההשגחה המעולה על ההדפסה - על כל אלה אנו אסירי תודה לך, ויהא ביצוע המפעל הקדוש הזה - גמול-מה לעבודתך הברוכה.

ועד ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל ובגולה.

„געדענק וואָס עמלק האָט דיר געטאָן״!

אין נאמען פונם פאראייניקטן ציעכאנאוויעצער רעליף אין אמעריקא וויל איך אויסדרוקן א טיפן דאנק דעם קאמיטעט פון „יזכור״־בוך פאר זיין ענערגישער און הייליקער ארבעט, וואס האט אוועקגעגעבן פיל טעג און נעכט, און א דאנק אים איז פארווירקלאכט געווארן דער טרוים פון פיל יארן, וועלכן ס׳האבן געטרוימט אונזערע לאנדסלייט — צו שטעלן א דענקמאל פאר אונזערע קדושים לדור־דורות, כדי מיר זאלן קיינמאל ניט פארגעסן, וואס די נאצישע בארבארן האבן געטון אונזערע ברידער און שוועסטער אין ציעכאנאוויעץ און אלע יידן אין אייראפא.

מיט ציטער און ווייטאק בלעטערן מיר די בויגנס פאפיר, אויף וועלכע ס׳זענען פארשריבן די הייליקע נעהמן פון די קדושים, וואס זענען אזוי טראגיש אומגעקומען אויף קידוש־השם אין די קרעמאטאריומס. זאלן די פאפיר־בלעטער זיין מצבות צום אנדענק פון אונזערע טייערע און הייליקע נשמות.

דער „יזכור״־בוך וועט זיין א נר־תמיד. יעדער נאמן פון אונזערע קדושים וועט זיין פארשריבן מיט בלוטיקע אותיות פאר אלע אייביקייטן. פון זיינע בלעטער וועט ארויסשרייען דער אייביקער רוף: „זכור את אשר עשה לך עמלק״ — „געדענק וואס עמלק האט דיר געטאן״!

אין נאָמען פונם פאַראייניקטן ציעכאַנאָוויעצער רעליף אין אַמעריקא:

אליהו פעלדמאַן — פאָרזיצער

הערי טאבאק — וויצע פאָרזיצער

ה. יארמוס — פינאַנס־סעקרעטאַר

בנימין לעווע — קאַסירער

בנימין יארמוס — פראָטאָקאָל סעקרעטאַר

עקזעקוטיוו קאָמיטעט:

ד. גאָלדשטיין	י. זעליזער	מ. פעלדמאַן
ל. גאָלדשטיין	א. חזן	ח. פענסטער
מ. געלפאַנד ז״ל	א. טשייווינסאָן	ב. פרידמאַן
ס. געלפאַנד	ב. לעוו	מ. קאגאן
א. דויטש	ז. לעווינע	מ. קאליש
מ. דריפער	י. לעווינע	י. קאפלאן
מ. הערים	ח. לעווע	מ. קאַפלאַן
ב. זאלאנדז׳	ב. סיגאַל	פ. קאַפלאַן
י. זאלאנדז׳	ס. פאַסטערנאַק	ר. קושניר
מ. זאלאנדז׳	ב. פטאַשעק	ב. ריטהאָלד

צבי אלישר (קמינקובסקי)
(בני־ברק)

בשער הספר

בהתפזר העשן השחור מעל משואות מלחמת העולם השניה, ידענו כבר, כי מה שעולל לעמנו אין לו אח ודמיון, לא במוראות המלחמה הזאת ואף לא בכל תולדות האנושות העקובות מדם.

מים הדמים והאימים הזה שתתה עיירתנו ציחנוביץ, ששכנה בקרבת מוקדי־התופת של המפלצת הנאצית, את כוס היגונים עד תומה. מתוך קהילה של כחמשת אלפי נפשות, שחיו בה עד פרוץ המלחמה, שרדו ופלטו ממנה כשתי עשרות בלבד. וקהילה יהודית שהיתה אחת העתיקות בפולין נמחקה כליל, כרבות דוגמתה, מעל פני מפת העולם.

שנים חלפו, שנות אבל ויגון קודר, עד כי יכולנו, אנו שארית הפליטה של ציחנוביץ בישראל, לתת את דעתנו ולבנו על המצבה אשר נציב למתינו, לקדושי קהילה שלמה. רבות התלבטנו בשאלה זו. לאחר דיונים רבים וממושכים שנערכו באספות כלליות של ארגון יוצאי ציחנוביץ הגענו לכלל דעה, באספה שנתקיימה בחשון תשי"ט (1958), כי המצבה שיש בכוחנו להציב לקדושי קהלתנו היא הוצאת ספר זכרון. באספה זו נבחרה ועדת מערכת, שהוטל עליה לטפל בהוצאת הספר.

הועדה שמה לה למטרה ולקו לעשות את הספר פרי עבודה קולקטיבית של יוצאי־עיירתנו באשר הם שם, ולשתף בחבורו את כל מי שירצה לתרום את חלקו. לשם זה פנינו פעמים רבות (בעל־פה ובכתב) אל יוצאי עיירתנו בישראל ובתפוצות בקריאה לספק חומר ספרותי ותרומה כספית למימון ההוצאות.

לאחר פעולות הכנה ראשונות, התקשרה הועדה עם עורך מנוסה ומסרה לידיו את עריכת הספר. העורך—הסופר מר אליעזר לאוני, יליד העיר קובל, השקיע עמל רב, חריצות, מסירות וכשרון בליקוט החומר הספרותי, בעריכתו, בהגהתו ובהכשרתו לדפוס. הוא לא חשך טורח ויגע וביקר רבים מיוצאי עיירתנו בביתם על־מנת לרשום מפיהם דברים הראויים להיכתב בספר. עמל ושקידה רבה השקיע מר לאתי במאמרו הגדול „קהילת ציחנוביץ

לדורותיה", המהווה תרומה חשובה לספר. על כל זה נתונה לו מקרב לב ובשם כל יוצאי עיירתנו, תודת הועדה והוקרתה.

בישיבות ועדת המערכת, שנתקיימו לעתים קבועות במשך כמה שנים, הוקרא החומר שהוגש ע"י העורך, ולאחר דיון ובירור, אימות עובדות והכנסת שינויים, הוחלט ברוב קולות על המאמרים שנמסרו לדפוס. ישיבות הועדה היו פתוחות, ולא אחת נזדמנו והשתתפו בהן מבני עיירתנו שאינם חברי הועדה, והשמיעו חוות דעת מייעצת.

בפעולותיה מצאה הועדה סיוע רב בחברי הועד של ארגון יוצאי עיירתנו ובכמה פעולות נסתייעה אף בעזרת חברים פעילים אחרים שנענו ברצון לקריאתה. רוב בני עיירתנו נענו בעין יפה לפניית הועדה בהגשת חומר ספרותי או אמצעים כספיים. גם אחינו בארה"ב של אמריקה התעוררו לפעולה. בכנס מיוחד של ארגון יוצאי ציחנוביץ בארה"ב נבחרה ועדת מערכת מקבילה בת 16 חברים, שטרחו ועמלו בליקוט החומר הספרותי ובגיוס כספים. מאמציהם הוכתרו בהצלחה, ותרומתם הספרותית והכספית סייעה במידה רבה מאוד לביצוע המשימה הקשה שהטלנו על עצמנו.

לכל החברים האלה בישראל ובתפוצות, העושים והמעשים למען הספר — תהא הצלחת המפעל שכר לעמלם.

בלב חרד ודואב מגישים אנו פרי כל המאמצים הרבים והמשותפים הנ"ל — מצבת־גווילים־ואותיות לקהילה הקדושה ציחנוביץ, צור מחצבתנו, ומעין „קדיש־יתום" ציבורי לאלפי נשמות שהלכו לעולמן. יקראו בו בנינו, ילמדו ויכירו כיצד חיו אבותיהם ואבות־אבותיהם במשך דורות; כיצד נפתלו ונלחמו את מלחמת קיומם נגד כוחות עוינים וצוררים; איך עמלו ויצרו נכסי־חומר ורוח. יקראו הקוראים בדפים אלה וידעו, מה רבים אוצרות התורה והמוסר, מרץ היצירה וגבורת־המאבק שהיו גנוזים בקהילה זו ואשר חרגו בערכם ובהשפעתם הרבה מעבר לתחומיה. יראו וידעו מי היו הראשונים, שטפחו בלבם חלומות גאולה ושיבת ציון בתוך יון־מצולה של גלות ושעבוד מלכויות, ומה עשו ופעלו כדי לצאת מעבדות לחרות.

יקראו צאצאינו דפים אלה, שנכתבו בדמע אבותיהם בעוד זוועות השואה נגד עיניהם ובתוך לבם, יתבוננו ויעמיקו חקר בגורל ישראל עמב ובתולדותיו העקובות מדם ויסורי־שאיל, ויכירו את עילת גורלו הטרגי ואת תקות גאולתו ועתידו.

העורך וחברי המערכת

לאוני אליעזר — העורך

אלישר (קמינקובסקי) צבי

אבנר (יארמוס) שושנה

אשלגי (זילברברג) תהילה

בלומנקרנץ (פרץ) דבורה

בקשט (ליובוביץ) בתיה

דרורי (יסקולקה) שמעון

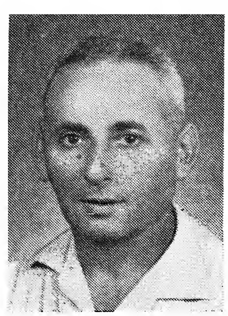
הלר־לוין רחל

וורובל אברהם־משה

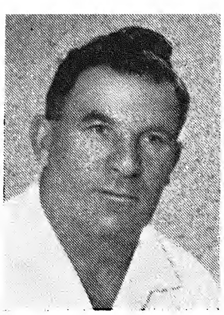
ורבה (סעהר) חוה

לוין מנחם

פסטרנק צבי

פרץ טוביה

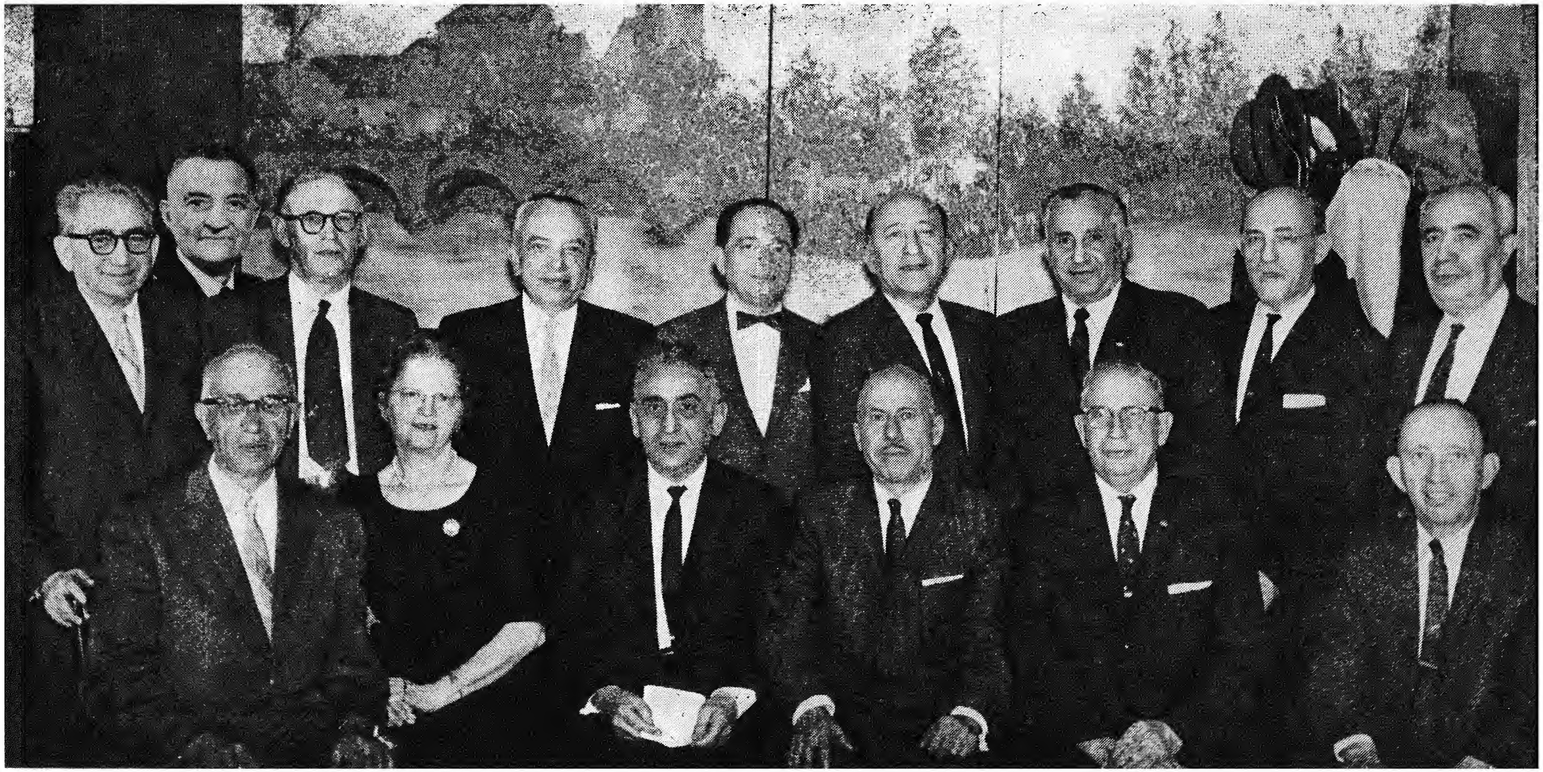
זאל דאס זיין דער לעצטער „יזכור"־בוך!

ס'זענען שוין פאַרפלאָסן צוויי־צענדליק יאָהר נאָכ'ן גרויסן חורבן פון אונזער שטעטל, און דאָך איז אַזוי שטאַרק די ליבע און די בענקשאַפט צו אונזער אַלטער היים. גרויס איז דער טרויער אויף אונזערע עלטערן, שוועסטער, ברידער, קינדער און קרובים, וואָס זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם דורך די נאַצי־באַרבאַרן.

מיר לעבן אין אַמעריקאַ, אָבער אונזער געבורט־שטעטל וועלן מיר קיינמאָל ניט פאַרגעסן. דער פאַרלאַנג צו פאַראייביקן אונזער ליבעס שטעטל אין אַ „יזכור"־בוך איז געקומען פון אונזערע לאַנדסלייט אין ישראל. מיר דרוקן אויס גרויס דאַנקבאַרקייט און אַנערקענונג אונזערע שוועסטער און ברידער אין ישראל פאַר זייער אונערמידלעכער־איבערגעגעבענער־הייליקער אַרבעט צו וועקן און רופן אונז אין אַמעריקאַ זיך צו באַטייליקן און העלפן אין דער אַרבעט אַרויסצוגעבן דעם „יזכור"־בוך.

מיר ווילן אויסדרוקן דאַנקבאַרקייט און אַנערקענונג צו די פאָלגענדע סאָסייטעס און אָרגאַניזאַציעס: „חברה בני־משה אנשי ניי־שטאָט"; „חברה בני־יעקב"; „ציעכאַנאָוויעצער ברענטש 495 ביים אידיש־נאַציאָנאַלן־אַרבעטער־פאַרבאַנד"; „נו־ארקער קראַנקן אונטערשטיצונג פאַראיין" — פאַר זייער איבערגעגעבענער אַרבעט אויפן פינאַנסיעלן און ליטעראַרישן געביט פאַרן „יזכור"־בוך.

אַ באַזונדערן דאַנק און אַנערקענונג דריקן מיר אויס די פון אונזערע לאַנדס־לייט אין אַמעריקאַ, וואָס האָבן אַזוי וואַרעם זיך אָפּגערופן אויף אונזער רוף און דערמעגליכט אונז, דאָ אין אַמעריקאַ, און אונזערע ברידער און שוועס־טער אין ישראל צו פאַרענדיקן מיט ערפאָלג די אַרבעט פון אַרויסגעבן אונזער „יזכור"־בוך.

ועדת ספר־ה„יזכור" באמריקה — Memorial-Book Committee of America — „יזכור"־בוך קאָמיטעט אין אַמעריקע

שטייען פון רעכטס צו לינקס : 1) י. זעליזער. 2) ב. פטאַשעק. 3) מ. זאלאנדזש. 4) מ. קאַגאַן. 5) ס. פאסטערנאַק. 6) ס. געלפאַנד. 7) ב. יאַרמוס. 8) מאָריס קאַליש. 9) פ. חזן

זיצן פון רעכטס צו לינקס : 1) מ. העריס. 2) ב. לעווע. 3) א. פעלדמאַן. 4) ב. סיגעל. 5) ה. יארמוס. 6) מ. געלפאַנד ז"ל.

מיר, די מיטגלידער פונם „יזכור"־בוך קאָמיטעט אין אַמעריקא, גלויבן אַז מיט אונזער מיה־פולער אַרבעט האָבען מיר דערפילט דעם פאַרלאַנג פון אונזערע קדושים, וועלכע זענען אומגעקומען מיטן „שמע ישראל"! אויף זייערע ליפּען און מיטן הייליקן רוף: „אל דמי"! — ניט רוהען און ניט פאַרגעסן.

מיר זענען מתפלל פון אַלע טיפעניִשן פון אונזערע הערצער, אַז זאָל דאס זיין דער לעצטער „יזכור"־בוך פון אונזער דור־דורותדיקער מאַרטיראָלאָגיע.

דער „יזכור"־בוך קאָמיטעט אין אַמעריקא

פאָרזיצענדער: **ב. סיגעל (בערטשע שטשיגאל)**

סעקרעטאָר: **מ. געלפאַנד ז"ל**

קאַסירער: **מ. קאגאן**

מיטגלידער: **ל. גאָלדשטיין**
ס. געלפאַנד
מ. העריס
מ. זאלאנדזש
י. זעליזער
ע. חזן
ב. יארמוס
ה. יארמוס
ב. לעווע
ס. פאַסטערנאַק
ב. פטאַשעק
ל. פעלדמאַן
מ. קאַליש

אליעזר לֵאוֹנִי

קנין לדורות

דוד פרישמן כתב על מנדלי את הדברים האלה: „נניח, נא, למשל, כי בא איזה מבול לעולם ומחה מעל פני האדמה את כל היקום אשר ברחוב היהודים עם כל החיים אשר שם ומחה גם כל זֵכֶר וכל פליט וכל שריד להם, עד בלי השאיר לנו שום סימן מכל מה שהיה, ונשארו לנו על פי איזה מקרה רק ארבעת ספורי מנדלי הגדולים.... אז אין שום ספק, כי על פי השיורים האלה היה יכול החוקר הבא לחזור ולהרכיב שנית את כל הציור של חיי היהודים ברחוב העיר הקטנה ברוסיה במשך המחצה הראשון של המאה הי״ט, באופן שלא היה חסר לנו, אפילו, קוץ אחד של יו״ד אחת״.

ניבא פרישמן ולא ידע מה ניבא. מה שדרש על דרך המשל — היה למציאות כעבור שלושים שנה בלבד מאז כתיבת דבריו אלה. בא המבול האיום והנורא ומחה את חיי היהודים בערים ובעיירות פולין עד בלי השאיר לנו שום סימן מכל מה שהיה. גורל איום זה הטיל עלינו את המשימה הקדושה לחזור ו„להרכיב״ את כל הציור של חיי היהודים בערים ובעיירות פולין, עת עמדו על תלן.

צדקה עשה הקב״ה עם ציחנוביץ, שהותיר לפליטה מבין בניה ובנותיה אנשים בעלי זכרון מופלא, מחוננים במתת התאור, וכיד כשרונם הטובה עליהם גוללו יריעה רחבה של חיי היהו־דים בעיירה זו. ישנם בספר זה פרקי הנצחה,

הנקראים במתח עוצר-נשימה והם כובשים ומס־עירים רוחנו בצורתם האמנותית ובתכנם העשיר והמגוון. הדברים כתובים ברגש, דעת, יכולת, חכמה וכשרון. הסגנון עסיסי, יונק במישרים מהמקורות הראשונים ומצטיין בעושר ניבים.

אז, בהלוך רגליכם על אדמת ציחנוביץ, לא שאלתם לדורות ראשונים ויתכן שלא התעמקתם במה שגנוז ומפכה בנבכי קורותיה ; עתה, למקרא דפים אלה, מתגלית, כאילו, „ארץ לא־נודעת". עתה רואים אנו, שחיים אלה עשירים היו עושר רוחני לאין־שעור. אנו משתאים השתאות גדולה למראה השפע הגדול הזה, אשר לא ישוב לעולם. עוברות בסך כיתות־כיתות של תלמידי חכמים, שעסקו בעבודת קונם ביראה ואהבה. נאצל מהם זוהר נצחי ומפעמת אותם הרגשת גדולת הוויתם. ולצדם פשוטי־העם, תמימי דרך, שלבותיהם נכספים בכיסופים של-מעלה לארץ-אבות. לבנו מתמלא דאבה, בראותנו איזה „משק" רוחני גדול, איזה אוצר דעת אבד לנו בשואה איומה זו.

לאחר שנכחדה העיירה מן העולם, שמה וזכרה קיימים בספר זה. על דפים אלה דבוקות נשמות כל יהודיה. כולם גלופים בו בדיוקניהם כמו שהיו בעולם הזה. הספר הזה ניצול מהשריפה הגדולה, כעין ציחנוביץ מְטֻלְטֶלֶת.

לא היה בדעתנו לעסוק במעשה של חתימה, בסוף פסוק, ולהקים אנדרטה על עולם ששקע בנחשולי דם ודמע ואינו קים עוד. אין ספר זה קינה, או שיר יגון, על חורבן ציחנוביץ, כי דבר זה הוא למעלה מכוחנו. אנו משולים לאותו מלך שניגף והלך בשבי, בראותו את בתו השבויה עוברת לפניו לבושה בגדי שפחה, ובעוד שכל ידידיו בוכים ומקוננים סביבו, נשאר דומם ועיניו כבושות בקרקע. וגם בראותו את בנו והוא מובל להורג, הוסיף לעמוד דומם כאשר עמד ; ואך בראותו בין

השבויים אחד מעבדיו — הראה סימני צער ואבל. כששאלו, למה לא נתרגש מהאסון שקרה את בנו ואת בתו, ואילו קונן על גורל עבדו, השיב: „משום שרק הצער האחרון הזה יכול להתבטא בדמעות. ואילו שתי הצרות שקדמו לו גדולות הן לאין־ערוך מכל צורת־ביטוי אשר תוכל להינתן להן״.

אין ספר זה בית־עלמין, כי אם ספר־חיים. לא חנטנו את יהודי העיירה בגלוסקמאות, כי בשבילנו הם חיים. אנו חלק בלתי נפרד משורשם, הם הווים וקימים בתודעתנו. אמנם, גופיהם בטלו וימיהם עברו מן העולם, אבל הוויתם הרוחנית חיה וקימת. על הפסוק: „ויקרבו ימי דוד למות״ (מ״א, ב״א) אומר רבי שמואל בר נחמני: „וכי ימים מתים? אלא אלו הצדיקים שהם מתים — ימיהם בטלו מן העולם, אבל הם עצמם קימים״ (מדרש תנחומא). ואמנם, זו היתה כונתנו: לחתום בספר את „הם עצמם״, כמות שהם, ללא גלורי־פיקציה וגם לא מתוך מיעוט דמות. שיווינו לזכרונות דמות פלסטית, גלפנו את הדמויות, החיינו אותן, כדי שבשעת קריאה נרגיש בהן במוחש. צווינו, אמנם, על שכחת המת, אבל אין צווי זה חל על קדושים אלה. אין לפורה מלאך השיכחה שליטה עלינו, כי קדושים אלה הם מחוץ לגדר השיכחה הטבעית. אנו רוצים, שהם יחיו בתודעתנו, בחינת תבנית־מופת קבועה בקרבנו פנימה, שתשמש אבן־בוחן למעשינו ולערכם; שישמשו לנו סמלים חיים, שנלמד מהם אורחות־חיים, שמורשתם הרוחנית תפרה ותעשיר את חיינו אנו ואת חיי ילדינו הבאים אחרינו. זוהי משמעותה העליונה של הנצחה זו.

מעשה־הנצחה זה עולה לאין־ערוך על מצבת אבן, שכן אומר עגנון: „מעולה הוא הניר, אפילו, מן המצבה, שאם היא גדולה ונאה, גונבים אותה הגויים ומשימים אותה בבניניהם. ואם היא קטנה

היא שוקעת באדמה, מה שאין כן נייר, שאם מדפיסים ספר הריהו מתפשט בכל תפוצות ישראל ויש לו קיום לדורות״.
(„אורח נטה ללון״, עמוד 332).

ואמנם, מאמין אני שספרנו זה יתמיד בקיומו עלי־אדמות. הדברים הכתובים בו יחיו בתודעתנו כמורשה יקרה לנו והם יחדרו לתוך מחזור־הדם שלנו. ספר זה נתחבר כקנין לדורות, קנין יקר לכולנו, ולא לשעה בלבד. יש בו משהו סגולי. אנו מתעשרים בידיעות מענינות על העבר, שאוצר זכרונם של בני ציחנוביץ נתברך בהן. שמנו את הדגש על הבחינה הדידקטית, על המאלף. כמה פרקים ממנו ראויים, לדעתנו, להידפס בחריסטומטיות וספרי־לימוד, כי יש בהם הארה חדשה של הגולה. בכוחם להעשיר את אוצר הדעת של הנוער הגדל בארץ. מהם יראו, שגלות פולין לא היתה קטגוריה של ניוון בלבד, כי אם בית־יוצר לנכסי־צאן־ברזל של רוח עמנו עתיק היומין.

אף-על-פי שאיני בן העיירה הזאת בוכה לבי בקרבי על חיי יהודיה, שנקפדו בכוח הזרוע שלא בקיצם. ואבטא בזה את אבלי אני ואבלם של בני־ציחנוביץ בארץ ובכל אתר ואתר בשיר עממי־יהודי:

עַל הָהָר עוֹמֵד עֵץ
מַבִּיט הוּא לְמַטָּה,
עֲיָרַת הָיְתָה שָׁם בַּגַּיְא –
נִשְׁחֲטָה, נִשְׁחָטָה.

סַהַר צָץ מֵעַל לָעֵץ
סַהַר אוֹרוֹ יָהֵל,
עַל עֲיָרָה בָּא הַקֵּץ
עֲיָרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

נִכְרַת זֶרַע־אֲדוֹנָי
גָּבְרוּ עֲמָלֵקִים,
שְׁמָמָה, דְמָמָה, שָׁם בַּגַּיְא
בָּתֵּי־הַיְהוּדִים רֵיקִים.

ש ל מ ה ש ט י י ן
(רמת־גן)

עֲ יָ רַ ת בַּ ת - א וֹ נִ י

(לזכר קהילת ציחנוביץ)

מוֹלֶדֶת חֶלְדִי מִשֶּׁכְּבָר, עֲיָרַת בַּת־אוֹנִי,
עַל עֶבְרֵי הַנָּהָר;
בָּךְ נָחוּ אֲבִי בְּעַרְשִׂי, שַׁלְוֵי מְעוֹנִי,
עֵת שִׁמְשֵׁךְ עוֹד זָהַר.

לֹא יָדַעְתִּי עַד־מָה עוֹד וְלָמָה, נִכְלוּ לָךְ צָרַיִךְ,
עָלִית בֶּעָשָׁן;
צַר עַל צַר עָט כְּחֶתֶף, חִבְּלוּ עֲבָרַיִךְ,
חָדָשׁ עַל יָשָׁן.

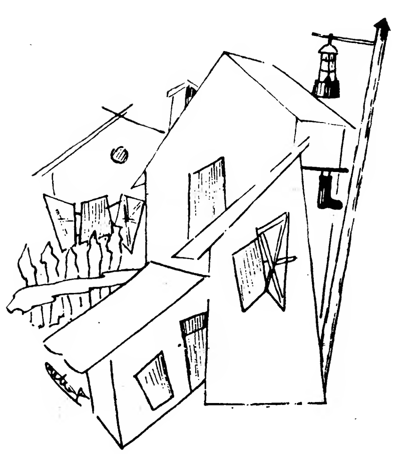
עוֹד מְנוּ לְלֵילֵךְ מְחַר־יוֹם, הִתְנָעַרְתְּ מֵאֶפְרֵךְ,
בִּצְבַצְתְּ בְּאִיִּים;
הַנָּהָר שָׁפַךְ חֵן עַל לִבֵּךְ, הַיַּעַר לְעֶבְרֵךְ,
בֵּית־הַכְּנֶסֶת עִיִּים.

יְהוּדִים בָּךְ גִּדַּלְתְּ מִדּוֹרוֹת, אַנְשֵׁי־חֵן וְטוּב־טַעַם,
בַּעַל־נֶפֶשׁ הַנֹּעַר;
בָּךְ זָרְעוּ בְּנֵי הָזוֹן לְצִיּוֹן, מוּל סוּפוֹת וְקוֹל רַעַם,
תִּקְוָה מוּל הַכֹּעַר.

הָיִית כַּחֲלוֹם לֹא הָיִית, חֲלוֹמֵךְ לֹא נִדַּף,
שֶׁל שָׂשׂוֹן, שֶׁל יָגוֹן;
אַתְּ רוֹחֶשֶׁת בִּתְהוֹם הַלֵּבָב, עֵת יוֹמֵךְ קָם וְצָף,
מוֹלֶדֶת בַּת־אוֹן.

רַד יוֹמֵךְ, גַּם שֶׁלָּךְ, בְּדָמֵךְ, עָט עָלַיִךְ הַצָּר,
הַצּוֹרֵר לְעַם־עַד;
עַמִּי בָּךְ הוּבַל לַהוֹרֵג, לֹא הָיִית, רַק עָבַר,
אַךְ זֵכֶר בִּלְבָד.

הָיִית עוֹד אַחַת עִיר וְאֵם לְקֶבֶר־אַחִים,
לִקְדוֹשֵׁי בְּנֵי־עַמִּי;
מַצֶּבֶת־חֶלְדִּי שֶׁל־עָבַר, גַּם עָלַיִךְ שַׁחִים,
הַשָּׁמַיִם בְּדְמִי.

מתולדות
קהילת
ציחנוביץ

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

קהילת ציחנוביץ לדורותיה

קדמוניותה של ציחנוביץ (CIECHANOWIEC)

ציחנוביץ נמנית עם הישובים העתיקים בפולין. תאריך היוסדה שנוי במחלוקת ותחילתה מעולפת דמדומי ההיסטוריה.

ההיסטוריונים הפולניים שבימינו סבורים, שציחנוביץ נוסדה במאה העשירית לספירה. ב־Słownik geografii turystycznej Polski שהופיע בורשה בשנת 1956 כתוב, שציחנוביץ נהרבה ע"י הטאטארים בשנת 1240. בשנת 1366 ויתר עליה קזימיר הגדול לטובת ליטא, ואחרי ה־Unia Lubelska הוחזרה לפולין יחד עם גליל פודלסיה כולו.

שניים מגדולי ההיסטוריונים היהודיים — פרופ' מאיר באלאבאן וד"ר יצחק שיפר — הביעו את הדעה שציחנוביץ נוסדה בידי יהודים כוזריים. בסמוך לציחנוביץ נמצא כפר בשם Kosarze וכן היה בה רחוב בשם „רחוב הכוזרים". היסטוריונים אלה קבעו, כי כל מקום שנאמר בו „כוזר" מעיד על התישבות יהודים כוזריים. ואלה דברי פרופ' באלאבאן:

> „משני צדדים הולכים ובאים יהודים לפולין: ממערב, דהינו, מאשכנז ומביהם, וממזרח, דהינו, מאסיה ישר דרך שער־העמים, או גם מארץ הכוזרים אשר על גדות הדון והוולגה.
>
> היהודים הכוזריים, או הרוסיים, באו לפולין הדרומית־מזרחית. הם היו, כנראה, עובדי אדמה ועליהם מתייחסים, כפי שסבורים, שמות הכפרים והישובים ברוסיה ובפולין־קטן Kosarze (מלשון כוזר)" [1].

אם פרופ' באלאבאן נקט לשון „כפי שסבורים", הרי ד"ר שיפר נקט לשון ודאי:

> „על התעסקותם של חלקים מסויימים מהיהודים, שהיגרו לפולין בזמנים קדמונים, בחקלאות — אומר ד"ר

---

1. פרופ' מאיר באלאבאן: „קורות היהודים בימי־הביניים". נדפס ב„בית ישראל בפולין", כרך א', עמוד 1.

שיפר — מעידים הכפרים היהודיים שאנו מוצאים בארצות פולין ורוסיה כבר בימי-הביניים הקדומים, כפרים ששמותיהם מוכיחים על מוצאו של העם היושב בהם. ואלה הם: ז'ידוב, ז'ידובו, סידובו, או כוזרה, כוזרי, כוז'אז'וב. אין ספק, שקדומים מהם הם הכפרים, ששמותיהם נגזרו משם הכוזרים. אשר לישובים הכוזריים-היהודיים, יתכן שהללו קמו בסוף המאה העשירית, כשהגיע לארצות פולין ורוסיה נחשול של מהגרים כוזריים, שביקשו להם כאן מקלט לאחר התמוטטות מדינתם"[2].

אמנם, אין להוכיח במופתים אפודיקטיים אמיתותה של דעה זו, אולם אין גם ראיה מדעית לסתור. כבר אמר תוקידידס בהתחלת ספרו, „כי המאורעות, שארעו לפניה (דהינו, לפני המלחמה הפילופוניסית) וביחוד הקדומים שבהם, קשה לעמוד על אמיתותם מפני אורך הזמן".

בעם השתרשה הסברה, שהיהודים באו לפולין במאה הארבע-עשרה, בימי שלטונו של קאזימיר הגדול בשנים 1333—1370. הוא העניק ליהודים פריביליגיות מיוחדות מאהבתו לאסתר'קה, יהודיה מאופוטשנו.

„כרוניקות" ותעודות היסטוריות אחרות קובעות, שציחנוביץ נוסדה במאה החמש-עשרה ע"י משפחת קישקי, שצאצאיה כינו את עצמם בדורות יותר מאוחרים בשם „ציחנוביים". משפחה זו באה בקשרי חיתון עם משפחות מהגרים מהולנד בשם Bremer ו־Brytmar ואדמות העיירה עברו לרשותה.

במאה השש-עשרה אירע מאורע חשוב בציחנוביץ, שנועדה לו השפעה

---

2. ד"ר יצחק שיפר: „תולדות הכלכלה של יהודי פולין וליטא מימים ראשונים ועד לחלוקת המדינה". נדפס ב„בית ישראל בפולין", כרך א', עמוד 155.

מראה על „אַלט־שטאָט" | View on the „Old-Town" | אַ בליק אויף „אַלט־שטאָט"

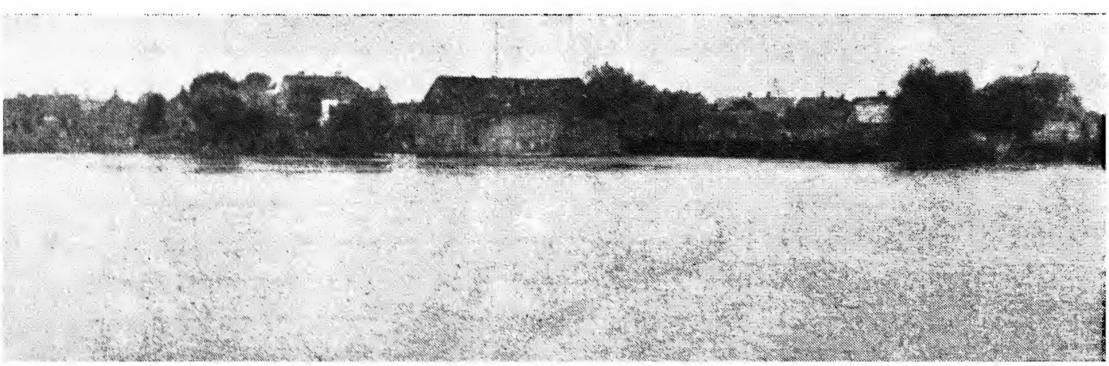
מכרעת על גורל היהודים בעיירה. נצר אחד ממשפחת הקישקים, הנסיך יאן, שמוצאו היה מוילנה, הביא לפודלסיה, וציחנוביץ בכללה, את הדת האריאנית. ידוע לנו מדברי־הימים, שהבישוף האלכסנדרוני Arius, שמת בשנת 336 לספירה, לא הודה באלוהותו של ישו, והוא והמושלים שבאו אחריו לא רדפו את היהודים, וביזוד הקיסר קונסטנטין, שהיה אריאני, הרים בשעתו את מעלת היהודים ויחבבם לעיני כול.

יתכן, שמסיבה זו לא היה צורך ליהודי ציחנוביץ בפריביליגיה (זוכיה) של: jus de non tolerandis Christianis (הזכות שלא לסבול נוצרים), שלפיה היו מסלקים את התושבים הלא־יהודיים מתחום המושב של היהודים. כמו־כן, לא היה צורך להעניק לנוצרים את הפריביליגיה המכונה: jus de non tolerandis Judaeis (הזכות שלא לסבול יהודים). לפיכך, לא נקבעו גבולות יציבים בין האוכלוסיה היהודית והלא־יהודית.

הנסיך יאן מת בשנת 1592. האחרון בשושלת זו היה יאנוש, המושל בפולוצק, שמת בשנת 1653. עם מות האחרון ממשפחת הקישקים עברו רוב אדמות ציחנוביץ לידי משפחת הרדזיבילים. טומאס אוסולינסקי קיבל את העיירה בירושה בשנת 1775 ושלט על כל האדמות המשתרעות משתי גדות הנורץ. בשנה זו היו בעיירה 293 בתים.

ממשפחת הרדזיבילים עברה העיירה אחר־כך לבעלותה של הנסיכה אננה יבלונובסקה ממשפחת Sapieha.

הנהר נורץ חוצה את העיירה לשני חלקים בלתי שווים. ה„עיר העתיקה", המשתרעת על הגדה השמאלית של הנהר, השתייכה משנת 1794 למחוז ביאליסטוק, והחל משנת 1843 סופחה למחוז בילסק (Bielsk). פלך גרודנא שברוסיה. ה„עיר החדשה", שהיא מעבר לגדה הימנית, השתייכה, אף היא, החל משנת 1794 למחוז ביאליסטוק, ומשנת 1807 סופחה למחוז לומז'ה

מראה על „ניי־שטאָט" View on the „New-Town" אַ בליק אויף „ניי־שטאָט"

שבפולניה. בזה האופן שימש הנורץ, לפני חלוקת פולין, הגבול המבדיל בין רוסיה ופולניה.

כשליש העיירה השתייך למחוז לומז'ה, שסופח לפרוסיה אחרי החלוקה הראשונה של פולין בשנת 1772. לאחר נצחונו הגדול של נאפוליאון ליד יֶנָא בשנת 1807 נלקחו מפרוסיה כל השטחים הפולניים ונוסדה הדוכסות הוורשאית. מחוז לומז'ה נכלל בדוכסות זו, ואף ה„ניי־שטאט" השתייכה מאז לדפרטאמנט הלומז'אי שבדוכסות הוורשאית.

אחרי מפלת נאפוליאון חל שינוי בבעלות על הדוכסות הוורשאית. לפי החלטת הקונגרס הווינאי, שהתקיים בשנת 1814, צורף כמעט כל השטח בתור „מלכות פולין" לרוסיה.

בשנת 1795 היו בציחנוביץ 340 בית, והאוכלוסיה שגרה בהם מנתה 2.650 איש. בשנת 1847 היה בה מספר היהודים 2.054 נפש, ולפי הספירה בשנת 1897, מספר כל התושבים היה 5.569 ובהם 3.743 יהודים.

בית־הכנסת הקדום ביותר בציחנוביץ נבנה במאה ה־15, ויש המקדימים זמן בנייתו למאה ה־14. על־ידו נבנו שלושה בתי־מדרשות מעץ ושלושה מאבן.

אם כי אין בידינו ידיעות על רדיפות היהודים בציחנוביין מצד האוכלוסיה הלא־יהודית, ישנן תעודות המוכיחות, שהיהודים שלמו מסים לבעל־האחוזה, שלא בהתאם למספר הנפשות. בעד הרשיון לבחור ברב העדה שילמו 20 אדומים. כן שילמו 400 זהוב כדמי השתתפות בהחזקת המשטרה ושלושים זהוב — דמי־כופר בעד השחרור מחובת השירות במשטרה. חוץ מזה שילמו מקדמת־דנא רבית בשיעור של 1.000 זהוב מהלוואה בסך 14.000 זהוב שלוו מבעל־האחוזה. בעד הרשיון להשיט בנהר מ„העיר הישנה" לחדשה כל מיני מצרכים חויבו היהודים לשלם 200 זהוב. 50 זהוב שילמו כדמי החזקת הפרקליט שהתגורר אצל בעל־האחוזה ובשכר זה היה מסנגר עליהם במשפטים שונים. 108 זהובים שילמו בעד אישור החוזה עם הקהילה, שלפיו הורשתה שחיטה כשרה לפי דיני ישראל וכן החזקת מקוה. דמי־שכירות של חנויות עלו 240 זהוב, ומי שהיה בעל ריחיים — חויב בתשלום מיוחד.

המסחר היהודי בעיירה היה כבול ע"י הגילדות המקצועיות. הגילדה של הסנדלרים, למשל, חייבה את היהודים לשלם 6 קילו דונג וארבעה קילו חֵלֶב בעד הזכות לסחור במוצרים שלו.

הכנסיה הרומית־קטולית נבנתה במאה הארבע־עשרה. היא היתה מלאכת מחשבת ביפיה החיצוני ובעיקר בשפע התמונות של הצייר הגדול קרול מאטטי, לזכר מיסדי העיירה ובעליה. הכנסיה הפרבוסלאבית על־שם אלכסנדר ניבסקי נבנתה בשנת 1864 במקום מרכזי שבעיירה, מול הכנסיה הרומית־קטולית.

הכנסיה הרומית־קטולית התייחסה בסובלנות לבני הדתות השונות,

לרבות היהודים. בימים ההם מלאה כנסיה זו בציחנוביץ תפקידים הומניים, סוציאליים, הינוכיים וחקלאיים. בשנת 1797 בנתה הנסיכה טרזה ע"י הכנסיה בית-חולים לעניים עזובים ואושפזו בו כל החולים, ללא הבדל דת ולאום. בבית-חולים זה היו 18 מיטות, שש אחיות רחמניות, בישוף ורופא. האחיות שימשו גם כמורות. הן פתחו בבית-החולים בית-ספר, בו לימדו נערות עניות, שלא על-מנת לקבל פרס, לימודי-קודש, קריאה, כתיבה, חשבון ומלאכת-יד. גם בשטח זה לא הופלו היהודים לרעה ואף נערות יהודיות למדו בו ורכשו את מקצוע הריקמה.

בשנת 1842 נסגרו בית-החולים ובית-הספר שבו בפקודת השלטונות. בנין בית-החולים והבנינים שמסביב לו עברו לבעלות פרטית. הבעלים החדשים נטעו גני-פרי נהדרים וגידלו בהם ירקות שונים.

בציחנוביץ נולד בשנת 1739 חוקר-טבע גדול בשם כריסטוף קלוק (Krzysztof Kluk) ומת בשנת 1796. ראשית חינוכו קיבל בוורשה, אחר-כך השתלם בדרוהיצ'ין ולבסוף בלוקוב. הוא חזר לציחנוביץ מוכתר בכתר של כהן-דת. אולם, הוא נמשך אחר גילוי צפונות הטבע, ובחזרו לעיירת מולדתו החל לחקור בענין רב את הצמחיה המקומית. בעבודתו זו היתה לו לעזר הספריה העשירה של הנסיכים היאבלוניים שבסמיטיטש.

בשנים 80—1777 פירסם ספרו הראשון בבוטניקה בשם:
„Roślin potrzebnych i pożytecznych opisanie" (תאור צמחים מועילים ונחוצים). לאחר מכן פירסם טרילוגיה מונומנטלית על תולדות הטבע האורגני והדומם, שהיא אוסף מלא של הידיעות, שהיו ידועות בשעתו בשטח החקלאות בכללה, גננות, אקלים, דייג, טיפול בדבורים, מכרות ומטלורגיה.

הטרילוגיה מכילה ספרים אלה: 1) „Zoołogije" (הופיע בשנת 1780) 2) „Wiadomości o rzeczach kopalnych" („ידיעות על מחצבים", הופיע בוורשה בשנת 1781) 3) „Dykcyjonarz Roślinny" („מילון לצמחים", הופיע בשנת 1788). כמו-כן חיבר ספר-לימוד לתלמידים בשם „Botanika dla szkół narodowych" („בוטניקה לבתי-ספר עממיים"). בזכות מלומד זה נתפרסמה ציחנוביץ ברחבי העולם. לכאן נזדמנו מלומדים שונים, שבאו לגלגל בהוויות של מדעי הטבע והמדעים הקרובים להם.

בשנת 1848 הקים בציחנוביץ הנסיך סטיפן ציצרסקי אנדרטה מפוארת של קלוק, מעשה ידיו של הפסל טטרקביץ' מוורשה. האנדרטה הוקמה מאבן מסותתת מקומית ומחמת גבהה הלשה על פני העיירה כולה. הפסל כייר באנדרטה תבליטים שונים, שהדגימו את ענפי החקלאות, שקלוק עסק בהם.

בציחנוביץ נמצאה טירה גדולה ומבוצרת, שהיתה מוקפת משלושת

עבריה בתעלת מים שנשתפכו לנורץ. על הטירה הגנו סוללות, גדרות, צריחים וגשרים. מעליה התנוסס שעון, שהוסיף נופך משלו לקדמוניות העיירה.

טירה זו שימשה פעם מקום-הגנה ומחסה מפני התנפלויות הטאטארים והשבדים. במאה ה־19 נשארו השער והצריח בלבד. בבנינים שמסביב לצריח השתקעה משפחת שצ׳וקי (Szczuki). כמו־כן היתה קיימת בעיירה חוה מפוארת, שטיפחו וגידלו בה פירות שונים, אך היא נחרבה ובניניה נשרפו ע״י השבדים, שפלשו לפולין בתקופת המלך אוגוסט השני.

התפתחות הקהילה

במאה ה־17 כבר היתה ציחנוביץ גליל בפני עצמו. במאה זו נמצאו בפודלסיה שלוש קהילות גליליות כאלה: גליל טיקטין, גליל וונגרוב וגליל ציחנוביץ. קהילת ציחנוביץ פרשה את שלטונה על הרבה קהילות קטנות שבסביבתה ויצגה אותן ב„ועד ארבע ארצות״. לציחנוביץ היתה הרשות להטיל מסים על הקהילות שהיו כפופות לה ובית-הדין הגדול שלה ישב על מִדִין במשפטים הגדולים של ישובים אלה.

מעמדה המרכזי של קהילת ציחנוביץ מתאשר גם מהועדה, שקבע „ועד ארבע ארצות״ כדי לפסוק בענין הסכסוך שפרץ בין קהילת ונגרוב לבין קהילת ציחנוביץ, לאיזו משתיהן משתייכת העיירה ויסוקי, וכן למי שייכים כספי מס-הגלגולת של עיירה זו.

הועדה פסקה, עד שיוצא פסק-דין סופי בסכסוך זה ביריד הקרוב במזריטש שיתקיים בשנת 1726, מגיעה המחצית האחת מתוך הסכום השנתי של 120 זהוב לקהילת ונגרוב והמחצית השניה לקהילת ציחנוביץ. הסכם זה נחתם בעיירה Sterdyn, הנמצאת דרומית-מערבית לציחנוביץ. הרב הציחנובצאי, שחתם על ההסכם, שמו היה יהושע בן שמואל, והתרגום הפולני נעשה בידי השתדלן הציחנובצאי ניסן יודובסקי. אין אנו יודעים, כמה זמן ארך תקפו של הסכם זה. ידוע לנו, שבחלוקת מס הגלגולת בשנת 1733 ובשנת 1739 מסונפת כבר קהילת וויסוקי לציחנוביץ.

פרנסי הקהילה היהודית בציחנוביץ תפסו מקום ניכר ב„ועד ארבע ארצות״ שנוסד, בערך, בשנת 1520 ברשיון המלך זיגמונד הראשון ופעולתו נמשכה למעלה ממאתיים שנה עד אשר נתבטלה בשנת 1764 על־פי פקודת המלך סטניסלב אוגוסט. בשנת 1730 מוזכר רב ניסן יהודה (Judowski) כשתדלן קהילת ציחנוביץ. על גודל האיש הזה אנו עומדים מכתב השתדלנות שקיבל בחתימת פרנס „ועד ארבע ארצות״, הניתן בזה ככתבו וכלשונו:

„ב"ה. ראינו כשרון מפעלות האלוף התורני מוהר"ר (מורנו הרב רבי) ניסן בה"ה מוהר"ר יהודא ז"ל, שתדלן דק"ק טשעכאנאָפצי, בצוארו ילין עוז, איש מהיר במלאכתו מלאכת הקודש, לפני מלכים ושרים יתיצב, מורג חרוץ חדש בעל פיפיות, חן הוצק בשפתותיו, חלק משמן חכו, מאמרו נעים, דעת שפתיו ברור מללו ובתבונה מלין יכביר, כולו מטעמים וכולו מהמדים. ע"כ מנויה וגמורה קיבלנו אותו למז"ט (למזל טוב) לשתדלן דד"א מן הועד הגדול דהאידנא עד הועד הגדול דד"א אחר שיהיה שתדלן דד"א, מלבד השתדלן הקבוע דק"ק לובלין יצ"ו (ישמרהו צורו וגואלו), ויעמוד על משמרת הקודש, לכל אשר ישלחנו ילך וכל אשר יצוו עליו יעשה ויהיה ציר נאמן לשולחיו לשרת בקודש באמת ובתמים ואצל כל פינה יארוב להצמיח טובות וישועות להכלל, הן בוועדים גדולים (בישיבת הפרלמנט של מדינת פולין וליטא) ווארשא והוראָדנא וכיוצא בהן, הן על קאָמיסיעס (ועדות) ולמסור החלוקה של הסקאַרב (חלוקת מס הגלגולת לאוצר-המלוכה בין הגלילות והקהילות) יר"ה (ירום הודו) להמושל הגזבר יר"ה שנה-שנה ולהעריך שוע עד לא בצר ובכל מאמצי כוחו. קבענו לו שכירות חק הקצוב כל שנה שכר שיחה נאה סך שמונה זהובים פולניים כל שבוע. וככוד הרבנים הנגידים נאמני ב"י (בית ישראל) דד"א יצ"ו יתנו לו כל חלוקה מקופה דד"א יצ"ו הסך הנ"ל לאיזה קהילה וגליל שיוכשר בעיניו בעד כל השנה. ובזה ישנם מתניו ויאזור כגבר חלציו לצאת חלוץ חושים לטובת ולתועלת הכלל. לילה כיום יאיר לו ולב חכם ישכיל פיהו וחפץ ד' בידו יצליח. כל זה מלבד שכר עגלה אשר יסע למקום אשר יועדו השרים הנכבדים הנ"ל, כי שכר עגלה ישלמו לו כבוד הנאמנים דד"א חוץ השכירות הנ"ל. ותוקף כ"י (כתב היד) כתוקף וזכות ויפוי-כוח של כל השתדלנים הקודמים דד"א לכל חוק ומשפט בכל ענינים ואופנים. ואל שדי יתן רחמים ויהיה עם פיפיות שלוחי עמו ישראל, כנאמר לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון, וישמור וינצור ב"י כאישון ויביאנו ב"ב (במהרה בימינו) לציון ברינה ולירושלים בשמחת עולם ובששון".

בכינוס „ועד ארבע ארצות" בירוסלב בשנת 1753 נערכה חלוקת מס-הגלגולת בין הארצות והגלילות וביום 19 באוקטובר 1753 נחתמה. בכתב

 צייר : שמעון דרורי

ארון־הקודש בבית־הכנסת החדש ב„אַלט־שטאָט". דער ארון־קודש אין נייעם בית־המדרש — „אַלט־שטאָט"

The Holy Ark („Aron Hakodesh") in the New Synagogue in the „Old Town"

החלוקה, שהוגש לאוצר המלוכה בתרגומו הפולני, לשם קביעת סכום המס שכל גליל, מחוז, או עיר חייבים להכנים לאוצר המלוכה, בהתאם לחלוקה שנערכה בכינוס יהודי פולין, חתם על הכתב, בין היתר, „בערקא אב״ד דק״ק טשעכא־נאווצי, פרנס השמאים״.

הרב, ששמו המלא היה יששכר־דב־בעריש סגל, היה גאון גדול ומפורסם בדורו. הוא היה בן הגאון הגדול בדורו מו״ה (מורנו הרב) יהושע אב״ד (אב בית־דין) דסמיטיטש, שהיה בן הגאון מו״ה שמואל אב״ד דריישא. בספר „דרכי נועם״ נמצאת הסכמתו, בצד הסכמת הגאונים הגדוליס הר׳ משה־יהושע הלוי הורביין, הרב שלום מטיקטין והגר״א מוילנא. הוא הותם שם את שמו „יששכר בער״ש אבד״ק טשעכינאווצי ונאמן דד׳ ארצות״.

בהסכמות למסכת „ברכות״, שהופיעה באמסטרדם, קדמה להסכמות „האלופים רוזני קצינים, חורי־ארץ דמדינת פולין״, הסכמה אישית של ר׳ דב־יששכר־בעריש, בן הרב המנוח הר״ר (הרב רבי) מוהר״ר (מורנו ורבנו, הרב רבי) יהושע סגל, החונה פה ק״ק טשעכאנאווצי, נאמן ב״י (בית־ישראל) דד׳ ארצות יצ״ו (ישמרהו צורו וגואלו).

אנו מוצאים גם, בין שאר הגאונים, את הסכמת הרב יששכר־בעריש על הספר „משפט שלום״ מאת הר׳ יצחק כ״ץ מזמושטש. הספר הזה דן על־כך, אם אוזות שמקורן שחור טמאות או כשרות. הרבנים אסרו על אכילת אווזות כאלה, משום שאמרו חכמים שעיבורן מן הטמא, שאמותיהן של אלו מזדווגות לעוף המים הטמא, שמביאים אותו מהודו, והנולד מזה נולד בחרטום שחור, ונתפשט הדבר לאסור, עד שהוכרז האיסור במקהלות בבתי־הכנסת בקהילות הגדולות. הרב יששכר־בעריש התיר, בניגוד לדעת הכמים, אכילת אוזות אלו, כי „אין לנו מקום לאסור האוז בשחרות החוטם״.

בשנת 1751 מוזכר הרב משה סגל מציהנוביין, שבניו אהרן וזנוויל עזרו לאחים פרופס שהיו בעלי דפוס גדול באמשטרדם, להוציא את הש״ס. התנאי היה, שלא ירים איש את ידו להדפיס עוד את הש״ס במשך עשרים וחמש שנים מיום גמר מלאכתב.

כאשר החלו בשנת 1755, דהיינו, ארבע שנים אחרי חתימת ההסכם, להדפיס את הש״ס גם בזולצבאך שבבאואריה, הצטרף הרב יששכר־בעריש לרבנים, שהטילו חרם על ש״ס זולצבאך. הרב הזה חתום בין שאר „כ״ד המאורות הגדולים״, שדנו את ש״ס זולצבאך לחרם. „והספרים, אשר כבר נדפסו מהש״ס הנ״ל, טעונין גניזה. וכל המחזיקים ידי האנשים הדופסים הש״ס בדפוס זולצבאך יוחרמו כמוהם ויכוו בגחלי הרותמים״.

ציהנוביץ היתה מעורבת במחלוקת הגדולה, שפרצה בין יעקב עמדין ויהונתן אייבשיץ וחצתה את היהדות הפולנית לשני מחנות. המחלוקת פרצה

בשל קמיע, שנתן הרב אייבשיץ ליולדת פלונית. מתנגדיו פתחו את הקמיע והביאוהו מיד לרב יעקב עמדין שיפענח את תכנה. ע"י צרוף אותיותיה באופנים שונים מצא הרב עמדין בקמיע את המלים האלה: „בשם אלהי ישראל ובשם משיחו שבתי צבי, אשר ברוח פיו ימית רשע". יעקב עמדין הכריז מעל בימת בית-הכנסת, כי כותבה הוא שבתאי מוסווה וכופר באלהי ישראל.

הרב עמדין פנה ל„ועד ארבע ארצות", והיש מהר נתלקחה המחלוקת בכל פולין. הרב יששכר-בעריש, ששימש אז כנציג קבוע ב„ועד", נכנס בעוביה של קורה זו ועמד לצד יעקב עמדין נגד אייבשיץ, שכן הוא היה אחד הלוחמים הגדולים בכת שבתי צבי. הרב יששכר-בעריש היה אחד מארבעה-עשר הרבנים, שחתמו ביריד בברוד בשנת 1756 על החרם על שבתי צבי „להכרית בו כל פועלי און מאמיני הש"ץ ודתם ימ"ש".

קהילת ציחנוביץ התייצבה לימין מנהיגה הרוחני הרב יששכר-בעריש, ששלח איגרת לקהילות היהודיות שבפולין ובה נאמר בין היתר: „ודאי הדבר, מוטל על כל מי שיראת ה' נגעה בלבו להדוף ולרדוף את המאמינים בשקץ שומם, הפגר מובס ש"ץ (שבתאי צבי) ימ"ש (ימח שמו) שחיק טמיא (שתיש-חקנה עצמותיו) אשר בונים במה לעצמם ומתישין כוח של מעלה בעו"ה" (בעוונותיהם הרבים). הרב יששכר-בעריש יצא בחריפות נגד המכתב, שנחתם ע"י עשרים וששה ממצדדיו של אייבשיץ „המצדיקים את יונתן, כאילו, מעולם לא יצא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו". הרב מדגיש, שחובה על הרבנים „להעביר את הגילולים מן הארץ". בספרו „שפת אמת ולשון זהורית", דף ל"א, מזכיר הרב יעקב עמדין את הגאון מו"ה בעריש סגל מטשעכאנאָווצי.

רבני ציחנוביץ

יהודי ציחנוביץ ניכרו באהבתם הגדולה לתורה. הם הוקירו רבנן, אותם ואת חיבוריהם. בדורות מאוחרים יותר יש לנו אסמכתא להוקרה זו ולצמאון זה לדברי חכמים. ברשימת הפרנומרנטים לספר השאלות ותשובות „גליא מסכת" מאת ר' דוד[3] אב"ד דנאוואראק, שהופיע בשנת 1844, אנו מוצאים 8 פרנומרנטים (חותמים) מבין יהודי ציחנוביץ:

---

3. ר' דוד מנאָוואַהרדאָק היה רב תורני גדול, חריף ומפולפל. בהיותו בן כ"ה נתקבל לאב"ד בנאָוואַהרדאָק בשנת 1794 וכיהן שם בכהונה זו ארבעים ושלוש שנים. הוא נפטר בכ"ד כסלו תקצ"ז (1837).

אדגים את חריפותו של ר' דוד בסיפור המעשה הבא: פעם בא אצלו מחבר לבקש הסכמה על חיבורו, פירוש על התורה, שנדפס עם החומש כאחד. עיין רבי דוד בחיבור ואמר לעצמו:

— חכמה רבה...

הרב אב"ד
ר' לעמל וויינשטיין
ר' שלמה רוזנבלום
ר' צבי רוזנבלום
ר' פייבל
ר' ישראל שפירא
הרב אב"ד מבריינסק
ר' אריה־לייב העלער

בולמוס סגולי זה לספר היה אחד המניעים, שהניעו רבנים גדולים ומפורסמים להשתקע בציחנוביץ ולהפיץ בה מעינותיהם.

התנועה החסידית נעצרה כמעט כליל לפני שערי ציחנוביץ ואליה לא באה. כמעט ולא היו בה חסידים. רק במאה הי"ט ידוע לנו על חסיד אחד, יליד ציחנוביץ, שעקב דבקותו במשנת הקוצקאי הזקן נאלץ להשתקע בביאליסטוק, כי בציחנוביץ דאז לא היו מהלכים לא לחסידות קוצק וגם לא לחסידות מז'יבוז'. שמו של חסיד זה היה ר' אליעזר חסיד. הוא היה קוצקאי נלהב וכולם התייחסו אליו בדרך־ארץ, כי היה בקי גדול בש"ס ופוסקים.

על מצבתו חרות:

„פ"נ
איש צדיק וישר
ידיד ה' וידיד אנשים
ותמיד היה מתנהג בחסידות
י"א (ירא אלקים)
הרב החסיד
רבי אלעזר במו"ה אברהם מטשעכאַנאָווצי
נפטר ט' ניסן שנת תרל"א לפ"ק"

— דפדף, חזר ועיין ואמר:

— המצאה!...

ישב המחבר ודעתו זחוחה עליו. רבי דוד גמר את ההלל והחזיר למחבר את חיבורו.

— נו, רבי? — שאל המחבר.

שתק רבי דוד.

— רבי, — מתמה המחבר — הרי בשעה שעיין בחיבורי, אמר חזר ואמר: חכמה רבה! המצאה!

— דברים שאמרתי — חייך ואמר רבי דוד — כך אמרתי: חכמה רבה והמצאה עמדו לו, למר, להדפיס חיבורו עם החומש כאחד. שכן עכשיו אין לדין אותו בדינו. אסור לשרפו ואסור להשליכו לאשפה...

אין אנו יודעים שום פרטים על אביו ר׳ אברהם, פרט לזה שהיה מציחנוביץ.

את אי־התאקלמותה של החסידות בציחנוביץ יש להסביר, לפי דעתי, בעובדה שהגאון מוילנא, ולא הבעש״ט, הוא שהטביע את חותמו בקלסתר הרוחני של יהודי ציחנוביץ.

זכות גדולה זכתה ציחנוביץ, שהגר״א מוילנא קנה בה ראשית דעת. בבית־הכנסת הישן שבעיירה שמרו בדחילו ורחימו על הספר „מאיר נתיב״, שמחברו הוא ר׳ מאיר, ממשפחת הש״ך. רב זה חי בתקופה שהגר״א היה, עדיין, צעיר לימים והוא גלה לציחנוביץ לשמוע תורה מפי הגאון ר׳ מאיר.

מספרים משמו של הגר״א: „בצעירותי הגעתי בדרך נדודי וטלטולי לעיירה ציחנוביץ, שהיא מלאה סופרים והכמים. הרב דשם, רב מאיר, היה רבי בנסתר וחברי בנגלה״.

קשריו ההדוקים של הגר״א עם ציחנוביץ מקורם ברב דוד־שאול כצנלבויגן אב״ד דציחנוביץ[4]. לרב דוד נולדו ארבע „חיות״: „צבי־הירש״, „זאב־וולף״, „אריה־לייב״ ו„דב־בער״. אריה־לייב היה חברו של הגר״א. במקראות גדולות, בהקדמה לפירוש „אדרת אליהו״ לספר „ויקרא״ כתוב: „בהיותו בן עשר שנים היה לו לגר״א חבר מובהק דבק מאה, הגאון המפורסם, מורנו ורבנו אריה־לייב מציחנוביץ״. גם שמואל־יוסף פין כותב בספרו „כנסת ישראל״, ערך הר״ר אליהו ברב שלמה־זלמן מווילנא: „ובהיותו בן עשר קנה לו חבר את הרב הגאון מו״ר אריה אבד״ק טשעכאַנאָוויץ״״.

הדבקות בין שני הרעים האלה כה הדוקה היתה, שהגר״א קרא אחר־כך את בנו בכורו בשם יהודה־לייב, על־שם אריה־לייב מציהנוביץ.

הרב שבתי ברב אליעזר זוסמן, בעל ה„מאיר נתיב״

ציחנוביץ נודעה בעולם היהודי לא רק בזכות השתתפותה הפעילה ב„ועד ארבע ארצות״, כי אם, בעיקר, בזכות גדולי התורה, שהפיצו בה מעינות חכמה ומוסר והורו עדת בני־ישראל בציחנוביץ דעת אלהים.

מראשוני הראשונים היה הרב שבתי זוסמן, בעל מחבר הספר „מאיר נתיב״, שהופיע באלטונה בשנת תקנ״ג (1793).

בהקדמה לספר חותם הרב שבתי כהאי לישנא: „המאור הקטן מוהר״ר שבתי בהרבני מוהר״ר אליעזר זוסמן כ״ץ נר״ו (נטריה רחמנא ופרקיה — הקב״ה ישמרהו ויגאלהו) מק״ק שעכנוויצי ונכד להכהן הגדול, הגאון

4. עליו ראה מאמרו של מאיר־שלום שצ׳דרוביצקי בעמודים 71—74.

ספר

מאיר נתיב

שחבר הרב המאור הקטן מהור"ר **שבתי** בהרבני מהור"ד **אליעזר זוסמן** כ"ץ נר"ו מק"ק שעכנוולי

ולכנים בישראל הי' יושב על כסא הוראה לאב"ד ור"מ דק"ק סאקלאב ואגפי' במדינת פולין סמוך לעיר מלוכה ווארשא · כין ונכד להכהן הגדול הגאון המפורסם בדורו מהור"ר **מאיר** כ"ץ אביו של דוד זקני הגאון **בעל הש"ך** זצ"ל המאיר לארץ ולדרים נפסקיו · והובאו דבריו בספר גבורות אנשים בסוכו שו"ת מהגאון מהר"ס ז"ל והובאו דבריו כמה פעמים בש"ך בי"ד ובח"מ כתב ואדוני אבי הגאון כתב וג"כ באה"ע בח"מ · ודוד זקני הגאון בעל **פנים מאירות**
זכותם ולדקתם יעמוד להמחבר שלא ימוש התורה מזרעו וזרע זרעו ויוליא לאורה
כל חבוריו כיד ה' הטובה עליו להגדיל התורה ולהאדירה :

דברי המחבר · אלו הם השבעה נרות אשר ערכתי

אל פני המנורה יאירו שבעת הנרות מולקת על אדני קודש כאשר יבואר בהסכמות · וזה הנר הראשון קראתי **מאיר נתיב**

נר הראשון בו שלשה חלקים הלק א' ברכות וכל סדר מועד וחלק נשים ונזיקין וסדר קדשים והוא לתועלת גדול כאשר יבואר באורך בהקדמה · והנני מבקש ומתחנן אל כל מעיין בו שיקרא היטב היטב הקדמה אשר סדרתי בקריאה של הינה · למען סמו בלהבה · והנה לעת עתה מביא הכהן מנחת בכורים כל הראשון **מאיר נתיב** בראשונה על מסכת ברכות והבר לו לאחריו כללים על י"ג מדות סיגאים מדברי רבותינו בעלי התוספות זלה"ה מאורי הגולה :

ונר שני ונר שלישי יחדיו יאירו שמם **עמודי כסף** · **נר הרביעי** שמו **דמשק אליעזר**

נר חמישי שמו **נר תמיד** : אלה הבכורים הבכרתי בהיותי אב"ד בק"ק סקלאב :

נר הששי ונר השביעי הבכרתי כה אשר ישבתי בצל הקודש בבית המדרש בק"ק האמבורג · ספר **כתית למאור**

וספר **עמוד הכהן** · ויהי רצון כי יגמור ה' בעדי להוציא מהמחשבה אל הפועל · והנני מתפלל תפלה קצרה בבית שער ההיכון אתה ה' הנוכן לבנות ויודע מחשבות · עוזר דלים היה בעזרי מעשי ידי אל תרף · ישלח מרחמים עזרי בקודש להושיעני כי אזכה לענדך סלה באמת ובלב תמים · ואל יוליאו עלי מלים להרים קול כי נתכוונתי לשם גאוה להיות הוד הנר הם לזרעא דאהרן · אמנם שכתי דעת יביעו חכמה לכתוב זאת זכרון בספר · לבני אהרן לכהון משלי לכר · וכן נספר התשב"ץ בס הוא חדה כל ספריו · ואנכי הקטן בדרכיו הלכתי · ובו בחרתי · לשמור דעת · מהתורה
בונעת · דרך חיים למעלה למשכיל · אולי לצדקה
תכות יחשב לי ליוצר יצורים · ואזכה להוציא
לאור שאר הבכורים **אמן**

נדפס פה קק אלטונא

תחת ממשלת אדוננו המלך הגדול האדיר החסיד **קריסטיאנוס השביעי** מלך דענימארק ונארוועגן כו'

ירום הודו ויתנשא מלכותו אמן

על ידי יתמי המנוח כמר משה בונ סג"ל ז"ל

בשנת ת ק נ ג לפ"ק

Gedruckt von Eckstorff dem Jüngeren, Königl. Dän. privil. Buchdrucker.

Book MEIR NETIVE by Rabbi Shabtai son of Eliezer Sosman

המפורסם בדורו מוהר"ר מאיר כ"ץ, אביו של דוד זקני הגאון בעל הש"ך זצ"ל".

על גאונים כרב שבתי נאמר מאמר הכמים: „אין עושין נפשות לצדיקים, דבריהם הם־הם זכרונם". ולכן, דלים אנו בחומר ביוגרפי. מסתבר, שאת ראשית חינוכו קיבל הרב שבתי בציחנוביין, כפי שהוא מעיד בהקדמה לספרו „כאשר הייתי בימי חרפי כשלמדתי אצל מ"ו (מורנו ורבנו) הגאון החסיד מוהר"ר אשר־אנשיל זצ"ל, שהיה אב"ד דק"ק סעליץ ומגיד דק"ק שעכנאווצי".

את ספרו „מאיר נתיב" על כל הש"ס חיבר הרב שבתי בשבתו בסוקולוב, כפי שהוא מספר בהקדמה:

> „כל אלה החיבורים יחד חיברתי בהיותי יושב על כסא הוראה להיות לאב"ד בק"ק סאקלאב ונתקבלתי שמה במקום שהיה אב"ד מרביץ תורה ה"ה הגאון המקובל מוה"רר יואל בעל מחבר ספר „סדר הדורות" בשנת תקל"א. וברוך אל עליון, אשר הנהני בדרך אמת לתת לי מנוחה עד שנת תקמ"ב.
>
> זה אחת־עשרה שנה נתן לי ה' מנוחה בכבוד ולא היתה לי טרדה ועלה בידי תלמודי, כאשר יראה הרואה בדברי הגאונים המפורסמים, שהסכימו על ידי בהסכמות. ואמנם כולם כאחד עונים זה הספר „מאיר נתיב" יש בו תועלת רבה ועצומה ומצוה היא להביאו לדפוס".

בהקדמה ל„מאיר נתיב" מוצאים אנו מקור עברי קדום ואבטנטי, המתאר את מצבה של קהילת ציחנוביין לפני קרוב למאתיים שנה.

בשבתו על כס הרבנות בציחנוביין התעתד הרב שבתי זוסמן להדפיס בה ספרו שהיה עמו בכתובים, אך הדבר נבצר ממנו, כי הקהילה נתרוששה וכמעט שנחרבה כליל. ואלה הם דברי הרב:

> „שבתי וראיתי איך נתגלגל הדבר, השרפה אשר שרף ה', שנשרף ק"ק שעכנאווצי ונשרף בית־הכנסת ובית־המדרש, שהיה ידוע ומפורסם ועדיין לא נבנה בית־הכנסת רק בית־המדרש ובתוכו מתפללים. והיא עיר מלאה הכמים וסופרים ובטלו הטוחנות ונפל עוזר וכשל עזור, כי אין הבור מתמלא מחוליתו כדי צורך פרנסה, וכאשר אפס הכסף אמרתי אלכה ואשובה להוציא לאור הספרים אשר כתבתי להורותם ונתגלגל הדבר ובאתי לבית־המדרש פה המבורג. ושוב ראיתי כי עת לכנס דברי תורה ולא לפזר, וכנסתי דברי תורה משך הזמן משנת תקמ"ג עד שנה זו שנת תקנ"ג".

שורות ספורות אלו חשובות מאוד להיסטוריוגרפיה של ציחנוביץ ומהן

למדים אנו, מה גדול היה החורבן שנחרבה העיירה במחצית השנייה למאה הי"ח. הדלדול הכלכלי והציבורי הגיע לממדים של שואה, והרב שבתי אנוס היה לעזבה, כי „נפל עיזר" ולא היה באפשרותו להדפיס בה ספרו.

מההסכמות לספר למדים אנו, שבמאה הי"ח ישב על מדין בציחנוביץ רב גדול בשם יהודה-לייב, כפי שאנו קוראים: „הסכמת הרב המאה"ג (המאור הגדול) החסיד הפרוש המופלג מוהר"ר יהודא לייב זצ"ל אב"ד דק"ק שעכנאוויצי". ההסכמה מסתימת במלים אלו: „דברי הק' יהודא-לייב, היום יום ב', א' להודש תמוז תקל"ט (1779) לפ"ק (לפרט קטן) פה שעכנאוויצי".

הודות לבעל ה„מאיר נתיב" יצאו לציחנוביץ מוניטין, כמעט, בכל קהילות ישראל שבאירופה, כפי שאנו רואים מההסכמות לספר. אנו מוצאים הסכמת הרב רפאל הכהן, שהיה אב"ד אה"ו (אלטונא, המבורג, וואנזיבעק); הסכמת הרב הגאון אלעזר, אב"ד דקעלן והגליל, שכותב: „הרב המאור הגדול, איש המודות, מושלם במעלות, החריף ובקי בחדרי תורה, כבוד מוהר"ר שבתי זוסמן כ"ץ משעכנאוויצי"; הסכמת הרב שאול אב"ד דאמשטרדם הכותב: „הרבני המופלא ומופלג מוהר"ר שבתי זוסמן כ"ץ מק"ק שעכנאוויצי יצ"ו. קורא אני עליו גיל יגיל אבי צדיק וישמח בו ובתורתו כי רבה היא". כן מוצאים אנו הסכמת הרב שאול, אב"ד דק"ק האג, הכותב על רב שבתי „הצדיק הרבני המופלא והמופלג כמוהר"ר שבתי זוסמן כ"ץ נר"ו מק"ק שעכנאוויצי ואיתיקורי דמתיקרי" (המכובד ואחרים מתכבדים על-ידו).

כל הרבנים האלה עשו פרסום גדול בהסכמותיהם לציהנוביץ. שמה הטוב הלך למרחקים ועד לאמשטרדם הרחוקה הגיע.

הרב חיים ברב פרץ הכהן

במאה הי"ח השתקע בציחנוביין אחד מגדולי התורה, גאון ומפורסם בדורו, הרב היים ברב פרין הכהן, שנקרא בשם „רב חיים טשעכאנאוויצער". ר' יחזקאל פייביל [5] מביא בספרו „ספר תולדות אדם", עמוד ק"א, שיחת הכמים בינו לבין רב היים:

5. יחזקאל כייביל בן רב זאב־וולף, שהיה ידוע בשם „המגיד מדרעטשין", נולד בפאלאנגע בי' בתמוז שנת תקט"ו (1755). בהיותו בווילנה הכיר לדעת את הרב המופלא בקדושה ובתורה ר' שלמה־זלמן, הידוע בשם „ר' זעלמעלע", ולזכרו חיבר ספר „תולדות אדם", שעקרו זכרונות מתולדות הרב הזה, משולבים בהרבה דרושים נפלאים בביאור תרומות מידותיו והנהגותיו.

את החלק הראשון הדפיס בדיהרנפורט בשנת תקס"א ואת החלק השני גם כן שם בשנת תקס"ט. בשנת תקע"א נתקבל כרב בווילנה ושרת שם בקודש עשרים ושתיים שנה. הוא נפטר בווילנה בכ"ד בשבט שנת תקצ"ו (1836).

„סיפר לי ר' חיים בן רבי פרץ הכהן מטשעכאַנאָווצי, פעם אחת הביא אומן, תופר בגדים, בגד חדש לאיש אחד להלביש את עצמו, לנסותו אם הוא עשוי כמידתו, אם לא. ונפל וכוח בין הלומדים, אם לבישה כזו צריכה לברכת „שהחיינו" אם לא. והצדיק רב זלמן השיב בזה דרך מליצה מאמר חז"ל: מטעמת אינה צריכה ברכה".

גם רב מרדכי סגל-הורביץ כותב:

„ונהירנא, כד הוינא טליא, כשהיה הרב הגאון, רב חיים, בק"ק טשעכאַנאָווצי הייתי בא לשם ומשתעשע עמו בשעשועי דאורייתא".

מזה אנו למדים, שבתקופת כהונתו של ר' חיים, היתה ציחנובייץ מרכז של חכמים וגדולי-התורה.

השושלת של ר' חיים טשעכאַנאָוויצער מוצאה מרב מאיר, אבי הש"ך[6]. זאת רואים אנו מהסכמת ר' חיים לספר „גבורת אנשים" לדודו זקנו ש"ך (הופיע בסדילקוב בשנת תקע"ט—1819). וזו לשונו של רב חיים:

„הדור, אתם ראו דבר חדש, הספר הנחמד מהגאון האמתי, דודי זקני הש"ך ז"ל ושאלות ותשובות מאביו הוא אבי זקני הגאון מורנו מאיר ז"ל, אבי הש"ך".

ורב חיים ממשיך:

„דיברתי על לב שב"ז (שאר-בשר זוגתי) הרבני המופלג השנון, הנגיד שלשלת היוהסין מו"ה מרדכי בן מורנו שמואל סגל-הורביץ מקאַפוסט, שיביא את הספר לבית-הדפוס יום ג' ז"ך (כ"ז) תשרי „מצמיח ישועה" לפ"ק תקע"ט („מצמיח ישועה" — בגימטריא תקע"ט).

---

6. שבתי בן מאיר הכהן (ש"ך) — פוסק מפורסם, נולד בווילנא בשנת שפ"ב (1621) ומת בעיר האַלעשוי שבמעהרין בא' אדר א' תכ"ב (1662). הוא למד בישיבות קראקא ולובלין תחת ר' העשיל ור' נפתלי כ"ץ. חזר לווילנא ונשא את בת ר' בנימין וולף ב"ר יצחק בונם, ומיד נתמנה שם לדיין בבי"ד של הראב"ד ר' משה, מחבר „חלקת מחוקק".

בשנת 1646 עבר לקראקא ובשנה שלאחריה הדפיס ספרו „שפתי כהן" (ש"ך), שהוא פירוש על ה„יורה דעה" והשיג הסכמה עליו מי"ח רבנים גדולים בדורו. בשנת 1648 כשסבלו יהודי רוסיה ופולין מגזירות חמילניצקי, נמלט הש"ך לפרג והתעכב שם זמן קצר, ונתמנה לרב בדרעזדין ואחר־כך בהאלעשוי. הש"ך היה גם מקובל, פייטן ומליץ מפואר, כאשר יעידו הסליחות שחיבר על גזירות ת"ח וחרוזיו בהקדמת ספרו „שפתי כהן". הוא חיבר ספר בשם „מגילת עיפה", שהוא סיפור כל המאורעות וכל התלאות והגזירות שעברו על ישראל בפולין וליטא ע"י הצר חמלניצקי. „מגילה" זו נדפסה ראשונה בסוף הסליחות שחיבר הש"ך על גזירות ת"ח (אמשטרדם 1651) ומשם נספחה לסוף ספר „שבט יהודה". היא תורגמה לגרמנית ע"י פירסט.

טרם בואו לציחנוביץ חי רב חיים בווילנא, שם נשא אשה והתפרנס ממסחר, בהביאו סחורה מאמסטרדם והמבורג. בעזבו את ציחנוביץ נתקבל כאב״ד בפינסק ומשם עלה לארץ־ישראל. זאת למדים אנו מספר השאלות ותשובות „מקור חיים״ מהגאון רב יעקב־מאיר פאדווא [7] (הספר הופיע בסדילקוב, שנת תקצ״ג). שם כותב הגאון רב אהרן בעל „מנחת אהרן״: „לכבוד שאר־בשרי הגאון רב חיים אב״ד דק״ק פינסק ומנוחתו כבוד בארץ־הקודש״.

רב חיים עלה ארצה בשנת תקפ״ו (1826) עם אשתו השניה מרת מירקה (מתה בירושלים בז׳ בחשון תקצ״א—1831). הוא השתקע בצפת, קנה לו שם בית וחצר ובנה בית־מדרש, שהפך לבית־ועד לתלמידי־חכמים. ב„פנקס צפת״ משנת תקפ״ט (1829) ישנה חתימת ידו בענין הסכמות החלוקות, לפי הפשרה שנעשתה בין האשכנזים, הפרושים והחסידים.

ר׳ חיים נפטר בצפת ביום כ״ח בטבת שנת תקצ״א—1831 (פרומקין כותב שרב חיים נפטר בשנת תקצ״ג). יום מותו אנו מוצאים לפי המכתב מיום ב׳ בשבט תקצ״א, שכתב הגאון רב ישראל משקלוב [8], בעל הספר „פאת השולחן״, לבנו של רב חיים שהתגורר בווילנא: „אל הלקח ארון אלהים השמימה, הוא אחי וראשי, מר אביו הרב הגאון, הצדיק המפורסם כבוד קש״ת (קדושת שם תפארתו) מוהר״ר חיים הכהן זצללה״ה״ (זכר צדיק לברכה—לחיי העולם הבא).

במצבתו חרות „נפטר כ״ח לחודש טבת ארמלתא״. בענין ה„טבת ארמלתא״ ישנו סיפור נפלא המספר, שרב חיים ציווה לטבלו אחרי מותו במקוה־

---

7. הרב יעקב־מאיר ברב חיים פאדווא היה מגאוני ההלכה וההוראה בדורו. הוא שימש כרב בבריסק ונפטר שם כ״א כסלו שנת תרט״ו (1755).

הספרים שחיבר: א) „מקור מים חיים״ בשני חלקים. החלק הראשון הוא חידושים על „שולחן ערוך״, „יורה דעה״. השני — ביאורי סוגיות של שאר חלקי ה„שולחן־ערוך״ (הופיע בסדילקוב, בשנת 1836). ב) „כתונת פסים״, באורים על „נימוקי יוסף״ שעל האלפסי. ג) „חצי יהונתן״ — באור על פירוש הר׳ יהונתן על האלפסי, מסכת עירובין (הופיע בקניגסברג, בשנת ת״ר (1840). ד) „שאלות ותשובות מהרי״ם״ (הופיע בורשה, שנת תרי״ד—1854).

8. רב ישראל ברב שמואל משקלוב היה מגדולי תלמידיו של הגאון מווילנה. הוא סידר את באורי הגר״א שעל „אורח חיים״ ו„יורה דעה״ והוציא לאור את הגהותיו על מסכת שקלים מתלמוד ירושלמי, בתוספת באורים מחידושיו, בשם „חקלין חדתין״ (הופיע במינסק בשנת תקע״ב—1812).

לעת זקנתו עלה לשבת בירושלים ונתן את נפשו לתקן את ישובה וקיבל על עצמו להיות שד״ר ויצא מירושלים וסבב בערי מדינות ליטא ורייסן לקבץ נדבות לסיפוק פרנסת תלמידי־חכמים עניים בארץ־ישראל. הוא גם יסד בירושלים ישיבות גדולות לתלמוד תורה ברבים.

בימי שבתו בארץ־ישראל חיבר ספר בשם „פאת השולחן״ על ההלכות והמצוות התלויות בארץ, והן הלכות פאה, לקט ושכחה, מעשר עני ודמאי שביעית. יסוד ההלכות הוא מהלכות הרמב״ם ובלשונו בתוספת דברי החולקים עליו.

הוא הדפיס את הספר בצפת בשנת תקצ״ו (1836). נפטר בטבריה א׳ בסיון תקצ״ט (1839).

מים בבור שהיה לו בחצרו, אולם בשנה ההיא היה חום גדול, לא ירדו גשמים ויבשו כל המעינות והבור ההוא היה ריק ולא היתה בו לחלוחית כלשהי.

עמד הגאון ר' ישראל משקלוב, בעל „פאת השולחן", וביקש בשם כל הקהל מחילה מכבודו, כי אי־אפשר בשום אופן לקיים את צוואתו. העם חלק לו כבוד גדול והספידוהו וגם הלינו אותו לכבודו, אך, בדרך נס, ירדו בלילה ההוא גשמים עזים, נתמלאו כל הבורות ועשו כפקודת ר' חיים בצוואתו.

זהו הפרוש לציון שבמצבתו „טבת ארמלתא", והכוונה היא למה שאמרו חכמים במסכת „תענית", דף ו': „אמר רבי יהודה: טבא לשתא דטבת ארמלתא, בישא ליה שתא דטבת מנוולתא" (טובה יש לשנה, שחודש טבת בה הוא, בחינת, אלמנה, ואין גשמים יורדים בו להרביע את הארץ; רעה יש בה שהגשמים יורדים בחודש טבת והדרכים מנוולות בטיט מפני הגשמים).

ר' דוד מנוברדוק ספד לרב חיים במלים נרגשות מאוד. ההספד נדפס ב„גליא מסכת" בזו הלשון:

„הרב מוהר"ר חיים היתה תורתו אומנותו מנעוריו. היה חריף ומפולפל גדול, עסק עמי בשאלות ותשובות, אשר באו חידושים מאתו לפני הרבה עד מאוד בכמה דברים וזכה לעלות אל הארץ הקדושה ולהקבר שם. בודאי, על צדיק כמותו נאמר, כמו שהיה נקרא חיים קודם מותו כן ראוי לקראותו חיים אחרי מותו ונתקיים בו „ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום", שמיתתו היתה מיתת צדיקים מנשיקה ומדביקות להקב"ה".

רב דוד מסיים את ההספד במלים אלו:

„קשה לפני הקב"ה סילוקם של צדיקים כשריפת בית אלהינו, וכשם שעל חורבן בית־המקדש קרא הקב"ה לבכי ומספד, כערך הזה הקב"ה מצטער ומקונן על מיתות הצדיקים. כמו־כן גם אנחנו נצטווינו לקונן ולהרבות בכי ומספד על פטירת צדיקים".

הרב יעקב־לייב הלר

במאה הי"ט זכתה ציחנוביין לרב גדול ומפורסם, שהיה יליד ציחנוביין, הרב יעקב־לייב הלר. רב זה שימש בה בכתר הרבנות למעלה מארבעים שנה ונפטר זקן ושבע ימים ביום י"ד אלול תרמ"ח (1888).

הרב יעקב־לייב נתפרסם בעולם הרבנים לרגל מעשה נורא שאירע

בציחנוביץ. יהודי אחד מציחנוביץ הלך לישוב סמוך. בדרך נתלוה אליו גוי אחד. בהגיעם ליער הרג הגוי את היהודי והשליכו לתנור אש שהיה ביער. אחר־כך מצאוהו בתנור כשפניו חרוכים ומושחתים.

הרבנים התקשו בשאלה, הלהכריז על אשת ההרוג כבעל עגונה, או כבעל אלמנה? שכן, אדם שפניו חרוכים, אינו ניתן לזיהוי בודאות מוחלטת. הרב רפאל־יום־טוב ליפמן היילפרין[9], בעל הספר „עונג יום־טוב" (הופיע בווילנא שנת תר"מ) פנה לרב יעקב־לייב הלר וביקש ממנו חוות־דעתו בענין זה.

---

9. הרב רפאל־יום־טוב ליפמן־היילפרין נולד בשנת תקע"ו ברוז'ינוי. בגיל צעיר עבר עם אביו למינסק ושם למד בישיבה ונתפרסם כגאון תלמודי וכלוחם אמיץ לצדק. במיוחד ניהל מלחמה עד חרמה עם החוטפים, שנשכרו ע"י תקיפי הקהל לחטוף ילדים עניים ולמסרם לצבא הצאר. מחמת רדיפות התקיפים נאלץ לעזוב מקום כהונתו בקיידאן ונתקבל כרב בציחנוביץ, ששם טרם קימת היתה הגזרה של חטיפת ילדים. גם בציחנוביץ הראה תקיפותו וניהל את רבנותו ביד רמה, עמד לצד העניים, רב ריב יתומים ואלמנות, נלחם בגבאים וראשי־הקהל וזכה להערצה גדולה מצד המוני היהודים בציחנוביץ, שראו בו לא רק מנהיג דתי, כי אם פטרון ומגן — אבי יתומים ואלמנות.

אם כי זכה לכבוד גדול בציחנוביץ ורשם בה דף מפואר בתולדות רבני העיירה, לא יכול היה לסרב לראשי קהילת ביאליסטוק ונתקבל כרב בעיר זו בשנת תרי"ט.

הוא נפטר בה' בשבט תרל"ט. אחרי מותו הדפיס בנו הרב ר' חיים־הרץ את ספרו „עונג יום־טוב" בשני חלקים. במצבתו שבבית־הקברות הישן בביאליסטוק נחקק הנוסח הבא:

אדמו"ר רבן של כל ישראל
פאר הדור ותפארתו
איש רב פעלים
לאור תורתו רבים הלכו
יראתו קודמת לחכמתו
ורבים השיב מעוון בחכמתו ובצדקתו
מאיר עיני חכמים בהלכה
טהור וקדוש וחסיד ועניו
פעל ועשה הרבה חדושים באורייתא
טובים ונכונים בישראל
גדול שמו לזכר עולם יהיה צדיק
פה מפיק נחמדות
הגאון האמתי המאור הגדול נר ישראל
משנתו זך ונקי
מורנו ורבנו כקש"ת מוהר"ר
רפאל יו"ט ליפמן זצ"ל אב"ד דפה
ק"ק ביאליסטוק בהרב הגאון
מו"ה ישראל היילפערן זצ"ל
נפטר ביום ה' א' שבט שנת תרל"ט לפ"ק

ב„עונג יום-טוב", סימן קכ"ז, תחת הכותרת „שאלה ע"ד עגונה מק"ק טשעכאַנאָוועצ" מובאת תשובת ר' יעקב-לייב במלים אלו:

„מכתבו הגיעני זה יותר משבוע, ומטרדותי לא השבתי עד כה מרוב עמל הציבור, אשר עמוס עלי; אך כאשר ביקש כבודו ממני אשר אהיה נמנה בהתירא דהאי עגונה, אשר כבר הסכימו הגאון מלבוב והגאון מוהר"ל אורנשטיין להתירא ולאשר לא ניתן הפנאי להאריך בזה ולא חפצתי לעכב עוד, כי הרבה חשו חז"ל לתק"ע (לתקנת עגונות), לכן באתי בקצרה בדבר העגונה מטשעכאַנאָוועצ, אשר בעת יצא בעלה מביתו נתלוה עמו א"י (אינו יהודי) א' (אחד) ובהגיעו ליער הרגו והשליכו לתנור-אש שהיה שם ביער ונמצא אח"כ בתוך התנור גופו קיים ורגליו שרופות ופניו ותוארו נשחת.

לדעתי, יש להתיר העגונה הזאת והתירה תלוי ונשען על כמה יסודות, האחד דעת ר"ת (רבנו תם) ז"ל דבהכרת כל גופו מעידין, אף שלא ניכר פרצוף פנים כלל".

מתשובה זו רואים אנו, שרב יעקב-לייב התיר להכריז על האשה כעל אלמנה, שכן אם הגוף שלם, ניתן לזהותו, „אפילו אין כאן פדחת וחוטם".

הרב יעקב-לייב היה מכובד מאוד גם בעיני הנצי"ב (נפתלי-צבי-יהודה ברלין) מוולוז'ין. בספרו „משיב דבר", חלק שני, סימן י"ח, כותב הנצי"ב לרב יעקב-לייב בעניני טריפה:

„לכבוד הרב מו"ה יעקב-לייב נ"י (נרו יאיר) האבד"ק טשעכאַנאָוועצ יע"א (יבנה עיר אלהים): ואף כי מר ניהו רבא דעמיה (כ' גדול בעמיו) מובהק בהוראה ומוחזק שלא להוציא דבר שא"מ (שאינו מתוקן) מת"י (מתחת ידו) ודאי טעמא חזי וקשרי (מצא טעם והתיר) ולא אכחד, כי אחרי שכבר הקדימוני שני גאוני-הדור דפקיעי שמייהו טבא (שיצאו להם מוניטין) להסכים בהוראת כתר"ה (כבוד תורתו הקדושה) ש"י (שיחיה) — על-כן כה דברי מעטים ואיני בא כי אם למלאות מבוקשו של מעכ"ת (מעלת כבוד תורתו) ש"י (שיחיה) ולדבר על אוזן שומעת שיהא לבם ברור ודעתם נקבעת, לסמוך על כתף מעכ"ת (מעלת כבוד תורתו) שיחיה, נושא עבודת הקודש ברוב דעת חכמה ויראת ה' עליהם מופעת".

הרב אליהו־ברוך קאמאי

שנה אחרי מות ר׳ יעקב־לייב הלר, בשנת תרמ״ט, (1889) נתקבל כרב בציחנוביץ הרב אליהו־ברוך קאמאי, שרשם דף מפואר בתולדות הרבנים בעיירה זו.

הרב קאמאי נולד ביום י״ט באלול שנת ת״ר (1840) בטעלז שבפלך קובנה. אביו, רב אברהם, היה נכד הגאון רב אברהם, אחי הגר״א, בעל הספר „מלות התורה״.

בהיות אליהו־ברוך בן שש מת עליו אביו, ואמו חנה נישאה שנית לרב חיים־זאב יפה, רבה של שקוד. אליהו־ברוך התחנך אצל אביו־חורגו בגמרא ופוסקים מאביב ימיו והתפרסם לעלוי גדול, בעל מוח חריף, שכל רז מרזי התלמוד לא נעלם ממנו. בראות האב החורג, שגדולות ונצורות נשקפים לבן־חורגו לקחו להתן לבתו. בשנת השמונה־עשרה לחייו בא אתה בברית הנשואין, ישב על שולחן הותנו ושקד בהתמדה רבה על ספרי גדולי הפוסקים הראשונים, התעמק במשנת הרמב״ם ורכש בקיאות גדולה בספרים אלה. הוא גם חידש בהם חידושים משלו על דרך הפלפול העמוק.

אחרי מות חותנו נתקבל לרב בשקוד וכיהן שם בכהונה זו עשר שנים. משם עבר לקארעליץ׳, פלך מינסק, וכיהן בה כאב״ד בשנים 1878־1885. על התקבלותו לעיירה זו מסופר סיפור מעשה כזה: בני קארעליץ׳ בקשו להעמיד עליהם רב. עמדו וכתבו לרב יוסי־בר לבריסק לשאול עצה מפיו. השיב להם רב יוסי־בר, שיודע הוא רב אחד, היושב עמו והוא ראוי לשבת על כסא־הרבנות בקארעליץ׳. שלחה הקהילה שני שליחים לבריסק וכתב רבנות בידם.

השליחים באו לבריסק ומיד הלכו לרב יוסי־בר. נכנסו לבית־דינו ומצאו שם אברך אחד, דל בשר, חור פנים, עומד אצל הקמטר, מוציא ספר אחרי ספר ומעיין בהם. שאלו אותו: איה הרב? — מיד יכנס — ענה להם האברך מתוך הספר.

ישבו והמתינו. נתנו עיניהם באברך וראו שהוא לבוש בלואות, בגדיו מעוכים ומהובללים, נעליו מרופטות ושערו מבצבץ מתוך כובעו הקרוע. אמרו השליחים בלבם: פרוש עני הוא זה היוצא ונכנס בבית רב יוסי־בר.

נכנס רב יוסי־בר, נתן שלום לשליחים ושאל: מהיכן יהודים באים? — מקארעליץ׳ — ענו השלוחים. מקארעליץ׳ — אמר רב יוסי־בר — באתם לקבל את הרב, שאמרתי לכם? הריהו לפניכם! ותוך כדי דבור קרא לאברך: רב אליהו־ברוך, בני קארעליץ׳ באו אליו.

חשכו עיניהם של השלוחים: אברך צנום זה הלבוש קרעים יהיה רבה של קארעליץ׳? אמר אחד השלוחים לרב יוסי־בר: יסלח לי, רבנו, אין ספק

בידינו, שהאברך הזה ראוי לאותה איצטלה, אם רבנו סומך את ידיו עליו. אולם, קהילתנו רגילה ברבנים, שיהיו בעלי־צורה והדרת־פנים, ואילו האברך הזה הריהו... הפסיקו רב יוסי־בר וקרא לשמש: יעק'ל, בוא הנה! כשנכנס השמש אמר לו רב יוסי־בר: קח את היהודים האלה, הבא אותם לבית־המטבחיים והראה להם את ברל הטבח.

הסתכלו השלוחים בפני רב יוסי־בר ותמהו. — הרי חשקה נפשכם — אמר להם רב יוסי־בר — ברב בעל־גוף, גבה־קומה ורחב־שכם, צאו לכם עם שמשי לשוק־המטבחיים ויראו לכם כזה.

נתבישו השלוחים והחלו מפיסים את רב יוסי־בר, לקחו עמם את רב אליהו־ברוך וחזרו לעירתם.

מקארעליץ' נתקבל רב אליהו־ברוך לרב בווקשנה, במקום הרב יוסף שלופפר, האב"ד דסלונים, ושרת שם בקודש שלוש שנים.

בשנת תרמ"ט (1889) נתקבל לרב בציחנוביץ. על קבלת הפנים שערכה לו העיירה כותב אברהם יאשונסקי ב„הצפירה" מיום ד', ג' באב שנת תרמ"ט:

„עירנו צהלה ושמחה, כי ביום ג', כ"ד בתמוז, התאספו פעם שלישית אנשי עדתנו לשים עליהם אלוף לראשם אשר יצא ואשר יבוא לפניהם. וכולם, בפה אחד בחרו בהרב הגאון אב"ד דק"ק וועקסין שליט"א. פעמים רבות התאספו אנשי עדתנו לבחור רב, אך לדאבון לבנו לא באו אל עמק השוה, כי שונים המה האנשים בדעותיהם עד כי נפלו דברי ריבות ביניהם כנהוג בכל מקומות מושבותינו. תקותנו תשעשענו, כי הרב החדש יתקן את כל המעוות עד הנה. יהי בואו לשלום ולהצלחה".

רב אליהו־ברוך הצטיין בפקחותו, חריפותו ושנינותו. בשבתו בציחנוביץ שכרו היה מועט וחי בצמצום. אשתו, הרבנית, היתה שרויה תמיד בדאגה: הצרכים מרובים, הבנים גדלים והפרנסה מועטת.

ורב אליהו־ברוך, שהיה עליז מטבע בריתו, דעתו תמיד בדוחה עליו. אפילו, בשעת הדחק לא היה מיצר ודואג, אלא מבדח את עצמו והאחרים בהלצה חריפה ובדיחה שנונה.

פעם אמרה לו אשתו: כלום אינך דואג לביתך ולילדיך? השיב לה: הרי יודעת את שמוחזק אני בעל מוח חריף. מה בין חריף לשאינו חריף? מה שאינו חריף שומע בשבוע, החריף מהיר לשמוע בשעה, ברגע. אמרי מעתה, מה שאת דואגת כל השבוע, אני דואג ברגע אחד...

על מידת פקחותו הגדולה של הרב קאמאי יעיד הסיפור הבא: כשנתקבל לרב בקארעליץ' היתה השעה דחוקה לו. נתכנסו טובי־העיר לאספה

ונמנו וגמרו למכור את המגרש בשוק, שהיה קנין הכלל, ולתת את הכסף לרב. מכרו את המגרש בשבעים וחמשה רובל ואת הכסף נתנו דורון לרב.

לימים ישבו הפרנסים אצלו ואחד מהם שאלו: מהו דורון הקהל בעיניו? אספר לכם — אמר רב אליהו-ברוך — מעשה שהיה: מעשה במלך אחד, שהיה לו ידיד נפש ולא זז מלחבבו עד שעשה אותו שר-האוצרות, כדי שיהיה מצוי אצלו בכל עת.

יום אחד לא בא שר-האוצרות אל המלך. שלח המלך לקרוא לו. אמר לו השר: אדוני המלך, שלם אני בגופי, אלא הרהורי עצב ומחשבות נוגות מצערים אותי ומדכאים את נפשי. אמר לו המלך: ספר אחד יש לי וסגולה גנוזה בו, שכל הקורא בו מחשבות נוגות בדלות הימנו ודעתו בדוחה עליו.

צווה המלך לצפות את דפי-הספר בשטרות-כסף ולשלוח את הספר לשר-האוצרות. למחרת בא השר אל המלך שמח וטוב-לב. — מה ספרי בעיניך? — שואל אותו המלך.

— מודה אני לפניך, אדוני המלך — משיב השר — על מתנתך היקרה. ספרך החיה את רוחי, וכל-כך נתחבב עלי עד שחשקה נפשי בחלק השני של הספר...

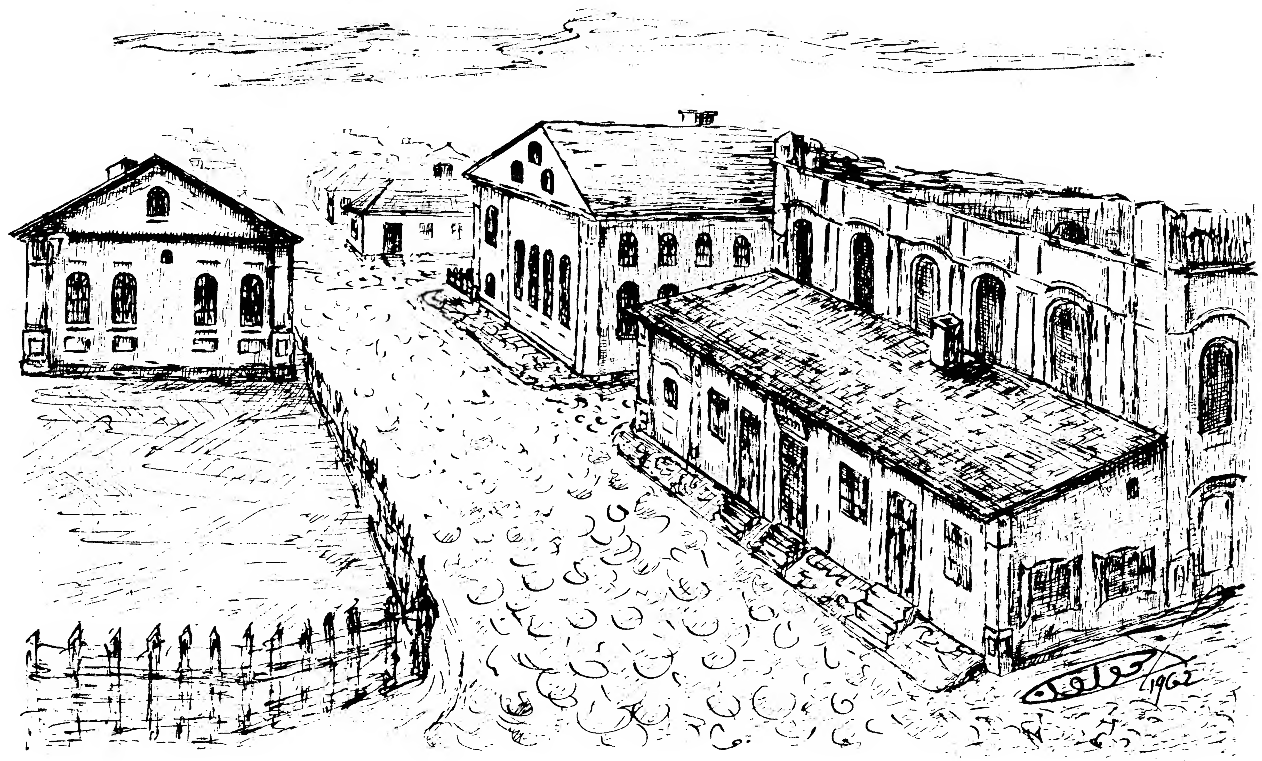
וסיים רב אליהו-ברוך את משלו בפניה לפרנסים: שמא, אף אתם יש לכם חלק שני?...

הרב קאמאי כיהן בציחנוביץ עשר שנים, עד שנת תרנ"ט (1899). בשנה זו הזמינו הרב אברהם טיקטינסקי להיות ראש-ישיבה ומנהל בישיבת מיר. מאז החלה ישיבה ותיקה זו לחדש נעוריה ולהתפרסם עד שהיתה לאחת הישיבות המפורסמות.

ר' אליהו-ברוך תפס מקום נכבד בשורה הראשונה של גאוני-הדור שבדורות האחרונים. הספרות התלמודית לכל ענפיה היתה ערוכה ושמורה בזכרונו. הוא ידע גם לחרוז וגם לקדוח, דהינו, היה גם בעל ידיעות רבות וגם בעל תפיסה עמוקה ושפע שפע רב של חידושים משלו.

מתלמידיו דרש בקיאות מסודרת בים התלמוד ומפרשיו, כי רק ידיעה כזו משמשת יסוד איתן לפלפול המקיף. הוא היה אומר תמיד לתלמידיו, שלא להתחיל לחדש חידושיהם, עד שלא קנו לעצמם שימוש הגון בכל הש"ס, כדי שלא יהיו פלפוליהם פורחים באויר.

בסוף שנת תרע"ה (1915) נאלצה הנהלת ישיבת מיר לצאת עם בחוריה לגולה לרוסיה הפנימית וקבעה מקומה בפולטבה שבאוקראינה. אולם, הרב אליהו-ברוך, כרבה של מיר, נשאר עם בני-קהלתו למרות הסבל הגופני והרוחני שעבר עליו, מסיבת היות מיר אז בקרבת חזית המלחמה הרוסית-גרמנית.

צייר: שמעון דרורי

רחבת בתי־הכנסת ב„אלט־שטאט" — The Courtyard of the Synagogues in „Old Town" — דער „שול־הויף" — אַלט־שטאָט

בשנה זו חלה הרב קאמאי במחלה קשה באחת מרגליו. הביאוהו למינסק להתיעץ ברופאים. המנתחים יעצו לקטוע את רגלו החולה, אבל הרב לא הסכים לכך. כשהרופא פנה אליו ואמר לו, כי מהראוי שיסכים לניתוח, שכן אז יש תקוה שיקום מחליו ויחיה, השיב הרב: „רצוני לבוא לעולם־ האמת שלם בכל אברי". לא עברו על רצונו, את רגלו לא קטעו, והוא נפטר במחלה זו בי"ב בתמוז שנת תרע"ז (1917) ונקבר במינסק.

מאלה, החיים עמנו בארץ, שמעו תורה מפי הרב קאמאי הרב אונטרמן (הרב הראשי לתל־אביב־יפו); הרב ש. י. זווין (עורך האנציקלופדיה התלמודית); ד"ר משה זילברג (שופט בית־הדין העליון בירושלים) והרב ראובן גליק, ממנהלי בית־המדרש לתורת ארץ־ישראל, המביא בספרו „משפטי בני־אדם" כמה חידושי תורה ממורו ורבו אליהו־ברוך, שנתגדל בביתו ושמונה שנים למד בישיבתו[10].

10. הרב קאמאי היה ידוע בהתנגדותו לציונות ולד"ר הרצל. במאמרה „אבי משה־דוד הלר" (עיין פרק „אישים" שבספר) כותבת רחל הלר־לוין בענין זה: „בעיירה כיהן אז כרב ר' אליהו־ברוך קאמאי זצ"ל. אבי היה מבאי ביתו לשקול ולטרות עמו בחידושי תורה. ופעם, בבואו לבית הרב, מצא מסיבה גדולה של בעלי־בתים דורשים בענין הקונגרס וכולם זורקים חצים ובליסטראות בהרצל והציונים החפצים להעביר את עם ישראל על שבתו. (הרצל לא השגיח בלוח העברי ופתיחת הקונגרס חלה ביום השבת).

אז נתחמץ בו לב אבי וקרא במרירות: „במקום שיש פיקוח־נפש של האומה — אין משגיחין בשבת! הוא זרק את ה„פצצה" בפני הרב ונבהל בעצמו מפני דבריו. הרב, חיור מרוב קצף, התגולל עליו בגידופים וישימהו למין ואפיקורוס.

לאט־לאט שככה חמתו ובניחותא פנה למשה־דוד ואמר: „הגע בעצמך. הגאולה הראשונה באה על־ידי צדיקים, השניה אף־היא ע"י צדיקים, והשלישית, האחרונה, תבוצע, דוקא, ע"י רשעים? היתכן? הן מרשעים יצא רשע. החסר צדיקים הקדוש־ברוך־הוא לשלוח על־ידם את הגאולה"?

כדי להשלים תמונה זו, הנני מביא קטע מזכרונות י. י. זינגער, הזורע אור עגום על יחס הקנאים, רובם, אם כי לא כולם, לתנועה הציונית ולד"ר הרצל. הדברים מובאים ככתבם וכלשונם, ללא הסברים והערות, כי הם מדברים בעדם: „ביי איינעם אַזאַ שיעור אין פרק כל הצלמים האָט זיך געעפנט די טיר, עס איז אַריינגעקומען טרייטל שניט־קרעמער, אַ הויכער דאַרער ייד, מיט אַ מאָדנער שוואַרצער באָרד. דער ייד האָט געשיינט פון שמחה און געזאָגט הויך: — מזל־טוב, רב!

— וואָס איז דער מזל־טוב, ר' טרייטל? — האָט מיין פאָטער אים איבערגעפרעגט.

— דאקטער הערצל האט א מיתה משונה איינגענומען! — האט ר' טרייטיל געזאגט. דערביי האט ער צוגעגעבן א מיאוסן גראם צום נאמען הערצל.

— ווער איז עס דער דאָקטער הערצל? — האָט מיין פאָטער געפרעגט.

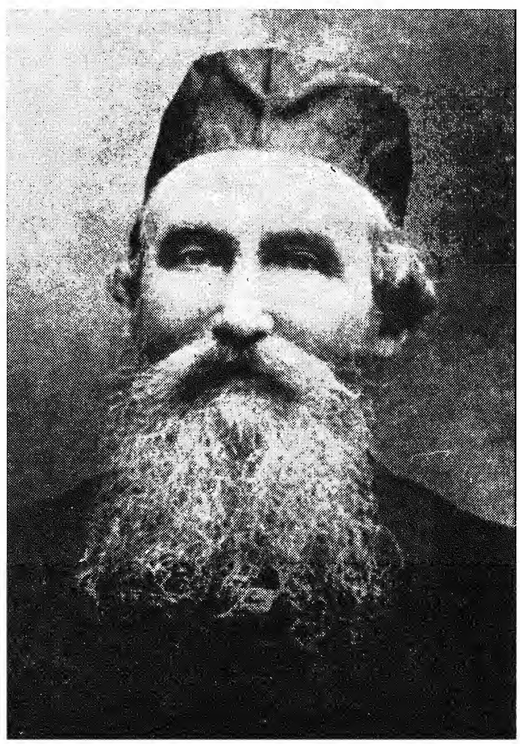
— אַ משומד, וואָס האָט געוואָלט פירן אַלע יידן צו דער שמד — האָט ר' טרייטל קלאָר געמאַכט, — אָבער ער האָט עס נישט דערלעבט.

— געלויבט דער אויבערשטער, — האָט מיין פאָטער געדאַנקט און פאַרענדיקט מיט אַ פסוק „באבוד רשעים רנה", דאָס הייסט, אַז ווען רשעים קומען אום, דאַרף מען זינגען... (י. י. זינגער: „פון אַ וועלט וואָס איז נישטאָ מעהר", זייטן 227—228).

הרב דוד קאמין

בתקופת כהונתו של הרב קאמאי כיהן בציחנוביץ כשוחט וחזן רב דוד קאמין. הוא היה למעלה משני תארים אלה וראוי להיכלל בצוות המפואר של רבני ציחנוביץ.

רב דוד עשה לו נפש בספרו „בית דוד" שזכה לשלוש מהדורות (מהדורה ראשונה הופיעה בורשה בשנת תרס"ב—1902). הספר כולל כל הלכות-שחיטה על־פי סימני ה„שלחן-ערוך" והוא מורכב משלושה ראשים: פנים, ביאור קצר וביאור ארוך. בפנים — מבואר פסק ההלכה מ„שלחן-ערוך" ושאר פוסקים. הביאור הקצר, המכונה בשם „עמודי-הבית", מבואר בו מי הם עמודי ההוראה שעל פיהם נבנה ה„בית". הביאור הארוך מכונה „יסוד הבית", ובו מבוארים

רב דוד קאמין

Rabbi David Kamin, the Writer of the book „Beit David"
dealing with tradition of ritual slaughter

היסוד והמקור של כל דין מים התלמוד ופוסקים ראשונים וכל החילוקי-דעות והשקלא וטריא מראשון ועד אחרון.

בהקדמתו לספרו זה מוצאים אנו מקצת פרטים ביאוגרפיים. מהם לומדים אנו, שלפני בואו לציחנוביץ כיהן רב דוד כשוחט וחזן בעיר בודקי. ואלה דבריו:

„אחזיק נא טיבותא לאנשי העיר באדקי, מקומי הראשון. יהי נועם ה׳ עליהם ויתברכו בכל מעשי ידיהם שהם קבלוני לשו״ב וש״ץ בעודי רך בשנים ושכנתי בתוכם שבע שנים בכבוד ובשלוה, ובלי חמדה נפרדתי מהם על-ידי ששלחו אחרי עדת ק״ק טשעכינאווצי שני אנשים נכבדים ויקחוני בדברים אליהם, והיא קהילה גדולה (ה׳ יוסיף עליהם אלף פעמים) ועתיקה הנודעת ברבניה הגאונים, אשר שכנו כבוד בתוכה, ואחד מהם היה הבר מובהק של הגר״א זצוק״ל (זכר צדיק וקדוש לברכה) מוילנה, כנזכר בהקדמה לספר „ויקרא״ עם פירוש „אדרת אליהו״. וזה לי כחמש ועשרים שנה אשר אנוכי בתוכם גם-כן בכבוד ובטובה, זכרה להם אלהי לטובה... וחנני-נא וזכני לעלות לארץ-הקודש לבלות שם שארית ימי בתו״ע (בתורה ועבודה) לשמה ולחונן עפרה, ותהי זאת נחמתי על גורלי המר״.

בהקדמה זו הוא מעמיד ציון לאשתו, שעמדה לימינו כל ימיו ועודדה אותו בשעת חיבור ספרו.

„ובזה אתן שם ושארית ומזכרת נצח גם לזוגתי, אשר אמצה רוחי ותאזרני היל בכל שנות עבודתי, עבודת הקודש, שלא אתרשל ותשתתף בצערי בראותה איך איגע ואעמול לילות כימים למען הוציא דבר מתוקן.

לזאת יהי גם שמה חרות על ספרי זה לטובה ה״ה (הלא היא) אשה צנועה וחסודה, תמימה וישרה יראת ד׳ היא אוצרה, מנב״ת (מנשים באוהל תבורך) מרת גאלדא-חינקא בת הרבני איא״ב (איש ירא אלוקים באמת) מו״ה שלום-צבי ז״ל מילידי עיר מאלטש״.

נוגע עד הלב וידויו של רב דוד, בו הוא מסביר את המניעים הנפשיים העמוקים, שהניעוהו לחבר ספר זה. רב דוד היה חשוך-בנים, והספר הוא „בנו הרוחני״, שבאמצעותו יתגדל ויתקדש שמו ויזכה להשארות-הנפש.

„והנה אנוכי — כותב רב דוד — אם כי ידעתי את מך ערכי, אך באשר יסור יסרני השם יתברך, שאין לי כלל שם ושארית בארץ, כי בעוה״ר (בעונותינו הרבים) לא זכיתי

לשום זש"ק (זרע של קימא) ל"ע (לא עלינו), ובהעלותי על לבי כמה מאמרי חז"ל בבבא בתרא, דף קט"ז: „אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: כל שאינו מניח בן ליורשו הקדוש-ברוך הוא מלא עליו עברה. רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, אחד אומר: כל שאינו מניח בן. ואחד אומר: כל שאינו מניח תלמיד". ובמדרש הנעלם רות כתוב: „נפשין דלא איתבנין בהאי עלמא איתדחיין מכמה תרעי ואזלי ומשטטי בהאי עלמא עד דמשתכחין פרוקא" (נשמות שלא נבנות, לא מולידות ילדים, נשמות אלו נידחות מהרבה שערים בעולם הבא עד שמוצאות תיקונן). בשומי כל זה על לבי, נפשי עלי הומיה ותשתוחח. וכאשר יפקד עלי פקודת כל אדם, כי יעלני מבור שאון, מה יהיה לי למזכרת נצח... הרי דמי שאין לו בנים עליו לעשות איזה דבר לזכרון שמו. ועיין במדרש תנחומא, פרשת „תשא", אות ג', שאמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, משאני מת אין אני נזכר". ואם משה רבנו עליו השלום רצה שיזכר שמו, כל שכן עץ רקבון כמוני. אחת היא, על-כן אמרתי, אמציא לי תקנה מן התורה, אקח מזור ותרופה לנשמתי האומללה. ואקרב אל המלאכה. וזה כשתים-עשרה שנה שאעבוד עבודתי הקשה הזאת בשקידה נמרצה ושמתי לילות כימים והקרבתי מבחר חיי, מיטב שנות חיי על מזבח התועלת, כי אין קץ לכל עמלי עד שהבאתי הכול במשטר וסדר נכון. וזהי כל משאת-נפשי ושארית תקותי ונחמתי בימי הבלי וזה חלקי מכל עמלי".

הספר זכה להסכמות מרב חיים סולובייצ'יק מבריסק, הרב אליהו-ברוך קאמאי, הרב שניאורסון, הרב יהודה החנוכי ורבנים אחרים.

נביא כמה משפטים מהסכמת הרב קאמאי:

„זה כעשר שנים אשר משכני בפ"ק (בפה קהילה) טשעכינאווצי ידעתי את הרב החו"ש (החזן ושוחט) המופלג בתורה ובי"א (וביראת אלוקים) מו"ה דוד ב"ר חיים-צבי שו"ב מומחה וש"ץ בפ"ק, אשר עמל ויגע הרבה בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל בדיני שו"ב ואחרי ידעו דבריהם לאשורם סדר הדינים מהלכות שו"ב בסדור נכון מאוד ועל יסודות נאמנים וחזקים בנה ביתו, הוא ספרו אשר קראו בשמו „בית דוד"... ובדרך כלל הוא ספר טוב ונחמד ועל אדני האמת הטבעו כל דבריו".

הסכמה זו היא מיום ד׳, י״ט בחודש אב, שנת תרנ״ט.

ר׳ דוד זכה להגשים משאת נפשו ועלה ארצה בשנת 1912. בהקדמה לספרו, שהוצא בעזרת מעריציו, אנו מוצאים, בין היתר, גם את יום פטירתו.

> „יחקק בספר יום פטירת הרה״ג (הרב הגאון) המחבר נ״ע (נוחו עדן) ר׳ דוד ב״ר חיים-צבי זללה״ה (זכרונו לברכה לחיי העולם הבא) אשר נסתלק בעיה״ק (בעיר הקודש) ירושלים ת״ו (תבנה ותכונן) ביום י״ד לחודש אלול שנת תרפ״ב לפ״ק (לפרט קטן).

> בהקדמה זו מובעת גם המשאלה, ששאל רב דוד לפני פטירתו: „וזאת הברכה, אשר השאיר אחריו והניח בתוך ביתו „בית דוד״, שיהיה לו למזכרת נצח בבחינת פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות, ר״ת חליפות, שזהו עיקר ההשארה והחליפות שנשאר מן האדם אחריו, מה שהיה מדבר חכמה ותבונה והכניסם בעולם וכל האומרים הלכה בשמו נחשב, כאילו, הוא ממש חי וקיים בעולם, כמאמר רז״ל על הפסוק „אגורה באוהלך עולמים״ [11].

המגיד ר׳ משה־הלוי רובינשטיין

וכשם שזכתה ציחנוביץ לרבנים גדולים, כן זכתה היא גם למגיד ומטיף בעל שעור־קומה, שהטיף בה ונשא מידברותיו בשלהי המאה הי״ט ובהתחלת המאה העשרים — הלא הוא הרב והמגיד משה-הלוי רובינשטיין. הוא כינס מבחר דרשותיו בספרו „אש דת״, שהופיע בורשה בשנת תרס״ו (1906).

---

11. אמר ר׳ יהודה אמר רב, מאי דכתיב (מה שכתוב) „אָגורה באָהלך עולמים״ (תהלים ס״א, ה׳) וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים? אלא, אמר דוד לפני הקדוש־ברוך־הוא: רבונו של־עולם! יהי רצון שיאמרו דבר שמועה מפי בעולם הזה (שיהיו שפתי נעות בקבר, כאילו, אני חי), שאמר רבי יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק: כל תלמיד־חכם שאומרים דבר־שמועה מפיו בעולם הזה, שפתותיו דובבות בקבר.

ואמר רב יצחק בן זעירא: מנין? שנאמר „וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים; דובב שפתי ישנים״ (שיר השירים, פרק ז׳, פסוק י׳) ככומר (כלי שמניחים בו ענבים עד שמתחממין ויינו נוח לצאת) של ענבים. מה כומר של ענבים, כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב (היין רוחש ונע ויוצא למעלה), אף תלמידי־חכמים, כיון שאומרים דבר שמועה מפיהם בעולם הזה, שפתותיהם דובבות בקבר״ (יבמות צ״ו).

בהקדמה לספרו כותב הרב לאמור:

„כשמו כן הוא. תוכו רצוף דברים מלבבים ומלהיבים נותני קול חוצב להבות, מפיח זיקי אש־דת בלבבות, להשיב בנים אל אמונת אבות. מעולפים בספירי מאמרי חז"ל הנפלאים והנסתרים באגדותיהם והודרים אל התוך הצפון בצפונותיהם ודולים את הפנינים היקרות אשר במעמקיהם, פעם בדרך מחקר והגיון ופעם ע"פ מקורי תולדותינו ודברי ימינו. כן יבואו בו במקראי־קודש באורים יקרים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים בשער תוך לוח. המאמרים שוים לכל נפש, זקנים עם נערים, ומה גם למטיפים ומגידי מישרים. חובר מאתי צעיר־הצעירים עבד לעבדי ה' משה־הלוי רובינשטיין, מתגורר טשעכינאוועצי".

הרב רובינשטיין חיבר הערות לספר בשם „מפיץ אור". טעם השם הוא, כפי שמסביר הרב, „יען כי באותיות „מפיץ" נכללים בראשי־תבות שמי ושם אבותי". מ"י הוא שמו „משה־יהושע", ה„צ" הוא שם אביו „צבי־הלוי" (נפטר בכ"א אייר תר"ל בקאמעניץ דליטא) והאות „פ" היא אמו „פייגה" (נפטרה בשנת תרנ"א, י"ז מרחשון בבריסק דליטא).

ספר זה זכה להסכמת הרב חיים־הלוי סולובייצ'יק ולהסכמת הרב אליהו־ברוך קאמאי, הכותב לאמור:

„גם אנכי אקבל ספר אחד כשיצא מביה"ד (מבית־הדפוס) ברשיון הצענזער, מאת ידידי הרב הגדול, חריף ובקי, השלם בחכמה ומדע בדרך העולה למעלה ביראת ה' מו"ה משה־הלוי מפה, ואקוה כי נחת ישבעו מספרו כל ישרי־לב. המדבר לכבוד התורה ולומדיה, יום ה', י"ג ניסן שנת תרנ"ז, פה טשעכינאוועצי, נאום אליהו־ברוך חופ"ק הנ"ל".

הרב רובינשטיין השאיר בכתובים באור על „קהלת" בשם „חקר תכלית", שהוא לפי דבריו:

„באור רחב על המגילה הזאת, על דרך המחקר והפשט העמוק, אשר ההוגים בו ימצאו את אשר המה מבקשים זה ימים רבים, כי חודר הוא אל עומק הפשט בהמשך הענינים, עפ"י יסודות המחקר של רבותינו החוקרים התורנים האלהיים בהגיון ישר בלי עיוות הכתובים".

בדמותו של הרב רובינשטיין אנו נפגשים במגיד מטיפוס חדש, שאינו דומה ל„מוסר'ניקים" מהאסכולה הנוברדיקאית וגם לא זו של המגיד מקלם,

ששבילי הגיהנום היו נהירין לו כשבילי עיר מולדתו, ובדרשותיו הטיל אימה בסיפוריו על עינויי הרשעים בגיהנום.

הרב רובינשטיין טען, שהזמנים נשתנו ויש להתאים את תוכן וצורת הדרשה לרוח החדשה. ההבדל בין דרשותיו לדרשות המגיד מקלם, אומר הרב, הוא בזה, שהמגיד מקלם, דרשותיו היו מתובלות בציורי ענשי הגיהנום וצבעים נוראים, ומאחר ונשתנו העתים, יש לתבל את דברינו בדוגמאות מההסטוריה, במאמרי חז"ל, באגדות וגם בהלצה צחה.

חוט השני העובר ב„אש דת" הוא התיזה הפילוסופית, שאין השכל צורר לאמונה, כי אם, להיפך, היא מתישבת על־ידו ומקבלת ממנו חיזוק. הרב רובינשטיין הביע דעה מענינת, שהפילוסופיה הקדומה עלתה בד־בבד עם האמונה באל יחיד. ואלה דבריו:

„באחרית ימי הבית השני עוד ישנו העמים כולם שנת אולתם בחיק אמונת האלילים, רק אנשים אחדים מהם היו עיניהם פקוחות וידעו כי האלילים כלם תהו והבל המה, הלא המה ההכמים והפילוסופים שבהם, אבל הפילוסופים הללו שמרו את מוצא שפתם מהתל באלילים לפני עובדיהם".

אולם, הרב רובינשטיין מכיר בפרימט של השכל האלוהי (או התוריי) על השכל הפילוסופי. ההבדל בין השכל הפילוסופי לשכל הנאצל ע"י התורה, אומר הרב, הוא בשני דברים:

א) „כי השכל האנושי, רובו ככולו, הוא תועה בעיוניו ומוליד תולדות כוזבות בהידוש העולם וקישור האלוהות אל העולם וכדומה והוא מוליד ילדי־שקר, אבל השכל התוריי כל תולדותיו הם זרע אמת".

ב) „השכל האנושי איננו יכול להנחיל לאיש את הקיום הנצחי, מה שאין כן השכל הנקנה ע"י התורה".

הרב רובינשטיין הוא מופע מענין על רקע ההווי הדתי החמור של ציחנוביץ בשלהי המאה הי"ט והתחלת המאה ה־20. הוא הגה בספרים חיצונים. התעמק במשנות הפילוסופיות של חכמי זוגיים ומרבה להזכיר בספרו את אפלטון, אריסטו, דיוגנס מכת הכלביים ואת הגנוסטיקים (כת היודעים). הוא משתדל, אמנם, להוכיח, שדבריהם הם במעלה פחותה מדברי תורתנו הקדושה, אבל עצם עיונו בכתבים אלה מענין מצד עצמו.

הרב רובינשטיין נפטר בביאליסטוק בט"ז באדר שנת תר"פ (1920)[12].

---

12. במאה הי"ט כיהן כרב בציחנוביץ הרב משה, גיסו של הסופר חיים צ׳מרינסקי. וכך מתאר אותו צ׳מרינסקי בספרו „עירתי מוטלה": „גיסי משה — אברך שלמד תורה לשמה, חזר על הש"ס שנה־שנה, לבד ירושלמי, רמב"ם וגם ספרי שאלות ותשובות של הראשונים. ירא־שמים, אבל סבלן בעניני

כלכלתה של ציחנוביץ

ציחנוביץ לא היתה מקום-תורה בלבד, כי אם גם עיירה של חרושת, מלאכה ומסחר. מקדמת-דנא היו קימות בה אגודות מקצועיות של אופים, פרוונים, חיטים, כובענים, נגרים, קדרים, מסגרים, חרטים וסנדלרים. כמו־כן היו בה אגודות של עובדי טכסטיל ואגודת-עובדים, שעבדו בבתי מבשל שיכר (סודניה) וספירט.

בציחנוביץ חברו „חכמה עם נחלה". כשם שנהרו לכאן ממרחקים תלמידי-חכמים לשמוע תורה מפי ר' דוד כצנלבויגן, כן באו לירידים של ציחנוביץ סוחרים גדולים מדנציג, דרזדן וברלין. הסחר של יהודי העיירה התפשט למרחקים ועד לקניגסברג הרחוקה הגיע. כלכלתה היתה מושתתת על תנועה דו־סטרית: היו מיבאים חמרי־גלם ומיצאים מוצרי תעשיה.

המצב הכלכלי של יהודי המעמד הבינוני בציחנוביץ היה עגום וירוד

אמונות ודעות, גם היה מרשה לעצמו איזה חופש הדעות, שאנשים שכמותו טומנים בחובם — „לבא לפומא לא גלי".

„שאלות" לא פסק אלא בביתנו, אבל בשעת הדחק, כגון, בשעת בצורת וכיוצא בזה, היה נכנס בעובי הקורה וכותב „שאלות ותשובות" לגדולי הדור, כדי למצוא הכשר לקטניות ודגים מלוחים. הרבה חידושי תורה כתב בספר גדול מכורך, ויש בחידושיו גרעין בריא, חקירה מקפת בכל עניני הסוגיא.

אחרי תפילת שחרית היה שוהה בבית־המדרש ולומד פרק משניות ועשר פרשיות בכתבי הקודש על הסדר, בין פרשיות גדולות בין קטנות, ונעשה בקי גדול בתנ"ך.

מחמת צוק העיתים הוכרח לשלוח ידו בפרקמטיא. אולם, אז נתכו על ראשו שלושה אס־נות כבדים. אסון ראשון: משה חלה בדלקת המוח. כעבור ירחים שניים התחיל מבריא, אבל שכלו — כקטן שנולד. הדוקטור מאקובסקי חושש; שמא אבד זכרונו. כולנו מפחדים. גמרא מפורשת: ר' יוסף חלה ושכח תלמודו. עברו עוד שבועות אחדים וכוח זכרונו ושכלו שב לקדמותו.

אסון שני: באו גנבים בלילה ודלדלו את כל החנות, לא השאירו בה אלא דברים קטנים. אסון שלישי: שריפה! הכול עולה על המוקד וגיסי וביתו יוצאים נקיים מנכסיהם ב„חלוק אחד". אף ספרו של משה נשרף.

ראה משה גיסי שאין דרך לנטות, והרי בעל־כרחו הוא עושה תורתו קרדום לחפור — נעשה רב בציחנוביץ, עיירה קטנה הסמוכה לבריסק. בני העיירה מחבבים ומכבדים אותו. אלא מאי? — אינו מתנהג ברבנות. אחר־כך הוכרח לעבור על מידותיו וללבוש „חלוקא דרבנן" — „ז'ופיצה" של משי, שטריימיל וכו'.

והעבודה בציחנוביץ מרובה: נשים מרבות לבוא בשאלותיהן; בעלי־בתים — בצרכי ציבורם; אברכים — בקושיותיהם ופלפוליהם. ובלילה הוא עוסק בתורה ומאנס את זכרונו, כדי לחזור ולכתוב שנית את חידושי התורה שלו שנשרפו. כוחותיו פוחתים והולכים וכעבור שנתיים — ואיננו. אשתו האלמנה וארבע בנותיה שבו למוטילי, ובמעט הכסף שנתנו לה בעלי־הבתים שבציחנוביץ פתחה שוב חנות".

בשלהי המאה הי"ט. הוא היה נתון לשבט ולחסד של הפריצים, שלא הצטיינו בחיבה יתירה ליהודים.

ב„המליץ" משנת 1883 (גליון 34) מתאר אחד החותם בשם „יואב" תמונה קודרת מאוד של המצב הכלכלי של יהודי ציחנוביץ:

„הפולנים סביבותינו, כותב יואב, יסדו להם בתי־מסחר בכפרים אחדים ובדעתם לפתוח חנויות של כל מיני סחורה להצר צעדי אחינו בדרך החיים. ובכל אלה יד האצילים בעלי הנכסים באמצע, כי גדלה שנאתם לישראל ע"י מכתבי־העת היוצאים נגדנו להבאיש ריחנו, וגם ע"י מקרה פרטי שקרה פה: כי אחד מאחינו העשירים קנה אחוזת־נחלה מאת אחד מבעלי הנכסים ובגלל זה התלקחה קנאתם ושנאתם עד להשחית.

הם מתאמצים להרע לנו בכל אשר יוכלו, ועל אחינו מחזיקי בתי־המשקה יצאה חמתם ויתנום בחכירה לנוצרים ויהדפו ממצבם אף את אלה שלא כלה זמן החכירה מקודם, ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו? הנה כי כן יפסקו צנורות החיים לאחינו האומללים. אך תודות לשומר ישראל, כי האכרים שלמים הם אתנו ואינם שמים לב לתגרות האצילים. וזה לא כבר ראו עין בעין, כי שונאינו אך מתאנים הם לנו לגזול מאתנו לחמנו על חינם; כי ביום השוק שהיה בעירנו בחג־המצות העבר נאספו אכרים רבים מכל סביבות העיר, וכאשר חנויות היהודים היו סגורות, נצרכו לקנות הכול מהחנונים והאופים הנוצריים והם הפשיטו את עורם מעליהם ויקחו מהם מחיר מישנה בעד כל דבר שהוכרחו לקנות מהם".

כתבה זו אינה משקפת את המצב הכלכלי של יהודי ציחנוביץ בכללותו, אלא מתיחסת למסחר הזעיר בלבד. לאמתו של דבר היתה ציחנובין בימים ההם עיירה תעשיתית מפותחת, שמעטות כדוגמתה בפולין.

כבר בשנת 1775 נמצאו בציחנוביץ בתי־מלאכה לאריגה, והחל משנות העשרים למאה הי"ט פרחה ושגשגה בה תעשיה זו והיא־היא שהטביעה חותמה בכלכלה של יהודי ציחנוביץ.

להתפתחות תעשית האריגים בעיירה גרמו שני גורמים עקריים: גורם מדיני וגורם גיאוגרפי־אקלימי.

לאחר שדוכא המרד הפולני משנת 1830, סגרה הממשלה הרוסית את

הגבול ואסרה על ייבוא סחורות מפולין לרוסיה. ביחוד, חל האיסור על תוצרת הטכסטיל, שהיתה אז מפותחת מאוד בפולין. לפי החלטת הצאר מיום 13 בנובמבר שנת 1834 הוטל מכס כבד על כל הסחורות שהובאו מפולין. בזה האופן הדלו לבוא לפולין פועלים ותעשינים מהחוץ והחלה הגירה של פועלי־חרושת לרוסיה. הממשלה הרוסית הזמינה גרמנים, שהיו מומחים גדולים לייצור אריגים. גרמנים אלה הם־הם שהניחו את היסודות הראשונים לתעשיה זו בציחנוביץ.

פעל גם גורם גיאוגרפי חשוב. ציחנוביץ נמצאת בסביבת יערות עבותים וכן משתרעים סביבה שדות רחבי־ידיים. כָּרים אלה שמשו מקום מרעה חשוב לכבשים והעצים היוו חומר־דלק להנעת המכונות.

מרשימת בתי־החרושת ובתי־המלאכה לאריגה, שנוסדו בציחנוביץ החל מהמחצית הראשונה של המאה הי"ט, אנו עומדים על ההיקף הגדול של התעשייה בעיירה.

בבית־החרושת של גריימיך וגריינמאן היו שבעה נולים והעסיק 10 פועלים.

בבית־החרושת של וונגרובסקי היו 4 כסאות מיכניים והעסיק 8 פועלים. בבית־חרושת זה נמצאו גם מיתקנים לצביעת הצמר ואשפרה.

בית־החרושת של א. פ. זיבער נוסד בשנת 1878. הוא העסיק 15 פועלים.

בבית־החרושת של למפרכט נעשתה העבודה בידיים. היו בו 4 נולים והעסיק 6 פועלים.

בבית־החרושת של ליפשיץ היו 4 נולי־יד והעסיק 6 פועלים.

בית־החרושת של מאלינאק העסיק 8 פועלים; בית־החרושת של מייזלער העסיק 5 פועלים ובית־החרושת של משפחת פרנסקי העסיק 6 פועלים.

בית־החרושת של הענריק פארבערג הוא מהקדומים בציחנוביץ. הוא נוסד בשנת 1850. היה זה בית־חרושת מודרני לפי מושגי הזמן ההוא. בו עיבדו את הצמר וכן צבעו אותו.

בבית־החרושת של פריידקעס היו כובסים את הצמר, צובעים, אורגים וטווים. הוא העסיק מספר ניכר של פועלים.

בית־החרושת של פריימארק העסיק 11 פועלים. בית־החרושת של קלוגע העסיק 3 פועלים. למנדיל רוזנבלום היה בית־חרושת גדול לאריגה, שנוסד בשנת 1876. בית־החרושת של שולץ העסיק 6 פועלים. בית־החרושת של שטארקשטיין העסיק 7 פועלים.

בית־החרושת הגדול ביותר היה בבעלות שולץ־פריימארק. הוא נוסד בשנת 1895 והעסיק 39 פועלים.

רשימה זו לוקה, ודאי, בחסר ולא פורטו בה כל בתי־החרושת ובתי־

המלאכה, אך ממנה בלבד אנו רואים, שציחנוביץ היתה במאה הי"ט ובתחילת המאה העשרים עיירה תעשיתית מובהקת עם עשרות ומאות פועלי־חרושת ובצדק כונתה בשם „ביאליסטוק־זוטא".

בציחנוביץ התפתחה גם תעשית צדף חשובה. תעשיה זו לא נוסדה בידי גרמנים, כי אם בידי יהודי, יליד ציחנוביץ — שאול־סעווערין סוראוויטש.

חיי האיש הדגול הזה היו עשירי־מעש ועלילה והודות לו יצאו לציחנוביץ מוניטין ברחבי רוסיה. בנעוריו יצא סוראוויטש לפריס ולמד שם בבית־ספר גבוה למסחר וטכניקה. לאחר שהוסמך כמהנדס יצא לאנגליה ושם נשא אשה. הוא הגיע לאמריקה וישב בה זמן מה, כי ביקש להכיר עולם ומלואו. משם חזר לאירופה והשתקע לשנים מספר בספרד. הודות לנדודיו הממושכים רכש לו שפות רבות והתפרסם כבלשן מעולה.

מספרד חזר לפריס. שם הכיר את הגרף לודביג קרסינסקי, אחד מגדולי אצילי פולין ועשיריה, ובפקחותו הצליח סוראוויטש לעורר לב הגרף לייסד בפולין ענף־תעשייה חדש — תעשית כפתורים ומסרקות של קרן.

קרסינסקי הביא את סוראוויטש לורשה וייפה את כוחו ליסד בפולין תעשיה זו. הוא נגש לעבודה בחריצות גדולה. את בתי־החרושת הראשונים ייסד במחוזות פראשניץ־מלאווא, ששם היו אחוזות לגרף קרסינסקי. העבודה התרחבה ואז נוסד גם בורשה בית־מלאכה גדול לכפתורי־צדף, וסוראוויטש שימש בו כמנהלו הראשי.

אולם, מחמת אנטישמיות, התפטר ממשרתו, כי הוא היה יהודי וציוני בלב ונפש, אם כי בעניני אמונות ודעות היה אסביסט[13], כופר ולא הודה בקיומה של שום אלהות.

אז התעוררו בלבו געגועים על ציחנוביץ. הוא עזב את ורשה הגדולה, חזר לעיירת־מולדתו והקים בה בית־החרושת הראשון לכפתורי־צדף, שהעסיק מספר ניכר של פועלים יהודיים.

הואיל והיה ציוני נלהב ומחסידיו הנאמנים ביותר של הרצל, החליט להעביר את בית־החרושת שלו, על ציודו ועל פועליו, לארץ־ישראל ולייסד באחת המושבות בית־חרושת לכפתורי צדף.

לשם מימוש תכניתו זו נסע פעמים רבות לאודיסה, כדי להיפגש עם הועד האודיסאי. הועד שלח את דיזנגוף לציחנוביץ לבחון את ההצעה מקרוב. ואמנם הוא נסע לציחנוביץ ונפגש עם סוראוויטש. דיזנגוף, שעמד ליסד בית־חרושת לזכוכית בטנטורה והיה מעונין בתיעוש הארץ — התלהב מאוד מתוכניתו הנועזת של סוראוויטש והבטיח את עזרתו הנאמנה.

---

13. מהמלה היונית Asébeia שפרושה כפירה.

אולם, העניינים בועד האודיסאי יגעים היו, ועוד טרם שקיבל את התשובה, אם לחיוב אם לשלילה, נפטר סוראוויטש מהתקפת-לב בשנת 1903.

לא התעשיה בלבד התפתחה בציחנוביץ. היו בה גם סוחרים גדולים וידועי-שם. ב„המליץ" משנת 1883 (גליון 92) אנו קוראים על סוחר-יערות גדול מיהודי ציחנוביץ בשם מאיר אטלס, שתרם עצים מיערו להשלמת בית-הכנסת.

תרומה גדולה להתפתחות המסחר בציחנוביץ תרמה משפחת רוזנבלום, שעסקה במסחר כבר בהתחלת המאה הי"ט.

ב„המגיד" מתאריך 18.12.1872 מתאר הר־שפר את גדלו של ראש משפחה זו:

„כ"ח כסלו תרל"ג. אבל כבד היה היום הזה לעדת ישראל בעיר הזאת, כי בו הובילה לקברות את הראש וראשון לתושביה, הגביר הישיש המופלג י"א (ירא אלוקים) באמת, שוע ונדיב, כמו"ה (כבוד מורנו הרב) שלמה-זלמן ראָזענבלום ז"ל.

המנוח הזה השאיר זכרונו הטוב בלב כל מכריו ומוקיריו הרבים בארץ ובחוצה לארץ, אשר עמדו אתו בברית המסחר זה כחמשים שנה. כולם יתנו כבוד לשמו וימלאו פיהם תהלתו באמרם, כי בכל המון הסוחרים יקר למצוא איש אשר לאמונה יסחר בארץ כמוהו.

כשמו שלמה כן הוא — שלם עם ד' ותורתו כל הימים אשר חי על האדמה. ברבות הונו הרבה לכבד את ה', לקבוע עתים לתורה ולעשות צדקה בסתר, ויותר שרבו חסדיו הגדולים אשר המציא לדכאי-רוח ואביוני-אדם, כן לא נפתה לבו על הכבוד המדומה ומיום עמדו על דעתו אך הצנע לכת היה נר לרגליו ויראת שדי אור לנתיבותיו".

לדיוקנם המוסרי והלאומי של יהודי ציחנוביץ

האדם מושפע מתנאים אקלימיים וגיאוגרפיים. מרחבי השדות ויערות אין-קץ שפודלסיה היתה משופעת בהם עיצבו טיפוס יהודי רחב-לב ונדיב.

רוחב-לב זה הוא אחד מסימני ההיכר של יהודי ציחנוביץ. הם קימו בדבקות ובנאמנות את הצו: „וחי אחיך עמך".

יהודי-העיירה עזרו לא רק לעניי עיירתם, אלא הושיטו עזרה וסיוע גם לנצרכי קהילות אחרות. לפני למעלה מ-90 שנה נערכה מגבית ברחבי רוסיה לטובת יהודים רעבים בפרס ובבל. יהודי ציחנוביץ השתתפו במגבית זו

השתתפות ניכרת, כפי שאנו למדים מהכתבה שהודפסה ב„המגיד", מספר 18, מראש-חודש אייר תרל"ב (8.5.1872):

„טשעבענאוויצי, במחוז הוראדנא. יקבל כבוד הרב בעל המגיד סך 39 רו"כ (רובל כסף), אשר אספתי אנכי הח"מ (החתום מטה) עבור אחב"י (אחינו בני-ישראל) בפרס ובבל העטופים ברעב ובחוסר כל וד' ירחם עליהם. בטובו יציג נא את סכום המעות ואת שמות המתנדבים כפי הנרשם מעל"ד (מעבר לדף).

המאסף בנימין קאלינה

ואלה שמות המתנדבים:

הרב המאוה"ג דפה	— 50 קופיקות	משה לאבענדז'	— 50 קופיקות
ר' שלמה-זלמן רוזנבלום	— 3 רובל	מרדכי סוקנא	" "
יעקב רוזנבלום	— 5 "	מאיר-טוביה גולומב	" "
שמואל רוזנבלום	— 3 "	שלמה רוזאניעץ מניי-שטאט	" "
יצחק רוזנבלום	— 2 "	צבי מייזלער	" "
מנחם-מנדיל רוזנבלום	— 2 "	ראובן שאטלענדער	" "
צבי גרינברג	— 1 רובל, 50 קופיקות	הלל לעווין	" "
חיים לעווין מניי-שטאט	— 1 רובל	ארקע לעווין	" "
ישראל ב"מ משה שפירא	— 50 קופיקות	צבי-אליהו לונדון	" "
אברהם וויינשטיין	" "	מ. גוטמאן	" "
יצחק וויינשטיין	" "	וואווקע סוקעניק	" "
דוד וויינשטיין	" "	דוד ליישקע	" "
יהושע גולדברג	" "	פישל ראזען	" "
דוד אורליאנסקי	" "	שמחה-בונים קונופיאטה	" "
ישראל קפלנסקי	" "	יוסף לעווין מניי-שטאט	" "
שמואל בריינסקי	" "	געציל העללער	" "
ישעיה-יהודה לונדון	" "	חיים-לייב קונופיאטה	" "
מיכאל פרנסקי	" "	מיכל זונדעלזאהן	" "
יהודה לעווין מניי-שטאט	" "	יהודה מאנדרע	" "
ליב ביאליסטוצקי	" "	יוסף-מיכל, שמש מבהמ"ד החדש	" "
ראובן העללער	" "	פסח גולומב	" "
שמואל רוזאניעץ מניי-שטאט	" "	חיים-דוד מלבסקי	" "
חיים-שרגא קאלאמארז'	" "	שלמה-שמעון טאבאק	" "
יוסף סימיאטיצקי	" "		

ב„המליץ" משנת 1886 (גליון 21) מתאר אליעזר הארמאגא את נדיבות לבם של יהודי ציחנוביין במלים אלו:

„כל עני מקבל את עזרתו מידי הגבאים, וישנם הרבה מעניי עירנו אשר הועד ישלח למו כסף נדבת העדה לביתם ע"י שליחי בתי הדואר לבל יתבישו. וגם עניים מערים אחרות מביעים להועד הזה די תודות, כי אינם צריכים עתה לכתת רגליהם על פתחי הנדיבים וכל אחד מקבל 30 קופיקות ושתי סעודות. וכל מגיד בלתי מפורסם מקבל 1 רו"כ, ומגיד מפורסם מקבל 3 רו"כ. הכנסות הועד תעלינה עתה לערך 80 רו"כ לשבוע וכמעט כל הכסף הזה נחלק בין עניי העיר על-פי מאמר הז"ל: „עניי עירך קודמין". ואולם, גם את פני עניים מערים אחרות לא ישיבו ריקם".

לגביר הציחנובצאי ר' יעקב רוזנבלום יצאו מוניטין עקב נדיבות לבו ודאגתו הגדולה לצרכי הקהל. נדיבות זו זכתה להערכה מיוחדת מפי הרב אליהו-ברוך קאמאי.

ב„הצפירה" משנת 1891 (גליון 286) קוראים אנו דברי הרב:

„בשם קהל כל עדתי הנני לתת תודתי להרב הגביר הנדיב ר' יעקב רויזינבלום נ"י ולרעיתו הגבירה מרת הענא תחיה בעד חסדיהם הרבים לעירנו, עיר מולדת הגביר ומגורם מעודם עד צאתם מזה, כי הרימו תרומה סך אלף רו"כ (רובל כסף) ליסוד גמ"ח (גמילות חסדים) וכאשר היוקר האמיר חשו לעזרת העניים. כן הרימו תרומת נדבתם סך שבע-מאות רו"כ לבנין ביהמ"ד (בית-המדרש) פה. וכהנה רבות אין ספורות".

מעשה נדיבות יוצא מגדר הרגיל של יליד ציחנוביץ הוציא מוניטין לעיירה ברחבי רוסיה כולה. והאיש שעשה לציחנוביץ פרסום גדול זה היה הסופר מרדכי בן-הלל הכהן.

בכתבה על חיי היהודים בפטרבורג, שהודפסה ב„הצפירה", גליון 10, מיום ד' בניסן שנת תר"מ (1880) כותב מרדכי בן-הלל הכהן כדלקמן:

„ביום השבת העבר, כ"ג אדר, גוע וימת פה איש אחד מאלה, אשר עבדו לפנים בצבא, ובצוואתו אשר כתב לפני מותו הניח חמשה ועשרים אלף רובל כסף ליסד בית-ספר ללמד אומנות את בני-ישראל בעיר הקטנה טשעכנאוויץ.

מחוז ביעלסק, פלך הוראדנא, כי העיר הקטנה הזאת הקרובה לביאליסטוק, היא עיר מולדתו. שם משפחת האיש המנדב הוא קוזק, ומפני כי הלך ערירי, לכן הקדיש את כל הונו למעשה הצדקה והחסד. ולבד החסד הנזכר הניח גם לטובת צדקות שונות פה ארבעה אלפים רו"כ. הצוואה הזאת נתקימה כדת טרם מותו והכסף המתוכן מונח פה באחד הבאנקים".

מסביב לתרומה זו התחוללה בציחנוביץ שערוריה גדולה, המשקפת את המצב התרבותי והסוציאלי של יהודי העיירה בשנות השמונים למאה הי"ט.

ב„הצפירה" משנת תרמ"א (1881), גליון 38, כותב אחד החותם בראשי־תיבות צה"ט כדברים האלה:

„נגד רצוני הנני להעלות הפעם על במתי מכ"ע (מכתב־עת) ולספר לקהל הקוראים מקרה מעציב, המראה לדעת את רוע מצב עירנו המוסרי וקרירות הרוח והעצלות השולטת בקרב יושביה.

נודע הדבר, כי זה כששה ירחים מת בעיר המלוכה איש עברי מילידי עירנו, אשר עבד בעבודת הצבא וישא עליו חטאת הקהל לפני עשרים וחמש שנים. האיש הזה הוא ה' ב. קאזאק, אשר לא זכר לבני עירו עוונות ראשונים ובמותו הנחיל להם את כל רכושו העולה לסך 25.000 רו"כ לקרן־קיימת, ליסוד בית־לימוד המלאכות בעיר מולדתו.

שמועת הירושה הזאת נתנה שמחה בלב גבאי התלמוד־תורה וראשי ה„חברות" השונות וכל „בעלי הטובות" אשר בעיר. אלה חפצו לחזק בהמציאה הבאה אליהם בהיסח־הדעת את בדקי התלמוד־תורה, אשר באי שעריו, אחרי מלאם כרסם בגפ"ת ילכו בשוקים ורחובות לאסוף בלויי סחבות ועצמות, לשמור את הגנים בימות הקיץ ועוד מלאכות נכבדות כאלה.

אלה אמרו, כי נכון הדבר להקים שם עולם להמת, בבנותם מכספו מקוה חדשה, ודעת אחרים היתה לבנות בית־המדרש, כי צר המקום בבית־הכנסת הגדול להכיל את כל העם הבאים שמה לשפוך שיח אחת בשבוע.

סוף דבר, בני טשעכאנאוצי ראו את המציאה ונפלו עליה וידמו לעשות בעזבון המת כאדם העושה בתוך שלו.

הן, אמנם, הרב מוהר"ל (מורנו ורבנו הרב רבי ליבוש) העליר האב"ד דפה כתב להרב הגאון אולשוואנגר בפטרבורג ויבקשהו להודיע לו את פרטי הצוואה ואופן הוצאת הכסף לתכלית הרצויה.

ה' אולשוואנגר, שהוא אחד מאלה אשר המנוח עשה אותם אפוטרופסים לעזבונו, מיהר לענות, כי הרשות ביד בני העיר לקחת 5.000 רו"כ על קנין או בנין בית-החינוך דוקא, ולא על הפץ אחר, והפירות מן 20.000 רו"כ ישיגו מדי שנה בשנה להחזקת הבית, לשכר המורים ועזר לתלמידים, אך מקודם מוטל על רב העדה לקרוא עצרה מטובי העיר ולסדר פראגראם על פי רוב דעות ולשלחו אל הרב אולשוואנגר, או להרב דראבקין, האפוטרופוס השני מטעם המנוח.

אחרי כל אלה דמינו לראות את הרב וטובי העדה ממהרים להוציא לפעלו הדבר הגדול הזה וידעו להוקיר את המקרה הזה והשעה המוצלחת אשר עמדה להם, אך לדאבון לבנו נראה, כי כהרב כבני עדתו לא ישיתו לבם להמפעל היקר הזה ועל כל השאלות אשר נשאל הרב בדבר הזה השיב תשובות שאינן מספיקות ואין בהן בנותן טעם נכון.

גם הגבירים, אשר דעתם רחבה ודבריהם נשמעים, עומדים מנגד ואינם חפצים להיות בתומכי הדבר היקר הזה. הן, אם גם רבו העניים והאביונים המחזרים על הפתחים, לא יוציאו עליהם יותר מן חמשים או מאה אגורות לשבוע. ואיככה יבלו עוד את עתם היקרה בעסקים כאלה, ועל-כן הם מטילים את הדבר הזה על הרב עם התקיפים ובעלי האגרופין שבעיר, מבלי שום על לב, כי הרב בכל רצונו הטוב הנה הוא זקן ורבו עליו טרחות העדה ובעצתו ינהל גם את בני הערים הקרובות; והמעשה אשר יעשו התקיפים שבעיר לא יפיק לבטח רצון האפוטרופסים בעיר המלוכה".

בהקשר לייסוד בית-הספר המקצועי, לו הוקדש העזבון, פרצה מחלוקת המתארת בצבעים עזים את המלחמה העיקשת של הקנאים שביקשו להחזיק בקרנות המזבח של ההווי הישן בכל כוחם. האורתודוכסים בציחנוביץ התנגדו למלחמת מצוה. הם גזרו תענית-ציבור, משום שמבקשים להביא את ילדי היהודים לשמד, רחמנא לצלן. בית-הספר למלאכה אינו, אלא, הסוואה

לפעולות המיסיונרים הבאים להסית ולהדיח. והם נשבעו: „היה לא יהיה"! אולם, הצעירים המתקדמים הגיבו בעקשנות על עקשנות, אף הם התגיסו למלחמת מצוה ובסופו של־דבר ניצחו מצוקי דור־ההשכלה את אראלי ההווי הישן, ובית־הספר המקצועי נוסד לתועלתם הרבה של ילדי ציחנוביץ[14].

כשם שיהודי ציחנוביץ הקפידו על טוהר המידות והיחסים שבין אדם לרעהו, כן היו רגישים מאוד למעשי זיוף והונאה במלכות הרוח. על חרדה זו לכבוד התורה וכבוד מחברי ספרים אנו למדים מהאזהרה שפרסמו שניים מרבני העיירה ב„המגיד", מספר 7, מיום 13 בפברואר 1867 (ח' אדר תרכ"ז) בקשר עם זייפן אחד, שהופיע בשנה ההיא בעיירה ונטל על עצמו כתר מחבר ספר מסוים, בעוד שמחברו האמתי היה ר' מאיר מגלוגא.

וזוהי לשון האזהרה. — טשעכינאָווצי, כ"ח כסלו תרכ"ז:

„עבר עלינו פה איש ממדינת רוסיא בתואר מחבר ספר עברי והגיד לנו כי הוא מעיר דינאבורג ויליד עיר קעלם ברוסיא ושמו הירש־לייב. והגם, כי היה לפלא בעינינו אשר מחבר ספר עברי מילידי רוסיא ומקום מגורתו בין היראים ואנשי מעשה ילבש בגדי אשכנז ומכנסים ארוכים וערוכים. ולא כן דרך המחברים העברים בארצנו גם היום. גם שערותיו הארוכות ממעל לקדקדו ויורדות על גבי מגיניו יעידון כי לא מחבר הוא.

לכן, לא שמנו לבנו לאיש זה לחקור אחריו: מה הוא יתן לנו אם מחבר הוא באמת ותמים. ומה ימנענו אם רמאי הוא אחרי אשר גם במבחר המחברים נקיים מאמר חז"ל „כבדהו והשדהו".

לבד זה נבקש ממך, הרב המגיד, אשר עיני כל ישראל אליך. אתה הוא הראשון אשר החלות לתת גם לנו מהלכים בתבל לקרב הרחוקים ולהרחיק את הקרובים בעיני בשר ותתחקה על דבר־אמת בכל דרכיך. היה גם אתה הראשון להודיע דבר־אמת מהאיש ר' הירש־לייב הנזכר והוא דבר בעתו והשעה צריכה לכך.

הן זה דרכי מאז לצאת ולבוא בבית הרב הגאון אבד"ק טשעכינאווצי ושם ראיתיו מראה לשני רבנים ספר

---

14. על ייסוד בית־הספר למלאכה, עיין מאמרו של יצחק שטיינברג: „ווי אַזוי איז געשאַפן געוואָרן די האַנד־ווערקער שולע" בפרק „חינוך ותרבות".

אחד שקנה דרך עברו במדינה זו מאת נוסע ידוע הבא מעיר האמבורג כת"י (כתב-יד) אחד מלא פלפולים עמוקים מאוד בחריפות ובקיאות חובר מאת הגאון החריף הגדול מוהר"ר מאיר מגלותא רבתי, בעל המחבר ספר „תבואת שמש".

יבואו-נא קוראי „המגיד" ויגלו לנו תפארת האדם הגדול הזה, אשר לא ראינו מפולפל נורא כמוהו כמעט בכל החבורים שנתחברו בזה, ובלי ספק אשר האיש ר' הירש-לייב הנ"ל ידפיסנו על שמו, כי כן ראינו אשר לא אבה להראות לשני הרבנים הנזכרים הספר הנ"ל.

ולא נתגלה הענין כי אם ע"י סיבות רחוקות אין די באר, ושני הרבנים הנזכרים אף כי חכמי לבב המה ורבנים מומחים ומובהקים עכ"ז כבודם הסתר דבר, כי אילו בא לפנינו דבר כזה היינו עושים כל האפשרות להציל את הספר הנפלא הזה להדפיסו על שם מחברו, ואין לנו פדיון-שבויים גדול מזה.

וכמה קולמוסים נשתברו וכמה דיו נשתפכה וכמה יגיעות יגעו החכמים לקבץ שברי מצבות ולהתבונן על ערימת עפר, רק למען חבב חכמי-לב להקיצם מתרדמת עולם, ואיך לא נחוס על מעשי ידי-אמן מופלא הפלא ופלא, יתענגו כל הקוראים בו, אף המתחכמים בדור הזה, בפלפולים אמתיים וקולע אל השערה בהמצאות נפלאות.

לכן, הננו להעביר קול במחנה העברים שיתפרסם הדבר למען יצרו צעדי האיש ר' צבי מלהתלבש בטלית שאינה שלו ובמסאנא דרב מכרעיה (בנעל הגדולה מרגלו). ואחריך יבואו-נא המוציאים לאור כתבי-עתים: „המבשר", „הכרמל", „המליץ", למען קרוא עליו מלוא רועים. להציל עשוק המחבר זצ"ל מידי עושקו, וכגון דא חסד-של-אמת הוא".

נאום הק' (הקטן) מרקיל חתן הרב הגאון ר' שמואל זללה"ה (זכרונו לברכה לחיי העולם הבא), ראב"ד (ראש אב בית-דין) ומ"צ (ומורה-צדק) פה בעיר טשעכינאווצי, ונאום ישראל בלא"א (בן לאדוני אבי) הגאון הצדיק המנוח מ' שמואל זצ"ל שהיה אבד"ק טשעכינאווצי.

הקו השני המציין את יהודי ציחנוביץ הוא דבקותם הגדולה בארץ־ישראל. יהודי ציחנוביץ רשאים היו לומר על עצמם את הדברים שאמר ר' נחמן מברסלב על עצמו: „המקום שלי הוא רק ארץ־ישראל. כל מה שאני נוסע, הריני נוסע רק לארץ־ישראל". כבר בתקופת הגר"א החלה תסיסה בקרב יהודי ציחנוביץ לקראת עליה ארצה.

בימי הגאון רב דוד כצנלבויגן כיהן בציחנוביץ כאב"ד הדיין רב לוי. משושלת רב לוי עלה ארצה העולה הראשון, יליד ציחנוביץ. בשנת 1824 נולד בציחנוביץ ילד בשם פישל רוזנצויג, שהתפרסם אחר־כך כסופר ידוע בעתונות העברית של הימים ההם. אביו היה שו"ב בציחנוביץ. שמו היה רב שלמה. הרב דוד כצנלבויגן היה דוד אביו וגם הרב השלישי שבא אחרי רב דוד כצנלבויגן, הרב אריה־לייבוש הלר, אף הוא היה קרוב משפחה.

כבר בילדותו חלם פישל רוזנצויג על עליה ארצה. בגיל 9 עזב הוא את ציחנוביץ והשתקע בפריס. לפני למעלה מ־120 שנה הגשים חלומו ועלה ארצה. הוא חי בה שנים רבות, עבר לארכה ולרחבה והתפעל מהוד קדושת ארץ־האבות. מסיבות שלא הוחורו לנו ירד מהארץ והזר לצרפת, בה חי עד סוף ימיו. אולם, חותנו הרב יעקב־שמשון שו"ב מליבאוויץ שעלה אף הוא ארצה, לא ירד ממנה ונפטר בחברון.

פישל רוזנצוויג לא היה היחידי שעלה ארצה מציחנוביץ במחצית הראשונה של המאה הי"ט. ידועים לנו עוד שלושה שמות של ילידי ציחנוביץ, שלא רק עלו, כי אם חיו, מתו ונקברו בארץ.

בספרו „חלקת מחוקק", הכולל כל ציוני הקברים אשר בהר־הזיתים, מביא המחבר אשר־ליב בריסק שלש כתובות של מצבות, שהוצבו על קברי ילידי ציחנוביץ.

פ"נ

הרבני הישיש מו"ה שמעון ישעי'

בה"ר יוסף ז"ל מצעחאנאוויץ

נלב"ע ביום י"א מ' אב תרל"ט

מו"ה — מורנו ורבנו הרב

נלב"ע — נפטר לבית־עולמו

פ"נ

האשה מ' לאה בת ר'

ניסן מצעחאנאוויץ נ' כ"ו

תמוז תרנ"א תנצב"ח

פ"נ

מ"ק אשר כריתי לי

מ' חיי שרה

בר' משה דאנציקער מצעחאנאוויץ

נ' כ"ח טבת תרח"ם

מ"ק — מקום קבורה

נ' — נפטרה ; תרח"ם — תרמ"ח

המצבה הקדומה ביותר היא משנת 1879 (תרל"ט). מאחר ורב שמעון זה היה ישיש בפטירתו, יש להניח שחי בארץ זמן רב. אין בידנו שום פרטים על חייהם ואין אנו יודעים מתי עלו ומה היו מעשיהם בארץ. אך, עצם עובדת חייהם ומותם בארץ מורה על הקשר ההדוק שהיה קים מדורי-דורות בין ציחנוביץ וארץ-ישראל.

מבשרי ההשכלה בציחנוביץ

במחצית השניה למאה הי"ט היו יהודי העיירה שקועים, עדיין, באמונות טפלות ודברי הבל. נשתיר בידינו מיסמך חשוב, הזורע אור על מצבם התרבותי של יהודי ציחנוביץ בתקופה ההיא.

ב„המגיד" מ-10 ביוני שנת 1858 מספר ישראל בערמאן מפינסק על „מעשה נורא" שאירע בציחנוביץ, וזו לשונו:

„בחצי העיר טשעכענאווצי אשר לרוסלאנד ילדה אשה אחת — בראשון לחג הפסח העבר — תאומים, שני זכרים דבוקים יחד בצלעותיהם עד כי לא ניכר במו שני גופים, רק דמה לגוף אחד רחב בעל ארבעה ידים, שני ראשים ממעל לו, וארבעה רגלים מתחת. ואחר המליטם הורתם, היו בעינים פקוחות — כרבע שעה — והביטו איש אל רעהו, ונדמה כמו שמהו האחד על משנהו לראותם עצמם קשורים בקשר אהוה לעולמים, אך לא ארכה שמחתם זאת, כי אחרי עבור הזמן הנזכר נגועו וימותו. כל רואי הדבר הנפלא הזה התחקו על שרשי תוצאות הפליאה הזאת, ואחרי חקרם ודרשם מפי האם מצאו כי הביטה בעין הודרת עת נשחטה בהמה אחת ואשר נמצאו בקרבה שתי עגלות דבוקות יחד, וחקקה בדמיונה העז התמונה הזאת. וזאת הנסבה הסבה לה, כי גם היא ילדה תמונה כזאת. את זה שמעתי

מאיש אמונים אשר לא יכזב ואשר עיניו ראו זאת ולא זר, ואמרתי בלבבי אספרה־נא זאת בשערי „המגיד", למען תשמענה נשים הרות ותשימנה לב, לבלי הבט בעת הריונן על דבר זר ומוזר לאדם ולטבע".

לכתבה זו באה הערת העורך, מר אליעזר־ליפמן זילברמן, הבאה לאשר ולחזק את השקפת הכותב:

„דבר מוסכם הוא להחכמים הגדולים אשר חקרו ודרשו בענין הזה, שנכון הוא לאשה הרה לשמור עיניה ולבה — ולכן בצדק יעורר הסופר הנכבד הזה — והדברים עתיקים".

אולם, כבר בימים ההם, כשבעד הסטיה הקלה ביותר מאורח־החיים הדתי־הומוגני צפוי היה הסוטה לנדוי, חרם ושמתא — בימי בערות אלה כבר התהלך בחוצות ציחנוביץ „פורץ גדר", שהורה בפומבי תורת דמוקריט, כי השמים אינם, אלא, אויר ואין בהם לא אלהי־ישראל ולא אלהי־הגויים. שם האיש הזה היה שאול־סעווערין סוראוויטש. הדיבור הזה שנזרק מפי סוראוויטש נפל כבליסטרא כבדה בחומת ההווי הדתי, אולם הקנאים לא נידו „מין" וכופר זה, כי הוא חלש על עמדה כלכלית השובה מאוד, שהעסיקה מספר ניכר של פועלים יהודים־דתיים (בימים ההם טרם היה פועל יהודי לא־דתי).

סוראוויטש היה מראשוני־הראשונים שהכניסו את תרבות המערב לציחנוביץ. הוא היה פוליהיסטור (Polyhistor). אדם בעל ארודיציה ניכרת בספרות הקלסית והספרות האירופית החדשה.

התלקטו אליו בני־נוער, ששאפו לתמורה בחיים וביקשו לפרוץ את החומות. ומי שלא גרס גירסת ר' יהודה הלוי: „ואל תשיאך חכמה יונית, שאין לה פרי, כי אם פרחים", ורצה להשתית השכלתו על השתות של חכמת יון הקדומה; מי שהשתוקק להכיר את הספרות הכללית — מצא סעד בספריתו של סוראוויטש, שהכילה ספרים בשפות שונות והיתה פתוחה לכל צמא דעת, לכל מי שחשקה נפשו באמנות ויופי. סוראוויטש לא היה איש מלחמה, אולם הופעתו כשהיא לעצמה, היה בה משום שנוי ערכים ומהפכה.

אין פלא שהאיש הדגול הזה היה שנוא על שומרי־החומות, ואם בחייו לא העיזו לפגוע בו, הרי אחר מותו „מצא בעל־חוב מקום לגבות שטר חובו". הקנאים סרבו לטפל בקבורתו, כי אמרו מאחר וסוראוויטש לא הודה במציאות הבורא — אין להביאו לקבר ישראל. יומיים היתה מוטלת גוויתו, עד שהרב החנוכי גלגל בזכותו, שכן היה האיש בעל־צדקה גדול, והתיר להביאו לקבורה בבית־העלמין היהודי.

מות סוראוויטש היכה גלים ברחבי התנועה הציונית. עורך „הצפירה", נחום סוקולוב, הספידו בדברים נרגשים אלה:

„מבקרי הקונגרס השלישי בבאזיל והרביעי בלונדון אולי יזכרו עוד את ה„דילגאט" הזה, שמראהו היה כמראה רב־חובל אנגלי. הוא היה אז ראש אגודת הציונים בטשעהינאווצי. לבו ונפשו היו נתונים לציון, והבקיאים בקורות ההצעות ע"ד הרושת המעשה בא"י אולי עוד יזכרו את הצעתו ואת האספות ואת חליפות המכתבים ואת נסיעת מר דיזנגוף לטשעהינובצי ואת המו"מ עם היק"א.

הציונות הפיצה קרני נגה אחדות על פני הנודד העובד הזה בפנות שמש חייו. הוא היה אחד מידידינו הקבועים ומעוזרינו בכל אשר מצאה ידו, ואף כי ידיעתו בעברית היתה מועטת, התיגע לעת זקנתו לחזור על גרסא דינקותא ויקרא בלשונות הרבות אשר ידע את כל הנוגע ליהודים, ומחמד הגיונו וחלום שעשועיו היה זה, כי יזכה לנסוע לארץ־ישראל וליסד שם בעד הפועלים איזו אומנות־בית, כאשר יסד בין האיכרים הקורפיים. לפני שנה, לפני שנתיים, היה כמעט נכון לדרך, ויחכה בכליון־עינים להחלטת ועד זה ולהחלטת ועד אחר, וטינא יש בלבנו מני אז על המתעסקים באודיסא שהש־כיהו את הענין ע"י האריכות היתרה ודרישת פרטי־פרטים עד אין־סוף. בכל פעם, מדי בואו לורשה לרגל עסקיו, חקר ודרש בדבר הציונות ויבקר את ראשי הציונים ויגלה הפצו לעזור בגופו ונפשו.

עוד זה מקרוב בקר בביתנו ויבלה שעות מספר עמנו בשיחת־רעים, כי היה האיש הזה דגול מרבבה בתור בעל־שיחה כאיש אשר ראה כל־כך הרבה בימי חייו. בדאבה ראינו את שערותיו שהלכו והלבינו ואת רקותיו שהלכו וקמטו ואת ברק העינים שהלך הלך וכהה, ואת צל המחלה שהיה פרוש על כל תוי פניו. זה איזה שנים דכאתהו מחלת־לב, אך בהיותו מטבעו בעל בטחון ומתבונן על הכל בעין יפה, היה מקטין את ערך המחלה ויקו להאריך ימים בשבתו כעת בשלוה בעירו טשעהינאווצי.

והנה קפד המות פתאום את חיי אדם המעלה הזה. אמנם כן: אדם המעלה היה שאול־סעווערין סוראוויטש. הננו נפטרים ממנו בדמע. ינוח יגיע־כוח על משכבו בשלום".

(„הצפירה", גליון 83, כ"ו ניסן תרס"ג).

השערוריה סביב גווית סוראוויטש נהיתה בשנת 1903. שנתיים לאחר מכן (בשנת 1905) פרצה מחלוקת גדולה בציחנוביץ בהקשר לאישיותו של המורה והמחנך מר משה־דוד הלר, שפתה במלחמה עיקשת למען חילון החיים. ר' משה־דוד הכניס את עצמו לזירה זו כשהוא נאפד בחזון גדול, שהוא נועד לחולל תמורה גדולה בהווי־הדורות ולעצב דמות של היים נעלים יותר. חזונו היה מושתת על ההכרה, שכל דבר ארצי, לרבות דברים שבמסורת, כפוף לתהפוכות הגורל. הוא הרגיש בקרבו דחף פנימי לעשות את המעשה ההסטורי הגדול והוא פעל פעולתו מתוך חרות פנימית ומתוך התלהבות, המאפינת כל איש־מלחמה. מאבקו היה על־כך, מי ימשיך לקבוע את אורח־החיים של היהודי בציחנוביץ, מי יכתיב את האידיאות שלו — נציגי עולם הדת, או נציגי ההשכלה והקידמה.

הקנאים שהיו אמונים על ההכרה, שהדת היא הקישור העקרי של הקהילה היהודית — בלמו כל גלוי של כפירה. ולכן קשרו מלחמת מצוה על ר' משה־דוד, כי ראו בו כמי שבא לפגוע בהתמד הקיום של ההוי המסורתי. פעולתו החילונית נתגנתה בעיניהם כסטרא־אחרא.

אולם, כידוע לנו מתולדות הציביליזציה — הכול נכנעים לכוח הרוחני, כשהוא מופעל בעקיבות, בעקשנות ובמסירות נפש. ולכן, יצא ר' משה־דוד מהמאבק שבין החדש והישן וידו על העליונה. הוא זכה לכתר אבי ההשכלה העברית בציחנוביץ.

האידיאה של התודעה החילונית, שחיתה באתכסיא בקרב בני־נוער רבים, באה לידי גלוי והדרה לתוך מחזור הדם של העולם הרוחני של יהודי ציחנוביץ. היא נתמזגה מיזוג של־ברכה.

ר' משה־דוד הוא חולית יסוד בהסטוריה הרוחנית של יהודי ציחנוביץ. הוא התם את הותמו הוא בחיי הדורות האחרונים של יהודי העיירה — חותם הדיבור העברי הבסיסי, השרשי, היונק ממקורות קדומים וחדשים גם יחד. הוא נלחם במליצות, כי ביקש שהעברית תהיה חיה וטבעית בפי תלמידיו, שתהיה גם לשון המחשבה וגם לשון הרגש. הוא עיצב בציחנוביץ טיפוס של משכיל עברי מודרני, שלשונו מותאמת גם לדברים שבחולין. המידה העקרית, שקבעה את דמותו היתה הנאמנות: נאמנות לקדשי האומה, נאמנות לרעיון התחיה העברית ונאמנות לרעיון התחיה הלאומית. דברים אלה מילאו את נפשו כל־כך עד שלא הניח בה מקום למחשבות ולשאיפות אחרות.

אם כי שמו של ר' משה־דוד הלר קשור בסכיזמה גדולה, בפילוג רעיוני־תרבותי גדול, שזעזע אשיות ההווי הקמאי של קהילת ציחנוביץ הרי, לאמתו־של־דבר, מפעלו המהפכני הוא המשך הרציפות הרוחנית־הסטורית, שהיא מכלל העדית שבנכסי־הרוח של יהודי העיירה. הפן הדתי, שנציגיו הדגולים היו

הרבנים הגדולים, שישבו על מִדין בציחנוביץ לדורותיה, והפן התרבותי-חילוני, שמבשרו היה ר' משה-דוד הלר, מציינים את שתי מגמות היסוד שבהוויה הרוחנית של יהודי העיירה והם מתמזגים לכוליות, לאחדות רוחנית במשמעותה הנעלה. זהו עולם תאומים, שאין אנו יודעים מי משניהם קודם. העולם הרוחני של הקהילה היהודית בציחנוביץ לא נתקפח על-ידי מפעלו החנוכי של ר' משה-דוד הלר, כי אם הוא נתגוון בגוון חדש. שני פלגי ההויה — הדתי והחילוני — שניהם נתכוונו לתכלית רוחנית-מוסרית נעלה, שהיא עיצוב הדיוקן הרוחני של הקהילה היהודית בציחנוביץ[15].

ציחנוביץ בדורות האחרונים

יהודי ציחנוביץ לא ידעו מגזרות ת"ח ות"ט. ההידמאקים לא באו לגבולה ומקומה לא יפקד ב„יון מצולה" לר' נתן-נטע האנובר. גם מלחמות נפוליאון לא נתנו אותותיהן בה. אבל, העיירה נשפטה באש פעמים רבות וכמעט שעלתה כולה בלהבות. גם מגיפות שלטו בה, ולפני למעלה מ-70 שנה השתוללה בה מגיפה איומה שהפילה חללים רבים מבין יהודיה.

פורענויות אלו, שבאו בידי אדם, בלמו את התפתחותה והתקדמותה, כי אנוסה היתה לעסוק, מפקידה לפקידה, במלאכת שיקום ובנין הריסותיה.

ההורבן הגדול ביותר ידעה ציחנוביץ במלחמת העולם הראשונה. במלחמה זו נשרפה העיירה, כמעט, כליל ורבים מיהודיה נמלטו ממנה בחפשם מקלט בעומקה של רוסיה. מתוך 4.000 היהודים שישבו בה אז נשארו מתי-מעט.

הזוועות, שפקדו את יהודי ציחנוביץ, מצאו בטויים בכתבה, שפורסמה ב„הצפירה" מיום ג' באלול תרע"ה (7.9.1915) וזו לשונה:

„בפצצות נהרגו בציחנוביץ 22 יהודים וכולם נקברו ביום אחד. כל בני העיר והרב בראשם יצאו אל השדה ושהו שם שלושה ימים. ברעב ובצמא מתו שם ילדים אחדים. הרוסים שרפו את חלקה של העיר, השייך לפלך לומז'ה. לאחר שנסוגו הרוסים מחלקה של העיר השייך לפלך גרודנה והגרמנים נכנסו שמה, לא מצאו שם אף נפש חיה. ברחובות היו מוטלים מתים. האנשים האחרים, אשר נמצאו תועים ביער ספרו, שהרוסים שדדו והרגו בתושבים ואת הנשארים הכריחו ללכת אתם".

---

15. על ר' משה-דוד הלר עיין מאמרה של רחל לווין-הלר: „אבי משה-דוד הלר" בפרק אישים.

אולם, עם שוך הקרבות וכאשר להבות-האש חדלו להשתולל החלו היהודים לחזור לעיירתם החרבה ושיקמוה מחדש. בשנת 1921 כבר גרו בה 1649 יהודים (מתוך אוכלוסיה כללית, שמנתה 3291 נפש). העבודה הציבורית והציונית בכללה, ששותקה לגמרי בזמן המלחמה, חזרה ונעורה לחיים. בשנת 1916 נוסדה ספריה עממית, שסביבה התרכז מיטב הכוחות הצעירים שבעיירה. נוסדו בתי-ספר, שגולת-הכותרת בהם הוא בית-ספר „תרבות". למדו בהם עברית בשקידה גדולה ורבים מהנוער שבעיירה יצאו להמשך השתלמותם בביאליסטוק, גרודנו ווילנה.

התארגנו תנועות-נוער ציוניות וחלוציות, יצאו להכשרה, התכשרו לעליה ושלחו שליהים לועידה הציונית של גליל לומז'ה, שהתקיימה בכ"ד אדר שנת תר"פ. העיירה שקקה חיים. היהודים התרבו בה במהירות מופלאה ומספרם הוכפל והושלש. הבטחון היהודי עלה כפורחת וגדולה היתה האמונה שלעולם חוסן. ובהגיע העיירה למרום גאונה ותפארתה, עת חיו בה כ-6.000 יהודים, ניתך עליה מבול-דמים שהציף והשמיד הכול.

תמו תולדות יהודי ציחנוביץ. כיום אין בה יהודים, הממשיכים לשמור על נרה בל יכבה. הירודוט מספר בספר ההסטוריה שלו:

„כשראה המלך כסרכסס את כל ההליספונטוס מכוסה אניות ואת כל גדות הים מלאות אנשים — פרץ בבכי.

כשאחי אביו, ארטבנוס, שאלו לפשר הבכי השיב:
נכמרו רחמי בחשבי מה קצרים הם חיי האדם כולם, אם מאלה, אף כי הם רבים, לא ישאר אף אחד אחרי מאה שנה".

עלינו ניתך אסון, שלא נראה כמוהו מיום ברוא ד' שמים וארץ. לא כעבור מאה שנה, כי אם בדורנו אנו, לעינינו ממש, כלו ועברו מן העולם כל אלה שהיו עמנו, חלמו אתנו ולבותיהם הלמו בקצב אחד עם לבותינו. אנו עומדים עתה אחרי „נעילה" גדולה ומחרידה בחיינו.

המוות, על כל צורותיו, השתולל בציחנוביץ. הטבע האנושי האכזרי הרס כל הסכרים, רמס חוקי אדם ואלוה, והגיר דם יקירינו באכזריות שאין לה דוגמא. יהיו דפים אלה דפי-זכרון — להם ולסבלם העל-אנושי.

מקורות

M. Balinski-Lipinski — Starożytna Polska.

S. Orgielbrand — Encykłopedyja powszechna.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowianskich.

מפתח ההסכמות, מאת ד"ר ליאופולד לוונשטין, — Index Approbationum
1923, הוצאת קויפמן, פרנקפורט ע"נ מיין.

„המליץ" — 1883 ; 1886 ; 1887 ; 1889 ; 1891.

„הצפירה" — 1880 ; 1894 ; 1895 ; 1903 ; 1917.

„המגיד" — 1858 ; 1867 ; 1872.

„צייטשריפט", מינסק, 1929 כרכים II—III.

געשיכטע פון יידן אין ביאַליסטאָק — מאת אברהם־שמואל הערשבערג.

פנקס ועד ארבע־ארצות, מאת ישראל היילפרין, עמודים: 304, 331, 360, 362, 364, 365, 369, 373, 388, 404, 407, 432, 435.

קריה נאמנה — מאת שמואל־יוסף פין (וילנה, שנת תרע"ה).

כנסת ישראל — מאת שמואל־יוסף פין (ורשה שנת תרמ"ז).

עיר ווילנא — מאת הלל־נח מגיד (שטיינשניידר) — שנת תר"ס.

זה ספר תולדות אדם — מאת יחזקאל פייביל (שנת 1864).

ספר אש דת — מאת משה־הלוי רובינשטיין (שנת 1906).

תולדות חכמי ירושלים — מאת פרומקין.

דור רבניו וסופריו — מאת בן־ציון אייזנשטט (וילנה, שנת 1901).

מדור דור — מאת מ. ליפסון.

פרנק ועדתו — מאת אלכסנדר קרויזהאאר (ורשה, שנת 1896).

חלקת מחוקק — מאת אשר־ליב בריסק.

עונג יום־טוב — מאת רפאל יום־טוב ליפמן־היילפרין (וילנה 1880).

שם הגדולים החדש — מאת ואַלדן.

גליא מסכת — מאת ר' דוד אב"ד נאוואהרדאק (שנת 1844).

בית דוד — מאת הרב דוד קאמיען (ורשה 1902).

אהלי־שם — מאת שמואל־נח גוטליב (ורשה, שנת תרע"ב).

מאיר נתיב — מאת שבתי ברב אליעזר זוסמן (אַלטונא תקנ"ג).

מאיר־שלום שצ׳דרוביצקי [1]
(תל־אביב)

הרב דוד־שאול בצנלבויגן אב״ד רציחנוביץ

הגאון מוהר״ר [2] דוד־שאול, הנודע בשם „הצדיק מציחנוביץ״, נולד לאביו הצדיק יעקב כצנלבויגן מבריסק־דליטא בשנת תצ״ד (1744).

הוא היה מגזע היחס לרבנו מהר״מ [3] מפדוה, הט״ז [4] והב״ח [5].

בשנת תק״ט (1749) נסע ללמוד בישיבת רבנו יחזקאל לנדא, בעל „הנודע ביהודה״, שמושבו היה אז בעיר יאמפולי. בישיבה זו למד עד שנת תקי״ח (1758). בשנה זו עבר „הנודע ביהודה״ לגור בעיר ריטשוול ונסע עמו גם תלמידו ר׳ דוד. שם נשא את בת הגאון אלכסנדר־משה־הלוי הלר, שהיה מגזע היחס ל„תוספות־יום־טוב״.

בשנת תקכ״א (1761) עזב ר׳ דוד את ריטשוול, לאחר שנתקבל כאב״ד בעיר בודקי. כעבור ארבע שנים, בשנת תקכ״ה (1765), נתקבל כאב״ד בציחנוביץ. שם נתפרסם לא רק כגדול בתורה, כי אם גם כגדול ב„חכמת האמת״ (חכמת הקבלה) וכבעל מופת.

אחרי חתונתו עברו 7 שנים ולא זכה לבן. היה ר׳ דוד שרוי בצער גדול. גיסו, הרב דוד־טבלי הלוי־הלר, הציע לו לנסוע ללבוב, לקבר הקדוש רבנו ט״ז, שהוא נקרא על שמו. הוא קיבל את ההצעה ויצא לדרך בלוית אשתו וגיסו. בליל הגיעם לקבר נגלה אל ר׳ דוד הט״ז ואמר לו: „שמע נכדי, אנכי מבטיח לך בנים, זרע ברך ד׳, בתנאי שלכל בניך תקרא בשמות חיות הקודש ויתקיימו לך בעזרת השם״.

למחרת קם ר׳ דוד מהקבר הקדוש וחזר לביתו בציחנוביץ. ואמנם, בערב פסח של

---

1. המחבר בן ה־16, הוא בנו של הרב שמואל שצ׳דרוביצקי שליט״א מביאליסטוק, דור תשיעי בשושלת ר׳ דוד זצ״ל.

2. מוהר״ר — מורנו הרב רבי.

3. המהר״מ מפדוה היה גאון מפורסם באיטליה במאה הט״ו. הוא נולד בשנת רל״ג (1433) ונפטר בשנת שכ״ה (1565) ביום ו׳ בשבט. הוא נקבר בפדוה.

4. הט״ז, על שם הספר „טורי זהב״, נולד בשנת ש״מ (1580). היה אב בית־דין בלבוב ונפטר שם בשנת תכ״ז (1667) ביום כ״ו בשבט. היה חתנו של הב״ח.

5. הב״ח, על־שם הספר „בית חדש״, שהוא ביאור על ה„טורים״ לרבנו יעקב בן הרא״ש. הוא נולד בבריסק בשנת ש״כ (1560), עבר לקראקא ושימש שם כאב״ד (אב בית־דין). נפטר שם ביום כ׳ באדר שנת ת׳ (1640) ונקבר במקום.

שנת תקכ״ז (1767) נולד לו בנו בכורו ר׳ צבי־הירש פרילוקר זצ״ל. הבן הזה היה במעלה גבוהה וקדושה כזו, עד שמספרים שהגאון מוילנא אמר לתלמידו ר׳ חיים מוולוזין: „איני יודע מי חשוב ממי — אם הרשלה חשוב בגלל היותו בן ר׳ דוד, או ר׳ דוד חשוב בגלל היות לו בן כרב צבי״.

לרב דוד נולדו עוד שלשה בנים: ר׳ זאב־וולף, ששימש כאב״ד בקמיניץ; אריה־לייב, ששימש כאב״ד בבודקי ור׳ דב־בר מורשה. כמו־כן נולדה לו בת בשם צפורה, שנישאה לרב שלמה־זלמן הלוי רגנסבורג, שהיה מנכדי המרש״א.

מנהגו של ר׳ דוד היה, שכל תלמיד־חכם שבא לציחנוביץ היה מתאכסן אצלו. ביתו היה לתלפיות, ביחוד, לאחר שפורסם ע״י הגר״א מוילנא, תומכו ומרבה בשבחו.

ר׳ דוד היה נערץ לא רק בעולם הרבני, כי אם גם גדולי החסידות לא חסכו שבחם מאתו. הרב שלמה מקרלין ביקר פעמים אחדות אצל ר׳ דוד בציחנוביץ והביא לו דרישת־שלום מאת המגיד הגדול ר׳ דב־בר ממזריטש. מסופר גם שלאחר פטירת הרב רבי אלימלך מליזנסק, כשהחלו חסידים מליטא נוסעים ללובלין ולקוזניץ, אמר להם ה„חוזה״ מלובלין: „מה לכם להטריח עצמכם אלי, אם בקרבתכם שוכן צדיק כרב דוד מציחנובצי״.

ה„חוזה״ מלובלין סיפר גם כמה סיפורי מעשיות מופלאים בשמו של ר׳ דוד. אחד מהם אספר בזה: בהיות ה„חוזה״ קרוב ללובלין, צווה לאחד מחסידיו לרדת מהעגלה ולנסוע לעיירה פלונית. בהגיעו סמוך אליה, תשמענה אזניו קולות מחרידים, ואז עליו לחוש להציל.

החסיד עשה כמצוות ה„חוזה״, ואמנם, בהגיעו קרוב לעיירה שמע קול צווחה בוקע מהיער. ביער ראה, שעגלת פריצים טובעת בבוץ ואינה יכולה להיחלץ מתוכו. החסיד אזר כוח וברוב עמל ויגיעה חילץ את העגלה מהבוץ. הפריץ ביקש להעניק לחסיד תשורה נאה עבור המעשה שעשה, אך החסיד סירב לקבל. ביקש ממנו הפריץ שיגיד לו את שמו וכשיצטרך פעם לעזרתו — יפנה אליו והוא יושיעו.

החסיד הזה גר בציחנוביץ והוא המשיך לביתו.

באמצע הדרך פגע בו המהר״ד (מורנו הרב דוד) ואמר לו: דע לך, בני, כי על־ידי המעשה שעשית ביטלת גזירה קשה שנגזרה על היהודים. לכן, קום וסע אל הפריץ ובקש ממנו שיעביר את רוע הגזירה. ואמנם, הפריץ קיים את הבטחתו וביטל את הגזירה.

הרב דוד ניהל ישיבה בציחנוביץ, שנתאספו אליה לומדים ממקומות קרובים ורחוקים. את הרבנות לא נשא ברמה ולא זרק מרה בתלמידיו, כי היה בעל רוח עדינה ושקטה. אולם, כשהדבר נגע בשמירת הדת — היה קפדן גדול. הוא תיקן גם תקנות שונות, שאחת מהן חייבה את בעלי המאפיות לתת את הקמח של הפרשת חלה לעניי העיר. כמו־כן היה הראשון בציחנוביץ, שהתקין בית־תמחוי (מטבח) לנצרכים.

ביום ז׳ באייר שנת תקע״ט (1819) נתבקש ר׳ דוד לישיבה של מעלה והוא זקן ושבע ימים, בשנת השבעים וחמש לחייו. הוא נקבר בציחנוביץ בבית־העלמין הישן.

וזה נוסח מצבתו:

(מצד הראש)

פ״נ

האדם השלם בכל מידותיו
רחב־הלב וצר־השפתיים
בעל מידות תרומיות
דרכיו דרכי־אמת היו
וכל מעשיו אך לשם שמים נעשו
דעתו ופסקיו לכלם נעמו
בקי בכל ימא דתלמודא
רובא דרובא דפוסקים לא נעלמו ממנו
יושב על מדין פה בקהלתנו
עת של ד״ן[6] שנה
קרוב היה לכל הזקוק לקרבה
בעל רחמנות לאין שיעור וערך

זה שמו וזה זכרו לעולם
מוהר״ר[7] דוד־שאול קצנלבויגן
בעדן ישכון נצח עד בוא עת שילה

(נוסח המצבה מצד הרגליים)

האב״ד[8] והר״מ[9] דעירנו במשך ד״ן שנה
אשר דננו דין אמת וביושר
הרב הגאון הצדיק המפורסם
היוחסין הגדול כמוה״רר דוד
שאול זצוקלה״ה[10] לבית כצנלבויגן
בהרה״ג[11] מוהר״ר יעקב זצ״ל מתושבי בריסק
תגן נשמתו הקדושה עלינו ועל כל ישראל אמן

---

6. ד״ן — בהוראה כפולה, דהינו, שדן את יהודי ציחנוביץ במשך ד״ן — חמישים וארבע שנה.
7. מוהר״ר — מורנו הרב רבי.
8. האב״ד — האב בית־דין.
9. והר״מ — והריש מתיבתא (ראש הישיבה).
10. זצוקלה״ה — זכר צדיק וקדוש לחיי העולם־הבא.
11. בהרה״ג — בן הרב הגאון.

מספרים, שאחרי פטירתו קרה מעשה נורא, שהדהים את כל יהודי־העיירה והדו הלך למרחקים. וזהו דבר המעשה: בנו, ר׳ זאב־וולף, שימש תחילה רב בציחנוביץ ואחר־כך עבר לקמניץ. לפני פטירתו הביע משאלה להקבר על־יד קבר אביו בציחנוביץ. ביום מותו נפטרה גם אחותו צפורה, שאף היא כתבה בצוואתה שיקברוה ליד קבר אביה.

עלו על בית־הקברות וראו שמצד ימין ומצד שמאל של הקבר נשארו פסי־אדמה צרים מדאי כדי כריית שני קברים. החליטו אנשי ה„חברה קדישא" לכרות שני קברים ולנסות לכווץ בהם את שני הנפטרים. קודם שמו את ר׳ זאב והוא לא נכנס, אולם כשהכניסו את גופת הבת צפורה — זז הקבר ממקומו ופינה לה מקום. ראו בכך סימן, כאילו, אין ר׳ דוד רוצה שבנו ינוח לצידו. בלית־ברירה הובילו את ר׳ זאב לבריסק ושם נטמן.

מקורות

1) „דעת קדושים" — מאת ישראל־טוביה אייזנשטט.

2) „גדולת שאול" — מאת מנחם־מנדיל הנדלמן — הוצאה א׳.

3) „גדולת שאול" — הוצאה ב׳ עם תוספות — מאת אריה־יהודה ליפשיץ.

4) „סדר היוחסין" — מאת הרב אפרים רגנסבורג.

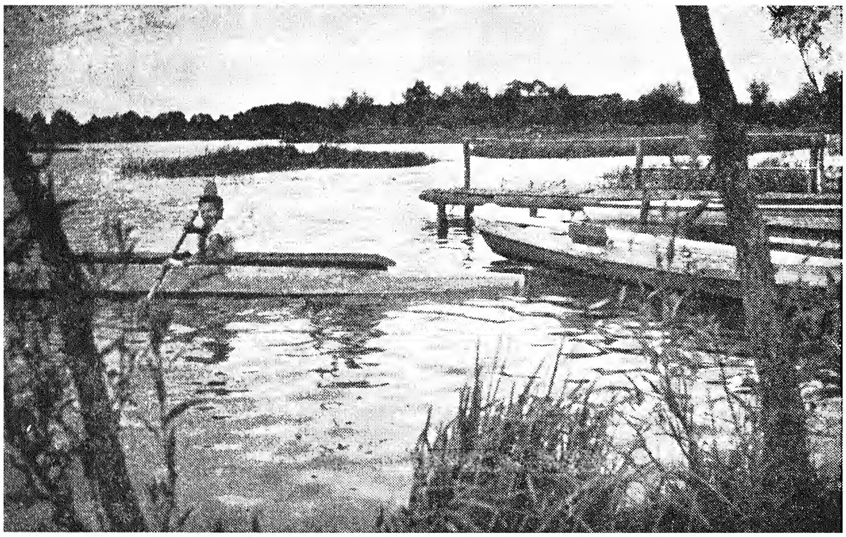
5) „נפלאות החוזה מלובלין" — על־ידי נכדו הרב קלמן שפירא.

כמו־כן השתמשתי בכתב יד של בנו של רב זאב מקמניץ.

מגיפה של העיירה

פרץ הירשביין ז״ל

דער נורעץ

פאָט. : ש. דרורי

נהר נורץ — The River Nuretz — דער טייך נורעץ

ערגעץ ווייט, ביי די גרעניצען פון ליטע און פוילן, איז פאַרהאַן אַ קליין וואַסער־מיהל׳כעל מיט צוויי הויכע וואַסער־רעדער, בעהאַלטן צווישען האָלשענע בוימער און ווערבעס, לאָנקעס און קרעניצעס.

אַ קליין טייכל מאַכט זיך אַרויס פון צווישען די בוימער, לויפט אָהן רעש; פון ערגעץ קומט עס אָן און ווערט פערהאַלטן ביים בריק פון מיהל. און אַז דאָס וואַסער קלייבט זיך אָן, שפּאַרט זיך עס דורך שפּאַלטען און לעכער, פּרובירט רייסן די גרעבליעס און אַ וועג זיך מאַכען. עס קומען פּויערים מיט דראָבנע פערדלעך, ברענגען תבואה אין מיהל אַריין — יעמאָלט עפענט מען דעם וועג פאַרן וואַסער. דער וועג איז אַ שמאָלער און ער פיהרט צו די וואַסער רעדער. דורך דעם ענגען וועג רייסט זיך דאָס וואַסער אַריין אונטער דעם ראָד, דרעהט איהם פונאַנדער און מיט גערויש און געפּילדער טראָגט זיך עס אַוועק ווייטער פון די רעדער, פערשוימט און מיט פרייד...

דאָרט בין איך געבוירען. דאָרטן איז ביז צוואַנציג יאָהר געווען מיין היים.

— וואוהין לויפט דאָס וואַסער? איך בין געווען אַ קינד און נישט פֿערשטאַנען דעם סוד. ערשט שפּעטער, אַז איך בין עלטער געוואָרען; אָנגעהויבען צו פֿערשטעהן דעם ערנסטען שמועס וואָס האָט זיך גאַנץ אָפּט געפֿיהרט ביי אונז אין שטוב צווישען די פּויערים, וואָס האָבן געבראַכט מלאכה אין מיהל אַריין, ווען עס האָבן זיך מעשיות געצויגן דורך די לאַנגע ווינטער־אָבענדען, מעשיות איבער ווייטע מקומות, פֿרעמדע מיהלען, אַנדערע טייכען — דעמאָלט איז מיר אויסגעקומען צו הערן, אַז אַ גרויסער טייך איז ערגעץ פֿאַראַן — דער נורעץ!

אין דעם נורעץ פֿאַלט עס אַריין אונזער טייך, — אַהין ציהט ער זיך אָהן אויפֿהער.

גאַנץ אָפּט, פֿאַר פּסח, איז אויסגעקומען צו הערען ווי פּויערים פֿון ווייטע מקומות דערצעהלען מיט גרויס ערענסט אַז דער נורעץ ביי טשעכאַנאָווצע האָט זיך צושפּיעלט און אַז די טשעכאַנאָווצער מיהלען זיינען אין געפֿאַהר. ס'האָט שוין דאָרט אַלע גרעבליעס אַראָבגעטראָגען.

איך האָב מיר דערוואוסט, אַז די מיהלען אויפֿן נורעץ געהען טאָג און נאַכט אַ קיילעכדיקן יאָהר, און כ'האָב שטאַרק מקנא געווען יענע אונבעקאַנטע מילנער, וואָס האָבען זייערע מיהלען אויף אַזאַ גרויסען טייך.

איין מאָל פֿאַר פּסח האָט זיך אונזער טייכעל שטאַרק צושפּיעלט; די גרעבליעס ערטערוויז צוריסען און איבער די גרעבליעס גלייך מיט די לאָנקעס זיך געטראָגען. אויפֿן בריק ליגען די „זאַסטאַווקעס", טריקענען זיך אַנטקעגען דער זון און אונטען רייסט דאָס וואַסער, טראָגט זיך אויף הפקר, צושלאָגענדיג זיך אָן די זיילען פֿון בריק.

אַ גאַנצע וואָך האָט עס געדויערט; די לאָנקעס פֿאַרטרונקען; די הויכע מיהל־רעדער — ביז העלפֿט אין וואַסער. ס'וואַסער צו גרויס פֿאַר אַזאַ קליין טייכעל.

איך שטעה אויפֿן בריק און קוק ווי דאָס וואַסער טראָגט זיך, טראָגט זיך אַוועק פֿון אונז, קיין מאָהל זיך שוין נישט אומקעהרענדיג זיך צוריק. אימיצער לויפֿט מיט שמחה און שרייט, אַז פֿיש זיינען אָנגעקומען פֿון אַ פֿרעמד וואַסער צו אונז; באַלד קומט אַ פּויער און ער טראָגט אַ גרויסען, ברייטען, ווייסען פֿיש... נאָך אימיצער לויפֿט און דערצעהלט, אַז מחנות פֿיש שווימען אום איבער די פֿאַרגאָסענע לאָנקעס און מען קען זיי מיט די הענט כאַפּען.

אין פֿריהלינג, ווען די פֿיש לאָזען זיך אַנטקעגען וואַסער אין מחנות גרויסע, פֿערבלאָנדזשען זיי אמאָהל פֿון זייער היים, און דאָס מאָהל האָבען זיי אַזש ביז צו אונז זיך דערקליבען.

— דאָס זיינען די פֿיש פֿון נורעץ! ביי אונז אין טייך זיינען גאָר אַזעלכע פֿיש נישט געווען. איך האָב גוט געקענט די גרויס פֿון אונזערע פֿיש, זייער אויסזעהן; אַזעלכעס אָבער איז ביי אונז אין טייך נישטאָ.

דער גרויסער ווייסער פֿיש ליעגט אויף אַ באַנק, עפּענט און פֿאַרמאַכט די

באַקען, און דער עולם אין שטוב באַטראַכט איהם שווייגענדיג. איך קוק אים אָן, פּרוב אים עפענען ס׳מויל און זעהן צי האָט ער ציינער — ניין, ער האָט נישט.

איך שטעל מיר פאָר ווי גרויס עס מוז זיין דער נורעץ, אַז אַזעלכע גרויסע פיש זיינען אין אים פאַראַנען.

יאָהרען זיינען פערביי... מעהר האָבען זיך צו אונז שוין נישט דערשלאָגען אָט די גרויסע געסט פון דעם טייך נורעץ.

יאָהרען זיינען פערביי; איך האָב דעם נורעץ קיין מאָהל נישט געזעהן. און כאָטש כ׳האָב פאָר דער צייט די גרעסטע און שעהנסטע טייכען געזעהן, פונדעסטוועגען דאַכט זיך מיר, אַז מיין טייכעל איז דאָס שעהנסטע און דער אונבאַקאַנטער נורעץ — דער גרעסטער: — אויפן נורעץ געהען די מיהלען טאָג און נאַכט!

בריעף, וואָס זיינען אָנגעקומען פון דער היים, דערצעהלען, אַז ביי טשעכאַנאָווצע זיינען גרויסע שלאַכטען פאָרגעקומען און אַז דעם נורעץ האָט מען אָנגעפיהלט מיט הרוגים.

איך האָב געטראַכט פון מיין היימיש טייכעל, וואָס טראָגט זיינע שטילע וואַסערען צום נורעץ און העלפט דאָרט אָבשווענקען דאָס בלוט, וואָס איז ביי די ברעגען פון נורעץ פאַרגאָסען געוואָרען...

אפרים־אליהו ריבאק ז״ל

נאטור און קלימאט פון ציעכאנאוויעץ

אונזער שטעטל איז אייגענטליך, נישט געווען קיין איין שטעטל, נאָר אַ צווילינג־שטעטל, ווי, למשל, וואַרשע און פּראַגאַ, אָדער ניו־יאָרק און ברוקלין. די צוטיילונג איז געווען א געאָגראַפישע — אַ דאַנק דעם טייכל נורעץ, וואָס איז געפלאָסן אין מיטן.

דער נורעץ האָט ביים שטעטל געהאַט זיין אייגענע צעטיילונג, וואָס איז געווען אַ פּועל־יוצא פון דעם, וואָס אויף זיינע ברעגן, זענען אויפגעשטעלט געוואָרן צוויי וואַסער־מיהלן, און די וואַסערן פונם טייכל האָבען געמוזט איינגעשפּאַנט ווערן אַלס טרייב־קראַפט פאַר די מיהלן. צוליב דעם איז דער נורעץ צעטיילט געוואָרן אויף צוויי שטראָמען — דער הויפּט־שטראָם און אַ זייטיקער שטראָם וואָס האָט זיך פאַרקירעוועט צו דרום־מערב, און נאָך אַ שטרעקע פון, בערך, צוויי ווערסט איז ער צוריק אַריינגעפאַלן אינם הויפּט־שטראָם. דאָס האָט פאַרמירט אַן אינזעלע וואָס איז גערופן געוואָרן בלאָן. אַנטקעגן דעם האָבען די צוריקגעשטויסענע וואַסערן פונם הויפּט־שטראָם, צו מזרח־זייט, פאַרמירט אַ האַלב־אינזעל, וואָס מהאָט גערופן גאַוועניץ.

די צוויי אינזעלאַך האָבען זיך שטאַרק אונטערשיידט אין אויסזעהן. דער גאַוועניץ איז געווען זומפּיק, באַוואַקסן מיט מאָך, קאַרטשעס און אַנדערע געוויקסן. אויף זיינע ברעגן האָבען זיך געזען שטעקעלאך מיט רייצנדיג־באַבלומטע קעפּעלאַך, קריגעלאַך, אַ שפע פון דיקע, גרינע בלעטער, וואָס זענען אַרויסגעוואַקסן פון די וואַסער־פלאַנצן מכל המינים.

דער גאַוועניץ האָט אויך צוגעשטעלט וואַסער־געוויקסן אַלס אונטערשפּרייט ביים באַקן גרויסע לאַבענס ראזעווע ברויט, גרינס אויף שבועות, ערבות צו די „ארבעה מינים״ אויף סוכות, און „הושענות״ אויף הושענא־רבה.

דער בלאָן, זייענדיק אַרומגערינגלט מיט וואַסער, איז זיין זאַמד־ברעג געווען זילבער־ווייס און ערטערווייז גאָלד־געל, באַשפּרינקעלט מיט זשאַבע־שיסעלאַך און מעער קעפּעלאַך. קונדסים פלעגן אין זיי זוכען פּערל, וואָס זיי האָבען, פאַרשטייט זיך, קיינמאָל ניט געפונען. ווייטער, נעענטער צום צענטער, זיינען געווען נידריקע בערגלאַך און טאָלעכלאַך, איבער וועלכע ס׳האָט זיך גשפּרייט אַ פיינער־גרינער גראָז, מיט צוואָרפענע, דאָ און דאָרט, רומיאַניקס און מאַן־בלימעלאַך.

דער זאַמדיקער בלאָן האָט באַזאָרגט דאָס גאַנצע שטעטל מיט זאַמד, אויסצושיטן אויף די פּאָדלאָגעס אין די הייזער לכבוד שבת און יום־טוב. אָרעמע און קאַרגע אידען

האָבען דעם זאַמד אַליין געבראַכט אין זעקלאַך. בעל־הבתישע אידען האָבען די סחורה איינגעהאַנדלט פון אַ גוי, וואָס האָט געהאַט אַ חזקה אויף בריינגען זאַמד. צוליב דעם האָט מען איהם גערופען „פיאַסעק“ (זאַמד). צוליב דער פרנסה זיינער האָט דער גוי שוין געמוזט אויך האָבען אַ היפּשע ידיעה אין אידיש, און ווען אַן אַנדער גוי האָט געוואָגט ווערן פיאַסעקס קאָנקורענט, האָט אים דער בעל־חזקה גערופען צו אַ דין־תורה. איז טאַקע פיאַסעק אַרויס מיט לשון און געזאָגט: „עס איז מיין „קאַזאַקאַ“ (חזקה). דער קאָנקורענט האָט נישט אָנגעהויבען פאַרשטיין וואָס „קאַזאַקאַ“ מיינט, האָט ער פאַרשטאַנען אַז פיאַסעק האָט „קאַזאַקן“. האָט ער זיך גענומען צלמ׳ען און געזאָגט פיאַסעקן, אַז פאַר קאַזאַקן האָט ער מורא, ווייל זיי האָבן אין זיין דאָרף פאַרשמיסן צום טויט אַ שליאַכטשיץ. אַזוי אַרום איז פיאַסעק געבליבען דער „מולך־בכיפה“, אָן קאָנקורענטן...

ביים אינזעל בלאָן איז דער טייך געווען שמאָל און ניט טיף. אין אייניגע פלעצער האָט מען געקאָנט אַריבערגיין אַ באָרוויסער. אין אַנדערע פלעצער האָבען אַרויסגע־סטאַרטשעט שטיינער, איבער וועלכע מ׳איז גשפּרונגען ביז מ׳האָט דערגרייכט דעם בלאָן. דאָרט זענען געשטאַנען ווייבער און האָבען געקלאַפּט געקלאַפּט און געשווענקט דאָס געוואַשענעס וועש.

אין אַ געוויסן ווינקל פון טייך זענען געגאַנגען די „פּני“ פון שטעטל זיך באָדן. און, הגם פון קיין „בגד־ים“ האָט מען נאָך דאַן ניט געוווּסט, איז אַלעס צוגעגאַנגען אויף אַ צניעותדיקען און פּריוואַטן אופן. מחמת דער טייך איז דאָרט געווען טיפער און שטורעמ־דיקער האָט אַ שווימער געקאָנט זיך בעסער צעפירן די הענט און די מוטיקערע צווישן זיי האָבען געקאָנט באַווייזן זייער בריה׳שקייט.

איבערן וועג, אַנטקעגן דעם צאָל־אַמט, איז געווען אַ הויז וואָס האָט באַלאַנגט צו בעריל דעם שטריקנמאַכער. ביי דער גרעבליע איז געווען אַ פאַסיגער פּלאַץ פאַר פלעכטן און דרייען לאַנגע שטריק.

קונדסים האָבן געהאַט נוצן פון בעריל שטריקנמאַכערס נחלה און פון זייער שטאַנדפּונקט איז עס, אפשר, געווען וויכטיקער פון אַלעס. כדי אויסצוהיטן דאָס שטיבל פון געוויסער, איז עס אויפגעבויט געוואָרן אויף סלופּעס און דער אַרויפגאַנג איז געווען דורך טרעפּ. „חברה“ האָט אויסגענוצט די טרעפּ אויף אויסצוטאָן זיך צום באָדן און פון דאָרט אַראָפּגעשפּרונגען אין וואַסער אַריין. דאָ האָבן זיי זיך געפּליוסקעט אונטער דער ווערבע און „געשטעלט טריט“ צו לערנען זיך שווימען אין טייך.

דער אונטערשטער דעק ביי די איינגעצוימטע וואַסערן איז געווען דער הויפּט־פּלאַץ פאַר „עמך“ זיך צו באָדען. אויך פערד זענען אַהערצו געפירט געוואָרן זיך צום באָדען. נו, איז עס טאַקע געווען אַ רשות הרבים און די פיינשמעקער אין „אדם הראשונ׳ס טראַכט“ האָבן ניט ליב געהאַט אַהער צו קומען.

פרויען האָבן געהאַט אַ באַזונדער אָרט, וואָס איז גערופען געוואָרן מיט אַ מאָדנעם נאָמען „אונטער דער שאבע“. די דייטשע שקצים און שיקסעס האָבען זיך געבאָדען ווייטער

צו מעריב־צו, ביים פּלאַץ וואו דער זייטיקער שטראָם האָט זיך פֿאַראייניקט מיטן הויפּט־שטראָם. זיי האָבן זיך שוין געבאָדען אין אַ מין באָד־אַנצוג.

ווייטער אַ ביסל, צו מעריב־זייט, איז געווען אַ היסטאָרישער פּלאַץ, וואָס מ׳האָט גערופֿען „דער פֿאַרעיפּושטער בית־עלמין”. הגם ס׳איז ניט געווען קיין שום סימנים פֿון אַ בית־עלמין, דאָך איז געווען אָנגענומען, אַז מיט עטליכע הונדערט יאָר צוריק האָט געבושעוועט אַ מגיפֿה, און גרויסע צאָלן מענטשען זענען געפֿאַלן קרבנות. זיי זענען אַלע געבראַכט געוואָרן צו קבר־ישראל אינעם „פֿאַרעיפּושטן בית־עלמין”. צי דאָס איז ן פֿאַקט, בלייבט אַ אָפֿענע פֿראַגע.

אין יענעם געגענט איז אויך געווען אַ שטח, וואָס איז גערופֿען געוואָרן דער „לאַגער”. דאָרט זענען געווען אויסגעאַרבעטע בערגלאַך און טאָלען וואָס האָבן אויסגעזען ווי אַ איבערבלייב פֿון אַמאָליקע טראַנשייען אָדער שוץ־פּונקטן. זענען טאַקע געווען ביי אונז די „חכמי לעזשאַנקע”, שאַרפֿע פּאָליטיקער און סטראַטעגיקער, וואָס האָבן זיך משער געווען אַז וואו צוויי מדינות קומען זיך צונויף, איז נויטיג אַ שלאַכט־פֿעלד און אַז אָט דער לאַגער האָט אַמאָל געדינט אַלס מלחמה־טעאַטער.

׳יבען וויאָרסט, בערך, האָט זיך געצויגן כראַביניעס (גרעפּינס) וואַלד. אַ באַצויבערנדער פּלאַץ, מיט הויכע סאָסנאָווע ביימער. די ביימער, צעצווייגטע און צעבליטע, האָבן געשאַפֿען אַ חופּה איבערן קאָפּ און זענען געשטאַנען מאַיעסטעטיש מיט זייער ברוינרויטלעכער אַרומגעהובלטער קאָרע. זייערע צווייגן, אויסגעצויגענע און באַוואַקסענע מיט גלאַטע דינינקע נאָדלען זיינען פֿאַרבליבן גרין אַ גאַנץ יאָר, מחמת זיי האָבן געצויגען זייער יניקה פֿון די וואָרצלען, הגם די ווינטן, רעגנס און שנייען האָבן די בעל־גאווה׳דיקע ביימער אויך ניט אויסגעלאָזן און צונויפֿגעשאַרט אַרום זיי בערגלאַך מיט פּגרים־בלעטער.

דער וואַלד האָט געשווימבלט מיט כל המינים פֿייגל, צווישן וועלכע ס׳האָבן זיך געפֿונען זינגער און זעלטענע „קראַסאַוויצעס” (שיינהייטן). דאָרט האָט אויך גענעסטעט די חנוודיקע ווערוויאָרקע מיט איר שפּיציקער מאָרדע און אויסגעדרייטן פּוכיגן עק, וועלכע האָט געקראָגען חיונה פֿון קאָרע־ניס.

אין דעם וואַלד זענען אויך געוואַקסען שוואָמען, יאַגעדעס — שוואַרצע און רויטע — וואָס האָבן געשמט אין דער סביבה. זיי וואָלטן געקענט גענוצט ווערן אַלס גוטע שפּייז, ווען ניט די ביזוויליגע „כראַביניע”, וועלכע האָט ניט פֿאַרגינען מ׳זאָל פֿון זיי געניסן, הגם זי אַליין האָט ניט געקענט פֿאַרברויכן, אַפֿילו, אַ טויזנט חלק פֿון דער שפֿע. זי האָט דאַריבער געהאַלטן „ליעסניקעס” (וואַלד־היטער) מיט בייזע הינט, וועלכע האָבן שוין אַכטונג־געגעבן, אַז מענטשען זאָלן פֿון די יאַגאָדעס ניט הנאה האָבן.

די ניט־פֿאַרגינערישע גרעפֿין האָט געוואוינט אין אַ פּראַכטפֿולן ווייסן פּאַלאַץ ביים ברעג וואַלד. זי האָט, אַ סברה, מורא געהאַט פֿאַר אַן עין־הרע, האָט זי איהר פּאַלאַץ

פאַרשטעלט און פאַרבאַרגען ווי הינטער אַ פּאַרהאַנג. זי האָט מיט קיינעם ניט געהאַט קיין מחזקות. דאָך איז ניט ווייט פון דאָרט געווען אַ גרויס איינפאָהר־הויז וואָס איז געלעגען ביי אַ ריטשקע (אַ טייכל) און האָט באַלאַנגט צו אַ אידען מיטן נאָמען חיים פּאַקער (לעווין).

איינע פון די וואונדערבאַר־שיינע נאַטור אוצרות איז געווען די נחלה פונם פּוילישען דאָקטאָר שוועניצקע. אויף דער נחלה איז דאָס וויכטיגסטע געווען דער פרוכט־גאָרטן, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן לויט די לעצטע אַגריקולטור מעטאָדן. דאָרט איז געווען אַ שפע פון אַגרעס מכל המינים: לאַנגע, מאַט־גרינליכע, מיט געלע פּאַסן, און זיי האָבען געהאַט אַ טעם גן־עדן. אַנאַנדער אויסנאַם־פּרי זענען געווען די ווייַנפּעלאַך, וואָס זענען געוואַקסן געדיכט אויף קורצע צווייגעלאַך, און ווען מ'פּלעגט אַריינעמען דאָס גאַנצע צווייגל אין מויל, האָט מען זיך אָנגעטרונקען מיט אַ ווייניקן זאַפט.

אין דעם גאָרטן־סאַד האָט מען אויך קולטיווירט אייניקע סאָרטן וויינטרויבן, מעלאָנען און קאַווענעס. אויסער דעם איז דאָרט געווען אַ „אָדם וחוה" גן־עדן פון זעלטן שיין געוואַקסענע ביימער און וואונדערבאַרע בלומען, צווישן וועלכע ס'האָבען זיך געדרייט און געשלענגעלט וועגעלאַך און סטעזשקעלאַך און ס'האָבן אַרויסגעבליקט בערגעלאַך. אונזער שטעטל האָט אַ סך תענוגים געהאַט פון אָט דעם גן־עדן.

צו די וואונדערבאַר־שיינע נאַטור פלעצער דאַרף פאַררעכנט ווערן „מאזארעקס סאַד", וואָס איז געווען אַן איבערבלייב פון דער אַמאָליקער פּוילישער פּראַכט, און איצט האָט דער „סאַד" באַלאַנגט צו אַ געוועזענעם רוסישן גענעראַל. געפינענדיג זיך אויפן צווייטן זייט טייך, האָט ער אַמאָל געדינט אַלס סטראַטעגישער פּונקט, אָדער אַלס פעסטונג, מיט זיינע שאַנצן, בערגלאַך און איינגעבויגענע טאָלן. דאָ זענען געווען רואינעס פון אַמאָליקע שטאַרקע ווענט, אַ פּראַכטפולער אַלטער פּאַלאַץ, לאַטאַנקעס אין שאָטן פון אַלטע ביימער מיט פאַרפלאָכטענע פלאַנצונגען, צווישן וועלכע ס'האָבען זיך געשלענגעלט סטעזשקעס ביי אַ לויפנדיקן וואַסער צווישן גרויע, ברוינע און גרינע שטיינער, מיט נידעריקע וואַסערפאַלן, וועלכע האָבן זיך געבלעזלט זייטיק און אַרונטער, און פיש פון פאַרשידענע קאָלירן האָבן זיך דאָרט אַרומגעשפּילט. פון ביידע זייטן אַלייען האָבען זיך געפונען פּראַכטפולע בלומען וואָס האָבן געכישופט מיט זייערע קאָלירן און ריחות.

אָבער, ס'איז אין דער נאַטור פון אונזער שטעטל געווען ניט נאָר פרייליכעס און אינטערעסאַנטעס, נאָר אויך פיל טרויריקעס און שרעקליכעס. ווען ס'איז געקומען חודש סעפּטעמבער האָבען אָנגעהויבן בלאָזען קאַלטע ווינטן און דריבנע רעגנדלאַך האָבען אָנגעהויבן צו נידערן. אפילו, די געוואַגטסטע זענען מעהר ניט געגאַנגען זיך באָדן אין טייך. די ביימער אין די גאָרטנס האָבן אָראָפּגעטרייסעלט פון זיך די לעצטע בלעטער. ווו ניט ווו האָט נאָך אַרויסגעקוקט אַ פאַרעקשנטער עפּל אָדער אַ פלאָם וואָס קלאַמערן זיך מיט די לעצטע כוחות צו די צווייגעלאַך.

פאָט. : ש. דרורי

אחת מזרועות הנורץ — איינער פון די נורעץ־אויסגיסן

One of the Arms of Nuretz

אין די גאָרטנס זעט זיך אַרויס די צורונצלטע נאַקעטע ערד. אויך דער וואַלד איז פאַרלאָזן. די שפּאַצירער ווערן ווייניקער. ס'איז דאָרט נאַסלאַך און קאַלט. און, ווען מ'גייט אין וואַלד אַריין איז דער ציל ניט אַזוי נהנה צו זיין פון גאָט'ס בליענדיגער וועלט, וואָס שטאַרבט אָפּ פאַר די אויגן, נאָר צונויפקלייבן די לעצטע יאַגאָדעס און קאַטשענעס.

פורים־צייט איז דער שניי צעשמאָלצן געוואָרן און ס'האָבן זיך געמאַכט ריטש־קעלאַך, וואָס האָבן געגנידערט פון העכער צו נידעריקער. ווען ס'פאַלט אַ רעגענדל, שפּאַלט זיך דאָס אייז און ס'שטראָמט אַרויס וואַסער פון אונטן. די ריטשקעלאַך פאַר־אייניקן זיך מיט די וואָס ביים ברעג און צוזאַמען שווימען זיי אונטער דאָס אייז. קיינער שטעלט זיך ניט איין מער צו פאָרן אויפן אייז. די וואַסערן פאַרשפּרייטן זיך און פאַרטרינקן די אינזלען אויףביידע זייטן נורעץ. פון שעה צו שעה פאַראייניקן זיך ביידע שטראָמען. ס'ווערט אַ גרויסער ברויזיקער טייך. די שפּיצן פון גאַווענישן זעען זיך קוים אַרויס. שטראָמען דרייען זיך ווי אין אַ קאַלעכאוויזון, פאַרמעסטן זיך צו באַדעקן די יבשה און די גרעבליעס. זיי רוקן זיך הינטערוויילעכטס, ווי ביים אויסגיין „שמונה־עשרה“. זיי פלייצן דורך דעם קאַנאַל און פאַרגיסן דעם מיטן פון דער הויפּישער גאַס, טיילן פון שול־הויף און די קאָזאַר גאַס. דאָס זעלביקע קומט אויך פאָר אויף ניי־שטאָט — ווו נאָר אַ נידעריגער דורכגאַנג ווערט ער פאַרפלייצט.

אויף די בריקן שטייען שומרים, וועלכע היטן דאָס אייז ווען ס׳וועט אָנהויבן פּלאַצן און דער געוויסער וועט נעהמען בושעוון. מענשן, וואָס וווינען נאָענט צו די גרעבליעס און אויף אַנדערע נידריגע מקומות, ציען זיך אַרויס באַצייטנס, וואָרים זיי ווייסן פון פריערדיקע יאָרן וואָס דער מחבל קאָן טאָן. פּלוצלינג הערן זיך קולות. ס׳קראַכט, טרעשטשעט, עקספּלאָדירט דאָס אייז. די מילן ווערן אָפּגעשטעלט פּונקט דאַמאָלסט ווען מ׳נויטיגט זיך אין זיי — צו מאָלן פּסח׳דיגע מעל. די גרויסע רעדער זענען איצט פאַרטרונקען. די שטראָמען פליִיצן זיי אַריבער. די זאַסטאַוועס ווערן געעפנט דורכצולאָזן דאָס וואַסער. דער געוויסער טראָגט מיט זיך פאַרשיידענע זאַכען: אויסגעריסענע בוימלאַך, כלי־בית, כלערליי מטלטלין, עופות־שטייגן, וואָס זענען אונטער־געשווייינקט געוואָרן.

ס׳באַווייזן זיך די גרויסע „אורחים״. אמת, נאָך אַלץ ניט די גרויסע, מוראדיקע ברעכער און צעשטערער. מ׳ווייסט, אָבער, אַז אויך זיי וועלן קומען. די איצט אָנקומענדיקע קלענערע קריעס דערגרייכן די צעעפנטע זאַסטאַוועס־טויערן און טוקן זיך אונטער זיי ווי אין אַ קאַדריל, ווי עמיצער זאָל זיי האָבן געזאָגט, אַז זיי זאָלן גיין ווייטער.

ביי די פאָרענטשעס שטייען די שומרים, באַוואָפנטע מיט לאַנגע באסאקעס, כדי אויב אַ מחבל פאַרטשעפּעט זיך און וויל ניט גיין ווייטער זאָל מען אים העלפן זיך אויסצופּלאָנטערן, מאַכן פאַר אים אַ וועג, אונטערשטופּען אים אַז ער זאָל גיין ווייטער צום טיול.

ס׳דערהערט זיך אַ ווייטערדיקער בראַזגן און קראַכן, ווי אַ שיסעריי פון האַרמאַטן, אַדער אַ עקספּלאָדירענדיגער ווולקאַן. ס׳באַווייזן זיך אומגעלומפּערטע אייז־פעלדער. טייל פון זיי גייען בדרך הישר, צום בריק אויף דער פּוילישער זייט. זיי זענען ניט צו בעכמאַטנע גרויס, און דורכשטופּנדיק זיך דורך די צעעפנטע טויערן, טוקן זיי זיך אונטער ביים וואַסערפאַל און שווימען ווייטער. אַנדערע, אָבער, קומען מיט אַ ירגזון. זיי זיינען צו גרויס. זיי קריכן אויף גלאַטע ווענט און קריגן דעם ריכטיגן בוכטשע, פאַרקירעווונדיג זיך צום רוסישן בריק. ס׳איז מיט חסד וואָס זיי שטופּן זיך דאָרט דורך. איין מזיק יאָגט נאָך דעם צווייטן. און ווען איינער פּוילט זיך אונטער קריגט ער דעם ריכטיקן זעץ פון אונטן, און כאַפּ־לאַפּ קומט אָן אַנאַנדערער, ווי ער זאָל פרעגן: וואָס האָסטו זיך אָפּגעשטעלט שלימזל? דער ווערט בייז, שטעלט זיך פאָפּערעק און לאָזט אויס דעם כעס צום בריק.

ס׳ווערט דער גאַנצער מאַרש אָפּגעשטעלט. אַ שטופּעניש, אַ ראַנגלניש פון גיגאַנטישע כוחות: די נאַטור־עלעמענטן און די פעסט־געבויטע בריקן. געוואַגטע „חברה״ באַווייזן זייער העלדישקייט, כאַפּן זיי זיך אַרויף אויף די אייז־שטיקער און ווילן זיי פונאַנדערטיילן. אָבער זעלטן ווען ס׳געלינגט זיי. דער מענש האָט קיין ווערט ניט ביי די אייז־ריזן. אַמאָל מאַכט אַ טאָלק דער באַהאַלטענער וואַסער־שטראָם, אָבער

אָפּטמאָל ענדיקט עס זיך מיט אַ קאַטאַסטראָפע. קראַך! קראַך! די צוקוקער אַנטלויפן. די בריקן ווערן צעשמעטערט. באַלד — און זיי זיינען שוין ניטאָ.

די מאָדנע קריעס טראָגן מיט זיך פאַרשיידענע זאַכן: שטיבלאַך, בודקעס, בינשטאָקן, עופות שטייגן, אַ שטעלכל מיט אַ ריטשנדיקן חזיר, אַ קעלבל וואָס מעקעט אומבאַהאָלפן, ציגעלאַך, בילנדיגע הינט, מיאַקענדיגע קעץ. אַמאָל געפינט זיך אויך אויף זיי אַ מענש וואָס בעט הילף. בראַווע מענשן שטעלן זיך איין דאָס לעבן צו ראַטעווען, דערהויפּט ווען ס׳האַנדלט זיך צו ראַטעווען אַ מענש.

דער געוויסער שטורעמט און רוישט. דאָס צווילינג־שטעטל איז צעטיילט אויף צווייען, ווי צוויי באַזונדערע מדינות. אָבער ביסלעכווייז שטילט זיך איין די סומאַטאָכע. די וואַסערן דערגרייכן די הויפּטטייכן, און פון די קריעס ווערט אַ סאָרט אייזיגער שניי. דער געוויסער הויבט אָן אָפּציען פון נורעץ. און די מענשן, דערזעענדיג אַז דער סדר קומט ווידער אַריין, שטעלן זיי איין צייטווייליגע קאָמוניקאַציעס: שיפלאַך, לאָדקעס, פּראָמס, קליאַטקעס. דורכגאַנגען פאַראייניקן ווידער אַמאָל פּוילן מיט רוסלאַנד. סוחרים, משרתים, מלמדים הויבן אָן קומען אַ היים אויף פּסח. מ׳קומט מיט דער באַן און מ׳שיפט זיך אַריבער קיין רוסלאַנד.

ווי דער חומש שילדערט דעם מבול און די טעג נאָכן מבול, הויבן זיך אָן אַרויסווייזן שפּיצן פון בוימער, בערגלאַך און פאַרטרונקענע הייזקעס. די מילן דרייען זיך ווידער אַמאָל, אָבער פיל שנעלער ווי פריער כדי אָנצויאָגן די פאַרלאָרענע צייט. אַ צייטווייליגער בריק ווערט אויפגעשלאָגן.

תהילה אשלגי (זילברברג)
(כפר ויתקין)

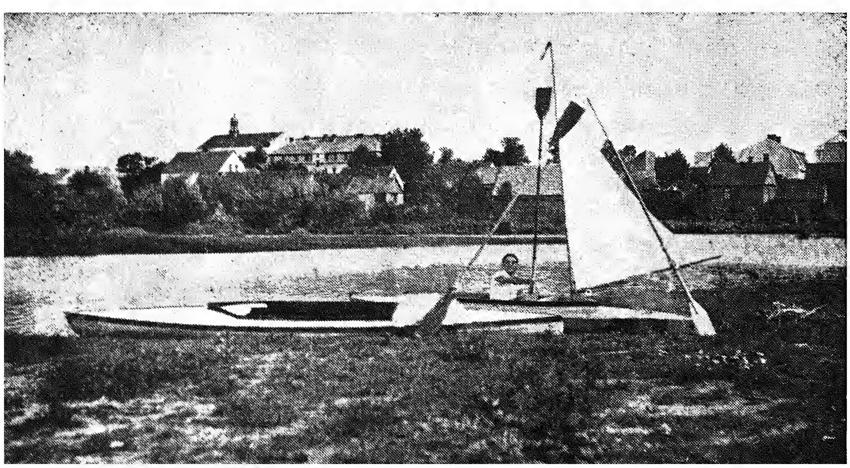
הנורץ והיער

עיירתנו היתה, כידוע, עיירת־תאומים, שבותרה ע״י הנורץ המשתפך לבוג. מהנהר הזה נתמשכו כמה מעלות טובות, מהן כלכליות ומהן שהן לעינוגו של האדם.

הקשר בין שתי העיירות נוצר באמצעות הגשרים. היו „די אלטע בריקן״ (הגשרים הישנים) ע״י טחנת־הקמח של זילברברג־ווינר, שנשרפו יחד עם העיירה במלחמת העולם הראשונה. כשנכנסו לעיירה הגרמנים בנו גשרים חדשים, שכונו בשם „די נייע בריקן״ (הגשרים החדשים). הם נמצאו במרחק מועט מהגשרים הקודמים. גשרים אלה נשרפו אחר־כך בזמן נסיגת הצבא הפולני מפני הבולשביקים בשנת 1920, וחודשו כעבור זמן מה.

לנו, בני־הנעורים, שימש הנהר מקור לא־אכזב לבידור מימי — רחיצה ושייט. סירות היינו חוכרים אצל „יענקל דער פישער״ שהתגורר ב„דבוריק״. היה זה בית עתיק־יומין, שנבנה לפני הרבה שנים ע״י הגרף צ׳צ׳ירסקי, שהיה בעל קרקעות העיירה. הבית נבנה בסיגנון של טירה ועמד בתוך גן עצי־פרי.

לפני מלחמת העולם הראשונה גרו בו מאנשי השלטון הרוסי, אולם לאחר שריפת

צילם: ש. דרורי

הנהר בין הסכרים — The River between the Dams — דער טייך צווישן די „גרעבליעס״

העיירה השתכנו בו כמה משפחות מדלת־העם, מחוסרות גג, ובתוכן „יענקל דער פישער".

ליד הבית היה מקום לעגינת סירות, שפעם עינגו את פקידות הצאר, ואחר־כך עגנו בו הסירות של יענקל, להנאתנו אנו, בני־הנוער הציחנובצאי.

בכל עונה ועונה הפקנו מהנהר תענוגות אחרים. בחורף, כשהנהר קפא, היו ילדי־העיירה מנצלים אותו לספורט־חורף.

עם בוא הקיץ „לנה" ממש, העיירה על חופי הנהר ובמימיו. ביחוד, היתה מאוכלסת שפת־הנהר ביום ששי אחה"צ. אז המה הנהר מקול המון המתרחצים, שבאו לטהר את עצמם לכבוד שבת.

אם כי בציחנוביץ היה נהוג חינוך משותף, דהינו, נערים ונערות למדו בכיתה אחת — בהגיעם לנהר נתפלגו לפלגותיהם ו„כל עורב למינו" — אלה התרחצו לחוד ואלה — לחוד. כי בימים ההם טרם נודע דבר הבגד־רחצה בציחנוביץ. הבנות התרחצו על־יד ה„קאזארער קארטשעס", מעבר לשיחים הגבוהים, ואדם שיצרו שחוט לא היה „מעז" להפנות ראשו ולהציץ מעבר ל„גבול" שהוקצב לו, אבל צעירים שיצרם מתגבר עליהם היו מתגנבים בחשאי והציצו במה שמעבר לשיחים. ואמרו הליצנים שבדור: הציצו ולא נפגעו... זקני־העיירה היו מרעישים עולמות, שהנהר מסית ומדיח, מקלקל את בני־הנעורים וגורם להפסד המידות הטובות. אבל, היתה זו אמירה בעלמא, בחינת, „החושד בכשרים", שכן גם לאחר שהופיע בגד־הרחצה נשארה הרחיצה המשותפת „בלתי ליגלית".

אגדה היתה מתהלכת בעיירתנו, שהנהר תובע, מדי שנה בשנה את קרבנו. ואמנם, זכורים לי כמה מקרי־טביעה. חקוקה, בעיקר, בזכרוני טביעתו של הנער ברלה שטינברג, שהילכה עלינו רוח־נכאים.

הנהר שימש מקור עיקרי להספקת מי־שתייה לתושבי ניי־שטאט. לא היתה קיימת אצלנו רשת־צינורות ואת מימי־השתייה והרחיצה היו מביאים בדליים. רוב המשפחות הביאו במו־ידיהן את המים מהנהר, אולם לבעלי־היכולת היה מספק מיצרך חיוני זה חיים „איז׳בה", שפרנסתו היתה על־כך.

אלה, שדרו הרחק מהנהר, היו שואבים את המים מבארות, ששתיים היו: אחת במרכז השוק והשנייה על הגבעה שב„וּוליה". אניני־הטעם שאבו את המים לבישול הטה מזו שעל הגבעה, כי הם היו מזוקקים וטעימים יותר.

הנהר שימש גם, מעין, „מקרר" קולקטיבי. הרי לא היו אצלנו מקררי־חשמל וגם לא מקררים רגילים. בחורף היו מנסרים גושי־קרח גמלוניים ומאחסנים אותם במרתפי־קירור („ליודאווניעס"). הקרח הזה שימש לקירור התבשילים, לתעשיית הגזוז, הקבס ובעיקר למרוז׳נה (הגלידה) הטעימה, שנעשתה על טהרת הביצים, השמנת והחלב.

שלמה׳לה „גונשר" היה בעל תעשיית משקאות קרים ובעל מרתף־קירור גדול. בזמן שאדם חלה והיה צורך בקרח לשם הפגת החום, היה שלמה׳לה נותן קרח חינם אין־כסף, לשם מצווה.

בסתיו שונה הנהר שקשה היה להכירו. הוא כוסה כולו במרבד של עלים וסוף, ונדמה היה שאפשר „לחתוך" את מימיו. אולם, בשעת הפשרת השלגים היה הנהר יוצא מגדרו ואז היה איום מראהו.

עיירתנו היתה משופעת בפינות־טבע יפות להפליא, אולם גולת־הכותרת שבהן היה היער. היה זה יער עצי־אורן, שהשתרע על הרבה קילומטרים. הוא גבל, ממש, בעיירה. בסמוך לו עמדו כמה בתי־עץ, שלפני מלחמת העולם הראשונה שימשו שיכוני־קיץ לנופשים שהגיעו מורשה הבירה.

את היער חצה הכביש, שהוביל לצ'יז'ב. במרחק של 3־4 קילומטרים התפצל הכביש לשתי הצטלבויות: אחת הובילה לצ'יז'ב והשניה לדאניר, ומצ'יז'ב למלכין ולטרבלינקה... מקום ההצטלבות נקרא Zakręt (סיבוב). המקום הזה היה מגמת פני המטיילים שהרחיקו בטיולם.

בימות החמה המה היער מרוב הנופשים, ובעיקר, בשבתות. בערבים שלט בו הנוער.

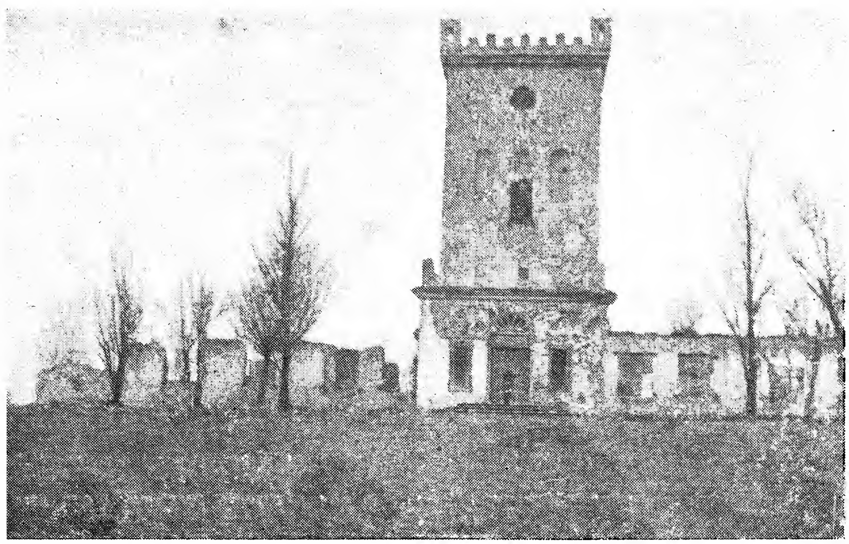
יפה להפליא היה היער בחורף, בהיותו עוטה מעטה של שלג וכפור. בחורף שימש הכביש „שדה־קרב" למלחמת כדורי־השלג (גאמולקעס).

מפי מבוגרים ממני שמעתי, שבתקופת הצאר שימש היער מקום לאספות חשאיות של מפלגות בלתי ליגליות. אך, לעתים, שימש גם מחבוא לשודדים, שהיו מלסטמים את העגלונים שעשו דרכם דרך היער.

באותן השנים היפות, שנות הילדות והבגרות, עת שאבנו מהיער מלוא־חפניים שמחת־חיים וחדוות־עלומים, לא ידענו שבדרך זו, בכביש הזה החוצה את היער, יעברו יהודי־עיירתנו בדרכם האחרונה לכבשני־האש שבטרבלינקה...

ישעיהו לונדון
(נשר)

פינות־חמד בציחנוביץ

הכניסה לפארק The entrance to the Park דער אַריינגאַנג אינם פּאַרק

ב„אלט־שטאַט" עמד הפּאַרק (Park) מרהיב העין שבתוכו זרם נחל. חן המקום הזה הקסים את הנוער ושימש מקום לבילויים. בימות־החמה היו מתרחצים בו ובערבים הפליגו בדוגיות במימיו. הנחל זרם באפיקו, מהצד האחד עמד הפּאַרק הנאה נטוע עצים וגני־פרי ומצדו השני השתרעו שדות מוריקים, ששבו את עין־הרואה בסס־גווניותם.

בפּאַרק נמצא בית־הספר העממי הרוסי, שבראשו עמד ה־Pop (הכומר) הפּרבוסלבי. בית־הספר הוקף ע"י תעלה רחבת־ידיים ששימשה כאגם לגידול דגים. שלושה עצים, שבכל הסביבה עין לא ראתה כמותם, עמדו ליד בית־הספר. היו אלה עצים גבוהים ותמירים. לכאן נמשכו הזוגות הצעירים.

ב„ניי־שטאַט", בדרך לצ'יז'ב, עמד יער עצי־אורן. נמצאו בו מיבנים לקיטנים, שהתלקטו אליו מהסביבה כולה. בעונת הקיט כוסו העצים בעשרות ומאות ערסלי־בד לנוחיות הנופשים. בין הקיטנים המרובים נמצאו גם מורי ציש"א מביאליסטוק.

בתוך היער עמד אַרמון, שהיה שייך למשפחת מרושבסקי (Maruszewski).

השדרה המובילה לארמון

די אַלייע וואָס פירט צום פּאַלאַץ

The Boulevard to the Palace

צייר : ש. דרורי

בתקופות מסוימות פתחו שעריו וקהל הסקרנים זרם לתוכו. ובאמת, העין נהנתה ממה שראתה. היה שם חדר בנוי על אגם מים, מחופה ברצפת זכוכית. כשהסתכלו דרך הרצפה באגם ראו בו כל מיני אַצות, גידולי־מים שונים ודגים.

שדרה נאה ומטופחת כהלכה הובילה לארמון. הטיול בשדרה מקסימה זו נחשב לחוויה גדולה. בצד השני של היער זרם יובל הנורץ בשם בינקי, שמימיו זכים וקרירים היו. נעים היה לטבול בו את הרגלים וגם ליהנות משפע האוכמניות שצמחו בשתי גדותיו. ליד היובל הזה השתרעו שדות, שבתקופת האביב התכסו במרבד פרחים מרהיב־עין.

תלמידי בית־הספר המקצועי ומוריהם היו יוצאים ליער בל״ג בעומר ומבלים בו כל היום. הילדים הצטידו באוכל וכלי־משחק ובילו בחברת מוריהם בשירים וריקודים. גם ילדי ה„חדרים״ יצאו היערה ביום זה כשהם מזוינים בקשתות־עץ.

הקונדסים הראו ביום זה מעשי־גבורה. אספו את הערסלים, קשרום לעצים, אחד על גבי השני, מעין, 6—7 קומות, וטפסו למעלה, לגובה רב, כדי להתערסל בהם.

היער קשר את הנוער לטבע. לכאן נזדמנו גם חובבי התבודדות, ששעות מרובות טילו בין העצים אחוזי הגות על ענינים שהם מכבשונו של עולם הרוח. ביקרו בו גם צעירים משכילים, חולמים והוזים, כשבידיהם ספרי מחקר ועיון, כדי להשתקע בקריאתם בדמי־היער.

את
אשר
נזכּוֹרה

אפרים־אליהו ריבאַק ז״ל

אונזער צווילינג־שטעטל ציעכאַנאָוויעץ *

גאַסן און מאַרקן אין ציעכאַנאָוויעץ

נאָענט צום וואַלד האָט זיך אָנגעהויבן ניי־שטאָט, אַ פּלאַץ וואָס איז געווען אָן אַ באַשטימטער פאָרם. צעוואָרפענע הייזער, וואָס האָבן געקראָגן אַ ספּעציעלן נאָמען — „וואָליע״ („וואָליע״ מיינט דער טייל פון אַ הון ווו עס געפינט זיך די געגעסענע שפּייז און איז אויך פאַרמלאָז). דער טייל פונם שטעטל האָט דורכגעשניטן דעם הויפּט־טראַקט ביז ס׳האָט זיך באַוויזן אַ דרייעקיגער ניט ברוקירטער פּלאַץ וואָס מ׳האָט גערופן „מאַרק״, וועלכער איז געווען אַרומגערינגלט מיט הייזער, דאָס רוב שענקען, קראָמען, און ביי זיין שפּיץ וואָס האָט זיך פאַרקירעוועט צום טייך איז געשטאַנען אַ סאָרט פּריצישעס הויז, וואָס איז געווען אָפּגעפאַרבט און האָט געהאַט אַ לאָנקע מיט גראָז, בלומען און בוימעלאַך.

ווייטער מיט עטלעכע געסלאַך, דורך דער הויפּט־גאַס, צווישן דער געמויערטער קאַזאַרמע ביז צום שליאַך, האָט זיך געפונען דער בית־מדרש און, להבדיל, דער מרחץ.

דורך דעם הויפּט גאָשטשעניץ און דער פּוילישער מיל, איבער די גרעבליעס און בריקן, ביים זייטיקן שטראָם פונם נורעץ, איז געווען די באָד־גאַס, וואָס איז געווען באַוווינט לרוב מיט בעלי־מלאכה׳ס. זי איז געלאָפן אַרונטער צום טייך און דעם בלאָן און זיך געענדיקט מיטן מרחץ, אַרויסשניידנדיק זיך צו דער קאָזער גאַס.

אונטערן גאָשטשעניץ איז געווען אַ קאַנאַל, מיט אַן אויסגעוועלבטער עפנונג פאַר צוריקשטופנדיגע וואַסערן. דאָ האָט זיך פאָרמירט אַ ברייטע גאַס, מיט אַ זאַמדיגן גראָבן אין מיטן, וואָס פלעגט גענוצט ווערן אַלס חזיר־מאַרק. אויף בערגלאַך פון איין זייט זענען געווען עטלאַכע גרעסערע הייזער ווו ס׳האָבן געוווינט גבירים און אויך דער רב. דאָס האָט מען גערופן „גבירישע״ אָדער „הייפישע״ גאַס. דאָרט זענען אויך געווען דריי קליינע בתי מדרשים. (דאָס וואָרט „קלויז״ איז אין שטעטל ניט באַנוצט געוואָרן). די נעמען פון די שולן זענען געווען: ראָזענבלומ׳ס, דעם רב׳ס און די שליאַכעצקע שול.

עטלאַכע געסלאַך ווייטער זענען געווען די יאַטקעס, דאָס שעכט־הויז און גאַוועניץ. די גבירים האָבן, דוקא, געוווינט אין דער פיינער שכונה אין פראָנט פון חזיר־מאַרק און הינטן זענען געווען די יאַטקעס און פון דער זייט האָבן גערוישט די זאַסטאַוועס.

---

* די זכרונות באַהאַנדלען די תקופה פונם אָנפאַנג פון 20־טן יאָרהונדערט

פאָט. : ש. דרורי

כיכר השוק ב„אַלט־שטאָט" — דער מאַרק־פּלאַץ אויף „אַלט־שטאָט"

The Market-Square in the ,,Old-Town"

די צווייטע בערגלאַך פון דער גאַס זענען געווען די הינטערשטע זייטן פון די מאַרק־קראָמען, וואָס האָבן זיך פאַרענדיקט מיט אַ שטאָטישער הילצערנער געביידע, וואָס איז גערופן געוואָרן שאָפּע. די דאָזיקע געביידע האָט געדינט צייטנווייז פאַר געוויסע צוועקן: אַהין פלעגט פאַרבלאָנדזשען אַ פינף־קלאַסיגע גרופּע אַקטיאָרן וואָס האָבן געשפּילט טעאַטער. דאָרט פלעגט מען אויפשטעלן אַ קאָמעדיע־קאַראָסעלע צו רייטן אויף אַ הילצערנעם פערדל אָדער אַ גאָלדענעם רייטוואָגן.

די הויפּט־זאַך איז אָבער געווען, וואָס דאָרט האָבן זיך געפונען די פייער־לעשער אַפּאַראַטן, מיט אַ פייער־פּאָמפּע פון „מלך סאָביעסקיס" צייטן, צוויי הילצערנע פעסלאַך אויף רעדלאַך, עטלאַכע באָסאַקעס וכדומה. דאָ איז אויך געווען אַ אָפענער טויער און אַ מעשענער גלאָק. פון דאַנען האָט געדאַרפט אַוועקבראַזגען דער ערשטער וואָס האָט דערזען אַ פייער אין שטעטל.

דאָרט האָט זיך אויך צוזאַמענגעשלאָסן אַ ברייטער אַריינקום אין מאַרק און די

גאַס האָט זיך אָוועקגעשלענגלט צו איינע פון די 4 פּאַראָווקעס, וואָס איז געווען אַ יידישע. עטוואָס ווייטער איז געווען דער אַזוי־גערופענער „מאַזאַרעקס סאַד״.

אין ווינקל פון דעם סאַד האָט געוווינט אַ טשיקאַווער ייד, אַ זקן, טיף אין די אַכציגער מיטן נאָמען ר׳ בנימין יאָשעס. הגם ניט קיין למדן, איז ער אָבער געווען אַ חובב־תורה און געשטיצט תלמוד־תורה׳ס און ישיבות. דער דאָזיקער ר׳ בנימין האָט פאַר זיך אַליין געדונגען אַ רבין ר׳ דוד זכריה׳ס, וועלכער האָט מיט אים געלערנט אינם אַלטן בית־מדרש, וואָס איז געווען אַ ביסל ווייט פון דאָרט, אָבער דער אַלטער ייד האָט קיינמאָל ניט פאַרפעלט צו קומען יעדן פרימאָרגן און פאַרנאַכט צו לערנען. אויפן וועג פלעגט ער זיך אָפּשטעלן ביי פיל טירן צו קושן די מזוזות.

מקבלים האָבן שוין געוווסט אַז נאָכן לערנען אַ פּרק משניות אָדער „עין־יעקב״ וועלן זיי שוין פון אים באַקומען זייער קצבה, און זיי פלעגן רעגולאַר וואַרטן אויף דעם אין בית־מדרש. אויסער דעם האָט ר׳ בנימין געהאַט נאָך אַ ספּעציאַליטעט, נעמלאַך, דאָס וואָס ער פלעגט אויסטיילן, צו אָרעם און רייך, אין אַ פּאַפּירל, ווי אַ פּראָשעק, ארץ־ישראל זאַמד. דאָס האָט ער געטאָן ביי יעדער לוויה וואָס פלעגט פאַרבייגיין זיין הויז.

גלייך מיטן הויפּט גאַשטשעניק, נאָך די בריקן און הויפּישער גאַס, איז געווען אַ געסל צווישן די קראָמען. זיי זענען באַשטאַנען פון פיר לאַנגע און שמאָלע מויערן. דאָרט זענען ס׳רוב געווען אייזן־קראָמען, לעדערוואַרג און אַנדערע שוסטער־צודאַטן.

נאָכן שמאָלן געסל צווישן די קראָמען איז געווען דער גרויסער מאַרק, וואָס איז געווען ברייט און לאַנג און ברוקירט. דאָ זענען געווען קרעמלאַך פון גאַלאַנטעריי, גלאָזוואַרג און עטלעכע גרעסערע שניט־קראָמען. אין פראָנט פון זיי איז געווען אַ צאָל הילצערנע בודקעס וואָס האָבן אַריינגענומען גאָר קליינע פּדיונות. דאָ זענען אויך געזעסן די מאַרק־זיצערקעס מיט קוישלאַך געבעקס, גרינסן און פרוכט.

אויף דער צווייטער זייט זענען געווען שענקן און עטלעכע אַפּטייקן. ביי דרום־מזרח איז געווען דער שפּאַציר־גאָרטן מיט אַ צענדליק בוימעלאַך און עטלעכע סטאַטועס. אַ קורצע שטרעקע ווייטער איז געווען דער הויפּט־אַפּטייק, דאַן דער צוויי־גאָרנדיקער מויער ווו ס׳האָט זיך געפונען די שטאָט־אַדמיניסטראַציע.

צו מעריב פונם מאַרק איז געשטאַנען אַ ריי מיט אַלטע מויערן. אויך דאָ זענען געווען קראָמען און אין פראָנט פון זיי די פּישערס. פון דאַן האָבן זיך געצויגן גאַסן און געסלעך צום שול־הויף און דעם בית־המדרש. דאָס איז געווען אַ מיש־מאַש פון ברייטערע פלעצער אָן אַ באַשטימטן אָנהויב אָדער סוף. טייל בלאָטיג, טייל זאַמדיג. דאָ האָט זיך אויך צעלייגט דער פערד־און־בהמות־מאַרק און דאָ האָבן געוווינט בעלי־מלאכה׳ס, „עמך״ און מלמדים. די אַלטע הילצערנע געביידע וואָס האָט געהערט צום קהל האָט זיך אויך דאָ געפונען. דאָ איז געשטאַנען די וואָג מיט די שווערע אײַזנס און שטיינער, אויף וועלכע מ׳האָט געוווגן פונט פאַר פונט.

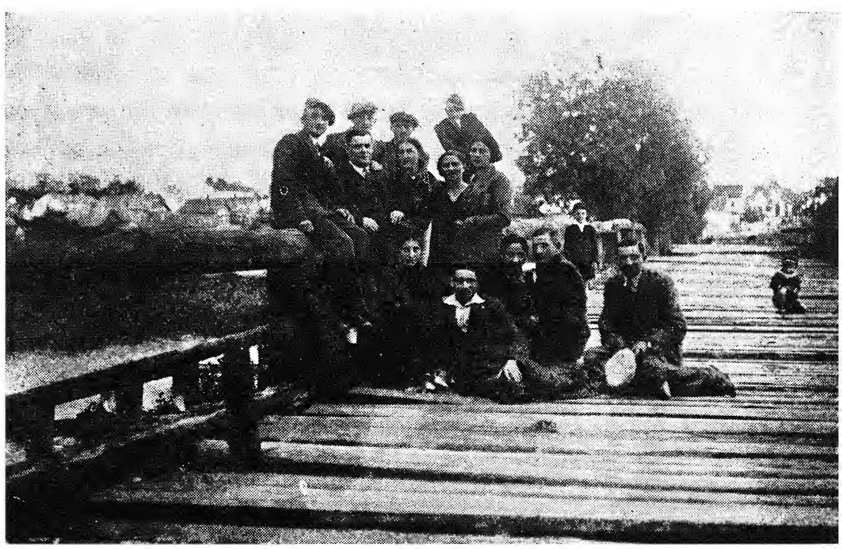
פון מעריב־דרום ווינקל אין מאַרק האָט זיך פאַרנומען די מאלצער גאַס. זי האָט זיך געצויגן צו דרום ביז דער רוסישער קירך און ווייטער צום גאשטשעניץ קיין סעמיאַטיטש. די באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון פאָליאַקן און יידן.

די מלחמות אויף די בריקן פון שטעטל

דער „בין־המצרים״, ווי די משכילים אין יענער צייט פלעגן באַצייכענען די בריקן און גרעבליעס, האָט אויך געדינט פאַר אַ רעליגיעזן צוועק. אַהין פלעגן יידן גיין דעם ערשטן טאָג ראש־השנה צו תשליך — די מענער פון יעדער מדינה אויף זייערע בריקן און די פרויען אויף זייערע בריקן.

ליצני־הדור האָבן זיך געוויצלט, אַז דער אייגענטימער פון די מיהלען גרייט זיך אָנצוקלאָגןביידע קהילות, אַז זיי פאַרשטאָפן דעם סטאַוו מיט זייערע אויסגעטרייסלטע עבירות, רחמנא לצלן, פאַרמינערן די קראַפט וואָס באַוועגט די רעדער און פאַר׳סמ׳ען די פיש.

אַזאַ משפט איז טאַקע אָנגעגאַנגען צווישן אייגענטימער פון די מיהלן און די בעלי־בתים פון דער אידישער פאַרוווקע. דער משפט איז פאַרגעבראַכט געוואָרן פאַר די פאלאטעס פון די גובערניע־שטעט גראָדנע און לאָמזשע. מ׳האָט אָבער באין אופן

די אַלטע בריקן The Old Bridges הגשרים הישנים

ניט געקאָנט קומען צו קיין טאָלק צו וועלכן לאַנד־געריכט דער סכסוך באַלאַנגט. די יורידישע אויטאָריטעטן האָבן ניט געקאָנט אַנטשיידן ווי אַזוי דאָס זאָל געטאָן ווערן און ווו. מ׳האָט געשמירט פון ביידע זייטן, ווי דער שטייגער איז, אָבער באַלד האָבן די בעלי־הדין איינגעזעהן אַז דאָס וועט זיי שטעלן בדלות, האָט מען געמאַכט אַ דין־תורה און פּרובירט גיין אויף פּשרות. אָבער אויך די בוררים האָבן ניט געקאָנט אויספּלאָנטערן די טענות ותביעות.

ס׳האָט, אַפילו, געטראָפן אַ עפּיזאָד, וואָס האָט געבראַכט, כמעט, צו אַ נאַסער מלחמה. אַ גליק וואָס ס׳זענען געווען בעלי־עגלה׳ס, וואָס האָבן געהאַט בייטשן און דאָס האָט אויסגעהיט פון אַ בלוט־פאַרגיסונג.

די גרויסע סכנה איז אַנטשטאַנען ווען מ׳האָט געבראַכט א נייעם קעסל, וואָס איז געפירט געוואָרן מיט צען פערד — אַזוי שווער איז ער געווען. דער וועג האָט, פאַרשטייט זיך, געפירט דורך די בריק, און זייער אייגענטימער האָט באַשלאָסן אַז איצט איז די פּאַסענדע צייט זיך אָפּצורעכענען מיט זיינע געגנער. ער האָט גענומען זיין פאַמיליע און אַ מענגע געדונגענע גוים, און ווי אַמאָל אין חומש די מלכים סיחון און עוג געגן די יוצאי מצרים, האָבן זיי זיך אַוועקגעשטעלט און דערלאַנגט אַ זאָג: „מיר וועלן ניט דערלאָזן אַז די „באַנדורא״ זאָל דורכגעפירט ווערן, מחמת זי וועט פאַרשאַפן היזק די בריקן״. הכלל, ס׳האָבן זיך פאַרזאַמלט די וואַסער־כוחות געגן די דאַמף־כוחות און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן א סדרה פון קללות און זידלערייען אַז דער אויבערשטער זאָל שומר און מציל זיין. דערנאָך איז מען אַריבערגעגאַנגען צו טרוקענע קלעפּ אויך. ס׳וואָלט געוויס געקומען צו שפיכות דמים. אָבער די בעלי־עגלה׳ס זיינען דאָ געקומען צו הילף און באַוויזן אַז זיי זענען די בעלי־בתים איבער די פערד. זיי האָבן די סוסים מכבד געווען מיט די ריכטיקע בייטשן, און זיי האָבן געשטעלט פיס און די בעלי־עגלה׳ס נאָך זיי.

דער מלחמה־גייסט וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט די בריקן, האָט זיך אַריבער־געטראָגן אין דער וועלט פון די קונדסים פון ביידע מדינות. דוקא ראש־השנה, ווען די טאַטעס, זיידעס און מאַמעס האָבן פרום אויף ביידע זייטן אָפּגעטרייסלט פון זיך די חטאים פון מחלוקת׳ן און שנאת־חינם, האָבן די יינגלעך זיך אַריינגעוואָרפן אין אַ פּאַטריאָטישער מלחמה — יעדער צד פאַרטיידיגנדיק זיין בריק און זיין גרעבליע. דער מיטלסטער בריק, וואָס האָט געדינט אַלס נייטראַלע טעריטאָריע, איז געווען „קיין מאַנס לאַנד״. די מחנות האָבן געוואָרפן שטיינער פון רוסלאַנד קיין פוילן און צוריק. פאַרשטייט זיך, אַז ס׳זענען געווען ביילן, צעבלוטיגטע נעזער, לעכער אין די קעפּ און ענלאַכע ווונדן וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין באַנדאַזשן און מעדיצינישע באַהאַנדלונג בכלל.

די יינגעלשע מלחמות האָבן, אַפילו, איינמאָל אַריינגעצויגן אין היץ פון קאַמף

די מעכטיקע רוסלאַנד: ויהי היום (און ווו אַ „ויהי" זאָגט רש"י איז אַ צרה) ווען אַ אַרטילעריע־קאַפּיטאַן וואָס האָט געוווינט אין דער „אַלט־שטאָט" איז דורכגעגאַנגען אַ בריק, איז ער געטראָפן געוואָרן פון אַ שטיין, וואָס אַ קונדס האָט זיך פאַרגלוסט אַ וואָרף צו טאָן באותה שעה. אמת, ערנסט איז עס, חלילה ניט געווען און דער קאַפּיטאַן איז גראָד געבליבן גאַנץ. אָבער פרינציפיעל איז עס געווען אַ שרעקלעכעס פאַרברעכן געגן רוסלאַנד וואָס איז „אַנגעגריפן" געוואָרן ביי דער גרעניץ. דער קאַפּיטאַן האָט ניט געקאָנט פאַרטראָגן אַזאַ גרויסע באַליידיגונג און ער האָט באַשלאָסן צו טאָן אַ מעשה רב: ניט אַרויסגעבענדיג קיין פאָרמעלע קריג־דערקלערונג, לויט די היינטיקע מעטאָדן, איז ער אַריין אין „קאַנוישנא" (שטאל) און אַרויסגעגעבן אַ „אוקאַז" (באַפעל) צו אַ גרופּע העלדן אַז זיי זאָלן ניט מאַכן קיין מחזקות און טאָקע באַלד, אויפן שטעל, אַנלערנען די יידן. די מעכטיקע אימפּעריע פון די צאַרן האָט געהאַט אַ גרויסן נצחון איבער די אידען. פאַרוווּנדעטע זענען געפאַלן סיי פון די יינגלאַך, סיי פון די עלטערע תשליך־זאָגער, וואָרים, כידוע, „משנתנה רשות למשחית"... אַז מ'האָט געהייסן שלאָגן, האָט מען שוין געשפּאָלטן קעפּ פון שולדיגע אַזוי גוט ווי אומשולדיגע. ס'איז געוואָרן אַ בהלה און יידן האָבן געשריען אַז ס'איז אַ פּאָגראָם.

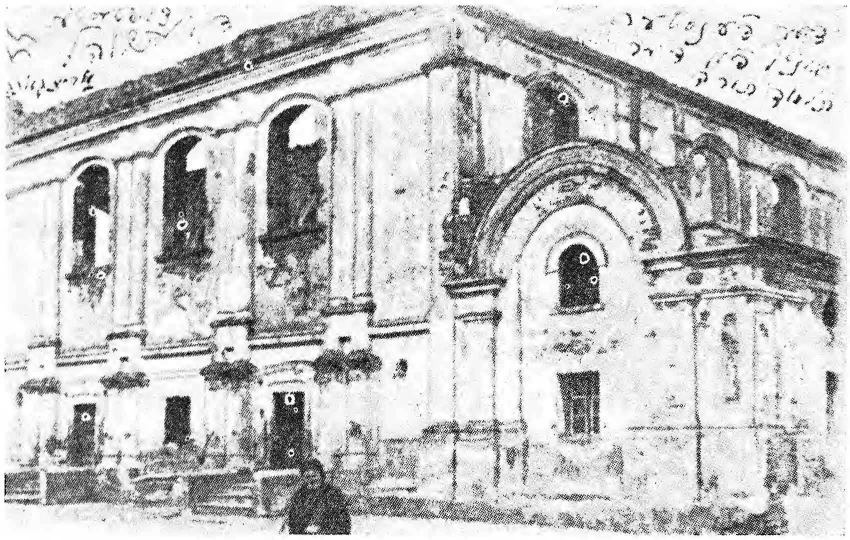
אַ גליק נאָך וואָס ס'זיינען געווען שתדלנים און ציווילע באַאַמטע, וועלכע האָבן זיך איינגעשטעלט און עס פאַרשמירט. אַ ברירה האָט מען געהאַט? יידן וועלן זיך דאָך ניט אָנהויבן מיט מיליטער... ניט מער, דער קאַפּיטאַן איז געקרוינט געוואָרן מיט די נעהמען ווי: „המן", „טיטוס הרשע", „משומד" און האָט אַריינגעקראָגן אַ פּעקל מיט הייסע קללות...

דער אינצידענט האָט געמאַכט אַ סוף צו די יינגלשע מלחמות און די „תשליך"־זאָגער זיינען שוין אין דעם זכות אויך געראַטעוועט געוואָרן.

די גרויסע שוהל און די בתי־מדרשים

אַ זעלטן פּראַכטפולע פּאַנאָראַמע האָט זיך אַנטפּלעקט פאַרן באַאָבאַכטער אין שולהויף: אַ בנין וואָס האָט באַגייסטערט מיט זיין אַלטקייט. ביים סוף פונם 19־טן יאָר־הונדערט איז ער שוין אַלט געווען עטליכע הונדערט יאָר.

די אַרכיטעקטור איז געווען אַ מייסטערהאַפטע. דער בית הכנסת איז געווען אינגאַנצן געבויט פון ציגעל און מאַסיווע שטיינער וואָס זענען גלאַט געטעסעט געוואָרן. דער הויפּט־אַריינגאַנג פון מעריב האָט געצויגען דאָס אויג. דער מיטל טייל איז געווען, בערך, 70—80 פוס הויך, אימפּאָזאַנט און שיין מיט זיין טרעפּן־אַרויפגאַנג איבער דעם פונדאַמענט, וואָס מ'האָט געזאָגט אַז ער איז גענוג ברייט צו קאָנען אויף אים פאָהרן מיט אַ קאַרעטע. דאָ זענען געווען מאַזאַאישע אויסאַרבייטונגען און דעקאָראַציעס פון טייל פלאַכע און טייל האַלב־רונדע זיילן.

בית־הכנסת הגדול בחורבנו — די חורבה פון דער גרויסער שוהל

The Great Synagogue after Demolition

די זיילען זענען אַרויסגעמויערט געוואָרן פונם פונדאַמענט צו אַ הויך פון צענדליקער פוס און געשלאָסן געוואָרן מיט אַ האַלב רונדן געוועלב. אין־צווישן זיינען געווען שיין־אויסגעאַרבעטע און באַצירטע בוי־פאָרמען פון געזימסען, קאַרניזען, קוגלען, פאַרדרייטע און איינגעפלאָכטענע אין פאַרשידענע פאָרמען, וואָס זיינען זיך צונויפגעקומען אין אַ שפּיץ אָדער זיך פונאַנדערגעגאַנגען ווי צווייגען פון אַ בוים. צווישן די זיילען זיינען געווען איינגעפּאַסט גאָר גרויסע פענסטער וואָס זייערע אָפּשפּיגלונגען האָבען רעפלעקטירט פונוויטענס. איבער די זעלטן אַרטיסטישע און דעקאָראַטיווע באַפּוצונגען פון וואַפּנע און צעמענט, איבער דעם משופּע פונם הויפּט־בנין, וואָס האָט געטראָגען נאָך אַנדערע מאָזאַאישע אויסאַרבייטונגען, איז געווען ביים סאַמע סוף אַן אויסגעאַרבעטער אָרון־קודש מיט די עשרת הדברות געמאַכט פון גאָלד־גלאַנציגע אותיות.

צוויי פליגלען פון דרום און צפון האָבען זיך געזען פון אונטער די פענסטער אין די צוויי זייטען. דאָס דאָזיקע בילד האָט האַרמאָניזירט מיט דער מיטעלער געביידע בערך דריי שטאָק הויך, פלאַך ביי די ברעגען און אַ רונדער געוועלב אין מיטן, ביי דער מעריב זייט. זיי האָט מען גערופען קהל־שטיבלאַך. איבער זיי איז געווען דער אַרויפגאַנג צו דער גאַלעריע פון הויפּט־בנין, ווו ס'האָט זיך געפונען די „עזרת־נשים“ און אונטן די שטיבלאַך פאַר דער „תלמוד־תורה“, צימערן פאַר אספות און אַ פלאַץ

פאַר די בית שני דאַוונער. די לאַנגע פליגלען פון דער געביידע האָבן געדינט אַלס גרויסע „עזרת־נשים". די מזרח־וואַנט האָט געהאַט פון אונטן נאָר בלינדע פענסטער, אָבער אויבן זיינען געווען קלענערע פענסטער. גאָר אויבן איז געווען איבערן סופיט אַ קליינער פענסטער צו וועלכן נאָר מוטיקע קינדער האָבן געוואַגט אַרויפצודראַפּען זיך פון דער ווייבערישער שוהל דורך אַ שמאָלן לייטער. דער פּלאַץ האָט אָנגעיאָגט אַ אימה צוליב די לעגענדעס וואָס זענען דערציילט געוואָרען, אַז דאָרטן ליגט אַ איבערבלייב פון אַ גולם, ווי דער וואָס דער מהר״ל מפּראָג האָט באַשאַפן. אָבער אויסער דעם איז אויפן דאַך געווען זייער אינטערעסאַנט, ווייל פון יענער הויך האָט מען קלאָר געזעןביידע שטעטלאַך, די טייכן, די פעלדער און וועלדער. דער שול־בנין איז געווען געדעקט מיט אַ רויט־געפאַרבטן בלעכענעם דאַך.

ווי אָנציענד־שיין דער גאַנצער שול־בנין איז געווען, האָט נאָך מעהר ערפּורכט אַרויסגערופען די זייט וואָס מ'האָט גערופען די „כותל המערבי" און ווו ס'האָט זיך געפונען דער הויפּט־איינגאַנג. די פּראַכטפולע דעקאָראַציעס און דער מאַסיווער אויסזען האָט זיך איינגעשניטן אין זכרון.

קומענדיג אין שול פריה איז מען באַגעגנט געוואָרן פון גאַנצע קאַפּעליעס קראָען, וועלכע האָבן געבויט זייערע נעסטן אין די געוועלבן און קאַרניזן און אויף די גזימסן. יעדער סאָרט פויגל האָט געזונגען שירה אויף זיין אייגנאַרטיקן אופן און לויט זיין „תפילה־נוסח".

אַרויפשטייגענדיק אַ צאָל טרעפּלאַך איז מען אַריין אין אַ פּאָליש וואָס האָט זיך געצויגן לענגאויס דער ברייט פון גאַנצן בנין. אין זיינע ווינקלען זענען געווען די קהל־שטיבלאַך און „תלמוד־תורה". אין די פּראָסטיגע טעג, ווען אַפילו מ'איז געווען אָנגעטאָן אין גוטע פוטערלאַך און פעלצן, איז געווען צו קאַלט אין דער גרויסער שול. האָט מען, דערפאַר, געדאַווענט אין פּאָליש. אין שמחת־תורה האָט מען דאָ געלייענט די תורה פאַר באַזונדערע מנינים, כדי צו קענען איינטיילן אַלעמען עליות.

אין שול איז מען אַריינגעגאַנגען דורך צוויי פּאַראַדנע טויערן־טירן, וואָס נאָר דער הויפּט־שמש, אָדער דער אונטער־שמש, האָבן געמעגט עפענען נאָכן אָנקלאַפּן אויף אַ געוויסן אופן און זאָגענדיג פּסוקים, אַז די נשמות פון די מתים, וואָס קומען אַהין מתפּלל זיין, זאָלן אָפּטרעטן פאַר די לעבעדיקע. אַז ס'דאַרפן געפינען זיך נשמות, איז מען געווען זיכער און אַ סך האָבן עדות געזאָגט, אַז זיי האָבן אַליין געהערט, ווי א מת איז אויפגערופן געוואָרען צו דער תורה אין מיטן דער נאַכט.

אַריינגעגאַנגען איז מען אויף אַ פּלאַטפאָרם און פון דאָרטן אַרונטערגעגאַנגען צו די דריי זייטן דורך טרעפּלאַך. דאָס איז געמאַכט געוואָרן, כדי מקיים צו זיין דעם פּסוק: „ממעמקים קראתיך ד'". גלייך ביים ערשטן בליק איז דאָס אויג פאַרכאַפּט געוואָרן פון דער הייליקער פּראַכט און מ'איז אַריין אין אַ עקסטאַז. די הויכקייט פון דער

שול, די גיגאַנטישע פּירעקעדיקע עמודים, אַן אימיטאַציע פון אַ פונדאַמענט און פּראַ־פאַרציאַנעל שמעלערע אָבער העכערע עטאַזשען, קינסטלאַך אויסגעאַרבעט פון מאַרמאַר און גראַניט, און גרין־פּיאַלעט, ברוין, דורכגעשפּרינקלט מיט גאָלדענע, זילבערנע און בראָנזענע אָדערלאַך — האָבן האַרמאָניזירט מיט די געמאָלענע ווענט. דאָס אַלעס איז פאַראייניגט געוואָרן מיט די אַרטיסטישע מוסטערן פון סופיט, פון וועלכן ס׳זיינען אַרונטערגעהאָנגען קינסטלאַך אויסגעפּורעמטע הענג־לייכטער, צענדליגער ליכט־רערן, וואָס זיינען געווען גרויס גענוג, אַז אַ מענש זאָל קענען אַריינקריכן אין זיי, צו רייניקן אָדער פאַרריכטן.

אין דרום־מעריב ווינקל איז געשטאַנען אַ פיר־זייטיקער לייטער מיט אַ ראָד אין יעדן ווינקל און שטיגן אויף וועלכע מ׳האָט געקאָנט שטיין און אַרויפשטייגן. גאָר אויבן איז געווען אַ פּלאַטפאָרם וואָס האָט דערגרייכט זייער הויך, כדי קאָנען צוקומען איבעראַל ווען מ׳האָט געדאַרפט עפּעס רייניקן אָדער פאַרריכטן. אין צפון־מעריב איז געווען אַ קליינע בימה, הויפּטזעכלאַך פאַר ברית׳ן, אַ טאַפּעצירטער „כסא של אליהו״, אַ צוגע־פּאַסטער פּוסבענקל, אַ טישעלע מיט אַ גרייטן זאַמד־קעסטעלע און אַ פּלאַץ פאַר אַ וויין־קאַראַפינקע. גאָר אין מיטן, צווישן די עמודים, איז געווען אַ הויכע בימה פאַר קריאת התורה, פאַרן שמש וכו׳.

נענטער צו מזרח איז געווען אַ שיינער געשניצטער עמוד פאַרן חזן און זיינע משוררים. דער עמוד האָט געהאַט זעלטענע אויסשניצונגען, סצענעס פון ארץ־ישראל — פון ירושלים, הר־הבית, כותל־המערבי, די מנורה און דער מזבח, מיט צוגעפּאַסטע פּסוקים און אָנווייזונגען, וואָס זענען געשריבען געוואָרען קינסטלאַך דורך אַ כתבא רבה. ביי די זייטן זענען געווען טרעפּלאַך אַרויפצושטייגען צום אָרון־קודש. די טרעפּלאַך, די פאַרענטשעס און דער אַרומיקער גדר זיינען געווען אַ קונסט־אַרבעט, וואָס איז אויסגעטאַקט געוואָרן דורך אַ היימישן אַרטיסט־טאָקער.

דער אָרון־קודש איז געווען אימפּאָזאַנט און גרויסאַרטיג. וועגן אים פּלעגן די אידען זאָגען און באַריהמען זיך, אַז דער וואָס האָט ניט געזען דעם אָרון־קודש, האָט קיין פּראַכטפולע זאַך ניט געזען. און, באמת, פּלעגן קומען מענשן פון נאָענט און וייט צו באַוווּנדערן אונזער אָרון־קודש.

דער אָרון־קודש האָט זיך זיין געשיכטע. אין שול איז געווען אַ געוויינלאַכער אָרון־קודש, אָבער ס׳האָבן זיך געפונען ענטוזיאַסטן און זיי האָבן אָנגעהויבן זאַמלען געלט פאַר אַנאַנדער אָרון־קודש. ס׳זענען אַוועק פיל יאָרן ביז דאָס געלט איז געזאַמלט געוואָרען.

מ׳האָט געבראַכט קינסטלער־שניצער פון וואַרשע און אויך פון אויסלאַנד, וועלכע האָבען געאַרבעט אַ צאָל יאָרן ביז זיי האָבן פאַרענדיגט די הייליק־גראַנדיעזע אַרבעט. דער אָרון קודש איז געווען הויך ביזן סופיט און כמעט איבער דער גאַנצער ברייט פון דער מזרח־וואַנט. שרפים, אופנים וחיות הקודש זיינען געווען אויסגעשניצט אויף אים,

און אויך עלעפאַנטן, לייבן, לעמפערטן, הירשן, פיפערנאַטערס און אַנדערע פאַנטאַסטישע חיות. ס׳זיינען אויך געווען אויסגעשניצט אָדלערס, שטרויס־פויגלען, טייבעלאַך און פיש. דאַן זענען אויך געווען ווייַנטרויבן, מאַנדלען, מילגרוימען, אתרוגים, לולבים, הדסים און ערבות. אַלעס איז געווען געמאַכט אין גלאַנציגן מאַטן גאָלד מיט פילע אַנדערע קאָלירן פון רעגענבויגן.

ניט האַרמאָניש אין דער גרויסער, שיינער שול, איז געווען אַן אויפטוה, וואָס איז געבליבן פון עטליכע דורות פריער. ביים סאַמע אויבנאָן האָט מען געמאַכט פון ביידע זייטן פיר־עקעדיגע קאַסטנס, אויסגעפורמטע ווי גרויסע שטענדערס. די הילצערנע קאַסטנס זיינען אָנגעשאָטן געוואָרן מיט זאַמד און זיינען געברויכט געוואָרן אַריינצושטעקן אין זיי הונדערטער נשמה־ליכט אין דער נאַכט פון „כל נדרי״. דאַן איז דאָס בילד געווען אימפּאָזאַנט און האָט איבערגעלאָזט אַ ערפורכטיקן איינדרוק. די הונדערטער ליכט האָבן זיך געשמאָלצן, געשפּריצט און אויפגעפלאַמט.

אין שול האָבן אַ גאַנץ יאָר געדאַוונט פראָסטערע בעלי־בתים. לומדים און פרומע אידען האָבן געדאַוונט אין בית־מדרש, ווו ס׳איז געווען יראה, עבודה און תורה במקום אחד. „ימים נוראים״, אָבער, האָבן אין שול געדאַוונט די „פני״, און מחמת מ׳האָט דאָרט מעהר מאריך געווען ביים דאַווענען, פלעגן קומען די מתפללים פון אַנדערע בתי־מדרשים צו הערן אונזער חזן ר׳ דוד מיט זיינע משוררים, וועלכע האָבן צוגעגרייט ספּעציעלע תפילות. ס׳פלעגן אַהער קומען ציווילע און מיליטערישע שררה׳ס און, אַפילו, פּריצים.

אין נאָענטער שכנות מיט דער גרויסער שול זיינען געווען צוויי הויפּט בתי־מדרשים. דער בית־מדרש וואָס איז געשטאַנען צו מעריב־צו איז געווען גאָר אַלט. מ׳האָט גערעכנט אַז ער איז עלטער פון דער שול. דאָס איז געווען אַ אַלטמאָדישער מויער, אין וועלכן די הויפּט־טיר איז געווען אין צפון־מזרח ווינקל. די ווענט זיינען געווען געקאַלכטע און פאַרשטעלט מיט פּאָליצעס פול מיט ספרים, וואָס האָבן אַריינגעבראַכט די מתפללים אין אַ קדושה־שטימונג. אין פראָנט זיינען געשטאַנען לאַנגע טישן איינגעקריצטע מיט אותיות און פאַרשמאָלצן מיט חלב. פון די פּאָליצעס האָט מען אַרויסגעזען ש״ס׳ן, שאלות ותשובות און דרוש־ספרים.

אַלס איינער פון די חברה „תיקון סופרים״ האָב איך אַמאָל אַנטדעקט אין בית־מדרש אַ ספר׳ל אונטערן נאָמען „מאיר נתיב״. דער מחבר, רבי מאיר, איז געווען ממשפחת ש״ך, איינער פון די פּוסקים מפורסמים. ער האָט געלעבט אין די צייטן פונם ווילנער גאון, ווי דער הגר״א איז אַליין מעיד אויף דעם. ס׳ווערט געבראַכט אַ ציטאַטע פונם גאון, וועלכע לויטעט פאָלגענדעס: „אין מיינע יונגע יאָרן, דערציילט דער ווילנער גאון, בין איך פאַרוואָגלט געוואָרן אין שטעטל ציעכאַנאָוויעץ, ווו ס׳געפינען זיך אַ סך סופרים וחכמים. דער דאָרטיגער רב, רב מאיר, איז געווען מיין רבי אין נסתר און חבר אין נגלה״.

דער בית־המדרש איז געווען שטענדיג אָפן. דאַוונער, לערנער פאַר זיך אַליין, חברות וואָס האָבען געלערנט ש״ס, משניות, עין־יעקב, מקרא, מדרש, אלשיך — אַלע האָבען זיך דאָ געפילט היימיש און זענען געקומען געניסן די מחיה׳דיגע וואַרעמקייט פונם אויוון, וואָס איז געווען גרויס ווי אַ הויז, און װעלכן מ׳האָט איינגעהייצט איינמאָל אַ וואָך.

רעדנדיק וועגן אַלטן בית־מדרש, דאַרף דערמאָנט ווערן דער נאָמען פונם אונטער־שמש ר׳ דוד׳ל. ער איז געווען אַ פשוטער ייד און אַ מטופל מיט קינדער. זיינע פליכטן זענען געווען גוט־באַוווסט און ער האָט זיי אויסגעפיהרט בשלמות. ער האָט געדאַרפט האַלטן די לאָמפּן אין אָרדנונג און ריין, הייצן דעם אויוון, אָנפיהלן דעם כיור מיט וואַסער און רופן אין שול אַריין.

פון די אַלע מלאכות, האָט ער אָבער געהאַט ווייניג ברכות. האָט ער צוליב פרנסה וועגן געדאַרפט זיין אַ בעקער. נו, זיינע פלעצלאַך האָבן געהאַט אַ שם. אָבער, אַפילו, דאָ האָט ער באַוויזן אַז ער איז אַ איד מיט אַ גוט האַרץ. פיל פון זיינע געבעקסן פלעגט ער צעטיילן אומזיסט. נאָכדעם ווי ער איז אַוועק פון דער וועלט, האָט זיין זון יהודה־לייב איבערגענומען די שמשות און אָנגעפירט מיט דער מלאכת־הקודש, ווי זיין טאַטע האָט געטאָן פאַר פילע יאָרן.

אין פּרוזדור איז געווען דער קליינער בית־המדרש ווו מ׳האָט געדאַוונט דורכאויס פון גאַנץ פריה ביז שפּעט ביינאַכט. ס׳זענען דאָ געווען אָן אַ צאָל מנינים, וועלכע האָבן געדאַוונט איינער נאָכן אַנדערן, ביז ס׳איז שוין געקומען צייט פון מנחה. דאָס זעלביקע מעריב : אַלע ווײַלע אַ ברכו, אַ קדושה און אמן.

זקנים פלעגן דערציילן די פאָלגענדע מעשה׳לה : נאָך אַ שריפה איז קהל שטאַרק פאַראָרעמט געוואָרן און קוים מיט גרויס מיה האָט מען אויסגעגראָבן אַ קעלער, וואָס דאָרטן האָט געװאָלט געבויט ווערן אַ פונדאַמענט פון אַ שול. דערווייל האָט מען געדאַוונט אין קעלער. די אידען האָבן געהאַט גרויס שברון־הלב און מער פון אַלע אַ דאָרפשניידער, וועלכער פלעגט דאָרט דאַווענען.

ויהי היום, קומט דער דאָרפשניידער צום פּריץ, וועלכער איז גראָד געווען אַ גוטהאַרציקער שררה. ער האָט באַלד באַמערקט דעם טרויער אויף זיין מאָשקע׳ס פּנים און ער האָט אים געפרעגט די אורזאַך דערפון. דער איד האָט אים געזאָגט אַז ער איז פאַרזאָרגט וואָס די יידן האָבן ניט קיין שול. „דאָבזשע״ (גוט) — האָט געענטפערט דער פּריץ, וועלכער איז געווען דאַן היפש בגילופנדיק, „איהר וועט האָבן די פּיינסטע שול אין גאַנץ פּוילן״.

דער פּריץ, וועלכער האָט געמאַכט זיין הבטחה אין אָנוועזנהייט פון אַנדערע שררה׳ס, האָט מקיים געווען. מ׳האָט גענומען צונויפפיהרן ציגעל, שטיינער, געהילץ, און מ׳האָט זיך געשטעלט בויען. דעם בית־המדרש האָבן די יידן אַליין אויפגעבויט, אָבער דער פּריץ האָט אַליין אויפגעפּאַסט אַז ס׳זאָלן זיין די ריכטיקע בעלי־מלאכות.

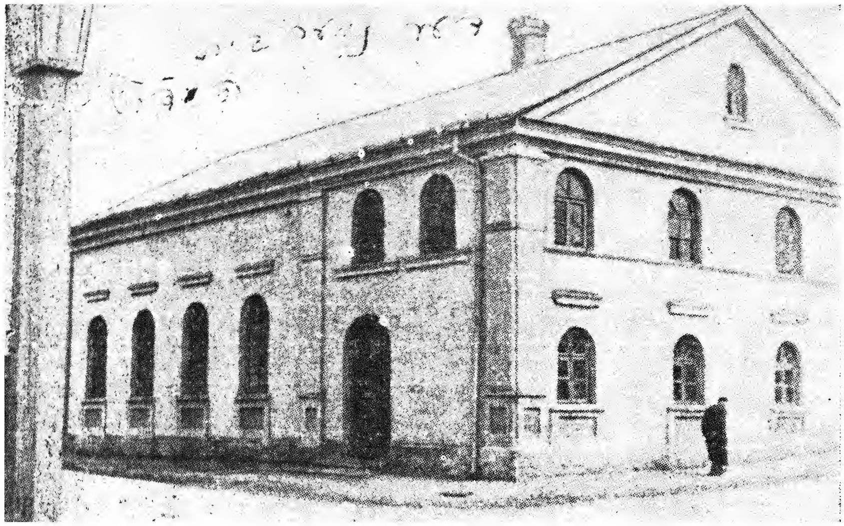
בעלי־בתים האָבן געעפנט די קעשענעס, הגם טייל אידען האָבן געאַרבעט אומזיסט. די אַרבעט איז אָפּגעשטעלט געוואָרן עטלאַכע מאָל. ענדלאַך איז די שול אויפגעבויט געוואָרן, הגם דער פּריץ איז דורך דעם בדלות געוואָרן. דאָס זאָל האָבן געווען זיין נאָך לאַנג פאַר דער ערשטער „פּאָווסטאַניע״ (אויפשטאַנד). ווען רוסלאַנד האָט געזיגט און דער פּוילישער אויפשטאַנד איז דערטרונקען געוואָרן אין בלוט, איז דער פּריץ געכאַפּט און פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט. די אידען זענען אַוועק צום רוסישן גענעראַל און זיך איינגעשטעלט פאַר אים. ער איז ענדלאַך ריינגעוואַשן געוואָרן. דער אַמאָליגער אויס־געמויערטער קעלער און פונדאַמענט איז נאָך געבליבן און איז געווען פאַרבונדן מיט דער שול. דורך דעם קעלער איז מען אַרונטערגעשטיגן אין שול אַריין. אויך דאָ איז געווען אַ סאָרט „ממעמקים קראתיך, ד׳״, ווי אין דער גרויסער שול.

דורות זענען אַוועק, און די אַלטע מקומות קדושים האָבן באַפּרידיגט די גייסטיקע הצטרכות׳ן פון דער קהילה. אָבער שוין אין מיינע קינדערשע יאָרן האָבן אנגעהויבן בלאָזן די השכלה־ווינטן און אַ צאָל יונגע־לייט זענען אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער נעץ. ס׳האָבן זיך אויך באַוויזן איניגע אויפגעקומענע, וועלכע האָבן געדרייט מיט דער נאָז אויף די אַלטע מנהגים. זיי האָבן באַלד געוואָרפן אַ אומ׳חן אויפן אַלטן בית־מדרש. זיין אַרכיטעקטור, האָבן זיי אונטערגעמורמלט, איז ניט עסטעטיש. דער גרויסער שטיין פאַר מלקות איז זיי ניט געפעלן. די „שטעט״ דאָרט גייען איבער בירושה און מ׳קען ניט קויפן קיין פּלאַץ פאַר כל הון דעלמא. אויף עליות און אַנדערע כיבודים איז פאַראַן אַ חזקה וואָס מ׳קאָן ניט משנה זיין. מיין פאָטער ע״ה, למשל, האָט געהאַט אַ חזקה אויף פּתיחת אָרון ביי „נעילה״ און אויף דער תקיעה גדולה מוצאי יום־כיפור. הכלל, דאָס אַלטע איז ניט ווילגעפעלן אין זייערע אויגן און זיי האָבן געהאַלטן אין איין רעדן.

ענדלאַך האָבן זיך עטלאַכע יינגעלייט צונויפגענומען און געזאַמלט אַ ביסל „ממתקים״ און גענומען בויען אַ נייעם בית־מדרש איבערן וועג פון אַלטן, און הגם דאָס האָט שטאַרק פאַרדראָסן חשוב׳ע בעלי־בתים, טאַטעס אויף זין, שווערס אויף אידעמס, אָבער קיינער וועט דאַך ניט וואַגן אַרויסצוטרעטן געגן אַזאַ הייליגן ענין. דאָך, געהאָלפן האָט מען ניט... אַזוי אַז די מתמרדים האָבן נאָר געקאָנט אויפבויען ביז איבער די פענסטער און זיך געמוזט אָפּשטעלן. דער האַלב־ניט־פאַרענדיקטער בנין האָט געפּוסטע־וועט יאָרן לאַנג און איז געווען די נעסט פאַר די קונדסים, וואָס זענען געקומען פאַר־שווערן די קדושה.

במשך די יאָרן איז צוגעקומען נאָך אומצופרידענע מיטן אַלטן בית־מדרש, וועלכער איז געוואָרן מער אָפּגעלאָזן. אָט דאַן איז דער נייער בית־מדרש פאַרענדיקט געוואָרן, מיט אַ שיינעם עזרת־נשים, שיינע קאַכלעווע אויוונס און מער באַקוועמערע זיץ־פּלעצער. ס׳האָט אָבער געפעהלט דאָרט קדושה פון אַלטערטימליכקייט און די פּאָליצעס מיט ספרים.

שפּעטער איז אויך דער נייער בית־מדרש געוואַקסן אין חשיבות, דערהויפּט אין

בית־המדרש החדש — The New Synagogue — דער נייער בית־המדרש

דער פעריאדע ווען ס׳איז אָנגעקומען אַהין דער רב און מגיד ר׳ משה רובינשטיין, אַ איד אַ גדול בתורה און אויך אַ משכיל און ידען אין חכמות חיצוניות, אַ בעל מנגן און פיינער בעל־תפילה און אַ נוח לבריות. דער באַגאַבטער רב, וועלכער האָט פאַרפאַסט אַ ספר מיטן נאָמען „אש־דת״ וואָס איז פיל געריִמט געוואָרן פון די גאוני־הדור, האָט אַריינגעצויגן פיל חשובע בעלי־בתים אין נייעם בית־מדרש. דורך זיין איינפלוס זענען דאָרט געגרינדעט געוואָרן חברות פאַר תורה, עבודה און גמילות־חסדים (הרב רובינשטיין איז נפטר געוואָרן אין ביאַליסטאָק ט״ז באדר תר״פ).

אין אָט דעם נייעם בית־מדרש האָט מען שוין געהערט רעדן וועגן „לאומיות״ און חיבת־ציון. דאָרט האָט מען שוין געקאָנט געפינען אַ ישיבה־בחור, וועלכער האָט געהאַלטן די גמרא אויפן שטענדער און אונטער איר איז געלעגן דער „התועה בדרכי החיים״ פון פּרץ סמאָלענסקין, „מורה נבוכי הזמן״ פון ר׳ נחמן קראָכמאַל, אָדער דער „חטאות נעורים״ פון משה־לייב ליליענבלום.

לויטן אלטן כלל פון „קנאת סופרים תרבה חכמה״, האָט דער נייער בית־מדרש אויפגעוועקט די אַלטע און מ׳האָט זיך גענומען איבערבויען דעם אַלטן בית־מדרש. אין אָנהויב איז מען, פאַרשטייט זיך, בלויז אויסן געווען מיטן פאַרריכטן. אָבער, ווען מ׳האָט אָנגעהויבן פאַרריכטן, איז שוין אַרויסגעקומען עפּעס נייעס. די שינויים זענען געווען גרונטיקע: מ׳האָט דערווייטערט דעם אַריינקום פון מזרח־וואַנט, געמאַכט אַ „עזרת נשים״, אויפגעבויט קאכלעווע אויוונס, איבערגעלאָזן נאָר עטלעכע טישן פאַר

קומדים און אַריינגעבראַכט אַ שטיקל אָרדנונג אויף די פּאָליצעס מיט ספרים. די אַרבעט אויפן בנין איז געמאַכט געוואָרן פון פּאַכלייט, אָבער די זייטיקע מלאכות זענען געטאָן געוואָרן פון די בעלי־בתים וגם אני הקטן בתוכם.

נאָכדעם ווי דער אַלטער בית־מדרש איז איבערגעבויט געוואָרן, האָט מען זיך געפּלאָנטערט מיט די נעמען — „אַלטער", „נייער".

אין יאָר 1916, בערך, ווען ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, דעם צאַרס אָנקעל און דאַמאָלסט דער הויפּט־קאָמאַנדיר, איז אַנטלאָפן מיט זיינע חיילות פאַר די אָנגרייפנדע דייטשן, האָט מען אַרונטערגעשאָסן דעם אויבערשטן טייל פון שול, וואַרשיינלעך כדי דער שונא זאָל ניט קאָנען אויסשפּיאָנירן די רוסישע מחנות וואָס האָבן געמאַכט אַ „ויברח". ס'איז אויך געוואָרן אַ חורבן פון „נייעם־אַלטן" בית מדרש. ווען די חיילות האָבן זיך צוריקגעצויגן האָבן פיל פאַרהיימלאָזטע זיך אויפגעהאַלטן אין שול.

אין „ר' אַלטער נאָטעס געסל", ביי דער צווייטער ענדע פונם געסל, האָט זיך געפונען דער שניידערשער בית־מדרש. דאָרט האָבן געדאַוונט שניידערס און אויך אַנדערע בעלי־מלאכה. זיי האָבן אויך געהאַט אַ רבין, וועלכער האָט מיט זיי גלערנט. ער האָט פאַר זיי „געזאָגט" בין מנחה למעריב, שבתים און ימים טובים. טייל רבי'ס זענען דערנאָך געוואָרן מפורסמים, ווי רב זונדל, וואָס האָט געשמט אַלס דער „קאָמעניצער מגיד" און האָט פאַרפאַסט דרוש־ספרים.

אויסער די בתי־מדרשים זענען אויך געווען חסידישע שטיבלאַך — גערער, טריסקער און ראַדזינער. די ערשטע צוויי האָבן זיך ניט אונטערשיידט פיל פון די מתנגדישע שולן. בלויז דאָס ראַדזינער שטיבל איז געווען אַנדערש, דערהויפּט נאָכדעם ווי זייער רבי ר' גרשון העניאך איז אַרויס מיט דער „אַנטדעקונג" אַז ער האָט געפונען דאָס ווערעמל „חלזון" מיט וועלכן ס'קאָן געפאַרבט ווערן וואָל אַז ער זאָל קריגן דעם קאָליר „תכלת" — אַ קאָליר וואָס איין פאָדים פון די ציציות דאַרף האָבן. אָבער, ניט די חסידים און ניט די מתנגדים האָבן אָנערקענט זיין „ענטדעקונג".

טרויעריקע טעג און ימים־נוראים אין ציעכאַנאָוויעץ

ת ש ע ה ־ ב א ב

דער זומער איז שוין אָנגעקומען מיט זיין גאַנצער פּראַכט. פרישע ירקות, ערשט אַרויסגענומען פון דער ערד, קאָסטן בחצי חינם. ס'באַווייזן זיך פרוכט, אין אָנהויב ביסלעכווייז, אָבער באַלד קומט די גרויסע שפע פון אויסנאַם־פרוכט פון אונזערע סאָדן און גערטנער.

די גאַנצע אומגעבונג איז איינגעהילט אין גרינס און יונגע מענשן לאָזן זיך

אַוועק שפּאַצירן אין פּראַכטפולן סאָסנאָוון כראַבינעס וואַלד. אייניקע דעבאַטירן אויף פאַרשיידענע טעמעס. מ׳רעדט, מ׳דיסקוטירט, מ׳חלומט און מ׳בענקט צוזאַמען... ממש אַ גן־עדן התחתון.

אָבער אויך דאָ מישט זיך אַריין דער אידישער לוח און ברייגנט צוטראָגן זיינע טרויער־טעג. אָט קומען אָן י״ז בתמוז, די דריי וואָכן, תשעה־באב. טרויערט מען אויפן ערשטן און צווייטן חורבן. און דאָ קומען אַריין די נייע פאַרבאָטן : מ׳טאָר זיך ניט באָדן, שערן, לוסטיג מאַכן, פראַוועון חתונות, אָדער עסן פלייש.

דער אומעט פון תשעה־באב איז מורא׳דיק. ווי אבלים גייען אידען אין די בתי־מדרשים. פּלוצלינג טוט מען זיך אָן אין זאָקן, אַלטע קאַלאָשן און מ׳זעצט זיך אויף דער ערד. אין שול איז האַלב פינצטער. ס׳צאַנקן חלבנה ליכטלאַך. אינזעקטן זשומען. עס באַווייזן זיך קאָמאַרן און בייסן מורא׳דיק. מ׳זיצט איצט ניט אויף די געוויינלאַכע בענק, נאָר ווי אין „שבעה״ זיצט מען אויף די פוסבענקעלאַך, איבערגעקעהרטע שטענדערס, און אידען וויינען און באַקלאָגן די אַמאָליקע צרות און איצטיקע גזירות און רדיפות.

דער בעל־קורא הויבט אָן מיט אַ טרויריקן ניגון די „מגילת איכה״. דער עולם זיפצט און קרעכצט : אוי ! אוי ! ווי ! דאָס זעלבקיע קומט פאָר אין דער ווייבערישער שול, ווו די פרויען טוליען זיך אין אַ ווינקל צו דער פירזאָגעריך, וועלכע לייענט פון דער „צאנה וראינה״ תחינות און דאסגלייכן. זי לייענט פאָר די איבערזעצונג פון „איכה״ אין עברי־טייטש, מעשיות און אגדות וועגן חורבן. זיי כליפּען און וויינען אויפן קול. די מענער בייזערן זיך, פּאַטשענדיג אין די זייטן פון די שטענדערס ; שאַ ! שתיקה־קול באשה... זיי קאָנען ניט ליידן די געוויינען.

געענדיקט די קינות. פרומערע בני־תורה פאַרבלייבן אין שול. זיי שאָקלען זיך אַנטקעגן דעם צאַנקענדעם חלב־ליכטל און לערנען די אגדות פון חורבן, מדרש איכה, מסכתא גיטין וכדומה. בעלי־מקרא פאַרטיפן זיך אין ספר „איוב״. קיין אַנדערע זאַכן טאָר מען ניט לערנען, ווייל זיי קאָנען נאָך פאַרשאַפן תענוג אינם טאָג פון גרויסן נאַציאָנאַלן טרויער און אבלות.

אָבער קונדסים זוילן ניט וויסן פון טרויער. זיי מאַכן פון אַלעם אַ שפּיל און אויך תשעה־באב איז ליהודים׳דיג. זיי האָבן אָנגעגרייט שישקעס און בערעשט, וואָס טשעפּען זיך אַריין אין די האָר. מיט דעם זעלביגן געווער באַנוצן זיי זיך געגן מיידלאַך, וואַרפנדיג די שישקעס, אַז זיי זאָלן זיך פאַרטשעפּן אין די האָר. דער „שוואַכער געשלעכט״ איז דאָס מקבל באהבה, הגם ס׳איז ניט לייכט אויסצופּלאָנטערן די אָנשיקעניש.

דעם „שחרית״ איז מען מקצר. מ׳דאַוונט אָהן טלית ותפילין. מ׳לייענט ווידער אַמאָל די „איכה״. אָפּגעזאָגט די קינות נעמען זיך קונדסים אויסנוצן דעם זאַפּאַס פון די פאַרבליבענע שישקעס. דער פּאַסיגסטער אָרט זענען די לאַנגע קאַלטענעוואַטע בערד. די אַטאַקירטע פּראָטעסטירן און שרייען : שקצים ! לאָבוזעס ! גוטמוטיקע טאַטעס,

זיידעס און פעטערס נעהמען דאָס אויף קאַלט־בלוטיג און שמייכלען אונטער די וואָנסעס. זיי געדענקען נאָך זייערע אייגענע אינגעלשע יאָרן.

איינער פון די אָנגענומענע מנהגים איז צו גיין אום תשעה־באב אויף קבר־אבות. אין זאָקן, אַלטע קאַלאָשן ציען זיך גאַנצע מחנות אידען צו די בית־עלמינס. פון דער מאלצער גאַס האָבן זיך געצויגן עטליכע געסלאַך דורך וועלכע מ׳איז צוגעקומען צום אַלטן בית־עולם, וואָס איז שוין צוריק מיט 60 יאָר געווען פאַרפולט. ס׳האָט אויף אים גערוט אימה און קדושה. דאָרטן זענען געווען די קברים פון גרויסע צדיקים. ס׳איז דאָרט אויך געווען אַ אוהל און אַרום אים אַ סך מצבות, כמעט אָפּגעריבענע, הגם מ׳האָט געקאָנט איבערלייענען אייניגע מטושטשע ווערטער: „שלטי הגיבורים״, „ראש ברזל״ וכדומה. דאָרט איז מען געקומען זיך אויסוויינען. דער נייער בית־עולם איז געווען אַ ביסל ווייטלאַך, אָבער ניט געקוקט אויפן מהלך איז מען געגאַנגען אויסגיסן דאָס ביטערע האַרץ און דאָס שווערע געמיט אויף די קברים פון די שוכני־עפר.

די „ימים נוראים״

נאָך תשעה־באב האָט מען נאָך אַריינגעכאַפּט עטלאַכע פריילאַכע וואָכען. דער זומער האָט זיך ווידער אָנגעהויבן מיט זיינע היצן און מ׳איז געגאַנגען זיך באָדען אין טייך. דער וואַלד איז געווען שיין און פּראַכטפול, און ס׳האָט געצויגן צו גיין אַהין אויף אַ שפּאַציר.

אָבער ניט לאַנג האָבן זיך געצויגן די זוניק־פריילאַכע טעג. ס׳האָבן אָנגעהויבן בלאָזען קאַלטע ווינטן און דריבנע רעגענדלאַך האָבען אָנגעהויבן צו נידערן.

אידען האָבן אָנגעהויבן מאַכן אַ טאָפּעלן חשבון: איינעם — בין אדם למקום און דעם צווייטן — בין אדם לחברו. אויך איז פאַראַן אַ מאַטעריעלער חשבון: די „ימים נוראים״ קאָסטן טייער, און מ׳דאַרף אויך צוגרייטן אויף ווינטער. קודם — עטלאַכע וועגעלאַך האָלץ וואָס דאַרפן צעהאַקט ווערן, אַז זיי זאָלן זיך גיכער אויסטריקענען. מ׳דאַרף זיך אויך פאַרגרייטן מיט אַ זאשיק קאַרטאָפל, בוראַקעס וכדומה. אייניגע גרייטן צו טרוקענע עפּל, באַרנעס, זויערע אוגערקעס, קרויט. מ׳פּרעגלט איינגעמאַכץ, פּאָווידלע, סאָקן, שמאַלץ. אויסער דעם דאַרף מען אויך אַרומזען די פריזבע, פאַרשמירן מיט ליים און דאצו דאַרף מען פאַרריכטן די ווינטער־מלבושים און שוכוואַרג, פאַרצירעווען זאָקן, שקאַרפּעטקעס, הענטשקעס און אַרויסנעמען די קאַלאָשן אַלס שוץ געגן רעגנס און בלאָטעס. מ׳מוז אויך צוגרייטן די טאָפּעלע פענסטער, טאָמער קומט אָן דער פראָסט.

חזנים, משוררים, בעלי־תפילה, וועלכע זעען די שינויים און פילן זיי טיף אין די ביינער, וויקלן אַרום די העלזער אין שאַליקעס, אויסצוהיטן די „כלי״, ד. ה. די שטימע, אַז זי זאָל, חלילה, זיך ניט פאַרקילן.

אין אָט דער שטימונג האָבן זיך אָנגעהויבן הערן טרויער־קולות פון סליחות. דער שמש מיטן גראָבן שטעקן פלעגט זיך אַרויסלאָזן ווען ס'איז נאָך געווען שטאָק־פינצטער און געקלאַפּט אין די לאָדנס: אידען, שטייט אויף צו סליחות! אונזער שמש איז געווען אַזוי אָנגעהויכט מיט דער סליחות־שטימונג אַז ער פלעגט ביים עפענען די שוהל אויסשרייען: „מתים, אַרויס! ס'דאַרפן קומען די לעבעדיקע"! בשעת מעשה האָט ער שטאַרק געציטערט און די נשמה איז איהם געווען אויף דער שפּיץ נאָז.

בשעת די אידען זענען געגאַנגען צו סליחות, זענען די דעכער און פּאַרקענס געווען ווי באַזילבערט פון די ערשטע פרעסטלאַך.

און אָט איז געקומען דער לעצטער שבת צו־נאַכטס פון יאָר פאַר וועלכן ס'איז געווען אַ ספּעציעלער ניגון פאַר מעריב. די לעצטע סליחות פלעגן זאָגן דער חזן מיט די משוררים, ווי די ערשטע, נאָך האַלבע נאַכט און פאַר אַ גרויסן עולם.

מ'האָט זיך געאיילט צו שחרית און געזאָגט התרת־נדרים. די פרויען האָבן געבאַקן חלות אין דער פאָרם פון פייגל — אַן אָנצוהערעניש אַז די תפילות זאָלען פליען הויך.

מעריב, דעם ערשטן טאָג ראש־השנה, האָט געדאַוונט דער שטאָט־חזן מיט די משוררים. אונזער חזן, רב דוד, מיט זיינע משוררים האָבן אָוועקגעלייגט אַ דאַוונען אַז אידען פון אנדערע בתי־מדרשים האָבן שנעל געענדיקט דאָס דאַוונען, כדי צו הערן רב דוד'ן.

ראש־השנה איז געווען אַ אויסמיש פון פרייד און פּחד פאַרן יום־הדין. תפילת שחרית האָט זיך אָנגעהויבן גאַנץ פריה, כדי די מתפללים פון די שוהלען זאָלן האָבן אַ געלעגנהייט צו הערן דעם חזן.

אין אַלטן בית־מדרש איז געווען דער בעל־מוסף ר' בענדעט אישעס, וועגן וועלכן מ'האָט געזאָגט אַז ער איז אַ בן מאה און האָט נאָך געדענקט דאָס אַריינמאַרשירן פון נאַפּאָלעאָנס חיילות קיין רוסלאַנד אין יאָהר 1812. אָט דער זקן, ווי רב משה וואָס האָט געדאַוונט מוספים אין נייעם בית־מדרש, האָט בייגעטראָגן צו דער שטימונג פון תשובה, מיט זיין ערנסטקייט און פרומקייט.

אין די עשרת ימי תשובה האָט געציטערט, אַפילו, אַ פיש אין וואַסער. אידען האָבן געפּאַלגט דאָס וואָס ווערט אָנגעזאָגט אין דער הפטורה פון יענעם שבת: „שובה ישראל"... ווען מיר האָבן אין אונזער שטעטל זוכה געווען צו האָבן ר' אליהו־ברוך אַלס רב, האָבן מיר יענעם שבת געהערט אַ דרשה הפלא ופלא, געפלאָכטן פון מוסר און הלכה. די בעלי־בתים לומדים פלעגן זיין זייער באַגייסטערט. און אַפילו, די בעלי־מלאכה האָבן זיך איינגעהערט און געהאַט גרויס הנאה. איינער אַ שוסטער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך איינגעהערט צו דער דרשה און דערנאָך געהערט די שירים ותשבחות, האָט זיך אַמאָל אָנגערופן: „תורה איז ווי שוסטעריי — זי האָט אויך קיין גרונט ניט"...

באַלד נאָך ראש־השנה האָט זיך אָנגעהויבן רודערן מיט די כפרות. די הינער און

הענער האָבען פּראָטעסטירט, געגוואַלדעוועט, הלמאי מ׳דרייט מיט זיי איבער די קעפּ און מ׳פּרעפּלט מיט די ליפּען. און דערנאָך האָבען זיי געשריען ביים קוילענען.

ערב יום־כיפּור איז מען געווען באַשעפטיגט. עסן ערב־יום־כיפּור איז אַ מצווה ווי דאָס פאַסטען אום יום־כיפּור. באַלד האָט מען זיך געאיילט און מ׳איז אַוועק דאַווענען מנחה. מ׳האָט אַריינגעכאַפּט מלקות, געשלאָגן על־חטא, געטיילט אין די פאַרשידענע קערות און מ׳איז געלאָפן שנעל אַ היים צו דער סעודה מפסקת. און נאָך ביים בענשן האָט מען שוין געהערט יללות און כליפּערייען, געוויין און געקלאָג. מ׳האָט געבענשט די קינדער און מ׳איז געגאַנגען ווידער אין שול. גאַנצע פאַמיליעס האָבען זיך געצויגן אין די שולן, וואַקסענע, חלב׳נע, סטעַרינאָווע נשמה־ליכט אין זייערע הענט. די מענער האָבן געטראָגן זייערע מחזורים און די פרויען — זייערע. מ׳איז געגאַנגען שנעל, ווייל ס׳איז נאָך געווען פיל צו זאָגען פאַר „כל נדרי״. מענער דאַרפן זאָגען די „תפילה זכה״ און פרויען די תחינות. מ׳דאַרף באַזאָרגען די נשמה־ליכט, אויסטאָן די שיך, וואַשען די הענט, אָנטאָן דעם קיטעל און דעם טלית און צורעכטמאַכען די שטרוי אונטער די פיס.

ווען דער חזן האָט אָנגעהויבן זאָגען „כל נדרי״, האָבען זיך די מתפללים אויס־געטאָן פון אַלעס פיזישעס און זיינען דערגאַנגען צו אַ מדרגה פון התפשטות הגשמיות. ס׳איז געפאַלן אויף יעדן אַן אימה און יעדער איינער איז געווען באַזעלט מיט קדושה. אונזער חזן, ר׳ דוד, האָט דאַן אויסגעזען ווי אַ כהן גדול ביי דער עבודה. זיין לירישע שטימע, זיינע גלענצענדע ניגונים, האָבען באַגייסטערט אַלעמען. די קדושה און אימה פון זיין דאַווענען האָבען זיך צונויפגעגאָסן מיט דער אַלגעמיינער שטימונג פון עולם, וואָס האָט זיך מתדבק געווען מיט די תפילות.

טייל דאַוונער זיינען פאַרבליבן אין שול אַ גאַנצע נאַכט און געשטאַנען אַ גאַנצן יום־כיפּור אויף די פיס, אויסגעטאָן פונם פיזישן לעבן. די אויסגעשפּרייטע שטרוי אויף דער פּאָדלאָגע פון דער שוהל האָט בייגעטראָגען צו דער תשובה־שטימונג.

ווען ס׳איז געקומען די צייט פון „נעילה״ איז די אימה נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרען. ס׳איז ניט פאַרבליבן קיין צייט — כי פנה יום. די טויערן שליסן זיך באַלד צו. די נשמה האָט זיך געראַנגלט מיטן אָפּגעשוואַכטן חומר. ערשט דאַן האָבען זיך געהערט געבעטן און געוויינען. אידען האָבען געבעטן אויף אַ גוט־יאָהר, אַ יאָהר פון געזונט, פּרנסה און פרידן.

פאַרהונגערטע, מידע, האָט מען אָפּגעדאַווענט מעריב, וואָס איז געווען אַ וואָכע־דיקער. פונדעסטוועגן האָט מען זיך ניט געכאַפּט אַהיימצוגיין. מ׳איז אַרויס מחדש זיין די לבנה.

מיט ברכות איז מען אַוועק אַ היים, געמאַכט הבדלה, עטוואָס טועם געווען און ווידער אַ מצווה — אַריינקלאַפּן אַ פלאָקן פאַר דער סוכה.

פון סוכות ביז שמחת־תורה

ווי ס׳איז נאָר אַריבער דער יום־כיפּור, האָט מען באַלד גענומען מאַכען אַ התחלה צו בויען די סוכה. ווי געזאָגט, האָט מען דעם יסוד פון דער סוכה שוין אַריינ־געקלאַפּט מוצאי־יום־כיפּור.

מ׳האָט באַלד גענומען צונויפזאַמלען מאַטעריאַלן פאַר דער סוכה: אַ ברעטל, אַן אַלטע טיר, אַ דרענגל, אַ שטענגל, אַ דעק פון אַ שלאָפבאַנק, אַלעס איז צונוץ געקומען פאַרן סוכה־בנין. די סוכה איז, כידוע, אַ צייטווייליגערביידל, דאַרף מען ניט צופיל מדקדק זיין און אַלעס קומט צונוץ. אָבער, ווען זי ווערט פאַרענדיקט קוקט זי אויס ווי אַ קליין פּאַלאַצל.

חול־המועד סוכות איז געווען זעהר פריילאַך און לוסטיג. מ׳האָט געפראַוועט דעם שמחת בית השואבה, וואָס איז געווען אַ אימפּאָזאַנטע שמחה אין בית־מדרש. אין די טעג איז מען געפאָהרן צו גאַסט צו קרובים און נאָענטע מקומות. בחורים און מיידלעך זענען זיך געקומען „אָנקוקען" און ס׳זענען אויסגעפיהרט געוואָרן שידוכים. מלמדים זענען געלאָפן פאַרשמייעטע צו קריגן תלמידים פאַרן נייעם זמן.

הושענא־רבה איז מען פריי געוואָרן פונם ימים נוראים פּחד. מ׳איז אויף געווען אַ גאַנצע נאַכט. אָפּגעזאָגט מ״ח פּזמונים תהילים, האָט מען זיך אָנגעשטרענגט צו זיין וואַך אין דער ריכטיגער רגע ווען די הימלען וועלן זיך שפּאַלטן און די כתיבה וחתימה טובה צעטלאַך וועלן אויסגעטיילט ווערן. אָבער, מעשה שטן, דוקא יענע סעקונדע פאַרשלאָפט מען.

אין דער פרי האָט מען געדאַוונט לאַנג, מ׳האָט געקלאַפּט הושענות, מ׳איז געגאַנגען צו הקפות, און די סעודה איז געווען אַ יום־טובדיגע — מיט קרעפּלאַך.

שמחת תורה און שמיני עצרת איז געווען אַ מצווה צו זיין בגילופינדיג. אַפילו די, וואָס האָבען אַ גאַנץ יאָהר ניט גענומען קיין ספר אין האַנט — פרייען זיך מיטן סיום התורה. נאָך דער קלפּי פאַר נייע גבאים האָט מען געקראָגן אַ קהל׳שן טרונק, פאַרבייסן און כיבוד. אַלע האָבען געקראָגען עליות, אַפילו, קליינוואַרג.

דער עולם ווערט בגילופין. ס׳איז דאָך שמחת תורה! צאַן קדושים שרייען: מע! מ׳מאַרשירט מיט די פאָנען. רייכערע שטעקן אַריין אַ ליכטל אין אַ עפּל, און אָרעמע — אין אַ קאַרטאָפל. לצים טוען אָפּ שפּיצלאַך: פאַרבינדן די טליתים פון ברוגז׳ע בעלי־בתים, ווילן פאַרפירן דעם בעל מוסף מיטן ניגון און נוסח. און אַז מ׳נעמט נאָך אַ קאַפּעטשקע — ווערט מען טאַקע ריכטיג שיכור. לאָזט מען זיך אַרויס טאָפּטשען אין דער בלאָטע איבער פרעמדע הייזער. ווען ס׳לאָזט זיך גנב׳עט מען אַרויס אַ צימעס, אַ געבראָטנס מיט אַ ביסל משקה. מחנות׳ווייז מאַרשירט מען איבער די גאַסן, און מיט הייזעריקע קולות זינגט מען תפילות, לידלאַך, חצי אידיש — פּאָלאָווינאַ גויאיש. מ׳פירט איינער דעם אַנדערן אַ היים, און אויב איינער איז גאָר צודולט, קומט די פלונית׳טע און נעהמט אים אַ היים. ס׳איז דאָך שמחת־תורה, איצט איז ניטאָ קיין דאגות פרנסה.

דער קאַלטער ווינטער קומט אָן

אויס יום־טוב און ס׳קומען אָן די וואָכעדיקע טעג. ס׳בלייבט אַ שלעכטער טעם פון איבערעסן און איבערטרינקען זיך. נייע זאָרגען קומען אָן. אין פילע הייזער איז פאַראַן דער קאָשמאַר פון שטעלן זיך צום פריזיוו. אידען האָבן פיינט פאָניען און זיין סאָלדאַטשינא. זיי האָבן ניט פאַרוואָס מקריב זיין זייערע יינגע לעבנס, אָדער ווערן פאַרוואָרפן ערגעץ ווו אין אַ קאַ.אַרמע, ווערן באַליידיגט פונם גענעראַל ביזן קאָרפּאָראַל און באַקומען סטוסאַקעס און קלעפּ. די פריזיוויקעס זענען פאַרזאָרגט און שטאַרק ערנסט, און די פאַרבליבענע אין שטעטל „קאַנטאָניסטן" חכמה׳נען זיך: וואָס צעוויינט איר זיך איבער דער סלוזשבע? מ׳האָט שוין אַזעלכעס געזען. געדינט דעם צאַר ניקאָלאַי דעם ערשטן גאַנצע 25 יאָר, אויסער דעם געהאַלטן געוואָרן ווי חזירים און געצוווּנגען געוואָרן צו שמד. איצט איז אַ פאַרגעניגן, אַ שפּילכל".

אָבער דאָס פאַרגרינגערט ניט דאָס געמיט. ס׳זאָרגן זעהר די „יעדינאַקעס" (בן יחיד׳ס), די אמתע און די געמלאכה׳טע „פּעֽרווי ליגאָטעס" (פּריוויליגירטע). שלעכט איז נאָר די געשטראָפטע מיט אָרעמקייט און געזונט. וואָרים מיט אַ ביסל געלט קען מען זיך אויסדרעהן. ס׳.ענען פאַראַן מאַכערס ביי נאַטשאַלסטווא. יעדער האָט זיין מקח און דאָס געלט לעגט מען איין ביי אַ „שליש", און ממה־נפשך — ווערט מען פריי, זאָל דער מאַכער האָבען דאָס געלט, הגם ער האָט גאָרניט געטאָן. אלא, וואָס דען? ניט פריי,

רחוב בחורף | A Street in Wintertime | אַ גאַס אין ווינטער

טאָ קריגט מען דאָס געלט צוריק. חוץ דעם זענען פאַראַן נאָך מיטלען: מ׳מאַכט זיך אַ ביסל בלינד, טראַגנדיק ניט צוגעפּאַסטע ברילן, מ׳באַנוצט אַנדערע עצות, ווי מאַכן זיך „חסרונות״...

כדי דאָס צו דערגרייכן איז מען דורכגעגאַנגען אַ שווערן פּראָצעס פון ניט דערעסן, ניט דערשלאָפן, טרינקען עסיג, ריצנאייל, אָפּצערן זיך, פאַרלירן וואָג, און, מחמת צרת רבים חצי נחמה, האָט זיך אויסגעאַרבעט ביי אידען אַ מעטאָדע צו מאַכן פון אַ צרה אַ הוליאַנקע. מ׳האָט זיך ניט געפּייניקט ביחידות, נאָר בציבור, בחברותא. מ׳האָט זיך אַרומגעשליאָכט באַנדעסוויז גאַנצע נעכט און מ׳האָט אָפּגעטאָן שפּיצלאָך אויך. אָנגעקלאַפּט אין לאָדען פון אַ חשוב׳ן בעל־הבית און מ׳האָט אויסגעשריען: שטייט אויף, ר׳ משה, גיכער — ס׳ברענט. און ווען ר׳ משה איז טאַקע אויפגעשטאַנען און דערוווּסט זיך אַז מ׳מאַכט פון אים ליצנות — האָבן שוין קיין קללות ניט געפעלט, אָבער חברה האָט זיך געמאַכט אַ קנאַפּן צימעס פון דעם. דערווייל איז דער הונגער אָנגעגאַנגען און ווען ס׳איז געווען שווער צו דערטראָגן, האָט מען זיך אַריינגעכאַפּט צו אַ בעקער און מ׳האָט איינגעקויפט בייגל אויפגעהאַנגען אויף אַ שטעקל.

אין פּריסוטסטוואָ איז געווען אַ קאָמבינאַציע פון קאָמעדיע און טראַגעדיע. אַ גרויסער אומגליק איז געווען ווען מ׳האָט אויסגערופן: „גאָדין״! (ער טויג פאַר מיליטער־דינסט). עלטערן האָבן אָוועקגעכלשט פון דער טרויעריגער בשורה, אַז זייער זון איז ניט קיין קאַליקע... און פרייליך און לוסטיג איז מען געווען ווען מ׳האָט געזאָגט: „ניע גאָדין״! (ער טויג ניט), וואָס ס׳האָט געמיינט אַז ער איז אַ קאַליקע אויפן גאַנצן לעבן. אַזאַ בחור איז פריי געוואָרן פאַר שידוכים...

בינו לבינו האָט זיך דער ווינטער צעבונטעוועט. אַרום חנוכה האָט שוין דער „פעטער שנייער״ געוועלטיגט. די קעלט איז געוואָרן גרויס. און אידען האָבן אויף זיך אַרויפגעטאָן פוטערלאַך, שאַלן, קאַלאָשן, קרייציקעס און הענטשקעס. דער פראָסט האָט זיך, אַפילו, דורכגעשטופּט דורך די טאָפּעלטע פענסטער, וואָס זענען געווען אויס־געצירט מיט מוסטערן פון אָנגעשניטענע קאָלירטע וואָלוטשקע אויף וואַטע. די שויבן זענען געווען פאַרצויגן מיט פאַנטאַסטישע בלומען־בוימער. די אינעווייניגסטע פענסטער זענען געווען ווי באַזילבערט און חברה קליינוואַרג זענען געוואָרן מטבעות־שטעמפּלער. פון איין מטבע איז געוואָרן קורח׳ס אוצרות.

די פרעסט האָבן אויך פאַרהאַרטעוועט די בלאָטע . דער ווינטער איז שוין געווען אין זיין סאַמע קראַפּט.

חנוכה־צייט

חנוכה, דער יום־טוב פון יידישער גבורה און שטאָלץ, וואָס האָט סימבאָליזירט ניט נאָר דעם נצחון פון די חשמונאים, נאָר אויך דעם קאַמף וואָס אידען האָבען געפירט געגן זייערע שונאים פון אַלע צייטן, איז היסטאָריש און פסיכאָלאָגיש ענג פאַרבונדן מיט דעם חנוכה־נס וואָס איז פאָרגעקומען פאַר אונזערע אויגן, ווען מדינת ישראל איז באַנייט געוואָרן און אַ קליינער ישוב האָט באַזיגט זיבן אַראַבישע לענדער.

אַ ליבער, לייכטער יום־טוב איז חנוכה געווען, אַ יום־טוב וואָס איז ניט באַשווערט געוואָרן פון באַזונדערע רעליגיעזע צערעמאָניעס און ניט באַלאַדן פון קיינע איסורים און „לא תעשה"ס.

חנוכה איז געווען אַ יום־טוב פון געזעלשאַפטלעכן צוזאַמענקום. יונגוואַרג האָט געשפּילט מיט האַנטגעמאַכטע דריידלאַך. אַ כפרה די צושניטענע פינגער און פאַרברענטע הענט, אַבי ס׳איז אַרויסגעקומען אַ מייסטערהאַפטע צאַצקע־דריידל, מיט שיינע, בולט׳ע אותיות פון די ראשי תיבות „נס גדול היה שם". עלטערע שפּילן אין קוויטלאַך, אַפילו, קאָרטן. ס׳איז אַפילו, פאַראַן אַ נוטריקון אין דעם לעצטן וואָרט פון דער סדרה. „וישכחהו" מאַכט: וועלכער ייד שפּילט כאַרטן חנוכה הגביר ווערט. גאָר פרומע אידען האָבען דעם נוטריקון מפרש געווען אַנדערש: וועלכער ייד שפּילט כאַרטן חנוכה האט ווייטאָק. ווייסע חברה׳ניקעס ווערן, ממש, נתעשר. אַפילו דער קאַרגסטער פעטער גיט חנוכה־געלט. היינט, וואָס איז מכוח די גריוועון, לאַטקעס און פריי זיין פון „חדר" אין די אָוונטן?

אין חנוכה הויבט אָן דער טייך זיך אַוועקצושטעלן. די בריקן ווערן באַוואָרנט געגן זייער שפּעטערדיקן מעכטיגן שונא — די קריעס, ווען דער אייז ווערט געבראָכן און צעשמאָלצן. פאַר דעם צוועק ווערן אַריינגעקלאַפּט לאַנגע פּאַליעס, אַז זיי זאָלן זיין די שומרים. אָבער דער מעכטיקער אייז טרעשטשעט און מאַכט חוזק, ווי איינער זאָגט: וואָס קאָנט איר, בשר ודמ׳ס, טאָן געגן מיר? פראָסט און שניי טוען דאָס זייערע און די מענשן — זייערס. מ׳מיידט אויס די בריקן. מ׳פאָהרט אויפן מעכטיקן רוקן פון אייז. מ׳פאַרשפּאָרט די מאָסטאָווע. מ׳שמוגעלט פון איין מדינה צו דער אַנדערער קאָנטראַבאַנד.

אויף די וועגן דורך די גאַסן איז אַ גאַנצער טאַראַראַם. ס׳ווערן אַרויסגעפירט די לאַנגע מעכטיקע סאָסנעס פון ערטער צו וועלכע מ׳קאָן ניט צוקומען. איצט ווערן זיי אַרומגעטעסעט און אָנגעלאָדן אויף צוויי מאַסיווע שליטלאַך. דער קלאָץ אַליין האַלט זיי צוזאַמען. איין שליטל געשפּאַנט מיט שטאַרקע פערד, מיט אַ פורמאַן פון פאָרנט און אַ קירעווער פון אונטן. די צוויי זיינען ווייט איינער פון צווייטן און דאָס גיט אַ מעגלעכקייט כוואַטסקע יינגלאַך אַרויפצודראַפּן זיך אין מיטן און כאַפּן אַ פאָר.

די לאַנגע מעכטיקע קלעצער ווערן געפירט צו די ברעגן „בוג־נאַרעוו" און ווייכסל. דאָרטן ווערן זיי באַהעפט מיט דראָט און טראַנספּאָרטירט אין ווייטע מקומות.

היות יינגלאַך גייען ניט אין „חדר", גליטשן זיי זיך. יעדעס ביסל אויסגעגאָסענעס וואַסער און צעגאַנגענער שניי ווערט אויסגענוצט פאַר דעם צוועק. איינער פאַנגט אָן, די אַנדערע פאָלגן נאָך, און ס׳ווערט אַ גליטש ווי אַ מזמור, גלאַט ווי אַ לאָקשן־ברעט.

יידן מיט חשק צום לערנן געניסן פון דעם וואָס מ׳האָט סיי עולם־הבא און סיי עולם הזה. מ׳זיצט ביים אויוון. מ׳האָט תענוג פון זיצן בחברותא. און מ׳טראָגט זיך אַוועק אין וועלטן פון חריפות און בקיאות, אויך אין די פאַנטאַסטישע וועלטן פון אגדה.

פורים און פסח

ביי חברה קונדסים איז געווען יעדער סעזאָן מיט זיינע שפּילן, יעדער יום־טוב מיט זיינע איבערלעבונגען. צייט שטייט ניט. פורים דערנענטערט זיך און דער יום־טוב האָט זיך זיינע שטוקעס. מ׳מאַכט געווער מיט די נעמען פון יעדער געגנט: גרעכעטע, דרייער, קאַלאַקאָטקע און המן קלאָפּער. מ׳ווייסט פון אַמאָליקן המן און מ׳הערט פון היינטיקע המנ׳ס.

ביי אונז אין שטעטל האָט מען ווייניג געוווסט פון טעאַטער. סינעמאַ און ראַדיאָ זיינען נאָך אויף דער וועלט ניט געווען. ווען־ניט־ווען האָט זיך באַוויזן אַ קאַטערינטשיק מיט אַ שפּיל און קוק־קעסטעלע. פאַר אַ גראָשן האָט מען געזען פּלאַי־פּלאַים — ממש אַרומגערייזט די וועלט און שבעה ימים מיט זייערע אַלע משונה׳דיקע ברואים: לייבן, פּיפּערנאָטערס, ווילקאָלאָקעס א. א. ו. פאַר אַ קאָפּיקע האָט מען זיך אָנגעטאָן אַזעלכע טרובקעס פון דער מאַכאַרייקע אויף די אויערן און מ׳האָט געהערט די באַרימטע חזנים מיט זייערע קאַפּעליעס.

דאָך האָט זיך דאָס אַלעס ניט געקאָנט פאַרגלייכן צו פורים, ווען מ׳האָט געשפּילט „מכירת יוסף", „אחשורוש שפּיל" און שפּעטער אויך „שולמית", „בר־כוכבא" און באַקאַנטע העלדן פון חומש. דאַן די פערדלאַך, די ישמעאלים, די מדינים און ושתי׳ס צאָפּ. אַלעס איז געווען אינטערעסאַנט און אַמוזירנדיג.

און פורים אַליין איז דאָך געווען סתם אַ מחיה: דער שלח־מנות און די פורים סעודה.

באַלד ווי פורים איז אַריבער האָט מען אָנגעהויבן אין חדר צו לערנען „שיר השירים". דער דרויסן האָט איצט געשטימט מיט דער שטימונג פונם „שיר השירים". די ליבע קלאַנגען האָבן זיך געטראָגן אין האַרצן אַריין און דער דרויסן האָט באַשטעטיקט אַז ס׳איז אמת ויציב.

ס׳איז איצט אַ געמיש פון פרילינג און ווינטער. דער ווינטער גייט אַוועק, דער פרילינג טראָגט זיך אויף די פליגלן פון די וואַרעמע זון־שטראַלן. דער שניי הויבט אָן ווערן שוואַרץ און פוכקע און ס׳איז לייכט צו מאַכן פון אים גאמעלקעס אָדער אויפ־קייקלן אַ מענטשעלע. יידן בייזערן זיך: ס׳איז עבודה זרה! אָבער גמרא־קעפּלאַך האָבן

אַ פּאַרטיקן תירוץ: ס׳איז ניט מער ווי אַ געץ, ווי אין הלל — אַ מויל — און קען ניט רעדן, אויגן — און קען ניט זעהן.

זייער פיל איז געשריבן געוואָרן וועגן „זמן חרותנו״. די יידישע און העברעאישע ליטעראַטור זענען רייך מיט פּראָזע און פּאָעזיע אין וועלכע דער ליבער יום־טוב פּסח שפּיגלט זיך אָפּ מיט זיין סאַמער שיינקייט און הייליקייט. דאָך איז נאָך פאַראַן פּלאַץ עפּעס צוצוגעבן.

דער ערב־פּסח האָט זיך אָנגעהויבן מיט עטלעכע וואָכן פאַרן יום־טוב. ס׳באַווייזן זיך די מצה־שיוואַלנעס, בעקערייען און פּאַדריאַדן, ווו מ׳באַקט מצות אויף פּסח. אַלע ווילן כאַפּן אַ זייטיק פאַרדינסטל. מיידלאַך־וועלגערקעס, ווייבער־קנעטערקעס, יינגלאַך־מעלשיטער, וואַסער־דערלאַנגער, שטופּלער, טרעגער, באַבערדיקטע יידן־שיבער, מש־גיחים: אַלע פּראַצעווען לאַנגע שעה׳ן פאַר קליינע פאַרדינסטן. יעדער פון זיי איז דאָך גערן צו קאָנען מאַכן פּסח, און פאַר דעם פּאָדערט זיך צו האָבן, ממש, קורח׳ס אוצרות. מיידלאַך נויטיקן זיך אין אַ ניי סיצן קליידל, שיך מיט הויכע אָפּצאַסן און ענלעכעס, כדי צו ווערן „דערגאַנצט״ אויף אַ לייטישן אופן. בחורים שטעקלדרייער, וואָס שטייען אין שידוכים, דאַרפן האָבן נייע קראַוואַטן, גומענע קראַגענס, מאַנקעטן, כדי צו קענען אָנקוקן די מיידלאַך וואָס שמואל־בער דער שדכן האָט גערימט אין טאָג אַריין.

די הייזער ווערן אויסגערייניקט פון מעבל. מ׳דאַרף זיי רייניקן, שמירן און כשר׳ן. שלאָפט מען דערוויל אויף דער ערד און מ׳בייסט צו בחפזון אויף אַ קעסטל וואָס ווערט אַ בענקל און אַ פעסל ווערט אַ טיש. אַרבעט איז פאַראַן איבער גענוג. דערצו מוז מען נאָך היטן דאָס קליינוואַרג אַז זיי זאָלן ניט צוקומען צום פעסעלע גע־שטעלטע בוראַקעס, איבערגעדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך; געברייעטן מעד אין אַ פּסח׳דיק קעסטעלע און די מצות וואָס זענען אַריינגעלייגט געוואָרן אין אַ קאָרב וואָס הייגגט פון פּאָלאָפּ.

די ווייסע־חברה־ניקעס ווייסן אויך ניט ווו פריער זיך אַהינצוטאָן: לויפן צום געוויסער, אָדער זיין ביים שניידער און שוסטער אויסצוגעפונען צי די שיך און דער גאַרניטער זענען שוין פאַרטיק, אָדער שטאָפּן די עופות און כאַפּן אַ האָן וואָס האָט געמאַכט אַ ויברח.

דערוויל גייען אָן די הכנות: מ׳האַקט ראָזשינקעס פאַר יין־צימוקים, מ׳פּרעגלט שמאַלץ אויף פּסח און מ׳טוט אַנדערע זאַכן וואָס זענען נויטיק.

ווען ס׳קומען אָן די לעצטע טעג פאַר פּסח, באַזאָרגן די בעלי־בתים דעם „מכירת־חמץ״. דאָס ווערט, פאַרשטייט זיך, געטאָן ביים רב, און סטעפּאַן דער שבת־גוי איז דער כלומרשטער „קויפער״. די וואָס זענען מעהר מדקדק באַקן אַליין מצה־שמורה. ס׳איז, אפילו, ניטאָ קיין צייט צו עסן. כאַפּט מען אָפּ אַ טרוקענעם ביסן און מ׳איז יוצא. מענער מוזן העלפן אויסכשרן די פאַנען און אַנדערע כלים, טישלאַך, בענקלאַך, די פּליטע און דעם באַק־אויוון פאַר טשאָלענט. ס׳ווערן אויפגעזאָטן קעסלען מיט וואַסער

און אין זיי ווערן אַריינגעוואָרפן אָנגעברענטע אייזנס און שטיינער. דאַן ווערט אַלעס געבריט מיט הייס וואַסער און אָנגעהיצט מיט די אָנגעברענטע אייזנס. מיט פסח שפּילט מען זיך ניט! פאַר חמץ משהו איז דער עונש — כרת.

און אָט קומט אָן די נאַכט פון בדיקת חמץ. אַלעס איז גרייט: אַ וועקסן ליכטל, אַ הילצערנע לעפל, אַ פלעדערוויש, אַ ווייסע שמאַטקע, שטיקלאַך חמץ אויסגעלייגט בסוד־סודות אויף באַשטימטע פלעצער, כדי דער טאַטע זאָל ניט וויסן ווו. דער טאַטע דאַרף געפונען דעם חמץ, כדי ער זאָל, חלילה, ניט מאַכן קיין ברכה לבטלה.

ערב פסח איז מען אויפגעשטאַנען פריה, אָפּגעגעסן בחפזון דעם חמץ — בולקע מיט מילך — באַהאַלטן די עטלעכע חמצדיקע גלעזער, פאַרענדיקט דאָס כשר'ן, און באַלד פאַרבעטן ר' „פסח"ן אַריינצוקומען אין שטוב.

פאַר ערב פסח בלייבט אָבער נאָך פיל אַרבעט: אָנשטויסן פאַרפעלאַך, צוגרייטן מצה־מעל און חרוסת. די סעודה איז זייער אַ מאַגערע, כדי מ'זאָל האָבן מער אַפּעטיט ביים סדר. די גמרא זאָגט, אַז עסן מצה ערב פסח איז ווי די תאוה צו אַ כלה, הגם מ'מוז מודה זיין אַזביידע תאוות זענען, דוקא, ניט אַזוי גלייך...

דער סדר ווערט אָפּגעריכט לויט אַ באַשטימטן סדר: קדש, ורחץ, כרפס. טעות'ן ביים סדר זענען שוין באַשריבן געוואָרן און ס'זענען פאַראַן גענוג אַנעקדאָטן וועגן דעם.

ל"ג בעומר און שבועות

אַוועק דער יום־טוב פסח. ס'קומען אָן שיינע טעג. די זון וואַרעמט. מענטשן הויבן זיך אַרויסצוגיין אויף שפּאַציר. גראָזן באַווייזן זיך מיט זייער דעליקאַטער גרינקייט. אויף בוימער קומען אַרויס די קנאָספּן. בלומען פון אַלערליי קאָלירן און שמעקעדיגע ריחות. ס'באַווייזן זיך אַלערליי באַשעפענישן.

פרילינג איז שוין דאָ. וואַלד, פעלד, גאָרטן לעבן אויף, דערוואַכן פון שווערן ווינטערדיקן שלאָף. דאָס נײַ־ונד פאָלק דערפילט אויף דעם אָנקום פון נייעם לעבן, הגם די נאַטור איז ניט זיינע. ס'קומען איצט אַריין די ספירה־טעג. אַנשטאָט ס'זאָל זיין אַ דערמאָנונג אויף דער פאַרבינדונג צווישן מענטש און ערד, איז עס גאָר אַ צייט פון אבלות, ווייל ס'איז דורכגעפאַלן דער העראָאישער בר־כוכבא מיט זיינע חיילות, וועלכע האָבן געקעמפט פאַר דער ייִדישער אומאָפּהענגיקייט קעגן דעם רוימישן יאָך.

אין די ספירה־טעג זענען שמחות און חתונות פאַרבאָטן. באָדן זיך אין טייך אָדער שפּילן זענען אויך ניט דערלויבט. אויסנאָמען זענען די לעצטע טעג פון ניסן און די ערשטע טעג פון סיון, דערהויפּט ל"ג בעומר, אָבער דאָס זענען בלויז ווי אינזעלאַך אין מיטן ים. אַלע אַנדערע טעג זענען אָנגעפילט מיט טרויער. ל"ג בעומר איז דאָך אַן אָנדענק אויף די 24 טויזנט תלמידים פונם גרויסן תנא ר' עקיבא, וועלכע האָבן זיך

אַנגעשלאָסן אַן דער רעוואָלוציע געגן רוים און האָבן געקעמפּט אין ביתר. די רוימער האָבן אין די זיבן וואָכן פון ספירה פאַרטיליגט אַסך פון די תלמידים מיטן אויסנאַם פון ל״ג בעומר ווען קיינער איז ניט אומגעקומען. דאַריבער איז עס געבליבן אַ יום־טוב לדור דורות.

דערהויפּט איז עס אַ באַליבטער טאָג ביי יינגוואַרג. אַזוי ווי מ׳דאַרף ניט גיין אין חדר, פּעדערט מען זיך אינדערפרי. מ׳גייט דאָך אויף מלחמה געגן די יידישע שונאים, איז מען באַגייסטערט. יינגלאַך גרייטן זיך צו מיט אייגן געמאַכטעס געווער — אַ ראָד ביקסל אויפן אָרט פון אַ פייל און בויגן, וואָס שיסט מיט אַרבעס אָדער קאַרשן־ביינדלאַך. מ׳איז באַהערשט פון רוח־הגבורה. איין קליייניקייט — אַ מלחמה מיט גוג ומגוג. בקאָמפּאַניע גייט מען אַוועק אין די פעלדער. אָבער אַזוי ווי דער גאַנג איז דורך די גויאישע גאַסן, באַווייזט זיך טאַקע באַלד דער שונא — אַ שגץ מיט אַ בייזן הונט. „זשידי״! דערהערט זיך אַ געשריי און די חדר־יינגלאַך לויפן שוין דערשראָקענע. יידן זיינען דאָך אין גלות. מ׳קומט אָט מיט אַ אָפּגעריסענער פּאָלע און אַ ביס אין לידקע. די מלחמה איז פאַרענדיקט און וועט זיך אין קומענדיקן יאָר נאָכאַמאָל איבערחזר׳ן.

עטלעכע וואָכן שפּעטער קומט אָן דער ליבער יום־טוב שבועות — זמן מתן תורתנו. קורץ פאַר יום־טוב גייט מען זיך שוין באָדן. יינגלאַך — אויף דער גרעבליע אונטערן בוים און די וואָס לערנען שוין חומש — גלייך מיט „עמך״ און פערד אונטער די זאַסטאַוועס. עלטערע בעלי־בתים, פיינשמעקער, וועלכע ווייסן ניט פון אַנצאָגן, באָדן זיך אַביסל ווייטער, בצנעה פאַרשטייט זיך, נעבען גאַוועניץ.

ווען דער ליבער יום־טוב קומט אָן איז מען פריילאַך. שבועות האָט ניט קיין שווערע רעגולאַציעס: מ׳עסט ווו מ׳וויל, ניט ווי סוכות ווען מ׳דאַרף עסן אין סוכה, און מ׳עסט וואָס מ׳וויל, ניט ווי פּסח. ס׳איז אַ מנהג צו עסן מילכיגס מיט באַזונדערע פּאָטראַוועס: קעז, בלינצעס און סמעטענע מיט גרינסן. דער יום־טוב ווערט באַצירט מיט בלושטש און גרינסן וואָס מ׳באַקומט בחינם פון גאַוועניץ. אַ יום־טוב אַ מחיה. ניטאָ קיין צרות פון חמץ און טריפנדיקע טראָפּנס דורך דעם סכך...

צבי מתיסון (ניעוויאדאמי)
(ניו־יורק)

ממחוז העבר*

(מסכת־זכרונות על העשור האחרון של המאה ה־19 והעשור הראשון למאה ה־20)

מצבה הגיאוגרפי של ציחנוביץ

ציחנוביץ הישנה (אַלט־שטאַט) שוכנת על הגדה השמאלית של הנהר נורץ. במרחק של קילומטרים אחדים מהעיירה משתפך הנורץ אל הנהר הגדול בוג. מעבר לנהר נמצאת העיר החדשה (ניי־שטאַט) וגשר היה מאחד את שני פלגי העיירה.

הנהר נורץ היה הגבול בין פלך גרודנה ופלך לומז׳ה. העיר הישנה נכללה בפלך גרודנה והחדשה — בפלך לומז׳ה. מעבר לבוג השתרע פלך שדליץ. פלכי לומז׳ה ושדליץ היו בין עשרת פלכי פולין בימי הצארים.

מחמת קרבתה של ציחנוביץ לפולין, דברו בה היהודים בהברה פולנית. את המלה „ברוך״, למשל, היו מבטאים „בוריך״, אולם, מאידך גיסא, בטאו את החולם כצירה כמו בליטא. את המלה „העולם״ היו מבטאים „העילם״.

העיירות הסמוכות לציחנוביץ היו בריינסק ממזרח, סמיאטיטש מדרום־מזרח וצ׳יז׳ב מצפון־מערב. הערים הגדולות הן: ורשה מדרום־מערב, ביאליסטוק מצפון־מזרח ובריסק מדרום־מזרח, באופן שהעיירה נמצאת במשולש ורשה־ביאליסטוק־בריסק.

חוץ מהיהודים גרו בעיירתנו פולנים־קתולים, גרמנים־לוטרנים ורוסים־פרבוסלבים. הפולנים היו ברובם אכרים. רוב הגרמנים היו בעלי בתי־חרושת לטכסטיל. הרוסים כיהנו, בעיקר, כפקידי־ממשלה.

הפולנים שב„אַלט־שטאַט״ הוכרחו על־ידי הממשלה הרוסית לחוג את חגיהם לפי הלוח הפרבוסלבי הישן, בשעה שהפולנים שב„ניי־שטאַט״ הורשו לנהוג לפי הלוח האירופאי החדש, כמו הקתולים בכל העולם. נמצאנו למדים, שהפולנים המערביים נהנו יותר מחופש הדת מאשר אחיהם המזרחיים.

ציחנוביץ היתה עיירה תעשיתית. בתעשית האריג הועסקו הגרמנים והיהודים. היו בתי־חרושת גדולים, שקראו להם „פאַראָווקעס״, כי הונעו בכוח הקיטור. כמו־כן

---

* בעל הזכרונות האלה הוא בן מתת הנפח, נכדו של יעקב סמוליאר. בית הוריו, והמפחה שבו, היה הבית הראשון אחרי הכנסיה הקתולית.

היו בתי־חרושת לכפתורי־צדף. גרו בה גם יהודים עשירים, סוחרי צמר ויערות. היו בה בעלי־מלאכה שונים: חיטים, סנדלרים, כובענים ונפחים, שמכרו תוצרתם לא רק בציחנוביץ, כי אם גם בעיירות הסמוכות לה.

מכס הבשר

(קאָראָבקע בלע״ז, ובאידיש של ציחנוביץ „קריבקע״)

לפני מלחמת־העולם הראשונה היה מכס הבשר בעיירתנו קופיקה וחצי (או שלושה גראָשן, אַ דרייער) על כל פונט בשר כשר. מהכנסת המכס הזה היו משתמשים למשכורת הרב ולצרכים אחרים.

האופן של גביית המכס היה מסובך, מחמת התערבות הממשלה בענין זה. לפי החוק נמסרה זכות גביית המכס בחכירה פומבית (ברוסית טורגי) זאת אומרת, מי ששילם יותר קיבל את הזכות ונעשה למוכס. החכירה הפומבית הוכרזה בכל שנה בעיר־המחוז ביעלסק. החוכר הכניס את דמי החכירה לקופת־הממשלה, והקהילה צריכה היתה לפנות לממשלה כל פעם שהיה צורך בכסף.

אבל זה היה להלכה בלבד. למעשה, כמעט שאי־אפשר היה לקהילה להשיג כסף מהממשלה. ולא עוד, אלא שהיה ידוע שלפעמים קרובות היתה הממשלה מוציאה מכספי המכס שנגבה מאת היהודים לצרכי בתי־תפלה נוצריים. רק לעתים רחוקות ובמקרים יוצאים מהכלל השיגה הקהילה מהממשלה סכום־כסף מכספי המכס — למשל, כשבנו מחדש את בית־המדרש הישן בראשית שנות התשעים של המאה הי״ט.

כדי לספק צרכי הקהילה, הנהיגו את המנהג הבא: הרב ובעלי־בתים אחדים היו נוסעים לביעלסק לחכירה הפומבית והוסכם ביניהם לא להעלות את דמי־החכירה יותר מסכום ידוע, על־פי־רוב, אלף ומאתיים רובל לשנה. הסכום הזה נמסר לקופת המחוז בביעלסק בתשלומים של מאה רובל לחודש.

בשובם לציחנוביץ הכריזו עוד הפעם על חכירה פומבית, כמובן, בלי התערבות הממשלה. החכירה הזאת הכניסה לקהילה אלפים אחדים לשנה. זאת אומרת, דמי־החכירה כללו אלף ומאתיים הרובל של החכירה הרשמית, שהיו צריכים למסור לממשלה, ועוד אלפים אחדים לקופת הקהילה — למשכורת הרב ולצרכים אחרים.

המוכס (או בלשון ציחנוביץ „המחזיק בקריבקע״) היה גובה שלושה גראָשען מכל פונט וזה הכניס לו, כנראה, די רווח, כי תמיד היו קופצים על החכירה.

כדי שלא להביא בשר מ„ניי־שטאָט״, ששם לא היה מכס על בשר (בפלכי פולין היו חוקים אחרים) העמידו שומר על הגשר והיה בודק כל מי שנשא חבילה מ„ניי־שטאָט״. ואם מצא בשר — היה מחרים אותו.

חוץ ממכס הבשר היתה הממשלה גובה מהיהודים „מס הנרות״ (סוואֶצ׳נוֹי סבאָר)

כרובל וחצי לשנה מכל משפחה. לא ידוע, אם באופן רשמי היה המס הזה לטובת היהודים. למעשה, לא נהנו היהודים מהמס הזה כלל וכלל.

בית־הכנסת, בתי־המדרש, מנינים ו„שטיבלאך"

בית־הכנסת שבציחנוביץ היה מפורסם בכל הסביבה בגדלו וביפיו, ובעיקר, במעשה־האמנות של ארון־הקודש. כשנזדמנו אורחים אלינו הראו להם, בראש וראשונה, את בית־הכנסת שהיה כלול בהדרו. לפי אגדה ששמעתי בילדותי, נבנה בית־הכנסת הודות לתמיכתו של פריץ אחד, שהיה אוהב־ישראל.

בבית הכנסת לא היה תנור בנמצא, ובחורף כמעט ולא התפללו בו. גם בקיץ, לא התפללו בו הרב ובעלי־הבתים החשובים, כי אם בבתי־המדרש. אולם, בראש־השנה ויום־כיפור היה בית־הכנסת מלא מפה לפה, וגם הרב בא להתפלל בו. בליל „כל נדרי" היה בא הפריסטאַוו, והחזן ר' דוד קאַמין היה שר את ההמנון הרוסי „אל צאַר שמור". המנון זה נקרא בפי היהודים „באַזשיצע".

מזוזה לא היתה בבית־הכנסת, כי אמרו: „כולו קודש בלי מזוזה", והיהודים בהיכנסם היו מנשקים את הכותל החשוף. בפינה הצפונית־מערבית עמד „כסא של־אליהו" — מושב הסנדק בשעת ברית־מילה. כנראה, שלפנים היו עורכים את טכס הברית־מילה בבית־הכנסת.

בפינה הדרומית־מערבית עמד סולם מרובע שהגיע עד התקרה. הסולם עמד על גלגלים, ואפשר היה להעבירו ממקום למקום בעת שסידו את התקרה.

בפרוזדור הנקרא „פאַליש" היו שני חדרים בשני קצותיו, ששימשו חדרי־לימוד ל„תלמוד־תורה" — מוסד שלמדו בו יתומים וילדי העניים, שידם לא השיגה לשלם שכר לימוד למלמד פרטי. זוכרני אחד המלמדים שב„תלמוד־תורה", שמואל־אלעזר, שבנו למד יחד אתי באחד החדרים הפרטיים, ומדי בקרו ב„חדר" שלנו היה המסכן שופך מרי־שיחו ומרי־לבו על הצרות שגורמים לו ה„שקצים" ב„תלמוד־תורה", ובדברו היו עיניו זולגות דמעות.

בית־הכנסת נהרס על־ידי הצבא הרוסי בברחו מפני הגרמנים במלחמת־העולם הראשונה. בבקרי בציחנוביץ בשנת 1935 כאב לבי בראותי את החורבה שנשתירה מהבנין המפואר. פינה אחת שבבנין תוקנה ושוכן בה בית־ספר עברי קטן. אחד המורים היה יעקב גולומב (גיסו של הרב ד"ר ווינברג), חתנה של שינע־ריווע האופה. בנה, ר' יחיאל־יעקב ווינברג, היה רב בפילווישקי, פלך סובאלק, והוא גדול בתורה. לפני מלחמת העולם השניה עמד בראש בית־המדרש לרבנים בברלין. כעת הוא מתגורר בשווייץ.

בית־המדרש של החיטים

היה בציחנוביץ בית־מדרש לחיטים („דער שניידערשער בית־מדרש"). כפי הנראה, לא בנוהו מחדש אחרי השריפה הגדולה שהיתה בסוף הקיץ של שנת 1900, והחיטים, מהם שהתפללו אחר־כך במנין לחיטים באיזה בית פרטי, ומהם שנפוצו ביתר בתי־התפילה.

בית־המדרש לחיטים הצטיין בזה, שתמיד היה בו מגיד, שדרש לפני החברים לעתים תכופות. התפקיד העיקרי של מגיד בימים ההם היה, כמובן, להוכיח ולהטיף, ללמד ולחנך. אבל דבריו של מגיד טוב, המשלים, האגדות וספורי המעשיות שסיפר, היו גם מקור עונג ושעשועים לקהל השומעים.

מגיד אחד היה לחיטים, שאמרו עליו שהוא מקובל, והיו באים אליו בהזדמנויות שונות לקבל ממנו ברכה. מגיד אחר היה ידוע בכינויו „המגיד מסמיאטיטש", כי היה מגיד שם לפני בואו לבית־המדרש של החיטים בציחנוביץ. שמו היה ר' איצ'י תנחום'ס, ומוצאו משטויבץ, עיירתו של זלמן שזר. בספרו „כוכבי בוקר", עמוד 68, מתאר שזר את ר' איצ'ה במלים אלו: „המגיד־המלמד ר' איצ'ה תנחום'ס היה מלמד תנ"ך בעיירתנו ומגיד נודד מחוץ לעיירתנו. נפשי כלתה בי לשמוע מפי חברי שהיו מתלמידיו, באיזו מתיקות נגונית הוא מבאר את הפסוקים היקרים: „יונתי בחגוי הסלע, בסתר המדרגה"! ו„איכה היתה לזונה קריה נאמנה"! — אוי, וויי, ווינד איז מיר — „מלאתי משפט, צדק ילין בה; ועתה — מרצחים"! סמרו השערות לשמוע. ואני לא יכולתי לסור מבתי אבלים כשהיה ר' איצ'ה תנחום'ס מתישב על הכסא, בפני היתומים העגומים היושבים כפופים על שרפרפיהם, היה פותח בספר „איוב" ומפליג בניגונו העצב: „יאבד יום אולד בו; והלילה אמר: הרה גבר". אולם, היה ר' איצ'ה זה גם להוט אחרי הטיפה המרה ורינוו אחריו שאינו מדקדק במצוות".

גם בציחנוביץ הירבה לשתות ואמרו עליו, שאינו ירא־שמים ביותר. בכל זאת היו דרשותיו מושכות תמיד קהל רב. הוא היה מתלוצץ ואומר על עצמו: „אחרי עשני סיגריה בשבת אני שותה כוס יי"ש וריח היי"ש מפיג את ריח הטבק. ובתשעה־באב, כשאני שותה כוס יי"ש, אני מעשן סיגריה, כדי הטבק יפיג את ריח היי"ש מפי. אבל, ביום־כפור אין עצה ואין תבונה, כי אסור גם לעשן וגם לשתות"...

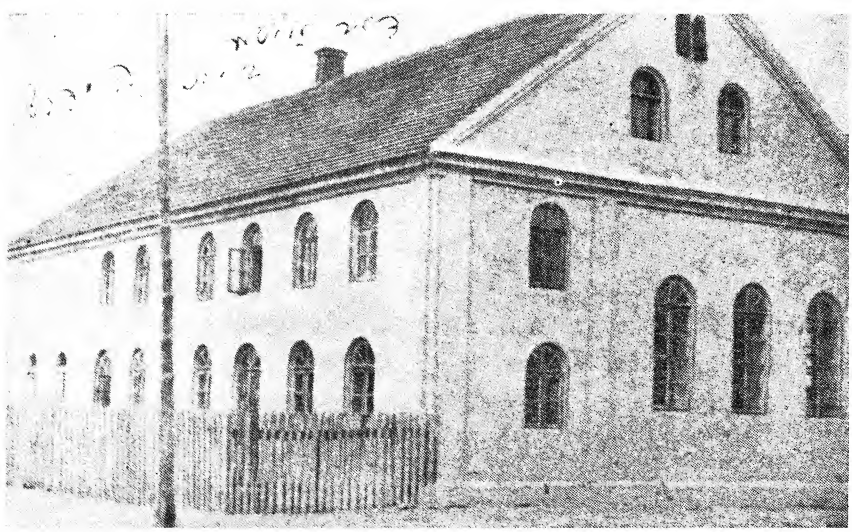
בית־המדרש הישן ובית־המדרש החדש

בראשון היו מתפללים האדוקים ביותר ושימש גם מקום־לימוד לאלה, הקובעים עתים לתורה. היו שם הרבה ספרי־קודש — גמרות, משניות, מדרשים, „עין־יעקב" וכו'. שם התכנסו גם חברות ללמוד תורה בצוותא, כגון „חברה ש"ס", „חברה משניות" ו„חברה עין־יעקב".

הרב היה מתפלל תמיד (פרט ל„ימים הנוראים״) בבית־המדרש הישן. (אחר־כך הנהיגו, שהרב יתפלל בבית המדרש החדש ביום שני של כל אחד משלושת הרגָלים). באגף בית־המדרש הישן היה בית־מדרש קטן, שקראו לו בלשון הקטנה „דאָס קליין בית־מדרש׳ל״, בו היו מתפללים בעלי־מלאכה וחנונים, שבימות־החול היתה שעתם דחוקה ולכן התפללו בחיפזון. לתפילת מנחה היו שם מנינים רבים: מנין אחד גמר ומנין שני התחיל.

בעלי־הבתים שבבית־המדרש החדש היו קצת יותר ליברליים בדעותיהם מאלה שבבית־המדרש הישן. מטיפים ונואמים ציוניים הובאו על־פי־רוב לבית־המדרש החדש. נדמה לי, שבבית־המדרש הישן לא נתנו למטיפים אלה רשות להטיף. זכורני, פעם אחת הובא לבית־המדרש החדש ד״ר וולף, ששימש כרופא בציחנוביץ עד מלחמת רוסיה־יפן בשנת 1903, לנאום אחר שובו מאחד הקונגרסים הציוניים הראשונים. הוא עמד על הבימה חבוש כיפת משי, אבל בלי טלית, ונאם באידיש מתובלת במלים גרמניות. אחר הנאום הזה היו האדוקים קוראים באנחה: ה„גוי״ הזה יביא לנו את המשיח?

בציחנוביץ היה אז מגיד קבוע, ר׳ משה־הלוי רובינשטיין, ומקומו היה בבית־המדרש החדש. בשבת אחר־הצהריים היה מלמד מדרש, או „עין־יעקב״, לאיזו חברה והיו משלמים לו רובלים אחדים לשבוע. ב„ימים הנוראים״ היה רובינשטיין החזן ל„מוסף״ באותו בית־המדרש, וגם מזה היתה לו הכנסה קבועה. אחר השריפה הגדולה שפרצה בשנת 1900, נעשה מגיד נודד והיה שב למשפחתו בציחנוביץ לחגים בלבד. בנו, יוסף רובינשטיין, זכה לעלות ארצה והוא מתגורר ביפו.

בית־המדרש הישן | The Old Synagogue | דער אַלטער בית־המדרש

שגם בבית־המדרש החדש היו חרדים ואדוקים, יעיד המקרה הבא, העולה בזכרוני משנות ילדותי. פעם, בשעת תפילת „מוסף" של יום־כיפור, נשמעו פתאום צעקות מ„עזרת־הנשים". השמש דפק בידו על המחזור, אֲבל הרעש לא פסק. עלו אנשים אחדים ל„עזרת הנשים" להיוכח מה קרה שם. וזה היה הדבר: אשה אחת מעיר אחרת, שביקרה אצל קרוביה בציחנוביץ, באה להתפלל. כאשר הנשים התבוננו בה וראו שאין „קאַפּלעט" (פאה נכרית) על ראשה ושערה נראה בחוץ, דרשו שתעזוב מיד את בית־המדרש, וכשלא נענתה להן החלו לגעור בה וקמה מהומה גדולה. בסופו של דבר הוכרחה האורחת לצאת מבית־המדרש.

בית־הכנסת ושני בתי־המדרש היו סמוכים זה לזה, ולכן נקראה השכונה „חצר בית־הכנסת" (דער שול־הויף). היו עוד שני בתי־מדרש קטנים. אחד נקרא „דער שלאַכעצקער בית־מדרש" (בית־המדרש של האצולה) והשני היה בית־המדרש של מענדיל רוזנבלום. כמו־כן התקימו מנינים רבים בבתים פרטיים.

היו גם שני בתי־תפילה קטנים של חסידים, שנקראו „שטיבלאך", אחד של חסידי גור, ששוכן בדירה שכורה, והשני של חסידי ראַדזין, „בעלי התכלת", כי הם היו שוזרים פתיל תכלת בציציותיהם. אחד הרביים שלהם מצא, לדבריו, את החילזון שלפי המסורת צבעו בדמו את פתיל התכלת של הציציות. בית־מדרש זה נמצא בביתו הפרטי של ראובן (גדליה'ס) שוֹטלנדר. מזה אפשר להסיק, שמספר החסידים בעיירתנו לא היה גדול ביותר.

רבנים וחזנים

בימי שימש כרב בציחנוביץ הגאון המפורסם ר' אליהו־ברוך קאמאי. הוא עזב את עיירתנו בשנת 1899, כשמונה כרב וראש־ישיבה במיר. לרב אליהו־ברוך היו שמונה בנים ובנות. הראשונים הלכו בדרך אביהם והבכור ר' אברהם־הירש היה רב וגדול בתורה ואחרי פטירתו של ר' אליהו־ברוך, מילא את מקום אביו כראש־ישיבה במיר. הוא ניספה בידי הנאצים. אולם, הבנים הצעירים של ר' אליהו־ברוך כבר הושפעו מהעת החדשה.

פעם, ביום ששי אחד בקיץ של שנת 1906, ז. א. אחרי המהפכה הראשונה ברוסיה, הביאו לציחנוביץ בתוך אסירי־מלכות האחרים את בנו הצעיר של ר' אליהו־ברוך, יוסף קאמאי, שנאסר באיזו עיירה בפלך וילנה, באשמת פעולה מהפכנית. הסיבה שאסירים אלה הובאו לציחנוביץ היתה בכך, כי גם לאחר עזבם את עיירתנו, היו עדיין נכתבים שם בפנקסי־הממשלה.

נמצאו בעלי־בתים אחדים, שהוציאו את יוסף על אחריותם, ואנו הצעירים השגנו עבורו את הבגדים ההכרחיים ביותר, כי מלבושיו היו קרועים ובלויים. למרות כל התלאות שמצאוהו היה יוסף שרוי במצב־רוח מרומם ובידח אותנו במין נאום מהפכני בניגון

הידוע של מגיד מהטיפוס הישן. במוצאי־שבת מסרנו לו רובלים אחדים להוצאות הדרך ועקבותיו נעלמו.

אחר־כך נודע לנו שהוא הגיע לארצות־הברית, היה פעיל בתנועה האידישיסטית ועסק בהוראה בבתי־הספר האידישאיים. בשנת 1955 נהרג יוסף קאמאי באופן טראגי בעיר דטרויט.

אחרי שר׳ אליהו־ברוך עזב את עיירתנו, נתקבל כרב ר׳ שניאור־זלמן שניאורסון מהעיר קרקנובה *.

במשך שנים רבות היה ר׳ דוד קאמין חזן ושוחט בעיירתנו. הוא היה חשוך־בנים והיה מגדל יתומות בתוך ביתו ומשיאן בהגיען לפרקן. הוא היה חובב־ציון ובשנת 1912 (או 1913) עלה ארצה והשתקע בירושלים.

מלמדים ומורים

סדר הלימודים כזה היה בימים ההם: הילד (ילדות לא למדו ב„חדר") היה מתחיל ללמוד ב„חדר" בהיותו בן 5. במשך ארבעה „זמנים" (ה„זמן" היה מפסח עד סוכות ומסוכות עד פסח) למד אלף־בית, קריאה בסידור, תפילה רהוטה והתחלת חומש. אז עבר התלמיד ל„חדר" השני ובמשך שלושה או ארבעה „זמנים" למד חומש ורש״י עד התחלת גמרא. ב„חדר" השלישי לימדו, בעיקר, חומש, רש״י וגמרא. רוב הזמן היה מוקדש לגמרא. לימדו גם קצת נביאים, אבל לא היה זה לימוד של־קבע. ב„חדר" הרביעי לימדו גמרא, גמרא וגמרא, אלא שביום ששי (מחצית היום) ובשבת אחר־הצהריים לימדו חומש ורש״י ולפעמים קצת נביאים. ל„חדר" החמישי הגיעו נערים בעלי־כשרון בלבד.

לימוד הגמרא עמד על מדרגה גבוהה והכינו את הנער ללימוד עצמי. לזה היו קוראים באידיש „מאַכען אַ ליינען". (נחלקו חוקרי אידיש בכוונת המלה „אַליינען". יש אומרים שזוהי „קריאה", כלומר, הנער היה צריך לקרוא דף גמרא בלי עזרת המלמד. ויש אומרים, שהמלה „אַ ליינען" נגזרה מהמלה „אַליין", זאת אומרת, שהתלמיד היה צריך ללמוד את הדף בעצמו). אחוז מסוים מתלמידים אלה נסע אחר־כך לישיבות.

שני מלמדי הגמרא המעולים ביותר היו אז מנדיל טוב׳קעס (חתן טובקע) ומנדיל חיים־חייקל׳ס (חתן חיים־חייקל). מהראשון היו עוברים לשני.

בכתבי את הדברים האלה, עולה בזכרוני „מעשה נורא" שקרה במשפחת מנדיל טוב׳קעס בזמן שלמדתי בחדרו (ב־1898, או 1899). גיסו של המלמד, אחי אשתו, שרת בצבא. בשובו לציחנוביץ נשא אשה ופתח מספרה. בימים ההם לא היו בנמצא בעיירתנו יהודים רבים, שעברו על הלאו: „ופאת זקנכם לא תגלחו". נפוצה השמועה ה„נוראה",

---

* ב„ניי־שטאָט" היתה אז קהילה מיוחדת עם רב מיוחד, רב יהודה החנוכי.

שבחורים יהודיים באים אל המספרה שלו והוא מגלח את זקנם. למרות כל מיני שידולים ואיומים מצד משפחתו וקרוביו החרדים, לא רצה להבטיח שלא יגלח יהודים.

ויהי היום ואשתו ילדה בן זכר. באו האדוקים אל הגלב והיתרו בו, שלא ימולו את בנו אם לא יבטיח ב„תקיעת כף" שלא יוסיף לגלח יהודים. אבל הגלב עמד במרדו ולא נכנע. הגיע היום השמיני והמוהל לא בא, ואיש לא בא ל„ברית". באה שעת הצהריים, חלפה שעה ועוד שעה, עוד מעט תשקע השמש, והיום השמיני למילה יעבור. סוף־סוף בא אבי הילד לרב בראש מורד והבטיח ב„תקיעת־כף" כדרוש, ואז ערכו בחיפזון את הטכס של ברית־מילה אצל הגלב כדת וכדין — ביום השמיני.

מלמד־הגמרא בעל מדרגה הגבוהה ביותר בעיירתנו היה, כאמור, מנדיל חיים־חייקל׳ס (קוזובסקי). הוא היה מחסידי קוצק. אפילו, לסעודת־שבת לא ישבו הנשים יחד עם הגברים. הנשים אכלו לחוד במטבח. הוא היה מסביר באופן מצוין את סוגיות הגמרא והתיחס לתלמידיו, שהיו על־פי־רוב בני 13—14, כאל מבוגרים. ששה תלמידים בלבד היו ב„חדר" שלו. שכר־הלימוד היה „גבוה" — עשרים רובל ל„זמן". בממוצע השתכר חמשה רובל לשבוע. בנו אברהם (שהיה בן־גילי) היה אחר־כך ל„משכיל" ונסע לישיבת אודיסה המודרנית, שרב חיים טשרנוביץ („רב צעיר") עמד בראשה. בתו חנה עלתה ארצה לפני מלחמת העולם הראשונה ומתגוררת בנהלל.

לבתי־העשירים היה בא מורה לשעה בכל יום ללמד את הנערים (ולפעמים גם את הנערות) לימוד־חול, היינו, עברית, רוסית, חשבון וכו׳. לפעמים היה גם לימוד התנ"ך נכלל בתוך הלימודים החילוניים. היו אז שלושה מורים מפורסמים: לוס, טשאַרנעוויטש ולייבל אַלטער־נאָטעס. על־ידם נמצאו עוד מורים אחדים ממדרגה יותר נמוכה.

בקיעים ראשונים בחומת ההווי הישן

עד מלחמת רוסיה־יפן (1903—1904) היה אורח החיים מסורתי וכמעט שלא היו בנמצא אפיקורסים, או מורדים. היה יוצא־דופן אחד, רופא העיירה ד"ר וולף, שביקר בבית־הכנסת ביום כיפור בלבד, שעות מספר, לא כל היום. אמרו עליו, שהוא אוכל טריפה ועל־כך ספג קללות רבות מפי הנשים (מאחורי גבו, כמובן), אבל, כנראה, לא הזיקו לו הקללות. הוא היה טוב־לב ואוהב־אדם. פעם נקרא לביתנו ואחר שבדק את החולה ורשם את הרפואה וקיבל את שלושים הקופיקות, התבונן בדירה ושם את המטבעות תחת הכר של החולה, והלך לו...

הוא היה מתרועע עם פקידי־הממשלה הגויים. ספרו אז עליו מעשיה כזו: פעם אחת, כששיחק הד"ר וולף בקלפים עם הפקידים, היו צריכים לקלפים חדשים. שלחו את המשרתת לקנות קלפים ואמרו לה, שתיכנס לחנות הנוצרית (בציחנוביץ היתה אז חנות אחת נוצרית, סמוך לכנסיה הקתולית, ועל השלט היתה כתובת חריסטיאַנסקאַיאַ

לאַווקאַ). קם הד"ר וולף ואמר: דרך העולם היא, ששלט על חנות מודיע על הסחורה הנמכרת בחנות, כגון, חנות־מכולת. ואם הכתובת על השלט של אותה חנות היא „חנות נוצרית", משמע שמוכרים בה נצרות, ולכן אני מתנגד שנקנה קלפים בחנות ההיא. הודו לו חבריו, והמשרתת נשלחה לחנות יהודית.

כשפרצה המלחמה בין רוסיה ויפן נתגייס הד"ר וולף לצבא ונשלח לחזית. אחרי שובו מהמלחמה השתקע בביאליסטוק.

בעונת הסתיו היו הבחורים שהצטרכו להתגייס לצבא (קראו להם „פריזיוויניקעס") מתחברים לחבורה ודרשו מהקהילה להעניק להם איזו תמיכה. טענתם היתה, שבני העשירים משתחררים תמיד, יוצא איפוא שהם משרתים בצבא גם בעד בני הגבירים. התמיכה היתה ניתנת להם מימים ימימה, אבל מדי שנה בשנה היו מריבות, קטטות ועיכוב הקריאה. החל משבת „בראשית" היו צעירים אחדים נגשים, לפני קריאת התורה, אל ארון־הקודש בכל בתי התפילה ולא נתנו להוציא את ספר־התורה (לזה קראו „עיכוב הקריאה" ובאידיש „נישט לאָזען לייענען"). אחרי דין ודברים היו משתווים עמהם ומבטיחים מה שמבטיחים, והתפילה היתה נמשכת.

פעם אחת לא באו משום־מה לידי הסכם, ולא יכלו לקרוא בתורה ולהתפלל תפילת „מוסף". קהל המתפללים נאלץ לעזוב את בתי־המדרש. כדבר הזה טרם קרה בעיירה. כשנתרוקנו בתי־התפילה נעלו ה„פריזיוויניקים" את הדלתות והלכו להם. בשלוש אחר־הצהריים נפוצה שמועה שמישהו הצליח לפתוח את דלת בית־המדרש הישן. עד מהרה נתמלא בית־המדרש וקראו בתורה כדת וכדין.

בימים ההם נתקימו מלחמות בין שתי כנופיות של נערים, בשבת אחרי־הצהריים, אחת של „אַלט־שטאָט" ואחת של „ניי־שטאָט". כנופיה אחת עמדה בקצה האחד של הגשר והשניה בקצה השני ויידו אבנים זו בזו, והיתה אז סכנה גדולה לעבור את הגשר.

בציחנוביץ חנתה אז פלוגת אנשי־צבא, והקצין שלה החליט להפטר ממלחמות הכנופיות. ויהי בראש־השנה, שנת 1895, כשעמד הקהל על הגשר והתפלל תפילת „תשליך", באו פתאום פרשים, פרצו לתוך הקהל והיכו במגלביהם על ימין ועל שמאל. יהודים אחדים נפצעו. הקצין הצטדק לאחר־מעשה בטענו, שסבור היה כי הקהל שהתאסף על הגשר השתתף במלחמות האבנים בין שתי הכנופיות. מאז בטלו המלחמות שעל הגשר.

אחרי מפלת רוסיה במלחמתה עם יפן ופרוץ המהפכה בשנת 1905, החלו רוחות הדשות מנשבות ברוסיה, ובכלל זה גם בתחום המושב. עתונים חדשים הופיעו בורשה באידיש, שתפוצתם גדולה היתה. (לפני זה היו רק שני עתונים יומיים בעברית: „המליץ" בפטרבורג הבירה ו„הצפירה" בורשה). עתוני ורשה הגיעו לציחנוביץ ביום הופעתם, והעם הפשוט החל להרגיל את אזנו, קמעה־קמעה, למלים הלועזיות הקשות „ריבולוציה", „קונסטיטוציה" וכו'.

נחרת בזכרוני המאורע הבא: ביום 17 באוקטובר 1905 פרסמה הממשלה הרוסית

את המניפסט הידוע על מתן קונסטיטוציה ועל קריאת ה„דומה" (מעין פרלמנט). כאשר הגיע דבר המניפסט לציחנוביץ, קראו את הנוער לאסיפה בבית המדרש הישן. בתקופה ההיא היתה מפלגת ה„בונד" פעילה בעיירתנו. היא ארגנה את הפועלים אצל בעלי־המלאכה ויצאה בדרישה לקצר את יום־העבודה. סיסמתה היתה: לעבוד משבע עד שבע, כלומר, רק שתים־עשרה שעות ליום. זה היה מוזר בעיני רבים ששאלו: ומה יעשו הפועלים אחרי שעה שבע בערב? שהרי קודם לכן עבדו הפועלים 14 שעות ויותר ליום.

נמצא אז בעיירתנו איש אחד, שאמרו עליו שהוא חבר הועד המרכזי של ה„בונד" והוא נאם באותו ערב בבית־המדרש. הנואם הקסים את הקהל, ששמע נאום פוליטי בפעם הראשונה. הוא הסביר את ענין הבחירות ל„דומה" ואמר, שעלינו לדרוש שהבחירות תהיינה: א) כלליות; ב) שוות; ג) חשאיות; ד) ישרות, והוא באר באריכות כוונת כל דרישה ודרישה. כולם האמינו, שהיום הזה הוא התחלת תקופה חדשה בחיי עמי רוסיה והיהודים בתוכם.

פתאום נפתחה הדלת קמעה ואיש אחד הכניס ראשו וקרא: חומה, חומה! היה זה רפאל־הירש המלמד, שקרא לבתו נחמה שתעזוב את האספה. האב לא רצה, שבתו תשתתף באספה חשאית. אולם, הבחורה נשארה במקומה, והכרח היה לגרש בכוח את המלמד. אין ספק, שהיו אז עוד הורים, שלבם חרד לגורל בניהם ובנותיהם שהשתתפו באספה ההיא.

בית־הספר למלאכה

בציחנוביץ היה קים בית־ספר למלאכה לילדי היהודים, שלא רבים היו כמותו ברוסיה. ואלה תולדות המוסד, כפי שסיפרו בעיירתנו. בפטרבורג הבירה חי יהודי אחד מציחנוביץ, שהיה קנטוניסט, דהינו, אחד מאלה שנחטפו בימי ילדותם בימי ניקולאי הראשון ונשלחו לעומקה של רוסיה לעבוד אצל אכר רוסי ולשרת אחר־כך בצבא במשך עשרים וחמש שנים.

היהודי ההוא היה בין המעטים ששבו אל היהדות עם שחרורם מהצבא. לפני מותו הניח סך עשרים וחמשה אלף רובל לבניית בית־ספר למלאכה בציחנוביץ עיירת־מולדתו. הכסף היה מונח זמן רב בבנק בפטרבורג והצוואה לא הוצאה אל הפועל. האדוקים שבעיירתנו התנגדו ליסוד בית־ספר באמרם, כי הוא יטה את הדור הצעיר מ„דרך הישר". אולם, הזמן עשה את שלו, ההשכלה והציונות עשו את שלהן, והמאורעות הכבירים בעשור הראשון של המאה העשרים גרמו שסוף־סוף גברו הנאורים והמשכילים, ובשנת 1908 נפתח בית־הספר למלאכה. (אם איני טועה, עמד בית־הספר תחת השגחת „חברת מפיצי השכלה" וחברת „אורט"). בית־ספר זה היה אחד הגורמים להתחלת הסקולאריזאַציה, חילון חיי־היהודים בעיירתנו.

בימים ההם החלה רוסיפיקציה, כביכול, בין הצעירות והצעירים שלמדו את

השפה הרוסית. הם התחילו להשתמש בקריאת השלום הרוסית „זדראסטוויטיה" וקראו איש את רעהו כדרך הרוסים, בשם ובשם האב. היתה צעירה אחת ששמה הינדה ושם אביה משה. היות שבשפה הרוסית אין אות „ה" ומשתמשים במקומה באות „ג", היו קוראים לה גינדה מאָיסייעוונאַ...

ראשית התנועה הציונית

התנועה הציונית הגיעה לציחנוביץ בראשית צמיחתה, היינו, בסוף המאה התשע־עשרה. המטיפים הציוניים היו באים לעיירתנו לעשות נפשות לציון. הם נאמו, על־פי־רוב, בבית־המדרש החדש, שהיה מלא מפה לפה. זכורני מטיף אחד, שנשאר בעיירתנו במשך שבועות אחדים שנאם מדי ערב בערב והיה לו תמיד קהל שומעים.

נוסד אז קלוב ציוני, שקראו לו „בית הועד". נתקבל שם השבועון הציוני „דער איד". עתונים יומיים באידיש טרם היו אז. בחורף היו יהודים רבים מתאספים בבית־הועד בערבי־שבת הארוכים לשמוע לקח בנביאים ראשונים מפי המורה לוס, או בספר „חובת הלבבות" לרבנו בחיי, מפי המורה לייבל־אַלטער־נאָטעס. בשבת, אחרי סעודת הצהריים, באו רבים לבית־הועד לקרוא ב„איד". לפעמים היה מישהו מקריא מאמר או סיפור מהשבועון ההוא לפני הקהל. זכורני קריאת הספור „מנחם מנדיל" מאת שלום־עליכם, שנדפס אז ב„איד".

בזמן ההוא היה בציחנוביץ איש אחד, שהדריך את הצעירים הלאומיים, הציוניים והעבריים, הלא הוא משה־דוד הלר. הוא היה ממשפחת הגאון הנודע הלר. (אמו היתה ידועה בכנויה „לאה דעם רב'ס"). משה־דוד היה בקי באידיאולוגיות של כל המפלגות השמאליות שפרו ורבו אז ברוסיה, כגון, ה„בונד", „פועלי־ציון" למיניהם, ס. ס. „טריטוריאליסטים" וכו'. כיסיו היו תמיד מלאים עתונים, וקונטרסים וספרים היו תחת בית־שחיו, והיה מתוכח עם שליחי המפלגות השונות שביקרו בעיירתנו. הוא היה מקרב את הצעירים שקיבלו חינוך מסורתי ושידעו עברית וחיבב עליהם את הציונות ואת הספרות העברית. הוא־הוא שייסד בעיירתנו את ה„חדר המתוקן".

העליתי זכרונות מתהום הנשייה וספרתי על חיי עמנו בציחנוביץ בימים ההם, על המאורעות הרציניים ועל המקרים המגוחכים. החיים היו שאננים והלכו להם במסלולם העתיק עד פרוץ מלחמת רוסיה־יפן. המלחמה והמאורעות שלאחריה שימשו תפנית חדה בחיי היהודים שבעיירתנו, כמו בכל ערי תחום המושב. החינוך קיבל צורה חילונית והנוער החל לפרוק את עול הדת. ההגירה לאמריקה הלכה וגברה עד שהגיעה לשיאה ערב מלחמת־העולם הראשונה.

גיטעל פאקטשאזש
(קיבוץ שפיים)

ציעבאנאוויעץ מיט 70 יאר צוריק

די שרעקלעכע כאָליערע אין שטעטל

צוריק מיט אַ וועלכע 70 יאָר איז אונדזער שטעטל שיעור ניט אָפּגעמעקט געוואָרן דורך אַ מורא׳דיקער מגיפה, וואָס האָט געבושעוועט אין „ניי־שטאָט" און אין „אַלט־שטאָט".

די כאָליערע איז מיט אַ יאָר פריער אויסגעבראָכן אין דערבייאיקע שטעטלעך, איז מען זיך צעלאָפן צו אונדז און געבראַכט מיט זיך די קראַנקהייט.

די מגיפה איז אויסגעבראָכן אין אַזאַ פאָרם: מ׳האָט פּלוצים, ביינאַכט, דערפילט שטאַרקע קרעמפּן און ווייטיקן אין בויך און אין די פיס. די ווייטיקן זענען געווען אַזוי שרעקלעך, אַז מ׳האָט, ממש, געריסן פון זיך שטיקער לייב. ס׳איז דאַן געווען ביי אונדז בלויז איין דאָקטאָר. האָט ער זיך ניט געקאָנט אַ עצה געבן מיט די הונדערטער קראַנקע, וואָס האָבן געוואַרט אויף זיין הילף. ס׳האָט זיך אויף אונדז אויסגעגאָסן גאָטס צאָרן און ס׳איז טאַקע געווען ווי ס׳שטייט געשריבן אין דער הייליקער תורה „כי־אין בית אשר אין־שם מת".

דער אומבאַהאָלפענער דאָקטאָר האָט, פשוט, ניט געוווסט מיט וואָס צו באַקעמפן די קראַנקהייט, האָבן יידן זיך גענומען באַנוצן מיט „באַבסקע רפואות": מ׳האָט אָנגעהויבן רייבן דעם גאַנצן קערפּער מיט בראָנפן. געזונטע בחורים מיט קרעפטיקע הענט זענען געגאַנגען פון שטוב צו שטוב און האָבן געריבן. ווען מ׳האָט זיי געזען גיין אין גאַס, האָט מען אָנגעוויזן אויף זיי: „אָט גייען שוין די רייבער"!

מ׳האָט זיך ניט פאַרלאָזט אויף די רייבער אַליין, נאָר מ׳האָט אָנגענומען אַנדערע מיטלען אויך: מ׳האָט אויסגעקאָכט די ראָוועס מיט וואַפּנע, געגאָסן קאַרבאָל, מ׳האָט צעטריבן אַלע מאַרק־זיצערקעס און באַגאָסן זייערע פּרוכט מיט נאַפט און קאַרבאָל. און, אַז דאָס אַלעס האָט ניט געהאָלפן — איז מען אַוועק אויפן אַלטן בית־הקברות און מ׳האָט דאָרט געשטעלט חופות פון אָרעמע־לייט און יתומים מיט יתומות.

ס׳איז ספּעציעל איינגעקריצט אין מיין זכרון די גרויסע יסורים וואָס ס׳האָט געליטן מישקע ראָזענבערג (חיים ראָזענבערגס שוועסטער). מ׳האָט איר אַוועקגעשיקט אין אַ גסיסה־צושטאַנד קיין אָסטראָווע און זי איז דאָרט געשטאָרבן. מיר מיט מיין ברודער, איסר

סמאַליאַר, האָט מען אַוועקגעשיקט קיין טשיזשעוו, ווו מיר זענען געזעסן ביז די מגיפה האָט זיך איינגעשטילט.

די כאָליערע האָט געבושעוועט עטלעכע מאָנאַטן ביז ס׳איז געוואָרן קיל און ס׳זענען אָנגעקומען די פרעסט. ס׳איז כדאי צו באַמערקן, אַז געשטאָרבן זענען בלויז יידן. די גויים האָט די מגיפה ניט באַרירט.

די קללה פון אונזער שטעטל

ווי ס׳איז באַקאַנט האָט אונדזער שטעטל געליטן פון גרויסע שריפות, וואָס האָבן געבראַכט מיט זיך שרעקלעכע חורבנות. מ׳האָט געגלויבט אַז ס׳איז אַ פועל־יוצא פון אַ קללה, וואָס אַ גרויסער רב האָט פאַרשאָלטן אונדזער שטעטל. אין יענער צייט, אין די 80־ער יאָרן פונעם 19־טן יאָרהונדערט האָט ביי אונדז געוווינט אַ גרויסער רב, אַ גאון, מיטן נאָמען רב אייזיקל.

ווי ס׳איז דער מנהג העולם, האָט יעדער גרויסער מענטש אַ סך מתנגדים. אויך רב אייזיקל האָט געהאַט פיל געגנער און שונאים, וואָס זענען ניט געווען צופרידן פון אים און אים דערגאַנגען די יאָרן. ס׳איז דערגאַנגען אויף אַזוי ווייט, אַז זיי האָבן אָנגעשמירט דעם רבס שטול אין בית־המדרש מיט סמאָלע און דער רב איז געבליבן אַ צוגעקלעפּטער און זיך ניט געקאָנט רירן פונעם פּלאַץ.

ס׳איז דאַן געווען ביי אונדז אין שטעטל אַ גרויסער לץ מיטן נאָמען מאיר דער פעלדשער. ער איז געווען אי אַ פעלדשער און אי אַ ראַזירער. יעדן זונטיק פלעגט ער אויסזעצן אין אַ ראָוו אַ גרויסע שורה פון גויים, אָנשמירן זייערע מאָרדעס מיט זייף, איז געגאַנגען פון איין גוי צום צווייטן און „געקאָסיעט״ זייערע בערד.

מ׳האָט זיך געסודעט אין שטעטל, אַז דאָס אָנשמירן דעם רב׳ס שטול מיט סמאָלע איז געווען מאיר דעם פעלדשערס אַ שפּיצל. הכלל: נאָכדעם ווי דער רב האָט באַוויזן אָפּצורייסן זיינע מלבושים פון דער שטול, איז ער צוגעגאַנגען צום ארון קודש און געזאָגט, אַז אַזוי ווי סמאָלע ברענט — אַזוי זאָל אָנהויבן ברענען דאָס שטעטל.

און די קללה איז, טאַקע, מקוים געוואָרן: דאָס שטעטל האָט אָנגעהויבן ברענען! צוריק מיט אַוועלכע 80 יאָר איז אויסגעבראָכן אַ „מרדכי־מנשהקעס״ שריפה. ס׳איז דאַן אַראָפּ דער גאַנצער שול־הויף. דערנאָך איז אויסגעבראָכן „חיים־פייבל קאלאמאזש״ שריפה, אין וועלכער ס׳זענען אַוועק מיטן רויך כמעט אַלע יידישע הייזער, און ס׳זענען געבליבן בלויז די גויישע. אין יאָר 1915 איז דאָס שטעטל פאַרברענט געוואָרן דורך די רוסן, געדענקנדיק און זעענדיק מיט מיינע אייגענע אויגן עטלעכע פון די שריפות. פאַרשטייט איך ווי קלוג האָבן געזאָגט אונדזערע חכמים: „אל תפתח פה לשטן״...

דאָס יאָר 1905 אין ציעכאַנאָוויעץ

די רעוואָלוציאָנערע כוואַליעס זענען געקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ פון דרויסן — פון ביאַליסטאָק, אַלס אַ וויכטיקע אינדוסטרי־שטאָט, וועלכע האָט קאָנצענטרירט אין זיך פיל אַרבעטער, צווישן זיי אַ אָנגעזעענע צאָל יידישע אַרבעטער, איז דאָרט דער „בונד" געווען זייער טעטיק און ס'איז געפירט געוואָרן אַ שטאַרקע קאָנספּיראַטיווע רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט.

ציעכאַנאָוויעץ האָט געהאַט שטאַרקע פאַרבינדונגען מיט ביאַליסטאָק דורך די קאָלאָסאַלע מענגעס וואָל, וואָס מ'פלעגט פירן פון אונדזער שטעטל קיין ביאַליסטאָק. און ס'איז מערקווירדיק, אַז, דווקא, די רייכע זין און טעכטער, וואָס פלעגן קומען געשעפטלעך קיין ביאַליסטאָק, דווקא זיי זענען אָנגעשטעקט געוואָרן מיט דער אידעע פון סאָציאַליזם און רעוואָלוציע.

אין ציעכאַנאָוויעץ האָבן אָנגעהויבן בלאָזן רעוואָלוציאָנערע ווינטן, וועלכע האָבן פאַרכאַפּט גרויסע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג — אָרעמע, רייכע, יונגע, אַלטע און אויך קינדער.

תחילת פלעגט מען זיך פאַרזאַמלען אין וואַלד, נאָר נאָכדעם ווען ער איז געוואָרן פאַרדעכטיקט — האָט מען זיך פאַרזאַמלט אויפן פרייען פעלד. אַז מ'האָט געגעבן אַ געשריי: פּאָליציי! — איז מען זיך באַלד צעלאָפן.

כ'וויל שילדערן די השפעה פון דער רעוואָלוציע אויף די קינדער. געוויזן איז ביי אונדז אַ יינגל פון אַ אָרעמער פאַמיליע. ער האָט אָנגעהויבן פראַווען סדר רעוואָלוציע אויף אַ גאַנץ אָריגינעלן אופן: איינעם אַ פרייטיק צו־נאַכטס איז ער אַריין צו אונדז אין שטוב און געזאָגט: צו וואָס דאַרפט איר, אַז דער גוי זאָל פאַרלעשן די ליכט און אַראָפּנעמען די לייכטער פונעם טיש — כ'וועל דאָס אַליין טאָן. און ניט רעדנדיק קיין סך, האָט ער באַלד אַראָפּגענומען די לייכטער פונעם טיש. אין יענער צייט, ווען דאָס שטעטל איז געשטאַנען עקסקלוסיוו אונטער דער השפעה פון חסידים און רבנים — איז אַראָפּנעמען פרייטיק־צו־נאַכטס די לייכטער פונעם טיש פאַררעכנט געוואָרן פאַר איינע פון די גרעסטע רעוואָלוציאָנערע טאַטן.

דאָס יינגל איז ניט געווען קיין אויסנאַם. אַלע קינדער פון דער משפחה זענען געוואָרן רעוואָלוציאָנערן. ער פלעגט ארומגיין אין שטעטל און אויסרופן: וואַרט, וואַרט, אינגיכן וועט מען אַריינגיין צו ראובן גדליהן אין שטוב, מ'וועט אַוועקנעמען ביי אים דאָס וויגעלע געלט און עס צעטיילן צווישן אָרעמע לייט.

דאָס יינגל האָט זיך מקריב געווען פאַר זיין גלויבן. איינמאָל האָבן אים פּאָליציאַנטן געכאַפּט און געשלאָגן מכות־רצח, אַז ער זאָל אויסגעבן די נעמען פון די רעוואָלוציאָנערן, אָבער ער האָט מקבל געווען באהבה די יסורים און קיינעם ניט פאַראַטן. די אומגליקלעכע מאַמע זיינע איז געשטאַנען און געקוקט ווי די סטראַזשניקעס פייניקן איר זון, האָט זי

זיך געבעטן צו זיי: שלאָגט בעסער מיר, איידער מיין קינד. פאַר גרויס צרות איז זי יונג אַוועק פון דער וועלט. אויך דער סוף פונעם ייִנגל איז געווען זייער טראַגיש: אין איינעם אַן אָוונט, ביי אַ קאָנספּיראַטיוווער פאַרזאַמלונג, ווען מ׳האָט אַ געשריי געגעבן: פּאָליציי! האָט ער אָנגעהויבן לויפן שנעל, און אין דער געדיכטער פינצטערניש איז ער געפאַלן אויף אַ שפּיציקן שטיין, זיך אָפּגעהאַקט דאָס האַרץ און איז אויפן פלאַץ געשטאָרבן.

ס׳געדענקט זיך מיר אַ דרייסטקייט פון אַ צוועלפטן ייִנגל. מיר האָבן געהאַט אַ שכן, וואָס האָט זיך ניט געהיט מיט די רייד און פלעגט באַשמוצן די רעוואָלוציאָנערן. האָט אים דער רעוואָלוציאָנערער טריבונאַל פאַרמשפּט צום טויט. אויספירן דעם טויט־שטראָף האָט מען אַרויפגעלייגט אויף אַ גאַנץ קליין ייִנגעלע. ער האָט דאָס געמאַכט אויף אַ פאָלגענדן אופן: דער שכן פלעגט פאַרקויפן מילך. אין איינעם אַ פאַרנאַכט איז ער געזעסן פאַר דער טיר און געהיטן די מילך ביז זי וועט זיך אויסקילן. איז צו אים צוגע־גאַנגען דאָס ייִנגעלע און געבעטן, אַז ער זאָל אים פאַרקויפן אַ האַלבן ליטער מילך. נאָך איידער דער שכן אונדזערער האָט זיך געריירט, האָט דאָס ייִנגעלע אַרויסגעצויגן פון דער קעשענע אַ פלעשעלע מיט וויטריאָל און אים אַ גאָס געגעבן גלייך אין די אויגן אַריין. מ׳האָט אים אַוועקגעפירט קיין ביאַליסטאָק צו ד״ר פינעס, וועלכער האָט באַוויזן אָפּצוראַ־טעווען בלויז איין אויג. אויפן צווייטן אויג איז ער געבליבן בלינד זיין גאַנץ לעבן. אויך זיין גאַנץ פּנים איז געבליבן פאַרברענט.

כדי דאָס בילד זאָל זיין אויטענטיש, אָנטשפּרעכנד דער ווירקלעכקייט, וויל איך אונטערשטרייכן, אַז ניט אַלע ציעכאַנאָווצער ייִדישע רעוואָלוציאָנערן זענען געווען אַזעלכע אַכזרים. סוף־סוף, האָבן מיר דאָ געהאַט צוטאָן מיט „ייִדישע גזלנים״. און וועגן אַזאַ „גזלן״ וויל איך דערציילן. געווען איז ביי אונדז דאָן אַ בחור מיטן נאָמען יעקב גזשיביעניעץ. ער האָט געאַרבעט ביי אַ שניידער. ווען ער איז מיטגעריסן געוואָרן מיטן שטראָם פון דער רעוואָלוציע, האָבן אויף אים די חברים אַרויפגעלייגט אויסצופירן אַ רעוואָלוציאָנערן טאַט: באַפאַלן ייִדן מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט און אַוועקרויבן ביי זיי זייער געלט. און כך הוה: אין איינעם אַ יריד, ווען מ׳האָט שוין אָנגעהויבן זיך פונאַנדערגיין און ס׳איז געבליבן בלויז אַ פּאָר ייִדן, איז יעקב אַרויס פונעם וואַלד מיט אַן אָנגעלאָדענעם רעוואָלווער און האָט זיך געלאָזט גלייך אויף די ייִדן. אָבער ער האָט זיך דערשראָקן פונעם בלויזן געדאַנק, אַז ער קאָן, חלילה, הרגענען אַ ייִדן, האָט ער אָנגעהויבן צו שרייען: „שמע ישראל!״ און דער רעוואָלווער איז אים אַרויסגעפאַלן פון האַנט.

מ׳האָט אים געכאַפּט און איבערגעגעבן אין די הענט פון דער פּאָליציי. ער איז אַוועקגעפירט געוואָרן קיין לאָמזשע און דאָרט פאַרמשפּט געוואָרן אויף 10 יאָר קאַטאָרגע. די תפיסה איז פאַר אים געווען אַ מין אוניווערזיטעט. ער האָט פיל געלייענט ייִדישע

און אַלגעמיינע ליטעראַטור און זיך אויך פאַרטיפט אין פילאָזאָפישע און וויסנשאַפטלעכע ווערק.

ער האָט זיך צוריקגעקערט אין שטעטל ווי אַ ריכטיקער רעוואָלוציאָנער — אָנגעטאָן אין אַ „רובאַשקע״ און געשוירן ווי די רוסישע שקצים פלעגן זיך שערן. ווען ס׳זענען אריין,ביים ענדע פונעם ערשטן וועלט־קריג, די באָלשעוויקעס קיין ציעכאַנאָוויעץ, איז יעקב געוואָרן דער הויפּט פונעם „רעווקאָם״. נאָכדעם ווי די באָלשעוויקעס האָבן פאַרלאָזט דאָס שטעטל — איז ער אַנטלאָפן קיין אַמעריקע.

ס׳איז נאָך דאַן ניט געווען קיין פּראָפעסיאָנעלער פאַראיין, און אַרבעטער האָבן געאַרבעט 14—15 שעה אַ טאָג. ביי אונדז איז געווען אַ ייד, גערופן האָט מען אים שלום דער מוליער. ער האָט באַשעפטיקט אַרבעטער ביי בוי־אַרבעט, און זיי האָבן געאַרבעט „וויפל ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט״. אַז זיין זון מרדכי איז געוואָרן אַ רעוואָלוציאָנער, האָט ער געזאָגט: סטאָפּ! מען אַרבעט „בלויז״ 12 שעה אַ טאָג, ס׳הייסט פון 6 אינדערפרי ביז זעקס אָוונט. ער האָט געאַרבעט ביי זיין טאַטן, און איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט מקיים געווען די מצווה פון אַ 12 שעהדיקן אַרבעטס־טאָג. דער טאַטע האָט אויסגעגאָסן אויף זיין זון די גאַנצע תוכחה, אָבער ס׳האָט ניט געהאָלפן: 6 אַזייגער האָבן אַלע אַרבעטער פאַרלאָזט די בנינים.

מרדכי האָט געהאַט אַ געהילף, וואָס מ׳האָט אים גערופן „יידל־קוקער״. פאַרוואָס? ווייל ער פלעגט שטיין שעהן לאַנג און קוקן גלאַט אַזוי אין דער וועלט אריין. ער איז געווען בייז אויף דער גאַנצער וועלט. איינמאָל, שטייענדיק ביי אַ בנין, איז דורכגעגאַנגען אַ שטאָט בעל־הבית און געזאָגט: יידל, ביסט דאָך אַ גוטער קוקער, טאָ זע מאַך אַ גוטן טינק. האָט ער קיין סך ניט געטראַכט און אַ גאָס געגעבן דעם יידן אַ קעלניע וואַפּנע, וועלכע האָט אים אויסגעבערענט אַן אויג.

די הויפּט־מנהיגים פון דער רעוואָלוציע ביי אונדז אין שטעטל זענען געווען די גבירעשע קינדער. שמחה קאַנאַפּיאַטע איז געווען אַ גרויסער סוחר און אַ גרויסער גביר. זיין זון, מאָטעלע, איז געוואָרן אַ רעוואָלוציאָנער. פאַר גרויס חרפה האָבן די עלטערן אים אַוועקגעשיקט קיין אַמעריקע. דאָס זעלבע האָבן געטאָן אויך אַנדערע גבירים מיט זייערע זין.

אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע איז געשען מיט חיים זשאַלאַנדז׳ס זון. ער איז געווען אַ רעוואָלוציאָנער. די פּאָליציי האָט אים געזוכט אין אַלע הייזער ביז זי האָט אים געכאַפּט. מ׳האָט אים געפירט קיין ברייענסק. אויפן וועג, נעבן וואַלד, איז אַרויס אַ גרויסע גרופּע „חברה״, מ׳האָט אים מיט כוח אַראָפּגענומען פונעם וואָגן, אים אָנגעטאָן פרויען־מלבושים און אָפּגעשיקט קיין אַמעריקע.

משה הורביץ איז געווען אַ גביר אדיר. זיין טאָכטער איז אויך געוואָרן אַ רעוואָלוציאָנערין. זי האָט געהאַט אַ מאַרקסיסטישע וועלט־אויפפאַסונג, ווי מ׳קאָן זען פונעם געשפרעך וואָס זי האָט געפירט מיט מיין פאָטער, יעקב־סמאָליאַר. זיי זענען אַמאָל געפאָרן

אויף אַ פיר קיין טשיזשעוו. האָט מיין פאָטער איר געפרעגט: זאָגסט, אַז דיין פאָטער איז אַ בור.שוי. ווער, אייגנטלעך, אַרבעט אויף אים? ער פאָרט קיין וואַרשע צום וואָל־מאַרק, קויפט 1,000 פוד וואָל, פאַרדינט אויף יעדן פוד אַ רובל, האָט ער 1,000 רובל. ווער־זשע האָט געאַרבעט אויף דעם? האָט פריילין הורביץ אַזוי געענטפערט: ווי אַזוי איז געקומען די וואָל אויפן מארק? די פאַסטוכער האָבן געפאַשעט די שעפסן, די אַרבעטער האָבן געשוירן די שעפסן, די וואָל־וועשער האָבן געוואַשן די וואָל, דער בעל־הבית האָט געבראַכט די וואָל אויפן מאַרק, איז געקומען מיין פאָטער, געקויפט די וואָל און איז געוואָרן אַ גביר.

די תשובה איז געווען אַזוי לאָגיש און אינטערעסאַנט, אַז מיין פאָטער האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און ניט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

די רעוואָלוציע אין ציעחאַנאָוויעץ איז געווען בלויז אַ קליינער עפּיזאָד, ווי שוים אויפן וואַסער. די כוואַליע האָט זיך גיך איינגעשטילט און אונדזער שטעטל האָט ווייטער געלעבט איר יידיש־טראַדיציאָנעל לעבן.

חנה ובמן (קוזובסקי)
(נהלל)

צביונה של ציחנוביץ

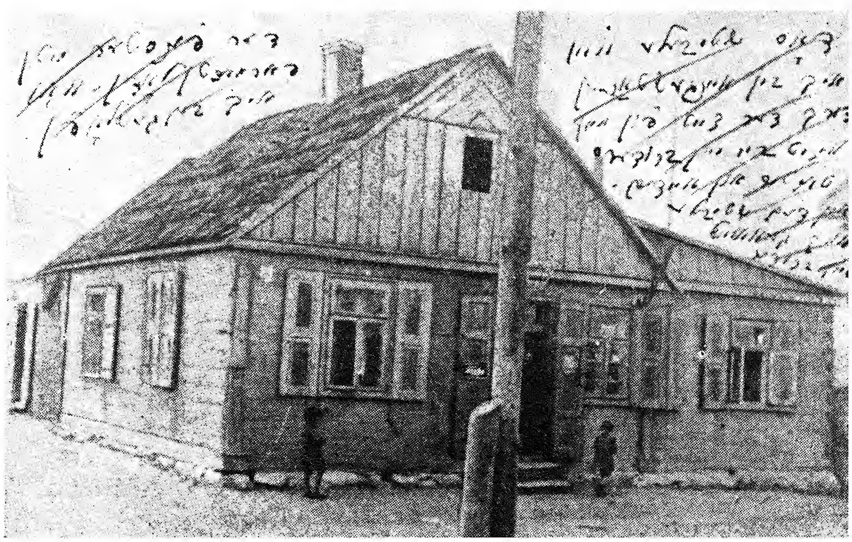
(עיירתנו, כפי שראיתיה לפני 50—60 שנה)

שאננה ובטוחה, בין כפרים חקלאיים, שדות מוריקים ועדרים רועים באחו, מוקפת יערות עבותים ומבותרת בנהר העובר בטבורה — ישבה עיירתנו מקדם קדמתה.

היערות והנחלים, השדות והכרים, היקנו לה את היתרונות של מקומות־מרפא ומשכו אליה מבריאים, קיטנים ונופשים מכל הסביבה, להחלים, להבריא וליהנות מהנוף היפה. בני־הנעורים שבסביבה היו מבקרים בה תכופות לשם פגישות וטיולים, בצאתם לעולָם הרחב, עם הגיע תור האביב, עת־דודים.

במחנה הצבא הרוסי בסמוך לה עמדו גדודים מחיל־הספר, ומפעם לפעם היו פושטים בעיירה לבלות את זמנם החפשי, לקניות שונות ולטעום מ„הטיפה המרה״.

כשאני מעלה בזכרוני את עיירתנו מיום שעמדתי על דעתי עד צאתי משם לפני יובל שנים ומשוה אותה לעיירות אחרות שבסביבה, נדמה לי שהיא היתה שונה בהרבה

בית בציחנוביץ — A House in Chechanovietz — אַ הויז אין ציעכאַנאָוויעץ

מאלה בכל שטחי החיים — בכלכלה, ברוח ובחברה. אולי היה זה משום מצבה הגיאוגרפי, שהיתה מחולקת בין פולין ורוסיה ושתי רשויות שלטו בה.

התפתחו בה כמה תעשיות־יסוד וביחוד הטכסטיל ועוד כמה תעשיות, קטנות יותר. הירידים, ביחוד, היריד הגדול בשם „וויצך" (Wojczech) שהיה קבוע בכל שנה בזמן מסוים ונמשך כשבוע ימים — אף הם הפיחו רוח־חיים בעיירה. לירידים אלה התכנסה אוכלוסיה מגוונת מכל השכבות — מסוחר הסוסים ועד התגרן במיני סידקית, שבאו ממקומות רבים ורחוקים. זה בא עם הפרקמטיא שלו וזה עם צרור־כספו לסחור בו.

היו בעיירה כמה סוחרים גדולים, שסחרו ביערות, צמר ותבואה, ולמרות קשיי־התחבורה, שלא היתה מפותחת כלל, פרצו את גבולות העיירה.

אוכלוסית ציחנוביץ היתה מגוונת ביותר. היו שם עשירים, אמידים, מעמד בינוני, סוחרים, בעלי־תעשייה, חנונים, בעלי־מלאכה, מתווכים ועגלונים. והיו גם עניים מרודים. על העוני ששרר בעיירה בימים ההם אפשר לספר, שבשכונה אחת ברחוב האחוזה („די הויפישע גאַס") שכנו שלש משפחות עם ילדיהן בבית בן חדר אחד גדול, מחולק במחיצות קלות. ועל בתו של לייזער שוסטער, כשאמה נפטרה ואביה לא יכול היה, מחמת זקנה, להמשיך בעבודתו — כדי שתוכל לפרנס את אבא, סחבה דליי־מים על שכמה לבתים ולא נישאה לאיש עד מות אביה.

ועל אחד, שכל ימיו סבב ביד את מכונת ניפוץ צמר־גפן אצל יוסל ואַטניק, ומתוך תקתוק המכונה נשמע הפזמון שהיה מפזם: „יאַק טו, טאַק טאַם", דהינו, „סדנא דארעא חד הוא"; או, על צבע אחד, קבצן גדול, שידו לא השיגה לקנות ערדליים לבנו בן ה־13, חולה הרגליים, ולכן היה נושא אותו על שכמו, מדי יום ביומו, לחדרו של ר' מנדיל חיים־חייקיל'ס, מ„ניי־שטאט" ל„אַלט־שטאט" דרך ארוכה וקשה. עניים מרודים אלה חסכו לחם מפיהם, כדי לשלם שכר לימוד בניהם, שיצאו מהם משכילים ובני־תורה. ועל השאלה, מהו המקור ממנו שאבו יהודים אלה את הכוח להתגבר על קשיי־יומם — תשובה אחת בפי: האמונה בבורא ובית־המדרש.

בין עשירי ציחנוביץ נימנה בית רוזנבלום. מהם, סוחרי יערות ואחוזות ובעלי־תעשיה. שמם הלך לפניהם בכל הגליל ההוא. על אחד מהם יצחק (איצקה) שהיה, בחינת, יוצא דופן, רצוני להתעכב במיוחד. אדם זה פרש מעסקיו, בז להבלי העולם הזה, התמסר כולו לעבודת הבורא, ישב כל ימיו בבית־המדרש של המשפחה („דער גביר'עשער בית־מדרש") ולא פסק פיו מגירסא. ואם נכנס אליו אדם, במקרה, היה פונה אליו בניגון הגמרא, כעין, המשך תלמודו.

המשפחה כולה שמרה מסורת, הבנים קבלו חינוך תורני אצל מלמדי העיירה, ביניהם סבא ואבי ז"ל. המשפחה לא היתה מעורבת בין יתר אנשי העיירה ולא נימנו בין הגבאים והמנהיגים, אבל היתה מצוינת בנדיבותה, ולכן היתה מקובלת על כולם. מאוחר יותר התפזרה משפחה זו ויחד עם זה ירדה מגדולתה.

כדי לציין את אופי משפחת רוזנבלום, אספר בזה, כשחלתה האמא, גברת העניע

רוזנבלום, נתכנסו אצלה כמה נשים וכל אחת הציעה לוותר לזכותה על שנה אחת מחייה, כי כל־כך היתה אהודה ואהובה.

התעשיה העקרית, המפותחת ביותר בציחנוביץ, היתה תעשיית הטכסטיל, ובעיקר סוג ידוע של אריג, שקנה לו שם — ענף זה היה מפותח מאוד אצל הגרמנים, שהיו מרוכזים בשכונה אחת בעיירתנו. תעשיה זו, שתפסה מקום נרחב בכלכלת־העיירה, היתה ברובה מפוזרת בבתים פרטיים, והיתה, מעין, תעשיית־בית; אבל היו גם בעלי־בתים בינוניים, שהעבידו פועלים וכן תעשיינים גדולים שהניעו את המכונות ע״י קיטור (פאַרובקעס).

אחד מאלה היה מאיר־יצחק שיינברג, שנימנה בין עשירי העיירה ונכבדיה. היתה זו משפחה פטריארכלית, שומרי מסורת. ראש המשפחה היה שומר על הדף־גמרא כל יום, בין מנחה למעריב, יחד עם החוג שלו — חוג של נכבדי העיירה. גם למשפחה זו היה בית־מדרש מיוחד, שנקרא בפי העם „דער שליאַכעצקער בית־מדרש״, זאת אומרת, של המיוחסים.

היתה גם תעשיית־מתכת, שייצרה, ביחוד, מקצצות ועגלות בשביל האכרים מהסביבה הקרובה והרחוקה. תעשייה זו התרכזה, במיוחד, ברחוב אחד „די קאָוואַלסקע גאַס״, רחוב הנפחים.

סביב התעשיות התפתח גם סחרה של העיירה, בעיקר, מסחר הצמר, שהיה מרוכז בידי סוחרים אחדים. וכן היתה טחנת־קמח, שפעלה בכוח זרם מימי־הנהר, בית־בד לשמן וברזל לתעשיית המתכת.

מעניין לציין, שאם כי הסחר הזה היה קשור בתחבורה עם העולם החיצון, נמצאה, בכל זאת, התחבורה בשפל המדרגה. תחנת הרכבת הקרובה ביותר נמצאה במרחק של 17 ק״מ והגישה אליה היתה באמצעות עגלות מסוככות, רתומות לסוסים כי מכונות טרם היו בארץ. אגב, היה זה הכביש היחידי, שחיבר את העיירה עם העולם החיצון. שאר הדרכים היו דרכי־עפר, ובאביב עם הפשרת השלגים או בסתיו, יכלו להשתמש בהם בקושי רב; זה גרם להתפתחות העגלונות. היו מחזיקי סוסים ועגלות, והמפורסם ביניהם היה חיים־פייבל קאַלאַמאַז׳ש, שהחזיק הרבה סוסים ועגלות מסוככות בברזנט (בויד בלע״ז). הוא נסע בקו ציחנוביץ־צ׳יז׳ב, שם עברה רכבת ורשה־פטרבורג, קראו להם „די קאַלייע פוהרן״, דהינו, עגלות־הסעה לרכבת. יעקב סמוליר נסע בקו ציחנוביץ־ביעלסק, שהיתה אז עיר המחוז. לשם נסעו, בעיקר, בעניני הרשות המחוזית, וכן לרכבת ההולכת לצד דרום — בריסק־אודיסה. שעות אחדות היו מטלטלים בעגלות בדרכים כבדי־עבטיט בחורף ותמרות־אבק בקיץ, שהקפיצו אותם כאילים, מעין, „גלגול מחילות״. ובהגיעם למחוז־חפצם היו שבורים ורצוצים מעמל הדרך, אך בתקוה אחת לחטוף תנומה אחר־כך ברכבת.

על־ידם נוצר מעמד של בעלי־עגלות, או כמו שקראו להם „שמייסערס״ (מצליפים).

אלה היו מטיפוס של נוער עזוב, כמעט ללא־חינוך. כינו אותם בשם כללי „פלומפע קראַמפעס", משום שהיו מיושבי־הקרנות, בעיקר, על־יד הפלומפ העירוני בכיכר השוק.

המסחר הקמעוני התרכז במרכז העיירה. היו שלושה טורי חנויות, מעין „כל־בו"; טכסטיל, מכולת, ברזל, כלים וכל מיני סידקית. רוב הפדיון בא מאיכרי הסביבה, בעיקר, ביומא דשוקא, שאז היתה התכונה גדולה בכל החנויות והדוכנים מכל הסוגים, ומשעות הבוקר המוקדמות מלאה כיכר־השוק כפריים. כל איכר הביא מהשפע המצוי בחצרו ופרי אדמתו: בקר, ביצים, תרנגולות, פירות, ירקות, תבואה וכל־טוב. אלה קנו מהשפע המצוי בחנויות, אשר הכינו ליום זה מבגד ועד שרוך־נעל.

בימים רגילים ישבו וציפו לקונה משעות הבוקר עד הערב, ללא־הפסקה. חנויות המכולת היו פתוחות עד שעה מאוחרת בלילה. יש לציין, שלמרות הצפיפות והשכנות הקרובה, לא נשמע קול שאון, ואין פרץ וצווחה ברחוב. להיפך. אפשר היה לעבור שם ולשמוע כל מיני בדיחות ורכילות ורוח טובה, אם כי הפרנסה לא היתה כל־כך בשפע ובבית לא שררה רחבות יתירה.

היה בעיירתנו מעמד של מלמדים, מדרדקי עד דף־גמרא. בין מלמדי־הדרדקי יש לציין, במיוחד, את משה'קה סענדערס. החדר שלו היה, כעין, גן־ילדים. לנגד עיני עומד, עדיין, בית־העץ הקטן על גבעה סמוך לנהר. סביב הבית מסתובבת תרנגולת עם אפרוחים ועז (דבר נדיר אז, ביחוד, באיזור ה„שול־הויף"). האשה היתה מכינה נעלי־בית חורפיות מרצועות של אריגי־צמר (קרייציקעס בלע"ז). היה זה סיוע נכבד לפרנסת בעלה. הילדים היו משחקים בחוץ, ומפעם לפעם הזמין המלמד קבוצה קטנה הביתה, ומתוך חיבה ואהבה היה מורה להם על הדף עם ה„אלף־בית" הפרוש על השולחן, וה„טייטיל" ביד. במילות־חיבה הורה להם בניגון המיוחד שלו „קמץ־אלף", „קמץ־בית", וכן הלאה.

זוכרת אני, כשהייתי מבקרת, לפעמים, את אחי הקטן ב„חדר" זה, הייתי עומדת מוקסמת, ממש, למראה כל זה, ואין פלא שהפעוטים כל־כך חיבבו את הרבי הזה.

כל זה לבנים בלבד. הבנות — היו שלמדו קצת קריאה ותפילה אצל נשים, קראו להן רבי'צנס (רעביצענס), או אצל מורים פרטיים — הכול לפי המעמד והיחוס.

בית־ספר מודרני טרם היה בציחנוביץ. את החיסרון הזה מילאו כמה משכילים, שהורו קצת עברית ומעט השכלה כללית. בין המשכילים האלה היו לוס, טשרנוביץ, לייבל־אלטער־נאַטעס, לייבל רשיס והאחים לייבל ואהרן שרייבער, שעסקו, בעיקר, בכתיבת בקשות לרשות, אך נעזרו גם מעט בהוראה.

מאוחר יותר נוסד בעיירה בית־ספר צבורי־מקצועי על־ידי גורמים שונים ובעזרת „אורט" במטרה להקנות לחניכים השכלה כללית ומקצועות שונים. מוסד זה היה לברכה לעיירה בכלל וביחוד למיעוטי־יכולת ומחוסרי־חינוך, שבית־ספר זה הכניס אותם בין כתליו, נתן להם חינוך, קצת השכלה וביחוד מקצוע שיוכל לפרנס בכבוד.

בכל זאת נמצאו כאלה, שהביטו על־זה בעין לא־טובה ונמצאו, אפילו, לוחמים

במוסד הזה. אלה היו, בעיקר, החסידים והחרדים, שהיו, מעין, „נטורי־קרתא" ששמרו על העיירה מפני רוח חדשה. אליהם הצטרפו גם המלמדים — מי לשמה ומי משום קיפוח הפרנסה.

מספרים, אפילו, כשהגיע הדבר לשר־העיר (הפריסטב), הזמין אליו משלחת, שתסביר לו טעמה של ההתנגדות לבית־הספר. בראש המשלחת עמד אחד, מלמד במקצועו, ובתשובתו לשר התבלבל ואמר בזה הלשון: „גוספודין פריסטאַוו, עטא מאַי געשעפט" (אדוני השר, זה עיסוקי).

אותו דבר קרה כעבור כמה שנים, כששני מורים משכילים — משה־דוד הלר ולוס — יסדו בית־ספר מודרני, שכל לימודיו בעברית — „חדר מתוקן". שוב יצאה כת זו בשצף קצף נגד חידוש זה. קודם כל — טענו הם — זה בניגוד למסורת והמקובל שילמדו בלשון הקודש לימודי־חול, והשנית — יש חשש שיקצצו בנטיעות והשלישית — שומו שמים! — ילדים וילדות יושבים בצוותא. אולם, דברי השיטנה שלהם לא מצאו הפעם כל הד וה„חדר המתוקן" הצליח למעלה מהמשוער. בית־ספר זה הוא פרק מיוחד ומפואר בתולדות ציחנוביץ, שכן הוא, וביחוד, משה־דוד הלר, העמיד תלמידים רבים.

בין רבני העיירה בתקופה ההיא יש לציין, במיוחד, את הרב אליהו־ברוך קאמיי, שכיהן בעיירה עד שנת תרנ"ט (1899). אחד מגאוני הדור ההוא ומנהיג רוחני ראוי לשמו. הוא היה זורק מרה לא רק בפורצי־גדר, אלא גם בבעלי־בתים חשובים, שהיו כפופים לו וקיבלו מרותו ברצון. כולם כיבדוהו והוקירוהו בגלל חכמתו, תמימותו, טוהר לבו ומידותיו הנעלות. למדני העיירה היו מבאי־ביתו והתחממו כנגד אורו. הרב קאַמיי נלקח אחר כבוד לעיר מיר לשמש אב־בית־דין וראש־ישיבה — היא ישיבת מיר הידועה.

הנוער המבוגר לא מצא שום תפקיד בחיי העיירה. שום ארגון, או תנועה, טרם היו אז, כי כל התורות והארגונים של מתקני־עולם עוד לא חדרו לעיירה היהודית. גם התנועה הציונית, אחרי הופעת הרצל, לא היכתה גלים בעיירתנו, פרט לכמה אברכים, שנתפסו לכך ומכרו מניות הבנק הציוני, שקלים וכו'. ביחוד, היו פעילים רופא־השיניים קלשצ'לסקי ומשה־דוד הלר. הם היו גם קוראים לאספות נוער, כדי לקרב אותו לתנועה הציונית.

פרט לבית־המדרש, לא היה מקום צבורי־חברתי לחיי־תרבות. ואם הציגו פעם איזה „פורים־שפיל", או אפילו הצגה של חובבים (זה קרה לעתים רחוקות) היו מוציאים את החביות מסככת מכבי־האש ומכשירים את המקום לתפקיד החדש.

ספריה ציבורית לא היתה אז ואם נזקק מישהו לספר, צריך היה לרכשו או להשיגו אצל מי שהיה לו. ומי שרכש ספר חדש וחשוב, היה זה לכבוד לו להשאיל למישהו, או שהיו מתאספים בביתו לערב קריאה.

כך היה, כשהופיעו בפעם הראשונה שירי ביאַליק. חיים רוזנברג שרכש את ספר השירים, היה לו גם חדר גדול ובו היו מתאספים צמאי שירה עברית ומתבשמים ממנה. שאת בוקר חיינו הרנינה.

משה זלוטולוב
(חיפה)

ציחנוביץ בתקופת מלחמת העולם הראשונה

בחודש אוגוסט שנת 1914 פרצה מלחמה גדולה בין חמש מדינות בשתי בריתות — גרמניה ואוסטריה מצד אחד, ורוסיה, צרפת ואנגליה מצד שני. אחר־כך נכנסו למלחמה עוד כמה וכמה מדינות.

עם הכרזת המלחמה התיהר המפקד העליון של הצבא הרוסי, כי רוסיה תכסה את גרמניה בכובעי חייליה. ואמנם, בשנה הראשונה זכה הצבא הרוסי לכמה נצחונות מזהירים, שהחשוב ביותר שבהם היתה פלישת שתי דיביזיות (15.000 חייל בכל אחת) למזרח גרמניה, ועד קניגסברג הגיעו. ברם, ביום בהיר אחד פתחו הגרמנים בהתקפת־נגד, וכעבור ימים מספר כותרו ונמחצו רוב הפולשים ה„גיבורים" ויתרם נסו בבהלה איומה כשהגרמנים דולקים אחריהם ועושים בהם שמות.

וכך הגיעו, בשלהי קיץ 1915, שרידי הצבא הרוסי לסביבתנו. ומאחר שאת ציחנוביץ חוצה נהר נורץ, קבעו יודעי דבר שבעיירתנו כי אצלנו יתחולל קרב וסכנה היא להישאר בעיירה. יחד עם זה רווחה שמועה, שבנסיגתם ישרפו הרוסים את העיירה. נמצאו אנשי־מעשה שנטלו לידם את היזמה והלכו מבית לבית לאסוף כספים כדי לשחד את מי שצריך לשחד ולמנוע בדורון זה את ההצתה.

אולם, מעטים מאוד האמינו שמנחה זו תציל את העיירה מהאש, ולכן השתררה פניקה גדולה שגברה, בייחוד, בלילות. בכל בית ארזו חבילות מהדברים הנחוצים ביותר, כגון, לחם, סוכר ובגדים והיו מוכנים בכל רגע לצאת את העיירה. השאלה היתה: לאן? חלק קטן מאוד החליט להתקדם מזרחה — לרוסיה, אבל רוב התושבים החליטו לא לנוּד למרחקים ולצאת, בשעת האפס, לשדות שבסביבה, להגיע איכשהו לאיזה כפר ולחכות שם עד יעבור זעם.

היה זה, זוכרני, ביום חמישי. הגרמנים הגיעו כבר, לפי השמועה, לויסוקו־מזוביצק, כשלושים קילומטר מציחנוביץ. נסיגתם, או ליתר דיוק, בריחתם של שרידי הצבא הרוסי דרך ציחנוביץ הגיעה לשיאה. אי־אפשר היה ללכת ברחוב בשל הדוחק והצפיפות שנגרמו על־ידי הבורחים. לחם ושאר מיצרכי־מזון אי־אפשר היה להשיג, כי המאפיות והחנויות סגורות היו.

יוסף שלכטר ז"ל התגורר אז בביתנו והיתה לו חנות־ממתקים. ומאחר שביום זה היתה הדלת נעולה, פרצו כמה מהבורחים לדירתו ודרשו באיומים שיפתח את החנות.

והוא, בדעתו איזה „פדיון" צפוי לו מהם, לא הלך אתם לפתוח את החנות ונתן להם את המפתח. הם פתחו ורוקנו את הכול. אני מתאר לעצמי, שכך היה גורלן של שאר החנויות שבעיירה.

לפנות ערב, כשנודע שמתחת לגשר הועמדו חביות דלק, החליטו משפחתנו וכל שכנינו, כעשר משפחות, בתוכן משפחות ארבובסקי, אוקראינצ׳יק וירמוס לא ללון הלילה בבתים וכלם התכנסו בחצרו של חיים אוקראינצ׳יק. היו בינינו כאלה שהיו להם עגלות, שמו את כל החבילות עליהן והשכיבו בהן את הילדים. המבוגרים הצטופפו כולם בצוותא וחיכו לבאות. איש לא ידע מה ילד יום. הלילה עבר, כמעט, בשקט. מפעם לפעם נשמע קול שקשוק של גלגלי כלי־רכב שעברו בחיפזון.

האיר בוקרו של יום ששי והשקט עודנו נמשך, שקט מוחלט. אחד מבינינו אמר: מי יודע, אם אין זה שקט שלפני סערה. היסו אותו ואמרו: אל תפתח פה לשטן! כי לא מהנמנע הוא שיתמזל לנו המזל וכיבוש ציחנוביץ יהיה, כמו בהרבה מקומות אחרים, ללא קרבות וללא שריפות.

כמה אנשים אמיצי־לב החליטו לנצל את השקט שהשתרר, חזרו לבתים והוציאו מה שניתן להוציא לשדות. הכוונה היתה שאם העיירה תישרף — והיה זה לפליטה. וכן עשו: הוציאו ארונות, מיטות, שלחנות וכו׳. פתאום, היה זה בשעה 8, בערך, נשמע קול שעטת פרסות־סוסים בדהרתם מזרחה. היה זה, כנראה, חלק מפלוגת פרשים־קוזקים. ומיד אחרי זה נשמעה התפוצצות חזקה. הבינונו, שההתפוצצות אירעה מתחת לגשר, אחר שעברוהו אחרוני הבורחים. ברגע זה החלטנו לעזוב את החצר ולעבור צפונה, לשדות. התקדמנו קילומטר וחצי, בערך, והגענו למקום נמוך על שפת הנהר. השתטחנו על הארץ והפנינו מבטינו אל העיירה. ואת אשר יגורנו — בא. ראינו ענן שחור וסמיך פורץ ועולה אל־על בחצי־עיגול.

מה שעבר עלינו ברגעים אלה ביטא המשורר ב„תהלים", פרק קל"ז המתחיל במלים: „על־נהרות בבל, שם ישבנו גם־בכינו". בשינויים קלים, במסיבות שלנו, ולא לשם תפארת המליצה ינוסח כך: על נהר נורץ שם ישבנו גם בכינו בראותנו שכל עמלנו, כל רכושנו הדל, עולה בלהבות.

במחשבות נוגות ובלב כבד המשכנו לשבת, או יותר נכון, לשכב על הארץ. כולם ביחד, וכל אחד לחוד, דאגו ליום המחר. כרסמה בלב השאלה: מה יהא הלאה? איך נסתדר? שהרי בתי־המלאכה והחנויות, עם כל מה שהיה בתוכם, היו למאכולת־אש.

פתאום שמענו יריות סביבנו. הכדורים עפו, ממש, מעל ראשינו. בעיצומן של היריות קמנו ממקומנו ובכפיפת־ראש התקדמנו מערבה, לצד הגרמנים. פתאום נתקלנו בגרמני מזוין מכף רגל עד ראש (סייר כנראה). הלז הסתכל בנו במנוד ראש, ובקול ידידותי קרא לעברנו: בשם אלקים! הסתלקו מכאן! והראה לנו את הכיוון, לאן ללכת. התאמצנו בכל כוחותינו להתקדם ולהתרחק מהמקום הזה. היריות התגברו, ועם כל ירייה

היפלנו את עצמנו על הארץ בקריאת „שמע ישראל". לאחר ריצה כזאת במשך שעה וחצי יצאנו מהאש הצולבת והגענו ליער שבמבואות העיירה.

ביער מצאנו הרבה משפחות. גם הרב הישיש, ר' יודיל, רבה של העיירה, היה שם. על הכביש החוצה את היער זרם צבא גרמני לרוב, ואחריו טורים ארוכים של תותחים רתומים לסוסים. הגרמנים, בראותם את מצבנו העלוב, נתנו לנו לחם, קפה ושוקולדה בשביל הילדים. לפנות ערב ביקש הרב להתאסף על ידו לתפילת „מנחה" וקבלת שבת. התפללנו וגם אמרנו „לכו נרננה" ו„אז ירננו כל עצי־יער"... אחר התפילה אכלנו משהו, לאחר שבמשך יממה לא בא אוכל לפינו. לאחר מכן שטחנו את החבילות על העשב הרטוב ושכבנו לנוח. אולם, אוי לאותה שינה! הילדים ישנו, איכשהו, אבל המבוגרים — שנתם נדדה. ישבו כל הלילה צפופים ומכורבלים וכל אחד סיפר מה שעבר עליו בלילה הקודם וביום שלאחריו. רק לפנות בוקר נרדמו לשעה קלה.

האיר הבוקר, בוקרו של שבת, יום של מנוחה, מנוחת הגוף ושלות הנפש; יום בו כל יהודי ללא הבדל מעמד ורמת־חיים משליך אחרי גוו את כל דאגותיו היומיומיות. כל זה היה בימים כתיקונם. לא־כן שבת זו, שהתרוקנה מכל סגולותיה־חמודותיה. במקום מנוחה — אנחה ומבוכה. בלב כל אחד ניקרה וכירסמה השאלה: לאן? הפעם לא התפללנו ב„מנין". היינו מדוכאים מאוד. היו בינינו אחדים, שהיו להם ידידים „גוים" בכפרים. אלה לקחו את חבילותיהם על שכמם והלכו אליהם. אובדי־עצות היו אלה שלא היו להם „גויים" כאלה. באין ברירה הצטרפנו אל משפחת ירמוס, שהיו להם קשרי־מסחר עם הרבה כפרים והלכנו יחד אל הכפר „בוגוט", כששה קילומטר מציחנוביץ. האיכר שאליו נכנסנו קבלנו בסבר פנים, גילה כלפינו יחס אנושי וידידותי. לפנות ערב, מחמת חוסר מקום בדירתו, העמיד לרשותנו גורן מלאה שחת.

למחרת, ביום הראשון, התלקטו כמה אנשים ונגשו לעיירה כדי לראות מה שרד ממנה. בשובם סיפרו שכל בתי־העץ שבעיירה (ורוב הבתים היו כאלה) נשרפו, פרט לאלה שעמדו בין שני בתי־אבן. כל שורת הבתים מביתו של האופה יצחק לב לצד ימין עד הנהר נשארה. גם ביתם בן־הקומותיים של האחים זילברברג נשאר. אי־אפשר היה לעבור את הרחוב בשל העשן שהיה מיתמר בשני צדי הרחוב משרידי הבתים.

למחרת חזרנו לעיירה והתחלנו לחפש חדר, אולם עד מהרה הוברר לנו שאחרנו, כי הכול כבר היה תפוס עד אפס מקום. בקושי רב הצלחנו אנחנו עם עוד משפחה אחת למצוא חדר לא־גדול בעליית־גג. ביחד מנינו אחת־עשרה נפש. וכך גרנו קרוב לשנה עד שנכנסנו לגור אצל סבא ר' דוד־נחום, לאחר שבנה לו דירה בת שלושה חדרים. באין ברירה פלשו הרבה משפחות לשני ה„שטיבלאך" (חברה ש"ס שטיבל וחסידים שטיבל) שמשני צדי הכניסה לבית־הכנסת, וגם „לעזרת נשים". מסיבת הצפיפות האיומה ומחמת חוסר תנאים סניטריים מינימליים פרצה מגיפת טיפוס בין הדיירים והפילה חללים רבים, בתוכם ר' ראובן פטשק ובתו. הוא היה מנכבדי־העיירה, פיקח, בר־אורין,

סוחר ישר ונוח לבריות. מותו ללא־עת ומות בתו במיטב עלומיה הישרו אבל כבד ודיכאון בעיירה.

מסוף הקיץ של שנת 1915 היתה כל פולניה הרוסית כפופה לשלטון הגרמנים, שנמשך שלוש שנים עד סוף מלחמת־העולם. היהודים, אמנם, ניצלו מהפרעות של צבאות רוסיה הצארית, אבל היו נתונים תחת לחץ הכובש הגרמני, שהחרים את הלחם וכל מיני צידה לצרכי הצבא והעורף הרעב שלו.

בימים הראשונים לשלטון הגרמנים בעיירתנו הורגש מחסור חמור בלחם וסוכר. כבר בשלוש־ארבע לפנות בוקר הזדנב תור ארוך ליד המאפיות לקבלת לחם. ולא פעם חזר חלק מהם, לאחר עמידה בתור שעתיים־שלוש, בידיים ריקות.

מי פילל אז, שכל הסבל והמצוקה שעברו על יהודי ציחנוביץ בימים ההם, הם כאין וכאפס לעומת מה שעתיד היה לבוא. אז ירד לטמיון הרכוש בלבד, ואילו במלחמת־העולם השנייה שודד הרכוש וגם הנפשות ניספו.

יצחק שטיינבערג ז״ל

די שריפה פון אונדזער שטעטל אין יאר 1915

ווען דער פראָנט האָט זיך דערנעענטערט צו ציעחאַנאָוויעץ, האָבן די רוסן באַשלאָסן צו שטעלן אַ שטאַרקן ווידערשטאַנד, און ניט לאָזן דעם דייטש אריינמאַרשירן צו אונדז. צו דעם צוועק האָבן זיי געבראַכט אַ גרויסע אַרמיי פון פוס־גייער, רייטער, אַרטילעריע א.א.וו. צווישן זיי האָבן זיך געפונען גרויסע מחנות פון קירגיזן. זיי זענען געווען באַשעפטיקט מיט פונאַנדערשטעלן פאַרשידענע ברען־מאַטעריאַל ביי אַלע גרויסע געביידעס. זיי האָבן אָנגעגרייט פעסער מיט סמאָלע, נאַפט, בענזין און גאַנצע קאַסטנס מיט שוועבל. אויף די גאַנץ גרויסע און שטאַרקע מויערן האָבן זיי אויפגעהאָנגען אַ ספּעציעל אויפרייס־מאַטעריאַל, וואָס אַז מ׳שיסט אין דעם, אפילו, פונוויטנס, צינדט זיך עס אָן און צעוואַרפט די גרעסטע מויערן.

מיר האָבן געזען קלאָר, אַז מ׳גרייט זיך חרוב צו מאַכן און פאַרברענען דאָס גאַנצע שטעטל.

כ׳בין צוגעגאַנגען צו דער „ניי־שטאָט״. כ׳האָב געזען אַז אויף אַלע דריי בריקן און אונטער זיי זענען געשטאַנען פעסער מיט סמאָלע, נאַפט און פאַרשידענע אויפרייס־מאַטעריאַל. צוריקקערנדיק, בין איך דורכגעגאַנגען ביים שול־הויף. כ׳האָב דערזען, אַז די שול און די בתי־מדרשים זענען געווען אַרומגעשטעלט מיט פעסער סמאָלע און אויפרייס־מאַטעריאַל. די שול איז געווען ספּעציעל באַהאָנגען מיט דינאַמיט. כ׳האָב געהערט אַ גרויסן רעש אין שול. כ׳בין אריין אינעווייניק און געזען אַז אַלע יידן, ווער ס׳האָט נאָר געקאָנט, האָבן זיך פאַר.אַמלט אין דער שול. כ׳האָב זיי געפרעגט וואָס טוען זיי דאָ. האָבן זיי מיר געענטפערט, אַז דאָס רוסישע מיליטער גייט פאַרברענען דאָס שטעטל, און דאָ וועט פאָרקומען אַ גרויסער קאַמף. איז דאָך ניטאָ ווו זיך צו באַהאַלטן, האָבן זיי איינגעזען, אַז די שול איז דער בעסטער פּלאַץ, ווייל זי האָט אַזעלכע דיקע ווענט, אַז אפילו אַ האַרמאַטן־קויל וועט אויך ניט דורכברעכן אַ וואַנט פון אַ מעטער די דיק, און פייער וועט זיכער ניט האָבן קיין שליטה. ס׳האָבן שוין אַפּאָר מאָל אויסגעבראָכן שריפות נעבן דער שול און ס׳האָט איר גאָרניט געשאַדט, וועט זי איצט אויך בלייבן.

כ׳האָב זיי דערקלערט, אַז דאָ רעדט זיך ניט פון אַ פּשוטער שריפה, נאָר פון אויפרייס־מאַטעריאַל, וואָס וועט זיכער צעשמעטערן די שול.

מיט גרויס מי האָב איך זיי איבערצייגט, אַז זיי זאָלן פאַרלאָזן די שול און זוכן אַ מקום־מקלט אויפן פרייען פעלד.

ס׳איז געוואָרן נאַכט. ס׳געדענקט זיך מיר אַז דאָס איז געווען אַ דאָנערשטיק ביינאַכט. ס׳איז געווען זייער שטיל, אָבער דאָך האָט זיך געפֿילט אַז ס׳איז אַ שטילקייט פֿאַר אַ גרויסן שטורעם, ווייל ס׳האָט זיך געהערט דאָס גיין פֿון מיליטער, ס׳גייט און גייט — איין אַרמיי נאָך דער אַנדערער.

פֿרייטיק פֿרי בין איך אַרויס אין גאַס. קיין סך מיליטער האָב איך ניט געזען, נאָר ביי די הייזער האָבן זיך אַרומגעדרייט די אונטערצינדער. זיי האָבן אַ סברה געוואַרט אויף אַ סיגנאַל. כ׳בין אריין צו מיר אין הויז און זיך אַוועקגעזעצט. פּלוצים האָב איך דערהערט אַ גרויסן ליאַרם, אַ געוואַלד, אַ געשריי. מענטשן זענען געלאָפֿן אין די גאַסן ווי משוגע: דאָס שטעטל ברענט! ס׳איז געווען שווער דורכצוגיין די גאַסן צוליב דעם שרעקלעכן פֿייער.

פֿרייטיק, פּונקט 10 אַזייגער פֿרי, האָט ציעכאַנאָוויעץ גענומען ברענען פֿון אַלע ז״טן. קיין שיסעריי האָט מען ניט געהערט, נאָר דער רעש און דאָס קנאַקן פֿון דעם ברענענדן שטעטל האָט פּשוט מרעיש עולמות געווען. די קנוילן און בערג פֿון פֿייער, אויסגעמישט מיטן שוואַרצן רויך פֿון די פּעסער סמאָלע מיט נאַפֿט, זענען דערגאַנגען, ממש, ביזן הימל, וואָס האָט באַקומען אַ שוואַרץ־רויטן פֿייער קאָליר. ס׳האָט זיך געדוכט אַז דער הימל ברענט צוזאַמען מיט דעם שטעטל.

דאָס פֿייער האָט זיך צעשפּרייט ברייטער און ברייטער, ווייל יעדער מינוט האָבן זיך אָנגעצונדן פֿרישע הייזער און פֿרישע פּעסלעך מיט סמאָלע.

מיט אַ טאָג שפּעטער בין איך אַרויס פֿון אַ גרוב, אין וועלכער כ׳האָב מיך באַהאַלטן, צו זען וואָס איז פֿאַרבליבן פֿונעם שטעטל. די „ניי־שטאָט״ איז ניט פֿיל חרוב געוואָרן. דער מאַרק און די גאַס, מיט וועלכער מ׳גייט צו „אַלט־שטאָט״ איז געווען פֿאַרברענט. אַלע געסלעך און די לאַנגע גאַס צו דער „וואָליע״ און אויך דער צווייטער מאַרק זענען ניט פֿאַרברענט געוואָרן. דער סאַמע חורבן איז געווען אין דער „אַלט־שטאָט״. פֿון דער גאַנצער „אַלט־שטאָט״ זענען אפשר פֿאַרבליבן אַ 50—60 הייזער, וואָס זענען געשטאַנען ביי די עקן פֿון די גאַסן. ווייטער איז אַלעס פֿאַרברענט און צעשמעטערט געוואָרן. אַפֿילו די קוימענס זענען אויך צעשמעטערט געוואָרן דורך די האַרמאַטן־קוילן.

כ׳בין געגאַנגען צום שול־הויף, אַ קוק טאָן וואָס הערט זיך מיט דער שול און די בתי־מדרשים. ס׳איז שרעקלעך! פֿון די בתי־מדרשים זענען געבליבן נאָר בערג פֿון פֿאַרברענטע שטיינער. ס׳איז ניט געבליבן, אפילו, קיין גאַנצער ציגל. און די שול, די גרויסע, שיינע און שטאַרקע שול — פֿון איר איז געבליבן בלויז אַ סקעלעט. ניטאָ קיין פֿענצטער, קיין טירן, קיין סופֿיט און קיין פּאָדלאָגע. דער גרויסער און שיינער ארון־הקודש, די בימה, די גרויסע שאַפֿעס מיט ש״ס, די ספר תורה׳ס, וועלכע מ׳האָט געשאַצט אַ 120 — אַלעס פֿאַרברענט. ביים אריינגאַנג אין שול איז געשטאַנען אַ גרויסער און שיינער כסא של־אליהו, מיט גרינעם פּלאָש באַדעקט. דאָס אַלץ איז איצט פֿאַרברענט און צעהאַקט.

ס׳איז איינגעקריצט אין מיין זכרון א וואונדערבאַרער פאַל: אונדזער שטאָט־שוחט, שמעון שלעכטער, האָט ניט באַוויזן צו אַנטלויפן, איז ער אריין מ׳ט זיין פרוי מייטע און דער טאָכטער פייגע, אינעם נייעם בית־המדרש, צו וועלכן דאָס פייער האָט נאָך ניט דערגרייכט. אָבער, באַלד האָט אָנגעהויבן דער דאַך צו ברענען. מיט אַ גרויס געשריי און מיט שרעקלעכע יללות זענען זיי צוגעגאַנגען צום ארון־הקודש, וואָס איז געווען פול מיט ספרי־תורה׳ס, און האָבן אָנגעהויבן זאָגן „ווידוי". פלוצים איז דאָס פייער אַוועק אין אַן אַנדער ריכטונג, דער בית־המדרש איז געבליבן גאַנץ און מיט אים די דריי יידישע נפשות וואָס האָבן זיך געפינען אין אים.

הגשרים הישנים ותחנת־המים, שנשרפו על־ידי הרוסים בשנת 1915

די אַלטע בריקן און די וואַסער־מיל, וואָס זענען פאַרברענט געוואָרן דורך די רוסן אין יאָר 1915

The Old Bridges and Water-Mill, burnt by the Russian in year 1915

אברהם קוזובסקי ז״ל

בְּסַעֲרוֹת־קְרָב*

(שריפת ציחנוביץ ע״י הקוזאַקים)

רִנָּה עָבְרָה בָעֲיָרָה
הַשַּׁאֲנַנָּה, הַשּׁוֹקֵטָה,
שְׁמוּעָה רָעָה וַאֲיֻמָּה –
הָעֲיָרָה קַדְרוּת עוֹטָה.

כְּבָר מְרַפְרְפִים בָּאֲוִיר
פַּחַד אִלֵּם, תּוּגַת שְׁמָמָה;
חֶרֶשׁ יִלְחַשׁ אִישׁ לְרֵעֵהוּ:
״קְרוֹבָה, קְרוֹבָה הַמִּלְחָמָה״!..

גִּיּוּס, גִּיּוּס! – הַכֹּל נִלְקָח
לַמִּלְחָמָה, לַמִּלְחָמָה;
יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ, בֵּיתוֹ,
אֵם עַל בָּנִים תֵּבְךְּ בִּדְמָמָה...

וַאֲנַחְנוּ הַיְלָדִים –
לִבּוֹתֵינוּ דוֹפְקִים, הוֹלְמִים;
שׁוֹמְעִים אָנוּ וּמַחֲרִישִׁים,
וּמִתְהַלְּכִים אַט כַּחוֹלְמִים.

וּבֶחָזוֹן אָנוּ רוֹאִים
לַהַט חֶרֶב מִתְהַפֶּכֶת,
וּמִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג
קְרֵבָה, קְרֵבָה וְהוֹלֶכֶת...

לֵיל חֲשֵׁכָה, לֵיל בַּלָּהוֹת...
רוֹבֵץ גּוּשׁ אֲפֵלָה כְּבֵדָה,
מַסְתִּיר תַּחַת מוֹטוֹת כְּנָפָיו
הָעֲיָרָה הַחֲרֵדָה.

הַרְחֵק שָׁם בִּתְהוֹם הַחוֹשֶׁךְ
חַיַּת־דָּמִים אַט זוֹחֶלֶת,
וּבְאַלְפֵי לוֹעֵי בַרְזֶל
תָּפִיץ סְבִיבָה אֵשׁ אוֹכֶלֶת.

כָּל הָעוֹלָם כּוֹבֵשׁ פַּחֲדוֹ,
מַמְתִּיק סוֹד בְּנִבְכֵי דְמָמָה,
מַטֶּה אֹזֶן, מַקְשִׁיב דּוּמָם
הֶמְיַת קְרָבוֹת, הֵד מִלְחָמָה.

רַק לִפְעָמִים אַט תְּפַרְפֵּס
הָאֲפֵלָה הָאֲטוּמָה –
חֶרֶשׁ פּוֹלְטָה, חֶרֶשׁ בּוֹלְעָה
בַּת־הַבְרָקָה כֹּה עֲמוּמָה.

הִנֵּה תָּנוּד, תִּזְדַּעֲזֵעַ
הַחֲשֵׁכָה הַמּוּצָקָה:
רַעַם פִּלַּח לֵב הַדְּמָמָה,
פּוֹרֵר נֵטֶל הַמּוּעָקָה...

* השיר הזה הודפס ב„צפרירים", עתון לבני־הנעורים, בשני המשכים. הראשון בחוברת מספר 13, ט״ו סיון תר״ף, והשני בחוברת מספר 14, כ״ט סיון תר״ף. הערכה על אברהם קוזובסקי עיין במאמרו של א. לאוני „בית קוזובסקי" בפרק „אישים".

שׁוּב הִשְׂתָּרְרָה הַדְּמָמָה;
קָפְצָה חַיַּת־קְרָב אֶת לוֹעָהּ –
זָחֹל תִּזְחַל שָׁם בַּחֲשַׁאי,
תִּכְבֹּשׁ זַעֲמָהּ טֶרֶם בּוֹאָהּ.

הֱקִיצוֹתִי... כָּל הַבַּיִת
טֻלְטַל פִּתְאֹם, הִתְנוֹעֵעַ,
וּבְעַד תְּרִיסֵי הַחֲלוֹנוֹת
אוֹר אֲדַמְדַּם הִתְבַּקֵּעַ.

אַבָּא נִצָּב כִּמְאֻבָּן,
פִּיו פָּתוּחַ, עֵינָיו קָמוֹת;
וּמַרְאֵהוּ – מֵת מִשַּׁחַת
קָם, מִתְהַלֵּךְ עַל אֲדָמוֹת.

אִמָּא שַׁחָה עַל מִטָּתִי,
לוֹפְתָה אוֹתִי, קוֹלָהּ רוֹעֵד:
״אֵשׁ־גֵּיהִנֹּם אוֹכְלָה סָבִיב –
נָנוּס, נִבְרַח־נָא בְּעוֹד מוֹעֵד״!..

רִפְרֵף רֶגַע קָט מֶבָּטִי
עַל פְּנֵי חֲדַר בֵּיתֵנוּ –
בְּקָשָׁה רַחֲמִים דּוֹם כָּל פִּנָּה:
״אַל תַּעַזְבֵנוּ, אַל תַּעַזְבֵנוּ״!

הִתְחִיל דְּבַר־מָה צוֹבֵט, צוֹבֵט
אֶת לְבָבִי כִּבְצִבְתוֹת;
פָּרַץ פִּתְאֹם זֶרֶם דְּמָעוֹת
מִתּוֹךְ עֵינַי הַנִּבְעָתוֹת.

אַךְ הוּצֵאתִי חִישׁ הַחוּצָה
בְּחִפָּזוֹן וּבְעָתָה.
וּבַחוּץ – הָהּ, אֵל שָׁמַיִם! –
מַה זֶּה פִּתְאֹם כֹּה נִהְיְתָה?!

הוֹצִיא מַלְאַךְ הַבַּלָּהוֹת
מִבֵּית גְּנָזָיו אֶת כָּל פְּחָדָיו,
וַיְשַׁסֵּם בָּעֲיָרָה,
וַיֵּרָאֶנָה תְּנוּפַת יָדָיו.

וַיַּעַקְדֶנָּה וַיַּעֲלֶנָּה
עוֹדָהּ חַיָּה עַל הַמּוֹקֵד,
וַיִּתְעַלֶּה בִּסְעָרָה
אֶל חֲלַל הַלֵּיל הַיּוֹקֵד...

וּמִמַּעַל יְנַצֵּחַ
עַל מְחוֹלוֹת הַלֶּהָבוֹת,
עַל פִּי קֶצֶב שֶׁל עִרְבּוּבְיַת
זַעֲקוֹת פֶּרֶא וִיבָבוֹת...

נִקְרַע סְגוֹרוֹ שֶׁל הַלַּיְלָה.
כָּל הָעוֹלָם נִמְלָא תְּשׁוּאוֹת,
וּבֵין בִּתְרֵי הָאֲפֵלָה
תִּתְהוֹלֵלְנָה הַמַּשּׁוּאוֹת.

וּמִתְגַּלְגְּלִים בָּאֲוִיר
רַעֲמֵי תּוֹתָח, חִצִּים הוֹמִים,
וְכַדּוּרֵי מָוֶת עָפִים
כַּחֲסִילֵי־נֶשֶׁף סוֹמִים...

וּבְנֵי־אָדָם מִבָּתֵּיהֶם
בְּזְוָעָה פּוֹרְצִים שְׁחוּחִים;
נוֹשְׂאִים סִבְלָם עַל גַּבֵּיהֶם
מְבֹהָלִים וּנְבוֹכִים.

זֶה מִשְׁתּוֹלֵל, רָץ כִּמְטֹרָף
וּבְקוֹל פְּחָדִים שׁוֹאֵג, נוֹהֵם;
זֶה בְּצָקוֹן לַחַשׁ דּוֹמֵם
פּוֹרֵשׂ כַּפָּיו לְאֵל זוֹעֵם.

אֵלֶּה רָצִים כְּפוּפֵי קוֹמָה,
כּוֹשְׁלֵי בֶרֶךְ, נוֹפְלִים, קָמִים,
וּבִיעוּתֵי מָוֶת קוֹפְאוֹת
עַל פְּנֵיהֶם הַנִּדְהָמִים.

מְזֵי חֲרָדָה מְשָׂרְכִים דַּרְכָּם,
קוֹרְסִים, צוֹנְחִים הַחֲלָשִׁים,
וּבִשְׁאֵרִית אוֹנָם זוֹחֲלִים
וּמִתְפַּתְּלִים כַּנְּחָשִׁים.

פִּתְאֹם קָמָה מְבוּסָה, תְּבוּסָה, –
נוֹפְלִים אָדָם וְנִרְמָסִים
בְּרַגְלֵי אָדָם וּבְהֵמָה
וְנִדְרָסִים כָּרְמָשִׂים.

מַחֲנוֹת, מַחֲנוֹת שֶׁל חֲיָלִים
כְּמַלְאֲכֵי הַחֲבָלָה
הוֹלְכֵי רֶגֶל וּפָרָשִׁים
פָּרְצוּ פִּתְאוֹם בְּבֶהָלָה...

הֱקִיצוֹתִי בְּמַחְפֶּרֶת
עֲזָבוּהָ הַחֲיָלִים;
כְּלִי חָדוּר צְנָה לַחָה,
כְּלִי דַוָּי, אֵין אֱיָלִים.

הַמַּחְפֶּרֶת מְלֵאָה אָדָם,
אֵם עַל בָּנִים, אִישׁ עַל צְרוֹרוֹ
וּמִתּוֹךְ דְּמִיַּת אֵימָה
נֶאֱנַק חֶרֶשׁ אִישׁ בְּחוֹרוֹ.

בְּעַד חוֹר פֶּתַח מְאוּרָתֵנוּ
אוֹר אַפְרוּרִי, סָפוּג אֵדִים
נוֹזֵל אַט וְיוֹצֵק טַחַב
אֶל הַנּוּפִים הַחֲרֵדִים.

הִנֵּה מוֹצִיא אִישׁ אֶת רֹאשׁוֹ,
צוֹפֶה, מַקְשִׁיב בַּחֲרָדָה;
״כִּמְדוּמַנִי כְּבָר עָבְרוּ״ –
לוֹחֵשׁ חֶרֶשׁ הוּא בִּרְעָדָה...

עָבְרוּ נְמוּשׁוֹת הַחֲיָלִים;
קָמָה דְמָמָה, שַׁךְ הַסַּעַר...
חֶרֶשׁ גַּחְנוּ מֵהַמְּאוּרָה
וּפָנִינוּ אֶל הַיַּעַר.

וְהַיַּעַר, שְׁבוּר אִלָנוֹת,
רְסוּק עֲנָפִים, פְּצוּעַ גְּזָעִים,
נוֹשֵׂא חֶרֶשׁ כְּאֵב עֶלְבּוֹנוֹ,
קוֹבֵל דֹּם בַּהֲמִיַּת נְכָאִים:

״לָמָּה רוֹצְצוּ חִצֵּי מָוֶת
צַמְּרוֹת מִבְחַר הָאַלּוֹנִים?
לָמָּה פִּלְּחוּ אֶת לְבָבִי
הַכַּדּוּרִים הַזֵּידוֹנִים״? –

וּבַעֲבִי הַיַּעַר הַקּוֹדֵר,
כְּמִתְגַּנְּבִים מֵעֲבָרִים,
דֹּם הִתְלַקְּטוּ שְׂרִידִים, פְּלִיטִים
מִבְּלִי אֹמֶר, מִבְּלִי דְבָרִים...

בֵּינְתַיִם כְּבָר נִתְאַסֵּף
הָמוֹן גָּדוֹל, רֹב הָעֵדָה;
וְאַיֵּה אֵפוֹא הַנִּשְׁאָרִים? –
אִישׁ לֹא יֵדַע, אִישׁ לֹא יֵדָע!

מִי יוֹדֵעַ כַּמָּה מֵתוּ,
מָצְאוּ קִבְרָם בֵּין לֶהָבוֹת?
כַּמָּה עוֹדָם תּוֹעִים חַיִּים,
אוֹבְדֵי בִינָה בֵּין הֶחֳרָבוֹת?..

כָּל הַיּוֹם לַשָּׁוְא חִפְּשׂוּ
אֶת הָאוֹבְדִים הָאֻמְלָלִים,
לִפְנוֹת עֶרֶב רֵיקָם שָׁבוּ
וַיִּתְהַלְּכוּ דוֹם כַּצְּלָלִים.

אֶחָד, אֶחָד צָנְחוּ אַרְצָה,
רֹאשָׁם שַׁח בִּדְמִי יְגוֹנָם;
פַּחַד אִלֵּם סָגַר פִּיהֶם,
חִנֵּק בִּכְיָם מַר בִּגְרוֹנָם...

הַשָּׁמַיִם הוֹלְכִים וְכֵהִים;
הַרְחֵק אוֹרֵב לַיְלָה שׁוֹמֵם...
אֵלִי, אֵלִי! מֶה עָלֵינוּ
זֶה הַלַּיְלָה חוֹרֵשׁ, זוֹמֵם?!..

חֹשֶׁךְ... דְּמָמָה... אַנְחוֹת חֶרֶשׁ...
פִּתְאֹם קָם מִבֵּין הַקָּהָל
רַב הָעֵדָה, זְקַן הַיָּמִים,
וּבְקוֹל מְפַקֵּד צָהָל:

״יְהוּדִים, יְהוּדִים! עֵדָה קְדוֹשָׁה
דַּי הִתְמוֹגֵג, דַּי הִתְאַבֵּל! –
לֵיל שַׁבָּתוֹן הוּא הַלַּיְלָה, –
פְּנֵי הַשַּׁבָּת עֵת לְקַבֵּל״!

אָז הִתְנָעֲרָה מֵעָפָר
כָּל הָעֵדָה הַנֶּאֱנָחָה, –
וּמִתְּהוֹם הַיַּעַר הִתְנַשְּׂאָה
תְּפִלָּה רְצוּצָה וּמְדוּכְדָּכָה...

אַךְ הָרַב – הוּא שְׁלִיחַ צִבּוּר –
מַנְעִים קוֹלוֹ וּמְשׁוֹרֵר:
אֶת הָעֵדָה הָעֲצוּבָה
לִקְרַאת שַׁבָּת הוּא מְעוֹרֵר...

קוֹל הָרַב יִתְנַשֵּׂא, יָרוּם, –
נִלְחָם, נֶאֱבָק עִם יְגוֹנָהּ
שֶׁל הָעֵדָה הַנִּכְנָעָה
תַּחַת שִׁבְרָהּ וַאֲסוֹנָהּ...

פִּתְאֹם רָטַט קוֹל הַיָּשִׁישׁ
וַיֵּחָבֵא וַיִּשָּׁבֵר
וַיֵּהָפֵךְ קוֹל זִמְרָתוֹ
בְּכִי חֲשָׁאִים, אַנְחַת שָׁבֶר...

אָז נֶאֶלְמָה דֹּם הָעֵדָה,
קָפְאָה תְּמֵהָה וְנִפְעָמָה;
אַךְ בֵּין רֶגַע גְּעִיַּת פְּחָדִים
פָּרְצָה, פִּלְחָה אֶת הַדְּמָמָה.

חִישׁ הִקִּיפָה הַתַּאֲנִיָּה
אֶת הָעֵדָה הַנִּדְכָּאָה
וּמִנִּבְכֵי יַעַר אָפֵל
יִלְלַת זְוָעָה רֹם נִשָּׂאָה...

אַךְ מַה קּוֹל הַצְּחוֹק הַפֶּרֶא,
צְחוֹק פַּלָּצוּת, צְחוֹק חַלְחָלָה,
הַמִּתְפָּרֵץ וּמִתְהוֹלֵל
וּבוֹקֵעַ אֶת הַיְלָלָה?

זֶה הָרַב, הֲלוּם שִׁגָּעוֹן
צוֹחֵק, גּוֹעֶה וּמִשְׁתּוֹלֵל:
״לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה״
מוֹחֵא כַּף הוּא וּמְחוֹלֵל...

פִּתְאֹם נֶאֱנַק נַאֲקַת מָוֶת,
פָּרַשׂ כַּפָּיו מוּל הַקָּמִים,
צָנַח אַרְצָה וַיֵּאָלֵם
וַיִּשְׁתַּתֵּק לְעוֹלָמִים...

יצחק בלום
(ניו־יורק)

א קינה אויף מיין פאַרברענט שטעטל

...און הויב איך אָן טראַכטן אַצינד פון מיין שטעטל ציעכאַנאָוויעץ, וויל איך זיך פאָרשטעלן דאָס בילד פון מיין אַלטער היים — דערפיל איך מיטאַמאָל ווי עפּעס שרעקלעכס, בייזעס, איז געשען, עפּעס איז דאָרט צושטערט און צעבראָכן געוואָרן.

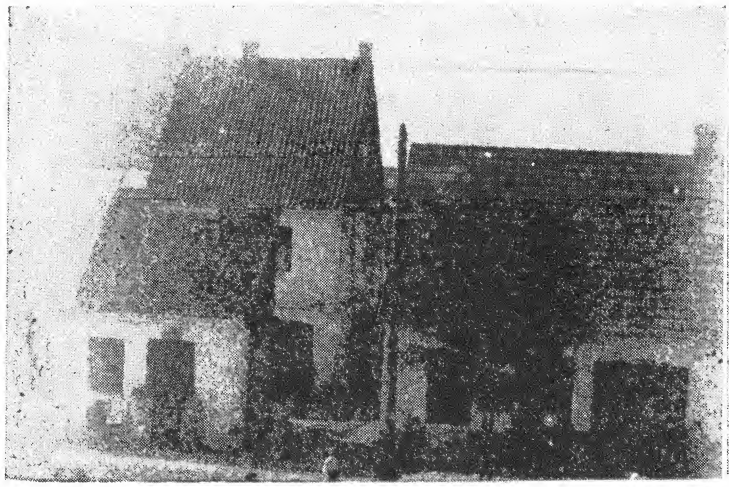
און פּונקט ווי אַ מאָלער אין וועמענס בילד אויף וועלכעס ער האָט יאָרן־לאַנג געאַרבעט, האָט עמעצער אַ סקרעטש געטאָן און דאָס בילד איבערגעפּירט, און עס שטייט דער קינסטלער מיט אַן אַראָפּגעבויגענעם קאָפּ, אַ נידערגעשלאָגענער, אַ פאַרצווייפלטער מיט פאַרבראָכענע הענט און קוקט מיט ווײי אויפן בילד און קאָן זיך ניט דערמאָנען דעם ריכטיקן שטריך וואָס האָט דאָס בילד דעם ריכטיקן אויסדרוק געגעבן — אַזוי קאָן איך, טראַכטנדיק איצט פון מיין צעשטערטער היים, ניט מער זיך אויסמאָלן דאָס בילד פון מיין שטעטל. צעשטערט און צעבראָכן געוואָרן איז אין מיין האַרץ דאָס בילד וואָס איז יאָרן לאַנג געווען איינגעקריצט אין מיין זכרון.

איך ערינער זיך אין דער שריפה: כמעט דאָס גאַנצע שטעטל איז מיטן פייער אַוועק. ווען דאָס פייער האָט געפלאַקערט און געהאַלטן זיך אין פאַרשפּרייטן, איז מיר, ווי געוויינלעך, דאַן אין זינען ניט געלעגן אויפצופּאַסן אויף דעם שרעקלעכן, פייערדיקן בילד, ווי אַ שטעטל באָדט זיך אין פלאַמען.

דאָס שרעקלעכסטע האָב איך, אָבער, דערפילט אויף מאָרגן, ווען דאָס פייער איז שוין געווען, מער אָדער וויניקער, אויסגעלאָשן. גערויכערט האָבן זיך די שטיקער פון די אויף קויל פאַרברענטע הייזער. אַ דונקל־גרויער פאַרויכערטער נעפּל איז איבערן שטעטל געהאָנגען און דאָס האַרץ מיט שווערן, טרויעריקן געמיט אָנגעפילט.

כ׳בין אַרומגעגאַנגען און געזוכט אַ גאַס און ניט געפונען. כ׳האָב מער ניט דערקענט קיין הויז און קיין געסעלע. ווילד־פרעמד האָט אַלץ אויסגעזען אין מיינע אויגן. אפילו, די ברונעמס וואָס זענען נעבן אונדזער אָפּגעברענטן הויז געשטאַנען, זענען עפּעס ווי איינגעזונקען געוואָרן. בלויז דער לאַנגער אויף קויל איבערגעברענטער ברונעם־שטאַנג איז ווי אַ שוואַרצער גייסט אין דער לופט געהאָנגען און די מרה־שחורה׳דיקע שטימונג נאָך שווערער געמאַכט.

כ׳האָב אַרומגעבלאָנדזשעט מיט אַן אַראָפּגעבויגענעם קאָפּ און מיט אַ ווייטיק אין האַרצן און עפּעס געזוכט... געזוכט האָב איך מיין טייער, ליב שטעטל, מיין

פאָט.: ש. דרורי

מסימטאות העיירה   A Lane in the Village   אַ געסעלע אין שטעטל

פאַרלאָרענע היים. עפּעס האָט מיר אויסגעוויזן אַז כ'בין מיילן־ווייט פאַרוואָרפן געוואָרן פון מיין שטעטל. און טיף אין זיך האָט עפּעס אַזוי שטיל און האַרציק געוויינט. געקלאָגט און באַדויערט.

אין מיין גרויסן ווייטיק האָט מיין האַרץ אַ קלאָג־ליד אויסגעזונגען:

ס'האָבן די סטרונעס אין האַרצן געפּלאַצט,
פאַרשטומט זענען איצט די געזאַנגען.
אָך, ס'זיינען די טענער אַצינד פון מיין היים,
אין רויך און פלאַמען פאַרגאַנגען.

איצט וויינט נאָר דאָס האַרץ און ס'טוט אַזוי באַנק,
אויף עפּעס וואָס כ'האָב פאַרלאָרן.
און ס'וועט זיך ניט אומקערן מעהר שוין צוריק,
דאָס וואָס איז חרוב געוואָרן.

כ'שטעל אַ ליכטעלע נאָך מיין שטעטעלע,
מיין אָרעם שטעטעלע פון גרויסן חערם.
אָך, אַ חורבה איז אַצינד מיין שטעטעלע,
און מיין היימעלע פאַרברענט, צושטערט.

ניטאָ קיין געסעלעך, קליינע שטיבעלעך,
בערגעלעך מיט אַש ליגן שטום, אַ גרויל.
און יונגע בוימעלעך, וואָס פאַר די הייזעלעך,
צעוואָרפן ליגן איצט אין קופּעס שוואַרצע קויהל.

און דאָס שוהל׳כעלע, בית־המדרש׳ל —
ניט פאַרבליבן איז קיין שפּור פון הייליגטום.
שטיקער פאַרמעט בלויז פון ספר־תורה׳לעך,
צוריסן און פאַרברענט וואַלגערן זיך אום.

און די אידעלעך — די ליעבע אַלטינקע,
מיט זילבער־גרויע קעפּ, אויגן פרום און בלינד.
און קליינע קינדערלעך, יונגע שטיפערלעך,
מ׳זעט מעהר קיינעם ניט...
ס׳איז שטיל און וויסט אַצינד.

כ׳שטעל אַ ליכטעלע נאָך מיין שטעטעלע,
נאָך יוגענד׳ס שעהנסטן טרוים, קינדהייטס שטאַרקסטע פרייד.
דערמאָנען וועל איך דיר, מיין ליעב שטעטעלע,
מיט טרערן און מיט וויי,
מיט בענקשאַפט און מיט לייד.

מלכה (לבית מייזלר) **פלם** (קפלנסקי)
(חיפה)

קטעי זכרונות

בשלהי המאה הי״ט היתה עיירתנו, עדיין, קנאית לַמסורת וְלמשפטים קדומים — הפוכה של עיירת אמי הליטאית שכבר רבים ממנה יצאו לְערים גדולות, טעמו מֵהשכלה וּמחופש המחשבה. ולכן הופתעה אמי כשידו בה אבנים בְבואהּ לְעיירה ללֹא פֵאָה נכרית, וכשהלבינו שערותיה בעודה צעירה — ראו בכך אצבע אלהים.

אנחנו, הילדים, היינו יותר אדוקים מהורינו, ובעיקר האמנו בשדים ורוחות. תפילת שמע בלילה ו„מודה אני״ בבוקר נאמרו בדביקות וחרדה. אוירת העיירה חזקה היתה מהשפעת ההורים. פעם, בדרכי לעיירה השניה עברתי על־פני גשר אחד. לפתע התחוללה רוח ופיסת־ניר לבנה התעופפה באויר. „ידעתי״, שהשֵדים לובשים ופושטים צורה. ניר זה הוא, אפוא, שד. רצתי הביתה והניר רדף אחרי. והלב דפק. אלי, אלי!

אולם, למרות דבקותנו באמונות טפלות — לא היינו ילדי גולה מסכנים. הטבע והחופש — צירוף נפלא! את אשרנו מצאנו במשחקי מחבואים סביב הבאר ומחסן העצים וחביות ריקות וגגות־צריפים נמוכים וקורות ומרישים רבים וגדרות ושקי־סחורה. כמו־כן שיחקנו מישחק הכלונסאות והכושי השחור, על רקע עגול וקטן, שבחורף שימש למחליקה. והנחל בכבודו ובעצמו — רחיצה וקטיפת הנופר (שושני־מים).

לעומת יפי־הטבע ושמחת החיים, עצרה פינה נוגה את נשימתנו: מאחורי חצר־המישחקים עמד ה„הקדש״ — בית־מחסה לנכים וזקנים. היינו מביאים להם בגדים ודברי מאכל. חיי ה„מותרות״ בבית עוררו בי מחשבות מטרידות למראה עלובים אלה.

שנת 1914. בשלהי הקיץ פרצה מלחמת־העולם הראשונה. העיירה המתה מרוב צבא ופליטים. החזית התקרבה אלינו. הכריזנטימות והשושנים שבגן ביתנו רוויות היו, עדיין, מים. העצים כרעו תחת עומס הפרי הבשל. הדשא הרך התנועע באיושה קלה. אך הנה הופרעה השלוה. על העיירה ניתך מטר־אש. לפנות בוקר נמלטנו כולנו לקול התפוצצויות ואש משתוללת.

אחרי שש שנות נדודים נפגשתי עם חברתי אטיל בידר ליד הגשרים ההרוסים, שלא נותר מהם אלא פסי־ברזל ועמודי־עץ רקובים, תקועים במים, ורק פס צר הגיע לגדה שממול. הלכנו, זו אחר זו, בפיק ברכים ולב דופק עד שהגענו בשלום לקיצו. לפנינו היו עוד שני „גשרים״. נזכרתי באיזו קלות רצו רגלי הקטנות על הגשר אי־אז, כשברחתי מהשד, שהתחפש לניר מעופף ורדף אחרי... מה איתנים היו אז הגשרים!

עברנו בשלום את הגשר השני, כשכוחותינו כמעט ועזבונו מרוב פחד והתרגשות ומצאנו, לרווחתנו הרבה, כי הגשר השלישי היה המסוכן פחות מכולם. עברנו ביעף את הרחוב הראשי בדרך לכנסיה הקטולית. למולי נצבו קירות (ורק קירות) ביתנו, איתנים. הרצפות, שכה צוחצחו וכוסו פעם בשטיחים — העלו אזוב ירוק וסמיך, עליו רחשו זוחלים למיניהם.

יצאנו לחצר. עצי הערמון והלילך, מגודלי זקנים פראיים, נפנפו לעומתנו בעצלות ענפיהם בברכת שלום. בגן — שרידי ספסלים רקובים. ערוגות הכריזנטימות, השושנים, כוסו גבעות־עשב שוטה. אחר־הצהרים יצאנו היערה, כה הרבינו להתגעגע עליו. שינוי מצער חל בו וביחוד במערה היער ורק בתי־הקיץ הקטנים הקרחים נותרו. אך עם העמיקנו לבין העצים והשיחים העבותים הכרנוהו — הנה האגם הקטן השוקק מים חיים בין העצים ומאחוריו שדות־הבר המוזהבים. פגשנו חבורת צעירים וצעירות ישובים על הארץ ועל ערסלים קשורים בחבלים לעצים. חלק מהם הכרנו משכבר הימים.

שוטטתי עם חברתי בכל פינות העיירה. התערבנו בסקרנות ואהבה בין שכבות שונות של האוכלוסיה: „שמאליים", „ימניים", משכילים למחצה ופשוטי־עם, זקנים ונוער. ספגנו בתוכנו את המתרחש סביבנו.

זוכרת אני שלש הבנות הנאות שחזרו מגלות רוסיה, שהתגנדרו בשפה הרוסית ובכך רצו להתעלות על בני העיירה. לפנות ערב היו יוצאות מקושטות לפי האופנה האחרונה, שלובות זרוע. קראנו להן „שלש הגרציות".

ציחנוביץ חזרה להשתייך למדינת פולין. חוק חובת הלימוד הכניס את ילדי ישראל לבתי־הספר הפולניים, העבריים והאידישאיים. המורה היהודי הצעיר לפולנית, אדולף קושמירק, בא לשנת הלימוד לעיירתנו על־מנת לצבור כסף, מצוחצח למשעי בתלבשתו העירונית ובשפתו הפולנית המבריקה. תלוש וחסר־דאגות היה, התעלם מהכול והתעלה על כולם — טיפוס יוצא־דופן על רקע העיירה.

מעורב מאוד בין הנוער בציחנוביץ היה הצעיר העיור אלי פרנסקי. יום־יום היה מתלוה אלינו לטיול, כשאנו אוחזות בזרועותיו. כרגיל אצל עיורים, היה מכונס ומעמיק מחשבה.

מהפכת אוקטובר נתנה אותותיה גם בציחנוביץ. העובדים ובעלי־המלאכה רכשו הכרה מעמדית. במלחמת המעמדות ראו פתרון גם לשאלה היהודית, ואילו לציונות התייחסו כאל סינוור עינים וכמין מישחק היאה לבני בעלי־בתים והולכי בטל בלבד.

ואמנם, בעלי־המלאכה עבדו קשה וחיו חיי דוחק, ואילו בני בעלי־הבתים התהלכו באפס־מעשה. הפולנים תפסו את עמדות המפתח גם במסחר והיהודים נושלו מפרנסותיהם.

הגירה! היה זה חלומו של הנוער. החלק החלוצי־ציוני לחץ על שערי־הארץ, שהיו נעולים בגזירת ממשלת המנדט, ולכן רק חלק קטן בלבד מהנוער הציוני הצליח לעלות.

צבי אלישר (קמינקובסקי)
(בני־ברק)

בדרכי גולה

(פליטי ציחנוביץ במלחמת העולם הראשונה)

המנוסה

בסוף הקיץ של שנת 1915, כשנה אחרי פרוץ מלחמת העולם, הגיע קו החזית לציחנוביץ. המאורעות התרחשו במהירות מסחררת, ובאו על תושבי עיירתנו כחתף. האנשים לא ערכו כל תכנית לקדם פני הרעה, ובבואה היו אובדי עצות לחלוטין. זכורני, כי זמן קצר לפני חורבן העיירה, שכר אבי ז"ל פועלים אשר חפרו בבהילות בור בחצר בית־מבשל הבירה של סבי, והטמינו בו כלי בית שונים כדי לשמרם משרפה ומגנבה. לפעולה זו הצטרפו שכנים אחדים, והפקידו גם הם חלק מרכושם בחיק האדמה. זמן מה לפני שרפת העיירה החרימו השלטונות את רוב בהמות העבודה בעיירה, ועל־כן בהגיע היום המר והנמהר, יום שרפת העיירה ועזיבתה, נאלצו רוב הבורחים, גם נשים וטף, ישישים וחולים, לעשות את דרכם דרך היסורים רבת החתחתים — ברגל.

ביום ששי בשבוע, בסוף חודש אלול היה הדבר. בהתאם לשיטה האיסטרטגית הרוסית הישנה, שיטת „האדמה החרוכה", החליטו הרוסים הנסוגים לשרוף גם את עיירתנו. איני זוכר אם בשל הוראה פתאומית של השלטונות לנטוש את העיירה, או למראה ההכנות של הצבא להצתת הבתים ופצוץ הגשרים, התחילה מנוסה מבוהלת של התושבים היהודים מ„אלט־שטאט". ההמונים נהרו דרך רחוב מלץ.
אנשים, נשים וטף צעדו רובם ברגל, ומעוטם נסעו בעגלות כשהם ישובים צפופים ודחוקים, על גבי ערימות חבילות שנארזו בחפזון.

אבי ז"ל הוציא מאורוות בית מבשל הבירה של סבי עגלת־משא וערך עליה מצע כרים וכסתות. על מצע זה הושכב סבי, אבי אמי, ר' יעקב פינקלשטין הישיש, שהיה מרותק בשנים האחרונות למטת דוי מחמת מחלת לב. כן הושבו בעגלה ילדים בני משפחות שכנות. אבי תפס בשני יצולי העגלה והתחיל מושכה ומסיעה, כשכמה משכנינו, הורי הילדים המוסעים, מסייעים ודוחפים מאחור. רחוב מלץ היה מרוצף לאורך כמה מאות מטר ריצוף גס של אבני גויל קטנות. על גבי כביש זה אפשר היה איכשהו, מתוך מאמצים רבים, למשוך את העגלה העמוסה. אולם כשהגענו לעבורה של העיירה; עלינו על דרך חול עמוק וטובעני, דרך שדה פולנית טפוסית. גלגלי העגלה שקעו עמוק בחול, ועל אף המאמצים הקשים והנואשים לא הצליח אבי והעוזרים על ידו להסיעה עוד. אובדי עצות ומיואשים עמדנו על אם הדרך מביטים ותוהים מאין יבוא עזרנו. על

פנינו חלפו המונים נסים מנוסת בהלה, ואיש לא שעה אלינו להושיט לנו עזרה. איני זוכר כמה זמן עמדנו כך, אולם לפתע הופיעה בדרך צדדית מאחד הכפרים הסמוכים עגלה הרתומה לצמד סוסים ובה ישובים יהודים. לאחר שדולים, הסכים בעל העגלה לפנות מקום כלשהו לסבי החולה. מקום נוסף עוד אחד לא היה בעגלה, וכיוון שהנוסעים מהרו לנסוע, נאלצנו להפרד מעל סבא. הוסכם, שבעל־העגלה ישאיר את סבא באחד מבתי היהודים שבעיירה הקרובה, גרודזיסק. שם קוה אבי לרכוש סוס להמשך המסע.

אחרי־כן המשכנו להתקדם יחד עם שאר הפליטים כשרגלינו בוססות בחול העמוק. בדרך חלפו על פנינו פרשים קוזקים אשר האיצו בנו למהר ולהמלט על נפשנו מפני „האויב הגרמני". זרוזם היה מיותר: רדופי תחושת סכנה ואימה, אמצו כל הצועדים את שארית כוחותיהם כדי להתרחק מהעיירה, מקו החזית. פתאום החרידונו קולות נפץ אדירים. הגשרים פוצצו. הרס העיירה ושרפתה החלו. ערש־הילדות וקן־דורות הולך ונחרב. נבעתים ונרעשים, שבורים ומדוכאים התחילו הפליטים להתיפח.

עם ערוב היום, נטה המון הפליטים העיף והיגע מדרך המלך לאחד מיערות מלץ שמשמאלה, והחליט לעשות בו תחנה ראשונה לשם קבלת שבת ולינת לילה.

שבת ביער מלץ

בקרחת יער אורנים התלקטה עדת הפליטים העייפה. השמש החלה לשקע ושילהבה בארגמן את צמרות העצים. נשבה רוח ערב אלול צוננת ורוויה ריח ארנים חריף.

אולם הדר השקיעה, בושם הארנים והשלוה האידילית של הנוף, עמדו בסתירה גמורה לאווירת הדכאון והיאוש ששררו במחנה. אף־על־פי־כן התאוששו הגברים וכבשו את יגונם, נתקבצו ועמדו להתפלל בצבור ולקבל פני שבת מלכתא. בחלל היער הרוגע התחילו מהדהדים הצלילים הרוננים והחגיגיים של „לכו נרננה" ו„לכה דודי" שהיו ספוגים דמעות התיפחות חנוקה.

לאחר התפילה התחילו האנשים להסתדר ללינה. כל משפחה פרשה לה את כלי המטה, או את הבגדים המעטים שברשותה על הקרקע. בעלי הרכב השכיבו את הילדים בעגלות.

פתאום הופיע אי מזה קוזק רכוב על סוס. איני זוכר אל מי פנה וכמה זמן נהלו אתו משא ומתן. אולם חרותה בזכרוני התמונה: הקוזק עובר לאורך השורה הארוכה של המשפחות השרועות על הקרקע במשעול הקרוח של היער כשהוא רכוב על סוסו, ובלי אומר ודברים, אלא ברמיזת יד קלה, הוא תובע לתת לו תכשיטים. האנשים והנשים מתפרקים את עדייהם ומושיטים לשודד ללא מחאה. שנים רבות אחרי מקרה זה היה אבי מזכיר מתוך הרגשת עלבון צורב את העובדה, שקוזק אחד ויחיד שדד עדה

שלמה שמנתה עשרות (או מאות) גברים ולא נמצאו אנשים אשר יתקוממו נגדו ויהגוהו מן המסלה. „אכן בגלות אנחנו", היה אבי ז"ל מסיים דבריו בכאב.

צדוק הדין

למחרת היום המשיכה עדת הפליטים את מסע הגלות. הגענו לעיירה הקטנה גרודזיסק, שהיתה עזובה ע"י רוב תושביה היהודים.

לאחר חקירה ודרישה וחפושים, מצאנו את סבא שוכב בודד באחד הבתים הנטושים כל עוד רוח חיים בקרבו מרעב ומאימה, כי במשך למעלה מיממה לא בא אוכל אל פיו. חייל שנזדמן לבית יום לפני־כן, שדד ממנו את בגדיו ונעליו והטיל עליו אימה. לאחר מאמצים ויגיעות רבות הצליח אבי ז"ל לרכוש בשותפות עם עוד משפחה סוס ועגלה ויצאנו לדרך. סמוך לעיר בילסק הרגיש סבא ברע. הורי שנחרדו וגחנו עליו לטפל בו, הספיקו לקלוט מעל שפתיו הכחולות והרוחשות פסוק, שרק לאחר שנים הסביר לי אבי מהותו. סבא לחש אז: „כל דעבד רחמנא לטב עבד", ונשמתו יצאה בטהרה, כשהוא מצדיק את הדין.

בבילסק, שהיתה מסוערת ואחוזת בהלה עם התקרבות החזית אליה וחלק גדול מתושביה עזבה, נמצאו בכל זאת כמה מאנשי „חברה קדישא" שנאותו לעשות עם הנפטר „חסד של אמת", וסבא זכה לקבר ישראל בבית־העלמין שבמקום.

מרגלים

מלבד בלהות החזית הרודפת אחרינו, רחפה מעל ראשי הפליטים הבורחים בכל הדרך, כעין חרב דמוקלס — אימת עלילת הרגול. יהודים, פליטי עיירות אחרות שנזדמנו בדרך ספרו, כי שלטונות הצבא הרוסי הנסוג, ברצותם לחפות על חרפת הנסיגה ולהצדיקה, בחרו ביהודים „כשעיר לעזאזל" ומעלילים עליהם שהם „שפיונים" (כלומר, מרגלים), לטובת האויב הגרמני. בעטיה של עלילה זו, כבר נתפסו כמה יהודים בני העיירות הסמוכות. הם נאשמו על לא עוול בכפם בבגידה ובריגול, והוצאו להורג לאחר חקירה חפוזה ומשפט פיקטיבי. בהמשך דרכנו נתנסינו גם אנו בפורענות זו.

באחד הימים עברנו (כשלש עגלות מלאות פליטים מפליטי ציחנוביץ) בכפר אחד והשגחנו מתוך חרדה, שכמה אכרים — גברים ונשים מבני הכפר — מצטופפים מסביב לקוזק הרכוב על סוסו ומספרים לו משהו, כשהם מפנים מפעם לפעם מבטי שנאה לעברנו. זרזנו את הסוסים וחמקנו במהירות רבה מהכפר. אולם בטרם הספקנו להתרחק שנים־שלשה ק"מ ממקום הסכנה, הגיעה לאזנינו שעטת רגלי סוס, ומיד אחרי זה נתגלה הקוזק שראינוהו קודם לכן בכפר. הוא חלף בדהירה על פני 3 העגלות ונעצר לפני העגלה הראשונה, הנהוגה בידי אבי, בחסמו לפניה את הדרך. פרטי ההתרחשויות

הבאות נחרתו עמוק בזכרוני ובלבי, והנני רואֶם בעיני רוחי כאילו התרחשו אך לפני זמן קצר. רואה אני מגלב קוזקים כהה (נגיקה בלע״ז) בעל גולה בהירה בקצהו מונף בחמת רשע על פני אבי, המנסה לחפות עליהם בכפו. ומיד אחרי זה הופכים פני אבי, לכעין אומצת־בשר שקלוחי דם מזדחלים ממנה על צווארו ולובן כתנתו. שומע אני את שריקת המגלב הבוקע את האויר, המלווה קולות יללה של בני משפחתנו ובני שאר המשפחות. זכורים לי פניו של הקוזק: אפו האדום ועיניו המימיות, המעורפלות אשר יותר משהיתה בהן ארשת של רשעות, הביעו קהות וטמטום. אכן, למזלנו הוא היה שכור. מפעם לפעם נסה הסרדיוט השתוי לשלוח ידו השמאלית (הפנויה מלהחזיק באפסר) אל נרתיק עור התלוי בצדו השמאלי, על החומש. אף כי לא היה לי ברור אותה שעה טיבו של נרתיק משולש זה, שמתי לב אז, כי כל אימת שנסה הלסטים להגיע אל הנרתיק פרצו אמי ואחותי בזעקת אימים מחרידה, ואליהן נתלוו כל שאר המבוגרים והילדים הנבעתים וכל חלל האויר נתמלא קולות מחרידים וקורעי לב. נסיונותיו של הלסטים לשלוף את האקדוח מנרתיקו לא הוכתרו בהצלחה, כי עם כל התפרצות של יגל וזעקות נתבהל סוסו, נזדקף על רגליו האחוריות, ורוכבו השכור נאלץ לתפוס בשתי ידיו באפסר כדי להחזיק מעמד על גבו. ופתאום, לאחר כמה וכמה נסיונות כאלה, בהם היו חיי אבי תלויים בשערה, עקר הסוס רגליו ופרץ בדהרת אבירים בנשאו על גבו את מלאך המות השכור לעבר הכפר, ורק פרסותיו השועטות, המוקפצות אחור, עוד הבזיקו זמן מה מתוך תמרות אבק, עד שנעלמו מעינינו. סבת הישועה שבאה כהרף־עין, לא נתחורה לי אותה שעה ואף לא לאחר זמן. אולם אמי ז״ל, כשהיתה נזכרת באותה פרשה מזעזעת היתה טוענת, כי קרה אז ללא ספק נס מהשמים.

„האב הרחמן״, היתה אומרת אמי ז״ל, שמע לקול שועתנו, וביחוד לקול זעקתכם, וברחמיו הרבים לא רצה לעשותכם יתומים ועל כן גרש את מלאך המות״.

פרעות בליל „כל נדרי״

אחרי נדודים ארוכים וקשים הגענו (כשש משפחות מפליטי ציחנוביץ) בערב יום הכפורים לכפר נדח אחד שברוסיה הלבנה, והוחלט לחוג בו את החגים. התאכסנו בביתו של היהודי היחידי תושב הכפר. כל משפחה קבלה חדר מחדרי הבית. כמה גברים הציעו להם את משכבם, מחוסר מקום, באסם שבחצר. מבעד לחלון של חדר משפחתנו נגלו: שדה עגום שלאחר קציר, גדר עצים ירוקת טחב וירכתי אסם ישן מעורר תוגה. מרחוק באופק האפיל יער. היה בנוף זה משהו זר ומפחיד.

אחרי תפלת „כל נדרי״ שהתפללו בצבור בלב שבור ונפש נכאה, שכבו כולם לישון אחרי הרבה לילות נדודים. כעבור זמן קצר הושלך הס בכל הבית. פתאום פלחה את הדממה צעקת אימים מחרידה. קפצנו ממטותינו. ובעוד אנו מתלבשים בפיק ברכים וחלחלת מתנים, התפרץ לחדרנו יהודי שותת דם שעיניו פעורות ומביעות

אימה, וזעק בקול מבעית: „געוואַלד, שוחטים אותנו"! למשמע הדברים האלה ניתר אבי ממקומו, פנה אל החלון הקטן והיחידי של החדר ובבעיטת אומץ הדף והפיל החוצה את מסגרתו על זגוגיותיו. כהרף עין העביר בעד חור החלון את בני משפחתנו, אחד אחד החוצה, ולאחרונה קפץ בעצמו. התחלנו לרוץ בכל כוחנו: מאחורינו שמענו שעטות רגלים. של מי הרגלים הללו, של רודפים או נרדפים כמונו — לא ידענו. רצנו: אבי נושם בכבדות כשאחי הקטן בזרועותיו, ואני בן השש, אחוז בידי אמי ואחותי מזה ומזה. טפסנו על גדרות, פסחנו על שיחים ובורות, נכשלנו, נפלנו, ופצועים ומשורטים המשכנו לרוץ. מרגע לרגע נשמע קולו החנוק של אבא: שרה, צפורה, צבי, הישכם? וקולותינו המקוטעים והרפים — „הננו"! רצנו בלי מגמה, אל תוך הלילה האפל, המצועף שמים מעוננים, רק להתרחק מן הבית הרוחש אימי־מות, משעטת רגלי הרודפים. אל האופל, אל הדממה. הלבבות הלמו כקורנסים, חסר אויר לנשימה. דקירות בריאות. רצנו בלי הפוגה. והנה... גוויות ענקים משחירות לפנינו וראשיהן אל על, עומדות הן בלי ניד וזיע — היער! אנחת הרוחה התפרצה מפינו. מצאנו מקלט, בית. צפופים ואחוזים איש בידי אחיו המשכנו להתקדם בצעדים הססניים־זהירים בשבילים העקלקלים שבין האילנות. כל רגע סמרו השערות והלב מת מפחד. ראינו כל שיח כרוצח מחזיק גרזן, וקול עלה נדף ברוח דמינו לשמוע כלחישת הפורעים.

על יד אחד האילנות נעצרנו ונשארנו עומדים צפופים ודחוקים איש לרעהו ושינינו נוקשות מצינת הערב ומפחד. מרחוק, מצד הכפר הגיעו לאזנינו קולות עמומים, ודמיוננו המסוער מאימה הפריז ופירש אותם, עד כי הבחנו בהם אנקות מעונים וצהלות זדון של פורעים מענים... ופתאום קלטה אזני קול לחישה הבא מן היער, מאחורינו. חפצתי להודיע את הדבר, אך הדבור נטל ממני מפחד פתאום. גופי נתרעד כבקדחת. ועד שעלה בידי לגלות לכל בני חבורתנו את תגליתי הנוראה, הגיע קול הלחישה לאוזן כולם.

הפורעים! — לחש כל אחד מאתנו.

נתעורר החפץ לרוץ, אך הרגלים לא נשמעו לרצוננו, כאילו נתאבנו. בלב נצנץ גם שביב תקוה, שמא לא ישגיחו בנו אם נעמוד בלי נוע. השלכנו, איפוא, על ה' את יהבנו ועמדנו. הצטופפנו יותר. נצמדנו איש אל אחיו. אמצנו את חוש הראיה כדי לדלות מן העלטה החומה־שחורה את מראה פני תלינינו... העינים שהתרגלו אט־אט אל החושך, התחילו מבחינות על רקע הגוש האפל בכתם בהיר המתנועע ומתקדם לעברנו. כעבור רגע נתבלטו מתוך הכתם הנע צלליות של אנשים. ארבעה היו.

הם מאיימים עלינו בידיהם. — לחש מישהו מאתנו. הם רצים, גמגם מישהו.

„הם עומדים שוב"! — חפצתי ללחוש, אך מיד נתגלה לי, כי שלשה מן „הרודפים" לבושים שמלות נשים. ובעוד המלים בפי, קראה אחותי בקול רועד משמחה: הרי שם לאה ומלכה. אני מכירה אותן על פי שמלותיהן! השערותינו האחרונות נתאמתו כעבור רגע. זאת היתה אחת המשפחות שברחה כמונו מהכפר מחמת הפורעים: אב,

אם ושתי בנות מבוגרות. גם הם הרגישו כל אותם רגשי הפחד שהרגשנו אנו, כי בעיניהם ובדמיונם היינו אנו — הפורעים.

כל אותו לילה אחרי הפגישה הגואלת, תעינו יחד ביער המציל, ובבוקר שרכנו דרכנו בזהירות ובהחבא אל אחד הכפרים הסמוכים, מקום חניית גדוד הצבא הרוסי. באותו יום נודע לנו מפי פליטים שפלטו ממקום הפורענות כמונו, „כי הפרעות לא היו נוראות ביותר". הפורעים לא רצחו, כנראה, נפשות. הם הסתפקו במכות רצח ובגזלת כל הרכוש. הם השאירו את כלנו כשרק בגדנו על בשרנו.

קבוצת בחורים מציחנוביץ, שנמלטו בשנת 1920 עם הרוסים בעזבם את פולין ונשארו בעיירה ליטאית בשם בוטרמאנצי הסמוכה לקובנה.

אַ גרופּע פון ציעכאַנאָוויעצער בחורים, וואָס זענען אַנטלאָפן אין יאָר 1920 מיט די רוסען ווען זיי האָבן פאַרלאָזט פּוילן און זענען געבליבן אינם ליטווישן שטעטל בוטערמאַנצי, וואָס געפינט זיך נעבן קאָוונע.

A Group of Youngsters from Czechanovietz, who escaped in 1920 with the Russians, leaving Poland and remained in the Lithuanian Village Butermanzi, in the vicinity of Kowno

יושבים מימין לשמאל: 1) שמעון קאלינא. 2) מוטיל סקראנדע. 3) דוד נעוויאַדאָמי (מתיסון). 4. שלמה נעוויאַדאָמי (מתיסון). 5. יואל טרייבאטש. 6) אליהו־בריל דראפטשיק. 7) שמואל דאקשיצקי.

עומדים מימין לשמאל: 1) ניסן ליפשטיין. 2) שלמה באַכראַך.

באוקראינה

לאחר מסע של שבועות אחדים בעגלות וברכבת הגענו לעיר חרקוב שבצפון־מזרח אוקראינה. משם נשלחנו, כנראה ע״י ועדה צבורית לטפול בפליטי המלחמה, לעיר בוגודוחוב שבמחוז חרקוב. לשתי הערים הנ״ל הגיעו עוד משפחות מפליטי ציחנוביץ. זכורים לי: משפחת טיקוצקי (הינדה — האֵם, הבן אברהם והבת בלהה). דודי שלמה פינקלשטיין ואשתו הינדה גורביץ (אחות אשתו של ברוך לוין, רופא השנים הציחנובצאי) ויצחק שפירא (מי שהיה מנהל הבנק הציחנובצאי) ומשפחתו. כן נודע לנו אז, שבאוקראינה, בעיר פולטבה ובסביבה נמצאים עוד פליטים מציחנוביץ וביניהם המורה לוס. הוא נרצח, כפי שספרו, בימי הפרעות באוקראינה. כל הפליטים הלל: שברחו מפני האויב והחזית, לא נצלו בסופו של דבר מכבוש גרמני, כי כעבור זמן מה כבשו הגרמנים גם את חבל אוקראינה. כשבע שנים גרנו באוקראינה. במשך תקופה זו ארעו מאורעות כבירים בעולם בכלל וברוסיה בפרט: נסתימה מלחמת העולם, נתחוללה המהפכה הרוסית ומלחמת האזרחים עם תופעות הלואי הנוראות לגבי היהודים — הפרעות של חיילי דניקין, וראַנגל, כנופיות פטלורה, מאַחנו ודומיהם.

רק בשנים 1921־22, לאחר הסכם שנעשה בין ממשלת בריה״מ ובין ממשלת פולין העצמאית, חזרו פליטי ציחנוביץ (בין אלפי פליטים אחרים מעיירות פולין וליטה) לציחנוביץ הנתונה לשלטון פולין העצמאית.

ישעיהו לונדון
(נשר)

הפרעות ביהודים עם תקומת פולין

עם שחרור פולין, באה ציחנוביץ תחת השלטון הפולני, שהחל לשקמה באמצעות הלוואות שניתנו בריבית נמוכה, והחיים בה נכנסו למסלולם התקין.

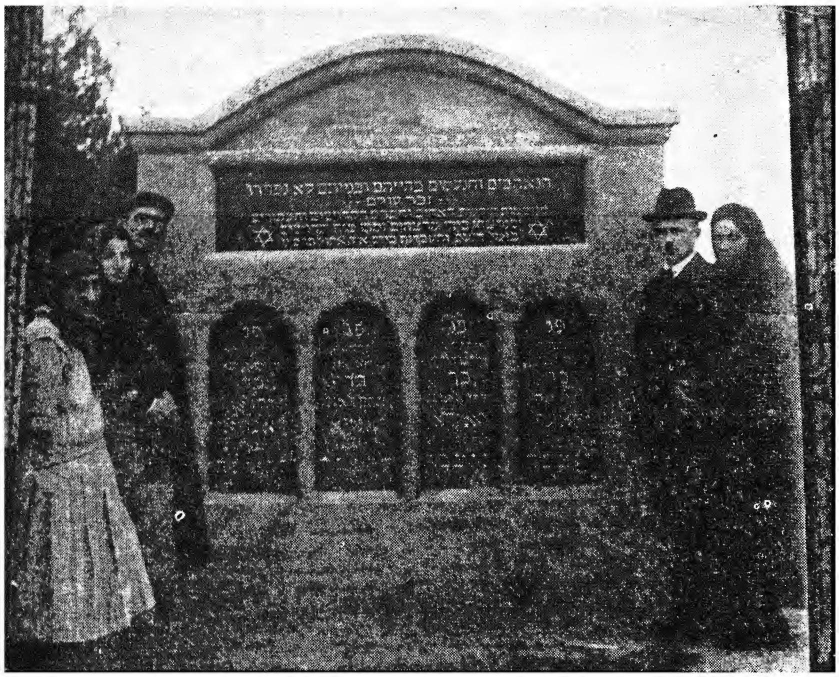
בשנת 1920 פרצה מלחמת פולין־רוסיה. תקופה מסוימת היתה יד הרוסים על העליונה וכבשו, תוך שאר כיבושיהם, את ציחנוביץ. הקומוניסטים שבעיירתנו נעורו לחיים ונטלו בידיהם את השלטון המוניציפלי. המשכילים מעטים היו בעת ההיא ומי שמסוגל היה „להחזיק עט בידו״ — נתקבל כפקיד במנגנון הממשלה. בין הפקידים המשכילים היו שלושת האחים לונדון, שהועסקו כמפקחים על תיקון הגשרים, ומשה־אבא וולף שהועסק בדואר.

השלטון הסוביטי לא האריך ימים בעיירתנו והוא התמוטט במהרה תחת לחץ הצבא הפולני המתקדם. עם כניסתם לציחנוביץ, פרעו הפולנים ביהודים, משום שחשודים היו בנטיה לקומוניזם. הם רצחו, בין היתר, את האחים ביינוש, חלאוונע ומרדכי לונדון ואת משה־אבא וולף. לרצח זה קדמה התעללות בקרבנות. הפורעים דקרו את עיני האחים לונדון, כרתו לשונותיהם, עקרו שיניהם ולבסוף שסעו לבותיהם בפגיונותיהם.

יהודי־העיירה צעקו אל ציר־הסיים פרבשטיין שיעשה מה שביכלתו למען הפסקת הפרעות. תחת לחץ דרישתו הנמרצת, נשלחה לציהנוביץ ועדת־חקירה. ועדה זו, במקום לעמוד על המצב מקרוב ולהמליץ על הענשת הפורעים — אסרה את האב השכול, מר יצחק־ראובן לונדון, ואילצה אותו לחתום על הצהרה שהבולשביקים, הם שרצחו את בניו. האב האומלל השיב בגבורה, אפילו אם יוציאוהו להורג — לא ישבע לשקר. בסופו־של־דבר קבעה הועדה, שהפולנים רצחו את הבנים, ועל־כך חתם מר לונדון.

הפולנים המשיכו במעשי־האיבה שלהם. ב„שמחת־תורה״ של שנת 1921 היכו שוטרים פולניים מכות־רצח את דוד אפשטיין ורעיתו. היהודים הנבהלים התחבאו במרתפים. כשהרב מ„ניי־שטאט״ הגיע לצ׳יז׳ב, כדי לעלות על הרכבת היוצאת לורשה, התנפלו עליו פורעים, מרטו שערות־זקנו והיכוהו. בהגיע הרב עם בתו לתחנת וולומין, השליכום מהקרון ושדדו חפציהם.

פעם חזרו כמה מיהודי ציחנוביץ מורשה לצ׳יז׳ב. ברדתם מהרכבת הוכו ונשדדו. את בתו של מיכאל רוזנבוים השליכו מהרכבת הדוהרת ואחר־כך מצאוה כששתי רגליה שבורות.

קבר־האחים של ביינוש, חלאַוונע, מרדכי לונדון ומשה־אבא וולף
דער ברידער־קבר פון ביינוש, חלאַוונע, מרדכי לונדון און משה־אבא וואָלף
The Brothers' Grave of Beinush, Hlavne, Mordehai London and Moshe-Aba Wolf

הכומר הכריז בכנסיה, היות ויהודים רבים עומדים לעזוב את העיירה ולמכור בתיהם, מבקש הוא ששום פולני לא יקנה בתים אלה, כי השלטונות אינם רואים בעין יפה הגירת־בהלה זו, שהרי היא מעידה על כך, כי הם מתיחסים באיבה לאזרחים היהודיים. וְהשנית, הדגיש הכומר הדגשת־יתר, הרי היהודים נמלטים על־נפשם ובתיהם יהיו לנו לשלל.

האנטישמיים הפולניים מנעו בעד היהודים לקנות מהאיכרים את מיצרכיהם, פרט לשאריות שהשאירו הפולנים. הם חטפו בחורים יהודיים ואילצום לחטוב עצים, והבנות אולצו לנקות את בתי־המגורים של השוטרים הפולניים. דלתות בית־הספר העממי נסגרו בפני ילדי היהודים, וחולים יהודיים לא אושפזו בבית־החולים הפולני.

מצב היהודים היה בכל רע. אולם, בעת צרה זו, הגיש ה„רעליעף" הציחנובצאי שבארצות־הברית עזרה ניכרת ליהודי העיירה. בכספי־סיוע אלה נבנה גם בית־ספר עברי ונוסדו מוסדות־סעד שונים. אם כי סיוע זה לא השביע את „ארי" הצרכים המרובים והדחופים, היתה בכך משום הקלה פורתא לנצרכים הרבים.

ד״ר אברהם שפּילמאַן
(ירושלים)

נאָך דער ערשטער וועלט־קריג

עס נעמט מיר אַרום אַ שוידער, ווען איך דערמאַן זיך אין דער קורצער פאַרגאַנגענהייט; אין דער ציעכאַנאָווצער יידישער באַפעלקערונג, יוגנט, אינטעליגענץ, אָרגאַניזאַציעס, פּאַרטייען, שולן, סוחרים, שיינע בעל־הבתישע יידן, האַנדווערקער, ווילע יונגען, חברה־לייט א.א.וו.

ווהין איז דאָס אַלץ אומגעקומען? קיין שפור ניט געבליבן פון דער יידישער באַפעלקערונג. קיין שפור פון יידישער קולטור, קיין שפור פון יידישער עקזיסטענץ, פּונקט ווי ס׳וואָלט דאָרט קיינמאָל קיין ייד נישט געווען. העכסטנס קאָן וועלכער פויער אַמאָל מיט אַ זיפץ דערמאָנען: „גוט געווען צו לעבן און צו האַנדלען מיט יידן״...

כ׳האָב געוווינט אין שכנישן שטעטל סאָקאָלאָוו מיט מיינע עלטערן. האָב נישט לאַנג געהאַט פאַרענדיקט מיין שטודיום אַלס פעלדשער און פּראַקטיצירט אין שעדלעצער שטאָטישן, יידישן שפּיטאָל.

און אָט זענען געקומען צו מיין פאָטער צוויי חשובע ציעכאַנאָווצער בעלי־בתים: יצחק־ראובן לאַנדאַן און נטע פינקעלשטיין מיט אַ פאָרשלאָג אַז כ׳זאָל זיך באַזעצן אין ציעכאַנאָוויעץ, ווייל דאָס שטעטל נויטיקט זיך זייער אין מעדיצינישער הילף. זיי האָבן מיין פאָטער פאַרזיכערט פולשטענדיקע מאָראַלישע הילף, ווי אויך זיכערן מאַטעריעלן דערפאָלג. געווען איז דאָס בעת׳ן ערשטן וועלט־קריג און דייטשער אָקופּאַציע אין 1916 יאָר.

ניי־שטאָט, ציעכאַנאָוויעץ, איז דאַן געווען פאַררעכנט נאָך צום אַמאָליקן גענעראַל־גאָווערנעמענט פּוילן, דאַקעגן אַלט־שטאָט האָט זיך דאַן גערעכנט אַלס „אָבער אָסט געביט״ און אויף אַריבערצוגיין פון ניי־שטאָט קיין אַלט־שטאָט, האָט מען געמוזט האָבן אַ ספּעציעלע דערלויבעניש (אויסווייז) פון דער דייטשער מאַכט. אויף דער בריק, וואָס האָט אָפּגעטיילט ביידע טיילן פונעם שטעטל, איז געשטאַנען אַ דייטשער וואַך־סאָלדאַט, וואָס פלעגט קאָנטראָלירן די דערלויבענישן דורכצוגיין.

די רוסן האָבן פאַר זייער אָפּטרעטן פון ציעכאַנאָוויעץ פאַרניכטעט טיילוויז דאָס שטעטל, פאַגראָמירנדיק, אונטערצינדנדיק און אויפרייסנדיק א ריי בעסערע, שענערע און וויכטיקע הייזער, סיי געזעלשאַפטלעכע ווי פּריוואַטע, צוו. א. די שיינע, גרויסע שול און בתי־מדרשים, די האַנטווערקער שול פון י.ק.א. און אויך אַנדערע

הייזער. אַ באַדייטנדער טייל פון דער באַפעלקערונג, הויפּטזעכלעך יידישע, איז צוואַנגס־ווייז עוואַקואירט געוואָרן און געצוווּנגען געווען אויסצוואַנדערן אין טיף־רוסלאַנד.

אינעם גאַנצן שטעטל און אומגעגנט איז בלויז געווען איין דאָקטאָר, אַ פּאָליאַק, ד״ר נאַווראַצקי. געוווינט האָט ער אין דערבייאיקן גוט „נאָוואָדבאָרי״. ער פלעגט קומען אין שטעטל איין מאָל אַ טאָג אויף עטלעכע שעה, און אַמאָל דאָס אויך נישט.

אין דער תקופה פון 1916—1919 האָט געהערשט אַ גאַנצע ריי עפּידעמיעס און מגפות, וואָס האָבן פּשוט געקאָשיעט די באַפעלקערונג.

זייענדיק יונג און פלייסיק האָב איך מיר מיט מיין גאַנצער ענערגיע געשטעלט צום דינסט פון דער ציעכאַנאָווצער באַפעלקערונג. 16—18 שעה א מעת־לעת אַרבעט איז נישט געווען קיין זעלטענהייט. גאָטס צאָרן האָט זיך דאַן אויסגעגאָסן אויף די מענטשן, אָן אונטערשיד פון ראַסע, רעליגיע, סאָציאַלע אונטערשידן און עלטער. צענדליקער, צענדליקער קרבנות, וויכטיקע לעבנס, זענען דאַן אַוועקגעריסן געוואָרן. ווען דער שטורעם האָט זיך ביסלעכווייז איינגעשטילט, איז געקומען דער פּויליש־רוסישער קריג אין 1919—1920, די אַזוי גערופענע „באָלשעוויסטישע אינוואַזיע״. און ווידער זענען יידן געוואָרן דאָס כפרה־הינדל. די רויט־אַרמייער האָבן פאַרנומען ציעכאַנאָוויעץ, און נאָך 6 וואָכן זיך צוריקגעצויגן.

נאָכן אַריינמאַרשירן פון די האַלערטשיקעס און דאָווּבור־מושניצקעס חילות — האָבן זיך אָנגעהויבן רדיפות און פאַרפאָלגונגען פון דער יידישער באַפעלקערונג: רויב פון יידיש גוטס, שערן בערד, אַראָפּשלעפּן די שטיוול אינמיטן גאַס א.א.וו.

איטשע־ראובן לאָנדאָנ׳ס 3 זין, יונגען ווי לייבן: ביניש, חלאַוונע און מאָטיע ז״ל, ווי אויך זייערס אַ קוזין פון וואַרשע, זענען פון די פּוילישע כוליגאַנעס־זעלנער פאַרנומען געוואָרן צו טרייבן בהמות קיין ברײַנסק און אויפן וועג זיי אַלעמען אויף אַ בעסטיאַלישן אופן דערמאָרדעט.

ביסלעכווייז, אָבער, האָט זיך די אַלגעמיינע לאַגע סטאַביליזירט, די וווּנדן האָבן זיך פאַרהיילט. ס׳זענען אַנטשטאַנען פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס: ליי־און־שפּאָר־קאָסעס, גמילות־חסדים־קאָסע, „תרבות״־שול, „אהבת־אחים״ חברה (דאָס זעלבע וואָס לינת־הצדק), און, בעיקר, ציוניסטישע אָרגאַניזאַציעס, ווי אַלגעמיינע ציוניסטן, מזרחי, פּועלי־ציון און שפּעטער אויך דער הצה״ר און בית״ר.

צווישן די אָרגאַניזאַציעס האָט ווי געוויינלעך געהערשט אַ ריוואַליזאַציע אויף אַלע געביטן פון געזעלשאַפטליכער טעטיקייט, וואָס האָט אָבער דער געזעלשאַפט און, בעיקר, דער יוגנט געבראַכט פיל נוצן, אַנטוויקלנדיק און דערציענדיק אַ נאַציאָנאַל־באַוווסטזיניקן דור. פיל פון זיי וואָס האָבן באַוויזן צו פאַרלאָזן פּוילן פאַר דעם קאַטאַקליזם (שואה) — געפינען זיך היינט צו טאָג אין לאַנד און פאַרנעמען גאַנץ חשובע שטעלונגען.

מיט דער צייט זענען אָנגעקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ נאָך דאָקטוירים, יידישע

און קריסטלעכע, אָבער מיר פלעגן צוזאַמען אַרבעטן אויף אַ חברישן אופן. ס'איז צוערשט אָנגעקומען, אין אָנהויב פון די 20־קער יאָרן אַ יונגער דאָקטאָר פון גראָדנע — לוביטש איז געווען זיין נאָמען — אָבער אין אַ קורצער צייט האָט ער פאַרלאָזן ציעכאַנאָוויעץ. אויף זיין פלאַץ האָט זיך באַזעצט אַ דאָקטאָר פון רוסיש־וואָלין, וואָס האָט נאָך דער רעוואָלוציע פאַרלאָזן רוסלאַנד, אַוועק קיין פוילן און זיך באַזעצט אין ציעכאַנאָוויעץ. זיין נאָמען איז געווען, יצחק ברענער. ער איז געווען אַ שוואָגער פון מאיר דיזענגאָף ז״ל (דיזענגאָפס פרוי — זיינע אַ שוועסטער). זיין פרוי איז געווען אַן אַרטיסטין אין רוסלאַנד. ער איז געווען באַליבט ביי דער באַפעלקערונג צוליב זיין גוטן כאַראַקטער.

נאָך אַ ריי יאָרן איז ער אַרויסגעפאָרן קיין אָטוואָצק און איז דאָרט אומגעקומען דורך די נאַציס.

ס'זענען נאָך אים געווען אַ ריי יידישע דאָקטוירים ווי ד״ר קליאַטשקין, ד״ר שאַפּירא און צולעצט ד״ר פאַקטאָר. ס'זענען אויך געווען עטלעכע גוישע דאָקטוירים, אָבער ס'רוב פון זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער אַנטיסעמיטיזם און יידן־האַס.

די אַלע אויסגערעכנטע יידישע דאָקטוירים, ווי אויך צוויי יידישע צאָן־דאָקטוירים, לעווין, זילבערבערג און פרוי וואַסילסקי זענען אומגעקומען אין טרעבלינקי צוזאַמען מיט דער גאַנצער ציעכאַנאָווצער יידישער באַפעלקערונג.

חיה־יהודית יארמוס (וויאדרע)
(ניו־יאָרק)

קעגנזייטיקע הילף ביי די ציעכאנאָוויעצער יידן

יאָהר 1918. איך, מיט מיין פאַמיליע, זענען צוריקגעקומען פון רוסלאַנד. דאָס שטעטל איז געווען אָפּגעברענט. גראָז האָט געוואַקסן אויף די פלעצער, ווו ס׳זענען אַמאָל הייזער געשטאַנען און באַקאַנטע טייערע יידישע פנימער האָבן אין זיי געוווינט. ס׳איז געווען זעער אַ פיינלעכער געפיל צו זען וואָס איז פון אַלעמען געוואָרן.

אָבער דער שטאַרקער לעבנס־אינסטינקט וואָס האָט געברויזט אין אונדזער גאַנצעס וועזן האָט גערופן צו מעשים, און ס׳זענען, ממש, נסים געשען: אַלעס האָט אָנגעהויבן צו פולסירן און באַוועגן. דאָס שטעטל איז אויפגעשטאַנען „תחית המתים״.

די יוגנט האָט ניט געזונגען קיין קלאָג־ליד אויפן חורבן. מ׳האָט פאַרלויפיק געוווינט פאַמיליענווייז אין איין קליינעם צימער און אין די טעג ביז שפּעט אין אָוונט איז מען געווען באַשעפטיקט מיט אויפבויען אַלעס פון ס׳ניי.

און אויך דאָס קולטורעלע לעבן האָט זיך דערוואַכט. מ׳האָט געגרינדעט אָוונט־קורסן, דראַמאַטישע קרייזן און כאָרן. אונדזער אַלעמענס באַליבטער **דוד קאטיק** איז געשטאַנען בראש פון אָט דער דראַמאַטישער טעטיקייט. מ׳האָט געשטעלט פּיעסן און פון די הכנסות האָט מען געקויפט ביכער און געגרינדעט אַ ביבליאָטעק. די יוגנט האָט געדורשט נאָך וויסן, האָט מען זיך געלערנט מיט אייגענע כוחות, און ווער ס׳האָט געקענט מעהר האָט זיך געטיילט מיט זיינע ידיעות מיט די וואָס האָבן געקענט ווייניקער. מ׳איז זיך צוזאַמענגעקומען אין פּריוואַטע הייזער, מ׳האָט געלעזן צוזאַמען, דיסקוטירט, באַהאַנדלט פאַרשידענע ליטעראַרישע פּראָבלעמען און ס׳האָט זיך געשאַפן אַ וואַרעמע סביבה, וואָס איז אַזוי זיס געווען און באַפאַרבט מיט שענסטע חלומות וועגן אַ שענערן מאָרגן.

און ס׳האָבן זיך אויך געגרינדעט צדקה־אַנשטאַלטן, וועלכע האָבן געהאָלפן אָרעמע קראַנקע. מ׳האָט אַלעמען אין זינען געהאַט, מ׳האָט פאַר יעדן געזאָרגט, מ׳איז געווען, ממש, ווי איין גרויסע פאַמיליע. אין דעם זין האָט דער פרויען־קאָמיטעט פיל געלייסטעט. די הזנ׳טע אַבראַמסאָן האָט באַזאָרגט די געהעריקע פאַרלעך, וואָס זענען געגאַנגען צו־נויפזאַמלען נדבות. מ׳האָט באַזוכט אַלע הייזער און קיינער האָט ניט אָפּגעזאָגט. פונעם צונויפגעזאַמעלטן געלט האָט מען געגעבן די נויטבאַדערפטיקע הילף אויף שבת, יום־טוב, אויף אַ מלבוש און אויך אויף צו קויפן אַ מעדיצין. ערב פסח האָט מען געמאַכט אַ געזעל־שאַפטלעכע מצות־בעקריי, כדי צו באַזאָרגן אָרעמע־לייט מיט מצות אויף פסח. בחורים

און מיידלעך האָבן געטאָן די אַרבעט פּרייוויליק און צופרידן געווען מיט אָט דער סאָ־ציאַלער הילף.

ס׳געדענקט זיך מיר אַ פאַל אין יענע יאָרן, וואָס וואַרפט אַ העלעס ליכט אויף דער מסירות פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן איינער צום אַנדערן. ס׳איז געווען ביי אונדז אַ פּרוי מיטן נאָמען פעשקע. איר מאַן איז אַוועק קיין אַמעריקע און זי האָט זיך שטאַרק געמאַטערט מיט אירע דריי קינדער. דער מאַן איז געווען אויף גרויסע צרות און האָט איינמאָל אין אַ יובל געשיקט זיין פרוי אַ פּאָר דאָלאַר. צו אַלע צרות איז איהר׳ס אַ קינד קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן. די אומגליקלעכע פרוי האָט געטאָן כל־מיני שווערע אַרבעט כדי זיך צו דערנעהרן. די שכנות האָבן ניט געקענט צוקוקן דעם גרויסן צער פון פעשקע׳ן, האָבן זיי געליען געלט ביי דער ליי־קאַסע, מיט אַ פאַרפליכטונג צוריקצוקעהרן דאָס געלט, און מ׳האָט די פרוי מיט אירע צוויי קינדער אַוועקגעשיקט קיין אַמעריקע. אויף אַזאַ אופן האָט מען אויפגעריכט אַ יידישע פאַמיליע.

אַזעלכעס איז געווען אונדזער שטעטל ציעכאַנאָוויעץ. מ׳האָט געזאָרגט פאַרן צווייטן ווי פאַר זיך אַליין. דער יחיד איז ניט געווען איינזאַם און עלנט. אין דער קעגנזייטיקער הילף האָבן זיך אַנטפּלעקט די שיינע גייסטיקע מידות פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן.

אליהו פעלדמאַן
(ניו־יאָרק)

מיין געבורט־שטעטעלע ציעכאַנאָוויעץ

ווען כ׳פאַרמאַך מיינע אויגן לויפן פאַרביי בילדער פון מיינע קינדער יאָרן. אַ שטעטעלע ווי אַלע קליינע שטעטעלעך אין פוילן — אַ גרויסע מאַרק־גאַס אויסברוקירט מיט שטיינער; אַרום איר הייזער און קראָמען מיט פאַרשידענע סחורות. צוויי מאָל אַ וואָך — מאָנטיק און דאָנערשטיק — מאַרק־טעג. פון דער לייזונג פון אָט די צוויי טעג, פלעגן יידן האָבן פרנסה אַ גאַנצע וואָך.

פאַרנאַכט פלעגן יידן זיך פאַרזאַמלען אין די שוהלן, אין די חסידישע שטיבלעך, און צווישן מנחה און מעריב פלעגט דער רב לערנען משניות און „עין־יעקב״. אין „חסידים־שטיבל״ פלעגט שמחה דער מלמד לערנען די עלטערע בחורים גמרא.

פרייטיק פאַרנאַכט פלעגט פסח דער שמש רופן אין שוהל אַריין. די שוהל מיטן „חסידים־שטיבל״ פלעגן זיין געפּאַקט מיט יידן, וואָס זענען געקומען מקבל שבת זיין. אין „חסידים־שטיבל״ פלעגט מען מקבל זיין דעם שבת מיט מער התלהבות און דאָס געזאַנג פון „לכה דודי״ פלעגט אָפּקלינגען ביזן עק פונעם שטעטל.

גייענדיק פון שוהל פלעגט מען פילען די געשמאַקע ריחות פון די שבת׳דיקע מאכלים, מיט טישן געגרייט פון כל־טוב. שבת בייטאָג, נאָכן אָפּעסן דעם טשאָלענט, פלעגן טאַטעס פאַרהערן זייערע קינדער, וואָס זיי האָבן געלערנט דורך דער גאַנצער וואָך ביים רבי׳ן אין חדר.

שבת בייטאָג פלעג איך מיט מיין חבר, יעקב שמחה׳ס דעם מלמדס זון, קומען אין שוהל און זיך זעצן לערנען. זיצנדיק איבער אַ בלאַט גמרא פלעגן מיינע געדאַנקען איבערגעריסן ווערן דורך דעם געזאַנג פון די שפּאַצירענדע מיידלעך און בחורים גייענדיק פון „אַלט־שטאָט״ שפּאַצירן אין וואַלד, אויסגעפּוצטע און זינגנדיק אַרבעטער און ציון לידער.

מיידלעך, פרויען און קינדער, זיצענדיק אויף די בריקלעך ביי די הייזער, פלעגן זיך צוקוקן מיט התפּעלות אויף דער פרייד פון דער יידישער יוגנט גייענדיק דורך דער בריק, וואָס האָט אָפּגעטיילט די „אַלט־שטאָט״ פון דער „ניי־שטאָט״, פאַרבייגייענדיק די שוהל וואָס איז געשטאַנען ניט ווייט פון דער בריק, וואָס האָט געפירט צו דער מאַרק־גאַס, פון דאָרט צו דער וואַליער־גאַס און פון דאַנען אין וואַלד אַריין, וואָס איז געווען פול מיט פריילעכער יידישער יוגנט.

אין יאָר 1917, נאָך דער דערקלערונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע, האָט פסח דער שמש, אין אַ מיטן־וואָכעדיקן טאָג גערופן אַלע יידן, זיי זאָלן זיך פאַרזאַמלען אין „אַלט־שטאָט", אין שוהל אַריין, ווו דער הרב שניאורסאָן זצ"ל, מיט זיין לאַנגער ווייסער באָרד, איז אַרויף אויפן באַלעמער און געזאָגט: „יידן, אַ גרויסער נס איז געשען, מ'גיט יידן ארץ־ישראל, און ענגלאַנד וועט האָבן דעם מאַנדאַט איבערן לאַנד ביז יידן וועלן אַליין קענען אָנפירן מיטן לאַנד". ער האָט דערביי אַפּעלירט מ'זאָל געבן געלט פאַר שיבת ציון. אויף זיין רוף האָבן פרויען אַוועקגעגעבן זייערע גאָלדענע רינגלעך; מענער — זייערע גאָלדענע זייגערס, און די פרייד פון דער גרויסער געשעעניש איז געווען ניט צו באַשרייבן.

די ציעכאַנאָווצער יוגנט האָט דערוואַכט, דערפילט אַן אינהאַלט אין לעבן. דער געדאַנק, וואָס אונדזער דור קען נאָך דערלעבן צו זען די פאַרווירקלעכונג פון דער יידישער מדינה — האָט פאַרשאַפן פיל פרייד און ענטוזיאַזם, און מ'האָט מיט גרויס התלהבות זיך איבערגעגעבן צו דער ציוניסטישער טעטיקייט.

ציעכאַנאָוויעץ איז געווען פון די ערשטע שטעטלעך, וואָס האָט געגרינדעט דעם „החלוץ" און חברה יונגוואַרג האָט זיך גענומען גרייטן עולה זיין קיין ארץ־ישראל. איינע פון די וויכטיקסטע חברות אין ציעכאַנאָווצער „החלוץ" איז געווען באַשע (בתיה) ליובאַוויטש, וועלכע האָט אָרגאַניזירט העברעאישע אָוונט־קורסן אין דער „תרבות"־שול. אונדזער לאָקאַל האָט זיך געפונען ביי דעם חבר בן־ציון נאַבאַזשנעס מוטער אין הויז.

אונדזער הכשרה האָבן מיר באַקומען דורך גיין אין באַלעבאַטישע (בעל־הבית'שע) הייזער און טאָן פאַרשידענע אַרבעטן, ווי האַקן האָלץ, וואַשן וועש, א. אַ. וו. דאָס געלט וואָס מיר האָבן באַקומען, פלעגן מיר איבערגעבן אין „קרן החלוץ".

אין יאָר 1923 איז אַ טייל פון ציעכאַנאָווצער חלוצים געשיקט געוואָרן אויף הכשרה אין אַ קיבוץ אין לאָמזשער ראַיאָן, צווישן זיי משה'קע פאַרבער, משה'קע ווינער, חיים עטקיס, איטשע זעליזער און דער שרייבער פון די שורות. זיי זענען געשיקט געוואָרן אויף 6 חדשים זיך לערנען ערד־אַרבעט. נאָך די 6 מאָנאַטן האָבן מיר באַקומען סערטיפי־קאַטן עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל. פון דער גאַנצער גרופּע בין איך געווען דער ערשטער, וואָס האָט אויסגענוצט דעם סערטיפיקאַט און עולה געווען.

אויף וויפל אונדזער שטעטל איז געווען ציוניסטיש געשטימט, אויף וויפל דער ציוניסטישער געדאַנק האָט אַריינגעדרונגען אויך אין די טיפע פאָלקס־שיכטן — לערנען מיר פונעם פאָלגענדן פאַקט: געווען איז ביי אונדז אַ ייד, אַ זון פון אַ פּשוטער פאַמיליע. זיין נאָמען איז געווען משה'קע, מאָטיע הערש'ס אַ זון. געווען איז ער אַ פערד־הענד־לער — אַ גברן אַ ייד, מיט אַ יידישעס האַרץ און יידישער כבוד איז ביי אים געווען זייער טייער.

אין שוהל איז ער ניט געגאַנגען, אָבער צדקה פלעגט ער געבן מער ווי אַנדערע. ער פלעגט זיך פילן באַליידיקט, הלמאי מ'קומט ניט צו אים ספּעציעל פאַר ארץ־ישראל צוועקן. ער האָט איינמאָל מיר מיט לוי קאגאַן אָפּגעשטעלט אין גאַס און אונז געפרעגט

פאַרוואָס מיר הענגען ניט אויף ביי אים אין שטוב אַ קרן־קימת־פושקע. שפּעטער, ווען מיר פלעגן קומען אויסליידיקן די פושקע, פלעגט ער פרעגן צו זי איז פול, און ווען ניט — פלעגט ער זי אָנפילן.

און געווען איז משה׳קע אַ פּאַרטיידיקער פון יידישן כבוד — ניט געווען זיין גלייכן. אין 1919, ווען די דייטשן האָבן פאַרלאָזט אונזער שטעטל און די פּאָליאַקן האָבן איבערגענומען די מאַכט — איז פון אַ שכנות׳דיקן דאָרף אָנגעקומען אַ זעקס פורן מיט יונגע פוילישע כוליגאַנעס, וועלכע האָבן זיך אַ לאָז געטאָן אויף „אַלט־שטאָט" און אָנגעהויבן ראַבירן. ווען משה׳קע האָט זיך פון דעם דערוווּסט, האָט ער גלייך אָרגאַניזירט אַ גרופּע פון קרעפטיקע יונגן, און מיט שטעקנס און מעסערס אין די הענט אַוועק אין „אַלט־שטאָט" און אָנגעפאַנגען אַ קאַמף מיט די כוליגאַנעס. עטלעכע פון זיי זענען פאַרוואונדעט געוואָרן און די איבעריקע זענען זיך צעלאָפן.

דאָס איז געווען משה׳קע. אין אַ מאַרק־טאָג, אַז אַ פּויער האָט פּאַרטשעפּעט אַ יידן, פלעגט מען רופן משה׳קען, און ער פלעגט שלאָגן דעם גוי מכות־רצח.

מיר האָבן געהאַט נאָך אַזעלכע טיפּן, וואָס זענען אומגעקומען מיט אַלע ציעכאַנאָווער יידן אין די קרעמאַטאָריעס דורך די נאַציס.

בחורים ציחנובצאים מגויסים בצבא הפולני

ציעכאַנאָווצער יידישע זעלנער אין דער פּוילישער אַרמיי

Jewish young men from Chechanovietz enlisted in the Polish Army

גמליאל־חיים זילברברג
(בני־ברק)

אלה אזכרה

בהמית־לב ובסערת־נפש הנני ניגש לרשום זכרונות, חוויות ורשמים מעריסת גידולי וחינוכי ציחנוביץ (ניי־שטאט), על אישיה, עסקניה, מוסדותיה ומפעליה ועל „עמך" שהיו ואינם; הוי־חיים שנגוז וחלף ללא־שוב. בשורות אלו, ברצוני לשוות דמותם לנגד עינינו ולהתחמם לאורם. והעיקר, שבנינו ובנותינו ידעו קורות־חייהם ותפארת מקור־מחצבתם, ויהיה־נא לרצון סדר זכרונותי.

בין יערות ושדות, גנים ומדשאות, נהר זורם ופלגי־מים שוקקים, שכנה עיירתנו. הטבע הנהדר והנוף המקסים, אוושת היער והמית הנהר, לבלוב העצים ובושם הפרחים — כל אלה שיוו למקום חן ויופי ויצרו אווירה שופעת בריאות, רעננות ושמחת־חיים. ואכן, סימני ההיכר של תושבינו היו עירנות, עצמאות, עליצות ושובבות, ובסביבה היינו מפורסמים בשם „ציעחאנאוויצער קראַמפעס" (שובבים)...

גולת־הכותרת בתפארתה הטבעית של העיירה היו היער והנהר, שני מקומות־ריכוז ומיפגש להמונים. בחובם ובצילם נרקמו ונתגבשו דפוסי־חיים, שהטביעו חותמם, במידה לא מעטה, בדמותה וצביונה של האוכלוסיה.

לעתים קרובות התקיימו ביער שיחות והרצאות, פגישות וכינוסים. ביחוד, סאן וגעש היער בל"ג־בעומר בהתכנס בין עציו המוני התלמידים עם מוריהם ומלמדיהם. היער שימש גם במת־וויכוחים מפלגתיים והתנצחויות בין השקפות ואמונות ודעות נוגדות. זכורות לטוב שתי גבעות, זו מול זו, שמשכו אליהן המונים וסאנו כהר־געש. על גבעה אחת התרכזו בני ישיבות ונוער חרדי, בעיקר, חסידי, שבילו מרבית זמנם בעיון בספרי־קודש, בהרצאת חידושי־תורה, רעיונות חסידות ומוסר, או סתם שיחות־חולין של תלמידי־חכמים. גבעה זו נקראה „הר סיני"... בגבעה שממול התרכזו גימנזיסטים ומורי בית־ספר „תרבות", שעיסוקם היה בקריאה בספרות חילונית ושיחות על משוררים וסופרים ויצירותיהם. לגבעה זו קראו החרדים „גיהנום"... והציונים קראו לה „הגבעה הציונית". מזמן לזמן היו פורצים וויכוחים בין שוכני „הר סיני" לשוכני ה„גיהנום". זכורני, שהמורה הותיק משה־דוד הלר ז"ל דיבר בלהט וברגש (כדרכו תמיד) על ביאליק ושירו הראשון „אל הציפור" והפליג בשבחם. לפתע נשמעה קריאה מבחור חסידי שב„הר סיני" — מה יש להתרגש ? הרי זה פסוק מפורש בתורה : „בלק (ביאליק) בן צפור" („אל הצפור")...

תקרית כגון זו היתה כצל עובר, ולאמיתו של־דבר שררה ביער אוירה ידידותית, כמעט משפחתית, שהתבטאה בדאגה ועזרה לזולת. נערכו במקום התרמות ומגביות לטובת הנזקקים, ללא הפליה וקיפוח, ובשטח זה הוסרו כל המחיצות והניגודים. הציבור כולו תרם בעין יפה וברוח נדיבה לעזרת „כל דצריך". פעולה ראויה לציון היתה הקיטנה ביער לילדים חלשים, שהוקמה ע"י חברת „טאָז". הטיפול במשק וכן ההדרכה, כולל הפיקוח הרפואי של ד"ר ברנר (אחי צינה דיזנגוף) נעשו בהתנדבות ע"י הנוער מכל הזרמים.

מחזה מרהיב עין, שעורר הערצה ויראת־כבוד, היה טיולם היומי של הרבנים — הרב שניאורסון, רבה של „אלט־שטאט" (דמות פטריארכלית נדירה), הרב החנוכי, רבה של „ניי־שטאט" (הפיקח והממולח) והרב זיו, רבה של קהילת בריינסק (אישיות גאונית), שהיה מבלה בחדשי־הקיץ ביער. שלשתם היו מבלים בצוותא וריכזו סביבם צורבים ובני־ישיבה, ששתו בצמא דברי התורה והחכמה שיצאו מפיהם. כששלשתם היו עוברים הרגישו שהשכינה מטיילת בין העצים, ובנשימה עצורה עקבו אחרי כל זיז וצעד שלהם. הורים היו מרימים את ילדיהם הרכים כדי שיסתכלו בקלסתר־פניהם ובליבם תפילה חרישית „הלוואי וצאצאינו יהיו כמותם"...

מרבית האוכלוסיה השתמשה במימי הנהר לשתיה, שטיפת כבסים והדחת כלי־מיטבח. בשטח זה סיפרו קוריוז, שהגברת פשה שדליצקי („פעשקע די שוחט'קע") — צדקנית ובעלת־חסד למופת — היתה מדיחה כלי־החלב במקום מיוחד שקראה לו „הנהר החלבי", וכעבור כמה שעות הדיחה את כלי־הבשר במקום אחר ב„נהר הבשרי", כדי שבמים לא יתערבו בשר וחלב יחד.

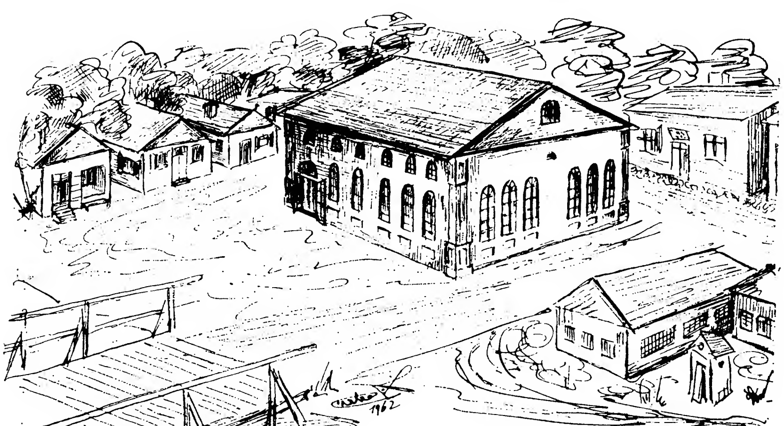
פעמיים בשנה, בראש־השנה ובפסח, שימש הנהר מקור להתעלות רוחנית. בראש־השנה היו יוצאים מבית־המדרש הסמוך לתפילת „תשליך" לבושי־חג ואפופי חרדת יום־הדין, והיו מתרכזים על הגשרים. התפללו בהכנעה ושברון־לב, ניערו את כיסי הבגדים והשליכו את העוונות למצולות הנהר, חזרו לבית־המדרש מזוככים ומטוהרים לתפילת „מעריב", תוך הרגשה שמועקה קשה נגולה מהלב.

בצד, למטה מהגשר, ערכו הנשים „תשליך" בצורה מקורית משלהן. נעמדו בעיגול שבמרכזו עמדה מרת שיינה־חיה (צדקנית ולמדנית מחוננת בלשון־לימודים), שהקריאה תפילות ותחנונים בלשון־אידיש ובזמר בכיני, קורע־לב. זרם דמעות היה פורץ מעיני־הנשים, שהיה גורף עמו את כל המאוויים, הצער והיגון של פרנסה, בריאות, צער־גידול־בנים, נשואי הבנות וכו'. ועל כולם וידוי ובקשת סליחה על עברות שנעשו ושלא נעשו, ושיינה־חיה היתה ממשיכה להרטיט את הלבבות ולהרעיד את נימי־הנפש, ואנחות ובכיות פלחו את האויר, עד שהיתה סוגרת את ה„סידור" ופונה לנשים בקריאה נרגשת: „אחיות יקרות! בנהר זה, אנו הנשים שוטפות במשך כל השנה את הכבסים והכלים המגואלים. הפעם, שיטפנו וטיהרנו את נשמותינו מחטא וזוהמה. אני מבטיחכן שתפילותינו נתקבלו לפני כסא הכבוד והקב"ה יכתוב לנו שנה טובה ומתוקה".

„אמן! כן יהיה רצון, היו ממלמלות הנשים. שנזכה כולנו יחד לקבל את פני המשיח ושיינה־חיה תתפלל בעדנו בבית־המקדש"...

עונג רוחני ושימחת־הנפש היה מספק הנהר בערב־פסח. הרב דמתא, בלוית חסידים ואנשי־מעשה, היו יורדים לנהר לשאיבת „מים שלנו" לאפית מצת מצוה. המים היו נשאבים בדליים מיוחדים, כיסו אותם במיכסה צח ולבן והלכו כבתהלוכת־נצחון, כששירת פרקי הלל פורצת מגרונם וחדוה עילאית ממלאה את כל ישותם. ואם שאיבת המים בערב־פסח הכניסה שמחה, היתה השאיבה מהבארות בפסח גורמת צער ועגמת־נפש. בימי הפסח היו השכנים הנוצריים מתגרים ביהודים וזרקו בכוונה זדונית פרוסות־לחם לתוך הבארות ומחמיצים מימיהן, ואז היו מכריזים איסור על המים והתושבים היהודיים היו נאלצים לשאוב מים בפסח מהנהר בלבד, תוך הרגשת מרירות־הגלות שזרים שולטים בנו. ובליל הסדר, באמירת „שפוך חמתך על הגויים אשר לא ידעוך", היו מכונים יהודי־עיירתנו גם על הגויים מחמיצי־הבארות... ובמשמעות מיוחדת ביטאו השתוקקותם „לשנה הבאה בירושלים"...

בקצה העיירה, סמוך לנהר, עמד בית־המדרש, הבנין הציבורי היחידי ב„ניי־שטאט." בית־לבנים גדול, מטויח לבן, חלונות גבוהים וגג־רעפים אדומים. בחיצוניותו לא עשה רושם, אך בהיכנסך פנימה התרשמת מיפיו והרגשת כי במקום קדוש הנך עומד. כותל־מזרח ארוך, שבמרכזו ארון־הקודש מחוטב־עץ ומצופה זהב, מורכב מאלפי חלקים קטנים שבצירופם היוו יצירה אמנותית, מלאכת־מחשבת להפליא. בסדר אדריכלי היו משובצים בו אריות מחזיקים שני לוחות־הברית, „כפיים" של כוהנים העולים לדוכן, כלי־השיר של הלוויים, נבל וכינור, מינים ועוגב, שופרות וחלילים ולמעלה נשר ענקי, הסוכך בכנפיו על כתר־התורה.

צייר: שמעון דרורי

בית־הכנסת ב„ניי־שטאט" | די שול אויף „ניי־שטאָט"

The Synagogue in the „New-Town"

בצד ימין של הארון היה מקום קבוע של הרב. על־ידו ראש־הקהל ר׳ מרדכי שמקובסקי. בצד השני ישבו ר׳ אברהם־מאיר זילברברג, השו״ב ר׳ חיים־יצחק שדליצקי, ר׳ חיים פרידמן ויתר נכבדי־העדה.

על תיקרת בית־המדרש היו מצוירים שנים־עשר מזלות וסימני השבטים ובארבע הפינות ארבע חיות־הקודש — נמר, נשר, צבי ואריה, עם כתובות: „הוה עז כנמר, קל כנשר, רץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים״. באמצע עמדה בימה גדולה, נשענת על ארבעה עמודים, וביניהם על התקרה היתה תלויה נברשת גדולה עם „נר תמיד״ בצד מערב. כן היו שני תנורים גדולים, ספסלים ושולחנות סביבם ללימוד ובצד כיור־נחושת לרחצה ואצטבאות מלאות ספרים. בצדדי צפון ודרום עמדו שולחנות ארוכים, עליהם למדו חברות „ש״ס״, „משניות״, „עין־יעקב״ וכו׳.

שתי כניסות היו לבית־המדרש, לגברים לחוד ולנשים לחוד. מהפרוזדור שהוביל לכניסת הגברים השתרעו שני חדרים („שטיבלאך״) — הגדול ל„חברת ש״ס״ והקטן לבית־הכנסת של החסידים — היחידי במקום. בית־המדרש המה תמיד ממתפללים, לומדים ואורחים. מעלות השחר עד שעה מאוחרת בלילה לא פסק קול תורה ותפילה.

בזמני היו הגבאים: ר׳ זלמן־לייב (בעלה של שיינה־חיה), ר׳ יעקב שבסקי (נפטר בארץ), ר׳ אריה־דוד לב, ר׳ דוד שפיטלניה, ר׳ זונדל פלוט ור׳ אייזיק ישלח. הגבאים לא חסכו עמל ומרץ לפאר ולרומם את בית ה׳. עסקו באמונה וסיפקו את כל הצרכים. ביחוד, התבלט אחרון הגבאים ר׳ אייזיק ישלח כעסקן־ציבור בעל שעור־קומה. הוא שיכלל ושיפץ את בית־המדרש ועמד בראש „ועד העזרה״, „גמילות חסד״ ו„חברה קדישא״. בכל פעלו גילה יזמה ומעוף ועשה מעשים לטובת האוכלוסיה כולה.

כשמשים שימשו: ר׳ יענקל, ר׳ שלמה פיורה (שלמה נח׳ס), ר׳ פסח קאַווקאָ („פסח דער שמש״) והאחרון — ר׳ יעקב־דוד לב („יענקל־דוד״). השמשות בעיירתנו לא סיפקה, אפילו, פרנסה בדוחק, ולכן התעסקו כל השמשים בעבודה נוספת, כגון, מלמדות, מסחר ב„הושענות״, נרות הבדלה, „שיר־המעלות״ ליולדות, יין לקידוש, או במשלוח־יד אחר.

ר׳ יענקל־דוד (חסיד־גור, בעל־תפילה ויודע נגן) היה הספק היחידי בעיירה ל„מצות שמורה״. בעלי־תפילה (מלבד החזן), ביחוד, ל„ימים נוראים״ היו ר׳ יצחק לב ור׳ מרדכי שמקובסקי („שחרית״); ר׳ הירש זילברברג, ר׳ זינדל פלוט, ר׳ זינדה׳לה ורבלינג מ„אַלט־שטאָט״, ר׳ אליעזר ביטנר מצ׳יז׳ב, ועוד („מוספים״); ר׳ איצע־אפרים ור׳ יענקל וינברג („מנחה״); הרב מרדכי שטיינברג ור׳ אברהם־מאיר זילברברג („נעילה״). כבעלי־קריאה שימשו ר׳ לייב רייגרודצקי, ר׳ פסח השמש וב„ימים נוראים״ — ר׳ אברהם־מאיר זילברברג.

בבית־המדרש השתכנו כמה „חדרים״ פרטיים. ר׳ פסח השמש לימד קריאה; ר׳ יעקב־צבי (יעקב־הערש) ור׳ שלמה פיורה (שלמה נח׳ס) לימדו חומש עם רש״י והתחלת גמרא; ר׳ מנדל ברב טוביה (מנדל טבקה׳ס) נתן שעורים למתקדמים בגמרא.

היו בעיירה עוד חדרים משוכנים בדירות הפרטיות של המלמדים. היו אלה החדרים המפורסמים של ר' טוביה ליס (טוביה דער מלמד); ר' מנדל ברב חייקל (מנדל חיים־חייקעלס — נפטר בארץ); ר' חנוך־הינך הולצמן; ר' יצחק־מאיר פריימן — חדר עם תכנית לימודים כללית, מוכר ע"י הממשלה וחדר־דרדקי של ר' אריה ה„קוזאק".

בדרך כלל, לא עמדו החדרים תחת פיקוח ציבורי, ותכנית הלימודים נקבעה ע"י המלמד עצמו, שלא הקפיד ביותר על התאמת התלמידים מבחינת הגיל והידיעות. המלמדים, שפרנסתם היתה על שכר לימוד, שקבלו ישירות מההורים, היו מעונינים, כמובן, להגדיל מספר התלמידים. תקופות בין הזמנים — חול־המועד פסח וחול־המועד סוכות — היו ימי ה„שוק" לרכישת התלמידים ולביסוס החדרים. בתקופה זו ניהלו המלמדים התחרות בלתי רשמית ביניהם. היו מבקרים בבתי־ההורים, כדי להשפיע אישית על מסירת התלמידים לרשותם. נתונים אלה פגעו ברמת הלימודים והחינוך וכדי להתגבר על־כך נוסד ביזמתו של הרב מרדכי שטיינברג ועד ציבורי, שקיבל תחת חסותו את כל החדרים וריכזם לחטיבה אחת. התלמידים שובצו בכיתות לפי רמת ידיעותיהם. לכל מלמד נמסרה כיתה שהתאימה לתכונותיו.

הועד מנה גם מורים ללימודי חול, שלימדו לפי תכנית כללית אחידה. ההורים שילמו שכר־לימוד לקופת הועד והמלמדים קיבלו משכורתם מהקופה מבלי להיות תלויים בחסדי ההורים. נערכו בחינות והתלמידים קיבלו ציונים ופרסים, ובסוף השנה חולקו תעודות. תיקונים אלה הרימו את ערכם החינוכי של החדרים ותרמו תרומה גדולה להעלאת רמת הלימודים. הועד גם דאג לשיפור ושיפוץ חדרי הלימודים. אולם, סידור זה, עם כל הברכה וההשגים שלו, לא החזיק מעמד זמן רב, עקב הדרישות המרובות של המלמדים להעלאת שכרם ושיפור תנאי־עבודתם, כגון, פיחות שעות עבודתם, הענקה לחגים, חופש שנתי. בכלל, לא היו המלמדים מעונינים להיות כבולים למשטר וסדר, משמעת ופיקוח בהרכבת „אלופים" לראשיהם. דרישות אלו גרמו לחיכוכים והחרפת היחסים. כתוצאה מכך נתפרק הועד והחדרים חזרו למעמדם הקודם בסמכותם וניהולם הבלעדי של המלמדים. למרות הליקויים והמגרעות הנחילו החדרים תורה ודעת והליכות־חיים להמוני בית־ישראל דורות רבים. אבות ובנים חונכו ועוצבו וקיבלו שפע נכסי־רוח של אמונה, בטחון, יושר, צדק והשתרשות עמוקה בכרם האומה.

ציחנוביץ היתה מפורסמת באהבתה לתורה וללומדיה ותפסה מקום חשוב בין תומכי ומחזיקי התורה, אך לא הסתפקה בכך שאחרים לומדים, אלא הם עצמם למדו תורה. בכל יום, בין מנחה למעריב, היה לומד בחבורה ציבור גדול, פרק „משניות". המרצים היו בתקופות שונות ר' לייב סקרנדא, ר' שמואל ליכטנברג, ר' מרדכי גרינשטין, איינבינדר, ר' חיים־יהודה ציקרוביץ ור' אברהם־מאיר זילברברג. כשגמרו סדר „משניות" ערכו „סיום" חגיגי, שבמרכזו עמד ה„הדרן" של הרב והיו עורכים סעודה בהשתתפות נכבדי־העיירה. שבת, פרשת „ויחי" היתה נקראת שבת של חברת „משניות" (פרשה זו עוסקת בפטירתו וצוואתו של יעקב אבינו, ואותיות נשמה הן אותיות משנה). בשבת זו

נתכבדו בכל העליות לתורה רק חברי ה„חברה", ואחרי התפילה התכנסו ל„קידוש" חגיגי, בו נאמרו דברי חיזוק ועידוד.

בבית־המדרש התקימה גם חברת „עין־יעקב", בה התרכזו יהודים פשוטים, „עמך", שהיו מתבשמים מאגדות חז"ל מתובלות בסיפורים ומשלים לקוחים מהחיים, שהוגשו בצורה מושכת את הלב. כל זה ריענן והרעיף טל של־תחיה על השומעים. המרצים העקריים היו ר' דוד ציצוביץ ומתלמידי הישיבה.

קהל גדול ומגוון משך השעור השבועי בפרשת משבוע. בלילי שבתות החורף אחרי הסעודה היו מתכנסים המונים, שהקשיבו בקשב רב למרצים שהירצו על הנושאים שבפרשה, תוך הרחבת היריעה על ענינים אחרים. גם שעור זה נתנו, בעיקר, בני־הישיבה, ובתקופה מסוימת — ר' וולולה, המ"ץ (סרנביץ) החסידי מ„אלט־שטאט", חתנו של ר' עזריאל בס (עזרילקה קוזה), הרב מרדכי גולדין (ניהל אחר־כך ישיבה בבילסק), ובחורף תרצ"ד — ע"י כותב הטורים האלה.

מדי שבת בשבתו, בבוקר השכם, עוד לפני עלות השחר, היה גבאי „חברה תהלים", ר' יוסף דנוביטש הולך ודופק בדלתות וחלונות הבתים להעיר את היהודים משנתם העמוקה לאמירת „תהלים". קריאתו שהיתה בקול סוער: „מה לכם נרדמים? קומו לעבודת הבורא"! — פעלה את פעולתה הרצויה. אפופי שינה ורועדים מקור צעדו המוני יהודים לבית־המדרש לשפוך שיחם ולתנות צרתם ולמצוא עידוד ונחמה בתפילות „נעים זמירות ישראל".

„חברה לצים" היו „מותחים" ומפתים את ר' יוסל לעורר משנתם גם את החפשיים ו„המודרניים", שהיו מאוד נרגזים על הפרעת מנוחתם. פעם דפק על פתחו של ד"ר קליאצקין, שהיה כידוע, רחוק מעניני־יהדות, והבהיל אותו בקריאה: „מהר לבית־המדרש, מחכים לרופא"!... מהר... מהר... הרופא, שחשב לתומו שמבהילים אותו להגשת עזרה רפואית דחופה — רץ במהירות כשהוא מצויד בתיק גדול מלא מכשירים, זריקות ותרופות, ושאל: „מי כאן חולה"?... לתדהמתו פרץ צחוק בין הנוכחים, שתפסו מיד שזה מעשה ר' יוסל... אך ר' יוסל לא שם לב לכל ההמולה ובתנועה מזורזת הושיט ספר „תהלים" לד"ר קליצקין ואמר: „אין דבר ד"ר, „תהלים" זוהי תרופת פלא, שגם לך, אדוני, לא תזיק"... „חבל לבטל את הזמן", „תפלה למשה"... נו, נו, „שובו בני־אדם"... נו, נו, ד"ר, תגיד „ויהי נועם ה' עלינו"...

התענינות כללית עוררו הדרשות המסורתיות של הרב מרדכי שטיינברג ב„שבת הגדול" וב„שבת שובה", בהן דיבר מעניני דיומא ונגע בשאלות האקטואליות של הציבור במקום. נוסף על זה מצאו ההמונים עונג רוחני והתעלות נפשית בדרשות המגידים והמשולהים שביקרו בעיירה לעיתים תכופות. חלק מהם היו מגידים נַיָדים, הולכי־רגל („פיעכאָטנע מגידים"). דרשותיהם היו שיגרתיות — על־פי־רוב בין „מנחה" ל„מעריב". אחרי הדרשה העמידו „קערה" בפתח בית־המדרש והציבור זרק פרוטות לשם תמיכה במגיד.

מזמן לזמן היה מזדמן מגיד, או משולח מחונן בכישרון רטורי ובמיטען של ידיעות. הללו משכו המונים, שהתמוגגו מנחת ו„לקקו את האצבעות" מפירוש יפה, רעיון מבריק, בדיחה שנונה, משל מעניין, או סתם סיפור מרתק. הצפיפות בבית־המדרש היתה גדולה. אגלי זיעה כיסו פני השומעים, ולמרות זה היה הקשב רב וההתענינות גדולה „ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום"... דרשן כזה היה מקבל שכרו בכבוד ובהרחבה, ולפעמים היו מפצירים בו להישאר לעוד ימים מספר כדי להנות מאמרי־פיו.

מהסוג הזה התפרסם בעיירתנו המשולח מביליסטוק, שקראו לו „דער זינגער". זכורני שבימי בין־המצרים, היה מדי לילה בלילה דורש משך שעות ארוכות והרושם היה כביר, אך לשיא הגיע בדרשתו ב„שבת חזון". בכישרון דרמטי וב„ניגון" קורע לב תאר את העם כשישב על אדמתו „איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו", חי חיים בריאים ונורמליים ומפריש ברצון תרומות ומעשרות לכהן, ללוי, לעני, לגר, ליתום ולאלמנה, שמח בהבאת ביכורים ובעליה ברגל לבית־המקדש. והתיאור היה חי ומושך, הנך נתון במציאות אחרת, הוד קדומים חופף עליך. אינך היהודי המסכן והעלוב התלוי בחסד זרים, המפחד מקול עלה נידף של איזה „גוי" ו„שגץ"... אתה נמצא עתה בירושלים, עיר הקודש.... מתהלך ברחובותיה ונושם את אווירה... הנך צועד לבית־המקדש גאה ומאושר, בן־חורין ועצמאי. „ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך ליראות את פני ה'". עיניך נוצצות משמחה, לבך מתרונן מגיל. כולך כיסופים ומאוויים שמעמד זה ימשך לעולמים... אך לאט־לאט מחזיר אותך הדרשן למקומך ולמעמדך במציאות הנוכחית: הוא מראה לך את בית־המקדש אחוז להבות. ארצך חרבה, בני עמך בשבי־האויב. חלפה השלוה ונגוזה התפארת ובמקומן הגלות המרה על כל זוועותיה. הנך מזדעזע ומתחלחל לשמע הדברים. צער ויגון אופפים אותך. אנחות כבדות, דמעות חמות, הנשים ב„עזרת נשים" בוכות ומתיפחות. רבונו־של־עולם! עד מתי? וכתשובה לשאלה האיומה מסיים המשולח בכי טוב — „ובא לציון גואל"...

דרשן שני שנחרת בזכרוני היה הרב נפתלי רפלוביץ (כיהן אחר־כך כמגיד מישרים בדבינסק שבלטביה). דרשותיו נסבו, בעיקר, על ערך לימוד־התורה וחינוך הדור הצעיר. והרי כמה קטעים מאחת הדרשות שנשא בעיירתנו: „ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית). האדם מורכב משני חלקים, מ„נפש" (נשמה) ומ„חיה" (גוף). תפקיד האדם להגביר את הנפש על החיה השוכנת בקרבו. אולם בעולם ה„מודרני" ו„המתורבת" נתכוצה הנפש וה„חיה" צועדת בראש. והתוצאה! — תככים ומזימות, שוד ורצח, הרס וכיליון, „איש את רעהו חיים בלעו"...

„הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם" (אבות). משל, למה הדבר דומה? לעששית מותקנת בפתיל ובנפט ומכוונת לדלוק מתחילת הלילה עד אור הבוקר, ולפתע כבתה באמצע הלילה. בבדיקה שנערכה התברר שהעששית היתה בסדר גמור, אך כבתה קודם זמנה בעטיו של אדם שהגדיל את הלהבה... ובאש המוגדלת לא החזיקה מעמד עד אור הבוקר. הוא הדין באדם: לו היה חי חיים צנועים וישרים, היה מאריך

ימים. אך כשהוא „מגדיל את האש" ברדיפה אחרי מותרות, תענוגות והוללות — אז הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים אותו מן העולם — ל„בית־עולם".

עם הצהרת בלפור ובנין הארץ, קם סוג מטיפים מודרני, שעשו נפשות לעליה לציון ולחיזוק הקרנות הלאומיות. מהם נתחבבו בעיירתנו שני מטיפים כ„אריות שבחבורה" — הרב דינס והרב ברג. הראשון קנה עולמו בהעלאת חזון העצמות היבשות (יחזקאל ל"ז). בצורה חיה ומוחשית היה סוקר את כל האסונות והפגעים שניתכו על עמנו מחורבן הבית עד היום הזה — מסעי הצלב, גרוש ספרד ופורטוגל, גזרות ת"ח ות"ט. ומזה עבר לתאר את ההרס הנפשי והדלדול הרוחני שבאו בעטים של כל מיני משאות־שוא ומדוחים בדמות משיחי־שקר, אמנסיפציה, ריפורמה, ליברליזם, קומוניזם, שסופם היה יאוש ואכזבה, שמד, טמיעה, התבוללות ונשואי־תערובת. ואחרי הסיכום המזעזע היה פורש כפיו לחלל בית־המדרש ובקול־זעקה, שממנו נשמע הד סבל־הדורות, היה קורא: „התחיינה העצמות האלה"? ואחרי שתיקת תדהמה, היה מתאושש והופך ל„כנור" לשיבת־ציון ומספר על החלוציות, על הפרחת השממה ויבוש הביצות, ובתרועת ניצחון היה מכריז: קם הפלא הגדול! נתגשמה הנבואה של החייאת העצמות.

עם תום משאו של הרב דינס היה נוהר הציבור המשולהב ללחוץ ידו. ור' אליעזר רוזן ומשה הולצמן, חובבי־ציון נלהבים, היו אומרים לו: „גם עליך, הרב דינס, שרתה רוח הנבואה, הפחת רוח ב„עצמות היבשות" של עיירתנו והחייתנו"...

בצורה רבנית־דרשנית נקט הרב יצחק ברג (נפטר בארץ). במשך שלש שעות רצופות שפע פסוקים, אימרות חז"ל, אגדות ומשלים, הברקות ופרושים בשבחה של ארץ־ישראל ובמעלת בוניה, והצית אש־געגועים לשיבת ציון ובנינה.

זכור לי הספור הנפלא שסיפר על האר"י ז"ל, שיצא עם תלמידיו ה„גורים" לקבלת שבת בין הרי צפת. לפתע פנה לתלמידיו: „רצונכם ונעשה קפיצת הדרך ונקבל את השבת בירושלים, בבית־המקדש"? נענה אחד התלמידים ואמר: „רבי, תן לי שהות להגיד לאשתי ולילדי שלא ידאגו לי". נאנח האר"י ז"ל ואמר: „החמצת את הגאולה, הרחקת את הקץ. אלמלא היית חושב על אשה וילדים, היינו זוכים מיד לגאולה שלימה. והרב ברג המשיך בהתלהבות: הארץ מחדשת נעוריה, מתנערת משממת־דורות ומחכה לנו שנבוא לבנותה ואסור לנו להתמהמה.

נאומים אלה עשו רושם גדול, ותושבי עיירתנו, רובם ככולם (חוץ מיוצאים מהכלל) היו ספוגי אהבת־ציון. במגביות לקרנות צעדנו בראש. זכורני, שאחרי נאומו של הרב דינס פרקו הנשים את עדין וזרקו עגילים ונזמים, שרשרות־זהב ומחרוזות־פנינים בשביל בנין־הארץ. הנוער היה חלוצי, יצא להכשרה ועלה ארצה בכל הדרכים — בסרטיפיקטים, דרישות ובעליה בלתי־ליגלית. ב„ניי־שטאט" התקיימה נקודת־הכשרה חלוצית, מיסודו של „המזרחי", בה עסקו עשרות בחורים בכל מיני עבודות. סבלו מחוסר־עבודה ורעבו ללחם, אך את ההכשרה לא עזבו, כי חתרו בכל האמצעים להגיע לחופי־הארץ.

מכאן התופעה המשמחת, שמספר העולים מעיירתנו היה יחסית יותר גדול מאשר בערים אחרות. בן־עיירתנו, כשעלה ארצה זכה לכבוד גדול. המונים ליווהו, סדרו לו מסיבת־פרידה חגיגית. זכורני, כשעליתי ארצה המה ביתנו מהמונים שבאו להיפרד מעלי. ר׳ אליעזר רוזן תפס את המזוודה שלי ונשקה: „איזו זכות, אמר הוא, למזוודה, דבר „דומם" להימצא בארץ־הקודש". על־ידי עמדה אשה זקנה ובכתה. לשאלתי לפשר הבכיה — השיבה: „לא עליך אני בוכה. על עצמי אני בוכה. את מזלי אני מבכה, שאין לי הזכות להסתופף בארץ־החיים".

בעיירתנו הורגשה עליונות הרוח. הציבור הרחב, כל אחד לפי דרגתו ומעמדו שאף להתרומם טפח מעל לחיי־החולין והדאגות היום יומיות והתבשם מריחה של תורה וחכמה. ומכאן צמחו ונשתרשו מידות טובות של צדקה וחסד ועזרה לזולת. הדחיפה לכך באה, בעיקר, מהרוח שספגו בבית־המדרש, שהיה המבוע וכור־ההיתוך לכל פעולה טובה. כל המוסדות והמפעלים שפארו את עיירתנו נוסדו, למעשה, בבית־המדרש ומכוחו וכוח־כוחו קיבלו את חיזוקם והתפתחותם.

נוסף על בית־המדרש המרכזי התקימו בתי־תפילה ומנינים לשבתות וחגים. בראש וראשונה יש להדגיש את בית־החסידים (באכסדרת בית־המדרש) בו התבלטו במיוחד מורי ורבי, החסיד והלמדן, ר׳ שמחה וורובל, שקדן עצום, בעל הסברה מפליאה, מרביץ תורה כמגיד שעור ב„ישיבה" וכמלמד ה„דף היומי" בציבור, מאריך בתפילה בכוונה, התלהבות והשתפכות; ר׳ מנדל טבק׳הס, חסיד מופלא ולמדן גדול, צנוע וענותן, טוב ומיטיב; ר׳ חיים־יצחק שדלצקי, שו״ב ומוהל בעיירה, שמוניטין יצאו לו בסביבה כשוחט מומחה, אומן יד ומוהל מוכשר; ר׳ שמואל ליכטנברג, בעל קורא ובעל „מוסף" ב„ימים נוראים", נפש אצילה, פיקח, צנוע וענותן, ידען בתנ״ך ובתלמוד, מתמטיקאי ושחמטאי, ועל הכול חובב־ציון גדול, החסיד היחידי בעיירה שהתעטף בתכלת (חסיד רדזיני); ר׳ חיים־יודל ציקרוביץ, גבאי בית־החסידים, למדן ומתמיד בלימודו, בעל ידיעה רחבה בתנ״ך; ר׳ יעקב־דוד לב בעל־תפילה ויודע נגן, תמיד שופע שמחה, אם כי נתייסר בצער גידול בנים וגם מצבו הכלכלי היה קשה; ר׳ אברהם־יעקב פסטרנק, חסיד אלכסנדר היחידי בעיירה, שנקלע בין חסידי־גור ושמר על יחודו האלכסנדרי. ר׳ אליעזר רוזן (נפטר בארץ), אוהב־ציון נלהב, בר אורין ובר־אבהן, סוחר פיקח ומנוסה, ה„בורר" בכל דיני־תורה מסובכים; ר׳ משה הולצמן, אברך תוסס, בוער באש אהבת־ישראל וארץ־ישראל, טוב־לב ונדבן למעלה מכוחו, ועוד חסידים ישרי־לב ותמימי־דרך, שעבדו את ה׳ בשמחה. השראה חסידית הוסיפו ביקורי האדמו״רים מקוברין, שדליץ, נובומינסק וכו׳. הם התאספו וניהלו שולחנות אצל שלמה גונשאק, וולוול אקרונגלה, איסר לב ורפאל קוקה.

ה„מנין" אצל דב דנוביץ במרכז השוק ריכז בעלי־מלאכה, חנוונים וסוחרים מהמעמד הבינוני. היו מזמינים חזנים ונואמים להסבת עונג רוחני למתפללים. כמו־כן יוזמו ובוצעו ב„מנין" זה הרבה פעולות לטובת מוסדות חסד והושטת עזרה לנזקקים.

במיוחד, יש לציין „מפעל העצים" להסקת בתי העניים בחורף, שעסקניו העקריים התפללו במנין זה.

ברחוב ווליה התקימו שלושה „מנינים" לתפילה בשבתות. 1) אצל קלמן לב במרכז הרחוב. ב„מנין" זה התפלל בשבתות החורף הרב ר' יהודה החנוכי, שמפאת חולשתו קשתה עליו ההליכה לבית־המדרש המרכזי. 2) ה„מנין" אצל חנא ווינוביץ' בקצה הרחוב לכוון היער. „מנין" שלישי התקיים בביתו של פנחס ווינוביץ' בקצה העיירה בדרך לכפר קוצ'ין. ב„מנין" זה התפלל בחדשי הקיץ הרב שניאור־זלמן שניאורסון שמטעמי נופש ובריאות היה גר בקיץ בביתו של בן־ציון קלקה בקרבת היער.

מנינים אלה, שביסודם נוסדו בגלל ריחוק המקום לבית־המדרש המרכזי, שעמד בקצה השני של העיירה (סמוך לנהר), הצדיקו קיומם כחטיבה מיוחדת מבחינה חברותית וציבורית. בניגוד לבית־המדרש בו התבצרה ההשפעה של הלמדנים ובעלי־הבתים האמידים, שימשו בתי־התפילה בווליה מקום מיפגש וריכוז להמונים הפשוטים („עמך"), שהרגישו עצמם שם כמו בביתם ומצאו במקומות אלה כר נרחב להבלטת ישותם וסגולותיהם.

כבעלי־תפילה וכקוראים בתורה, ביחוד, התאמצו הגבאים לגלות מרץ ויזמה בתפקידים ציבוריים. אפשר אפוא לקבוע שמבלי משים באו כאן על סיפוקם כוחות רדומים של אנשים, שראו את עצמם מקופחים מתפיסת העמדות ע"י החוג הבעל־ביתי ששלט בכיפה בניהול עניני העיירה, ואכן מזמן לזמן נתגלו תסיסה והתמרדות אצל ההמונים הפשוטים. בתקופה האחרונה זכו חוגים אלה לעמוד בראש הקהילה, וחנא ווינוביטש נבחר כראש הקהל, במקומו של ראש־הקהל הותיק ר' מרדכי שמאקובסקי, שיצג את החוגים הלמדניים מ„חברה ש"ס" והמעמד הבינוני.

מנינים אלה, כאמור, היו פתוחים בשבתות וחגים בלבד. בכל ימות השבוע וב„ימים הנוראים" התפללו כולם בבית־המדרש, שהיה המבוע והאבן השואבת לפעילות רוחנית־דתית־ציבורית והמקום המרכזי ביותר לחיי־החברה של ההמונים מכל השכבות.

חוה ורבה (סעהר)
(אפקה — תל־אביב)

יהודי ה„ווליה"* (WOLIA)

לזכר הורי, יצחק ופייגה
ואחותי שיינדל הי"ד

א

הנורץ לא שימש קו־מבדיל גיאוגרפי בלבד בין שני חלקי העיירה. ה„ניי־שטאט" היתה שיכת מבחינה אדמיניסטרטיבית לקהילת (גמינה) קלוקובו ורשומה היתה כ־Osada (מושב). רישום התושבים נמצא בקלוקובו ושם היו מוציאים תעודות־לידה, נשואין ופטירה. חלוקה זו היתה קימת גם בשנים שלפני תחית פולין כמדינה עצמאית אחר מלחמת־העולם הראשונה.

ארבע דרכים הובילו לכיכר ה„ווליה", שהיתה גם הכניסה לעיירה מצד „ניי־שטאט": א) הכביש הראשי, ששימש קשר עם תחנת־הרכבת בצ'יז'ב.

ב) דרך איסו, שהובילה לכפרים הסמוכים (דרך זו היתה נדרשת בפי יהודי ה„ווליה" בלשון קללה, כי במקום זה נמצא בית־הקברות של „ניי־שטאט" וכשאמרו „לך בדרך איסו" הכוונה היתה, הלואי ויובילוך ל„עולם־האמת"...)

ג) דרך קוצ'ין, מקום הריכוז הרוחני־דתי של האוכלוסיה הפולנית.

ד) סימטת זדריזנה (Zadrizne) ע"ש גוי אחד שבנה כאן את הבית הראשון. בסימטה זו התגוררו יהודי ה„ווליה" לאחר שהעיירה נשרפה במלחמת־העולם הראשונה. הם גרו זה עם זה וזה על־יד זה. היחסים היו אז תקינים עם השכנים הפולניים. כל פולני חיפש הגנה אצל היהודים מפחד הכובש הגרמני. אולם, יהודי ה„ווליה" הקימו חיש־מהר את בתי־העץ שלהם עם גגות־הרעפים (שינדל), חדשו את בתי־המלאכה, פתחו חנויותיהם והחיים חזרו למסלולם.

ביום א' בשבוע בלט הצביון הקתולי־נוצרי של העיירה. ביום זה נמנעו הפולנים מלברך את שכניהם היהודים בשלום, כשהם נוהרים לכנסיה שב„אלט־שטאט" ונעליהם תלויות על כתפיהם. בניגוד לתושבי העיירה, היו אלה כפריים מהכפרים הסמוכים, שהופיעו בכובעים עם מצחיות מבריקות, מגפיים מצוחצחות והבעת תקיפות בפניהם. בשעות הבוקר שלפני התפילה היה הרחוב היהודי, כאילו, משותק, ורק בשעות

* בדבר פירוש המונח „ווליה" — עיין במאמרו של ריבק: „אונזער צווילינג־שטעטל" עמוד 95.

שלאחר־הצהריים שבו החיים לתיקונם. אם כי היהודים לא היוו רוב בין תושבי ה„וליה", הרי בשבתות ומועדים היה מורגש מאוד חלקם ברחוב. האבות והבנים יצאו להתפלל ב„מנינים", ששימשו גם, בחינת, מועדון, בו התלבנו ענינים משותפים, שוחחו על פוליטיקה וכן ישרו בו הדורים בין איש לרעהו.

גם נשי ה„וליה" היו יוצאות בשבת אחר־הצהריים לפוש קמעה על הספסלים שלפני הבית, על המרפסות ומדרגות־הכניסה לבתים, כדי לחזות באנשי־העיירה, הן מה„ניי־שטאָט" והן מה„אַלט־שטאָט" שנהרו ל„טיילת" בכיוון היער.

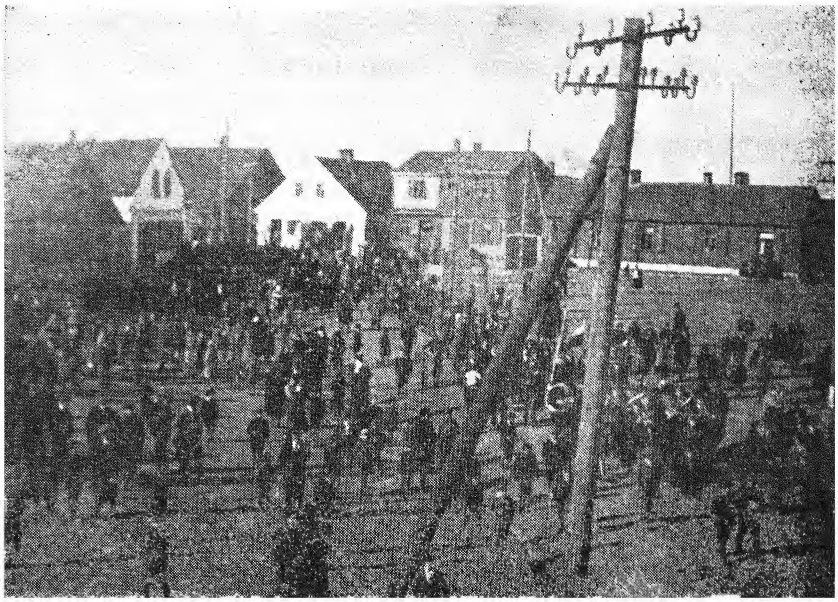
אנשים אלה היו עוברים תחת שבט הבקורת של נשי־ה„וליה" השנונות. למעשה, היה זה, מעין, תחליף לתצוגת אופנה ובחירת מלכת־יופי שבימינו. לפי השמלה היו מבחינות בין המלאכת־מחשבת של חיה גיניעס, התופרת הראשית שב„ניי־שטאָט", לבין תופרות ה„אלט־שטאט". המבקרות היו מונות וקובעות את הגיל, המעמד ויחוס־האבות. ה„טסט" הזה היה, לעתים, מלווה בשם כינוי, או שם־חיבה. היו מרכזי „תצפית" מסוימים, שהעוברים ושבים פחדו, ממש, לעבור על־ידם.

יהודי ה„וליה" אנשים פשוטים היו. היו ביניהם סוחרים זעירים שסחרו עם שכניהם הפולנים, בעלי־מלאכה שהתפרנסו מיגיע־כפיהם, מהם עובדי־אדמה, שעבדו חלקות־אדמה חכורות מידי שכניהם, ומהם שראו בעבודה זו תוספת לפרנסתם הקבועה — המסחר.

בין יהודי ה„וליה" היו גם בעלי־אחוזות. הזכירו תמיד בגאוה את משפחת לוין. בין הידועים היו בעלי־האחוזות מדומניקובו ומשפחת רוסוחצקי, שעיבדו אלפי מורגים של־אדמה. אם כי היו „פריצים" לכל דבר, הרי יחסם לשכניהם היהודיים ולעובדיהם הפולניים היה יחס של דמוקרטים מובהקים — חזיון לא שכיח בין בעלי־האחוזות שבימים ההם.

היו משפחות של־יהודים, שעמדו בקשרי־מסחר קבועים עם בעלי־האחוזות, קנו תבואתם, עצים וחלקות־יער לבירוא. בתקופות של שפל כלכלי בחיי בעלי־האחוזות, כשלא יכלו לעמוד בהתחיבויותיהם, או כשלא השיגה ידם להחזיר את המפרעות שקיבלו, או לפרוע את ההלואות בריבית, היו מוסרים תמורתן חלקות־אדמה, וכך התפתח מעמד של עובדי־אדמה, קטנים וגדולים גם־יחד, בתוכם יענקל גוטמנ׳ס, יוסיל ירמוס, פלונסקי, משה׳ל רובינשטיין ואיציע סנדרס. הם עבדו את אדמותיהם עם בני משפחותיהם ובעזרת שכירים. עתים נעשתה עבודה זו בידי שכירים בלבד. למשפחות אלו היה גם משק־עזר קטן, סוס ועגלה, פרות, עופות וכו׳. בשנים, שקדמו למלחמת העולם השניה, התפתח מאוד ענף משקי זה.

בימי ב׳ וה׳ בשבוע התקימו ימי־שוק. בימים אלה יצאו אנשי ה„וליה" לפגוש את הכפריים שבסביבה, שהביאו מתוצרתם למכירה. את התוצרת קנו גם הנשים, שמיד היו מעבירות אותה לידי השותפות המכונה ה„קומפניה", או ה„וואַרשאַוונִיקים". „קומפניה" זו היתה קונה תוצרת חקלאית לשם ייצוא לערים הגדולות.

צילם: ש. דרורי

כיכר־השוק ב„ניי־שטאָט" — דער מאַרק־פּלאַץ — „ניי־שטאָט"

The Market-Square in „New Town"

ה„קומפניה" היתה מתפרקת ומתלכדת חליפות. בזמן הפרוק היתה קימת התחרות בין שני הפלגים ומחירי הסחורה עלו, ואילו בזמן הליכוד ירדו המחירים והמתווכים לא זכו לרווחים ניכרים.

את היסוד ל„קומפניה" היוו שתי משפחות: משפחת בלוטמן ומשפחת כגן. מסביבן התרכזו שאר השותפים. היו זמנים, ששותפות זו מנתה מ־16—20 איש. לפני מלחמת העולם הראשונה הגיעו אנשי ה„קומפניה" בסחרם גם לרחבי אוקראינה, בעיקר, בחדשי החורף. שם קנו אווזים, שהיו מייצאים אותם קרונות־קרונות לגרמניה. לאחר מלחמת העולם הראשונה הוגבל סחר זה בין ציחנוביץ־ורשה בלבד.

על־יד שותפות זו התפרנסו עשרות משפחות. היה סוג מיוחד של אנשי מסחר זעיר שכונו בשם „דארפס־קרעמער". הם סבבו בסוס ועגלה מבוקר ועד ערב בכפרים וקנו מתנובת האכרים. תוצרת זו סיפקו ל„קומפניה", שהיתה שולחת אותה מיד לורשה. היה גם אחוז ניכר של אלמנות, או כאלו שבעליהן היו חולים, שהיו מפרנסות את משפחותיהן.

את התמורה שקיבלו הכפריים עבור תוצרתם הוציאו בחלקה בחנויות שב„וואליה"

ובחלקה בחנויות שבשוק. ב„וליה" היו מרוכזים בתי־המלאכה, נפחיות, נגריות, סטלמכים (בוני־עגלות), צובעי חוטים, פחחים, זגגים ותופרות כותנות לכפריים מבד תוצרתם.

ענף נוסף ב„ניי־שטאָט" היה המסחר בעצים. בולי־העץ היו נהפכים בידים אמונות לקורות, קרשים ומרישים. העצים שמשו לבניה, כי כל בתי ה„ניי־שטאָט" היו בנויים מעץ — מהמסד ועד לטפחות.

בסוף שנות העשרים היו מייצרים גם ארגזי־עץ, בהם היו אורזים את התוצרת שנשלחה לורשה. במחסן של איציע סנדרס, שהיה הספק היחידי של ארגזים אלה, הכשירו את עצמם הרבה חלוצים לעליה. את עבודתם ליוו בשירים, כגון, „העבודה היא חיינו", ו„שחקי, שחקי על החלומות".

נוסף על כל אלה היו „כאלופניקים", כלומר, בעלי־מלאכה, שקבלו הזמנות מהסיטונאים, על־פי רוב בענף ההלבשה וההנעלה. היו עובדים עם בני־משפחותיהם והתפרנסו בדוחק.

נמצאו גם סוחרי־סוסים, בעלי־עגלה, שקימו את הקשר בין העיירה, ששכנה כ־18 ק"מ מתחנת צ'יז'ב, עם ביאליסטוק וורשה. להובלת משאות השתמשו בעגלות רתומות לסוסים. גם הקשר בין ציחנוביץ לבין העיירות הסמוכות היו מקיימים בעגלות.

קשר־מכונות היה קיים רק להובלת נוסעים לתחנת־הרכבת. האנשים, שבידיהם התרכז הענף הזה, לא היו בעלי־עגלה סתם, אלא ה„אפוטרופסים" של העיירה. הם הכירו את נוסעיהם הקבועים. הם ידעו את הימים הקבועים, בהם אנשי־המסחר יוצאים וחוזרים, הם הכירו כל חולה וחוליו. הם ידעו מי יוצא לערים הגדולות, בעיקר לורשה, לצורך רפוי. כמו־כן הכירו את התלמידים שיצאו ללמוד וחזרו הביתה לירחי־החופש מלימודים. הם הכירו כל אדם חדש שבא לעיירה, אם זה אורח נוטה ללון, או המתעתד להשתקע בה. מרצה, או מגיד, שהגיעו לעיירה עברו תחת שבט ביקורתם. הם חיוו עליהם דעתם מיד עם בואם. הם ידעו למי יש לחלוק כבוד ולקחתו מביתו ולהחזירו אליו ואת מי אפשר להכריח שיגיע למקום הריכוז הקבוע של הנוסעים, אפילו, כשהמהלך היה גדול. את הנוסעים כינו בשם „פארשוינן" — מושג דו־משמעי באידיש. הם היו מכריזים: „יש לנו רק שלושה־ארבעה „פארשוינן", הסתכלו־נא וראו"!

בעלי העגלות היוו את כוח־המגן של יהודי העיירה. זכורים לנו מנהיגי חבורה זו בציחנוביץ — מויש'קה מוטיה הרש'ס ואחיו דוד'טשע, שניהם גבוהים, תמירים ואמיצי־לב. זכורה לי אפיזודה אחת, הקשורה באנשי־מגן אלה. היה זה בשעת כניסת הלגיון הפולני לעיירה. היתה זו שעת־בינים — בין ממשל לממשל. השכנים הפולניים עוד טרם השתחררו מעול הממונים עליהם וכבר התכוננו להראות ולהפגין את יכולתם. יהודי־העיירה ישבו כלואים בבתיהם בציפיה וחרדה למה שילד יום. דרך סדקי התריסים ראו שכלתה רגל־אדם מהרחוב. והנה הופיעו ב„וליה" מויש'קה וחבריו. נכנסו לסימטת השכנים־הגויים ולאחר שעה קלה חזרו משם בלווית בחורים פולניים מיודעיו משכבר. עתה יצאו הם להפגין כוחם. הם עברו את הרחבה של ה„וליה", כשמויש'קה צועד בראש

בצעדים מדודים, רגליו בתוך מגפיים שהגיעו עד לברכיים ולבוש מכנסי בריצ׳ס. הוא הלך והתנודד מצד אל צד, כדרך הילוכו, כובע קסקט עם מצחיה מבריקה לראשו, נוסח לבוש בני־המקום הפולניים.

כל־זמן שחבורה זו נראתה ברחוב, לא העזו הפורעים להרים יד על יהודי. הערכנו מאוד אנשי־העם אלה ורחשנו להם כבוד. זה היה כוח המגן הראשון הזכור לי בעיירתנו.

אני רואה אתכם, יהודי ה„וואליה״, אנשים זריזים, חרוצים, עמלים, הנאבקים קשה על קיומם. אזכור את איטשע פייבל׳ס, שייקע דער שיינקער, שמואל ליכטנברג, שמחה דער פאַרבער, איטשע סנדר׳ס, שייקע דער סטעלמאַך ויענקל מאַרקלס, כשהם יוצאים עם גמר עבודתם בערוב היום — מי בעניני מסחר, מי לסכם חשבונות, מי ללמוד דף גמרא ב„חברה ש״ס״, מי לפעילות ציבורית ב„אהבת אחים״, „ביקור חולים״, „חברה קדישא״ וכו׳ ומי לתפילת מנחה, „כאפן א קדושה״ ולענות אמן. כך שרכו דרכם שנה־שנה כשהם מלווים כל מאורע בחיי היהודים בדרך ובצורה משלהם — עד שהיד האכזרית ניתקה פתיל חייהם.

אני זוכרת אתכן, נשי ה„וואליה״, אימהות מסורות, עמלות, מפרנסות משפחות, שומרות מצוות ומסורת, משכימות קום ומאחרות לעלות על משכבן, עמוסות דאגות פרנסה, עול חינוך ילדים ועול החזקת הבית.

לאן נעלמתן — רחל די מילכיקערן, אַלטע־רבקה, שיינע־דבורה, עטקע די בעקערין, חיה די קצב׳טע ודומיהן, שהיו גם עסקניות וידעו למי להגיש עזרה בשעת צרה, למי חסר להוצאות השבת ולמי להגיש סעד בחליו. והכול נעשה בצנעה ובסתר, כנהוג אצל היהודים בימים ההם. איש לא בחר בהן, איש לא שלח אותן, והן עשו מלאכתן אמונה, שלא על־מנת לקבל פרס. נחרתו בזכרוני כמה מדמויות ה„וואליה״ ואותן אנציח בדפי ספרנו.

ב

אתחיל ב„פייגה מארקל׳ס״. כך קראו לה על־שם בעלה מארקל. את הבנים כינו „די מארקעליוקעס״ — שם קרוב וידוע לכל בני העיירה והסביבה. פייגה היתה אם ל־13 ילדים, שעשרה מהם הקימו משפחות (בנים ובנות) ובחלקם הגדול גרו ב„וואליה״, פרט לאלה שהיגרו במשך הזמן לאמריקה. מילדים אלה זכתה ל־32 נכדים. רוב בניה היו גבוהים וחסונים, בעלי יוזמה, טובי־לב וזריזים מאוד.

פייגה היתה אשה גבוהה וחסונה. בצורתה התבלטה בין נשי ה„וואליה״. פניה שחומים היו, עיניה חמות־חמות ודיבורה מהיר ושקט. לדבריה הקשיבו, כי בטעם ובטון של ביטחון נאמרו. את פייגה היו מצטטים: „היא אמרה״; „היא הבטיחה״; „זה המחיר״; „אחרת לא יהיה״. היא היתה שותפה במסחר משלוח מצרכי תנובת

הכפריים לורשה. אחרי מות בעלה לא דחקו רגליה, אלא, נשארה שותפה שוות־זכויות בין השותפים השונים ובניה.

בעניני מסחר נהגה פייגה בתקיפות גם לגבי בניה, לא ותרה על שלה, אפילו כחוט השערה, אם כי סמלה את האם המסורה, שכל דאגותיה היו נתונות לילדיה, סעדה ועודדה אותם, והיא שעשתה אותם עצמאיים. אהבתה הגדולה לבניה התבטאה בכנוי „מיין" (שלי) שכינתה כל אחד מהם: „מיין משה'ל", „מיין חיים" וכו'. ה„מיין" חולה, חזר, התחתן. פייגה ידעה לציין בצורה בלתי רגילה קוי־אופי של ילדיה — לחיוב ולשלילה.

בשעת ברור או סכסוך ביניהם, או בין אנשי־המקום, היתה פייגה מפשרת ומציינת: „הלא אתה מכיר אותו: עיקש, פזיז, וכי זה חדש לכם"? פייגה גרה בלב ה„וּוליה" על גבעה בין בתי השכנים הנוצרים. בית שחוח ולו חלונות קטנים. מרחוק, בוזכה מהעיר, ראו קודם את הגג רחב הידים, חלונות זעירים ופתח קטן, שצריך היה להתכופף היטב עם כניסתך. בבית זה היתה פייגה המושלת בכיפה, מעין, „מירה'לה אפרת". כל בניה ונכדיה חלקו לה כבוד ביד נדיבה והתיחסו אליה בדרך־ארץ. וכן נהגו בה גם השכנים הנוצרים.

כשכמה מבניה הגרו לארצות־הברית, קמה ונסעה בעקבותיהם, אבל כעבור זמן קצר חזרה בטענה: „זה לא בשבילי, רק כאן מקומי, במקום שאני פייגה בלוטמן, ולא מהגרת". עד מלחמת העולם השניה, עד הימים האחרונים, ממש, גרה פייגה לא בביתה, שנמכר, בשעתו, אלא בחדר קטן ובמשך היום נמצאה אצל אחד הבנים. מכאן יצאה עם עוד 4 משפחות־בניה ושלשה־עשר מנכדיה לטרבלינקה. בקרון־המוות היתה היא שעודדה את נכדה צבי שיקפוץ מהרכבת. היא דרשה זאת בכל תוקף. וכה אמרה לו: „יודעים אנו היטב לאן פנינו מועדים, אתה חייב להשאר בחיים ולספר לעולם את הקורות אתנו. תספר את האמת עלינו". במלים אלו דחפה אותו החוצה בעד החלון.

מפי צבי נכדה נודע לנו, כי פייגה סימה חיה בכבשן־האש בטרבלינקה, כשהיא קרוב לגיל 80. מכל משפחתה הענפה נשארו בישראל בת ומשפחתה והנכד צבי בלוטמן, עם משפחתו, שהגיע ממחנות המוות. ואכן, נתמלאה משאלתה של פייגה. צבי נשאר בחיים וגולל את הפרשה האיומה של הכחדת יהודי ציחנוביץ.

ג

לנוף ה„ווליה" שיך היה גם יוסל'ה נושא־המכתבים, כך קראו לו בראשית הקריירה שלו, ורב יוסל בשנים שלאחר מכן. מרחק השנים לא טשטש את דמותו בעיני ואני רואה אותו גם עכשיו בבהירות גדולה, את ר' יוסל כשהוא צועד לאורך הרחוב ב„ניי־שטאט", לבוש קפוטה ארוכה, כשכיסיה מלאים וגדושים מכתבים. תיק לא היה בידו. זקן שחור עטר את פניו ומבט חם ופיקח היה שלוח לכל דורש.

הנה הוא הולך בקיץ בצד הצל, הולך וממיין, הולך ומסדר את המעטפות בין אצבעות ידיו. הוא סידר את המכתבים לפי סולם העדיפויות והחשיבות של המוענים ולא לפי מספרי הבתים. הוא ידע, מי מחכה בקוצר־רוח למכתב; למי אבדה, כמעט, כל תקוה לקבל תשובה; איפה צריך להתעכב ולהקריא את הכתוב, כי מקבל המכתב לא ידע קרוא וכתוב; למי מגיעה המחאת־כסף מהילדים המכלכלים את המשפחה; למי הגיעה תשובה שנתקבל לבית־הספר, או למי ישנה הצעת־משרה ממרכז „תרבות".

יום־קיץ ארוך לאין־קץ. השמש מחממת את בתי־העץ הקטנים וכביש־האבנים לוהט. החנויות ריקות מאדם, לא יום־שוק ולא ערב חג. רק פה ושם, ליד חנות קטנה, או ליד דוכן, קונה זאטוט גלידה בגרוש. פה ושם מנסה מישהו להוציא ראשו מאחורי תריס מוגף או דלת נעולה — מחכים לו, ליוסל, מצפים לבואו... אולי יביא בשורה טובה, הודעה פתאומית שהגדילו את ה„קבוטה" (מכסת ההגירה) לארצות־הברית, אולי יצאו חוקים חדשים המקלים על ההגירה לארץ הזהב. נשים מחכות שנים על שנים להיפגש עם בעליהן, ילדים שאינם זוכרים את הוריהם וכמעט ואבדה כל תקוה מהם לשוב ולראותם אי־פעם, חלוצים המתפללים לביטול ההגבלה על העליה ארצה — על־כל זה היה יוס'ל הראשון שידע.

בתוקף תפקידו היה ר' יוסל היועץ, העורך־דין, הרפורטר והדובר של יהודי־המקום. הוא היה מחלק את המכתבים בדיקנות מפליאה. לפיו היו מכוונים את השעונים. כששכנה שאלה את חברתה, מה השעה? הכוונה היתה אם יוסל'ה כבר עבר?

הנה הוא הולך. רואים אותו מרחוק על־יד מוישל מארקל'ס — המרחק בקו ישר שאפשר לראות מה„ווליה". הוא נכנס לבית, מתעכב, נעלם בחצר ויוצא. מישהו עוצרו בדרכו ושואל אותו לאו־דווקא למכתב, כי אם בעניני מלחמה ושלום, כיבוש או כניעה, הכול לפי צורך השעה. ר' יוסל עונה בכובד־ראש, לפעמים בתנועת יד ולפעמים בהלצה — העיקר, יהיה טוב! ליהודים שלא קראו בעתון שימש, מעין, עתון בעל־פה.

נשמע קול מהצד השני של הכביש: „רב יוסל, איהר האט עפעס צו מיר"?

— „חס וחלילה, כ'האָב צו אייך גאָרנישט"... ולאחר שהשואל משיב שהתכון אם יש לו מכתב עבורו, היה יוסל עונה: כן ולא! ישנה איזו גלויה, הצצתי בה, אבל אין שם שום דבר מיוחד...

אצל ר' יוסל אפשר היה לקבל ידיעות ממקור ראשון, כגון, מה כותבים החלוצים, בני־העיירה, שעלו ארצה, מי נכנס לקיבוץ, מי הצטרף לפלוגת־עובדים, מי ירד לעמק ועלה לחיפה, מי שמח בחלקו ומי מאוכזב. ציטטה של ר' יוסל שמשה חומר לוכוחים בבתי־אבות, בעת קבלת החלטה בדבר עליה ארצה.

ליד פשפש־הכניסה עומדת ליבע האלמנה ור' יוסל מקריא לה מכתב שהגיע ממרחקים. היא בוכה, מנגבת עיניה בקצה סנורה ואומרת: „לאנג לעבן זאלט איהר" (הלואי ותאריך ימים), „איהר האט מיר די נשמה דערהאלטן" (החייתני, רב יוסל, החייתני)

— אבל, למען השם, כתבי לו מיד תשובה, הוא דואג לך — אומר רב יוסל.

כך היה רב יוסל עובר את העיירה ומביא, חוץ ממכתבים, גם ידיעות ובשורות טובות ל„רב ישראל" ולכלל ישראל, וכולם היו מצפים ומיחלים לו, לא רק משום שהמפתח לעולם הגדול היה בידיו, אלא גם משום רוחו הטובה, שתקוה ואמונה היו בצדה.

ד

„טויבע די פארבערקע". כך כונתה בפי יהודי ה„ווליה", משום מלאכת הצביעה שעליה התפרנסה. קטנת־קומה היתה, עגולה, גון פניה שחור, ששיווה לה מראה של אחת מבנות תימן. כפות ידיה תמיד היו ספוגות צבע, שלא דהה גם לאחר שחדלה לעסוק באומנות הצביעה.

איכרי הסביבה היו מביאים לה לצביעה את חוטי הצמר והפישתן. בעת העונה היה מתמר ועולה עשן, בכל ימות השבוע, מחצר ביתה. דודי־נחושת בינוניים, שעמדו על טריסקל (תלת־רגלים) רתחו והמו, וטויבע היתה עסוקה במלאכתה. הגויים נכנסו ויצאו מביתה, שקלו את הצמר והתמקחו אתה בענין המחיר. הם קראו לה בשם „מושקובה", על־שם בעלה שכבר לא היה בחיים ושמו נזכר כמין אגדה.

את טויבע אני זוכרת לעת זקנתה, כשכבר לא עסקה בצביעה. המשיך במלאכה זו בנה שמחה. אולם, ברוחה קשורה היתה באומנות זו ולכן היתה מסתובבת בין בעלי המשא־ומתן, כשהיא לבושה בבגדי פשתן, שנופץ ועובד בידי הגויים.

גם לעת זקנותה לא היתה בטלה מעבודה. היא היתה שומרת על הנכדים, ביחוד בימי־שוק וירידים, שלא ירמסו, חלילה, תחת גלגלי העגלות. מוקפת היתה תמיד ילדים — מבני משפחתה וילדי השכנים. בשבתה בימות־הקיץ בפתח־ביתה הכירוה ילדי הסביבה ואף היא הכירה אותם. חלק ניכר מילדי ה„ווליה" קראו לה סבתא — היו אלה נכדיה וניניה, וחלק קראו לה דודה. ילדים אלה היו צאצאי עשרת בני הבלוטמנים.

את לב הילדים רכשה בספוריה הנפלאים על העבר הרחוק. כל ספור פתחה במלה „פארצייטנס", ללמדך שהמדובר הוא בסיפורים עתיקי־ימים. הילדים חשו, שאחרי ה„פארצייטנס" יבואו דברים מפחידים, מסמרי־שיער. וסבתא טויבע היתה שוקעת בתהום זכרונותיה ודולה ספורים על מרד הפולנים בשנת 1863, על מלחמות, מגיפות, שריפות, על רעב גדול, על פאַנים ועל „פרנצויזן". הסיפורים לא היו מחוורים לה די צרכם, מכל שכן לילדים.

חן מיוחד היה לסיפורים על חייה, מתקופת הילדות, כשהיתה מתלווה להוריה לחתונות יהודיות ומאזינה לשירים שונים. נחרת בזכרונה השיר, ששרו לכבוד הכלה והחתן בזו הלשון:

לכלה:

טאַנץ, טאַנץ, טאַנץ,
שאָקעלט זיך דער קראַנץ,
שאָקעלט זיך דער מאָרגנשטערן[1],
חנה'לע וועט אַ כלה ווערן,
ברויט מיט פּוטער שמירן,
חנה'לן צו דער חופּה פיהרן,
פון דער חופּה אויף אַ באַנק,
וועט מען שרייען דרשה־געשאַנק,
דרשה־געשאַנק אין שיינעם שטייגער,
וועט מען געבן אַ גאָלדענעם זייגער.

לחתן:

קאַשע, קאַשע, אין טעפּעלע,
תורה, תורה, אין קעפּעלע,
ברויט מיט פּוטער שמירן,
און דעם חתן[2] צו דער חופּה פיהרן.

טאַנץ, טאַנץ, טאַנץ

המלים והניגון נרשמו
ע"י חוה ורבה (סעהר)

דער טעקסט און די מעלאָדיע זענען
פאַרצייכנט געוואָרן דורך חוה ווערבע (סעהר)

Dance, Dance, Dance
Words and Tune by Chava Verba (Sir)

בסיפוריה האוטוביוגרפיים תפס מקום מיוחד הסיפור כיצד גידלה לבדה את ילדיה. היא נתאלמנה בצעירותה ולעת זקנה, כמעט, ולא זכרה מה דמות היתה לבעלה. היא ידעה, שקראו לו „דער נסתר" וה„שתקן". גדול בתורה היה ולא הוציא מפיו מלה של חולין. לימים גזר על עצמו תענית דיבור. הוא שתק ימים, שבועות, חדשים — כל הימים שתק. צדיק היה האיש. כשלקה ברגליו נשאוהו בניו, שמחה ושייקע, על כפיים מביתו ל„חסידים שטיבל" — מרחק ניכר למדי.

1. הכוונה לקישוט שעל הראש.
2. היו מזכירים את שם החתן.

וטויבע חכתה לשעה המאושרת, שתחזיר נשמתה לבורא העולם ותזכה לעמוד שוב במחיצת בעלה. את געגועיה העזים על שעה מיוחלת זו בטאה במלים אלו:

אַז ס'וועט קומען די שעה
אם ירצה השם
און גאָט וועט צונעהמען די נשמה.

בבוא שעה זו — תיפגש עם בעלה בגן־עדן. הרי אין ספק בדבר, שהוא מחכה לה שם ונפשו יוצאת אליה. שנים רבות התכוננה ליום המוות. התכריכים מוכנים כבר מזמן. (לשמע המלה „תכריכים" היו הילדים מרתיעים עצמם ממנה מרוב פחד). וטויבע היתה אורגת וטווה סיפורה בשלות־השקט, משל, היא מתכוננת לחתונה, ולא ליום המות. אולם, התכריכים מונחים היו ימים רבים בארונה „ללא־שימוש". במקרה של מות פתאומי, היו נלקחים ממנה התכריכים כמתנת־חסד, ומיד היתה מזמינה אחרים במקומם, כדי להיות מוכנה ליום המקווה.

כך חכתה „טויבע די פארבערקע" ימים רבים למותה, מצוידת במעשים טובים, מוקפת קרובי־משפחה ושכנים — אבל, שם במרומים שכחוה ואין מזמינים אותה לישיבה של מעלה. עברו שנים רבות, בניה זקנו, הנכדים התחתנו ונינים נולדו — וטויבע, עדיין, מחכה ל„הזמנה" של־מעלה. ומעשה שטן — בורא כל הנשמות „מסרב" לאסוף אליו את נשמתה.

מרוב זקנה חדלה לטפל בנכדיה ונינה, גופה נצטמק, עיניה שקעו בחוריהן, זכרונה אבד ודלל מקור סיפוריה. היא חדלה גם מלצפות להיפגש עם בעלה, כי המות אינו שולט בה. התהלכה בעולם התוהו ומלמלה לעצמה הברות בלתי־ברורות. כשיצאה מפתח ביתה, היו השכנים מחזירים אותה, כי לא מצאה את הדרך בחזרה. ילדיה חלקו לה כבוד גדול, אנשי ה„ווליה" אהבוה, ראו בה איש האמת, אך דמתה בעיניהם לרוח־רפאים שמקומה ב„עולם האמת". סוף־סוף נזכר בה אלוהי כל הרוחות, ובהיותה כבת מאה השיבה רוחה לבורא.

ה

משה־ליב שואב המים. איש לא ידע את גילו ומקום מגוריו הקבוע. פה הוא נח, שם הוא לן במטבחים של בעלי־הבתים שבעיירה, קיבל שיירי סעודה מידי המשרתות ובזה הסתפק.

מבוקר ועד ערב הלך ושב מהבאר אשר על הגבעה עם האסל והדליים על כתפיו.

פניו חלקות היו, ורק בקצה סנטרו זקן שיבה מפולג. עיניו היו צוחקות תמיד. טוב־לבו נשקף בהן.

בקיץ, כשהחול שמסביב לבאר היה רטוב, היו מתכנסים מסביב לבאר ילדי

ה„וליה״ לשחק בחול. ומשה־ליב, שהיה איש גלמוד, היה מצטרף אליהם. התישב לו בין הילדים בחולות, כשהאסל עם הדליים מונחים לצדו. היתה זאת בשבילו כעין הפסקת־נופש בשעות שונות שביום, ולילדים — בלוי נעים.

פניו שלוות ועיניו צוחקות.

היה מפורסם בין הילדים כחרזן מיניה וביה.

— הגד, משה־ליב, מתורתך!

— הגד, שְׁמַגֵד! תשאלו — ואשיב.

והדו־שיח מתחיל:

— זאָג ניין.
— זאָל דיר אַרויס די ציין.
— זאָג גוט.
— זאָלסטו שפייען מיט בלוט.
— מיט אַזעלכע גראַמען,
— זאָל מען דיר פון דער שטאָט אַרויסראַמען.
— אויב ס'איז אַ סברה,
— זאָלסטו זיין די יידישע כפרה.
— האָסטו יאָרן איז רעכט.
— אַנישט — איז וויי און שלעכט.

ואת זה היה משנן וחוזר ומשנן לפי הסדר והילדים הקשיבו לו בעיון. אע״פ, שההורים ידעו „תורתו״ של משה־ליב מהי, לא הפריעו לילדים להיפגש עמו ולשמוע „הרוזיו״. לאחר שהראה כוחו וגבורתו בחריזת חרוזים, היה מתרומם לפתע ומכריז: די!

— מה אגיד לבעלות הבית שלי?
— ומה תגדנה הן העוזרות?
והצדק עמהן!
לך, משה ליב!
אל תהיה טפש! לך לדרכך!
מילדים — לא תבנה!
צאן קדשים תענו: מֶה!
ואתה משה־ליב שא רגליך ולך,
שא רגליך ולך, שא רגליך ולך.

כך זרז את עצמו ובקצב זה העמיס על גבי כתפיו את האסל והדליים והלך תוך כדי רטון: שא רגליך ולך! וזה הקל עליו את משא חייו במשך שנים רבות־רבות.

בצד החדרים והתלמוד־תורה היו מוסדות שריכזו בזמנים שונים ילדות מה„נייי־שטאט". מוסדות אלה קדמו לבית־הספר העברי.

בית־הספר העממי הפולני, שגם בו ביקרו ילדי היהודים, למדו בו נערות יהודיות בלבד. המנהל הפולני, שכתפו האחת היתה גבוהה מהשניה, בעל זקן שחור ועינים ערמומיות, שימש גם כמורה ראשי בבית־ספר זה. היה ידוע כאנטישמי מובהק, אבל אדם שקט. היה מעורב בין הבריות, הסתכל ועקב אחר המתרחש והחריש.

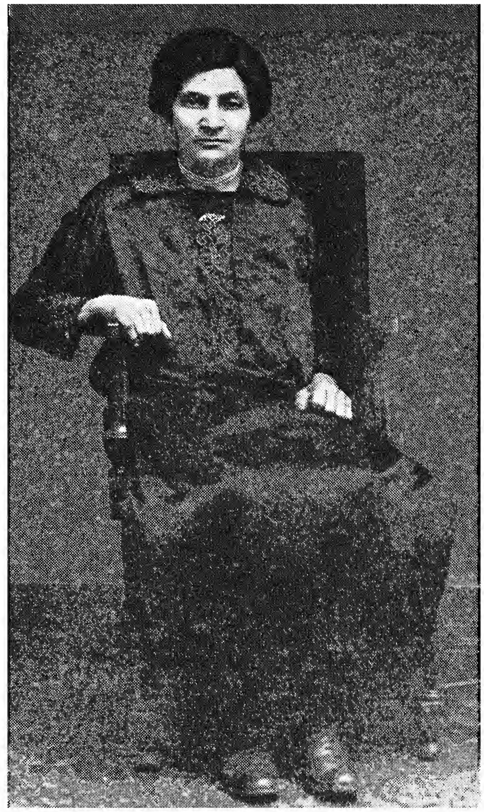
זוכרת אני עוד התחלות של בתי־ספר קטנים, תחילה בבית הפרטי של משפחת מייזלר. המרכזת היתה הבת שיינטשה מייזלר והמורה היה אביה אלתר מייזלר. שם שימשו גם כמורים במשך זמן קצר: חיים כגן ויואל ליכטנברג, שבמשך הזמן פרש ויסד קורסים משלו, וכן מורים אחרים שאחר־כך הצטרפו לבית־הספר העברי ב„אַלט־שטאָט". בבית־ספר זה הורו עברית, אידיש, גרמנית (בשעת הכיבוש הגרמני) ופולנית — עם קום מדינת פולין העצמאית. לימוד האידיש לא היה קשור בתנועה כלשהי, כגון, ציש"א. לא היתה בהוראה זו מגמה אידישיסטית, אלא לשם לימוד כתיבת מכתבים לצרכי יום־יום ובעיקר לקרובים באמריקה וכן לקרוא את כותרות העתונים. התלמידות היו, לרוב, בנות מבוגרות, שלא נקלטו בבית־הספר הפולני ובבתי־הספר העבריים הקטנים.

זוכרת אני את דמות אחת המורות של בנות אלו. היתה זו חנה'לה בת מרדכי המלמד, יהודי תלמיד־חכם, שהיה לו „חדר" לבנים, והבת לימדה בנות. היא היתה מחוננת בתכונות של פדגוג מלידה, שקטה, מנומסת, בעלת הדוגמא האישית. האמינו לה, גילו לה הכול, היא היתה גם הכותבת מכתבים עבור אימהות ונשים גלמודות, שבעליהן הגרו לאמריקה, ולא ידעו פרק בכתיבה.

רק לאחר שנים הבינותי את תפקידה של חנה'לה זו. באיזו סבלנות הקנתה את הכתיבה והקריאה לבנות המבוגרות. בזמננו קוראים לזה הטיפול המיוחד במפגר והמאחר. היא היתה אבטודידקט ורכשה את ידיעותיה בחריצות. „בית־ספרה" נמצא בחדר קטן, עם רצפת חימר, בתוך אחד מבתי הפולנים.

ועוד על „חדר" אחד מסוג זה ברצוני להאריך קמעה — היה זה ה„חדר", בהנהלת „בובע די מלמד'קע". גם היא קבלה בנות בגילים שונים. היתה זו אשה גבוהה וצנומה, פנים קטנים, אף עקום ועינים ערות מאוד. אצבעותיה היו ארוכות וצנומות ובהן היתה מטילת באי־שקט על פני השורות. היה לה מקצוע נוסף, או, מעין, „תחביב" — היא היתה אַ „זאָגערין" בבית־הקברות. בכל ימות־השנה היתה יוצאת לבית־הקברות עם נשים שהיה להן „יארצייט" ובחזירתה משם היו פניה מקבלים צורה אחרת: עיניה הקטנות נפוחות היו מבכי, אפה אדום, שזופה משמש הקיץ וצלופה מרוחות החורף.

בשובה היתה מביאה בקיץ בסנורה אגסי־בר ירוקים ובחורף — אצטרובלים יבשים. בריצה היתה עולה את שורת המדרגות ונכנסת ישר לחדר, שם חיכו לה

בובה המלמדת

בובע די מלמד׳קע

Bube the Teacher

תלמידותיה. היו ביניהן בנות חמש שלמדו את ה„מודה אני" ובנות חמש־עשרה, שלמדו את הקריאה ב„סידור". כמו־כן היו ביניהן כאלה, שנמצאו, עדיין, בשלב של צרוף הברות, או כמו שקראו לזה „פרעפלען". הילדות לא בילו את זמנן לריק גם בעת העדרה של הרבנית. הן שיחקו בינן לבין עצמן ב„חמש אבנים", או בעצמות כבשים חלקות, שמעו והשמיעו ספורים. הקטנות קיבלו הדרכה ב„ברכת המזון", „קריאת שמע" ו„מודה אני" מפי סגנית המלמדת: „גנענדע די בלינדע".

גנענדע היתה עיורת משתי עיניה. בניגוד לבובע, היתה היא גוצה ומגודלת־זקן. היא היתה מתגלחת, וכשלא הספיקה להתגלח היו שערות שיבה נראות בזקנה. שער ראשה היה קלוע ב„קוקו" ושביל ישר באמצע. מקומה היה באמצע החדר, על כסא נמוך ועוסקת בעשית נעלי־לבד, שהיתה קולעת אותן פסים־פסים בזריזות מפליאה. את פסי הלבד היתה משחילה במחט גדולה, כשעיניה העיוורות פקוחות לחלל וערימות פסי הלבד לרגליה — מצד אחד צבע הבז׳ ומצד שני צבע ירוק־אדום. הפסים הצבעוניים היו צרים יותר ולפי סימן־היכר זה זיהתה את הצבעים. אולם,

„גנענדע העיורת"

„גנענדע די בלינדע'

..Gnende the blind one"

היא לא סמכה על כך בלבד, אלא, ביקשה אישור מהתלמידות. אם היא לא שגתה בצבעים. היא היתה שואלת: „נכון, שזה אדום"? והילדות מאשרות: נכון! נכון! כך היתה ממשיכה במלאכתה המאומנת והזריזה.

גנענדע היתה רוקה גלמודה, התגוררה בבית „בובע המלמד'קע" והיתה מטפלת בתלמידות בעת שבובה היתה עסוקה בבית־הקברות. כאמור לעיל היתה מלמדת את הברכות. היתה אומרת אותן בקצב איטי ובטון רגוע: זאגט, קינדערלאך, „בורא נפשות". זה צריך להודות לשם על המזון שהוא נותן לנו. כשתגדלו תברכו את ברכת המזון של המבוגרים. „מודה אני" צריך להגיד כל בוקר. זוהי, הבעת תודה לשם יתברך, שהחזיר לנו את נשמותינו.

לכל ברכה היה לה הסבר משלה וגם לא משלה: זאגט, קינדערלאך, זאגט: מי שקורא „קריאת־שמע" אינו חולם חלומות רעים ומי שמברך „בורא נפשות" אחרי האוכל שבע יותר זמן ואין נשמתו מתהלכת בין הקדירות בלילות. „קריאת שמע"

צריך לקרוא כולה, אבל, אם ירצה השם, בליל ה„סדר", תגידו רק את הפרשה הראשונה, כי אז שומר הקדוש־ברוך־הוא, בכבודו ובעצמו, על כל ילד.

כשהגיעה ל„מודה אני", היתה מניחה את המחט מידיה, מצרפת כפות ידיה הקצרות זו לזו, כמנהג הגויים, להבדיל, בתפילותיהם, קרבה אותן ללוח לבה ואמרה את הדברים בכוונה מיוחדת, כשגלגל עינה הפקוחה כלפי מעלה: „מודה אני לפניך שהחזרת בי את נשמתי".

הילדות לא הבינו תוכן התפילה, אבל הדבקות של גנענדע עוררה תימהון וכבוד. בשעת אמירת הברכה היתה מגלגלת עיניה כלפי מעלה ואז ראו בהן דבר מוזר. את האישונים לא ראו, כלל, רק את הלובן, שהיה בו מהמשותף עם בהירות השחקים האינסופיים.

בימינו אלה היינו אומרים, שדמות כזו מפחידה את הילד ומחבלת בנפשו ובטעמו הטוב, אבל, משום־מה, אהבו הילדות את גנענדע והיו נשארות זמן רב בחברתה, גם לאחר הלימודים. היא היתה מתנועעת מצד אל צד בקצב קבוע, קוראה לילדות בשמותיהן והיתה מרגישה לפי מרחק הקול במה עסוקה הילדה ברגע המסוים.

אם המלמדת לא חזרה בזמן מבית־הקברות, היתה גנענדע עורכת טיול לנהר, שתועלת היתה בצידו. היא היתה לוקחת קומקום, דלי וכלים אחרים שאפשר לשאוב בהם מים מהנהר. הילדות הלכו אחריה עקב בצד אגודל. בהליכתה נראתה גנענדע כברווזה מתנועעת ואפרוחיה סביבה. גם בטיול כזה לא חסרו ספורי מעשיות שמוסר השכל בצידם. והמעשיות נסבו על מקומות של מערבולות שונות בנהר שאסור להתרחץ בהם, וכי צריכים להכיר קודם את הנהר על כל תעלוליו ושגעונותיו, כדי שאפשר יהיה להתרחץ בו. דבריה נאמרו בשכנוע רב והילדות האמינו לה.

שנים עברו ובהזדמנות מסוימת שמעתי הסבר מפי פרופ' וילבושביץ מאוניברסיטת ירושלים. הוא שאל בין היתר: „מי מכם מקפיד ואומר את תפילת „מודה אני" עם ילדיו, כהורה או כמחנך"? השתררה שתיקה ואיש מבין הנוכחים לא השיב: „חבל מאוד, ציין המלומד, שאינכם מוכנים להקנות הרגשת אושר כל־כך קרוב לנו". וכאן סיפר מקרה, כיצד פגש פעם בבוקר סגרירי בחוצות ירושלים אדם ערום למחצה משוטט ללא תכלית וכוון כשהרוח והגשם מצליפים עליו. „מבלי משים, אמר הישיש, העליתי מלים אלו על שפתי". „מודה אני לפניך שהחזרת בי נשמתי". רגש זה ידעה להקנות לחניכותיה הקטנות גנענדע העיורת.

„בובע די מלמד'קע" עזבה את העיירה והגרה לבניה שבארצות־הברית. בבקורי בארצות־הברית נפגשתי עם בני עיירתנו שהצביעו לי על אחת מביניהם שהיא מצאצאי בובע. האשה ספרה בגאוה על הסבתא המלומדת ו„המומחית" למדעי־היהדות. „אני הולכת בדרכה של סבתא, אמרה, וגם ילדי יודעים עברית". תוך כדי דיבור קראה לבנה בן ה־6 שיבוא ויפגין את ידיעותיו בעברית. „נו, אמרה באנגלית, יש לך הזדמנות לדבר עברית עם בת עיירתי". הילד נשם עמוק, פתח את פיו ואמר במבטא אמריקאי

ובקול חגיגי מצלצל: „ברוך אתה אדוני אלוהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ" — הוא דיבר עברית...

ז

ואסיים בבית־עץ אחד ב„ווליה", שעמד בגוש בנינים בחצר אחת. בחזית התבלט בית גדול מוקף מרפסות מקושטות בפיתוחי־עץ שונים; מחסן לתבואה; אורוה לסוסים ובית־מגורים קטן למשרתים. בחצר נמצאה באר בנויה מעץ, שמימיה לא היו יפים לשתיה, כי צהובים היו. הבנינים היו כולם מכוסים מטפסים שפרחו באביב ויצרו רציפות של ירק ופרחים.

בנינים אלה, לפי עדותה של שיינה־רחל, אשת „שייקע דער שענקער", המכונה „שייצ'עכע", שייכים היו בשנות השבעים למאה הי"ט לשלוש אחיות מבנות האצולה הפולנית, המכונות „די פריצטעס".

לבית־המרזח של „שייצ'עכע" סרו הלבלרים של גמינת (קהילת) קליוקובה, כשהזדמנו לעיירה לשם רישום בתים ורכוש, שהועברו מרשות לרשות, או לקיים מכירה פומבית, בהתאם לצו בית־הדין.

איני יודעת, איך ומתי הועבר גוש הבנינים הזה לבעלות דוד־נחום זלוטולוב, בעל־בית שומר סדר ודייקן, שהקפיד מאוד שהדיירים ישמרו על דירות־רכושו. לפני מלחמת־העולם הראשונה הועבר רכוש זה לבעלות חדשה. תושב ה„אלט־שטאָט", שצבר הון באמריקה, חזר לעיירה כדי לרכוש נחלה ולהימנות בין בעלי־הבתים החשו־בים דציחנוביץ. אולם, הכסף שהיה ברשותו, לא הספיק כדי לפרוע את החובות ששקע בהם עקב קניית הבתים, לכן חזר לאמריקה והשאיר את אשתו, שלא פסקה מלבכות ולהתאונן על העול הכבד שהעיק עליה. היתה זו אשה גוצה ורזה, שרוב יומה טרודה היתה בנקוי וטיהור ה„רינשטאק" (מרזב) מהבוץ ובסיוד אבני־השפה. לכן, קללה את יומה והתיפחה: „הלואי והיה נשרף כל ה„מאיאנטעק" (הרכוש) טרם שהיכרתיו". מספיק לי, היתה אומרת, ה„מאַיאָנטעק" שלי, ובכך התכוונה לבתה יענטעלע בת ה־6, שילדי ה„ווליה" כינוה „דאס מאַיאָנטעקל". לשמע כינוי זה היתה הילדה מתיפחת וצווחת בצווחות מחרישות אזנים. מכיון שבני־משפחה זו עברו מ„אַלט־שטאָט" ל„ניי־שטאָט" היו, בחינת „גרים" ולא אהודים ביותר על תושבי ה„ווליה", שאב אחד, כאילו, הולידם. לא עבר זמן רב ומשאלות לבה של בעלת־הבית נתמלאו: נשרף ה„מאַיאָנטעק" יחד עם כל בתי ה„ווליה", בשריפה הגדולה של שנת 1915.

שנים רבות עמדו המגרשים שוממים וריקים. כעבור זמן עברו המגרשים לבעלות איטשע סנדר'ס, שקנה אותם מידי ה„מאַיאָנטעק" לפני נסיעתה לאמריקה. על המגרש הזה נבנה בית־עץ, שכך היתה בניתו: גוי אחד מכפר קרוב לעיירתנו בשם חולביצקי, בנה בית לעצמו וכשסיים אותו נוכח לדעת, שהוא קטן מדאי בשבילו, לכן החליט לפרקו ולמכור את חמרי־הבנין לאבי הי"ד. הותנה שלאחר הקציר, כשתהיינה ידיים

פנויות, הוא הגוי, בעזרת אנשי כפרו יעביר את הבית לציחנוביץ ויקימו מחדש על המגרש שלנו. וכך הוה: בלא יום־שוק אחד התמלאה ה„וליה״ בעגלות, שנפרקו מהן חלקי בנין חדשים שריח השרף והזפת נדף מהם. הסוסים צהלו, כשעל צואריהם תלויים שקי המספוא. שמחת האכרים לא היתה פחותה מזו של הסוסים, כי הם חיכו בקוצר־רוח לפריקת המיטען, שלאחריה מחכה להם סעודת־רעים, „טלוקע״ בלע״ז, דהינו, סעודה הבאה במקום שכר הובלה.

בדירתנו מוכנות היו קערות גדולות מלאות ביצים קשות, בשר קר, כל מיני מגדנות, חלות חמות מהתנור, וודקה ובירה כיד המלך. במהלך הסעודה קרה מקרה ביש, שעלול היה להסתיים בשואה. אחד האיכרים בלע בבת־אחת ביצה קשה שנתקעה בגרונו וכמעט שפרחה נשמתו. אחד הילדים שבא לחזות בסעודה רמז לאבי הי״ד, שהנה גוי אחד ישן ועיניו פקוחות. נס קרה, שהגוי יצא בשלום, שאילולא כן היו פורעים ביהודים באמתלא שביקשו לחנוק גוי.

הבית הורכב מחדש ע״י שני בנאים יהודיים מומחים, פליטי־מלחמה, שחזרו מרוסיה עם תום המלחמה — הלא הם סרוליק ומשה׳ל זולונדז׳, שני צעירים יפי־תואר, זריזים ומקצוע „גויי״ בידיהם — מלאכת הבנאות, אותה למדו בגלות רוסיה.

חיש־מהר הפך מקום־הבנין למקום בילוי לאנשי ה„וליה״, שהיו מתאספים, מתלוצצים, סיפרו סיפורים, ובעיקר „סיעו״ בידי העוסקים במלאכה בעצות שונות. הבית גדל וצמח מיום ליום. כשהעלו קורות הגג וקשרו אליהן ענפים ירוקים — ברכו אותנו בברכת „מזל־טוב״ ויהודי ה„וליה״ שתו בירה.

שני הבחורים הצעירים עמדו במרכז ההתענינות. אם כי משפחותיהם גרו ב„אלט־שטאָט״, הרי נשארו, לא פעם, ללון אצלנו וגם „האַלטן שבת״ (לשבות את השבת) בביתנו, כדי שלא ליפול בידי הרשות. בימים ההם היו הגרמנים תופסים ב„אלט־שטאָט״ בחורים יהודיים לעבודות־כפייה. סרוליק ומשה׳ל — הלא הם האחים זולונדז׳, קבלני־הבנין הידועים לנו מניו־יורק.

כשהשתכנו בבית הזה, בטוחים היינו שבאנו אל המנוחה ואל הנחלה. חזרנו לציחנוביץ שבעי נדודים כפליטי־מלחמה ביערות רוסיה הלבנה. עברו עלינו כל התלאות שעָברו על הפליטים, ניצלנו ממגיפת החולירע, שפקדה את העיירות בהן התגוררנו. עברנו בשיירה דרך ארוכה, כלאו אותנו במחנות סגורים בתוך קסרקטיני הצבא בזמברוב שנעזבו ע״י הצבא. כשבאנו לגור בביתנו, כעבור שנות נדודים, נדר אבי הי״ד נדר שלעולם לא יעזוב את המקום ולא יהיה עוד פליט. אם נגזר עליו למות — ימות בביתו. ואמנם כך הווה: אבי ואמי הי״ד נורו בחצר קרובה לבית מגוריהם, כשהעיירה כבר היתה ריקה מיהודים.

זה סיפור קטן על בית־עץ אחד והם היו רבים בעיירה.

אגרונום יוסף גבעולי (יבקובסקי)
(חיפה)

העיירה בין שתי המלחמות

קיץ 1914. פרצה מלחמת העולם הראשונה. החיילים הנסוגים של ניקולאי השני שרפו לפני נסיגתם ערים וכפרים. וכך הדליקו אש בכל בתי ציחנוביץ.

בן שלוש הייתי במנוסתי הבהולה מהעיירה הבוערת. תמונה זו עודנה מצטירת בזכרוני עד היום: עיירה בוערת כולה. ילדים, נשים וגברים אחוזי בלהות בורחים חסרי־כול ברגל, והמאושרים — בעגלות. רוב־רובם של הבורחים לא הספיקו לנוס למרחקים ונלכדו ע״י הצבא הגרמני של וילהלם קיסר, ש„גאל״ אותם מיסורי הבריחה והנדודים ואיפשר להם לחזור לעיירה החרבה. חלק מהם הצליח להימלט למרחבי רוסיה ובהם גם משפחתי, משפחת נפתלי יבקובסקי, שהגיעה אחרי תלאות מרובות, יחד עם אלפי פליטים, למינסק.

בקיץ 1917 חזרנו לציחנוביץ. חייל גרמני חבוש כובע־קסדה שמר על הגשר הארעי שנבנה על הנורץ ובדק את העוברים ושבים. העיירה שוקמה בחלקה. בתי־עץ ולבנים ניבנו במשך הזמן, אולם רבות היו החורבות, שטרם ניבנו בתים במקומן.

החזית הגרמנית החלה להתמוטט. פרטיזנים פולניים מצוידים ברובים ישנים שבו את החיילים הגרמניים הנסוגים. מצב הבטחון החמיר. האנטישמיות הרימה ראש. דודי, אברהם זאַביעלֹלא, הושלך לנהר ואך בנס ניצל מטביעה.

שוב פרצה מלחמה בין הפולנים, שחידשו מדינתם העצמאית, ובין רוסיה הבולשביסטית. הפולנים נסוגו. שלושה ימים ושלושה לילות נמשך הקרב על ציחנוביץ. הפולנים התחפרו בסביבות ורשה. בעיירה הוקם שלטון בולשביסטי. „אנשי שלומנו״ נעשו קומיסארים ובראשם „לייבל דער שרייבער״ כראש ה„רבקום״ (הועד המהפכני). החלו להתרגל למשטר החדש, אולם ששה שבועות בלבד שלטו הבולשביקים בציחנוביץ.

הפולנים כבשו בחזרה את העיירה והקימו בה שלטון יציב. החיים חזרו למסלולם התקין. שוקמו המוסדות היהודיים ובתוכם בית־הספר העממי העברי, שהוא מהראשונים שנוסדו בפולין. המורה הותיק משה־דוד הלר הכניס רוח עברית קנאית לכתלי בית־הספר והחדיר בלב תלמידיו אהבה לתנ״ך, עברית, היסטוריה עברית ועוררם לעזוב את הגולה ולעלות ארצה.

כעבור כמה שנים בלבד הפכה העברית לשפה מדוברת בפי הנוער בציחנוביץ, שהמשיך לימודיו בגימנסיות עבריות ובסמינריונים למורים בוילנה, גרודנא וביא־

ליסטוק. מהם יצא סגל מעולה של מורים ומחנכים, שהרביצו תורה בעיירות פולין וממשיכים במלאכת־קודש זו בארץ עד היום הזה.

הטבע היה קרוב ללב הנוער הציחנובצאי. היער והנורץ משכו אותם אליהם. כשקפא בחורף החליקו עליו במחליקיים שנעשו במו־ידינו מעץ עם חוט ברזל מושחל בתחתיתו. לפני פסח המיסה שמש האביב את הקרח והשלגים, מימי הנהר עלו על גדותיהם והציפו שדות ואפרי־דשא. המים געשו, שברי־קרח רעמו וזרמו עד השתפ־כותם לבוג הגדול במרחק של ששה קילומטרים מערבה מהעיירה. אחר־כך חזר לאפיקו הטבעי ושרת בנאמנות את תושבי העיירה בכל תקופת 'החמה — רחיצה, שיט בסירות ודיג בחכות. הדגה היתה עשירה ומגוונת בנורץ — זאב־המים, אוקונוס, פלווצ׳ס, וונסלס, שולבקס, קלבס, קרפיונים וכו׳.

הנוער היה מרבה לשוטט ביער בימי פגרא ובהזדמנויות אחרות, ללקט פטריות, אוכמניות, תות־יער, פטל ריחני ועסיסי וענבי־שועל. הסיורים ביער לאורך פלגי־מים וצמחיה עשירה נמשכו שעות מרובות. למדנו להגדיר שמות הצמחים השונים ולהכיר אורח חייהם.

בשנות השלושים החלה האנטישמיות להתפשט בכל רחבי פולין ובעקבותיה השפל הכלכלי ברחוב היהודי. הרבה בני ובנות עיירתנו עזבוה והיגרו מעבר לים, ורבים מהם עלו ארצה — בכל הדרכים. תהליך זה נמשך עד לשואה, ששמה קץ לקהילת ציחנוביץ, שתססה חיים יהודיים רב־גווניים.

כלכלה ומוסדות

אפרים־אליהו ריבאַק ז״ל

פרנסות אין ציעכאנאוויעץ

אַ גרויסער פאַקטאָר אין עקאָנאָמישן לעבן פון ציעכאַנאָוויעץ האָט געשפּילט די טעקסטיל־אינדוסטרי. וועגן דעם אָנפאַנג פון דער מאַנופאַקטור אין רוסלאַנד ווערט דערציילט פאָלגענדעס: אַ רוסישן צאַר, אָדער צאַריצע, האָט זיך פאַרוואָלט האָבן מאַנו־פאַקטור אין דער מדינה. ס׳זענען געבראַכט געוואָרן דייטשע פאַכמענער, וועלכע האָבן געקראָגן ספּעציעלע פּריווילעגיעס, זיי זאָלן די טעקסטיל אינדוסטרי איינפירן אין רוסלאַנד און פוילן. יענע דייטשן זענען געקומען קיין לאָדזש, וו זיי האָבן געעפנט פאַבריקן צו מאַכן לייוונט און באַוועל־צייגן. אין די שטעטלעך אַרום לאָדזש — זגערזש, טאָמאַשאָוו און אַנדערע האָט מען געמאַכט גוטע סאָרטן צייג; אין ביאַליסטאָק און אין דער סביבה — ביליגערע מאַטעריאַלן.

אויך אין אונזער שטעטל זענען אָנגעקומען אַזעלכע פאַכלייט, וועלכע האָבן געפונען דעם פּלאַץ צוגעפּאַסט צו דער אויפגאַבע פון אויסאַרבעטן וואָלענע שטאָפן.

נאָך אין מיינע צייטן האָט מען אָנגעוויזן אויף אייניקע דייטשן, אַז זיי זאָלן האָבן געווען די, וואָס האָבן פאַרלייגט די יסודות פון דער אינדוסטרי ביי אונז אין שטעטל. זיי זענען שוין, ווייזט אויס, געווען די קינדער פון יענע דייטשן, הגם אויך זיי זענען שוין געווען זקנים.

יידן, וועלכע זענען געשטערט געוואָרן פון דער מלוכה אין דער באַשעפטיקונג פון ערדאַרבעט, האָבן באַלד דערשפּירט אַז די נייע אינדוסטרי האָט אין זיך גרויסע מעגלעכקייטן. זיי האָבן זיך אויך געקענט בעסער איינפאַרשטיין שפּראַכלעך מיט די דייטשע טעקסטיל־מייסטערס. זענען יידן, טאַקע, געוואָרן גרויסע אָנטיילנעמער אין מאַנופאַקטור, סיי אַלס אַרבעטער־שפּינער, וועבער וכדומה, סיי אַלס סוחרים צו באַ־זאָרגן זיי מיט רויה מאַטעריאַלן, ווי וואָל און אַנדערע. זיי זענען אויך געווען פאַרמיטלער־קאָמיסיאָנערן צו ברענגען די אויסגעאַרבעטע שטאָפן צו די קרעמער. אייניקע יידן זענען אויך געוואָרן פאַבריקאַנטן.

לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן זענען די יידן און דייטשן אין יענער צייט געווען קאָנסערוואַטיוו געשטימט און זיי האָבן האַרמאָניש מיטגעאַרבעט צווישן זיך. לאָדזש און ביאַליסטאָק האָבן קאָאָפּערירט אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב און דאָס האָט גורם געווען, אַז דאָס פאַך זאָל מאָדערניזירט ווערן און אַז די מאַשינעריע זאָל פאַרפולקאָמט ווערן אויף אַזאַ אופן אַז אַלץ בעסערע שטאָפן זאָלן אויסגעאַרבעט ווערן. ציעכאַנאָוויעץ איז אָבער

געבליבן אַלטמאָדיש. אונזערע מאַשינען און פֿאַרבערייען האָבן נאָר געקאָנט אַרבעטן אויף ריינעם וואָל, ניט קיין געמישטן מיט באַוועל אָדער שאָדע (אַלטע איבערגענוצטע־וועטע וואָל).

ציעכאַנאָוויעץ האָט אויסגעאַרבעט טוך, קאַסטיאַר, בורקע אין סאָלידע קאָלירן, אָבער אָן פֿאַרפֿאַרטיגטע מוסטערן. ס׳איז טאַקע ניט געווען צו אָנציִענדיק־שיין, אָבער דערפֿאַר איז עס געווען דויערהאַפֿט. ווען מ׳האָט מיט אונזער קאַסטיאַר איבערגעצויגן אַ פֿוטער, האָט דער געוואַנט איבערגעלעבט די פֿעלעכלעך. אַ טוכענע קאַפּאָטע געמאַכט פֿון אונזערע פֿאַבריקן, האָט מען שוין געטראָגן, ממש, לעבנסלאַנג. ווען דער טאַטע האָט עס אויסגעטראָגן, האָט מען פֿון דעם איבערגעמאַכט אַ בגד פֿאַרן קינד.

יידן און דייטשן האָבן געהאַט גאַנץ נאָענטע געשעפֿטלעכע פֿאַרבינדונגען און ביז אַ געוויסן גראַד געווען, אַפֿילו, נאָענט געזעלשאַפֿטלעך. ס׳איז ניט געווען קיין פֿאַל פֿון אַ אַקטיווער מאַסן־שנאה. אויסגעשפּראָכענער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך, לגמרי, ניט באַוויזן, הגם די יונגערע דייטשן האָבן, מן הסתם, געלייענט אַנטיסעמיטישע ביכער און זשורנאַלן אין דייטש. פֿאַקטיש איז אין יענע צייטן פֿונעם 19־טן יאָרהונדערט ניט געווען קיין פֿאַל, אַז די לאָקאַלע וועבערייען זאָלן מאַכן אַן אויסנאַם מיט יידישע אַרבעטער. דאָס זעלביקע איז געווען מיט די דייטשע אַרבעטער, וועלכע זענען געווען באַשעפֿטיגט ביי יידישע אַרבעטסגעבער.

אין געוויסע פֿאַלן האָט געמוזט זיין אַ טיילווייזע דיסהאַרמאָניע, ווי, למשל, צוליב דעם וואָס יידישע אַרבעטער האָבן ניט געאַרבעט שבת און דווקא יאָ געאַרבעט זונטאָג, ווען דער דייטשער אַרבעטסגעבער האָט גערוט. דאָך האָט עס, ווייזט אויס, ניט געשטערט דעם אַלגעמיינעם צוזאַמענלעבן פֿון די דייטשן מיט יידן. ס׳איז אויך געווען טשיקאַווע צו זען ווי יידישע וועבער, וועלכע האָבן געאַרבעט פֿון שטיק, האָבן זיך געשטעלט צו דער אַרבעט נאָך איידער ס׳איז ליכטיג געוואָרן און אַזוי גיך ווי ס׳האָט אָנגעהויבן זשאַריען אויף טאָג, האָבן זיי זיך אָנגעטאָן אין טלית און תפֿילין און אָנגעהויבן דאַווענען אין פֿאַבריק.

ס׳האָבן זיך אויך געפֿונען קליינע פֿאַבריקלעך מיט 3—4 ביז 8—10 האַנט־וועבשטולן, מיט די אַנדערע נויטיקע מכשירים, ווי שפּאָל־רעדער, גרויסע טישן פֿאַרן אָפּקלייב פֿון וואָל, פֿאַרן אויסציִען די טוכן און אויסצוקלייבן די פּסולת. ס׳זענען אויך געווען לאַנגע נידריקע אויוונס, לעזשאַנקעס, געהייצט מיט דיקע פּיענקעס האָלץ פֿאַר וואַרעמקייט און טריקענען וואָל און שטיקער טוך. דאָרט האָבן געפּראַצעוועט דער בעל־הבית, זיין פֿאַמיליע, די וועבער און די שפּולאָרקעס.

זעלטן ווען ס׳האָבן זיך געפֿונען צווישן די אַרבעטער מענטשן פֿון אַנדערע נאַ־ציאָנאַליטעטן אויסער יידן און דייטשן. אין די וועבערייען האָט זיך אויסגעמישט אַ דייטשער פֿאָלקס־געזאַנג מיט אַ יידיש פֿאָלקס־ליד, אָדער אַ שטיקל פֿאַרגרייזטע פּאָעזיע פֿון שילער, געטע און היינע מיט אַ חזנישן „נעריצך״־ל.

די מערסטע אייגנטימער האָבן געאַרבעט שווער, אַפילו, שווערער אוןּ לענגערע שטונדן ווי די אַרבעטער. אויסער דעם האָט יעדער געהאַט אַ שטיקל פעלד, אַ גאָרטן, אַ פערדל און אַ פּאָר בהמות. דער מצב פון די אַרבעטער איז אויך ניט געווען אַזאַ גוטער. מ׳האָט געאַרבעט 14 שעה אַ מעת־לעת, זעקס טאָג אַ וואָך, פאַר אַ וואָסערע דריי רובל אַ וואָך. וועבער האָבן געאַרבעט פון שטיק און פאַרדינט פון זעקס ביז אַכט רובל אַ וואָך, אויב זיי זענען געווען שנעל. זיי זענען ניט געווען באַוווסטזיניק. קיין רייבונגען צווישן אַרבעטער און בעלי־בתים זענען ניט געווען, דאָס וואָרט „סטרייק״ איז נאָך ניט געווען באַוווסט. אַרבעטער און פאַבריקאַנט, ייד און דייטש, האָבן געלעבט בשלום צווישן זיך.

די פאַבריקן האָבן געגעבן פּרנסה פאַר בעלי־עגלה׳ס. יעדער פון זיי האָט געהאַט אַ „דראַנגאַווען וואָגן״. דאָס איז געווען דער ביליגסטער געשפּאַן. דער סוס איז דאָס רוב געווען אַ אַלטער, אַ חלוש. דער וואָגן איז געגאַנגען אויף פיר פּראָסטע רעדער מיט צוויי לאַנגע דראָנגעס און האָט געהאַט 4 קלאָניצעס אויף די זייטן מיט אַ טאָרבע שעטשקע פאַרן אַלטן פערד אָן ציין. דאָס האָט פאַרפולקאָמט די קאַליאַסקע. בשעת הדחק זענען די אייגנטימער געוואָרן איזוואָשטשיקעס, ד. ה. בעלי־עגלה׳ס. מחמת ביי אונז זענען ניט געווען קיין לאַסט־טרעגער, האָבן זיי באַזאָרגט די טראַנספּאָרטאַציע. זיי האָבן געפירט די לאַנגע ציכעס וואָל צו די פאַבריקאַנטן, זיי האָבן געבראַכט און אַוועקגעפירט די מאַטעריאַלן פון און צו די פאַבריקן און אויך געפירט מעל פון די מעלשענקער צו די בעקער, זעק זאַלץ און פעסלאַך הערינג און ענלעכע זאַכן.

אינעם טייל שטעטל, וואָס איז געלעגן אויף דער פּוילישער זייט האָבן זיך אויסגעטיילט, אויסער די געוויינלעכע יידישע פּרנסות, ווי קרעמעריי, שענקעריי און כל המינים מלאכות, אויך ספּעציעלע מסחרים, ווי דער האַנדל מיט בהמות און עופות אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב, באַזונדערס מיט שעפסן, וואָס מ׳פלעגט טרייבן אין סטאַדעס קיין וואַרשע און אַנדערע גרויסע שטעט, אויך קיין אויסלאַנד. אייער פלעגט מען טראַנספּאָרטירן אין קאַסטנס און קערב מיט שעטשקע, זיי זאָלן זיך ניט ברעכן. גענז און קאַטשקעס האָט מען אין מחנה׳ס פון צענדליקער טויזנטער געטריבן צופוס. די מחנות פלעגן זיך ציען גאַנצע טעג, ווערנדיק געטריבן פון פּאַסטוכער מיט בייטשן געמאַכט פון לאַנגע באַטיקעס מיט שטיקער צייג. די גענז וואָס זענען געבליבן הינטערשטעליג און האָבן מער ניט געקאָנט גיין, פלעגט מען אונטערפירן אויף אַ ספּעציעל־געמאַכט וועגעלע. ס׳איז געווען אַ װונדערלעכער ספּעקטאַקל צו זען. יעדער מין האָט פּראָטעסטירט אויף זיין אייגן לשון. ווען די מחנות פלעגן פאַרביי־מאַרשירן האָבן זיי געמאַכט אַ שטאַרקן געפילדער אויף די וועגן און גאַסן. ס׳איז אָנגעקומען מיט גרויס פיין אויסצוהאָדעווען אַזעלכע מחנות, אָבער זיי האָבן געבראַכט גוטע רווחים.

ניי־שטאָטישע יידן האָבן געצויגן אַ טייל פון זייער חיונה פונעם גרויסן יריד — „וואָיטשעך״, וואָס פלעגט געוויינלעך אויספאַלן אַרום חול־המועד פסח. הויפּטזעכלעך

איז דאָס געווען אַ פערד־מאַרק. ס׳פלעגן קומען „קאָניוכעס“ פון נאָענט און ווייט, טייל צו האַנדלען און טייל נאָר צו באַקלערן, זאָגן מבינות, קוקן אין די ציין אריין, כדי צו וויסן דעם עלטער פונעם פערד, באַטראַכטן אונטערן עק, כדי אָפּצושאַצן ווי געזונט דאָס פערד איז, אַריינקוקן אין די אויגן צו זען צי די ראיה איז אַ גוטע, און הויבן זיינע פיס כדי צו זען זיין געשווינדקייט, מילדקייט און עקשנות.

צום יריד פלעגן זיך אויך צונויפפאָרן בלאַטע חברה־לייט, מאַרעוויכער, ציגיינער, קעשענע גנבים, וועלכע פלעגן באַשווינדלען אַ פאַרקויפער ביים דינגען זיך וואָס איז אָנגעגאַנגען מיט אַ הילכיקן קלאַפּן, ווי ביי פּאַטשן בראַוואָ. ס׳זענען געווען געשיקטע חברה וואָס ביים צולייגן אַ דרייער האָט מען פלינק צוריק אַראָפּגעצויגן אַ פינף־רובלדיקן, אָדער אַ קויפער וואָס מ׳האָט אים אין דער לעצטער מינוט פאַרביטן אַן אויסגעפּרובירטן און צופרידנשטעלנדיקן „אָדלער“ פאַר אַ אַלטער האַלב־בלינדער פּאַדלע.

„וואָיטשעך“ איז אייגנטלעך געווען אויף ביידע זייטן, אין ביידע טיילן פון שטעטל צוזאַמען, אָבער אָפיציעל איז דער יריד פאָרגעקומען אויף דער פּוילישער זייט. דאָרט איז יעדעס הויז פּאַקטיש געוואָרן אַ אַכסניה, אַ שענקל אָדער אַ קיך. מ׳האָט פאַרדינגען סטאָדאָלעס, אָדער שטאַלן, פאַר געהויבענע סוסים, מיט אויסגעצוואָגענע און פאַרקעמטע גריוועס, באַהאָנגענע מיט געפלאָכטענע צעפּעלעך, מיט קאָלירטע לענטעס און סטיינגעס.

ס׳האָבן זיך באַוויזן מאָדנע פאַרשוינען, יידעלאַך מיט מאַסיווע קאַרקן און אָנגע־בלאָזענע דיקע בייכלעך, וואָס האָבן גערעדט אַ פאַרצויגענעם יידיש: יאַך, העץ, וווּעס... און דערביי אַרויסגעוואָרפן פון זייערע מיילער דריי־גאָרנדיקע קללות און „יאָדערדיקע“ זידל־ווערטער.

אויסער פערד־הענדלער זיינען זיך צונויפגעפאָרן אַהער הונדערטער אַנדערע סוחרים און קליין־הענדלער מכל המינים, וועלכע זענען געקומען צום יריד צו פאַר־קויפן און קויפן. ס׳זענען דאָ געווען געשטעלן פון ביליגער וואַרשעווער גאַלאַנטעריע פון די נאַלעווקעס: שפּילצייג, מעסערלעך, קעמעלעך און טייסטערלעך.

די ציגיינער, די קאַטערינטשיקעס האָבן אויך באַוויזן זייער כוח. זיי האָבן געצייגט מזל־בגורל קעסטעלעך ווו קאַנאַריקלעך און ווייסע מייזעלעך האָבן אַרויסגעצויגן דאָס ריכטיקע קוויטל. אויך האָט מען געזען קאָמעדיעס, קונצנמאַכער, אַקראָבאַטן, וואָס האָבן באַוויזן זייער בריה׳שקייט אין דער אָפענער גאַס. און דערנאָך איז אַ יפת־תואר אין אַ לייב־קאָלירגן טריקאָ, אָדער גאָר אַ מאַלפּע, אַרומגעגאַנגען מיט אַ טעלער, ווי, להבדיל, אין בית־המדרש אַ „פּיעכאָטנער“ מגיד. דער יריד איז געווען די גרעסטע געשעעניש אין שטעטל.

אַ וויכטיקע פרנסה בעקיפין איז געווען די „פּאָטשט“, וואָס איז געווען אויף דער פּוילישער זייט. הערשל בריוו־טרעגער איז געווען אַ זשוואַווער ייד און האָט ענערגיש צוטראָגן די בריוו. רוסישע שררה׳ס און טשינאָווניקעס האָט עס, אַפילו, שטאַרק פאַר־דראָסן. דאָס איז דאָך געווען אַ אָפענע פאַרלעצונג פונעם „קראָמיע יעווריייעוו“ („אויסער

יידן״) געזעץ. אָבער, היות הערשל איז געווען אַ פעאיקער מענש און געקאָנט איבערלייענען די אומפאַרשטענדלעכע האַנטשריפטן און דערצו נאָך ניט גענומען פאַר זיך דאָס געהאַלט און עס איבערגעלאָזן פאַר די פּאָסט־באַאַמטע, איז ער געבליבן אויף זיין אַמט. דערפאַר פלעגן אים די בעלי־בתים באַפרידיקן. ביי אָרעמע לייט האָט ער גאָרניט גענומען. די גאַזעטן־לייענער, וועלכע האָבן זיך ניט געקאָנט דערוואַרטן, אַז הערשל זאָל זיי ברענגען די צייטונג, זענען אַליין אַוועק אויף דער פּאָסט אויסצוגעפינען וואָס ס׳הערט זיך אויף דער וועלט. זיי האָבן אים אָבער זיינס געגעבן. ווען ער האָט זיך באַוויזן אין גאַס, זענען אים יידן אַנטקעגנגעלאָפן און געפּאָדערט בריוו. אָבער הערשל האָט זיי געטרייסט מיט אַ שמייכל: מ׳שרייבט נאָך און ס׳וועט, אם ירצה השם, אָנקומען. אַפילו, ווען די פּאָסט איז אַריבערגעפירט געוואָרן אויף דער רוסישער זייט, איז נאָך אַלץ הערשל געבליבן אויף זיין פּלאַץ.

דער פאַקט, וואָס אונזער שטעטל איז געווען 18 קילאָמעטער ווייט פון אַ באַן־סטאַציע, האָט אַנטוויקלט אַ וויכטיקן מקור פון פרנסה פאַר בעלי־עגלה׳ס. קיין ביעלסק איז שטענדיק געפאָרן דער בעל־עגלה ר׳ יעקב סמאָליאַר, וועלכער חוץ אַ בעל־עגלה, איז ער כמעט געווען אַ האַלבער אַדוואָקאַט און געוווּסט ווו, ווען און ווער, און ווי אַזוי מ׳דאַרף צוקומען צו נאַטשאַלסטווע. אויך קיין סעמיאַטיטש איז געפאָרן אַ ספּעציעלער בעל־עגלה. צו אַנדערע מקומות, ווו קיין ספּעציעלע בעלי־עגלה׳ס זענען ניט געפאָרן, האָט מען געמוזט דינגען אַ פויער.

דער פּאָפּולערסטער מאַרשרוט איז, פאַרשטייט זיך, געווען צום וואָקזאַל קיין טשיזשעוו. דער מאַרשרוט איז געווען אַ פּינקטלעכער און רעגולערער. דער שר הממונה על היאַזדע איז געווען ר׳ חיים־פייוול קאַלאַמאַרש, וועלכער האָט געהאַט אַ 12—15 בוידן און לײַסט־וועגענער. אַליין אַ איידעלער ייד, אַ בן־תורה, אַ בעל־שחרית און בעל־קורא, איז ער ניט געווען קיין שמייסער. זיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין פירן די חשבונות מיט די סוחרים. זיינע בנים און געדונגענע שמייסער האָבן געטאָן די אַרבעט. ער האָט אַפילו, געהאַט אַ „הגנה״, אַ שוק־גוואַרדיע פון גויים צו היטן די פאַרשוינען פון פויערשע איבערפאַלן. ווען די דאָרפישע גויים האָבן זיך צעיוכעט און ס׳האָט געהאַלטן ביי אַ פּאָגראָמל, פלעגן זיינע אַ פּאָר צענדליג שמייסער צוזאַמען מיט זיין „הגנה״ אַרויס מיט דאַקסלען, דרענגער, און צוזאַמען מיט די קצבים און זייערע מעסער, וועבער מיט זייערע שטעקלעך און קאָוואַלעס מיט זייערע האַמערס און פלעקער, פלעגן זיי לערנען „בלק״ מיט די גויים. אין איינע עטלעכע מינוט זענען שוין געווען צעשפּאָלטענע קעפּ, צע־בלוטיקטע נעז. די גויים זענען אַנטלאָפן אין בהלה. פאַר אַ צייטלאַנג האָבן זיי שוין פאַרזאָגט אַ צענטן ניט צו באַפאַלן די יידן.

אויף דער קאָוואַלסקי־גאַס, וואָס האָט זיך אַזוי גערופן, ווייל דאָרטן האָבן זיך געפונען אַ צאָל קוזניעס, האָבן יידן געמאַכט וועגענער. דאָרט האָט מען אויך געמאַכט דעם הילצערנעם געשטעל ביז דער שמידעריי. יידן האָבן דאָרט געמאַכט אַנדערע מינים

וועגענער פאַר ערדאַרבעט ביז אַ ברידזשקע. מ׳האָט אויך געמאַכט שעצקאַרניעס, אַ מין מאַשין וואָס שניידט שטרוי און אויך ענגלישע וואָגן וואָס ווייזן צען פונט פאַר אַ פונט.

אין איניגע קוזשניעס האָבן געאַרבעט צייטנווייז מער ווי 20 שמידן, האַרע־פּאַשניקעס מיט מאַזאָליעדיגע און שטאַרקע הענט. זיי האָבן באַוועגט די לאַנגע דראָנגען וואָס זיי האָבן צוגעטשעפּעט צו די בלאָזאַקס ביז די קוילן זענען צובלאָזן געוואָרן און האָבן געגליט מיט אַ זילבער־גאָלדענעם פייער. אַזוי אַרום האָבן זיך די שטאַבעס אייזן דערהיצט און זענען געוואָרן גענוג ווייך צו קאָנען אויף זיי אַרבעטן. דאָ האָט מען אויך אויסגעפּערטיקט סאָכעס, קאָסעס, איניגע טיילן פאַר שפּינערייען און וועבערייען, אַר־טיקלען פאַר מאַנופאַקטור, אויך הויז אַרטיקלען, ווי לייכטער, טאַצן און מעשענע מאַשין־טיילן.

ס׳זענען דאָ אויך געווען סטאָליאַרעס, וואָס האָבן אויסער זייערע אַרבעטן אַרום הייזער און מעבל, אויסגעאַרבעט מאַנופאַקטור־מאַשינען.

אַ קלײנער טייל פון דער אַרבעט איז געווען אויף באַשטעלונגען. ס׳רוב, אָבער, האָט מען דאָ געאַרבעט אויף אייגענער איניציאַטיוו, געמאַכט און ערשט נאָכדעם געזוכט קונים. צווישן די געוויינלעכע שוסטער און שניידער זענען אויך געווען טאַנדעטניקעס, וועלכע האָבן פאַרקויפט גרייטע שיך און קליידער פאַר מענער און פרויען. ס׳איז אויך געווען אַ סאָרט שוך וואָס מ׳האָט גערופן „קרייצאַקעס״, גרינע שיכלעך פאַר קינדער, שטעקשיך, און שטיוול — פאַר גאָר קאַלטע וועטערן, וועלכע זענען אויסגעאַרבעט געוואָרן פון ברעגן פון טוכן און פאַרשיידענע געוואַנטן וואָס ווערן אָפּגעריסן ווי שמאָלע טאַשמעס פון די סחורות.

די אויסאַרבעטער פון די אַרטיקלען און אַ צאָל קרעמער פון גאַלאַנטעריע, לעדער, אייזן, וואָס האָבן זיך ניט באַגנוגנט מיט זייער פּרנסה אויפן אָרט, אָדער האָבן טאַקע ניט פאַרדינט גענוג, פלעגן זיך אַרויסלאָזן אויף דער סביבה און פאַרקויפן זייערע פּראָדוקטן אויף די ירידים און מערק. דאָס איז געווען אַ שווערע פּרנסה, ווייל זיי האָבן געמוזט זיך שלעפּן אין די רעגנס און קעלטן, זאַוויערוכעס און פרעסט, און זומער אין די גרויסע היצן, אויף זייערע קליינע אָפענע וועגעלעך. די בלאָטיגע וועגן און די יאַזדעס וואָס האָבן צעטרייסלט די ביינער האָבן זיי ניט פאַרשאַפט קיין פאַרגעניגן, אָבער די האָפענונג אַליין אויף אַ גוטן יריד איז געווען אַ פאַרגיטיגונג פאַר די שווערקייטן.

אָט אַזוי האָבן געלעבט די ציעכאַנאָוויעצער יידן ביים ענדע פונעם 19־טן יאָר־הונדערט.

איסר סמוליאר
(ארצות־הברית)

פרופינַציה ומונופול

השם הראשון זר הוא, ודאי, לרוב בני ציחנוביץ, שנולדו במאה העשרים. אני מניח שלא ידוע להם, כי בסוף המאה הי״ט תפס השם „מונופול״ את מקום השם „פרופינציה״. מאחר ומונח זה נמחק כבר מהזכרון, אבאר את משמעותו.

אדמת עיירתנו לא היתה קנינם הפרטי של בעלי־הבתים, אלא קנינו של הפריץ שצ׳וקי (Szczuki) שהתגורר באחוזתו טְשַׂאי. אדמות אלו חכרו בעלי־הבתים תמורת תשלום מס שנתי לפריץ. אם רצה מישהו למכור בית, צריך היה שהפריץ יאשר את שטר המכירה. זו היתה, הסיבה, שעיירתנו שהיתה גדולה פי שניים משכנתה בריינסק נקראה מיעסטעטשקו (Miesteczko) — עיירה, ולא גורוד (עיר) כמו בריינסק, משום שאדמת בריינסק היתה רכושם הפרטי של בעלי־הבתים.

לפריץ היה באחוזתו בית־מבשל יי״ש תחת השגחת פקידי האקציז. לו היתה הזכות הבלעדית להמציא את היי״ש לציחנוביץ. הזכיון הזה נמסר בחכירה לשני בעלי־בתים אמידים וחשובים שבעיירה — הלא־הם ישעיהו־יהודה לונדון ובערקע קאנטארטשיק. הזכיון המיוחד הזה נקרא בשם „פרופינציה״. הם היו באי־כוח הפריץ במכירת כל תוצרת היי״ש שלו, הן לבתי־המרזח והן בַמִמְסָכָה הפרטית של שני השותפים, שנקראה בשם קאַנטאַר. בממסכה לא היו שותים. שם עמד מוזג, שמזג לכל קונה את המידה שביקש — לוג, מחצית הלוג, עד שמינית הלוג. הוא היה עסוק בכך ששה ימים בשבוע. ביום ששי היה הקאנטאר במצב של מצור. הבית התמלא קונים מבני־ישראל, שבאו לקנות יי״ש לכבוד שבת. אז באה לעזרת המוזג אשתו, שהיתה בת יעקב וואָוועס (באַטשקאווסקי) מ„ניי־שטאָט״.

ענף פרנסה זה היה כולו בידי יהודים. בכיכר־השוק בלבד היו חמישה בתי־מרזח וברחוב הנפחים היה בית־המרזח של געצל הלר. כל אלה התפרנסו ברווח ובכבוד. כולם היו שומרי־דת תמימים וכשרים. חלק מהם עסק בצרכי ציבור באמונה, כגון, געצל הלר, שהיה מסור בלב ונפש להנהלת בית־הכנסת.

בשנת 1897 נכרת ענף חשוב זה של פרנסה מיהודי ציחנוביץ. בה נימח השם פרופינציה ובמקומו בא השם מונופול. בינואר של שנה זו עברה תעשיית היי״ש ובתי־הזיקוק לממשלת הצאַר. בעלי בתי־מבשל היי״ש נדרשו למסור את התעשיה שלהם לממשלה ואסור היה להם למכור אף לוג אחד. בכל עיר־מחוז בנו בתי־זיקוק ליי״ש, מזגוהו בבקבוקים שונים במידתם ובמחירם ומשם שלחו את הבקבוקים לכל חנויות המונופול שבערי המחוז. המוזג מכר לקונים בקבוקים חתומים, שאסור היה

לפותחם בחנות. ליהודים לא היתה דריסת רגל במסחר היי״ש. כה דלל מקור־פרנסה, שהיה בידי היהודים משנים קדמוניות. למנושלים קשה היה להסתגל למקור־פרנסה אחר.

בפלכי פולין נכנס חוק המונופול לתקפו באיחור של שנה, בשנת 1898. במשך שנת 1897 לא שלט, עדיין, חוק המונופול ב„ניי־שטאָט", משום שהיא השתיכה לפלך לומז׳ה. שם היה מחיר היי״ש יותר נמוך מאשר ב„אלט־שטאָט", לכן נמצאו רבים שלא התעצלו לעבור את הגשרים, כדי לקנות יי״ש בזול. פקידי האקציז, דעתם לא היתה נוחה מ„מבריחים" אלה וניסו לתפסם, אולם עמלם לא הוכתר בהצלחה, כי העוברים ושבים רבים היו ולא עלה בידם לתפוס את כולם, עד שנמאס עליהם הדבר והסתלקו משמירת הגשרים.

על שנת 1897 נוצרה בדיחת־עם. אחד התאונן, כי בין ה„אלט־שטאט" ל„ניי־שטאט" היה לשיכור. הוא היה רגיל להיכנס מדי בוקר למסבאה לשתות כוס יי״ש בעד חמש קופיקות. כאשר מכירת היי״ש עברה למונופול, אנוס היה לקנות את הבקבוק הקטן ביותר, שמחירו היה עשר קופיקות. כשהגיע האביב ותענוג היה לטייל, החליט לטייל ל„ניי־שטאט" ושם ישתה כוס של שחרית. כשנכנס למסבאה ביקש שימזגו לו כוס יי״ש במחיר עשר קופיקות. מזג לו המוזג כוס גדולה של „קידוש". נתמלא הלה חימה על המחירים הגבוהים של המונופול, כי ב„אלט־שטאט" הוא משלם בעד כוס קטנה מה שהוא משלם בעד כוס גדולה ב„ניי־שטאט". במשך הקיץ התרגל לכוס גדולה. כשהגיע הסתו, שהטיול ל„ניי־שטאט" קשה היה, אנוס היה לחזור שוב למונופול. כה התרגל בחורף לכוס קטנה ובקיץ לכוס גדולה — בינתים היה לשיכור.

יצחק שטיינברג ז״ל

בלבלתה של עיירתנו

בציחנוביץ היו 5 בתי־חרושת גדולים, שהונעו בכוח הקיטור. ארבעה מהם היו בבעלות גרמנים תושבי־המקום. שני הראשונים נשאו את השמות „שולץ" ו„פריימאַרק". היו אלה בתי־חרושת לטוויה ואריגה. שניים האחרים נקראו בשמות „ליאַמפריכט" ו„מייער" והם עסקו באשפרה וצביעה.

בית־החרושת החמישי, אף הוא היה גדל־ממדים ויצרו בו אריגים שונים. קראו לו „בית־החרושת לקיטור היהודי", משום שבעליו היה יהודי בשם מאיר־יצחק שיינברג.

להנעת המכונות השתמשו בעצים, כי בהתחלת המאה העשרים טרם היה חשמל בציחנוביץ. פחם צריך היה לייבא מהחוץ, ואילו עצים נמצאו בשפע בסביבות העיירה ובזיל־הזול.

נוסף על חמשת בתי־חרושת גדולים אלה התעסקו יהודים רבים בייצור סחורות־טכסטיל, בהתקינם נולי־אריגה בבתיהם. בעלי חרושת־זוטא זו היו פישל רוזן, אלתר ליפשיץ, הערשל שטארקשטיין ומשפחת רוזנבלום. ברשות כל אחד מהם היו 10—15 נולי־אריגה. חרושת זו עברה בירושה לילדיהם וחתניהם — יצחק פרבר, יצחק רוזן, משה רוזן ואחרים. מחמת שפע בתי־החרושת, כינו אז את ציחנוביץ בשם „ביאליסטוק־זוטא".

המסחר היה נפוץ מאוד בעיירתנו. סחרו, בעיקר, במקח וממכר של צמר. פרקמטיא זו היתה, בעיקר, בידי שמחה קונופיאַטה ופישל רוזן. למסחר־הצמר שלהם יצאו מוניטין הן במדינה והן מחוצה לה. הם היו קונים מהפריצים את הצמר בעודו על הכבשים. ההיקף היה כה גדול, שדמי־קדימה, בלבד, הגיעו לשעור של כמה וכמה אלפי־רובל.

במסחר זה העסיקו אנשים רבים, בעיקר, מתווכים ועגלונים, שהובילו את הסחורה מתחנת־הרכבת ואליה. (תחנת־רכבת משלה לא היתה בציחנוביץ. היא נמצאה בצ׳יז׳ב המרוחקת מהעיירה כדי 18 ק"מ).

הפירמה „קונופיאט אֵט רוזן" היתה מובילה אלפי פודים של צמר לבעלי בתי־החרושת שבביאליסטוק. הם היו הגבירים האדירים שבעיירה. אמדו את הונם ב־200—300 אלף רובל — אוצרות־קורח בימים ההם. מימרא היתה רווחת אז, שגביר ורשאי יש לו המחצית ממה שאומדים אותו, ואילו גביר ציחנובצאי — יש לו כפל־כפליים.

בציחנוביץ היו גם סוחרי־תבואה עשירים, שהיו מייצאים הרבה קרונות־תבואה מחוץ למדינה. בין ה„לויתנים" היו יעקב באָטשקע, סנדר פלונסקי וברל חזן. על־ידם נמצאו סוחרים זעירים, שהיו קונים מהאיכרים בשוק את התבואה בשביל הסוחרים הגדולים.

בכל יום שני וחמשי בשבוע התקימו בעיירה ירידים. בימי־שוק אלה היו מתכנסים ובאים לציחנוביץ איכרים מכפרי־הסביבה. הדוחק היה כה גדול, שאם כי גם ב„ניי־שטאט" וגם ב„אלט־שטאט" היו ככרות מרווחות בשווקים — הם מילאו בעגלותיהם הרבה חצרות וחסמו את הרחובות. ערב „חגא" (חג של נוצרים) היו מביאים האיכרים עגלות טעונות כל־טוב. ה„גויות" הביאו עמהן בעלי־חיים שונים — תרנגולות, בני־אווזים, תרנגולי־הודו, אווזים וביצים. את הכסף שפדו האיכרים מתנובתם לא לקחו עמהם לכפריהם, אלא הוא חזר לידי היהודים — לסוחרי מנופקטורה, סוחרי סידקית, חייטים, סנדלרים, כובענים ואחרים.

בנוסף על שני ימי־השוק הקבועים בשבוע, התקיימו בציחנוביץ 6—7 ירידים גדולים בשנה. הגדול ביניהם היה „יריד וויצ׳ך", (Wojczech) שתחילתו חלה בעונת האביב ונמשך 5—6 שבועות.

ביריד זה עסקו, בעיקר, במקח וממכר של סוסים. היו מזדמנים לעיירה הרבה סוחרי־סוסים מחוץ־לארץ, וביחוד מגרמניה. מירכתי רוסיה הרחוקה היו מביאים אלינו שפע של סוסים למכירה.

לבעלי־בתים רבים היו חצרות רחבות־ידיים והם התקינו בהן, במיוחד, אורוות גדולות, ששעור קיבולן היה עד 100 סוסים. בעלי־האחוזות הגדולות הקדימו לבוא ל„יריד וויצ׳ך" וחכרו את החצרות יחד עם האורוות.

היו בציחנוביץ כמה חנויות גדולות למנופקטורה. הנודעת ביניהן היתה של שמואל יסקולקה (או כפי שכינוהו „שמואל׳קע חייצעס"). מכרו בהן אריגים מטיב מעולה, לגברים, בעיקר. המחירים היו יציבים.

חנות שניה היתה שייכת לישראל מישקעס (קפלנסקי), בה מכרו בעיקר, בדים לנשים. חנות שלישית היתה של מלכה נענציעס. היא היתה ה„מושלת בכיפה", שכן בעלה, ראובן ליובוביץ׳, היה בן־תורה, שעם בואו לציחנוביץ הסתופף באהלה של תורה והיה רחוק מהוויות העולם.

ברבות הימים עברה החנות לידי ילדיהם, הבת חיה׳לה ובעלה בן־ציון נבוז׳ני.

ישעיהו לונדון
(נשר)

החרושת והמסחר

חיי הכלכלה בציחנוביץ מושתתים היו על חרושת, מסחר ומלאכה. בתי־האריגה הראשונים הוקמו בעיירתנו ע״י גרמנים, שנדדו מארצם והגיעו ללודז׳. הם הביאו עמם אומנים שונים, מהם מומחים במקצוע הבנין ומהם מומחים למלאכת־אריגה.

אף ברחוב היהודי החלו לעסוק בתעשית־צמר. בין הראשונים היתה משפחת מיכאל פרנסקי, שיסדה בית־חרושת קטן לאריגה, צביעה ואשפרה. מלאכת הצביעה כך היתה: היו שמים את הצמר בדוד גדול יחד עם הצבע ומבשלים אותו. כדי שהצמר יקלוט יפה את הצבע, צריך היה לבחוש בדוד ולהפוך את הצמר שבו. העבודה היתה קשה ומפרכת וגם החום היה קשה מנשוא. הצַבע המומחה למלאכה זו היה יהודי כבן 70 מוולקוביסק בשם רב נחמן. בין בחישה לבחישה היה יושב על שרפרף, בחורף בפנים החדר על־יד התנור הבוער, ובקיץ על־יד הדלת היוצאת לחצר וספר „תהלים" בידו, ופיו לא פסק מלזמר את מזמוריו.

תנאי העבודה בבתי־אריגה אלה היו קשים מאוד. בימות־החול עבדו בהם עד שעה מאוחרת בלילה והיו מפסיקים את העבודה לשעה קלה בלבד, לשם תפילת מנחה ומעריב. במוצאי־שבת, כשאך נראו הכוכבים הראשונים, החלו בעבודתם. עבודה קשה ומפרכת זו הספיקה בקושי כדי מחיה והנשים נאלצו לעזור לבעליהן בכלכלת הבית.

על־אף התנאים הקשים, היתה השמחה שרויה בבתי־האריגה, וכשנכנסת לאחד מהם האזנת לניגון ערב של חזן ידוע וכן קלטה אזנך ספורי מעשיות על רביים וצדיקים.

בציחנוביץ היו גם בתי־חרושת לכפתורי־צדף. הראשון שייסד בעיירתנו חרושת זו היה שאול־יצחק סוראוויטש. מבית־חרושת זה הסתעפו בתי־חרושת אחרים בענף זה. בחרושת זו עסקו יצחק־ראובן לונדון, שלמה־שמעון טבק, דוד זינדלזון ויצחק ווינר. את כפתורי־הצדף ייצאו באמצעות סוכן למוסקבה, יקטרינוסלב וחרקוב. עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, לאחר שהשוק הרוסי נסגר — הקיץ הקץ על חרושת זו.

המסחר היה רובו ככולו בידי היהודים. במסחר הצמר עסקו פישל רוזן, קונופיאטה ומשפחת וולף. הם היו קונים אותו מבעלי אחוזות שבמחוזות גרודנה ומינסק. משפחת קונופיאטה עסקה גם במשלוח שלחים לשם עיבודם בבתי־החרושת.

היה נפוץ מאוד בציחנוביץ מסחר הביצים והאווזים, שנשלחו לגרמניה. את התבואה קנו הסוחרים היהודיים מבעלי האחוזות שבסביבה. בחורף היו טוענים אותה על אסדות, שעגנו על שפת הנהר בוג, ובאביב הפליגו לדנציג. כמו־כן שלחו תבואה בדרך היבשה לורשה, וילנה וקניגסברג.

קרבת העיירה ליערות עבותים גרמה שהתפתח בה המסחר בעצים. בענף זה עסקו משפחות בלומרוזן ודינקין. ענף חשוב בכלכלת העיירה שימשו שלוש טחנות־הקמח הגדולות — שתיים של משפחות זילברברג ואחת של אברהם זאביעללא ונפתלי יבקובסקי. זולתן נמצאו גם כמה טחנות־רוח. הן לא סיפקו את הצריכה המקומית והכרח היה לייבא קמח ממרחקים. ייבוא זה נמצא בידי כמה יבואנים, ביניהם דוד הלר.

טחנות־הקמח עמדו על שפת הנורץ והונעו בכוח מימיו. עם המיכון, הוחלף גלגל־העץ הגדול לטורבינת־מתכת קטנה, שהניעה את המכונות בימות הקיץ. בחורף, כשהנהר קפא, הונעה הטחנה באמצעות מנוע שהוסק בפחם־קוקוס.

בעיירה נמצאה גם סודניה (בית־מבשל לשיכר) שבעליה היה יעקב פינקלשטיין. קראו לו בשם „דער פּיוואָווואר" (מלשון בישול). בית־חרושת זה עמד ברחוב מאַלץ ובו עבדו יהודים בלבד. הם בישלו את הבירה ומילאוה בבקבוקים. חומר־הגלם — השעורה — קבלו מהכפריים שבסביבה.

מבין בעלי־המלאכה יש להזכיר חייל, ששירת בצבא ניקולאי מחצית היובל. שמו היה יעקב. הוא ידע לקלוע מתבן קופסאות ותיבות לתכשיטים, לכלי־תפירה וכתיבה. מלאכתו היתה מלאכת־מחשבת, יפה להפליא.

החייטים התחלקו לשני סוגים: חייטים, שתפרו בשביל איכרי הסביבה וכאלה שתפרו בשביל היהודים. בין האחרונים יש לציין, במיוחד, את אליעזר ילין, שתפר גם מלבושי־פאר לפריצים שבסביבה ואנשי־השרד המקומיים.

דברי אלה מתיחסים עד לשנות השלושים בלבד. בשנים 1935—6, בגבור האנטישמיות הכלכלית, שגררה אחריה דחיקת רגלי היהודים מעמדות הכלכלה שהיו בידיהם, זועזע המעמד הכלכלי של היהודים זעזוע חמור והם הועמדו על עברי פי־פחת.

שמעון דרורי (יסקולקה)
(תל־אביב)

פני הכלכלה היהודית בציחנוביץ

בליל השמות והכינויים, שכינו בהם רבים מבני עיירתנו למקצועותיהם, היוו אספקלריה נאמנה, ששיקפה בתוכה מאבק היחיד והציבור על הקיום, פשוטו כמשמעו, וכן את הסס־גווניות של ענפי הפרנסה והכלכלה.

ללא תכנית מכוונת נוצרה דמות של עיירה מודרנית, שהתפתחו בה המסחר, התעשיה והמלאכה. האדם העובד תפס מקום נכבד בכלכלת עיירתנו. עם השכמת הבוקר נשמעה למרחקים הלמות הפטישים של הנפחים ובשעות הערב המאוחרות נדם זמזום מכונות ה„סינגר" בלווית פזמונים עממיים. אנשי העמל היו פעילים בעניני ציבור ולבם היה ער לכול.

אם כי שתי זרועות הנהר חצו את העיירה לשתי רשויות, הרי בשטח הכלכלה לא היו קימות מחיצות. ב„אַלט־שטאָט" פעם דופק חיי־הכלכלה בקצב מהיר, כי בה נמצאו הדואר, בית־המשפט וכן רוב האוכלוסיה היהודית. ל„ניי־שטאָט" נודעה חשיבות רבה, הודות ליער שנמצא בתחומה; אולם, הוא לא נוצל לצרכי כלכלה במידה מספקת.

כלכלתה של קהילת ציחנוביץ מבוססת היתה, הודות לכפרים המרובים שהתפרנסה מהם. הכפריים ריכוז קניותיהם, בעיקר, בימי השוק ובירידים הגדולים, שאז המתה העיירה, לשני פלגיה, מרוב אדם בלבוש סס־גווני וכן מהמולת בעלי־חיים. החנוונים הכינו בעוד מועד שפע של סחורות לימי־השוק בצפותם לפדיון מוגבר. איכרים מיעוטי־יכולת שילמו בעד הסחורה, חלקה בתוצרתם, ועתים בתוצרתם בלבד.

מענינים היו ימי־השוק בחדשי הקציר, עת התאספו קבוצות של כפריים, או יחידים, כדי לבחון טיבו של מגל. הם בחרו מקרבם אחד „מומחה" לאותו דבר והטילו עליו לחוות דעתו על טיב הצליל של חרמש. ה„מומחה" נתבקש גם לחוות דעה על טיב הצליל של סיר „טשוגון" (מברזל יציקה). ר' אלתר שטרן ז"ל, בחמדו לצון, היה הופך את הסיר על ראש הקונה, טופח עליו ואומר: זהו הצליל הנכון כששמים משהו בפנים.

הסוחרים, שהיו מלומדי נסיון, ידעו כיצד להסתדר עם המשטרה ובאי־כוח השלטונות. לקוחות אלה נהנו מהנחות גדולות מהמחיר ועתים קבלו מיצרכים שונים חינם, בחינת, דמי „לא יחרץ". אנשי־שררה אלה ניצלו מעמדם יפה־יפה. נשותיהם מלאו כארבה את חנויות היהודים בערבי־החג, בחרו סחורות כטוב בעיניהן ו„שלמו" כפי נדבת לבן. אציין מקרה אופייני: שופט בית־המשפט, שלא הצטיין באהבת־ישראל יתירה, ביקר פעם בחנות אבי ז"ל ושאל אחד הלקוחות שעמד לעזוב את החנות, כמה שילם

בעד הסחורה. כשהלה נקב את המחיר, התרתח השופט, כי המחיר היה נמוך מזה שבחנויות הנוצרים. „וכיצד זה מתקימים אתם היהודים קיום של כבוד״? שאל השופט — בזכות הנסיון והידע — השיב אבי ז״ל.

בחנויות־היהודים הרגישו את עצמם הנוצרים חפשיים יותר, בניגוד לשל הנוצ־רים, בהן פחדו הלקוחות להתמקח, לנגוע בסחורה ולהגביר קולם. מטעם זה העדיפה האוכלוסיה הנוצרית את חנויות היהודים, כי שם קבלו את הלקוח במאור־פנים.

המסחר היה ברובו בידי היהודים. חנויות הברזל של בערטשע פרץ, משה סוקנא ומשה רובינשטיין סיפקו חמרים לחרשי־הברזל בעיירה ומחוצה לה; חנויות הצבעים והחימיקלים של צבי יסקולקה ויצחק שפירא סיפקו חימיקלים לבתי־החרושת שבמקום ולעיירות הסמוכות. הם גם סיפקו דלק, הן לעיירה, והן לישובים הסמוכים; חנויות־המנופקטורה של שעפסל (שבתאי) קפלנסקי, ראובן ליובוביץ׳, מאיר לבנדז׳, שפירא ואליהו פרידמן מ„ניי־שטאָט״ היוו מקור הקניה לבגד הנאה השווה לכל נפש וגם לאניני הטעם; בחנויות הסידקית של לייבל יתום ומאיר קריסטל אפשר היה למצוא סחורה לכל השכבות; מחסני התבואה של יששכר סקרנדה, יתום, לייבל רוגובסקי, מתתיהו (מטיס) לוקוץ׳ היו תמיד מלאים תבואה, שסופקה לטחנות־הקמח של נפתלי יבקובסקי ואברהם זאביעלא ויעקב ווינר.

בציחנוביץ התפתחו מאוד תעשיית החרושת והסדנאות. מלבד בתי־החרושת לטכסטיל, היו 2 סדנאות לתעשיה, למכונות חקלאיות ולחלקי־חילוף. כמו־כן היה בית־חרושת לרעפים. מלבדם התקימו הרבה בתי־מלאכה לחייטות, נפחות, נגרות, תפרות, סנדלרות וכו׳. החייטות תפסה מקום ניכר בקרב בעלי־המלאכה. כל האוכלוסיה, לשכבותיה השונות, תפרה את בגדיה אצל חייטי העיירה, שיצאו להם מוניטין גם מחוץ לתחומה. אף הפריצים והאיכרים האמידים תפרו בגדיהם אצל סנדר זשולף, דראפטשיק, רפאל קאַווקה, בערל לב, פייביל שצ׳יגל, בנימין ילין ועוד. גם התופרות נהנו מיחס דומה, והגבירות המכובדות הזמינו את שמלותיהן אצל התופרות חיה גניס (ארבובסקי), חיה־שרה קריבונוגי ו„רייזל די שניידערקע״.

הנפחים ייצרו מוצריהם בשביל האכרים שנזדמנו לציחנוביץ לרגל עסקיהם. הם היו מחשקים את גלגלי העגלות בחישוקים ועושים גם עבודות נפחות אחרות. כמו־כן היו מפרזלים פרסות הסוסים. הנגרים נתחלקו לשני סוגים — נגרי בנין ונגרי רהיטים. הם היו אומנים טובים ועבודתם נעשתה באמונה.

היו גם מתפרות גדולות, שבעליהן היו אברהם פלחוביטש, פנחס זולונדז׳ ויוסף שלכטר. בהן תפרו נעלים, בהתאם לאופנה האחרונה של העונה. ציבור בעלי־המלאכה נהנה מאַשראי ותמיד קיבל את החמרים הדרושים לביצוע העבודה.

ריחוקה של ציחנוביץ מתחנת הרכבת גרם להתפתחות אמצעי־תחבורה, שקשרו את העיירה עם העולם החיצון. הוקם קואופרטיב, שחולק לשני אגפים: אגף להסעת נוסעים מהעיירה עד לתחנת הרכבת בצ׳יז׳ב, ואגף להובלת כל מיני סחורות ובעלי־

חיים מהעיירה לורשה וביאליסטוק. שני פקידי הקואופרטיב יודיל ודוד טרייביץ׳, שבאו במגע עם הסוחרים, זכו לאימון מצד כל התושבים. הם סיכמו חשבונות, סדרו תור־עדיפות למשלוח והבאת סחורות וכן קיבלו תלונות המזמינים. התחבורה בעיירתנו רכשה לה שם טוב בסביבה, כאחראית, מסודרת וקפדנית.

בדברנו על התחבורה אין לפסוח על שני הסבלים שהיו בציחנוביץ. אחד שמנמן, נמוך־קומה, כובעו שמוט, פניו צוחקים, אהב לשמוע בדיחה והטה תמיד אזנו לכל מיני סיפורים שבין אדם לרעהו. השני — בעל קומה בינונית, רציני, פוסע בזהירות, מתבודד, שקט ורגוע. שניהם כאחים היו. האחד לא התחיל בעבודת הפריקה או הטעינה בלי רעהו. העגלה חכתה, עתים, כמה שעות, עד ששני העמיתים מצאו איש את רעהו.

שתי טחנות־הקמח וטחנת־הרוח שימשו מקור כלכלה חשוב. האכרים שבאו לטחון בהן את תבואתם, ערכו גם קניות שונות. כמו־כן, באו הכפריים לעיירה גם לצרכי רפוי אצל רופאי־המקום ולקניית חמרי־רפואה שונים.

בשנות השלושים חל מפנה לרעה בחיי הקיבוץ היהודי בפולין. כוס התרעלה עברה גם על עיירתנו. המעמד המבוסס, לכאורה, של היהודים בציחנוביץ החל להת־ערער. המסים הכבדים הכבידו מאוד על היהודים. קצב חיי־הכלכלה הואט, ההזמנות בוטלו או קוצצו, ורבים מבעלי העסקים נמצאו על עברי־פי־פחת.

למרבית הצרה, פשט באותה שנה את הרגל בנק „גמילות חסדים״. ההנהלה היתה אובדת עצות. הלווים, לא יכלו, למרות רצונם הטוב, לפרוע שטרותיהם. פשיטת־רגל זו פגעה, בעיקר, בדלת העם — בכלות עניות, שהפקידו את הנדוניא שלהן בבנק, בעוזרות הבית שחסכו מפיתן הדלה וכן באנשים שחיו על קיצבת קרוביהם באמריקה.

לא היה שום דואג לבנק, כי לא היה מסונף לשום בנק אחר. בלית־ברירה פנו מנהל הבנק, מר יצחק שפירא ומזכירו מר אברהם טיקוצקי, לאבי ז״ל וביקשו ממנו עצה. אבי נכנס לעוביה של קורה זו. נבחרה ועדת־בקורת, שחבריה היו אבי, שפירא, טיקוצקי, בערטשע פרץ ואלתר שמאַקובסקי. בהודע הדבר בעיירה — נרגעו הרוחות. הועדה החליטה לחייב כל תושב לעזור בשיקום הבנק כפי יכלתו וכמו־כן לחייב כל סוחר ובעל־מקצוע בתשלום מס־חבר שנתי. היהודים התאוששו, אט־אט, מגזירות השלטונות ונסתמנה הקלה פורתא במצב הכלכלי המעורער.

אולם, הפוגה זו היתה כדי ארגיעה. מפנה חד לרעה בחיי הכלכלה של יהודי ציחנוביץ חל עם מינויו של ראש־העיירה שלא מתושביה, שהתיחס ליהודים, בחינת „ופרעה לא ידע את יוסף״. הוא היה אנטישמי מובהק מאסכולת הגברת פריסטר הידועה לשימצה.

ראשית דרכו היתה מיון חדש של משלמי מס העיריה במגמה להכביד את נטל המסים על היהודים. הקהילה פנתה למחוז ולועד הקהילות בורשה וכן שלחה מחאה לצירי היהודים ב„סיים״. הפעלת הכוח המוסרי פעלה פעולה מסוימת, ונדמה

הִיה שראש העיריה נרגע קמעה והניח ליהודים. אולם, צפע האנטישמיות הטיל בו ארסו והוא לא שקט ולא נח עד שהוציא ממאורתו את הראש וראשון לאנטישמיות בעיירתנו הרופא אולשבסקי, שתעב, אפילו, להסתכל בפני יהודי. רופא זה מונה כמפקח על התברואה. ביוזמתו נבחרה ועדה, שבקרה באטליזים, מסעדות, בתי־מרקחת, חצרות, מאפיות, מגרשים וחנויות מכולת. ועדה זו הטילה חיתתה על היהודים ועצם הזכרת שמה עורר חיל ורעדה.

הארס, שהטיל ראש־העיריה האנטישמי, פעל את פעולתו באוכלוסיה הפולנית, שגם בלאו־הכי לא הצטינה בחיבה יתירה ליהודים. המוסתים הטיפו לאכרים לקנות בחנויות הפולניות בלבד, אבל לא תמיד מצאה תעמולת שיסוי זו אוזן קשבת, והמשיכו לקנות אצל היהודים.

חגורת החנק הכלכלי התהדקה יותר ויותר סביב הקהילה היהודית. המסים רוששו ודלדלו את הסוחרים הזעירים, שגם קודם לכן נאבקו קשות על קיומם. הם שפכו דמעות למראה קיומם הדל והעלוב ובקשו מפרנסי הקהילה שישתדלו אצל השלטונות לעצור בעד תהליך ההתמוטטות הכלכלית. אולם, השלטונות אטמו אזניהם, ובמקום להושיע, הטילו על היהודים ענשים, עיקולים — וידי גובה־הממשלה היו מלאות עבודה.

החיים התוססים של קהילת ציחנוביץ שותקו. דאגת הקיום החריפה, ואיש לא ידע מה ילד יום. באופק נראה מעטה ענן קודר, שהקדיר את חיי היהודים. חיי הכלכלה נהרסו. היהודים, כדרכם, השלו את עצמם שזוהי תופעה חולפת. סופם של האנטישמיים יהיה כסופם של כל הרשעים שהציקו לישראל, ושוב יבואו ימי זוהר, ימים של פרנסה ברווח וחיים־של־כבוד. סופה של אשליה זו — חורבן והשמדה.

שמחה פּאַסטערנאַק
(אַמעריקאַ)

בעלי־מלאכה און ארבעטער

אין אָנהויב פונעם 20־טן יאָרהונדערט זענען די בעלי־מלאכה און אַרבעטער אין ציעכאַנאָוויעץ געווען זייער פאַרשקלאַפּט.

ווען אין דער טיפער פינצטערניש פון דער נאַכט האָבן זיך באַוויזן די ערשטע סימנים פונעם טאָג, האָבן די אַרבעטער אָפּגעדאַווענט שחרית בחפזון, זיך פאַרשלאָסן אין ענגע, שמוציקע וואַרשטאַטן און דאָרט געאַרבעט, טאָג־טעגלעך, כמעט ביז חצות.

ווינטער־צייט, ווען די זון האָט אויפגעשיינט אין הימל שפּעטער ווי אין זומער, האָט דער אַרבעטס־טאָג אָנגעפאַנגען 7 אַ זייגער פריה־מאָרגן און ער האָט זיך געצויגן ביז 10 ביינאַכט. זומער, אין די גרויסע היצן, ווען ס׳איז געווען שטאַרק דושנע אין די וואַרשטאַטן און ס׳איז ניט געווען, פשוט, מיט וואָס צו אָטעמען, האָבן די אַרבעטער געאַרבעט „בלויז" ביז 8 ביי נאַכט. פרייטאָג צו־נאַכטס האָבן זיי גערוהט, און דאָס איז געווען דער איינציקער פרייער אָוונט אין וואָך. שבת, ווען ס׳האָבן זיך באַוויזן די ערשטע שטערן אין הימל, האָבן די פּועלים אָפּגעדאַווענט „מעריב", באַלד אַוועק אין די וואַר־שטאַטן און ביי אַ טונקעלעם ליכט פון אַ נאַפט־לאָמפּ האָבן זיי געאַרבעט ביז שפּעט אין דער נאַכט. כדי צו פאַרטרייבן דעם אומעט און די לאַנגוויייליקייט האָבן זיי שטיל אונטער־געברומט אַ ניגון פון די שבת׳דיקע תפילות און דערציילט מעשיות וועגן צדיקים.

פיל טרויעריקער איז געווען די לאַגע פון דער אַרבעטער־יוגנט. מ׳פלעגט אַוועק־געבן דאָס יינגל אָדער דאָס מיידל צו לערנען אַ פאַך אין משך פון צוויי יאָר. זיי האָבן דערפאַר ניט געקראָגן קיין שום געהאַלט און אין דער ערשטער לערן־צייט זענען זיי געווען געצוווּנגען צו דינען ביים בעל־הבית אַלס משרתים און דינסטן.

דאָס טרויעריקסטע אין דער לאַגע איז געווען, וואָס נאָך אַזאַ שווערער האָרעוואַניע האָבן די אַרבעטער ניט געהאַט גענוג מיטלען אויף אַ מינימאַלער עקזיסטענץ. זייערע פרויען האָבן זיי געמוזט צוהעלפן מיט וואָס נאָר זיי האָבן געקענט. אָבער ניט שטענדיק האָט דאָס גענוגט. דאַן האָבן זיי זיך גענויטיקט אין דער הילף פון דער ציעכאַנאָוויעצער סאָציאַלער הילף, וואָס איז געווען ביי אונז שטאַרק ענטוויקלט. אויך מיין מוטער, באָבע, האָט געשפּענדעט פיל צייט פאַר אַזעלכע הומאַנע צוועקן. ספּעציעל איז זי געווען טעטיק ווען אַ טאָכטער פון אַ אָרעמען אַרבעטער איז שוין געווען ראויה לחופה, אָבער זי האָט ניט געהאַט קיין נדן. זי האָט ניט גערוהט ביז דאָס אָרעמע מיידל האָט געבויט איר פאַמיליען־נעסט מיט איר באַשערטן.

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

החורבן הכלכלי של יהודי ציחנוביץ

המדיניות של ממשלת פולין ערב מלחמת־העולם השניה הוכתה בסנוורים. ביודעים, או שלא ביודעים, הסיחה את הדעת מהסכנה המאימת על חרותה ועצמאותה מגרמניה הנאצית; אזנה לא היתה כרויה לרעם האשכנזי, המתגלגל ובא לאיטו ובימים הקרובים יתפוצץ בקול אדיר, כאשר עוד לא נשמע כמוהו בדברי ימי־עולם. במקום זה הגבירה את המלחמה הכלכלית ביהודים, כאילו, כאן טמון מקור הרעה.

שמי יהדות פולין התקדרו. היהודים הרגישו, שרוח גדולה באה ואל עקרבים הם יושבים. צירי היהודים ב„סיים" הרעישו עולמות, שמדיניות זו תביא כליה איומה על היהודים. הם התריעו על העוול הנגרם ליהודים ותבעו שתכובדנה זכויות־האדם האלמנטריות שלהם.

לעומתם, טענו צירי ה„סיים" הפולניים, שלא דובים ולא יער, אין הממשלה מפלה את היהודים לרעה, וכל „הכצעקתה" אין לה על־מה שתסמוך. הצירים בודזינסקי, פּאַכולצ׳יק ושאַדאַ העמידו פני חסידי אומות־העולם ונשאו, כביכול, נאומי־הגנה על היהודים. הציר בודזינסקי הכריז בפטוס על במת ה„סיים": „אנו, הפולנים, מאחלים לעצמנו, שזכויותינו תהיינה כזכויות היהודים". אולם, היה זה מלל שדוף שאין בו תושיה, מעטה מטעה ומחפה על הכוונות הזדוניות — לנשל את היהודים מעמדותיהם הכלכליות.

בהשראת האַנדציה ובהשראת הצורר הנאצי הגדול, התארגנו בפולין קבוצות פורעים בשם נאַרובצים, שהעמידו משמרות (פיקטים), שאימצו להם את הסיסמא הנאַצית: „הייל היטלער"! פורעים אלה היו נטע השעשועים של האנדציה הפולנית. הם קיבלו על עצמם להגשים הלכה למעשה, ובכל הדרכים, את המדיניות האנטישמית בדבר דחיקת רגלי היהודים מעמדותיהם הכלכליות.

ציחנוביץ היתה אחת העיירות הראשונות, שעליהן עברה כוס התרעלה של מדיניות פושעת זו. תחילה הראו הפורעים נחת־זרועם ביהודי צ׳יז׳ב, זמברוב, וויסוקי־מזוביצק ושניאַדאָווא. יהודי ציחנוביץ בטוחים היו, שאליהם לא תבוא הרעה, כי השליכו יהבם על היחסים התקינים, ששררו בינם לבין שכניהם הפולניים. אולם, חיש־מהר נוכחו היהודים לדעת, שבית עכביש מבטחם, כי משניתנה רשות למשחית, הפכו הפולנים בציחנוביץ את עורם ובגדו בידידיהם היהודיים משכבר הימים. יחסי השכנות הטובה נתערערו וגבה הר של־שנאה בין היהודים והפולנים.

באוקטובר, שנת 1936, פרצה המגיפה האנטישמית בציחנוביץ בכל עוזה. אחרי הפרעות שפרעו ביהודי ווישונג, המרוחקת כ־10 ק״מ מציחנוביץ, הציף את ה„נויי־שטאָט" גל של שנאה והסתה. ביום שוק נכנס לעיירה מחנה של כ־50 פיקטים, חבושי כומתות כחולות, תחת פיקודו של פאַן זאַוויסטובסקי. על כל חנות יהודית הופקד משמר של שני פיקטים, שמנעו בעד הקונים הנוצריים מלהיכנס לתוכה. וכשמצאו בידיהם סחורה שנקנתה מיהודי — רמסוה ברגליהם והשחיתוה.

היה בציחנוביץ פולני, שבימים כתיקונם נראה כידיד היהודים. שמו היה טרליקובסקי. הוא שימש בזמנו כיושב־ראש של מכבי־האש בעיירה. כשהחלה מלחמת ההסתה והשיסוי ביהודים — שינה טרליקובסקי טעמו והתנכר לידידיו היהודיים. הוא עזב את מקצוע הנגרות ופתח חנות גלנטריה. מתוך התכשרותו המיוחדת בשנאת היהודים, מצאוהו הפיקטים כשר וראוי לעמוד בראש ארגונם, ששכר לעצמו אולם מפואר במרכז העיירה.

ראשית מעשהו של טרליקובסקי היתה ליצור מעמד של סוחרים פולניים בעיירה, על־חשבון הסוחרים היהודיים. ואמנם, צצו ככמהין ופטריות חנויות של פולנים, בעוד שחנויות היהודים נסגרו, כי הפיקטים עשו מלאכת־ההשמד שלהם באמונה ומנעו בכוח בעד המערופיה (קליאַנטורה) הפולנית מלהיכנס אליהן.

הרעל האנטישמי, שהחל לפעפע ב„נויי־שטאָט" הציף את הגשרים שעל פני הנורץ (Nurzec) והשתפך גם לעבר השני — ל„אַלט־שטאָט". כאן לבשה ההסתה האנטישמית צורה חמורה מאוד, שסיכנה חיי היהודים.

ביום חמישי, 12 בדצמבר שנת 1936, בשעה 12 בצהריים, התגודדה ב„אַלט־שטאָט" פלוגה של כ־150 פיקטים, שבאו מהכפרים הסמוכים. ה„גיבורים" האלה תפסו „עמדות" בשוק ותבעו מהסוחרים היהודיים שיאספו את הסחורה המונחת על הדוכנים ויסתלקו מיד מהמקום. הם נתנו לכך ארכה של 5 דקות בלבד. אולם, הפורעים המוסתים גילו קוצר־רוח ומיד עקרו יצולים מהעגלות, החלו בחמת־זעם להשמיד ולרמוס את הסחורה ולחבל בסוחרים היהודיים.

המחבלים נתפלגו לקבוצות קטנות, שסגרו בכוח את החנויות היהודיות והיכו כל יהודי שניקרה להם בדרך. הם לא חסו גם על ילדים קטנים.

4 השוטרים שנמצאו ב„אַלט־שטאָט", קצרה ידם מלעצור בעד נחשול הכנופיות המשתוללות, והן עשו את מלאכת־ההרס באין מפריע. שלוש שעות רצופות השתוללו הפורעים ואין עוצר בעדם. בחזרם לכפריהם ניפצו בדרכם את השמשות שבבתי היהודים. כדי להעמיד פנים, שהשלטונות המקומיים מתכוונים להגן על היהודים, הביאו צוערים (קאַדטים) ואכסנו אותם בבתי היהודים על חשבון היהודים. צוערים אלה היו אנדקים מוסווים.

אחר המאורעות האלה יצאה משלחת של יהודי ה„אַלט־שטאָט" לביעלסק, התיצבה לפני הסטאַרוסטה, פאַן יאַנושקביץ', וביקשה ממנו שיגן על חיי היהודים. במשלחת נמצא

חיה־סירקע בורשטיין, שנפצעה ע״י הפיקטים במאורעות שארעו ב־1936

חיה־סירקע בורשטיין, וואָס איז פאַר־וווּנדעט געוואָרן דורך די פּיקעטן ביי די געשעהענישן אין יאָר 1936

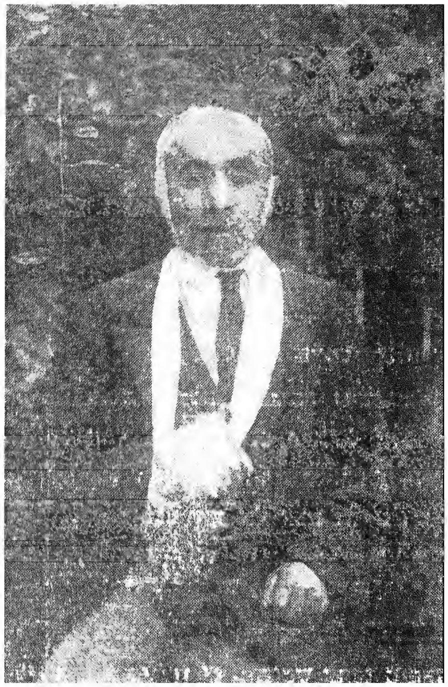
Chaya-Sirke Burstein, wounded by „Piquets" in the 1936 incidents

גם רב הקהילה, הרב בנימין־זאב קגן. בתארו באזני הסטאַרוסטה את הפרעות, שפרעו הפו״עים ביהודי ציחנוביץ, כה נתרגש שבכה בכי תמרורים.

אין זאת, שהדברים האלה נגעו אל לבו של הסטאַרוסטה והוא הבטיח למשלחת, שיטיל כל כובד משקלו, כדי שהפרעות לא ישנו. וכדי לתת תוקף להבטחתו, הטריח את עצמו הסטאַרוסטה ובא לציחנוביץ, בלווית מפקד משטרת המחוז ושוטרים רבים. בראות הסטאַרוסטה, שחנויות היהודים סגורות מאימת הפיקטים, פקד על הסוחרים לפתחן, בהבטיחו חגיגית, שהוא מקבל על עצמו את האחריות לכל מה שעלול לקרות. ואמנם, באותו יום־שוק שרר שקט בציחנוביץ ונדמה היה, שנעצרה המגיפה האנטישמית.

אולם, היתה זו דממה שלפני סערה. מידת הדין שנמתחה על יהודי ציחנוביץ הלכה בינתיים וגברה. באחד מימי־השוק של חודש נובמבר 1936 נכנסה מ„ניי־שטאָט" פלוגה של 300 פיקטים מזוינים באלות כשפניהם מועדות לשוק. ראש־הפורעים נתן את האות במועל ידו הימנית נוסח היטלר, ובצעקות „הורה" פראיות נגשו למלאכת ההרס וההשמדה.

בהתאם לפקודה, נתפלגו הפורעים לקבוצות והחלו להשתולל באכזריות איומה. מהדוכן של מר יחיאל יבלונקה, מי שהיה ראש ה„אגודה" בציחנוביץ, עקרו מוט ופצעו בו את ידיו. את סחורתו בשווי של כ־100 זלוטי שדדו ורמסו.

אברהם פאַקצ׳ר, שנפצע ע״י הפיקטים
במאורעות, שארעו בשנת 1936

אברהם פּאַקטשער, וואָס איז פאַר־
פאַרוואונדעט געוואָרן דורך די פּיקעטן
ביי די געשעהעניש אין יאָהר 1936

Abraham Paķciar,
wounded by „Piquets" in the
1936 incidents

הפורעים כילו חמתם בהיה־סירקע בורשטיין. הלמו על ראשה וכן שיברו אצבע באחת מידיה. לקחוה לבית־החולים שבברייינסק ושם קטעו את האצבע המרוסקת.

את זיגדל פלוט, סוחר מ„ניי־שטאָט", שעמד בשוק ב„אַלט־שטאָט" ומכר כברות פצעו קשה ובמצב חמור הובהל לרופא.

מהדוכן של קופל סטוליר הכובען שדדו את הסחורה ורמסוה. בדוכן הגלנטריה של יצחק גאוונשטערן ניפצו הפורעים את החלון הראוה, שדדו את הסחורה ופצעוהו. בפרעות אלה אירע גם מקרה מוות. הישישה דרייזע אוקרונגלה מתה מרוב פחד.

באותו יום מר ונמהר נפצעו גם זליג פלחוביטש, משה־דוד קיואק, רבקה אֶטקס ויצחק־דוד סוקולובסקי. שרה בורשטיין, בת ה־18, נרמסה תחת רגלי הפורעים וכפשע היה בינה לבין המוות. בפרעות אלה נפצעו 26 יהודים. ברחובות דרוהיצקה ומיצקיביצ׳ה ניפצו את השמשות בכל בתי היהודים.

אחרי מאורעות־דמים אלה בא חוקר מביעלסק לערוך חקירת עדים. היתה זו חקירת ראווה בלבד, גניבת דעת הבריות, שכן החוקר היה אנטישמי נודע לשימצה שהיה עוין את היהודים. יצוין, שהשוטר הפולני Będża, אדם בעל השקפות שמאליות, העיד לטובת היהודים ויצא בדברי קיטרוג קשים על הפיקטים. הוא אסף חומר האשמה נגד הפורעים מתוך רגש הומני ליהודים.

הפורעים הואשמו והועמדו, כביכול, למשפט בציחנוביץ. אולם, היה זה משפט מבוים, „זילותא דבי דינא" (בזיון בית־המשפט). עדי היהודים היו: רבקה זאַביעלא־אטקס, צפורה מונדרי, חיה־סירקע בורשטיין ויחיאל יבלונקה. הנאשמים העמידו להגנתם שני פרקליטים פולניים מוורשה — צוררי־ישראל נודעים. בנאום ההגנה אמר עורך־הדין האנדקי, שאין להאשים, כלל, את הפיקטים ואין להתפלא על־כך שקרה מה שקרה. זוהי התפרצות זעם טבעית ומובנת, משום שהיהודים השתלטו על מקורות הכלכלה, והאזרחים הפולניים מנושלים וכה מדולדלים, שכל משפחת־איכרים נאלצת להסתפק בזוג־מגפיים אחד בלבד, העובר מיד ליד — מהאב לבן ומהבן לבת. מה תימה, אפוא, שנשברה הבלגת ההמונים העשוקים ועשו ביאושם מה שעשו? אין כאן שאלה של אנטישמיות, אמר עורך־הדין. זהו מאבק על הקיום. הגבה זו היא, בחינת, מושכל ראשון של כל אדם בעל חושים בריאים החפץ חיים. זוהי תשובת המשקל נגד הנישול, שהיהודים מנשלים את המוני העמלים הפולניים.

נאום־הסתה זה היה לפי טעמו של בית־הדין ולכן זיכה את הנאשמים. הוא הסתפק בהתראה ריטורית לנאשמים, לא מחייבת לשום דבר, שאם יובאו לערכאה שנייה — יחמירו בדין. דברי השיטנה של עורך־הדין האנדקי והזיכוי השרירותי מאשמה עודדו את „עושי המלאכה" האנטישמיים. מעתה הותרו ידיהם, כי מעשי הבליעל שלהם נחתמו „בטבעת המלך" ומעתה לית דין ולית דיין. העדים היהודיים התחלחלו, כי ראו בכך איבה מופגנת נגדם. מעתה נתונים היו היהודים בידי הפורעים לשבט ולחסד.

הקהילה היהודית בציחנוביץ נדלדלה והתרוששה בצורה מבהילה. יהודים רבים נאלצו להרהן (למשכן) כלי־ביתם לשם פרעון חובות. בעתון ה„היינט", מספר 136, מיום 14 ביוני 1938, קוראים אנו כתבה זו על חיי היהודים בציחנוביץ:

„האוכלוסיה היהודית שבמקום התרוששה מאוד. — — — 450 משפחות של יהודים נרשמו בקהילה היהודית לשם קבלת סעד. אולם, קצרה יד הקהילה מלהושיען, כי קופתה ריקה. הודות ליזמת הרב זרח רובינס שלח ה„רעליעף" של הציחנובצאים באמריקה 820 דולר לצרכי החג.

משנתקבל סכום הכסף הזה, החלו לדאוג יהודי ציחנוביץ לגורל הנשרפים האומללים שבעיירה אורלה. נאסף סכום של 500 זלוטי לטובת הנשרפים והכסף נשלח מיד ליושב־ראש ועדת־העזרה שבאורלה, הרב הלפרין.

הועד של יהודי ציחנוביץ לעזרת הנשרפים מורכב מחברים אלה: הרב קגן, יודל ארזשעכאָוויטש, בערטשע פרץ, הערשל יסקולקה, יחיאל יבלונקה, ש. שעפּס, יצחק באַלענדער, דוד העלער, פנחס ז׳ולונדז׳, יוסף שלכטר, דוד רינקוויץ׳ וש. בלומשטיין".

לשליח המיוחד, ששלח עתון ה„היינט" לשם סיקור המאורעות האַנטישמיים שאירעו בה, אמר אחד מחשובי הסוחרים שבעיירה, כשדמעות חונקות אותו: „אם לא יחול שינוי במצבנו — נגוע כולנו ברעב". אללי לנו, כי תמים היה האיש ההוא. לא ברעב תמו יהודי ציחנוביץ לגווע — כי אם במיתות משונות, שהאדם טרם ידע כמוהן מאז ברוא ד׳ שמים וארץ.

יוסף פאַסטערנאַק הי"ד

די יידישע קהילה נאָך די ערשטע וועלט־קריג

נאָך דער גרויסער שריפה אין יאָר 1915 און נאָך די פּאָגראָמען אונטער דער ממשלה פונעם באַנייטן פּוילן — האָט זיך אונזער שטעטל, ווי ס׳איז ניט איז, אָנגעהויבן בויען אויפסניי, איינגעאָרדנט הילפס־אינסטיטוציעס, געבויט בתי־מדרשים, חדרים, אַ תלמוד־תורה, אַ ישיבה, „ביקור־חולים", „אהבת אחים" און א יתומים־קאָמיטעט. די אַלע אינסטיטוציעס האָבן געליטן גרויסע דעפיציטן און האָבן זיך שווער געראַנגלט פאַר זייער עקזיסטענץ.

די אַרבעט איז געפירט געוואָרן דורך פּריוואַטע פּערזאָנען, גבאים, אונטער דער אויפזיכט פונעם הרב שניאורסאָן זצ"ל. יעדע אינסטיטוציע האָט געאַרבעט פאַר זיך. אין יאָר 1928 האָט די רעגירונג געגעבן אַ פאַראָרדענונג, אַז יעדע קהילה זאָל זיך אויסקלויבן דורך דעמאָקראַטישע וואַלן 8 פּערזאָן, וועלכע זאָלן פאַרוואַלטן מיט אַלע באַדערפענישן פון די יידן און זאָלן זיין פאַראַנטוואָרטלעך לגבי דער רעגירונג.

לויט דער פאַראָרדענונג זענען אויך ביי אונז אין שטעטל פאָרגעקומען די געהעריקע וואַלן צו דער יידישער קהילה. דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך אין זיי באַטייליקט. ס׳האָבן פיגורירט 4 ליסטעס פון אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג — אָרטאָדאָקסן, ציוניסטן, קליינהענדלער און האַנטווערקער.

ס׳זענען אויסגעוויילט געוואָרן פאָלגענדע פּרנסים: פּרעזעס — שבתי קאַפּלאַנסקי. אָרטאָדאָקסן — אַלתר סוקנא און יחיאל יאַבלאָנקי; ציוניסטן — דוד׳טשע העלער (קאַסירער) און לעווין דער דענטיסט. קליינהענדלער — יוסף שווידער און מאיר לאַבענדזש. האַנטווערקער: חיים ראָזענבערג.

די אַלע פּערזאָנען האָבן געאַרבעט געטריי פאַרן שטעטל. ביים אָנפאַנג פון אונזער אַרבעט האָט אונז געטראָפן אַ גרויסער אומגליק: ס׳איז נפטר געוואָרן הרב שניאור־זלמן שניאורסאָן — דער קאָפּ פונעם שטעטל. צו נעמען אַ צווייטן רב, אַפילו, אַ מורה־הוראה, האָט מען ניט געקענט, ווייל מ׳איז געווען פאַרבונדן מיט פאַרפליכטונגען צו דער פאַמיליע פונעם רב.

ביי אירע ערשטע טריט איז די קהילה געשטאַנען פאַר זייער שווערע אויפגאַבן. פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט ביי אונז עקזיסטירט אַ „הכנסת־אורחים" הויז, וועלכעס איז רואינירט געוואָרן ביי דער גרויסער שריפה, און ס׳איז אויפסניי ניט געבויט געוואָרן. ס׳האָט זיך געפילט אַ גרויס באַדערפעניש נאָך אַ „הכנסת אורחים" הויז. ווען אַ

פרעמדער אָרעמער ייד איז געקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ האָט ער געמוזט שלאָפן אין בית־מדרש, דער איינציקער וואָס איז געבליבן גאַנץ נאָך דער שריפה פון אַלע בתי־מדרשים. מ׳קאָן זיך לייכט פאָרשטעלן דאָס בילד, ווען די מתפללים זענען געקומען דאַוונען „שחרית" און געזען ווי אויף די בענק ליגן עלנטע, אָרעמע מענטשן, פרעמדע און אויך אייגענע. אָבער מיט דעם איז נאָך ניט געווען צו ענדע דאָס שוידערלעכע בילד: ווען ס׳איז געשטאָרבן אַ ייד וואָס האָט געוווינט אין אַ דאָרף און מ׳האָט אים געבראַכט אין שטעטל, האָט מען אים ביז דער קבורה פאָרלויפיק אַוועקגעלייגט אין בית־המדרש.

די רעגירונג האָט דאַן פאַרמאַכט די באָד מיט דער מקוה, צוליב סאַניטאַרע טעמים, און צו מאַכן די אַלע פאַראָרדנונגען האָבן מיר באַדאַרפט אַוועלכע 3000 זלאָטעס, וועלכע מיר האָבן ניט פאַרמאָגט. מיר האָבן דאַן געמוזט מאַכן אַ צעמענטענעם פאַרקן צום בית־עולם, ווייל דער ווילדער אַנטיסעמיטיזם, וואָס האָט זיך ביי אונז פאַרגרעסערט טאָג־טעגלעך, און וועלכער האָט זיך ביז דער לעצטער צייט באַצויגן נאָר צו לעבעדיקע, האָט אָנגעהויבן שענדן אויך די טויטע, ווי צעברעכן מצבות און נאָך אַנדערע מעשים.

אויך האָט זיך אונזער ישיבה געפונען אין אַ זייער קריטישן צושטאַנד. די פרעמדע בחורים, וואָס זענען אַממערסטן געקומען פון רוסלאַנד, אָן עלטערן, האָט מען געמוזט אויסהאַלטן מיט עסן און קליידן, און קיין געלט־מיטלען האָבן מיר ניט געהאַט. אויך אַלע אינסטיטוציעס זענען געווען אויסגעשעפּטע קוואַלן — אַלע מיט דעפיציטן. פון די שטאָט־מענטשן איז געווען שווער צו נעמען, ווייל די באַפעלקערונג איז געווען באַלאַסטעט מיט שווערע שטייערן.

אין אַזאַ לאַגע האָט זיך געפונען די יידישע קהילה אין ציעכאַנאָוויעץ אין יענע יאָרן. מיר וואָלטן זיכער געפאַלן אונטער דער שווערער לאַסט, ווען מיר וואָלטן ניט געקראָגן קיין שטיצע פונעם ציעכאַנאָוויעצער רעליעף אין ניו־יאָרק. אונזערע לאַנדס־לייט מעבר לים האָבן זיך אָפּגערופן וואַרם אויף אונזער הילפס־רוף און האָבן אונז געשטיצט מיט אַלעס מעגלעכעס.

נאָך אין יאָר 1921 האָט זיך דער רב שניאורסאָן געוואָנדן צו אונזערע ציעכאַנאָווער ברידער אין אַמעריקע, אַז זיי זאָלן העלפן די אָרעמע שיכטן צו קענען עקזיסטירן און ערציען זייערע קינדער. מיט די געלטער וואָס מיר האָבן געקראָגן האָבן מיר אויס־געפאַרטיקט די צווייטע זייט שול און פאַרוואַנדלט זי אין אַ תלמוד־תורה. אויך דאָס קהל׳שעס הויז, וואָס האָט אויסגעזען פיל ערגער פון אַ שטאַל, איז אַ דאַנק דער שטיצע באַנייט געוואָרן. אין איין העלפט האָט זיך באַזעצט דער רב שניאורסאָן, און די צווייטע העלפט האָט געדינט פאַר אַ בית הקהל, אין וועלכן די פאָרשטייער פונעם שטעטל פלעגן זיך צונויפזאַמלען אום צו באַראַטן זיך וועגן שטאָטישע ענינים.

די הילף פונעם „רעליעף" איז ניט אָפּגעשעלט געוואָרן אויך אין די שפּעטערדיקע יאָרן, און דאָס האָט דערמעגלעכט דער קהילה צו פירן אַ מער־ווייניקער נאָרמאַלע אַרבעט.

יצחק שטיינבערג ז״ל

ציעכאנאוויעצער צדקה אנשטאלטן

די סאָציאַלע הילף

ביזן יאָר 1904 איז אין ציעכאַנאָוויעץ ניט געווען קיין שום צדקה־אַנשטאַלט, טראָץ דעם וואָס אָרעמע־לייט, פּושטי־יִדן, פלעגן זיך ציען קיין ציעכאַנאָוויעץ אין די מאַסן, גאַנצע משפּחות. מענער, פרויען און קינדער פלעגן טאָג־טעגלעך קומען און פאַרשפרייטן זיך איבערן שטעטל, מיט אויסגעשטרעקטע הענט בעטן נדבות און פלעגן אַזוי אָפּזיצן ביי אונז אייניקע טעג און אויך וואָכן, ווייל דאָס שטעטל האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ בעלת־צדקה, און ס׳איז טאַקע ניט געווען קיין הויז פון וועלכן אַ אָרימאַן זאָל אַרויסגיין און ניט קריגן קיין נדבה.

די אָרעמע לייט פלעגן דאָס מאַכן דאָפּלט: פריער גיין איבער די קראָמען און נאָכהער אין די הייזער. די מענער פלעגן גיין באַזונדער און די ווייבער באַזונדער. אָממייניסטן האָבן די אָרעמע לייט געשטערט דאָנערשטיק אין די קראָמען, ווייל דעמאָלט טאָג איז געווען אַ מאַרק־טאָג און די קראָמען זענען געווען איבערפולט מיט קונים, איבער־הויפּט מיט קריסטן וואָס זענען געקומען פאַרקויפן זייער סחורה און איינקויפן פאַר־שידענעס פאַר זייער געברויך.

אין דעם טאָג האָט יעדער קרעמער געמוזט אָוועקשטעלן אַ ספּעציעלן מענשן נעבן דער טיר, טיילן די נדבות די אָרעמע לייט, כדי זיי זאָלן ניט שטערן דעם פּדיון. ניט ענטפערן אַ אָרימאַן איז געווען, ממש, אַ סכנה. ער איז בשום אופן ניט אָפּגעטראָטן און איז געווען גרייט אָפּצוזידלען מיט די ערגסטע זלזולים.

האָט מען זיך אין שטעטל מישב געווען און געגרינדעט אַ „צדקה לעניים״. יעדער האָט זיך מתחייב געווען צו צאָלן מאָנאַטלעך: דער קלענסטער מס איז געווען 30 קאָפּיקעס. מ׳האָט אויך געגעבן אַ רובל, און צוויי און דריי — יעדער לויט זיינע מעגלעכקייטן.

צו דעם צוועק האָט מען גענומען צוויי מענטשן, וואָס זאָלן אָנפירן מיט דעם צדקה־מוסד. איינער איז געווען בערעלע איטע־ברכה׳ס, אַ אָרענטליכער ייד, אַ בן־תורה, וואָס איז אָפט געזעסן ביים רב אַלס בית־דין ביי אַ שווערער דין־תורה, אָדער שאלה, און דער רב פלעגט זיך מיט אים מיישב זיין. ער איז אויך געווען אַ שיינער בעל־קורא אין אַלטן בית־מדרש.

אַזוי ווי דער קהל האָט אים, ממילא, געצאָלט אַ געהאַלט, האָט מען געהעכערט

זיין לוין מיט נאָך אַ פּאָר רובל אַ חודש, און אים געמאַכט אַלס פּאַרוואַלטער פונעם ועד פון דער „עזרה סוציאַלית" און ער פלעגט אַרומגיין מיט אַ בוך אין האַנט אויפצונעמען ביי די בעלי־בתים זייערע באַשטייערונגען וואָס זיי האָבן זיך מתחייב געווען.

דער צווייטער איז געווען בנימ׳קע לייזערס, וואָס האָט צוגעהאָלפן און אויך אַכטונג געגעבן, אַז די אָרעמע לייט וואָס האָבן געקראָגן אין קאָמיטעט זאָלן ניט נאָך אַ מאָל גיין שנאָרן איבער די הייזער.

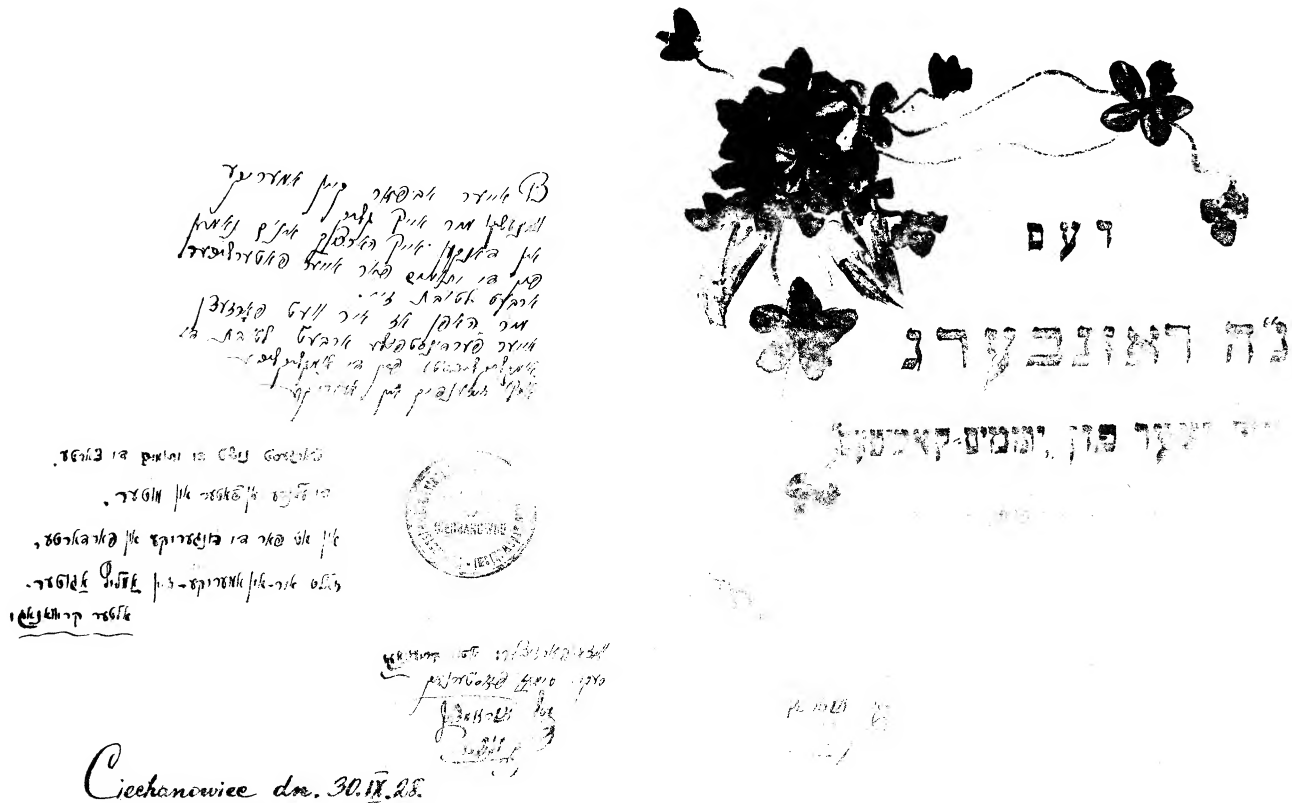
ס׳איז געווען אַזוי פאַראָרדנט: אויפן שול־הויף איז געווען אַ אַלט גרויס קהל׳יש הויז, וואָס מ׳האָט עס פאַרוואַנדלט אין אַ הכנסת־אורחים־הויז פאַר די אָרעמע לייט. די אַלע נויטבאַדערפטיקע פלעגן זיך אַהין פאַרזאַמלען און ר׳ בערעלע פלעגט קומען און זיי אַלעמען איינטיילן — וועמען מער און וועמען ווינציקער. בערעלע איטע־ברכה׳ס האָט שוין געהאַט אַ גוט אויג און אַ גוטן חוש. ער האָט אַלע אָרעמע לייט דערקענט און געוווסט וועמען מ׳דאַרף געבן מעהר און וועמען ווינציקער. ער האָט אויך געוווסט ווער ס׳איז אַ עני הגון און ווער אַ עני פשוט און אויך ווער ס׳איז אַ עני עז־פּנים און וועט זיך ניט באַגנוגענען מיט דעם וואָס ער קריגט אין קאָמיטעט און דערנאָך וועט ער גיין ווייטער שנאָרן איבער די הייזער. אַזעלכן האָט בערעלע געגעבן קנאַפּער.

פיינליך איז געווען צו זען די אָרעמע לייט וואָס האָבן זיך ניט באַגנוגנט מיט דעם געלט, וואָס זיי האָבן געקראָגן אין קאָמיטעט, און פלעגן זיך פאַרשפּרייטן איבער די הייזער זאַמלען נדבות. אַז בנימ׳קע לייזערס פלעגט דערזען אַזאַ אָרעמאַן — האָט ער אים גענואַלט כאַפּן. די אָרעמע לייט האָבן אים שוין געקענט און פלעגן אַנטלויפן פון אים. בנימ׳קע איז שוין געווען אַ ייד אין די יאָרן און דאַצו נאָך מיט אַ פעלער, וואָס האָט אים געשטערט ביים לויפן. דערווייל איז דער אָרעמאַן אַנטלאָפן. נאָר טאָמער האָט ער יאָ געפאַקט אַזאַ אָרעמאַן, פלעגט ער אים ניט אָפּלאָזן, נאָר פאָדערן צוריק דאָס געלט וואָס ער האָט געקראָגן אין קאָמיטעט. ס׳פאַרשטייט זיך, אַז דער אָרעמאַן האָט אים קיין געלט צוריק ניט געגעבן, נאָר ער האָט אים פאַרשפּראָכן אַז ער פאַרלאָזט באַלד דאָס שטעטל.

דער „מתן בסתר" און יתומים־הויז

נאָך אַ חשובער צדקה־אַנשטאַלט איז געווען אין ציעכאַנאָוויעץ — אַ סאָרט „מתן בסתר". די אויפגאַבע האָט אויף זיך גענומען גיטעלע לייזער׳ס. ווער אין ציעכאַנאָוויעץ האָט ניט געקענט גיטעלע לייזערס? דוכט זיך, אַז אַלע האָבן איר געקענט, סיי פון „אַלט־שטאָט" און סיי פון „ביי־שטאָט", יונג און אַלט — אַלע האָבן איר געקענט.

ווען איך האָב איר דערקענט איז זי שוין געווען אַ יידענע, בערך, פון אַ יאָר 50, נאָר איר פּנים איז געווען פיל מער צוקנייטשט לויט אירע יאָרן, הגם ניט שטענדיק האָט מען געקענט זען איר פּנים, ווייל זי איז געגאַנגען שטאַרק איינגעבויגן, מיט דער

תעודת־כבוד מטעם הועד ליושב־ראש „ועד היתומים“ מר רוזנברג להגירתו לארצות־הברית ב־1928

אַ עהרן־קאַרטע פונם „יתומים קאָמיטעט“ פאַרן פאַרזיצער פון „יתומים קאָמיטעט“ הערר ראָזענבערג צו זיין אָפּפאָהר קיין אַמעריקע אין יאָהר 1928

A Honor-Certificate, presented to the President of the Orphans Committee,
Mr. Rosenberg, on the occasion of his leaving for the U. S. A. in year 1928

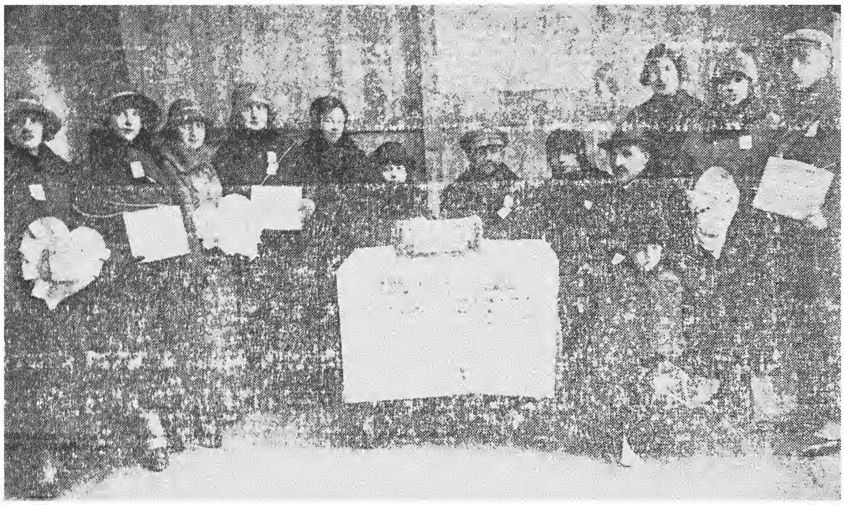
פלייצע אַרויף, אַזוי ווי אַ לאַנגע „כף". מ'האָט נאָר דאַן געקענט זען איר פּנים, ווען זי איז געקומען בעטן אַ נדבה אויף אַ וויכטיקער זאַך. דאַן פלעגט זי זיך טאָן אַ גלייך אויס און מ'האָט געזען פאַר זיך אַ יידענע פון מיטעלן וווקס, מיט אַ צוקנייטשטן, אָבער זייער חנוודיקן פּנים, וואָס פלעגט זאָגן: „גיט עפּעס, ווייל כ'באַדאַרף פאַר זייער אַ וויכטיקער זאַך".

און וויכטיקע זאַכן האָט גיטעלע געהאַט זייער אַ סך, דען ווו אין שטעטל אַ אַלמנה, אַ יתום, אַ יתומה — גיטעלע האָט פון זיי געוווסט און געהאָלפן. און ווער רעדט אַ אָרעמע כלה, וואָס האָט איר געפעלט צום נדן און דער חתן האָט זיך פאַרעקשנט אַז ער גייט ניט צו דער חופּה — האָט שוין גיטעלע פון דעם געוווסט און זי איז שוין אַרומגעגאַנגען אויף הכנסת כלה און גלייך אַרויסגעהאָלפן פון דער שווערער סיטואַציע.

און נאָך אַ אַרבעט האָט גיטעלע געהאַט: ווי ס'פלעגט נאָר קומען דאָנערשטיק פאַרנאַכט, פלעגט זי אַנגאַזשירן צוויי מיידלעך פון די אָרעמע לייט און געבן זיי 2 זעק און אַליין אויך מיט אַ גרויסן־ברייטן פאַרטוך אַרומגיין אַ גאַנצן אָוונט איבער די בעקערייען און קלייבן שבת־חלה. די בעקער האָבן איר שוין געקענט און יעדער האָט געגעבן בסבר פּנים יפות. פרייטאָג פלעגט זי גיין איבער די הייזער און געזאַמלט פאַרשיידענע שפּייזן — און דאָס אַלץ אָוועקטראָגן אין הכנסת אורחים הויז, אָדער ווי מ'האָט דאָס אין ציעכאַנאָוויעץ גערופן דער הקדש. די אָרעמע לייט האָבן געהאַט צו עסן ניט נאָר שבת, נאָר אויך אויף דער גאַנצער וואָך. אַזוי האָט גיטעלע מקיים געווען די גרויסע מצווה פון מתן בסתר ביז אין טיפן עלטער.

אויסער דעם הקדש פאַר אָרעמע און עלנדע מענטשן, האָבן די ציעכאַנאָוויעצער יידן אויך געזאָרגט פאַר יתומים און היימלאָזע קינדער. די וואָרעמקייט, וואָס די יידן פון אונדזער שטעטל האָבן אַרויסגעוויזן צו די עלנטע קינדער באַצייכנט איינע פון די שענסטע מידות פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה. פרויען און מענער פון אַלע שיכטן האָבן געפונען פאַר זייער הייליקן חוב צו זאָרגן פאַר די קינדער אַז זיי זאָלן זיך ניט פיהלן פאַרלאָזט און זען אין דעם בית־יתומים זייער היים. די קינדער האָבן געפיהלט, אַז זיי זענען ניט איינזאַם און מ'זאָרגט פאַר זיי צו פאַרלייכטערן זייער גורל.

דער הער ראָזענבערג, פאָרזיצער פון יתומים קאָמיטעט, איז געקרוינט געוואָרן אַלס דער „פאָטער פון די יתומים". זיינע לייסטונגען פאַר די קינדער זענען געווען גוואַלדיק גרויס. אויך די סעקרעטאַרין סימאַ־גיטעל פאַסטערנאַק האָט פיל יאָרן געאַרבעט אונערמידלעך אויף דעם געביט. זי איז מיט אַ טיפעס מוטער־געפיל געווען צוגעבונדן צו די קינדער, וועלכע האָבן זי באַטראַכט ווי אַ געטרייע האַרציקע מאַמע. אַ דאַנק דעם זענען פיל קינדער אויפגעריכט געוואָרן, געענדיקט שולן, געלערנט זיך פאַכן און געוואָרן זעלבסטשטענדיק.

יום־פרח לטובת בית־היתומים — אַ בלימעל־טאָג פאַרן בית־יתומים

A „Flower-Day" for the benefit of the Orphans-Home

פון רעכטס צו לינקס: 1) אליהו בוטשקעוויטש. 2) 3) די חזנטע עטל אבראַמסאָן. 4) חיים ראָזענבערג. 5) מלכה סוקניא. 6) יצחק שפירא. 7) 8) סימא־ג׳יטל פאַסטערנאַק. 9) 10) שפרה זונדעלזאָהן. 11) 12) אטקס

די ערשטע „גמילות־חסדים" קאַסע

די קאַסע איז געגרינדעט געוואָרן דורך אַ פרוי, חיה׳לע וואָלפ׳ס האָט מען זי גערופן. דער מאַן, ר׳ שמואל וואָלף, איז געווען אַ גרויסער וואַלד־סוחר, אַ אָנגעזעענער מענטש אין שטעטל, וואָס האָט מיט אַ ברייטער האַנט געגעבן אויף אַלע צדקה־אַנשטאַלטן.

זיין פרוי, חיה׳לע, האָט באַמערקט אַז אין שטעטל געפינט זיך אַ ביסל אָרעמע קרעמער און קליינהענדלער, וואָס מיט אַ קליינער שטיצע וואָלטן זיי, ביי אַ געלעגנהייט, געקאָנט איינקויפן אַ ביסל סחורה ביליגער, כדי זיי זאָלן דאָס שפּעטער פאַרקויפן אויף איינציל און פאַרדינען. איז אָבער די צרה, וואָס שטענדיק האָט זיי געפעלט עטלעכע צענדליק רובל צו דעם.

די פרוי וואָלף האָט דאָס אַלץ באַטראַכט און באַשלאָסן צו שאַפן אַ גמילות־חסדים קאַסע אין ציעכאַנאָוויעץ. די ערשטע האָט זי זיך אַליין באַשטייערט און אַריינגעלייגט אויף דעם צוועק 200 רובל אין קאַסע. נאָכהער האָט זי באַווירקט מאיר־יצחק שיינבערג׳ס פרוי און די פרויען פון פישל ראָזען און שמחה קאָנאָפּיאַטע. יעדע איינע פרוי האָט זיך באַשטייערט מיט 100 רובל. ס׳איז גלייך צונויפגעזאַמלט געוואָרן 500 רובל. אויך אַנדערע פאַרמעגלעכע פרויען האָבן געשפּענדעט צו דעם צוועק, ווער 50 און ווער

25 רובל. אין פאַרלויף פון אַ פּאָר וואָכן איז געשאַפן געוואָרן אַ קאַפּיטאַל פון אַריבער 1000 רובל. פון טאָג צו טאָג האָט די סומע געשטיגן. די פּרויען האָבן געקליבן אַ ועד און באַשטימט חיה׳לען אַלס פאָרזיצערין. איצל ראָזענס פרוי האָט געפירט די ביכער. די פרויען האָבן געאַרבעט פרייוויליג און כסדר געזאָרגט אַז די הכנסות זאָלן שטייגן.

די ערשטע תקנה איז געווען, אַז כל זמן דער גרונט־קאַפּיטאַל האָט נאָך ניט דערגרייכט צו 2000 רובל, טאָר מען מער ווי 50 רובל ניט לייען איין פּערזאָן. שפּעטער, אַז דער גרונט־קאַפּיטאַל האָט איבערגעשטיגן 2000 רובל האָט מען שוין געליהען ביז 100 רובל.

דער אופן פון לייען איז אַזוי געווען: דער לייער האָט געדאַרפט מיטברענגען מיט זיך אַ זשיראַנט, וואָס זאָל זשירירן זיין וועקסל. פון אָנפאַנג האָט מען אויך געליען אויף אַ משכון, נאָר היות ווי ס׳איז פּשוט ניט געווען קיין אָרט צו האַלטן די משכנות, האָט מען אָנגעהויבן פאָדערן זשירעס.

די קליינע קרעמער און די קליינהענדלער, אָרעמע בעלי־מלאכה׳ס, האָבן אַ ביסל אויפגעלעבט. פאַר אַ מאַרק־טאָג, אָדער פאַר אַ גרויסן יריד פלעגן זיי אַריינגיין צו חיה׳לע וואָלפ׳ס, וואָס ביי איר אין הויז איז געווען די גמילות־חסדים קאַסע, און לייען 50, אָדער 100 רובל, און צוגרייטן סחורה צום יריד, אָפּלייזן און צוריק אַריינטראָגן. ס׳איז אויך געווען אַ מעגלעכקייט אויסצאָלן די הלואה אויף ראַטעס.

די גמילות־חסדים קאַסע אין ציעכאַנאָוויעץ איז אַ היסטאָריש פאַרצייכעניש־ווירדיקער מוסטער פון קעגנזייטיקער הילף, וואָס האָט באַצייכנט די אַמאָליקע יידישע שטעטלעך. אין דעם קומט צום אויסדרוק די ברידערלעכע ליבשאַפט פון איין ייד צום צווייטן, וואָס האָט באַצייכנט און כאַראַקטעריזירט יענע ישובים.

די לייה און שפּאָר־קאַסע

דער דירעקטאָר פון דער באַנק איז געווען מיכאל קאַלאַמאַזש, אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן „מיכל חיים־פּיוועלס״. דער בוכהאַלטער און דער גאַנצער אָנפירער איז געווען איצל (יצחק) שאַפּירא. די באַנק האָט געהאַט מלוכה־רעכט, האָט זער גוט אָפּערירט, ווייל זי איז געווען די איינציקע יידישע באַנק אין דער גאַנצער געגנט. אַלע סוחרים האָבן אויסגעשטעלט זייערע וועקסלען אויף דער באַנק, און ווער ס׳האָט געהאַט ביי זיך ליגן געלט — האָט ער עס גלייך אַריינגעטראָגן אין „ביינקעל״ (אַזוי האָט מען גערופן די באַנק). אויך האָט מען אַלע נדבנ׳ס דאָרט אַריינגעלייגט. די ווייבער פלעגן זאָגן, אַז מ׳דאַרף אַריינטראָגן אין מיכאל׳ס באַנק. אין אַ געוויסן זין האָבן זיי געהאַט רעכט, ווייל דער מיכאל חיים־פּיוועלס איז געווען אַ ייד, אַ בעל־מטופל „נעבאַך״, פון אַ הונדערט טויזנט רובל, און דאָס גאַנצע געלט (אַזוי האָט מען געזאָגט) ליגט אין דער באַנק.

מיכאל חיים־פּיוועלס האָט צו זיינע געשעפטן ניט באַדאַרפט קיין געלט, אַפילו,

אַ פּרוטה ניט, טראָץ דעם וואָס ער האָט געפירט זעער אַ גרויס געשעפט. ער איז געווען אַ אַגענט פון „הענדיקעס״, דאָס הייסט ער האָט אַריבערטראַנספּאָרטירט מענשן קיין אויסלאַנד — אַמעריקע, אַפריקע א. אַ. וו. די איינוואַנדערונג אין יענע לענדער איז געווען גאַנץ פריי, נאָר די אויסוואַנדערונג פון רוסלאַנד איז געווען שטרענג פאַרבאָטן. מ׳האָט געמוזט אויסאַרבעטן אַ גובערנאַטאָרסקן פּאַס, און טראָץ דעם וואָס דאָס האָט געקאָסט אַ סך געלט, האָט מען אַזאַ פּאַס ניט געגעבן יעדן איינעם, סיידען אַ סוחר, וואָס האָט באַצאָלט אַ מטמון, אָדער אַ קראַנקן וואָס האָט געדאַרפט פאָרן אויף קוראַציע, לויט דער באַשטעטיקונג פון אַ דאָקטאָר. אָבער פּשוט אויסעמיגרירן פונעם לאַנד האָט מען ניט געקאָנט.

און דאָך איז דאַן די עמיגראַציע קיין אַמעריקע געווען קאָלאָסאַל גרויס, ווייל אַמעריקע האָט אין יענע צייטן (אינעם אָנפאַנג פונעם 20־טן יאָרהונדערט) געהאַלטן אירע טויערן אָפן, און ווער ס׳האָט נאָר געוואָלט האָט געקאָנט פראַנק און פריי אַריינפאָרן.

יעדער ייד, וואָס האָט באַשלאָסן עמיגרירן, איז אַריינגעגאַנגען צו מיכאל חיים־פייוועלס, אים באַצאָלט הונדערט רובל, און ער האָט אים שוין אַוועקגעטראַנספּאָרטירט ביז אַמעריקע. צו דעם געשעפט האָט ער געהאַלטן נאָך צוויי שותּפים — פישעל (מאיר־יואל׳ס) און זיין פלימעניק מיכאל־מענדל. ער פלעגט זיי צאָלן Pro Capite ס׳הייסט, לויטן „קאָפּ״. זיי פלעגן מיטפאָרן מיט אַ גאַנצער פּאַרטיע „הענדיקעס״. אויף אַלע גרענעצן זענען שוין געווען אָפּגעקויפטע מענטשן, וואָס פלעגן אַדורכפירן די גרענעץ. דער עמיגראַנט האָט שוין ניט געדאַרפט וויסן פון קיין זאַך. די „קאַטערינע״, וואָס ער האָט באַצאַלט מיכאל׳ן („קאַטערינע״ האָט מען גערופן דעם הונדערטער־באַנקנאָט, ווייל איר בילד איז אויף אים געווען) איז געווען די בעסטע קמיע. ווער ס׳האָט ניט געוואָלט שוואַרצן די גרענעץ צופוס, האָט באַצאָלט מיכאל׳ן נאָך 10 רובל, און איז אַריבערגעפאָרן מיט דער באַן, ניט וויסנדיק, אַפילו, אַוו די גרענעץ איז.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך פאַרמאַכט אַלע בענק, און מיכאל׳ס באַנק בתוכם. מיכאל האָט געזאָגט: סטאָפּ! ער צאָלט ניט! איז דאַן געוואָרן דער אמת׳ער „ויצעקו״. אַלטע, יונגע, פרויען, מיידלעך — ווער ס׳האָט נאָר געהאַט ליגן געלט אין באַנק, האָבן זי באַלאַגערט פון אַלע זייטן מיט געשרייען און געוויינען ביז אין הימל אַריין. ס׳איז אָבער ניט געווען ווער ס׳זאָל ענטפערן: די באַנק איז געשלאָסן! מיכאל מיטן באַנק־פירער איצל שאַפּיראָ זענען נעלם געוואָרן. אַזוי האָט זיך געענדיקט די קאַריערע פון אונזער לייה און שפּאָר־קאַסע.

ד״ר אברהם שפּילמאַן
(ירושלים)

מעדיצין און סאַניטאַר־וועזן

(דאקטוירים, פעלדשערס, אקושערקעס און אפטייקערס)

ווען כ׳בין געקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ אין יאָר 1916 זענען נאָך נישט געווען קיין שום מעדיצינישע אינסטיטוציעס, אנשטאַלטן אדער שפּיטעלער. די מעדיצינישע הילף פלעגט זיך אויסדריקן נאר אין דעם ראַט, וואס מ׳פלעג באקומען ביים דאָקטאר אין הויז, אדער ביים קראנקן גופא, צו וועלכן דער דאקטאר פלעגט גערופן ווערן. אין שווערע, קאמפּליצירטע פאלן, פלעגט מען אראפּברייגגן דעם „סטערדינער דאקטאר״ (אַנ׳אלטער ערפארענער אַרצט) אויף א קאנסיליום; אבער גאנץ זעלטן פלעגט דאס געשעהן. און נאָך זעלטענער — פון ווארשע אראפּברייגגן א פּראפעסער.

ערנסטע, כירורגישע פאלן, פלעגט מען שיקן קיין ווארשע צו פארשיידענע ספּעציאַליסטן, ווי ד״ר סאָלאָוויטשיק, מישורסקי א. אַ. וו. אָדער אין יידישן שפּיטאָל אויף טשיסטא.

נאָך דער אויפלעבונג און ווידעראנטשטעהונג פון דער פּוילישער מלוכה האט זיך אָנגעהויבן די רעפּאַטריאַציע פון אַ טייל ציעכאַנאָוויעצער איינוווינער, וואָס זענען צוואנגסווייזע עוואקואירט געווארן דורך דער צארישער מאכט אין יאר 1915, בעת זייער צוריקטריט.

צווישן אַנדערע האָבן זיך צוריקגעקעהרט דער אַזוי גערופענער „בריינסקער דאקטאר״ סראטשינסקי, וואס האט פון אנהויב נאך זיין צוריקקער פון רוסלאנד געוווינט אין זיין דערבייאיקן גוט „אַנטאָנינע״; דער ציין־דאָקטאָר לעווין, אַנ׳איידעם פון דער משפחה הורביץ; אויך 2 אלטע אקושערקעס — קריסטנס: די זאָזשעצקא־פּשיבאלאווסקא, מיטן ביינאָמען „ליאָדזיע״ און די רושקעוויצ׳אָווע, מיטן ביינאָמען „אוראדניטשקע״.

אין שטעטל האט אויך עקזיסטירט א ווילטעטיקע יידישע מעדיצינישע געזעל־שאפט „אהבת־אחים, לינת־הצדק״. די אויפגאַבע איז געווען צו ערטיילן ביליגערע מעדיצינישע הילף בלויז פאַר אירע מיטגלידער, וואָס פלעגן זיך באַשטייערן מיט א בעשטענדיקן חודש אפּצאל. ווען מ׳האט זיך גענויטיגט אין מעדיצינישע הילף, פלעגט מען פון דער חברה באקומען א צעטל צו דעם דאקטאר אדער פעלדשער, מיט וועלכע די אינסטיטוציע איז געשטאנען אין קאנטאקט און דער „וויזיט״ האט געקאסט מיט 30%—40 ביליגער.

תחנת־הזנה לילדים „צנטוס" בציחנוביץ

ערנערונגס־הויז פאַר קינדער „צענטאָס" אין ציעכאַנאָוויעץ

The Nourishment-Station for Children „Centos" in Ciechanovietz

הנהלת „אהבת־אחים"—„לינת־הצדק" בשנים 1921־22

די פאַרוואַלטונג פון „אהבת־אחים"—„לינת־הצדק" אין די יאָהרן 1921־22

The Management of „Ahavat-Achim" „Linat-Hatzedek" in the Years 1921-22

ס׳שטעהן פון רעכטס צו לינקס: 1) יאָסל ווארצין. 2) 3) ברוך פליגל. 4) דער לעהרער אלטער קריוואָנאָגי.

ס׳זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) 2) יעקב רוגובה. 3) 4) ד"ר יצחק ברענער. 5) חיים ראָזענבערג. 6) ד"ר אברהם שפילמאַן. 7) 8) אפרים אוקראנגלי. 9) לייבל שציגאַל.

אַ חוץ דעם פלעגן די מיטגלידער פון דער חברה באַקומען געליהען פאַרשיידענע מעדיצינישע אינסטרומענטן, ווי א טערמאמעטער, ווארם־פלאש, אייז־פענכער און וואַנע.

ס׳פלעגט אויך געשיקט ווערן צו באַזונדער שווער־קראנקע מיטגלידער פון דער חברה — א וועכטער אויף א גאנצער נאכט.

די חברה פלעג זיך אויסהאלטן פון די מאנאטלעכע מיטגליד־אפצאלן, ווי אויך פון שפענדן וואס פלעגן איינפליסן פון אמעריקא, פון לאנדסלייט.

אזא חברה האט אין די ערשטע יארן נאכן ערשטן וועלט־קריג עקזיסטירט בלויז אויף „אַלט־שטאָט". דערנאָך, אָבער, האָט זיך שוין אַזאַ „ברודער געזעלשאַפט" גע־שאַפן אויך אויף „ניי־שטאָט". איינע פון די אַנדערע גאַנץ נישט אָפּהענגיק.

אזוי ווי די מעדיצינישע הילף איז בעת דער דייטשער אקופאציע געווען א גאַנץ באַגרענעצטע (ס׳זענען געווען בלויז ד"ר נאַווראָצקי און איך) און די באַדערפעניש

זענען געווען זייער גרויס, האָט די חברה „אהבת־אחים" נאָך דער אָנטשטעהונג פון דער פוילישער מלוכה און „באַלשעוויסטישער אינוואזיע" אנגעהויבן צוזאמען מיט נאָך שטעטישע בעלי־בתים מאכן באמיהונגן אראפצוברייינגן נאָך א יידישן דאקטאר און מ׳האט געבראכט דעם ד״ר ברענער.

אין דער זעלבער תקופה זענען דורך דער קריסטלעכער באַפעלקערונג אויך אַראָפּגעבראַכט געוואָרן קריסטלעכע דאָקטוירים, צווישן אַנדערע ד״ר האַרניעוויץ, א מגושמדיקער, הויכער גוי, א ליטווין. ער איז געווען נישט איבריק פריינטלאך צו יידן. נאָכן אָפּזיין עטלעכע יאָר האָט ער פאַרלאָזט ציעכאַנאָוויעץ, און נאָך אים איז געקומען אַ יונגער גוי, וואָס האָט געשטאַמט פון אַ דאָרף פון ציעכאַנאָווצער אומגעגנט — אַלשעווסקי, האָט ער געהייסן. ער איז געווען אַ פאַרברענטער אַנטיסעמיט און יידן־פרעסער.

דורך דער באַמיאונג פון די דערמאָנטע 2 קריסטלעכע דאָקטוירים, האָט דער ציעכאַנאָוויעצער מאַגיסטראַט געעפנט אַ קליין שפיטעלעכל אין דער געביידע פון דער געוועזענער פוילישער פאָלקס־שול, מיט אַ 10 קראַנקן־בעטלעך. יידן פלעגן דעם שפּיטאָל אויסמיידן. כ׳דערמאָן זיך ניט קיין איין פאַל, יידן זאָלן זיך דאָרט געפונען.

אין דער זעלבער צייט איז אין פוילן בכלל און אין ציעכאַנאָוויעץ געשאַפן געוואָרן צוואנגס־ווייזע די „קאַסאַ כאָריך" — „קראנקן קאסע" (יידן פלעגן זי רופן „די קראנקע קאסע").

אין דער שפּיץ פון דער אינסטיטוציע איז געשטאנען בלויז אָט דער גוי אַל־שעווסקי, און ער פלעג די יידן אנטון צרות, ווייל כמעט דער רוב אנגעהעריקע צו דער קראנקן־קאַסע — וואס איז געווען אבליגאטאָריש — זענען אויסשליסלאך געווען יידן, וועלכע האבן געהאט פארשיידענע קליינע ווארשטאטן און באשעפטיגט ביי זיך האנד־ווערקער און בעלי־מלאכה׳ס.

גויישע האנדווערקר זענען צו דער צייט, כמעט, ווי נישט געווען און אויב יאָ, האָבן זיי געאַרבעט אַליין, נישט באַשעפטיגענד קיין מענטשן. האָט אַ יידישע בעל־הבית׳טע געהאלטן א עוזרת — האט זי איר געמוזט איינשרייבן אין דער קראנקן־קאסע און צאלן פאר איר.

ד״ר אַלשעווסקי האָט שוין געהאַט זיינע מענשן, וואָס פלעגן אים דערטראָגן ווו און ווער ס׳באשעפטיגט יעמאַנדן.

די אינסטיטוציע איז אין אונזער שטעטל ציעכאַנאָוויעץ שטאַרק נישט באַליבט געווען און יידן האבן זי באטראכט ווי א מין גזרה, ווייל די מעדיצינישע הילף האט מען געקאנט באקומען נאר ביים דאקטאר אלשעווסקי, צו וועלכן מ׳האט נישט געהאט קיין שום צוטרוי.

ער פלעגט אויך אנטאן יידן צרות אלס סאניטאר־אינספעקטאר. פלעג זיך ארויסלאזן פון צייט צו צייט אויף א אינספעקציע איבער יידישע שפייז־געשעפטן,

מסעדות, סאָדע־וואסער קיאָסקן און יידישע הויפן און שרייבן ראפארטן. געלט־שטראפן פלעגן זיך שיטן אויף די יידישע קעפּ. האט זיך אין מאגיסטראט געפילט א מאנגל אין געלט, פלעגט זיך אָט דער גוי, אין באגלייטונג פון עטלאכע גראנאטאָווע פּאָליציאַנטן אַרויסלאָזן איבערן שטעטל, צווישן יידן פאַרשטייט זיך, און געלט פלעגט שוין געשאַפן ווערן. אין די קריסטלעכע הויפן, ווו מ׳פלעגט, פשוט, זינקן אין קויט און אין שמוץ פלעגט ער, אפילו, ניט אַריינשמעקן. אָט דער דאָקטאָר לעבט נאָך און ארבעט ביז היינטיגן טאג אין ציעכאנאוויעץ, אבער אהן יידן...

נאך ברענער׳ן זענן אין ציעכאנאוויעץ געווען דריי יידישע דאקטוירים. קליאַט־שקין, אַ וואַרשעווער יינגערמאַן, אַ איידעם פון אַ זעמבראָווער, רייכן פיה־הענדלער. אַ גאַנץ סימפּאַטישער יינגערמאַן איז ער געווען. אָפּוווינענדיק אויף „ניי־שטאָט“ עטלעכע יאר איז ער ארויס קיין אסטראוו־מאזאוויעצק. שפּעטער, ביי די „רויטע“, איז ער ארויס קיין ביאליסטאק און ביי היטלערן אומגעקומען צוזאמען מיט זיין פרוי און 2 פּרעכטיקע קינדער.

נאָך קליאַטשקינס אַרויספאָרן האָבן זיך אויף „ניי־שטאָט“ באַזעצט נאָך צוויי יידישע דאקטוירים — צוערשט שאפּירא. געקומען איז ער פון ווילנא. ער איז לאנג ביי אונז ניט געווען און נאך א קורצער צייט פארלאָזט דאס שטעטל.

זיין פּלאץ האט פארנומען אנ׳אנדער יינגער דאקטאר, א ביאליסטאקער תושב — פאקטאר האט ער געהייסן. אין יאר 1939 האט ער זיך אומגעקערט קיין ביאליסטאק און ער איז דארט דורך היטלער׳ן אומגעקומען.

זיין פּלאַץ האָט ווידער פאַרנומען שאַפּירא, וועלכער האָט חתונה געהאַט מיט אַ וואַרשעווער יינגער ציין־דאָקטאָרין, וואָס האָט געאַרבעט אין ציעכאַנאָוויעץ זייט אַ קורצער צייט. ער איז אומגעקומען צוזאַמען מיט איר אין טרעבלינקע. יש אומרים, דאָס ער האָט אויפן וועג קיין טרעבלינקע צוזאַמען מיט זיין פרוי באַשע זשמיעווסקאַ באַגאַנגען זעלבסטמאָרד.

ס׳זענען אויך געווען אין ציעכאַנאָוויעץ צוויי צאָן־דאָקטוירים. דער אויבנדערמאָנ־טער צאָן־דאָקטאָר לעווין און שפּעטער די צאָן־דאָקטאָרין ליובאַ וואַסילסקאַ־בערקאָוויטש. לעווין איז געווען אַ אויסגעצייכנטער פאַכמאַן. ער האָט געהאַט פיל פּאַציענטן און פאַר־ערער, אַזוי יידן ווי קריסטן. כאָטש ער איז געווען אַ ציוניסט, איז ער אָבער געווען ווייט פון געזעלשאַפטלעכער אַרבעט. ער האָט געוווינט אין זיין אייגן ניי אויפגעבויט הויז אויף „אַלט־שטאָט“.

די צאָן־דאָקטאָרין וואַסילסקא־בערקאָוויטש איז גראָד שוין אַן אַנדער טיפּ געווען — דווקא אַ נאַציאָנאַל געזאָנענע פרוי. זי האָט געשטאַמט פון וויטעבסק און חתונה געהאַט מיט אַ קרינקער בחור, יצחק וואַסילסקי. פון פאַך אַ לערער, האָט ער זיך לעבן איר אויסגעלערנט צאָן־טעכניק און שפּעטער געווען ניט קיין שלעכטער בעל־

מלאכה. אויסער מיט זיין פאַך האָט ער זיך פאַרנומען מיט ציוניסטישער אַרבעט, און זייער הויז איז געווען אַ צענטער פון ציוניסטישער טעטיקייט אויף „ניי־שטאָט".

קורץ, פאַרן צווייטן וועלט־קריג, זענען זיי אַרויס פון ציעכאַנאָוויעץ קיין גראָדנע, און דאָרט זענען זיי אומגעקומען ביי היטלערן.

בעת׳ן ערשטן וועלט־קריג, ביי דער דייטשער אָקופּאַציע, איז געווען בלויז איין אַקושערקע — די ייִנגע, דיפּלאָמירטע פריילן, שיינע פעלדמאַן (שפּעטער מיין פרוי). זי האָט איר אויפגאַבע גלענצנד דערפילט. די ווייבער, אָבער, פלעגן ניט אויפהערן דער־מאָנען דער פאַרמלחמה׳דיקער אַקושערקע פשיבילאָווסקאַ־זאַזשעצקאַ, אָדער ווי מ׳פלעגט איר פּאָפּולער רופן „לאדזיע". ווען זי האָט זיך צוריקגעקערט פון רוסלאַנד, האָבן די ווייבער זיך מיט איר געקושט און געהאַלדזט אין מיטן גאַס.

זי איז געווען אַ געבוירענע אַ ציעכאַנאָוויעצער, שוין אַ פרוי אין די 60־ער, געהאַט פיל דערפאַרונג, אָבער זי איז ניט געווען קיין מאָדערנע אַקושערקע און געהאַט אַ שוואַכן באַגריף וועגן היגיענע.

אין די 30־ער יאָרן האָט זי, אָבער, באַקומען אַ קאָנקורענטקע, וואָס האָט אויך, אַפילו, זי „לאדזיען" אַוועקגעלייגט. דאָס איז געווען אַ „ניי־שטאָטער" עופות־סוחר׳ס פרוי, שיינע וורואָנע. אַ קורצע צייט האָט זי נאָך אַלס פריילין געאַרבעט אַלס געהילף־שוועסטער אינעם שפּיטאָל פון ד״ר האַרניעוויץ, און ווען זי האָט חתונה געהאַט איז זי אַוועק קיין וואַרשע אויף אַקושער־קורסן און נאָך א יאָר צוריקגעקומען אַלס אַקושערין.

געווען אין ציעכאַנאָוויעץ 2 קריסטלעכע אַפּטייקן. איינע אויף „אַלט־שטאָט" און איינע אויף „ניי־שטאָט". ביידע אַפּטייקן זענען אין די 30־ער יאָרן פאַרקויפט געוואָרן צו יידישע אַפּטייקער. די אַלט־שטאָטישע אַפּטייק איז פאַרקויפט געוואָרן צו אַ ווילנער פּראָוויזאָר ראַבינאָוו. זיין פרוי איז געווען פון מאָגילעוו. דער אַפּטייקער איז, אָבער, געווען אַ קראַנקער מענטש און אין יאָר 1940 איז ער געשטאָרבן, נאָך ביי די רוסן. זיין פרוי, זון און טאָכטער זענען אומגעקומען אין טרעבלינקע.

די „ניי־שטאָטישע" אַפּטייק איז אָפּגעקויפט געוואָרן דורך אַ יונג פּאָרל. זי איז געווען אַ מאַגיסטער־פאַרמאַציע, געענדיקט איר שטודיום אין ווילנע. זי איז געווען אַ טאָכטער פון אַ יידישן פּאָד־פּאָלקאָווניק אין דער פּוילישער אַרמיי מיטן נאָמען בייגעל *. די אַפּטייקערין איז געווען ווייט פון יידן, ווייל זי האָט באַקומען אַן אַסימילאַטאָרישע דערציאונג.

נאָכן פּאָטערס טויט האָט זי חתונה געהאַט מיט אַ ווילנער יידישן בחור — באַק, וואָס איז פיל יאָרן געווען אין דרום־אַפריקע און געבראַכט מיט זיך פיל געלט.

---

* בייגל האָט געהאַט צוויי זיהן אין דער פּוילישער אַרמיי. איינער איז געווען אַ קאַפּיטאַן און דער צווייטער אַ פּאָרוטשניק. ער האָט פאַרלייגט אַן אייגענע אַפּטייק אין שטעטל באַצ׳קי. דער קאַפּיטאַן איז פאַרבליבן אינעם שטעטל ביזן סוף און איז, שיינט מיר, אומגעקומען אַלס פּאַרטיזאַנער אין די קאַמפן מיט די דייטשן.

ווען די רויטע אַרמיי האָט פאַרנומען ציעכאַנאָוויעץ — זענען ביידע אַפּטייקן נאַציאָנאַליזירט געוואָרן. די בעלי־בתּים זענען געוואָרן אויסגעטויִשט — דער אייגנ־טימער פון „אַלט־שטאָטער" אַפּטייק ראַבינאָוו איז אַריבער פון זיין הויז און אַפּטייק אויף „ניי־שטאָט" און פאַרקערט.

ווען די נאַציס האָבן אין 1941 ווידער פאַרנומען ציעכאַנאָוויעץ און ס׳איז געשאַפן געוואָרן אַ געטאָ פאַר דער יידישער באַפעלקערונג, זענען ביידע אַפּטייקן געבליבן אויסערן געטאָ־תּחום, און די געוועזענע בעלי־בתּים האָבן זיך צוריקגעקערט צו זייערע ערטער. מיין פרוי, שיינע, און טאָכטערל, ציפּקע, האָבן דאַן געאַרבעט אין דער אַפּטייק ביי ראַבינאָוו׳ן, מיין פרוי אַלס קאַסירערין און טעכטערל אַלס געהילפן — ביז דער ליקווידאַציע.

די אַפּטייקערין מאַרישע באַק פון „ניי־שטאָט", וואָס איז דערצויגן געוואָרן אין אַ עסטרייכישער, אַסימילאַטאָרישער סביבה און האָט באַהערשט די דייטשע שפּראַך ווי אַ געבוירענע דייטשקע, האָט זיך אַ געוויסע צייט פאַרגעשטעלט ביי די נאַציס אַלס קריסטן. האָבן אָבער די דייטשן געוואָלט, אַז זי זאָל זיך שיידן פון איר מאַן, דעם ייד. ווען זי האָט זיי אַנטזאָגט, האָט מען איר דערשאָסן אויפן אָרט מיטן קינד, אַ מיידעלע פון אַ יאָר 7־8. דער מאַן איז אַנטלאָפן, אויסבאַהאַלטנדיק זיך מיט נאָך אַ פּאָר ציעכאַנאָוויעצער יינגע־לייט. אונטערוועלטניקעס, וועלכע האָבן דערשמעקט אַז ער האָט ביי זיך גאָלד, האָבן זיי אים באַ׳גנב׳עט ביזן לעצטן. פאַר צרות האָט ער זיך אַריינגעוואָרפן אין אַ ברונעם און זיך דערטרונקען.

ציעכאַנאָוויעץ האָט פאַרמאָגט אַ פּאָר אַפּטייק־סקלאַדן. אין יענער תּקופה וואָס איך באַריר איז אַ אַפּטייק־סקלאַד געווען, כמעט, אַ נישט אָפיציעלער אַפּטייק. פלעגט באַזיצן אַלע פאַרמאַצעווטישע מיטלען און כעמיקאַלן ווי אויך אַ אַפּטייק, און כאָטש ס׳איז ניט דערלויבט געווען —פלעגן זיי בסתר אויך מאַכן רעצעפּטן פון דאָקטוירים, פעלדשערס און פאַרקויפן פאַטענטירטע, פאַרטיקע מעדיצינען. די אַפּטייק־סקלאַדן זענען ביי די אַפּטייי־קערס געווען ווי אַ דאָרן אין די אויגן, ווייל זיי האָבן פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ גרויסע קאָנקורענץ.

קיין פּרנסה האָט ניט געפעלט פאַר קיינעם פון זיי. אין ציעכאַנאָוויעץ האָבן עקזיסטירט צוויי אַפּטייק־סקלאַדן. איינער פון זיי איז אַנטשטאַנען עטלעכע יאָר פאַרן צווייטן וועלט־קריג. דאָס איז געווען אַ שיין און מאָדערן אויסגעשטאַטעטער געשעפט, ממש אַ אַפּטייק. דער אינהאַבער — סענדיק — אַ קליינגעוויקסיקער מאַן פלעגט אין געשעפט אַרבעטן אַזוי פלינק און געשיקט, אַז ער פלעגט מאַכן דעם איינדרוק פון אַ פּאָקוסניק־קונצנמאַכער. געווען, אָבער, אַ גוטער פאַכמאַן און מיט זיך, באמת, פאָרגע־שטעלט אַ קאָנקורענץ פאַר די אָרטיקע אַפּטייקן. געהאַט האָט ער אַ הויכע, לאַנגע, פרוי און ער אַ קליינער פלעגט איר קוים דערגרייכן צום אַקסל. פלעגט מען אין שטעטל, ווען מ׳האָט זיי געזען צוזאַמען גיין שפּאַצירן, זאָגן : „דער קורצער פרייטאָג מיטן שבת הגדול".

סענדיק איז געווען פון די ערשטע קרבנות פון די נאַציס. ער האָט זיך גראָד געפונען אין ביאַליסטאָק, ווען די נאַציס האָבן אָקופּירט די שטאָט. זייער ערשטע אַרבעט איז געווען צו כאַפּן יידן אויף דער גאַס און אַריינטרייבן זיי אין דער גרויסער שול. צווישן זיי איז אויך געווען סענדיק. דערנאָך האָט מען די שול אַרומגעגאָסן מיט נאַפט און בענזין און אונטערגעצונדן. אויף די, דורך די פענסטער שפּרינגענדע, אַנטלויפנדע יידן האָט מען געשאָסן. אַזוי זענען אומגעקומען, בערך, 3 טויזנט יידן, צווישן זיי אויך סענדיק.

דער אַנדערער אַפּטייק־סקלאַד איז געווען פון אַ באַזונדער מין און כ׳וויל מיך אויף דעם ספּעציעל אָפּשטעלן. ער האָט עקזיסטירט אין ציעכאַנאָוויעץ פון לאַנגע יאָרן, נאָך פאַרן ערשטן וועלט־קריג.

דער אייגנטימער פון אָט דעם געשעפט האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ טיפּ, וואָס ס׳לוינט זיך אויף אים צו פאַרהאַלטן, ווייל ער איז שוין צו יענער צייט אַ זעלטנהייט געווען. שטעלט אייך פאָר: אַ קרעמל פון אַ 9—10 קוואַדראַט־מעטער גרויס, מיט אַ איינגאַנג פון מאַרק־פּראָנט אויף „אַלט־שטאָט״, מיט אַ סך פּאָליצעס אויף וועלכע ס׳זענען אויסגעשטעלט פאַרשיידענע פלעשאַלעך, פושקעלאַך און סלאָיִקלאַך מיט לאַטייניש אויפשריפטן פון פאַרצייטישע ירקות, רומיאַנעק, מיענטע, סענעס־אָפּפיר בלעטלאַך, גאָרצ׳יצע און פיל אַנדערע; כעמיקאַלן פאַרשיידענע ווי טרינק־סאָדע, ביטער זאַלץ, ענגליש זאַלץ, ריצן־אייל, בענזין, קאַנדל־צוקער; פאַרשידענע טראָפּנס, טערמאָמעטערס, וואַרם־פלעשער, הייז פענכערס, באַנקעס, פלאַסטערס, וואַטע, גאַזע, באַנדאַזשן א. אַ. וו.

אין דער מיט אַ איינפאַכער הילצערנער טיש מיט אַ בענקל. אויפן טיש אין אַ זייט אַ גמרא, אָדער אַן אַנדער ספר מספרי הקודש. אין אַ צווייטער זייט איז געשטאַנען אַ וואָג צו וועגן רפואות. אויפן בענקל — אַ ייד אין די 60־ער מיט אַ פּאַטריאַרכאַלישן אויסזען, מיט אַ ווייס־גרויער, לאַנגער באָרד, מיט אַ קאַפּל אויפן קאָפּ. און ווען מ׳פלעגט אַריינקומען קויפן — אויב ער איז ניט געווען פאַרנומען — פלעגט ער אַריינקוקן אין אַ ספר.

דאָס איז געווען ר׳ אברהם־יעקב שאַפּיראָ ז״ל. מיר זענען באַפריינדעט געווען אַלע יאָרן פון מיין זיין אין ציעכאַנאָוויעץ. דער אַפּטייק־סקלאַד, נישט געקוקט אויף די לאַטיינישע אויפשריפטן אויף די פלעשלאַך און סלאָיִקלאַך, האָט גיכער געמאַכט אַ רושם פון אַ באַקאַליי־קרעמל. קיין קונה פלעגט פון דאָרט נישט אַרויסגיין ליידיק. מ׳פלעגט זיך דינגען איבערן פרייז, וואָס פלעגט אַנגעבאָטן ווערן 2—3 פאַך און פלעגט פאַר יעדן פרייז פאַרקויפט ווערן. די קונים האָבן אַברהם־יאַנקלען שוין גוט געקענט און זיי, סיי יידן, סיי קריסטן, פלעגן לאַכן ווען זיי פלעגן באַצאָלן, אָבער דאָך צופרידן פון דאָרט אַרויסגיין.

ער פלעגט אויך מאַכן רעצעפּטן, נישט קאָמפּליצירטע, און פלעגט נישט נתפעל ווערן, אויב ס׳האָט אים וואָס עס איז אויסגעפעלט. ער פלעגט דעם קונה הייסן קומען אין

אַ שעה אַרום און דערווייל אַליין אַוועקלויפן צום דאָקטאָר אָדער פעלדשער, וועגן וועמענס רעצעפּט ס׳האָט זיך געהאַנדלט, און בעטן מ׳זאָל דעם פעלנדן מיטל פאַרבייטן מיט אַ אַנדער. מ׳פלעגט פאַר אים דרך־ארץ האָבן און אים צוליב טאָן.

רעצעפּטן, צוזאַמענגעשטעלטע פון טרוקענע, פּולווער־אַרטיקע מיטלען, פלעגט ער מישן און רייבן מיט אַ לעפל און ספּעציעל שיסעלע. מיר פלעגט ער זאָגן: „וואָס? איך שאָקל אַלע אַפּטייקערס אויס פונעם אַרבל".

אַ טייערער ייד געווען. ער האָט דערגרייכט צו אַ הויכן אַלטער און איז אומגעקומען דורך די נאַציס.

אין 1948 האָב איך באַזוכט ציעכאַנאָוויעץ און כ׳האָב געזען אַז דאָס גאַנצע מעדיצין־וועזן איז פאַרבליבן ביים גוישן דאָקטאָר אָלשעווסקי, וועלכער איז דאַן געווען דער איינציקער דאָקטאָר. די „אַלט־שטאָטישע" אַפּטייק איז איבערגעגאַנגען אין די הענט פון זיינעם אַ ברודער. די „ניי־שטאָטישע" איז ליקווידירט געוואָרן.

דאָס איז דער טרויעריקער סך־הכל און רעזולטאַט פון נאָך אַ קאַפּיטל ציעכאַנאָוויעץ.

ישעיהו לונדון
(נשר)

שריפות ומכבי־אש בציחנוביץ

מכבי האש היו ברובם יהודים ומיעוטם פראַבוסלאַבים. המפקד הכללי היה גוחוביץ׳, קצין המכס. מפקד־האש היה יצחק־ראובן לונדון. היו גם מפקדי כיתות, מובילי מים, מכבים ומעוררים.

האולם, בו התכנסו מכבי האש, נמצא בחצרו של מנדל רוזנבלום. חצר זו היתה משמשת גם מקום לתרגילים. המכונות עמדו במקום אחר — ב„הויפישער גאַס״. בשעת שריפה היו מסיעים את מכונות־הכיבוי בעזרת סוסים, שהיו מתירים אותם מהעגלות שנזדמנו באקראי, כי לא היו למכבי־האש סוסים משלהם.

ציחנוביץ היתה משופעת בשריפות. מדי פעם בפעם פרצה שריפת־זוטא, שהיתה מכלה באש כמה בתים בלבד, ומסורת היתה בעיירתנו, שמדי 28 שנה היתה פורצת שריפה „כללית״, שאכלה חלק גדול מהעיירה. שריפה אחת כינו בשם „חיים־פייוול שריפה״. האש אחזה בבית־החרושת לאריגים של חיים־פייבל והתפשטה על־פני חלק גדול של העיירה. אחרי השריפה הזאת באה על העיירה „מאַלטשער שריפה״. בבית מאלטשער התלקח הפיח בארובה, שגרם לשריפה גדולה.

שריפה גדולה פרצה בשנת 1912. כפי שהתלחשו ביניהם יודעי „חן״, קימו הבעלים מצוות „בורא מאורי האש״... שריפה זו פרצה בבית־החרושת לאריגים של הגרמני פריימארק.

ביום ראשון אחד, כשמר פריימאַרק היה בביאַליסטוק, הבחינו באש גדולה היוצאת מבית־החרושת, שהיה סגור על כל מנעוליו. החצר היתה מלאה עצים, ששימשו חומר־שריפה להנעת המכונות, והאש אחזה גם בהם. רחפה סכנה גדולה, שדוד־הקיטור יתפוצץ מרוב החום, משום שהיה סגור על כל אביזריו. לא היתה שום אפשרות להיכנס לחדר־הדוודים, כי הכל היה סגור ומסוגר. אז ביצע מפקד־האש יצחק־ראובן לונדון מעשה גבורה נועז: הוא קדח חור בגג בית־החרושת והשתלשל דרכו בחבל לחדר הדוודים. ברגע האחרון, ממש, הצליח לפתוח את שסתומי־הדוודים ושיחרר מהם את האדים. בכך מנע התפוצצותם, שמהדף האויר עלולים היו להגרם אסונות כבדים. בעד מעשה־גבורה זה קיבל לונדון אות־הצטינות מאת הממשלה הרוסית.

מלבד התפקיד הישיר של כיבוי שריפות, היה למכבי־האש יעוד חשוב נוסף: היה זה, בעצם, ארגון ההגנה היהודית בעיירתנו. ולכן, הקפידו מאוד בקבלת חבר חדש ורק לאחר חקירות מדוקדקות ומפורטות זכה להיספח לחבורה זו.

מכבי־האש מילאו תפקיד־הגנה חשוב בתקופת המעבר שבין השלטון הגרמני למשטר הפולני בעיירתנו. היתה זו שעת בין „מלכא למלכא". לא היה בעצם שלטון בעיירה, וכל מיני קבוצות של אנשים אלימים בקשו להשתלט על התושבים. אז נכנסו מכבי־האש לפעולה. הם התארגנו בצורת משטרה מקומית ועמדו על משמר הגנת חיי היהודים. הגויים התכוננו לערוך טבח ביהודים והכריזו בפומבי: „הלילה נאכל בשר", דהינו, נשחוט את היהודים. מדי לילה בלילה עמדו מכבי האש על משמרתם, דרוכים ומתוחים לקבל פני כל פורע ומתנכל.

יום הולדת הקיסר היה יום גנוסיא בחיי מכבי־האש. באותו יום התאספו מכבי־האש למיסדר, כולם מצוחצחים, כשכובעי הנחושת המבריקים לראשיהם וצעדו בסך לעבר ה„צרקווה" (הכנסיה הפראַבוסלבית). המפקד הרוסי נכנס לתפילה וכולם עמדו וחיכו עד לסיום תפילתו. אחר־כך ניגנה התזמורת, בניצוחו של מר משה קוטיק, את ההמנון הרוסי ופנו בצעדה דרך העיירה אל אולם מכבי־האש שבבית רוזנבלום, שם היתה מוכנה סעודה כיד המלך ושתיה כדת.

באותה סעודה הופיעו חניכי „בית־הספר העממי הרוסי" בדקלומים והקראות, ולפעמים הביאו אתם גם פנס־קסם.

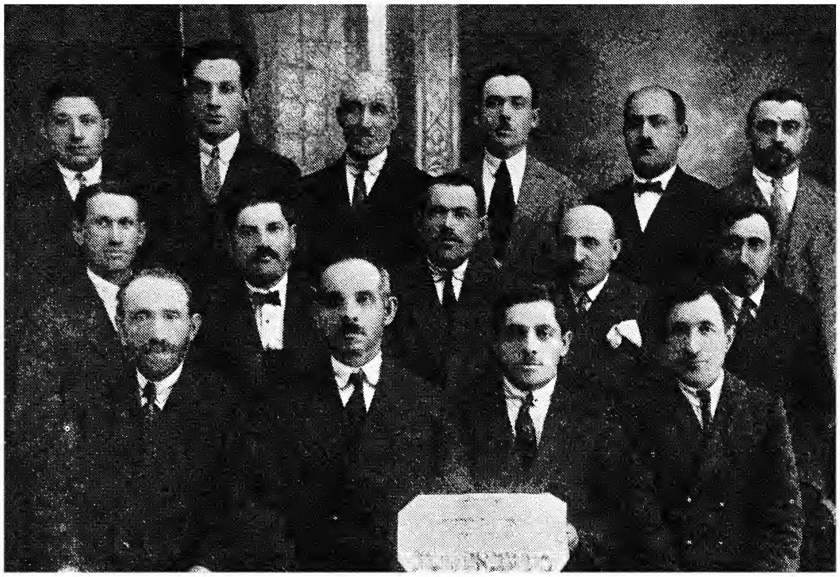
לאחר הסעודה הסתדרו שוב במיסדר ויצאו היערה. שם בילו עד שעות־הערב. יום זה היה יום חג לעיירה כולה. מחנות של נוער סקרני היו מלווים את מכבי־האש בצעדם והתפעלו מכובעי־הנחושת המבריקים ומבגדי־השרד.

מכבי־האש אחרי מלחמת־העולם הראשונה — די פייער־לעשער נאָך דער ערשטער וועלט־קריג

The Fire-Brigade after World War One

1) חיים רוזנברג. 2) זרז׳צקי (בעלה של המילדת ליודזיה). 3) פשיבילובסקי (אחיה של ליודזיה) 4) יצחק שפירא. 5) יוסף שווידר. 6) פנחס זולונדז׳ (אביה של שרה תנא). 7) מאיר רודק (מ„ניי־שטאָט“). 8) המורה אדולף קושמירק. 9) שמואל שעפס. 10) יצחק־נחום בולנדר. 11) 12) דוד פקצ׳רז׳

ועד בעלי־המלאכה **דער קאָמיטעט פון האַנדווערקער פאַראיין**

The Committee of the Artisans

שורה ראשונה (מלמעלה למטה) מימין לשמאל: 1) **יוסף שלכטר.** 2) **יעקב** 3) 4) 5) **משה ילין.** 6) **יעקב דראפטשיק**

שורה שניה: 1) **פנחס זולונדז׳.** 2) **חיים רוזנברג.** 3) **אפרים אוקרונגלי.** 4) **יצחק שפירא.** 5) **פייבל מנדלסברג**

שורה שלישית: 1) **אייזיק קוזק.** 2) 3) **סנדר זשולף.** 4)

התנועה הציונית
תנועות-הנוער
ומפלגות

יצחק שטיינבערג ז״ל

דער אנפאנג פון ציוניזם אין ציעכאנאוויעץ

אין ציעכאַנאָוויעץ האָט דער ציוניזם אַרויסגעשפּראָצט פריער ווי אין אַלע אַנדערע שטעט און שטעטלעך אין אונזער געגנט. דאָס איז געווען אַ דאַנק שאול־סעוועריץ סוראַוויטש.

ווען ד״ר הערצל האָט גענומען שאַפן דעם ציוניזם האָט זיך סוראַוויטש אַנגע־כאַפּט אין דעם מיטן גאַנצן גייסט און ברען. ער האָט געזאָגט, אַז ער קען דעם ד״ר הערצל און ער איז זיכער, אַז קיין פוסטע זאַך גייט ער ניט שאַפן: ער גייט שאַפן צוריק פאַרן יידישן פאָלק זיין שוין טויזנט־יעריקע פאַרלאָזענע היים, און דערפאַר דאַרפן אַלע יידן אים העלפן.

דער צווייטער, וואָס איז גלייך צוגעשטאַנען צו סוראַוויטשן איז געווען יצחק האָפמאַן (אָדער ווי מ׳האָט אים גערופן יצחק חיים־פּייוועלס). ער איז געווען אַ ישיבה־בחור, אָבער ער האָט דערנאָך דערוואָרבן מיט זיינע אייגענע כוחות עטלעכע שפּראַכן. נאָך דער חתונה איז ער אַוועק קיין אַפריקע און איז דאָרט געווען גאַנצע צען יאָר. ער האָט זיך אויסגעלערנט גוט ענגליש און פראַנצויזיש.

קומענדיק צוריק קיין ציעכאַנאָוויעץ, איז ער באַ׳חבר׳ט געוואָרן מיט סוראַוויטשן, און איז געוואָרן אַ ציוניסט בלב ובנפש. נאָך זיי זענען שוין נאָכגעגאַנגען פיל אַנדערע, כמעט אַלע יונגע לייט, ווי איצע־ראובן לאַנדאַן, חיים מייזלער, און אויך אַנדערע, אויסער די חסידים, וואָס זייער לאָזונג איז געווען „אם ה׳ לא יבנה בית, שוא עמלו בוניו בו״. זיי זענען געווען געגנערס פונעם ציוניזם און האָבן געשטערט מיט וואָס זיי האָבן נאָר געקענט.

צום ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס וואָס איז פאָרגעקומען אין באַזעל אין יאָר 1897 זענען פון ציעכאַנאָוויעץ געפאָרן צוויי דעלעגאַטן — סוראַוויטש און יצחק האָפמאַן. זיי זענען געפאָרן אויף אייגענע הוצאות.

ווען זיי זענען צוריקגעקומען, זענען מיר, אַלע יונגע לייט און אַנהענגער פונעם ציוניזם געלאָפן צו יצחק האָפמאַן אים פרעגן, וואָס איז דאָרט פאָרגעקומען? האָט ער אַרויסגענומען פון זיין שראַנק אַ פאַרוויקלטע מגילה פון 16 בויגן פּאַפיר, וואָס ער אַליין האָט דאָרטן אַלעס באַשריבן אין די דריי טעג פונעם קאָנגרעס. מיר האָבן אַלע דאָס איבערגעלייענט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם, פשוט געשלונגען יעדעס וואָרט. אָבער ס׳האָבן זיך באַלד געפונען סקעפּטיקער, וואָס האָבן געפרעגט: וואָס קומט פון דעם אַרויס, אַז מיר

האָבן דאָס נאָר אין געדאַנק? סוראַוויטש האָט גלייך געענטפערט, אַז אַלע גרויסע זאַכן וואָס מ'וויל שאַפן — מוז מען פריער דענקען וועגן דעם, ד. ה. „סוף מעשה במחשבה תחילה".

ביים אָנפאַנג פונעם ציוניזם אין אונזער שטעטל זענען געווען סתם ציוניסטן, אָן קיינע פּאַרטייען. מיט דער צייט זענען געשאַפן געוואָרן פאַרשידענע פּאַרטייען ווי: „המזרחי", „התאחדות" און „פועלי־ציון". קיין ספּעציעלן ציוניסטישן לאָקאַל האָבן מיר דאַן נאָך ניט געהאַט. אין די אָוונטן פלעגן מיר זיך צוזאַמענקלייבן צו חיים מייזלער אין קראָם.

מייזלער האָט געהאַט אַ פאַרטרעטונג פון אַ גרויסער רוסישער טאַבאַק־פאַבריק. ער איז געווען זייער אַ הייסער ציוניסט. אויך זיין פרוי, רבקה מייזלער, אַ אינטעליגענטע און אַ קלוגע פרוי, איז געווען אַ ציוניסטן בלב ונפש. זי פלעגט אָנטייל־נעמען אין אונזערע ציוניסטישע געשפּרעכן, און ניט איין מאָל האָט זי קלוג פאַרענטפערט גאַנץ ערנסטע פראַגען.

אַזוי איז געבוי־ין געוואָרן די ציוניסטישע באַוועגונג אין ציעכאַנאָוויעץ.

מ ר ד כ י ב כ ר ך
(תל־אביב)

ראשיתה של התנועה הציונית בעיירתנו

עיירתנו היתה קשורה מאז ומתמיד בארץ־ישראל. בסוף המאה ה־19 עלו ארצה, לעת זקנה, אחדים מיהודי ציחנוביץ. היה אצלנו רצען אחד („נח דער רימאַרזש") שעלה ארצה לבקר אצל הוריו. ישב שם חדשים מספר ובשובו הביא למכירה חפצים שונים

מראשוני הציונים בציחנוביץ
(1910)

פון די ערשטע ציוניסטן אין ציעכאַנאָוויעץ (1910)

The First Zionists in Ciechanovietz (1910)

עומדים מימין לשמאל:
1) זליג שוטלנדר. 2) אברהם קוזובסקי
יושבים מימין לשמאל:
1) המורה משה־דוד הלר.
2) צבי מתיסון (ניעוויאַדומי)

מתוצרת הארץ. ועוד אחד, בשם ר׳ אברהם, ישב בארץ־ישראל ופקד כמה פעמים את עיירתנו. בפעם האחרונה הגיע מהארץ בשנת תרל״ז (1877) והביא אתו כוס מאבן שחומה, בה היו חרוטים המקומות הקדושים.

לא עמדתי ליד עריסת התנועה הציונית בעיירתנו. מכתבה ב„המליץ״ אנו למדים, שהתנועה הציונית בציחנוביץ היתה עממית כבר מראשיתה. ב„המליץ״ משנת 1898 (מספר 175) אנו קוראים:

„מציחנוביץ מודיעים, כי בהשתדלות ה׳ מ. י. בראינסקי וה׳ י. האָפמאַן נוסדה שם אגודה ציונית מכל מפלגות העיר — חסידים ומשכילים, חרדים וחפשים, צעירים וישישים, ויותר ממאתיים איש נתנו ידם וכספם לציון. וביום ג׳ לסדר „ראה״ היתה שם אספה שניה בבית־הרב, וה׳ שאול־יצחק סוראוויץ נבחר לציר שלוח משם אל הקונגרס בבאַזל״.

סוראוויץ היה מהתומכים הנלהבים בהרצל. בהשפעתו הפך ליהודי לאומי מסור בלבו ונפשו לתנועה הציונית. הוא היה מהתורמים היותר גדולים למוסדות הציוניים. כאשר נוסד ה„קולוניאַל־בנק״ בלונדון, חזר על הפתחים עם סגנו ד״ר וולף למכור מניות הבנק. מחיר המניה היה עשרה רובל. הוא עצמו קנה עשרים מניות ועלה בידו למכור בציחנוביץ מאתיים מניות. סוראוויץ היה איש עממי וחביב. התידד מאוד עם יהודי עיירתנו ותרם ביד נדיבה לכל מוסדות הצדקה.

הזֵכֶר הראשון מהציונות שבעיירתנו שמור בלבי מיום מות ד״ר הרצל. זכור לי, שאבל כבד השתרר ברחוב בו גרנו וכן בעיירה כולה. מצב הרוח דמה לזה שב„תשעה באב״.

הקשר לארץ־ישראל של יהודי עיירתנו היה עמוק. הוא התבטא בכך, שלאחר סיוד או צביעת הבית היו משאירים פס שחור לשם „זכר לחורבן״. וכן היו כמה בתים, שבשבת דיבר אבי המשפחה עברית בלבד, עתים מגומגמת ובלולה בשפות אחרות.

עד כמה שזכור לי, לא היה שום ארגון ציוני גלוי בעיירתנו עד שנת 1913, כי הציונות היתה אסורה בתקופת הצאר. אולם, מתי־מעט התחילו להתאסף ולהגות בחשאי ברעיון הציוני. הארי שבחבורה זו היה משה־דוד הלר. בביתו היו מתאספים, לעתים קרובות, המסורים לעבודה הציונית ולשפה העברית. היו מתווכחים על כל שיר חדש של ביאַליק ושניאור, שהתחילו אז להתפרסם בקבצים שונים. המארח משה־דוד, שחמטאי מובהק היה והיו מבלים שעות רבות מלאות עונג במשחק השח ובשיחות על הספרות העברית הצעירה.

בשנת 1914, ואני אז בן 14, עמדתי בקשרים עם בית־הספר החקלאי במקוה־ישראל. כאשר גיליתי את הדבר למשה־דוד הלר — נתן לי לקריאה את „מכאן ומכאן״ לברנר ואמר לי, שאם אחרי קריאת הספר הזה אחזיק בדעתי לעלות ארצה — אז מותר לי לעלות.

לפעולה הציונית נרתמו גם המורים לוס (מורה ב„בית הספר המתוקן״), משה־פליק הלר וסטודנט שלמד באודיסה והיה חוזר לעיירה לימי החגים. היו מתאספים

אספת חברי „צעירי־ציון" בשלהי מלחמת־העולם הראשונה — אַ פאַרזאַמלונג פון די „צעירי־ציון" חברים אין ענדע פון דער ערשטער וועלט־קריג

A Meeting of Members of „Zeirei-Zion" at the Fall of World War One

עומדים מימין לשמאל: 1) חיים רוזן. 2) דודתו של בן־ציון נבוזשני. 3) אחותו של נבוזשני. 4) חלאוונע לונדון. 5) בלומה גז'יביעניעץ 6) בן־ציון נבוזשני. 7) מאַשה החנוכית. 8) חיה קאַגאַן. 9) זיסל רוזן. 10) 11) 12) סימה רייגרודסקי. 13) משה־יעקב גלפנד

יושבים מימין לשמאל: 1) ישראל קאַלאַמאַז'. 2) יואל ליכטנברג. 3) 4) חיים רוזנברג. 5) יהושע רוגובסקי

בדירת חיים רוזנברג (סוחר פרוות ידוע בעיירתנו) ושם היו מתוכחים ומחליטים על כל מיני פעולות ציוניות, כגון, איסוף כספים, מכירת שקלים, סידור נשפים לטובת הקק״ל וכו׳.

איסוף הכספים נעשה בתנאי מחתרת, והעוסקים בו היו צפויים לעונש מאסר. זכורני, שבאחת הפעולות הללו, כאשר נשלחו זוגות ילדים וילדות עם קופסאות קק״ל לשם איסוף כספים בבתים, נתפסו ע״י ה„אורדניק״ (ראש־המשטרה). בעמל רב ובמתן דמי „לא יחרץ״ הוחלפה הקופסה לקופסת צדקה לעניי העיירה והענין טושטש.

לחגים היה מזדמן אלינו בן עיירתנו יעקב קפלנסקי, ששנים רבות הורה בבית־ספר בצ׳נסטוחוב. קפלנסקי היה קנאי גדול לשפה העברית ולא הוציא מפיו מלה אחת לועזית. הוא העדיף דיבור מגומגם בעברית על דיבור רהוט בלועזית.

ביקורו של קפלנסקי הפך למאורע חשוב בחיי כל מתפללי בית־המדרש בו התפלל וכן לכל אלה, שהיו קרובים לציונות ולשפה העברית, כי הוא הפיח רוח־חיים בלב־הציונים; בשהותו בבית־המדרש היה בוחן את כל הצעירים והילדים שבקרבתו ושאל אותם לפשר המלים של התפילות והפיוטים ולכתיב המלים הקשות שבתנ״ך.

העולה הציוני הראשון היה הש״ץ והשו״ב רב דוד קאמין, שחיבר ספר בהלכות שחיטה בשם „בית דוד״. בשנת 1907 עלה ארצה לשלושה חדשים, כדי לתור אותה ולראות אם יוכל להתפרנס בה. בשובו התפטר ממשרתו, לקח את אשתו ואת בתו המאומצת ועלה, על־מנת להשתקע, בשנת 1912 (או 1913).

בשנת 1921 מצאתיו במחנה־יהודה שבירושלים. הוא נשאר ציוני נלהב כפי שהיה ועודדני להתגיס למשטרה, שנוסדה מיד אחרי המאורעות בירושלים באותם הימים.

חנה וֶבמן (קוזובסקי)
(נהלל)

המפרשים שהביאו את ספינתנו ארצה

(העליה השניה על רקע עיירתנו ציחנוביץ)

לא על נחשולים אדירים, השוטפים בגאותם וסוחפים בשטפם את כל הנפגש בדרכם, נישאה ספינת העליה השניה.

היתה זו תנועת מעמקים של יחידים, בודדים, מתי־מספר של חולמים ולוחמים, שלא איבדו את אמונתם בימי אכזבה ויאוש, שלא בגדו ביעודם בימי מסה ומריבה, ועיניהם לא סונורו מאורות הלפידים של „משחררי" עולם.

בודדים היו בצאתם לדרך. כל אחד ואחד עם נר־אלוהים בלבבו יצא לבקש את כוכבו, כל אחד בשבילו המיוחד, כל אחד בניבו.

משכבות שונות, מזרמים שונים התלקטו החולמים. בנסיבות שונות, בתנאים שונים גמלה הכרתם. והגורמים שעוררום והניעום לקראת יעודם שונים היו, הכל לפי הסביבה והאוירה שבהן נולדו וחונכו. והרוצה להתחקות על שרשי התנועה הזאת ולהבין לרוחה, עליו לפנות לקורות חייהם של היחידים האלה.

באותם הימים הפליגה גם אניתי בה חתרתי ברעדה לקראת עתידי הרחוק והנעלם. מאחורי מנמנמת עיירתי בין יערות ונחלים וחולמת את חלומותיה, מי על תשועת עולמים באחרית הימים, בהתנער עם חלכה ועולם חדש יקום; מי על משיח בן־דוד עם חמורו הלבן, בתקוע השופר להיות מוכן; מי על חלקו בעולם־הבא, על היין המשומר, על שור־הבר והלוויתן, ומי על איכרי הכפר ישליך יהבו, על רוב דגן ויצהר, וכולם כאחד מייחלים ומצפים באפס־מעשה וברוב תקוה.

מאחורי: נוף־מכורתי, נאות ילדותי, חברת נעורי ובית הורי. ומלפני: ים סוער בהמון גלים, המלחך אי־שם ארץ חולות והרים. אך לא הרפתקת־נעורים ואהבת נדודים הוציאוני ממחוז ילדותי, מבית הורי החמים, וטלטלוני מקצה עולם עד קצהו. לא סערת הרוחות שהסעירו לבבות בימים ההם היפרו את נפשי ודחפוני לנדודים, אלא התפילה החרישית והבכי העצור בלילות, בערוך אבי „תיקון חצות" בזכרו את ציון ביום חג וביום צום: „אזכרה אלוהים ואהמיה, בראותי כל עיר על תלה בנויה, ועיר אלהים מושפלת עד שאול תחתיה", הוגה אבי נכאים בדוי יגונו, וקולו מרעיד את מיתרי לבבי. אז ידעתי, כי לא רק עיר אלהים, אלא כל עולמנו מושפל עד שאול תחתיה, ושלות נפשי נדדה.

בשעות הפנאי, בחזור אבי מעבודת יומו, היה קובע עתים לתורה, ואנוכי יושבת ושומעת את תלמודו וקולטת את צליל נגונו. ואבי, תלמיד־חכם וירא־שמים, המדקדק

בקלות כבחמורות ויודע כי „כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תיפלות". בראותו אותי בכך, לא עמד בנסיון ולמדני תורה ואגדה, והיה משתפני גם בסוגית גמרא. בערבים, בחזרו מבית־המדרש, היה מתחיל במשנתו ואני שוכבת ושומעת, והיה בראותו שאיני ישנה, היה קורא: בואי חנה ותקשיבי. ואני הייתי מקשיבה ברטט קודש ובלב פועם ל„דף גמרא".

אחי, כמובן, למד ב„ישיבה" ועשה לילות כימים בתורה. ואני, כמה קנאתי בו אז, בבוקר, בערכו את תפילתו ליוצר העולם. בהגיעו ל„ברוך שעשני כרצונו" הייתי קובלת: אילולא עשיתני כרצונך, הייתי גם אני לומדת בישיבה עם אחי, כרצוני.

בהמשך הזמן התחלתי לקרוא בספרות העברית החדשה בחשאי, כמובן, כי הסופרים העברים היו חשודים על כפירה ומינות. שרויה הייתי בפחד תמידי, שמא יפסיק אבי את שעורי אצל המורה, שלימדני בין השאר גם עברית. וכאשר הגיע לעיירתנו ספר השירים של ביאליק, השאובים מתוך צער האומה ויגונה, ומתקות העם וחזונו, נבקעה תהום נפשי ומעין רוחי נפתח, וכפרץ מים רבים פרצו כיסופי הטמירים. ובכל להט הנעורים את שבועתי אז נשבעתי: „אם אשכחך ירושלים"...

איסר סמוליר
(ארצות־הברית)

מגביות ל׳מען הקק״ל׳ בשנת תרע״ג (1913)

א) מגבית יום הכפורים

בכל שנה ושנה הדפיס הועד האודיסאי, שמנחם אוסישקין ז״ל עמד בראשו, ספר חשבון התרומות לקק״ל בערים שונות בכל ארץ רוסיה מקערות ערב יום־הכיפורים. בראש ספר החשבון היו שמות הערים על־פי א״ב, שהשתתפו בתרומות אלו, ובצד שם כל עיר היה סך־הכל של התרומות שנאספו בעיר הזאת, ואחר־כך באה רשימה מפורטת של כל עיר ועיר על־פי א״ב שמות העוסקים במגבית זו, שמות בתי־המדרש והמנינים ושמו הפרטי של כל תורם 20 קופיקות ויותר. (כל תרומה שהיתה פחות מ־20 קופיקות נכללה בתרומות הקטנות).

כאלף ומאתיים ערים ועיירות בכל ארץ רוסיה השתתפו בעבודה הקדושה למען הקק״ל. בה בשנה שיהודי ציחנוביץ תרמו בערב יום־הכפורים למען קק״ל 32 רובל ו־14 קופיקות — הגיע הסך־הכל של כל ערי רוסיה ועיירותיה לסך 25,064 רובל ו־33 קופיקות.

הועד האודיסאי שלח אחרי ימי־החגים את ספרי החשבון אל כל אחד שהשתתף במגבית זו. אף אני קבלתי ספר כזה מדי שנה בשנה. באופן כזה נקבצו אצלי הספרים הללו עד שנת תרע״ד, שאז פרצה מלחמת העולם הראשונה.

הועד האודיסאי חלף ועבר מן העולם, וכאשר בא הקץ למלחמה זו עברה לשכת הקק״ל, יחד עם אוסישקין ז״ל, בשנת 1919 לירושלים.

עזבתי את פולין בשנת 1927. אחרי שנים אחדות, כאשר הבאתי את משפחתי לארצות־הברית, הביאו גם את ספרי ובין הטפסים מצאתי שני ספרי קק״ל. האחד היה פגום וקשה היה לי לפענח לאיזו שנה הוא מתיחס, ואילו השני היה שלם והוא משנת תרע״ג (1913).

ב) מגבית פורים „לתקנתה של ירושלים"

תרומות אלו ניגבו במגבית פורים, בניגוד לשנים הקודמות, בהן התקימה המגבית רק פעם אחת בשנה, בערב יום הכפורים. בשנה זו הכריז אוסישקין בפעם הראשונה על מגבית פורים ל„תקנתה של ירושלים" — לתת גאולה לאדמת ירושלים ולקדשיה, עבודה ומחיה לבניה. אוכלוסי ישראל נענו לקריאתו. באלף ומאה ערים ועיירות השתתפו כמאה וחמשים אלף תורמים, וסכום התרומות הגיע ל־22,695 רובל ו־90 קופיקות.

בזה אני נותן פרוט שמות המשתתפים בעיירתנו במגבית זו:

	קופיקות	רובל
ד"ר יצחק לויטן	—	3
ד"ר א. קלעשצ'לסקי	—	1
שמחה קונופיאטי	—	3
לייב שוטלנדר	—	3
ש. ש. טבק	—	2
מ. א. ביאלוסטוצקי	—	2
מ. ישונסקי	—	2
יואל קונופיאטי	—	2
א. קונופיאטי	—	2
גרשון דינקין	—	2
יצחק דינקין	—	2
מיכאל קאלאמאז'ש	—	2
יצחק מילשטיין	—	2
לייב מילשטיין	—	2
זליג מידלר	—	2
לייב ינובסקי	50	1
יעקב באטשקי	50	1
צבי קפלן	—	1
ס. א. באטשקי	—	1
בן־ציון גולומב	—	1
משה רוזן	—	1
יעקב פינקלשטיין	—	1
משה־דוד הלר	—	1
א. פומרנץ	—	1
השו"ב דוד קאמין	50	—
ש. קפלנסקי	50	—
יעקב סמוליאר	50	—
משה־פאליק הלר	50	—
א. פרנסקי	50	—
אברהם פינקלשטיין	50	—
י. קאלאמאז'ש	50	—
מ. באטשקה	50	—

	קופיקות	רובל
שלמה פינקלשטיין	50	—
פייביל קונופיאטי	50	—
יוסף סמיטיצקי	30	—
יצחק יתום	30	—
פנחס מגדל	30	—
מ. בריינסקי	25	—
ראובן ליובוביץ	25	—
נטע ריבק	25	—
שלום קורח	25	—
דב הלר	25	—
דוד זינדלזון	25	—
א. בריינסקי	25	—
יוסף וויינבוים	25	—
יוסף שווידר	25	—
מ. מ. דיננזון	25	—
ניסן קשעמיען	25	—
פישל גולדשטיין	25	—
געציל הלר	25	—
משה דובז'ינסקי	20	—
אברהם פקצ'ר	20	—
נפתלי וויאדרה	20	—
יונה הלר	20	—
ד. זבלודובסקי	20	—
אפרים בלומברג	20	—
ישראל־דוד איזראעליט	20	—
א. מ. דייטש	20	—
א. וויאַדרע	20	—
יעקב ווינר	20	—
א. סובאוויץ	20	—
אלתר בורשטיין	20	—
יואל יעלין	20	—
דבורה טבק	20	—

	קופיקות	רובל
מתתיהו שצ׳יגל	20	—
זאב קפלן	20	—
יצחק ווינר	20	—
פייביל פרנסקי	20	—
מ. ד. קאזאן	20	—
משה שטיינברג	20	—
זאב מגדל	20	—
לייבל קוקס	20	—
ח. צ. רוזנברג	—	1
יואל ליכטנברג	20	—
ד״ר ב. לווין	50	—
גדליה טבק	50	—
מ. י. קוזק	50	—
יעקב זילברברג	50	—
חיים רובינשטיין	50	—
יוסף קלינה	50	—
י. צ. שטיין	40	—
אלתר סוקנה	40	—
גרשון בידער	30	—
י. בלומרוזן	30	—
פ. רוגוז׳יק	30	—
איסר סלובצ׳יק	30	—
יצחק כהן	30	—
מ. ד. מלבסקי	25	—
יוסף דובנר	25	—
צבי קוקס	25	—
חייקל ספירשטיין	20	—
א. פלכוביץ	20	—
חיים ווילקנסקי	20	—
יעקב וויינשטיין	50	—
סנדר	25	—
לייב דנובסקי	20	—
משה זגודני	20	—

	קופיקות	רובל
משה וויינברג	20	—
יחזקאל בלוטמן	20	—
יוסף פסטרנק	20	—
אליהו קונופיאטי	20	—
יוסף שלכטר	20	—
דב בריינסקי	20	—
מיכאל יתום	20	—
זליג רוזנבוים	20	—
משה שוסטר	20	—
גנענדיל רטנר	20	—
פריידה סמיטיצקי	20	—
משה מייזלר	20	—
יוסף פוליק	20	—
משה קוטיק	20	—
נ. פ. ווערבעלניק	20	—
שלמה שצ׳יגל	20	—
זליג שוטלנדר	—	1
יוסף וולף	50	—
אליהו בלום	50	—
זינא אורליאנסקי	50	—
יוסף רוזנבלום	25	—
ליזה רוזנבלום	25	—
ש. ז. רוזנבלום	20	—
צבי יסקולקי	20	—
שמואל שור	20	—
לייב כהן	20	—
אברהם טיקוצקי	20	—
דב כץ	20	—
פ. ויסוצקי	20	—
שמואל יסקולקי	20	—
מיכאל רוזנבלום	20	—
לייב מלבסקי	20	—
דב שטרן	20	—

	קופיקות	רובל
ציפה קלינה	20	—
יצחק ילין	20	—
שבתי קפלנסקי	40	—
ז. מלבסקי	20	—
ח. מדובניק	20	—
יצחק שפירא	20	—
מ. טיקוצקי	20	—
ד. בריינסקי	20	—
ט. איזראעליט	20	—
ז. כהן	20	—
ש. קאלאמאַז׳ש	20	—
ב. קפלנסקי	20	—
ח. קפלנסקי	20	—
תלמידי מ. ד. הלר	70	—
גרשון דינקין	30	—
ב. שפירא	27	—
מ. גלר	50	—
ב. פיינשטיין	20	—
פישל גולדשטיין	20	—
בן־ציון נאבוזשני	25	—
אברהם זאביעלא	20	—
פנחס שטיינברג	50	—
לייב רוזן	50	—
אברהם פינקלשטיין	50	—
פישל רוזן	27	—
מיכאל יתום	20	—
יצחק גראדקי	20	—
משה ווינברג	20	—
יששכר סקראנדע	20	—
שלמה שפס	20	—
רייזל ברמסון	20	—
ש. ש. טבק	50	—
משה ברנשטיין	50	—

	קופיקות	רובל
יודל קאלאמאז׳ש	30	—
ישראל כהן	30	—
שמואל וולף	25	—
יוסף וולף	25	—
אלתר שטרן	25	—
בייניש לונדון	25	—
אליעזר קונופיאטי	25	—
ניסן קשעמיען	25	—
נפתלי יבקובסקי	25	—
יעקב לעווין	20	—
נטע רובינס	20	—
שלמה רוזנבלום	20	—
דב בורשטיין	20	—
משה סולומונוביץ	20	—
נ. קפלנסקי	20	—
משה וולף	20	—
אברהם סוקנע	20	—
ניסן באראקס	20	—
גולדברג	25	—
ביהמ״ד החדש ע״י לייב כהן ומשה־דוד הלר	50	—
ביהמ״ד של ווינשטוק ע״י אליעזר פרנסקי	40	—
יעקב זילברברג	50	—
אליהו בלום	20	—
בן־ציון גולומב	20	—
סנדר פלונסקי	20	—
שאול טייטל	20	—
צבי זילברברג	20	—
יצחק כהן	20	—
יעקב ירמוס	25	—
דב רוסוחצקי	25	—
ב. שור	20	—

	קופיקות	רובל		קופיקות	רובל
שמואל שולמן	20	—	אלתר ווינוביטש	20	—
דוד רידלביטש	20	—	סנדר זאלץ	20	—
פנחס ווינוביטש	20	—	משה סקורניק	20	—
משה חיט	20	—	מיכצע גולומב	27	—
יואל זלוטוגורה	20	—	לייב דנוביץ	20	—
ישראל פטאשניק	20	—	היה וורונה	20	—

במגבית זו הגיעה ציחנוביץ לשיא בהשוואה לעיירות הסמוכות לה, כפי שמסתבר מהסכומים שנאספו.

בציחנוביץ נאספו:	77,80	רובל
בלומז׳ה "	76,43	"
בביעלסק "	35,13	"
בסמיאטיטש "	15,00	"
בזמברובה "	19,95	"

לפי זה רואים אנו, שציחנוביץ עלתה בתרומותיה על לומז׳ה ברובל אחד ו־37 קופיקות; על סמיאטיטש עלתה יותר מחמש פעמים; על ביעלסק עלתה יותר מכפליים.

תהילה אשלגי (זילברברג)
(כפר ויתקין)

קק״ל בציחנוביץ אחרי הצהרת בלפור

עם הכרזת הצהרת בלפור החלה התעוררות גדולה ביהדות פולין, שגליה הגיעו גם לעיירתנו. כמבשרי המאורע ההיסטורי הגדול הזה הופיעו בציחנוביץ שני שליחים — שמואל זילברברג ומרדכי יפה (אחיה של גולדה זילברברג) ונשאו מידברותיהם באספת־עם גדולה, שסודרה בבית־הכנסת ד״ניי־שטאָט״. התאסף קהל רב, לרבות חולים שבקושי עמדו על רגליהם. ההתלהבות היתה עצומה. הם היטיבו להסביר, שימות־המשיח ממשמשים ובאים וחזון־דורות הולך ומתגשם.

בזמן ההוא הופיע שליח מטעם הקק״ל, יהודי ממוצא קוזקי, בעל הדרת־פנים. הוא דיבר עברית בהברה ספרדית ולא ידע שום שפה אחרת. סבורים היו, שהוא מבני־משה שמעבר לנהר סמבטיון. חזותו ה״משיחית״ חיממה את הלבבות ומיד נערכה מגבית של תכשיטי זהב, כסף וטבעות־קידושין — שארית התכשיטים שנשארה בידי היהודים, לאחר שהעיירה נשדדה ונשרפה במלחמת העולם הראשונה. השליח יצא מציחנוביץ ברכוש גדול — שני שקים גדושים ומלאים תכשיטים שונים.

השליח הספרדי הזה העמיק את התודעה הציונית בקרב יהודי עיירתנו, כי מראהו הבלתי־רגיל שימש אות מבשר לתחיתנו הלאומית. מכאן, מסתברת האהדה הגדולה לקק״ל.

ועדת הקק״ל בשנת תרצ״ב (1931)

דער קק״ל קאָמיטעט אין יאָר 1931

The Keren-Kayemet Leisrael Committee in 1931

עומדים מימין לשמאל:
1) מרדכי־דב זילברברג. 2) יוכבד ליכטנברג. 3) מרדכי הלר

יושבים מימין לשמאל:
1) חנה אברמסון. 2) מורשה הקק״ל יהושע רוגובסקי. 3) נעמי רוזן

גם נשים זקנות, שבדרך כלל לא תפסו את משמעות המהפכה הגדולה שבציונות המדינית — אף הן היו נוהגות לתרום לקק״ל לפני הדלקת הנרות.

החל משנת 1925, בערך, התנהלה הפעולה למען קק״ל באמצעות הקופסאות. הנוער עסק בחלוקתן בבתים. כמעט ולא היה בית בעיירתנו שהקופסה לא קישטה את הקיר. רבים מאוד תלו על־ידה את תמונת ד״ר הרצל ומפת ארץ־ישראל. בכך נוצרה, מעין, פינה ציונית בבית. אחת בחודש התקיים „יום הרקה״. באותו יום היה הנוער מבקר בבתים ומריק את הקופסאות.

ילדי בית־הספר העברי היו פעילים מאוד באיסוף הכספים לטובת קק״ל. בכ׳ בתמוז חילקו תמונות הרצל, שתמורתן היתה קודש לקק״ל, ובל״ג בעומר הפיצו פרח כחול־לבן. לילדים היו פנקסים, בהם הדביקו בולי קק״ל במחירים שונים. ואלה, שהצטיינו באיסוף הבולים, קיבלו מההנהלה הראשית תעודת־הצטיינות.

עדת הקק״ל בשנת 1936 ב„ניי־שטאָט״   קק״ל קאָמיטעט אין יאָר 1936 — „ניי־שטאָט״

The Keren-Kayemet Leisrael Committee in 1936 in „New-Town"

עומדים מימין לשמאל : 1) שמואל ווינוביטש. 2) נעמי רוזן. 3)

יושבים מימין לשמאל : 1) יחזקאל פרל. 2) משה הולצמן. 3) אסתר טוכמן. 4) אלתר שמאַקובסקי

בבית־ספר „תרבות" התקיים חוג דוברי־עברית, וכל תלמיד שהוציא מפיו מלה באידיש — נקנס בקנס של חמישה גרוש לטובת קק"ל. כמו־כן התקיים בבית־הספר באַזאַר (שוק) וכל התלמידים תרמו ממיטב עבודות־היד שלהם. הכסף שניפדה היה קודש לקק"ל. בט"ו בשבט חולקו שקיקים עם פירות הארץ, וגם התשלום עבור שקיקים אלה היה קודש לקק"ל. בל"ג בעומר חולקו לכל התלמידים סרטי כחול־לבן והכסף נתרם לטובת קק"ל.

המרכז שבורשה הכריז פעם על מפעל חינוכי לילדים. בכל בית חולק קרטון ובו ציורים של חלקי קופסאות קק"ל. הילדים צריכים היו לחתוך את הקרטון ולהרכיב מהחלקים את תמונת הקופסה. את התמונה המורכבת הזאת שלחו לורשה לשם השתתפות בהגרלה.

בבתים, שנמצאו כמה ילדים, פנו ההורים לועדת קק"ל שתעניק להם קרטונים כמספר הילדים, מתוך ויתור מראש על השתתפות כפולה בהגרלה, שכן משאלתם היתה שכל ילד ירכיב במו־ידיו את חלקי הקופסה, כי ראו בכך פעולה חינוכית.

מחוץ למגביות הקבועות והמסורתיות, התקיים בעיירתנו שוק (באַזאַר) לטובת קק"ל. בפורים היו עורכים נשף בו הוגרלו חפצים שונים, שנתרמו ע"י אוהדי קק"ל, וכל ההכנסה היתה קודש לקרן זו. גם בחתונות ושמחות־משפחה אחרות היו נוהגים להתרים לטובת קק"ל. בערב יום־כיפורים, כשהעמידו בבית־הכנסת קערות שונות להתרמה — לא נעדרה מהן קערת הקק"ל. בכך נעשתה ההתרמה לקרן זו מפעל עממי, כפי שהגה יוזם הרעיון הזה — גאולת אדמת־העם ע"י פרוטות העם כולו.

בראש קק"ל עמדה ועדה נבחרת. היתה זו ועדה פריטטית. כל מפלגה, שהשתתפה בפעולה הציונית המעשית, שלחה את נציגיה לועדה.

כמעט כל השנים (משנת 1925) היה מורשה הקק"ל יהושע רוגובסקי, שהיה ממייסדי בית־הספר העברי, ועוד טרם היות מפלגות בעיירתנו היה מהראשונים לכל פעולה ציונית ועברית. ולשם הדגמת קשרו ההדוק לתנועה העברית, קרא לבתו בשם אביבה — שם ארצישראלי מובהק.

בין המשתתפים הפעילים בועדת קק"ל זכורים לי, בעיקר, שמותיהם של משה הולצמן ואלתר שמאַקובסקי. ב„אַלט־שטאָט" היה פעיל בן־ציון נבוזשני, שהיה גם יו"ר ההסתדרות הציונית בעיירה. הם והמוני הפעילים מכל השכבות והמפלגות שיוו לקק"ל אופי של קרן לאומית עממית.

מנחם לוין
(תל־אביב)

ראשיתו של „החלוץ" בציחנוביץ

ראשיתו של „החלוץ" בעיירתנו נעוצה בקומץ צעירות וצעירים תאבי־דעת, שקבעו עתים לתורה. הקומץ הזה, שהכיל כמנין בני־נוער, יצר „ארגון להשתלמות עצמית", שחבריו היו, בין היתר, שלמה שטיין, ברל ווילקנסקי, פייבל פקצ׳זש, חנה זילברברג, רחל רוזן, חוה אוקראינצ׳יק וכותב הטורים האלה.

עיבדנו תקנון בו נאמר, שאין להיעזר ע"י מרצים מבחוץ. התפקידים חולקו בין החברים. כל אחד קיבל נושא מסוים והרצה עליו בפגישת החברים. שלמה שטיין הרצה על אסטרונומיה ועל כלכלה מדינית. אנכי הרציתי על התפתחות תרבות האדם. מובן מאליו, שהרצאות על נושאים ארץ־ישראליים תפסו את המקום הבולט ביותר.

ל„ארגון" יצאו מוניטין בעיירה כולה, ודבר קיומו הגיע גם למרכז „תרבות" בורשה. הוקפנו המוני נוער צמאי־דעת וצר היה המקום מלהכיל את כולם. אולם, כעבור זמן קצר סטה מיעודו והפך לשם שהתרוקן מתוכנו. התוכן הרציני התנדף, והמועדון הפך למקום־בילויים גרידא. התאספו אמנם כמקודם, אולם אזני הנאספים לא היו כרוכות לדברי מחשבה ועיון, כי לבם הלך אחר שעשועים ובידור בלבד.

הגענו לכלל הכרה, שארגון נוער לשם מילוי צרכי־תרבות בלבד עלול להסתאב, לכן יש להצמידו לאידיאולוגיה מסוימת וליצור את הכלים הארגוניים המתאימים. באופן כזה הגענו לרעיון בדבר ייסוד „החלוץ" בעיירתנו.

בשלהי שנת 1924 התקימה אספת היסוד של סניף „החלוץ". התאספנו בבית ראַשקה נבוזשני. המיסדים היו: שלום פולכוביץ׳, בתיה ליובוביץ׳, יוסף זאביעלא, מנחם לוין, אליעזר טורינסקי, פנחס אברמזון, שמאי קאַלאַמאַזש ופייבל רוגובסקי.

באספת הייסוד דובר על הכשרה מקצועית ותרבותית, כדי להכשיר את עצמנו לעליה ארצה. בכנוס זה הוחלט גם על ייסוד „החלוץ־הצעיר".

נתקבלה החלטה מהפכנית, שחייבה כל חבר „החלוץ" לעסוק בעבודה גופנית. מהפכה זו עמדה בסתירה להשקפת־עולמם של הורינו, שהיו דבקים בברכה שברך יצחק את יעקב: „יעבדוך עמים", לאמור, שעבודת־הגוף היא ענין לבני־עשיו בלבד, שמתחילת ברייתם נועדו לעשות כל מיני מלאכות בשביל היהודים. ולכן, לא תפסו כלל, כיצד זה מפסיקים בחורים יהודיים את לימודיהם ב„ישיבה" וכיצד עוזבים בני בעלי־בתים הגונים את עסקיהם ויוצאים לחטוב עצים ולעבוד כל מיני עבודות „גוייות".

החסידים שבעיירה נזדעזעו וניסו בכל מיני דרכים להפריע לגידולו והתפתחותו

של „החלוץ". בבתים רבים היה נטוש המאבק בין ההורים והילדים. ליד השולחן פרצו מריבות. הסבא החסיד גינה את היוצא לעבודה פשוטה וטען שהתעסקות זו יאה לגויים בלבד; רק להם יאה, שבנותיהם ובניהם יצאו לשדות, לכבישים, או לכבס כבסים בבתי היהודים.

חטבנו עצים במאפיה של מוטקה ברוידא ובבתים פרטיים. כמו־כן עבדנו באפיית מצות. ביצענו גם עבודות יותר נועזות וקשות. כידוע, עם גאות המים בנהר לאחר הפשרת השלגים, היו נהרסים הסכרים שעל־יד טחנות הקמח. קיבלנו על עצמנו לסתום את הסכר ליד טחנת־הקמח של ווינר. עבדנו במרץ רב ובתנאי־שכר ירודים, כי צריכים היינו להוכיח את יכולתנו, הן בהסכמתנו לקבל שכר נמוך והן בביצוע אחראי של העבודה.

וכך הלכנו מחיל אל חיל. קיבלנו על עצמנו פינוי יסוד ישן וצריך היה להוציא אבנים גדולות. אחד הבעלי־בתים עמד ולעג לנו, בחינת, יעלו עשבים בלחיינו ואת האבנים לא נצליח לעקור ממקומן. אז ניגש משה וינר, אף הוא חבר „החלוץ", ובכוחות עצמו העלה מהבור אבן ענקית, שאפילו, שלושה גויים לא היו מצליחים להזיזה ממקומה.

התקשינו קימעה כיצד להכניס את החברות למעגל העבודה, כי על אף המהפכנות שבנו ידענו, שאין להטיל משא איש על אשה, ולכן עבדו החברות, בעיקר, באפיית מצות. לעולם לא אשכח את התדהמה שהוכו בה יהודי־העיירה כשראו את בתיה ליובוביץ', בתו של בעל־בית נכבד, יוצאת לעבודה. לא האמינו למראה עיניהם.

לשם הדגמת הזעזוע שעבר על יהודי־עיירתנו למראה בני בעלי־בתים יוצאים לעבודה קשה ומפרכת — אספר מעשה שהיה: לאחר יום־עבודה ראשון בחטיבת עצים הופיעה בביתנו השכם בבוקר אשה אחת שהיתה מספקת לנו בשר, הוציאה מתחת לסינורה שטר כסף ותחבה אותו לידה של אמי, שנבוכה מאוד ושאלה לפשר דבר. השיבה האשה: „אם מנדל'ה שלך הולך לעבוד בחטיבת עצים, מן הסתם מצבכם דחוק מאוד ואין לכם, חלילה, לחם בבית". כשהסבירה לה אמי שמנדל'ה שלה מתכשר לקראת עליה ארצה, הוכתה האשה בתדהמה: מה ענין שמיטה להר סיני? מה לארץ־ישראל ולעבודת כפיים בזויה? בשביל ארץ־ישראל משלשלים פרוטה לקופסת קק"ל, או שנודרים בשעת העליה

שורה ראשונה (מלמעלה למטה) מימין לשמאל: 1) 2) אליהו פלדמן. 3) משה וינר. 4) יעקב גניזדוביץ. 5) לוי קאַגאַן. 6) יוכבד ליכטנברג. 7) שמאי קאַלאַמאַז'. 8) מאַיצה זולונדז'. 9) חיים אטקס. 10) פנחס אברמזון. 11) אסתר קריבונוגי. 12) משה שפיטאַלני

שורה שניה: 1) יעקב אטקס. 2) יעקב שוטלנדר. 3) בלומה קאַלאַמאַז'. 4) שלמה לב. 5) חנה זולונדז'. 6) שלמה שטיין. 7) חנה אטקס. 8) אלתר ברוידה. 9) איציע (יצחק) זליזר. 10) יצחק־וועלוול ווינר

שורה שלישית (יושבים): 1) יוסף זאַביעלא. 2) שיינדל פטאַשק. 3) אליעזר טורינסקי. 4) שלום פלחוביץ. 5) בתיה ליובוביץ'. 6) מנחם לוין. 7) חנה טורינסקי. 8) חנה זילברברג. 9) יוכבד ילין. 10) פייבל רוגובסקי

שורה רביעית (יושבים על הארץ): 1) יצחק־נחום בולנדר. 2) מתתיהו (מאַטעס) מאַרכוּוקי. 3) משה פרבר. 4) דב ווילקנסקי. 5) אטקה רוזן. 6) בערטשע (דב) שצ'יגאַל. 7) פייבל פקצ'רז'. 8) מאַנס מונדרי

„החלוץ" בשנת 1925

„Hachalutz" in 1925

דער „החלוץ" אין יאָר 1925

לתורה. אבל אין מוחה תופס כלל במה תשתבח הארץ, אם נער יהודי, שחילו לאוריתא, יחטוב עצים או יסיע אבנים ממקומן...

יחד עם ההכשרה הגופנית דאגנו גם להכשרה תרבותית. היינו מתכנסים וקוראים מ„העתיד" ו„החלוץ" שהגיעו אלינו מהמרכז. קראנו והתוכחנו על נושאים שונים ובעיקר באיזו צורת יישוב נבור לנו כשנגיע ארצה. אלה צידדו בקיבוץ ואלה — בקבוצה ובמושב־עובדים. מדי ליל־שבת התקימו הרצאות על היסטוריה יהודית וכללית, תולדות הציונות, תנ"ך, תולדות תנועת העבודה בארץ ותולדות הספרות העברית. התקימו גם ערבי שאלות ותשובות, שהוקדשו, ביחוד, לנושאים ארץ־ישראליים.

בשנת 1925, בחודש אפריל, התקיימה ישיבה של ועד „החלוץ", בה אושרו חברים לעליה ארצה וליציאה להכשרה. בין אלה שאושרו לעליה מידית היו: בתיה ליובוביץ', שלום פולכוביץ ויוסף זאביעלא. בין אלה שאושרו להכשרה היו חנה טורינסקי, מנחם לוין ולוי קגן. יצאנו לאחוזה ע"י סטוצ'ין, לשם הכשרה חקלאית.

בסביבה זו נמצאו כ־10 נקודות־הכשרה. תמורת עבודתנו קיבלנו כלכלה ומקום לינה. החדר היה צר מלהכיל את כולם וחלק מאתנו לן באורווה. אנוסים היינו להקדים לשכב לישון מאימת כלבי השמירה.

היום הראשון בזיבול עבדנו בידים, ללא עזרת מכונות. המשגיח אמר לנו: איך תעבדו בארץ־ישראל, אם הנכם איסטניסים ובוחלים לקחת זבל־סוסים בידיים? כוונתו אחרת היתה — הוא ביקש לדכא אותנו ולבחון את כושר־עמידתנו. זבל־הסוסים ספוג היה באמוניאק, והוא הסב לנו סחרחורת וכאבי־ראש.

כעבור 3 ימים קיבלנו קילשונים וכך עבדנו כל תקופת הקיץ. בהתקרב סוף העונה בא פונט ממרכז „החלוץ" לתהות על קנקננו, דהינו, לראות הכשרים אנו לעליה ארצה. פונט בחן אחד־אחד בידיעת הארץ ובידיעת השפה העברית. נמצאתי כשר לעליה. חזרתי הביתה, ובחודש מארס 1926 עליתי ארצה.

בתקופת הבראשית מנה „החלוץ" בציחנוביץ כ־90 חבר וחברה. במשך הזמן שונה היחס ל„החלוץ" מצד יהודי העיירה וגדלה האהדה לו. ראו בו כפתרון האחד והיחידי למצוקה שהנוער היה שרוי בה ומנוף גדול לעליה ארצה. חברי „החלוץ" הורכבו משכבות שונות וממעמדות שונים: בני־עשירים, בעלי־מלאכה ופועלים חברו בו יחד. „החלוץ" ביטל והרס את המחיצות שברחוב היהודי. היה זה מיזוג מעמדות ושכבות. הוא נתן דחיפה גדולה לעליה ארצה. אך, עיקר העיקרים שבו היא ההוכחה שהוכיח קבל יהודי העיירה וקבל העולם כולו, שגם בני־נגידים ובחורי „ישיבה" מסוגלים לעבוד עבודה קשה ומייגעת וכי העבודה היא תמצית הוויתו של האדם.

בערטשע שטשיגאל
(אַמעריקאַ)

צו דער גרינדונג פונעם „החלוץ" אין ציעבאנאוויעץ

אין אָנפאַנג צוואַנציקער יאָרן האָט דער עקאָנאָמישער אויסראָטונגס־פּראָצעס פון דער אַנטיסעמיטישער פּוילישער רעגירונג אָנגענומען זייער שאַרפע פאָרמען. די יידישע באַפעלקערונג איז פאַרפאָלגט געוואָרן עקאָנאָמיש און פּאָליטיש.

די יידישע יוגנט האָט ניט געהאַט קיין צוקונפט אין פּוילן. אויף דער פּוילישער ערד, ווו דער ייד איז געבוירן געוואָרן און ווו זיינע עלטערן און אור־עלטערן האָבן געלעבט פון דור־דורות — האָט דער באָדן אָנגעהויבן צו ברענען אונטער די פיס. גראַבסקי'ס „עגלה" האָט געשלעפּט די לעצטע „בעבעכעס" פון דער אָרעמער יידישער היים.

די פּוילישע רעגירונג האָט אָנגענומען אַזעלכע שטייער־געזעצן, וואָס האָבן געטראָפן צום גרעסטן טייל דעם ייד, באַזונדערס אין יידיש־קאָמפּאַקטע געגענדן.

קבוצת חברי „החלוץ" בהכשרה בדולינג בשנת 1924
אַ גרופּע חברים פון „החלוץ" אויף הכשרה אין דאָלינג אין יאָר 1924
A Group of „Hachalutz" Members in „Hachshara" at Doling in 1924

ס'שטייען פון רעכטס צו לינקס: 1) חיים אטקס. 2) יצחק זליזר. 3) 4) אליהו פלדמן
ס'זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) משה פרבר. 2) שיינדל פּטאַטעק. 3) 4) שיינדל לב. 5) משה ווינר

די יידישע יוגנט האָט ניט געקענט לערנען אין די פּוילישע מלוכה־שולן, טראָץ דעם וואָס דער געזעץ האָט געגעבן גלייכע רעכט דעם ייד צוגלייך מיטן פּאָליאַק. יידישע קינדער אין ציעכאַנאָוויעץ זענען פאַרפאָלגט געוואָרן אין די פּוילישע שולן מיטן געשריי: „ייד, קיין פּאַלעסטינא!"

די אָרעמקייט האָט זיך אָנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן אין ציעכאַנאָוויעץ. דאַן האָבן די קינדער פון יידישע היימען דערפילט, אַז קיין אַנדער וועג איז ניטאָ אויסער עולה זיין קיין ארץ־ישראל. דער באָדן אין ציעכאַנאָוויעץ איז רייף געוואָרן פאַרן ציוניזם. דער שיבת־ציון געדאַנק האָט אַרומגעכאַפּט, כמעט, די גאַנצע יידישע יוגנט.

דאַן איז געגרינדעט געוואָרן דער „החלוץ", מיט דער לאָזונג פון הגשמה עצמית — זעלבסטפאַרווירקלעכונג. דער ציוניסטיש־סאָציאַליסטישער אידעאַל זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין מעשים! מ'האָט גערופן די יידישע יוגנט אין אונזער שטעטל זיך צו פּראָ־דוקטיוויזירן, פאָרן אויף הכשרה אין די קיבוצים. צענדליקער ציעכאַנאָוויעצער קינדער פון מיטל־שטאַנד און פון אָרעמע עלטערן זענען געוואָרן אַקטיוו אין „החלוץ". מ'איז געגאַנגען האַקן האָלץ און געטאָן אַנדערע שווערע פיזישע אַרבעט. א סך צאַרטע יידישע בחורות און בחורים, וואָס אַרבעט איז זיי געווען פרעמד, האָבן זיך באַדאַרפט צוגעוווינען צום אידעאַל פון אַרבעט.

לײדער האָבן מיר זיך אָנגעשטויסן אין אַ געגנערשאַפט פון אַ טייל פון אונזערע עלטערן, וואָס האָבן ניט געגלויבט, אָדער ניט געוואָלט צולאָזן דעם געדאַנק, אַז זייערע קינדער וועלן פאַרלאָזן זייערע היימען און בויען מיט אַזעלכער שווערער אַרבעט און מי אַ נייע היים פאַר זיך און פאַרן יידישן פאָלק. מ'האָט אונז געהאַלטן פאַר פוסטע פאַנ־טאַזיאָרן. ניט געגלויבט אַז די יוגנט מיט די צאַרטע הענטעלעך איז פעאיק צו שווערער האָרעפּאַשנער אַרבעט. אָבער, מיר האָבן פאַרלאָזט אונזערע היימען, טראָץ דער קעגנער־שאַפט פון אונזערע עלטערן.

מ'האָט מיר שפּעטער דערציילט, נאָכדעם ווי כ'בין אָפּגעפאָרן אויף הכשרה, און מיינע עלטערן האָבן ניט געוואָלט זיך געזעגענען מיט מיר, אַז ווען מ'איז געקומען צו זיי באַשטייערן פאַרן קק"ל — האָבן זיי געזאָגט: „מיר האָבן שוין געגעבן אַ קרבן פאַר ארץ־ישראל"

שרייבנדיק וועגן „החלוץ" פיל איך פאַר אַ הייליקן חוב צו דערמאָנען דעם אָנדענק פון מיין טייערן חבר משה'קע ווינער, וואָס איז אומגעקומען דורך די נאַציס. וואָס פאַר אַ גוטע נשמה איז דאָס געווען! משה'קע האָט געוווסט אַז כ'האָב ניט אויף הוצאות־הדרך צו פאָרן אין קיבוץ־הכשרה — האָט ער מיר און נאָך אַנדערע חברים באַזאָרגט מיט די געהעריקע געלט־מיטלען. משה'קע האָט געהאָלפן ניט נאָר אין אַזעלכע פאַלן, נאָר אויך ווען דער „החלוץ" האָט זיך געפונען אין פינאַנסיעלע שוועריקייטן האָבן מיר שטענדיק געפונען אין איהם די געהעריקע חבר'ישע הילף. זאָלן מיר געדענקען זיין נאָמען מיט ליבשאַפט און כבוד.

חנה בן־יוסף (פטשק)
(קרית־חיים)

„החלוץ" בשנות השלושים

השנים 4—1930 היו שנות שיא בפעולת סניף „החלוץ" בעיירתנו. בשנת 1930 שלח סניפנו את מרדכי זילברברג לסמינר העולמי של „החלוץ" שהתקיים בורשה, ובשובו עסק בהדרכה ובפעולת הסברה יחד עם יצחק ונעמי רוזן.

בשנת 1932 מנה הסניף כ־80 חבר וחברה. שכרנו בבית פרטי חדר גדול ופרוזדור

„החלוץ" בשנת 1929 „Hachalutz" in 1929 **„החלוץ" אין יאָר 1929**

עומדים מימין לשמאל: 1) **שמחה לב.** 2) **אברהם מונדרי.** 3) **חיים ווינר.** 4) **פייבל רוגובסקי.** 5) **נטע כהן.** 6) **אטיל פיינשטיין**

יושבים מימין לשמאל: 1) **מרדכי־דב זילברברג.** 2) **נעמי רוזן.** 3) **המורה יעקב גולומב.** 4) **יהודה לוין**

שורה שלישית, יושבים על הארץ: 1) **אליעזר טורינסקי.** 2) **נחמה זילברברג**

„החלוץ״ בפסח תר״ץ

„החלוץ״ אין פסח 1930

„Hachalutz" in Passover 1930

עומדים מימין לשמאל : 1) דב ווילקנסקי. 2) יגר. 3) יענטע פיקארביץ. 4) שמחה לב. 5) יונה שפירא. 6) זיסל רוזן. 7) סנדר גרודזינסקי. 8) 9) דבורה פלונסקי. 10) פנחס שדלצקי
יושבים מימין לשמאל : 1) יצחק קאגאן. 2) חיים־טוביה זלוטוגורה. 3) יעקב ווילקנסקי. 4) ברוך זילברברג. 5) מאנס מונדרי. 6) מנס יגר. 7) מרדכי־דב זילברברג. 8) נטע כהן. 9) טובה זאביעלא
שורה שלישית למטה, מימין לשמאל : 1) 2) 3) יגר. 4) משה שפירא.
5) נעמי רוזן. 6) חיה־אסתר זלוטוגורה. 7) ירוחם קרינסקי

שורה ראשונה (מלמעלה למטה) מימין לשמאל : 1) אטיל לב. 2) פלחוביץ. 3) שושנה יארמוס.
4) בנימין הולצמן. 5) פנינה אטקס. 6) יעקב רוזן. 7) פריידל דרייער. 8) לייבל יארמוס. 9)
10) 11) 12) 13) גושה מונדרי. 14) שרה פטאשק.
15) יעקב דנוביץ

שורה שניה, מימין לשמאל : 1) אוקרונגלי. 2) דבורה קופיטובסקי. 3) פטאשק.
4) שיינע גניאזדוביץ׳. 5) שמעון שלכטר. 6) חינקה פינקביץ׳. 7) אברהם לב. 8) פסח לב. 9) מישא בולנדר. 10) פנחס שדליצקי. 11) יוסף זרמסקי. 12) ישעיהו לב

שורה שלישית, מימין לשמאל : 1) פייגה קוקילקה. 2) יצחק בורשטיין. 3) 4)
5) גיטל מונצ׳רז׳. 6) שרה לאם. 7) סנדר וויסוצקי. 8) מנדל פטאשק. 9) רחל פליסקה. 10) אטיל לב. 77) פשה זשולף. 12) לאה מונדרי

שורה רביעית, מימין לשמאל : 1) לאה הולצמן. 2) יעקב יגר. 3) יעקב מישלר. 4) דבושה קופי־טובסקי. 5) חיה שטיינברג. 6) גונשר. 7) שמחה שווארץ. 8) נתן כהן. 9) פייגה שפירא.
10) חנה פטאשק. 11) רחל סקראנדה. 12) יוספה פקצ׳ר

שורה חמישית, מימין לשמאל : 1) יצחק רוזן. 2) אטיל פיינשטיין. 3) שמעון קפלן

„החלוץ" בשנת 1933

„Hachalutz" in 1933

דער „החלוץ" אין יאָר 1933

קטן, שקראנו לו בשם „פאַליש", בו היו החברים משוחחים שיחות־חולין על דא ועל הא.

הועד בשנה זו הורכב מחברים אלה: נעמי רוזן, יצחק רוזן, חנה פטשק, שרה קריבונוגי ושמעון שלכטר, ששימש כגזבר הסניף. את העבודה התרבותית והחינוכית ניהלנו בקבוצות. מקום חשוב בה תפס לימוד השפה העברית, ובשטח זה נעזרנו ע"י מורי בית־ספר „תרבות", שהדריכו אותנו בדבר בחירת החומר המתאים ואופן ניהול הפעולה החינוכית. יש לציין, שרוב־רובם של מורי בית־הספר „תרבות" היו ידידי תנועת ארץ־ישראל העובדת, והם חינכו את התלמידים ברוח החלוציות וההגשמה.

אולם, לא השלכנו יהבנו על המורים בלבד. היה לנו סגל מדריכים מעולה, שעשה עיקר הפעולה התרבותית. בעבודה בקבוצות הקדשנו מקום ניכר לקריאות מ„העתיד", „דבר" ו„המסילה". בהשפעת חומר קריאה זה נמצאו החברים, כאילו, במגע מתמיד עם מנהיגי תנועת העבודה בארץ.

קימנו תורת „החלוץ" לא רק להלכה, כי אם גם למעשה. ידענו, שכחלוצים נחיה בארץ על יגיע־כפיים, ולכן התחלנו להתכשר לכך. ארגנו פלוגות־עבודה, שחטבו עצים במאפיה של מיכלה וכן אצל בעלי־בתים אחרים, שבתחילה התיחסו אלינו באי־אימון, בחינת, מישחק־ילדים, המתפארים בגרזנים והמשורים שעל שכמיהם; אולם, לאחר שעשינו עבודתנו באמונה והפקנו תוצרת של ממש — עמדו משתאים למראה הפלא, כיצד תלמידי בית־ספר מטיבים לעבוד ואף עולים על „הגויים", שהם חוטבי עצים ושואבי מים מאומנים מקדם קדמתה.

העזרה ההדדית היתה מפותחת מאוד בסניף. כמו בכל העיירות, כן היו גם בעיירתנו אנשים עניים, שלא היה ביכולתם לממן את עלית הבן, או הבת, ארצה. באספה הכללית, שהיתה מתקיימת בשבת, נקבעו חברים, שמתפקידם היה לגייס את הכספים הדרושים להעלאת חבר מחוסר אמצעים ארצה. כגילוי אפייני לעזרה הדדית זו ישמש יצחק פטשק, שחסך מכספו, שבא לו בעמל־כפיו, לשם תמיכה בחברים שאושרו לעליה ולא היו בידם הוצאות־הדרך.

בשנים אלו היה „החלוץ" פעיל מאוד בועדת קק"ל. כנציגת „החלוץ" בועדה שב„אַלט־שטאַט" שימשה כותבת הטורים האלה. המורשה של הקק"ל, מר משה הולצמן, הכריז אז על מיבצע החדרת הקופסה הכחולה בכל בית יהודי. בפעולה זו תפסו חברי „החלוץ" מקום נכבד. החדרנו את הקופסה, אַפילו, לתוך בתים, שלא היו מנאמני התנועה הציונית. כדוגמא אזכיר את הספר הרצקה קלודה. כשנכנסנו אצלו אמר לנו, אף־על־פי שאיני מהציונים, אבל „שלח לחמך על פני המים" — יתכן שילדי יהנו פעם מזה. ואמנם, ניבא וידע את אשר ניבא — אשתו וילדיו נשארו בחיים ונמצאים בארץ.

בשנת 1932 שלחנו קבוצה גדולה לנקודות הכשרה שונות. בתוכה היו בין היתר: שמעון קפלן, יוסף זרמסקי, יעקב מישלר, בנימין הולצמן, פנחס שדלצקי, גיטל זאַביעללא, יוספה פקטשר, בריינדל דרייער, עליזה דרייער, שרה פטשק, ראובן מגדל וחוה פלונסקי. הם זכו כולם לעלות ארצה.

שמעון בן־יוסף (שלכטר)
(קרית־חיים)

מסע הגבורה של חלוצי ציחנוביץ באניה ולוס (WELOS)

שנת 1934. הממשלה המנדטורית החלה להגביל את ממדי העליה, ותנועת „החלוץ" הועמדה במצב חמור. מספר החלוצים שאושרו לעליה הלך וגדל, והסרטיפיקטים שהיו בידי משרד־העליה לא עמדו בשום התאמה למחנה הגדול של חברי תנועות הנוער החלוציות שציפו לעליה.

בתקופה ההיא החליט מרכז „החלוץ" החלטה נועזת ורבת־סכנות — להעלות ארצה בעליה ב׳ את אלה שאושרו לעליה ע"י קיבוצי־ההכשרה ולא השיגו עבורם סרטיפיקטים. למטרה זו שכר המרכז אניה יוונית בשם „וולוס", בעלת קיבול של 3.000 טונות, שמתחילת ברייתה נועדה להוביל בקר ומיטענים שונים, ולא לשימושם של בני־אדם.

בחו.ר שקיבלנו ממרכז „החלוץ" נאמר בשפה ברורה ופשוטה, שההפלגה באניה זו כרוכה בסכנה גדולה, הן מצד גלי־הים הזדוניים והן מצד ממשלת המנדט, שעינה פקוחה על חופי־הארץ. אזהרה זו לא הרתיעה ולא ריפתה ידי הכמהים לעלות ארצה, והתארגנה קבוצה בת 380 איש (בתוכם 80 בחורות) מ„החלוץ", „העובד", „השומר־הצעיר" ו„גורדוניה", שהתלקטו מפולין ומארצות הבלטיקום. התכוננו לנדודי המרחקים וברית כרותה לעיניהם לחתור ולהגיע לחופי הארץ. בקבוצת נחשונים זו נמצאו חמשה חלוצי ציחנוביץ: ראובן מגדל, חוה פלונסקי (מגדל), מנס מונדרי, יצחק בורשטיין ושמעון שלכטר.

תארנו להורינו, ללא כחל ושרק, למה אנו מתבקשים ומה צפוי לנו. הם קיבלו דברינו בלבבות מדוכאים ואיחלו לנו, שמן־השמים יסייעו בידינו.

יצאנו באישון־ליל, אפופי סודיות מוחלטת. פרט להורינו, לא ידע איש על צאתנו. חששו, שמא עוף השמים יוליך את הקול לממשלת המנדט, ונקטנו, לכן, במישנה זהירות. הגענו בעגלה לצ׳יז׳ב ומשם עשינו דרכנו ברכבת לורשה. ריכזו אותנו במקום שדמה למחנה ריכוז. אחרי שהיה של 3 ימים במחנה זה, העלונו על רכבת, שהסיעה אותנו לנמל ואַרנה שבבולגריה. בנמל עגנה האניה „וולוס", אניה קטנה ורעועה, שבקושי אפשר היה לדחוס בה 100 איש. באין ברירה הסתדרנו במחסנים וכן על הסיפון.

כשהתרחקה אנית־רפאים זו מהחוף כדי כמה קילומטרים, טעמנו טעמם של איתני הטבע. היתה זו תקופת הסתיו, בה הים האגיאי סוער וגועש מאוד. האניה נמסרה לשבט ולחסד של הגלים הזדוניים וכמעט שחשבה להישבר. באחד הלילות נרדם המלח־

חלוצי „וולוס" עם חבריהם שאושרו לעליה — די „וועלאָס" חלוצים מיט אַ גרופּע חברים

Members of „Halutz" for Aliya by the Ship „Vellos" together with their Friends

עומדים מימין לשמאל: 1) יצחק בלוטמן. 2) גיטל זאַביעלא. 3) שרה בלוטמן. 4) שמעון שלכטר. 5) הניה וינר. 6) מאַנס מונדרי. 7) חנה פלונסקי. 8) 9) פסח לב

שורה שניה מימין לשמאל: 1) יצחק בורשטיין. 2) דבורה ליכטנברג. 3) חיים איינבינדר. 4) קלמן 5) ראובן מגדל. 6) יונה שפירא

התורן וכפשע היה בינינו לבין עליה על שרטון. למזלנו התעורר משנתו ברגע הנכון והצילנו מרדת למצולות־ים.

כך טלטלונו סופה וסער. כל הדרך ריקה היתה מיבשת סביב — רק ים ושמים. לילות בהירים ליוונו. פחדנו, שקץ כל בשר בא ולא נצליח להחזיק מעמד נוכח סופה שכזאת. בלילה השמיני לנדודינו עגנה האניה בחוף נתניה והצלחנו להוריד 60 איש. מחמת הסערה הגדולה, הכרח היה להפסיק את פעולת ההורדה עד שישתוק ים. נלחמנו ברוחות, אך ראינו שעמלנו לשוא והאניה סובבה לאחור.

למחרת, לעתותי־ערב, התקרבה אלינו דוגית ובה 10 מאנשי ה„הגנה", שעודדו אותנו וכיוונו את האניה לאי היווני סירוס *. במקום זה שהינו 10 ימים עד שחלפו לילות־

---

* Syros — אי בים האיגיאי

הירח. במעטה האפלה יצאנו שוב לדרך. חמת המים שככה והשתעשענו בתקוה, שהפעם נצליח להגיע לחופי־הארץ. תקוה זו היתה סם־חיים לנו, כי המצב באניה היה ללא־נשוא. האוכל ניתן בצמצום והמים במשורה. ישבנו על הסיפון, קלטנו איושות הרוחות הנושבות והסתכלנו דומם ברקיע.

בהיותנו אחוזי הרהורים, התקרבה האניה, באחד הערבים, לסביבות חיפה. מרחוק נצנצו אורות העיר. כל הנוסעים רעדו מגיל וחרש ברכו בלבותיהם את המולדת הנכספת. חולקנו לקבוצות והתכוננו לרדת. האניה השליכה עוגן, אולם התקרבה אלינו סירה ומפקדה הזהירנו, שעלינו להפוך את ההגה ולסוב לאחור, כי הבריטים גילו עקבותינו ושמו לנו מארב. כף־הגורל שוב הדיחה אותנו מחופי־המולדת ודמינו בנפשותינו שלא נראה נופה לנצח. חיפה אבדה במרחק מן העין.

ושוב החלו הטלטולים בלי כוון ובלי דרך. הים הלך וסוער ובמוח ניקרה השאלה האיומה: עד מתי? עד מתי נהיה מורדפים כחיות־השדה? עד מתי ידלקו אחרינו הבריטים, כאילו היינו פירטים, שודדי־ים? עד מתי ירדפו אחרינו בחרון־אפם דרך ימים גועשים וננוע בין מים למים? לא ידענו מאין תבוא התוחלת. פתאום התקרבה אלינו סירה. האחראי עלה על הסיפון ושאל, אם אפשר להתחיל בהורדת האנשים. התשובה היתה חיובית. אולם, מאחר ואנשי־הסירה לא הזדהו בסיסמה שהוסכמה בינינו, עורר הדבר חשד שהימם לבותינו. ואמנם, מיד הוארו השמים ברקטות וראינו בריטים חמושים כהלכה. מוכי־בהלה השתטחנו על הסיפון והאניה חמקה מהמלכודת ללב־ים. האופל הליט דרכנו.

הפגישה עם הבריטים, שכבוד מלכותם השתרע על הים, כיבתה בנו כל שביב־תקוה להגיע לחופי־הארץ. ננעל בפנינו כל שער. ראינו את עצמנו עלובי־גורל התועים מני מים למים. היינו בכל רע. מלאי המזון והמים אזל. רבים מאתנו הגיעו לאפיסת הכוחות.

בשעת הפלגתנו בים, נפוצו שמועות נוראות בציחנוביץ, שאחת מסירות ההורדה התהפכה ושמונה מאנשיה טבעו. כל אחד מההורים חשש שהאסון פגע בו וספדו מספד־תמרורים לבניהם שנטרפו בגלי־מצולה. ההורים המסכנים נסעו למרכז „החלוץ", כדי לקבל ידיעות מהימנות, אבל חזרו בלבבות דוויים, כי לא הפיקו תושיה מדברי הארגעה של נציג המרכז.

בהגיענו לסלוניקי, עלה על האניה הח' סורדלוב, ושאלתו הראשונה היתה, אם אין בינינו נעדרים. מפיו נודע לנו, שבאחד העתונים פורסם, כי 12 איש טבעו ותשעים נכלאו בבית־סוהר. הוא ניחם אותנו שלא ניפול ברוחנו, כי לאחר שיצאנו בשלום מזדון הגלים יעלונו ארצה בדרך ליגלית. תקותנו היתה מהולה בפחד ודאגה כרסמתנו, שמא הגורל המר עוד יוסיף ליסרנו. חודש ימים עגנה האניה בסלוניקי. משם הפלגנו לפיראוס. עזבנו את „וולוס" ועלינו על אניה אחרת, שעשתה דרכה לקונסטנצה.

הממשלה הרומנית הרשתה לנו לעזוב את האניה, בתנאי שנצא ברכבת סגורה

וחתומה לאדמת פולין. הממשלה הפולנית סרבה לקבלנו, אולם הסכימה שנשאר זמנית בעיירת־הספר זלשצ׳יקי, שמהקצה האחד של הגשר עמד משמר פולני ובקצה השני — משמר של חיילים רומניים.

בהתחלת דצמבר 1934, אחרי 3½ חדשי נדודים, לבושים בגדי־קיץ, הגענו לקור החזק שבזלשצ׳יקי. האוכלוסיה היהודית קיבלתנו בחמימות ועזרה לנו במה שיכלה. כעבור חודש ומחצה עלו כל העולים ארצה בדרך ליגלית.

מן הראוי לציין, שתלאותינו לא הרתיעו את הנוער הציוני בציחנוביץ והוא המשיך לעלות ארצה בדרך בלתי ליגלית. בדרך זו עלו ארצה בשנת 1939 ראובן פטשק, טוביה פרץ, שלמה זלוטולוב ז״ל ומיכאל קולאַסקי.

האניה „וולוס" על נוסעיה מהוה דף של עלילות גבורה בתולדות „החלוץ" בפולין בכללו ובתולדות סניף „החלוץ" בציחנוביץ. במעשה זה השתלב הסניף שבעיירתנו באחד המיבצעים הנועזים, באחד ממאבקי הגבורה וההעפלה המכונים בשם „עליה ב׳".

צבי אלישר (קמינקובסקי)
(בני־ברק)

„החלוץ הצעיר" בעיירתנו

ראשיתו של סניף „החלוץ הצעיר" בציחנוביץ נעוצה בבית הספר „תרבות" במקום. בוגרי בית־הספר בשנת 1925 היו ראשוני „החלוץ הצעיר". מניעי התארגנות הנוער הזה בתנועת הנוער החלוצית היו: החינוך הציוני שקלטו התלמידים בבית־הספר, הצרכים החברתיים ומרץ הנעורים בתקופת ראשית ההתבגרות, שהיו זקוקים לפורקן באפיקים נאותים, והמופת של „החלוץ" המבוגר שנוסד לפני כן וקסם לנו הצעירים.

משנוסד סניף „החלוץ" המבוגר בעיירתנו היתה אחת הפעולות של חבריו, בצוע עבודות גופניות ומלאכות שונות כהכשרה לקראת עליה וחיי עבודה. בעיירתנו נראו אותה שנה בחורי „החלוץ", המחזרים על פתחי בעלי־הבתים כשמשורים וגרזנים על שכמם, ומבקשים להשכיר עצמם כחוטבי עצים. וכשהצליחו לאחר שדולים לקבל עבודה, ומאחת החצרות נשמע קול נסור צורמני ועליז, מיד היינו, אנו הצעירים, מקיפים את קבוצת החלוצים העמלים ושוהים בחברתם.

בהערצה מהולה במדה לא מעטה של קנאה, היינו מסתכלים בבחורים היהודים העובדים במרץ ובשמחה ומצליחים בעבודתם לא פחות מחוטבי־העצים הגויים, שהורגלנו לראותם עד אז עוסקים במלאכה זו.

זכורה לי במיוחד מלאכה אחת שעשתה קבוצת חלוצים וחלוצות כזאת. היה זה, דומני, בזמן גאות הנהר, כשזרמי מים אדירים פרצו את אחד הסכרים והיה הכרח לסתום בעפר את הפרצה ולרסן את איתן הטבע המשתולל. החלוצים והחלוצות עבדו במרץ, בזריזות ובכשרון מעשה, ועוררו את השתוממות כל הצופים בעבודה ובתוכם גם גויים, שלא היו רגילים לראות יהודים עוסקים בעבודה שחורה. הרגשנו אז: בחורים אלה לא יכזיבו, הם יעלו ארצה, יעבדו, יבנו וישתרשו בה; ונתעורר הרצון ללכת בעקבותיהם. וכשכינסו שליחי „החלוץ" המבוגר, בתיה לובוביץ ומנחם לוין, אספת בוגרי בית־ספר „תרבות" על מנת לארגן וליסד סניף „החלוץ הצעיר", נרשמו משתתפי האספה, רובם ככולם כחברים לסניף. באספה זו הכרנו לראשונה גינונים פרלמנטריים ודרכי דיון והכרעה דמוקרטיים. דרכים אלה שמשו לנו דוגמה באספות הבאות, שנהלנו באופן עצמאי, ללא עזרת שליחי „החלוץ" המבוגר.

מורי בית־הספר „תרבות" נענו ברצון לפניתנו והקדישו מזמנם ומכוחם, ללא שכר, למתן שעורים בסניפנו על נושאים שונים. המורה ר' משה־דוד הלר הרצה פרקים

בתולדות הציונות. אז הכרנו לראשונה את השמות משה הס, פינסקר ועוד. אפקינו המחשבתיים וההשכלתיים התרחבו. אמנם, קלטנו גם, מתוך האזנה להרצאות או מתוך קריאה בחוברות שפורסמו על־ידי תנועת „החלוץ", מושגים ומונחים, שתוכנם לא תמיד היה מחוור לכולנו כל צרכם, אף־על־פי־כן היה בהם מן המגרה והמעורר להמשיך וללמוד, על מנת להרחיב ולהעמיק את הדעת.

בין המושגים החדשים היה כמובן „סוציאליזם", שעורר התענינותנו ומשך את לבנו. רבים בתוכנו היו בטוחים שכל אדם גדול דוגל בתורה זו. וכשאחד המרצים בסניפנו חבר „החלוץ" המבוגר, פנחס אברמסון, שקרא ושוחח אתנו על נושאים ספרותיים, שוחח פעם על ה„עדי" למופסן, היינו בטוחים שהרעיון היסודי בנובלה זו הוא רעיון סוציאליסטי: החלוקה הבלתי צודקת של הנכסים בחברה הצרפתית היא שגרמה לסבלם של גבורי הנובלה; והתוכחנו בעקשנות עם המרצה שנסה להעמידנו על טעותנו.

בראשונה התנהלו פעולות „החלוץ הצעיר" באחד מחדרי ביה"ס „תרבות" ומתוך כך היו מצומצמות. אולם אחר־כך כששכרנו מעון מיוחד („לוקאַל" — כפי שכונה אז בלע"ז) בביתה של משפחת קוטיק שברחוב מלץ, התרחבו הפעולות. נוספו מקצועות ונושאים לשעורים ולהרצאות. אחד המקצועות האלה היה גיאוגרפיה של ארץ־ישראל, שכונה אז בשם פלסטינוגרפיה. המרצה היה חבר „החלוץ" המבוגר שלמה שטיין. מקצוע זה לא נלמד אז בבית הספר שבעיירתנו, וכל ידיעותינו על ארץ־ישראל, אם לא להביא בחשבון את הידיעות המקוטעות מקריאת עתונים או מסיפורי שליחי הארץ, היו שאובות בעיקר מהתנ"ך ומפרקי ספרות מעטים. ארץ אבותינו הצטירה, איפוא, בתודעתנו, כעין ארץ־ישראל של מעלה, כהגדרת מנדלי מוכר ספרים. על כן היה בשעורים הנ"ל על ארצנו, גבולותיה, אַקלימה, ישוביה החדשים ואוכלוסיתה המעורבת (כשהם מומחשים ע"י מפת קיר גדולה של ד"ר קליין, הוצאת וינה) משום מגע ראשון עם ארץ־ישראל הריאלית.

בין המרצים בסניפנו בחדשי הקיץ היה גם המורה דב קפלנסקי ז"ל, בוגר סמינריון למורים. כיון שלא עבד כמורה בציחנוביץ הקדיש מזמנו לסניפנו בימי פגרת החופש שלו. הוא נתן שעורים בבוטניקה. הכרנו אז לראשונה את שלבי הנביטה של הצמח, את מבנה הזרע, חלוקה סיסטמטית של צמחים ועוד. הואיל ומקצוע הבוטניקה לא נילמד אז בביה"ס „תרבות" בעיירתנו, על כן היוו שעורים אלה בשבילנו לא השלמת ידיעות בלבד, אלא גם ראשית הכרת פלאי הטבע וסודותיו. הם תרמו, איפוא, תרומת מה לחנוכנו והכשרתנו החלוצית.

היה בשעוריהם של שני המדריכים, שלמה שטיין ודב קפלנסקי, חדוש נוסף — ההברה הספרדית. עד אותו זמן למדנו ודברנו עברית בבית הספר ומחוצה לו בהברה האשכנזית. הדיבור בהברה הספרדית בפי המרצים הנ"ל עם ה„ריש" הלשונית וה„למד" הרכה נוסף להקפדה על הנגינה הנכונה, המלרעית על־פי־רוב, משכו חוט של חן לשפתנו,

„החלוץ־הצעיר” בשנים 1933־4 — דער „החלוץ־הצעיר” אין די יאָהרן 1933־4

The „Young Halutz" in 1933-4

עומדים מימין לשמאל: 1) עדנה זילברברג. 2) פיינשטיין. 3)
4) יהודה ארבובסקי. 5) אוקרונגלי. 6) עקיבא שטרן. 7) גיטל זאבילא. 8) פייגע יסקולקי.
9) יענטל ווינוביטש. 10) פראדל בלוטמן. 11) עטיל לב. 12) 13) שמואל זשולף
יושבים מימין לשמאל: 1) נחה בלוטמן. 2) מרדכי־דב זילברברג. 3) יצחק רוזן. 4) פסיה קלקה.
5) פייגה קוקילקה. 6) טובה בלוטמן. 7) דראפטשיק. 8) דבורה שורץ. 9) אטיל לב.
10) שושנה ירמוס
שורה שלישית למטה — מימין לשמאל: 1) אסתר טוכמן. 2) הינדה קגן. 3) תמר ליכטנברג.
4) מיכלה זשולף. 5) דראפטשיק. 6) בתיה זשולף

ושיוו לה בעינינו קסם מיוחד. והיה גם בזה משום הכשרה לקראת מלוי היעוד החלוצי — עליה לארץ.

מלבד שיחות, הרצאות, שעורים וערבי־בידור נעשו על ידי חברי סניפנו פעולות צבוריות ותרבותיות. נתארגנה להקה דרמטית אשר הציגה, דומני, שתי הצגות פומביות בעברית. חברי הסניף לקחו חבל פעיל בפעולות ההתרמה לקרנות הלאומיות. כן סייעו להסתדרויות הציוניות בתעמולה המשותפת בבחירות לסיים (פרלמנט) הפולני, ועוד.

מתוך שאיפה (בהתאם לתכנית הפעולות של „החלוץ הצעיר”) לקנות הרגלים וראשית הכשרה לעבודה גופנית וחקלאית, התקנו ועיבדנו גן־ירק. בראשית הקיץ של 1925 בחרנו במגרש עזוב בקרבת הנהר, עדרנוהו באתים וזרענו בו מירקות העונה. מים להשקאה היינו שואבים ומביאים בדליים מן הנהר הקרוב.

ימי עמל רבים השקענו בעבודות הגן: בהכשרת הקרקע, בנכוש העשבים השוטים ובהשקאה. כן הקדשנו שעות רבות לשמירה על היבול מפני גנבים, שפקדו את הגנה לעתים. מחיר עמל כפינו הוקדש לכסוי הוצאות הסניף. הריוח החמרי לא היה רב, אמנם, אולם לעומתו גרמה לנו סיפוק רב העבודה הגופנית, עבודת האדמה בחיק הטבע, שנעשתה מתוך אהבה והכרה שאנו עוסקים בהכשרה חלוצית.

בזמן הראשון לקיום „החלוץ הצעיר" עמדתי, כמזכיר הסניף, בקשר מכתבים הדוק ומתמיד עם מרכז „החלוץ הצעיר" שבורשה. ממנו קבלנו הוראות והדרכה בעבודתנו. בקיץ של שנת 1926, כשרוב חברי הסניף עזבו את ציחנוביץ על מנת לצאת לכרכי פולין: ורשה, וילנא וגרודנו לשם לימוד בבתי ספר על־יסודיים, נתפרדה החבילה ונפסק קיום הסניף. אולם ההפסקה היתה זמנית. כעבור זמן נתחדש קיומו ע"י נוער מתבגר חדש, שרובו התגייס מתלמידי ביה"ס „תרבות".

„החלוץ הצעיר" תרם תרומה לא מעטה להשלמת החינוך הציוני־חלוצי של הנוער המקומי. חלק מחבריו נצטרפו, כאשר התבגרו, לשורות „החלוץ" המבוגר, ואף אלה אשר יצאו ללמוד בבתי־ספר תיכוניים, נשארו נאמנים לערכים הלאומיים והחברתיים של תנועת „החלוץ" הארץ־ישראל העובדת.

יעקב לב
(תל־אביב)

ה„פרייהייט" בציחנוביץ

„פרייהייט", שנוסדה ע"י מפלגת פועלי־ציון ימין, חוללה מהפכה גדולה בקרב הנוער היהודי בציחנוביץ. היא הרסה את המחיצות בין השכבות הסוציאליות השונות ומיזגה בקרבה בני בעלי־מלאכה ובנים ובנות של בעלי־בתים. היה זה חזיון מופלא וראשוני במציאות הסוציאלית של ציחנוביץ. מעמדות שונים נפגשו!

„פרייהייט" עסקה בהרקת קופסאות קק"ל, הפצת שקלים לקונגרס ואיסוף כספים

יום־פרח לטובת קפא"י

אַ בלימל־טאָג פאַר קפא"י („קופת פועלי ארץ־ישראל"—דער ארץ־ישראל אַרבעטער פאָנד)

A Flower-Day for the Benefit of „KAPAI"
(The Fund of Jewish Workers in Eretz-Israel)

עומדים מימין לשמאל: 1) מלכה דיננזון. 2) אשר רצ'ימורה. 3) יצחק שטיין. 4) חנה זילברברג. 5) יואל וילצ'יק. 6) רחל רוזן. 7) שיינדל פטאַשק. 8) פנחס אברמסון. 9) פייבל פאַקצאַז'. 10) בערטשע שצ'יגאַל

יושבים מימין לשמאל: 1) בערל וילקנסקי. 2) טעלצע קפלן. 3) צמח מנדלסון. 4) רוחמה זילברברג. 5) אלי לרמן („אלי קטונתי")

למען קפא״י (קופת פועלי ארץ־ישראל), אולם מתוך שגרסה את המאבק הפוליטי והצבורי בגולה — סייעה למפלגה בשעת מערכת הבחירות לעיריית ה„אַלט־שטאַט״, והיא זכתה בציר אחד בעירייה. שמו היה לייבל בלום. גם בשעת הבחירות ל„סיים״ עמדה „פרייהייט״ לימין המפלגה במאבקה עם „פועלי־ציון שמאל״ וחוגי הימין שבציונות.

„פרייהייט״ היתה ביסודה תנועה חינוכית. הפעולה התרבותית התבססה על לימוד משנותיהם של אבות הציונות והסוציאליזם היהודי — הרצל, הס, ויתקין, סירקין וברוכוב. זכינו למדריכים מסורים, שביניהם היו פייבל פקצ׳רזש, דב ווילקנסקי, בערטשע שצ׳יגל ופנחס אברמסון (שלא היה חבר המפלגה).

כמו כן יזכרו לטוב שני מורי בית־ספר „תרבות״ יעקב גולומב ומרדכי ארקדר, שהיו מפעילי „פועלי־ציון ימין״ ומסרו לא־מעט מזמנם לפעולות ההדרכה ב„פרייהייט״.

בזכות פעולה מבורכת וענפה זו, הלכה „פרייהייט״ מחיל אל חיל, תפסה מקום חשוב בחיי הנוער בציחנוביץ וריכזה בתוכה למעלה מ־100 נערות ונערים.

בשנת 1926 נפל דבר בציחנוביץ, שחששנו שהוא עלול לזעזע אשיות „פרייהייט״, ולא רק אותה בלבד. וזה הדבר: בשנת 1925 עלתה ארצה קבוצת חברי „החלוץ״ — שלום־יצחק פולכוביץ, יצחק זליזה, קגן, יוסף זאביעלא, בתיה ליובוביץ׳, מנחם לוין, משה שפיטלניה, אלתר־אליהו פלדמן, אלתר ברוידה ושלמה שטין. פרט לבתיה ליובוביץ׳ ומנחם לוין ופרט למשה שפיטלניה, שנפטר בארץ — ירדו כל חברי קבוצה זו מהארץ. פלדמן היגר לארצות־הברית ויוסף זאביעלא — לארגנטינה. האחרים חזרו מיואשים לציחנוביץ. הופעתם בעיירה השפיעה לרעה על הנוער החלוצי, שהתעתד לעלות ארצה, אבל חברי „פרייהייט״ (וגם הנוער החלוצי האחר) „הציצו״ בהם ולא „נפגעו״, כי ארץ־ישראל היתה מושרשת עמוק בלבותיהם, וכל רוחות היאוש שבעולם לא היה בכוחן לעקרה. התנועה יצאה מאוששת מהלכי־הרוח של תבוסנות שהפיצו יורדים אלה.

אירוע מרכזי בתולדות „פרייהייט״ בציחנוביץ היה הכינוס המחוזי של נוער זה בעיירתנו בשנת 1928, שהשתתפו בו גם בני־נוער מהעיירות הסמוכות צ׳יז׳ב, זמברוב, בריינסק, ויסוקי־מזוביצק, ביעלסק, סמיאטיטש ובודקי. נתכנסו כ־600 נערות ונערים.

ואירוע בתוך אירוע היתה העצרת ההמונית במרכז השוק בשבת אחר־הצהרים. כל חברי „פרייהייט״, עָל הדגלים האדומים ודגלי כחול־לבן, באו לעֲצרת זו, שבמרכזה עמד נאומו של חבר המרכז לייבל שפיזמן. אולם, אירעה תקרית, שעלולה היתה להסתיים בשפיכות דמים. אם כי קבלנו מהמשטרה רשיון כדת וכדין לעריכת העצרת, נרתעה בראותה את מאות בני־הנוער על שפעת הדגלים האדומים וכן את יהודי העיירה, שרבים מהם באו לחזות במחזה מרהיב־העין — ביטלה את הרשיון והחלה לפזר בכוח את הקהל.

נאלצים היינו להתפזר, שמרנו בכל כוחותינו על הדגלים שלא יחוללו בידי המשטרה, וחזרנו לאולם. העצרת נסתיימה במוצאי־שבת.

כינוס זה עשה רושם גדול גם בציחנוביץ וגם בסביבה, כי חזיון מרהיב־עין זה,

דער קאָמיטעט פון „פרייהייט" אין יאָהר 1927 ועד „פרייהייט" בשנת 1927

Committee of „Frayait" in 1927

עומדים: מימין — יעקב לב. משמאל — שמחה שואַרץ

יושבים מימין לשמאל: 1) אטל ווינשטיין. 2) יואל ווילצ'יק. 3) רחל רוזן. 4) אשר רצ'ימורה

בהתכנס נוער ציוני־חלוצי מאורגן בהמוניו על דגליו — דבר כזה ראתה עיירתנו בפעם הראשונה.

מראשית ייסודה של „פרייהייט" עד שנת 1930 הורכב הועד מחברים אלה: אשר רצ'ימורה, רחל רוזן, יעקב לב, שמחה שורץ (ניספה בתאונת־עבודה בארץ) ויואל וילצ'יק. כל אלה עלו ארצה, פרט לוילצ'יק שנשאר בעיירה וניספה בשואה.

מבין פעילי „פרייהייט" בשנים שעד 1930 נמצאים בארץ יצחק רוזן, יוספה פקצ'ר, יצחק בורשטיין, דבורה ליכטנברג, זילברברג, ראובן וחוה מגדל וטובה זאביעללא.

במאורעות 1929 הראו חברי „פרייהייט" את מישנה דביקותם בארץ־ישראל. עמדה אז ליפול הכרעה גורלית במרכז „החלוץ" — לשלוח ארצה בכל הדרכים האפשריות והבלתי־אפשריות — נוער עברי מהתפוצה, להשתתף במערכת ההגנה על הישוב העברי מפני הפורעים הערביים. עשרות חברי „פרייהייט" בעיירתנו הודיעו מיד למרכז על נכונותם לעלות ארצה, למרות הסיכון הכרוך בכך, כדי לחזק את כוחות־הבטחון היהודיים בארץ.

פעילי ארגון הספורט „קראַפט" שעל־יד „פרייהייט" בשנת 1928

דער אַקטיוו פון אידישן אַר־בעטער ספאָרט־קלוב „קראַפט" ביי „פרייהייט" אין יאָהר 1928

The Actives of the Sport-Club ,,Kraft" in ,,Frayait" in 1928

עומדים מימין לשמאל :
1) 2) משה דראַפטשיק
יושבים מימין לשמאל :
1) 2) לייבל בלום
3) בערל ווילקנסקי

אם כי ציחנוביץ היתה, במידת מה, פינה נידחת, רחוקה 18 ק"מ מתחנת רכבת, בכל זאת זכתה מפלגת „פועלי־ציון" ו„פרייהייט" בתוכה לביקורי חברי המרכז. ביקרו אצלנו : לייבל שפיזמן, אהרן ברדיצ'בסקי, טיגר, פוליושקה, ריטוב, המהנדס רייס וד.ב. מלכין (שלא היה חבר רשמי במפלגה). הם הופיעו באספות פומביות, שמשכו קהל רב.

„פרייהייט" יסדה את ה„סקאוט־יוגנט", מגיל 13—14, שנשא אופי של צופיות

☚

שורה ראשונה (מלמעלה למטה) מימין לשמאל : 1) יצחק־נחום בולנדר. 2) וויאדרה. 3) מישקע בולנדר. 4) יצחק פרלשטיין. 5) ברכה קאַוקה. 6) בערטשע שצ'יגאַל. 7) שרה בלוטמן. 8) סמיאטיצקי. 9) שמואל קירשנבוים

שורה שניה : 1) פייבל פקצ'ז'. 2) יהושע פיאַנקו. 3) חיים־פסח זשולף. 4) מיכלע שצ'יגאַל. 5) משה־יחיאל לב. 6) טובה זאביעלא. 7) שרה 8) ראובן מגדל. 9) חוה פלונסקי. 10) יעקב ווילקנסקי. 11) אטיל פיינשטיין

שורה שלישית : 1) חיה דרייער. 2) ברל פאַרצ'בסקי. 3) מונצ'ר. 4) משה שפירא. 5) ביילע איטקס. 6) יצחק בורשטיין. 7) פריידל לב

שורה רביעית : 1) אשר רצ'ימורה. 2) רחל רוזן. 3) משה קאַגאַן. 4) משה'ל דראפטשיק. 5) יוספה פקצ'ר

חברי „פרייהייט"

Members of ,,Frayait'

יידיש־סאָציאַליסטישע־אַרבעטער „יוגנט־פרייהייט"

וציונות. ארגון זה קלט בקרבו כמה עשרות בני־נוער, שעיקר עיסוקם היה הספורט. כשהתבגרו נכנסו ל„פרייהייט". ארגון זה התקיים שנה־שנתיים בלבד, ולא היה לו המשך.

כמו־כן יסדנו גם קבוצת כדור־רגל בשם „קראַפט" („הכוח"), שמשכה אליה הרבה נערים. בין השחקנים הבולטים והמצטיינים היה ישעיהו גז׳יביזש. הקבוצה שיחקה בעיירה וגם בסביבה ונזקפו על־חשבונה נצחונות לא־מעטים.

חברי „פרייהייט" פעילים היו גם ב„סטודיה הדרמטית" שבעיירתנו והצטיינו בהופעותיהם. ביניהם היו יצחק פרלשטיין, יצחק רוזן, ראובן מגדל, אשר רצ׳ימורה, שמחה שורץ, אטיל פיינשטיין, שלמה קגן, משה קגן וברכה קאַוקה.

מציאותם של רבים מיוצאי „פרייהייט" בארץ מעידה על שרשיה העמוקים של תנועה זו בתנועה הציונית.

שלום כהן
(רמת־גן)

הבית״ר בציחנוביץ

עיירתנו היתה עיירה ציונית. שקקו בה חיים ציוניים. מפלגות ציוניות מכל צבעי־הקשת פעלו בה. אירגוני־נוער ציוניים היו תפארת העיירה. חלומות וכיסופים לציון היו, כמעט, לנחלת הכל בעיירה מופלאה זו.

בתוך שרשרת־פנינים זו של אירגוני הנוער השונים התבלטה בית״ר בייחודה. בשנת 1927 באה אלינו קבוצת צעירים מהעיירה הסמוכה סמיאטיטש, כדי לארגן סניף

קבוצת „אחיות״ בסניף בית״ר בשנת 1928 בהדרכת ה„אחות״ חנה אברמסון
אַ גרופּע „שוועסטער״ פון בית״ר, יאָהר 1928, אונטער דער לייטונג פון דער „שוועסטער״ חנה אַבראַמסאָן
A Group of „Sisters" in Beitar in 1928
under the Guidance of the „Sister" Hana Abramson

עומדות מימין לשמאל: 1) חנה אברמסון. 2) רחל ז'ורב. 3) שרה מייזלר. 4) שרה וילקנסקי. 5) הודיל פלחוביץ. 6) שפרה קגן. 7) פשה בלוטמן. 8) אלקה גרודקי. 9) פייגל פליגל. 10) שיינע־רחל פיינשטיין. 11) הניה שלכטר. 12) הניה איידעם
יושבות מימין לשמאל: 1) חנה מאַנקוטה. 2) רחל שוידר. 3) חנה פטאַשק

„ברית־טרומפלדור"־„השחר" גם בציחנוביץ. כהרף עין התפשטה הידיעה בקרב הנוער המקומי, בעיקר, בין תלמידי בית־הספר „תרבות". התחילו לנהור צעירים, שביקשו לספחם ל„השחר", שנתמזג לאחר־מכן עם בית"ר. הלהט הציוני, התשוקה לציון, הגעגועים על התחדשות האומה, הידיעות שהגיעו מהארץ על מפעל הבנייה והפרחת השממה, ובראש וראשונה החינוך הציוני שקיבל הנוער בבית־הספר „תרבות" — הם שיצרו את הרקע ופילסו את הדרך לבית"ר.

אולם, בית"ר ינקה לא רק מהכיסופים לציון, כי אם גם מהמועקה הכבדה, שסוכת חיינו בגולה היא סוכת־ארעי, ואפילו, רוח מצויה עלולה לקעקע אותה. ידענו, שאנו זרים בגולה וכאלה נהיה תמיד. פעלה גם תחושה בלתי־מודעת, שבלי מדינת שלנו, בלי חיי־קוממיות ועצמאות משלנו — אנו עלולים להשמד בזמן מן הזמנים. הרגשה זו, שיתכן ואחרית הימים ממשמשת ובאה — היא שהעלתה את המתח הציוני בקרב הנוער היהודי.

מראשוני בית"ר בציחנוביץ היו שמעון יסקולקי, מוניה יבקובסקי, אברהם כהן, שלמה זלוטולוב ז"ל, (נפל במלחמת השחרור, בקרב על פלוג'ה), ישי טוכמן, יעקב קוטיק, אֲלכסנדר ארבובסקי, חיים קמינקובסקי ופישל שפירא — רובם תלמידי בית־ספר „תרבות". אלה היו ראשוניה, יוזמיה ומיסדיה של בית"ר בציחנוביץ. לאחר־מכן הצטרפו מרדכי הלר, אפרים וינר, חיים אטקס, נחום יתום ועוד.

בית־ספר „תרבות" היה המקור העקרי שממנו בא הנוער לשורות בית"ר. תרם לכך המורה ב"צ כהן (נפטר בארץ). בשעת השיעורים בידיעת המולדת, היה מורה זה מפיח בתלמידים רוח ציונית ואהבת המולדת. כל שעוריו היו ספוגים אהבה ללא־גבול ונאמנות ללא־סייג לארצנו. יחד אתו פעלו והחדירו את הרוח הציונית בקרב התלמידים המורים גולומב, שהיה מפעילי „החלוץ", מ. ד. הלר מותיקי הציונים וארקדר. הילדים שתו בצמא כל סיפור על תולדות הארץ וספגו בדמם את האהבה והתוחלת לכל מה שנוגע לארצנו ההיסטורית, אליה נכספו, עליה שרו וערגו. כל החלומות שחלם נוער זה בימים ההם — על ארץ־ישראל חלם.

אט־אט התארגנו שורות בית"ר. הרעיון קרם עור וגידים. באו לבית"ר מחוגים שונים, והסניף הפך לסמל ודוגמא בעבודתו החינוכית, בהכשרתו הגופנית, בהתחיות החברתית ובפעולות ההסברה בקרב הנוער. שכרנו מועדון, שהפך למקום מיפגש של הנוער, בו קיבל חינוך ציוני לקראת התגשמות חלומו לעליתו ארצה. צעירים לימים היו, עדיין, בני בית"ר וכבר רבים מהם יצאו להכשרה, כדי להכין ולהכשיר את עצמם לעבודה גופנית בארץ, לשם בנינה והפרחת שממותיה. כן יצאו רבים להכשרה הגנתית, כדי להכשיר עצמם להגנת הארץ.

בשנת 1929, בימי מאורעות־הדמים בארץ, נוסד גדוד הכשרה ראשון של בית"ר בכפר קנרי, המרוחק כדי 10 ק"מ מציחנוביץ. בחורים חסוני־גוף ובריאי־נפש, כשאמונה

קן בית״ר A Branch of „Beitar" דער „קן" פון בית״ר

לוהטת בלבותיהם, התגיסו להכשרה חקלאית. עמלו ועבדו בעבודה קשה ומפרכת, כדי להכשיר עצמם לחיי־הארץ ולתמורות העתים. גדוד־הכשרה זה הפך למקור־משיכה להרבה בני־נוער שבאו לחזות בפלא, כיצד נוער יהודי השליך מאחרי גוו כל עתידו בגולה וויתר מתוך רצון והכרה על הקריירה שנכונה לו, ובא ללמוד לעבוד. הרעיון הזה קסם לנוער וכבש את לבו. עשרות הבחורים מגדוד ההכשרה הקיפו עצמם בחומת אהבה והערצה מצד בני־העיירה, שראו בהם גבורים וחלוצים, בני העתיד שלנו, שיפלסו לנו את הדרך לארצנו הנכספת.

ואמנם, מתוך גרעין־הכשרה זה קמו לנו גבורים ולוחמים, מפקדי המחתרת העברית, ששפכו דמם במלחמה על שחרור יפו ובפעולות מחתרת אחרות.

הם נתנו את האות והדוגמא. הם שימשו מופת. בהשפעתם נוצר גרעין נוסף של בני ציחנוביץ, שיצא לפלוגות־הכשרה שונות ברחבי פולין. בקבוצה הראשונה שיצאה להכשרה בזלבה שע״י וולקוביסק בשנת 1930 נמנו: מוניה יבקובסקי, יעקב קוטיק, ישי טוכמן, נחום יתום, הרשיל דיננזון, יוסף סלובצ׳יק, חיים גרודזינסקי, אסתר רוזן, מנוחה צ׳פלה ואחרים.

בד־בבד עם היציאה להכשרה גברה הפעולה התרבותית של הקן. אורגנה תזמורת מנדולינות בהדרכתו וניצוחו של חיים קמינקובסקי, שמנתה 50 בני־נוער. היא הוסיפה חן וחדווה לקן בית״ר ויצאו לה מוניטין בכל העיירה. התארגנה גם להקת חובבים מחברי בית״ר, שהציגה מההווי הארצישראלי והיהודי בכללו, והפיחה רוח אמונה ואהבה בקרב הבית״רים.

רוב נוער־בית״ר דברו עברית וכל ההוראות והפקודות ניתנו בעברית. כל ההדרכה התנהלה בעברית. בקן בית״ר התקימו שעורים לעברית והיסטוריה, בהדרכת המורה כהן ז״ל, שלא על־מנת לקבל פרס. היתה בקן ספריה עשירה והתקימו ערבי־הווי. בכל ליל־שבת התקיים ערב שאלות ותשובות, שמשך את הנוער על כל שכבותיו, הכניס בו ענין ופיתח הלך מחשבותיו.

כשחזרו הבית״רים מהכשרתם בזלבה התברך הקן במדריכים מוכשרים, ונוסף על הפעולה התרבותית, הגבירו את הפעולה בשטח הספורטיבי־הגנתי. אז נוצר הפ. וו. (Przysposobienie Wojskowe הכשרה צבאית) בבית״ר. היה זה אירגון צבאי למחצה, שהתאמן בשימוש בכלי נשק קלים, כגון, אקדחים, רובים, מסכות־גז וכו׳. הפ. וו. התאמן בהדרכת הצבא הפולני. אותם המדריכים, שהדריכו את ה„סטשעלעץ״ הפולני, הדריכו את הפ. וו. של הבית״ר. הופעתם של הבית״רים על תלבשתם, ענודי סימנים של הצבא הפולני, כשהם חמושים ברובים, רימונים, מסכות־גז וכו׳ עוררה הדרת־כבוד בקרב הישוב היהודי שראה בכך הכנה צבאית ממדרגה ראשונה לקראת היעוד הגדול שנכון לנוער היהודי במאבקו על המדינה היהודית.

אימונים צבאיים אלה של חברי בית״ר, ההדרכה הצבאית שקיבלו, הופעתם

ברחובות העיירה כשנשק ממש (נשק חם) בידם, עוררו גם תגובות שליליות בקרב חוגים מסוימים, שראו בחינוך הצבאי מיליטריזם, רחמנא לצלן. אבל, בבוא הזמן, עם הגיע הידיעות על מלחמת ההתגונות של היישוב בארץ, על מאורעות הדמים והתקפות הרצח של הערבים על הישובים היהודיים, הכירו רוב־רובם של בני־העיירה בחשיבות ההדרכה הצבאית.

קבוצת חברי בית״ר לכבוד עליית יעקב קוטיק ארצה

אַ גרופּע חברים פון בית״ר לכבוד דער עליה פון יעקב קאָטיק אין ארץ

A Group of „Beitar" Members on the Occasion of the „Aliya" of Yaacov Kotik

שורה ראשונה (מלמעלה למטה), מימין לשמאל: 1) חיים קמינקובסקי. 2) דוד וויינשטיין. 3) פרידה אטקס. 4) זינדל פלכוביץ׳. 5) אריה לבנדז׳. 6) משה אטקס

שורה שניה: 1) ראובן ג׳נשר. 2) 3) חנה־ביילע טאַלאַלובסקי. 4) 5) מלכה־רחל קורלנסקי. 6) יצחק אטקס. 7) ברל ווינוביץ

שורה שלישית: 1) מנדל ילין. 2) יעקב לעוו. 3) חוה אטקס. 4) יעקב קוטיק. 5) רחל וונגרש. 6) ישי טוכמן

שורה רביעית (על הארץ): 1) חיים גרודזינסקי. 2) אברהם כהן

בשנת 1930 אירגן קן בית״ר בציחנוביץ את כינוס בית״ר הראשון מכל קני האזור. אלפי בית״רים מעיירות הסביבה — בריינסק, ביעלסק, אורלה, סמיטיטש, צ׳יז׳ב ועוד — התכנסו בציחנוביץ על תלבשתם וצעדו בסך ברחובות העיירה. המשמעת שאפפה את הכינוס, הצעידה בסדר צבאי, משכו תשומת־לב תושבי העיירה. את התהלוכה הגדולה הזאת ליוו רוכבי אופניים מקושטים, פרשים על סוסים, כשתזמורת מכבי־אש מנעימה במנגינות לכת.

היה זה מחזה מרהיב עין לראות משתתפי הכנוס באולם הקולנוע הגדול והמרווח של אטקס. לבבות משתתפי הכינוס פעמו יחד. בסיום השתתף נציב בית״ר בפולין, אהרן פרופס, שנתקבל בלבביות רבה ע״י הבית״רים. כן אורגנה אקדמיה חגיגית באותו ערב לציון סיום הכינוס, שהשאיר רושם בל־ימחה.

חלק מהנוער בגר. קץ הרומנטיקה הגיע והחלה תקופת ההגשמה. הנוער הבית״רי חתר למלא משאת־נפשו לעלות ארצה, לעבוד בה, להגן עליה ולבנותה. אולם, לאכזבתם המרה ננעלו שערי־הארץ בפניהם. הדבר הזה לא הביא אותם לידי יאוש וחוסר אמונה, אלא נהפוך הדבר: ככל שרחוק היה מהם מימוש החלום, כן גבר; ככל שנעול היה השער לארץ־ישראל — כן רצו לפרצו; ככל שנפגשו במכשולים, כן גברו הכיסופים לציון. הרצון העז לעלות ארצה הפיח בקרבם רוח של אמונה.

בית״רים מציחנוביץ יצאו שנית להכשרה והפעם לקלוסובה. מבין היוצאים היו: יעקב קוטיק, חיים גרודזינסקי, הרשיל דיננזון, ישי טוכמן, שלמה זלוטולוב ז״ל ואחרים. עוד שנה תמימה הכשירו עצמם הבית״רים לעליה ארצה, אבל רק יעקב קוטיק בלבד זכה לקבל סרטיפיקט מהמשרד הארצישראלי. הוא היה הבית״רי הראשון מציחנוביץ, שעלה ארצה בסרטיפיקט, אבל בית״רים אחרים עשו כל המאמצים כדי להגיע לארצנו הנכספת בדרך לא־דרך. וכך הגיע חלק מהם ארצה.

יעקב קוטיק עלה ארצה בשנת 1933, עת השתוללו התקפות הדמים של הערבים פראי־המדבר וצמאי־הדם. קוטיק היה זה שאחז בנשק, כדי לבלום את השתוללות הדמים. באחת מפעולות המחתרת נתפש כשמזוודת־נשק בידו. הוא נידון למוות, אולם פסק־הדין הוחלף למאסר־עולם. הוא ישב 5 שנים תמימות בבית־הסוהר המרכזי בירושלים. לאחר ששוחרר, שוב התגייס לפעולות המחתרת העברית, נעצר כ„חשוד״ ונשלח למעצר אדמיניסטרטיבי.

זכורה לי התדהמה שאחזה כולנו, בהגיע הידיעה לציחנוביץ, שקוטיק נידון למוות. הרדה וגאוה שימשו בערבוביה. ארשת של רצינות היתה נסוכה על פני יהודי־העיירה. בזכרוני מהדהדות המלים המעודדות של זאב ז׳בוטינסקי ז״ל, במכתבו אל המשפחה. העיירה נשמה רק אז לרווחה, בהגיע הידיעה שפסק־דין המוות הוחלף במאסר־עולם.

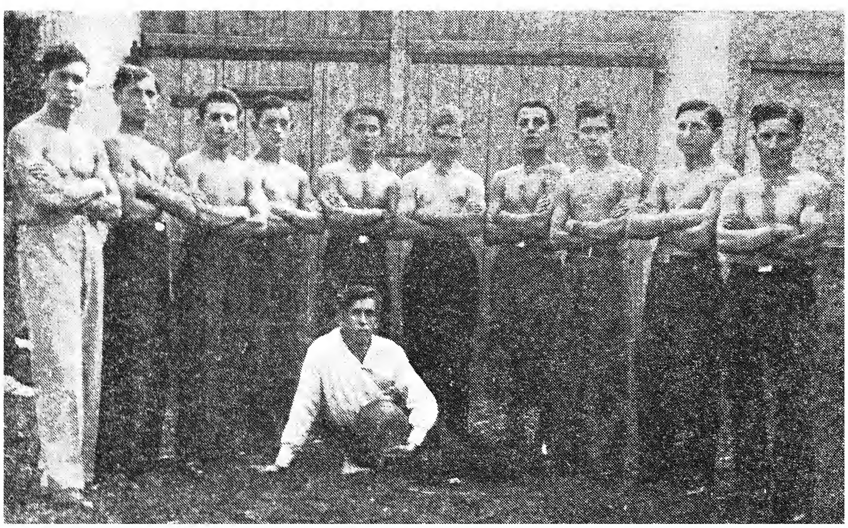
בשנת 1935 התרחבו שורות בית״ר. גרעין של נוער לומד „מסדה״ הסתנף

לבית״ר. קן בית״ר אירגן גם את הקבוצה הספורטיבית „נורדיה״, שהיתה מקבוצות הספורט היפות והמאורגנות ביותר בעיירה. חבריה היו יוצאים לנהר, לספורט מימי, והופעותיהם באולמות פומביים משכו המונים. היהודים נוכחו פתאום לדעת, שגם לבחורי ישראל יש שרירים.

גם סניף התנועה הרביזיוניסטית בציחנוביץ גדל. נוסד אירגון נשים רביזיו־ניסטיות בשם „ווערעף״ בהנהגת הגברת פסטרנק, אשה אצילה ומשכילה, שהאצילה על כולם מרוחה ופיקחותה. מפעם לפעם הוחלפו המועדונים מפאת צפיפות המקום, עד ששכרו את אולם וויטרקובסקי. היה זה אחד האולמות המפוארים והגדולים שבעיירה, ששימש כבית ראי־נוע, נוסף על אולם הקולנוע (שחדל לפעול לאחר שנשכר ע״י בית״ר). היו גם אולמות קטנים יותר, ששימשו אף הם לאספות, לישיבות ולמישחקי ספורט והדרכה.

בראש המפלגה הרביזיוניסטית בתקופה ההיא עמד בערטשע פרץ הי״ד, האדם המופלא והנוח לבריות, איש העם והשיחה, נעים הליכות, ששימש כגזבר הסניף. יחד אתו פעלו הגברת סימה־גיטל פסטרנק, ויבדל לחיים ארוכים ד״ר אברהם שפילמן.

מחוץ לאספות־עם, שהתקיימו בהשתתפות נואמים ומרצים מהחוץ, שמשכו תמיד

קבוצת ספורט „נורדיה״ שע״י בית״ר — די ספאָרט־גרופע „נורדיה״ ביי בית״ר

A Sport-Group „Nordiya" by „Beitar"

מימין לשמאל: 1) משה ורבלינג. 2) מוניה זאביעלא. 3) אבא יגר. 4) דוד סלובצ׳יק. 5) יצחק יבקובסקי. 6) מוניה זולונדז׳. 7) לייבל סלובצ׳יק. 8) יוסל יגר. 9) בנימין רוגצ׳בסקי. 10) מוניה יבקובסקי. על הארץ: בישקה פיאנקה

קהל רב מבין תושבי העיירה, ראויות לציון במיוחד אספותיה השבועיות של המפלגה, שהתכנסו מדי שבת בשבת באולם הגדול והמרווח, שהכיל 500 מקומות. האולם היה מתמלא עד אפס מקום. חבר־מרצים מפעילי המקום — ד״ר שפילמן, מלכה וינר, גברת פסטרנק, שלום כהן ואחרים נאמו, מדי שבוע בשבוע, על נושאים שונים וניתחו את המאורעות שארעו במשך השבוע בשטח הציונות ובעולם היהודי בכללו.

הפעילות הזאת של בית״ר וכן של ארגוני־נוער אחרים בציחנוביץ היתה חזקה עד שנת 1937. משנה זו ואילך חלה ירידה גדולה, שנגרמה בעטיה של האנטישמיות שהלכה וגברה בסביבותינו, ונקודת השיא שבה היו הפרעות בפשיטיק ובוויסוקי־מזוביצק. זה השפיע השפעה קטסטרופלית על המצב הכלכלי של יהודי עיירתנו. חלק גדול מהם נשאר ללא־פרנסה וללא אמצעי־מחיה. כל אחד החל לחשוב על עתידו העלוב ואיש לא ידע מה ילד יום.

הנוער נתן דעתו על מנוסה מעמק־בכא זה. החלה פעולת הבריחה, ומספר לא־מבוטל של צעירים יצאו ארצה בעליה ב׳ ולארצות אחרות.

האנטישמיות נחלשה בשנת 1939, כשבאויר רחפה כבר אימת המלחמה הממשמשת ובאה. המצב הכלכלי השתפר, כי צרכי הצבא עלו ונדרש כוח־אדם גדול כדי לספקם. אז קמו גם לתחיה ארגוני הנוער היהודיים, ובית״ר בתוכם. אבל היה זה לתקופה קצרה בלבד. האסון הגדול והנורא בא כחתף ומחה את הכול. במישרפות טרבלינקה הוציאו חברי בית״ר את נשמותיהם הטהורות יחד עם כל בית־ישראל בציחנוביץ.

ט ו ב י ה פ ר ץ
(רמת־גן)

ע ל י ת י א ר צ ה

אני רואה לפני נער יהודי בן ציחנוביץ יוצא אל השטח הגויי הנקרא הכנסיה (קושציול) בין קירות האבן הגבוהים. שם היה מקום ה„קאַשטאַנעס" (ערמונים), שילדי ציחנוביץ כל־כך השתוקקו לקטפם. נושם לו הנער מלוא ראותיו את האויר הצח והחפשי — ניכר בו שהוא מאושר מאוד. אין פלא, כי כיסיו מלאים „קאַשטאַנעס", אולם כל האושר הזה לא ארך זמן רב. רואה אני גם את שני הפולנים („שקצים"), אחד בשם פליק שציפנסקי והשני — איני זוכר את שמו — מתנפלים על הנער, אשר בין־רגע הפך למסכן, ובמכות רצח וגדופים של „זידז'ה" וכו' גוזלים ממנו את כל פרי עמלו ומשאירים אותו פצוע זב דם על יד הקושציול. אותו נער הייתי אני ואותן מכות נחרטו בבשרי ובנשמתי.

בן ציחנוביץ אני, חבר בתנועת בית"ר. מילדותי אהבתי את התנועה — מצאתי בה את הפורקן הנפשי, וממנה שואב אני עד היום. אהבתי את הטיולים ואת המשחקים בחיק הטבע. הקשבתי בהערצה לספור על יוסף הגבור הגידם, אך לאט־לאט נשתנה הכל. מאז אותו יום בו שכבתי מעולף על הכביש והמלה „זידז'ה" מהדהדת באזני — אבדו משחקי הילדות את קסמם. השלוה סרה מן העיירה. קשה לי לקבוע היום איך החלו הדברים להתרחש. האם היו אלו הפיקטים הגברתנים, שעמדו ליד כל חנות של יהודי ומנעו כניסת הגויים אליה, או היו אלו החנויות הפולניות, שצצו למכביר ואיימו להחניק את המסחר היהודי בעיירה? או האם היתה זו הסיסמה של הגויים „זידז"ה דאָ פאַלעסטיני" וטעם מר של זרות נכר בה — כך או אחרת, האוירה נעכרה. גם מעשהו הנאה של הפריץ ישצ'מסקי, בעל קרקעות עשיר וידיד נפשו של אבי ז"ל לא היה בכוחו לטהרה. הפריץ לא שעה להתראות הפיקטים ונכנס למחסן הברזל של אבי ז"ל, ובצאתו לא פנה אליו איש מהפיקטים — למן טוב ועד רע. בצעדים מדודים ניגש אל מרכבתו ובאותו רגע נראה לי כאדם שהצליח להציל כבודו של עם שלם. אך מעשה זה היה בודד, וכאילו לא בא אלא להחריף את הנוגדים לו.

ההכרה כי כאן לא מקומנו הלכה ונתגבשה, לא רק בין הבית"רים, אלא בין יתר בני גילי. היא החריפה, כאשר נשמעה הכרזתו של שר הפנים דאז — סלבוי סקלדקובסקי — שהחרם הכלכלי המופנה כלפי היהודים — מובן, אך לא הפוגרומים

הנערכים בהם. מלים אלו, על כל ההתחסדות שבהן, שימשו לנו אות אזהרה והיא — לגבינו — גושפנקה רשמית לאנטישמיות הקיימת.

כבר אז שמענו על בעלי רכוש מועט שעזבו לפתע ועלו לארץ־ישראל. ידוע היה לנו, שבתנועות השמאליות מחלקים סרטיפיקטים מטעם הסוכנות; בית״ר עודדה את קרן תל־חי והשמיעה את הסיסמה „נעלה בכל הדרכים ובכל מחיר״. אך הרוב, הרוב המכריע של האנשים המבוססים והקשורים בעיירתם, ניסה להסביר לעצמו את המצב, לנתח ולנמק, אך סירב להסיק.

השנים הבאות עמדו לגבי בסימן נסיעה. וכוחים מרים עם ההורים ושיחות עם המדריכים; עתון שהוציאה המפלגה, מאמרים, כרוזים החוזרים ונשנים, לדידי, לא טפלו כל אלה אלא בנושא אחד — עליה ארצה.

מערכת העתון „אונזער וועלט״ הבית״רית, שטיפלה בעליה הבלתי לגלית, כבר לא עסקה בשכנוע, אלא פרטה את הצדדים המעשיים והמוחשיים, דאגה לסיוע לנצרכים, שאין באפשרותם לרכוש כרטיסי נסיעה, ציינה מהו הציוד ההכרחי ומקום המיפגש.

מסיבת פרידה לטוביה פרץ ומיכאל קולסקי לעליתם ארצה ולמוניה זולונדז׳ להגירתו לארה״ב
אַ אָפשייד־אָוונט לכבוד טוביה פרץ און מיכאל קולאסקי צו זייער עולה זיין קיין ארץ־ישראל און לכבוד מוניאַ זאלאנדז׳ צו זיין אָפּפאָר קיין אַמעריקאַ

A Party on the Occasion of the Departure of Tuvia Peretz and Michal Kulasky for Eretz-Israel and Munia Zolondz for U. S. A.

עומדים מימין לשמאל: 1) טוביה פרץ. 2) ציפקע שפילמאַן. 3) מיכאל קולאַסקי. 4) אורחת מביאליסטוק. 5) מוניה זולונדז׳. 6) יוסף קולאַסקי. 7) אלוניק שפילמאַן
יושבים מימין לשמאל: 1) טובה בלוטמן. 2) שמואל זשולף. 3) שושנה ירמוס. 4) אליעזר צ׳פלה. 5) אסתר קולאַסקי. 6) דוד גודס. 7) חנה פלחוביץ. 8) אורח מולוצלאַווק. 9) בלוטמן

כשקראתי את החוזרים הסודיים של „אונזער וועלט", שהופצו בארגון לפני כל „יציאה" — הרגשתי שרק דרך אחת קיימת לגבי.

למזלי צץ גורם נוסף, ששכנע את הורי בדחיפות יציאתי. בתקופה זו (1938) נשארו לי חדשים ספורים בלבד עד למועד התיצבותי לצבא. ידעתי, ואף הסברתי זאת להורי, שגיוס לצבא פולני פירושו, במקרה הטוב ביותר, דחיית הגשמת חלומי לשנתיים ימים. הורי לא יכלו להקשות לבם עוד. הסכמתם ניתנה לי לא בפה מלא. ולמחרת, חרד ונרגש שלחתי לוורשה ל„אונזער וועלט" אלפיים זהובים דמי־הנסיעה.

וכך, ביום בהיר אחד, קיבלתי מברק מורשה שעלי להתכונן ליציאה לדרך. אדלג על תאור פרידתי מהמשפחה. היה לילה, כשיצאתי עם אבי ז"ל וידידו חיים־שייע לתחנת הרכבת בצ'יז'ב, ומשם — לורשה. התרגשות הימים האחרונים נתנה בי אותותיה. מעתה לא חשתי דבר, מלבד עייפות כבדה שפשתה באברי. זוכר אני את תא הרכבת הסגור, החלון המוגף, השקשוק הנעים החד־גווני, פני אבי שנתחלפו לי לרגעים בפני חיים־שייע שכננו והלכו ונטשטשו. שלוה רחוקה הקיפה אותי ונרדמתי.

חלמתי על אמי. ילד רך, בן שנה הייתי, כשהלכה לעולמה. את פניה הטובות ידעתי רק מתוך שמועות. לעתים, מוכה ונזוף, הייתי פונה אליה בבקשת עדוד או עצה. בערב חג ובכל ערב יום כפור היינו עולים על קברה — שתי אחיותי ואני. נפעם הייתי עומד מול מצבת האבן הגבוהה. כה זרה נראתה לי וכה זרו לי המלים החרוטות בה, „האשה הכבודה הצדקת מרת צפורה". בחשאי היינו מלקטים אבנים וגושי עפר ומניחים על מצבת האבן השטוחה. ולפתע נתגלתה לי אמי, בקרון רכבת זר, תוך שינה חטופה, נתגלתה לי כפי שחפצתי לראותה מאז ומתמיד.

היא דברה עמי. קולה לא הביע תוכחה, למרות שהוכיחה אותי. היה עצב רחוק בדבריה. — „טוביה, אמרה לי, טוביה, טובה בעיני נסיעתך. אך לא טרם פרידתך מעמי. אל תסע טרם נטלת ברכת פרידה ממני".

ולפתע נתחוור לי: טרדות הנסיעה השכיחוני קבר אמא.

עצוב ומדוכא התעוררתי. שלוותי הקודמת נטלה ממני ושמחת הנסיעה לא שבה עוד אלי. הדבר לא נעלם מעיני אבי ז"ל והוא ניסה, חזור ונסה, לדובבני. עייף הייתי, ובמלים מעטות וקרירות הפטרתי:

„אמא נתגלתה לי וביקשתני שלא אסע טרם הפרדי מעליה ליד קברה".

אבי לא ענה דבר, רק עיניו כהו יותר. לפתע חדר לתוכי צער פרידתו. שארית הדרך לוואָרשה עברה תוך שתיקה ובלבי רגשות מנוגדים.

בוואָרשה התגוררה אחותי דבורה הנשואה, ואת השבת עשינו בביתה. הרבה דובר באותה שבת על ענייני. חשתי בעמדתם של אבי ואחותי, אף כי לא דברו על־כך בגלוי. ידעתי, שאין הם רוצים שאסע, אך עם זאת חוששים הם לבטא את אשר בלבם, כביכול, ישאירו את ההחלטה בידי. וההחלטה — קשתה עלי במאוד. לא מעט רווח

לי כאשר העלה אבי את הרעיון: „נשאל את פי הרבי. אומר את כל אשר בלבי, ויחליט הוא, תוך שיקול דעתו הנבון והמפוכח".

אחר ההבדלה הלכנו אל בית הרבי. שמו אינו זכור לי כיום, אך מראהו, החצר הגדולה, הבית ההומה חסידים, השמש אוסף הפתקים — כל אלו נחרתו עמוק בזכרוני. למרות שכבר בימים ההם לא נמניתי על שומרי המסורת האדוקים בדתם, עשה עלי הרבי רושם עז בהופעתו השקטה ובהתנהגותו. כשנכנסנו, נשא אלי את עיניו:

„ספר בני", אמר ללא הקדמות, וללא פנייה קודמת לאבי. לפתע חשתי שאני יכול לדבר ולפרוק הכל. דיברתי הרבה וסיפרתי לא רק על אודות החלום. בבית הרבי קרמו לבטי שוב עור וגידים. חלומי היה רק חלק מהם.

הרבי ידע להקשיב. הוא ידע גם להחליט. ומשהחליט, ניתן היה לחוש שאין גזירתו שרירותית.

„צודק אתה", אמר לי, באותו טון שקול ומחושב, „נסיעתך יש בה מן הצדק והצורך, אך אין השעה כשרה ועליך לוותר. נסיעתך תצלח במועד מאוחר יותר. ועתה לך הפרד מאמך".

לא מעט הוקל לי בשמעי מלים אלה. חשתי ששוב צועד אני על קרקע מוצקה. מעתה, שוב הכל נראה פשוט וקל, ובלבי בשלה ההחלטה להתכונן למועד היציאה של שנת 1939.

רק אחר־כך נודע לי, שרוח־נבואה צלחה על הרבי. כי אותה אניה, שצריך הייתי להפליג בה, נטרפה בים ומכל נוסעיה נשארו בחיים שניים־שלושה בלבד.

חזרתי לציחנוביץ. אותה שנה היתה לי שנת ציפייה, מתח והתרגשות בלתי פוסקים. לא יכולתי למצוא לעצמי מקום, ובכל שטח בו עסקתי הפתעתי אחרים בפעילותי ובמרצי. בבית"ר נתמניתי לסגן ראש קבוצה. אירגנתי אסיפות והתמסרתי לפעולה חינוכית. כמו־כן נטלתי חלק בעסקי אבי ז"ל, נהייתי סוכן חברה ורשאית לחמרי־בנין, נסעתי רבות, נפגשתי באֲנשים שונים, נהלתי משא ומתן עם נציגי בתי־חרושת; אך בתוך כל הפעילויות לא מצאתי, כאמור, מרגוע לרוחי. חייתי באווירה קדחתנית, כולי מלא מחשבות וחלומות רחוקים מהעולם הצר (כך נראה הוא לי), בו הייתי שרוי. לא עבר זמן רב, ושוב נרשמתי ברשימת היוצאים.

הפעם נרשמו עמי ארבעה בית"רים מבני עיירתנו: ראובן פטאשק, מיכאל קולאסקי, נוונשטרן, (חתנה של חיה מאטל), ואחרון, אחרון חביב: שלמה זלוטולוב ז"ל, שהיה מבוגר ממני בשנים מספר. בשעת המסע גילה רגש אחריות כלפי ובשעות קשות עודדני. בתקופה, בה אני עוסק, הרבה שלמה לשוחח עם אבי בענין נסיעתי. הוא הצליח לא רק לשכנעו בדחיפות ובצדק היציאה עצמה, אלא גם להרגיעו בכל הנוגע לעתידי וגורלי, בהבטיחו לו כי לא יחדל מדאוג לי.

ועדיין היה מכשול אחד שחייב הייתי להתגבר עליו: השנה שחלפה קירבה את

מועד גיוסי, ועל מנת להשיג את היתר היציאה המיוחל, חייב הייתי לקבל אישור מהצבא. היה זה קושי לא מבוטל, כלל, שאיים להשבית את תכניתי כולה.

נצלתי את ידידותי עם מזכיר המועצה הכפרית האיזורית, פולני נחמד ואינטליגנטי, שלא פעם באתי עמו בדברים בנוגע למפעלו של אבי ז״ל. עתה עלה הוא לגדולה ונתמנה לסגן הסטרוסטה, היינו: ממונה על איזור בן 30 עיירות, לערך, וקשרים לו עם בעלי ההשפעה והעמדה במקום.

ביום הראשון נסעתי לביתו בביעלסק־פודלסק. דיברתי עמו כדבר אדם אל ידידו. לא סיפרתי לו את האמת כולה, כדי שלא להפכו שותף לדבר עבירה, ולכן תליתי את בקשתי לדחיית ההתייצבות בטיול בן חודש ימים לא״י, שאני משתוקק להשתתף בו. הוא התבונן בי כמבין את הדברים לאשורם.

„אעזור לך״, אמר, וגילה לי מספר מלות־מפתח, שלדבריו יפתחו לפני כל הדלתות, ונוסף על כך לנקוב בשמו.

השנים הרבות שעברו מאז, על כל הכרוך בהן, אין בכוחן לטשטש רושמו של אותו מעשה אנושי ופשוט של עזרה לאדם, בן לאום שונה ואינטרסים שונים.

כעבור שבועות מספר הוזמנתי להתייצב במשרדי ה־ D.O.K. בבריסק. קיבל את פני סמל שנזף בי במלים אלה:

„הז׳יד רוצה לברוח מפולין מבלי לשרת בצבא? הוא לא יצליח! אנחנו נראה לכם מה יש בידינו לעשות!״

שמו של מיטיבי וסיסמת־המפתח שהפטרתי רק הגבירו את לעגו וחמתו. החלטתי לסור מעליו כל עוד לא איחרתי את המועד. נטלתי את ניירותי ודפקתי בדלת הראשונה שנזדמנה לי. בטרם נשמעה תשובה אזרתי עוז ומצאתי עצמי ניצב לפני קפיטן פולני.

וכך, בלב נרגש ובפנים חפויות מפחד, יהודי נבוך, שפרץ בלי רשות לחדר קצין פולני, הפטרתי בשנית את הסיסמה ואת שם איש חסדי. להפתעתי, אורו פני הקצין. מיד הציע לי כסא, הרגיעני במלים מעודדות, והבטיח לי שהכל ילך כשורה. מעודד מיחסו אזרתי עוז להתלונן בפניו על גסותו של הסמל. בקצרה: ניירותי הותקנו עד מהרה, נמסרו לידי, והמכשול האחרון הוסר.

בלב קל חזרתי לציחנוביץ. את ניירותי שלחתי לווארשה, וכעבור חודש ימים קיבלתי הודעה מה„אונזער וועלט״: יוצאים ביום 14.7.39.

ושוב החלה ההתרגשות טרם היציאה. ממש כלפני שנה החלו האנשים להתבונן בי, מי בקנאה ומי בהערצה. מכרים טפחו על שכמי בהתקלם בי ברחוב, נפרדו מעלי במילי דבדיחותא, או בכובד ראש ועצבות. היה נראה לי אז שכולם שמחים בשמחתי ומאחלים לי אך טוב. הורי היו עתה שקטים מבעבר והוויכוחים המרים תמו. עתה היה אבי, בהזדמנויות שונות, משוחח עמי ומדריכני בעניינים ארציים, כגון: למי עלי לפנות בארץ, במה לעסוק וממה להתפרנס. אליבא דאמת, את מוחי לא העסיקו אז

בעיות אלה, כי מלאתי דברים שנראו לי חשובים הרבה יותר. עסוק הייתי בהתקנת הנעליים הגבוהות, שכל היוצא לא״י חזקה עליו שיתקין לעצמו מפני הגשמים והביצות, וכולי מלא שמחה וגאווה, הניזונות מהתפעלות והערצת האחרים, הרואים בי גבור הזונח מאחורי גבו בית ופרנסה ויוצא לקראת עתיד לא נודע.

הפעם לא משה ממני המחשבה, שעלי להפרד מאמי כבפעם הקודמת, שגרמה לדחיית עליתי ארצה. עליתי על קברה ובלב פועם ונרגש בשרתי לה שעומד אני לעזבה על מנת להגשים את יעודי, ומי יודע אם עוד אשוב להתייחד עמה על קברה. לכן בקשתיה להיות לי לעזר בדרכי הארוכה והלא־נודעת.

הגיע יום ה־7 ביולי 1939. כלפני שנה, כן הפעם, יצאתי עם אבי לצ׳יז׳ב. ליד האוטו התעלפה אמי החורגת („הדודה״). כולנו חשנו שהפעם לא אחזור עוד.

לווארשה הגענו בו ביום. ברחוב חוואצימסקא 5, במלון האמיגראנטים, היה מקום המיפגש לאנשי פולין — כ־500 איש. (אנשי רומניה וצרפת — 300 איש נוספים — עמדו להצטרף אלינו בהמשך הנסיעה).

ארבעה ימים נמשכה הציפיה, וכל אותו זמן היינו מוקפים במלווים דואגים וטרודים למלא את מחסורנו ומגבירים בנו את המתח והקדחתנות.

לפתע נתקבלה ההוראה להכון לתזוזה. היה עלינו להפגש בשעה מסויימת בתחנת הרכבת היוצאת מווארשה לשניאַטין — עיר גבול בין פולין ורומניה, מקום שם יצטרפו אלינו שאר הנוסעים. משניאטין, כך נמסר, נעבור לנמל קונסטאנצה, משם נפליג למסע בן שבועיים לא״י. למותר לציין את ההתרגשות שהטילה בנו הודעה זו.

ברציף הרכבת נתחוללו מחזות קורעי לב. אנשים התייפחו, אבות ואימהות נפלו על צווארי בניהם, כביכול, מסרבים להאמין בעומד להתרחש תוך דקות ספורות. אך אנו, מלאי שכרון העתיד — ההוה והעבר לא יכלו לחדור לתוכנו. אבי ז״ל, שאולי חש בכך, חבקני ארוכות והפטיר: „שמור את הקיים, בני, זכור ושמור את הקיים״... באותו רגע לא הבינותי את המשמעות העמוקה של דבריו. לימים חזרו אלי מלותיו שוב ושוב, ואני ידעתי כי צדק.

הרכבת החלה לנוע. לפתע שככה ההמולה. נותרנו מיותמים, כל אחד וחבילותיו, המון של אנשים זרים זה לזה. כך עזבנו את פולין. כ„גבורים״, כאנשים שהשליכו מאחורי גוום בית מוגן ויצאו לקראת הבלתי נודע. רבים תהו עלינו, אחרים ריחמו, ואנו — כה בטוחים היינו בצדקת דרכנו, עד כי לא חשנו בדבר מלבד ברגש ההקלה: „קן שונאי ישראל מאחורינו״...

לימים, נתקנאו בנו כל הנדים לנו, כינו אותנו בשם „ברי מזל״, „ניצולים״; אך עתה, בהותירנו מאחורינו את היקרים והטובים ביותר — לא שיער איש מאתנו שזו לו הפעם האחרונה לראותם.

אט־אט נמס הקרח בין הנוסעים. החוויה המשותפת קירבה את האנשים וההכרויות נעשו מאליהן. תוך זמן קצר נדמה לנו, כי מכירים אנו איש את רעהו מזה ימים רבים.

כעבור שעות מספר הגענו לעיירת־הגבול שניאַטין. הרכבת הועברה לפסים אחרים והוצמד לה קטר רומני. הדלתות נסגרו ונחתמו לבל ייצא איש. אזהרות חוזרות ונשנות נשמעו בכל קרון: „לא לזוז״! „כל אחד נשאר במקומו״! „להכון לבקורת״!

פולין היתה מאחורינו. נראה לי שמחצית מטרתי הושגה.

תחנת קונסטנצה — הנמל הרומני ממנו נפליג. הרכבת התעכבה לשעות מספר, ואנו חכינו לאות, עייפים ומרוטי עצבים. נמסר לנו, שהפקידות הרומנית משוחדת ולא תקשה עלינו. אך, אף־על־פי־כן — חרד לבנו לבאות. כבר אז נסיתי לשלוח מכתב הביתה, כתבתי בחופזה כי הכל לפי התכנית. ביקשתי מאחד החיילים הרומנים שעברו במקום שיקנה לי בולים וישלשל את המכתב לתיבת דואר. מסרתי לידו כסף בין־לאומי וטרמוס (בקבוק חימום) שהיה ברשותי כדי שימלאו מים (הייתי צמא מאוד). החייל הבין בקשותי והבטיח למלאן; אך הוא נטל את הדברים ונעלם עמהם... הבינותי, כי רומיתי על ידו, והיטב חרה לי הדבר. היתה זו התקלה הראשונה שנתקלתי בה בדרכי. אך מכשול קטן זה בראשית הדרך דיו היה להעכיר את רוחי ולרמוז לי רעות.

ובעודנו עייפים ומצפים בחרדה לבאות ניתן האות: „כל אחד נוטל את חבילותיו. אנו מתחילים ללכת ברגל לכוון הנמל״.

בנמל קונסטנצה הצטרפו אלינו כ־300 איש מבני צרפת ורומניה. היה ערב. מרחוק נראתה „פריטה״, האניה הממתינה לנו, דמות בלתי מעוררת אמון של אניית־משא רעועה. בימים כתיקונם לא הייתי מעז לעלות על סיפונה. חרדה מלאה את הלב, הנסיעה הנכספת — הנה החלה להיות ממשית. שאר הנוסעים נראו לי עתה כבני משפחה גדולה המקיפים אותי, גורלנו אחד, אם לטוב אם לרע.

לא עברו דקות מספר והבקורת החלה. הדרכונים נאספו, הבקורת נערכה בשטחיות, ולא היה בה אלא כדי יציאת חובה. עלינו על האניה, כפי שהובטח לנו, למסע בן שבועיים...

האנשים החלו לסדר חפציהם, כל אחד במקומו. התנאים באניה לא היו מן המשופרים. לכל שני נוסעים הוקצתה מיטה שרחבה מטר אחד. המיטות היו ערוכות באיצטבאות זו על גב זו. האולם בו ישנו ובו שכנו (שכן, אסרו עלינו לצאת אל הספון) היה בבטן האניה. מחניק, מצחין וגדוש אנשים עד אפס מקום. אנו, חמשת הציחנובצאים, ביקשנו חברת איש את אחיו. כך, בחברותא, כששלמה זלוטולוב ז״ל יודע לעודד ולנחם בעת הצורך, קל יותר היה להכנס למציאות החדשה והמשטר החדש בו נמצאנו. בין הנוסעים חולקו הוראות בדבר התנהגותנו כל ימי השהות על הים. „לא לצאת מהאולם״; „בשום פנים לא להיראות על הסיפון״; „לא להדליק גפרור״, וכו׳.

וכך חלפו השבועיים הראשונים למסע. למרות התנאים הבלתי נוחים, ניסו האנשים להמשיך במסגרת חייהם הרגילה. היו מקפידים במידת האפשר על לבוש נאות, משוחחים בנעימות, מבלים זמנם במשחקי־חברה ומתוכחים. האוכל היה, אמנם, דל ותפל — תה חוור, מרק ולחם, אך רובנו הצטייד במזון משלו. לי היו ביסקויטים וסוכר בשפע; לא חסכתי ממזוני ביודעי שבתום שבועיים יגיע קץ המסע.

הימים חלפו. כלפי חוץ הכל התנהל כשורה, אך בתוכי לא הייתי שלו כלל ועיקר. לא יכולתי להשתתף בשיחות, בוויכוחים, לקשור קשרים עם אנשים חדשים ולחדור לתוך עולמות לא־נודעים. הייתי אדיש למתרחש. חשתי רק שלפני תקופת מעבר שלא תימשך יתר על המידה, לא רציתי לחיות את ההוה ולא למצות את רגעיו. ספרתי את הימים ורשמתים בזה אחר זה. מניתי ארבעה־עשר יום, ועדיין לא ניתן כל רמז לקץ המסע. ידענו שלמעלה על הסיפון, נמצא עמנו מפקד מא״י. בשעות דכדוך היו מתגנבות שמועות בנוסח: „המפקד אמר״... „עוד מעט ונגיע״... וכו׳... נעים היה להתלות בדמות אלמונית זו של צעיר ארץ־ישראלי, דובר עברית, היודע את אשר לפניו (לפי כמה גירסאות העלו כבר, הוא ועוזריו, ארבע אניות מעפילים) ופוטר אותנו מדאגה לעתיד. עם זאת — המפקד לא נפגש עמנו. ארבעה־עשר הימים חלפו זה מכבר, האוכל שהצטיידנו מהבית אזל, והיה עלינו להסתפק בתפריט הכללי הדל. הדאגה כססה את לבנו.

והנה, ערב אחד ניתנה הפקודה: ארוין (המפקד) קורא לנו לעלות על הסיפון. עלינו בחופזה ובהתרגשות. ארוין חכה לנו. היה זה בחור צעיר וצנום, בלונדי, נראה רציני מכפי גילו. נאומו היה קצר ורב רושם. תיאר את מצבנו החמור ולא ניסה להפחית מחומרתו. ציין ולא פירש כי נתגלו קשיים בביצוע התכנית. פקד לשמור ולבצע את הוראות המטה, וסיים במלה: „נגיע״! (אחר־כך נודע לנו, שמטוס־סיור אנגלי הבחין באניה).

חזרנו מעודדים. ארוין שבה לבנו בפשטותו ורצינותו. ידענו שיש לנו על מי לסמוך. אך הימים שחלפו שוב הכניסונו לשגרת חיי היומיום, שפירושה היה: תור לקבלת מנת מרק תפל, חום מכביד של קרני שמש מזרחית ומחסור במים.

באותם הימים הייתי מתהלך מוכה אדישות ושממון. מחשבות זרות מלאו את מוחי. תקוף כאב הייתי נזכר בעיירתנו, בחדרי הנוח, באנשים היקרים לי ובהורי הסבורים כי נמצא אני זה מכבר במקום מבטחים. הייתי עייף, עייף מהבטחות ומשמועות, עייף מהאנשים אשר הקיפו אותי, עייף מהמרק והתה התפלים ומהמצעות הצרים והמזוהמים. הצמא הציק לי. זה כמה ימים שהמים כמעט ואזלו. שתינו והתרחצנו במי הים. באותם הימים גם חדלתי לעמוד בתור, על־מנת לקבל את מנת המזון היומית. הטרחה לא נראתה לי כדאית. חברי הציחנובצאים נסו לעודדני. שלמה זלוטולוב ז״ל עצמו היה מחלק עמי את מנתו, אך לרוב סירבתי לקבלה.

באחד מימים אלה, כאשר הרעב הציק לי ללא נשוא — התעוררתי לפנות בוקר, נטלתי את ה„מאַנאַשקה" — קערת המזון הקטנה שלי והתגנבתי למטבח הצוות. חפשתי בכל פינה, אך לא מצאתי דבר. כנראה, שמעט המזון שנותר נשמר היטב מפני אורחים בלתי קרואים כמוני. לפתע גליתי על הרצפה גרגירי־אורז רמוסים ומזוהמים. זוכר אני, כיצד בדחילו לקטתי באצבעותי את גרגירי האורז לתוך הקערית. חזרתי לאולם הכללי, נטלתי את מעט הסוכר שנותר לי, הכנסתיו לקערה, מלאתיה במי־ים והנחתי את העיסה המזוהמת כולה על תנור המטבח. כשרתחו המים והאורז תפח — הסרתי את התבשיל וישבתי לאכול את ארוחתי החמה. היתה זו הארוחה הטובה והעריבה ביותר לחך, משך כל ימי שהותי באניה. דומה, שהיא גם הפיחה בי כוחות חדשים. כל עוד שאני אוכל, ידעתי שאחזיק מעמד והכל יסתיים בכי טוב.

אך המצב הכללי הלך הלוך ורע. האנשים הסתובבו חסרי מטרה. השיחות הנעימות והוויכוחים פסקו. דומה, כי מה שניתן להיאמר כבר נאמר, ומעתה לא יהיו הדיבורים אלא חזרות חדגווניות על הידוע והמצופה. איש לא טרח עתה לטפח ולשפר את מראהו החיצוני. גם הנשים שהתהלכו בינינו לא נראו לנו עוד כנשים. חסרות־מין היו — כמונו כמוהן. נאומי המפקד, שתכפו עתה, לא עשו עלינו רושמם כאז. המצב הסאַניטרי, גם הוא הלך הלוך ורע והצחנה גברה. חשבנו שאנו מתקרבים לנקודת משבר. רק השמועות מהעולם החיצון הפיחו חיים באנשים. גם אם רעות היו, העירו זיק סקרנות אנושית בעינים הנבובות. באותם הימים נפוצו שמועות, כי נתונים אנו לרדיפות האנגלים. שמענו שהאנגלים הורו לנמלים השונים שלא להכניסנו ולא לספק לנו ציוד, וכי דלק האניה אזל.

ואמנם, באחד הימים הללו, זוכר אני, נסינו לחדור לנמל טורקי. אך ספינת מוטור קטנה, ספינת בקורת, התקרבה אלינו ופקדה עלינו לעזוב את השטח. ושוב יצאנו ללב ים.

היה זה בתום השבוע החמישי למסע, כשנתקבלה ההוראה שהמפקד עומד לדבר. ידענו ששעת המשבר קרובה, וכי הפעם לא יסתפק במלות עדוד סתמיות. ואמנם, הפעם, תיאר ארוין לפנינו את המצב כהווייתו. הוא אמר, כי הלילה, בחסות החשכה, נחדור לנמל אלכסנדרטה. עד אז עלינו להסתתר בבטן האניה, ורק עם הינתן הפקודה נעלה על הסיפון.

התרגשות אחזה בנו. שוב נפוצו שמועות: אוירון נשלח מהמפלגה בפולין והוא שפקד על ארוין לפעול. האווירה היתה מחושמלת. למותר לציין, כי באותו לילה לא ישן איש מאתנו.

לא נמסר לנו דבר ולא ידענו מתי בוצעה הפלישה, אך כאשר האיר היום, ראינו דרך האשנבים נמל וידענו, כי מטרה אחת הושגה. לפתע ניתנה הפקודה: לעלות על הסיפון. עלינו. על אחד התרנים התנופף דגל שוודי שבחסותו פלשנו. נשמנו מלוא

ראותנו את אויר הבוקר הצח, וטוב היה לחוש, כבעבר, את עצם קיומנו. מעודד מההישג (שהיה עדיין מפוקפק למדי) חשתי צורך לשתף את בני משפחתי בשמחתי, להודיע להם שאני חי, נושם ורואה. נטלתי בקבוק והכנסתי לתוכו פתק: „הורי היקרים, אני בריא, חי וקיים. בנכם: טוביה פרץ". בצד השני כתבתי: „אל המוצא: אנא העבר מכתב זה לכתובת הרצופה"... חתמתי את הבקבוק בפקק והשלכתיו הימה...

ובינתיים, רבתה הפעילות על הסיפון. המפקד ביקש מכל מי שפיסת בד ברשותו שימסרה לחדר המפקדה. לא הבינונו פשר בקשה מוזרה זו, אך חשנו בחשיבות דבריו. שיערנו את הדבר העומד להתרחש. לא עברו דקות מספר וליד חדר המפקדה נערמו פסות בד למכביר (כולן משל כותנות שנפרמו). כעבור שעה כבר התנוססו בדי כתובות גדולים. הכתובת האחת: „ס. או. ס." והשניה: „סו", „אק", „מק" שפירושה בתורכית: לחם, פחם, מים. מרחוק ראינו בני אדם שוחים לקראתנו, ללא כל אפשרות להתקרב: מולנו נצבה כבר ספינת־משטרה תורכית. הפעם היינו החלטתיים במעשינו. לא היתה כל ברירה. ללא צידה — ואבדנו. (אחר־כך נודע לנו, שכל אותו זמן נערכו דיונים והשתדלויות של קהילות היהודים בתורכיה אצל השלטונות, אך ללא הצלחה). ספינת שיטור תורכית התקרבה ל„פריטה" שלנו. מפקדה מסר לנו הודעה מפורטת: „עליכם לעזוב את נמל אלכסנדרטה תוך שעה. שום ציוד לא ינתן".

תגובתנו היתה שקטה. ידענו שלא נבצע פקודה זו. לא היתה כל דרך חזרה.

עם תום השעה שהוקצבה לנו התקרבה אלינו אנית קרב. היא נעצרה במרחק מה מאתנו והעבירה אלינו ברמקול את האזהרה": „תוך שעתיים עליכם לעזוב. ולא — נאלץ לפוצץ את אניתכם".

למרות האיום ולמרות העובדה שקו המפקד לא תמיד נשא חן בעיני רבים מאתנו, הרי הפעם, נוכח תחושת הסכנה, היינו מאוחדים. איש לא חשב לרגע שיש לעזוב את הנמל מבלי להצטייד קודם לכן. בסתר לבנו גם לא האמנו שהתורכים יבצעו איומם.

לא עבר זמן רב וניתנה פקודה חדשה מהמטה שלנו. „דרושים עשרה מתנדבים היודעים לשחות". בין העשרה שהתנדבו היו שלושה מבני ציחנוביץ: שלמה זלוטולוב ז"ל, מיכאל ואני. (ואין פלא, כי כולנו יודעים לשחות, שהרי נהר נורץ חוצה את העיירה). עלינו על מעקה הסיפון ועמדנו שם נכונים לקפוץ, בהנתן האות. הבחנתי בסנדלים שהיו לרגלי, חששתי שמא יכבידו עלי בעת השחיה, והסרתים. זוכר אני שהפקדתים ביד נערה שעמדה בקרבת מקום. „שמרי עליהם עד שובי", אמרתי לה. כה בטוח הייתי שאחזור חי.

התורכים היו בטוחים בכך פחות. נכונותנו זו לקפוץ הימה נראתה להם כמעשה התאבדות, כאות שהחלטתנו נחושה לא לזוז עד קבלת הציוד, ולו גם במחיר החיים. (אחר כך נודע לנו, שאמנם היתה קפיצה כזאת בחזקת סכנה. האניה עמדה במרחק 500 מטר

מן הנמל ובמצבנו הגופני לא היינו מסוגלים לעבור בשחיה מרחק זה. גם עצם הקפיצה מגובה רב לגבי שחיינים בלתי מנוסים כמונו היתה בה סכנת רסוק אברים).

ובעודנו עומדים כך על המעקה, נכונים לכול, הודיע רמקול אניית הקרב: „אל תקפצו, מבוקשכם ינתן לכם!"

אט־אט ירדנו מעל מעקה הספון. היינו כה תשושים, עד כי קשה היה לקלוט את השינוי שחל לפתע. צנחנו איש־איש על מקומו. ישבתי, כשפני אל הים. מאחורי רבתה השמחה. חשתי בהמולה והתרגשות, קולות רמים, קריאות עדוד וצהלה. מרחוק יכולתי להבחין בהתקהלויות של אנשים בנמל. הם התבוננו בנו במשקפות ונופפו לנו בידיהם באהדה. לא עברו שעות רבות, ושתי ספינות משא התקרבו לעברנו. שוב נקראנו לפעולה, והפעם היה עלינו לעזור בטעינה. התשישות פגה. האנשים התעוררו לחיים נוכח האתגר החדש. סופקו לנו מים מתוקים, פחם, מזון וסיגריות. התורכים עלו על הסיפון, התערבו בתוכנו ועזרו לנו בפריקה. השעות חלפו, ולפתע נדם הכל. המטען היה ארוז במחסני האניה, והרגשנו שהישגנו אסור לו שיהיה לשוא, ודרכנו — מן ההכרח שתצלח מעתה.

ושוב יצאנו לים הפתוח, הימים חלפו בשוטטות, אך לא נתפסנו בשנית לדכאון. חכינו לסיום המסע, ידענו שבכל רגע עלול משהו להתרחש, שישנה את הכל.

ואמנם הדבר התרחש. בעוד אנו כלואים בבטן האניה, ניזונים משמועות סותרות — לא ידענו מה בדיוק אירע. לאחר זמן, נתבהרו הפרטים ונוספו העובדות. אנסה למסרם בקצרה: ארוין, שפעל עד כה בשיתוף עם רב החובל וצוותו הזר, העמידם לפני פקודה שלא נעמה להם כלל — לחדור בכוח לחופי הארץ. מעשה זה הווה הפרה של החוק הבינלאומי, לכן סירב הצוות (פרט לשני קצינים) להסתכן. ארוין לא הגיב והעמיד פנים כנכנע. מאידך, כינס את פיקודיו וצוום לאסור בשקט את אנשי הצוות הזר בחבלים (מלבד שני הקצינים שנאותו לשתף פעולה), ולכלאם בבטן האניה. תוך שעה בוצעה הפקודה. בלילה — הורדו האסורים אל שתי סירות גדולות שהיו צמודות לאנייתנו ועמם — ארוין ושומריו. עמדנו אז מול חופי סוריה, ולארץ זו פנו הסירות. במרחק 50 מטר מן החוף הותר בכל סירה אחד מאנשי הצוות הזרים על מנת שיוכל לחתור ולכוונה, ואילו ארוין ואנשיו התקדמו בשחיה אל החוף. כך הבטיחו עצמם מהתפס ביד האנגלים.

ארוין ואנשיו לא הפקירו את אניתנו. מלבד הצוות הרגיל של האניה נמצאו בינינו, העולים, חניכי בית ספרו של הלפרין, שהיו מסוגלים להנהיג את הספינה בכוחות עצמם. לפני המבצע כנסם ארוין ופרש לפניהם את תכניתו. הוא פקד עליהם להוליך את הספינה אל מול חופי ת"א, ובהגיעם למקום, עליהם לפוצץ בפטישים גדולים את המכונות, על מנת למנוע כל דרך חזרה.

היה זה מבצענו האחרון על הים והתייחסנו אליו בחרדת קודש. שוב גוייסו הכל לפעולה, כי ידענו שאלה הם הרגעים האחרונים של הגשמת שאיפתנו. וכך, בכוח הרצון

הגענו לחוף תל־אביב. כל הלילה פוצצנו את המכונות הכבדות, וכשהנץ הבוקר עמדנו, מול חופי העיר, על גבי שלד אניה הרוסה. כל דרך חזרה לא היתה.

החילונו לאותת על מנת לקבל עזרה. חלק מאתנו לא חיכה לבאות ונמלט בשחייה, ביניהם היו שני קציני הצוות הזר, לבושים בבגדי עולים, (שמעתי שקשר זה שנוצר בינם לבין העם היהודי לא נותק עד היום, וכיום הם יושבים עמנו בארץ) אך רובנו נותרנו על הסיפון. אנו, חמשת הציחנובצאים, שוב היינו זה בקרבתו של זה. החלטנו להשאר על האניה ולראות איך יפול הדבר. לא רצינו לנתק את גורלנו מגורל הכלל.

היה זה הלילה האחרון שלנו על הים. ספינות משטרה אנגליות הגיעו למקום והקיפונו. קצינים בריטיים עלו על ספינתנו והחלו מנהלים מו״מ. לפתע חשתי בתכונה: הובא לנו לחם. היה זה דבר בעתו, מה עוד שהיה זה הלחם הראשון מאדמת ארץ־ישראל שראינו. נקל לתאר את ההתרגשות שאחזה בנו: ברכנו ברכת „שהחינו" והארוחה היתה לנו חג...

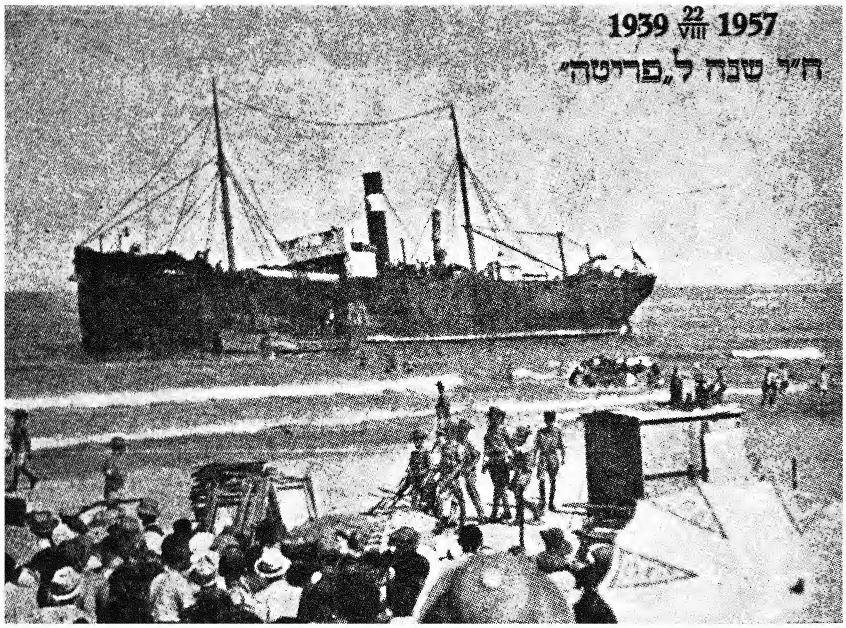
ובינתים, החלו הקצינים בחקירתם. ערכו חיפוש בקוותם למצוא את האנשים שהדריכו אותנו, כי סירבו להאמין לדברינו שהגענו בכוחות עצמנו. כעבור שעות חקירה ארוכות נואשו האנגלים וצוו על כל הנוכחים לארוז את חפציהם ולהכון לירידה.

אט־אט החלה הספינה להיפנות. העולים, מטופלים בצרורות ומזוודות, ירדו בסולמות־החבלים אל ספינות השיטור שחכו להם.

הספינות הובילונו אל החוף. הגענו לחופי הארץ. לא ניתן לנו להביע את שמחתנו. קובצנו אל מקום אחד, ותחת משמר כבד הובלנו אל תחנת הרכוז (מול מלון „ריץ"), שם המתין לנו טור ארוך של מכוניות. (ייתכן, ותהלוכה זו של אנשים תשושים ורטובים לא היתה מן המראות המעודדים ביותר). עוברים ושבים הסתכלו בנו ברחמים ובהשתתפות בצער. כמה יהודים טובים התגנבו אלינו, כשדמעות בעיניהם ודחקו לידינו חפיסות סיגריות, חבילות שוקולד ומצרכי מזון שונים. אך אנו לא ריחמנו על עצמנו. הרגשנו בכוחות חדשים המפכים בנו. ידענו שהדרך נסתיימה, ושום כוח בעולם לא יוכל עוד להזיזנו מכאן.

באותו זמן מצאתי לי שהות לכתוב פתק למשפחה ארץ־ישראלית, וזה תוכנו: „ליפה וסנה פיורה, רחוב שבטי ישראל, תל־אביב. הגעתי ארצה, טוביה פרץ". הגנבתי אותו לידי אחד האנשים שהקיפונו. (הפתק אמנם הגיע לתעודתו. כדאי לציין, שמשפחת פיורה לא רק הזדרזה ובשרה לאבי על בואי, אלא גם טיפלה בי שנים מספר כהורים מסורים אחרי השתחררותי).

נכנסנו למכוניות. השמחה לא רפתה גם במעט. ידענו לאן אנו מובלים ולשם מה, אך היינו מלאי הרגשה מופלאה. קשה היה להאמין שאמנם הגענו, שהכל עבר. הזנו עינינו בעיר הבלתי מוכרה (ועם זאת קרובה ללבנו) ובכפרים הערביים שעברנו על פניהם.

האניה „פריטה״ בחוף תל־אביב — די שיף „פאַריטה״ ביים ברעג פון תל־אביב

The Ship „Parita" on the Shores of Tel-Aviv

הדרך לא ארכה הרבה. המכוניות נעצרו לפני מחנה סגור מוקף בגדר תיל. (סרפנד — כפי שנודע לי מאוחר יותר).

השער נפתח, ואנו הפכנו לאסירים. לא אנסה לתאר כאן את חיינו במחנה. אזכיר רק כי במשך הימים הספורים בהם שהינו במקום נרקמה במוחי תכנית בריחה מדוקדקת לפרטיה, אך בטרם עמדתי להגשימה בעזרת כמה מחברי, הגיעו פקודות השחרור.

עזבנו את המחנה. שער ברזל גדול נסגר מאחורינו, ואנו פנינו לקראת חיים חדשים.

יצחק סלובצ׳יק
(פתח־תקוה)

„העובד״ בציחנוביץ

איש־העם, העובד ובעל־המלאכה בציחנוביץ, לא היה מיוצג ע״י שום מפלגה. לאחר שההסתדרות הציונית בעיירתנו ארגנה את „העובד הציוני״, החליטה מפלגת „פועלי־ציון״ לארגן את בעלי־המלאכה ולקרבם לפעילות למען ה„ליגה של ארץ־ישראל העובדת״.

כחבר ועד סניף „פועלי־ציון״ בציחנוביץ הוטל עלי לארגן את „העובד״. אסיפת הייסוד התקימה בשנת 1932 בבית פייביל מנדלסברג. שלחנו מספר רב של הזמנות, אולם נענו שבעה מוזמנים בלבד. לא אמרנו נואש והמשכנו במאמצינו, אם כי להזמנה השניה לא נענו, אפילו, שבעה אלה.

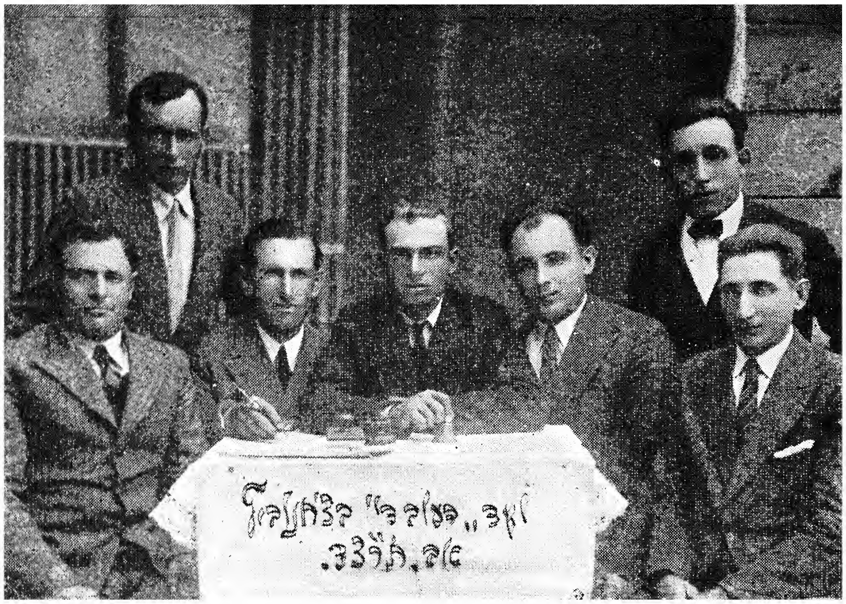
המפלגה דרבנה אותנו שנוסיף לעמול, כדי לקעקע חומת האדישות ל„העובד״. ואמנם, אט־אט, חלה תמורה ומאמצינו המרובים הוכתרו בהצלחה. ייסדנו את „העובד״, שכלל בקרבו בעלי־מקצועות שונים — סנדלרים, חייטים, נפחים וכן סוחרים זעירים וסתם רוכלים, שסובבו בכפרים למצוא מחיתם. כעבור זמן קצר בלבד הפך „העובד״ למפלגה ניכרת מאוד בציחנוביץ וחבריו היו מראשי המתרימים לקרנות הציוניות ולכל פעולה אחרת למען ארץ־ישראל.

שכרנו מועדון בבית קוטיק, שנהיה במשך הזמן ביתם השני של חברי „העובד״. אם כי אנשים אלה נשואים היו, מטופלים בילדים וטרודים בדאגות־פרנסה — מצאו להם תמיד שעה פנויה כדי לבקר במועדון, לקרוא בעתון ולשמוע על הנעשה בארץ.

ביסוד „העובד״, הונח העקרון של הגשמה עצמית ע״י עליה ארצה. שלא כחברי „החלוץ״, היו חברי „העובד״ פטורים מחובת ההכשרה, כי היה עליהם לדאוג לפרנסת משפחותיהם. התחלנו ללמדם עברית, כדי להכשירם לעליה לארץ, כי ידענו שהארץ זקוקה לבעלי־מקצוע כאלה.

למטרה זו הזמנו את חברת „החלוץ״ אסתר טוכמן (נמצאת בארץ), שעשתה עבודתה באמונה. גדולה היתה שמחתם של חברי „העובד״, כאשר למדו לבטא במבטא הספרדי את צמד המלים „שלום, מורה״! ומאז היו חברי „העובד״ מברכים איש את רעהו ב„שלום״.

הועד הראשון של „העובד״ הורכב מחברים אלה: יצחק סלובצ׳יק (יושב־ראש), פייבל מנדלסברג (מזכיר), יוסף הולצמן (גזבר), חיים קריבונוגי, אברהם גברוניץ ואבא גולדשטיין (מויסוקי־מזוביצק).

ועד „העובד" בחודש אב תרצ״ד (1934) קאָמיטעט פון „העובד" אין יאָהר 1934

The „Haoved" Committee in 1934

עומדים: 1) מימין — אבא גולדשטיין. 2) משמאל — איטשע
יושבים מימין לשמאל: 1) חיים קריבונוגי. 2) יוסף הולצמן. 3) יצחק סלובצ׳יק. 4) פייבל מנדלסברג. 5) אברהם גברוניעץ

הפעולה, שפעל „העובד" בציחנוביץ, כה פוריה היתה, שהדה הגיע עד לורשה והחלו לבקר אצלנו באי־כוח המרכז. בקרו אצלנו אליעזר (לייזער) שצ׳ופקביץ׳ ויחזקאל (חאצקעל) ראבינוביטש. הם דברו בפומבי על עניני „העובד" ודבריהם נשמעו בענין. בשנת 1935, כשרשיש (כיום, ראש עיריית פתח־תקוה), ביקר בפולין, ראה לעצמו חובת כבוד לסור לציחנוביץ ולדבר אל חברי „העובד".

כאות־הוקרה לפעולה המסורה של חברי „העובד", הודיע לנו בכתב חאצקעל רבינוביטש, שהוחלט להקציב סרטיפיקט אחד ל„העובד" בציחנוביץ ועלינו לכנס אספה כללית, בה יאושר המועמד לעליה.

במוצאי־שבת אחת של שנת 1934 אספנו את חברינו לאספה, בה השתתף גם נציג המרכז. היות ועמדתי בראש „העובד" הוצעה מועמדותי לעליה, אולם רבים מהחברים טענו שנוכחותי במקום הכרחית, לפי שעה, עד ש„העובד" יתבסס.

במקומי אישרו לעליה את פייבל מנדלסברג. עובדה זו הזימה טענות הציונים הכלליים שבעיירתנו, כי „העובד" אינו, אלא, אחיזת־עיניים וחבריו הסיחו דעתם מהעליה ארצה.

חברי „העובד" בשנת 1934 — די מיטגלידער פון „העובד" אין יאָהר 1934

Members of ,,Haoved" — 1934

עומדים מימין לשמאל: 1) משה זלוטולוב. 2) ראַשקה שעפּס. 3) ברכה זלוטולוב. 4) אברהם גברוניעץ. 5) פייבל מנדלסברג. 6) אבא גולדשטיין. 7) יצחק סלובצ׳יק. 8) יוסף הולצמן. 9) שמואל כהן. 10) הרשל סנס. 11) שמחה גניזדוביץ׳. 12) 13) משה קסעצקובר

יושבים מימין לשמאל: 1) חיים קריבונוגי. 2) אלקה קריבונוגי. 3) חיה־איטקה גרודזינסקי. 4) לא ציחנובצאי. 5) אשתו. 6) 7) מישלר. 8) ח״ה גניאזדוביץ׳. 9) 10) 11) טריינה קסעצקובר

יושבים על הארץ: מימין — משמאל —

הודות לעלית הח׳ מנדלסברג התרחב מאוד „העובד" והתחילו לזרום אליו אנשים משכבות שונות, שמגמת פניהם לעלות ארצה. כדי לנצל כל סרטיפיקט לשני אנשים, נהגו במקרים רבים החברים שאושרו לעליה לשאת באופן פיקטיבי בחורה לאשה. קראו ל„נשואים" אלה בשם פיקציה.

באופן כזה צרף אליו מנדלסברג את מרים שפיטלניה, הנמצאת בארץ. אחר־כך הוא שלח בחור מהארץ, שהביא עמו בדרך זו את אסתר קריבונוגי שנשאה למנדלסברג.

בשנת 1934 קיבלנו סרטיפיקט שני ואושרתי לעליה. אולם, דרשתי שלפני עליתי יאשרו חבר נוסף. ואז אושר לעליה החבר יוסף הולצמן, שמסיבות שונות לא זכה לעלות וניספה בשואה.

„העובד" היה מקובל מאוד על הציבור היהודי בעיירתנו. העובדה, שבעל־מלאכה יהודי מדבר עברית וקושר עתידו בארץ־ישראל נודעה לה חשיבות מרובה. לצערנו, רק שלושה חברי „העובד" בלבד זכו להיגאל ולעלות ארצה.

צבי פסטרנק
(חיפה)

„המזרחי" ו„השומר הדתי"

בשנת 1935 קיבלתי הזמנה לבוא לישיבה בבית אייזיק ישלח ב„ניי־שטאָט", לשם ייסוד סניף של תנועת ה„מזרחי" ו„החלוץ המזרחי". כמתפלל קבוע, יחד עם אבי, בבית־המדרש דחסידי גור שהיה ידוע בהתנגדותו לציונות וכן כחבר בצעירי „אגודת־ישראל" — נדהמתי מהזמנה זו.

לא הייתי רחוק מהרעיון הציוני. הושפעתי מאמי, שלקחה חבל פעיל בתנועת הצה"ר שבעיירתנו וכן מהנוער הציוני. כבחור „ישיבה" הרהרתי לא־פעם על ייסוד ארגון, שיאחד בקרבו את הציונות והדת.

הראיתי את ההזמנה לאבי, שהיה איש „אגודת ישראל", ומעקימת שפתיו ניכר היה שאין לו התנגדות נמרצת, ולכן החלטתי להיענות בחיוב והלכתי לפגישה הראשונה.

הנהגת „השומר הדתי" — די הנהגה פון „השומר הדתי"

The Leaders of „Hashomer Hadati"

עומדות מימין לשמאל: 1) פלכוביץ׳. 2) 3) שפרה איטקס
יושבים מימין לשמאל: 1) רבקה סמיאטיצקי. 2) מנקוס. 3) צבי פסטרנק. 4) ווען־חל זגודני. 5) הניה שלכטר. 6) קוויאטק

בבית ישלח מצאתי כמה עשרות אנשים ובתוכם משה זלוטולוב, מרדכי שמקובסקי, אליעזר רוזן, אהרן קשטן, וכמה נציגות ונציגים מקיבוץ „החלוץ המזרחי" בציחנוביץ. המרצה היה גורז׳לצ׳ני מצ׳יז׳ב. באספה זו הוחלט על ייסוד סניף מפלגת ה„מזרחי".

נבחר ועד, בהרכב החברים הבאים: מרדכי שמקובסקי — יו"ר; סגנו: אליעזר רוזן; מזכיר — צבי פסטרנק. חברי הועד האחרים היו: קשטן, זגודני, הולצמן וכו׳. מיד פורסם כרוז לנוער הדתי שיצטרף לשורותינו, ואמנם רבים נענו לקריאתנו.

הצטרפותי למחנה הציוני הטילה רעש ב„חסידים שטיבל". כשהגעתי ביום ששי בערב לבית הכנסת מצאתי על הדלת מודעה, בה מתבקשים כל אלה שנתפסו לציונות — לעזוב את בית־הכנסת, כי מקומם לא יכירם שם. הבנתי שהדברים מכוונים אלי, אבל אבי יעץ לי לא לשים לב לכך ולהישאר בבית־המדרש. בשבת, לפני קריאת התורה, ניגש לארון־הקודש יואל סוקנא, הנכד של אלתר יואל׳קיס, והכריז שלא יקראו בתורה עד שאלה העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס — לא יעזבו את בית־החסידים. בלית־ברירה עזבתי את בית־הכנסת עם אבי.

מאז הייתי פנוי יותר להתמסר לפעולה למען מפלגת המזרחי. הפעולה התרחבה. הצלחנו גם לייסד ע"י המפלגה ארגון נוער בשם „השומר הדתי" שפעיליו הבולטים היו: משה קפלן, אלעזר גולדשטיין, מלכה סוקולובסקי וכו׳. כבר בשבועות הראשונים הצטרפו אלינו עשרות בני־נוער, וניהלנו פעולה ענפה בשטח התרבות והציונות, כגון, הרקת קופסאות קק"ל, הפצת שקלים לקונגרסים הציוניים וכו׳. תנועת „השומר הדתי" הפכה לתנועת נוער חשובה בציחנוביץ, בה מצא מקום נוער ממפלגות הימין והשמאל גם־יחד.

במשך הזמן קיבלנו „תגבורת" חשובה: בציחנוביץ היה קיים בית־ספר לבנות „בית יעקב", שרוב בנות החסידים למדו בו. בית־ספר זה היה ידוע בהתנגדותו לציונות, אולם הזמן עשה את שלו, ורוחות הציונות התחילו מנשבות גם שם. הסיבה היתה, אמנם, חיצונית, כלכלית. בשנים אלו גברה בפולין האנטישמיות הכלכלית, ויהודים רבים בקשו לעזוב את המדינה. גם בציחנוביץ גאה מאוד גל האנטישמיות, והיהודים חיפשו דרך־הצלה. אותות־הזמן האלה ניכרו גם במהלך חייו ועבודתו של בית־הספר „בית יעקב". אף בנות אלו נתפסו לרעיון העליה ארצה. ערב אחד הופיע בסניפנו רוב הבנות מהכיתות הגבוהות של „בית יעקב" וביקשו להיספח לשורותינו. מאליו מובן שקיבלנו אותן ובכך חגגה התנועה הציונית הדתית בעיירתנו את נצחונה על מתנגדיה. עם מילוי ההצהרות המתאימות שלחנו את הבנות להריק קופסאות קק"ל, והן היו פעילות מאוד בשטח זה וכן בשטחים אחרים של הפעולה הציונית.

לצערנו, מעטים מאוד מחברי ה„מזרחי" ו„השומר הדתי" הצליחו לעלות ארצה, והם ניספו בגיא־ההריגה יחד עם שאר יהודי עיירתנו.

וועלוול זגאַדני
(אַמעריקאַ)

די „תורה ועבודה״ באַוועגונג

די „תורה ועבודה״ באַוועגונג איז געגרינדעט געוואָרן דורך שטודירענדע יוגענטלעכע פון ציעכאַנאָוויעץ, וואָס האָבן מקדיש געווען די שענסטע און בעסטע יאָרן פון זייער לעבן צו לערנען תורה אין אָנגעזעענע ישיבות פון פוילן און ליטע. זיי האָבן זיך אומעטום אויסגעצייכנט מיט גוטע מידות, התמדה, לערנזאַמקייט און טיפער צוגע־בונדנקייט צו תורת־ישראל, עם־ישראל און ארץ־ישראל. צווישן זיי זענען געווען עטלעכע, וואָס האָבן געהאַט סמיכה פון גרויסע רבנישע אויטאָריטעטן פון יענער צייט. איינער פון זיי איז געווען יהושע ליובאַוויטש — אַ תלמיד־חכם, וואָס האָט זיך אויך אויסגעצייכנט מיט זיין שטאַרקער ליבע צו ארץ־ישראל.

זיי זענען אויך געווען גוטע רעדנער און פלייסיקע געזעלשאַפטלעכע טוער, וואָס אַ דאַנק זייער ענערגישער אַרבעט האָבן זיי זיך באַליבט ביי דער ציעכאַנאָוויעצער באַפעל־קערונג. זייערע נעמען זענען געווען, אויסער דעם אויבנדערמאָנטן יהושע ליובאַוויטש, אהרן קאַסטאַן, משה שיינקער, יצחק מאַנדריקמאַן, פייבל סאַפירשטיין, משה ציגאַל, חיים מאַנטשאַר, אלתר סוראַוויטש, יונה פלוט און, יבדלו לחיים, צבי־דב פּאַסטערנאַק (געפינט זיך אין ישראל) און ישראל־חיים אַקראַנגלי, וואָס איז אַ וויכטיקע רב׳נישע פּערזענלעכקייט אין אַמעריקע.

דער „ארי שבחבורה״ איז, אָן שום ספק, פּראָפעסאָר שרגא אַבראַמסאָן, וואָס איז פּראָפעסאָר פון תלמוד אינעם העברעאישן אוניווערזיטעט אין ירושלים. פּראָפ. אַבראַמ־סאָן איז אַ געוויסע צייט געווען פּראָפעסאָר פון תלמוד אינעם יידיש־טעאָלאָגישן סעמינאַר אין אַמעריקע און האָט זיך דערוואָרבן אַ גרויסן נאָמען אַלס וויכטיקער קענער און פאָרשער פון דער יידישער דיכטונג און פילאָזאָפיע אין מיטלאַלטער. איינע פון זיינע וויכטיקע לייסטונגען איז די איבערזעצונג פון מסכת בבא בתרא אין העברעאיש. צו דער איבערזעצונג האָט ער אויך פאַרפאַסט אַ נייעם פּרוש, וואָס פאַרלייכטערט אונז צו פאַרשטיין דעם תלמודישן מקור.

די גרופּע פון יוגנטלעכע האָט גערופן דער ציעכאַנאָוויעצער יוגנט זיך אומקערן צום מקור, טרינקען פון אונזערע קוואַלן, און ניט זוכן איר גייסטיקע און אידעאָלאָגישע באַפרידיקונג אין דער אויסערלעך־פרעמדער וועלט. זיי האָבן אויפגעוויזן אַז די אידעע פון אַ שענערער וועלט, אַ וועלט פון גערעכטיקייט און סאָציאַלן יושר, געפינט זיך קלאָר און דייטלעך אין דער תורה, נביאים און אינעם תלמוד.

קן „השומר הדתי" בשנת 1938 — דער קן פון „השומר הדתי" אין יאָהר 1938

Branch of „Hashomer Hadati" in 1938

ערשטע רייע (פון אויבן צו אונטן) פון רעכטס צו לינקס : 1) צבי סטולר. 2) קוזק.
3) 4) 5) קוויאַטעק. 6) דמוך. 7) בילה שלכטר.
8) סמיאַטיצקי. 9) פריידקה סוקולובסקי. 10) איטקה פלכוביץ׳. 11) אטקס.
12) שפרה איטקס. 13) אהרן וינברג. 14) הניה שלכטר. 15) ילין. 16) שרה פלכוביץ׳.
17) כאשעס. 18)

צווייטע רייע : 1) גונשר. 2) רייזל סמיאַטיצקי. 3) גיטל פיעקוצקי. 4)
5) גונשר. 6) רבקה סמיאַטיצקי. 7) 8) גיטל מנקוט. 9) שיינע רינקביץ׳. 10)

דריטע רייע: 1) 2) ילין. 3) כאַשעס. 4) אוקרונגלי. 5)
6) מלישביץ. 7) קוקולקה. 8) ווינוביץ׳. 9) בנימין קסעצ׳קובר

פערטע רייע : 1) יעקב פסטרנק. 2) משה שנקר. 3) יהושע ליובוביץ׳. 4) וועלוול זגודני. 5) חיים הולצמן

פינפטע רייע (ליגן אויף דער ערד) : 1) צבי פסטרנק. 2) יצחק מונדריקמן

זייענדיק גרויסע קנאים צו זייער וועלט־אַנשויונג, האָט די גרופּע געגרינדעט אין ציעכאַנאָוויעץ דעם „הפּועל המזרחי״ און דעם „השומר הדתי״, וואָס האָבן צוזאַמען געשאַפן די „תורה ועבודה״ באַוועגונג אין אונזער שטעטל.

די ציעכאַנאָוויעצער יוגנט האָט זיך פּאָזיטיוו אָפּגערופן צום געדאַנק וועגן אומקערן זיך צום יידישן מקור און זענען געוואָרן גוטע שומרים־דתיים, גוטע „פּועלי מזרחי״ און גוטע חלוצים. זייער השפּעה איז געווען באַדייטנד אויף פיל געביטן פונעם געזעל־שאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן אין ציעכאַנאָוויעץ. צוזאַמען מיט אַנדערע ציוניסטיש־חלוצישע יוגנט־באַוועגונגען האָבן זיי געטריי און איבערגעגעבן געאַרבעט אויפן געביט פון קק״ל און קרן־היסוד. זייערע לייסטונגען זענען אָפּגעשאַצט געוואָרן מיט אַנערקענונג דורכן מורשה פון קק״ל, הער לייבל מאַלאָווסקי.

דער „הפּועל המזרחי״ און דער „השומר הדתי״ האָבן געפירט אַ קאַמף מיט אַנדערע ציוניסטישע פּאַרטייען, אָבער דאָס איז געווען אַ קאַמף לשם שמים, אָן שנאה צום קעגנער. זיי האָבן געוווסט, אַז הגם די וועגן זענען פאַרשיידענע, איז דאָך דער ציל דער זעלבער: בנין העם ובנין הארץ.

די „תורה ועבודה״ באַוועגונג האָט זיך אויך פאַרנומען מיט קולטורעלע אַרבעט ביי אונז אין שטעטל. זי פלעגט איינאָרדענען פאַרלעזונגען, לעקציעס, אַקאַדעמיעס און דיסקוסיעס. די אַרבעט האָט זייער פּאָפּולער געמאַכט די „תורה ועבודה״ ביי דער יידישער באַפעלקערונג אין ציעכאַנאָוויעץ, וואָס האָט אַרויסגעוויזן אַ גרויסן אינטערעס צו דער באַוועגונג.

חיים־גמליאל זילברברג
(בני־ברק)

„אגודת ישראל" ו„צעירי אגודת ישראל"

בעיירתנו תקעה „אגודת ישראל" יתד נאמנה ותפסה מקום מכובד בציבור החרדי. ביחוד, היתה השפעתה עצומה בחוגי החסידים ובני הישיבות. בבחירות לקהילה נבחרו, בין 8 חברי הקהילה — שני נציגים מ„אגודת ישראל" והם: ר' אלתר סוקנא (שהיה זמן מסוים יו"ר הקהילה) ור' יחיאל יבלונקה. שניהם תלמידי־חכמים ואנשי־צורה, שיצגו את „אגודת ישראל" בגאון ועוררו כבוד גם בעיני מתנגדיהם.

בבחירות לעיריה הופיע הציבור האזרחי ברשימה מאוחדת, ממנה נבחר כנציג „אגודת ישראל" ר' דוד־לייב בורשטיין. נציגי ה„אגודה", מלבד פעילותם הכללית לטובת כל תושבי העיירה, דאגו במיוחד לעניני הדת — כשרות, שבת, החזקת החדרים, ה„ישיבה" ובית־הספר „בית יעקב" לבנות, בו רכשו התלמידות — נוסף על תכנית הלימודים הכללית של בית־הספר העממי — ידיעות עמוקות בתורה, נ"ך, דינים והשקפת היהדות. חניכות „בית יעקב" הצטינו ביראת־שמים, מוסר וצניעות. הבוגרות שבהן היו מאורגנות בארגון בנות „אגודת ישראל", והצעירות — ב„ארגון בתיה".

בראש הארגונים האלה עמדו המורות, שהשקיעו עמל, מרץ ויזמה ללא־לאות. המורה הראשונה, שהניחה את היסוד לפעילות זו, היתה בת עיירתנו רבקה יזרעאלסקה, חניכת סמינר „בית יעקב" בקרקוב. היא המשיכה בהוראה ב„בית יעקב" בתל־אביב ובפתח־תקוה ונפטרה בדמי ימיה בשנת תש"ה.

בראש בית־הספר פעל ועד ציבורי, בראשותו של העסקן האגודאי, חיים־יוסף שורץ (חניך ישיבת לומז'ה), חתנו של ר' דוד יזרעאלסקי. מלבד הלימודים התקימה גם פעילות חברתית מגוונת, כגון, הרצאות, הקראות, מסיבות ונשפים. בחנוכה ופורים נערכו ע"י התלמידות הצגות דרמטיות באולמי אטקס ובאולם וויטקובסקי. הכניסה היתה לפי כרטיסים ולנשים בלבד. ההצגות, שעמדו על רמה מבחינת התוכן והביצוע האמנותי, משכו קהל רב והיוו מקור הכנסה חשוב לבית־הספר. בין החברות הפעילות היו האחיות שרה ורחל יבלונקי, שרה בורשטיין, שרה אוקרונגלי, פייגל שפירא ועוד.

„צעירי אגודת ישראל"

החלק התוסס והזרוע המבצעת של „אגודת ישראל" בעיירתנו היה ארגון „צעירי אגודת ישראל", אליו השתיכו, בעיקר, הנוער החסידי ותלמידי הישיבות. בכוחות עצמם בנו להם אולם יפה בקומה השניה מעל לבית החסידים ב„אַלט־שטאָט", בו קימו

צעירי „אגודת־ישראל" על־יד בית־המדרש של החסידים

(קבוצות הילדים בחלונות ובצדדים הן ארגון „ישורון", פרחי „אגודת־ישראל")

די יוגנטלעכע פון „אגודת־ישראל" נעבן חסידים־שטיבל

(די קינדער־גרופן, וואָס שטעהען ביי די פענסטער און אין דער זייט געהערן צו „ישורון" —
אַ קינדער שיכט, וואָס איז אָרגאַניזירט געוואָרן דורך די יוגנטלעכע פון „אגודת־ישראל")

Youngsters of „Agudat-Israel" by the Synagogue of the Hasidim
(A Group of the Children in the Windows and on the Side are „Yishurun"-youth of „Agudat-Israel")

עומדים מימין לשמאל: 1) ר' אברהם טאַמה. 2) לייבל קונופיאַטה. 3) שלכטר. 4) ישראל אוקרונגלה. 5) אייזיק סגל (ליד הפתח מצד ימין). 6) פישל בורשטיין. 7) דוד גורצ'ין. 8) יחזקאל (חצקל) איידעם (ליד הפתח מצד שמאל). 9) מנדל קלודה. 10) יחיאל יבלונקה (מחזיק ילד בידיו)

יושבים מימין לשמאל: 1) יוסף קרוננברג. 2) אפרים קונופיאַטה. 3) נחמיה טאַמה. 4) האורח משה רוזנברג (חבר ההנהלה הראשית של „אגודת־ישראל" בורשה). 5) יואל סוקנא. 6) דן שפירא

יושבים על הארץ מימין לשמאל: 1) שלום שפירא. 2) גמליאל־חיים זילברברג

שעורים קבועים בדף היומי ובכל מקצועות התורה, הרצאות תורניות, מסיבות ופגישות, עתון קיר, בו פרסמו מפרי עטם של החברים — רשימות, מאמרים פוליטיים וספרותיים, דברי הגות, פיוט ושירה, תשבצים וחידודים. התקימה גם ספריה, שכללה ספרות חרדית בלבד מטובי הסופרים וההוגים החרדים. עסקו גם במגביות למוסדות תורניים, במיוחד פעלו למען ישיבות „שפת אמת" וישיבת חכמי לובלין. ועדה מיוחדת עסקה בהפצת העתונות החרדית „דאָס יידישע טאָגבלאַט", „אָרטאָדאָקסישע יוגענט בלעטער" ועוד. לתפוצה גדולה זכה הגליון המיוחד בן 100 דפים של ה„טאָגבלאַט", מלא וגדוש בחומר תעמולה מגוון על קדושת הארץ ובנינה המעשי, בעריכתו של שר־הדואר בישראל ר' בנימין מינץ ז"ל.

עם הכנסה של „אגודת ישראל" בעבודה מעשית לבנין הארץ, התמסרו חברי „צעירי אגודת ישראל" להגברת התרומות למען „קרן הישוב" ועידוד נקודות ההכשרה והמפעלים החלוציים של „אגודת ישראל". בנקודת ההכשרה של „אגודת ישראל" בזרומב עבדו שני חברים — בן־ציון יבלונקה ומשה וינקלשטיין (שניהם בארץ). לפני עליתם ארצה סודרו נשפי־פרידה חגיגיים וקהל רב ליווה אותם בשירה וזמרה עד תחנת הרכבת בצ'יז'ב. אירועים אלה חיזקו את הגעגועים על ציון והכניסו תסיסה ורוח חלוצית בקרב הנוער החרדי בעיירתנו.

מזמן לזמן ביקרו שליחים ונואמים מטעם המרכז בורשה, ביניהם העסקנים ר' לייב גרילק, אברהם־מאיר קרונגרד, פישל פרום, משה רוזנברג ועוד, שהופיעו בהרצאות פומביות שמשכו קהל רב. בין החברים הפעילים התבלטו יואל סוקנא (יו"ר), נחמיה טאָמה (מזכיר), לייב קונופיאטה, שלום שפירא והאחים אלתר וישראל ז'ולונדז'.

תחת הנהלתה ופיקוחה של תנועת „צעירי אגודת ישראל" היתה מאורגנת שכבה צעירה של ילדים בגיל בית־הספר בשם „ישורון". הם קיבלו חינוכם בחדרים השונים. בשעות הערב ובשבתות היו מקדישים את זמנם הפנוי במסגרת „צעירי אגודת ישראל", שערכה בשבילם פעולות ארגון, מסיבות, משחקים, טיולים, שיחות בעניני מוסר ודרך־ארץ, ספורים ותיאורים היסטוריים, מקורות האומה וגדוליה — מנהיגיה במשך כל הדורות.

יואל טרייבאַטש
(אַרגענטינאַ)

די לינקע פּועלי־ציון אין ציעכאַנאָוויעץ

אין ווינטער פון יאָר 1919, ווען כ׳בין צוריקגעקומען פון רוסלאַנד, וווּ כ׳האָב געלעבט מיט מיין משפחה אַ פּאָר יאָר אַלס היימלאָזע — האָב איך שוין געטראָפן אין ציעכאַנאָוויעץ אַ לינקע „פּועלי־ציון״ פּאַרטיי. דאָס איז נאָך געווען פאַר דער שפּאַלטונג פון דער פּאַרטיי און זי האָט דאַן זיך ניט גערופן, ניט „לינק״ און ניט „רעכט״ — נאָר „יידישע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע ((י. ס. ד.) פּועלי־ציון״.

אָנגעפירט מיט דער פּאַרטיי האָבן דאַן משה יעלין, לייזער (לייזשע) קאַפּלאַן, דוד קאַטיק, רפאל פּאָמעראַניעץ, יואל׳טשע און לייבטשע דייטש, זגאַדנע, אשר האַפמאַן, שלמה ניעוויאַדאָמי און אַנדערע. אַ ביסל שפּעטער האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער פּאַרטיי: יעקב יאָסל יארמוס און נחמה קאַפּלאַן — צוויי חברים מיט אַ סך וויסן און הויכער אינטעליגענץ, וואָס האָבן אַ סך בייגעטראָגן צו דער געזעלשאַפטלעכער דערציאונג פון דער יוגנט.

די פּאַרטיי האָט געפירט אַ ברייט־פאַרצווייגטע קולטור־געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. אינעם פּאַרטיי־לאָקאַל האָט יעקב־יאָסל יארמוס געעפנט אַ יידישע שול, וועלכע האָט עקזיסטירט אַנדערטהאַלבן יאָר, ביז ער איז אַוועקגעפאָרן קיין אַמעריקע. אין יענער צייט איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ פּראָפעסיאָנעלער פאַראיין פון שניידער, וואָס האָט עקזיסטירט עטלעכע יאָר. ס׳איז כדאי צו באַמערקן, אַז ווען ס׳האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ לוין־הוספה, איז דער קאַמף געווען מיט די בעלי־בתים, נאָר ווען ס׳האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ קורצערן אַרבעטס־טאָג, האָט מען געדאַרפט מער קעמפן מיט די אַרבעטער ווי מיט די אַרבעטס־געבער.

ביי דער פּאַרטיי איז אויך געשאַפן געוואָרן אַ אָפּטיילונג פון דער געזעלשאַפט „אָוונט־קורסן פאַר אַרבעטער״, וועלכע איז געווען רעגיסטרירט ביי דער רעגירונג און האָט געהאַט רעכט צו שאַפן אָוונט־שולן, ביבליאָטעקן און אַנדערע קולטור־אינסטיטוציעס.

די געזעלשאַפט „אָוונט־קורסן״, וואָס איז פאַקטיש געווען די „פּועלי־ציון״ פּאַרטיי, האָט פיל געלייסטעט אויפן קולטורעלן געביט. כמעט יעדן שבת האָט מען איינגעאָרדנט רעפעראַטן מיט אייגענע כוחות און מיט פערזענלעכקייטן פון אַנדערע שטעט. אָפטע געסט זענען געווען ביי אונדז די חברים זרובבל, בוקסבוים, אייזנשטאַט, יעקב פּעטערזייל, יצחק לעוו און די שרייבער זעליג סעגאַלאָוויטש, יואל מאַסטבוים, מלך ראַוויטש א. אַ. די געזעלשאַפט „אָוונט־קורסן״ האָט עקזיסטירט ביזן חורבן. די ערשטע צייט איז איר פאָרזיצער געווען דוד׳טשע ניימאַן. נאָך זיין אָפּפאָרן קיין אַמעריקע איז דער פאָרזיצער

געווען דער שרייבער פון די שורות, און נאָך מיין אַוועקפאָרן קיין אַרגענטינע האָט דעם פאַרזיץ איבערגענומען פיניע ליפשיץ.

ביי דער פאַרטיי איז געווען אַ דראַמאַטישער קרייז, וואָס האָט אָפט געשפילט טעאַטער. אַ מאָל פלעגט מען איינלאַדן א רעזשיסער אויף אַ אויפפירונג. אַמיינסטן האָט מען געשפילט אַליין. די ערשטע צייט איז דער רעזשיסער געווען דוד קאָטיק און די אָנגעזעענע אַרטיסטן זענען געווען חיה־יהודית וויאדרע, משה׳ל יעלין און לייבטשיק דייטש. שפּעטער האָט רעזשיסירט מאָנעס אקון. ניט איינמאָל פלעגט טרעפן, אַז דער פאַרשטייער פון דער מאַכט פלעגט איבעררייסן די פאָרשטעלונג אין מיטן. איינמאָל איז דאָס געשען, ווען מיר האָבן געשפילט „דער גיבור אין קייטן״, פון וויקטאָר הוגאָ. בעת מ׳האָט געזונגען די „מאַרסעליעזע״ האָט דער פּאָליציאַנט געזאָגט : סטאָפּ ! דאָס שמעקט מיט קראַמאַליע ! אַ צווייטן מאָל האָט דער פּאָליציי־קאָמענדאַנט פאַרבאָטן שפּילן „גאָט פון נקמה״ פון שלום אַש, ווייל מ׳האָט אים צוגעטראָגן אַז דאָס איז גאָט־לעסטערונג : מ׳וואַרפט אַראָפּ אַ ספר־תורה אויף דער ערד. ס׳האָט ניט געהאָלפן דאָס ווייזן אים די פּיעסע, אַ צענזורירטע דורכן בילדונגס־מיניסטעריום.

אין יאָר 1928 האָט די פאַרטיי צום ערשטן מאָל אַריינגעפירט אַ ראַטמאַן אין שטאָט־ראָט — דאָס איז געווען פיניע ליפשיץ. די פאַרטיי האָט זיך אין די לעצטע יאָרן שטאַרק פאַנאַנדערגעוואַקסן. כ׳בין שוין אָבער דעמאָלט געווען אין אַרגענטינע, און קיין פּרטים פון דער תקופה זענען מיר ניט באַקאַנט.

ערשטע שורה (פון אויבן צו אונטן) פון רעכטס צו לינקס : 1) מעלע דרייער. 2) חיים־ברל גז׳יבעניעץ. 3) 4) שפירא 5) רחל טפר. 6) אברהם גרודזינסקי. 7) חיה־הינדה גרין. 8) דוד (דוד׳טשע) וורובל. 9) ד׳וד (דוד׳טשע) ניימן. 10) אליעזר קפלן. 11) מירל שטרן. 12) פייבל גז׳יבעניעץ. 13) נחמיה דרייער. 14) פערל ילין. 15) בערל יארמוס. 16) „בן־ציון קיילע־ליבעס״. 17) אלתר שיינקעס. 18) פנחס ווידרה. 19) יעקב (דער זון פון יהודה־לייב דער שמש). 20) סימה רייגרודסקי. 21) אליעזר (לייזער) לעוו. 22) נחמה באש. 23) רבקה שווידער. 24)

צווייטע שורה : 1) חנא גרין. 2) אליהו יגר. 3) איידל ווידרע. 4) לייבל וורובל. 5) שמחה פסטרנק. 6) אהרן (אהר׳צה) ז׳ברק. 7) מיכאל, (דער זון פון שיינדעלע). 8) יצחק זליזר. 9) לייבל זליזר. 10) יואל (יײַלציע) דייטש. 11) חנא, (זון פון „אשר דער טשעסליער״). 12) חיים (זון פון חנינא)

דריטע שורה : 1) חינקע טרייבאטש. 2) אסתר ווידרע. 3) דער מאַן פון אסתר ווידרע. 4) שמואל שעפּס. 5) הירש־אידל. 6) חיים טאַבאַק. 7) מ. קופיטובסקי. 8) 9) ישעיהו (שייקע) גלפנד. 10) 11) זולונדז׳. 12) ז׳ורב (דער זון פון „חיים טשעסלער״). 13) חיים וורונה. 14)

פערטע שורה : 1) „יאַנקעל דער שוואַרצער״. 2) איציע־לייבל לעוו. 3) אריה 4) זינדעלע 5) ישראל זולונדז׳. 6) חיים ויסוצקי. 7) אסתר ילין. 8) בנימין ילין. 9) יוסף־דוד מגדל. 10) רבקה שטרסברג. 11) בריינע יעגער. 12) נעשע (די טאָכטער פון איציע־לייב דער שמש). 13) אייזיק (דער זון פון איציע־לייב דער שמש). 14) משה קשטן

פינפטע שורה : 1) רפאל פומרנץ. 2) יעלציע טרייבאטש. 3) דוד קוטיק. 4) משה (משה׳ל) ילין. 5) יוסף יאַרמוס. 6) אשר הופמן

חברי „פועלי־ציון שמאל" בקיץ של שנת 1919 מצולמים ביער הציחנובצאי
די מיטגלידער פון דער „לינקער פועלי־ציון" פאַרטיי אין זומער 1919, פאָטאָגראַפירט אין ציעכאַנאָוויעצער וואַלד
A Picture of the Members of the Left „Poalei-Zion" taken in Ciechanovietz Forest in Summer 1919

יהודה מונדרי
(חיפה)

מפלגת „פועלי ציון" שמאל

בשנת 1919 כבר היתה מפלגת פועלי־ציון שמאל מפלגה ניכרת בעיירתנו. המפלגה פעלה אז בתנאי מחתרת חמורים וקימה אספותיה בעבי היער. יושב־ראש המפלגה דאז, החבר יואל טרייבאַטש, הכניסנו בכבשונו של עולם המחשבה הסוציאליסטית. מפיו נודע לנו, שבעולם הגדול נהנים בני־אדם מחירות אישית וחופש המחשבה; בארצות מסוימות עובד הפועל 8 שעות ליום בלבד ומקימים אספות בפרהסיה ולא במטמוניות, והפועלים מהווים כוח גדול בעם ובאנושות כולה.

הוא סיפר לנו שקימת ספרות סוציאליסטית ענפה ועלינו לקיים בה מצוות „והגית בה יומם ולילה". הוא הצביע על ברוכוב, מרכס, אנגלס, לאַנגה ופליכנוב.

בימיה הראשונים עסקה המפלגה, בעיקר, בעניני חינוך ותרבות. בהשפעתה נוסד, עוד בשעת הכיבוש הגרמני, במלחמת העולם הראשונה, בית־ספר ששפת ההוראה בו היתה אידיש והורו בו גם עברית. המורה לעברית היה חבר המפלגה יאַרמוס. בית־ספר זה כונה „די אידישע שוהל". בזמן הראשון שוכן בבית משפחת וורובל שב„ווליה", ואחר־כך עבר לבית „וועלוול דער אַלצהענדלער" בדרך המובילה לכפר קוצ'ין. בית אולפנה זה התקיים כשנתיים. עם יסוד בית־הספר העברי נקלטו בו התלמידים על מוריהם.

המפלגה היתה מפלגת פועלים פשוטה כמשמעה. רוב חבריה התלקטו אליה מבין בעלי־המלאכה. פעיליה עסקו בפעולת הסברה מקיפה, הן בקרב חבריה והן בפומבי. ה„אני מאמין" של הסברה זו היה שהבעיה היהודית והמעמדית ניתנת לפתרון, אך ורק, באמצעות ריכוז טריטוריאלי בארץ־ישראל, כפי שהורה בר ברוכוב ב„פלטפורמה" שלו.

בעיירתנו היתה המפלגה שונה במהותה מחברותיה שבערים ועיירות אחרות. בעוד שבמקומות אחרים הושפעה המפלגה ממהפכת אוקטובר, ועתים קשה היה להבדיל בין „ברוך מרדכי לארור המן", דהינו, בין קומוניסט לבין חבר „פועלי־ציון" שמאל — לא כן בציחנוביץ. כאן היתה המפלגה מתחילת בריתה ציונית ומטרתה מוגדרת וברורה: לשתף עצמה בבנין הארץ בפועל.

המפלגה בציחנוביץ לא נתפסה לוויכוח האקדמי והערטילאי של „דא" (הכא) ו„דארטן" (התם), דהינו, שעיקר משימתה הוא בניהול המאבק המדיני והחברתי בגולה ואין היא מחייבת חבריה לעלות ארצה. מפלגתנו דרשה מחבריה לקיים מצוות ואהבת

ועד „פועלי־ציון" שמאל　　קאָמיטעט פון די לינקע „פועלי־ציון"

The Committee of the left „Poalei-Zion"

משמאל לימין: 1) אלתר קוקה. 2) יוסף (יוס׳קה) סוקולובסקי. 3) אברהם־משה וורובל. 4) יהודה מונדרי. 5) יהושע (שיע) סוקולובסקי

את ארץ־ישראל „בכל לבבך, בכל נפשך ובכל מאודך". מקורה של דביקות זו הוא באווירה הציונית, שציחנוביץ היתה שרויה בה. קומוניסטים, ממש, היו בה מיעוט דלא מינכר ו„נער יכתבם".

מיסדי המפלגה היו, בין היתר: יואל טרייבאַטש, פנחס ליפשיץ ויואל ליפשיץ. בשנים 1927—1931 נימנו בין פעיליה: חיה ליס, אפרים יאָפּאַק, יוסף סוקולובסקי, מתתיהו וויסוצקי, אלתר קאָווקע, רחל לרמן, אברהם־משה וורובל ויהושע סוקולובסקי.

כדי להעמיק את התודעה שלה בקרב חבריה, יסדה המפלגה את ה„אָוונט־קורסן" (שעורי־ערב), בהם שמעו הרצאות וניתנו שעורים על הבעיה הלאומית־יהודית והמעמדית לפי מישנת ברוכוב. ארגנו גם הרצאות שהיו מיועדות לקהל הרחב, בהשתתפות מרצים מהחוץ. רושם גדול עשתה בעיירה הופעתו של זרובבל, שריתק בדבריו על ארץ־ישראל את קהל השומעים הגדול מכל המפלגות והזרמים.

המפלגה יסדה גם ספריה — מהראשונות בעיירתנו. לנוער שלנו, צמא־הדעת, שימשה ספריה זו מקור־יניקה חשוב. הוא התבשם מכתבי מנדלי, פרץ, שלום־עליכם, דיננזון ושלום אַש. כשרכשה הספריה ספרות סוציאליסטית — שתה הנוער בצמא גם כתבים אלה.

בשנת 1930 התקיים בברלין קונגרס עולמי למען ארץ־ישראל העובדת. לקראת קונגרס זה ארגנו „החלוץ", פועלי־ציון" ימין ו„פועלי־ציון" שמאל וויכוח פומבי — ראשון מסוג זה בציחנוביץ. מטעם „החלוץ" השתתף בוויכוח מרדכי־דב זילברברג ומטעם „פועלי־ציון" — בערל (בערטשע) שצ׳יגאל, אברהם־משה וורובל ויהודה מונדרי. הוויכוח הצטיין ברמתו הגבוהה והשאיר רושם רב בלב השומעים.

המפלגה מלאה תפקיד נכבד בחינוך חלק מהדור הצעיר בציחנוביץ. בעיירתנו, שהיתה מרוחקת ממרכזי התרבות היהודיים הגדולים שבפולין, מצאו רבים מבני־הנוער וגם המבוגרים הרבה ממבוקשם בפעולות־התרבות של המפלגה.

אברהם רודי
(פאַריס)

א בלוטיקער פּאַרטיי־קאַמף

1928. סטאַלין, דער „וועלט־רעטער", דערמאָנט זיך אויך אין דעם צעבראָכענעם יידישן פאָלק און אַלס דאַנקבאַרקייט פאַר זיין אַקטיוון אַנטייל אין דער רוסישער רעוואָ־לוציע, וואָס האָט דערפירט צו דעם, אַז ער — דער טיראַן — זאָל ווערן דער הערשער איבער צוויי הונדערט מיליאָן שקלאַפן — שענקט ער אַלס „מתנה" ביראָ־בידזשאַן זיינע יידישע אונטערטאַנער צו גרינדן אַ „אידישע רעפּובליק".

ס'נעמען קלינגען פריילעך די יעווסעקישע קרעמל־גלאָקן. אויך מיר, די פּאַר ציעכאַנאָוויעצער יוגענטלעכע, מוזן לאָזן הערן אונדזער הייזעריקע שטימע אין דעם מעכטיקן אינטערנאַציאָנאַלן כאָר. די ציוניסטישע וועלט־באַוועגונג נעמט מיט רעכט אויפקלערן דעם אַבסורד פון דער „מתנה", וואָס דער „פאָטער פון די פעלקער" האָט אונדז געשאָנקען. די לינקע „פּועלי־ציון" אָרדנען איין אין זייער לאָקאַל, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער מאַלצער גאַס, אַ חברים־שמועס אויף דער טעמע: „ביראָ־בידזשאַן און ארץ־ישראל".

שנעל ווערט דער לאָקאַל אויסגעפילט. אויך מיר, די יעווסעקישע יוגנט, באַשליסן זיך צו באַטייליקן אין דעם דאָזיקן אָוונט (צו שטערן, פאַרשטייט זיך). די עלטערע פּאַרטיי־חברים — די ברידער יעגער, חיים פּאָלאַק, געפונען זיך אין ביאַליסטאָקער תפיסה. ווערט דעריבער די „הייליקע" שטערערישע אַרבעט אַרויפגעלייגט אויף מיינע 17־יעריקע פּלייצעס. כ'גיי מיט יראת־הכבוד אויספירן די „הייליקע שליחות".

כ'זיץ אין זאַל און קוק דעם רעדנער אין מויל, וואַרטנדיק מיט אומגעדולד אויף דער געלעגנהייט צו קענען אויפרייסן דעם אָוונט. און ווען דער רעדנער — יוסף ליפשיץ — רעכנט אויס די נעגאַטיווע זייטן פון ביראָ־בידזשאַן, אַלס לאַנד פון קאָלאָ־ניזאַציע פאַר יידן — די קלימאַטישע באַדינגונגען, געאָגראַפיש נישט פּאַסיקע, פאַרגעסט ער אויך נישט צו דערמאָנען, אַז ביראָ־בידזשאַן פאַרמאָגט אַזעלכע פליגעלעך, וואָס זענען ממש היישעריקן.

דאָן פאַלט מיין ערשטער און לעצטער צווישנרוף: „קיין היישעריקן זענען דאָרט נישט פאַראַן"! אויף דער פראַגע פונעם רעפערענט: „פון וואַנען ס'נעמט זיך מיין זיכער־קייט, אין דער צייט ווען כ'בין דאָרט נישט געווען", באַקומט ער פון מיר אַ טרוקענעם

ענטפּער: „אַזוי ווי דאָרט זענען קיין לינקע „פּועלי־ציון" זיכער נישט פֿאַראַן, ממילא, קענען אויך קיין היישעריקן נישט זיין".

דער זאַץ בלייבט נאָך אין מיין מויל נישט קיין פֿאַרענדיקטער, ווען כ'באַקום אַ פֿייערדיקן פּאַטש פֿון איינעם פֿון די „פּועלי־ציון" חברים. דאָס אויג ווערט שנעל פֿאַרלאָפֿן מיט אַ בלויע געשווילעכץ. אין זעלבן מאָמענט דערפֿיל איך אַ וואַרעמע פֿליסי־קייט אין מיין רעכטע האַנט — ס'שטראָמט בלוט פֿון אַ מעסער־שניט.

די טירן זענען פֿאַרשלאָסן, כ'האַק אויס מיט מיין צווייטער האַנט די שויבן צו רופֿן חברישע הילף פֿון דרויסן. ס'באַווייזט זיך איינער פֿון דער יעווסעקישער יוגנט מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט. דערזעענדיק מיין פֿיזישן שרעקלעכן צושטאַנד, וויל ער זיין קויל צילן אין יוסף ליפּשיץ, דער פֿירער פֿון די ציעכאַנאָוויעצער לינקע „פּועלי ציון". מיט מיין פֿאַרבלוטיקטער האַנט געלינגט מיר אים אָנצוכאַפּן פֿאַר זיין רעוואָלווער און כ'בעט אים ווי אַמשנעלסטן מיר צו געבן מעדיצינישע הילף.

ביילע, דעם גראַמנער'ס טאָכטער, באַנדאַזשירט מיר פּראָוויזאָריש די האַנט און פֿירט מיר גלייך צום פֿעלדשער שפּילמאַן. ער גיט מיר די ערשטע מעדיצינישע הילף צוזאַמען מיט אַ פֿאַרבאָט צו רעדן מיט די הענט.

די חברה באַשליסן צו נעמען נקמה פֿאַרן „חסיד'לס" פֿאַרגאָסענעם בלוט. הערשל יעגער מיט זיין קוזין יאַנקל, די צוויי שטאַרקע פֿון דער באַוועגונג, לויפֿן אין גאַס מיט די פֿאַרבלוטיקטע באַנדאַזשן און וואָרענען אַז מ'וועט פֿאַר דעם אומשולדיק־פֿאַרגאָסענעם בלוט באַצאָלן. פֿון רייד גייט מען, טאַקע, באַלד איבער צו מעשים. ס'ברעכן אויס געשלעגן אויף די בריקן, ס'שאַפֿן זיך גלייך צוויי צדדים, לויט די פּאַרטייאישע איינשטעלונגען און, אין משך פֿון דער וואָך, חזר'ן זיך די געשלעגן זייער אָפֿט איבער.

די פֿירער פֿון די לינקע „פּועלי־ציון" דערקלערן, אַז זיי וועלן פֿאָרטזעצן דעם קאַמף. צו דעם צוועק רופֿן זיי דעם נאָנסטן פֿרייטיק צו־נאַכטס אַ המשך פֿון דער בלוטי־קער דיסקוסיע. ביידע צדדים גרייטן זיך נישט, חס־ושלום, צו דיסקוטירן, נאָר דורך געשלעגן „איבערצייגן" ווער ס'האָט רעכט. און ווען הערשל יעגער מיט דעם שרייבער פֿון די שורות באַווייזן זיך אין לאָקאַל, באַקומט דער ערשטער, באַלד ביים אַריינקומען, מיט אַ פֿלאַש איבערן קאָפּ און מיט אַ שוסטער־מעסער אין דער זייט. אַ שווער־פֿאַר־ווונדעטן פֿירן מיר אים צום דאָקטאָר ברענער. ער גיט אים די ערשטע מעדיצינישע הילף און פֿאַראָרדנט גלייך אים צו פֿירן אין ביאַליסטאָקער שפּיטאָל, ווייל זיין לאַגע איז אַ קריטישע. נאָך קריטישער איז די פֿינאַנסיעלע לאַגע. נישט די חברים, און זיכער אויך נישט זיינע אָרעמע עלטערן, באַזיצן די סומע וואָס ס'פֿאָדערט זיך כדי אים צו ראַטעווען. כ'נוץ אויס פֿאַר דעם צוועק די פּאַרטיי־פֿאַרזאַמלונג פֿון די רעכטע „פּועלי־ציון". אין לאָקאַל געפֿינען זיך צאַלקע ווילטשיק, בערל ווילקאַנסקי און בערטשע שצ'יגאַל. זיי געבן מיר די דערלויבעניש צו אַפּעלירן צו די חברים, וואָס האָבן זיך דאָן געפֿונען

אין לאָקאַל, זיי זאָלן אויפן אָרט אַדורכפירן אַ געלט־זאַמלונג, כדי צו ראַטעווען דאָס לעבן פון הערש יעגער. די זאַמלונג ווערט דאַן געקרוינט מיט דערפאָלג. די האַרציקע יוגענטלעכע פון די רעכטע „פועלי־ציון" געבן אַוועק זייער לעצטן גראָשן, אָבער צום באַדויערן קאָן זייער געלט מער נישט ראַטעווען דאָס לעבן פון הערש יעגער. דער מערדער־מעסער האָט געריירט זיינע לונגען, און מיט אַ פאָר טעג שפעטער שטאַרבט ער, נאָך שווערע ליידן, אין ביאַליסטאָקער שפיטאָל.

מ׳ברענגט אים אין זיין געבורטס־שטעטל, ציעכאַנאָוויעץ. די פאַרטיי באַשליסט צו פאַרוואַנדלען זיין לוויה אין אַ מאַניפעסטאַציע. ס׳קומען דעלעגאַציעס פון טשיזשעוו, וויסאָקי־מאַזאָוויעצק, זאַמבראָוו, ברײַנסק, ביעלסק און סעמיאַטיטש.

די פאָליציי הויבט אָן אַרעסטירן די געקומענע געסט, די שטימונג איז אַ געדריקטע. ס׳קומט די מעדיציניש קאָמיסיע פון ביעלסק־פאָדלאַסק. דער הויפט־דאָקטאָר איז אַ ייד. ער ווערט מיטגעריסן פון טראַגיש־פאָליטישן מאָרד. „צוועלף יאָר, דערקלערט ער, בין איך אַ פאָוויאַטאָווער דאָקטאָר, און צום ערשטן מאָל קומט מיר אויס צו פאַלמעסן אַ יידישן קרבן, וואָס איז געפאַלן דורך די הענט פון אַ יידן".

די לוויה טראָגט שוין בלויז אַ פאַמיליען־כאַראַקטער. פאַר דעם זאָרגט שוין די ציעכאַנאָוויעצער פאָליציי, אַז אָרדענונג זאָל זיין, און אָרדענונג איז פאַקטיש געווען. צומאָרגנס, נאָך דער לוויה, ווערט דער קבר באַצירט מיט בלומען און פראָלעטאַרישע לאָזונגען.

יאָרן זענען אַוועק. אַ סך האָט זיך געענדערט אין דער וועלט פון אידעען און פאָליטישע אַנשויונגען. אויך דער יעווסעקישער אידעאַל האָט פאַרלוירן זיין ווערט אין מיינע אויגן און כ׳האָב מיר צוריקגעקערט צו מיין פאָלק ישראל.

חינוך
תרבות
ואמנות

איסר סמוליר
(ארצות־הברית)

המצב התרבותי של יהודי ציחנוביץ בשלהי המאה הי״ט

בעשור האחרון למאה הי״ט טרם הופיעו עתונים ביידיש. בעברית הופיעו אז „המליץ״ בפטרבורג ו„הצפירה״ בורשה. „המליץ״ הגיע לציחנוביץ ביום השלישי להופעתו ו„הצפירה״ — ביום השני להופעתה. מספר החותמים על עתונים אלה — נער יכתבם. הקופצים על עתון עברי היו מעטים מאוד.

מכאן מוכח, מה קטן היה עולמה של האוכלוסיה היהודית, שהיתה כמעט מנותקת מהעולם החיצון. ידיעות על העיירות הסמוכות שאבו מפי עוברים ושבים, שנזדמנו לעיירה לרגל ענינים שונים. ספריה — מאַן דכר שמה. הספרות העברית והספרות האידית היו בראשית צמיחתן וגידולן, וטרם היו אנשים שעסקו בהפצת ספרי־חול, כי לא היתה דרישה לספרות זו.

יהודי התקופה ההיא היו רובם ככולם אדוקים, שומרי־דת. התרבות היתה כולה על טהרת הקודש והמרכז שלה היה בית־המדרש, כפי שציין ביאַליק בשירו „אם יש את נפשך לדעת״. ולא הרי בית־המדרש שלנו כבתי־היראה של הקתולים, הפרבוסלבים והגרמנים שהתקימו בציחנוביץ. בתי הכנסיות שלהם היו רק בתי־תפילה לעדותיהם. פתוחים היו ביום הראשון בלבד וסגורים בכל ששת ימי השבוע. לא כן בתי־המדרש שלנו. הם לא הסתפקו בתפילה בלבד, אלא בהם למד כל העם תורה. אלה, שהיה כוחם בדף גמרא, היתה להם חברת ש״ס; אלה, שידיעותיהם הגיעו רק לפרק „משניות״ — היתה להם חברת „משניות״. גם ליהודים שהיו מסיחים את דאגתם במזמורי „תהלים״, היתה להם „חברה״ משלהם עם רבי בשכר, שהיה מטעים להם בכל יום בין „מנחה״ ל„מעריב״ את האגדות היפות שב„עין־יעקב״. בשבת, בהשכמת הבוקר, באר להם את פרשת השבוע

---

* לרבים מבני עיירתנו לא זכורה, ודאי, זהותו של בעל זכרונות אלו, לכן נמסור כמה פרטים ביוגרפיים עליו ועל הוריו. סמוליר עזב את ציחנוביץ בשנת 1904. הוריו היו יעקב ובילה סמוליר. ביתם עמד ברחוב המוליך לכנסיה הגרמנית. סמוליר למד אצל המלמדים הטובים ביותר שבעיירה — אצל לייבל כהן (אַלטער־נאַטעס) ואצל המורה לרוסית יהודה לוס. אחר־כך השתלם בישיבות הגדולות שבליטא. אחיו, דוד, הקשיש ממנו למד בישיבת וולוז׳ין, באותן השנים שלמד בה ח. נ. ביאַליק.

בשנת 1910 ביקר ר׳ יעקב סמוליר (אבי הכותב) בארץ־ישראל ושהה בה כחמשה שבועות. היא ביקר בירושלים העתיקה, ביפו ובפתח־תקוה. כל עמלו וטורח הנסיעה הקשה היו בעיניו כקליפת השום לעומת העונג הרוחני שהרגיש בעמדו לפני הכותל המערבי בתשעה־באב. אותה שעה לא הטרידוהו, לא הקינות הארוכות, לא החום ולא הצום, כי היה מושפע כולו מקדושת המקום.

ובשבתות־הקיץ אחרי־הצהרים דרש לפניהם ב„פרקי אבות". בתי המדרש פתוחים היו לא בימים בלבד, כי אם גם בלילות. נמצאו בהם תמיד בחורים עניים מהערים הסמוכות שלמדו שם. הם היו אוכלים „ימים" בבתי אנשים שונים שבעיירה. זוכר אני בחור אחד מאָרלע, שלמד בבית־המדרש החדש. שמו היה נחום. הוא נשא אחר־כך אשה מציחנוביץ והיה למלמד. קראו לו בשם „נחום סאנאקער".

ועוד תפקיד תרבותי מילא בית־המדרש, שלעתים תכופות נהפכה הבימה לבמת־שעשועים, שהציג בה אדם אחד. הוא היה מחזיק את הנאספים, שמלאו את בית־המדרש במתיחות רבה כשלוש שעות רצופות, ללא הפסקה. מה היו אמצעי־הפרסומת בהם הודיעו על „ההצגה"? מודעה של שורות אחדות, כתובה בעט על ניר לבן, הודיעה כהאי לישנא: „היום, אחרי תפילת „מנחה", ידרוש הדרשן המפורסם ר' אליקים־געציל מזעמבראווע", וחסל. המודעה הקצרה הזאת, שהדביקוה בבתי־המדרש, הביאה קהל רב כזה שהיו עומדים צפופים ולא משתחוים רוחים.

אליקים־געציל היה אדוק קיצוני, איש תם וישר. הוא יסד בזעמבראָווע מטבח כשר לחיילי ישראל. הוא היה מוכיח נפלא. דבריו היו יוצאים מהלב ונכנסים ללב. שמור עוד בזכרוני הניגון הנפלא, בו היה מטעים את דברי המוסר שלו. בעת ההתעוררות הטעים אז בניגונו: „אַז אַ ייד עסט טריפות, ווערט דאָך טרייף ביי אים דאָס בלוט, און פונעם בלוט ווערט דאָך טרייף אַלע זיינע רמ"ח אברים און שס"ה גידים".

בימים ההם עוד היה דבר נדיר לגלח את הזקן. לרב געציל נודע, שבעיירה נמצאים אחדים גלוחי־זקן. בדרשתו שדרש בימי חודש אלול, שילב את החטא הזה והשתמש בחשבון מתימטי פשוט: כידוע, יהודי המגלח זקנו עובר על חמשה לאו״ין. ואם אינו מסתפק בפעם אחת בשבוע ומגלח אותו פעמים בשבוע, הלא הוא עובר בכל שבוע על עשרה לאו״ין. אז פנה אל הקהל בשאלה: כיצד זה מעז אדם פניו לעמוד ב„ימים הנוראים" לבקש סליחה מאת הרבונו־של־עולם בחמש־מאות לאו״ין על סנטר אחד? הלא אין אדם מעז פניו בפני בעל־חובו, על־אחת־כמה־וכמה בפני הרבונו־של־עולם.

אין באפשרותי למסור כיצד הסעירו אז דברי רב געציל את לבבות הקהל הרב. אני לומד זאת מעצמי. הלא הייתי נער אז, וכבר עברו יותר משבעים שנה, ואם הדברים האלה נשארו חרותים וחקוקים בזכרוני חיים כמו ביום שמעי אותם — זוהי העדות הנאמנה ביותר על ההשפעה של דרשות רב געציל.

ועוד דרשן אחד לא נימח מזכרוני מימי גיל החדר. קראתי בבית־המדרש מודעה כזאת: „היום, אחרי תפילת מנחה, ידרוש הבחור בנימין הכהן מאיישישוק. במודעה היה מפורט גם תוכן הדרוש. היה זה דבר של־חידוש. ראשית, מי שמע שבחור ידרוש? והשנית, היה זה דבר בלתי מצוי, שהדרשן יפרסם פרטי דרשתו. ספקנות זו הביאה המון רב לבית־המדרש. ואמנם, הקהל לא התאכזב, כי בשלוש השעות שדרש היפנט את שומעיו בתנועותיו הקצובות, בכל הרמת־יד המדודה צד נפשות הקהל. הוא, כמו ר' אליקים־געציל, השתמש בניגון נעים ומקסים כשביקש לרומם קהל השומעים לעלית נשמה.

דרשן זה שהה בציחנוביץ ארבעה שבועות. שלושה מהם דרש ב„אַלט־שטאַט" ואחד ב„ניי־שטאַט". הוא דרש שש פעמים בשבוע. בשבת לא דרש, כי אם במוצאי־שבת.

התקופה הזאת, שבית־המדרש שימש כמרכז התרבותי והרוחני של הקהילה, נמשכה עד שנת 1897, שנת הקונגרס הציוני הראשון. משנה זו ואילך החלה תסיסה בערי תחום המושב שברוסיה. הגורם לכך היה הקונגרס. בימת בית־המדרש, שמלאה הרבה תפקידים חשובים בחיי הרוח של יהודי ציחנוביץ, נשארה נאמנה גם לתנועה הציונית. בבתי־הכנסת החלו להופיע מטיפים לציון, במקום הדרשנים המוכיחים. תוכן הדרוש השתנה. מטיפים אלה השתמשו באגדות היפות המדברות בשבח ארץ־ישראל וכן שילבו בהם פרקי היסטוריה יהודית. הם הטיפו בשפת יידיש חדישה ויפה והתכונו להכשיר את הלבבות לתחית העם והארץ. מטיפים מסוג זה בקרו בעיירתנו לעתים תכופות והם חישלו את התודעה הלאומית בלב היהודים.

אט־אט החל בית הועד הציוני, שנפתח בשנת 1901, לרשת את בית־הכנסת. בחורי־ישיבה ערכו בו אספות ונשפי שעשועים ביומי דפגרא. במקום „עין־יעקב" וספרי מוסר החלו לקרוא בעתונים, שהופיעו בימים ההם וכן ירחונים ציוניים וכל מיני קונטרסים בעברית וברוסית. זקני בית־המדרש הישן התאוננו אז, שבית־הועד הציוני משך אליו את הצעירים, שמקומם בבית־המדרש.

נציגו הטיפוסי של הדור הישן, שהרגיש שבאו זמנים חדשים וזמירות חדשות היה ר׳ ישי יתום, גבאי בית־המדרש הישן. הוא דבר אז בצער ויאוש על בית־המדרש שנתרוקן ע"י בית־הועד. הוא היה יהודי בן־תורה, שמר בכל בוקר על פרק ה„משניות" שלו ובכל בין־השמשות על דף הגמרא היומי. הוא הרגיש את עצמו כמין חוני המעגל, שהדור החדש אינו מכירו.

מן־הראוי להנציח תמצית ווידויו החשוב, שהוא וידוי של דוד ששקע. הוא סח לי, כשעמדנו פעם באפלולית בית־המדרש: אתה עודך צעיר ואינך זוכר את הימים, שהשם ישי יתום היה מפורסם מאוד. ישי היה חנווני גדול, שהיה נוסע לורשה מדי שבוע בשבוע. קהילה גדולה כקהילת ציחנוביץ לא יכלה להתקיים בלי „ביקור חולים", „לינת־הצדק", „גמילות־חסדים" ותלמוד־תורה. בכל המוסדות האלה היה ישי פעיל. אולם, עבודת־הציבור היותר קשה שנפלה בגורלו לעת זקנותו היתה הריסת בית־המדרש הישן שבקיעים נבעו בכתליו והקמתו מחדש. המיבצע הזה דרש עשרות אלפים רובל, ואז לא היו בידיו, אפילו עשרת אלפים קופיקות. אבל הקופה הריקה לא הפחידה אותו, כי בעבודתו הציבורית כבר היה רגיל לקופות ריקות. אחרי חג השבועות נגש לבצע את העבודה שקיבל על עצמו, ולראש־השנה כבר היה הבנין ראוי להתפלל בו.

ולפתע, סיים רב ישי יתום את ודויו, התחילו רוחות חדשות מנשבות והוציאו מבית־המדרש את אותם הכוחות, שהיו צריכים לנחול ירושת אבות ולהנחילה לדור הבא. צעירים אלה, שהיו הדרו של בית־המדרש, עברו לבית־הועד הציוני, ובזה פנה הודו וזיוו של בית־המדרש.

גולדה פורת (וינר)
(כפר ויתקין)

ה„חדר" המתוקן

בשלהי המאה ה־19 וכן בראשית המאה העשרים טרם היה בית־ספר חילוני, ואף חילוני למחצה, בציחנוביץ. בתי־האולפנא היחידים היו ה„חדרים". נערים קטנים למדו „עברי" אצל זונדלה המלמד. אחר כמה שנות־לימוד החלו ללמוד גמרא אצל רפאל־הירש המלמד. את הילדים הרכים הוגיעו בשקלא וטריא של אביי ורבא. התנ"ך, כמעט, ולא תפס מקום בתכנית־הלימודים.

הנערות היו פטורות מעול־תורה, כי הלא הורו חכמים: „כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות".

בראשית המאה שלנו החלו מנשבות רוחות חדשות באקלימה הרוחני של עיירתנו. אידיאות הקידמה של המהפכנים הרוסיים חדרו גם לחומותיה האטומים של ציחנוביץ. קם דור חדש, ששאף לתמורה בהווי הדתי, לשינוי־ערכין בכל שטחי־החיים, והחינוך בכללם.

המהפכה הגדולה בשיטת החינוך בציחנוביץ קשורה בשמו של אחד מבני העלייה שבעיירתנו, משה־דוד הלר, שנחשב בצדק לאבי החינוך העברי המודרני בציחנוביץ.

עוד בשבתו ב„ישיבת" סלובודקה החל להגות ביסוד „חדר מתוקן", בו יתחנכו ילדי ציחנוביץ ברוח התנ"ך והספרות העברית החדשה. עם סיום חוק לימודיו ב„ישיבה" חזר לעיירתנו וניגש לתרגם רעיונו המהפכני לשפת המעשה. תכנית זו עוררה התלהבות גדולה בלב הצעירים המתקדמים, שרבים מהם היו מנאמני בית הספרות העברית וקראו שירי ביאַליק, מי בסתר ומי בגלוי. הם התיצבו לימין משה־דוד הלר והבטיחו לו עזרתם הנאמנה.

ענין ה„חדר המתוקן" הטיל רעש גדול במחנה החסידים והקנאים. הם ראו במשה־דוד מין ואפיקורוס, שבא להחטיא תינוקות של בית־רבן, והודיעו בקול־קורא מרעיש עולמות: היה לא יהיה! הם לא יתנו שילמדו ילדי־ישראל אַפיקורסות ויעבירום, רחמנא לצלן, על דתם. ולמען ספות חטא על פשע, מתעתד משה־דוד ללמד נערים ונערות בצוותא.

החסידים עמדו להשתמש בתרופה הבדוקה הידועה לנו מימי־הביניים, של חרם, נידוי ושמתא, וביקשו להחרים את משה־דוד. אולם, היותו „צנאָ דמלי ספרי" (סל מלא ספרים), בקי גדול בתלמוד ונושא כליו, ונצר ממשפחת הגאון הנודע ר' יהודה־לייב

הלר — הרתיע את החסידים, ובעל־כרחם חדלו מהתנגדותם לייסוד ה„חדר המתוקן". נמצאו גם כאלה, שראו, אפילו, בחדר „מצוות עשה שהזמן גרמא".

וכך נוסד בעיירתנו ה„חדר המתוקן", שמשה־דוד שימש בו כמנהלו ועל־ידו עזרו שני מורים — לוס ומשה־פליק הלר. משה־דוד התקין בחדר את האביזרים הנהוגים בכל בית־ספר והבולט שבהם היה הפעמון, שהכריז על פתיחת השעור וסיומו.

ב„חדר המתוקן" היתה כיתה אחת בלבד, בה למדו נערים ונערות בצוותא. מראה החדר היה עלוב למדי. הקירות היו דהויים. במרכז עמד שולחן גדול ושחוק וסביבו ספסלים ישנים וארוכים. הלימוד היה „עברית בעברית". זוכרת אני אחד השעורים: המורה הסוער משה־דוד קורא: „שולחן" — וכולנו אחריו: שולחן! „על גבי השולחן כסא ועל הכסא סל" — ואנו חוזרים אחרי המורה בעברית. אולם לא כל התלמידים תפסו על־נקלה את השיטה הפדגוגית החדשה. היה ילד אחד אדום־שער וסמוק־פנים, שהתקשה בהבנת ה„עברית בעברית". משה־דוד קורא „שולחן", „ספסל", ובהצביעו על המוצגים האלה שאל את הילד הזה: „מה זה"? הוא חזר על השאלה והשיב: „מה זה שולחן", „מה זה ספסל". ומאז כינוהו בכינוי „מה זה ספסל".

לאט־לאט החלו התלמידים מפטפטים עברית ואסור היה עלינו באיסור חמור לדבר אידיש בין כתלי ה„חדר המתוקן".

ה„חדר" ומנהלו משה־דוד הלר נתמזגו התמזגות מוחלטת והיו לאחדים, וראוי היה מוסד זה להיקרא על שם מיסדו, כי „כל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על־שמו".

משה־דוד היה שקוע בכל רמ"ח אבריו בהרבצת תורה, אהבת־ישראל וארץ־ישראל. עד היום זכורים לי שעורי התנ"ך שלו. היינו לומדים עד שעה ארבע־חמש אחרי־הצהריים. בערבי־החורף כבר החל להחשיך בשעות אלו. זכור אזכרה תמונה אחת מחיי ה„חדר" — בחוץ נופל שלג ואנו, התלמידים, יושבים צפופים ודבוקים לספסלים. אור העששית נופל על ספרי התנ"ך הפתוחים והמורה משה־דוד מתהלך בחדר הלוך ושוב ומרעים בקולו: „כה אמר ה' אלהי צבאות". רעד עבר בגופי ונדמה היה שרוח אלהים מרחפת על הכול.

משה־דוד חי את התנ"ך והיה בקיא מופלג בו. היה זה מחנך בחסד־עליון, שידע להקנות ערכים, ידיעות, אהבה ותשוקה ללימודים. במיוחד העריץ את ביאַליק, ולא היה מאושר כמוהו, כשהופיע שיר חדש של המשורר ב„הצפירה". אז קרנו פניו מאושר ומיד החל ללמדו לתלמידיו. אולם, לא את ביאַליק בלבד העריץ. גם צ'רניחובסקי, שניאור ושאר המשוררים החשובים תפסו מקום ניכר בתכנית הלימודים. משה־דוד השתדל להרביץ בנו הרבה תורה, ואף־על־פי שהיינו ילדים בני 10—9 הידיעות נקלטו. הוא היה מתפאר בתלמידיו וניהל וויכוחים עִם קטני־אמונה, שלא האמינו בהחיאת השפה העברית. כדי להוכיח, שתחיית השפה העברית היא דבר שבעובדה, עשה פעם משה־דוד מעשה דרסטי: הוא לקחני במפתיע למר רוזנבלום, אחד העשירים הגדולים שבעיירה, שנתן לבניו חינוך חילוני. משה־דוד הוציא ספר עברי ואמר לי לקרוא. קראתי והסברתי הכול.

אחר־כך שאלני, מהו ההבדל בין עגל באות „ע" לבין אגל באות „א", ונתתי תשובה נכונה. לאשרו של המורה לא היה קץ.

יש להניח שמשה־דוד קרא הרבה בספרי חינוך מודרניים והשתדל, מדי פעם בפעם, להכניס שינויים וחידושים בעבודתו הפדגוגית. הוא יסד ספריה נאה ב„חדר המתוקן" בהנהלת התלמידים. המורה השתדל שיקראו הרבה ויכירו כל ספר עברי שיצא לאור. ועל הכול השריש בנו אהבה לארץ־ישראל ולציונות. הוא ראה בכולנו אזרחי־הארץ בעתיד.

הוא מסר את כל נפשו ומרצו לתלמידיו, שאהבוהו וכבדוהו. הוא לא הסתפק בידיעות שרכשו התלמידים ב„חדר המתוקן", אלא דאג להמשך והקפיד מאוד שתלמידיו ידברו ביניהם עברית. ואמנם, יסדנו חוגים בהם דיברנו בינינו עברית בלבד, והדיבור העברי נעשה טבעי ושגור.

משה־דוד דאג לא לצעירים בלבד, אלא השתדל לקרב לעברית ולציונות את כל יהודי־העיירה. וגדול היה אשרו, כשהרופא החדש שבא לציחנוביץ נעשה, בהשפעתו, ציוני ואפילו אשתו למדה עברית.

עמלו הגדול של משה־דוד נתן פרי הילולים. מי שלמד ב„חדר המתוקן" ואחר־כך בבית־ספר „תרבות" ושמע תורה מפיו — ידע את השפה העברית על בוריה, שפה עסיסית, מדויקת, היונקת ניביה מספר־הספרים. ולא זו בלבד, אלא שהתלמידים, בחלקם הגדול, קימו תורת רבם, עלו ארצה ורבים מהם משמשים בהוראה ובבנין הארץ.

יצחק שטיינבערג ז״ל

ווי אזוי איז געשאפן געווארן די האנטווערקער שול?

די האַנטווערקער שול איז געשאַפן געוואָרן אין ציעכאַנאָוויעץ על־פּי־נס. די געשיכטע איז פאָלגנדע: אין יאָר 1881 איז אין פּעטערבורג געשטאָרבן אַ ציעכאַנאָוויע־צער קאַנטאָניסט, ד. ה. אַ ניקאָלאַיעווסקער סאָלדאַט.

ווי ס׳איז באַקאַנט, פלעגט מען מיט פיל יאָרן צוריק כאַפּן קליינע קינדער און אָפּגעבן זיי צו מיליטער־דינסט. אין יעדער שטאָט האָט די קהילה געמוזט צושטעלן דער רעגירונג אַ געוויסע קוואָטע פון קינדער פאַר סאָלדאַטן, און זיי האָבן געדינט 25 יאָר. קליינערהייט האָט מען זיי גערופן „קאַנטאָניסטן״, און אַז זיי זענען עלטער געוואָרן האָט מען זיי גערופן „ניקאָלאַיעווסקע סאָלדאַטן״, ווייל דער באַפעל איז געגעבן געוואָרן דורך ניקאָלאַי דעם ערשטן.

די גבירים פלעגן אויסקויפן זייערע קינדער מיט געלט ביי די דאָזאָרעס פון דער קהילה, אָבער די אָרעמע־לייט וואָס האָבן נישט געהאַט קיין געלט, פלעגן די כאַפּערס כאַפּן זייערע קינדער אין די גאַסן און זיי אָפּגעבן אין מיליטער.

מ׳האָט געכאַפּט אַ יינגל פון אַן אָרעמען פאָטער, אָדער סתם אַ נחות־דרגא, און ווער רעדט, אַז ס׳האָט זיך געמאַכט אַ יינגל אַ יתום, וואָס האָט נישט געהאַט ווער ס׳זאָל זיך פאַר אים אָננעמען — איז אַוודאי געווען אַ „כשרה״ מציאה אים צו כאַפּן...

אין ציעכאַנאָוויעץ האָט געלעבט אַן אָרעמע פאַמיליע מיטן נאָמען קאָזאַק, וואָס האָט, צווישן אַנדערע, געהאַט אַ זון מיטן נאָמען „בישקע״, וועלכער איז געווען זער אַ קרעפּטיק יינגל. אויף אים האָבן די כאַפּערס געוואָרפן אַן אויג צו נעמען אין מיליטער. ביזן עלטער פון 13 יאָר האָבן זיינע עלטערן מצליח געווען אויסבאַהאַלטן אים פון די יעגערס, נאָר איין מאָל איז ער געגאַנגען צום ברונעם שעפּן וואַסער, האָבן אים די כאַפּערס אַרומגערינגלט אָן קיין שום מעגלעכקייט זיך אַרויסדרייען פון זייערע הענט.

מ׳האָט אים אָפּגעגעבן פאַר אַ קאַנטאָניסט. ער האָט געדינט אין פּעטערבורג און פאַמעלעך אויסגעדינט די 25 יאָר, געבליבן וווינען אין פּעטערבורג און דאָרטן התונה געהאַט. ער האָט געמאַכט גרויסע געשעפטן און איז שטאַרק רייך געוואָרן. צום באַדויערן איז ער געווען קינדערלאָז און עלנט.

פאַר זיין טויט האָט ער איבערגעלאָזט אַ צוואה, אַז זיין גאַנץ פאַרמעגן זאָל מען צוטיילן אויף מוסדות־צדקה. און אַזוי־ווי ער האָט זיך פּלוצים דערמאָנט, אַז ער איז אַ געבוירענער אין ציעכאַנאָוויעץ, האָט ער פאַרן שטאָטל אָפּגעשריבן 25 טויזנט רובל אויף אַ וווּיל־טעטיקן צוועק. ער האָט אויף זיך געזאָגט דאָס זעלבע וואָס יוסף הצדיק

האָט געזאָגט צו זיינע ברידער: „אתם חשבתם עלי רעה ואלהים חשבה לטובה״ — נאָט־אייך אייער תגמול און מאַכט עפּעס פאַרן שטעטל אַ גוטע זאַך.

אָבער, ניט אַזוי טוט זיך, ווי ס׳רעדט זיך. ווען ציעכאַנאָוויעץ האָט דערפילט, אַז זי האָט פלוצים געקראָגן אַ „מאַטניא״ (מטמון) מיט געלט, האָט זיך אָנגעהויבן די אמת׳ע געשיכטע. דער אַלטער דור האָט געזאָגט אַז מ׳דאַרף בויען אַ נייע, מאָדערנע מקווה מיט אַ מושב־זקנים. די חסידים האָבן געשריגן אַז מ׳באַדאַרף בויען אַ חסידים־שטיבל, ווייל זיי האָבן נישט אַווו צו דאַווענען.

דער יונגערער דור האָט אָבער אַנדערש געזאָגט: מ׳דאַרף בויען אַ האַנטווערקער־שול. מ׳כאַפּט שוין נישט מער קיין קינדער פון 14—15 יאָר פאַר סאָלדאַטן, ווייל ס׳איז שוין לאַנג בטל געוואָרן דאָס געזעץ, און זיי האָבן נישט ווו צו לערנען. פאַרען לערנען אין דער פרעמד, ווי די קינדער פון רייכע עלטערן, קענען זיי נישט. און, ווער רעדט נאָך פון יתומים! זיי גייען דאָך אַרום אין די גאַסן פּוסט און פּאַס, און וואָס וועט זיין פון זיי? אָבער, אַז ס׳וועט זיין אַ אייגענע פאַך־שול, איז אַ חוץ דעם, וואָס מ׳וועט לערנען בילדונג — וועט מען דאָך לערנען אַ פאַך אויך, און די אָרעמע יוגנט וועט נישט פּוסטעווען און זיך אויסלערנען אַ מלאכה.

די אַלע אַרגומענטן האָבן גאָרנישט געהאָלפן און ס׳האָט זיך אָנגעהויבן דער אמת׳ער שטורעם. די אָרטאָדאָקסן מיט די חסידים בראש האָבן גענומען שרייען אַז מ׳באַדאַרף גוזר־תענית זיין. די יונגע־לייט זענען גאָר, רחמנא לצלן, אַראָפּ פון זינען. זיי ווילן גאָר בויען אַ „תיפלה״, אָדער אַ מאָנאַסטיר פאַר יינגלעך מיט מיידלעך, אַראָפּ־ברענגען מיסיאָנערן צורעדן צום שמד. „היה לא יהיה״! מ׳האָט געמאַכט אספות אויף אספות און מ׳איז צו קיין שום רעזולטאַט געקומען, ווייל ביידע צדדים האָבן זיך שטאַרק פאַרעקשנט.

דער יונגערער דור האָט איינגעזען, אַז מיט גוטן קען מען גאָרנישט מאַכען, האָט מען געזוכט מיטלען אַראָפּצוואַרפן די אַלטע מאַכערס פון דער קהילה און אַוועק־זעצן אויף זייער פּלאַץ פאָרשטייער פונעם יונגען דור.

גערעדט און געטאָן: ערשטנס האָט מען געמאַכט אַ עיקול אויפן געלט, אַז מ׳זאָל דאָס נישט אַריינגעבן אין דער קהילה, און צווייטנס — האָט מען גענומען קאָנטראָלירן די ביכער און אויפגעוויזן באותות ומופתים אַז זיי זענען פאַלש. הקיצור — ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן קרימינעלע משפטים פאַר אַרויסגעבן פאַלשע פּעסער, דאָקומענטן, „טויט״ מאַכן אַ בחור פון 20 יאָר און נאָכהער צוריק לעבעדיק מאכן פאַר אַ 27 יאָריקן א. אַ. וו.

דער סוף איז געווען, אַז די דאָזיקע האָבן זיך אונטערגעגעבן, מ׳האָט געמאַכט אַ אסיפה, גערופן בוררים פון אַנדערע שטעט — און דער יונגער דור האָט געזיגט. מ׳האָט אַריינגעזעצט אין דער קהילה אַנדערע מענטשן און ס׳איז באַשטעטיקט געוואָרן אַז מ׳וועט בויען אַ האַנטווערקער־שול.

דאָס גאַנצע אַרומרייסעניש האָט געדויערט אַ פּאָר יאָר, און ס׳האָט אָפּגעקאָסט אַריבער 5 טויזנט רובל, אָבער ס׳איז געווען כדאי. מ׳האָט גלייך געקליבן אַ קאָמיסיע פון יונגע עסקנים, מ׳האָט געקויפט אַ גרויסן פּלאַץ אויף ברייזנסקער גאַס, אַראָפּגעבראַכט אַ אַרכיטעקט — און אויפגעבויט אַ שול. אויפן צווייטן עטאַזש האָט מען געלערנט און פון אונטן האָט מען איינגעאָרדנט פאַרשידענע וואַרשטאַטן װוּ מ׳האָט געלערנט שלאָ־סעריי, סטאָלעריי און אַנדערע פאַכן. אויך איז געווען אַ פרויען־אָפּטיילונג, װוּ מ׳האָט געלערנט די מיידלעך באַזונדער פאַרשידענע פאַכן.

ווער עס האָט געענדיקט אירע אַלע 4 אָפּטיילונגען איז געווען אַ קוואַליפיצירטער בעל־מלאכה. ער האָט אויך געקענט ווייטער שטודירן, ווייל די 4 אָפּטיילונגען זענען געווען עקוויוואַלענט צו 5 קלאַסן גימנאַזיום. מ׳האָט אויך איינגעאָרדנט סטיפּענדיעס פאַר אָרעמע קינדער, וואָס זענען געווען פעאיק, אָבער זיי האָבן נישט געהאַט קיין מיטלען צו שטודירן אין אַ העכערער שול.

חנה טורינסקי
(נס־ציונה)

בית־הספר המקצועי
РЕМЕСЛЕНОЕ УЧИЛИЩЕ

במקביל ל"חדר המתוקן" נוסד בעיירתנו, בהתחלת המאה ה־20, בית־הספר המקצועי. הבנין בו שוכן היה גבוה מאוד, בנוי לבנים אדומות, חדרים גדולים, מדרגות רחבות, פרוזדורים ענקיים וחלונות גדולים. כל זה היה חדש בעינינו ועורר כבוד ופליאה.

שפת הלימוד היתה רוסית, אולם שעה אחת ביום הורו עברית. המורה לעברית ולהיסטוריה יהודית, שמו היה פיש. כמנהל בית־הספר נקבע מר מאַלב, איש גבה־קומה,

צילם: ש. דרורי

חורבת בית־הספר המקצועי

די רואינע פון דער האַנד־ווערקער שול

The Remnants of the Trade-School

יפה־תואר שעורר כבוד וגם פחד. הוא הגיע אלינו מרוסיה ועזב עת עיירתנו לאחר השריפה בשנת 1915, בה נשרף גם בנין בית־הספר. הוא היה כאב לילדים, היה בוחנם מדי פעם בפעם, כדי לעמוד על התקדמותם בלימודים, ואת המוכשרים שביניהם דרבן שישתלמו השתלמות נוספת בבתי־ספר גבוהים.

רוב המורים היו בעלי השכלה גבוהה, גומרי אוניברסיטאות או סמינרים למורים והם הכניסו רוח חדשה לעיירה, רוח של תרבות המערב. הם התבלטו מאוד בתלבשתם המיוחדת ובדיבורם הרוסי. לא השתלבו בתוך הציבור המקומי, בשבתות וחגים לא ראו אותם בבית־הכנסת וחשדו בהם שאוכלים טריפה.

הם הצטינו מאוד במסירותם הגדולה לתלמידים ועקבו בתמידות אחר התקדמותם בלימודים. על מורה אחת איחד את הדיבור, כי היא היתה דמות מופלאה של מחנכת. היתה זו המורה לרוסית אליזוטה יוסיפובנה רוזנבלום. היא נטעה בנו את הרצון והשאיפה למדע ועוררה את התשוקה ללימודים. אך יחד עם זה לימדתנו אורחות־חיים והכשירה אותנו כאזרחים מועילים בעתיד. בכל יום ששי היתה אוספת את הילדים בגן ביתה, עורכת משחקים שונים וגם שרה ומדקלמת. היא הרבתה לדקלם את שירי פרוג. השיר „פורטנוי" (החיט) היה מעורר דמעות בעיני כולנו.

ואספר בזה מקרה מענין, המעיד על גדלותה הרוחנית והאנושית של מורה זו. פעם עברה היא ברחוב וראתה אחת מתלמידותיה העניות בחברת אמה, שהיתה לבושה בגדים קרועים ומטולאים. נתכרכמו פני הילדה מרוב בושה שהמורה רואה את אמה בנוולותה ודלותה — ונמלטה.

למחרת הקדישה המורה שעור מיוחד לנושא אמא מהי. היא הסבירה ברוב טעם ועניך, שהאם היא הנכס היקר ביותר שיש לילד בעולם ותכשיט ונוי היא לו, אחת היא לבושה מהו.

עצם יסודו של בית־הספר היה מהפכה גדולה על רקע ההוי הישן. אולם הטיול הראשון שערך היה, מעין, מהפכה בתוך מהפכה. הרי כולנו בנים ובנות היינו להורים אדוקים, שהיו אמונים על הכתוב: „המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר: מה נאה אילן זה! ומה נאה ניר זה! — מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו".

והנה — יום קיץ בהיר ויפה. העיירה כולה כמרקחה. שומו שמים! בית־הספר, על כל מוריו ותלמידיו, עורך טיול ליער. התלמידים הופיעו אותו בוקר מצוחצחים וקורנים, עלו על עגלות ארוכות רתומות לסוסים. אחריהן השתרכה עגלת־מזון ולאור השמש הבהיק מיחם נחושת גדול ובטנוני.

המורה ברטה אילינושנה, אשת המנהל נמוכת הקומה, לא שמה לב למחאת „שומרי החומות". היא רצתה להוציא את הילדים מהגיטו הצר לאויר הצח, שיריחו ריח יער ופרחים. היא ניצחה על הטיול ועל־ידה עזרה המורה אליזוטה יוסיפובנה.

בשירה וזמרה הגענו ליער, שהיה מלא אוכמניות. שירת הצפרים השתפכה כמנגינת

קסם. פרשנו על הארץ סדינים לבנים ואכלנו בצוותא. מה טוב ומה נעים היה אז, בימים ההם.

תכנית הלימודים הוקדשה ביחוד ללימוד מקצועות שונים. המורה למלאכה, ויקטור, היה מסור מאוד לתפקידו ועורר בנו את האהבה למלאכה, לעבודת־כפיים.

התלמידות למדו עבודת־יד, תפירה, גיזרה וריקמה. הן הצטיינו מאוד בעבודתן. התלמידים למדו מכונאות, נפחות, חרטות ושרטוט. חשבו לפתוח גם מחלקה מיוחדת לחשמל. היתה גם מחלקה מיוחדת למכשירים אורטופדיים.

תלמידים רבים הצטיינו בעבודתם והרבה מוצרים משלהם שלחו לתערוכה במינסק וזכו להערכה חיובית. אחדים מבני ציחנוביץ, ביניהם בנימין הלפרין וכהן, יצאו לורשה ללמוד שם בפוליטכניון ואֳולברג. הם הצליחו מאוד בלימודיהם. בבואם לבלות חופשתם בעיירה במדי בית־הספר שדמו למדי־קצינים עשו רושם רב על התושבים.

נוהג יפה היה קיים בבית־הספר, שאת היום האחרון לפני החופש הגדול בילו התלמידים יחד עם המורים באחד היערות שבסביבות ציחנוביץ. היה זה יום מלא חוויות נעימות, בו טושטשו המרחקים בין התלמיד והמורה וראינו את עצמנו כמשפחת ילדים אחת בחברת אַחיהם ואחיותיהם הקשישים. חרותה בלבי היטב הפרידה מהמורים והמורות בקיץ שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הפרידה היתה אז לבבית ונרגשת מאוד. לבותינו הצעירים הלמו בחזקה, כאילו, זוהי הפרידה האחרונה ושלא נוסיף לראות את מחנכינו היקרים והחביבים. ואמנם — את אשר יגורנו בא. המלחמה פרצה. הקוזקים שרפו את העיירה ובנין בית־הספר שבה, ולמורינו לא היה לאן ולמי לחזור, כי תלמידים רבים נמלטו יחד עִם הוריהם לעומקה של רוסיה. כך הקיץ הקץ על מוסד־חינוך חשוב זה, שהיה, מעין, משתלה בה נשתלו ובה נבטו רבים־רבים מהנוער המשכיל שבציחנוביץ.

יעקב פרבר
(חיפה)

הפרו־גימנזיום העירוני הרוסי
ВЫШЕ НАЧАЛЬНОЕ ГОРОДСКОЕ УЧИЛИЩЕ

שלטון־הצאר בעיירתנו, שפעל רבות למען הרוסיפיקאַציה של התושבים, הציב לו למטרה להחדיר את התודעה הרוסית בקרב האוכלוסיה, שברובה פולנית היתה. כאמצעי לכך יסדה בשנת 1908 את הפרו־גימנזיום — לנערים בלבד — שהכיל מכינה אחת וארבע כיתות. המורים הרוסיים שהורו בו היו בעלי השכלה פדגוגית ואקדמאית גבוהה. בזכותם יצאו מוניטין לפרו־גימנזיום בכל הפלך ונהרו אליו הרבה תלמידים מהכפרים הסמוכים.

יהודי עיירתנו, על־אף היותם שומרי־מסורת, נמצאו ביניהם כאלה, ששלחו ילדיהם לבית־אולפנא זה, כי ראו בו מוסד־חינוך רציני, בעל רמה גבוהה, שבכוחו להקנות לבניהם לימודים חיצוניים מועילים, כתוספת ללימודי־הקודש. רבים היו הילדים היהודיים, שהתדפקו על דלתות הפרו־גימנזיום, כי בקשו לרכוש השכלה כללית, למען יוכלו להשתלם במוסדות־לימוד גבוהים; אולם, בגזירת שלטון הצאַר, שהגביל את מספר התלמידים היהודיים ל־5—7% למדו בפרו־גימנזיום זה 16 תלמידים יהודיים בלבד, בתוכם כותב השורות האלה.

שלא כבתי־האולפנא היהודיים שלא נהנו מברכת השמש והאויר הצח ושררו בהם מחנק ותנאי־תברואה ירודים — נבנה הפרו־גימנזיום בחיק הטבע, במקום הנאה ביותר שבעיירה, שנקרא בפי כול הפאַרק, שהשתרע על שטח עצום, בן עשרות „מאַרגים". במבואות המזרחיים של העיירה, בהסתעפות מול הכנסיה הפולנית, הובילה לעבר הפאַרק דרך עפר, שלאורך צדה הימני היתה בנויה גדר גבוהה. הבית היחידי בקצה דרך זו, שגבל את הפאַרק, היה ביתו בן־הקומותיים של הציוני והמשכיל הציחנוביצאי הנודע, שאול־סעווערין סוראביץ', שנשאר על תלו אחרי שריפת 1915, ובזמן הכיבוש הגרמני התגוררו בו בצפיפות כמה משפחות יהודיות [1].

בכניסה הראשית, בחלקו הקדמי של הפאַרק, היתה צמחיה מגוונת, עצי־נוי,

---

1. בבית הסמוך לבית סוראביץ' התגוררה משפחת רוגוזי'ק. אחרי מלחמת העולם הראשונה שהה מר רוגוזי'ק הרבה שנים בארצות־הברית ופעל רבות למען ארץ־ישראל. כיום הוא גר בחיפה וגם בהגיעו לגבורות עודנו עוסק בעבודה ציבורית ועומד בקשרים עם המוסדות שתורמים למען ישראל. בתו, מינה בן־צבי (רוגוזי'ק) עמדה בראש חי"ן בשנים הראשונות להתארגנות צה"ל.

מידשאות רחבות־ידים ופרחים מלבלבים בכל השטח. לא הרחק מהכניסה, בין עצים סבוכים, התפתל משעול לעבר גבעה שעליה התנשא בית־הספר, שחלש על מדרונות ומרחבי־הגן שמסביבו. באחת הרחבות שבמרחק־מה מבית־הספר נמצא מקום־כנס לבני־הנעורים, שם נערכו מסיבות תחת כיפת השמים, לאור הירח.

הרגשת התלמידים היהודיים לא היתה נוחה ביותר, כי בפרו־גימנזיום נשבו רוחות של אנטישמיות מוסוית. בכיתתי, כיתה א׳, למדו 4 תלמידים יהודיים, ואלה שמותיהם: 1) איצל רובינס (בנו של נטע רובינס והנכד של יהודה־שמעון). 2) לייבצ׳יק ווינר (בנו של איצל ווינר ואחיה של גולדה ווינר־פורת). 3) יהושע רוזין (בנו של משה רוזין, מבית פישל רוזין ממסחר הצמר). 4) כותב השורות האלה. בשאר הכיתות היה מספר התלמידים היהודיים קטן מזה. באותה שנה, בה למדתי בכיתה א׳, למד בכיתה ד׳ תלמיד יהודי אחד בלבד — שבתי קפלנסקי [2] (כיום: מאיר פלס).

משנכנסו לפרו־גימנזיום נתקלו, לראשונה, בתמונת הצאר, שהיתה תלויה בכל כיתה. בשירת ההמנון הרוסי בעמידה נפתח השיעור הראשון. את התלמידים היהודיים פזרו לארבע פינות הכיתה, ולמרות שפזורים היינו בין יתר התלמידים — מלוכדים ומאוחדים היינו. שעה שפרצה תיגרה בין התלמידים, לא טמנו ידינו בצלחת ואצנו לעזרת הנפגע. התלמידים הרוסיים שהיו במיעוט חיפשו קרבתנו. קשרנו יחסי שכנות טובים עם התלמידים הלא־יהודיים שישבו אתנו על ספסל אחד (על כל צרה שלא תבוא...). אני ישבתי בין שני „ז׳יקים״, מימיני טאדז׳יק ומשמאלי קאז׳יק.

הלימודים התקיימו בכל ימות השבוע, פרט ליום ראשון. הזכות המיוחדת, שהעניקה לנו הנהלת בית־הספר (אחרי השתדלות, כמובן) היתה פיטור מעבודות שבכתב וקריאה ללוח בשבתות ומועדים. לזכות המורים ייאמר, שכיבדו הסכם זה, אם כי התיחסו אלינו באנטישמיות נסתרת. יוצא מהכלל היה המורה לחשבון, שגילה אהדה אלינו.

רצה המקרה ובאחת השבתות נקראתי, במפתיע, על־ידו אל הלוח לפתור שאלת־חשבון בכתב. הדבר נעשה שלא במתכוון, כי אם מתוך שיכחה, שכן זכרונו ושמיעתו לקויים היו כתוצאה מפציעה שנפצע במלחמת רוסיה־יפן. גם עיניו כהו ובקושי הבחין קלסתר פניהם של התלמידים. מאחר וכל התנגדות מצדי היתה מתפרשת בעיניו כהתחמקות, עשיתי נסיון נועז ופניתי לשכני קאַז׳יק דומברובסקי (בנה של דומברובשטשאכע הכובסת), שכני לספסל ובקשתיו שיגש ללוח במקומי. הלה, שתלמיד טוב היה, הסכים ללא היסוס. הס השלך בכיתה. גברה סקרנות התלמידים ולטשו עיניהם לראות כיצד יפול דבר. המורה, שהיה שקוע ועקב אחר פתרון השאלה, כשהוא מסלסל בהנאה את שפמו הארוך, דמוי־צמות, שהיה מפשילו למאחורי אזניו (היה זה שפם נדיר), לא הבחין ב„עיסקה״ וזקף את הציון הטוב לזכותי.

---

2. עלה ארצה בשנת 1922. מראשוני חלוצי עיירתנו. בשנת 1923 היה ממייסדי בית־ספר ערב „הנוער העובד״ בנוה־צדק שביפו ושימש גם כמנהלו. מתגורר בחיפה וממשיך בהוראה עד היום הזה.

תקרית רצינית ארעה לנו, התלמידים היהודיים, בשעת השעור בהיסטוריה כללית, שהורה בכיתתנו הפופ. שעה, שנצבה דמותו החמורה בפתח הכיתה, אחזונו חיל ורעדה. על חזהו התנוסס צלב־כסף לבן, שהשתפל משרשרת ארוכה שכרוכה היתה סביב צווארו. פעם, בשעת התפרצותו האנטישמית, נופף כלפינו בצלב, בהכריזו: Вот Бог (זהו האלהים) ואין בלתו. התפרצות זו מלווה היתה בדברי עלבונות והשמצות דת־היהודים. זועזענו עד עומק נפשנו, כי בבית־אבא למדנו, שאלהים אינו גוף, אין לו דמות הגוף ולא ישיגוהו כל משיגי הגוף. גסותו של הפופ השרתה עלינו רוח־דכאון. בחזרי הביתה שפכתי לפני הורי מרי־שיחי. אבי הניא אותי מלבקר בשעורי הפופ, וכך הוה.

בשלהי שנת 1914 לא התקיימו מסיבת המלחמה בחינות, כרגיל, והציון שניתן לתלמידים היה לפי הממוצע השנתי. כתוצאה מכך עליתי לכיתה ב׳. משנה זו ואילך המשכתי ללא־רצון בלימודי בפרו־גימנזיום, כי היחס לתלמידים היהודיים השתנה לרעה. לימודי הופסקו בשנת 1915, שאז עלתה עיירתנו באש ובתוכה בנין הפרו־גימנזיום הרוסי.

חיה מונדרי (שטיינברג)
(חיפה)

בית־הספר של שיינטשע מייזלר ואלתר־הרשקה קריבונוגי

בית־ספר „תרבות" בעיירתנו, שמיסדיו היו יהושע רוגובסקי, בן־ציון נבוזשני וקלמז'ש — יסודותיו הראשונים הונחו בבית־הספר של שיינטשע מייזלר.

היתה זו עת צרה ליהודי ציחנוביץ. העיירה היתה, בחלקה הגדול, שרופה באש. נשרפו בתי־הספר, חלק ניכר מהמורים הותיקים נדד לרוסיה, ועל־פני חורבות העיירה שוטטו נערות ונערים ללא תורה וללא חינוך.

המראה העגום הזה נגע ללבה של שיינטשע מייזלר, בתו של אלתר מייזלר. משפחה זו נשארה בעיירה, בעת ולאחר השריפה. שיינטשע, שלא היתה מורה מוסמכת ולא ידוע לי מה היה המיטען הפדגוגי שלה — פתחה בחדרה הצר שבבית הוריה ב„ניי־שטאָט" „בית־ספר פרטי" לנערות, בעיקר. כאותו „משולח" בימים עברו סובבה שיינטשע על פתחי הבתים ובקשה את ההורים, שישלחו את בנותיהם לבית־ספרה. ובדרך הילוכה היא הגיעה גם לביתנו.

זולתי התלקטו לבית־ספר זה בנות אלו: חיה לב (בתו של מרדכי לב), ברכה קאבקה (אשת בערטשע שצ'יגל), מלכה (מאניה) זלוטולוב (הנכדה של שעפסיל רובינשטיין), פייגה־ביילה דנוביץ' (בתו של בריל דנוביץ'), אטל בלוטמן (בתו של משה בלוטמן. נמצאת כיום בארצות־הברית), מיכאלה (מיכלה) בלוטמן (בתו של חיים בלוטמן), דינה זלוטולוב (בתו של ברוך (בוטשע) זלוטולוב), פסיה (פעשקע) זלוטולוב (בתו של איטשע זלוטולוב) ואסתר רוזן (בתו של דוֹן רוזן. נמצאת כיום בארצות־הברית).

בית־ספר זה נפתח בשנת 1919 בבית שעפסיל רובינשטיין בקומה ב'. השם בית־ספר אינו, אלא, „לתפארת המליצה". בחדר צר, ללא כל ריהוט וללא אביזרים אחרים שהם מסימני בית־חינוך, התלקט קומץ ילדות קטנות. ישבנו על המיטה וכן על ארגז תפוחי־אדמה, שהורי שיינטשע הכינו לחורף. בדרך פלא השיגה שיינטשע שולחן, שנשאר לפליטה באחת החורבות, וזה היה כל „האינונטאַר" של בית־ספר זה.

שיינטשע הורתה פולנית וגרמנית; אלתר קגן הורה עברית ואידיש וזקן אחד בשם שואל'קע היה מלמדנו „חומש". אחרי מות אלתר קגן הורה עברית אלתר מייזלר, אבי שיינטשע. בית־הספר התקיים שנה, בערך, כי שיינטשע עזבה את ציחנוביץ ויצאה לפריס, מקום שם התגורר אחיה הרופא. היא למדה בסורבונה שלוש שנים ובשנת 1927 היגרה לארצות־הברית. כמעט כל משפחתה (2 אחים ושלוש אחיות) כבר התגוררו שם. אביה הגיע לארצות־הברית בשנת 1924 וקיבל מישרת רב בעיירה אחת שבניו־ג'רסי.

שינטשע התגוררה בבית אביה ועבדה בחנות לשמלות וכובעי נשים של קרובתה. בשנת 1931 נישאה לבן עיירתנו משה־יעקב גלפנד ז״ל, שהכירה אותו עוד בהיותה בציחנוביץ. היא נפטרה ממחלה ממארת בשנת 1948 ומנוחתה כבוד בבית־העלמין שבברוקלין.

עם עזיבת שיינטשע את ציחנוביץ, נפתח ברחוב הכוזרים שב״אַלט־שטאָט״ בית־ספר עברי, שתלמידיו כונו בפי העם ״אַלתר־הערשקע׳ס פאָלק״. כנוי זה נתמשך משם המייסד אַלתר־הרשקה קריבונוגי. בית־ספר זה היה כולו על טהרת העברית. מלבד אַלתר־הרשקה הורו בו גם משה־פליק הלר ויואל ליכטנברג. לליכטנברג חלק גדול בהקנית השפה העברית לילדי ציחנוביץ בתקופה של מלחמת העולם הראשונה. הוא ייסד שעורי ערב לעברית, ומבחינה זו היה הוא האב הרוחני של בית־ספר ״תרבות״.

בית־ספר זה הכיל שלוש כיתות, בגבוהה ביותר הורה ליכטנברג. כאן למדו כבר נערות ונערים יותר מבוגרים. הלימודים העיקריים בו היו עברית וחשבון. גם בית־ספר זה לא האריך ימים, כי בשנת 1920 נוסד בעיירתנו בית־הספר העממי העברי, שבשנת 1926־7 הצטרף לרשת בתי־הספר מיסודה של ״תרבות״. כל תלמידי בית־ספר זה, יחד עם המורים, הצטרפו לבית־הספר העממי, שפתח תקופה חדשה בתולדות החינוך העברי בציחנוביץ.

שמעון דרורי (יסקולקה)
(תל־אביב)

תולדות בית־הספר העממי העברי

טכס פתיחת בית־הספר

החצר הפנימית של בית־הכנסת החרב, שעמדה שנים רבות עזובה ושוממה, היתה עדה אילמת, בבוקר אחד של שלהי־הקיץ, למאורע החשוב בעיירתנו — הולדתו של בית־ספר עממי־עברי. לכבוד המאורע פונו ההריסות, יושרה האדמה והורחב הפתח, כדי לאפשר מעברם של עשרות ילדים על הוריהם, שבאו להשתתף בטכס החגיגי.

לאחר נאום פתיחה קצר של מזכיר בית־הספר, מר יהושע רוגובסקי, הוקראו שמות התלמידים ומוריהם. עם סיום הטכס נעו המשתתפים בטור מסודר החוצה. לפנינו התקדם בצעדים חפוזים אדם נמוך קומה, ששיבה זרקה בזקנו, משקפיו הצמודות בחוטים השתפלו למורד אפו, שולי בגדו התבדרו לצדדים, וכולו משולהב מיראת הכבוד שנתכבד בו. היה זה ר' שעפסל סוצקי * (או כפי שקראנו לו לאחר מכן „שעפסל השמש"), צעד מעשה חייל במגפיו הכבדים, זרק מבטים לעבר הקהל הסקרני ונופף בצרור המפתחות שבידו. בזריזות פסע על מדרגות האבן שבמרכז הבנין לעבר הפתח, שמעליו התנוסס שלט מאיר־עיניים: „בית־ספר עממי־עברי". בחרדה והתרגשות בחר ב„בחיר" המפתחות, הדלת חרקה ונפתחה לרווחה.

דף חדש נפתח בתולדות קהילת ציחנוביץ. נוסד בית־ספר עברי, להשכיל ילדי ישראל ולהקנותם ערכי תרבות עבריים בלשון העברית, מפי מורים וספרים עבריים. מאורע זה אירע בשנת 1920.

אירגון בית־הספר

התנועה הציונית שבמקום קבלה על עצמה את האחריות לקיום המוסד הזה, כי ראתה בו אות מבשר התחיה הלאומית. נבחרה הנהלה, ועדת־ביקורת וועד הורים מורחב מכל הזרמים והשכבות. כמוסד ללא־מקורות כספיים משלו, פנתה ההנהלה לעזרת הציבור. מחמת המצב הכלכלי הקשה, שפקד אז את יהודי פולין, נהנו הרבה תלמידים משחרור מלא או מהנחה משכר הלימוד. ההנהלה נאלצה גם לפנות לאחינו שבארצות־

---

* הוא כונה בשם „סוצקי", כי כחייל ניקולאֵייבי לשעבר, קיבל עם שיחרורו דרגת „שר מאה", שתפקידו היה לפקח על השוקים, המשקלות וכו', כעוזר לכוחות המשטרה שבמקום.

בית־ספר „תרבות" בשנת 1921 עם חבר־המורים ומועצת בית־הספר — די „תרבות"־שוהל אין יאָר 1921 מיטן לעהרער־פּערסאָנאַל און שוהל־ראַט

The „Tarbut-School" in 1921 with the Teachers-Personnel and School-Committee

יושבים בשורה שלישית (מלמעלה למטה) מימין לשמאל: 1) דוד הלר. 2) משה־פאליק הלר. 3) ישראל קלמז'ש. 4) נפתלי יבקובסקי. 5) יהושע רוגובסקי.
6) בן־ציון נאַבוזשני. 7) המורה אדולף קושמירק. 8) המורה דוד רידלביץ'. 9) המורה אלתר כהן. 10) המורה אלתר־הרשקה קריבונוגי

הברית, שיעזרו לה חלקית באיזון התקציב והיתרה כוסתה משכר הלימוד. לא פעם קרה, כשלא הגיעה ההמחאה מאמריקה בזמנה והיתה צפויה הלנת שכר המורים — מימן אבי, צבי יסקולקה, את שכרם, ללא טובת־הנאה כלשהי, עד שהגיעה ההמחאה.

בהתחשב עם תנאי המקום והזמן נלמדו בכיתות הנמוכות כמה מקצועות ביידיש ע״י מורה מקומי — דוד רידלביץ׳.

בשנת 1926־7, כשבית־הספר נכלל ברשת „תרבות״ בפולין ותכנית הלימודים נקבעה בהתאם להוראות ולפיקוח — באה ההכרה המלאה בו מצד הציבור. בעיקר, עם בוא המפקח הראשון, או כפי שקראנו לו „השליח״, מר איינשטיין, שנאם לפני ציבור ההורים. נקלטו תלמידים חדשים, נפתחו כיתות נוספות ונוספו מורים חדשים. לימוד לשון יידיש צומצם, והמורה דוד רידלביץ׳ הורה חשבון בעברית. החל ללמד גם מורה פולני בשם קוט, ששימש כסגן־מנהל בלתי־רשמי.

בית־הספר הפך אט־אט לגוף הנושא את עצמו. הפיגור בתשלום המשכורת למורים היה חדשיים „בלבד״. התמיכה הכלכלית מארצות־הברית פחתה והתקציב התאזן קמעא, קמעא. ההיקף התרחב, נפתחה כיתה חדשה בבית פרבר, וכן נוספו מקצועות חדשים — מלאכה וציור.

במנהל בית־הספר, מר שוואָנציצקי (נוצרי), ראתה ההנהלה מבטח ומגן בפני הממשלה וציבור המתנגדים. אדם נבון היה, מתון ולא התערב בענינים הפנימיים של בית־הספר. בכל האירועים והחגים הלאומיים של מדינת פולין, שיתף גם אותנו במיסדרים ובהתחרויות משותפים. כדי לשמור על יחסים תקינים, לא התנגד למינוי מורים־אבטודידקטים מבני המקום להורות מקצועות עבריים, אך, לעומת זאת דרש מורה מוסמך לספרות והיסטוריה פולנית.

צוות המורים

צוות־המורים הראשון שעמד ליד עריסת בית־הספר יזכר לעד. מורים אלה גילו התנדבות ספוגת רוח חלוצית והיו חדורי חזון הגשמת החינוך העברי. הם קשרו גורלם בגורל בית־הספר ללא־תנאי וללא־פניות.

ראשוני המורים היו אלתר־הרשקה קריבונוגי, משה־פאליק הלר, דוד רידלביץ׳ אַדולף קושמירק, משה־דוד הלר ואלתר כהן. זולתם, הורו כממלאי־מקום, מנאמני בית הציונות בציחנוביץ, יהושע רוגובסקי וישראל קאַלאַמאַז׳, ולתקופה יותר ממושכת — פנחס אברמסון ושלום פלחוביץ. יהושע רוגובסקי כיהן כמנהל אדמיניסטראַטיבי עד פרוץ המלחמה.

אלתר־הרשקה קריבונוגי. — מדי בוקר, אחרי תפילת „שחרית״, היה מהלך ברחבת בית־הספר וקורא ב„היינט״ או ב„הצפירה״. אדם נוח לבריות היה. לא הפרנסה

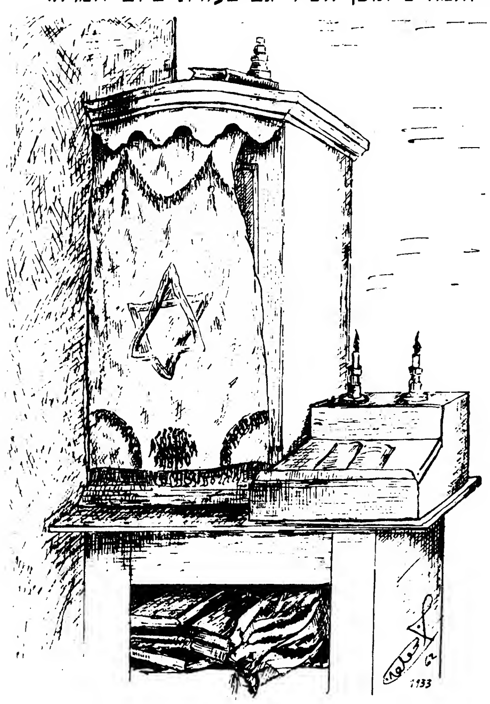
כשלעצמה ענינה אותו, אלא ההוראה והפולמוס הציוני. בעיקר, היה פעיל בין מתפללי בית־הכנסת, שם עשה נפשות לרעיון הציוני.

הוא היה מורנו מכיתה א׳. נעים היה לנו בחברתו, ויותר שרצינו „לינוק" מתלמודו, רצה הוא ל„היניק". הוא היה המורה הראשון, שהכניס לבית־הספר מזמרת־הארץ — שירי ארץ־ישראל, וכמו־כן שירי־עבודה. הטבע לא חננו בקול ערב, אבל ידע להלהיב בשירתו. מחמת ראיתו הלקויה, הצטייד בכמה זוגות משקפיים ולא העז לכתוב על הלוח. כינוהו בכינוי „אלתר הרשקה מיטן פאַלק", כי כיתה א׳ שהיה מחנכה הוצברה מגילאים שונים, בעלי גובה שונה ומספר הילדים היה גדול למדי. בשעות הפנאי, או בחופש הגדול, היה מטייל ביער וקורא בספר תוך הליכה.

משה־פאליק הלר. — דמות אריסטוקראַטית, זקופה, בעל עיניים שחורות ועמוקות, מואפלות ע"י גבות עבות, בעל מבט עצבני וחדור ביקורת. כל ימיו התהלך ערירי, שתקן ונחבא אל הכלים.

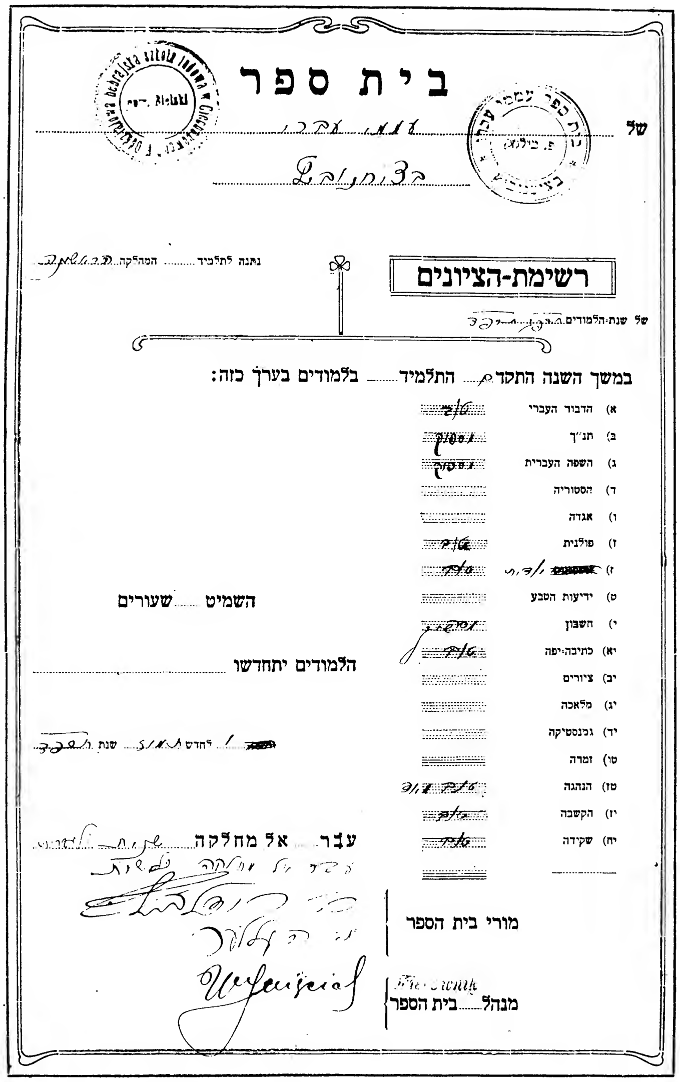
דרך הלימוד שלו היתה אינדיבידואַלית. במבטא ברור ואיטי ובנעימה עריבה הסביר את „אל הצפור" לביאַליק. ידע להמחיש תוכן השיר גם בעזרת ביום וזמרה.

הוא היה בעל־תפילה מחונן. ב„ימים הנוראים" עבר לפני התיבה והתפלל תפילת „מוסף" במנין של יצחק־ראובן לונדון, המכונה „מנין הציונים", בו נתקבלו החלטות חשובות, הן בעניני התנועה הציונית והן בעניני הנהגת הקהילה שב־מקום. בתפילתו, שהיתה חו־דרת ומזעזעת את הלבבות, הגיע לידי וירטואוזיות, ומתפללים רבים מבתי־כנסת אחרים סרו ל„מנין" לשמוע את תפילתו. מח־לתו קיצרה את שנות ההוראה שלו בבית־הספר. לפתע נעקר שלא בעתו, כשהוא ספוג אהבה לעם ומסירות לתנועה הציונית.

ארון הקודש במנין של יצחק־ראובן לונדון
דער ארון קודש ביי יצחק־ראובן לאָנדאָנס מנין
The „Holy Ark" of Yitzhak Reuven London

דוד רידלביץ׳. — גבר מעודן בגיל העמידה, נקי ומצוח־צח, תמיד מגולח למשעי, ורק

בית ספר

של ....

רשימת-הציונים

של שנת-הלמודים ....

נתנה לתלמיד ...... המחלקה ......

במשך השנה התקדם ...... התלמיד ...... בלמודים בערך כזה:

א) הדבור העברי	
ב) תנ״ך	
ג) השפה העברית	
ד) הסטוריה	
ו) אגדה	
ז) פולנית	
ז)	
ט) ידיעות הטבע	
י) חשבון	
יא) כתיבה-יפה	
יב) ציורים	
יג) מלאכה	
יד) גמנסטיקה	
טו) זמרה	
טז) הנהגה	
יז) הקשבה	
יח) שקידה	

השמיט ...... שעורים

הלמודים יתחדשו ....

...... לחדש ...... שנת ......

עבר אל מחלקה ......

מורי בית הספר

מנהל ...... בית הספר

די צייגניש פון דער העברעישער שוהל אין יאָר 1923־4

The Grade-Certificate of the Hebrew School in 1923-4

שפם צר עוטר אותו. בבת־צחוק על שפתיו צעד בפסיעות קצובות ובמקלו נופף כמנצח על תזמורת. נהיר היה לנו, בדיוק, קצב צעדיו. כשהחל לצעוד על הגשר ב„ניי־שטאָט״, ידענו שנספיק להבקיע עוד שני „שערים״ („גולים״).

בבית־הספר היה מופיע כמו לפני מצלמה. חולשתו היתה שמירה קפדנית על נקיון התלמידים ומחברותיהם. כתב תרגילים על הלוח בכתיבה ברורה למופת. תחילה

לימד ספרות יידיש, טבע וחשבון בלשון יידיש, ולאחר־מכן הורה חשבון בעברית. כקריין מקצועי ידע לקרוא ספורים במבטא ברור ומיקצב נכון, שעוררו ענין רב בלב התלמידים. הוא היה מסור מאוד להוראה, אהב את התלמידים וגם הם אהבוהו.

אדולף קושמירק. — המורה המוסמך היחיד, שנתמנה לספרות, היסטוריה פולנית והתעמלות, הגיע אלינו מורשה הבירה וזכה לתשומת־לב מיוחדת בגלל חיצוניותו הבולטת. בבית־הספר היה מופיע במכנסי־רכיבה, כדרכו של החוג הנוצץ בפולין, ומקל דק תחת בית־שחיו. המקל חרץ לא־פעם את התלמיד לשבט, או לחסד. קושמירק התיימר לרשת את משרת המנהל וחתר להיות הראשון בתור. בגלל זרותו לציבור היהודי, לא אהבוהו המורים וגם ההנהלה לא כבדתהו, לכן עזב את בית־הספר כעבור מספר שנות לימודים.

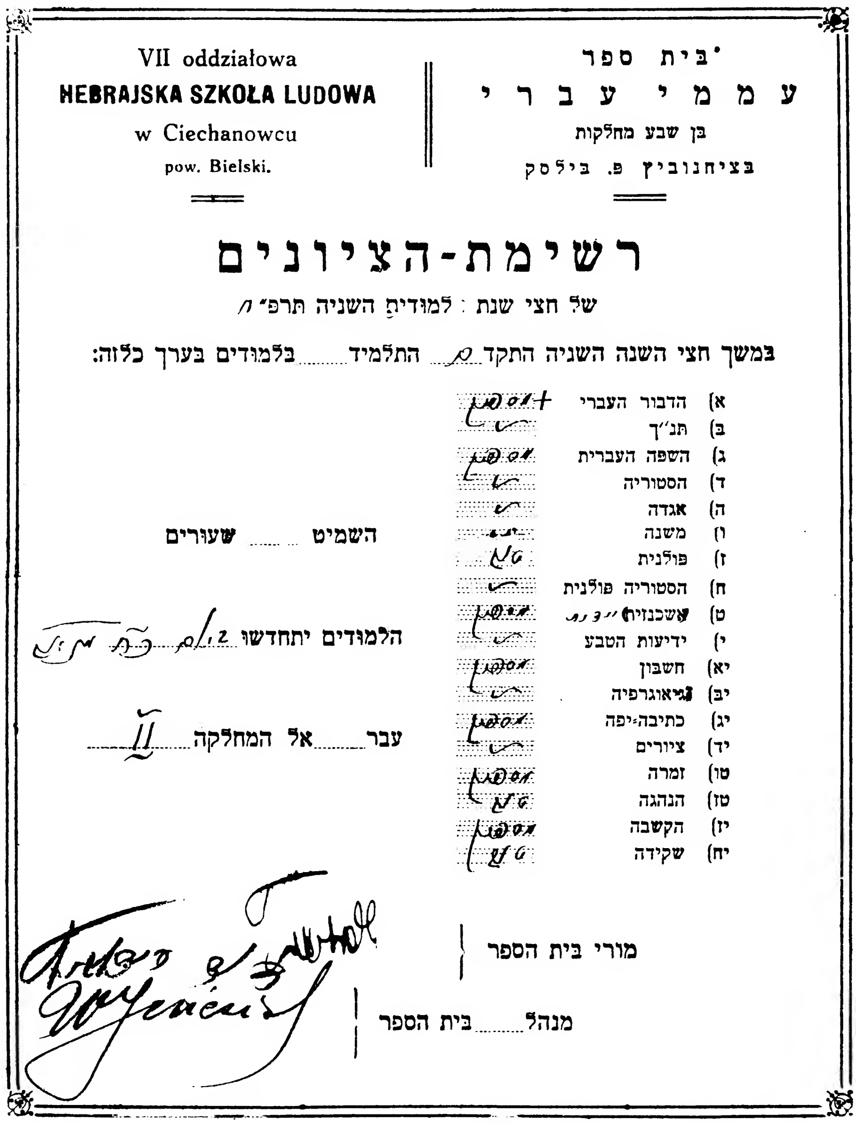
משה־דוד הלר. — המורה משה־דוד הלר חזר לציחנוביץ מרוסיה אחר השנה הראשונה לקיום בית־הספר. מורה בכל רמ״ח אבריו. איש האשכולות, ממיסדי התנועה הציונית ומנאמניה בעיירתנו. הורה ספרות עברית ותנ״ך בכיתות הגבוהות. מנסח מזהיר, מעמיק, נחן בזיכרון מופלג ובכושר דיבור. לימד בכל להט נשמתו. עקבנו אחריו בשעת התלהבותו כשהסביר פרק בתנ״ך. איש לא עירער, כשגזל מאתנו את זמן ההפסקה לשם גמר השעור. חיבה גדולה היתה נודעת ממנו למשוררי הדור, וביחוד לביאליק וצ׳רניחובסקי.

הוא לא הסתפק בעבודת ההוראה בבית־הספר בלבד, אלא הפיץ מעינות־רוחו והתלהבותו ברחובות העיירה, בבתי־הכנסת ובכל מקום שקהל התאסף. התפלמס על התרבות העברית המחודשת ועל התנועה הציונית. ככל אדם בלתי רגיל היו לו גם מעריצים וגם מתנגדים. הידידים אהבוהו אהבת־נפש, וגם היריבים התיחסו אליו בכבוד וראו בו חוזה המתהלך בגולה ומחפש מקלט בארץ־האבות לא לעצמו בלבד, אלא לכל בית־ישראל. הוא זכה לעלות ארצה.

אלתר כהן. — בשלהי הקיץ שנת 1921, בהתחלת חודש ספטמבר, ביום ששי אחר־הצהרים, הגיע לעיירתנו מאורלה המורה כהן עם משפחתו. דבר בואו ידוע היה לנו כמה ימים מראש. ציפינו למשפחה זו ליד הדירה שהוכנה לה בבית ברלה האופה.

לפי צבע שערותיו הדבקנו לו את הכינוי „דער געלער לערער״. אדם חביב היה, ער, אהב להתלוצץ ועודד את השובבות בתלמידים. הוא לימד ספרות עברית ותנ״ך מתוך שמחת־הנפש. את חמשת חומשי תורה ידע בעל־פה. בכיתה היה משכל ידיו לאחור ומפזם בניגון מסורתי את השעור בתורה. הוא ידע להמחיש את התנ״ך בעזרת ציורים. כולנו התלהבנו מציורי המישכן וכליו שצייר. המורה כהן היה נוהג לבקר מתח התלמידים בקליטת השעור ע״י הסתכלות מעל למסגרת משקפיו.

המקצוע החביב עליו ביותר היה הדקדוק. הוא ידע לחבבו על התלמידים. עונג גדול היה לנו לשמוע מפיו מדרשי אגדה וסיפורים על חכמי־ישראל. בשנים האחרונות הורה גם ציור ומלאכה. עלה ארצה ואף כאן המשיך בהוראה.

VII oddziałowa
HEBRAJSKA SZKOŁA LUDOWA
w Ciechanowcu
pow. Bielski.

בית ספר
עממי עברי
בן שבע מחלקות
בציחנוביץ פ. בילסק

רשימת־הציונים

של חצי שנת: למודית השניה תרפ״ח

במשך חצי השנה השניה התקד... התלמיד... בלמודים בערך כלזה:

א) הדבור העברי
ב) תנ״ך
ג) השפה העברית
ד) הסטוריה
ה) אגדה
ו) משנה
ז) פולנית
ח) הסטוריה פולנית
ט) שכנזית
י) ידיעות הטבע
יא) חשבון
יב) גיאוגרפיה
יג) כתיבה־יפה
יד) ציורים
טו) זמרה
טז) הנהגה
יז) הקשבה
יח) שקידה

השמיט ... שעורים

הלמודים יתחדשו ...

עבר ... אל המחלקה ...

מורי בית הספר

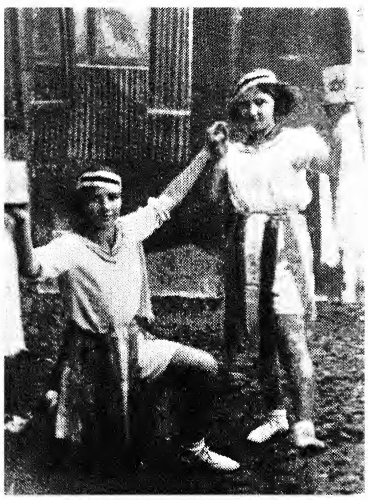
מנהל... בית הספר

די צייגניש פון דער העברעישער שוהל אין יאָר 1928

The Grade-Certificate of the Hebrew School in 1928

יחסי־עבודה

בשנת 1926־7 נוספו לבית־הספר עוד ארבעה מורים: לאה גרונר (מלומז׳ה), פני פערל (מביאַליסטוק), מרדכי ארקדר (מראַפּלובקה) ויעקב גולומב, חתנה של שיינע־ריזיע וויינברג (אם הרב ד״ר יחיאל וויינברג). מורים אלה צעירים היו ועם הופעתם הפיחו רוח חדשה בבית־הספר בשיטות וגישות חדשות למתן השעור והכנתו. הם הטילו עלינו עומס־לימודים גדול, אבל קיבלנו את המעמסה באהבה, כי שררו יחסים מצוינים בין המורים והתלמידים. בשעות הפנאי, בעיקר, בחגים היינו מבקרים בבתיהם.

ריקוד קופסת קק״ל
דער טאַנץ פון דער קק״ל פושקע
The Dance
of the Keren Kayemet Leisrael Box

בהכנת חגיגות בית־הספר הצטיינה, בעיקר, המורה לאה גרונר („די געלע לע־רערקע״), שופעת מרץ, קפדנית וידה היתה בכול. ידעה להפעיל את התלמידים והמורים כאחד.

המורים ארקדר וגולומב הפרישו מזמנם הפנוי לפעילות מתמדת ב„החלוץ״, שהתבטאה במתן שעורים והרצאות. ברבות הימים נשא ארקדר את לאה גרונר ובנו את ביתם בציחנוביץ.

היחסים בין המורים הותיקים והחדשים הדוקים היו, אולם, בדרך הטבע, עברה ההנהגה לידי הצעירים. גאים היינו על־כך שזכינו לצוות מורים, שאינו נופל במקצועיותו מזה של מורי ה„פובשאָכנה״ (בית־הספר העממי הפולני).

צוות המורים המלוכד והמבוסס החל לערער על האוטונומיה של ההנהלה. המורים דרשו שיתופם במינהלה והציעו לייסד קואופרטיב. על רקע זה רבו סכסוכים שונים ובשנת 1930־31 פרצה שביתת־מורים.

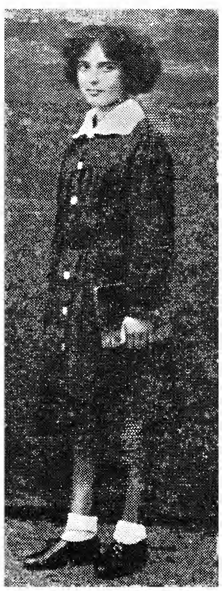
מטעם „תרבות״ הגיע המפקח מ. גלמן (כיום מ. גלעין, מפקח מטעם משרד החינוך והתרבות) לשם ברור המצב. המרכז לא ראה בעין יפה הוצאת ההנהגה מידי הציונים הכלליים. לאחר שבוע של שביתה נערך סקר משלמי שכר הלימוד. הבורר, מר גלמן, קבע, שפיגור של חדשיים בתשלום המשכורת למורים, אינו יכול לשמש עילה לנגח בה את ההנהלה, שכן זהו דבר מקובל במוסדות היהודיים הפרטיים. המורים קיבלו עליהם את דין הבורר, בתנאי שישפרו תנאי־עבודתם וישלמו להם תוספת שכר בעד שעות נוספות. ההנהלה קיבלה דרישה זו.

בשנת 1936 חל שינוי במדיניות ממשלת פולין והמצב הכלכלי עורער. החלה ירידה מתמדת של מספר הלומדים, מחמת ההתחרות של בית־הספר „בית־יעקב" ובית־הספר העממי הפולני, בו היו פטורים משכר לימוד. כתוצאה מכך צרפו כיתות ו', ז' לאחת.

החיים החברתיים

לא היו בבית־הספר סידורים אלמנטאריים של היגיינה. הבנים עשו צרכיהם ב„בתי־הכבוד" של בתי־הכנסת ב„שול־הויף" ומתחת לגשרים, והבנות — בחדרי השימוש שבבתי־השכנים. אולם, למרות תנאים בלתי־נוחים אלה גילו התלמידים יצר של עסקנות ופעלתנות. זה התבטא בניהול הספריה, אירגון חוג דוברי עברית, חוג דרמטי ואיסוף כספים לטובת קק"ל מכל הבא ליד — מחתונות, כריכת ספרים, נשפי חנוכה, תחפושות פורים, ציור פלקטים (מודעות) לתיאטרון החובבים ומהופעות ספורט.

בנין בית־הספר שימש גם כמקום לאספות התנועה הציונית, לתפילה בחג שמחת־תורה, לעונג שבת וקבלות־פנים.

התלבושת האחידה לתלמידות

דער אוניפאָרם פאַר די שילערינס

The Uniform for the Girl-Pupils

בית־הספר הנהיג תלבושת אחידה לבנות, שהתבטאה בסינור שחור מכופתר בחזית עם צווארון לבן. בית־הספר החדיר בלב התלמידים את החיבה למולדת. בט"ו בשבט חילקו חינם שקיות ארוזות מפרי הארץ וגלויות קק"ל. בל"ג בעומר נערך טיול התלמידים עם מוריהם ליער „בקשת וחץ". בשנים האחרונות טיילו בל"ג בעומר היערה הכיתות הנמוכות בלבד, ואילו הגבוהות נסעו לבריינסק, שם בילו יום שלם בצוותא עם תלמידי בית־הספר שבמקום.

בית־הספר העברי התקיים קרוב לעשרים שנה, עד לשואה. רבים מבוגריו עזבו את העיירה ויצאו ללמוד בערים הגדולות שבפולין. אלה שנשארו במקום היו פעילים באירגוני נוער שונים ותפסו עמדות־מפתח. השנים שלפני השואה היו שנות־זוהר בעיירתנו מבחינת הפעילות הציבורית והרוחנית. רבים מהם, האיר להם המזל פנים וזכו להגיע ארצה ולהשתלב בחיי הארץ, איש־איש במקצועו ובשטח פעולתו.

בסיימי דברי על בית־הספר, חובה קדושה היא לי להעלות נר זכרון למורינו, שבחלקם הלכו לעולמם כדרך כל אדם ובחלקם עלו על קידוש־השם בכבשני האש שבטרבלינקה. הם־הם שהביאונו עד הלום; הם שנטעו בנו את הכמיהה לארץ־ישראל וזכינו להגשים חלום חיינו.

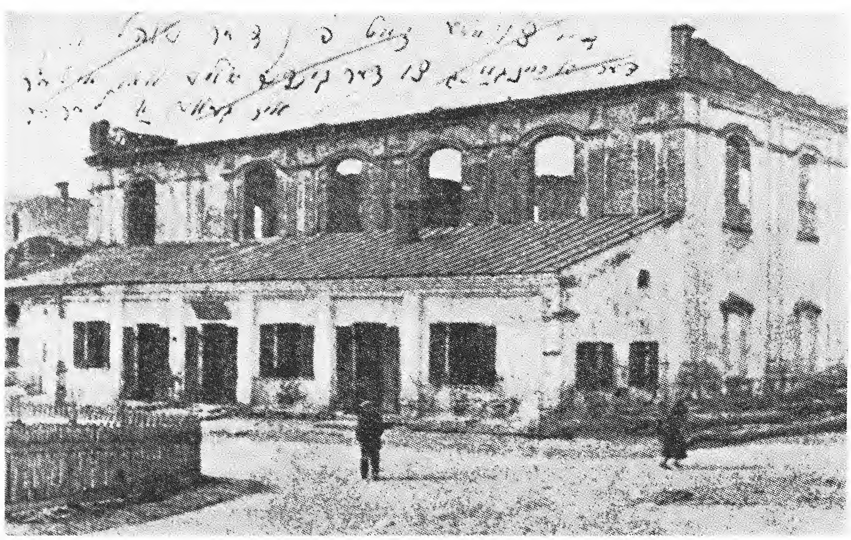
פנחס אורן (אברמסון)
(אשדות יעקב — איחוד הקבוצות והקיבוצים)

האבסניה של בית־ספר „תרבות"

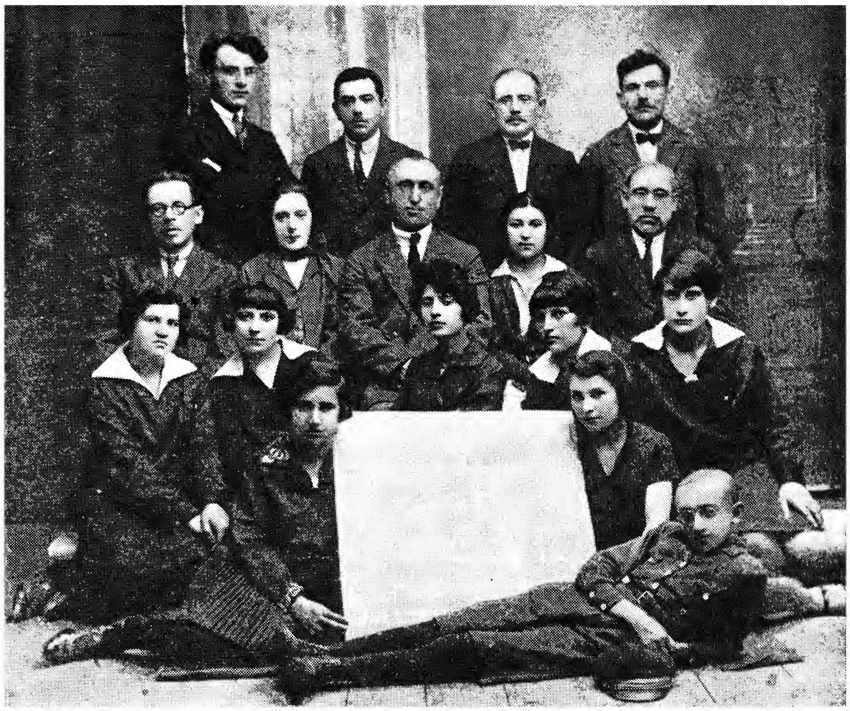
בית־הכנסת הגדול שבעיירה, שהיה ברום כמה קומות נשרף, כידוע, עם כל העיירה במלחמת העולם הראשונה בשעת נסיגת הרוסים — סגנון „האדמה החרוכה" של 1915 בעיירות ישראל שעל הגבולין. נשתיירו רק כתליו המזדקרים אל־על כקוראי תגר על כל העולם. ורוחות פרצים היו מנשבות בפרצי־החורבה, רוחות מהלכות אימים על כל התושבים.

בחיל ורעדה היו תינוקות של בית־רבן סחים זה לזה בבין־השמשות על השֵׁדים, הרוחות והלילין שקנו להם שביתה בחורבה ומספרים עלילות מסמרות־שיער. ורק בחצות הלילה מפנים השדים והרוחות והלילין את החורבה למתים ל„תיקון חצות".

הנועזים שבקונדסים היו, לאור היום, מחטטים באשפתה של חורבה זו — סכנת מַיִית! — ומוצאים בה „מציאות" שלאחר שריפה: רקועי־פחים שהתעקמו, קופסאות־צדקה מפויחות, אודי „עמודים" וספסלים של בית־כנסת, וכדומה. היו מותחים את

בית־ספר „תרבות" בחורבת בית־הכנסת הגדול
די „תרבות" שול אין דער רואינע פון דער גרויסער שול
The „Tarbut"-School in the Ruins of the Great Synagogue

מחזור בית־ספר „תרבות" בשנת 1927 — די אבסאלווענטן פון דער „תרבות"־שול אין יאָר 1927

Graduates of the „Tarbut"-School in 1927

עומדים למעלה, מימין לשמאל: 1) המורה דוד רידלביץ׳. 2) המורה אלתר כהן. 3) יהושע רוגובסקי. 4) המורה פנחס אברמסון

שורה שניה: 1) המורה אלתר קריבונוגי. 2) המורה פניה פרל. 3) המנהל שוואָנציצקי. 4) המורה לאה גרונר. 5) המורה משה־דוד הלר

שורה שלישית: 1) רינה יתום. 2) שרה יתום. 3) שרה זולונדז׳. 4) לאה קוטיק. 5) חיה אטקס

שורה רביעית: 1) לאה זברקה. 2) חוה צוקרניק. התלמיד השוכב על הארץ: לייבל ספיבק

האודים על גבי הבורות של המפולת והמרתפים שבחורבה. ולעתים היו „נתעים" שם לוחות וקרשים, שהכינו בעלי־בתים שבעיירה להקמת הריסותיה, ומשחקים להנאתם בהליכה על הלוחות מעל לבורות, כשצפית ההתמוטטות מחרידתם, משחקים ב„תופסת" במחבואים, ב„מלחמה" וכדומה.

תלמידי ה„חדרים" שבסביבה היו נמלטים מאימת רצועת הרבי וגערותיו לחורבה ונפטרים מענשו של־זה, כשהגיעו מים עד צואר. טובים חיי־שעה, ולוקים אחר־כך, כמובן!

ואכסדרה היתה לה לחורבה בצד דרום ברום קומה אחת, והיו בה כמה חדרים, שנשתיירו יתר על כל הבנין המט ליפול.

לימים, בסיומה של המלחמה, כשהתחילה מגעת עזרת ה„היאס" ו„הג'וינט" לתושביה המדולדלים של פולין, ושפע של קמחים וגריסין, בשר וחלב משומר ממותק, שמנים ומצות, ירקות ופירות משומרים ירד על הועד לעזרת עניי־העיירה, קמו אנשי־מעשה, תיקנו מה שתיקנו והפכו אכסדרה זו למחסן מזונות ולתמחוי לעניים.

בשנת 1920 נפתח בית־ספר עברי בין כתלי אכסדרה זו. על ועד בית־הספר נמנו אנשי־המעשה שבין הציונים. בראשו עמד מר יהושע רוגובסקי. הוא היה המזכיר, הגובה, השלם והמטפל בבית־הספר וכל מחסוריו עליו.

פרוזדור לא היה לו לבית־הספר והיו נכנסים בו ישר מה„שול־הויף". כיור לרחצה, מיתקנים סניטריים — מאן דכר שמם. מעבדות ? — הס מלהזכיר !

לא עמדו לרשותם של המורים אמצעי־העזר החדישים ללימודים כבימינו. לא חיטטו בפסיכולוגיה ובפסיכופתולוגיה, לא חידשו במתודיקה ובדידקטיקה, ואף־על־פי־כן היקנה בית־ספר הזה לתלמידיו תודעה יהודית־שרשית, ידיעת תנ"ך, לשון וספרות, אהבה לעברית ולציונות. הרחיב את אפקי מחשבתם, פתח להם פתח להגות שבעולם ושבעולם היהדות, עורר בהם את הסקרנות והצמאון לדעת עוד ועוד. היקנה להם דרכי יושר ומוסר. ואת כל אלה עשו באמצעיהם המוגבלים.

כי במרכז החינוך היתה אידיאה ורצון כן לשנות ולהתחיל מחדש. התלהבותם של המורים הדביקה את התלמידים, והתוצאות: דור יהודי שרשי בארץ ובתפוצות.

קלמן אברמסון
(תל־אביב)

לדמותו של בית־ספר „תרבות"

משחר ילדותי זוכר אני את בית־הספר. אף־על־פי שראשית חנוכי התנהלה בשביל המסורתי של משפחתנו — „חדר", „ישיבה" — קרץ לי בית־הספר ומשכני בחבלי־קסם.

ישנם דברים שראיתים באורם הורדרד של אגדה ומסתורין גם־יחד. כי איך אחרת אפשר היה לראות בעיני ילד את הנערים הגדולים, כמעט בחורים, הולכים בסך אל ה„שול־הויף" ובידיהם רובים של עץ! האין הם בני־מכבים, או גבורי בר־כוכבא, שנחלצו להגנת העם והמולדת?

מחזור בית־ספר „תרבות" בשנת 1929   די אבסאלווענטן פון דער „תרבות"־שול אין יאָר 1929

Graduates of the „Tarbut" School in 1929

עומדים למעלה, מימין לשמאל: 1) חיים קמינקובסקי. 2) שמואל יבקובסקי. 3) משה ווינשטיין
שורה שניה: 1) מישה ורבלינג. 2) שרה קפלן. 3) חנה ציגל. 4) שמעון יסקולקה
שורה שלישית: 1) דבורה פרץ. 2) המורה יעקב גולומב. 3) המורה לאה גרונר־ארקדר. 4) המורה משה־דוד הלר. 5) פשה ילין. 6) המורה מרדכי ארקדר
שורה רביעית: 1) חנה אברמסון. 2) מנוחה צ׳אַפלה. 3) חנה אטקס
שורה חמישית: 1) אלכסנדר ארבובסקי. 2) משה כהן

איך אחרת אפשר היה להתרשם מאותם קולות הזמר, שהיו נשמעים מהחדרים מלאי־הטף ואשר נימתם ותכנם העבירו את דמיון הילדות למרחקים, המרוחקים ת"ק פרסא מהמציאות בה היינו שרויים?

אכן, משהו מהתוסס והמפעיל היה בתוך בית־הספר, אשר גרם לכך שתלמידיו (ולאחר מכן גם בוגריו) היו מהפעילים והמפעילים בתנועות הנוער לגוניהן, הן בעיירתנו והן בערים הגדולות שם נתפזרו לשם המשך השכלתם.

וכי מי יכול לשכוח את אוירת הגאווה, שהיתה סביב קבוצת הבנות ה"קורסיסטיות" מגרודנה (בוגרות בית־הספר, שנסעו להתקין עצמן להוראה בישראל), או את הקבוצה הוילנאית, על כל שלוחותיה, — בגימנסיה, בסמינר למורים ובטכניון.

קבוצה־קבוצה וזמנה, קבוצה־קבוצה ויעודה: הראשונות להוראה, והאחרונות ללימודי מקצוע ו"תכלית" לקראת העליה ארצה. ואם נוסיף על אלה את עשרות בוגרי בית־הספר, שהכשירו עצמם בקיבוצי־הכשרה שונים — הן ב"החלוץ" והן ב"בית"ר" — הרי שנקבל את מידות המסגרת השלימה, בה שובצו כל גווני־הקשת של פעילות חברתית של בוגרי בית־הספר "תרבות", ששימש להם כמקום חינוך ראשוני וכר לפעולה חברתית ראשונה, הן בתוך המוסד והן בקרב תנועות הנוער, שינקו עתודותיהן מבין תלמידיו ובוגריו.

המקרה הוא, או שמא יד־הגורל היתה בכך, שזימנה את התלמוד־תורה ובית־ספרנו תחת קורת־גג אחת, כשבאמצע חוצצת חורבת הפאר שחלף. היה כאן מההדגשה וההבלטה גם יחד של המעבר מימי ה"חדר" אל בית־הספר: חורבה והריסות ישנן כאן, קו־משותף — אין.

ובודאי זכור לרבים מאתנו שמתחילה היתה שפת־ההוראה אידיש וכמנהלו הרשמי שימש מנהל בית־הספר העממי הממלכתי, שהורה גם את השפה הגרמנית בכיתות הגבוהות, ורק בשנת 1926—27 הצטרף בית־ספרנו לרשת "תרבות" ושפת ההוראה עברה להיות עברית ובהברה הספרדית.

בית־הספר שימש לא רק את עניני־החינוך העברי היסודי במקום. בערבים, לאחר שלימדו בו בשתי משמרות, שימש כמקום משכנה של הספריה העברית, שעסקניה טיפלו בה שלא על־מנת לקבל פרס. הפיצוי היחידי שהם קיבלו היה מספר הקוראים עברית ההולך וגדל. כל מיני אספות, שעניני הציונות והתרבות העברית היו קשורים בהן, היו מתקיימות בין כתלי בית־הספר עד שנבנו האולמות של אטקס וויטרקובסקי.

הקירות הדלים האלה היו מעוז לרוח העברית המתחדשת. המורים היו מנאמני התנועה הציונית וממייסדי הסניפים הראשונים של התנועה הציונית על כל גוניה, הן בעיירתנו והן בסביבה הקרובה לה.

אמנם, מורינו לא היו נמנים בין גומרי אוניברסיטאות ובעלי דיפלומות, אבל היו יהודים ספוגי תורה ודעת, שלבם היה מלא על גדותיו מהכרת עבודתם־שליחותם. וכי מה היה יכול להרחיב את דעתו של מורנו משה־דוד הלר יותר מאשר התשובה

כיתת בית־ספר „תרבות" בשנת 1932 — אַ קלאַס פון דער „תרבות"־שוהל אין יאָר 1932

A Class of the „Tarbut"-School in 1932

עומדים מימין לשמאל: 1) יעקב שפירא. 2) 3) ז׳ורב. 4) רחל ספירשטיין.
5) שמואל זשולף. 6) גליקה סוקולובסקה. 7) רחל שוידר. 8) נחה פלחוביץ. 9) צפורה לוין.
10) גולדה בוצ׳קביץ׳. 11) יוסף וינר. 12) בתיה ורובל. 13) אלקה גרודקה

יושבים מימין לשמאל: 1) שלמה וינר. 2) אסתר טוכמן. 3) רחל פיינשטיין. 4) המורה יעקב גולומב.
5) צפורה יסקולקה. 6) אסתר פלדמן. 7) קלמן אברמסון

יושבים על הארץ, מימין לשמאל: 1) יוסף בורשטיין. 2) הינדה קגן. 3) 4) עדנה זילברברג.
5) 6) יצחק יבקובסקי

הנכונה על מראה־מקום, או פירוש נכון של פסוק מסויים בתנ״ך? כמה צביטות־חיבה וליטופי אהבה קיבל אותו תלמיד בכיתה החמישית, שפרש נכון ולפי טעמו את כוונת הפסוק: „אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה". כמה שמח וקרן מאושר בראותו שתלמודו נטמן בקרקע דשנה ואף העלה נבטים.

ובודאי לא אמא אחת הסתכלה בסקרנות ובתימהון גם יחד באותו מורה צעיר בעל הבלורית המסתלסלת, שהיה בהפסקות בין שיעור לשיעור משחק עם תלמידיו ותלמידותיו במחבואים וב„קלאַס" ולא פעם חזר הביתה כשבגדיו קרועים מטיפוס על גדרות־גנים.

זוכרני חגיגות ט״ו בשבט: החדרים האפורים קיבלו צביון אחר לגמרי, מוארים

היו באורו של־חג. נאספו לכאן התלמידים, הוריהם ומוקירי השפה העברית. על הבמה הציגו התלמידים בעברית מסיפורי העם וארץ־ישראל. שירי־הארץ הושרו ע״י מקהלת־הילדים. החגיגיות הגיעה לשיאה עם חלוקת השקיות מפרי הארץ ומתנובתה ע״י המורשה של הקק״ל בעיירתנו מר בן־ציון נבוזשני. כמה חלומות נרקמו כאן!

אם בט״ו בשבט היו החמימות והערגה על הארץ כלואות בד׳ אמותיו של בית־הספר, כשבחוץ שלטת הקרה של הגלות, הרי בל״ג בעומר היו פורצות החוצה בתהלוכה המסורתית של תלמידי בית־הספר היערה.

לא פעם היינו משתתפים בתהלוכות של מלכות, כשתמיד היתה מנקרת השאלה: מה לנו כאן ומה שמחה זו לנו? אולם בל״ג בעומר צעדנו קוממיות, כילדים עבריים המתכשרים לקראת מולדתם המתחדשת.

עודנה מצלצלת באזני שירת המקהלה: „היערה, היערה, בקשת וחץ״. התהלוכה, שהכילה כל תלמידי בית־הספר, כשהם מצוידים בחבילות מזון של אימהות דואגות, הסתדרה בחזית בית־הספר. המקהלה, נהוגה בידי תלמיד כשבידו שרביט־מנצחים, הובילה את התלמידים דרך חוצות העיירה, כשהורים וידידים ליוו את הצועדים בחיבה וגאווה. שירים עבריים נשמעו אז ברמה בראש חוצות כאילו ארץ־ישראל היא כאן. וביער מישחקים ובילויים בחיק־הטבע.

זכינו ואנו כותבים שורות אלו בארץ־ישראל ובמדינת ישראל. מלים אלו הן תודה מזערה לבית־ספרנו, שכונן צעדינו לקראת יעודנו — ואכן זכינו והגענו למטרתנו הנכספת.

רחל וילקנסקי (רוזן)
(קרית־עמל)

גן־הילדים העברי הראשון ב„ניי־שטאט"

גן־הילדים העברי הראשון ב„ניי־שטאַט" אורגן על־ידי בשנת 1929 וניהלתיו שנתיים ימים. הגן היה בבעלותי ולא נתמך ע"י מוסד ציבורי כלשהו. היות ויום־יום חכיתי לעליה ארצה ולא הייתי בטוחה, שאוכל לעמוד בהתחייבות לשנת לימודים — לכן לא פניתי ל„תרבות" לשם קבלת תמיכה.

גיסי, יהושע רוגובסקי ז"ל, יושב־ראש ההסתדרות הציונית בעיירתנו דאז ולוחם נלהב לשפה העברית — הגיש לי עזרה מוסרית. את הציוד רכשתי בעזרת אבי ודודי אהרן (אהר'צה) מגדל ז"ל. התקשיתי בהשגת דירה מתאימה ברובע היהודי, על־כן

גן־הילדים העברי ב„ניי־שטאַט" בהנהלת רחל ונעמי רוזן
דער העברעאישער קינדער־גאַרטן אין „ניי־שטאַט" אונטער דער אָנפירונג פון רחל און נעמי ראָזען
The Hebrew Kindergarten in „New-Town" under the Management of Rachel and Naomi Rosen

פניתי לרובע הנוצרי, וברחוב הכוזרים השגתי דירה בת שני חדרים ומטבח בבית משפחת־הדייגים פיאַטרובסקי. בבית זה זכיתי ליחס טוב, ואחת מבנות המשפחה היתה חניכתי במשך כל זמן עבודתי בגן.

הורי חניכי עזרו לי לא במעט בהשגת הציוד ובסידור הגן. הם גילו עירנות ופעילות ועזרו לי במה שיכלו. אחד הפעילים הבולטים הָיָה גיסי, יהושע, שבתו פסיה (פעשעלע) היתה חניכתי, אם כי גילה היה שנתיים ומחצה בלבד (לגן נתקבלו בני 4 ומעלה). תצויין גם עזרתה הרבה של בלומה כגן־רוגובסקי, ששתי בנותיה התאומות היו חניכותי.

שפת־הגן עברית היתה ושרתה בו אוירה ארצישראלית. תרמה לכך רבות נעמי אחותי, שהפסיקה לימודיה בסמינר למורים שבוילנה והצטרפה לעבודתי בלב ונפש.

בחגיגות שיתפתי תמיד את ההורים, שהיו שרים יחד עם הילדים שירי החג ושירי מולדת. שמורה בזכרוני החוויה של חגיגת ט"ו בשבט היחידה שחגגנו בגן. בחוץ ירד שלג והיה קר מאוד. למרות שהחדר היה מוסק, „קושטו" השמשות בציורי כפור שהאפילו את החדר. על הקירות התנוססו ציורי שקדיה פורחת. פירות ט"ו בשבט עטופים בנירות צבעוניים מוכנים היו לחלוקה. למרות הקור הגדול היה מַצב־הרוח מרומם. עד היום מהדהדים באזני קולות הילדים, שפתחו את החגיגה בשירה עליזה:

בארץ־ישראל השמש זורחת
בארץ־ישראל השקדיה פורחת.

את הגן סגרתי שבוע ימים בלבד לפני עלותי ארצה בשנת 1931.

חיה הגידום (אטקס)
(חיפה)

הנוער הלומד בציחנוביץ

בעיירתנו היו שני סוגי בתי־ספר עממיים: בית־ספר ממשלתי פולני ובית־ספר עברי מיסודה של „תרבות". אם כי הלימוד בבית־הספר הממשלתי היה חינם, העדיפו עליו הורים רבים, מטעמים לאומיים, את בית־הספר העברי, כי בו ספגו הילדים מתרבות ישראל וארץ־ישראל.

העברית והחינוך הציוני־חלוצי היו מסימני ההיכר המובהקים של עיירתנו. כל אחד מאתנו, חניכי בית־הספר העברי, היה משוכנע שמקומו הטבעי הוא בארץ־ישראל, וכל מקום־תורה שאליו גלינו שימש מקום הכנה והכשרה לקראת העליה.

בוגרי בית־ספר „תרבות", שיצאו ללמוד מחוץ לציחנוביץ
די אבסאלוועטן פון דער „תרבות"־שול, וואָס זענען געפאָרן לערנן אין דער פרעמד
Graduates of „Tarbut"-School, who continued their Studies ovt of Czechanovietz

עומדים מימין לשמאל: 1) המורה יעקב גולומב. 2) שרה זולונדז'. 3) המורה אלתר כהן. 4) לאה קוטיק. 5) מורה מגרודנו. 6) בריינה יתום. 7) המורה דוד רידלביץ. 8) רייזל כהן. 9) המורה מרדכי ארקדר
יושבים מימין לשמאל: 1) דינה זלוטולוב. 2) משה כהן. 3) בתיה אפשטיין. 4) שרה יתום. 5) לייבל לבנדז'. 6) חוה אטקס. 7) שיינה קפלן. 8) ליובה לבנדז'. 9) אוגורק

לא התפעלנו ביותר מתהלוכות השלשה במאי, יום הקונסטיטוציה הפולנית, כי בשבילנו היתה תהלוכת „ל״ג־בעומר״, מעין, חג העצמאות של המדינה היהודית בדרך.

כל חגי ומועדי ישראל לא היו ענין שבמסורת גרידא, אלא משולבים היו בפרקי ציונות. את ידיעת השפה העברית היקנו לנו משחר ילדותנו. יחד עם לימוד השפה הוחדר בנו רגש הגאווה הלאומית, לא התבטלנו בפני הגויים, כי ידענו היטב שיש לנו מולדת עתיקת־יומין. גאווה זו נחלנו ממורינו וממחנכנו, שעשו מלאכתם מלאכת־קודש, בהקרבה ובמסירות. עינם היתה פקוחה עלינו לא רק בין כתלי בית־הספר, אלא הם ליוונו גם מחוצה לו.

התרבות התבטאה לא רק בהקניית השפה העברית, בחינוך העברי ובלימוד המקצועות השונים בעברית, אלא היא הקיפה כל שטחי חיינו. תרבות זו נטעה בנו רגש אהבה ומסירות אין־קץ לאידיאל גדול — לארץ־ישראל.

יום פתיחת האוניברסיטה היה חג גדול בעיירתנו. זוכרת אני, כשהגיעה אלינו הבשורה המרנינה, שעל הר הצופים „הדליק ישראל את הנר הראשון לחנוכת חיי־רוחו״, „כי היתד הראשונה לבנין ירושלים של־מעלה נתקעה ולא תמוש עוד״, כדברי ח. נ. ביאליק — עזבנו ספונטנית את כתלי בית־הספר ויצאנו לרחובות בשירים ומחולות.

היינו אז תלמידי כיתה ה׳ בבית־ספר „תרבות״. וזאת הברכה שברכנו איש את רעהו : „הלואי ונזכה לסיים את האוניברסיטה בירושלים״. את החוויה הזאת החדרנו גם לבית־ההורים, ושיחת היום היתה פתיחת האוניברסיטה.

עם סיום בית־הספר שבעיירה, יצאנו ללמוד בבתי־ספר וסמינריונים עבריים שבורשה, וילנא, ביאליסטוק וגרודנו. בגרודנו השתאו לשמע השפה העברית הרהוטה שבפינו. היה זה פרי עמלם של מורינו, שהיקנו לנו ידיעת התנ״ך וביאליק.

ובחופשות לא הוצאנו זמננו לבטלה. כל בילוי זמן היה משולב בתכנית לימודית וחינוכית. היינו מתכנסים ביער קבוצות־קבוצות של תלמידים והתעמקנו בכתבי הרצל ואחד־העם. וכאשר דנו בארץ על בעיה אקטואלית, היינו מתאספים אף־אנו ויושבים על מדוכה זו.

בשיחות אלו, שהתקימו בחיק־הטבע, נדמה היה לנו, לא־פעם, שאין אנו יושבים על גדות הנורץ, כי אם על גדות־הירדן, כי ראינו את עצמנו כאזרחי הארץ בדרך ואף, בשעה שיצאנו ללמוד, לא חשבנו על „תכלית״, כי אם על רכישת מקצוע, שיהא בו מהתועלת בבנין הארץ.

ואמנם, מה שזרעו מורינו ומחנכינו, נשא פרי. רבים מהנוער שבעיירתנו הגשימו הלכה למעשה ועלו ארצה.

צבי אלישר (קמינקובסקי)
(בני־ברק)

פעילות תרבותית־עברית בעיירתנו

(בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה והשניה)

הפעולה החינוכית המבורכת של בתי־הספר העבריים בציחנוביץ — ה„חדר המתוקן" לפני מלחמת העולם הראשונה וביה"ס העממי „תרבות" שלאחריה — נשאו פרי. חניכי בתי־הספר הללו קבלו את ראשית חינוכם והשכלתם על ברכי התרבות העברית, ורובם נשארו נאמנים לה כל ימיהם. היו בעיירה גם צעירים שרכשו את השכלתם העברית כאבטודידקטים, כגון בחורי „ישיבה" „שהציצו ונפגעו" בהשפעת האוירה הכללית של התקופה והאוירה המיוחדת, העברית של ציחנוביץ — והתמסרו ללימוד הלשון העברית וספרותה.

בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה הלך וגדל גם מספר בני הנוער, שיצאו לערים הגדולות (רובם לאחר סיום ביה"ס „תרבות" במקום) להמשיך את הלימודים בבתי־ספר על־יסודיים, בעיקר בגימנסיות ובסמינרים שבביאליסטוק, גרודנו, וילנא וורשא.

מסתבר, כי הרוח הציונית ששררה בעיירתנו מראשית קום התנועה, סייעה גם היא במדה רבה להתעצמות ההשכלה העברית והתפשטותה, והיתה קיימת, כמו בכל מקום, השפעת גומלין בין ציונות והשכלה עברית. הנאמנות לעברית והציונות היו כמעט תמיד זהות.

כתוצאה מכל הגורמים הנ"ל רבו בעיירתנו צעירים ומבוגרים בעלי השכלה עברית רחבה, פחות או יותר, ונאמנים ומסורים לה בכל מאודם.

אחד מגילויי הרוח העברית ששררה בציחנוביץ, היה הדבור העברי שהיה נפוץ בה. לא רק המורים לעברית בביה"ס דברו על־פי־רוב עברית גם מחוץ לכתליו, אלא גם תלמידים רבים בני הכתות הגבוהות שהעברית היתה שגורה בפיהם ובני נוער ששאבו את השכלתם העברית ממקורות אחרים, וכמובן חניכי בתי־הספר העל־יסודיים, שלמדו בנכר והיו מזדמנים לעיירה בימי־הפגרה. כפי שנמסר לי, הוחל בדיבור עברי בציחנוביץ עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, בתקופת ה„חדר המתוקן", שהונהגה בו שיטת הלימוד המכונה „עברית בעברית".

הרוח החיה של הדבור העברי בעיירה היה המורה והמחנך הדגול ר' משה־דוד הלר ז"ל, שהיה אבי החינוך העברי והציוני בעיירתנו. באהבתו, מסירותו וקנאותו לעברית

שלא ידעו גבול, ובדוגמתו האישית הצליח להלהיב ולהדביק את הנאמנות לעברית בכל מי שבא במגע אתו. ביתו־חדרו הצנוע היה תמיד בית־ועד לכל מי שעברית וציונות קרובות ללבו. על שולחנו היו מצויים תמיד ספרים וכתבי־עת עבריים חדשים שבאי־ביתו — תלמידיו וידידיו — היו נוהגים לעיין בהם. לרוב היה המורה נוהג להגיש אחת היצירות, או המאמרים החדשים שעוררו תשומת לבו, לקריאה ועיון ומבקש לחוות דעה. לאחר הקריאה היו מתעוררים שיחות וויכוחים על הנושא הספרותי או הציוני הנדון, שנמשכו שעות על שעות.

בהשראת ר׳ משה־דוד הלר ז״ל נתארגן, מפעם לפעם, חוג לדוברי עברית,

ההנהלה של ספרית „תרבות" — די פאַרוואַלטונג פון דער „תרבות" ביבליאָטעק

The Committee of the „Tarbut" Library

עומדים מימין לשמאל: 1) הירש־וועלוול וינר. 2) דוד לונדון. 3) לוי כגן

יושבים באמצע: 1) . 2) גולדה־רייזל ילין. 3) בן־ציון גבוז׳ני

יושבים בשורה הקדמית: 1) חיה רוגובסקי. 2) שלום פלחוביץ׳

שחבריו, שהיו עפ״ר תלמידי ביה״ס „תרבות״, קבלו על עצמם, הלכה למעשה, לדבר בינם לבין עצמם רק עברית. חוג זה היה מתכנס לשיחות על נושאים ספרותיים ואחרים, בהדרכת אחד המורים המקומיים.

הודות למציאותו של צבור יודעי עברית בעיירה נערכו בה לפעמים גם הרצאות על טהרת הלשון העברית ע״י מרצים מקומיים או אורחים מבחוץ.

תפקיד בלתי מבוטל בהפצת השכלה בכלל והשכלה עברית בפרט מילאה הספריה הצבורית, ספרית „תרבות״, הזכורה לי מהתקופה שבין שתי המלחמות.

ללא תקציב ממשלתי או עירוני, התקיימה ספריה זו במשך שנים רק הודות למסירותם של העוסקים ומטפלים בה. בחדר של ד׳ על ד׳, לאור עששית נפט מבליחה (בטרם הוקמה בעיירה תחנת חשמל) הושאלו בה ספרים בעברית ובאידיש לכל דורש תמורת תשלום נמוך. מי ימנה את מספר הערבים, שבהם נעשתה במשך שנים רבות עבודת נמלים חרוצה ומתמדת של החלפת ספרים וכל הכרוך בטפול בספריה ע״י העוסקים בדבר, והכל מתוך התנדבות ומסירות ללא־גבול. זכורים לי כמה ספרנים שעסקו בעבודת קודש זו בתקופות שונות: חנוך פרלשטין, ליבל גניזדוביץ, שלום פלחוביץ, חיה רוגובסקי ואליעזר טורינסקי.

ציחנוביץ היתה צרכנית נכבדה של ספרים ועתונים עבריים שהופיעו בפולין, בארץ־ישראל ובארצות אחרות. ע״י חתימה ישירה או באמצעות חנות הספרים של ליבל בלום היו מגיעים לעיירתנו, מלבד ספרי לימוד וקריאה, גם עתונים יומיים ופריודיים שונים. היו בעיירה מנויים על הרבעון „התקופה״, השבועון „בדרך״ שיצא בפולין, „מאזנים״ ו„גליונות״ שהופיעו בארץ־ישראל, השבועון „העולם״, כלי בטויה של ההסתדרות הציונית העולמית שהופיע אז בלונדון, „הדואר״ שיצא בארה״ב ועוד, וכמובן גם העתון היומי „היום״, שהופיע (בעריכת יוסף הפטמן) במשך תקופה מסויימת בפולין. כן הגיעו לעיירה על ידי חתימה ישירה, או בדרך אחרת, העתונים היומיים הארץ־ישראליים „הארץ״, „דבר״ ועוד...

אחת הדרכים העיקריות בהן הגיעה הלשון העברית לידי בטוי פומבי היתה הופעת להקות־חובבים דרמטיות, שנתארגנו מפעם לפעם והציגו הצגה פומבית אחת או יותר. יוזמי הלהקות האלו ומשתתפיהן היו בוגרי ביה״ס „תרבות״, הנוער הלומד בנכר שנזדמן לעיירה בימי פגרה ובני־נוער יודעי־עברית שבעיירה. מההצגות הראשונות זכורה לי הצגת המחזה המוסיקלי לילדים „משה רבנו״ ליצחק אלתרמן בבימויה של חוה סעהר וביזמתה.

עם הווסד סניף ה„חלוץ־הצעיר״ במקום נתארגנה להקה מחברי הסניף, שהציגה את המחזות „בת יפתח״ ליצחק כצנלסון ו„שני נגונים״, מחזה מחיי ה„חטופים״ מעובד על פי ספורו של יהודה שטינברג „בימים ההם״. על ידי אחד החוגים לדוברי עברית נתארגנה להקה שהעלתה על הבמה בקיץ של 1928 באולם אֶטקס את המחזה המוסיקלי

„היהודיה", מחזה מעובד ע"פ הליבריטו של האופרה „היהודיה" ליעקב ישראל (ז'ק פרומנטל) הלוי.

כן נעשה נסיון על ידי להקה זו להעלות על הבמה את „מסדה" ליצחק למדן, אולם איני זוכר אם נתקיימה ההצגה.

באחד מחדשי הקיץ של שנת 1930 אירגן פנחס אברמסון להקת חובבים מבני־הנוער שבעיירה, שהציגה לקט שירי ביאַליק מומחזים לפני צבור יודעי־עברית באולם אטקס.

להקה דרמטית עברית **די העברעאישע־דראַמאַטישע טרופּע**

The Hebrew Dramatic Group

עומדים מימין לשמאל: 1) יוסף יבקובסקי. 2) צבי קמינקובסקי. 3) חיים־יעקב וינר. 4) שמואל־דוד מגדל
יושבים מימין לשמאל: 1) מרדכי הלר. 2) רחל הלר־לוין. 3) המורה משה־דוד הלר. 4) נחה פלחוביץ 5) שלום פלחוביץ
שורה שלישית למטה, מימין לשמאל: 1) חנה אברמסון. 2) יצחק רוזן. 3) שפרה קגן

פרשה מעניינת בחיי התרבות של העיירה בשטח הפעולה הבימתית בעברית ובאידיש מהוים האולמות שבהם נערכו ההצגות וההופעות האמנותיות האחרות. מהתקופה הנדונה ידועים לי שלושה אולמות. הראשון והקדום שבהם היה „אולם למפרכט", שנמצא בעיבורה של העיירה (ב„אַלט־שטאָט") ברחוב הכוזרים, בשכונה המאוכלסת ברובה פולנים ומרוחקת ממרכז העיירה. אולם זה הותקן בבנין ששימש לפני־כן בית־חרושת לאריגים, שהיה שייך לגרמני למפרכט, תושב העיירה. היה זה בנין קודר מבחוץ ואפלולי ובלתי מרוצף מבפנים. בהעדר תקרה, נראתה מעל ראשי הצופים מערכת קורות ומרישים אפקיים, מאונכים ואלכסוניים שהשחירו מיושן. לקורות האלו התומכות בגג, היו צמודים, וכמו תלויים בנס, גלגלים ואביזרי מכונות אחרים כהים וחלודים — שרידים עלובים מעברו התעשיתי של הבנין. מתחת לבמה המוגבהת שבירכתי האולם היה מבוך של תאים ומעברים ולהם מוצא החוצה. סודו של מבוך זה ושביליו היו נהירים לרבים מנערי העיירה, ולא פעם בערב ההצגה, היה לא נער אחד צמא־בידור וחויה אמנותית אשר ידו לא השיגה לרכוש כרטיס־כניסה להצגה, „מתפלח" לאולם בדרך סתר זו. על גבי חור ברצפת הבמה וסמוך לשפתה הקדמית הפונה לקהל, היתה נתונה תיבה שצדה הקדמי סגור וצדה האחורי פתוח. זו היתה קובת ה„לחשן". תפקיד הלחשן היה „חיוני" בתקופה ההיא בהצגות חובבים, הואיל והשחקנים לא ידעו את הטקסט על בוריו מחוסר פנאי לחזרות מרובות. הלחשן היה יושב בשעת ההצגה מכווץ בקובתו כשפניו אל המופיעים על הבמה, רואה את השחקנים ואינו נראה ע"י הקהל. נר דלוק וקבוע על פיסת הרצפה שלפניו המשמשת לו שולחן, ספר המחזה בידיו, והוא לוחש מפעם לפעם פסוקים, או קטעי פסוקים, ומסייע ע"י כך לשחקן ששכח את פרקו.

לפעמים היה הלחשן נאלץ לחזור על הפסוק פעמים אחדות, משום שהשחקן הנפעם והנרגש לא קלט את דבריו. ופעמים, בהגביה הלחשן את קולו, היו גם דברי לחשו מגיעים אל אזני הקהל, שהיה שומע ע"י זה עתים במורת רוח, ועתים מתוך בדיחות דעת, מעין קול ובת־קול. ומעשה בלחשן, אשר התמקם בקובתו, ולאחר שהורם המסך והחלה ההצגה, נוכח לדעת לחרדת נפשו, כי ספר־המחזה אינו בידו, אלא בידי אחד השחקנים המופיע על הבמה. הלז התהלך על הבמה אגב מלוי תפקידו ובלית־ברירה היה מציץ אגב־אורחא מפעם לפעם ב„ספר הישועה" שבידיו. הלחשן לא אבד את עשתונותיו, ובהזדמנות הראשונה שאינה המחזה לידו, כשהשחקן המחזיק בספר היה צריך בתוקף תפקידו להתפרץ בקריאת זעם על מישהו; לחש לו הלחשן: „צעק: איזו נְבָלָה! איזו שערוריה! והשלך את הספר לארץ, לצדי". השחקן הזריז מלא אחרי דברי הלחשן. דברי הזעם הללו לא היו, כמובן, בטקסט, הם אולתרו ע"י הלחשן, אולם הקהל לא עמד על־כך. הלחשן חטף את הספר, שהוטל לעברו והתחיל בתפקידו, וההצגה נמשכה כסדרה.

חדר האיפור וההלבשה נמצא בירכתי האולם מאחורי הבמה. לאור נר מבליח,

או עששית־נפט פגומת זכוכית ומפויחת, היה המאפר הזריז, עפ״ר אחד מספרי העיירה, מדביק בקדחתנות זקנים ושפמים, או צובע ומקוקו את פני השחקנים.

מסך־הבמה לא היה שיא השכלול, אף הוא. לא פעם היה מסרב להפתח בראשית המערכה וגרוע מזה: לפעמים היה מתעקש ואינו נענה ל״מושכי החוטים״ ומסרב להיסגר בסוף המערכה ברגע ה״פינאל״, כשהסגירה המידית נחוצה להגברת הרושם. אז היו שני הממונים על סגירת המסך זונחים את מנגנון הסגירה הבוגד וחשים דחופים ומבוהלים למשוך בשתי יריעות המסך — אחד מזה ואחד מזה — עד להפגשן. את תאורת־האולם היוותה מנורת ״לוקס״ תוססנית וזמזמנית, שפעמים היה אורה בוהק ומסנוור ופעמים, כשלא ניפחו את כרסה באויר די הצורך, או כשארעה תקלה טכנית אחרת — היתה מקדירה פניה וגוועת, לחרדת הצופים ומארגני ההצגה.

שני האולמות האחרים, אולם אטקס ואולם ויטרקובסקי, הותקנו בתקופה מאוחרת יותר. אף הם היו ב״אַלט־שטאָט״, אולם מקומם היה במרכז־העיירה. הם היו נאים ומשוכללים יותר מ״אולם למפרכט״, אולם גם הם לא היו שיא השכלול. אף כי לא היו בציחנוביץ כלים נוחים ומשוכללים לפעולה תרבותית בכלל, ולפעולה בימתית בפרט, תססו בה כל השנים חיים עשירים של פעילות תרבותית באידיש ובעברית, אשר לא עיירה אחת בגולה או בארץ־ישראל היו יכולות להתברך בהם — עד שבא הכורת השטני ובילע את החיים האלה לנצח.

שיינטשע רובינשטיין הי״ד

די „תרבות״ ביבליאָטעק

אונזער ביבליאָטעק געפינט זיך אין דער שול־געביידע „תרבות״. דער אויסזען פון דער שולע מאַכט אַ דערשלאָגנדן איינדרוק, נישט נאָר אויף פרעמדע, נאָר אויך אויף די היימישע איינוווינער.

די שול־געביידע זעט אויס ווי זי וואָלט שוין פון יאָרן אַ פוסטקע זיין, און בלויז וורובליעס און שוואַלבן האַלטן, אַז דאָס איז דער פאַסנדסטער פלאַץ פאַר זייערע נעסטן...

אין אָט דעם בנין געפינט זיך אונזער ביבליאָטעק, וואָס עקזיסטירט שוין, טראָץ אַלע שוועריקייטן, פיל יאָר.

אין אַ גאַנץ טונקעלן צימער שטייען לענג אויס די ווענט גרויע שרענק מיט אוצרות פון דער יידישער און העברעאישער ליטעראַטור — 2500 בענדער!

די ביבליאָטעק איז טעטיק 3 מאָל אין דער וואָך: זונטיק, דינסטיק און דאָנערשטיק פון 7—9 אָוונט. אין דער צייט איז שוין פולקאָם פינצטער און אויף אַ קליין טישל מיט 2 פיסלעך קאָפּטשעט אַ לעמפּל,ביים שיין פון וועלכן ס׳איז גאַנץ שווער צו דערפילן די פליכטן ווי צו פאַרשרייבן אַרויסגעגעבענע און אָפּגעבראַכטע ביכער, ווי אויך דאָס אָפּזוכן די געווינטשטע.

אַממערסטן באַטייליקן זיך 2 ביבליאָטעקאַרינס. זיי זיצן אויף אַ בענקל, וואָס געדענקט אַוודאי נאַפּאָלעאָנס צייטן. זיי שווייגן ס׳רוב און זעען אויס צו זיין ערנסט געשטימט. וואַרפן זיך דורך מיט עטלעכע ווערטער מיט די קומענדע און ענטפערן ביי זייער אַוועקגיין מיט אַ לייכטן קאָפּ־נויג. ווען קיינער איז ניטאָ זיצט מען פאַרקוקט אויף דער וואַנט, ווו ס׳שפּרינגען די שאָטנס פונעם קליינעם לעמפּל.

אין אָוונט, פאַרן שליסן די ביבליאָטעק, לייגן זיי אַריין די ביכער אין די שרענק און באַקלאָגן זיך, וואָס מ׳ברענגט אָפּ די ביכער אין אַ קלאָגעדיקן צושטאַנד. נו — זיכער, יעדער לעזער וויל פאַראייביקן זיין אָנדענק אויף די בלעטלעך. שרייבט מען, מאָלט מען אויף די בלעטלעך נעמען, טיילמאָל זאָגאַר אויטאָ־פּאָרטרעטן, אייגענטלעך בלויז אַ קאַריקאַטור. נישט צו מאַכן! ס׳איז אַזאַ מאָדע.

אַבאָנענטן פעלט נישט, ווייל אין אונזער שטעטל מערקט זיך אַ שטאַרקע פאַר־אינטערעסירונג מיט אונזער ליטעראַטור. צו די פּאָפּולערסטע געהערן די ווערק פון שלום אַש, שלום־עליכם, טעטמייער און קאַבאַק.

---

* דאָס אַרטיקל איז איבערגעדרוקט פונעם „מאַלי פשעגלאָנד״. שיינטשע איז געווען אַ אייניקל פון שעפסל קאַפּלאַנסקי, זי איז אַלט געווען 15 יאָר שרייבנדיק דאָס אַרטיקל.

שמעון דרורי (יסקולקה)
(תל־אביב)

אגודת ספורט „מכבי"

בשנת 1923 נוסדה בעיירתנו אגודת „מכבי", שבראשה עמד הירשל גולומב. המזכיר היה ברל שפירא והגזבר — יצחק סלובצ׳יק.

השם „מכבי" דיבר בעדו ולא נזדקק לפרסום, כי היה שם דבר ועמד בזהרו המלא בפולין כולה. הנוער המתבגר והנוער העובד שאפו להתרעננות הגוף. מספר החברים גדל מיום ליום והשפעת ה„אגודה" היתה ניכרת בעיירה. ערכו נשפים, הצגות ספורט ומיפקדים. האימונים התקיימו על מגרש ה„יריד" בדרך לקוצ׳ין. אלה שגרו במרכז העיירה התאמנו על ה„בלון", בין הגשרים על הדשא הרך, והעוברים ושבים היו נעצרים ונהנים ממשחקי בניהם.

קבוצת „בר־מצוה" (13) של מתעמלי „מכבי"   אַ „בר־מצוה" (13) גרופע פון „מכבי" ספאָרטלער

A „Bar-Mitzva" Group of Maccabi Sportsmen

עומדים מימין לשמאל: 1) הרשל גולומב. 2) פאַליק דנוביץ׳. 3) אפרים חינר. 4) ישראל זולונדז׳ 5) לייבל פלונסקי. 6) המאמן יחיאל. 7) ברל שפירא

שורה שניה (באמצע): 1) משה חינר. 2) ראובן מגדל. 3) יוסף לב

שורה שלישית (הקדמית): 1) חיים־ברל זולונדז׳. 2) אהרן־יוסף ברנשטיין. 3) שלמה זאַביעלאַ

הופעת המאמן פלטיאל מביאליסטוק, הלבוש בבגדי הספורט של „מכבי" בעירו, עשתה רושם גדול. מאז הנהיגו את התלבושת הרשמית. הספורטאים התאספו בקביעות פעמיים בשבוע לשם אימונים. החלו לתכנן משחקי־תחרות עם אגודות ספורט שבסביבה הקרובה וביניהם המשחק הפומבי בויסוקי־מזוביצק נגד הספורטאים הפולניים, שנודעו בסביבה כבלתי־מנוצחים. כתגבורת לקבוצתנו שיחק גרמני־נוצרי בשם דרוביק. המישחק הסתיים בהפסד הפולנים, שמרוב רוגזה ביקשו לעשות בנו שפטים. למזלנו, שלף השחקן הגרמני אקדח ואיים ביריות על כל מי שיעז לפגוע ביהודים.

ההתחרויות התקיימו ביום ראשון אחר־הצהרים, כשכפריי הסביבה התאספו לבלות מנוחתם. התקיימה תהלוכה, שעברה לאורך כל הרחוב הראשי ב„ניי־שטאָט", לעבר המגרש באחוזת הפריץ („גרוטש"). בראש התהלוכה — הרוכבים על הסוסים. אחריהם — תזמורת מכבי־האש, האורחים והמארחים.

הרושם עשה את שלו והשם „מכבי" ניסר בחלל האויר. המישחק התקיים על מגרש דשא ירוק, סמוך לאחת מזרועות הנורץ, ותזמורת מכבי־האש הנעימה בנגינתה במשך כל מהלך המישחק.

המכבים הצעירים היו נערים, שלמדו בבית־ספר „תרבות", צמאים לספורט, שקינאו בחבריהם הפולניים, שהתעמלו בפומבי בהדרכת מורה לספורט. היתה זו חוויה גדולה בחיינו כשזכינו לשחק בראש מורם, תחת השם „מכבי". משום שלא היו לנו מגרשי־ספורט קבועים, היה כל מגרש פנוי כשר למטרה זו. בזמן השפל בפדיון — שיחקנו גם בין החנויות.

עד שנת 1927 היו שנות זוהר לאגודה והיא קצרה הצלחות רבות. בשנה זו הופיע בשדה־הספורט מתחרה רציני — „הפועל". בהשפעת תנועת העבודה עזבו חברים רבים את „מכבי" ונרשמו ב„הפועל". גם תנועות הנוער הציוניות האחרות כללו את מישחקי הספורט במסגרת פעולותיהן. „מכבי" החל לדעוך, אבל לא כבה.

עם התארגנות ה„מכביה" ה־שניה בשנת 1935, ניתנה ל„אגודה" בעיירתנו (בהתאם למספר החברים שנרשמו בשנת 1923) הזכות לשלוח שני מו־עמדים; אולם, מחמת אי־הפעילות, קוצץ המספר והו־עמד על אחד בלבד. כותב הטורים האלה הציג את מו־עמדותו להשתתף ב„מכביה", וכדי להוכיח את פעילותי, הת־חייבתי לסיים קורס דו־שבועי למדריכי ספורט מטעם ה„מכבי" בורשה. באופן כזה עליתי ארצה עם ה„מכביה" ב־1935.

תעודת „מכבי" משנת 1934
די „מכבי" צייגעניש אין יאָר 1934
The Maccabi Certificate in 1934

פייוול מאַנדעלסבערג
(חיפה)

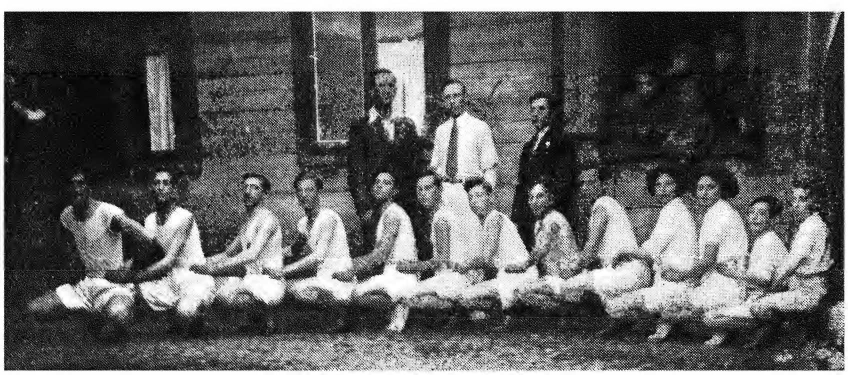
ספאָרט־קלוב „הפועל״

אין יאָר 1930 האָט אַ גרופּע עסקנים פונעם „החלוץ״ באַשלאָסן צו גרינדן אַ חלוצישן ספּאָרט־קלוב „הפועל״, כדי דערמיט צו האַלטן אין די חלוצישע רייען די יוגנטליכע, וואָס זענען געווען פאַראינטערעסירט אין ספּאָרט.

די גרינדער פונעם „הפועל״ זענען געווען, צווישן אַנדערע: ישראל זאלאנדזש, שנעלער, קאַטיק, סלאַוואַטשיק, יארמוס, בערטשע שצ׳יגאל און דער שרייבער פון די שורות. אַלס אינסטרוקטאָר איז באַשטימט געוואָרן יעקב סעמיאַטיצקי.

די ערשטע צייט זענען מיר נישט געווען לעגאַליזירט, און דערפאַר האָבן מיר געמאַכט די איבונגען אין וואַלד אויף „ניי־שטאָט״. נאָך גרויסע באַמיאונגען איז ענדלעך אָנגעקומען די דערלויבעניש פון ביעלסקער סטאַראָסטע, און דאָס האָט דערמעגלעכט צו פירן אַ רעגלמעסיקע אַרבעט.

ס׳דאַרף אונטערגעשטראָכן ווערן, אַז די ציעכאַנאָוויעצער יוגנט האָט געהאַט אַ גרויסע התלהבות צו ספּאָרט. ווינטער איז געווען, ממש, אַ מסירות־נפש צו איבן זיך.

קבוצת מתעמלים של „הפועל״ בשנת 1935 — אַ גרופּע ספּאָרטלער פון „הפועל״ אין יאָר 1935

A Group of „Hapoel" Sportsmen in 1935

ס׳שטייען פון רעכטס צו לינקס: 1) נובימודנה. 2) יעקב סמיאַטיצקי. 3) פייבל מנדלסברג
ס׳זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) 2) דער ברודער פון יאָסל מאַרעס. 3) שושנה יאַרמוס.
4) תמר ליכטנברג. 5) יגר. 6) משה ורבלינג. 7) סמיאַטיצקי. 8) בלויאַר.
9) מנדל סלובצ׳יק. 10) 11) 12) 13) יאָסל מארעס

דער פראָסט איז געווען שטאַרק, דער לאָקאַל איז געווען ניט געהייצט, ווייל ס'איז ניט געווען קיין געלט צו קויפן האָלץ, די פענסטער און די טירן זענען געווען „באַצירט" מיט פראָסט־בלומען, און דאָך האָבן זיך די יוגנטלעכע געאיבט מיט גרויס התלהבות. אַפילו, ווען ס'זענען געקומען בלויז 4 ספּאָרטלער, האָט מען די ספּאָרט־לעקציע דורכגעפירט מיט אַלע פּרטים.

נאָכדעם, ווען דער „הפּועל" איז לעגאַליזירט געוואָרן, האָט ער דורכגעפירט אַ מאַרש איבער די ציעכאַנאָוויעצער גאַסן מיטן אָרקעסטער פון די פייער־לעשער בראש. מיר האָבן מאַרשירט מיט רויטע פענער אונטער די קלאַנגען פונעם אינטערנאַציאָנאַל. אונזערע קעגנער האָבן אונז פאַרמסר'ט פאַר דער פּאָליציי, אַז מיר פאַרנעמען זיך מיט רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט, אָבער ס'האָבן זיך געפונען עסקנים, וואָס האָבן די מסירה פאַרווישט.

דער „הפּועל" האָט געהאַט פאַרשידענע אויפגאַבן, צווישן אַנדערע, אויך אָפּהיטן די אָרדענונג ביי טעאַטער־פאָרשטעלונגען, אָדער רעפעראַטן פון רעדנער פון דער פּועלי־ציון פּאַרטיי. ווען די ענדעקעס האָבן אָנגעהויבן בושעווען אין שטעטל, האָבן די חברים פון „הפּועל" זיך געוומען גרייטן צו פאַרטיידיקן זיך קעגן די כוליגאַנעס. אויף דעם געביט האָבן זיי זיך צונויפגערעדט מיטן בית"ר און געשאַפן אַ געמיינזאַמע זעלבסט־שוץ.

דער „הפּועל" פלעגט אויפטרעטן מיט זיינע טורן־פעסטן אין דער עפנטלעכקייט. ער איז דערשינען אין סעמיאַטיטש, טשיזשעוו און ברײנסק. די אויפטרעטונגען האָבן געבראַכט אַ געוויסע הכנסה און אויך געהויבן די מאָראַל פון די חברים.

די איבונגען פלעגן פאָרקומען רעגולער 2 מאָל אין דער וואָך. די אינסטרומענטן זענען געווען אַ שטאַנג, אַ „פערד" און אַ מאַטראַץ. הגם די מכשירים זענען געווען פּרימיטיווע, נאָר אַזוי ווי די התלהבות איז געווען זייער גרויס, האָט דער „הפּועל" ביי אונז אין שטעטל דערגרייכט ערנסטע דערגרייכונגען אַלס ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע.

רבקה פורמבה (קוטיק)
(תל־אביב)

להקות חובבים בציחנוביץ

עיירתנו לא זכתה לביקורי תיאטראות בעלי רמת־תרבות גבוהה, ואף לא להופעות יחיד של שחקנים בעלי כישרון מעולה.

מדי פעם בפעם היה מזדמן לציחנוביץ „עושה נפלאות" עם ארגז־פלאים, שבעד קופיקה אחת הצצת בו וראית, ממש, פלאי־פלאים — בטיסה אחת עברת עולם ומלואו, חצית את שבעת הימים וחמשת האוקינוסים וראית את החיות המשונות שבהם. ה„עושה נפלאות" היה מרכיב „אזניות" על אזניך ושמעת תפילות ונגינות של חזנים ידועי־שם ומקהלותיהם.

בפורים היו מופיעים כל מיני בדחנים, ששרו במקהלה:

הַיּוֹם יוֹם־פּוּרִים
וּמָחָר יַחֲלוֹף,
תְּנוּ לִי פְּרוּטָה
וְהַשְׁלִיכוּנִי לָרְחוֹב.

אותו יום זכו יהודי העיירה גם לבבואה דבבואה של „תיאטרון". היו מזדמנים „שחקנים" בעלי דרגה ירודה ביותר והציגו את „מכירת יוסף" ו„משחק אחשורוש". הצגות אלו, על־אף רמת אמנותן הירודה, עוררו ענין ומשכו קהל רב.

בהתחלת המאה ה־20, עם חדירת תרבות המערב לציחנוביץ, שמצאה ביטויה ביסוד בית־הספר למלאכה, החל הנוער המשכיל והמתקדם שבעיירתנו לשים לבו על המצב העלוב של החינוך האמנותי וחיפש דרך ליסוד להקה, שתציג מחזות ספרותיים־אמנותיים בעלי תוכן דידקטי־לימודי.

מורי בית־הספר העריכו מאוד את החינוך התיאטרלי ולכן יסדו מבין התלמידים „אגודת חובבים" („ליוביטלסקי תיאטר"), שהמשתתפים בה היו זינה וליזה רוזנבלום (מורות בית־הספר), חנה־רחל קפלנסקי, איטקה הורביץ, אווה רובינשטיין, ביינוש לונדון ומאַשה החנוכית. כבמאית שימשה רוזליה דוידובנה, אשת מנהל בית־הספר. מתוך דבקות במגמה להעלות על הבמה מחזות ספרותיים — הציגו ברוסית את „הריביזור" לגוגול. ההצגות התקימו בבית־החרושת לאריגה של הגרמני פריימארק

להקת החובבים בציחנוביץ ע״י ההסתדרות הציונית עם ז׳ק לוי להופעתו הרביעית בעיירתנו ב־26.2.1927
ציעכאַנאָוויעצער אַמאַטאָרן־גרופּע ביי דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע מיט זשאַק לעווי
צו זיין 4־טן גאַסטראָל אין אונזער שטעטל דעם 26.2.1927

A Group of Amateurs in Czechanovietz, by the Zionist Federation, with Jack Levi, on 26.2.1927

עומדים מימין לשמאל : 1) לרמן. 2) אליהו בוצ׳קביץ׳. 3) שמעון 4) ישראל קלמזש. 5) דוד לונדון. 6. לייבל בלום
יושבים מימין לשמאל : 1) פנחס אברמסון. 2) גולדה ילין. 3) ז׳ק לוי. 4) חיה יסקולקה. 5) אליעזר טורינסקי
שורה שלישית למטה, מימין לשמאל : 1) חנה אברמסון. 2) משה קגן. 3) מלכה דיננזון

וכן באורוות מכבי־האש. גם חדר־המלאכה הגדול שבבית־הספר שימש כאולם הצגות בו נמצאה במה קבועה, ובשעת ההצגה היו מפנים את המכונות.

מורי בית־הספר היו בעלי תודעה לאומית, ולכן נתנו דעתם על התוכן הלאומי־יהודי של המחזות. החוק חייב ששפת ההצגה תהיה רוסית, אולם התוכן היה יהודי. המחזה הלאומי האופייני ביותר שהוצג בבית־הספר למלאכה היה „מגילת אסתר״, שחובר לו הימנון מיוחד, המבטא את כמיהתנו לציון:

קומה ישראל והתנער
השעה היא האחרונה,
אמץ, חזק והסתער
לעבודה, לפעולה.

חברי הלהקה הדרמטית — די מיטגלידער פון דער דראַמאַטישער טרופּע

Members of the Dramatic Group

עומדים מימין לשמאל : 1) פייבל מנדלסברג. 2) רוזה סטולוביץ. 3) שלמה כגן. 4) יצחק פרלשטיין. 5) יעקב פלחוביץ

יושבים מימין לשמאל : 1) חנה אברמסון. 2) לייבל שנלר. 3) רבקה קוטיק. 4) הבמאי גרינהויז מביאליסטוק. 5) משה קגן. 6) רחל רוזן. 7) ישראל זולונדז׳

שורה שלישית למטה, מימין לשמאל : 1) שפרה קגן. 2) יצחק רוזן. 3) דבורה ליכטנברג

יוודע־נא בגויים
לא עֶבד דל היהודי,
רק עשוק הוא בחיים
עשוק־חופש ועני.

* * *

בקרית־קודש של ציון
ינתק שלשלת־העבדות,
את דגלו ירים לחופש
יתעורר הוא לחרות.

* ההימנון נרשם בידי מלכה פלס (מייזלר) והיא שתרגמה אותו לעברית.

מהתקופה ההיא נרשמה אפיזודה מענינת מחיי להקת החובבים: ב„הויפישער גאַס" עמד פעם בית־מיבשל יין־שרף, שבעליו היה משה־שמעון שמייעס. הוא עסק בפרנסתו זו בצינעה, מאימת השלטונות, ולכן שיחד ב„טיפה המרה" את ה„אוראדניק" (ראש המשטרה). הלה — שיכור כל ימיו — היה יושב ליד הדוד הרותח וזורק בולי־עץ לתוך התנור, כדי שיין־השרף ירתח ויפעפע.

כשלהקת החובבים שיחקה את „בר־כוכבא" ברפת של מכבי־אש („פאַזשאַרנע קאָמאַנדע") השאיל האורדניק למטרה זו את חרבו, שהיתה דרושה מאוד לבר־כוכבא בה הניף בגבורה מול מחנה הרומאים. כש„החיל" הרב נשבע אמונים לבר־כוכבא, התערב בתוך הקולות גם קולו של האוראדניק השיכור: „אנו נשבעים! אנו נשבעים"! ה„לחשן" היה אלתר־הרשקה קריבונוגי. התעסקות זו השביעתהו ממרורים. אוי לו לאלתר, אם לא הדביק את קצב הדיבור של השחקן. כשנתאחר קמעה, היה השחקן בועט בו ברגלו בעיטה כזו, שלא התאושש ממנה ימים רבים.

בשנת 1918 נוסדה בעיירתנו להקת חובבים, שהחלה לשחק באידיש בלבד. היוזם והמייסד היה דוד קוטיק — הרוח החיה בחיי התרבות שבעיירתנו בימים ההם, בעל קול ערב ומחונן בכשרונות דרמטיים־בימתיים. בהדרכתו נוסדו להקות חובבים בצ׳יז׳ב, בריינסק וסמיטיטש.

התלקטו אליו צעירות וצעירים מחוננים, ביניהם מאַשה החנוכית, חיה־יהודית וויאַדרו, מאַנוס אוקון, אשתו סימה אוקון, משה ילין, האחים לונדון, צבי יסקולקה ושצ׳יגל. התאספו בחדר הספריה העירונית, שנמצאה אז בבית דוד אפשטיין.

בשנת 1921 נאלץ היה דוד קוטיק לעזוב את העיירה, כי הוא היה בעל השקפות שמאליות והפולנים רדפוהו. אחריו קיבל את ההדרכה והבימוי מאַנוס אוקון, שהיה במאי מוכשר.

בשנים 7—1926 נוספו חובבים חדשים: רבקה קוטיק, חנה אברמסון, חיה יסקולקה, לייבל שנלר, אטיל פיינשטיין, יצחק רוזן, דבורה ליכטנברג, מרדכי הלר מלכה דיננזון, שפרה קגן, משה קגן, יצחק פרלשטיין, אשר רצ׳ימורה ונחה פלחוביץ.

תחילה עבדנו ב„רג׳יסורה פנימית", אולם אחר־כך הזמנו את השחקן והבמאי גרינהויז מביאַליסטוק. בבימויו הצגנו את „די רומענישע חתונה", שהוצגה באולם אטקס שברחוב קושציושקו. הקהל קיבל הצגה זו בהתלהבות וההצלחה גדולה היתה. בבימויו של גרינהויז הצגנו גם את ה„דיבוק" לאַנסקי. בתפקיד הצדיק ממירופול שיחק משה קגן; שמעון יסקולקה (דרורי) בתפקיד חנן; רבקה קוטיק בתפקיד לאה וגרינהויז בתפקיד ה„משולח". כמו־כן הצגנו „מוטקה גנב" לשלום אַש (את מוטקה שיחק בתחילה גרינהויז ואחר־כך משה קגן); ה„גנבים" לבימקו; „דער בלינדער מאַלער"; „בלילה בשוק הישן" לפרץ ו„חמשה ושבעים אלף" לשלום־עליכם.

תמונה מהצגת „פונם ווייטען סיביר" — אַ סצענע פון דער פיעסע „פונם ווייטען סיביר"

A Scene of the Performance „From the Distant Sybir"

מימין לשמאל: 1) לייבל שנלר. 2) רבקה קוטיק. 3) חיה יסקולקה. 4) יצחק פרלשטיין. 5) ישראל ז׳ולונדז׳. 6) ראובן מגדל. 7) יוסף חייט. 8) מרדכי הלר. 9) חנה אברמסון. 10) אטיל פיינשטיין.

עליה ניכרת ברמתה האמנותית של הלהקה חלה עם הזמנת ז׳ק לוי מורשה. בבימויו הצגנו את ה„קמצן" למוליר (את הקמצן שיחק ז׳ק לוי. בהצגה זו השתתף גם פנחס אברמסון) ואת ה„אב" לסטרינדברג.

כל הצגה לוותה ע״י תזמורת ומקהלה. המנגנים היו יצחק רוזן, חיים קמינקובסקי, יעקב רוזן וקלמן אברמסון. במקהלה השתתפו מוטיל הלר, חנה אברמסון, יצחק פרלשטיין וחיה יסקולקה. כלחשנים שימשו ברל (בערטשע) שצ׳יגל ופייבל פקצרז׳ש.

את ההצגות הצגנו, על־פי־רוב, במוצאי־שבת. אז לבשה העיירה ארשת חגיגית. ההליכה לתיאַטרון היתה חלק מהחיים — אירוע חגיגי. לרגע קט שכחו היהודים דאגות פרנסה ודאגות משפחה ונהנו מאוירה של אמנות.

פעם אירעה „תקרית" רצינית מאוד. להקה שבאה מהחוץ ביקשה להציג בליל־שבת. אנו, המקומיים, לא העזנו לחלל את השבת. לפני הרמת המסך עלה על הבמה הרב שניאורסון והכריז: היה לא יהיה! הוא לא ירד מעל הבמה, אם לא תידחה ההצגה. משום כבוד הרב נתפזר הקהל וההצגה נדחתה למוצאי־שבת.

יצויין, שהורינו הניחו לנו לעסוק בתיאטרון ולא היו למיפגע לנו, כי כציונים

מסורים העריכו את העובדה, שהכנסות הלהקה הוקדשו לקרנות הלאומיות, לספריה ולמטרות סוציאליות.

כמה מחזות זכו להצגת בכורה בלבד, כי לא נמצא קהל להצגה שנייה, אך היו מחזות שהוצגו שתיים־שלוש פעמים. את הצגת „אויפן וועג קיין בוענאָס איירעס" הצגנו שלוש פעמים לפני אולמות מלאים. בתוך הקהל היו גם אורחים מצ׳יז׳ב ומבריינסק.

הצגות אלו מלאו תפקיד חשוב בחיי הנוער המקומי, שהיה רחוק ממרכזי תרבות ואמנות ולא זכה לביקורי להקות־חוץ בעלות רמה אמנותית.

בין החובבים האלה נמצאו גם כשרונות דרמטיים מעולים. לייבל שנלר, למשל, קומיקאי בחסד עליון, יכול היה לתפוס מקום מכובד בלהקת־תיאַטרון מקצועית. ואילו נשאר בחיים, יתכן, והיה מתפרסם כשחקן בעל־שם. הוא הדין לגבי נחה פולחוביץ, שהצטיינה בקולה הערב, קול סופרן חזק.

מבחינה אירגונית היתה הלהקה מסונפת להסתדרות הציונית שבמקום, ופעולתה היתה גם תרבותית־אמנותית וגם ציונית־לאומית.

רחל בלומשטין (וינגרש)
(תל־אביב)

„חדרו" של ר' יחזקאל איידעם („חאַצקעל דער מלמד")

ר' יחזקאל איידעם
Yehezkiel Eidem

בין העיירות הקטנות בפולניה, שהצטינו ברמת תרבות ניכרת, נמנית גם עיירתנו ציחנוביץ. עיירה שקטה וצנועה, ללא־עשן בתי־חרושת גדולים. קטנה היתה ודלה בחומר, אולם חיי־תרבות תססו בקרבה בצורות שונות.

בראש וראשונה בית־ספר „תרבות", בעל רמת לימודים נאותה. בחדרים רבים פזורים פה ושם הרביצו המלמדים תורה במסירות ואהבה לילדי ציחנוביץ. ארגוני־נוער מזרמים שונים השלימו את החינוך הציוני־לאומי.

זימן לי גורלי לשמש כמורה בחדרו של יחזקאל איידעם, הידוע בשמו „חאַצקעל דער געלער מלמד". חדרו שכן כבוד באגף הימני של בית־הכנסת הגדול, שנשרף במלחמת העולם הראשונה. נשארו ממנו רק ארבעת הקירות החשופים כעדים לתפארתו בימים עברו. היות ולתושבי העיירה לא היו האמצעים החמריים הדרושים להקימו מהריסותיו — שיפצו והתקינו את שני אגפיו הצדדיים למוסדות חינוך ולצרכי דת ותפילה.

באגף שפנה לרחוב וספולנה שכנו החדרים של ירוחם ויחזקאל המלמדים, שבאחד מהם שמשתי כמורה לעברית וחשבון. חדר־הכיתה היה גדול ורחב־ידיים, כי בשבתות וחגים שימש הוא גם כמקום תפילה. הריהוט כלל בסך־הכל שני שולחנות־עץ ארוכים ומצדדיהם ספסלים ארוכים עוד יותר. בראש השולחן הרבי, מסביבו התלמידים. את התמונה השלימה קערת־אמייל סדוקה על שרפרף רעוע, שאי־פעם היה צבעו בהיר. דלי־מים ונטלת־פח שמשו לנטילת־ידיים. פינה זו הצטינה ברטיבות תמידית, הן בחורף והן בקיץ, ושמשה גם בית־יוצר לכל מיני תעלולים ותואנות, שהצדיקו ביטול תורה לשעה קלה, לעתים תכופות למדי.

השעה 8 בבוקר. עתה זה גמרו להתפלל תפילת־שחרית. הילדים בולעים בחיפזון את מנותיהם הדלות, שהביאו אתם, ומבלי לאבד זמן כבר מצטלצלים קולותיהם הדקים בניגון קבוע ובתנועות אחרי הרבי המתנועע לפני הגמרא הפתוחה.

יהזקאל המלמד הצטיין באישיותו החזקה. הוא ידע לנהוג בצאן־מרעיתו, הן במקל נועם והן במקל חובלים — הכול לפי הצורך. חלק מהתלמידים למדו מתוך הקשבה ורצון, אולם רובם — מתוך אונס ופחד. אבל, גם אלה וגם אלה ישבו בשקט ובנימוס, מבלי להפריע למהלך השעורים.

תחת לחץ ההורים, שדרשו שילדיהם ידעו גם חשבון ועברית מדוברת, הכניס ר׳ יחזקאל מורה לחדר, את פריידיל אפשטיין. החידוש הזה הוסיף לחדר שם־טוב וכבוד, כי הלימוד החילוני השלים את הלימוד התורני שקיבלו בחדר בשפע.

במרוצת השנים, אחרי שפריידיל אפשטיין התארשה ועלתה ארצה, נקראתי אני אל הדוכן למלא את מקומה. מאושרת הייתי מההזדמנות שניתנה לי במפתיע, כי משחר־ילדותי חלמתי לשמש כמורה, אבל בלבי קננו הפחד ואי־הבטחון — האצליח? האתגבר על הקשיים הנובעים מחוסר נסיון כלשהו והדרכה מושלמת? אבל את חוסר נסיוני בהוראה בגילי הצעיר מילא הרבי בעזרתו ה„פדגוגית", שהתבטאה בחלוקת סטירות ודחיפות על ימין ושמאל. זה, כמובן, היה האמצעי היעיל ביותר.

אַ העברעאישע לעקציע אינ׳ם „חדר" פון ר׳ יחזקאל איידעם מיט דער לעהרערין רחל ווענגארזש (בלומשטיין)

A Hebrew Lesson in „Heder" of Yehezkiel Eidem
with the Teacher Rachel Wengarz

כך עברו שש שנים. במשך הזמן התמחיתי בעבודה זו, כי אהבתיה. הילדים התקשרו בי ולמדו מתוך חשק ושקידה. המחזורים שסימו את ה„חדר" נכנסו לבית־הספר, לכיתה ד', בלי שום בחינות, כי חומר הלימודים היה זהה לחומר שבבית־הספר, שכן השתמשו באותם ספרי־העזר.

במקביל למקצועות אלה הכניס יחזקאל גם לימוד השפה הפולנית ע"י מורה נוצריה של בית־הספר הפולני. בעקבותיו הלך גם ירוחם המלמד.

היות ופרנסתו הדלה לא הספיקה לו כדי מחיתו, היה יחזקאל המלמד בלילות־חושך מסכן את חייו ויוצא בהחבא למקום־סתר לשחוט עגל, או כבשה, כי התקופה היתה תקופת גברת פריסטור, חברת ה„סיים" הפולני, הידועה לשימצה באַנטישמיותה. לילה כזה של פחדים ובעתה היה נותן את אותותיו גם בילדים החפים מכל פשע, כי מתיחות זו התנקמה בהם.

קשה לי להשלים שעיני ילדים אלה כבו ע"י המפלצת הנאצית ואף אחד מהם לא ניצל. כחיה עומדת לפני תמונת הרבי והתלמידים הנרגשים, שבאו לברכני ברכת־הדרך לפני עלותי ארצה, שבוע לפני השואה.

י ע ק ב ל ב
(תל־אביב)

חדרים ומלמדים

כשהייתי ילד קטן למדתי בחדרו של פסח המלמד, ששימש גם כמלמד וגם כשמש בית־הכנסת ד„ניי־שטאָט״.

במה וכיצד התחילו השעורים היומיים? בשבע בבוקר היה עלינו להיות בחדר, הן בקיץ והן בחורף. ראשית מעשנו היתה להסיק את התנור ולהדליק תחילה את האליתא (קיהן), ועוד עבודות כגון אלו, במצוות הרבנית חנה, שהיתה מאיצה בנו שלא נתרפה במלאכתנו.

בעבודות אלו היינו טרודים, ילדים בני שש־שבע, מדי בוקר־בבוקר, עד שעה תשע. הרבי לא היה בחדר בשעות אלו, כי היה עליו לשמש את המתפללים בבית־הכנסת עד שהמנין האחרון סיים את תפילת שחרית. בשעה 9 חזר המלמד שלנו מבית־הכנסת והיה סועד פת־שחרית. עד שסיים ועד שברך היתה כבר השעה 10.

אין לומר על ר׳ פסח שהיה ידען גדול בפדגוגיה. היתה לו שיטת חינוך משלו. הוא החזיק בידו מחוה (אָ טייטעל), פתח את הסידור והורה בו: זו „אלף״, זו „בית״, וכך היינו חוזרים ומשננים את אותיות האלפא־ביתא עד שעה 7 בערב.

כמובן, בשעות אלו נכללו גם ארוחת־הצהריים של הרבי והדחת הכלים שלאחריה — כל זה נכלל בתכנית ה„לימודים״. חלק אינטגראלי אחר בתכנית זו היתה שנת הרבי. באמצע השיעור היה הרבי עוצם עיניו, ראשו צנח על השולחן, והיה נרדם לזמן מה. ואנו, הילדים המסכנים, אנוסים היינו להיות צמודים לספסלים ולהסתכל ברבי הישן עד שיעור, כי בהתעורר הרבי משנתו ולא מצא את התלמיד במקומו, היה מראה לו נחת הרצועה, שהיתה מזומנת לכך. ואין תימה שהרבי נרדם בצהרי־יום, שהרי בדמדומי־בוקר, עוד בטרם יכירו בין זאב לכלב ובין תכלת לכרתי, היה משכים קום לשמשותו בבית־הכנסת, ובימות הסליחות היה סובב והולך בעיירה בשעות הקטנות של הלילה ומעורר את היהודים לאמירת סליחות.

וכך היינו משננים, מדי יום ביומו, את אותיות האלפא־ביתא עד שידענו להתפלל. זה לקח „זמן״, דהיינו ששה חדשים. משנתעצמו ידיעותינו והגענו לכלל קריאה רהוטה ב„סידור״ — סיימנו את הלימודים אצל פסח המלמד ועברנו ל„חדר״ גבוה יותר — לחדרו של שלמה המלמד.

בחדר זה למדנו חומש, דהינו, פרשת השבוע עד ששכלנו הילדותי הגיע לכלל תפיסת הוויות דאביי ורבא. גם כאן לא לקקנו דבש. הרבי היה מר־נפש, מחמת מצבו הכלכלי הדחוק ומחמת היותו מטופל בהרבה ילדים שתבעו מזונותיהם.

המונוטוניות שבשיטת הלימודים דיה היתה להוציא את האדם מהעולם. ביום א׳ בשבוע החל הרבי ללמדנו את הפרשה, מקרא ותרגום: „ויהיו חיי שרה״ — און דאָס לעבן פון שרהן איז געווען, וכן הלאה והלאה עד תום הפרשה. היינו חוזרים עליה מספר פעמים ביום. בעלי תפיסה מהירה שבתוכנו ידעו את הפרשה על בוריה כבר ביום השני, ובכל זאת אנוסים היו לשנן חזור ושנן מבוקר עד 7 בערב כל ימות השבוע, כי זו היתה כל תכנית הלימודים בששת ימי שבתא.

כעבור שנה התחלנו ללמוד ספר „שופטים״ והגענו עד ספר „מלכים״. הלימוד היה קפדני מאוד, וכל עוד לא שוכנע הרבי שאנו יודעים את הפרק בעל־פה, לא עברנו לפרק שלאחריו. ועתים, דשנו באותו פרק שבועות מספר, עד שידענו אותו על בוריו.

משהיו תורה ונביאים ראשונים במעינו, התחלנו ללמוד גמרא בחדרו של טוביה המלמד, שגר בקומה העליונה בבית יעקב גרינר. ר׳ טוביה היה יהודי בר־אורין והשתדל להכניס בלב ובמוח תלמידיו את השקלא וטריא של אביי ורבא — עתים במקל נועם ועתים בפרגול שבידו, שבראשו היה קשר בצורת האות „י״.

בחדר זה כבר נהנינו מהפסקת צהריים. הלכנו הביתה לשעה־שעתיים לסעוד ארוחת צהריים ובשובנו המשכנו בלימודנו עד 7 בערב.

מאחר וכבר „גדולים״ היינו חזרנו לבדנו הביתה, הן בלילות אור והן בלילות אופל, הן בגשמים והן בסופות שלג. ההליכה הביתה בלילות, אף־על־פי שהיינו צפויים אלי התנפלות „שקצים״ וכלבים זועמים, היו בה נקודות אור ומתיקות עד אין שיעור. כל אחד החזיק בידו פנס פרימיטיבי, עשוי מקרטון או מפח, ובפנים נר דולק, שהיה נלחם ברוח. לא פעם היתה מכבה אותו ואז השתררה אפלה. מסביב דממת־מוות. אין רואים נפש חיה, מרחוק נשמעת נביחת כלבים, ולהקת ילדים קטנים, בני 9—10, עושה דרכה לבדה, ללא לווי הוריהם.

אך לא נחפזנו לבתינו. עוז־הנעורים שנכלא במשך 12 שעות רצופות בתוך החדר הצר — ביקש פורקן. ואז היינו עושים מעשי קונדס ושובבות — בחורף עיצבנו גלמי־שלג, ידינו אבנים ובקיץ פלשנו לגנים וקטפנו פרי־בוסר. את כל המרירות שהצטברה בלבותינו בימים הארוכים והמשעממים בחדר הפגנו בתעלולים אלה.

החדר של טוביה המלמד היה בדרגת הלימודים הגבוהה ביותר שבעיירתנו. מי שביקש להמשיך בלימודי־קודש — נסע לישיבת לומז׳ה וגם עד וולוז׳ין הגיע. אולם, לא כל ההורים השיגה ידם לשלוח בניהם לישיבות שבסביבה, אך גם לאלה נמצאו

גואלים. היו ב„ניי־שטאָט" יהודים בני־תורה, ביניהם ר' דוד ציצוביץ' ור' שמחה וורובל, שהתנדבו ללמד גמרא ותוספות את בני־העניים — שלא על־מנת לקבל פרס.

עתה, בהשקיפי על העבר הנוגה הזה, על כל המשטר החמור והנוקשה ששרר בחדר, מזדהרת איזו יפעה ממנו. הצללים נמוגים ומתעורר בי רגש של הכרת־תודה: אם עד היום, כעבור כמה עשרות בשנים, יודע אני בעל־פה את „שירת דבורה", או את שירת „האזינו" — משלמה המלמד קיבלתי כל־זה. הגירסא שלמדתי אצלו „כד הוינא טליא" (בהיותי ילד) חיה וקיימת בי. ואין לך מצבה מפוארת מזו על חורבות ההווי ההוא שכוסה במשאון.

חיים־גמליאל זילברברג
(בני־ברק)

ישיבת „בית־יוסף" נוברדיק בציחנוביץ

כהמשך לחדרים, שתכניתם נסתימה בהקנית גמרא ותוספות עד גיל בר־מצוה, בערך, נוסדה ה„ישיבה" במטרה להרחיב ולהעמיק את הידיעות אצל התלמיד ולהכשירו, שבמשך הזמן יגיע ללימוד עצמי. לפני יסוד ה„ישיבה" בעיירתנו המשיך חלק ממסיימי החדר בלימודיו מחוץ לעיירה בישיבות ביאַליסטוק, לומז'ה, גרודנא, מיר, רדין וברנוביץ', בהתאם לכתוב „הוה גולה למקום תורה". הם סבלו סבל רב — מלבד התלישות בגיל רך מקן המשפחה — מחוסר כלכלה ואישפוז מתאימים. נזדקקו לאכילת „ימים" על שולחנות אחרים ואיכסון בחסד אֶצל יהודים רחמנים. לא כולם הסתגלו למצב זה. רבים כרעו תחת הנטל ולא עמדו בנסיון, ונגד רצונם ורצון הוריהם עזבו את ספסלי הישיבות.

עם בואו של הרב מרדכי שטיינברג לכהן ברבנות בעיירתנו חל שינוי בשטח זה. הוא, כחניך ישיבות וכמי ששימש שנים רבות בתפקיד מגיד שעור וראש־ישיבה, כאב את המצב ונכנס בעובי הקורה במרץ ובתנופה לתיקון העזובה ע"י יסוד „ישיבה" קטנה במקום.

בחשון שנת תרפ"ה נפתחה ה„ישיבה" בבית־המדרש ב„ניי־שטאַט" ב־20 תלמידים, בערך, כולם תושבי העיירה, ב־2 כיתות. כמגיד השעורים בכיתה הגבוהה מונה הלמדן הותיק ר' שמחה וורובל. בכיתה הנמוכה לימדו לסרוגין בחורי „ישיבה" מבוגרים מביאליסטוק. כמנהל רוחני, מחנך ומדריך, שימש הרב מרדכי גולדין, אף הוא מטובי הצורבים בישיבות „בית־יוסף" בביאַליסטוק (הוא ייסד וניהל אחר־כך „ישיבה" בביעלסק).

התקציב כוסה ע"י שכר־לימוד ומהתחיבויות ומגביות במקום שנערכו ע"י ועד הישיבות, מורכב מתושבי הציבור. בראש כל הפעולות הרוחניות והמשקיות עמד הרב שטיינברג, שערך בחינות, השמיע שעורים ושיחות בעיני מוסר לתלמידים מצטיינים. הוא עקב בחרדה ומסירות אחר התפתחות ה„ישיבה" ושמר עליה כעל בבת עינו.

ה„ישיבה" גדלה והתפתחה, הן במספר התלמידים והן בהעמקת איכותה, ונתפרסמה בסביבה כמוסד תורני מעולה. במשך הזמן נקלטו בה גם תלמידים מחוץ למקום. הגידול התמידי יצר בעיות תקציביות וחינוכיות, שהיו למעלה מכוחה של „ניי־שטאַט" לבדה להתגבר עליהן. לכן, הרחיבה ה„ישיבה" את מסגרתה וסונפה כסניף לישיבת „בית־יוסף" בסמיאַטיטש, אחד המרכזים לאסכולת נוברדיק מיסודו של ר'

יוסף־יוזל הורביץ, מרבי המוסר בדור הקודם, מייסד רשת ענפה של ישיבות גדולות וקטנות ברחבי רוסיה וליטא, שהפכו במשך הזמן לתנועת מוסר גדולה בשם „נוברדיק״, על־שם ה„ישיבה״ הראשונה שנוסדה בעיר זו.

עקרונותיה של ישיבת נוברדיק מושתתים — מלבד ההשתלמות בידיעת התורה ויראת שמיים — על יסודות אלה: א) השרשת מידות־טובות, ביחוד מידת הבטחון והסתפקות במועט. ב) התרחקות קיצונית ממידות רעות, כגון, גאווה, קנאה, שנאה, שקר, חנופה וכו׳. ג) חישול האדם בהכרת הערך העצמי לקיים מצוות התורה באומץ־לב ובקומה זקופה. לא להתפעל מהזולת ולא לשים לב למלעיגים. ד) מלחמה תמידית ועקשנית עם הכוחות הרעים הפנימיים הפועלים באדם, ע״י בריחה מתענוגות והבלי העולם, ריכוך המידות, עידון האופי והתגברות על היצר. ה) זכוי הרבים: להפיץ תורה, אמונה, יראת שמים ומידות טובות בהפקרת האינטרסים האנוכיים לטובת הזולת לשם שיפור מצבו הרוחני והגשמי בהכרת יעודו ותפקידו של האדם בעולמו. להשגת דברים אלה הקדישו שעות מרובות ללימוד ספרי מוסר ויראים, שיחות לשם העמקה והתבוננות, פעולות ותכסיסים במתח נפשי והתאמצות תמידית להתעלות רוחנית ושלימות נפשית.

בפסח תרפ״ו הופיע בעיירתנו מנין בחורים מישיבת סמיאטיטש, בראשותו של הרב יוסף גליק, נואם מזהיר ובעל־השפעה כביר (אחר־כך כיהן ברבנות בעיר טליכאן), שהלהיב בדרשותיו את הציבור.

עסקני ה„אַלט־שטאָט״ נכנסו לפעולה במרץ, בראשותו ובמסירותו ללא־גבול של הרב ר׳ שניאור־זלמן שניאורסון, וה„ישיבה״ הפכה לנכס העיירה כולה. נוסד בית תבשיל לבחורים הגדולים (התלמידים הצעירים הסבו על שולחנות הבעלי־בתים ואכלו „ימים״, כל יום בבית אחר), שהתקיים על תרומות תושבי העיירה, הקצבות מועד הישיבות בוילנא, הג׳וינט באמריקה וכו׳. התמסרו לכך, במיוחד, העסקנים ר׳ חיים פרידמן (חיים ריינס), חיים־יהודה ציקרוביץ׳, רפאל קאָוקה, ראש־הקהל ר׳ שבתי קפלנסקי, ר׳ אלתר סוקנא, ר׳ ראובן ליובוביץ׳ ואליעזר (קוזה).

לשם שיווי משקל שוכנה ה„ישיבה״ 3 חדשים ב„ניי־שטאָט״ ושלושה חדשים ב„אַלט־שטאָט״. ה„ישיבה״ גדלה בצעדי ענק ובחורף תרפ״ח מנתה 250 תלמיד, בראשותו של הרב משה רייז, מגדולי ראשי־ה„ישיבה״ והמשפיעים המוסריים (אחר־כך עמד בראש הישיבות בפינסק ולוצק). ראש ה„ישיבה״ האחרון בעיירתנו היה הרב יעקב דומב מאוסטרוב־מזוביצק. במשך קיומה חינכה ה„ישיבה״ מאות תלמידים מעיירתנו ומרחבי פולין. רבים מתלמידיה המשיכו אחר־כך לימודיהם בישיבות גדולות והתפרסמו כרבנים, ראשי־„ישיבה״ ועסקני ציבור.

אישים

מאיר הלל בן־שמאי
(ירושלים)

רשומות בית־אבא

פתיחה. שם המשפחה. בית ר׳ ברל מייזלר. יציאת לייבל הבכור. בנין הסעיף האמריקאי. בתי הסעיף האירופי. חורבן בית אבא. גניזת תקוה וסוף נדודים. נדודי בית ר׳ חיים מייזלר בתחום המושב. תקיעת יתד בארץ אבות. סופו של הסעיף האירופי. מקצת דרכו של ר׳ ברל מייזלר. לייבל מייזלר אבי „עדת בנים וברית בנות״. חיים מייזלר איש העשייה והמפעל. בית חיים מייזלר בציחנוביץ. האיש בביתו וסוף דרך. ר׳ שמאי מייזלר והלגיונר הפולני. בשמחת חברים ובשמחת תורה. עם מוכרי דגים בשוקה של עיר. גדרי דמיון ודעה. בפני רוחות המנשבות בעולם. מזגה של תורה ואמונה. חתימה.

אבי ומורי ר׳ שמאי ז״ל, שהלך לעולמו ביום י״ג באלול תש״ך בניו־יורק, והוא בן שמונים ושתיים שנה ומחצית השנה במותו, היה הצעיר שבארבעה בניו של ר׳ דב מייזלר ז״ל, איש קהילת ציחנוביץ, שנחרבה בפורענות הגדולה של גולת אירופה בימי מלחמת־עולם השנייה.

לפיכך, דומה עלי, שראוי הדבר מצד העניין וכשר מצד השעה, שאעלה על הכתב כמה רשומות של בית־אבא ואכרוך את זכר המשפחה בזכר הקהילה. ולא באתי אלא לספר מקצת דברים מדרכו של בית־אבא שבציחנוביץ, שאני יודעם מן הראייה ומן השמיעה. מקצתם דברים הנוגעים להילוכי פיזורו והתפשטותו של הבית הזה בכל מושבות ישראל, ומקצתם דברים הנוגעים לדרכי רוחו ופילוגי דמותו בשני הדורות, שמקום גידולם היתה קהילת ציחנוביץ, ושכמוה כבר הלכו לעולמם.

איני יודע כמה דורות ישבה משפחת מייזלר בציחנוביץ, אבל ודאי שישבה בה שני דורות קודם למלחמת־עולם הראשונה, שוודאי ישב בה ר׳ דוב מייזלר ע״ה, אבי אבא, המכונה סתם ר׳ ברל, ולעת תחילתה של מלחמה זו עמד בה ביתו הגדול של ר׳ חיים, בן ר׳ ברל, בן ר׳ מאיר, בן ר׳ טוביה. אלה שמות הדורות, שמסורת היו במשפחת אבא. אבל איני יודע, אם כולם יושבי ציחנוביץ היו ואם כולם חניכתם (כינויים) מייזלר היתה.

קרוב לשער, שנקרא שם זה על אחד מן האבות בגלל עיסוקו במלאכה הקרויה בלשון אשכנז מייזלן (או מייסלן), ועל־כן קראו לו מייזלר, שפירושו איש שעיסוקו מייזלן, או שיש לו שיכות למלאכה זו. השם הזה ענינו אצל מלאכת החריטה באבן ובמתכת. לפי חשבוני נולד ר׳ ברל בסביבות שנת תר״ה (1845) ואביו ר׳ מאיר

בסביבות שנת תק״פ (1820). עליו שמעתי שהיה עושה פמוטות, או צורף בנחושת, ומתקין כלי קישוט והידור שבמלאכת מחשבת לבתי כנסיות. ומפני שעיסוק זה וייחודו בהליכות האיש רישומם ניכר וחתוך במסורת המשפחה, יש רגליים לדבר שהשם מייזלר, שפירושו החרט, נתלה לו לראשונה. על כן דומה עלי, שלא באה חניכתה של משפחת אבא לעולם אלא בסמוך לשנת תר״י (1850). עד כאן פרשת חניכתה של משפחת אבא והקרוב לשער בה.

יש רגליים לדבר, שמן החוץ באה משפחת אבא לישב בציחנוביץ. שני דברים ברורים ועומדים: האחד, שבנה ר׳ ברל את ביתו בציחנוביץ; והשני, שטיפוסו של הבית הזה היה ממין המשפחה היוצאת ונפזרת, המפיצה את מעינותיה חוצה ומתפשטת בכל קיבוצי בית־ישראל. וראיה לדבר, שמכל בניו ובנותיו של ר׳ ברל, לא בנה את ביתו במקום אלא אחד, שהוא דודי מר חיים מייזלר, ולא נעקר מן המקום אלא לאונסו במלחמת־עולם הראשונה.

בזמן שהגיע ר׳ ברל לימי עמידתו בסמוך לשנת תרמ״ה (1885), שעת נדידה גדולה היתה בעולם ובישוב היהודי שבתחום מושבו במלכות רוסיה הגדולה, שהתחילו מתערערים יסודות פרנסתו ומשתבשים דרכי רוחו, ורבים נשאו את עיניהם לארצות המערב ולעולם החדש שמעבר לאוקינוס, ומקצת התחילו חולמים ונושאים את נפשם לציון החרבה, לחוננה ולהבנות בבניינה. אותה שעה התחילה יציאת הבנים, עד שבמשך שנים לא הרבה נתפלג ביתו של ר׳ ברל מייזלר לשני סעיפים, האחד אירופי והשני אמריקאי. ולא הושלמה יציאה זו לפילוגיה אלא לאחר מלחמת־עולם הראשונה וסמוך למלחמת־עולם השניה ולאחריה; שבזו חזר הסעיף האירופי ונתפצל לשלושה ראשים, האחד נשתייר באירופה, השני נעקר ממנה ונספח אל אחיו האמריקאי והשלישי נעקר מכאן ונשתל בארץ־ישראל; ובזו — הושמדה רוב השארית האירופית ביד הצר הצורר, ומקצתה הציל נפשו בסמוך לה והצטרף אל אחיו שבארץ־ישראל, עד שעמד כל בית ר׳ ברל מייזלר על שני סעיפים חדשים, שאחד יושב בארץ־ישראל ואחד באמריקה, חוץ מבדל אבר שנשתייר בלב רוסיה.

בסביבות שנת תרמ״ה (1885) כבר היה לייבל, בנו בכורו של ר׳ ברל, בעל־בית בעמו, איש לאשה ואב לבת רכה בימים, והוא יושב בציחנוביץ עיירת אביו. שם אשתו היה גיטל ושם בתו רחל. עמד לייבל יום אחד והלך למדינת האוקיינוס. קרוב לוודאי, שטעמי פרנסה היו בגו; אבל גם זה לא רחוק, שלא הם בלבד היו החותכים, אלא שותפים היו להם טעמים שבלב ושבדעות, שגם אלו מסימני הזמן היו, שנפרצו הגדרים והותרו הרצועות ונחלקו הדעות ונתפרדו הלבבות ונתבלבלה לשונם של הדורות, עד שאבות ובנים לא הבינו אלו לאלו כקודם. יציאתו של לייבל היתה יציאה של פורץ גדר ופורק עול ולא היתה לרצון שארי בשרו.

לייבל בא לארצות־הברית בשנת תרמ״ה ושבע שנים ישב כאן לבדו, בלא אשתו. גיטל, בת ישראל כשרה היתה וימים רבים סרבה להיאות לבקשת בעלה לבוא אחריו לנכר אמריקה, שארץ זו פסולה וטמאה היתה בעיני יראים וכשרים וישיבתה היתה קשה למחזיקים בדת משה וישראל. אבל, לאחר שאיים לייבל על אשתו, שישלח לה גט כריתות אם תעמוד בסירובה, באה עם רחל בתם לאמריקה. עד שבאה אשתו ישב לייבל בסאוט נורוולק שבמדינת קונניקוט ועסק במסחר. לאחר מכן העתיק את דירתו לניו־יורק ואף כאן החזיק באומנות זו, אבל לא עשה חיל במלאכתו והיה רחוק מעשירות, אף־על־פי שהלך עם הדור החדש שבעולם החדש וביטל את מצוותיה של דת אבות מפני צרכי השעה, ובכלל זה קדושת יום השבת מפני חולם של עסקי ממון.

גיטל לא קיבלה גזירת בעלה בעסקי אמונה ודת, אלא שמרה את כשרות ביתה פנימה והתחזקה בשמירת השבת. ובעת שלייבל, הוא לואיס מייזלר, כפי כינויו החדש, היה עומד אל שולחן חשבונותיו ואל מדפי מרכולתו שבחנותו עד שעה מאוחרת בליל שבת־קודש ומכין עצמו ואת סחורתו לפדיון השבוע, שעיקרו היה ביום השבת, היתה המפה הלבנה פרושה על שולחנו שבביתו ונרות השבת דלוקים בחדר אשתו; וכך היו שתי רשויות משמשות בביתו, הוא בשלו והיא בשלה, ולא קרבו זו לזו ימים רבים. זו היתה תחילת דרכו של לייבל בביתו ובעמו באמריקה. ולא יצאו כעשר שנים עד שנחלק כל ביתו של ר׳ ברל לשניים: יחיאל ואחותו מישקה באו אחר אחיהם לייבל לעולם החדש, וכנגדם חיים ושמאי ואחותם חיה־שרה, עדיין ישבו בבית אביהם בציחנוביץ.

ישיבה זו לא ארכה. שעת פיזור באה לביתו של ר׳ ברל מייזלר. בסמוך לשנת תרנ״ה (1895) נפטרה פייגה־רבקה אמי זקנתי ואשת אבי־זקני ר׳ ברל, ששמה נקרא לאחר מכן על כמה בנות בבתי בניה. כבת חמישים היתה במותה. סמוך לפטירתה נכנס לחופה בנה חיים. הוא הביא את אשתו רבקה מספצקין שבקרבת גרודנו. בת אחיו של ד״ר משה גליקסון היתה.

בעת ההיא כבר היה חיים איש העומד ברשות עצמו. סוחר זריז ונוהג בדרך המשכילים והנאורים ואנשי המעשה. ידיו רב לו בעסקיו. עד שיצאו כחמש שנים אחרות נתרוקן ביתו של ר׳ ברל מייזלר מכל בניו. שהרי לאחר פטירת אשתו גלה בנו שמאי למקומות תורה בפולין, שמכל הבנים חשקה נפשו בתורה והיה מחובשי בית־המדרש בציחנוביץ. שמעתי, שלאחר מכן ישב בבית־מדרשה של העיר קילץ (Kielce) עד שהשיאו לו אשה את נחמה־חיה ע״ה (היא אמי), בת ר׳ אברהם זליג הלוי בורשטיין מהעיירה הקטנה מישניץ, שבמחוז אוסטרולנקה, פלך לומז׳ה. אבי נשא את אמא, לפי חשבוני, לעת האביב של שנת תר״ס (1900) והוא אז כבן עשרים ושתיים. לאחר חתונתו השתקע במישניץ. אבל, המלחמה שבאה לעולם בקיץ שנת תרע״ד עקרתו מן המקום, שהיה סמוך לגבול המדינה, שהרי חשודים היו כל יהודי הגבול בעיני ראש מטה הקיסר

על ריגול לטובת גרמניה, ועל־כן גזר עליהם גירוש גמור לפנים המדינה. אז באנו לגור כפליטים בציחנוביץ וישבנו בה שנה אחת, עד שנגעה אליה המלחמה בהתקפה הגדולה שבסוף הקיץ שנת תרע"ה (1915). אותה שעה עלתה העיירה באש, והרבה משפחות נעקרו ממנה. בין אלה היתה גם משפחתי.

המלחמה שבאה לעולם בשנת תרע"ד (1914) לא זו בלבד שהחריבה את הרכוש של אבא, אלא עקרה גם מן השורש תקוה גדולה ותכנית יקרה לימים רחוקים, שהגה אבא והכניסה בלב בני ביתו. שהרי לימים הרגיש אבי שחייו וחיי ביתו טעונים תיקון, ואין תיקון אלא בעליה לארץ־ישראל, ולא לישיבת כרכים אלא לישיבת כפרים. נמנו וגמרו, שיוועדו אבא ואבי אמא בארץ־ישראל באביב של שנת תרע"ה ויסיירו במושבות הארץ ויראו מה הם סיכויי ההאחזות באדמת ארץ־ישראל. הדעות והלבבות היו נוטים בפירוש לישיבת כפר ולעבודת אדמה, לחנך את הדור הצעיר בתורה ובעבודה בארץ־אבות. זו היתה עצה ציונית מובהקת בטעם חובבי־ציון מיסודם של ר' צבי־הירש קאלישר ור' שמואל מוהליבר, שאבא נמשך אחר דעותיהם באהבת הקודש והאמת ואמא אף היא חיבבתן. יותר מכולם קיבלה את העצה אמי זקנתי, נוחה עדן, מפני הזכות למות על אדמת הקודש ולהקבר בעפרה, שלדבר זה נתאוותה כל ימי חייה. תכנית זו על חלומותיה ותקוותיה היפות, שהולידה בר' שמאי ובני־ביתו — סערת המלחמה ומוראי חורבנה עלו עליהם ועקרום ופיזרום לכל הרוחות כעננֵי אבק.

לאחר מכן הוסיפה המלחמה ועקרה גם את דודי מר חיים מייזלר מציחנוביץ והביאתו לעיר קורסק שבלב רוסיה, אותו ואת בני ביתו. הוא לקח עמו את אביו ר' ברל, שפרנסתו היתה תלויה בו בשנים האחרונות. לא יצאו ימים מרובים מזמן שבאו מר חיים מייזלר ובני־ביתו לגור בקרב הקאַצאַפּים הרוסיים שבקורסק עד שהתחזקו ונתאוששו במקום ישיבתם בחומר וברוח. ייסד לו מר חיים מעמד חדש וגדול במסחר, שטבקאי מומחה היה ובקי במקחו וממכרו, ובתי־החרושת והמסחר הרוסיים סעדוהו, ונתעשר עושר גדול, עד שלקח בני־ביתו והתיישב בפיאודוסיה, היא תיאודוסיה שעל שפת הים השחור שבחבל קרים. שם קנה לו חווילה נאה וכרם ושם רכש בית־חרושת לסיגריות ובנה בית־חרושת לקרטון. אבל גם טובה זו לא ארכה ימים רבים. הצבא האדום עלה על קרים בשנת תרע"ט (1919), ותקומה לא היתה בה לעשירים ולאמידים. מר חיים מייזלר ועוד כמה סוחרים שכרו ספינה והטעינו עליה את רכושם המיטלטל והפליגו בה לבולגריה. משם הגיע מר חיים בדרך היבשה לורשה, ופתח ברחוב נאַלבקי חנות לטבק. הוא מכר את חורבת ביתו בציחנוביץ והתחיל מכה שרשים בבירת פולין המחודשת.

בעת ההיא כבר הבשיל הפילוג והשינוי הפנימי בבית מר חיים מייזלר. באביב של שנת תרפ"ג (1923) נישאה רחל, הבת הבכירה, לגיראסים (גרשון) פינקלשטיין, שהיה

קודם רופא בצבא רוסיה; מלכה, הבת הצעירה, נצטרפה לשיעורי־ערב לגננות בורשה; אף בנימין, הגדול שבשני הבנים שבבית, יצא ללימודיו לגרמניה.

גזירות גראבסקי נישלו את היהודים ממעמדם במלאכה ובמסחר, ולכן עמד מר חיים מייזלר בשנת 1925 וחיסל את עסקיו ונטל את אשתו ואת חנוך בנו הצעיר ועלה לארץ־ישראל ונתיישב בחיפה, שם הקים בית־דפוס, מקום שעושים חפיסות של קרטון ומדפיסים טופסים של עסקים. אחריו עלתה גם בתו מלכה מפולין, והיתה עובדת תחילה בגני ילדים, עד שבנתה את ביתה ומעמדה בחיפה עם מר מאיר קפלנסקי (פלס), איש ציחנוביץ. בשנת תרפ״ט (1929) עלה בנימין מגרמניה וקבע את מושבו ואת מקום פעולתו בירושלים. כאן בנה את ביתו ומעמדו כחוקר הארץ וקדמוניותיה.

לימים זכה להרביץ את מדעו ומחקריו באוניברסיטה העברית בירושלים ולהעלות נצורות נכבדות מבטן אדמת הקודש; והגדיל לעשות מרבים בבניינה של קרית האוניברסיטה בעיר לאחר שגלתה ממעונה הראשון שבהר הצופים. אף הוא שינה חניכתו וקרא על ביתו את השם מזר. אנוכי עליתי מגרמניה בשנת תרצ״ה (1935) לאחר שגמרתי שם חוק לימודי, ונטיתי את אהלי אף אני בירושלים. וכן הספיקו לעלות מרדכי לוין ואחיו יהודה ואחותם צפורה (פייגה רבקה), בני חיה שרה, בת ר׳ ברל מייזלר. מרדכי נשתקע לסוף בקיבוץ יפעת. יהודה ואחותם יושבים בחיפה. והנשארים שם בנכר פולין היו חיה שרה ובעלה אברהם; רחל, בתו של מר חיים מייזלר ובעלה ושני ילדיה. כולם נגזרו מארץ החיים ביד הצר הצורר.

עתה אפנה להסתכל בקצת יחודי פנים והילוכי דרכים שנראו בבית אבא. מיום שעמדו בני דורי על דעתם ראו את ר׳ ברל יושב כל הימים בבית־המדרש ועוסק בתורה. אבל לא תמיד היה מושך את ידו מאומנות שמפרנסת את בעליה. מסורת בידינו, שתחילה בעל בית־מלאכה לעשיית טבק היה בעיירתו, וטבק זה שהיה עושה מכונה בשם מַאחורקי, וזו סחורה גסה שנעשית מסעיפי הסיבים היוצאים מגבעול העלה ומתפשטים בכל גופו. והיה ר׳ ברל קוצץ את הסיבים הללו ועושם פתים ומכשירם לעישון מקטורת בפי הכפריים; אלא שלימים עלה בית מלאכתו באש.

בשנת תר״ס (1900) היגר ר׳ ברל לאמריקה על־מנת לאסוף סכום כסף לשם ביצור פרנסתו בציחנוביץ. ידע ר׳ ברל שטמאה הארץ, אבל הוא לא נתגאל בטומאתה. השנים הללו היו לו שנות נסיון ביראה ולימוד. מסורת בידינו, שבא ר׳ ברל לאמריקה לתקן תיקון גדול אצל לייבל בנו הבכור, כמו שאספר בסמוך למטה. לסוף חזר לציחנוביץ והביא עמו סכום כסף שאסף שם בעמל כפיו. הוא הפקיד את כספו בידי חיים בנו, ששילם לאביו קיצבה כדי פרנסת ביתו בכבוד. משעה זו ואילך היה יושב כל היום בבית־המדרש ועוסק בתורה, עד שקפץ עליו רוגזו של חולי בחורף שנת תרפ״ג (1923) ולעת האביב השיב את נשמתו לבוראו ואת גוויתו לעפר בית־הקברות של קהילת ורשה.

לואיס (יהודה ליב) מייזלר
Louis Meisler

זכה לייבל לתשובת המשקל של הנפש ביד אביו ר' ברל. ומעשה שסיפרו כך סיפרו. כשבא ר' ברל לשם וראה את בנו עומד בחנותו ועושה את שבתו חול, והשגיח בצרת נפשה של כלתו גיטל הכשרה, לא עמד על לייבל להוכיח לו את דרכו אל פניו; אלא בכל יום שבת ביציאתו מבית־הכנסת לאחר תפילת שחרית לא היה הולך אל ביתו, אלא עוקף את דרכו ועובר על־פני חנותו של בנו, וכשהגיע אצלה היה מכניס את ראשו בפתחה וקורא בנחת ובנעימות „גוט שבת, לייבל" (שפירושה „שבת טובה, לייבל"), ומיד הולך לו משם. וכך היה נוהג ימים רבים מדי שבת בשבתו, עד שנשבר רוחו של לייבל ונהפך לבו ושב על אשתו ועל ביתו. אף הוא עמד וחיסל את עסקו הראשון וסילק את ידיו מכל משא ומתן שיש עמו חילול שבת ומועדים. וזו היתה לו ללייבל ראשית תשובת המשקל, ששינתה את דרכו מן הקצה אל הקצה עד שחזר למסורת ישראל וראה את המאור שבה וביקש להדליקו בכל בית ישראל שבנכר אמריקה. שהרי לימים קם לייבל, הוא מר לואיס מייזלר, ונתן את עיניו בנערי ישראל ונערותיו שבאמריקה לנטוע בהם אהבת תורה ויראת שמים. לשם זה ייסד בשנת תרע"א (1911) כמין תנועת נוער בשם „עדת בנים וברית בנות" (Boys Congregation and Sisterhood). אותה שעה היה לייבל כבן חמשים. עדת הבנים והבנות גדלה במשך השנים ופשטה והיתה בית הוראה, שעיצב את אופיים והתווה את דרכם של הרבה משכילים ואנשי מעמד בציבור היהודי באמריקה, כגון רופאים, שופטים, עורכי־דין, רבנים וכיוצא בהם. העדה הוציאה עתון פנימי, ששמו היה „ניצוץ עדת הבנים" (Boys Congregation Spark), והיתה מכנסת אחת בשנה עצרת הורים ומורים וידידים ועושה להם נשף שמחה.

בעצרת של שנת תרפ״ט היתה השמחה גדולה במעונה של הקהילה, שזכתה והגיעה לח״י שנים. גליון ה„ניצוץ״ של יוני 1929 הוקדש לאביה, מחוללה ומנהיגה האהוב מר לואיס מייזלר — „שזה שמונה־עשרה שנה נתייקר על כל חברי עדת הבנים וברית הבנות וחניכיה בגלל מסירות נפשו על טובת הנוער היהודי ובגלל דבריו שנתנו בו רוח״. ידע לייבל, שימיו בעולם הזה ספורים, ולבו היה מלא נחמה ושמחה, שזכה לראות את עדת בניו נאספת ביום שהגיעה לכלולות. בשנה האחרת הלך לעולמו, וכבן שבעים שנה היה במותו. מאות בניו—תלמידיו הקטנים עם הגדולים וחבריו וידידיו הרבים הלכו אחר מיטתו ועשו לו לוויה גדולה.

מידה אחרת היתה בחיים מייזלר. כפי שסיפרתי היה טבקאי בעיירת מולדתו ציחנוביץ. במשך השנים יצא למרחבי הפרקמטיה שבעולם הגדול. הוא מצא את הדרך ללב יצרני מרכולתו ושעריהם של בתי־החרושת הגדולים לטבק שברוסיה נפתחו לפניו. גדולי הטבקאים היצרנים ש־ברוסיה הפקידו בידו את ה־סוכנות היחידה לממכר תוצרתם בכל עשרת פלכי פולין הקונ־גרסאית. וכך פרש את רשת סחרו על ארץ רבה.

דודי מר חיים מייזלר היה קשור בציחנוביץ בכל נימי לבו. בית המידות שבנה היה לפלא בעיני יהודי העיירה, משל לסיפור אגדה, שקם והיה, שהיד מורה עליו והלב אינו מודה בו. לא זו בלבד, שבית מידות היה וכמצודה אדירה התנוסס בקצה גבול הרחוב היהודי שבעיירה ונשקף אל גבול הנכרים, אלא שסמוך היה ונשען אל בית היראה הקתולי

חיים מייזלר (אבי פרופיסור בנימין מזר)
Haim Meisler (Father of Prof. Benjamin Mazar)

שבעיירה ומרשותה יצא לרשות יחיד וממנה בא לידי מר חיים, ובמראהו ובקורות שימושו הטיל קנאה ושנאה בלב נכרים ואימה ופחד בלב בני ברית. שהרי בכל יום ראשון בשבוע ובימי אידיהם היו המאמינים הקתוליים באים ומתאספים מהעיירה ומהכפרים שבסביבה וצובאים על פתח בית יראתם ורואים את הבית ואת החצר ואת פרדס הפירות ואת החומה שמקיפתם, שקודם היתה רשות הכנסיה הקדושה עליהם ועתה הם משמשים בחולין בידי היהודי העשיר.

אמרו שבית זה שימש תחילה בית מנזר, אלא שנתרוקן במשך הזמן מיושבי חדריו ותאיו, והחזקתו היתה לטורח על הכנסיה, ועל־כן נמכר לרשות חול. קפיצה גדולה קפץ דודי מר חיים שקנה חורבה זו ותיקנה ושיפצה מבית ומחוץ ועשאה בית־מגורים מרווח ונאה לאנשי מעלה ומעמד שבעיירה, בין בני־ברית, בין שאינם בני־ברית. הוא התקין לעצמו דירה רחבה בבנין אדיר זה וקבע בו חנות שנית לעצמו, לא של טבק, אלא של כלי־נגינה וכלים נאים — אף היא אחת ואין שנית לה בעיירה, גם בצורתה הנאה ובסגולות סהורותיה הססגוניות והמופלאות — מעשה „עליזה בעולם הפלאות". וספק גדול אם היתה חנות זו וסחורתה עולה בחשבון צורכה של ישוב העיירה, בין יהודי בין שאינו יהודי; וכן ספק גדול אם הכניסה ריווח השקול כנגד טירחת החזקתה. ולא שמעתי דבר מפורש מפי דודי בדבר כוונותיו בענין חנות זו, שקבע במבצר ביתו.

הבית הטיל על יהודי העיירה כמין אימת קדומים, שכן לא זו בלבד שבית מידות היה וקומתו ומראהו כארמון נסיכים ומבצר שליטים למעלה, אלא גם בית חלולים וצינורות ומרתפים ומטמוני אפילה ומחבואי חשיכה למטה, ובלילות סגריר היו מהלכים בהם קולות יבבה מקצה הבנין ועד קצהו, ויהי הדבר לחרדה לרבים; והיו הבריות מלחשים ומרתתים ומספרים ואומרים: שֵׁדִים מרקדים שם, שמקום טומאה הוא ומעון הסטרא אחרא. והיה מר חיים מייזלר שומע את פטפוטי הבריות ומבטל את דברי הטפשים בעקימת שפתים של איש משכיל בעמו ובחיוך נאור בזמנו, או פוטרם בשנינה עוקצנית כיד הפיקחות הטובה והדעה הבדוחה עליו.

אף־על־פי שעשיר היה, נהג מר חיים מייזלר בביתו פנימה בפשטות וחיסכון, חוץ מחינוך הבנים והבנות, שבזה לא קימץ ובלבד שיקנו להם השכלה כללית. הוא היה דבק בציונות המדינית מיסודו של הרצל ובביתו היתה תלויה תמונה גדולה של ראש ההסתדרות הציונית. כשנולד לו בן לאחר פטירת הרצל, עמד וקרא לו בשם בנימין (זאב) כשמו של המנהיג שהלך לעולמו.

בביתו פנימה היתה לו עזר נאמן כנגדו אשתו רבקה נות־ביתו, המצוינת במידות הבינה והעניוות והמתינות, שבהן נשתבח גזע היהדות הליטאית. וכבוד גדול וחיבה יתירה היה נוהג דודי מר חיים במידות הללו, שהיה מקנטר בהן את רעיתו על דרך השנינה והחידוד, שהיה אוהב לשבח את הראוי בלעגי תהפוכותיו וגוזמאותיו, כמעשה קאַריקאַטוריסטן, ולכרוך את חיבתו שהוא מחבבו בבדיחות דעתו. ובמה היה מקנטרה?

בסיפור מעשה בעוגת־עץ, שהיה חוזר ומספרו כל אימת שבאה עילה לידו. וזה סיפור המעשה (שלא היה ולא נברא, אלא משל של שנינה על הסתפקות במועט הליטאית, שיצאה לתרבות קמצנות): בעת ששידכוהו אליה בא לראותה ולדבר אתה בבית אביה. ביקשוהו לישב עם בני המשפחה והביאו לפניהם עוגה עשויה להפליא מכל מיני פירות נאים ונחמדים למראה, והיו יושבים ומספרים זה עם זה ומסתכלים בעוגה ואין נוגע בה, עד שפטרוהו לשלום. ביום השני חזרו על המעשה ולא שינו, והיה חומד את המאכל בלבו ותמה על המנהג המשונה; אבל אין צריך לומר, שלא ביקש דבר ולא שאל לפשר החידה, שאינו דרך נימוס. וכך היה ביום השלישי ולאחריו, עד שנתמזל מזלו והיה לחתן בשעה טובה, ונתגלה הסוד, שעוגה זו של עץ היתה וצבעוה יפה ועשוה כמין דחליל, שתהא משמשת סימן וזכר לכיבוד בכל שידוכי הבנות בבית. עד כאן גופו של הסיפור.

ידע דודי למסוך במשל זה ובכיוצא בו שיקוי של כבוד ויקר למידות המשובחות, שהיו מורשתו של גזע ישרים זה, ושל לעג ובוז לכל מידה של צרות־לב וצמצום מוח וקפיצת־יד, שעלולים לקלקל בהם הבריות ולעקם את השורה הישרה. וזה היה דרכו בהוראת הליכות היושר והאמת לבני ביתו לשקול את כל המעשה במאזני השכל הישר. הוא היה אומר: איזהו עשיר? מי שיש לו תמיד בביתו כדי צרכו עודף פרוטה אחת; ואיזהו עני? מי שיש תמיד בביתו כדי צרכו חסר פרוטה אחת.

לא עמדו לו תמיד ביום פורענות, שבאה מן החוץ עקרונות הדרך ודעות המעשה, שהחזיק בהם; אבל הוא לא נואש מהם מפניה, כאיש הרצון המעמיד על דעתו ויודע בה, שצרה באה וצרה הולכת והדרך לעולם עומדת. אף אני ראיתיו בכך בהשכמת בקרו של אותו יום ששי בשבת, בהתחלת חודש אלול שנת תרע״ה, ביום בו גלה מעיירת גידולו. בעיירה השתוללו כל הלילה אחרוני גייסות הצבא הרוסי, הבורחים בבהלה מפני צבאות הגרמנים. וכלום היה בעיירה בית נאה לקציני החילות מביתו של מר חיים מייזלר? הלכו וקבעו שם את בית המיפקדה. אבל אותו הלילה הותרו כל הרצועות, שליל מהומה והילולא של שיכורים היה לגיבורי התבוסה והכלימה. וכטוב לב ההוללים ביין ובוודקה החלו להתאנות לבעל־הבית ותבעוהו לגלות את האוצרות הטמונים בסתרי הבית ובחלוליו. וכיוון שלא האמינו לו ליהודי, שאין אוצרות סתרים בבית הזה, איימו עליו שיהרגו את בנו הבכור, ואף בו יירו אם לא יגלה את כל המטמונים. פישל הבכור נחלץ מידם והסתתר מפניהם. אף דודי ברח בלילה מביתו והיה משוטט בלבוש משונה בסימטאות העיירה כמתחבא מפחד רודפים. בערפילי בוקר עבר על־יד ביתנו, שעמד בקצה העיירה השני, לחש לאבא דברים קטועים ונסתלק לעבר ביתו.

אותה שעה נשמעו קולות נפץ מצד גשר־הנהר וגאות עשן התאבכה השמימה ולהבות־אש ועמודי־עשן נראו בכל קצוי העיירה. בסמוך לכך נפתחו רעמי התותחים הגרמניים ונשמעו שריקות הפגזים המעופפים בשמי העיירה, וכל מוצאיה מלאו המוני פליטים, שברחו בבהלה אל השדות ואל היערות. אותו היום נחרב ביתו של מר חיים מייזלר. אפשר הציתוהו בידים גייסות החילות הנסים, בין בחמת־אפם שלא מצאו את

בית חיים מייזלר בחורבנו   די רואינע פון חיים מייזלער׳ס הייז
The Ruins of Haim Meisler's House

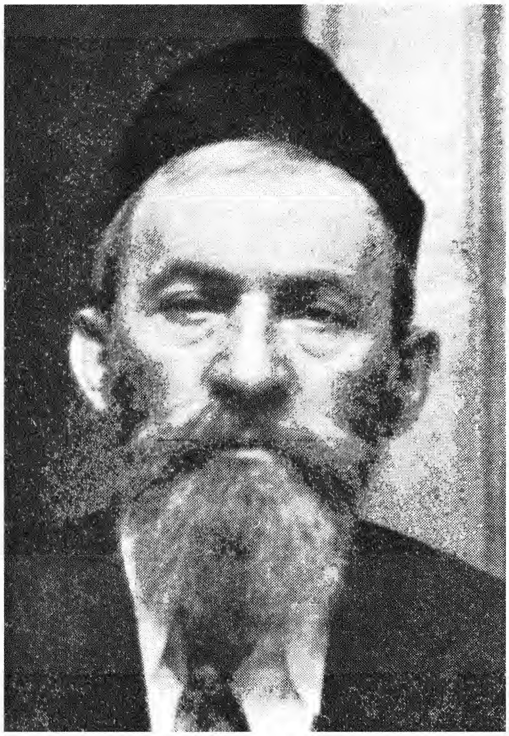
מטמוניו עד שהבהילם האויב בין בחשבון המלחמה, שלא יפול בנין אדיר זה שלל ביד האויב וישמש לו בית מצודה; ואפשר פגעו בו פגזי האויב, בין באקראי בין במתכוון, שנתנו בו את עיניהם צופיו ושילחו בו את פגעיהם הרעים, לפי שהיתה קומתו גבוהה ועמידתו רחבה מכל בתי העיירה וגונו מבהיק בלבנוניתו למרחוק בצד בנין הכנסיה וראש מגדלו, ונדמה להם לקסרקטין או למבצר.

מר חיים מייזלר הלך לעולמו בראש־השנה שנת תש״ב (1941) בבית־החולים הדסה שבירושלים. כבן שבעים היה במותו ונקבר ביום צום גדליה בבית־הקברות החדש של ועד הקהילה שבהר־הזיתים.

אבי מורי, ר׳ שמאי, זכרונו לברכה היה הצעיר שבבניו הזכרים של ר׳ ברל מייזלר. בעל קומה היה, עמידתו ישרה והליכתו בהשקט כמאור פניו. דיבורו היה בנחת הלב ובטעם הבינה ובאהבת השלום, וגם בשעת התרעומת והתוכחה היה קולו ערב לאוזן השומע, ומעולם לא ראיתיו בכעסו, ולעת אף ועברה בחוץ לא עזבתו צלילות דעתו ולא נעתק מפיו מענה רך להשיב חימה. ומעשה בו ובי שחזרנו באביב תרע״ט (1919) לביתנו שבסמיאטיטש. חג הפסח היה קרוב וצרור צידה לחג בידינו. עם הנץ החמה הגענו ברכבת לשדליץ, שהיתה צומת נתיבות. שם ירדנו מהרכבת על־מנת להחליפה באחרת, שתביאנו למחוז חפצנו. הרציף המה מנוסעים, שרובם יהודים היו ורבים מהם מגודלי זקן ומעוטרי פיאות. ברציף שממול עמדה רכבת מלאה לגיונרים פולניים

מגייסותיו הראשונים של מאַר־שאַל פילסודסקי, שאימתם היתה מוטלת על היהודים, לפי שפרועים ומתפרעים היו ופוג־עים בגופם ובכבודם וגוזזים את זקניהם ופיאותיהם. ועד שאנו עומדים וממתינים נתנו בנו הפורעים את עינם לרעה. עמדנו דואגים וחרדים.

אך זזה הרכבת, נפתחה דלת התא, שישבנו בו צפופים ורו־עדים, ולגיונר צעיר ומזוין ב־רובה ומספריים תקע רגל גסה באמצעיתו, ופניו להבים ועיניו אימים, ספק רציחה וספק מבוכה. הוא נטפל לאבא כ־מתאנה לזקנו. אבא חייך כנג־דו, פתח בלשון הפולנית המ־גומגמת שבפיו ושאלו: „אמור לי, היש לך אב״? הבחור נבהל ונבוך קצת ואמר: „הן, יש לי אב״. חזר אבא ושאל: „היש זקן לאביך״? אמר הבחור: „לא, אין לו זקן״. אמר אבא: „ואילו היה לו זקן וראית איש מתנפל עליו וגוזזו לאנסו של אביך — מה היית עושה״? כאן נשבר הלגיונר והיה כלא היה, והיו עיניו תוהות בחלל התא כמבקשות אחיזה, עד שנתלו בשבכה ובצרורות המונחים בה. השגיח אבא בדבר, נזדרז והקדימו ואמר: „רואה אתה, זו חבילתי, נוסע אני לביתי לימי החג וקניתי לי שני בקבוקי יין. בוודאי גם אתה נוסע לבית־אבא לפסחא, בוא ונחלק, בקבוק לי ובקבוק לך״ — ותוך כדי דיבור הוריד אבא את החבילה, הוציא בקבוק יין ותקעו ביד הבחור. מיהר ונטל את הבקבוק ויצא בשמחה כמוצא שלל רב ונפטר בשלום מעסק ביש.

שמאי מייזלר (אבי ד״ר מאיר הלל בן־שמאי)
Shamai Meisler
(Father of Dr. Meir Hillel Ben Shamai)

זה המעשה באבא ובלגיונר שראיתי אותו כהוויתו וכתורתו. ושוב מעשה באבא בימים שהיה עוד אברך ויושב בשלום ובכבוד בבית חמיו שבמישיניץ, שעמדו חבריו חסידי אלכסנדר שבעיר והטילו עליו להיות מחלק המנות בסעודה, שהיו עושים מימים ימימה ביום הסתלקות האדמו״ר, שבעיצומו של חורף היה. וכך היה דרכו של אבא

בחלוקה, שהיה מרים תחילה בהסכמת החברים העוסקים בדבר את מנתו שלו ומניחה לצדדים, שהיה אומר: כיוון שחלקי מובטח לי, שוב אין עלי אימתה של נגיעה בדבר ולא אבוא לידי משוא פנים בחלוקה.

אף־על־פי שבן־תורה היה וקובע לה עתים ואוהב את שיחתה, לא דרש ברבים ולא הורה ולא לימד, אלא פעם אחת בשנה במנין של חייטים, שהיה מגיד לפניהם שיעור במדרש ביום שמחת־תורה אחר הצהרים (ודומני, במדרש רבה קהלת דרש). וכבוד גדול היה דבר זה בעיניהם, ושמחה של אמת שמחו בו ובתורתו. כנגד זה לא סירב לישב לעת מצוא בבוררות דין תורה בין אדם לחברו בעסקי ממונות; ולא היה במעשה זה אלא כנענה לדורשיו בלב שלם ובנפש חפצה, לקרב לבבות ולהרבות את השלום בעולם ולהוציא משפט לאור אמתה של התורה וההלכה.

ושוב מעשה שמחמת דוחקו של רעבון בית שבחיי פליטים מרודים לא היה אבא בודק באותם הימים הטרופים אחר עיסוקי פרנסה שנזדמנו לידו, אם מכובדים הם בעיני הבריות או לאו. ואף־על־פי שהיתה אמא ע״ה מקפדת על בזיונו יותר ממנו, ניצחה דעתו „פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות". ועל כרחה בכתה והודתה לו בשעה דחוקה אחת כשנזדמנה לפניו אותה מלאכה לעשות בה את שבתו, והיה עומד בשוקה של סמיאטיטש ומוכר דגים בערב־שבת, הוא ולא היא, ומכבודו לא נגרע דבר בעיני הבריות, בין בני־ביתו ובין ידידיו וחבריו; ואפשר נתיקרה מלאכה זו אותו יום ונתגדל בגללו כבודם של העוסקים בה בשוק. שלא כמוכר דגים לפרנסת גופו וביתו היה עומד שם, אלא כעושה בשמחה ובהתעוררות לכבוד שבתו ושבתם של כל בית־ישראל, שתהא השבת בתענוגים, כמעשה חסידים ויראי־שמים, שמכינים דבר בערב שבת בביתם לשם מצוה.

כך היתה דרכו של האופי העולה מהמעשים המועטים, שליקטתי מפרקי זמניו של אבא. אבל הוויה זו, שהיא נפש דרכו של אדם, היתה לו לר' שמאי עולם התורה והאמונה. בן תורה ובן „ישיבה" היה מנעוריו ובאורחותיה דבק כל ימיו, והיא היתה לו לקו ומשקולת בכל מקריהם. ובאמת הניח כל עסק וכל אומנות ולא נשא את נפשו אלא לתלמודה של תורה. בעיני אחיו היה בחזקת בעל־דמיון. ואמנם, כמין מחיצה לא נראית היתה מבדלת כל ימיו בינו ובין מקרי חייו, הקרויים בפי הבריות עולם הנמצא והממש; והיה ברור, שהוא כמובדל מהם וכמתהלך בעולם, שהוא מעשה דמיון ובדיה. ואף־על־פי־כן היו מנהגיו ודרכיו מוכיחים עליו, שדעה מיושבת מאוד היתה קבועה ברוחו. רחוק היה דמיונו של ר' שמאי מהזיה, אלא ער היה וחריף ומצרף צירופים שיסודם בהסתכלות שנונה בממשה של המציאות, כגון מעשה העמידה בשוק סמיאַטיטש, שמעשה גבורת נפש היתה, הבאה כרוכה בהוראת דרכה של תורה.

אבא חסיד בן חסיד היה ובן־ישיבה היה. ואף־על־פי־כן אין לומר, שלא נגעה

בו רוח ההשכלה כלל. הוא היה קורא עם אמי לעת דודיהם בספר שיר השירים ומלמדה לשון הקודש, וזה דבר הקרוב למעשה משכיל בדור ההוא מבחור ישיבה ובן חסיד. ואף־על־פי־כן נתרחק אבא בתכלית מהמון המשכילים ומדרכיהם שבימיו, שדעתם קלה והשכלתם ריקה מדעת ואמונה, והם רודפים אחר כל רוח מצויה המנשבת בעולם ומתנשאים על קהל המאמינים הפתאים והנבערים מדעת. אף לא דבק ר׳ שמאי בקהל החסידים וצדיקיהם לילך אחריהם בעינים עצומות, כמוכח מתכניתו להתישבות המשפחה על אדמת הקודש, שחתיכה של ציונות היתה ואסורה בעיני הצדיקים שבאותו הדור בתכלית האיסור; שתכנית זו נתקשרה מעיקרה בהתישבות החדשה שבכפר ובהחיאת הלשון העברית, כפי שסיפרתי.

ובאמת, היה זה מזגו שלו, שמזג אבא בתכנית זו, שעל־פי הגדרים המקובלות במחשבת ישראל בדורות האחרונים אפשר זיווג נאה של חסידות ומוסר והשכלה עלה בו — שאף־על־פי שחסיד בן חסיד היה, לא היה דבוק מעולם ברבי אחד, ולא הרבה לנסוע אל הרבי; ואף־על־פי שלא היה חניכן של ישיבות ליטא, האיר על נפשו אור המוסר, שיצא משם לעולם. ואף־על־פי שהיה רחוק ממחנה המשכילים, לא עצם עיניו מראות את ניצוצות התיקון שבדרכם, והיה כמלקט באורות באשר מצאם. ואי אתה מגדירו למזג זה, שקיבל מן הרוחות המנשבות בעולם זמנו על־פי שיעור הגדול והקטן של צד אחד. מיעוט שבו, ודאי צד המשכיל היה, ובנותן טעם לשבח היה כקורט של מלח; אלא שכל עיקרו של מזג זה כולו שלו היה, מפני שכל עצמו היה פה להוויתו המסותרת, לאהבת מאורה של תורה ואמונה.

אלו דרכי יציאותיה של משפחת אבא, שיצאה מציחנוביץ בדורו של ר׳ ברל מייזלר, ואלו מקצת דרכי ר׳ ברל ובניו, איש־איש כמזג נפשו וכדרך פעלו וכסוד הוויתו. ושהדי במרומים, שלא באתי לשים בראש בית־אבא עטרת כבוד, שאינה הולמתו, ולא לתלות את אורם של ר׳ ברל ובניו מעל לראש עמם כתולה מאורות גדולים ברקיע השמים, אלא כמציג דוגמאות של נרות תמיד, שרבים וטובים כיוצא בהם היו דלוקים במעונות אחיהם בבית ישראל. שהרי באמת לא היתה מידתו של ר׳ ברל אלא דרכו של אדם מישראל, שהיו גדולי דעה שבדורות הראשונים מכנים לה בשם הכבוד דרך הישר של יהודי פשוט, שיודע תמיד בעצמו את עמידתו לפני קונו ואינו שוכח את חובתו בעולמו ושמח בה ובחלקו; ואף בניו קיימו בעצמם מידה זו איש־איש במקומו ובזמנו על־פי דרכו, זה בעמלו שעמל עם הצבור לתקן אצל רוחו, וזה בבנין ישובו של עולם במשפט ובצדקה, וזה בתיקון אהבת־עולם, שזכה לו אביו מנה אחת אפים לקיימה בגופו במקרי ימיו, שהיו מאדר תרל״ח (1878) עד אלול תש״ך (1960). תעמוד זכותם לזרעם אחריהם לדורות עולם ויאותו לאורם כל המבקשים אמת ויושר בבית־ישראל.

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

בית קוזובסקי

חיים חייקל פרץ — תורה וגדולה במקום אחד. הוא הוגה ב„השחר" לסמולנסקין וכותב באורים לתלמוד. נסיעותיו ללייפציג. תנאי־התחבורה החמורים בימים ההם. החזאות של הלוח העברי. העגלון קופא בדרך ורב חיים חייקל יורד מנכסיו. חיים חייקל מכהן כמלמד בני משפחת רוזנבלום. יחסו לציונות. הוא תופס את הסופר ר' שאול פנחס רבינוביץ לומד „חושן משפט" בגלוי ראש. נפתלי פרץ שוקע בעולמה של תורה. העלוי מנדיל קוזובסקי, המכונה „מנדיל חיים חייקעל'ס". „אב בחכמה ורך בשנים". ר' מנדיל שותל באדמת ציחנוביץ את חסידות קוצק. קשיות אפיו. הוא פותח „חדר" לתלמידים מובחרים בלבד. הרב אליהו ברוך קאמאי מתפעל מכשרונותיו המצויינים של מנדיל חיים חייקעל'ס. שיטתו בלימודים. דבקותו בגמרא וברמב"ם. הוא פורש מהבלי העולם הזה ומקדיש חייו להכרת הבורא. לידתו של אברהם קוזובסקי. הניגודים שבין האב ובנו. „שבירת כלים". המרד בבית ר' מנדיל. מעשה ברעלה. הבריחה הראשונה של אברהם קוזובסקי. בצלאל קוזובסקי „איש תם וישר וסר מרע". נסיעותיו לרבי מקוצק. ה„קיבוץ" שבבריסק. שתי רשויות משמשות בערבוביה. גמרא ופוסקים, ו„חטאות נעורים" ו„התועה בדרכי החיים". אברהם קוזובסקי בשבי ה„חיצונים". ר' בצלאל מזעיק לבריסק את מנדיל בנו. הסטרא אחרא גוברת. קרעים בלב. אברהם קוזובסקי נמלט מבריסק ל„ישיבת חכמי אודיסה". מעשה באטלס. אברהם קוזובסקי מתקבל לקורסים הפדגוגיים שבהנהלת ד"ר שמואל יונה טשארנו. ביכורי שיריו ב„צפרירים". ספר שיריו „נגינות". עליתו ארצה. הוא עורך עם ש. בס את „פסיעות". חנה קוזובסקי, טיפוס של נערה למדנית. דבקותה בספרות העברית. מרידתה בהווי הגולה. עליתה ארצה. מאבקה עם תנאי־הארץ החמורים. ביקורה בציחנוביץ בשנת 1913 ובשורת התחיה שבפיה. היא מלהיבה את הנוער לעלות ארצה. המחנך משה דוד הלר מזיל דמעות גיל. חלומות מתגשמים.

נפתלי פרץ
Naftali Peretz

במחצית השניה למאה הי"ט השתקע בציחנוביץ סוחר עשיר בשם ר' חיים־חייקל פרץ, שזכה לתורה וגדולה במ־קום אחד. הוא היה בר־אורין, למדן גדול בתורה, שהציץ גם בספרות ההשכלה של הימים ההם. אצלו היה מצוי עתון עברי — דבר נדיר בבית יהודי שבעיירה בזמן ההוא. בין ספריו הרבים היה גם כרך „השחר" מיסודו של סמולנסקין וכן ספרי השכלה רבים. בעז־בונו נשארו כתבי־יד, מהם באורים לתלמוד ומהם הערות והגיגים על הספרות החילונית.

הוא היה סוחר־עצים סי־טונאי, שבדרכים שונות היה שולח את בולי־העץ לירידים שבלייפציג. היה נוסע לעיר זו פעמים אחדות בשנה, שם נפגשו סוחרים מכל העולם, מי לממכר סחורתו ומי לשם קניית פרקמטיא.

תנאי־התחבורה בימים ההם מציחנוביץ ללייפציג היו קשים מאוד, ולא כל אחד יכול היה לעמוד בהם, פרט לנועזים שמעטים היו. הרבה סיפורים ואגדות נרקמו על נסיעות אלו. מסילת־הברזל לא היתה קיימת, עדיין, והתחבורה היחידה היתה בסוסים רתומים לעגלה בקיץ, ובחורף במזחלה שהחליקה על־פני השלג. נסיעה כזאת ארכה, לפעמים, כמה שבועות והיתה כרוכה בלינה בכל מיני פונדקים, שפזורים היו בצדי הדרכים המובילות ללייפציג. הנוסעים צפויים היו לסופות־שלג וכפור עז שסיכנו את חייהם. החזאי היחיד היה אז הלוח העברי, שם היו ניחושים לפי המזלות, ותועלתו היתה, לכן, מפוקפקת.

הציוד העיקרי של ר' חיים־חייקל, כשיצא לדרך כה ארוכה בחורף, היו פרווה טובה מעור שועל, מגפי לבד (וואַליקעס בלע"ז), כובע־צמר חם ועליו מעיל־דרכים, שכיסה אותו מכף־רגל עד ראש. וכמובן — טלית ותפילין, תפילת הדרך ופרקי „תהלים". כל זה יכול היה לשמור ולהגן עליו מכל מיני פגעים בדרך ארוכה וקשה זו.

אך הגוי, בעל־העגלה, שמלבד פרווה מעורות כבשים וסמרטוטים שעטפו את מגפי

העור המשוחים בעטרן ולהצטלב פעמים־שלוש, בהזכירו את שם „הגואל" — לא היה מה שיגן עליו. והנה קרה, שבאחת הנסיעות מציחנוביץ ללייפציג, גבר הקור וכפור חזק תקף את הנוסעים בדרך. ציודו של העגלון לא עמד לו והוא קפא למות.

החלה פרשה של ערכאות, פיזור ממון על פרקליטים, ועד שר׳ חיים־חייקל יצא זכאי ירד מנכסיו ולא היה יכול להתאושש עוד. בני משפחת רוזנבלום שהיו מידידיו הטובים עודדוהו וחפצו לעזור לו להקים את מעמדו בעולם המסחר ולחדש ימיו כקדם, אבל הוא לא קיבל את היד המושטת לעזרה, כי האסון הזה כל־כך דיכא אותו, שלא היה מסוגל יותר לעסוק במסחר.

אז פנתה אליו משפחת רוזנבלום בהצעה, שיקבל עליו ללמד את בני־המשפחה תורה ודעת ומזה יתפרנס בכבוד. הוא הסכים לכך, והמשיך בהוראת מספר תלמידים מובחרים עד זקנה ושיבה.

וכה מתאר אחד מבני רוזנבלום את ר׳ חיים־חייקל פרץ [1] : „הרבי ר׳ חיים־חייקל פרץ היה זקן ומופלג בתורה. הוא כתב עברית בסגנון נאה, אם כי על־דרך המליצה, כמקובל בימים ההם. הרבי הזה היה קנאי גדול, מתנגד לציונות, והמקרה הבא יוכיח : אחר אספת קטוביץ, בא לעירנו ציר מורשה ובידו מכתב לאבי מאת הסופר ר׳ שאול־פנחס רבינוביץ (שפ"ר) בבקשה לייסד בעירנו אגודת חובבי־ציון. בבואי ל„חדר", ספרתי לרבי את החדשה הזאת. הוא, בשמעו כי שפ"ר עומד בראש הענין, צעק בקול : „האם האיש הזה יובילנו לארצנו ? הלא בעצמי תפסתיו לומד „חושן משפט" בגלוי־ראש"...

ר׳ חיים־חייקל היה מכובד מאוד בעיירה וכבוד גדול חלקו לו גם אחרי פטירתו. הרב אליהו־ברוך קאמאי ספד לו הספד נרגש. קברו נכרה על־יד האוהל של הצדיק הגדול ר׳ דוד קצנלבויגן.

נולדו לו שמונה ילדים — שבעה בנים ובת אחת. ששה מהם ניספו במגפת האסכרה, שהשתוללה בציחנוביץ והפילה חללים רבים. זריקות נגד מחלה ממארת זו טרם היו אז. השניים שנשארו בחיים היו הבת הניה „חיים־חייקל׳ס" (כך קראו לה) והבן נפתלי [2]. כשהגיעה הבת לפרקה השיאה לבחור עילוי מבריסק בשם מנדל קוזובסקי, שכונה בשם חותנו „מנדל חיים־חייקעלס". עוד בילדותו הבחינו באור הגנוז בו וגדולי התורה חזו שאדם גדול יצא ממנו. ואמנם, בבואו לציחנוביץ היה אברך כפשוטו וכמדרשו : אב בחכמה ורך בשנים.

---

1. עיין : „עירי ציחנוביץ", מאת יהושע מרדכי רוזנבלום.

2. נפתלי הוא הסבא של טוביה פרץ ודבורה בלומנקרנץ (פרץ). הוא היה סוחר וסוכן ברזל בזכות חותנו, שעיסוקו היה ברזל. היה נוסע לורשה ומספק ברזל ומוצריו לציחנוביץ והסביבה.

רבי נפתלי היה למדן גדול, בקי מופלג בתלמוד ונושא כליו,וכל אימת שניפנה מעסקיו עסק בתורה. הוא היה עובד אלוהים כל ימיו וכל רז מרזי התורה לא היה אנוס לו.

מנדיל קוזובסקי („מנדיל חיים חייקעל׳ס״) ואשתו הניה
Mendel Kozovsky („Mendel Haim Haikel's") and his Wife Henia

רב מנדל פתח בציחנוביץ „חדר״, שהיה מיועד לתלמידים הגונים בלבד, שכן הוא גרס מאמר חכמים: „כל השונה לתלמיד שאינו הגון — כזורק אבן למרקוליס״. עבודתו עם תשב״ר (תינוקות של בית רבן) עבודה קדושה היתה לו, לכן כבדוהו חניכיו, ובפרט שרכשו אצלו ידיעות הגונות במשנה ותלמוד. ולא הם בלבד הוקירוהו, כי אם גם הרב אליהו־ברוך קאמאי עמד על מעלתו ומסר בידו חינוך ארבעת בניו — שלום, זלמן, יעקב ויוסף.

הפוסקים הראשונים והאחרונים היו לר׳ מנדל הגמרא והרמב״ם. הוא דבק במטבע שטבעו חכמים וחס גם על קליפות ונובלות וחשש לאבדן. שיטתו הפדגוגית היתה מושתתת על המושכל, שכל דבר אשר יש לו עיקר ושורש בגמרא — אין לסטות ממנו אף כחוט השערה. גם כשנעשה חסיד קוצקאי, דבק בשיטת חסידות זו בצורתה האורתודוכסית וקיבלה כמות שהיא. חסידות קוצק נעשתה לו אורח־חיים ויצקה בו מטבעות־אופי. בדומה למייסד בית קוצק, רב מנדל מורגנשטרן, שאמר: „אף אם יתמוטטו השמים ופור תתפורר הארץ — יעמוד האדם על שלו וממקומו בל יזוז״ — כן ניכר ר׳ מנדל חיים־חייקעל׳ס בקשיות ערפו, בחינת „יקוב הדין את ההר״. משהובא בסוד חסידות קוצק, החל להפיץ תורה זו בציחנוביץ — להאיר לה ולדרים עליה.

אמונתו במטבע שטבעו חכמים כה חזקה היתה, כשהגיעה קיילע בתו לפרקה ונמצא לה חתן, שהיה הוגן לה והיא הוגנת לו — פסל אותו משום שהיה למעלה מבן עשרים, שכן „שנו דבי רב ישמעאל: עד עשרים שנה, יושב הקדוש־ברוך־הוא ומצפה לאדם, מתי ישא אשה, כיון שהגיע עשרים ולא נשא אומר: תפח עצמותיו"!

ר' מנדל טען, שהוא בא לעולם לשם הכרת הבורא בלבד, לעלות במדרגות התורה והיראה. הוא למד בטהרה לשם אל־עולם. אין הוא בן העולם הזה, כי אם מופע, חזיון, שנתקע ארעית בעולם החומר, עד שנשמתו תשוב למקורה. את העובדה שהוא עובד־אלוהים ביטא באמירה: „אני צריך לאכול", ולא „אני רוצה לאכול". אמירה זו יסודה ברמב"ם שאמר: „אי־אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה" (הלכות דעות, פרק ד'). אכילתו היתה כדי שמירה על „כלים בריאים", על אברי הגוף שיהיו כתיקונם, כי רק בגוף בריא יכול אדם לעבוד את הבורא כהלכה.

זה היה דיוקנו של ר' מנדל חיים־חייקעל'ס. באַוירה זו של איון החמדה, של סגפנות לשם שמים, של העדפת הענינים האלוהיים על הענינים האנושיים־ארציים — בסביבה זו נולד הבן אברהם קוזובסקי בעשור האחרון למאה הי"ט.

כבר מאיבו ניכר אברהם קוזובסקי כבעל שכל חריף, שאינו מקבל את הדברים כפשוטם, והיה מקפח את רבו במקראות. על כל פסוק ופסוק שבתורה היה מקשה קושיות שהביכו את רבו.

האב תהה על קנקנו של בנו ונכנס הרהור בלבו, שמא, חס ושלום, נתפש למינות ולמחשבות זרות. ברצותו להפרישו מאיסור הכפירה, ש„כל באיה לא ישובון", אמר לו לבנו לאחר שסיים תלמודו אצל מלמד הגמרא: למה לך לגלות למקום־תורה שמחוץ לציחנוביץ — אנכי אלמדך גמרא ופוסקים ומידי תקבל סמיכות להוראה.

אולם, רב מנדל לא ידע שגבה הר בינו לבין בנו, שמזגיהם שונים זה מזה בתכלית ומחשבותיהם חלוקות זו מזו הרבה, עד שהוא ובנו הם שתי הוויות נפרדות. זה שנים מספר התהלך אברהם קוזובסקי במצב רוח של „שבירת כלים", ובהגיעו לשנתו החמש־עשרה חל בחייו לקוי־מאורות גדול, שמשמעותו היתה מרד באורח־החיים החמור והנוקשה ששרר בבית־אבא. הוא חדל לראות בגמרא ובספרי־חסידים חזות הכול. נפשו כלתה להשכלה, לחכמות של מינות. הוא התנגד בכל תוקף לילך וללמוד באחת הישיבות, שהרי אין מלמדים בהן דברי מדע, והוא הדין לגבי התורה שאביו ביקש להקנות לו.

כמיהה זו להשכלה לא היתה רצופה בנטיה לקצץ בנטיעות. לא היתה זו איקונוקלסטיקה (ניפוץ אלילים), שציינה את בחורי ישראל בתקופה ההיא שנתפסו להשכלה. הוא הכיר יפה, כי מי שאין לו אלא תורה והוא נעור וריק מהחכמות החיצוניות — לא יצלח בחיים. אברהם קוזובסקי ביקש לצאת לעולמו הגדול של המדע. בכך ביטא באופן מוחשי את אוירת אי־הרצון והמרד החשאי שנרקם בבית ר' מנדיל חיים־חייקעל'ס. האם היתה שרויה בדכאון. דרכי בעלה לא היו לרצון לה. היא סבלה מזה, שהוא מבלה

רוב לילותיו ב„חסידים שטיבל" והיא יושבת לבדה נוגה ושוממה. אבל, כאשה כשרה ידעה שעליה לעשות רצונו, כי בזכותו מובטח חלקה ומקומה בהיכל של חיי העולמים; אולם במסתרים בכתה נפשה.

אך לא כן חשבו שלוש הבנות של ר' מנדל. הן שאפו להשכלה אירופית, לחיי חולין. והנה, קרה דבר שמצד עצמו אולי הוא פחות ערך, אבל היה, בחינת, הקש ששבר את גב הגמל. וזה המעשה: בשלהי המאה הי"ט החלו בנות ציחנוביץ ממשפחות מכובדות ומיוחסות לחבוש כובעים מודרניים, שהשתפלה מהם רעלה (וועלאָן), שהוסיפה נופך של־חן ויפי־נעורים לבנות אלו. אף הבנות של ר' מנדל ביקשו לחבוש כובעים כאלה, אך האב הקנאי התנגד לכך, כי, לדידו, זוהי עבודה זרה.

משורר־הילדים אברהם קוזובסקי
דער קינדער־דיכטער אברהם קאזאווסקי
The Children-Poet Abraham Kozovsky

הבת הבכירה קיילע, (נפטרה לפני שנים אחדות בירושלים), עמדה ליכנס לחופה והודיעה, שאם לא ירשו לה לחבוש כובע עם רעלה — היא תפר את התנאים. בבית קמה מהומה גדולה, שהדה נשמע בעיירה. ערב החופה התכנסו רבים לראות, התעמוד קיילע במרדה. אך כאן התערבה הרבנית קאמאי ואמרה: „קיילע, את כלה יפה גם בלי הרעלה ושיהיה לך למזל טוב ואל תגרמי צרות לאבא". בלית־ברירה נכנעה הבת, אבל המרד שבלבה לא דוכא בכך.

ה„פורץ גדר" הראשון היה אברהם קוזובסקי. יום אחד המתה ציחנוביץ כולה. אברהם קוזובסקי נעלם ועקבותיו לא נודעו, כאילו, טבע במים. כעבור ימים אחדים נודע מפי ר' יעקב סמולר, שאברהם נמלט בעגלה לבריסק, שם התגורר ר' בצלאל קוזובסקי — הסבא שלו מצד אבא.

בצלאל קוזובסקי
Bezalel Kozovsky

ר׳ בצלאל היה מכונה ב־בריסק בשם ר׳ בצלאל מלי־צ׳יצר, על־שם עיירת מולדתו מיליצ׳יץ. הוא היה „איש תם וישר, ירא אלוהים וסר מרע״. היה מפורסם כתלמיד־חכם ומ־באי־ביתו של הרב סולובייצ׳יק. הוא היה עני מאוד והתנזר מהבלי העולם הזה. מלבד נסי־עתו לרבי מקוצק אחת לשנה, לא יצא מדל״ת אמות של תו־רה ועבודה ולא ידע צורת מטבע. פרנסתו היתה על שיינה אשתו, שנשאה בעול הבית.

בבריסק נמצא אז „קיבוץ״ של בחורים לומדי־תורה שלמ־דו בצוותא באחד מבתי־המד־רשות שבעיר. אברהם קוזובס־קי נתקבל ברצון לחבורה זו. הוא לא טעם, כמעט, טעם שינה, וימים ולילות היה שקוד על התורה ועל העבודה. שקע בנגלה ובנסתר, בגפ״ת ובפוסקים וברזין עילאין. בקיבוץ זה הותרה הרצועה ויכולת למצוא ב„שטענדערים״ ספרי „טריף־פסול״ כ„חטאת נעורים״ ללילינבלום וה„תועה בדרכי החיים״ לסמולנסקין. קוזובסקי החל לקרוא בצמאון גדול ספרי השכלה אלה, שפתחו לפניו אפקים חדשים וגילו לו עולם חדש.

למעשה המשיך קוזובסקי בחסידות, לא קיצץ בנטיעות, היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, התפלל כותיקין עם הנץ החמה, אך הוא היה, בחינת, „הציץ ונפגע״. סתרו לא היה כגילויו. אולם, מסתורין זה לא גילה לסבו, שמדי יום ביומו היה עובר על פני בית־המדרש ומטה אוזן לשמוע מתיקות ניגון הגמרא שיצא מפי נכדו. והסב היה כותב לרב מנדל מכתבים מלאי התפעלות, בהם השגיא פעלו של אברהם ותאר את דבקותו בתורה, את התעצמותו הגדולה בלימודים וניבא לו גדולות ונצורות.

אברהם קוזובסקי ידע שלא לאורך ימים יוכל להעלים מעיני סבו שהוא מתהלך

וספרי מינים נושרים מחיקו, ובפרט שהעיקו עליו חייו הכפולים, והוא החל ליזום תכנית בריחה נועזת מאוד.

פעם אחת ביקר אצלו הסב, ולחרדתו הגדולה מצא בחדרו ספר רוסי. הוא נבהל מאוד, כאילו, ראה את הס״מ, ראש השטנים. מיד הריץ מכתב דחוף למנדל בנו, שיחוש לבריסק, כי אברהם נישבה ברשת הסטרא־אחרא, רחמנא לצלן.

מאחר והמכתב הגיע אליו אור לערב יום־הכיפורים, השכים ר׳ מנדל באשמורת־הלילה וחש בסופה ובסערה לבריסק. הוא האיץ בעגלון שידפוק בסוסים, כי אצה לו הדרך. סביביו של ר׳ מנדל נשערה מאוד: ללחום מלחמתה של תורה נוסע הוא!

כל הדרך לבריסק הגה ר׳ מנדל נכאים. הוא היה חזק בבטחונו בפועל חייו, כי גם בניו אשר יבואו אחריו לא יסורו מדרכיו, יאירו נרו וילכו בחוקותיו והיו נתיבות־עולם ומוסדי דור ודור. והנה נהפכו לאכזב כל החלומות שחלם.

אך בנסיעתו זו לא פעל ר׳ מנדל מאומה, כי אברהם שנחל מאביו קשיות ערפו, עמד איתן בדעתו ולא שעה לדברי התוכחה של האב הזועם. ואמנם, כעבור ימים אחדים הודיע ר׳ בצלאל קוזובסקי, שאברהם עזב באישון־ליל את בית־המדרש שבבריסק, נמלט לאודיסה ונתקבל ל„ישיבת חכמי אודיסה״ שבהנהלת הרב טשרנוביץ („רב צעיר״).

אם כי ב„ישיבה״ זו לא הורו, חלילה, מדוחים, אבל בעיני קנאי כרב מנדל דומה היה הדבר, כאילו, גלה בנו „למקום מים הרעים״. ולכן, היה שרוי בצער, כאדם שמתו מוטל לפניו. הוא קרע „קריעה״ וספד לבנו, שנגזר מארץ־החיים.

אולם, האב הקנאי התאושש מאבלו, וכדי לקדש שם שמים הדיר את בנו מפת־לחם. הוא לא שלח לו כסף ואברהם סבל חרפת רעב. בלית־ברירה חזר לציחנוביץ. אביו קבלו בפנים זועפות. הוא בדק בארגזו ומצא בו כמה ספרי השכלה וכן ספרים בפיסיקה ומתמטיקה. את אלה רמס ברגליו, אך את כל חמתו כילה באטלס, שאברהם קנהו בפרוטותיו הדלות.

בחמת־זעם פספס האב הזועם את האַטלס. לבו של אברהם שתת דם למראה פסי האַטלס שהתעופפו בחדר כיצורים חיים. ביגיעה רבה איחה קרע לקרע, פתק לפתק ושיקם ושיחזר את האַטלס המפוספס.

היה אברהם שרוי ומלופף בתוגה כבדה, אך הוא התגבר על דכדוכי־הנפש והחל ליזום תכנית בריחה שלישית. בהיחבא, באין־רואים, עלה על עגלה, והפעם נמלט לגרודנו. הוא נתקבל לקורסים הפדגוגיים שבהנהלת ד״ר שמואל־יונה טשרנו.

קוזובסקי סיים את הקורסים בהצטיינות ונתקבל כמורה בבית־ספר „תרבות״ שבפולטוסק. משם הוזמן לורשה ע״י מרכז „תרבות״. בעיר הבירה זכה לפופולריות ניכרת. כאן החלו לצמוח כנפי שירתו. הוא נתקבל כמשתתף קבוע בעתון הנוער „צפרירים״, שם החל לפרסם שיריו וביניהם את הפואימה הגדולה על שריפת ציחנוביץ „בסערות קרב״, שהודפסה בשני המשכים.

בשנת 1922 הוציא ספר שירי־ילדים בשם „נגינות" בליווי תווים, שחוברו ועובדו ע"י א. דוידוביץ'. הספר הוא בחלקו יציר רוחו של קוזובסקי ובחלקו עיבודים משירי משוררים עבריים אחרים.

הספר נתאשר ע"י הועדה הפדגוגית שליד הועד המרכזי של „תרבות" בפולין. זהו ספר שירים שלם בשביל בית־הספר העברי העממי, לכל מחלקותיו, למן גן הילדים עד המחלקות העליונות של בתי־הספר.

אם כי קוזובסקי חי בורשה חיי שלוה ורווחה, היו לבו והרהוריו נתונים לארץ־ישראל. הוא הרגיש הרגשת נכר ובדידות, אפילו, באווירה של מורי „תרבות" והסופרים העבריים שבורשה.

לפני עלותו ארצה נשא לאשה את המורה הלה איזנברג, שהיתה מורה לציור בבית־הספר בו הורה קוזובסקי.

בשנת 1925 הגשים קוזובסקי חלום־חייו ועלה ארצה. חדשיים לאחר־מכן עלו גם האב והאם. ר' מנדל נשתקע בירושלים והיה מכובד מאוד בעיני מכריו ויודעיו.

בשבועות הראשונים לעליתו שהה בנהלל אצל בתו חנה. הוא התאהב במושב זה, טיל בשדות שעות מרובות ביום ועינו לא שבעה, כי יתכן וראה בעליל את פעמי הגאולה. הוא נתבקש לישיבה של־מעלה בשנת 1931 ומנוחתו כבוד במעלה הקברים שבהר־הזיתים.

עם עלותו ארצה נתקבל אברהם קוזובסקי כמורה בבית־הספר לדוגמא שבתל־אביב. הוא התמסר, במיוחד, לכיתות א' וב'. הרבה מורים באו לשמוע את שעוריו, כדי לעמוד על שיטתו הפדגוגית, שהצטינה במקוריות ובידיעה רבה את נפש הילד.

בבית־ספר זה הורה שנה אחת בלבד. אחר־כך עבר לבית־הספר המעורב בנוה־צדק, שמנהלו היה המורה גולני. בד־בבד עם ההוראה נתן קוזובסקי דעתו על הוצאת ספרות פדגוגית, וביחד עם ש. בס החל לערוך את „פסיעות", חוברת לשאלות החינוך וההוראה בכיתות הנמוכות. החוברת הראשונה הופיעה באלול תרפ"ו. בחוברת ב' (כרך ב') מאייר תרצ"א הודפס שיר ילדים של קוזובסקי בשם „עפיפון" שמ. רבינוביץ חיבר לו את המוסיקה.

בחוברת א' (כרך ב') משבט תרצ"א הופיע שירו „הגמל", שנחום נרדי חיבר לו את התווים. השיר הזה היה נפוץ מאוד בפי החלוצים שבשנות העשרים. הוא מבטא את הבנייה הגדולה בתל־אביב, שבימים ההם חל בה המעבר מעיירה לכרך גדול. את השיר הזה שרו באותה התלהבות, ששרו בשעתו את שיר הלכת „חושו אחים, חושו" לפינס ו„יה־חי־לי־לי" מאת בר־נש.

מלבד שירים כתב קוזובסקי גם מחזה לילדים בשלוש מערכות בשם ה„מצנפת" (מתנת־אם), שהוצג פעמים אחדות באולם התא"י שבשדרות רוטשילד בתל־אביב להנאתם הרבה של הילדים. המורה מלר, שעבדה יחד עם קוזובסקי, הציגה את המחזה בבית־הספר ה„כרמל".

קוזובסקי החל לאסוף חומר לכתיבת חיבור מקיף על חינוך ילדי הגן ובית־הספר

העממי, אך הדבר לא נסתייע בידו, כי מן השמים עכבוהו. בחופש של שנת הלימודים 1932 עלה לירושלים להשתטח על קבר אביו ומשם פנה לאחד מבתי־ההבראה שבבית־הכרם. הוא לקה בצינה וחלה בדלקת ריאות אנושה. מיד הבהילוהו לבית־החולים „ביקור חולים" שבירושלים, שם הוציא נשמתו כעבור ימים אחדים.

מות קוזובסקי היכה גלים ברחבי התנועה העברית בפולין. ב„דבר המורה", עתון הסתדרות המורים והגננות העבריים בפולין, מחודש מאי 1933, קשר עליו רפאל גוטמן דברי הספד נרגשים מאוד.

מקום מיוחד במשפחת קוזובסקי תופסת הבת חנה. שמורה לה זכות ראשונים. היא עלתה ארצה בשנת 1912 — הנערה היחידה שעלתה מציחנוביץ בימים ההם. חנה גודלה וחונכה מנעוריה על תרבות ישראל בבית אביה. היא דבקה בשפה העברית, ואם כי למדה עברית בתנאי מחתרת, משל בחור־ישיבה המחזיק בבית־המדרש ספרי מינות, בכל זאת רכשה ידיעה רחבה בשפה ובספרות העברית החדשה.

עוד בילדותה היתה מקשיבה לשעורי אביה לתלמידיו. היא נמשכה אחר מאור־פניו ושעות רבות מהיום היתה שרויה במחיצתו באוירה של אצילות רוח. התענינותה בתורה ודעת הסבה קורת־רוח לאביה, והוא הרשה לה להשתתף כ„אקסטרנית" בשעורי משנה וגמרא שנתן לתלמידיו.

בשלהי המאה הי"ט הגיע לציחנוביץ מורה משכיל בשם טשרנוביץ. אצלו למדה חנה יסודות הלשון העברית ודקדוקה וכן תולדות־ישראל. בין ספרי העזר שהשתמשו בהם אז היה „אמן פדגוג" למאפו. אצל מורה זה למדה חנה עד שנתה ה־13. כשבגרה החלה לבקר אצל משה־דוד הלר, שחזר מה„ישיבה" והחל לעסוק בהוראת השפה העברית ודקדוקה. אצלו מצאה הרבה ספרים עבריים בשיר ופרוזה, מהם קראה במיוחד בשירי ביאליק וטשרניחובסקי.

הספרות העברית החדשה חשפה לנגד עיניה את חוסר התוחלת ואזלת ידנו בארצות הגולה ואת התהום הפעורה לרגלינו בדרכי נכר. בודדה לנפשה חלמה בהקיץ על מולדת לעם. כשהגיע לציחנוביץ מורה צעיר בשם ובמן בדרכו לארץ־ישראל והתעכב, לפי בקשת משה־דוד הלר, לעזור לו בהוראה ב„חדר המתוקן", היתה חנה מזדמנת לחברת שני מורים אלה, והשיחות נסבו על תחית השפה העברית, על גאולת העם והארץ ועל תפקיד הנוער העברי.

בשנת 1911 גמלה בלבה החלטה לעזוב את הבית ולהגיע לחופי הארץ, אך היא חזרה בה, כי צער אביה נגע ללבה. כעבור שנה, בשנת 1912, החליטה לעלות ויהי מה. וכך יצאה חנה לדרכה יחידה, בודדה, ללא כל ארגון מאחוריה וללא לווי קרוב־משפחה. מטענה היחיד היה רצונה החזק להגשים את שאיפתה. אחרי נסיעה שארכה כ־30 שעות הגיעה לאודיסה. שם נפגשה עם כמה צעירים, שחיכו לאניה המפליגה עם צלינים ומיטען

יעקב וחנה ובמן בשנת 1912
Yaacov and Chana Webman in 1912

כללי. באניה זו — שמה היה „קורנילוב" — לא היה סידור מיוחד לנוסעים, פרט לשלוש־ארבע איצטבאות, האחת על גבי חברתה.

חבורת הצעירים הסתדרה על הרצפה. איתרע מזלם, האניה התעכבה בקושטא והמסע ארך כחודש ימים. בחבורה זו נמצאו גם כמה חוזרים ארצה, ומפיהם שמעה חנה על המתרחש בארץ. במחיצתם החלה לדבר עברית בהברה הספרדית.

כשהגיעה האניה לחוף יפו — היה זה בהתחלת שנת 1912 — קיבלו את פני העולים שפרינצק ולופבן ז"ל מטעם מחלקת העליה של „הפועל הצעיר". תחנתה הראשונה של חנה בארץ היתה „הוטל חיים־ברוך" — אכסניה עממית בבית קטן באחת הסמטאות ביפו, דרכה עברו, כמעט, כל אנשי העליה השניה.

חנה לא שהתה במקום זה זמן רב, כי מיד סדרו אותה אצל הגננת תמימה סוכובולסקי. הבית, בו התגוררה תמימה, שכן ברחוב נחלת־בנימין שבתל־אביב. היה זה בית קטן ברחוב קטן, אך שימש כמרכז חברתי ותרבותי. שם פגשה לראשונה את הסופר ר' בנימין, ישי אדלר (מורה בבית־הספר לבנות וסופר), י. לופבן, מעורכי „הפועל הצעיר" וכן כמה ממורי גימנסיה „הרצליה".

בימים ההם עלו הרבה צעירות וצעירים מלאי־התלהבות לבנות ולהיבנות בארץ,

אך הם נתקלו במציאות קשה ומרה: חוסר־עבודה ויחס עוין של נותני־העבודה לפועל העברי. רבים ירדו מהארץ אכולי אכזבה ויאוש, ומכל 10 עולים נשארו 2—3 בלבד. גם בן ציחנוביץ, שעלה ארצה בזמן אחד עם חנה, לא התאקלם בארץ וכעבור זמן מה ירד לארצות־הברית.

מתל־אביב עברה חנה לרחובות, שם התרכזו ממיטב המשכילים של העליה השניה וממעצבי תנועת העבודה. בשנה הראשונה לעליתה ארצה באה חנה בברית־נשואין עם מר יעקב ובמן, שבשנת תרס״ח (1908) הורה ב„הדר המתוקן״ שבציחנוביץ, ועלה ארצה בשנת תרס״ט (1909). טכס הנשואין נערך בבאר־טוביה והשושבינים היו דוד זכאי, שמואל יבניאלי ודוד רמז. ליל כלולותיה היה לחנה חוויה גדולה מאוד, כי היא זכתה לחופה, ללא הסיוט של חתונת קיילע אחותה.

אחרי נשואיה — היה זה בשלהי שנת תרע״ג (1913), קבלה חנה חופש וירדה עם בעלה לציחנוביץ, להיפגש עם המשפחה. ההורים קבלוה בשמחה, וניכר היה בר׳ מנדל שהשלים עם העובדה שבתו דרה בארץ בכפיפה אחת עם מינים ואפיקורסים ששם „הויה״ נמחק מלבם. היתה לו קורת־רוח, בראותו שה„כתובה״ חתומה בחתימת עדים כדת וכדין ומאושרת ע״י הרב קוק זצ״ל — אם כי היתה תרעומת בלבו על הרב קוק שכתב, כי ריקוד בחורים ובתולות על אדמת הקודש יפה כוחו בהעלאת ניצוצות של קדושה משל תפילת מנחה על אדמת נכר.

גם האדוקים האחרים שבעיירה התיחסו בכבוד לחנה. יתכן, שזע ונע משהו בלבם. אם גדול בתורה וביראת־שמים כרב קוק יושב בארץ, משמע, שקדושתה לא נפגמה ע״י „פורצי הגדר״ למיניהם. העובדה, שרב מנדל שינה את יחסו לארץ־ישראל החדשה, מסתברת בכך, שהוא הסכים לשלוח עם חנה את בתו הקטנה חיה ולווה אותן כברת־דרך בצאתן ארצה. בקשתו היחידה היתה, שהן תשמורנה, עד כמה שאפשר, על הדברים שבין אדם למקום, כי דברים שבין אדם לחברו בטוח היה שהן מקימות אותם במילואם.

משה־דוד הלר ערך לחנה מסיבה פומבית. עיניו זלגו דמעות מרוב שמחה והתרגשות, כי הנה זכה וחלום חייו התגשם: הנוער העברי מתחיל לעלות ארצה. הוא כינס בביתו את הנוער הציוני, וחנה מסרה דרישת שלום מהארץ. היא ספרה על המושבות, הערים, תנועת העבודה, „השומר״ וכו׳. עצם הופעתה בעיירה עוררה התפעלות והתלהבות. היא בקרה בעיירות הסמוכות בריינסק, בודקי וסוקולוב. בכל מקום יצרה אוירה של הערצה. היא הפיחה בלב הצעירות והצעירים שבעיירות אלו רוח אמונה בתחית הארץ, ורבים מהם עלו אחר־כך ארצה ובחלקם נשארו והתאקלמו בה.

חדשיים בלתה חנה עם בעלה בציחנוביץ וחזרה לבאר־טוביה. הימים היו ערב מלחמת־העולם הראשונה והמצב בארץ היה חמור. עם תקיעת היתד למושב הראשון בעמק יזרעאל, הוא נהלל, בשנת תרפ״א (1921), עברה חנה עם משפחתה לשם. כל השטח, עליו נמצא כיום נהלל, היה מוצף מים, ביצות, קדחת ושממה. שום ישוב לא נראה בסביבה,

פרט לכמה אריסים ערביים, שישבו על הגבעות מסביב וגם אלה אכולי־קדחת ונפוחי־כרס היו.

ראשוני נהלל נטו את אהליהם זמנית על קטע מהרי נצרת, סמוך לכביש חיפה־נצרת, המשקיף על העמק. למרות אזהרות ועדות שונות של עסקני הישוב ורופאים מפני סכנת הישיבה במקום — לא נבהלו המתישבים. במשך הזמן גברו על הקשיים. חנה זכתה לראות בנים ובני־בנים, שבחלקם ממשיכים בחקלאות ובחלקם פזורים על פני הארץ בתפקידים שונים.

אלה תולדות משפחת קוזובסקי על שלושת דורותיה. משפחה, שהיתה מושרשת במסורת אבות בעיירה יהודית בארצות הצפון וצמרתה בפאתי מזרח, בארץ־אבות. מבעד לערפלי העבר עלתה לעינינו העיירה במאבקי הדורות בין האבות שומרי החומות, הדבקים בעברם לבין הבנים, פורצי הגדרות, שעיניהם לעתיד.

אפרים־אליהו ריבאק ז״ל

וויבטיקע געשטאלטן אין אונזער שטעטל

(הרב יעקב־לייב העלער, הרב אליהו־ברוך קאמאי און רב דוד קאמין)

ווען כ׳טראַכט וועגן אַ רב, קומט מיר אַרויף אויפן געדאַנק צום סאַמע ערשטן דער דעמאָלסדיקער ציעכאַנאָוויעצער רב הגאון והצדיק ר׳ יעקב־לייב העלער זצ״ל, וועל־כער איז שוין געווען אין די ניינציקער, ווען איך בין נאָך געווען אַ יינגעלע פון 8—9 יאָר.

ר׳ יעקב־לייב איז געווען אַ שם־דבר מיט זיין חריפות, בקיאות און צדקות, און פון אַלע זייטן האָט מען זיך געווענדעט צו אים מיט שאלות ותשובות, ווי צו איינעם פון די באַרימטע גאוני־הדור. דערצו נאָך איז ער קעגן זיין ווילן מפורסם געוואָרן אַלס צדיק און בעל־מופת, הגם זיין שיטה איז נישט געווען קיין חסיד׳ישע. ער האָט נישט געפראַוועט קיין טישן, נישט אָנגענומען קיין קוויטלעך מיט פדיונות, געווען גאָר אין אמת׳ן זין פון וואָרט אַ מתנגד, געדאַוונט נוסח אשכנז, בהסכם מיטן ווילנער גאונ׳ס דרך. ער האָט באַלאַנגט צו דער פלעיאַדע רבנים, יינגערע פון אים, ווי ר׳ יצחק־אלחנן קאָוונער, ר׳ יאשע־בער בריסקער, ר׳ ליפעלע ביאַליסטאָקער, ר׳ אליהו־חיים לאָדזשער און ר׳ שמואל מאָהילעווער.

דער רב איז געווען קינדערלאָז. האָט די רביצין אַריינגענומען אָרעמע טעכטער פון דער משפחה און אַנדערע יתומות, אַזוי גוט ווי תלמידים, וועלכע דער רב האָט מגדל געווען לתורה, לחופה ולמעשים טובים. סיי די קרובים, סיי די פרעמדע, וואָס זיינען אויפגעהאַלטן געוואָרן אין רב׳ס הויז, האָט מען גערופן פו״פ (פלוני ופלוני) דעם רב׳ס.

זייער לעבנס־ציל איז געווען מגדל צו זיין אַנדערע קינדער, און נאָך 120 יאָר זאָלן סיי זיינע, סיי אירע קרובים, זיין גלייכבאַרעכטיקטע יורשים. די רביצין איז געשטאָרבן עטלעכע יאָר פריער. ר׳ יעקב־לייב, וועלכער איז געווען בשעת כ׳האָב אים געקענט, נידריק און מאָגער, איז נפטר געוואָרן אין די טיפע ניינציקער.

נאָך זיין פטירה האָט מען אָנגענומען אַלס מרא־דאתרא דעם באַוווסטן גאון ר׳ אליהו־ברוך קאמאי, רב פון וועקשנע, קאָוונער גובערניע, וועלכער איז דערנאָך געוואָרן דער ראש־ישיבה פון דער באַרימטער דאמירער ישיבה.

כ׳געדענק דעם גרויסאַרטיקן קבלת פנים, וואָס איז איינגעאָרדנט געוואָרן פאַר ר׳ אליהו־ברוך קאמאי. עטלעכע צענדליק רבנים פון אַנדערע מקומות זענען געקומען צו אונז אין שטעטל צו באַטייליקן זיך, צוזאַמען מיט די שיינע בעלי־בתים פון שטעטל

און דער סביבה, אין דער אויפנאַמע. זיי זענען אַרויסגעפאָרן אין קאַרעטעס צו דער סטאַנציע טשיזשעוו. אנדערע זענען געקומען אין וועגענער און נאָך אַנדערע זענען, אַפילו, געגאַנגען צופוס. עטלעכע וויאָרסט פאַרן שטעטל האָט מען אויסגעשפּאַנט די פערד פון דער קאַרעטע, ווו ס'האָבן זיך געפונען דער רב מיט די אַנדערע רבנים־געסט, און יידן האָבן געשלעפּט די קאַרעטע און געשריגן: „פנו דרך! פנו דרך!" און „ברוך הבא!" ס'האָבן אויך געשפּילט כלי־זמר פון אונזער שטעטל און די אַרומיקע שטעטלעך, און די אַלגעמיינע פרייד איז געווען אומבאַשרייבלעך.

די יידן האָבן שוין געזאָרגט אַז די דירה ביי איטשקע ראָזענבלום, ווו ס'האָט געוווינט דער פריערדיקער רב, זאָל פאַרגרעסערט ווערן. די דירה, ווו ס'האָט זיך אויך געפונען אַ שולכל אין הויף, איז אויסגעמעבלירט געוואָרן פאַרן נייעם רב. אַזוי האָבן יידן אויפגענומען אַ נייעם רב אין שטעטל.

מיר האָבן זוכה געווען אַז ר' אליהו־ברוך קאַמאַי זאָל לערנען דעם דף יומי מיט חברה ש"ס. ער האָט אויך געלערנט מיט עטלעכע אויסגעצייכנטע בחורים ביי זיך אין הויז, כעלות הבוקר, גמרא ופוסקים, שלא על־מנת לקבל פרס. איך באַטראַכט עס אַלס זכיה צו האָבן געווען צווישן די דאָזיקע בחורים.

אונזער שטעטל האָט געהאַט אויך אַ צווייטע אויסנאַם־פּערזענלעכקייט מיטן נאָמען ר' דוד קאַמין, וועלכער איז געווען חזן, שוחט און מוהל. ער איז געווען הויך, מיט ברייטע פּלייצעס, אַ הדרת פנים מיט אַ בכבוד'יקער באָרד, וואָס האָט זיך געטיילט אין מיטן, ברייט און צעקעמט, אַ בעל־נגינה, אַ בעל־עברי, אַ מתיקות'דיקע שטימע. ער האָט אויך געהאַט אַ גוטן כאָר. מ'פלעגט אים קומען הערן פון אַלע בתי־מדרשים, אַלעמאָל ווען ער האָט געדאַוונט, ובפרט ימים נוראים. אַפילו מיליטערישע שררות און הויכע ציווילע באַאַמטע פלעגן אים קומען הערן און אויסגעדריקט זייער באַגייסטערונג פאַרן קאַנטאָר, ווי זיי זאָלן הערן אַ אָפּערע קאָמפּאָזיציע. אין דעם האָבן די שררות באַוויזן זייער טאָלעראַנץ און, אַפילו, פריצים האָבן פאַרבויגן זייער כבוד, כדי צו ווייזן זיך ליבעראַל.

ס'זענען שוין אויך געווען געוויסע יודעי הכל'ס אָדער פאַבריצירער פון סודות, וועלכע האָבן מגלה געווען אַז דער אַלטער פּאָלקאָווניק, מיט זיינע בכבוד'יקע פראַנץ־יאָזעף באַקן־באָרד, וועלכער האָט זיך געקוויקט מיט ר' דוד'ס זינגען, איז גאָר געווען פון די קאַנטאָניסטן. ער האָט דעריבער אונטערגעברומט ווען ער האָט געהערט „כל־נדרי", אָדער אַנדערע תפילות.

מחמת דעם וואָס ר' דוד איז געווען אונזערער אַ שכן און זייער אַ געטרייער פריינד פון אונזער משפחה, קאָן איך פאַרצייכענען אייניקע פּרטים פון זיין לעבן. ער איז אויך געווען קינדערלאָז, פאַרמעגלעך, אַ גרויסער נדבן און בעל־צדקה. ער פלעגט פאַראיבל האָבן ווען מ'האָט אים ניט מהנה געווען צו מאַכן אַ פיינעם „הרחמן" ביי אַ ברית. פאַר

מל׳ע זיין קינדער האָט ער גאָרנישט גערעכנט, און עס געטאָן ווי אַ מצווה. ביי אָרעמע האָט ער, אַפילו, געמאַכט דעם ברית אויף זיינע קאָסטן. ער פלעגט אויך העלפן אָרעמע יולדות.

די רביצין איז אויך געווען אַ זעלטן גוט־הארציקע פרוי און אַ יפת־תואר. אין זייער הויז איז שטענדיק איינגעשטאַנען אַ צאָל אָרעמע יינגלעך, וועלכע האָבן געקראָגן פון אַלעס בעסטע. אויך פאַרמעגלעכע בחורים, וועלכע זענען געווען באַגאַבט מיט שיינע שטימען, האָבן געפונען ביי זיי אַ היים.

ווען כ׳האָב פאַרלאָזן דאָס שטעטל איז ר׳ דוד נאָך געווען אין זיינע בליענדיקע מיטעלע יאָרן און ער איז געווען אַ אייגנטימער פון אַ מויערל אויף דער קאָוואַלסקער גאַס. אויסער זיין באַרוף איז ער צייטנווייז געווען דער רבי פון חברה ש״ס. מיט יאָרן שפּעטער, נאָכדעם ווי די חזנטע איז געשטאָרבן, איז ר׳ דוד אַוועק קיין ארץ־ישראל. אין יאָר 1912. ער האָט אָנגעשריבן אַ חיבור וועגן שחיטה „בית דוד״, וואָס איז שטאַרק גערימט געוואָרן פון די לומדים.

הרב אביעזר ציצוביץ
(חבר הרבנות הראשית תל־אביב — יפו)

הרב יהודה החנוכי זצ״ל

הרב יהודה החנוכי
Rabbi Yehuda Achnohi

קשה לתאר את מרן הרב הגאון, רבי יהודה החנוכי במ־לוא היקפו, כי אחד מגדולי הדור היה בתורה, בדעת ובדרך־ארץ; אך אשתדל לשרטט אי־אלה קוים מדמותו הנעלה ומאישיותו הכבודה.

הרב החנוכי נולד בשנת 1857, בברסטוביצי שעל־יד גרודנו. עוד בנערותו ניכרו בו כשרונות גאוניים והיה מפורסם בשם ה„עילוי מברס־טוביצה״. לאחר נשואיו את הרבנית צפורה, בת הנגיד ר׳ מנשה מרקוס בעיר סוקול שעל־יד ביאַליסטוק, ישב כעשר שנים בבית חותנו ולמד בש־קידה רבה. שם רכש את תור־תו ונעשה בקי נפלא בכל התלמוד והפוסקים. אבל, הוא היה סיני ועוקר הרים גם יחד, כי מלבד בקיאותו בעל־פה בש״ס ופוסקים היה גם חריף מאוד וידע לצלול במים האדירים שבים התלמוד ולחדש חידושים נפלאים בהלכה ובאגדה.

אמרו חז״ל: „אהב את המלאכה ושנא את הרבנות״. רבי החנוכי, למרות שהיה ראוי לשמש בתואר רב ואב״ד בכל המובנים, לא רצה לקבל מישרת רבנות, ורק לאחר הפצרות מרובות, הוא ניאות לכהן כרב בציחנוביץ. ואמנם, עם הכנסו לתפקיד הראוי לו, הלך שמו הטוב לפניו ורכש לו עמדה חשובה בעולם הרבנות כאחד מגדולי התורה,

מלבד גדולתו בתורה, היה איש אשכולות, חכם ונבון בהיקף גדול. הוא הכיר את העולם ובעיותיו, הליכות בני־אדם ועסקיהם, ולכן היו פונים אליו מקרוב ומרחוק לשמוע את דעתו בענינים מסובכים וגם להתדיין לפניו בעניני ממונות שבין איש לרעהו ולשבת בבירורים בענינים של משקל רב, שהיו צריכים להכרעה — לזכות, לחייב ולפשר. והוא, בשכלו הישר והבהיר ובתפיסתו המהירה הצליח הרבה בשטח זה. בענינים כאלה ישב יחד הרבה פעמים עם הגאון רב אליהו־ברוך קאמאי, האב״ד של ציחנוביץ ב„עיר הישנה״. גם הגאון שבדור הרב חיים סולובייצ׳יק, רבה של בריסק, הזמין את הרב החנוכי לשבת אתו בדיני תורה של דברים גדולים, בלתי רגילים.

חז״ל אמרו: „צורבא מרבנן דאיכא במתא, כל מילי דמתא עליה רמיא״ (תלמיד־חכם השוהה בעיר, כל עיסקי העיר מוטלים עליו). הרב החנוכי היה אדם מעורב בין הבריות וידע כל דבר גדול וקטן שנעשה בעיירה והביע את דעתו — דעת תורה ודעת דרך־ארץ. הליכותיו עם בני־עיירתו היו בנועם ועניוות והיה מקבל כל אדם, אפילו, הפשוט שבפשוטים, בסבר פנים יפות ודבר עם כל אדם בענינים שעמדו על הפרק כשווה עם שווים. השפעה גדולה היתה לו, במיוחד, על „עמך״ שבעיירה. תמיד עמד לצידם של פשוטי־עם והיה מקרבם ומעודדם, שירגישו עצמם גם־הם כבעלי־בתים שבעיירה וישתתפו בהנהלת הקהילה ומוסדותיה. גם בצורתו החיצונית ומראהו הנאה והעדין עשה רושם על בני־אדם, ודבריו היו נשמעים בכל החוגים.

תענוג גדול היה לשמוע את השיחות־חולין שלו שנאמרו בבדיחותא, בשנינות ובטעם רב. בכל שיחה ידע לשבץ אמרות נאות של גדולי־הדור וחכמיו, בתוספת נופך משלו. מובן מאליו, שבעניני פוליטיקה בעולם ובמדינה ובפרט, בזמן המלחמה, היה הוא ראש־המדברים וידע פרק באיסטרטגיה ובדיפלומטיה, ובכל השטחים והמקרים שארעו חיוה את דעתו לבאים אליו כדרכו — בחריפות ובהעמקה רבה.

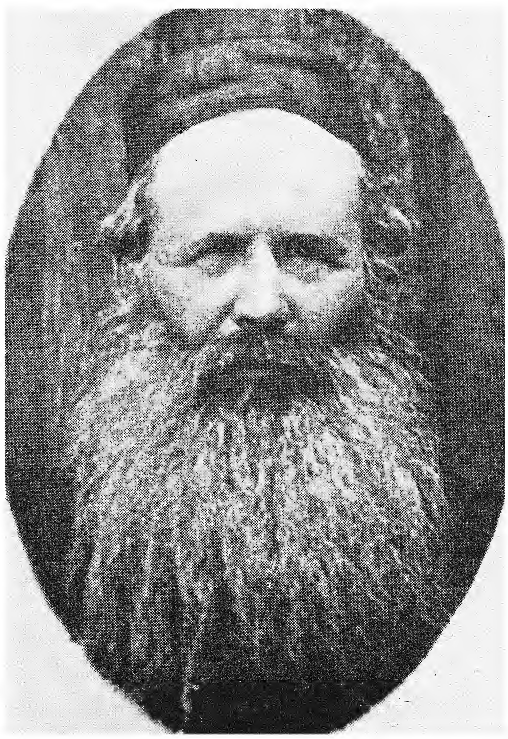
אף שהיה מוכרח להפריש חלק מזמנו לתפקיד הרבנות, הקדיש את עיקר שעותיו הפנויות ללימוד ועיון בש״ס ופוסקים. בבחרותי הוזמנתי אליו לעתים תכופות, כדי להציע לפניו איזו קושיא בתלמוד ולפלפל בחידושי־תורה. גם הוא הירצה לפני, בכל פעם, את חידושיו בש״ס וב„שולחן ערוך״ והיה מעלה את דבריו על הכתב. אולם, לצערנו הגדול, נשרפו כתבי־חידושיו יחד עם כל ספריו בזמן מלחמת העולם הראשונה, עת הקוזקים שרפו את העיירה.

ציחנוביץ היתה עיירה, והרב החנוכי ראוי היה להיות רב ומנהיג באחת הערים הגדולות בישראל. אולם, הוא דחה כמה הזמנות של קהילות גדולות שרצו למנות אותו כרב בעירן, והוא נשאר עד יומו האחרון בעיירה שאיוה למושב לו — בציחנוביץ. גם בזמן מלחמת העולם הראשונה, כשהרבה רבנים עזבו את הקהילות ונמלטו לרוסיה, גמר הרב החנוכי אומר שלא לעזוב את המקום וסבל יחד עם אנשי העיירה.

הרב יהודה החנוכי שימש ברבנות בציחנוביץ 37 שנים. הוא נפטר אחרי מחלה בגיל 66 שנה, בשנת תרפ״ג (1923).

הרב אביעזר ציצוביץ
(חבר הרבנות הראשית תל־אביב — יפו)

הרב שניאור־זלמן שניאורסון זצ"ל

הרב שניאור־זלמן שניאורסון
Rabbi Shneyur Zalman Shneyerson

בבואי לכתוב דברי זכרון על הרב שניאור־זלמן שניאורסון זצ"ל אב"ד דציחנוביץ, „אַלט־שטאָט", ברצוני לציין, שלצערי לא זכיתי להיות זמן ניכר במחיצתו, ולכן לא אוכל להציגו במלוא קומתו והדרו ולספר מתולדות חייו ומאורעותיו בעבודתו בקודש כרב העיירה, כפי שראוי לכתוב על רב גדול כזה. הורי זצ"ל התגוררו ב„ניי־שטאָט", ואני למדתי בצעירותי ב„ישיבות" שמחוץ למגורי הורי, ורק זמן קצר שהיתי, לסרוגין, בציחנוביץ. לכן, אתאר רק אפס קצהו של הרב ואזכיר מה שידוע לי.

הרב שניאורסון נולד בסלונים. נשא אשה ממשפחת רבנים, את הרבנית חנה־יענטע לבית איידלמן בעיר רובזוויץ', מחוז ברנוביץ'. ראשית כהונתו ברבנות היתה העיירה קרקונובה שבליטא. בשנת תר"ס (1900) נתמנה כאב"ד ב„אַלט־שטאָט" דציחנוביץ, במקומו של הרב רבי אליהו־ברוך קאמאי זצ"ל, שעזב את ציחנוביץ בשנת תרנ"ט (1899) והלך לעיר מיר לכהן שם כרב ואב"ד וכראש המתיבתא (ה„ישיבה") הגדולה שבעיר זו.

התמנותו של הרב שניאורסון לרב בציחנוביץ במקומו של הרב קאמאי היתה

נחשבת אז כהשגת עמדה חשובה ברבנות. קהילת ציחנוביץ היתה קהילה עתיקה ובה ישבו על כסא הרבנות רבנים גדולי־עולם. היו הרבה מועמדים לרבנות זו, אולם הרב שניאורסון זכה למינוי זה, יען כי שמו הלך לפניו כרב מובהק, גדול בתורה ונואם עממי בחסד עליון, ומלבד זה היה איש־אשכולות שכתב התורה והרבנות הולמתו. הוא ידע פרק בנימוסין ודרך־ארץ ובהנהגת רבנות בעיירה בעלת שכבות וחוגים שונים. הוא היה מקובל מאוד על הבריות. בעל מידות תרומיות. איש בעל־צורה נאה מאוד, כולו מעורר הערצה וכבוד לכל מי שבא אתו במגע. היה גם עסקן־ציבור וכל עניני־העיירה היו מוטלים עליו.

חז״ל אמרו: „על שלושה דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים״. עולמו של הרב שניאורסון עמד על שלושה דברים אלה. הוא היה גאון בתורה. כל ימיו למד בהתמדה גדולה ובמסירות־נפש. אפילו, בזמן שהיה חולה לא פסק פומיה מגירסא. בשכלו הישר היה מחדש חידושים בים־התלמוד, בהלכה ובאגדה, וגם לימד אחרים. היה מרביץ תורה ברבים. מגיד שעורים בקביעות לפני בעלי־בתים הלומדים בבית־המדרש בשעות קבועות גמרא, רש״י ותוספות. הוא ניחן בכוח הסברה גדול. כמו־כן היה פעיל מאוד בתלמוד־תורה וב„ישיבה״ שבציחנוביץ.

בעבודת השם היה משפיע בדרשותיו ונאומיו היפים, שנאמרו בהגיון ולפי רוח הזמן לפני קהל גדול, שזרם בהמוניו לבית־הכנסת לשמוע דרשת הרב בזמנים קבועים ובכל הזדמנות שהשעה היתה צריכה לכך. ידוע, שהרב שניאורסון היה בשטח הדרוש והנאום אחד מהגדולים. הוא היה מלהיב את הלבבות והורה לעם דרכי התורה. הוא פעל רבות למניעת חילול שבת בעיירה וכן לחיזוק מוסדות התורה והמוסדות הסוציאליים בציחנוביץ.

בגמילות חסדים, לא היה הרב שניאורסון מסתפק בזה שהשפיע על הקהל, שיקיים את המצוות שבין אדם לחברו, אלא גם הראה דוגמא משלו, שהתמסר כולו למצווה זו והיה גומל חסד לכל נצרך. מי שמטה ידו, או קרהו אסון, היה הרב עוזר לו ב„מתן בסתר״ ובהלוואות כסף. הוא ייסד, גם, קופה של גמילות־חסדים, כדי לתמוך ולעזור לכל הפונה אליו ולכל מי שהיה יודע שהוא זקוק לעזרה.

בהנהלת דיני תורה שבין אדם לחברו היה הרב שניאורסון מפורסם בשיקוליו המתונים והישרים. הוא היה יורד לעומקא דדינא (לעומק הדין), אחרי שמעו את טענות הבעלי־דינים והחלטתו היתה סבירה ומקובלת על שני הצדדים. בזה עשה שלום בין בעלי־הדינים, שקבלו את פסק־הדין של הרב כמשפט צדק שאין לערער עליו.

ביתו היה פתוח לרווחה. תמיד נמצאו אנשים בבית הרב. מי שבא לשאול עצה מפיו, מי שבא לבקש עזרה, מי שבא לשאול שאלה בעניני טהרה, או בעניני איסור והיתר. באו גם שו״בים עם שאלותיהם. נתקיימו בביתו ישיבות של עסקנים וראשי־הקהל והיו גם ביקורים של רבנים ותלמידי־חכמים, בחורי־ישיבות, שבאו לרב לישא וליתן בדברי־תורה.

על השולחן שבחדר הקבלה היה מונח תמיד ספר גדול ועבה מאוד, מכורך יפה,

כתוב בכתב ידו המצוין של הרב, כתב נקי וברור. בספר הזה כתב הרב הרבה חידושי־תורה על הש"ס, שאלות ותשובות להלכה למעשה וגם דרשות בדברי חז"ל.

כשבאו תלמידי־חכמים לביתו לדבר עמו בדברי־תורה על ענינים שונים, היה הרב פותח את הספר העבה ומראה מה שכתוב שם בענין הנדון ותמיד מצא קשר יפה בין המדובר ובין מה שנמצא מחידושיו בספר.

הספר היה מוכן לדפוס, אולם מחוסר כסף לא יצא לאור. לבד הספר הזה כתב הרב עוד ספרים, שהיו מוכנים לדפוס. אחד מהם נמצא אצל נכדתו רחל. בספר זה יש הרבה ענינים שכתב הרב בצעירותו בשבתו בעיר רובזוויץ.

הרב סבל מאוד בשנים שלפני מלחמת העולם הראשונה ממחלות שונות. בתחילת המלחמה, כשהצבא הרוסי נסוג מציחנוביץ והקוזקים שרפו את העיירה, ברחו הרבה יהודים לרוסיה וגם הרב שניאורסון הלך עמהם. אחרי המלחמה, כשחזר הרב לעיירתו, לא מצא דירה כראוי והיה דר בביקתה צרה. פעם, ביקרתי בביתו ושאלתיו לשלום בריאותו ואמר לי, שהוא מרגיש עצמו בטוב, יען כי בהיותו ברוסיה בזמן המלחמה לא היה מה לאכול ואכל רק פת שחורה ומעט ירקות ופירות, ומזה הוא הבריא ממחלותיו ומרגיש את עצמו מאושר, אפילו, בדירה הקטנה הזאת.

הוא נפטר בורשה בכ"ד בסיון שנת תרפ"ח והובל למנוחת כבוד לציחנוביץ. בדרך יצאו אנשי העיירות לקראת הנפטר וערכו לו לוויה גדולה והספידוהו כהלכה. גם בשעת הקבורה נשאו רבני הסביבה הספדים וספרו בשבחו וכבוד גדול עשו לו, כראוי לרב וצדיק גדול שכמותו.

חוה פרבר (צוקרניק)
(חיפה)

דמותו של סבי

(הרב שניאור־זלמן שניאורסון)

סבא!

דמותך עולה ומתקרבת אלי ממרחק של שנים. הנה אני רואה אותך יושב בכורסא הרחבה על־יד השולחן הארוך, לפניך גמרא פתוחה ואתה כה שקוע בה, עד שאינך מרגיש, כלל, בנכנס — והנכנס על בהונותיו יצעד, בשקט, בהסוס מה, כחושש שמא יפריע.

מאחוריך, לאורך ולגובה הקירות, ספרים, ספרים, ספרים לכל אשר תישא עיניך, רק התנור הרחב הבולט באמצע החדר ושני החלונות המסתכלים זה בזה מנתקים את שורת הספרים, היוצרים מסגרת כה טבעית לדמותך, למצחך הרם, למשקפיך היורדים עד קצה האף ולמבטך המתרומם מעל הספר ותוהה, ברגע הראשון, על הנכנס, כאילו נתק ממציאות אחרת, מהוי אחר. אך לאט־לאט מאירה בת־צחוק קלילה את פניך ומבט עיניך החם מרגיע ומעודד, וקולך הלבבי והשקט מזמין את הנכנס, ונוסף בו הרגשה טובה, הרגשה שהוא קרוא ורצוי, ואין בפני הרב כל בעיה אחרת, אלא בעיתך, דאגותיך, צערך או שמחתך.

דלת „בית־הדין" פתוחה תמיד וכן גם דלת הכניסה לבית. איני זוכרת מקרה, שדלת זו תהא סגורה אי־פעם. וככל שהקדמתי לפקוח את עיני בבוקר, הקדימוני תמיד ניגון הגמרא השקט והערב של סבא ואלומת האור שהציצה לעברי מהדלת הפתוחה לרוחה. רועה העדה ניצב על משמרתו! אל חשש! הרב כבר ער מזמן, הדלת פתוחה ואזנו קשובה.

יש ואני חושבת, ששני דברים אלה, ניגון הגמרא בהשכמת הבוקר והדלת הפתוחה, הם אשר חנכונו והם אשר נסכו בנו את השקט, והם אף אשר פתחו את לבותינו אנו, בני הבית, לקראת העולם, לקראת כל הנברא בצלם.

כל חיינו סובבו סביב הציר המרכזי — „בית־הדין". „קומי, בתי" — מעירה אותי אמא — „עוד מעט יבואו אנשים ל„בית־הדין".

„אל־נא תבכי, בתי, אנשים נמצאים ב„בית־הדין", „שחקו בחצר, בפינה השניה, ילדים, סבא ב„בית־הדין".

ומענין, הערות אלו לא הגבילונו, כלל וכלל. נדמה לי, שהם אשר חנכונו לראות את ענינינו הפרטיים בגדלם הטבעי — קטנים מאוד — לעומת עניני הכלל החשובים ודאגת הזולת.

„אל־נא נתן לענינים הקטנים לקבל ממדים גדולים, ילדי". וכמו במאמר־קסם

הפך ענין חמור זה פתאום לקטן, שאפשר למצוא לו פתרון, או בכלל לעבור עליו לסדר־היום.

„רבות הן הבעיות בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. החיים — שרשרת ארוכה של בעיות הם, והאדם נבחן בנכונותו, ברצונו ובחתירתו לפתור אותן".

זוכרת אני דברים אלה שנאמרו בשקט ובכובד־ראש, כשהבאתי נבוכה ואובדת עצות את בעיותי לפני סבא, בעיות שנראו לי קשות ומסובכות מדי לכוחותי הדלים.

והבית פתוח לרוחה. זה יוצא וזה בא. והבא בדמעות, יוצא מנוחם, והבא רוגז יוצא נרגע, והיריבים שעתה זה מוכנים היו איש את רעהו לבלוע — יוצאים מפויסים. „כן, רבי, אתה אמרת, וכן יהיה".

זכורתני, לא־פעם בקעו קולות־צעקה מ„בית־הדין", ואנו, הילדים, היינו מטים אוזן נדהמים, והנה נשמעת גערתו החזקה של הרב בלווי דפיקה על השולחן: „שייגעץ! דרך־ארץ!" והצועק, מבויש מוריד את ראשו: „סלח־נא, רבי, לא אוסיף עוד". והדיון נמשך, לפעמים, שעות על גבי שעות, טענות וטענות שכנגד. אלי! הרי כבר ספרו הכול בפעם האלף!

אך הרב מקשיב בענין, כאילו, בפעם הראשונה נאמרו הדברים. „ישיח האדם את לבו — יתבררו ויתלבנו הדברים", היה סבא עונה על הערותינו. ולא פעם ישלח את ה„בעלי־דבר" לבתיהם ויזמינם פעם שניה ושלישית, ומאוחר, מאוחר בלילה, עדיין יושב הרב והוגה בספריו, הנערמים אחד על השני על שולחנו הגדול — ובא הבוקר ופסק־הדין ניתן בשקט ובבטחון. דין־צדק נעשה! ובעלי־הדין מקבלים אותו ללא־ערעור, ללא־צל של פקפוק.

גאים היינו על הרב שלנו ובמיוחד כשבאו בעלי־דין ואחד מהם נוצרי, שהעדיף להשפט בפני הרב מאשר בפני בית־המשפט. גם הם, השכנים הנוצרים, ידעו שה„אדון הרב לא יעוות משפט"!

ואותן בעיות, קטנטנות, פעוטות — אך באותו רגע חשובות מאוד — חלמון של־ביצה ונקודת דם עליה, קורקבן של ברוז נקוד, סכין של־בשר שנקלעה לקערת חלב, שעורה שנמצאה, לא עלינו, בקדרת הבשר בחג הפסח... והאשה עומדת ורועדת: היכשיר הרב? או שמא יצווה להשליך לאשפה ביצה זו, או תרנגולת זו? והרב נושא את עיניו ומסתכל בה, באשה, ואל־נא אחטא כלפי זכרונך, סבא יקר, אנו, הילדים, חשדנו בך, שרק כלפינו נוהג אתה כבית שמאי, אך כלפי עלובי־החיים — תלמיד נאמן של בית־הלל אתה!

סבתא ואמא מעולם לא הביאו בעיות קטנות אלו לפני סבא. מלכתחילה ותרו, ובלווי אנחה זרקו אל הפח, אלא אם־כן היה זה אוז מפוטם, ואזי ביקשה אמא את אחת השכנות שתעמוד לה בעת צרתה, ולא פעם, באמת, נצל האוז... ובעיות רציניות, קשות, בעיות שבינו לבינה, מלוות דמעות, צער ועלבון (דיני גיטין הובאו אלינו מכל הסביבה).

הבית כולו אפוף היה אז צער ודאגה, כמי שחולה רציני מוטל בו. ואנו, הילדים,

נשלחנו מהבית באמתלא זו או אחרת, וסבתא ואמא לא אחת טיפלו באשה המתיפחת, המתעלפת, שחייה נהרסו ויאוש נשקף מעיניה.

מעולם לא ידענו, אנו הילדים, מה מתרחש ב„בית־הדין", מעולם לא העזנו לשאול. „קדושים הם רגשות האדם, כאבו וצערו, ואל למישהו לנגוע בהם!" אך עינינו לא פעם הוצפו דמעות לשמע התיפחות האשה והילדים, ולבותינו הקטנים דפקו וספגו את צער הזולת, ורצון עז מלאום להושיט עזרה, להרגיע, להציל, למחות את דמעות הצער ולתקן את העול, כפי שעושה זאת סבא.

באהבה אין־קץ הקפנו בימים אלה את סבא, אהבה שהתבטאה בשקט בו התהלכנו, בנכונות לכל קריאה ולכל שליחות שהוטלה עלינו, כי הרגשנו מה כואב לבו ומה רחוק הוא עתה מכל העולם ונתון כולו לצרה זו, שהתרגשה על משפחה בישראל. „תינוקות אלה מה חטאו? מדוע נגזר עליהם להיות יתומים, בעוד הוריהם בחיים"? וסבא מנסה להרגיע, להשלים... ומה מאושר הוא, ומה קורנות עיניו, כשגבר מבויש קמעה מופיע אחרי תקופה ומזמינו ל„ברית" — „כן, ודאי, אם ירצה השם אבוא, אשמח לבוא".

והאב המאושר גאה בנוכחות הרב, וסבא הוזר ומספר בבדיחות הדעת על המנות הכפולות שהוגשו לו. „אם לכל אורח חתיכת דג, הרי ברור — לרב יש להגיש שתיים, ואולי שלוש"? ואנו צוחקים ומשתתפים בשמחת סבא: שלום הבית הוחזר!

על דאגתו הרבה של סבא ליהודי השרוי בצרה יעיד המקרה הבא: היה בעיירתנו יהודי ש„התפרנס", לא עלינו, מגניבת סוסים. קרה המקרה ונגנב סוסו של עגלון יהודי עני ואביון, מטופל בילדים, ועל סוסו פרנסתו.

עם אור הבוקר הופיע העגלון האומלל: רבי, הושיעה! והרב מרגיעו: „בעזרת השם תימצא האבידה". והשמש יוצא דחוף להביא לפני הרב את מיודענו גונב הסוסים. סימן היה לו ליעקב אחי לפיו הכיר אם היתה ידו בגנבה זו, או לא. היאך? תשאלו. פשוט מאוד: חובש כובע קסקט היה אותו גנב. אם כפיו נקיות היו מפשע זה, היה נכנס לחדר־הרב כשכובעו מורם. אולם, אם מורד היה עד עיניו — סימן שלא עמד במבחן.

שפל־ברך, כובעו שמוט, נכנס היהודי ל„בית־הדין". הרב מברכו ומספר: „השמעת, ידידי, על האסון שקרה לר' פלוני העגלון? מסכן, עני מרוד, בקושי מוציא את לחמו, והנה אסון כזה — מטה לחמו נשבר. יש לעשות משהו למענו. אתה הרי מכיר את הגויים בסביבה, לכן קראתיך, עשה־נא כיכלתך ודאג, לכן, שימצאו את הסוס, ואלוהים ישלם לך על המצוה הגדולה שנפלה לידך". והגנב מרים כובעו מעל מצחו: „רבי! כדברך יהיה"! למחרת ניצב הסוס על־יד אבוסו, כרגיל.

בשבת פושט „בית־הדין" את צורתו החמורה ולובש צורה חגיגית. בניגוד לימות החול בהם בא סבא לחדר האוכל המשפחתי, עורכים בשבת את שולחן הדיונים הארוך לסעודה. מפה מבהיקה בלבנה, חלות, נרות דולקים, כלים נוצצים והבית מלא אור יקרות ושלוה נסוכה בו והדרת־קודש, ואנו יוצאים לקדם את פני סבא החוזר מבית־המדרש. אחרון יוצא הרב מבית־המדרש ואתו השמש ו„אורחיו", אך אנו, הילדים, לא

מותרים על סבא. בלילות השבת הוא שלנו, ואנו הולכים לצדו, אוחזים בידיו ומקשיבים לשיחה השקטה שהוא משוחח עם אורחיו.

סבתא ואמא לעולם אינן מופתעות ממספר האורחים שסבא מביא, כי זה מנהגו. בעלי־הבתים מזמינים, כל אחד, אורח לשבת, והיתר ויהא מספרם כאשר יהיה, אורחי הרב הם. השולחן ארוך וערוך והלב פתוח. גם מאכל ימצא, גם מבט מעודד וגם דברי תורה, ואם אתרע מזלו ועם־הארץ הוא האורח, גם אז קולחת השיחה בנחת והאורח משתתף בה תחילה בהיסוס כלשהו ואחר כאחד מבני־הבית.

ארוכה היא סעודת השבת: קידוש, זמירות, דברי־תורה וקצת דברי־חולין אתנו, הילדים, ולא אחת מתנמנם ילד על־יד השולחן, אך לעזבו ולשכב לישון — מי זה ירצה? ואמא מעבירה יד מלטפת על ראש הנרדם וסבא מבט מלטף, והילד מושכב במטתו כשעל פניו בת־צחוק מאושרת.

סבתא קפדנית היתה, ביחוד, בכל הנוגע לסעודת־שבת. כשהיה סבא פורס את החלות לאחר הקידוש, היה מעיר בהדגשה: „מה תפוחות ויפות החלות״! — אם חורות היו — או „כמה יפה אפויות החלות״ — אם נשרפו במקצת — פיצוי נאות לעוזרת אסנה (כנראה, שיבוש מהשם אסנת) על הערותיה האפשריות של סבתא.

זכורתני, היינו כבר גדולים, השתיכנו לתנועות־נוער והיינו חוזרים בלילות־שבת בשעה מאוחרת. חורף. שקט ברחוב, הבתים דוממים, רק השלג חורק תחת רגלינו, וקולותינו בהתלהבות השיחה מפריעים את הדממה.

והנה, אור מנצנץ מרחוק. „הרב לומד, הרב עוד ער״. ואנו מנמיכים את קולותינו, בשקט עוברים על פני ביתו. עינים מביעות כבוד והערצה מופנות לעבר החלון המואר ואנו מתפזרים איש לעברו.

ואם כבר בתנועות־נוער עסקינן, עולה בזכרוני שבת אחר־הצהרים. באחת מכיתות בית־הספר התאספו בני־נוער ועבר מי שעבר וראה — שומו שמים! — יושבים בגלוי־ראש וכותבים — כותבים בשבת! ורצים, כמובן, לספר לרב. והרב לובש בנחת את המעיל העליון ושואל: „ילדי ישראל? וכי אינכם טועים?״ ויוצא את הבית בשקט ופניו לעבר בית־הספר.

וברור, דיו הלחש „הרב הולך״! ובני־הנוער מתפזרים תוך רגע, כי איש לא יעז פניו בפני הרב ואיש לא ירצה להכאיב לו.

השמש שוקעת. דמדומי־ערב. שבת המלכה נפרדת בצער מבניה. הבית שוקע בצללים, נשמעת רק תפילתה החרישית של סבתא ליד החלון: „אלהי אברהם, יצחק ויעקב״... ואנו, הילדים, יושבים על ידה, מלאי צער בלתי נתפש. החושך גובר. כוכבים ראשונים מנצנצים ואמא נכנסת עם מנורה דולקת: שבוע טוב, אמא! שבוע טוב, ילדים! ואנו מתנערים כמתוך חלום, והנה גם סבא חוזר, מבדיל ברטט על הכוס ובצידוק הדין מקבל עליו עולו של שבוע, והחול כובש את מקום הקודש.

אהבנו לילות אלה. פרנסים וראשי־הקהל מוצאים שעה זו כשרה לשיחה ומתאספים בביתנו. אמא מגישה תה עם מעשי־מרקחת והשיחה ערה. רבים הם עניני הקהילה הקטנה וחשובים, והשיחה שזורה ספורים, ולסבא אוצר של „למה הדבר דומה"? למקרה שקרה ליהודי פלוני ומעשה שארע עם צדיק אלמוני ודברים שאמרו חז"ל ושמות גדולי ישראל, זכרונם לברכה, וגדולי הדור, יבדלו לחיים, הופכים לדמויות חיות, ואנו מקשיבים מאחורי התנור ושותים בצמא את דברי הספורים והאגדות, ונפשנו מתבשמת.

הימים הנוראים. ענגה ירדה על העיירה והסתירה את אור השמש. האויר רווי אימה וצפיה. הבתים — נתנמכה קומתם, והאנשים — דאגה שוכנת על פניהם. דומה, מתעמק כל אחד בנפשו, אֲפילו, הרכילות פסקה, וכי למי זמן לעסוק בעניני אחרים, עת מאחורי הגב עומד יום־הדין הקדוש והנורא?!

אהבנו את החגים, את הקהל הרב הממלא את הבית הבא לברך את הרב ב„שנה טובה". ידי אמא מלאות עבודה להגיש כיבוד קל, סבתא משוחחת עם הנשים וסבא במאור פניו המברך את כולם וזוכר את מדוי כל אחד מצאן מרעיתו, מוסיף לברכה הרגילה — לזה שנת בריאות, לזה פרנסה טובה, לזה שמחה בקרוב, בעזרת השם, ודומה ברכה זו, ודאי, תקוים, הן מפי הרב יצאה!

ערב יום־הכיפורים. הסעודה המפסקת. סבא מזרזנו לאכול, לאסוף כוח לקראת הצום. אנו, הילדים, מחליטים: הפעם נצום כל היום! ותחושה מופלאה ממלאה את לבנו. נעמוד בכך!

והנה, קם סבא, נכנס לחדר־השינה להתלבש לקראת התפילה. אנו ממהרים לפנות את השולחן, להדיח את הכלים וכבר קוראת לנו אמא לגשת לקבל את ברכת סבא. שקט משתרר בבית. הנה, הנה, יום־הדין שהזדחל מאז ימי ה„סליחות", הגיע. אנו נגשים אחד־אחד, החל בבכור וכלה בצעיר, אל סבא, העומד באמצע החדר, לבוש „קיטל" לבן, כלו אפוף הדרת־קודש. אנו כופפים את ראשינו וסבא שם את ידיו על ראשינו, ותפילה חרישית רווית־תחינה נשמעת מפיו וברכה עתיקת־יומין יורדת על ראשינו: „ישימך אלוהים כאפרים וכמנשה"...

רטט של קדושה עובר בגופנו. כך ברך יעקב את בניו, כך ברכו הם את בניהם, והברכה עוברת מדור־לדור ושומרת על גחלת ישראל שלא תכבה.

זוכרת אני, בפעם האחרונה שזכיתי להרגיש את ידי סבא על ראשי ולשמוע את לחש תפילתו, זלגו עיניו דמעות. ההרגיש סבא, שזוהי ברכתו האחרונה? לעולם, לעולם, לא יפוג מלבנו, נכדיו, רטט אותה ברכה. אנו מרגישים בה גם כיום, בערב יום הכיפורים, ודמעות חמות זולגות עינינו לזכר אותו הוד ואותה קדושה שאין ממשיך לה.

על־אף אדיקותו התיחס סבא בסובלנות ובהבנה ללימודי חול, כפי שמעיד המקרה

הבא: למדתי בגימנסיה העברית שבביאליסטוק. בעת שעור בתנ״ך, נכנס לכיתה השמש ולחש משהו למורה. המורה פנה אלינו ואמר: „ילדים, כבוד גדול נפל בחלקנו. הרב שניאור־זלמן שניאורסון מבקר בבית־ספרנו ויהיה נוכח בשעורנו״.

לבי עמד מדפוק. לא ידעתי שסבא, בדרכו מאחד ממעינות המרפא מתעכב כאן ומבקר בגימנסיה. והנה נכנסו שניהם: סבא והמנהל ד״ר ליליאן. לא הרבה אזכור משעור זה ומלימודי אותו יום. יותר מדי נרגשת הייתי. והנה הוזמנתי לחדר המנהל, שנזף בי בחיבה בפני סבא: „היתכן? נכדת הרב שניאורסון כאן, ואני לא ידעתי״? ואז השאירנו לבדנו. מה רעדתי ומה חששתי! היאשר סבא את לימודי בגימנסיה? ויכוח רציני היה על נושא זה בבית, בזמן העדרו של סבא, ואמא המריצתני לנסוע, להבחן ולהתחיל. יחזור סבא ויכריע! כתבתי לו על רצוני להמשיך בלימודי, על בחירתי בבית־ספר עברי ועל הרוח המפעמת אותו, וחכיתי לגזר דינו. והנה סבא כאן, בבית־הספר. „הצליחי, בתי, בלימודיך, ובזכותך ולא בזכות יחוס אבות״, איחל לי סבא עם הפרדו מעלי.

מרוצה היה סבא, שנכדיו עושים חיל בלימודיהם. לכאורה, בטל, במקצת, את ידיעת הבנות בתנ״ך וביחוד במשנה, אך כשהקפנוהו בשאלות וביקשנו את עזרתו, שכח לא פעם שבנות הן הלומדות והפליג בהסברים ובדברי־תורה. וכשהקשינו על דבריו צחק, ספק נהנה, ספק מהתל: „הגם בנות בלומדים״?

וכשם שסבא הבין לרוח הזמן החדש, כן העריך נכונה את ארץ־ישראל החדשה ההולכת ונבנית. כשהגיע מברק מהארץ המבשר את חתונת אחותי רחל, הסיבונו, כל המשפחה לשולחן ומלאי שמחה והתרגשות שוחחנו על המאורע. סבא מאושר היה כאחד מאתנו, והרי גיסנו החדש רחוק היה מהיות תלמיד־חכם בנוסח סבא, ואף לא שומר מצוות! על הערת אחת הנכדות: „והרי נחמן אינו אדוק״, ענה לה סבא בהדגשה: „בתי, לב יהודי חם ואהבת ישראל שקולים בעיני הבורא כנגד כל מצוות התורה. וכי לא כך למדנו הלל הזקן „ואהבת לרעך כמוך — זוהי התורה כולה״? ואמנם, אוהב ישראל ואוהב האדם היה סבא, אוהב ומעריך תלמידי חכמים, אך אוהב ומרחם גם על פשוטי־עם.

באותה רוח טובה קיבל סבא את הידיעה, שנכדו יענקל׳ה לומד אומנות הנגרות. בעל־מלאכה יהיה! אמנם, הכונה היא בעל־מלאכה בארץ־ישראל. סבא מרגיע: ובלבד שיהא יהודי כשר, ומזכיר ומספר על גדולי ישראל, שהיו בעלי־מלאכה. והלואי ונזכה שוב להיות בארצנו, ולא תהא התורה קרדום לחפור בו וחי האדם מיגיע כפיו.

ומה שמח סבא, כשיענקל׳ה כתב וספר על לכתו אחר המחרשה בארץ־הקודש ומה מרוצה היה שלא הכזיב, שלא ברח מפני הקשיים וקיבל עליו את יסורי־הארץ באהבה מבלי להתאונן. „הארץ נקנית ביסורי בניה, ואשרי המקים מצווה זו״.

התעוררות התנועה הציונית גרמה לסערת רוחות עזה בעיירה. שלומי אמוני ישראל ראו בציונים דוחקי קץ ומה גם שרוב הנלווים עליה צעירים היו, ויחד עם הציונות באה פריקת עול תורה ומצוות. בכאב ראה סבא את הצעירים וביניהם עילויים

מבטיחים זונחים את התורה ומתרחקים ממסורת אבות. אולם, סבא ניצל כוחו והשפעתו לשמור את עדתו מפילוג, ונאמן למסורת רבי שניאור־זלמן מליאדי, שידע למצוא את המזיגה הנפלאה של החסידות עם לימוד התורה והחכמה, חיפש וטרח וחבר את הקצוות, לטול את העוקץ ולשמור מפני חילול הקודש — מפני ריב אחים.

ולא קלה היתה המשימה. לילות־חורף ארוכים נמשכו דיונים וויכוחים בחדרו של סבא, קולות טוענים ודורשים, וקולו השקט והמוכיח של הרב. ואמנם היה שכר לפעולתו: עיירתנו ניצלה מהרס הפילוג.

בדרשותיו לפני הקהל בבית־הכנסת ב„שבת שובה" וב„שבת הגדול", דרשות שהיו נושא לשיחה בפי יהודי העיירה במשך חדשים, הדגיש סבא תמיד את ערכי היסוד של היהדות: „בני ישראל ערבים זה לזה". „גמילות חסדים, אהבת הבריות, התורה והעבודה — אבני יסוד הן עליהן הושתת קיומו של עם ישראל ומהן תקוה לגאולתנו לימות המשיח". וכך נהג גם בחיים: „יהודי ישר הוא זה, החי מיגיע כפיו ופורס לרעב לחמו" — היה אומר ביראת כבוד. וקרה לא פעם, שמת אחד מאותם יהודים, שאיש לא ראהו בחייו. סבא היה מודיע לשמש: „אנו הולכים להלוויתו!" וכשהרב הולך, נסגרות החנויות ובתי־המלאכה, והקהל נוהר אחריו, ואיש־איש משתאה: „לכבוד זה"? והרב מספידו ומספר שבחיו: ישרו, צדקתו, אהבת ה' ובטחונו הרב בו. „אלה בניך ה', המקימים את דברך „והצנע לכת עם אלוהים".

ביזמתו הוקמה „ישיבה" בציחנוביץ להרביץ בה תורה ולהאדירה. רב, תלמיד־חכם, נקרא לכהן בה כראש „ישיבה". אף סבא עצמו נתן מדי יום ביומו שעור לבחורי ה„ישיבה" ובחנם מדי שבת בשבתו. ובני העיירה החרדים רואים בשמחה בנהור בחורים מתמידים מכל הסביבה אל עיירתם הקטנה, אל ה„ישיבה" — פארם וגאותם.

בשנים האחרונות לחייו, החלה מחלה מכרסמת את גופו של סבא. ד"ר ברנר, שטיפל בו במסירות ואהבה, דרש ממנו שלא יעשה לילות כימים בלימוד התורה וישמור על שעות מנוחה. לא פעם, כשהלך ד"ר ברנר מאוחר בלילה מחולה ובראותו אור בחדר סבא, היה נכנס וגוער בו: רבי, הלא הבטחת לי, לא לאחר שבת ע"י הספרים ה„עבים".

ואת אשר יגורנו בא: הגיע מברק מורשה ובו כתוב „סבא חולה אנוש, בואו מיד!" שעות ארוכות טולטלנו, אחותי נחמה ואני, באוטו, ברכבת, מבוהלות, רועדות ומשתדלות לגרש את מראות האימים, להרחיקם, להניסם. הן לא יתכן! הן אלוהי־צדק ה'! היקפד פתיל־חייו והוא במלוא אונו!

שקט קודר קדמנו. באולם הגדול, על הרצפה הקרה, דולקים הנרות למראשותי סבא. לחן מזמורי „תהלים" עם בכי חנוק של אמא ושל פרנסי הקהילה, שהגיעו להחזיר את הרב לביתו, לעיירתו. ליל נדודים, שינה טרופה ויקיצה אכזרית.

לפנות בוקר החל מסע ההלוויה. בורשה, ברחוב היהודי הסואן תמיד, שקט ודממה.

מנין הגיעו כל אלה? הפנים זרות! — יהודי ורשה הם החולקים כבוד אחרון לרב שניאורסון. ומשם, דרך ערים ועיירות ובכל מקום נעצר האוטו, הארון מוצא, הספד נישא ובני העיר בהמוניהם מלווים את הרב עד גבולם, ושוב נסיעה ושוב הספד ולוויה מאז הבוקר המוקדם עד שעה עשר בלילה.

אנו בשערי ציחנוביץ. בני העיירה יוצאים להקביל, זו הפעם האחרונה, את פני רבם. מובילים את הארון לבית־הכנסת. בשעה אחת־עשרה בבוקר החל מסע ההלוויה. נישא על כתפי בני־העיירה, הועבר ארונו מיד ליד. כשמסע ההלוויה נעצר מדי פעם בפעם ע״י בית־הכנסת, בית־המדרש הישן, ה„ישיבה" — בכל מקום נישאים הספדים. 14 רבנים הגיעו ממרחבי פולין לחלוק לחברם בתורה את הכבוד האחרון. רק בשעות בין־הערביים הורד ארונו אלי־קבר, כששמש הקיץ שולחת את קרניה האחרונות להיפרד אף היא ממנו.

שלושים שנה ישב סבא על כס הרבנות בציחנוביץ, מוקף אהבה והערצה אין־קץ, ושלוש שנים התאבלה העיירה על רבה, ר' שניאור־זלמן שניאורסון, זכר צדיק לברכה.

רחל הלר־לוין
(רמת־אביב — תל־אביב)

אבי משה־דוד הלר

משה־דוד הלר
Moshe-David Heler

אבי נולד בציחנוביץ בשנת 1874. ילדותו היתה כילדות כל בני־העיירה בימים ההם, ובכל זאת שונה היה הילד משה־דוד משאר הילדים. כבר בגיל הרך הסתמנו בו תכונות אופי, שעצבו במרוצת השנים את חייו, היו להם למגדלור וגרמו לכל תהפוכותיהם.

התכונה הבולטת שבהן היתה אהבה עזה, ללא גבול וסיג, לעם ישראל וארץ־ישראל. בתשעה באב, כשקרא הרבי את פרשת החורבן שבמגילת „איכה", התמוגג הוא, הילד הרך, בבכי מר על גורל בית־המקדש שנשרף ועל העם שגלה.

ימים רבים ספר זאת הרבי ודיבר על־כך כעל תופעה מיוחדת במינה. במעלליו יתנכר נער: בהיות משה־דוד ילד בן שבע, כשאך התחיל ללמוד קרוא וכתוב, כבר חיפש מקורות־קריאה והספר האהוב עליו ביותר היה ה„טייטש־חומש" — החומש של אמו. הוא היה שקוע בקריאתו עד שעות הלילה המאוחרות וכבר בגיל צעיר היה קצר־ראות.

זכרונות ילדותו ב„חדרים" אינם ורודים ביותר. הוא מתאר אותם בצורה גרוטסקית: המחנך והמלמד הראשון שלו היה קאטשקע המלמד. איבה היתה שרויה

בינו לבין אשתו ותדיר היה מראה לה נחת־זרועו. פעם, ביום חורף, הערתה אשת „הברוזן" סיר מלא סיד, בשבתו עם תלמידיו סביב השולחן. הסיד ניתז גם על פני כל הילדים. אז פקד הרבי: „אל הרב"! הקור להט וצרב, והרבי נחה את תלמידיו הקטנים, שלא היו לבושים, לא באדרות חמות ולא עטופים בסודרים, להראות לרב־דמתא מה עוללה לו ה„עזר כנגדו" שלו.

משה־דוד סיכם ימי ילדותו בדברי ח. נ. ביאליק: „כסתיו מעונן, בלי נגהות, דלוחים ועכורים ימי ילדותך השוממים תמו".

כשגדל, גלה לישיבת לומז'ה ומשם לישיבת סלובודקי, פרברה של קובנה. הודות לכך מנע ממנו הגורל חרפת רעב ויתמות, כי אביו הפליג מעבר לים, כדי למצוא טרף לטף שבבית; אך במקום סעד חמרי — הגיעה אליו הידיעה המרה על מות אביו בנכר. ובבית נשארו אלמנה ושבעה ילדים יתומים, מבקשי לחם.

משה־דוד שקד על תלמודו ב„ישיבה" וגילם את הטיפוס המקורי של מתמיד. הוא היה הטוב והמובחר בין צורבי דרבנן שבישיבת סלובודקה וכינוהו „העילוי מציחנוביץ".

והנה נפל דבר, ששינה מהלך־חייו מהקצה אל הקצה. וכך מתאר אבי תקופה גורלית זו: „שנות התשעים במאה שעברה, ואני ממבחרי הלומדים בישיבת סלובודקה, מנבאים לי גדולות בבאות, והנה פתאום צלחה עלי רוח חיבת־ציון וכולי נשתעבדתי לרעיון הזה. הדבר הגיע למשגיח, נטע־הירש פינקל, לראש־הישיבה משה־מרדכי אפשטיין ולרב עיירת־מולדתי ציחנוביץ, ר' אליהו־ברוך קאמאי.

התחילו ויכוחים, דברי כיבושים, איומים, לגלוגים ונאצה על כתובתי, וללא הועיל. הבחור לא נרתע ולא חזר בו. כסלע איתן עמדתי יחידי בלב ים גועש, נער רך כנגד אריות שבחבורה, תלמידי־חכמים בעלי „לאו".

והימים הם ימי ראשית הציונות הפוליטית, ותנועה ציונית, עדיין, אינה קיימת בעיירתנו, ציחנוביץ. רוב רובם של הרבנים ופרנסי־העיירה משתדלים להבאיש את ריח הציונות בעיני העם. והנה אתא לידם דבר, שהגביר את ההסתה נגד הציונות: הרצל לא הביט בלוח העברי ופתיחת הקונגרס חלה ביום השבת".

בעיירה כיהן אז כרב ר' אליהו־ברוך קאמאי זצ"ל. אבי היה מבאי ביתו לשקול ולטרות עמו בחידושי־תורה. ופעם, בבואו לבית הרב, מצא מסיבה גדולה של בעלי־בתים דורשים בענין הקונגרס וכולם זורקים חצים ובליסטראות בהרצל והציונים, החפצים להעביר את עם ישראל על שבתו.

אז נתחמץ בו לבו של אבי וקרא במרירות: „במקום שיש פיקוח־נפש של האומה — אין משגיחין בשבת"! הוא זרק את ה„פצצה" בפני הרב ונבהל בעצמו מפני דבריו. הרב חיור מרוב קצף, התגולל עליו בגידופים וישימהו למין ואפיקורוס.

לאט־לאט שככה חמתו ובניחותא פנה למשה־דוד ואמר: „הגע בעצמך! הגאולה הראשונה באה על־ידי צדיקים, השנייה אף־היא ע"י צדיקים, והשלישית, האחרונה, תבוצע, דוקא ע"י רשעים? היתכן? הן מרשעים יצא רשע. החסר צדיקים הקדוש־ברוך־

הוא לשלח על־ידם את הגאולה? הדברים האלה הביכו את אבי, אבל מבוכתו היתה עדי ארגיעה. התאושש ואמר: „האדם יראה לעיניים וה׳ יראה ללבב״.

בתקופה זו בחייו חלה התפתחות חדשה באישיותו: עד שהציץ ונפגע היה אברך, בר־אורין, מבטיח גדולות, אך הוא גדע במו־ידיו את הענף מהאילן עליו ישב. נתן ספר־כריתות לישיבה, כשמיטען גדול של ידיעות בתלמוד עמו, אך ידיעות כלליות והשפה העברית על דקדוקה וסגנונה סתומים וחתומים לפניו. ושוב, בקיצוניות וההתמדה האופיניות לו, החל לומד את השפה הרוסית, שפת התרבות בימים ההם, וכמו־כן עדכן את ידיעותיו בעברית. המיר את התלמוד בתנ״ך, שהפך למעין המתגבר של השראה, מחשבה ואהבה, ולא נפרד ממנו עד רגעיו האחרונים.

כאשר אֶרש, לפי ביטוי אבי, את ציון, היה הראשון שהעז להניף את דגל הציונות ברמה. אמנם, היו עוד צעירים, שחיבת־ציון נגעה ללבם, אך לכלל בטוי והתארגנות לא הגיעו מאימת דעת הקהל. אבי אסף את הצעירים, שאחד מהם היה יואל ליכטנברג, והקים ועד ציוני. הוא שחה נגד הזרם, כשמצד אחד ה„בונד״, ומאידך האדוקים שמים אותו ללעג ולקלס. הגיעו הדברים לידי כך, שאפילו, התנכלו לחייו בשנות 1904־5...

אבי היה לא רק ממניחי היסוד לארגון הציוני בציחנוביץ, אלא גם מבשרה של הגאולה התרבותית. הבשורה הציונית התקשרה והתהדקה בו עם החיאת התרבות העברית. הוא עמד בראש־חוצות, התוכח עם בעלי פלוגתא על ציונות ותרבות עברית. נוער, נשים משכילות וסתם יהודים היטו לו אוזן, התרשמו ושוכנעו. אך בזה לא סגי.

יחד עם המורה לוס ייסד חדר מודרני, ה„חדר המתוקן״, שהוא אב־טיפוס של בית־ספר „תרבות״ בעיירתנו. גם במפעל זה ניכר במהפכנותו. הסביבה נלחמה בו, אך לבסוף השלימה. ה„חדר המתוקן״ הפך למרכז תרבותי, עברי וציוני. למדו בו עברית, תנ״ך, חגגו את החגים הלאומיים ושרו שירים עבריים. וכולם השתאו לפלא, שבחורות ובחורים היו מטיילים לפני מלחמת העולם הראשונה, בחוצות העיירה, כששפת עבר בפיהם.

אבי הקנאי לרעיונו, ידע להלהיב צעיר אחד מבריינסק, שעבר דרך ציחנוביץ בעלותו ארצה, הריהו מ. ובמן (כיום איש נהלל), שהעברית כבר אז היתה שגורה בפיו. בהשפעתו של אבא, התעכב הנ״ל שנה אחת בעיירה, כדי להורות את השפה העברית ב„חדר המתוקן״, שכן חסרו בימים ההם כוחות הוראה. היה זה בשנת 1908.

בימים אלה נשא אבי את פאַנצ׳י לבית יסינובסקי, לאשה. ביתו הפך לבית ועד למשכילי העיירה — לאלה ש„הציצו ונפגעו״, צמאי חכמה ודעת והמשתוקקים לספר ולעתון עבריים.

מלחמת העולם הראשונה פרצה. עיירתנו עלתה באש וכולנו ברחנו מזרחה. בשנות המלחמה שהה אבי באודיסה. מה מאושר היה להתחמם לאורם של גדולי הדור: ביאַליק, רבניצקי, קלויזנר ועוד.

והימים, ימי מהפכת אוקטובר. העיר אודיסה צהלה ושמחה, וכמובן, גם היהודים

משה־דוד הלר עם תלמידיו — משה־דוד העלער מיט זיינע שיהלער

Moshe-David Heler with his Pupils

עומדים מימין לשמאל: 1) צבי קמינקובסקי. 2) לאה קוטיק. 3) רינה יתום. 4) רבקה ישראלסקי. 5) אסתר רוזן. 6) גרינר. 7) יוסף יבקובסקי

שורה שנייה, מימין לשמאל: 1) ישראל זולונדז׳. 2) חיה אטקס. 3) בתיה אפשטיין. 4) המורה משה־דוד הלר. 5) רחל הלר. 6) טויבע יבלונקה. 7) נחה פלחוביץ

שורה שלישית, מימין לשמאל: 1) נטע כהן. 2) חוה צוקרניק. 3) בובה קלמרז׳. 4) שרה זולונדז׳. 5) מרדכי הלר. 6) שרה יתום. 7) בריינה. 8) יצחק רוזן

שבתוכה. אולם אבי התהלך כאבל בין חתנים, כי חזות קשה הוגד לו... ואמנם, המהפכה היתה הרת־סכנות ליהדות הרוסית בכלל ולציונות בפרט. האינטואיציה הלאומית לא הטעתה אותו!

בתמוז תרפ״ב (1922) חזרנו לציחנוביץ. אבי חזר לעיירתו, כשמטענו הרוחני גדל בהרבה ואפקיו התרחבו.

והימים ימי זכרון להרצל, אך מארגני העצרת החליטו לדחותה לשבוע ימים, כדי לאפשר לאבי להשתתף בה באופן פעיל וכמו־כן היתה זו הזדמנות נאותה להקביל את פני בן־עיירתם, הציוני הנלהב והמסור.

וכך צלל שוב אבי בים העסקנות הציבורית וההוראה במלוא המרץ והטמפרמנט שלו. בית־הספר העברי כבר קיים היה אז בשלושת החדרים של „עזרת נשים״ שבבית־הכנסת הגדול.

בבוקר לימד אבי בבית־הספר, ובערבים היה מרביץ תורה לנוער, נשים וזקנים —

שלא על מנת לקבל פרס. הוא הורה במסירות, התלהבות וכשרון רב, עד שפעם כרע ונפל באחד משעוריו לעינינו — עיני תלמידיו.

מהראוי לציין את מסירות תלמידיו, שלפי פקודת הרופא סעדו את מיטת חליו יומם ולילה. אם כי כשרו הגופני נפגם — חייו הרוחניים היו במלוא עצמתם. הוא סקר מדי יום ביומו את כל העתונות היומית והשבועית. כל ספר עברי, שטרם יצא מתחת מכבש הדפוס, היה מזמינו מראש וכשאך הופיע קרא בו והגיב עליו.

הציונות לא היתה לו השקפת־עולם גרידא. הוא הזדהה הזדהות מלאה ומוחלטת עם חיי העם והארץ. ולכן, גדול היה סבלו כאשר נוכח לדעת שתלמידיו, צאן מרעיתו, הולכים בדרך שלדעתו היא מסוכנת, בהצטרפם למפלגה שהתנגד לה.

והנה הגיע אחד הימים המאושרים וגם הנוגים ביותר בחייו: בתו יחידתו עלתה ארצה והגשימה חלום חייו הגדול. הוא עמד באמצע הכביש שב„ניי־שטאָט", עזוב וחלוש ועל סף הזקנה ומלוה את בתו המתרחקת לארץ היעודה.

כעבור שנה, ב־13 באוקטובר 1936 עלה ארצה, בחברת שני תלמידיו יוסף יבקובסקי (גבעולי) וצבי קמינקובסקי (אלישר). לפני צאתו ערכו לו ידידיו מסיבת פרידה. הוא כתב דברי פרידה לבני העיירה, כי הדיבור קשה היה עליו. ואלה דברי הפרידה בקיצורם: „הייתי המורה שלכם, במישרין או בעקיפין, במשך 4 עשרות שנה; הראשון שהביא לכם בשורת הגאולה. הקריאה הראשונה לתחיה העברית שמעתם מפי. אני קשור בכם באלפי נימים! וכאשר, ישאלו בניכם: מי היה האיש משה־דוד הלר, תגידו להם: הוא היה יהודי פשוט, בעל ידיעות עבריות וכלליות מיצערות, אך רוח היתה בו כבירה, שתמיד שלטה על דרישות החומר. בלבו בערה אש האהבה והרחמים לעם ישראל. ארבעים שנה שרת בנאמנות בצבא הציוני, ארבעים שנה הקריב עולה כליל לתחיה העברית בכל מלוא היקפה. הכול נתן לה: את דמיו (תרתי משמע), את מחשבתו, ומאום לא קיבל — לא נחלה, לא משרה, לא כבוד ואפילו לא מחיאות־כפיים. רק לעג השאננים ובוז הגאיונים.

נהייתי איש ריב ומדון בעטיה של הציונות, אף־על־פי שלא נשיתי ולא נשו בי. 40 שנה אני עושה ומעשה, הנני חולם ולוחם. 40 שנה ציקן לגבי עצמי ופזרן לגבי ציון".

בסופם של הדברים הוא הגיע למסקנה: מה טוב היה ליהודים לו כולם מאסו בגולה ועלו ארצה. שולל היה משה־דוד את הגלות שלילה מוחלטת. הוא הטיף, התחנן והוכיח לבני עיירתו שיטשו את הגולה המנוונת. לבו נבא לו רעות. באויר הורגשה הסערה הממשמשת ובאה...

בסיום דבריו אמר: „את ריקודי סימתי. רקדתי תמיד סביב ארון־הקודש ולא סביב עגל הזהב. ומה מאושרים הייתם כולכם, לו רקדתם יחד אתי".

בארץ לא התאכזב, כשנפגש עם נושא חלומותיו במציאות. הוא השקיף על הכול באהבה והערצה רבה. אמנם, חולה היה, אך ברוחו נטל חלק ער בכל האירועים שבארץ ובחוץ־לארץ. קרא הרבה, למד, והערה הגיגיו על הניר. להתבטא נבצר ממנו, כי המר לו גורלו ומחלתו תכפה עליו יותר ויותר.

בשארית כוחותיו יצא לראות את חיילי הבריגדה ובנות החי"ן בימים ההם. הוא שש על כל בית נבנה וכל מפעל מוקם. האינטואיציה הלאומית עמדה לו גם הפעם: הציוני הכללי הפך למעריץ נלהב של הבנים הבונים והעושים במלאכה.

בימים הראשונים למלחמת העולם השנייה דאב לבו מאוד על הדם היהודי הנשפך באירופה. על אהבתו הרבה שאהב את עמו ישראל, מעיד המכתב שכתב לצבי אלישר (קמינקובסקי): „מחבב הוא את בית־הכנסת. אמנם, מקטני־אמנה הוא, אך רוצה הוא להיות שותף לדאגותיו וצרותיו של כלל ישראל. אוהב הוא כשלבו פועם יחד עם לבות היהודים, הבאים לבית־הכנסת לשפוך שיחם ושיגם לפני הקדוש־ברוך־הוא". ואבי גילה לו בסוד, שבשנת 1938, בגזירות נובמבר של היטלר, הלך לבית־הכנסת לומר „תהלים" על עמו הנרדף.

אבי נפטר ב־12 בנובמבר 1942, בשבוע בו הגיעה השמועה המרה לישוב העברי בארץ על גודל השואה, שנחתה על אחינו באירופה.

מה משונים דרכי הגורל! הוא נפטר באותם הימים ממש (כ"ב בחשון — ג' בכסלו), כאשר בני עיירתנו, ציחנוביץ, הובלו לכבשני האש שבטרבלינקה.

אבי השאיר בכתובים עשרות דפדפות, שתכנן הוא פובליציסטיקה, עניני־דיומא וכן מאמרים הדנים בשאלות חינוך, הוראה, תנ"ך וכו'.

יהיו חייו, פעולותיו ונפתוליו שנפתל חתומים בלב בני־עיירתנו וישמשו דוגמא לדורות הבאים למסירות ואהבה, סבל ואומץ־רוח לרעיון הגדול, שדורנו זכה לראות בהתגשמותו.

בערטשע שטשיגאל
(אַמעריקא)

משה-דוד העלער און די ציעבאַנאָוויעצער אַרבעטער-יוגנט

כ׳האָב שטענדיק גרויס דרך־ארץ געהאַט פאַר אָט דער פּערזענלעכקייט. אַ הייסער ציוניסט, אַ פאַרברענטער העברעאיסט, איינער פון די ערשטע ציוניסטישע געשטאַלטן, וואָס האָבן באַשטראַלט דאָס קולטורעלע לעבן ביי אונז אין שטעטל.

אַזוי ווי דער שמש פלעגט וועקן די יידן ביים זון־אויפגאַנג צו תהילים זאָגן — אַזוי פלעגט משה־דוד וועקן און רופן די יידן פונעם שטעטל צו ציוניסטישער אַרבעט און צו ערציען דעם יונגן דור אין דער העברעאישער שפּראַך.

איך, זייענדיק אַ פּועלי־ציוניסט און גלויבנדיק אַז כ׳קען לעבן אין ארץ־ישראל און רעדן יידיש און פאַרווירקלעכן די אידעאַלן פון דער פּועלי־ציון פּאַרטיי אין דער „מוטער־שפּראַך" — דאָך בין איך שטאַרק באַווירקט געוואָרן פון משה־דוד׳ן, פון זיין איבערגעגעבנהייט, ערלעכקייט און התלהבות צו וועלכער ער פלעגט דערגרייכן, בעת ער האָט גערעדט וועגן העברעאיש און ציוניזם.

אין מיינע יונגע יאָרן האָט זיך משה־דוד באַמיט אַז כ׳זאָל לערנען העברעאיש, די שפּראַך פונעם תנ״ך, פון די נביאים. ער האָט מיט אַ גרויסער איבערצייגונגס־קראַפט אין מיר געהאַמערט די וויכטיגע היסטאָרישע באַדייטונג פונעם שיבת־ציון פּראָצעס. יעצט, אינעם פאַרלויף פון פיל יאָרן — יעצט זעה איך איין ווי גערעכט איז געווען משה־דוד.

ער איז נישט געווען קיין סאָציאַליסט, אָבער ער האָט טאָלערירט און מיך גוט פאַרשטאַנען, הלמאי כ׳בין אַ סאָציאַליסט. ער האָט מיר אַ מאָל געזאָגט: דו גלויבסט דאָך אין יידיש־נאַציאָנאַלער באַפרייאונג, פּונקט ווי איך. מיר זענען געבוירן געוואָרן אין דער גליקלעכער תקופה פון דער יידישער געשיכטע, צו זען מיט אונזערע אייגענע אויגן ווי דער יידישער אַרבעטער און קליין־בירגער פאַרפלאַנצן די יידישע באַפרייאונג און בויען אַ יידישע מדינה אין ארץ־ישראל.

דער דורשט נאָך וויסן האָט געברענט אין אונזער יוגנט. ס׳זענען געשאַפן געוואָרן אָוונט־קורסן אין דער „תרבות"־שול — און משה־דוד האָט געלערנט העברעאיש, נישט קריגנדיק באַצאָלט. ער האָט גערופן און געוועקט די יוגנט אָן אונטערשיד פון קלאַס. קינדער פון מיטל־קלאַס, בעלי־מלאכה און אָרעמע אַרבעטער — אַלע האָבן געלערנט ביי אים, אויך די, וואָס זייערע עלטערן האָבן נישט געקענט צאָלן קיין שכר־לימוד.

ווען די „תרבות"־שול איז אויפגעבויט געוואָרן אין דער זייט פון דער גרויסער

שוהל, אויפן שוהל־הויף, האָט משה־דוד אָרגאַניזירט דעם לערער־פּערסאָנאַל. די אונטערריכטס־שפּראַך איז געווען העברעאיש, און אין אַ קורצער צייט האָט די גרעסטע טייל פון דער ציעכאַנאָוויעצער יוגנט גערעדט העברעאיש, געזונגען די לידער פון חיים־נחמן ביאַליק, טשערניכאָווסקי און אַנדערע העברעאישע דיכטער.

אין אונזער זכרון לעבן דאָך נאָך די שפּאַצירן אין וואַלד אויפן שאָסיי, אָדער אויפן גאַוועניץ, אין סאָד — דאָרטן פלעגן מיר פאַרהילכן די גאַסן מיטן געזאַנג אין עברית.

משה־דוד איז געווען אַ פּיאָנער, אַן עקשנות׳דיקער קעמפער, אַ סך מאָל פאַנאַ־טיש, אָבער זייער ערלעך. ער האָט מיט גרויסער גאונישקייט פאָראויסגעזען די צוקונפט פונעם יידישן פאָלק.

כ׳געדענק ווען ער איז קראַנק געוואָרן און ניט געטאָרט מער לערנען, טיילווייז פאַרלוירן דאָס לשון — אויך דאַן פלעגט ער קומען צו אונזערע מאַסן־מיטינגען, און הערנדיק אונזערע ציוניסטישע רעדעס און זעענדיק ווי די חלוצים גרייטן זיך עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל — דאַן האָט ער פאַרגעסן זיינע ווייטאָגן און זיין פּנים האָט געשיינט פון נחת און פרייד. ער האָט מיט זיינע אייגענע אויגן געזען די פּרוכט פון זיין מסירות־נפשדיקער אַרבעט.

די פּערזענלעכקייט משה־דוד האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר מיינע אויגן אין איר גאַנצער ליכט בעת׳ן שטרייק פון די לערער אין דער „תרבות״־שול. משה־דוד איז געווען קעגן שטרייק. ער האָט געזאָגט: כ׳וועל נישט אויפהערן צו לערנען יידישע קינדער העברעאיש און ציוניזם, אַפילו, ווען מ׳באַצאָלט מיר נישט.

ער האָט דערלעבט צו קומען קיין ארץ־ישראל און זען מיט זיינע אייגענע אויגן ווי זיינע תלמידים, וועלכע געפינען זיך אין מושבים, קיבוצים און אין שטעט, בויען דאָס לאַנד מיט דער ליבע, וועלכע ער האָט איינגעפלאַנצט אין זייערע הערצער.

ברוך-צבי כהן

(קווים לדמותו)

ברוך־צבי כהן
Baruch-Zvi Cohen

באחד מימי ספטמבר 1921 במזג־האויר הנוח של יום־קיץ פולני, עשתה לה עגלה גבוהה רתומה לשני סוסים את דרכה בדרך־לא־דרך מהעיירה אור־לה הסמוכה לעיירה ציחנוביץ. הנוסעים בעגלה עמוסת רהי־טים, מטלטלים, כלי־בית ומלבושים, היו המורה ברוך־צבי כהן יחד עם משפחתו הע־נפה — אשתו שרה־גיטל וש־שת ילדיו, יבדלו לחיים טובים וארוכים (אחד הבנים ניספה בשואה), שהוזמן להורות את השפה העברית בבית־ספר „תרבות" שבעיירה.

המורה ומשפחתו שוכנו בדירה שהוכנה להם, והידיעה על בואו עשתה חיש־מהר כנ־פיים, ורבים מבני המקום באו להקביל פני האורחים, לבר־כם ולהכירם פנים־אל־פנים. תוך ימים ספורים היו המורה ומשפחתו מוכרים ומוקפים אהדה מבני־העיירה.

עברו ימים מעטים בלבד ובבית־הספר „תרבות" החלו הלימודים. התלמידים היו נרגשים מבואו של המורה החדש, שנוסף לצוות מורי בית־הספר. המורה החדש, בנו של סופר סת"ם בבריסק, נצר ממשפחת רבנים וסופרים ואף הוא סופר סת"ם, תלמיד־חכם ובר־אורין שקד על השפה העברית ועל שיפור לשונה ודקדוקה, התחבב על צוות המורים ועל התלמידים כאחד.

למרות מצבו הכלכלי הקשה עקב משכורתו הזעומה כמורה בבית־ספר „תרבות", שלח ילדיו ללמוד ולהתחנך בגימנסיות, סמינריונים ובתי־ספר מקצועיים בווילנה, גרודנה וביאליסטוק, דבר שהיה למעמסה כבדה על קיומה הכלכלי של המשפחה כולה. ביתו היה פתוח לכול ושימש בית־ועד ומיפגש לאנשי העיירה מכל השכבות והמפלגות.

מהוץ להרבצת תורה ודעת והוראת השפה העברית, היה המורה כהן גם מטיף נלהב לציונות ומאמין גדול בתקומת ישראל. כל תורתו שהרביץ היתה מלווה בחיבה עזה לציון, הטפה לעליה ארצה כדי לבנותה ולהיבנות בה. את משפחתו גידל ברוח הציונות וכל מאוויי־נפשו והגיגי לבו היו לשמש דוגמא וסמל בהטפתו הציונית ולעלות ארצה. ואכן, בבוקר בהיר אחד, בשנת 1935, לאחר שגמלה בלבו ההחלטה, ארז מטלטליו ועלה ציונה עם חלק ממשפחתו, בעוד בנו הבכור נסע קודם לכן, כדי לשמש חיל־החלוץ של המשפחה, שתקופה קצרה לאחר־מכן עלתה ארצה.

עם עליתו ארצה המשיך בהוראה בבתי־ספר במקומות שונים בארץ. בשנים 1936—1944 שימש כמורה בגליל, שם עבר את כל חבלי הקליטה של הימים ההם, עת האזור הזה היה נגוע במלריה ונתון בסכנה מתמדת ע"י התקפות הרצח והדמים של השכנים הערביים. עתים קדח ואחזה בו מחלת המלריה, שהשתוללה אז בגליל. למרות הסכנה המתמדת לא עזב את משמרתו ולא נטש את המערכה והמשיך בפעלו. לימד, חינך והרביץ תורה באיזור מרוחק ומנותק זה.

המורה כהן העמיד דור שלם של תלמידים ומחנכים. רבים מתלמידיו וחניכיו הלכו בעקבותיו ועלו ארצה ומשמשים כיום כמרצים, מדריכים ומחנכים בבתי־ספר עממיים ותיכוניים.

בשנים האחרונות לפני פטירתו הועבר לסביבות תל־אביב, ובזמנו הפנוי עבד על עריכתו והוצאתו של ספר דקדוק חדש לשיפור הלשון העברית. הוא עוד מלא מרץ, רצון־חיים ותכניות לעתיד, ובא המוות והפסיק את שירת־חייו לעד. נפטר ביום כ"ב באדר ב' שנת 1951.

ז. הגי
(בני־ברק)

ר׳ יוסף טוביה זילברברג

(מיסדה ורבה הראשון של החברה ש״ס ב„ניי־שטאָט״)

ר׳ יוסף־טוביה זילברברג
Yosef-Tuvia Zilberberg

דמות מיוחדת במינה, מהטיפוסים הנדירים והנעלים. בקיא וחריף, מעמיק ובעל־הגיון. איש־סגולות וברוך כש־רונות, שהטביע חותמו בחיים הרוחניים של עיירתנו בדור הקודם ורישומו ניכר עד יומו האחרון.

יליד סובלק, מתושביה הדגולים והבולטים. בשנת 1912 קנה יחד עם אחיו, ר׳ צבי־הירש זילברברג * את טחנת־הקמח ממשפחת גור־פינקל והתישב בעיירתנו.

עם בואו לציחנוביץ הת־בלט מיד בשאר־רוחו, בגד־לותו בתורה ובחכמת־חיים. טהר־לב היה ונעים־הליכות, מכניס אורחים וגומל חסדים, וכולו אומר כבוד באצילותו ובהדרת־פניו הפטריארכליים. במהותו עניו וצנוע, נחבא אל הכלים, אך יצאו מוניטין לאישיותו וגדולים וטובים העריכוהו והוקירוהו.

עמד בקשרי תורה וציבור עם כמה מגאוני הדור הקודם, כגון, רב חיים־הלוי סולוביצ׳יק מבריסק, ר׳ הלל ליפשיץ מסובלק ולובלין (מחבר הספר „בית הלל״), ר׳

---

* אף הוא היה מפרנסי הצבור בעיירתנו והתבלט בהרבה שטחים וביחוד כבעל־תפילה מחונן ב„ימים הנוראים״.

מרדכי אַלטשולר, (מחבר „פרשת מרדכי"), ר' ברוך אפשטיין, (מחבר „תורה תמימה"), ר' יצחק־ירוחם דיסקין מירושלים ועוד, המתארים אותו בתור „הרב הגאון בתו"י (בתורה ויראה) „המפורסם לשם ולתהילה", „רב פעלים במעשה הצדקה", ה„חכם המופלג", ה„מאור הגדול" חו"ב (חריף ובקי) סוע"ה (סיני ועוקר הרים), „איש האש־כולות, בו תורה וגדולה יחד נצמדו", „איש אציל" וכו'. וממשיכים לשבח את „חדושי התורה העמוקים של תלמיד־חכם יוצא מן הכלל" ואת „הערותיו הנפלאות בענין ה„ערוגות" * ומשתוקקים „להשתעשע אתו ביקרא דאוריתא".

רבנים ותלמידי־חכמים שנזדמנו לעיירתנו מצאו כחובת כבוד לבקר אצל ר' יוסף־טוביה וליהנות ממנו עצה ותושיה. ביתו הפך לבית־ועד לחכמים וכל הדבר הקשה היו מביאים לפניו — לשיקולו והכרעתו. בני־ישיבה ואברכים הסמוכים על שולחנות חותניהם ומשתלמים בתורה השכימו לפתחו. ביניהם יש לציין ילידי ותושבי עיירתנו, הרבנים ר' יוסף ליס (אחר־כך רב ברוז'נקה), ר' אליהו קמחי (רב במיכלובקה ושבינציאן), ויבדלו לחיים טובים הרב אביעזר ציצוביץ (חבר הרבנות בתל־אביב) והגאון המופלא ר' יחיאל וינברג (ראש הסמינריון לרבנים בברלין וכעת במונטרה שבשויץ).

וכגדולתו בתורה כך הצטינותו בשטחים כלליים. הוגה־דעות ומושך בעט־סופרים, מחבר מסות פילוסופיות ומחקרים שונים, שערכם לא פג עד היום. מתמטיקאי מובהק ובעל ידיעות רחבות באסטרונומיה. הברקות ופתרונות שלו לשאלות מסובכות בחשבון, הנדסה ותכונה נתפרסמו בשעתם ב„הצפירה", „המליץ" ו„היום". הוא עמד בחליפת מכתבים ממושכת עם עורכי „הצפירה", חיים־זליג סלונימסקי ונחום סוקולוב, שתארוהו בתואר „החכם השלם".

הוא היה גם שחמטאי־אמן, שהפתיע „בהמצאות מהלכיו". הוא התמצא והתעמק בספרות הקלסית העולמית והביע עמדתו לבעיות לאומיות וכלל־אנושיות — אדם וחברה, כיוון ומשטר. אולם, רב־גווניותו לא פגעה באמונתו התמימה וביציבותו הנפשית. זהיר היה במצוה קלה כבחמורה ומסר נפשו על קדושת התורה וקיום מצוותיה.

עובדה אחת, המצלצלת כאגדה, משקפת ומאפינת את מהותו הרוחנית של ר' יוסף־טוביה. מלחמת העולם הראשונה. הרוסים עזבו את עיירתנו ושרפו מאהורם את הבתים, כדי להשאיר „אדמה חרוכה" לגרמנים. כמעט כל העיירה נשרפה, חוץ מבתי־חומה בודדים שנשארו לפליטה, ביניהם גם ביתו של ר' יוסף־טוביה. תושבי העיירה השרופה נמלטו לכפרים והעיירות הסמוכות, ורק הוא לבדו נשאר יחיד ובודד בביתו.

היות והשריפה פרצה בערב שבת, לא רצה לעזוב את המקום, כדי שלא לחלל את השבת. כל הבקשות והשידולים שיעזוב את המקום, שסכנת־חיים בו, לא הועילו

* פרק ג' במסכת כלאים הדן בהתרי זריעת שני מינים ביחד, בזמן שיש היכר ביניהם ע"י הרחקה שקבעו חכמים. פרק זה הוא אחד מהקשים ביותר ב„משנה" ומסובך בנוסחאות גיאומטריות וחישובים מסובכים.

מאומה, כי לפי הדין אינו מוצא היתר במקרה זה. ואשר לסכנה, בטוח הוא בחסדי ה׳, שלא יאונה לו כל רע ו„רגלי חסידיו ישמור״.

עוד הספיק לאפות מציות על מחבת ל„לחם משנה״ — המזון היחידי לכלכלתו ליום השבת. הוא השתדל לסדר הליכותיו בשבת זו כמנהגו תמיד. התלבש בבגדי־שבת, פרש מפה לבנה על השולחן, סידר את הפמוטים, ערך שולחנו ב„לחם משנה״ ובכוס יין והתכונן לתפילת קבלת שבת — היחידה בכל העיירה באותה שבת. הפעם היתה משמעות מיוחדת לפסוקים „לכו נרננה לה׳״, כשמקננת השאלה בלב: מי ומי ההולכים? כשהעיירה התרוקנה מבניה ובתיה הפכו לתלי חרבות של עפר ואפר.

ר׳ יוסף־טוביה התפלל ביחידות וקולו השתפך על פני המשואות. נישא על כנפי־השכינה קידש על היין והרגיש בעליונותו על הגויים. נטל ידיו והסב לסעודה... פתאום נפתחה הדלת בחזקה ו„קוזק״, שבמקרה נותק מגדודו והסתובב בודד בחשכת הליל, התפרץ לבית בצעקה פרועה: „יהודי, אני רעב. תן אוכל להחיות נפשי״! ואף, שר׳ יוסף־טוביה נבהל מה„אורח״ הבלתי קרוא, השתדל להרגיעו בשקט ובנחת. „כן! חזותך מוכיחה שאכן רעב אתה ומצוקתך נוגעת ללבי. אך, לצערי הגדול, אין לי שום אוכל בבית, מלבד המציות האלו, שהכנתי לכבוד שבת. כנראה, שמאת ה׳ היתה זאת שתזדמן לביתי, כי כמוך כמוני נשארתי בודד בעיירה, ללא קרובים ומכרים וללא מזון. לכן נאכל שנינו מהמציות האלו ורווח לנו עד אשר ירחם ה׳״.

אולם ה„קוזק״, בראותו את „לחם המשנה״, התחלחל וזעקת־שבר פרצה מגרונו — „הוי, יהודי! בשום פנים ואופן לא אוכל מ„הלחם הקדוש״. זה אסור...

תוך כדי שיחה הצביע ה„קוזק״ על חבילה קטנה, שהוציא מילקוטו ואמר: איזה ביש־גדא אני! זהו כל השלל, שמצאתי בבתי־היהודים. מילא, גם זו לטובה! הנעליים שלי קרועות, אקשור אותן ב„שרוכים״ אלה ואעשה טלאי מהעור הזה.

ר׳ יוסף־טוביה נזדעזע בראותו זוג־תפילין בידי ה„קוזק״, המתעתד להפוך אותם מרמס לרגליו. נרעש ונפחד פנה ל„קוזק״ בדברים נרגשים: דע לך, שהחפץ שבידך קדוש לנו, לאין ערוך, מהמציות שעל שולחני. הואל־נא בטובך ותן לי את התפילין הקדושים ובמקומם קח את המציות ואוסיף לך גם זוג נעליים שלמות הנמצאות בביתי.

למשמע הדברים, לא יכול היה הקוזק לעצור ברוחו, שם את התפילין על השולחן ובמלוא קומתו השתטח לברכי ר׳ יוסף־טוביה והתחיל למלמל: „איש קדוש! התפלל בעדי וברכני שאזכה עוד לראות את משפחתי בחיים״... לאחר דברי־ניחומים שונים, נפרד ה„קוזק״ כשבקשתו בפיו: „איש קדוש, אל תשכחני״!

כשנגמרה ההרפתקה עם הקוזק, בילה ר׳ יוסף־טוביה שבתו בתורה ותפילה, תוך שבח והודיה לה׳, שעמד לו בעת צרה והצילו מידי ה„קוזק״.

במוצאי־שבת הבדיל על הכוס. לאחר אמירת „הנה אל ישועתי, אבטח בו ולא

אפחד" ולאחר שפזם את הפזמון „אליהו הנביא, במהרה יבוא אלינו" — ארז חבילה מהחפצים ההכרחיים ביותר, בראש וראשונה טלית ותפילין, לרבות התפילין של הקוזק, אמר „שבוע טוב ומבורך" לקירות הבית והלך לחפש מקלט בסביבה עד יעבור זעם.

ברחובות השרופים חושך וערפל. אי־פה, אי־שם, עלו תמרות־עשן מהאודים המתאבכים. את דממת־המות הפסיקה יללת חתולים ונביחת כלבים, שגם הם הוגלו ממאורותיהם ומקינם החם. הדרכים משובשות ואין יוצא ובא.

במצב עגום זה עזב את העיירה ושרך רגליו באפלה. אך ראה זה פלא, בהגיעו לפרשת־הדרכים (לזאָקרעגט) נזדקר מהאפילה אכר נוסע בעגלה, השואל אותו: „לאן יהודי"? אני נוסע לויסוקי־מזוביצק, אולי ברצונך להצטרף אלי?

ר' יוסף־טוביה עמד והשתאה: האם אליהו הנביא בדמות אכר הופיע לפניו? הרי רק לפני שעות מועטות בסעודת מלוה־מלכה התפלל „במהרה יבוא אלינו". תפוס מחשבות כאלה עלה על העגלה והגיע לפנות בוקר לויסוקי־מזוביצק. יהודי־המקום, ופליטי ציחנוביץ בתוכם, קידמו פניו בשמחה ובהשתוממות ואמרו לו: ר' יוסף־טוביה, אין זאת כי אם מלאכי־השרת, או אליהו הנביא הזכור לטוב הביאוך לכאן. ור' יוסף־טוביה שמר על הסוד של צרוף מאורעות־פלא — שמירת־שבת תוך חרוף־נפש, „קוזק" רוסי ואכר המזדמן לו בדרך, פרשה עטופת מסתורין, הזוהרת בעיניו באור יקרות.

גולת־הכותרת בפעילותו הציבורית בעיירתנו היא ה„חברה ש"ס", שהוא היה מיסדה ורבה הראשון. בתקנון, הכתוב בכתב־ידו, אנו קוראים: „בהתאספנו כולנו יחד להתיעץ בדבר התיסדות „חברה ש"ס", הסכמנו כולנו בלב אחד להתאסף בכל יום בבית־המדרש דפה תיכף אחרי תפילת מעריב וללמוד בחבורה דף אחד גמרא עם פירוש רש"י, מדי יום ביומו בלי הפסקה כלל. ההתחלה תהיה מיום א', פרשת "מסעי", כ"ד בתמוז תר"ע".

מוצש"ק (מוצאי שבת־קודש), אור ליום א', כ"ד תמוז לעת"ר (תר"ע) פה צעכאנאוויץ.

ואלה שמות האנשים, שקבלו עליהם ללמוד בכל יום ויום כאמור לעיל:

א) הרב הגאון דפה (הרב ר' יהודה החנוכי)
ב) ר' מרדכי־מאיר ש"ץ דפה (החזן ושוחט)
ג) ר' יוסף־טוביה זילברברג ברב דב
ד) ר' אריה־לייב בר' יצחק (רייגרודסקי)
ה) ר' שבתי־דב בר' משה־אהרן הכהן (רובינשטיין)
ו) ר' משה־דב בר' שרגא
ז) ר' שואל בר' צבי
ח) ר' יעקב־יצחק בר' ישראל־חיים פלדמן
ט) ר' צבי בר' דב זילברברג

י) ר׳ מרדכי בר׳ שלמה שמקובסקי

יא) ר׳ אליהו בר׳ דב פרידמן

יב) ר׳ שרגא בר׳ יואל שוטלנדר

יג) ר׳ שמחה בר׳ אברהם־משה וורובל

יד) ר׳ ראובן בר׳ זאב פטשק

טו) ר׳ חיים בר׳ דב פרידמן

טז) ר׳ שלמה בר׳ נח פיורא

יז) ר׳ דן בר׳ שלמה־דוד רוזן

יח) ר׳ אריה בר׳ משה־קלמן קורלנסקי

יט) ר׳ שלמה־אריה בר׳ משה

כ) ר׳ חנוך־זינדל בר׳ אהרן־יהודה פלוט

כא) ר׳ בן־ציון בר׳ יוסף פרצבסקי

כב) ר׳ דב בר׳ יצחק רוסחצקי

כג) ר׳ זאב בר׳ יעקב

רשימה זו מונה ראשוני החברים, שהשתתפו באספה המכוננת של החברה. במשך הזמן גדלה החברה והצטרפו אליה, כמעט, כל בני־התורה בעיירה, שמצאו ענין מיוחד בשעוריו של המייסד ר׳ יוסף־טוביה, שריתק את קהל השומעים. בהגיונו הבריא ובניתוחו האנליטי היה חודר לנבכי הסוגיא על חוליותיה ופרטיה, ובהסברה נאה הסביר את הענינים הקשים ביותר שנעשו מובנים וגרמו עונג רוחני למשתתפים.

נוהג היה בהתחלת מסכת לשאת נאום פתיחה, בו סקר בצורה תמציתית את הסוגיות והענינים המובאים במסכת זו, ובהגיע המשתתפים למקום הנלמד היתה הדרך כבר סלולה לפניהם והיו תופסים את השקלא־וטריא בקלות.

עם גמר מסכת היו מסדרים „סיום״* חגיגי, בו היה ר׳ יוסף־טוביה אומר „הדרן״ בבקיאות וחריפות ובהמצאת חידושים משלו. והיו מסדרים סעודת־מצוה חגיגית, שנשמעו בה נאומים ותשבחות לכבוד המאורע.

בסידור הסעודות לקחו חלק פעיל נשי־החברים, שטרחו ועמלו במיטב כוחן לאפות, לבשל ולטגן בטוב־טעם לכבודה של־תורה.

שבת, פרשת „יתרו״ (פרשת קבלת התורה) היתה מוקדשת לחיזוק החברה. בשבת זו נתכבדו ב„עליה״ לתורה רק חברי ה„חברה ש״ס״, ואחרי התפילה סדרו „קידוש״ חגיגי, בו הושמעו דברי עידוד וחיזוק ללמוד התורה ביתר־שאת.

* סיום מסכת הפך בדרך כלל למאירע ציבורי. רבים היו משתחררים מעסקם ומעבודתם והיו נוהרים לבית־הכנסת לשמוע את ה„הדרן״. ביחוד יצאו מוניטין לה„הדרנות״ של הרב החנוכי, שבמשך שעות היה עוקר הרי־הרים בפלפולא דאוריתא, בחריפות ובבקיאות. לפעמים היו משתתפים גם רבנים־אורחים מהסביבה.

הלימוד בצוותא הידק את הקשרים בין הלומדים, שהפכו לידידים אישיים ועזרו אחד לרעהו בעניניהם הפרטיים, ע״י מתן הלואות ועזרה הדדית. כמו־כן התקין ר׳ יוסף־טוביה, שהחברים ירימו תרומה מסוימת, לפי מספר הדפים שלמדו, לישיבת „אהל משה״ בירושלים, כדי לקשר לימוד התורה בחוץ־לארץ עם תורת ארץ־ישראל. מפעל זה חיזק את הגעגועים על ציון ומקראיה.

במכתב הנהלת ישיבת „אהל־משה״, בחתימת הגאון ר׳ יצחק ירוחם דיסקין זצ״ל, מיום כ״ו באדר תרע״ג (1913) כתובים בין היתר, דברי הוקרה והערכה ל„חברה ש״ס״ כדלקמן: „שלום וברכה וישע למע״כ (למעלת כבודכם) הנאהבים והנעימים, סגל חברת קודש, חברה ש״ס אשר בעיר צעכאנאוויץ. שלוחם הטהור בסך 1800 רו״כ אשר הרימו תרומה להחזקת המפעל הקדוש „ישיבת אהל־משה״ הגיענו לנכון. מה מאוד ישמח לבנו לשמוע, כי נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו, סגל חבורה, להרביץ תורה בישראל וחפץ ה׳ בידם הצליח לעשות חיל ולעלות במעלות התורה והגיעו עד הלום. גדול כבוד החברה הזאת, כי מחשבתם ניכרת מתוך מעשיהם הרצויים שהמה אוהבי תורה ומחזיקי לומדי־תורה והמה בכלל „ברוך אשר יקים״ וכו׳. כה יתן ה׳ להם וכה יוסיפו ללמוד וללמד ולהרים קרן וכבוד־התורה — והיתה החברה הזאת לאות ולמופת. ממנה יראו וכן יעשו שאר קהילות קדושות די בכל אתר ואתר ללכת בדרכיהם ולהחזיק במעוז התורה חיינו ואורך ימינו. בפרוס הפסח נחלק את הסך הנ״ל לששה תלמידי־חכמים היותר מצוינים ומופלגים בתורה — החותם בברכה ותודה מעומק הלב, ושלום לתלמידי אביי ורבא״.

ובמכתב מיום ג׳ באלול תרע״ד (1914) כותב הרב דיסקין, בין היתר: „בעלות קול שופר יוחק שמו לחיים טובים בספר מע״כ (מעלת כבודו) הרב הגאון בתו״י (בתורה ויראה), המפורסם לשם ולתהילה, רב פעלים במעשה הצדקה מוהר״ר (מורנו הרב רבי) יוסף־טוביה זילברברג. בשם כל חכמי ולומדי הישיבה הקדושה, הננו מביעים לו את רגשי תודתנו העמוקה בעד פעלו הטוב והחסד אשר גמל אתם בשנה העברה. ע״ז (על זה) יברכהו ה׳ באורך ימים ושנות חיים — החותם בברכת השנה, יצחק־ירוחם בהגאון החסיד מוה״ריל דיסקין״.

„חברה ש״ס״ זו, על גדולתה ותפארתה, התקימה עד השואה. במשך זמן קיומה (שלושים שנה, בערך) נתחלפו המשמרות ובתוכן מגידי השעור. במקומו של ר׳ יוסף־טוביה בא ר׳ שמחה וורובל, למדן גדול וחסיד ותיק. עם בחירתו של הרב מרדכי שטיינברג לרבה של „ניי־שטאָט״ נתפלגה החברה לשתי חבורות. חלק אחד — בהנהלת הרב שטיינברג, והחלק השני (החסידים, בעיקר) נשארו תחת הנהלת ר׳ שמחה וורובל, שהמשיך עד יומו האחרון בלימוד הדף היומי.

הערכת הציבור לר׳ יוסף־טוביה באה לידי ביטוי בזמן מחלתו הממושכת, שארכה כמה שנים. תמיד המה ביתו ממבקרים מכל החוגים. בכל המצבים היתה דעתו צלולה

והשתדל להיטיב עם הזולת בצדקה וגמילות־חסדים. על מיטת־חוליו המשיך להגות בתורה ובחכמה.

בשנתו האחרונה לחייו התאושש והחליט לנסוע לארץ־ישראל. במאמצים מרובים קיבל רשיון־עליה, וביום ראשון לפרשת „לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך", נפרד מביתו ומעיירתו, כשהמונים מלוים אותו, בדרכו לארץ־ישראל.

משאת־נפשו לא נתגשמה. בורשה גברה מחלתו, וביום כ"ב בשבט תרפ"א (1921) נפטר והובא לקבורה בבית־החיים בגנשה אשר בורשה ומנוחתו כבוד בשורת גאונים וצדיקים מפורסמים — לפי הוראתו והמלצתו של רבה של ורשה, הרב צבי פרלמוטר, שהכיר את גדולתו בתורה.

נשארו ממנו הרבה כתבי־יד, חידושים ובאורים בכל ענפי התורה. הרבה חידושים והערות רשומים בשולי הדפים בש"ס ובספרי הפוסקים שלמד בהם. כל העזבון הזה מחכה ליד גואלת, שתסדרו ותדפיסו, לשם הפצתו בישראל.

לפני פטירתו ציוה, בין היתר, להפריש מרווחי כספו מעשר למוסדות־תורה וחסד, ויורשיו קימו רצונו בעין יפה וברוח נדיבה.

ענין רב יש בנוסח מצבתו, שנכתבה ע"י בנו יחידו ר' אברהם־מאיר, ברוך־הכשרון, שנפטר 8 שנים, בערך, אחרי פטירת אביו ומנוחתו כבוד ע"י אביו הנערץ. אכן נתקיים בהם הפסוק: „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

וזה נוסח המצבה מהצד האחד:

יגעת ועמלת בתורה ותושיה
ומצאת להסיר כל קושיא ותמיהה
סיעת דשמיא השגת בפליליה
פרושיך יסדת כאבן שתיה
טל ושובע לאורחים השפעת בציה
ברכתך גברה ותפילתך פוריה
יסוריך כה רבו ודרשת בעליה
הרימות פעמיך אל הר המוריה
בגלותא נשארה פה רק הגויה
דרכך וחפצך תשלים ליום התחיה
בגדיך לבנים ורבה הזכיה
זיוך יאיר למעלה מארץ נשיה
בערבות ערגה נפשך הנקיה
יה יוסף טוב לך רבי יוסף־טוביה

בצד השני של המצבה חקוק:

פ"נ איש תמים וגבור במלחמה של תורה
שהוציא גנזי מלכים מאפלה לאורה
והגיד ברבים שעורי ש"ס נחמדים
חכם סופר ושלם וגומל חסדים
נעים לשון ותפילה ונחבא אל הכלים
ומקומו יכירנו בין טובים וגדולים
מר' יוסף־טוביה בר' דב זילבערבערג ז"ל
בנסיעתו לארץ־ישראל בא עד הלום ונתבקש
לישיבה של מעלה ביום שני לפרשת „משפטים"
כ"ף (כ"ב) לחודש שבט בשנת תרפ"א. ת. נ. צ. ב. ה.

ז. חגי
(בני־ברק)

ר׳ אברהם-מאיר זילברברג

אברהם־מאיר זילברברג
Abraham-Meir Silberberg

לא אדע דבר על אודותי,
ואני לעצמי חידה סתומה.
רק אחוש ברכת אל־אבותי,
השוכן בי ובתוך כל טומאה.

ואם ישראל לב באומות,
תוך־תוכו נמצא בלבבי.
ואם לי נגלה סוד בתנומות,
לא זה הדור שאהיה נביא.

לא זה עולמי, כאן לא שרשי,
ורק במשגה פה תעיתי,
והיה אתה כן בדרשי,
בעולם אחר יושם כסאי.

ממרום אין־סוף נתגלגל עלה,
ולנוד בשלכת אנוס.
ומבט עיני הומה, כלה,
ונכסף אל האור הגנוז.

ושם הן יש מקור־המקורות,
של פלאי־שחקים לבלי חקר.
ונפשי תרחץ לה באורות,
עם המלאכים לפנות בוקר.

בחרוזים אלה מציין את עולמו הפנימי ר׳ אברהם־מאיר זילברברג, שהיה דמות מיוחדת במינה, רבת הוד ומלאת גוונים, מזיגה נפלאה של כשרונות וסגולות, תכונות ומעלות, למדן וירא־שמים, ועם זה בעל ידיעות רחבות במדעים כלליים. בקיא בתנ״ך ובספרות התלמודית והמדרשית ושליט בספרות העברית החדשה. הוגה־דעות מקורי, משורר, סופר ונואם בחסד, נפש אצילה ובעל מידות תרומיות, אהוב ומכובד בעיירתנו ומחוצה לה, על כל השכבות והזרמים.

יליד סובלק, עיר מלאה חכמים וסופרים. שם ספג תורה ודעת. בכשרונותיו הגדולים, תפיסה מהירה, זכרון פנומנלי ושקידה עצומה רכש לו עוד בצעירותו מקום מכובד בין למדני העיר.

רב־העיר, הגאון הנודע ר׳ הלל ליפשיץ זצ״ל, הציע לו לחבר כרוז לחיזוק התלמוד־תורה בעיר ב־25 העתקים, לשם הדבקתם בכל בתי־הכנסת; אך להשתוממות כולם, במקום העתקים, כתב כל טופס בסגנון מיוחד, מלוטש ומהוקצע — מלאכת מחשבת להפליא. דבר זה עורר בשעתו תימהון והתפעלות והיה לשיחת היום.

בגיל צעיר מאוד החלה רוח השירה לפעמו ופרסם שירים ב„הצפירה״, „המליץ״, „הפלס״ ו„המודיע״. הוא התכתב עם סופרי התקופה, שהעריכו את כשרונו הספרותי וחשבו לתומם, שענין להם עם משכיל מודרני, ההולך עם רוח הזמן, אך תמהונם גדל כשנודע להם שהוא רק בחור־ישיבה צעיר העמל בתורה ויראתו קודמת לחכמתו.

ילדותו היתה מיוחדת במינה, אפופת מסתורין ומוקרנת ע״י קרני התורה והחכמה של אביו הלמדן המופלג. וכך מתאר ר׳ אברהם־מאיר את שנות הילדות בשיר „נחלת התורה״:

ובאותו הבית יחידי
גדלתי ואספג רב אורה
ושם אולי תמצא, ידידי,
את שרש נשמתי ומקורה.

בלילי החורף קם אבי
בחשאי לשעור גמרא,
ובמורא וחיל על משכבי
מלטתי אלי קול־הברה.

בדממת חדרי האפל
הוא נשא על כנפי נגהות,
וגבה ורעד ושפל
ושפתי מלחשות וצמאות.

ויש ששולחתי בנשף
למעין חולה דל ובישני,
ואשאיר שם פחז כרשף
סל מלא — ומי זה ראני?

ויש — באשמורת השלישית
נערתי לחדוש הלבנה,
עת איושה בחוצות חרישית
ומפלל היקום בכונה.

ויש שעזבתי הקריה
ללקט ערבות ביער,
ותער שם לבתי את מריה
לשמש וענן וסער.

ויש שכגבור נאדרי
הוקמתי לתפלת ותיקים,
ואטבל בנהר את בשרי
ופני כחתן מסמיקים.

והנה כבר חלפו הימים
ואני מוזר, בודד וחולם,
וגנזי ילדותי נעלמים
ושמורים בלבי עד עולם.

ועתה בתבל אנוע
כשריד של עת קדמוניה,
ואולי אני לוז נטוע
לדורות עתידים לתחיה?

נטיה מיוחדת היתה לו למשחק שחמט וגם בשטח זה היה מלא הברקות ופרסם שאלות בשחמט בעברית ורוסית, שהוציאו לו מוניטין כשחמטאי מובהק והצליח פעם לנצח בביאליסטוק את האמן העולמי רובינשטיין. בתקופה זו ערך משחק סימולטני נגד 20 איש מטובי השחקנים בעיר סובלק וזכה ב־17 משחקים.

עוד בשבתו ב„ישיבה" החל להגות בספרי פילוסופיה ומחקר. הדבר לא ישר בעיני אביו ר' יוסף־טוביה, שראה בחקירה כצוררת ליהדות, ובאחד ממכתביו אליו, המצטיין בצחות לשונו כתב אליו לאמור: „מתאמץ אתה לצאת מעולם שלך לעולם שאינו שלך. מעולם שלך, המפיץ נגוהות ואורות גדולים — לעולם עכור המלא עננים כבדים ורוחות סוערות. כי רואה אנכי והנך מתאמץ להניף חרמש על כל פרחי הגן אשר עמלתי לטעת על תלמי לבך ולקצץ בנטיעותיהם הרכות. והנה, טרם שלחו עוד שרשיהם עמוק לבלתי זוז ממקומם, ואתה לא תחוס ולא תרחם ותבוא עליהם בקרדומות ובמטאטא השמד".

אולם ר' אברהם־מאיר לא קיצץ בנטיעות והיה יהודי ירא־שמים כל ימיו. רוח החקירה התמזגה בקרבו עם האמונה הטהורה והיו לאחדים.

בהגיעו פרקו, נשא לו לאשה את בתו של ר' צבי יפה מיקירי בריסק־דליטא.

בבית חותנו הלמדן והיחסן (מגזע ה„לבוש" ורש"י), הוסיף תורה ודעת, אף הושפע מעסקנותו של חותן חותנו הפרנס והגבאי ר' ירוחם שץ ז"ל ועד מהרה התפרסם בין חכמי בריסק כאיש האשכולות. התקרב לרב העיר, הגאון הנודע ר' חיים סולובייצ'יק, שידע להוקיר סגולותיו ובקיאותו הרבה בתלמוד.

עם שריפת העיר בריסק וגירוש תושביה, התישב בעיירתנו בשנת 1914 במחיצת אביו הדגול, ר' יוסף־טוביה זילברברג, שהעתיק מקום מגוריו מסובלק, עיר מולדתו, לעיירתנו בשנת 1912.

עם בואו לציחנוביץ, הפך לתל תלפיות והתחשבו בחוות־דעתו בענינים פרטיים וציבוריים. אף אלה, שהיו רחוקים ממנו בדעות והשקפות השכימו לפתחו ונהנו מעצתו.

זכורני, שבשנת 1925 נערך בביאליסטוק משפט נגד מאות נאשמים בפעילות קומוניסטית. בין הנאשמים היו גם מתושבי עיירתנו, שצפוי היה להם מאסר ממושך. במצוקתם פנו לעצת ר' אברהם־מאיר שערך (בחשאי, כמובן, ובסודי־סודות מחמת עינא בישא של המשטרה) תזכיר בו סתר את סעיפי ההאשמה.

ראש הסניגוריה, עורך־דין מפורסם, השתמש בתזכיר זה ואמר לקרובי הנאשמים: אם נמצא בעיירתכם משפטן כה מובהק, משום־מה פניתם אלי ?...

סח לי בן עיירתנו, הגר כעת בתל־אביב, שבילדותו היה לן אצל סבו עני־ומדוכדך ביסורים. לפנות בוקר, בימות החורף, בקור חזק, היה מופיע ר' אברהם־מאיר, מסיק את התנור, מחמם את הבית, מאכיל ומשקה את הזקן, תוחב מאחורי הכר סכום כסף הגון, נעלם מהבית ואיש לא ידע בבואו ובצאתו.

מהדר גדול היה בהכנסת־אורחים. בליל־שבת לא עזב את בית־הכנסת עד שסודרו כל העניים. במקרה ונשארו עניים ללא־סידור (וזה היה דבר רגיל), הזמין את כולם לביתו וטיפל בהם ברגש ולבביות. אחרי האוכל היה מלווה את האורחים למקומות לינתם ונפרד מהם בדברי עידוד.

מנהגו היה לקנות אצל הרוכלים המחזרים על הפתחים, כדי שיתפרנסו בכבוד. וכשהצטבר אצלו „מקניות" אלו מלאי של סידורי־תפילה, ברכות המזון, חבילות ציצית, נרות הבדלה, שרוכי־נעליים וכל מיני סידקית — היה מציע לרוכל שנזדמן אצלו לקנות ממנו בחזרה ב„סיטונות" בזיל־הזול, במחיר סמלי. וכך נעזר המסכן בצורה „מסחרית" מבלי להרגיש בהתחכמות שבדבר. משפחות רבות שירדו מנכסיהן שוקמו ביזמתו ובעזרתו מבלי דעת מושיען ומחלצן מן המצר.

וכשם שהתעסק בענינים הנוגעים לגוף, כך לא הסיח דעתו מהדברים הנוגעים לנפש. בהיותו למדן בעל שעור קומה ומחונן בכשרון הסברה הרביץ תורה ברבים והשמיע שעורים בחברות ש"ס, משניות, עין־יעקב ופרשת השבוע, שמשכו קהל רב מכל השכבות. הסוגיות הקשות והמסובכות ביותר נעשו מובנות לשומעי לקחו, שנהנו מהגישה השכלית וההסברה הפופולרית. מזמן לזמן היה מרצה הרצאות בהן חיוה דעתו ועמדתו לבעיות

האקטואליות, שהעסיקו את הציבוריות הישראלית, והיה בעצמו מנסח את ההודעות על ההרצאות.

מודעה אחת עדיין חרותה בזכרוני, והיא: „ביום ז׳ של פסח, בשעה 4 אחה״צ ישמיע אברהם־מאיר, לא דרשה מקודשה נקרשה ולא הטפה עפה נדפה ולא שיחה שכיחה מטריחה, אלא מאמרים ברים, נאדרים, בשבילי העיתיות וה„נצחיות של עמנו״. מודעה נדירה כזו, שלא כולם הבינו תכנה, עשתה לה כנפיים בצבור, ועוד לפני הזמן הקבוע נתמלא בית־הכנסת מפה אל פה, ובמשך שעות הקסים את הקהל בכשרונו הרטורי והשתפכותו הפיוטית. הרים את שומעיו טפח מהשיגרא והחולין והכניסם לספירות העליונות, לעולם נאצל ונשגב.

פרשה מיוחדת היא אהבת התורה שלו. במסירות ללא־גבול טיפל בבני „ישיבה״ ודאג לצרכיהם. הוא ראה ב„ישיבות״ בתי היוצר לנשמת האומה ושימש מורשה ועד ה„ישיבות״ בעיירתנו והפליא באיסוף סכומים גדולים, מדי חודש בחדשו. הוא לא התפאר ולא התרברב, לא נשא אצטלא דרבנן, מלובש בפשטות, וראה את עצמו כאחד העם, שוה בין שווים, מצטער בצערם ושמח בשמחתם וכל מעשיו כלכל בתום, בענוה והצנע לכת; אך ידעו תושבי העיירה כי הוא „משכמו ומעלה גבוה״ בתורה ובחכמה, במוסר ומידות ומושלם בהרבה שטחים. הוא היה בעל־תוקע מעולה, בעל־קורא ללא שגיאות דקדוקיות ודלוגי טעמים ונגינות, בעל־תפילה מחונן בקול ערב ותפילתו ברגש והשתפכות.

אף בעיסוקו בפרנסתו בטחנת־הקמח שימש דוגמא בישרו ובמשאו ומתנו באמונה, ללא רבב של גזל והונאה ותככים מסחריים. כל רגע פנוי ניצל ללימוד והתעלות רוחנית. על שולחנו היה תמיד מונח ספר ובכיסו משניות קטן. פעם, בטיול אתו, נשתוממתי על שנונו בעל־פה פרקים רבים במשנה וגמרא. והוא היה בקי לא בגמרא בלבד, כי אם גם בספרות העברית ודקדוקה.

אחת התכונות שלו היתה האהבה לטבע. מדי שבת בשבת היה יוצא לטייל ביער, מתבודד בין העצים והשיחים. ובטיולו בחיק הטבע נזכר שבבית מחכים אורחים לסעודת שבת. מיד היה חוזר ומטפל בהם כדרכו באהבה ולבביות ומענג את המסובים בדברי־תורה ושיחה נאה. ולאחר מנוחה קלה היה הולך לבית־המדרש ללמד תורה פשוטי־עם.

עם כל נטיתו להשכלה ובקיאותו בספרות העולם, נזהר מללכת שבי אחר ההשכלה, „בת השמים״. הוא הזהיר שהיא אינה, אלא, חזון־שוא ומדוחים וסופה שתביא לטמיעה והתבוללות.

כך חי ופעל אחד מבני העליה, שבמשך 14 שנה פאר את עיירתנו באישיותו ובמעשיו. לדאבון הציבור נפטר אחרי מחלה קצרה במיטב שנותיו בגיל 51, ביום ח׳ בטבת תרפ״ט, ומנוחתו כבוד במעלה הקברים של „בית־החיים״ בורשה, ברחוב גנשא, ע״י קבר אביו, ר׳ יוסף־טוביה ז״ל.

מותו ללא־עת השרה אבל ודכאון. רב העיירה נשא עליו הספד מר בהכריזו: „במותו לא השאיר כמותו". „מי יביא לנו תמורתו"?

יבולו הספרותי, שחלקו הקטן בלבד הודפס בעתונות העברית ובבמות ספרותיות שונות, הספיק כדי ספר, ואולי לכמה כרכים, אך מטעמים כמוסים ממני שרף בימי חייו האחרונים את שיריו ורק בודדים מהם נשארו לפליטה, בהם מתבטאים נפשו וכשרונו הפיוטיים.

כל ימיו ערג ר׳ אברהם־מאיר על ארץ־ישראל. כמיהה זו באה לכלל בטוי במכתבים שכתב לגיסו מרדכי יפה בחולדה.

במכתבו מיום כ׳ אלול תרפ"ב הוא כותב: „ונזכרתי עתה בארצנו. אולי תמצא שם גם לי איזה פינה ואנוח. ואיך שתהיה שם מנוחתי — לו יצלח הדבר בידי להושיב את בני ובנותי על הקרקע. חפצי עתה רק להשריש ולהפריח את ילדי בארץ טובה ורחבה, לאכול מפריה ולשבוע מטובה".

במכתבו מיום י"ט אדר ב׳ תרפ"א הוא כותב: „משנה־כוח ויתרון־שאת לבחור שאחז במזמרה ואת, יפרוץ וימריא ויהיה לנס וידבר שלום ויביע רתת. בשמחה ארים כוס לחיי מחזיק באת, יאמץ ויהיה לנס".

ר׳ אברהם־מאיר ראה את הארץ מנגד ואליה לא בא, אבל זכה שאשתו עלתה ארצה ונפטרה בשיבה טובה ביום כ"ט בניסן תשכ"ג. כל בניו ובנותיו עלו ארצה, מושרשים בה ובחלקם עובדים את האדמה.

הווי ופולקלור

רחל קונופיאטה
(רמת־אביב — תל־אביב)

מהווי החסידים בעיירתנו

(לזכר אבי יעקב ז"ל)

בילדותי הצטיירה בעיני החסידות כתנועה קיצונית וקנאית. החסידים היוו חטיבה בפני עצמה, עדה סגורה ומסוגרת. התבדלותם היתה מצוינת גם בחיצוניותם: קפוטה וכובע מיוחדים ו„שטריימיל", אותו חבשו בשבתות ומועדים, וכן בשעת נסיעה לרבי מגור.

לחסידים היה גם נוסח תפילה משלהם ו„שטיבל" מיוחד בו התפללו. מוסדות־החינוך היהודיים היו בעיניהם „מוקצה" מחמת אפיקורסות. הם החרימו את „החדר המתוקן", בו ניתנה ראשית החינוך הציוני והעברי לילדי עיירתנו וכן שפכו חמתם על „בית־הספר המקצועי". כשחסיד עבר על פתחו, היו שפתיו ממלמלות: „שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו, כי חרם הוא".

בקנאותם הגיעו החסידים לקיצוניות מוזרה מאוד: הם שלחו בנותיהם לבית־ספר לא־יהודי, שהמורה היחידי שהורה בו היה גרמני נוצרי. הדבר היה לפלא בעיני, וכששאלתי את אבי, במה זכה גוי זה, שהחסידים מעדיפים אותו על המחנכים היהודיים, קיבלתי תשובה תמוהה: „גוי זה הוא בעל־אמונה, הוא מאמין במשהו, מה שאין־כן האפיקורסים מ„החדר המתוקן" ו„בית־הספר המקצועי", שהם מחוסרי אלוה".

נוקשות זו היא שגרמה, שמשחר ילדותי הצטיירה החסידות בעיני ובעיני בנות־הסידים אחרות כמשהו שאינו מתיישב עם ההגיון, ולא מעט מרירות נצטברה בלבי על תנועה זו. התנהל מאבק קשה בין אבות ובנים. בתים רבים בעיירתנו הפכו לזירת התנצחויות בין שני עולמות, ובמקרים רבים פרצו הבנות והבנים את הגדרות ויצאו ל„תרבות רעה", אליבא דהשקפת החסידים. גבהו הרים בין דור האבות ודור הבנים. היו, אמנם, מקרים של הבנה מצד אבות מסוימים לרוח בניהם, אולם אלה היו צפויים אלי מאבק קשה בתוך ה„שטיבל", שמתפלליו פגשום בעיני זעם והתמרמרות.

אולם, כשהתבגרתי וגליתי למקומות־תורה, התבשמתי מריח תרבות חילונית — דווקא אז זרח בעיני אור חדש על החסידות בציחנוביץ. נוכחתי לדעת, שהחסידים אינם, סתם, עדת קנאים חשוכים, שאין להם בעולמם אלא למרר חיי ילדיהם, כי אם אנשים המגשימים הלכה למעשה, יום־יום ושעה־שעה, אידיאלים אנושיים נשגבים. חלק רב בשינוי יחסי לחסידות היה למורי ורבי יצחק אלתרמן ז"ל, שבשעוריו בסמינר לגננות בורשה הדגיש, שאנו הננו חסידים מודרניים.

כשחזרתי מורשה לציחנוביץ, נתגלתה בעיני החסידות בממד אחר — ממד העומק. הצצתי לתוך ה„שטיבל״, שפעם נשבו ממנו רוחות של־זרות. עתה ראיתי בו אי של התעלות האדם, של שוויון אמתי בין הרש והעשיר. כמה פשטות ויחסי רעות עמוקים שררו בו, בניגוד לבית־הכנסת עם כותל המזרח למיוחסים, בעלי המאה ובעלי הדעה. ב„שטיבל״, העני כעשיר ישבו על אותו ספסל־עץ צנוע. כולם היו שווים כלפי הבורא. כאן בטלו כל המחיצות. כאן התרומם האביון מאשפתות וראה את עצמו, לשעה קלה, כשווה בין שווים.

ב„שטיבל״ נתחוללה מהפכה עמוקה במושגים המקובלים שלנו על העם־הארץ וההדיוט. כאן חלקו כבוד לאדם כשלעצמו, ללא קשר עם קניניו החמריים. ביטול המחיצות שבין המעמדות השונים הביא להיווצרות רגש מופלא של הכנסת אורחים. ואדגים דוגמא טיפוסית להכנסת אורחים זו: בשבת, לפני צאתו ל„שטיבל״, היה עורך אבי ז״ל את השולחן בעוגות ותה חם ופותח את הדלת לרווחה — לכל דכפין. החסידים, שעברו על פתח ביתנו בדרכם לתפילה, היו מכבדים את עצמם ב„שרות עצמי״ במיני מאפה שונים וכוס תה מהביל (אצל החסידים מקובל היה לשתות תה עם עוגה קודם התפילה, כי היו מאחרים בתפילה).

דפוסי־החיים שנוצקו ב„שטיבל״ לא הצטמצמו בד׳ אמותיו בלבד. מעינות־השמחה, ההתלהבות והדבקות שפיכו בו — זרמו בכוח־אדירים גם בבתי־החסידים. חוויות הילדות והנעורים שלי העזות והעמוקות ביותר קשורות במסיבות החסידים שנערכו בביתנו. התכונה לקראתן גדולה היתה, כאילו, ציפינו לאושפיזין עילאים. אם כי רבים מהחסידים שנתכנסו להילולות אלו, השמחה לא היתה שרויה במעונם; בבית שכבה אשה על ערש דוי, הטיח נתקלף מהתקרה ובימי סגריר היה דולף הבית — אבל בבוא חסיד כזה לביתנו לסעודת־חסידים נעשה אדם אחר. הוא השתחרר מחומריותו של עולם והתעלה למעלה ממנו. הוא היה כולו דבקות, כולו התלהבות, רקד ריקוד שכולו מסתורין על השולחנות, הספסלים, כולו כמיהה לכביכול, לאין־סוף.

בתוך חבורת החסידים אקדיש כמה משפטים לאבי ז״ל, משום שלפי עניות דעתי, נשתמרו בו האידיאלים המוסריים הנשגבים של החסידות ובדמותו יש בנותן ענין לציבור הרחב. אבי ז״ל לא היה חסיד בן חסיד, כי אם חסיד בן מתנגד. אביו היה מתנגד קיצוני, שלא היו בעולמו, אלא, התלמוד וה„משנה־תורה״ להרמב״ם. והיתה נטושה מלחמת אבות ובנים, כי אבי ראה בחסידות התגלות חדשה.

בין הדברים החשובים שהורה אבי היתה ההסתפקות במועט. הוא היה אומר: החיים משולים למים מלוחים. במידה שהאדם מרבה לשתות מהם, יותר הוא צמא. לחמדנים, הטבע כולו אינו מספיק להם. הוא ביטא מחשבתו במימרא כזו: „הרדיפה אחר החיים מקצרת אותם. ההסתפקות במועט — מאריכה אותם״. הרודף אחר תענוגות דומה לקשת דרוכה תמיד, שחיש מהר היא נשברת. את עושר האדם לא ראה בנכסי־חומר,

כי אם בבריאות־הגוף. עשיר, אמר אבא, זה נוטריקון: **ע**יניים, **ש**יניים, **י**דיים, **ר**גליים, כלומר מי שאבריו תקינים ואינו יודע חולי ומדוה — הוא־הוא העשיר האמתי.

כדי להגיע למשטר־חיים תקין על האדם להעביר את נקודת הכובד מחיי החומר לחיי הרוח. רק חיי־העיון מביאים את האדם לשלוות הנפש. לימוד, אליבא דאבא, פירושו ספרי־קודש. הוא סיפר לי פעם, שבצעירותו קרא Les Mystéres de Paris מאת איזן סי, שתורגם לעברית ע״י קלמן שולמן בשם „מסתרי פריז״. הקריאה בספר זה היתה לו לזרא ומאז ביטל את ה„ביכלאך״ באמרו, שבדף גמרא אחד יש יותר חכמה מאשר בכל הרומנים והספרים החילוניים.

כל ימיו הלך אבי לאורן של שתי מידות נעלות: היושר ואהבת־האדם. את מידת היושר ירש מאביו יהודה־שמעון. כשגוי חזר הביתה מ„היריד״ וראה, שאבד לו ארנקו ובו כמה מאות זהובים; אך, משנזכר שארנקו נשאר אצל „שמשי״, לא נבהל והיה שלו, כי בטוח היה שכספו נמצא בידים נאמנות.

אבי היה נכון תמיד לעזור לאדם בצר לו. כשאסרו את משה יגר בעוון קומוניזם, רץ אביו של משה לקומנדנט וביקש רחמים עליו. אמר הקומנדנט, שהוא מוכן לשחררו אם יביא חתימות של כמה בעלי־בתים המעידים על כשרותו של בנו. כשהאב האומלל פנה לאנשי־ציבור ידועים וביקש חתימתם, השיבו לו, שאם אבי יחתום הראשון — יחתמו גם הם. ללא היסוס כלשהו חתם אבי מיד על הבקשה, אף־על־פי שידע היטב כי עלול הוא להסתבך ולגרום לעצמו אי־נעימות, כי הוא אמר: „ישראל אף־על־פי שחטא ישראל הוא״ ומצווה היא להצילו מידי הגויים ומדינה של מלכות.

אבא הקפיד מאוד על מצוות הכנסת אורחים ועזרה לדך. בשבתות ומועדים סעדו על שולחננו כמה אורחים עניים. הוא ידע יפה את הכתוב ב„זוהר״ הקדוש, שהעניים הם הכלים השבורים של הקדוש־ברוך־הוא. בשבתות ומועדים בא הקב״ה לראות את ה„כלים״ השבורים שלו, וכשרואה שאין מי שמשמח אותם והם צמאים ורעבים, היא בוכה עליהם. וכדי שלא לראות בצערה של השכינה, היה אבא זהיר מאוד במצוות „וחי אחיך עמך״. בליל־שבת היה עוזב אחרון את ה„שטיבל״ ובודק בכל הפינות, שמא נשאר עני ענוותן שלא הזמינוהו לסעודת־שבת. וכשמצא עני שהתבייש לסעוד על שולחן־זרים וישב בציפיית־שתיקה — היה אבא משדלו בדברי פיוסים עד שהיה מתרצה להילוות אליו. וכך יצא, שכמה אורחי־שבת קבועים סעדו על שולחננו. אמי היתה טוענת במבוכה, במה נאכיל ובמה נשקה את קהל המוזמנים? היה אבי מפיסה בהומור האופייני שלו: „אשר למרק — הוסיפי עוד מים, ואשר לבשר — מסרי־נא את מנת־הבשר שלי לאורחינו המכובדים״.

ב„ימים הנוראים״ הפך ביתנו מלון־אורחים ממש. בכפרים הסמוכים לציחנוביץ התגוררו כמה משפחות של יהודים בכל כפר, שלא הצטרפו כדי מנין. הזמין אבי משפחות

אלו לביתו ל„ימים נוראים״ שיתפללו בציבור. הוא היה שוטח על הרצפה מזרנים, וכך הם התאכסנו אצלנו מכסא לעשור.

אבי היה מסור בכל לבו לחולים גלמודים ועריריים. הוא היה מניח כל עסקיו וסעד מיטת החולה בימים ובלילות. עזרה זו היתה טבעית ומובנת לו.

מחמת שאזנו היתה כרויה לדעות שונות מהשקפת־עולמו, הכיר בסתרי־לבו בצדקת־הרעיון הציוני. הוא היה ציוני בסתר. ציונות זו באה לו מתוך כמיהה לארץ. הוא התמצא יפה בהילכות־עולם וחש, כנראה, שאנו עומדים על עברי פי־תהום. בציונות ראה עוגן־הצלה, אך הוא לא עשה פומבי להרהוריו, משום שהאוירה ב„שטיבל״ היתה עוינת את הציונות.

במות אבי הסתלק חסיד מצניע־לכת, תמים־דרך, שהתבלט בפשטותו בחבורת החסידים שבעיירתנו.

יצחק פסטרנק
(פתח־תקוה)

בית־המדרש דחסידי גור

(„דאָס גערער חסידים־שטיבל")

בית־המדרש דחסידי־גור זכור לי עוד משנות 14—1908. הייתי אז ילד קטן ואבי היה לוקחני עמו להתפלל בבית־מדרש זה, שנמצא בבית צאַלקע ליכצער.

המחלוקת בין המתנגדים והחסידים גדולה היתה. המתנגדים ראו בחסידות מהפכה חברתית ודתית, שלא תאמה את העקרונות והמושכלות של העולם הרבני. הלומדים ובני־התורה תחמו תחומים בין אדם לאדם וקבעו את עליונות הלמדן על ההדיוט, בעוד שב„חסידים־שטיבל" טושטשו הבדלים אלה. ראיה חותכת לכך שימש בית־המדרש דחסידי־גור שבעיירתנו בו התפללו, בין היתר, ר' שלום זילברשטיין, חותנו של דוד־לייב בורשטיין, שהיה גביר אדיר, בעל בית־חרושת למנופקטורה; או ר' נפתלי פרץ (אבי בערטשע פרץ) שאף הוא נגיד היה. ומאידך — דלפונים ואביונים כמו זליג המלמד, או יענקל הבלן. גבירים אלו לא התיהרו ולא פסקו, שכותל המזרח שיך להם לבד ואילו העניים, נאה ויאה להם שישבו מאחורי התנור, אלא התערבו בתוך „עמך", ופעם תפסו העניים את כותל המזרח והעשירים ישבו מאחורי התנור.

חסידי־גור שבעיירתנו היה להם פרוש משלהם למימרא: „המכיר את מקומו". „מקום" אין פרושו מקום בבית־המדרש, אלא השם יתברך — שרק אותו בלבד חייב יהודי להכיר.

בבית־המדרש הזה התפללו לומדים מופלגים, כגון, מוטיל השוחט ומנדל טוב'קעס וגם אברכים, שאכלו „ימים" אצל בעלי־בתים שונים, שנתנו להם אחר־כך את בנותיהם לנשים, בתנאי שימשיכו בלימודם. אחדים מהם שימשו ברבות הימים כרבנים ושוחטים, וחלקם עסקו בפרקמטיא.

העזרה ההדדית היתה מפותחת מאוד בקרב המתפללים. כי ימוך אחד המתפללים והיה שרוי במצוקה כלכלית, אספו בשבת אחר התפילה את הטליתות כמשכון וכשבאו במוצאי־שבת לפדותן שילמו כופר ופדיון בשביל הנצרכים.

כך חיו מתפללי בית־הכנסת עד שנת 1914. כשפרצה מלחמת־העולם הראשונה והחריבה את ציחנוביץ, נחרבה גם פינת־אור זו שבעיירתנו, ששמה בית־המדרש דחסידי־גור.

אבראהם רודי
(פּאַריס)

דער גורל פון א משומד

ווי אַ הילפס־רוף, האָט זי מערערע מאָל איבערגעחזרט „טשעכאַנאָוויעצער", „טשעכאַנאָוויעצער", און ווען מיר, די פּאָר ציעכאַנאָוויעצער ישיבה־בחורים, וואָס האָבן זיך דאַן געפונען אין סאָקאָלאָווער בית־המדרש, האָבן זיך דערנענטערט צום פענצטער, וואָס האָט אַריינגעקוקט אינעם רבינ׳ס הויף, האָבן מיר דערזען פאַר זיך אַ פרוי פון נידעריקן וווקס, אויפן קאָפּ האָט זי געטראָגן אַ פּויעריש־דרייעקיק־געבלומט־טיכל אונטערגעבונדן אונטער די גאָמבע.

מיר האָבן איר גלייך דערקענט, דער אלמנה פון נאָענטן דאָרף פון אונזער שטעטל; ביז היינטיקן טאָג, ווייס איך נישט צו איר נאָמען „שמענדזשעריכע" איז געווען איר ריכטיקער, אָדער איר׳ס אַ צונאָמען, וואָס כמעט יעדער תושב האָט ביי אונז אין שטעטל געהאַט. זי איז געשטאַנען פאַר אונז, נישט בלויז אַ מידע פון די איבער פינפציק קילאָמעטער, וואָס זי האָט דורכגעמאַכט צופוס. מ׳האָט גלייך דערקענט אַ צושראָקענקייט אויף איר פנים פון דעם וואָס איר דערוואַרט.

„ווער פון אייך איז אַלטער אַלעיאַרניק׳ס זון"? מיט דער פראַגע האָט זי איבער־געריסן אונזער נייגעריקן אָבסערווירן איר. און ווען כ׳בין צו איר צוגעגאַנגען, האָט זי אויף שנעל גענומען מיר דערציילן, אַז מיין פאָטער האָט מיך געבעטן אַרויפגיין מיט איר צום רבי׳ן באַלייגן אַ „קוויטל".

ביז דאַן, בין איך בלויז איינמאָל געווען ביים רבי׳נס טיש. מיין דעמאָלסדיקער זיין איז אויך נישט געווען אַלס חסידות, גיכער פון נייגעריקייט, כדי צו זען די התנהגות פון די חסידים ביים כאַפּן די שיריים.

איך מוז מודה זיין, אַז קיין גרויס רעספּעקט האָט דעם רבי׳נס טיש־פירן ביי מיר נישט אַרויסגערופן; דאַקעגן האָט זיין האַרטע, טרוקענע און טיילמאָל גראָבע שפּראַך, רופנדיק יעדן מיטן נאָמען „יונג", פאַרטרויערט מיין אַזוי אויך גענוג טרויעריקע נשמה.

„יונג, ווער ביסטו"? האָט ער דעמאָלט צו מיר געווענדעט זיינע שאַרפע טיפע באַברעמטע אויגן. מיט פיל אַנגסט, האָב איך אויף שנעל גענומען אויסרעכענען דעם יחוס פון מיין מאַמעס צד, וואָס האָט געשטאַמט פון דעם שכנות׳דיקן שטעטל סטערדין, וויסנדיק, אַז דער רבי האָט גוט געקענט מיין טייערן באַרימטן זיידן ר׳ אליהו זרענטשני ז״ל, מיט זיינע געראָטענע זיבן טעכטער און צוויי זין, וואָס יעדער פון זיי איז געווען אַ וועלט פאַר זיך...

כ׳האָב אויך ספּעציעל באַטאָנט די נעמען פון מיינע צוויי מומעס — בריינע און חאַשקע, וואָס זענען געווען פרייע אַריינגייערינס אין רבי׳נס הויף.

„יונג, ווער ביסטו״? פרעגט ער מיך צום צווייטן מאָל, און זיין שטימע האָט געקלינגען נאָך שאַרפער. כ׳האָב דאַן פאַרשטאַנען, אַז מיין שלשלת־היוחסין, האָט אים נישט גענוג באַפרידיקט, בין איך דאַן איבערגעגאַנגען צום יחוס פון מיין פאָטערס צד. און ווי דער סדר־העולם איז, האָב איך אָנגעהויבן ביי מיין זיידן, דעם גרייעווער רב ר׳ משה־יוסף זצ״ל. און אַזוי האָב איך ממשיך געווען און געצויגן דעם יחוס־פאָדים פון מיין טאַטנ׳ס יחוס ביז מיין פעטער דעם באַרימטן סופר ר׳ שעפּסל ראַפּאַלאָוויטש ז״ל.

זעט אויס, אַז מיטן נאָמען פון שעפּסל ראַפּאַלאָוויטש האָט ער פאַרענדיקט די פּרשה פון שאלות און גלייך באַפוילן דעם שמש זיינעם צו דערלאַנגען דעם „יונג״ א גלאָז ביר.

דאָס מאָל אָבער, זענען מיר געשטאַנען פאַר אים אין צווייען, איך, און די אומגליקלעכע צעבראָכענע אלמנה „שמענדזשעריכע״.

„חצופה, די קילענעס״״! האָב איך ווידער דערהערט זיין גראָבע באַס־שטים. דער ווייסער משמש האָט אונטערגעכאַפּט דעם רבי׳נס באַפעל און אויך זיך גענומען בייזערן אויף דער אומגליקלעכער אלמנה פאַר נישט פאַרדעקן גענוג אירע האָר. די קורצע הפסקה פון איר שנעלן פאַרדעקן אירע האָר, האָט דער רבי ווידער אויסגענוצט צו פרעגן דעם „יונג״ אויב די נקבה איז נישט זיינס אַ קרובה. „ניין, רבי״! האָב איך טרוקן און אומצופרידן פון דער נישט סימפּאַטישער קבלת־פּנים געענטפערט.

מיט אַן „איכה״־ניגון, האָט די „שמענדזשעריכע״ איבערגעריסן דאָס שטילשווייגן און גענומען אויסגיסן איר צעבראָכן האַרץ און דערציילן פאַרן הייליקן צדיק איר שווער צעבראָכן לעבן. זי איז, דערציילט זי, געבליבן אַ יונגע אַלמנה מיט מערערע קליינטשיקע און פּיצלעך קינדער. און כדי זיי צו דערנערן, לויפט זי אַרום צווישן די גויים טעג און נעכט איבער די שכנות׳דיקע דערפער צו פאַרדינען איר שטיקל ברויט. זי האָט תמיד, דערציילט זי, געמוזט לאָזן אירע קינדערלעך אַליין ווו זיי האָבן זיך געחבר׳ט מיט די שקצים׳לעך אין דאָרף. פון דעם טאַקע, וויינט זי מיט ביטערע טרערן, קומט איר גרויס אומגליק, וואָס איר טייערן יאָסעלען, האָבן די גויים אַליין אָפּגעשמדט. בעט זי דעריבער דעם רבי׳ן, אַז ער זאָל פּועלן אין די הימלען, אַז איר יאָסעלע׳ס האַרץ זאָל אומגעקערט ווערן, צו זיין פאָלק. און ווען חס־ושלום נישט, זאָל דער רבי בעטן, אַז ער זאָל אויסגעריסן ווערן, און לאָזן זיין טייערן פאָטער רואיק ליגן אין קבר...

אָדער זיין תפילה האָט נישט דערגרייכט צו דער פמליא של מעלה, אָדער דער רבי האָט בכלל נישט מתפלל געווען, ווייל מיט יאָרן שפּעטער, פלעג איך „אים״ באַגעגענען צוזאַמען מיט אַלע דאָרפישע פּויערים כמאַרעס־ווייז יעדן זונטיק אין דער פרי גיין אין שטאָדטישן קאָשטשאָל מיט זיין גראַנאַט־היטל מיטן לאַקירטן דאַשעק.

און מערקווירדיק, אַפילו, פון אונטער דעם גוישן היטל, האָט אַרויסגעשיינט זיין אײדל ייִדיש פנים, אויף וועלכן דער שמד האָט נישט באַוויזן צו לייגן דעם חותם...

אויפן פּלאַץ פון די ליידיק־גייער

דאָרט, פלעגט מען טאָג־טעגלעך פון פרי ביז שפּעט ביינאַכט טרעפן די אָרעמע ציעכאַנאָוויעצער יוגנט, וואָס האָט נישט געהאַט וואָס צו טאָן מיט אַזוי פיל פרייע צייט. זיי פלעגן דאָרט אָפּוואַרטן מיט אומגעדולד דעם אויטאָבוס, וואָס פלעגט קומען דריי מאָל טעגלעך פון דער נאָנסטער באַן־סטאַציע טשיזשעוו. דאָס איז געווען די איינציקע פאַרבינדונג מיט דער גרויסער גליקלעכער וועלט. מיט דעם זעלבן אויטאָבוס פלעגן פון צייט צו צייט גליקלעכע יוגנטלעכע פאַרלאָזן דאָס שטעטל, ווער קיין אַמעריקע צו זיינע קרובים און ווער אין אַנדערע לענדער. אויך חלוצים פלעגן פון דאַנען מיט געזאַנג און מיט פיל האָפענונג אין הארץ פאָרן אין לאַנד פון זייער טרוים. מיט קנאה־בליקן, פלעגן דאַן די געבליבענע זיי באַגלייטן.

שטייען מיר די „טרויקע״: חיים פּאָלאַק (דער עלטסטער זון פון מרדכי „גאַרטל״ דער מצבה־קריצער), משה עלקעס (דער יונגסטער זון פון שאול דעם בלינדן) און דער שרייבער פון די שורות — אַלטער אַלעיארניק׳ס מוזיניקל. אין דעם זעלבן מאָמענט שטייגט אויס פון אויטאָבוס אַ בחור, אַ ברייטפּלייציקער, און באַגריסט זיך מיט יעדן פון אונז. פון זיין שטאַרקן האַנט־דרוק דערפילן מיר די געבענטשטע האַנט מיט מאזאָלעס פון זיין קאָוואַלסקען־האַמער. ער קומט פון זאַמבראָווע. דערציילט אונדז אין קורצן, אַז ער איז אַ מיטגליד פון דער קאָמוניסטישער יוגנט־באַוועגונג. ער נוצט אויס דעם חול־המועד־פסח זיך צו באַגעגענען מיט זיין ברודער דעם אויבן דערמאָנטן משומד.

באַגעגעניש ן

אַריינקומענדיק אין דאָרף, האָבן מיר דערפילט פאַרדעכטיקע בליקן פון די פויערים, דאָך זענען זיי לאַיאַל און ווייזן אונז דאָס וווינאָרט פון זייער חשובן דאָרפ׳ס תושב, וואָס טראָגט שוין היינט דעם נאָמען פון הייליקן „יוזעף״. די ברידער פאַלן זיך אויף די העלזער און ביידע וויינען... אַזוי האָב איך זיך אַלס חדר־ייִנגל פאָרגעשטעלט די ביבלישע באַגעגעניש צווישן יעקב׳ן און עשו׳ן. מען זעצט זיך צום טיש. יוזעף לויפט אין דאָרפישן געוועלבל ברענגען כיבוד פאַרן ברודער און זיינע געסט. ער איז אַ „גוי״ און פאַרשטייט נישט קיין קונצן. זיין כיבוד מוז זיין פון שפּייזן, וואָס יידן מעגן אויך ביי אַ גוי עסן. אים פאַלט, אַפילו, גאָרנישט איין, אַז די יידן וואָס זיצן נעבן אים, קאָנען אויך טריפה׳נע שפּייז פאַרדייען. ווערט ער טאַקע אויפגערעגט און נעמט זיך אַפילו בייזערן, און ווען ער פרעגט זיין ברודער צו ער איז אַ גלויביקער, באַקומט ער אַלס תשובה — אַ קאַטעגאָרישן — ניין!

„וואָס הייסט ניין״? פרעגט דער משומד. ווער האָט אונז געגעבן דעם כוח צו

רעדן, זען, גיין און הערן? אויב נישט גאָט אַליין, און ווי קען מען פאַר אַזעלכע גרויסע זאַכן באַצאָלן מיט נישט גלויבן? ער נעמט שילדערן זיין וועג צום שמד און גיט צו, אַז נישט צוליב אַ פרוי האָט ער אָנגענומען די קריסטלעכע רעליגיע. אַ באַווייז, אַז ביז איצט איז ער געבליבן אַ בחור. אויך קיין מאַטעריעלע קאַריערע האָט ער דורכ׳ן שמד נישט געוואָלט דערגרייכן. ער איז געבליבן דער דאָרפישער שניידער און איז זיך מפרנס פון זיין שווערע אַרבעט, און ווי אַן ערלעכער גלויביקער איז ער געקומען צום קריסטנטום. און אָט דעם טיפן גלויבן וויל אים דער ברודער זיינער, דער יידישער קאָמוניסט און פריידענקער, אַרויסשלאָגן פון קאָפּ און אים מדריך זיין כדי אים צוריק־צוברענגען צו זיין שטאַם.

און כדי צו דערגרייכן זיין ציל, נוצט דער ברודער אויס דעם טראַגישן טויט פון זייער מוטער. ער שילדערט אים אין איינצלהייטן זיין אומבאַהאָלפנקייט פון נישט זיין בכוח צו העלפן מאַטעריעליש זיין מוטער, זייענדיק אַ לערן־ייִנגל ביי אַ שמיד אין זאַמבראָווע, פאַרדינט ער בצמצום דעם לעפּל עסן נישט בלויז פון אַרבעטן טאָג און נאַכט אין דער שמידעריי, נאָר ער האָט אויך געדאַרפט אַריינברענגען אַ קיבל־וואַסער און אויך צעהאַקן פון צייט צו צייט אַ שייטער האָלץ.

די נויט האָט דערפאַר געצוווּנגען דער מוטער צו גיין אין די הייזער בעטן נדבות. דאָס יאָר 1928 איז געווען אַ שרעקלעך קאַלט און פראָסטיק יאָר. זייער מוטער ווערט פשוט געפרוירן פון קעלט און שטאַרבט אין לאָמזשע אין מיטן גאַס. ער שילדערט אים די טראַגעדיע און די גרויסע שוועריקייטן פון ברענגען איר צו קבורה. עס איז פון איר בוכשטעבלעך געפאַלן שטיקער...

ווידער געוויינען און ווידער ספּאַזמען. „איך מוז פאַר אַלע פּרייזן קומען צו מיין מאַמעס קבר", שרייט יוזעף נישט מיט זיין קול. „איך מוז איר שטעלן אַ מצבה", און איז מוסיף: „אָט האָסטו מיינע דריי הונדערט אָפּגעשפּאָרטע זלאָטעס, נאַ, ברודער, טו מיט דעם עפּעס פאַר אונזער מוטערס נשמה"...

קום מיט מיר קיין לאָמזשע, מיר וועלן צוזאַמען גיין אויפן קבר פון אונזער מאַמע. „איך קאָן נישט — ענטפערט יוזעף, מיט אַ צעבראָכענעם קול. כ׳בין אונטער דער אויפזיכט פון ציעכאַנאָוויעצער גלח און טאָר נישט פאַרלאָזן די פּאַראַפיע".

קידוש־השם

אין ערשטן זיגערישן קריגס־קאָמוניקאַט פון רוסישן פראָנט אין 1941 מעלדן די מאַטאָריזירטע מערדער וועגן פאַלן פון יידישן שטעטל ציעכאַנאָוויעץ. דערנאָך זענען געקומען געלע לאַטעס, פינצטערע לאַגערן און גאַז־קאַמערן. מ׳פירט זיי אַלע אויף זייער לעצטן וועג אין נאָענטן פאַרניכטונגס־לאַגער טרעבלינקע. צוזאַמען מיט זיי געפינט זיך אויך אויף זיין לעצטן וועג „יוזעף", מיט אַ געלע לאַטע אויף זיין אָרעם...

מאטעל ראזענטהאַל
(אַמעריקע)

א מעשה וועגן א בלינדן חזן

ציעכאַנאָוויעץ האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ שטעטל, וואָס האָט ליב געהאַט חזנים. דער דאָרטיקער חזן ר׳ דוד, וואָס איז געווען שוחט און אַ גרויסער למדן, האָט זיך מער אָפּגעגעבן מיט זיין חיבור, וואָס ער האָט געשריבן איבער שחיטה, ווי מיט חזנות.

געדאַוונט האָט ער נאָר ימים־נוראים און זעלטן ווען פלעגט ער מיט זיינע משוררים, אָדער ווי אַנדערע האָבן זיי גערופן — „פלעקער״, איינזונגען עפּעס אַ נייעם „שמע ישראל״, אָדער אַ „נעריצך״. געוויינלעך פלעגט ער אַלעס זינגען פון זיין אַלטן רעפּערטואַר. דער עולם, וואָס האָט שוין געקאָנט אַלע זיינע זאַכן, פלעגט שטיל נאָכזינגען.

די עלטערע בעלי־בתים זענען פון חזן געווען זער צופרידן, מחמת קיין גרויסע שכירות פאַר חזנות האָבן זיי אים נישט געצאָלט. אַ חוץ דעם האָבן זיי סתם געפילט, אַז אַזאַ חזן ווי ר׳ דוד איז ווייט צו זוכן. אַז ער פלעגט זיך שטעלן דאַוונען ראש־השנה און יום־כיפור, פלעגן ממש די ווענט פון שוהל ציטערן. נאָר די אינגערע, מערסטנס די, וואָס האָבן זיך געהאַלטן פאַר מנגנים, זענען ניט צופרידן געווען און האָבן געבענקט נאָך אַ מאָדערנעם חזן.

ווען עס פלעגט אַ מאָל קומען צו גאַסט אַ חזן מיט משוררים אויף אַ שבת, איז געוואָרן לעבעדיק אין שטעטל. נאָך דעם ווי דער חזן האָט זער אויסגענומען ביים עולם, איז מען נאָך אַרומגעגאַנגען און זיך געקאָכט און גערעדט פון חזן מיט זיינע משוררים: „אָט דאָס הייסט אַ חזן! אָט דאָס הייסט משוררים״! און געקאָכט האָבן זיך נאָר די, וואָס האָבן זיך געהאַלטן פאַר מנגנים.

עס איז אַוועק אַ גאַנצער ווינטער און מען האָט קיין חזן אין די אויגן ניט אָנגעזען. דער עולם האָט שטאַרק געבענקט נאָך עפּעס אַ נייעס.

איינמאָל, אַ פרייטאָג אין דער פרי, דאָס איז געווען נאָך פסח, די קרעמער האָבן לאַנגזאַם און האַלב־פאַרשלאָפן געעפנט די קראָמען און גענומען אַרויסטראָגן די סחורה, אויסלייגן זי אויף די טישלעך; אַנדערע זענען זיך גלאַט געשטאַנען און געגענעצט, קוקנדיק אויף דער גאַס אַרויס.

אַ מחנה טויבן האָט אומגעשטערט שפּאַצירט איבערן מאַרק און געקליבן די קערנדלעך, וואָס האָבן זיך אויסגעשאָטן פון די פערדישע טאָרבעס פון נעכטיקן מאַרק. נאָר אָט האָבן זיי זיך געגעבן אַ פלוצלינגן הויב אין דער לופט און מיט אַ פאָכן און פלאַטערן אַוועקגעפלויגן...

דאָס האָט זיי פאַרטריבן דאָס קלאַפּן פון פערדישע פּאָדקאָוועס אויף דעם האַרטן שטיינערנעם ברוק, און עס איז אַרויפגעפאָרן אַ פור אויפן מאַרק, האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבן מאיר־טוביה דעם שענקער, וואָס איז אויך געווען אַן איינפאָר־הויז. דער בעל־עגלה האָט אַ קנאַק געטאָן מיטן בייטש און איז אַריין אין שענק אָנזאָגן די בשורה, אַז ער האָט געבראַכט אַ בלינדן חזן מיט משוררים אויף שבת.

אויפן פור זענען געזעסן דער חזן מיט זיינע משוררים: צוויי גרויסע בחורים און צוויי קליינע אינגלעך. מאיר־טוביה איז אַ פריילעכער אַרויסגעקומען, זיי אָפּגעגעבן „שלום”, און זיי אַריינגעבעטן אין הויז.

די צוויי גרויסע בחורים האָבן געהאָלפן דעם בלינדן חזן אַרויסשטייגן פון פור, בעת די קלענערע אינגלעך זענען אַראָפּגעשפרונגען איינער נאָכן צווייטן, און אַלע זענען אַריין אין שענק.

מאיר־טוביה, פול מיט שמחה, האָט אַ געשריי געטאָן צו משה־יאָסל דעם קרעמער, וואָס איז געשטאַנען און אַרויסגעקוקט אין גאַס אַרויס! — משה־יאָסל! מיר האָבן אַ בלינדן חזן מיט משוררים אויף שבת! און באַלד האָט זיך צוטראָגן די נייעס איבערן גאַנצן שטעטל, און דער עולם האָט אומגעדולדיק געוואַרט אויף דעם אָנקומען פון שבת.

דער נייער בית־המדרש איז געווען געפּאַקט. קיין שפּילקע־קעפּל איז נישט געווען אַריינצווואַרפן. טירן און פענסטער זענען געווען אָפן, און דאָס זיסע געזאַנג פון חזן מיט זיינע משוררים האָט זיך צעגאָסן איבערן בית־המדרש און אַריינגעדרונגען אין אַלעמענס הערצער. דער עולם איז געשטאַנען ווי באַצויבערט פון די זיסע און האַרציקע ניגונים.

נאָך דעם דאַווענען האָט זיך דער עולם גענומען שטופּן צום מזרח, אָנצוקוקן דעם בלינדן חזן מיט זיינע משוררים. מיט גרויס שוועריקייט איז דעם שמש געלונגען צו ווירקן אויף דעם עולם, זיי זאָלן שוין אַ מאָל אַ היים גיין און אים לאָזן פאַרמאַכן דעם בית־המדרש.

ווען מען איז געגאַנגען פון דאַווענען איז שוין געווען גוט פינסטער. די ליכט אין די הייזער האָבן שוין געהאַלטן ביים אויסגיין.

אויף מאָרגן האָט דער בלינדער חזן געדאַוונט אין שוהל. צום לייענען האָט דער עולם גענומען אָנקומען פון אַלע בתי־מדרשים, אַנדערע שוין געגעסענע און אַנדערע נאָר קידוש געמאַכט. מען האָט זיך גענומען קלייבן אין גרופּעס און נאָר גערעדט פון חזן מיט זיינע משוררים. דעם גרעסטן עולם אַרום זיך האָט געהאַט שלמה יאגניק, דער לערער און חיים דאָווקעס דער וועבער, מחמת דער עולם האָט זיי געהאַלטן פאַר זייער גרויסע מבינים אויף חזנים.

דער שמש האָט געקלאַפּט אין בעלעמער און געשריגן: מען זאָל לאָזן לייענען, ס'איז אַ חילול־השם! נאָר דער עולם האָט דעם שמש ניט געהערט, איז געשטאַנען און

זיך צוגעהערט צו די מבינות פוןביידע מנגנים, וועלכע האָבן ניט אויפגעהערט צו באַווונדערן דעם בלינדן חזן מיט זיינע משוררים.

שטיל איז געוואָרן נאָר דאַן, ווען דער חזן האָט זיך געשטעלט דאַווענען „מוסף“. און ווי באַצויבערט איז דער עולם געוואָרן, צוהערנדיק זיך צו די זיסע און האַרציקע טענער, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון חזן מיט זיינע משוררים.

דער בלינדער חזן איז שוין לאַנג אַוועקגעפאָרן. פיל חזנים זענען נאָך אים שוין געווען און אַוועקגעפאָרן, אָבער דעם בלינדן חזנ׳ס נגונים האָבן נאָך אַלץ ניט אויפגעהערט צו קלינגען אין די אויערן פון די, וועלכע האָבן אים נאָר איינמאָל געהערט.

פלעגט מען פאַרבייגיין אַ הויז, וואו אַרבעטער זענען געזעסן און געאַרבעט ביים שוסטערשן וואַרשטאַט, האָט מען געקענט הערן ווי די פועלים זינגען דעם בלינדן חזנ׳ס „שים שלום“. און „שייעלע קלאָפּאָט“, איינער פון די פועלים, וועלכער האָט זער גוט געקענט נאָכמאַכן דעם בלינדן חזן מיט אַלע פּיטשעווקעס, האָט, אויפשטעלנדיק זיך אַ נעם געטאָן, מיט די פינגער אונטערן האַלז און נאָכמאַכנדיק דעם בלינדן חזנ׳ס שטימע, אַ ברום געטאָן: „שים, שים, שים שלום“! און די אַרבעטער, צוקלאַפּנדיק מיט די האַמערס אין די פּאָדעשוועס צום טאַקט, האָבן אונטערגעהאָלפן: „שים, שים, שים שלום, טובה וברכה“...

רחל־מלכה עלקעס (ראָז קישנער)
(ניו־יאָרק)

די פאַרקויפטע מצוות

די געשיכטע האָט פּאַסירט אין אָנפאַנג פונעם 20־טן יאָרהונדערט. ס׳איז געווען אַ שיינער, זוניקער פּרימאָרגן, פאַר פּורים־צייט. דער שניי האָט נאָך געסקריפּעט אונטער די פיס, אָבער דאָך האָט זיך שוין געפילט דער אָנקומענדיקער פרילינג.

אין יענעם שיינעם פרימאָרגן איז מיין מוטער אַריינגעקומען פון גאַס אַ דער־שיטערטע און דערציילט די שרעקלעכע ידיעה, אַז אַ סברה ס׳איז דערטרונקען געוואָרן אַ דינסט־מיידל, ווען זי איז געגאַנגען דעם פאַריקן אָוונט צום נורעץ אָנשעפּן אַ עמער וואַסער. דאָס מיידל איז געווען בלינד אויף אַן אויג און האָט געשטאַמט פונעם שטעטל נ״ר, אָדער ווי מיר פלעגן דאָס רופן — דאַניר.

ווען דאָס מיידל איז ניט צוריקגעקומען פונעם טייך, האָט מען באַלד געשיקט אַ שליח קיין נ״ר, פרעגן איר מוטער, די אַלמנה, אפשר איז איר טאָכטער אַוועק צופוס אַהיים. ווען די מוטער האָט געענטפערט, אַז זי האָט איר קינד ניט געזען — האָט מען פון דעם פאַרשטאַנען, אַז דאָס מיידל האָט זיך אַריינגעגליטשט אין טייך און דערטרונקען געוואָרן. מ׳האָט באַלד געמאָלדן דער צאַרישער פּאָליציי. גאַנץ פרי איז מען אַרויס מיט לאָדקעס איבערן טייך און געזוכט מיט לאַנגע שטעקנס אין וואַסער, אפשר וועט מען אַנטפּלעקן איר קערפּער. דער ערשטער טאָג איז, ליידער, אַוועק אָן קיין שום רעזולטאַט, און אויך אין צווייטן טאָג האָט מען דעם קערפּער ניט אַנטדעקט. דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען אין דרויסן. מ׳איז געשטאַנען ביים ברעג פונעם טייך און ס׳האָט זיך שטאַרק געטומלט. מענטשן האָבן געשריען: „מ׳דאַרף אָפּלאָזן די זאַסטאַווקעס״! אָבער דאָס וואָלט פאַרשאַפט אַ גרויסן שאָדן דעם מילנער, ווייל די זאַסטאַווקעס האָבן געדינט אַלס טרייב־קראַפט פאַר דער מיהל.

האָט מען באַשלאָסן צו וואַרטן נאָך אַ טאָג, ווייל לויטן פּסיכאָלאָגישן געזעץ מוז דער קערפּער אַרויפשווימען אויפן וואַסער, אין דריטן טאָג. אָבער, ווען אויך דער דריטער טאָג איז פאַרביי און דער קערפּער האָט זיך ניט באַוויזן — האָט מען אויפגעריסן די דאַמבע און אָפּגעלאָזט דאָס וואַסער. דאַן האָט מען דערזען דאָס מיידל אַ פאַרטשעפּעטע אין אַ סלופּ. אירע קליידער האָבן זיך פאַרטשעפּעט און אַזוי איז זי געבליבן הענגען.

ווען מ׳האָט איר אַרויסגעצויגן האָבן אַלע געוויינט. איר מאַמע האָט ספּאַזמירט. פון אַלע גאַסן זענען זיך צונויפגעלאָפן מענטשן און מ׳האָט זיך גענומען גרייטן צו דער

לוויה. אָבער, דער הויפּט פונעם שטעטל האָט געמאָלדן, אַז מ׳מוז פּאַלמעסן דעם קערפּער, כדי פעסטצושטעלן, צי ס׳איז טאַקע געשען אַ אומגליקס־פּאַל, אָדער אַ מאָרד. דערהערנדיק די שרעקלעכע ידיעה, אַז מ׳וועט די אומגליקלעכע יתומה צושניידן אויף שטיקער, איז ברײַנדל די קעכין, וועלכע איז געווען אַ גרויסע גבאי׳טע, אַוועק צו די ראשי הקהל, געבעטן און געוויינט פאַר זיי, אַז מ׳זאָל פאַרמײַדן דעם בזיון המת. ווען זי האָט בײַ זיי גאָרניט געפּועלט, איז זי אַוועק צום פעלדשער רובינשטיין, וואָס האָט געהאַט גאָר אַ גרויסע דעה בײַ נאַטשאַלסטוואָ. ברײַנדל האָט זיך געבעטן פאַר רובינשטיינען, ער זאָל פּועל׳ן בײַ דער פּאָליציי, זי זאָל מבטל מאַכן די שרעקלעכע גזירה, וואָס זי האָט גוזר געווען אויפן אומגליקלעכן קרבן. זי האָט אַפּעלירט צו זײַן געוויסן, אַז מיט דעם וועט ער טאָן אַ גרויסע מצווה.

ווען רובינשטיין האָט געהערט, אַז אַלץ וואָס ער קען קריגן פאַר זײַן טירחה איז בלויז אַ מצווה — האָט ער געענטפערט ברײַנדלען: „נאָט אייך אַ דרייער פאַר מײַנע אַלע מצוות״. ווען ברײַנדל האָט געהערט, אַז רובינשטיין שאַצט זײַנע מצוות אַזוי ביליג, האָט זי אָנגעהויבן מיט אים פאַרהאַנדלען, ער זאָל איר פאַרקויפן אַלע מצוות זײַנע. זי האָט אים פאָרגעשלאָגן דריי רובל און ער האָט מסכים געווען. זיי האָבן דורכגעפירט די טראַנזאַקציע כדת וכדין, מיט עדות און מיט אונטערשריפטן.

רובינשטיין האָט געפּועלט בײַ דער פּאָליציי און מ׳האָט דאָס מיידל ניט געפּאַל־מעסט. דעם זעלבן טאָג האָט מען די אָרעמע יתומה געבראַכט צו קבר־ישראל. די לוויה איז געווען זייער אַ גרויסע. קרעמער האָבן פאַרמאַכט די קראָמען. יידן לומדים האָבן פאַרמאַכט זייערע הייליקע ספרים און נאָכגעגאַנגען נאָך דער מיטה. אַלע האָבן געוויינט אויפן שרעקלעכן סוף פון אַ אָרעם קינד.

אויב איר מיינט, אַז מיט דעם וואָס מ׳האָט געבראַכט די יתומה צו איר אייביקער רו, האָט זיך געענדיקט די געשיכטע, האָט איר, זייט מוחל, אַ גרויסן טעות. ערשט דאָ האָט זיך אָנגעהויבן די ריכטיקע היסטאָריע. אין אַ שטיקל צייט שפּעטער איז פעלדשער רובינשטיין מסוכן קראַנק געוואָרן. ער האָט, ממש, געפּאָכעט מיט דער נשמה. ס׳איז אים אַרײַן אַ געדאַנק אין קאָפּ, אַז דאָס האָט אים דער אויבערשטער געשטראָפט, ווייל ער האָט פאַרקויפט זײַנע מצוות. ס׳איז אים באַפאַלן אַ מרה־שחורה, ווייל ער האָט מורא געהאַט צו קומען אויף יענער וועלט אָן מצוות. וואָס פאַר אַ פּנים וועט ער האָבן פאַרן בית־דין־של־מעלה, ווען ער וועט דערציילן אַז ער האָט פאַרקויפט זײַנע מצוות, און גאָר פאַר אַ שבוש?

הכלל, ער האָט געשיקט רופן ברײַנדלען און געבעטן בײַ איר רחמים, זי זאָל אים צוריק פאַרקויפן זײַנע מצוות. ער וויל ניט קיין איין מצווה אירע, נאָר בלויז זײַנע. ער איז גרייט איר אומקערן דעם קרן מיט אַ גרויסן רווח. און טאַקע באַלד האָט ער

אַרויסגענומען אַ 5־רובלדיקן באַנקנאָט, דערלאַנגט בריינדלען און איר געבעטן צורייסן דאָס וועקסל מיט די אונטערשריפטן.

אָבער בריינדל האָט געזאָגט לאָ מיט אַ גרויסן אַלף: „פאַרקויפט איז פאַרקויפט"! ס'איז ניטאָ קיין צוריק. האָט רובינשטיין איר פאָרגעלייגט 6 רובל, 7 רובל און דערגרייכט ביז 10 רובל. אָבער בריינדל ווערט ניט נתפעל און טענה'ט ווייטער: „אַ קניה איז אַ קניה"! חס ושלום! אַפילו פאַר קורח'ס אוצרות וועט זי ניט פאַרקויפן די מצוות, וואָס זי האָט זיי דערוואָרבן מיט אַזאַ שווערער האָרעוואַניע.

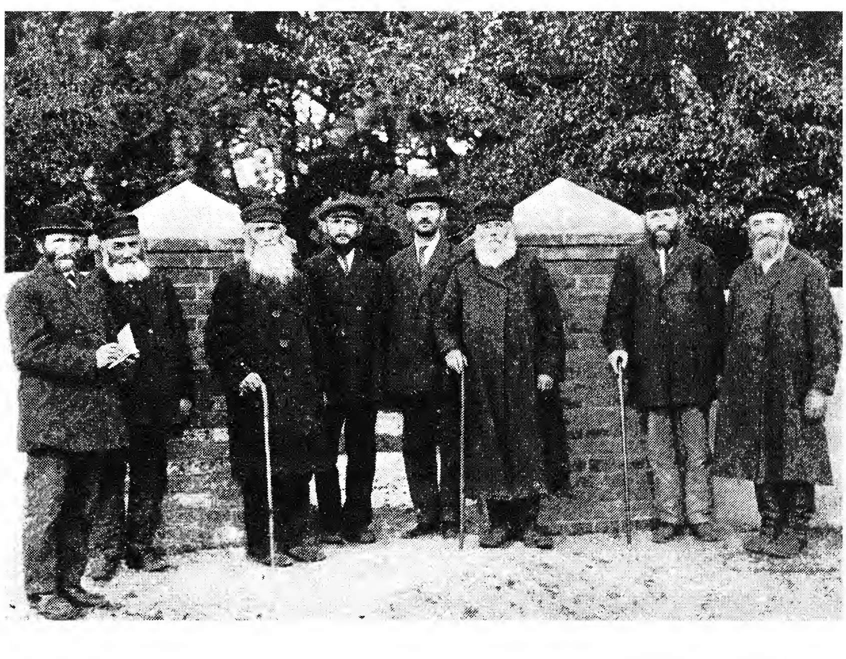
רובינשטיין איז, ברוך השם, געזונט געוואָרן, אָבער זיין לעבן האָט שוין קיין שום ווערט ניט געהאַט. ער איז אַרומגעגאַנגען אויף דער וועלט ווי אַ שאָטן, אָן איין מצווה. ער איז זיכער געווען, אַז ער וועט ניט קענען פאַרריכטן זיין חטא מיט כל המצוות שבעולם, ווייל זיינע נייע מצוות וועלן ניט האָבן קיין שום ווערט ביים רבונו־של־עולם. און, אַזוי, אַ „אויסגעליידיקטער" איז ער נאַכהער אַוועק פון דער וועלט.

חיים-גמליאל זילברברג
(בני־ברק)

בית העלמין החדש וה„חברה קדישא" ב„ניי־שטאט"

ברטט של כבוד ויראת הרוממות היה הציבור מתיחס לקברי הרבנים ואנשי־השם. על קברותיהם הוקמו בתי־חומה לבנים שנקראו „אוהלים". בקיר הקדמי של ה„אוהל" נקבע לוח־שיש, בו תוארה גדלותו של האיש. בפנים, למראשותי הקבר, היתה תלויה נברשת „נר תמיד". על הקבר היתה תיבה, בה הכניסו בקשות („פתקאות") על בריאות, פרנסה וכו׳. בכל עת צרה ומצוקה היו משתטחים על הקבר, מדליקים נרות־נשמה, מרבים בתפילות ואמירת „תהלים" ומשלשלים לקופות הצדקה שבמקום.

שלושה „אוהלים" כאלה היו בבית־הקברות הישן ושלושה — בבית־הקברות

בית הקברות ב„ניי־שטאָט" „ניי־שטאָטער" בית־עולם

The „New-Town" Cemetery

עומדים מימין לשמאל: 1) איטשע־אפרים. 2) איטשע לעוו. 3) אריה־דוד לעוו. 4) ברל דנוביץ. 5) רפאל׳קע. 6) „שייקע דער שיינקער". 7) יענקל לווי׳ס. 8) מאָטקע שלמה׳קעס

החדש. בבית־הקברות הישן נבנו „אוהלים" על קברי הרבנים רבי שמואל ורבי משה. ר' משה היה קודם בעיירה מוטלה ונפטר פתאום בדמי ימיו, אחר ששימש ברבנות בעיירתנו 7 שבועות בלבד. באוהלו נקבר גם רבה של העיר זרומב הסמוכה, שבשעת ביקור אצל בתו בעיירתנו נפטר באופן פתאומי בערב שבת ולא הספיקה השעה, מפאת קדושת השבת, להעבירו לעירו. ה„אוהל" השלישי הוקם על קברו של רבי אהרן, שעליו ספרו זקני העיירה גדולות ונצורות על צדקותו המופלאה.

בבית־הקברות החדש הוקם „אוהל" על קברו של הרב ר' יהודה החנוכי, ששימש שלושים ושבע שנה ברבנות בעיירתנו. ה„אוהל" השני הוקם על קברו של הלמדן המפורסם ר' דב (ר' ברה'לה), חותנו של ראש־הקהל ר' מרדכי שמאַקובסקי. ה„חברה קדישא" הקצתה שטח של 20 קברים סמוך ל„אוהל" הזה, שם נקברו תלמידי־חכמים מצוינים בלבד, באישורו הבלעדי של ר' מרדכי שמאַקובסקי, שקיבל לכך סמכות מיוחדת בתקנות שנרשמו בפנקס ה„חברה קדישא". ה„אוהל" השלישי הוקם על קברו של ר' יצחק רוסחצקי — בעל אחוזות שהצטיין בנדבנותו הגדולה למוסדות־תורה וחסד ומתן בסתר לנזקקים.

הקברים מסודרים היו לפי שורות — לגברים לחוד ולנשים לחוד. הקצאת המקומות נעשתה לפי חשיבות הנפטרים ועמדתם בציבור. על רקע זה פרצו, מזמן לזמן, חיכוכים בין קרובי הנפטר, שדרשו קרקע ב„מבחר הקברים", לבין ה„חברה־קדישא". על הקברות הוצבו מצבות־אבן ולוחות פח, עליהם היו חקוקים שם הנפטר, תאריכי הלידה והפטירה ודברי הערכה לתאור האישיות — כמובן, רק שבחים ומעלות — בצורה פיוטית ובחרוזים, בהקפדה שכל שורה תתחיל באות משמו של הנפטר, באופן שבמאונך הופיע השם המלא באותיות מוגדלות ומוזהבות. בחלק גדול מהמצבות חקקו ציורים, שביטאו את ערכו ומעמדו של האיש. כגון, לכהן: ציור נשיאת כפיים. ללמדן: ששה סדרי משנה. לבעלי־צדקה: קופת־צדקה. לנשים צדקניות: פמוטים עם נרות־שבת. בחלק מהמצבות הושקעו מחשבה עמוקה וידע מקצועי גדול בציור וכיור. הפליא בשטח זה בן עיירתנו, החוקק המומחה ר' אהרן שואַבה, שהרבה מיצירותיו זכו להערכה והשתוממות בעיני אמנים אניני־טעם. כגון: חקיקת „חמשת מיני דגן" על גרגיר חיטה וכתיבת „חמש מגילות" במילואן על גלוית־דואר, שבעזרת זכוכית מגדלת נראה היה הכתב ברור ונקי.

בתי־הקברות היו מגודרים בעמודי־עץ וחוטי־ברזל. השכנים הנוצרים היו שוברים את הגדרות ורועים את הבהמות על הקברים. בזיון המתים זעזע את הצבור, וביזמת ה„חברה קדישא" נאסף סכום גדול בעיירה וגם יוצאי עיירתנו בארצות־הברית גיסו סכומים ניכרים, לאחר שנודע להם המצב הפרוע שתואר במכתבים מזעזעים, בתוכם מכתבו של הרב מרדכי שטיינברג, שקטע ממנו שמור בזכרוני: „אחינו היקרים, יוצאי ציחנוביץ! איך תוכלו להשקיע מחשבתכם בעסקים (ביזנעס) בזמן שעצמות הוריכם נגררות מקברותיהן. איך יערב לכם אכול ושתה, בזמן שגופות יקיריכם הפכו למאכל

בהמות וחזירים. איך תעלו על יצועיכם לנוח ולישון, כשפרחחים מחטטים ומתקלסים במצבות הקדושות". בקשר לזה יש לציין, שבקיץ תרצ"ג (1933), פרצה שריפה ברחובות המובילים והגובלים עם בתי־הקברות, ששרפה עשרה בתים של נוצרים, ואף בית יהודי לא נפגע. ויהי הדבר לפלא. הנוצרים ראו בזה עונש מן השמים על בזיון בתי־הקברות היהודיים, והכומר פנה לקהל מאמיניו שיבקשו סליחת היהודים.

עם כריית הקבר הראשון בבית־הקברות החדש, נתעוררה שאלה הלכתית קשה, שהובאה להכרעת גדולי הדור הקודם, והיא: היות שלפי הדין אסור להשאיר קבר בודד בלי שמירה, אם־כן, מי צריך לשאת בעול השמירה? קרובי המת, או ה„חברה קדישא"? הכריעה דעתו של הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל מקובנה, שההוצאות חלות על ה„חברה קדישא".

כל חברי ה„חברה" (חוץ מהקברנים) עבדו בהתנדבות, למרות שעבודתם קשה היתה, ביחוד, בימות החורף. גם במקרי מוות ממחלות מדבקות, שסכנה היתה כרוכה בכך, לא נרתעו מלמלא תפקידים. בקשר לכך, יש לציין את העובדה הבאה: אנשי ה„חברה קדישא", בראשותו של ר' אברהם סלודוביץ' („אברהם איטשקעס") סכנו את עצמם בתקופת השתוללות מגיפת החולירע בעיירתנו, שהפילה חללים רבים, ולפי פקודת הממשלה קברו את המתים האלה בבור סיד מרוחק מהעיירה. קרה מקרה, ששלושה מיהודי ציחנוביץ נקברו בתנאים אלה ולא הובאו לקבר ישראל. התגיסו אנשי ה„חברה

בית־הקברות החדש ב„אַלט־שטאָט" — דער נייער בית־עולם אויף „אַלט־שטאָט"

The New Cemetery in the „Old-Town"

קדישא", התגנבו באישון־ליל, הוציאו את הגוויות מהבור והעבירון לקבורה בבית־הקברות כדין ישראל, למרות זה, שמלבד סכנת האילוח (אינפקציה) שהיתה כרוכה בכך, היו צפויים לעונש מאסר של 10 שנים, אילו נודע הדבר לשלטונות.

ההכנסות היו קודש, בראש וראשונה, להחזקת בית־הקברות וההוצאות השוטפות של החברה. היתר נמסר למוסדות הציבור — בית־הכנסת, מקוה, „תלמוד־תורה", גמילות חסד, קמחא דפסחא וכו'. במתים העניים טיפלו בחינם, אך מהעשירים דרשו סכומים גדולים מהיורשים.

כל ההלוויות עברו ע"י בית־הכנסת, שם חילקו קרובי הנפטר צדקה לעלוי נשמתו. לאנשים חשובים נערכו הספדים במקום, ובמקרים יוצאים מהכלל היו מכניסים את הנפטר לבית־הכנסת, מקיפים הקפות וסופדים לו מבימת ארון הקודש. כבוד כזה חלקו בזמנו לרבנים, לשו"ב ר' חיים־יצחק שדלצקי ולבן־ישיבה ותיק אליהו־מרדכי (בנו של ר' מנדיל מירסקיס) שנפטר בדמי ימיו, והרב ר' מרדכי שטיינברג פסק: „ראוי הוא להספד בבית־הכנסת במקום שלמד תורה במסירות נפש".

גבאי ה„חברה קדישא" הזכורים לי היו בתקופות שונות ר' מיכאל (סטלמך), יצחק־פייבל שוטלנדר ואייזיק ישלח. בין המתעסקים הפעילים נחשבו ר' שייקע (שיינקר), אהרן־בר (אורפלאק), חיים־אייזיק גז'יבינש, רפאל קוקה ובן־ציון קלקה.

כחברים בחברה נתקבלו רק אלה, שגם אבותיהם היו חברים בה וזכו לכך בתוקף זכות ירושה. למי שחסרה זכות זו, היה יכול להתקבל רק ע"י הסכמה של רוב החברים באספה כללית בימי התכנסות החברה בט"ו בכסלו וליל הושענא רבה.

כך פעלה החברה באהבה ותום, במסירות ונאמנות לגמילות חסד של אמת עם המתים ולמנוחתם בכבוד. לא פיללו יהודים טובים אלה שכל העיירה תיהפך לבית־קברות גדול בלתי־נודע ותושביה יושמדו במיתות משונות ואכזריות ועצמותיהם תפוזרנה מבלי לזכות, אפילו, לקבר ולמצבה, להלוויה וליום זכרון מדויק, לאמירת „קדיש" ולניחום אבלים.

אליוניעק (לייב) **שפילמאַן** הי״ד

פאַרווייַלונגען[1]

בעת כ׳פאַרנעם זיך צו באַשרייבן אונזערע יוגנטלעכע פאַרווייַלונגען, וואָלט איך וועל׳ן זיך באַקלאָגן אויף דעם מאַנגל פון איניציאַטיוו און הילף פון עלטערע מענטשן. יעדער איינער פון אונז ווייס, דאָס אַ בוך איז איינע פון די בעסטע פאַרווייַלונגען און פריינד. אין אונזער שטעטלשער ביבליאָטעק, אָבער, איז דאָך פאַראַן אַזוי ווייניק ביכער פאַר דער יוגנט...

מיר מוזן דעריבער זיך אַליין אַן׳עצה געבן. און דעריבער לעזן מיר וואָס עס קומט אונטער, אָרדנען איין פאַרווייַלונגען ווו און ווען עס לאָזט זיך נאָר.

די פאַרווייַלונגען קען מען קלאַסיפיצירן אויף גייסטיקע און פיזישע: גייסטיקע — לעזן־מאַטעריאַל, אַקאַדעמיעס, פאַרלעזונגען, קינאָ און טעאַטער. פיזישע פאַרווייַלונגען אונטערן פרייען הימל.

דאָס וואָס ס׳איז פאַר אייך אַלעמען אַ געוועינלעכע ערשיינונג, איז פאַר אונז גאַנץ אָפט אַ פייערלעך געשעעניש. ווען ס׳האָט אונז באַזוכט דער באַוווּסטער גיבור גרשום, זישע ברייטבאַרדס ברודער, וועלכער האָט ביי זיינע אַרויסטרעטונגען געהויבן ריזיקע שטיינער, געבויגן אייזערנע שטאַנגען, געריסן אייזערנע קייטן א. אַ. וו., האָבן אַלע יאַטן נאָך זיין אָפּפאָר געמוטען שפיל׳ן די ראָל פון אַ „גיבור״. און אַזאַ שפיל האָט שיער זיך טראַגיש פאַרענדיקט. איינער האָט זיך ערקלערט פאַר אַ „גיבור״. די חברים האָבן אים צוגעדעקט מיט ברעטער און אויף זיי אָנגעלייגט שטיינער און זיך דאַצו נאָך אַליין אויך אַרויפגעזעצט. צום גליק פאַרן „גיבור״ האָט אַ פאַרבייגייער דערהערט דאָס פישטשען פונעם „גיבור״ און האָט אים באַפרייט פון דער סכנה, מכבד׳זייענדיק מיט אַ פאָר קלעפּ די צושויער.

דאָס זעלבע, ווען ס׳באַזוכט אונז אַ צירק — פאַרשטייט זיך גאַנץ זעל׳טן — איז דאָס אַ גרויסע אַטראַקציע און די קינדער געפונען זיך אַ לענגערע צייט אונטערן איינדרוק. מען דרעסירט איינער דעם אַנדערן, אַז מ׳זאָל טאַנצן, זיך פאַרנויגן,

---

[1] פרייטאָג, דעם 24.8.1934, איז דערשינען דער „מאַלי פשעגלאָנד״, וואָכענטלעכע ביילאַגע צו דער טעגלעכער יידיש־פוילישער צייטונג „נאַש פשעגלאָנד״, וועלכער איז געווען געווידמעט ציעכאַנאָוויעץ.

דער נומער איז רעדאַגירט געוואָרן דורך אליוניעק (לייב שפילמאַן), דער זון פון ד״ר אברהם שפּילמאַן, וועלכער איז דאַן אַלט געווען 15 יאָר. פון דעם נומער, געבן מיר דאָס אויבנדערמאָנטע אַרטיקל, ווי אויך דאָס אַרטיקל די „תרבות״ ביבליאָטעק פון שיינטשע רובינשטיין. אויך די אַנדערע אָנטיילנעמער זענען געווען קינדער פון 15—16 יאָר. דאָס מאַטעריאַל האָבן מיר געקראָגן פון ד״ר שפילמאַן, וועלכער האָט דאָס איבערזעצט אין יידיש.

שפּרינגען ווי דרעסירטע פערד, גייען אויף דראָטן, זשאָנגלירן מיט 3 באַלעמער אויף אַ מאָל; מ׳פאַרשטעלט זיך פאַר אַ קלאַון און מ׳שטעלט פאַר גאַנצע סצענקעס. אין דער זעלבער צייט אַנטשטייען און שאַפן זיך גרופּן, וואָס אַנגאַזשירן „אַרטיסטן״ און מ׳מאַכט פאָרשטעלונגען. בילעטן אין פּרייז פון 2—5 גראָשן ווערן גערן אויספאַרקויפט. ווען דער סעזאָן גייט פאַרביי און די פאַראינטערעסירונג פאַלט — קערט מען זיך אום צו די אַלטע פאַרווײַלונגען ווי שפּילן אין קליפּע, באַל א. אַ. וו.

פול פאַרגעניגן פאַרשאַפט אונז דער ציעכאַנאָוויעצער טײַך „נורעץ״. זומער־צײַט קענט איר אין שײנע טעג זען קאַיאַקן, שיפלעך און, אַפילו, אַ זעגל־שיף. פאַר 20 גראָשן קענט איר דאָ דינגען אַ שיפל אויף אַ גאַנצן טאָג.

די ליב־האָבער פון ספּאָרט באַזיצן דאָ גוטע באַדינגונגען: דער וואַלד, שול־הויף, דער גרוטש, דער בלאָן, וועלכע וואָלטן זיך ביי אַ ביסל אָנשטרענגונג געקענט פאַרוואַנדלען אין אידעאַלע ספּאָרט־פּלעצער.

ס׳זענען ביי אונדז אין ציעכאַנאָוויעץ נישט קיין זעלטנהייט „אַקאַדעמיעס״. זיי ווערן אַראַנזשירט אָדער דורך דער אָרטיקער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, אָדער דורך געוויסע יוגנטלעכע גרופּן. און כאָטש די אַקאַדעמיעס הויבן זיך אָן ניט פּינקטלעך — שאַדט עס גאָרנישט צו זייער ערפאָלג. עס אַנטשטייען ליידנשאַפטלעכע, הייסע דיסקוסיעס: דאָס פּובליקום קוועלט און ווײַלט זיך. ס׳זענען פאַראַן באַליבטע רעדנער, ווי, צ. ב. דער פאָרשטייער פון „נורדיה״, חבר מוניה יאַבקאָווסקי. אַפילו, אויף דער אַקאַדעמיע האַלט ער זיך ווי אַ ספּאָרטסמאַן: אויפשטייענדיק, שטויסט ער אָפּ מיטן פוס דאָס בענקל אויף הינטן, רעדט קורץ, אָפּגעהאַקט און זאַכלעך.

ציעכאַנאָוויעצער קינאָס? — כ׳וועל אייך זאָגן וואָס פאַרע פילמען זיי געבן און איר וועט שוין אַליין אייער מיינונג אַרויסזאָגן: „דער זיבנטער הימל״, „זון־אויפגאַנג״, „פאַוסט״. לעצטנס: „די וועלט אָן פרויען״, „יאַנקאָ מוזיקאַנט״ און ענלעכע. די פילמען — אַלטע, אויסגעריבענע און צעפאָרענע.

כ׳האָב אַ מאָל דעם קינאָ־אייגנטימער געמאַכט אַ באַמערקונג דאָס עס וואָלט שוין גלייכער זיין צו געבן שטומע פילמען אָן די „קלאַנגען״, האָט ער מיר געטאָן אַ מעסט אָפּ מיט אַזאַ בליק — אַז כ׳האָב מיך באַלד אָפּגעטראָגן.

עס באַזוכן אונז אויך טיילמאָל וואַנדער־טעאַטערס און, דווקא, פון בעסערן סאָרט.

הערש־בער פאַסטערנאַק
(חיפה)

ציעכאנאוויעצער הומאר

אַ ישיבה־בחור אַ „כשוף־מאַכער"

דאָס איז געווען אין די יאָרן 26—1925. אין ציעכאַנאָוויעץ איז דאַן געווען אַ ישיבה. די ישיבה־בחורים האָבן געגעסן טעג און געשלאָפן אין פאַרשידענע פלעצער.

איינעם אַ אָוונט איז געקומען צו אונז אין שטוב אַ פרוי — מ׳האָט איר גערופן „דאָס האַלבע ווייבעלע", ווייל זי איז געווען אַ קליינינקע, זי האָט זיך געווענדט צו מיין מוטער און געזאָגט: סימע־גיטל, כ׳בעט אייך, קומט אַריין אין צווייטן צימער, וועל איך אייך עפּעס דערציילן.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום איז אַריינגעקומען מיין מוטער און דערציילט, אַז די פרוי האָט זיך זייער איבערגעשראָקן, ווייל דער ישיבה־בחור וואָס שלאָפט ביי זיי איז גאָר אַ כישוף־מאַכער, דהיינו, יעדן אָוונט קומט ער שפּעט, גייט אַריין אין זיין צימער, צינדט אָן אַ ליכט, נעמט אַרויס העלצלעך מיט פאַרשידענע שפּיצעלעך, אַ טייל מיט קעפּ פון פערדלעך א. אַ. וו. שטעלט זיי אויס, רוקט זיי פון איין אָרט צום צווייטן און רעדט צו זיך אַליין...

אָט אַזוי האָט אַ ציעכאַנאָוויעצער יידענע באַגריפן דעם ענין פון שאַך...

אַ „קלוגע" עצה פון אַ פּאָליציאַנט.

אין בית־המדרש איז אַמאָל אויסגעבראָכן אַ מחלוקת. מעשה שהיה כך היה: אַ מתפלל פון מעריב־וואַנט, וועלכער האָט געהאַט יאָרצייט, האָט באַשטעלט ביי יהודה־לייב דעם שמש „שלישי", און צוליב אַ טעות, אָדער מיט אַ כוונה תחילה האָט מען גראָד אויפגערופן צו „שלישי" עמיצן פון מזרח־וואַנט. ס׳האָבן זיך געשאַפן צוויי צדדים — מזרח און מעריב. די געשרייען זיינען דערגאַנגען ביז אין גאַס אַרויס.

צופעליג איז דורכגעגאַנגען אַ פּאָליציאַנט. הערנדיק די געשרייען איז ער אַריין אין בית־המדרש. דער מעריב־ייד קענענדיק דעם פּאָליציאַנט, איז ער צוגעגאַנגען צו אים און אויסגערופן: פּאַניע וולאַדזשע, יאַ קופּילעם שלישי... אין דעם מאָמענט האָט אים דער פּאָליציאַנט איבערגעריסן און געזאָגט: „פּאָצאָ צ׳י שלישי — קופּ לעפּיעי ספּאָדניע... (צו וואָס דאַרפסטו שלישי, קויף בעסער אַ פּאָר הויזן), ווייל ער איז געווען אָנגעטאָן אין אַ פּאָר אָפּגעטראָגענע הויזן...

ציעכאַנאָוויעצער קאָרטן־שפּילער

חנוכה פלעגן זיך אַ מאָל די לייכטערע חסידים ערלויבן כאַפּן אַ קערטל. דאָס געוווּנענע געלט פלעגט מען צונויפזאַמלען אין אַ קאַסע, מ׳האָט געקויפט משקה און געטרונקען לחיים.

ס׳האָט פּאַסירט אַמאָל אין אַ דאָנערשטיק חנוכה, דער עולם האָט זיך פאַרשפּילט אַ פּאָר שעה שפּעטער מיטן חשבון אַז „שינה בשבת תענוג״, וועט מען, אם ירצה השם, שבת אָפּנעמען די פּאָר שעה שלאָף. אָבער, מעשה שטן, שבת ביים לייענען די תורה, האָט איינער אַ ייִד געכאַפּט אַ דרימל און צופעליק האָט מען אים אויפגערופן צו דער תורה. אַ שכן האָט אים אַ צי געטאָן ביים אַרבל. אַ פאַרשלאָפענער האָט ער אויסגערופן: „איך פּאַס״! „איך פּאַס״! (אַ אויסדרוק ביים שפּילן קאָרטן)...

דער ריכטיקער פאַרגלייך...

ס׳איז אַמאָל געווען אַ לוויה אין ציעכאַנאָוויעץ. אַ בעל־עגלה׳ס אַ מוטער איז געשטאָרבן. ס׳האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ מנין שכנים און שכנות, און ווי דער שטייגער איז האָט דער זון געמאַכט גרויסע גוואַלדן און געשרייען. איז צוגעגאַנגען צו אים עמיצער און געזאָגט: שריי ניט אַזוי. אמת, ס׳איז אַ שאָד אַ מאַמע, אָבער שוין געווען ביי די 90, זיך אויסגעלעבט די יאָרן, און מ׳זאָגט אַז דו האָסט איר ביים לעבן ניט אַזוי בכבוד׳יק געהאַלטן.

יענער, אָבער, שרייט אָן אַויפהער: וואָס ווייסט איר, וואָס ס׳הייסט פאַרלאָרן מיין מאַמען, צו ווייסט איר דען מיין ווייטאָג? ווען מיין פערדל וואָלט מיר, חלילה געפאַלן, וואָלט מיר דאָס הארץ אַזוי ניט ווי געטאָן ווי דער מוטערס טויט...

אַ מעשה מיט אַ אַעראָפּלאַן אין ציעכאַנאָוויעץ

אין יאָר 1924 האָט זיך באַוויזן איבער ציעכאַנאָוויעץ אַ אייזערנער „פויגל״, וואָס האָט שטאַרק גערוישט און עטלעכע מאָל געפלויגן איבערן שטעטל.

געזאָגט האָט מען, אַז ער האָט אויך אַראָפּגעוואָרפן אַ בריוו צוגעשטשעפּעט צו אַ זעקעלע זאַמד פאַר ניעמינסקי דער מעכאַניק פון דער מאַלצער גאַס, און דער פליער זאָל זיין דעם מעכאַניקס אַ זון; אָבער די הויפּט סענסאַציע איז געווען, ווען דער אַעראָפּלאַן האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אונטערן שטעטל אויפן וועג קיין טשיזשעוו, ביים זאַקרענט.

שנעל האָט זיך פאַרשפּרייט די ידיעה אין שטעטל און צענדליגער זענען געלאָפן די פּאָר קילאָמעטער זען מיט די אייגענע אויגן דעם „איוואראָפּלאַן״. דרייסטערע האָבן,

אַפילו, געפּרוּווט אָנרירן מיט די אייגענע הענט און נאָך דעם, קומענדיק צוריק אין שטעטל, האָט זיך אָנגעהויבן אַ אָפּשילדערונג פון אים: איינער האָט געזען אין אים אַ גרויס ווי שעפּסל קאַפּלאַנסקי׳ס מויער, אַ צווייטער — נאָך גרעסער ווי די שיפן וואָס פאָרן אין וואַרשע אויפן ווייסל. מ׳האָט אויך אָפּגעשילדערט די שנעלקייט פון זיין פליען — שנעלער ווי די באַן אין טשיזשעוו, אָדער — אָט זעט מען אים, און דו גיבסט נאָר אַ פינטל מיטן אויג איז ער שוין פאַרשוווּנדן.

די גרעסטע שמחה איז געווען ביי אונז, חדר־יינגלעך, וואָס אַ דאַנק דעם האָבן מיר פאַרשפּאָרט זיצן אין חדר, ווייל דעם ערשטן טאָג נאָך מיטאָג האָבן די מלמדים ירוחם און חאַצקל ערלויבט גיין קוקן. אָבער, אויף צומאָרגנס, האָבן זיי, נעבעך, נישט געהאָט מיט וועמען צו לערנען: מיר זענען באַלד אינדערפרי, אָנשטאָט אין חדר, געלאָפן צום זאַקרענט... לאַנגע וואָכן האָט ציעכאַנאָוויעץ געהאָט וואָס צו דערציילן.

די ערשטע ליכט־לאָמפּן

ווער געדענקט ניט די פינצטערקייט אין אונזערע „גאַסן״, איידער ס׳איז געבויט געוואָרן די עלעקטראָווניע, איבערהויפּט פאַר אונז חדר־יינגלעך, וועלכע זענען אין די ווינטער־אָוונטן געגאַנגען פון חדר און נישט איינמאָל איז מען אַריין אין אַ קאַלוזשע בלאָטע, וועלכע האָט נישט געפעלט אין שטעטל; אָדער זיך אָנגעשטויסן אין אַ שטיין, וואָס איז אַרויסגעקראָכן פון די שלעכט־ברוקירטע גאַסן און אומגעפאַלן. חברים האָבן געלאַכט און זיך גע׳חכמה׳ט: „אַ געפאַלענעם העלפט גאָט״. אָבער, דער וואָס האָט באַקומען דעם קלאַפּ, איז זיכער ניט גרייט געווען צו לאַכן. ביז אין אַ געוויסן טאָג האָט מען אָנגעהויבן גראָבן גריבלעך און אַריינשטעלן סלופּעס. דער מאַגיסטראַט האָט באַשלאָסן צו באַלויכטן די גאַסן מיט גאַז־לאָמפּן. און כך־הוה: אין אַ פאַרנאַכט האָבן אָנגעהויבן ספּעציאַליסטן, אונטער דער קאָנטראָל פון די שטאָט־געוועלטע פאַרזאָרגער, מיט ספּעציעלע קאָלבעס אַראָפּדרייען פון די סלופּעס אונטן אַראָפּ גרויסע לאָמטערן, געפּאָמפּעט לופט און מיט אַ שוועבעלע אָנגעצונדן די שאָטקעס (רשתות) און — ויהי אור!

די שמחה איז געווען אין לשער. גרויס און קליין האָבן ביז שפּעט אין אָוונט ארומגעשפּאַצירט אין דרויסן. די גליקלעכע, נעבן וועמנס הייזער ס׳זענען געשטאַנען סלופּעס מיט לאָמטערן, האָבן אויסגעלאָשן אין די שטיבער די נאָפט־לעמפּלעך און גערופן שכנים ווייזן ווי ליכטיק ס׳איז אין שטוב פון דרויסן.

אונזער עוזרת לאה איז אַרויס אין דרויסן, אַוועקגעלעגט אַ נאָדל אויף דער ערד און יעדן דורכגייער געשלעפּט פאַרן אַרבל ווייזן, ווי ליכטיק ס׳איז, אַז ביינאַכט זעט מען, אַפילו, אַ נאָדל אין דרויסן.

עלעקטרי ביי אונז אין שטעטל

אין עטלעכע יאָר שפּעטער, ווען די גאַז־לאָמפּן זענען שוין געווען אַ נאָרמאַלע זאַך, איז באַשערט געווען צו הערן וועגן אַ פרישע סענסאַציע: דער מאַגיסטראַט גייט אויפשטעלן אַ עלעקטראָווניע, און די בריינסקער יידן וועלן ווערן אויס מיוחסים און זיך שוין ניט קענען מער באַרימען מיט זייער „לעקטרע". און ציעכאַנאָוויעץ האָט זוכה געווען צו עלעקטרי.

ווער געדענקט ניט דעם ערשטן אָוונט, ווען אין פיל הייזער איז שוין געווען דאָס סודות׳פולע ליכט? מ׳האָט געקענט זען, ווי אין די גרעסטע טייל הייזער ווערט ליכטיג און פינצטער — דאָס האָבן די גרויסע געוויזן די קינדער די קונסט: גיבסט אַ קיועטש דאָס קנעפּל אַרויף — ווערט ליכטיק און פאַרקערט.

אין בית־המדרש האָט מען אויפגעהאָנגען, אָנשטאָט די בליץ־לאָמפּן, זשיראַנדאָלן. ביים עמוד, ווו דער חזן האָט געדאַוונט, האָט מען אַריינגעשטעלט ליכט, וואָס האָבן אויסגעזען ווי אמת׳ע וואַקסענע ליכט. קלוגע יינגן האָבן אָפּגענאַרט די קינדער און זיי אַרויפגעשטעלט אויפן טיש, געהייסן בלאָזן מיט כוח. און די קינדער האָבן, נעבעך, נישט געקענט אויסלעשן. די שמחה איז געווען גרויס, און מ׳האָט שוין פאַררעכנט ציעכאַנאָוויעץ פאַר אַ גרויסע שטאָט.

ר אַ ד י אָ

יידן האָבן געוווסט פון די צייטונגען, אַז ס׳איז דאָ אַזעלכעס וואָס הייסט „ראַדיאָ". ווען ניט זואָלט דאָך די „בלאַט־צייטונג" נישט געשריבן דעם ראַדיאָ־פּראָגראַם. כ׳געדענק אַ אַנעקדאָט פון „קרומען־שפּיגל" אין „מאָמענט", ווי אַזוי צו מאַכן אַליין אַ ראַדיאָ: מ׳נעמט אַ קעסטל, מ׳מאַכט אין אים 2 לעכער, פון איינעם שטעקט אַרויס אַ טראָמבע, מ׳זעצט אַריין אַ קאַץ, און איר עק שלעפּט מען אַרויס דורכן צווייטן לאָך. ווען אַלץ איז פאַרטיק, דרייט מען פאַרן עק און מ׳הערט ראַדיאָ.

צו עמיצער האָט געפּרווט דאָס מאַכן, ווייס איך נישט, אָבער אין אַ געוויסן טאָג, האָט מען זיך דערוויסט, אַז ביי מאיר דעם שטעפּער (שפּירא) האָבן די זין געמאַכט „ראַדיאָ" און פאַר געלט קען מען גיין הערן. בין איך אויך אַוועק, געטראָפן אַ רייע און זיך פאַרשריבן. משה׳ל שפּירא האָט פאַרשריבן און מ׳האָט איינגעצאָלט לויטן פּרייז — 1 סלוכאַווקע (אָזניה) 10 גראָשן אַ האַלבע שעה, אָדער 15 גראָשן אויףביידע אויערן. מיר, אַלס פּראָטעקציאָנער, האָט ער געזאָגט: וואַרט אויף 12 אַ זייגער, וועסטו הערן מוזיק. די, פאַר מיר, האָבן געמוזט הערן באַריכטן פון די פעלדער, אָדער דעם וועטער־באַריכט, און ניט פאַרשטייענדיק קיין פּויליש, האָבן, זיי, נעבעך, ניט געוווסט וואָס מ׳רעדט... אָבער, ניט וויכטיג. דער עיקר מ׳האָט געהערט ראַדיאָ...

תהילה אשלגי (זילברברג)
(כפר ויתקין)

מהפולקלור הציחנובצאי

„בערל־שמעונ׳ס פאָדעם"

כשביקשו בעיירתנו לציין חוט ארוך, היו אומרים: בידך „בערל־שמעונס פאָדעם". מקורה של מימרא זו נובע מבערל־שמעון, שהיה תופר בגדים לאיכרי־הסביבה.

בתקופה שלפני מלחמת־העולם הראשונה, טרם הגיע המטר לבערל־שמעון, וברצותו לקחת מידה, היה מודד קומת הגוי, שתי וערב, בחוט ארוך שבידו.

ליצנים שבנו התלוצצו ואמרו, שהיתה בכך התקדמות „טכנית" ניכרת, שכן טרם שגילה את התגלית המהפכנית, שאפשר למדוד את קומת הגוי בחוט פשוט, היה מודד אותה בקש שהוציאו מהמזרן...

מימרא שנונה של רב הרשיל זילברברג

רב הרשיל זילברברג היה בעל־תפילה, בעל קריאה ובעל־תקיעה מעולה. הוא שימש בכל התפקידים האלה שנים רבות, שלא על־מנת לקבל פרס.

גבאי בית־הכנסת ידעו שיש לו לרב הרשיל חולשה גדולה לעבור לפני התיבה, לכן ביקשו לקנתרו והזמינו ל„ימים הנוראים" בעל־תפילה מחוץ למקום.

באותה שנה פרצה מלחמת־העולם הראשונה על כל מוראותיה ותלאותיה. נגש רב הרשיל לגבאי בית־הכנסת ואמר להם: „וואָס פאַר אַ שליח־ציבור איר האָט זיך אויסגעקליבן — אַזאַ יאָר האָט ער אייך אויסגעבעטן"... („אוי לנו מתפילת הש"ץ ואוי לנו מתוצאותיה"...).

אלי „קטונתי"

היה בעיירתנו בחור אחד, שקראו לו „אלי קטונתי" על שום שהיה קטן־קומה. הבחור הזה היה חבר במפלגת „פועלי ציון" שמאל, אבל יחד עם זה היה גם חבר ב„חברת ש"ס".

חבריו למפלגה ניחרו בו וקינתרוהו שאינו עקבי ודו־פרצופי, שהרי לא יתכן שעטנז כזה, שחבר במפלגת פועלים סוציאליסטית ישתייך גם למיסדר קלריקלי כמו „חברת ש"ס". דברי־קינתור אלה ירדו לחיי הבחור המסכן הזה והדריכו מנוחתו.

הוא החליט לשאול „שאלת חכם". למזלו ביקר אז בציחנוביץ שליח ארץ־ישראל העובדת, הח' מרדכי יפה מגניגר. אלי הסתכל במרדכי יפה ולא האמין למראה עיניו: סוציאליסט ובעל זקן? הבין אלי, שיפה הוא־הוא האיש שבכוחו להתיר את ספקותיו. שמע השליח מה ששמע ופסק: מותר! רשאי חבר „פועלי־ציון" לעיין בש"ס ואפילו בפוסקים וקונם עליו שלא יירש גיהנום, שכן גם הוא סוציאליסט כשר למהדרין ויש לו סמיכות להוראה...

נחה דעתו של אלי והמשיך ללמוד ש"ס ופוסקים...

הישיש אריה־דוד לב מתפעל מהחשמל...

הישגי המדע והטכניקה הגיעו לציחנוביץ במאוחר. שקיים חשמל בעולם, זאת נוכחנו לדעת מביקורינו בורשה, או בערים גדולות אחרות.

ביתנו היה מהראשונים שהותקן בו חשמל, כי נהנינו מהדינאמו של טחנת־הקמח שלנו. כשנפוצה השמועה בעיירה שבביתנו הותקן חשמל, רבו המבקרים אצלנו, לראות במו־עיניהם את פלא התקדמות הטכניקה. והנה, באחד הערבים, עלה במדרגות ביתנו, תוך מאמץ ניכר, הישיש ר' אריה־דוד לב ואמר בזו הלשון: „שמעתי, שבביתכם סדרו מאור, שנדלק בלי גפרורים"... כשהראו לו את הפלא הגדול הזה, שאל ברוב השתוממותו: „הגם אני אוכל, במו־ידי, להדליק ולכבות"? משראו עיניו את אור־הפלא הזה, גברה השתוממותו ואמר: „פלאי־פלאים, פלא־הבורא, אַי־אַי־אַי, מה שמוח האדם מסוגל להמציא"...

זיסל ברג (ווייסברג־קאלאמאז'ש)

מעשה ב„מת"

המעשה „הנורא" הזה, שאני מעלה אותו מתהום הנשיה, קרה בציחנוביץ לפני ששים שנה, בערך. בתקופה ההיא טרם היו בעיירתנו רדיו, קולנוע, בתי־קפה ולא תיאטראות וקרקסאות. הצעירים והצעירות התאספו מדי לילה בלילה, עתים בבית אחד ועתים בבית אחר, ובילו עד שעה מאוחרת.

פעם קרה, שקבוצת בני־נוער חזרה הביתה אחרי חצות. הם עברו על פני ה„קושציול" (בית המסגד) ובהגיעם לסימטה המובילה לבית־הקברות הישן, נתמלטה פתאום מפי אחד מהחבורה זעקה נוראה: „שמע ישראל"! יהודים, הצילו! ומיד נמלטו כולם וכמעט שפרחה נשמתם.

היחידי שנשאר במקום היה יודיל קאלאמאַז'ש, שהיה עשוי ללא חת. הוא הפנה ראשו לכאן ולכאן כדי לראות מי הוא ומהו שהבעית את חבריו. כשצמצם מבטו לעבר בית־הקברות, ראה דבר שהקפיא ממש את דמו: עמדה דמות עטופה בתכריכים ומעליה הסתובב ראש במהירות מסחררת.

יודיל זה, שכוחו וגבורתו היו עד אין לשער, הרגיש חולשת־הדעת ולבו נע בקרבו. בפעם הראשונה בחייו ראה דמות בעלת שני ראשים: אחד קבוע ומחובר לגוף ואחד מסתובב וכאילו פורח באויר.

אבל, יודיל הוא יודיל, ולא איזה נפל, ולכן התאושש, ובקול גדול צעק לעבר הדמות: מי זה? מה מעשיך כאן? אולם, ה„מת" לא נע ולא זע ולא נס מפני גערותיו של יודיל. שם יודיל נפשו בכפו ולאט־לאט, בזהירות רבה, התקרב יותר ויותר לעבר הדמות המסתורית. לחרדתו הדבר ראה יודיל, כי במידה שהוא מתקרב לדמות, מתחיל הראש להסתובב ביתר מהירות. אז החליט יודיל: „תמות נפשי", ובתנופה רבה לפת את ה„מת" בזרועותיו.

מיד נשמע קול עמום ולאחריו צחוק שהדהד למרחקים. יודעים אתם מי היה ה„מת"? זה היה „מאיר דער פעלדשער", שהיה ידוע כליצן גדול. מה עשה? הוא שם את מגבעתו על מקלו, החל לסובבה, ונדמה היה שזה ראש מסתובב...

יהושע־מרדכי רוזנבלום ז״ל

פיקחות וחריפות

א) תפילתו של מחבר...

מחברים רבים, וביניהם גם רבנים בעלי־שם, היו באים לעיירתנו וחיבוריהם בידיהם קשורים במטפחת, על פי רוב אדומה (תיקים טרם היו בימים ההם) ומחזרים על פתחי בעלי־הבתים. מכיון שלא הספיק כספם לשלם אף בעד ההדפסה, היו נאלצים למכור חיבוריהם בלתי מכורכים ואף בלתי מעוטפים.

מספרים, כי מחבר אחד אמר: „מי יתן, כי ספרי יהיה מלובש (זאת אומרת מכורך), כשם שהנני בטוח שיהיה שבע״... (ישתמשו בו לעטיפת מיני מאכל).

ב) „תמלא" — „טא מאלא"

לעיירתנו היו מזדמנות להקות־מזמרים, שהיו מציגות מחזות, כגון: „אחשורוש", „יוסף ואחיו" וכו׳. אחד מהזמרים שלא היה שבע־רצון מהנדבה שנתנו לו, התחיל לשיר את הפסוק מזמירות של שבת: „יבנה המקדש, עיר ציון תמלא". ובמקום „תמלא" היה גומר „טאָ מאַלאָ", זאת אומרת, זה מעט...

ג) „שלא עשני גוי"...

פעם פרצה שריפה ב„ניי־שטאָט". הרבה בתים נשרפו ובתוכם גם הבית שבו גר הרב יהודה החנוכי זצ״ל. מצאו לו דירה באחד הבתים שניצלו והעבירו שמה את חפציו. כשדעכה האש, באו מיהודי־העיירה לבקר אצל הרב, ובתוכם ר׳ יודעל „דער באַשלייגער" (מלאכתו היתה לכסות גגות ברעפים). ר׳ יודעל זה ביקש שיתנו לו קצת יי״ש. מצאו ונתנו לו. קם ובירך ברכת „שהכל" והוסיף גם ברכת „שלא עשני גוי", ואמר: אילו הייתי, חלילה, גוי, הלא היה נשרף גם אלוהי, עכשיו שיהודי הנני — אלוהי חי וקיים ובודאי יעזור לי ולכל הנשרפים...

ד) „על שלושה דברים"...

לעיירתנו היו קשרים הדוקים עם העיירה צ׳יז׳ב. כל מי שהיה צריך לשלוח מיברק היה עליו למסרו על־ידי העגלונים לצ׳יז׳ב, כדי לשלחו משם.

בצ׳יז׳ב היו שלושה סוחרים: שם האחד היה „ריכטער", השני „פראַוודאַ" והשלישי „פרידמאן". היה בעיירתנו יהודי אחד שהתלוצץ, כי על שלושה אלה צ׳יז׳ב קיימת: „על הדין ועל האמת ועל השלום" [1] (אבות, פרק א׳)

(מתוך הספר „עירי טשעכאַנאָווצי")

---

1. „דין" — (ריכטער) ; „אמת" — (פראַוודאַ) ; „שלום" — (פרידמאַן).

דמויות
ובתי-אב

חנה נבמן (קוזובסקי)
(נהלל)

עֲנְוֵי־עולם

(מטיפוסי עיירתנו בשלהי המאה הי״ט)

א) „נאטקע דער וואַסער־טרעגער" (נוטקה שואב־המים)

נוטקה שואב־המים נראה תמיד עם זוג דליים תלויים לו משני צדדיו כשני בני־לויה, כאילו, שלושה שותפים חברו יחד לסחוב בעול בששת ימי־המעשה לספק מים חיים למטבחי עקרות הבית מדי יום ביומו, ובערב שבת מנה כפולה לכבוד שבת מלכתא, ולהרויח לחמו מיגיע־כפיו ביושר.

צנוע, ישר ותמים היה אדם זה, ואף־פעם לא נשמעה מפיו קובלנה על גורלו הזעום. הסביבה לא שמה לב אליו ובבית־המדרש, בין מנחה למעריב, לא נמנה עם לומדי ש״ס, משנה, עין־יעקב וכו׳, ובשבת לא ניכר מקומו בין בעלי־המעמד שמקומותיהם קבועים בבית־הכנסת. מסופקת אני, אם במשך השנה נקרא, אפילו, פעם אחת לעלות לתורה, או זכה לכיבוד אחר. מקומו היה מאחורי התנור, שם התיחד עם בוראו בתפילה ובפרק „תהלים". הרושם היה, כאילו, הוא נוצר רק לשרת אחרים. אשתו שמשה, לפעמים, כשומרת על יולדות. היא היתה לבושה לבוש פשוט ונקי ומטפחת צחורה על ראשה, כיאה למטפלת ביולדות. הם התגוררו עם שתי בנותיהם בחדר קטן אחד, עם רצפת חימר, אך נקי ומסודר. כך חיו רוב ימיהם בדלות ובעוני, עד שביום אחד נכנס נוטקה עם דלייו למטבח של אחד מעשירי העיירה בזמן הכנת מאכלים לשבת. בהיותו עיף מאוד וגם רעב, גרו המאכלים הטעימים את חושיו, עד שכרע תחתיו. בראות המבשלת אותו בכך, נכמרו רחמיה עליו והגישה לו נתח בשר רותח ישר מהסיר. נוטקה, שחש, כנראה, בהתקרבות בעלת־הבית וחשש שתראה אותו בקלקלתו, או שפחד שמא יזיק למבשלת — בלע את נתח הבשר בעצם חומו. הוא התחיל לצעוק בקולי־קולות: אש בקרבי! נגרמה לו התכוצות המעיים מלווה יסורים קשים ונוראים, והוא נשאר בעל־מום עד סוף ימיו.

בלית־ברירה אנוס היה להיפרד מדלייו. מאחר וסרב להטיל את פרנסתו על הציבור ולא רצה ליהנות מצדקה, אז מ„מתן בסתר", מצא לו פרנסה שהתאימה למצב בריאותו הפגום. הוא היה רוכש חפץ, מגרילו, ומהכנסת העודף התפרנס בדוחק רב, היה רעב יותר מאשר שבע, אבל סרב לאכול לחם־חסד.

כ) „אליהו־דוד"

„אליהו־דוד" היה מלמד ב„תלמוד־תורה" כל ימות השנה ובעל־תפילה בבית־המדרש של רוזנבלום ב„ימים הנוראים". יהודי ישר ותמים היה, יושב אוהל, אשר בנפשו יביא לחמו. דמותו עומדת לפני בשעה שנגש לתיבה עטוף בטליתו והתחיל בתפילה: „הנני העני ממעש". נדמה היה, שהוא חושש, באמת, שמא אינו ראוי להיות שליחו של ציבור הזקוק כל־כך לרחמים. ניכר היה שהוא מרגיש בכל כובד האחריות, שקיבל על עצמו לעמוד, להתחנן לפני מלך מלכי המלכים ולבקש על שולחיו. הוא לא ניחן בקול חזק, לא סלסל בניגון, אבל המלים שיצאו מפיו נשמעו בחרדת־קודש וחדרו ללב. הרושם העז שעשתה תפילתו היה נושא לשיחה בין באי בית־המדרש.

אשתו היתה טובה וישרה כמוהו ,אך חולנית, וכל ימיהם לא ראו טובה. החיים הקשים האלה קצרו את חייו והוא מת באמצע שנותיו. האלמנה נשארה בעוני ובחוסר־כל. מפאת היותה חולנית ונגועה ביסורים אושפזה ב„הקדש" על חשבון הקהילה.

משפחה אומללה זו, שהגורל המר לה מאוד, היתה מוכנה לעזור לזולת בלב ונפש. יתירה מזו: שני אנשים חולניים אלו שמחו מאוד כשנזדמן להם להגיש סעד בעת צרה, אפילו, אם היתה כרוכה בכך סכנה לחייהם. ומעשה שהיה כך היה: בסוף שנות התשעים למאה הי"ט פרצה בעיירתנו מגיפת החולי־רע, שהפילה אימה על כל התושבים. בתי־חולים, צוות־רופאים ואחיות לא היו אז, כלל, בנמצא, פרט לרופא הפולני שווענצקי, ששירת את כל התושבים. ליהודים היו מוסדות לטיפול בחולים ועזרה למשפחת החולה, כגון, „ביקור חולים" ו„לינת הצדק". כל יהודי הקהילה השתתפו בהחזקתם ובשעת מחלה הגישו לחולה עזרה רפואית ראשונה וכן סעדו מיטת חליו. נקבעה תורנות, ומי שלא יכול היה למלא חובתו, חייב היה להשיג מחליף במקומו בשכר.

גם בשעת המגיפה, שקשה היה לחייב את כל האוכלוסיה לטפל בנפגעים, כי נשקפה סכנה לחייהם, התנדבו רבים לתפקיד הומני זה. ביניהם נמנה גם אבי ר' מנדל חיים־חייקעל'ס, שהתמסר כל־כולו לתפקיד זה. בימים הראשונים להתנדבותו היה חוזר, לפעמים, הביתה כולו טבול בחמרי־חיטוי, עד שבגדיו נוקבו ונשרפו. אחר־כך נעלם מהבית ויומם וליל היה שקוע במלאכת ההצלה ממות. והנה קרה, שבביתנו ממש, תחת קורת־גג אחת, מתה רישקה, בתו של ר' נפתלי פרץ, וקמה בהלה בבית. אבא, כאמור, לא היה בבית, ואמא שנבהלה מאוד, קמה באמצע הלילה, העירה אותנו ובקשה מאתנו לברוח. יצאנו באישון־ליל לרחוב, חיפשנו מחסה, אבל לא נמצא איש שיתן לנו מקלט. במרוצתנו הגענו לבית הקטן והדל של ר' אליהו־דוד ואשתו. הם הכניסו אותנו, מסרו לנו את מטותיהם כדי שירווח לנו. שהינו שם כשבועיים עד שנעצרה המגיפה. לילות אלה היו להם לילות נדודי־שינה, כי כמלאכים טובים שמרו עלינו ודאגו

לנו. כשנלקחה אשה אומללה זו ל„הקדש", חולנית ומשותקת, לא היתה מצירה על יסוריה, אלא, על־כך היתה קובלת וממרת בבכי, שאין לאל־ידה לעזור לאנשים בצר להם.

ר' מאיר החובש ואשתו „רחל די פעלדשעריך"

בשם „ר' מאיר פעלדשער", או „צירולניק", היה ידוע בעיירתנו שמש אחד בבית־כנסת, ששימש גם כחובש וספר. כך היה מקובל בימים ההם, שהחובש שימש גם כספר. עד שבא אלינו החובש המודרני רובינשטיין, היה ר' מאיר היחידי, ששימש בשני כתרים אלה. אחר־כך עזבוהו, פרט למספר חסידים, הם וילדיהם, ששמרו לו אמונים, בעיקר, משום שידע לשמור על שיעור הפאה וגם לא עסק בגילוח זקנים. זאת עלינו לדעת, שבימים ההם היה יהודי גלוח דבר יקר־המציאות ומי שהעביר תער על זקנו — העמיד את עצמו מחוץ למחנה והיה נידון לחרם, נידוי ושמתא.

יהודי כשר היה ר' מאיר, נוח לבריות, היה מקרב ילדים, משחק עמהם, משעשע אותם במילי דבדיחותא, והם אהבוהו מאוד. אשתו רחל, או כפי שקראו לה „רחל די פעלדשעריך" היתה מילדת, לא מדופלמת, אך בזמנה היתה היא היחידה ששרתה את כל האימהות היהודיות שבעיירה, ועל־כך היתה גאותה.

בעלת צורה והופעה נאה היתה, כיאה למקצועה. מלבד שרותה למילדת, דאגה גם לאם ולתינוק וטיפלה בהם במסירות ונאמנות, ועל־כך העריכו וחבבו אותה מאוד. ביום בהיר אחד ירד עליה אסון כבד — היא לקתה בשיתוק וזמן רב, עד סוף ימיה היתה מרותקת למיטה. היא נשארה עזובה לנפשה ולגורלה, כולם שכחוה, איש לא שם לב אליה ואיש לא התענין בה, כי, בינתיים, הופיעו ברחוב היהודי שתי מילדות נוצריות מדופלמות — אחת מהן היתה אשת ה„אורדניק" (ראש המשטרה). וזו, ששרתה כל האימהות היהודיות שבעיירה במשך דור שלם, אותה שכחו לגמרי.

את מר לבה היתה מתנה לפני הילדים, שבאו להסתפר אצל בעלה, בזו הלשון: „הלא את כולכם ילדתי ועכשיו שכחתם אותי ואפילו מזון אין נותנים לי במידה מספקת ואין שמים לב אלי. אוי לי, שהגעתי לכך". על דברי־נכאים אלה היתה חוזרת מדי יום ביומו עד סוף חייה.

בזה אני מציבה מצבת־זכרון לענוי־עולם, שחיו פעם בעיירתנו. הם נמקו ביגונם, שרו עם גורלם, איש לא הרגיש בבואם לעולם ואיש לא ידע עליהם בצאתם ממנו. הם היו שקטים ממים ונמוכים מעשב, אבל מתחת לבלויי־הסחבות שלהם פעם לב יהודי חם ומעיני היגון שלהם הציצו הדוי והענות של פשוטי־העם היהודיים על אדמת נכר.

משה קאַליש
(אַמעריקאַ)

מיין ברודער ר׳ שבתי כהן (קאַליש)

ר׳ שבתי כהן (קאַליש)
R' Shabtai Cohen (Kalish)

מיין פאָטער איז געווען באַקאַנט אין ציעכאַנאָוויעץ אַלס חיים־לייב דער בעקער. ער האָט געהאַט אַ בעקעריי נעבן דער מאַלצער־גאַס. געבוירן אין יאָר 1833 אין בודקי נעבן ברייִנסק.

אין שטעטל איז ער געווען באַוווּסט אַלס אַ פּאָפּו־לערער עסקן און האָט זיך ספּעציעל אָפּגעגעבן מיט לייסטן הילף פאַר אָרעמע, דערשלאָגענע און קראַנקע מענטשן. ער האָט אויך באַלאַנגט צו דער „חברה קדישא״ און „חברה משניות״. ער האָט געהאַט אַ מסירות־נפש־דיקע ליבע צו ספרים. אין דעם צוזאַמענהאַנג איז כדאי צו פאַרצייכענען דעם פאָלגענדן פאַקט: אין יאָר 1898 איז אויסגעבראָכן אין ציעכאַנאָוויעץ די „חיים־פייבל קאַלאַמאַזש שריפה״, וואָס האָט כמעט פאַר־ניכטעט דאָס גאַנצע שטעטל. ווען אונזער הויז איז געווען אין פלאַמען איז אַריין מיין פאָטער, מיט צוויי זעק אין זיינע הענט, האָט זיי אָנגע־פילט מיט הייליקע ספרים און זיי געראַטעוועט פון דער שריפה. ערשט דערנאָך, ווען די ספרים זענען געלעגן זיכער ביים ברעג פונעם טייך, איז ער געלאָפן ראַטעווען זיין הויז.

ווען די השכלה־באַוועגונג איז אָנגעקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ איז מיין פאָטער געוואָרן אַ משכיל און האָט זיך גענומען קליידן אין אַ $\frac{3}{4}$ קאַפּאָטע. מ׳האָט אויף אים געזאָגט אַז ער איז אַ דייטש. די השכלה האָט געבראַכט מיין פאָטער צו דער „חיבת־ציון״־באַוועגונג. ער איז געווען פון די ערשטע „חובבי־ציון״ אין ציעכאַנאָוויעץ און געהאַלטן פייערדיקע דרשות אין בית־המדרש, אַז אַלע יידן, קליין און גרויס, מוזן פאַרלאָזן דעם „עמק הבכא״, ניט וואַרטן אויף משיח׳ן און אויף גלגול מחילות, נאָר מקרב זיין די גאולה דורך עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

די הייסע ליבע צו ארץ־ישראל האָט מיין פאָטער איינגעפלאַנצט אין די הערצער פון זיינע קינדער. מיין עלטערער ברודער שעפּסל (שבתי), זייענדיק אַ בחור פון 24 יאָר, האָט באַשלאָסן עולה זיין. ער האָט אָרגאַניזירט אַ גרופּע פון דער פאַמיליע

בית ר׳ שבתי כהן במאה־שערים שבירושלים דאָס הויז פון שבתי כהן אין מאה־שערים — ירושלים
The House of R' Shabtai Cohen in Mea-Shaarim in Jerusalem

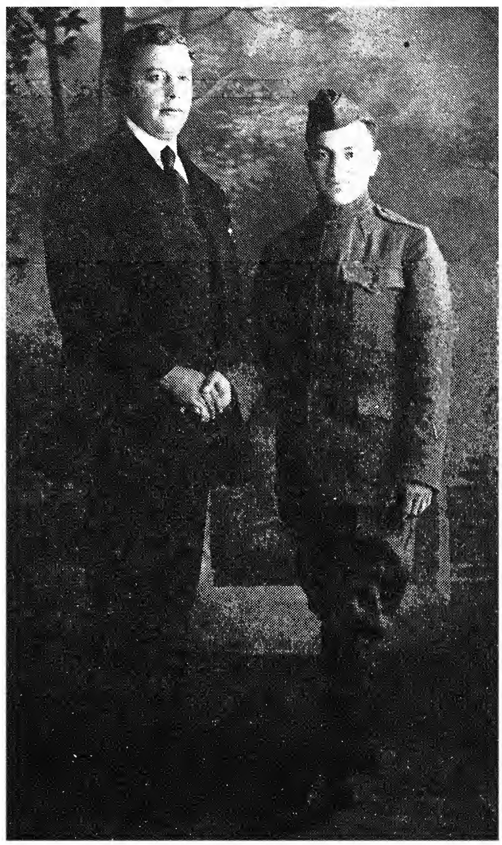
פון זיין צווייטער פרוי, און אין יאָר 1884 האָט ער פאַרלאָזט ציעכאַנאָוויעץ און איז אַוועק מיט נאָך „בילו״־גרופּן אין לאַנד.

זייענדיק אַ רעליגיעזער ייד האָט ער זיך באַזעצט אין מאה שערים, ווייל ער האָט געוואָלט זיין בשכנות מיטן כותל המערבי. ער האָט געקויפט אַ הויז און אויפגעעפנט אַ בעקעריי. געבאַקט ברויט און חלות פאַרן בית־יתומים, מושב־זקנים און אויך פאַר די בוכאַרישע הייזער. ער איז זעהר באַליבט געווען אַלס אַ ערלעכער מענש, אַ גרויסער אוהב־ישראל און אַ גרויסער ליבהאָבער פונעם לאַנד. הגם ער האָט געלעבט אין מאה־שערים, איז ער געווען ווייט פון פאַנאַטיזם. ער האָט קיינעם ניט געשטראָפט, נאָר ערצויגן זיינע אייגענע קינדער, אַז זיי זאָלן זיין פרומע יידן און בשעת סכנה, חס ושלום, זאָלן זיי זיין גרייט זיך מקריב זיין און אָפּגעבן זייער לעבן פאַר אונזער הייליק לאַנד.

זיין ליבע צום לאַנד איז אַזוי גרויס געווען, אַז ווען ער האָט געהערט אַז עמיצער גרייט זיך פאַרלאָזן ארץ־ישראל און זיך אומקערן אין גלות — האָט ער מיט טרערן אין די אויגן זיך געבעטן: ס׳איז ניטאָ פאַר יידן קיין אַנדער היים! די היים איז דאָ!

אין יענע צייטן פלעגט מען באַקן ברויט נאָר ביינאַכט. מיין ברודער איז, כמעט, ניט געשלאָפן, ווייל בייטאָג איז ער געזעסן און געלערנט כמעט אָן אויפהער. ער האָט זיך פאַרטיפט אין קבלה־ספרים, אין וועלכע ער האָט קלאָר און דייטלעך איינגעזען, אַז

ער וועט זוכה זיין צו ביאת המשיח, אַז ער וועט מיט זיינע אייגענע אויגן זען די גאולה שלמה. אין דעם זין האָט ער געשריבן התלהבותדיקע בריוו צו ציעכאַנאָוויעצער יידן און זיי גערופן אַז זיי זאָלן אַלעס פאַרלאָזן און עולה זיין קיין ארץ־ישראל, ווייל ער פילט די פעמי הגאולה, ווייל דאָס וואָס די גרויסע בעלי־קבלה האָבן געשריבן וועגן קץ הימין, האָבן זיי זיך מתכוון געווען צו דער צייט פון דער ביל״ו־באַוועגונג.

מימין : הערשל כהן (בנו של ר׳ שבתי כהן), נולד בירושלים, נפטר בפאריס בשנת 1961

פון רעכטס : הערשל כהן (דער זוהן פון ר׳ שבתי כהן), געבוירן אין ירושלים, געשטאָרבן אין פּאַריס, אין יאָר 1961

On the right : Hershl Cohen (Son of R' Shabtai Cohen) born in Jerusalem, passed away in Paris in 1961

משמאל : יעקב קאַליש (אחי משה קאַליש), נפטר בארצות־הברית בשנת 1938

פון לינקס : יעקב קאַליש (דער ברודער פון משה קאַליש), געשטאָרבן אין אַמעריקא, אין יאָר 1938

On the left : Yaacov Kalish (Brother of Moshe Kalish) passed away in U.S.A. in 1938

יעדן מיטוואָך פֿלעגט ער גיין צום כותל המערבי, הייס געדאַוונט און געבעטן פֿאַר קראַנקע. נאָך האַלבער נאַכט האָט ער געזאָגט תּיקון חצות. זיינע געוויינען זענען אַזוי גרויס געווען, אַז מ׳האָט זיי געהערט זייער ווייט. זיינע שכנים, און אויך זיינע קינדער, האָבן אים געפֿרעגט פֿאַרוואָס וויינט ער אַזוי שטאַרק? פֿלעגט ר׳ שבתי ענטפֿערן: ווייל דער כותל איז נאָך וויסט און דער בית־המקדש איז נאָך ניט געבויט געוואָרן. ער האָט געוואַרט יעדן טאָג, אַז יידן וועלן קומען פֿון אַלע עקן פֿון דער וועלט בויען דעם בית־המקדש און ער וועט מיט זיינע הענט אָנטייל נעמען ביים בויען דעם היכל.

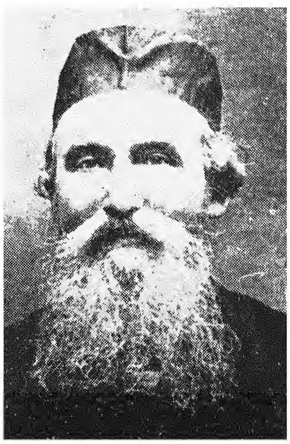
אָבער, צום באַדויערן האָט ער ניט זוכה געווען דאַצו, ווייל ער איז יונג אַוועק פֿון דער וועלט. ער איז געשטאָרבן אין יאָר 1912 און געפֿונען זיין אייביקע רו אינעם בית־הקברות פֿון הר־הזיתים. זיינע לעצטע ווערטער זענען געווען: רבותי, די וועלט איז ניט אונזערע. ווי מיר האָבן זי געטראָפֿן, אַזוי וועלן מיר זי איבערלאָזן.

מיין ברודער האָט געהאַט 7 קינדער: פֿישעל, משה, יוסף, פֿייגע, חנה, הערשל און פּנחס. פֿישעל און משה זענען אַוועק קיין אַמעריקע. הערשל — קיין פּאַריז. יוסף האָט אַ זון אין ישראל, וואָס וווינט אין קרית־מוצקין.

חוה ווערבע (סעהר)
(אפקה — תל־אביב)

ארץ־ישראל יידן

(דוד קאַמין, מרדכי קלאָדע און הערשל יאַרמוס)

ר׳ דוד קאמין
R' David Kamin

„ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים" — דאָס איז געווען די תפילה, וועלכע יעדער ייד האָט געזאָגט דריי מאָל אַ טאָג, מיט גרויס כוונה, אין די לאַנגע תמוז־טעג, אָדער אין די שטילע אימעטיקע ווינטער־טעג, לאַנגזאַם, מיט האַלב־פאַרמאַכטע אויגן, געווענדט צו דער מזרח־זייט.

אין מערערע הייזער איז די מזרח־וואַנט באַצייכנט געווען מיט אַ האַנט־געהאַפטענע קאַנווע, צוויי ציפּריס־בוימער אין בײדע זייטן, און אינדערמיט קבר־רחל, אָדער כותל־מערבי, מיט אַן אויפגייענדע זון. קעגנ־איבער — דאָס בילד פונעם שר משה מאָנטיפיאָרי, ירום הודו — דער באַנייער און באַשיצער פון די מקומות הקדושים אין הייליקן לאַנד.

אַלע יאָרן איז אויך געווען אַ לעבעדיקע פאַר־בינדונג פון יידן אין גלות מיט ארץ־ישראל. זייער אינפאָרמאַציע וועגן לאַנד האָבן זיי באַקומען פון די שליחים פון די „כוללים" אין לאַנד, וועלכע פלעגן אַרומפאָרן איבער דער וועלט זאַמלען געלט און האָבן אויף זייער וועג אויך באַזוכט אונזער שטעטל.

כ׳וויל דאָ דערציילן וועגן איניקע משפחות פון אונזער שטעטל, וועלכע האָבן באַשלאָסן עולה זיין קיין ארץ־ישראל. נישט ווילנדיק מאַכן קיין פעל־שריט, האָבן זיי געוואָלט אַליין זיך איבערצייגן, זען מיט די אייגענע אויגן די באַדינגונגען, וועלכע הערשן דאָרט. אָט אַזוי האָט איינער פון די יידן, דוד קאַמין — דער חזן און שוחט פון „אַלט־שטאָט" — געפאָרן נאָך אין יאָר 1906 באַזוכן דאָס לאַנד. אין דער זעלבער צייט, בערך, זענען אויך געפאָרן מרדכי קלאָדע (אַ פאַרמעגלעכער תבואה־סוחר פון „אַלט־שטאָט") און הערשל יאַרמוס פון דער „וואָליע" — אַ ייד, אַ קרעמער, וואָס האָט

פאַרקויפט פאַרשידענע פאַרבן, סמאָלע און אַנדערע באַדערפעניש פון די פויערים. מיט זיי איז אויך מיטגעפאָרן קלמן דער גביר, אַ מלווה־בריבית אין שטעטל.

מיט זייער צוריקקומען האָט זיך דאָס שטעטל באַרייכערט מיט ידיעות וועגן ארץ־ישראל. ר׳ דוד קאַמין, למשל, האָט דערציילט וועגן ירושלים מיט אירע „כוללים", ישיבות און בתי־מדרשים און אויך וועגן די מקומות הקדושים, וואָס געפֿונען זיך אין פרעמדע הענט. ער האָט מיט גרויס דבקות און מיט אַ שטאַרקער אמונה דערציילט די לעגענדע, אַז ווען די יידן וואָלטן כאָטש איינמאָל זוכה געווען צו קומען צו דער מערת המכפלה אין חברון — וואָלט געקומען משיח.

די געקומענע האָבן אויך מיטגעבראַכט פאַרשידענע פראַקטישע ידיעות וועגן טאָג־טעגלעכן לעבן און וועגן די לעבנס־באַדינגונגען, וועלכע האָבן אויסגעזען צו זיין גאַנץ שווערע. זיי האָבן באַרייכערט דאָס שטעטל מיט „ארץ־ישראל ערד" און פאַרשידענע בשמים. די יידן האָבן געשלונגען יעדעס וואָרט פון די געקומענע.

ר׳ הערשל יאַרמוס
R' Hershl Yarmus

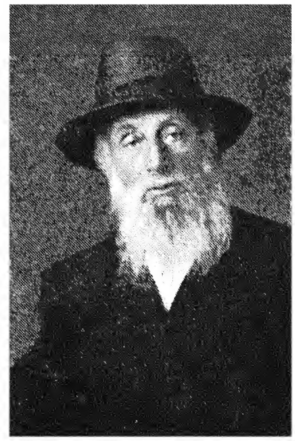
דעם אמתן נוצן פונעם באַזוך אין לאַנד האָבן געהאַט די טויטע, ווייל די ערד איז געבראַכט געוואָרן דירעקט פון ארץ־ישראל. די זעקלעך ערד, וואָס פלעגן פאַרקויפן די שליחים פון די „כוללים", זענען טיילמאָל געווען פאַרבונדן מיט ספקות; אָבער, לגבי דער מתנה פון דוד קאַמין איז נישט געווען קיין שום ספק.

מיט אייןיקע יאָר שפּעטער האָבן די דריי „ארץ־ישראל־יידן" זיך באַזעצט אין לאַנד. ר׳ דוד קאַמין — אין ירושלים; ר׳ הערשל יאַרמוס — אין פתח־תקוה און ר׳ מרדכי קלאַדע האָט זיך, פון אָנפאַנג באַזעצט אין תל־אביב, און דערנאָך אין כפר־סבא.

די משפחות זענען נישט געפאָרן אַלע צוזאַמען, נאָר מיט אַ אונטערשיד פון אַ יאָר, אָדער צוויי. איין גורל האָט זיי פאַראייניקט. זיי זענען געווען חשוכי־בנים (קינדער־לאָז). יעדער פון זיי האָט אַדאָפּטירט און מיטגענומען מיט זיך אַ זון, אָדער אַ טאָכטער פון קרובים, כדי זיי חתונה מאַכן אין ארץ־ישראל.

נאָך זייער אַוועקפאָרן האָבן די ציעכאַנאָוויעצער יידן געהאַט זייערע פאָרטרעטער אין ארץ־ישראל. אויב עמיצער פונעם שטעטל האָט זיך געקליבן פאָרן שטאַרבן אינעם הייליקן לאַנד, אָדער ווער ס'האָט געוואָלט שיקן אַ קינד לערנען אין ישיבה — האָט געהאַט אַ אַדרעס און אַ אָרט, ווו צו קומען און צו ווענדן זיך צו ווענדן.

די פֿאַרבינדונגען האָבן אָנגעהאַלטן בלויז אַ קורצע צייט, ווייל אין צווישן איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה. נאָענט פֿאַר דעם קריג איז צוריקגעקומען מרדכי קלאָדע מיט זיין משפּחה. אין יאָר 1925 איז ער עולה געווען צום דריטן מאָל קיין ארץ־ישראל, און מיט אַ 15 יאָר צוריק האָט ער פֿאַרענדיקט זיין לעבן אין כּפר־סבא.

ר׳ מרדכי קלאָדע
R' Mordechai Klode

מיין שייכות צו דער תקופה פון די „ארץ־ישראל יידן" שטאַמט פון דער פֿאַרבינדונג מיט אונזער קרוב, ר׳ דוד קאַמין, וועלכער איז געווען דער פעטער פון מיין מאַמען הי״ד. ווי געזאָגט האָט ר׳ דוד ניט געהאַט קיין קינדער, און ביי אים אין שטוב האָבן פֿאַרבראַכט זייער יוגנט נאָענטע קרובים, צווישן זיי אויך מיין מוטער.

מיין מוטער האָט אַזוי געשילדערט ר׳ דוד׳ס עליה: וואָכן־לאַנג איז די שטוב געווען אָפֿן. דער שמש פון דער גרויסער שוהל איז אַרומגעגאַנגען אין שטוב און רעגולירט דעם מענטשן־שטראָם, וועלכע זענען געקומען זיך געזעגענען. יידן האָבן איבערגעגעבן בקשות, אויסגעדרוקט ווינשן, געלאָזט צעטלעך, אַדרעסירט אויף פֿאַרשידענע הייליקע אַדרעסן — כּותל־מערבֿי, קבֿר־רחל און אַנדערע הייליקע מקומות.

ר׳ דוד האָט, ווי זיין שטייגער, אַלעס פֿאַרשריבן אויף אַ בלאַט פון אַ ספר, בכבוד ראש, ווייל דאָס, וואָס ס׳ווערט פֿאַרשריבן אין אַ ספר וועט, בעזרת השם, מקוים ווערן.

אינעם טאָג פון אַוועקפֿאָרן האָט מען פֿאַרמאַכט די קראָמען און אַלט און יונג האָבן באַגלייט ר׳ דוד׳ן מיט זיין פרוי גאָלדע־חינקע און זייער אַדאָפּטירטע טאָכטער פעשקע. אַלע זענען געגאַנגען צופוס פון „אַלט־שטאָט" איבער די בריקן, דורך דער „וואָליע", צום שאָסיי, וואָס פֿירט צו דער באַן־סטאַציע אין טשיזשעוו.

בראש איז געגאַנגען ר׳ דוד, הויך, שטאַטנע, מיט אַ לויכטנדיקעס פּנים, מיט גוטע לאַכענדיקע אויגן. ער איז געווען אין זייער אַ געהויבענער שטימונג אויף זיין וועג קיין ארץ־ישראל.

ביי אונז אין שטוב איז געווען אַ קאָמאָדע מיט שופֿלאָדן. אין איינע פון זיי איז, צוזאַמען מיט די צירונג, די כּתובה און אַנדערע וויכטיקע דאָקומענטן, געלעגן פֿאַרוויקלט אַ סעריע בריוו פון ארץ־ישראל, אַדרעסירט צו דער משפּחה און געשריבן צו דער מאַמע פייגעל. די בריוו זענען געווען געשריבן פון איר פעטער ר׳ דוד און דער

מוהמע גאָלדע־חינקע „צו אונזערע טייערע קינדער אין גלות". געשריבן מיט קליינע, פערלדיקע אותיות פון אַלעמען און אַלעס.

אין איינעם פון די ערשטע בריוו איז געווען באַשריבן דער אָנקום אין יפו. ווי ס׳ווייזט אויס, שרייבט ר׳ דוד, האָבן מיר זיך זייער פאַרזינדיקט פאַר דעם וואָס לעבט אייביק, און די זינד זענען נאָך ניט פאַרגעבן געוואָרן — ווייל ביים אַריינקומען אינעם הייליקן לאַנד, דאַרף מען דורכגיין די קאָנטראָל פון פרעמדע הערשער — אַ גלות אין אייגענעם לאַנד. און ווען דו הייבסט אויף די אויגן צום הימל — איז ער פאַרשטעלט דורך די מעטשעטן. גאַנץ פרי הערסטו רופן צו אַללאַ דורכן שמש אין מעטשעט. אָבער, ס׳איז דאָ אַ גאָט אין הימל. ס׳זענען דאָ ישיבות. ישיבה־בחורים לערנען תורה, וועלכע וועלן, מיטן אויבערשטנס הילף, ברענגען די גאולה.

אין יעדן בריוו זענען געווען באַצייכנט די קלימאַטישע באַדינגונגען. די היצן זענען גרויס און מ׳באַווייזט זיך ניט אין גאַס אין די הייסע שעהן. די שפייז פאַרן טאָג ווערט איינגעקויפט דורך די מענער, וואָס קערען זיך אום פונעם ערשטן „מנין".

ביים אויסרעכענען פון די מעלות און חסרונות פונעם לאַנד האָט ער באַצייכנט, אַז די גאָלדענע שיינע פרוכט — מאַראַנצן — ליגט בערגלעך־ווייז אויף דער ערד. דערפאַר איז ניט בנמצא קיין קאַרטאָפל. ס׳איז אויך שווער זיך פאַרצושטעלן ווי קען מען מאַכן פסח אָן געגנזענע שמאַלץ און אָן אַנדערע מאכלים, צו וועלכע מ׳איז געווען צוגעוווינט אין דער היים.

מיר פלעגן אים פון צייט צו צייט צושיקן די דערמאָנטע פראָדוקטן, און צוריקבאַקומען בילדער פון קבר־רחל, קעמלען פון האָלץ און די טייערסטע מתנה — אַ ווייסע־ביינערנע פעדער, מיט אַ „שפּאַקטיוו", דורך וועלכן מ׳האָט געזען דעם כותל המערבי. יעדער קוק אין דער פעדער האָט פאַרכאַפּט דאָס האַרץ: אַזאַ בלויקייט פון אַ הימל ווי אין ערגעץ ניט און אַזאַ אומעטיקע וואַנט, וואָס וואַרט אויף דער גאולה.

אין יאָר 1933, א יאָר איידער כ׳בין געקומען זיך באַזעצן אין לאַנד, בין איך געפאָרן אַלס טוריסטן. דאַן זענען לעבעדיק געוואָרן אין מיינע אויגן אַלע בריוו פונעם אויבערשטן שופלאָד אין קאָמאָדע און מיר דערמאָנט די גיבורים, וועגן וועלכע כ׳האָב דאָ דערמאָנט. מיין מוטער האָט פון מיר פאַרלאַנגט, אַז דאָס ערשטע זאָל איך זיין אין ירושלים און געפינען אויפן הר־הזיתים דעם קבר פונעם האַרציקן ליבן יידן — ר׳ דוד קאמין, זכרונו לברכה.

נאָענט פון זיין אָנקום אין לאַנד, איז אויסגעבראָכן די וועלט־מלחמה. ר׳ דוד האָט געליטן מיטן גאַנצן ישוב פונעם גרויזאַמען טערקישן רעזשים. ער האָט פאַרלאָרן זיין גאַנץ פאַרמעגן, וואָס ער האָט געבראַכט מיט זיך פון ציעכאַנאָוויעץ. זיין לעבנס־פריינד, גאָלדע, איז געשטאָרבן. ער האָט געלעבט איינזאַם, אָבער צופרידן מיט דעם וואָס דאָס לאַנד בויט זיך. ר׳ דוד איז געשטאָרבן אין יאָר 1921.

אברהם־משה ווּרוּבעל
(תל־אביב)

דער נסתר

(מיין זיידע אברהם־משה ווּרוּבעל)

מיין זיידע, וועלכן כ׳האָב ניט זוכה געווען צו קענען, נאָר פיל־פיל געהערט פון אים, איז זיין גאַנץ לעבן געזעסן אין שטוב און געלערנט טאָג און נאַכט. דאָס איז געווען זיין איינציקע באַשעפטיקונג. וועגן פרנסה האָט געזאָרגט זיין פרוי, די באָבע „טויבע די פאַרבערקע".

ווען כ׳האָב אָנגעהויבן לערנען אין ציעכאַנאָוויעץ ביי גמרא־מלמדים, פלעגן זיי שטענדיק דערמאָנען, אַז כ׳זאָל, אַפילו, קיין איין מינוט ניט פאַרגעסן וועמענס נאָמען כ׳טראָג. ווייל דאָס בלויזע דערמאָנען דעם נאָמען פון מיין זיידן וואַרפט אָן אויף אַ מענשן יראה און פחד.

דאָס האָט אין מיר דערוועקט טיפע מחשבות. כ׳בין אַרומגעגאַנגען שטאַרק פאַרטראַכט, ווייל כ׳האָב געוואָלט ענטפּלעקן דאָס געהיימניס פונעם זיידן. ניט איינמאָל פלעג איך צושטיין צו מיין פאָטער ע״ה און אים פרעגן, וואָס אַזוינס האָט ענטהאַלטן אין זיך דער זיידע? וואָס איז געווען דער יחוד אין אים? ווער האָט דאָס איינגעהילט דעם זיידן אין אַ הילע פון מיסטעריע? אָבער, דער פאָטער האָט מגלה טפח געווען און מכסה טפח געווען, און דער סוד איז ווייטער געבליבן סוד.

און היות ווי מיין דורשט צו ענטפּלעקן דעם מהות פון מיין זיידן איז ניט געשטילט געוואָרן, פלעג איך צושטיין צו מיין פעטער „שמחה דער פאַרבער" און אים פרעגן, אין וואָס איז באַשטאַנען די גרויסקייט פונעם זיידן. דאַן פלעגט דער פעטער אַריין אין גרויסע התלהבות און דבקות און זאָגן, אַז דער זיידע האָט פאַרמאָגט אין זיך אַזעלכע סגולות, וואָס ניט יעדער ילוד־אשה איז זוכה צו זיי. די גרעסטע סגולה זיינע איז געווען, וואָס ער איז טאָג און נאַכט געווען צוגעבונדן צו דער גמרא. ער האָט מעולם ניט גערעדט קיין דברי־חול און זיך דערווייטערט פון רכילות און פון אַנדערע שוואַכקייטן פון דער מענטשלעכער נאַטור. זיין התמדה אין לערנען איז אַזוי גרויס געווען, וואָס זיין גלייכן האָט מען נאָר געקענט געפונען אינעם ווילנער גאון.

אָבער אויך די דערקלערונג האָט מיר ניט באַפרידיקט און די מיסטעריע פונעם זיידן איז געבליבן ווייטער פאַרהילט. דעם ריכטיקן סוד האָט מיר מגלה געווען מיין פאָטער פאַר מיין עולה זיין קיין ארץ־ישראל. ווען מיין פאָטער האָט מיר געגעבן זיין

ברכת הדרך, האָט ער צו מיר געזאָגט: מיין זון, דאָס האַרץ זאָגט מיר אַז מיר שיידן זיך אויף אייביק און מיר וועלן זיך שוין מער ניט זען. יעצט איז געקומען די פּאַסנדע צייט צו דערציילן דיר, ווער איז געווען דיין זיידע און ווי אַזוי איז ער נתגלה געוואָרן. אָבער, וועגן זיין התגלות האָט קיינער אין ציעכאַנאָוויעץ ניט געוווּסט און ס׳איז געבליבן אַ סוד נאָר פאַר זיינע קינדער, ווייל דער זיידע איז געווען אַ גרויסער ענו און ניט ליב געהאַט קיין פּרסום.

דער זיידע — אַזוי האָט דערציילט מיין פאָטער — איז געווען אַ שוואַכער מענש און איז כל ימיו קראַנק געווען. איינמאָל, אַ ווינטער, איז דער זיידע מסוכן קראַנק געוואָרן און די דאָקטוירים האָבן פאַראָרדנט, אַז אויב מ׳וויל דאָס דער זיידע זאָל מאריך ימים זיין, מוז מען פאָרן מיט אים ווי אַמשנעלסטן קיין ציעכאַצינעק. די באָבע איז מיט אים מיטגעפאָרן און געדונגען אַ באַזונדער צימער, אין וועלכן זיי האָבן געוווינט די גאַנצע צייט פון דער קוראַציע. ויהי היום האָט זיך מיט גרויס רעש אויפגעעפנט די טיר און ס׳איז אַריינגעפאַלן אין צימער אַ אומבאַקאַנטער ייד. דער ייד איז מיט אַ מוראדיק געוויין געפאַלן צו די פיס פונעם זיידן און אויסגעשריען: רבי, הייליקער צדיק, איר מוזט מיר העלפן! ס׳האָט זיך אויסגעגאָסן אויף מיר גאָט׳ס צאָרן, ער האָט מיר גע־שטראָפט, אַז כ׳זאָל ניט זוכה זיין אויסצוהאָדעווען קיין איין קינד מיינס. 4 קינדער האָט מיין פרוי געבוירן און זיי זענען באַלד, איינס נאָכן אַנדערן, אַוועק פון דער וועלט. הייליקער רבי! כ׳וויל פון אייך אַ ברכה, אַז גאָט זאָל מיר בענטשן מיט אַ זרע של קימא, כ׳זאָל זוכה זיין אויסצוהאָדעווען אַ קינד.

און דער זיידע האָט מיט גרויס עניוות געענטפערט דעם יידן: מי אני ומה אני? ווער בין איך און וואָס בין איך? כ׳בין ניט קיין רבי, ניט קיין צדיק און ניט קיין בעל־מופת. ליבער ייד, איר האָט אין מיר אַ טעות געהאַט. אָבער, דער פאַרצווייפלטער ייד האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס: רבי, איר זענט נתגלה געוואָרן, אַזוי האָט מען מיר מן השמים מודיע געווען, און כ׳וועל אייך ניט אָפּלאָזן אָן אַ ברכה.

ניט האָבנדיק קיין ברירה, האָט דער זיידע געבענטשט דעם ייד און געזאָגט, פאָרט אַהיים, זאָרגט אייך ניט, השם יתברך וועט העלפן, אַז איר זאָלט שוין מער ניט וויסן פון קיין צער. דער ייד איז אַוועק פונעם זיידן אַ געטרייסטער און אַ צופרידענער.

דער זיידע האָט זיך צוריקגעקערט קיין ציעכאַנאָוויעץ, האָט פאַרגעסן פון דער גאַנצער זאַך און איז, כדרכו, געזעסן על התורה ועל העבודה. אין אַ וועלכע 5—6 יאָר אַרום, איז אַ דאָנערשטיק פאַרנאַכט פאַרפאָרן קיין ציעכאַנאָוויעץ אַ פראַכטפולע קאַרעטע, פון וועלכער ס׳איז אַרויס אַ ייד פון רוסלאַנד, זייער רייך געקליידעט. דער ייד האָט אָפּגעשטעלט אַ פאַרבייגייער און אים געפרעגט: וווּ וווינט דער ציעכאַנאָוויעצער צדיק און בעל־מופת? יענער האָט געמאַכט מיט די פּלייצעס, ווייל ער האָט ניט געוווּסט, ניט פון קיין צדיק און ניט פון קיין בעל־מופת. האָט דער אורח אַרויסגענומען זיין נאָטיץ־

בוך און פשוט אַ פרעג געגעבן: ווו ווױנט דאָ רב אברהם־משה? ווען ער איז אַרײַן צום זיידן אין שטוב, האָט ער אים געטראָפן שטאַרק פאַרטיפט אין אַ ספר. ווען דער זיידע האָט אויפגעהויבן זײַנע אויגן, האָט אים דער אורח געפרעגט: איר דערקענט מיר? צו געדענקט איר, ווען כ׳בין געקומען צו אײַך נעמען אַ ברכה, אַז כ׳זאָל געבוירן אַ זרע של קימא? זײַט וויסן, הייליקער רבי, אַז צוריק מיט 5 יאָר האָט מײַן פרוי געבוירן אַ ייִנגל, דאָס קינד איז געזונט, און איך מיט מײַן פרוי זענען שטאַרק גליקלעך. ווי לאַנג כ׳וועל לעבן, וועל איך אײַך, רבי, ניט פאַרגעסן. און היות כ׳בין אַ פאַרמעגלעכער מענש, וויל איך אײַך העלפֿן, אויב איר נויטיקט זיך אין הילף און אויך שפּענדן אויף וווילטעטיקע צוועקן, ווי איר וועט באַשטימען.

האָט זיך דער זיידע אויפגעהויבן, גענומען די האַנט פונעם ייִדן און געזאָגט: כ׳בין גליקלעך וואָס דו ביסט גליקלעך. מיר פעלט גאָרניט און כ׳נויטיק זיך אין גאָרניט. איין פאַרלאַנג האָב איך פון דיר: קיינער אין שטעטל זאָל פון דעם ניט וויסן. זאָלסט מיט קיינעם ניט רעדן און קיינעם ניט דערציילן וואָס ס׳איז געווען צווישן אונז. כ׳וויל ווײַטער פאַרבלײַבן אַ נסתר, כ׳וויל ניט ווערן קיין מפורסם אין דער וועלט. דער ייִד האָט געגעבן אַ תקיעת־כף דעם זיידן, געהאַלטן ביי אים שבת, און זונטאָג האָט ער זיך אומגעקערט אַהיים.

די לעצטע יאָרן, ווען דער זיידע איז שוין אזוי שוואַך געווען אַז ער האָט ניט געקענט שטיין אויף זײַנע פיס, האָט ער דאָך אויף איין זאַך ניט געקענט מוותר זײַן — דאַווענען שבת אין בית־המדרש. האָבן מײַן פאָטער און מײַן פעטער געמאַכט פון זייערע הענט אַ הענט־בענקעלע און פון דער „וואליע" האָבן זיי אים געטראָגן צו דער שוהל, שבת־שבת, ביז צום לעצטן שבת פון זײַן פטירה.

דער זיידע איז געווען אַזוי פאַרערלעכט ביי די ציעכאַנאָוויעצער ייִדן, אַז די ערשטע ציעכאַנאָוויעצער ייִדן וואָס זענען געקומען קיין אַמעריקא האָבן געגרינדעט אַ „סאָסייטע בני־משה", אויפן נאָמען פונעם זיידן. די „סאָסייטע" עקזיסטירט ביזן הײַנטיקן טאָג.

הרב אביעזר ציצוביץ
(חבר הרבנות הראשית לתל־אביב־יפו)

אבות משפחתי

א) זקני, ר' חיים מנדל הלוי לעוו

טיפוס מיוחד היה הסופר סת"ם ד„ניי־שטאט", זקני החסיד המופלג בתורה וביראת־שמים, מוה"ר (מורנו הרב) חיים מנדל הלוי לעוו זצ"ל, אדם בעל צורה נאה וצנוע בהליכותיו. היה מפורסם כצדיק ואמן במקצועו כסופר סת"ם. רגיל היה לקום בלילה והיה כותב את כתבי הקודש בקדושה ובטהרה עד זמן התפילה.

גיסו, הסופר סת"ם המפורסם, הצדיק רבי גרשון ליכטנשטיין, שהיה נודע בשם רבי גרשון צ'יז'יבר, היה כותב תפילין בשביל הרבי מגור, בעל ה„שפת אמת" זצ"ל, והוא עצמו התפלל בתפילין שכתבן זקני רבי חיים מנדל, וזקני היה מתפלל בתפילין שכתבן גיסו רבי גרשון בשבילו, כי כל אחד היה מעריך את חברו יותר מעצמו.

למרות שהרבה אנשים רצו בתפילין שכתבן זקני, לא הפריז במחיר, הסתפק במועט וחי בצמצום. לא הספיק לכתוב הרבה ביום, כי כל כתיבה היתה צריכה הכנה והיתה בבחינת עבודת השם.

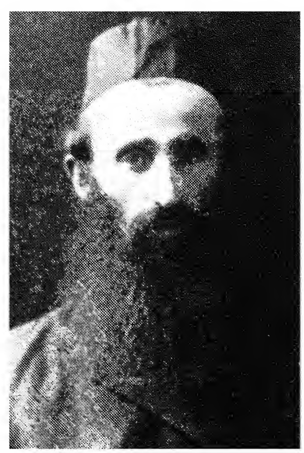
אשתו, זקנתי, מרת שינה הדס, היתה צדקת ובעלת גמילות חסדים והיתה פעילה מאוד במצוות הכנסת כלה. שניהם נפטרו בציחנוביץ.

ב) אבי, מוה"ר דוד ציצוביץ

אבי זצ"ל היה חסיד ולמדן מופלג, פיקח ואיש־עסקים ישר. לפי בקשת הקהל היה מלמד ברבים משניות, „עין־יעקב" ו„שלחן־ערוך" בין מנחה למעריב בבית־המדרש ד„ניי־שטאט". הוא היה מחונן בכשרון של הסברה טובה, שהכול הבינו מה שלימד אותם, ואפילו הפשוטים שבקהל.

מידה גדולה של אהבת תורה היתה בו. כשהיה רואה בעיירה נער בעל כשרון, היה מלמדו גמרא, שלא על־מנת לקבל פרס, ולאחר השתלמותו אצלו, היה שולחו ללמוד ב„ישיבה". הוא היה עוסק גם בתיקון ספרי ש"ס ומפרשים של בית־המדרש.

ה"א היה מצאצאי הרב הגאון רבי שבתי זוסמן זצ"ל, בעל מחבר הספרים „מאיר נתיב", „עמודי כסף" ועוד ספרים חשובים.

ר' דוד ציצוביץ
R' David Tzitzovitz

פנינה רותם (החנוכית)
(ירושלים)

אחותי רבקה החנוכית

רבקה החנוכית
Rivka Hachnochith

את שנות נעוריה בלתה רבקה בציחנוביץ. בתקופה זו גרה בבית הוריה, אביה הרב יהודה החנוכי, רב העיירה, ואמה הרבנית פייגע־אַלטע.

ניתן לחלק חיי רבקה לכמה פרקים עקריים, שהראשון בהם מקיף את חייה בעיירתנו. כשאני נזכרת בביתנו שבציחנוביץ שעזבתיו לפני 40 שנה, בערך, הרי מיד מצטיירת לנגד עיני דמותה של רבקה אחותי והנה היא מתיצבת בקרב בני־הנוער המתלבט של התקופה ההיא, הנוער השואף לשינוי דרך חייו. היה זה נוער, שחיפש לעצמו דרך ומטרה, נוער בעל חזון התעוררות לאומית וחברתית.

ובקרב הנוער הזה נקבע לרבקה מקום של כבוד, ויחד עם חבריה פלסה לעצמה דרך אל הציונות ואל החלוציות.

רבקה היתה, אולי, הראשונה בעיירתנו, שהאמינה כי גם האשה זכאית לעצמאות, שהתבטאה בהקניית דעת ורכישת השכלה. היא היתה אחת הצעירות הראשונות שעזבה את העיירה ולא חתה מפני התנאים הכלכליים הקשים ובאה אל העיר הגדולה — ורשה.

וכך היתה רבקה אחת מהראשונות, שסיימו את לימודיהן בבית־המדרש לגננות, מיסודו של יחיאל הלפרין בורשה, בירת פולין.

הפרק השני בחיי רבקה מתחיל בורשה. שם היתה גננת עברית, בעלת רוח מהפכנית ושאיפה כבירה להגשים את האידיאלים הציוניים והחינוכיים שספגה במולדת הרחוקה. היא חשה בכל נפשה ובכל מאודה, כי לא בגולה מקומה וזוכה לשאת בכתר החלוצה הראשונה בעיירה, שעה שרגלה דורכת לראשונה על אדמת ארץ־ישראל בשנת 1920.

צעדיה הראשונים של רבקה בארץ לא היו קשורים במקצועה כגננת. מתוך אידיאליזם טהור והכנה מגובשת ידעה רבקה כי תפקידה לסייע להלכה ולמעשה לבנין

הארץ. כך עברה רבקה לגדוד העבודה שהוקם מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה, שנועד לכיבוש העבודה העברית ולזכותו יש לרשום את ההתעוררות ההתישבותית־הקיבוצית של ראשית שנות העשרים.

רבקה נקלטה במחנה גדוד־העבודה בצריפין, היא סרפנד. עבודתם של חברי הגדוד נעשתה בקו הרכבת והחלוצים הצעירים הניחו את מסילת הברזל.

רבקה לא נרתעה משום עבודה קשה והגישה שרותים לחבריה, הן במטבח והן במכבסה. וגם מחוץ למחנה אפשר היה לפגוש אותה. היא עבדה בסיקול וגם בחצץ בכבישים.

מיהודה עלתה רבקה הגלילה והגיעה למגדל הסמוכה לטבריה. כאן עבדה בכביש מגדל־טבריה בתנאי אקלים קשים מאוד. תקפה אותה ה„מחלה החלוצית" של הימים ההם — הקדחת. אולם, רבקה לא נרתעה ורוחה לא נחלשה, ובין התקף להתקף חזרה לעבודה.

הישוב בארץ־ישראל גדל, הילדים התרבו והם היו זקוקים למחנכים. רבקה נקראה לשוב למקצועה ולחנך את ילדי־הגנים. אולם, היא לא נכנעה, כי חלום חייה היה לעלות יחד עם חברי הגדוד ולכבוש את אדמת עמק־יזרעאל. היא סרבה לנטוש את האדמה ולחזור לחינוך. אולם, הקדחת עשתה את שלה, ומחמת מצב בריאותה נעתרה לצו המוסדות וחזרה למקצועה כגננת.

עבודתה הראשונה היתה בגן־הילדים של בן־שמן. מכאן עברה לראשון־לציון, ובין הזמנים עבדה גם ביבנאל שבגליל התחתון.

העבודה בגן־הילדים כבשה את רבקה ובה מצאה יעוד לחייה. לכן החליטה להשתלם, ולאחר שנות עבודתה ביבנאל יצאה לגרמניה, שם השתלמה בפדגוגיה וחינוך ילדים בגיל הגן.

בשובה מגרמניה פתחה רבקה את הפרק האחרון, הממושך ורב הפעלים של חייה. היא קבלה עבודה בתל־אביב. אולם, אותו אידיאליזם ראשוני שנולד בקרב הנוער המתלבט בציחנוביץ ובורשה, מוביל את רבקה לא אל מרכז־העיר, אלא דוקא לפרברים.

היא פנתה לשכונות העוני ומצאה סיפוק ויעוד בחינוך ילדי־גן, בני השכבות המפגרות. היא הקדישה את חייה לעדות המזרח, לילדים חולי גרענת וגזזת, וחשה את חדוות היצירה במעשיה.

אולם, לרבקה היו השקפות מגובשות לא רק לגבי בעיות החינוך של ילדי־הגן, אלא גם בשטחים אחרים של התרבות והחברה. היא האמינה, כי האדם הוא טוב מנעוריו. תחושתה היתה שבארץ גדל דור של אנשים מיוחדים, בעלי הכרה לאומית ונכונות אידיאליסטית להגשמת רעיונות חברתיים בכל מחיר.

מענין מאוד היה יחסה ללשון העברית. היא נלחמה למען שפה מושרשת, המושתתת על אשיות התנ"ך. היא דרשה זאת מעצמה ומאחרים.

כך חלפו השנים. רבקה הקדישה לילדי הגן של פרברי תל־אביב למעלה משלושים שנות חייה. מסכת חייה הגיעה לקיצה, ממש, בנשיקה, בחברת הזאטוטים בגן הילדים. היא ישבה ליד הפסנתר, ואותה שעה ממש פקע המיתר בנפשה. היא צנחה לפתע מכסאה לעיני עשרות ילדיה, ולא קמה עוד... נפטרה בשנת 1953 והונצחה ע"י הקמת גן־ילדים על שמה בבאר־שבע.

יצחק בלום
(אַמעריקאַ)

צוויי טיפּן

שרה גיטל פונעם „בלינדן געסל״

פאַרנעמענדיק זיך צום מאַרק, איז מיר אויסגעקומען פאַרבייצוגיין דורך זייער אַ שמאָל און קורץ „בלינד געסל״. פוןביידע זייטן, ווענט אָן פענצטער, מיט דיקע ברוק־שטיינער, וועלכע האָבן זיך שפּיציג אַרויסגעהויבן און געשטערט די טריט...

צום אַלעם ערשטן האָט זיך מיר אַ וואָרף געטאָן אין די אויגן די שערענגע בודקעס אין מיטן מאַרק. די בודקעס, דאָס זיינען געווען און פאַרבליבן דעם „אָרימאַנס קרעמלעך״, ווו די פרויען פון אָרימעלייט און פאַראָרימטע דאָרפס־פּויערים קריגן אַלץ פאַר אַ סך ביליגער ווי אין די מאַרק־קראָמען.

אויפן מאַרק איז געווען אַ „אינסטיטוציע״, וואָס האָט געהייסן שרה־גיטל. איר בודקע איז געווען די איינציקע וואָס איז געשטאַנען מיטן פּנים צום בלינדן געסל, אַזוי אַז ווען מען האָט נאָר אַריבערגעשפּאַנט דאָס געסל צום מאַרק, האָט מען איר גלייך דערזען.

שרה־גיטל איז געווען אַ ברייטע, רונדע יידענע, מיט אַ פאַרזאָרגט, צעקנייטשט פּנים. אפילו, אום זומער האָט זי געטראָגן אויף זיך אַ סך קאָפּטאַנעס מיט אַ דיקע פאַטשיילע אַרום איר קאָפּ. ווינטער האָט מען קוים אַרויסגעזען איר פּנים.

דער „פייער־טאָפּ״, אויף וועלכן זי פלעגט זיך ווינטער וואַרימען, האָט געהאַט אַ נאָמען איבערן גאַנצן מאַרק. דאָס איז געווען אַ גרויסער, רונדער ערדענער טאָפּ, אין וועלכן עס האָבן שטענדיק פלאַם־פייערדיק געגליט קוילן. עס איז נאָר געווען אַ ווונדער, וואָס אירע קליידער האָבן זיך אויף איר נישט אָנגעכאַפּט. שרה־גיטל פלעגט אָפּט לייען איר באַרימטן פייער־טאָפּ צו אירע שכנות „בודקע זיצער״ צו דערוואַרימען זייערע פאַר־פרוירענע אברים, פאַרוואָס די שכנות האָבן זי גאָרניט געקענט אָפּדאַנקען.

פון שרה־גיטלס הענט און קליידער האָט זיך שטענדיק געשפּירט דער ריח פון הערינג, וואָס זי פלעגט פאַרקויפן. אָרימע קינדער פלעגט זי פאַרקויפן שטיקלעכווייז, פאַר אַ גראָשן אָדער צוויי, און נאָך צולייגן אַ שטיקל „רויג״ אָדער „מילך״ פאַר אַ צולאָג.

שרה־גיטל האָט געוווסט פון אַלע „שווערע הערצער״ ביי אירע ווייבערישע קונים, זיי האָבן פאַר איר אויסגערעדט דאָס האַרץ. איר אויסדערציילט פון אַלע זייערע צרות

און ווייטאָגן, פון אייגענע אַזוי גוט ווי פון פרעמדע, און אַז ס׳האָט איינעם אויסגעפּעלט געלט אויף ברויט אָדער אַ הערינג, האָט זי געבאָרגט...

„בערל שבת״ (בערל אורקעס)

„בערל שבת״ איז געווען אַ זעלטן פרומער ייד, כאָטש קיין גרויסער למדן איז ער ניט געווען. אָנגעטאָן פלעגט ער גיין כמעט חסידיש, אָבער פאַר די חסידים איז ער געווען צופיל מתנגד, און פאַר די מתנגדים צופיל חסיד... אַלע זענען אָבער געווען איינשטימיג אויף דעם, אַז ער איז אַ גרויסער אָרימאַן. יעדן איז געווען באַקאַנט בערל׳ס טראַגישעס לעבן, איבערהויפּט זיין גרויסער צער, וואָס קיין איין קינד האָט ביי אים ניט דערלעבט אויפצוּוואַקסן...

פון וואָס און פון וואַנען האָט „בערל שבת״ געצויגן חיונה פאַר זיך און פאַר זיין אשת־חיל, איז מיר ניט באַקאַנט. ס׳איז געווען באַקאַנט אַז ער הונגערט ממש. דאָס האָט מען געקענט זען פון זיין אויסגעמאָגערטן גוף און אויסגעבלייכטן פּנים.

אין די „ימים נוראים״ פלעגט „בערל שבת״ זיין דער בעל־מוסף ערגעץ אין אַ „שטיבל״ פאַר בעלי־מלאכות, פון וואָס ער האָט, אפשר, פאַרדינט אַ פּאָר רובל. קיין גרויסער בעל־תפילה איז ער ניט געווען. ער איז אָבער געווען אַ שטאַרקער זאָגער אויף זיין אייגענעם שטייגער. שטייענדיק ביים עמוד, פלעגט ער זיך הויך און שטאַרק אויסטענה׳ן מיט דעם וואָס זיצט אויבן און משפּט. ממש וועלטן פלעגט ער איינלייגן מיט זיינע קולות און געוואַלדן. יעדע ווילע פלעגט ער מיט זיינע דאַרע, ביינערדיקע הענט זיך אַ זעץ טאָן אין קאָפּ, אַז ס׳פלעגט אָפּקלינגען איבערן גאַנצן „שטיבל״... כ׳קען נאָך ביז היינט ניט פאַרשטיין, ווו ס׳האָבן זיך צו דעם מענטשן גענומען אַזוי פיל כוחות.

פאַר זיין גרעסטע מצווה האָט ער געהאַלטן פרייטאָג פאַרנאַכט נאָכן רופן אין שול אַריין, זיך אָנטאָן אין זיינע שבת׳דיגע קליידער און זיך אַרויסלאָזן איבער די גאַסן און אויפן מאַרק, צו זען צי יידן האָבן אויסגעפאָלגט יהודה־לייב׳ס דער אונטער שמש רוף: „יידן, אין שול אַריין״!

ס׳איז ניט געווען מקנא צו זיין די קרעמער, אָדער מאַרקזיצער, וועלכע האָבן צוליב אַ פּאָר גראָשן לייזונג, פאַרשפּעטיקט צוצומאַכן די קראָמען, אָדער אַראָפּצורוימען די סחורה פון מאַרק. אַ פאַרשוויצטער, אַ פאַרסאָפּעטער, פלעגט „בערל שבת״ קומען צו לויפן און מיט אַלע כוחות שרייען: שבת! שבת! שבת!

אָנפאַנגס פלעגט ער זיך בעטן מיט גוטן: יידעלעך, קינדערלעך, קרוינעלעך, איר זעט דאָך אַז ס׳איז שוין שבת, טוט מיר צוליב און גייט אַהיים.

ווען מ׳האָט אים ניט געפּאָלגט, האָט ער גענומען שרייען, ליאַרעמען און שטראָפן: יידן, איר זינדיקט, איר זינדיקט, יידן, שבת! שבת! בערל איז ניט אָפּגעטראָטן ביז מ׳האָט פאַרמאַכט די קראָמען און אַרונטערגעטראָגן די סחורה פון מאַרק.

די שווערסטע מלחמה פלעגט „בערל שבת" אָנפירן אין באָד, ווו ס׳איז געווען פינצטער פון דער פּאַרע און מ׳האָט ניט געקענט זען ווי שפּעט ס׳איז. פּונקט אין רעכטן ברען, ווען דער באָד־עולם איז געלעגן אויף די אויבערשטע בענק און געשריען: „דאַוואַי פּאַרע"! און זיך פּאָסמאַקעוועט מיט די שמיץ פון די ברענענדיקע בעזימלעך, וואָס פון זייער היץ איז זיך צעגאַנגען אין יעדן אבר... פלעגט „בערל שבת" אַריינפאַלן אָן אַן אָטעם, מיט אַ געוואַלד: שבת! שבת! שבת!

— יידן, איר זאָלט מיר געזונט זיין — פלעגט ער זיך בעטן מיט גוטן — איר זעט דאָך אַז ס׳איז שוין שפּעט, איר ווילט דאָך ניט מחלל שבת זיין!

— נאָך איין מינוטקעלע, ר׳ בערל, אָט... אָט... נאָך איין רייב... — בעטן זיך ביי אים די יידן פון די אויבערשטע בענק.

איז שוין בערל געוואָרן בייז און זיך צעשריען מיט באַנומענע קולות: רשעים, וואָס איר זענט! שוין זאָלט איר מיר אַרונטער פון די בענק! שבת! שבת! שבת! און ווען מ׳האָט אים ניט געפּאָלגט, האָט ער גענומען שלעפּן מיט געוואַלד, ווען מען פאַר אַ פוס, ווען מען פאַר אַ האַנט, ביז מ׳האָט אים געמוזט נאָכגעבן, ווייל אָנהויבן זיך מיט „בערל שבת" אין אַזאַ מינוט איז געווען סכנת נפשות... עס האָט ניט גענומען לאַנג און די באָד איז אויסגעליידיקט געוואָרן פון יידן.

„בערל שבת" איז אין שטעטל געווען נאָך אַ נויטיגערע אינסטיטוציע ווי יהודה־לייב דער שול־רופער, וואָס רופן אין שול איז געווען איינע פון זיינע פליכטן אַלס שמש. בערל איז אָבער ניט מחוייב געווען דאָס צו טאָן, ער האָט פאַר דעם ניט געקראָגן באַצאָלט. ער האָט עס געטאָן צוליב פרומקייט, צו ראַטעווען יידן פון דער גרויסער עבירה פון חילול־שבת...

(פונעם בוך: „אַ שטעטעלע אין פּוילן")

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

החזן והמלחין ר׳ קלמן אברמסון

ר׳ קלמן אברמסון נולד בדובלן הסמוכה לריגה בשנת 1881. אביו, הרב שמואל־אביגדור אברמסון, היה רב בדובלן. אחר־כך שימש כריש מתיבתא (ראש־ישיבה) ורב בניו־יורק. בשנת 1929 עלה ארצה כרבה של שכונת מקור־ברוך בירושלים. הוא נפטר בשיבה טובה בשנת 1942 ומנוחתו כבוד בהר־הזיתים.

הרב שמואל־אביגדור אברמסון חיבר שלושה ספרים, שבאה עליהם הסכמת הרב קוק זצ״ל: א) „תורי זהב״ (שאלות ותשובות), הופיע בירושלים בשנת תרפ״ד. ב) „עם נקודות הכסף״ (שאלות בעניני יבום, חליצה ועגונה). ג) „נעשה לך״ (שאלות בעניני גיטין וקידושין). שני ספרים אלה הופיעו בירושלים בשנת תר״ץ. אמו של ר׳ קלמן, בת־שבע , היתה בתו של ראש־הישיבה בגרוּה, פרברה של דווינסק — מורו ורבו של הרב קוק זצ״ל.

ר׳ שמואל־אביגדור ביקש, שבנו יתחמם כנגד אורם של חכמים, ולכן שלחו למקום־תורה גדול — לישיבת ראַדין, שבראשה עמד ה„חפץ־חיים״.

חכמינו אמרו : „בּוּצין, בּוּצין, מִקַטְפֵיה יְדִיעַ״ (כל קישוא מאיבו ניכר). עם הפצעת קרני שמשו התנכר הנער קלמן כעילוי וכאישיות בעלת יחוד משלה. ה„חפץ־חיים״ עמד על מעלתו והכיר בו שגדול בתורה יהיה.

קהילת אוסטרין הסמוכה לגרודנו ביקשה לייסד „ישיבה״ במקום. פנו פרנסי־הקהילה ל„חפץ־חיים״ וביקשו לשלוח כמה אברכים לאוסטרין, שישמשו כגרעין ל„ישיבה״. שלח לשם ה„חפץ־חיים״ מנין עילויים וביניהם את קלמן אַברמסון.

החזן והשו״ב של אוסטרין, ר׳ שמואל דולגוב, שהיה ממשפחת ר׳ יוסי־בר סולובייצ׳יק מבריסק, היה למדן גדול ומבאי־ביתו של הרב מאוסטרין. כשהגיעו האברכים מראַדין קרבם אליו וגלגל עמהם במילי דאורייתא. חיבה יתירה היתה נודעת ממנו לאברך קלמן אברמסון, כי מצא בו משהו סגולי, תכונות בלתי רגילות וראה שתורתו כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק.

עוד בשבתו ב„ישיבה״ הרגיש ר׳ קלמן, שלא נועד לתפוס אומנות אבותיו, כי מעינות שירה החלו תוססים בו בעוז. „המוזות זבדוהו בזבד טוב״ — בטנור לירי ערב. הוא החליט, שחילו לשירה וזמרה והחל מתקין עצמו ללמוד תורת המוסיקה. במגמה לפתח רוח־אלוה שבו, עזב ר׳ קלמן את אוסטרין ונסע לאודיסה, שם סיים בהצלחה

מקהלת בית־הכנסת הגדול עם החזן קלמן אברמסון (באמצע)
דער כאָר פון דער גרויסער שוהל מיטן חזן קלמן אַבראַמסאָן (אין דער מיט)
The Choir of the Great Synagogue with the Cantor Kalman Abramson (in the middle)

את הקונסרבטוריון. יחד עם לימודי המוסיקה רכש ידיעה מקיפה ויסודית בלשונות והספרות הגרמנית והרוסית. את השפה העברית למד מילדותו וידע אותה על בוריה.

כשסיים חוק לימודיו באודיסה, חזר לאוסטרין ונשא לאשה, בשנת 1904, את שרה אסתר בת השו״ב. כהונתו הראשונה כחזן ושוחט היתה באיוויה שעל־יד לידה. משם עבר לסוויסלוץ׳ הסמוכה לביאַליסטוק. בסתו של שנת 1913 נתקבל ר׳ קלמן כש״ץ ושו״ב דציחנוביץ, אחרי עלות החזן הנודע, רב דוד קאַמין, ארצה. לא קל היה לאייש[1] חזן מתאים במקומו של רב דוד, שיצאו לו מוניטין כחזן בעל קול ערב להפליא; אולם, לא עברו ימים רבים ונודע בציחנוביץ כולה, שמישרה זו אוישה על־ידי חזן בעל שיעור־קומה, אדיר־ממדים, מחונן בכשרונות בלתי רגילים, שיהוה מקור שמחה והתעלות הנפש לכול.

ר׳ קלמן היה גם פסנתרן וכנר מחונן. הוא הביא עמו לציחנוביץ פסנתר וכמה כנורות. נלוו אליו אחדים ממשורריו הקבועים בעיירות בהן שימש כחזן, וביניהם אחד מוטקה, סופרן מחונן, שביום למד בבית־הספר המקצועי ורכש מקצוע.

חזן עם מקהלה, שהוא גם פורט על פסנתר, וכנר השולט בשפות זרות, בעל ספריה תורנית וחילונית גדולה, משכיל, עוסק ב„חכמות היפות״, חותם קבוע על „הצפירה״ וקורא תדיר בעתון רוסי — היה חידוש גדול בציחנוביץ דאז. זה לא התאים לאוירה הכללית ועורר התנגדות ומחלוקת בעיירה. לצערנו, לא היתה זו מחלוקת לישובו של עולם וגם לא לשם שמים. מתנגדיו היו החסידים, כי מלאכתו נתגנתה בעיניהם כעיסוק בחכמות של־מינות. תוים, פסנתר וכינורות — אלה הם מסממני עבודה־זרה. פעולתו המוסיקלית נמשלה בעיניהם כהליכה ל„טטריאות וקרקסאות״, שחז״ל אסרו אותם עלינו, כי הם אינם, אלא, מושב לצים. מחלוקת זו השביעתו לא־מעט מרורים, אבל אנו מזכירים אותה בלבד ואין אנו מאריכים בה, כי, לצערנו, „גם אהבתם, גם־שמחתם, גם־קנאתם כבר אבדה״.

רב קלמן ידע, איפוא, מיסורי אנשי־המעלה, שפעלם אינו תואם השקפת בני־דורם ואינו מתאחה ומשתלב בהווי הכללי. אולם, דווקא מחלוקת זו שימשה אתגר לרב קלמן לגלות כל יפי כשרונותיו המוסיקליים המעולים. היא שעודדה את רוחו וכוננה רצונו בו למעש, ומה גם שזכה לחוג רחב של אוהבים ומעריצים, שראו בו גילוי מופלא של כוח־שירה.

חוויה גדולה היתה לשמוע קול־זמרתו של ר׳ קלמן אברמסון. יהודי העיירה התפעלו ממתיקות קולו ומכשרונותיו כמלחין. כבשונו נודע ובא לידי גילוי מובהק בפוריותו בשטח זה. הוא הכניס הרבה מיני זמר בעולם השירה הדתית. נשארו ממנו בכתובים כמה כרכים עבים של תווים שחיבר לתפילות. הוא חיבר כמה וכמה מנגינות

---

1. פערסאָנאַליזירן.

לתפילות ראש־חודש ומועדים. בפוריותו כי רבה חידש, מדי שנה בשנה, מנגינות חדשות לתפילות המסורתיות.

בחנוכה היה מברך על הנרות בבית־המדרש ושר עם המקהלה את „מזמור שיר חנוכת הבית". בהיותו ציוני נלהב שילב בתוך תפילות חנוכה השיגרתיות את שירו המפורסם של יל"ג „בנערינו ובזקנינו נלך", הפותח במלים „עם אחד היינו, עם אחד נהי". הוא חיבר לחן לשיר זה, וכל־כך גדול היה כוחה של נגינה זו, שאפילו מתנגדיו לא יכלו להדיר עצמם ממנה ובאו להאזין לה.

ר' קלמן אברמסון תרם רבות להפצת המוסיקה בין יהודי ציחנוביץ. הוא קרב אליו כל ניצוץ של כשרון מוסיקלי. ביתו הפך, מעין, בית־ספר למוסיקה. היו מתכנסים בו ועורכים קונצרטים. הכנר הראשי בקונצרטים אלה היה ברייניסקי, שהתפרסם אחר־כך כעורך־דין של הועד היהודי הלאומי בורשה. ר' קלמן היה הפסנתרן בקונצרטים אלה.

בהתאם לחוזה, התפלל לסרוגין, מדי שבת בשבתו, בבית־הכנסת הגדול ובבית־המדרש החדש. לתפילותיו באו אנשי־השררה, שנהנו מאוד מזמרתו וממקהלתו. כך היה הדבר בשלוט הרוסים בעיירה וכך היה בשעת הכיבוש הגרמני, החל משנת 1915 עד מותו של רב קלמן בחודש אייר שנת 1917.

הגרמנים העריצו מאוד את כשרונותיו של רב קלמן אברמסון והתפלאו מאוד, שכלי מפואר כזה שרוי בעיירה כה קטנה והציעו לו להשתקע בברלין, שם יגיע לפרסום עולמי. כחדשיים לפני מותו הוזמן ע"י ה„כור־שול" בגרודנו לכהן כש"ץ, במקום החזן המפורסם קמניצקי, שנשאר תקוע ברוסיה. אולם, לא אסתייעא מילתא, כי הגורל פסק אחרת. טרם הגיעו לגרודנו חטפהו המוות והוא רק בן 36 שנה.

כבה נרו של רב קלמן אברמסון בתחילת דרכו, טרם מועד שהקציב לכל גוף הטבע. הקדמונים אמרו: „אשר יאהב על ידי האלים, בדמי ימיו ימות". גזירה היא, כנראה, שבעלי־כשרון אינם מאריכים ימים בעולם הזה. נדם קולו של נעים־זמירות, שריווה את יהודי ציחנוביץ בשירות ותשבחות, טרם שנתיבו נתגלה לנו בשלימות.

אברהם־משה וורובל
(תל־אביב)

ר׳ שמחה המלמד
(„שמחה דער פאַרבער")

את הכינוי „דער פאַרבער" קיבל ר׳ שמחה על־שם מלאכת אשתו, שהיתה עוסקת בצביעת בדים. הוא היה מהמלמדים הבולטים שבעיירתנו, ובעלי־הבתים החשובים מסרו לו את בניהם, כי ראו שהוא במדרגה גבוהה. הוא היה מכשיר את התלמידים לדרג של לימודי „ישיבה".

חסיד אדוק היה והתפלל ב„חסידים שטיבל" שב„ניי־שטאָט". מעולם לא למד ביחידות, אלא תמיד היה מְשַׁנֶה ללומדים פרק „משניות", או דן עמהם בסוגיות תלמודיות חמורות.

ר׳ שמחה לא גרס את העליה לארץ־ישראל. כיהודי אדוק האמין ב„גלגול מחילות", וכשישני עפר יקיצו משנתם, נקום לחיי־עולם ונעלה ארצה יחד עם משיח צדקנו. ולכן, השתדל להניאני מלעלות ויעץ לי להמשיך בלימודי ב„ישיבה", כדי לכהן כרב בישראל.

אולם, בראותו שהחלטתי נחושה ואין לשנותה, עמד וצידני ב„אורח חיים". אתה עולה, אמר לי, לארץ, שאינה, עדיין, ארץ זבת חלב ודבש, ובודאי מינו לך ימי־עוני ובדידות, ימי אין־חפץ בהם. ולמען תוכל להתגבר על הקשיים, עליך לשנן לעצמך, שהחיים משולים לסולם מרובה שלבים. וכשתדע, ששלב־חייך אינו הנמוך ביותר ויש כאלה שסבלם גדול מסבלך — תזכה למנוחת־הנפש. ולראש לכול, לא להיות פורק עול ולקבל עול מלכות שמים באהבה ויראה.

גם לאחר עלותי ארצה שמר על קשר הדוק אתי. באחד ממכתביו הודיע לי בשמחה, שהרשיל בנו הוסמך להוראה וקיבל את התעודה „יורה יורה, ידין ידין". במכתב זה התאונן, שחייו קשים והוא שרוי בעצבות. במכתב אחר כתב במפורש, שחל שינוי ביחסו לארץ־ישראל ודרכי היא הנכונה. הוא מאמין, שנשתלחתי ארצה מהשם יתברך לתקן תיקון גדול. ומי יודע, אם הוא יזכה לכך.

פרשת מותו מזעזעת. כשנכנסו הנאצים לציחנוביץ, החלו להתעלל ביהודים ולגוז שערות זקנם. אמר ר׳ שמחה: היה לא יהיה! את זקנו לא ישחיתו המרצחים! אולם, הם תפסוהו ובצבתות תלשו את זקנו יחד עם הבשר. ימים על ימים התהלך ר׳ שמחה בגיטו כשפניו חבושים במגבת, והוא היה לזוועה בעיני רואיו. כשפניו מצולקים ונפוחים, הועלה יחד עם בני־משפחתו ועם כל יהודי ציחנוביץ על עגלות־המוות שהובילום למחנה־ההשמדה שבטרבלינקה.

שמעון דרורי (יסקולקה)
(תל־אביב)

ר׳ ירוחם קשטן
(„ירוחם המלמד")

ר׳ ירוחם קשטן
R' Yerucham Kashtan

מורי ורבי, ר׳ ירוחם הי״ד, העמיד דור מעריצים, הנוצרים בחיבה זכר אישיותו. ביחסו המתון לתלמידיו ובמאור־פניו המיוחד קנה לבותינו וזכה להערצה. מימיו לא העליב תלמיד ולא פגע בנפשו, גם כשנכשל בלשונו, או במעשיו.

„חדרו" שכן בטבור ה„אַלט־שטאָט", באחד מחדרי מגוריו. מדי בוקר היה הרבי עומד בפתח הבית, לבוש בגדים מבהיקים ונקיים להפליא, שהוסיפו נופך על קסמו האישי. בעיניו הקטנות והעגולות, מלאות הבעת שמחה, ובבת־צחוק בחן וסקר את התל־מידים שבאו לשמוע תורה מפיו. תחילה בדק את בגדינו, אם נקיים הם, ואגב בדיקה היה שואל: „האכלת"? „הערבה עליך שנתך"? אחרי הסברת פני כזו — עברנו את סף הבית.

ה„חדר" היה תמיד נקי, מאוורר, השולחנות והספסלים במקומם הקבוע — הכול פרי טיפוחה של רעיתו, חנה ליבע ז״ל, שמאוד־מאוד הוקרנוה. היא ידעה סודותינו ושימשה לנו לפה ולמליץ לפני הרבי. בזכותה זכינו, פעמים רבות, להקלת העונש, או לביטולו. תפקיד חשוב ונכבד הוטל עליה ע״י בעלה — לבקר בבית תלמיד חולה, או לברר סיבת היעדרו. בשבתות ערך הרבי, בכבודו ובעצמו, ביקורי חולים, או ביקורי נימוסין.

בשעה הקבועה, בדיוק, התחלנו בשעור, ללא גינוני טכס. בשקט ובשלוה פתח הרבי בשעור, בעברו מהקל אל הכבד. ההוראה היתה משוש חייו והוא ניחן באינטואיציה באמנות הלימוד.

איני זוכר אף מקרה אחד, שנלאה בעבודה, או שנפל למשכב כתוצאה מהוראתו. גישתו הפדגוגית יצרה יחסי־גומלין בין הרבי והתלמיד והרסה מחיצות נוקשות. הודות לכך השיג תוצאות טובות וראה ברכה בעמלו. התלמידים רחשו לו אמון ללא סיג.

הדידקטיקה המיוחדת שלו התבטאה בהסברת החומר בפשטות כזו, שאפילו הדברים הקשים והחמורים נעשו מובנים די צרכם והותרו כל הספקות.

הרבי הסתמך, בעיקר, על פירוש רש״י, ששימש נר לרגליו. בחדרו רכשנו ראשית ידיעת השפה העברית. המקצועות האהובים על הרבי היו תנ״ך ודקדוק השפה העברית. מלימוד שני המקצועות האלה עמדתי על־כך, שהרבי מזדהה בסתר לבו עם תנועת חיבת־ציון. לא פעם שימש, בשל כך, מטרה לחיצי עמיתיו המתנגדים. את ילדיו חינך ברוח הציונות. בתו עליזה עלתה ארצה בעליה הרביעית ובנו משה עלה אחריה. שניהם בנו בתיהם בפתח־תקוה, בה הם גרים עד היום הזה.

כשהחל הנוער היהודי ללמוד לימודי חול, ועם ייסוד בית־ספר „תרבות״ — הפתיע אותנו ר׳ ירוחם בכך, שהחל ללמד תנ״ך ודקדוק בעברית. היה זה חידוש לגבי המלמדים האחרים, שהורו באידיש. הוא נשאר יחיד בצעדו המהפכני הזה והשתדל ללכת עם רוח הזמן. תלמידים שלמדו בבית־ספר „תרבות״, לא נטשו את רבם והמשיכו ללמוד אצלו שנים אחדות בשעות של אחר־הצהרים.

ר׳ ירוחם לא הסתפק בהישגים קלים, אלא החל להעתיק שיטות ותכנית לימוד של בית־ספר זוטא. ואכן, ה„חדר״ הפך ל„מכינה״ לבית־ספר „תרבות״.

הרבי שימש כמנהל ומורה ללימודי היהדות. בנו, אהרן, לימד עברית וחשבון, ומורה מוסמכת לימדה את השפה הפולנית. כל המקצועות נלמדו מספרי הלימוד המקובלים בבית־ספר „תרבות״.

ה„מכינה״ קיימה טיול בל״ג בעומר, מלווה טכסים מסורתיים. בגמר שנת הלימודים חולקו תעודות, שהוכרו ע״י הרשות. למסיימים ניתנה הזכות להתקבל לכיתה ד׳.

הדמות הקורנת של ר׳ ירוחם לא איבדה מקסמה בכל תחנות וגלגולי חייו. בדבקות ואמונה המשיך בעבודת הקודש שלו עד פרוץ השואה. רבים מתלמידיו יזכרוהו וינצרו שמו לנצח, כאחד ממחנכי דור התחיה.

יעקב פרבר
(חיפה)

ר׳ ירוחם קשטן
(טיפוס של מלמד חדש)

ר׳ ירוחם הגיע לעיירתנו מבריינסק בשלהי המאה הי״ט. מילדותו גלה למקומות תורה שונים, כי נפשו חשקה בתורה. בישיבת בריינסק המפורסמת עשה לילות כימים, עד שכל רז מרזי התורה לא אָנס לו והוסמך לרבנות. אולם, חיבה היתה נודעת ממנו לספרות העברית החילונית, כי הוא העריץ את הסופרים העברים וקרא בצמא את דבריהם. העיון בכתבים אלה היקנה לו השכלה עברית רחבה וכן סייע בידו לגבש השקפתו על מהות החינוך העברי והאדרתו.

מיום שעמד על דעתו נכנס ל„פרדס" הרעיון הציוני, הציץ בו ו„נפגע". ומאז דבק בתנועת התחיה הלאומית עד אחרון ימיו. בלימודיו שילב ומיזג את עקרונות התודעה היהודית עם רוח הציונות. היה זה צעד מהפכני גדול בימים ההם, כי בעיני החרדים הקיצוניים נראתה שיטת לימודים זו כסטרא אחרא והוצאת הילדים לתרבות רעה.

המיזוג הזה לא היה החידוש היחידי של ר׳ ירוחם. מה שקבע את היחוד והמקוריות שבשיטת ההוראה שלו נמצא בתחום אחר. דורות על דורות הורו את התורה וביארוה באידיש, המכונה בפי העם „עברי־טייטש". ר׳ ירוחם זנח שיטה זו והחל ללמד את תלמידיו עברית בעברית. בכך קנה עולמו כמלמד מטיפוס חדש. בכך היה פנים חדשות בשדה החינוך היהודי בעיירתנו וזכה להערכה והוקרה בקרב הציבור הרחב. הוא האמין בכל לבו, שהתנחלות עמנו בארצו קרובה להגשמה ויש לכוון את החינוך לקראת מטרה נעלה זו. היה איתן בדעתו זו ולא שעה למקטרגים שבקרב שומרי החומות, שראו בכך עבודה זרה ומעל בקדשים. הציבור היהודי תמך ברב ירוחם ונחל נצחון מוסרי.

ר׳ ירוחם היה בעל הדרת־כבוד, איש רעים, צנוע, שמח בחלקו ורצוי לבאים אתו במגע. הוא הקדיש להוראה כל מרצו, כי ראה בה תכלית ויעוד חייו. לתלמידים היה מדריך, מחנך, רבי ומורה גם יחד. הוא גילה דאגה רבה להם ועקב בעין בוחנת אחר הישגיהם. ר׳ ירוחם היה גדול בהלכה ובאגדה. כמו־כן היה בקי בדקדוק העברי, ואת ידיעותיו הרבות ביקש להקנות לתלמידיו בכל חום לבו.

ה„חדר" של ר׳ ירוחם שכן ב„שול־הויף", בבית־עץ קטן, שהכיל שני חדרים. האחד מהם שימש כבית אולפנא והשני — למגורים. הבתים צפופים היו וחלון ה„חדר" פנה לעבר סימטא צרה, דרכו חדרו פנימה אלומת אור ומשב הרוח. באמצע עמד שולחן

רחב־טבלה ובראשו הרבי. סביב השולחן עמדו ספסלים שנועדו לתלמידים. מהתקופה בה למדתי אצל ר׳ ירוחם, זכורים לי ארבעה מהתלמידים שאינם כבר בחיים: שלמה׳קע בידער, הערשיל דינקין, הערשיל־מרדכי סורביץ׳ [1] ומיכאל הרשיל זונדלזון [2].

למדנו בצוותא, כשראשינו שקועים בספרים הפתוחים לפנינו ומאזינים לקולו העמוק והערב של הרבי, שהיה מלווה זמירות ופזמונים, שהלכו והתפשטו ומילאו את החדר במתיקות נפלאה. הרבי תבע מאתנו האזנה דרוכה ויחס של כובד־ראש ללימודים. ידענו היטב, ששעת המיבחן ממשמשת ובאה, ואם ניכשל — ניתן את הדין. הבחינות התקיימו פעמיים בשנה: בפסח ובסוכות. בחול־המועד דחגים אלה ביקר הרבי בבית התלמיד, „צו פאַרהערן דעם תכשיט״ (לבחון את התכשיט) — כלשונו. היה זה מאורע רציני וחשוב מאוד. כל בני־הבית הצטופפו סביב הניבחן והאזינו בסקרנות ומתיחות למהלך הבחינה. היה לו סיפוק הרבה לרב ירוחם, אם התלמיד עמד בבחינה.

צר לי לציין, שלא תמיד ידענו להעריך נכונה את טוהר מידותיו של רבנו הנערץ, את חריפותו ובקיאותו בתלמוד, מדרשים, הלכה ואגדה. לא אחת, בלמדנו פרק תנ״ך חמור, או דף גמרא מסובך, הגם שהרבי תיבל דבריו בחידודי־לשון מאוצר פירוש רש״י, כדי לשוות לתלמודו פנים שוחקות — מצאנו את השעה כשרה למעשי קונדס, שהכעיסו את הרבי, ובלית־ברירה פנה לעזרת ה„קאַנטשיק״ (רצועה) בעלת 18 ה„לאַקשען״. למרות העונש, קשורים היינו בלבב ונפש במלמד החביב, כי גם בשעת רוגזה, לא היו „המשל ופחד עמו״, ותמיד שרויים היינו באוירה נעימה ולבבית.

ב„חדר״ נמצאה ספריה קטנה, מיועדת לתלמידים, והשעה היחידה בשבוע שהוקדשה לקריאה — ריתקה ועניינה אותנו מאוד. תכנם של ספרים אלה היה על ציון וגיבוריה וכיוצא באלה סיפורים.

בשריפת 1915 נשרף גם ביתו של ר׳ ירוחם. אז העתיק „חדרו״ לבנין התלמוד־תורה והמשיך בהוראה. בשנת 1916, עת הצבא הגרמני כבש את עיירתנו והטיל איסור חמור על הלימודים בתלמוד־תורה, שהיה לקוי מבחינת התברואה, לא השבית המלמד קול תורה, שהרי „אין מבטלין תינוקות של בית־רבן אפילו לבנין בית־המקדש״, כי התורה היא מקום חיותנו ואין מורא מלכות עליו. אלא, הוא נקט באמצעי זהירות והעמיד תלמיד על המשמר, כדי לקדם פני הרעה. אולם, למרות זהירות זו, נתפס בידי הרשות והושם במאסר. ראשי הקהילה ונכבדי העיירה השתדלו למענו שישחררוהו, לפחות, ללילות סדר פסח. למחרת החג הוחזר לכלא „לרצות עוונו״.

תקרית זו לא הרתיעה אותו והמשיך לעסוק בהוראה ביתר דבקות והתלהבות.

---

1. אחותו, גיטל גלנט (סורביץ׳) עלתה ארצה מרוסיה אחרי השואה וגרה בחיפה.
2. אחותו, שפרה זונדלזון, נמצאת בכפר־ויתקין.

הוא התברך בתלמידיו וביחוד באלה שעלו ארצה. לא היה קץ לאשרו, עת בתו שנמצאה בארץ, באה לביקור בציחנוביץ יחד עם בתה ה„צברית". ר' ירוחם התמוגג מנחת, כשזכה לדבר עברית עם בתו ונכדתו.

אחד האירועים החשובים בחייו היתה פגישתו עם תלמידו לשעבר, הפרופיסור בנימין מזר (מייזלר), בשעת ביקורו בפולין. ר' ירוחם נסע, במיוחד, לורשה לקדם פני תלמידו שעלה לגדולה, ושמע בעונג רב תורה מפיו.

ר' ירוחם היה, במובן מסוים, איש האשכולות. כשרונותיו היו רב־גוונים. הוא היה למדן, פדגוג וגם אמן. הוא ניחן בחוש אסטטי וידע פרק בשירה וזמרה. היה שליח ציבור ועבר לפני התיבה בחגים וב„ימים הנוראים", בבית־הכנסת החדש. תפילתו, על פזמוניה הערבים, הנתה את המתפללים.

מספר ניכר מתלמידיו נמצא עמנו בארץ, כי ממנו ינקו ראשית התודעה הציונית. בנו ובתו היו מראשוני החלוצים שעלו ארצה. לכן, יקר לנו זכרו של ר' ירוחם. באהבה ובחרדת־קודש ננצור בלבותינו את דמותו המלבבת.

פנחס בן־יאיר (שדלצקי)
(תל־אביב)

אבי, השו״ב ר׳ חיים־איצל שדלצקי

אבי, ר׳ חיים־איצל השוחט מ„ניי־שטאָט״, שימש כשוחט ומוהל בציחנ־ביץ למעלה משלושים שנה. כולם חיבבוהו — מקטון ועד גדול. היה אדם חביב, עליז ומקובל על הבריות. מחסידי וורקה היה ונסע לרבי מאוטבוצק. לא היה למדן, לא גדול בת־רה, אבל היה מצוין במידות טובות ונעלות. טוב ופשוט בהליכותיו עם האנשים ואוהב את הבריות. היה מקדים כל אדם בשלום — בין יהודי ובין נוצרי. ביחוד, ברך בשלום את פשוטי־העם. כשפגש ברחוב את וולפקה, סוחר־העצים, היה מברכו בקול גדול, להנאתו הרבה של וולפקה.

בבית לא שרר עוני, אבל גם לא עושר. כל השנים חיינו בדירה קטנה ובצמצום. אבא היה מתאונן תדיר שהפרנסה דלה ואין אפשרות להתקיים. ואילו, אמי טענה, להיפך, שהפרנסה מצויה, דווקא, ובשפע.

מחמת נדיבותו הגדולה שקע בחובות גדולים, ואמא אמרה לו: „אתה תמות בעל־חוב״. השיב אבא: „אין דבר, העיירה תפרע חובותי אחרי מותי״.

כל ימי חייו לא ידע חולי, כי איש בריא וחסון היה. בשנה האחרונה לחייו חש במותו המתקרב. לא פעם חזר ואמר, שהשנה יש „פקודה״ על שוחטים. הנה, בעיירה זו נפטר שוחט וכן בעיירה פלונית. היום האחרון לחייו, יום ששי באמצע חודש שבט, שנת תרפ״ט (1929), יום חורף קשה היה. אבא נסע בבוקר בעגלת־חורף לבית־המטבחיים ואירעה בדרך תאונה קלה. אם כי הרגיש חולשה בלב, עבד כל היום. לקבלת־שבת לא הלך לבית־הכנסת וישב ועיין בספר. פתאום אמר, שתקפתו סחרחורת וחשיכה בעיניו. מיד צנח מהכסא ומת.

אבי נפטר בעל־חוב, כאשר ניבא. הקהילה פרעה מחצית החובות בלבד, ובכך נתקיימה נבואתו למחצה.

לאה מוזה (שטיינברג)
(קרית־חיים)

מותו של השוחט ר׳ יצחק שרלצקי

את פסיעותיו הכרתי עוד טרם עלותו על המדרגות. קלות היו ומהירות. למראהו נתמלאתי כולי כוננות — לעשות מצוותיו ולשרתו.

ברחבות היה פותח את דלת חדר „בית־הדין" ומברך בשלום. בקריצת עין היה פוקד: „סנאית", את הקערה! בקפיצה אחת הייתי מביאה מהפרוזדור את הקערה הגדולה והמטלית הכחולה, מפנה קצה השולחן ומזיזה את הכסאות.

אחריו היו מיד, ברעש גדול, מופיעים הקצב ועוזרו, ועל שכמיהם ריאה גדולה, מדממת, שהשאירה עקבות דם מבית־המטבחיים עד לבית.

בזריזות ועדינות כאחד היה מקרב פיו אל קנה־הבהמה ומתחיל לנפח את הריאה. מפליא היה לראות, באיזו קלילות הכניס אויר וניפח את הריאות הגדולות ביותר ;ביד שניה טפח עליהן, בעוד שמישהו היה יוצק מים לקערה.

וחלילה לו לקצב להתערב! השוחט היה גוער בו: „לא ענינך הוא, עניני כשרות הם, גם לנו כ׳אב"! תמיד ריחמתי על הקצב, כשהיה עוקב אחרי הרב ור׳ איצל, והיה במבטו מכאבו של בן־אדם חולה, המחכה לפסק־דין מות מהרופא. הן על־כך פרנסתו, ובהמה טריפה משמע נזק גדול — שבוע ללא פרנסה.

אבא ור׳ איצל כמעט ולא דברו ביניהם. די היה להם בהחלפת מבטים ביניהם, ועתים באמירת מלה אחת, או שתים: „כן", „אַי, אַי", „נו", „עוד הפעם", „הבה נעיין בספר". דיוניהם המתונים הרגיעו את הקצב בלבד.

אכן, קשר הד:ק והבנה מלאה שררו בין הרב והשוחט. ואנחנו, הילדים, הערצנו את השוחט. הוא נראה בעינינו כנעלה באדם, טוב ופיקח. אבא היה מונה שבחיו:

„אין כמוהו בשחיטת פרה גסה",

„הוא רואה את פנים הפרה עוד בפתח",

„רודף שלום, רודף צדקה ובורח מהכבוד",

„מבורכת היא הקהילה שלה שו"ב כמ:הו".

בסוגיות קשות שבהלכות־שחיטה היה אבא מהלך בחדר הנה והנה, חושב ומעיין ולבסוף היה מצווה: „רוצי, בתי, לרב יצחק, תגידי, אבא ביקש שבלכתו לתפילת „מעריב", יכנס אלי לשם ישוב־הדעת"!

השוחט החביב היה משחק אתנו, הילדים, מעשי־קונדס. לימד אותי משחק

הדאַמקה, ובערבי החורף היינו יושבים ומשחקים. הוא היה משתדל, כמעט תמיד, להפסיד לטובתי ומאיים עלי: „סנאית" אם עוד פעם אפסיד — סופך לקבל את התנור בראש"! ובחנוכה! הרי היה זה פרק בפני עצמו! הסביבון, דמי־חנוכה, הממתקים שהיו נופלים מהמנורה הגדולה שבתקרה ומשחק המחבואים — כל אלה מעשי ידי השוחט היו. האם זה פלא, שהיה אהוב וחביב עלי מכל אדם אחר?

היה זה באחד הימים, שאבא קיבל מכתב־חוזר מהרב קוק זצ"ל. בבית שררה דומיה. אבא ישב ליד שולחנו שקוע בספרים. על השולחן ערימות ספרי ש"ס ופוסקים. הוא הכין תשובות ושאלות, לשלחן להרב קוק. בפינתי ישבתי ושיעורים הכינותי. פתאום נפתחה הדלת ומן־דהוא קרא בעמדו על הסף: „רבי, ר' איצל מת"!

אבא, שקוע בספר, לא הבחין בנכנס; אך, בשמעו את הקריאה, הרים ראשו, קם על רגליו ושאל בבהלה: „מה, מה"? — „כן, רבי, ר' איצל מת"!

— „לא, לא, לא יתכן"! קרא אבא וצנח באפיסת כוחות בכורסתו.

בין־רגע נתמלא הבית בעלי־בתים. אותי גרשו מהחדר. לא הבינותי דבר. מה פשר הדבר? מה מת? מי מת? הוא לא יכול למות לעולם! הן השכינה בעלת־צדק היא — אם כן היכן הצדק? כל הלילה לא ישנתי. חשבתי, מוות מהו? והיכן ר' איצל שלנו?

למחרת היום התעטפה כל העיירה בדממת־אבל. נסגרו כל החנויות. כולם דברו בלחש ומכל קצוי העיירה מיהרו לבית־הכנסת, שהיה מלא מפה אל פה, לרבות ה„עזרת נשים". למרגלות ה„עמוד" העמידו את ה„מיטה", מכוסה בשחור, ובתוכה הנפטר. כל העיירה, אנשים, נשים וטף, באו לספוד ולחלוק לו כבוד אחרון.

הרב עלה על הבמה, פנה אל ה„מיטה" המכוסה ואמר בקול חנוק: „רבותי"! ומגרונו פרץ בכי חנוק. הליט פניו בכפיו ועמד דום. מעין זרם חשמל עבר מהרב לקהל ועורר בכי מר בכל בית־הכנסת. מלמעלה נשמעו קולות נשים צועקות ומקוננות.

הרב נרגע, הרים ידו, ובעוד עיניו זולגות דמעות — החל את הספדו. איני זוכרת מה נאמר עליו, גם לשמוע לא שמעתי, אולם הבנתי: אסון גדול קרה! תפסתי משמעות המוות: שם, מתחת לשמיכה השחורה, שוכב ר' איצל השוחט שלנו והוא לא יקום לעולם. וכשהבינותי זאת — חשך עלי עולמי וצעקות פרצו מפי.

באטיות נע מסע־ההלוויה מבית־הכנסת דרך כל העיירה לבית־העלמין. בראש — ה„מיטה", שנישאה בידי נכבדי העיירה, אחריהם הרב, המשפחה, הבעלי־בתים וכל קהל המלווים הגדול. לא אדע, איך הגענו לבית־העלמין, והדרך ארוכה כל־כך. לא ראיתי את האנשים סביבי, אף לא את העולם כולו. רק כאב גדול וצורב חשתי על העוול הגדול, שהסבה לי השכינה בלקחה מאתנו את היקר באדם.

יעקב פטאַשק
(חיפה)

אנשי ה„חברה־קדישא" ב„ניי־שטאט"

יושב־ראש ה„חברה קדישא" היה ר' מרדכי שמאַקובסקי, שהיה בעל חנות מכולת וסוחר־תבואה. יהודי מתקדם, משכיל, קנאי גדול לשפה העברית והיה מנוי על „המליץ", „הצפירה" ו„המגיד". בקיא גדול בהוויות העולם, והפוליטיקה היתה הנושא האהוב עליו ביותר.

הוא נחן בקול ערב והיה בעל־תפילה מקובל על מאזיניו. ב„ימים הנוראים" שימש כבעל „שחרית" בבית־המדרש ד„ניי־שטאָט", כמובן, שלא על־מנת לקבל פרס.

את בתו, ברכה, השיא לרב אליהו קמחי, רבה של מיכאלובה ע"י ביאַליסטוק ובאחרונה בנובי־שואנציין ע"י וילנה.

השני בחבורה זו היה ר' חיים פרידמן. הוא היה סוחר ידוע בעיירה שסחר במסחר הצמר. אף הוא התמסר לציונות בלב ונפש, את ילדיו חינך ברוח זו והיקנה להם תרבות עברית.

על־אף טרדותיו המרובות בעסק הצמר שלו — העלה את עסקי הציבור בראש דאגותיו. לא פעם הקריב את עניניו האישיים לטובת הכלל. היה אדם נוח מאוד לבריות ודן כל־אחד לכף זכות.

השלישי היה אבי, ראובן פטאַשק. היה למדן, שלמד שנים רבות בישיבת לומז'ה. היה בעל חנות מכולת וסחר גם בתבואה עם זליג, בנו של לייבל שוטלנדר. שניהם היו מייַבאים מרוסיה קרונות קמח ופירות מיובשים.

אם כי תמיד טרוד היה בעסקיו, אבל כשהגיעה שעת תפילת מנחה, פשט מעליו את בגדי־החולין וסר לבית־המדרש ללמד פרק „עין־יעקב" לפשוטי־עם. אחרי תפילת מעריב היה הולך אצל הרב החנוכי, שבביתו היתה מתכנסת חברת ש"ס. שם צללו בים־התלמוד עד שעה מאוחרת בלילה.

ראובן פטאַשק שימש גם כיושב־ראש ועד הקהילה ב„ניי־שטאָט" משנת 1905 עד שנת 1915 — שנת פטירתו. לפניו כיהן בכהונה זו הרשיל יאַרמוס, שעלה ארצה לפני למעלה מחמשים שנה, התישב בפתח־תקוה, קנה שם פרדס ובנה בית.

היה עוד יהודי אחד ב„חברה קדישא" בשם „שייקע דער שיינקער". היא היה מבאי־ביתו של הרב החנוכי, אבל לא שרר ביניהם שלום־בית והם היו רבים ומשלימים ביניהם לסרוגין. הרב החנוכי הפיקח, היה אומר כהאי לישנא: היום טוב לי, כי שייקע

השלים עמי, לכן יש תקוה ששוב הפעם יריב אתי. ולהיפך — כשהיה עמו ברוגז, אמר הרב: היום איני מרוצה, כי חוששני ששייקע שוב ישלים עמי.

אלה היו ה„פני" של ה„חברה קדישא", אבל היו גם יהודי „עמך", פשוטי־עם. היה „מיכל דער סטעלמאַך", יהודי לא אמיד, בעל לב טוב ומסור מאוד לעסקי הציבור. היה מושיט עזרה לכל נצרך. לילות שלמים סעד מיטת חולה עני ודאג לשלומו. הוא מילא תפקידי סעד חשובים מאוד, ולא חולה אחד בלבד קם מחליו הודות לדאגה העמוקה והטיפול המסור של ר' מיכל.

לסוג הזה השתייך גם ר' אלתר לב („אַלטער דער בעדער"). את הכנוי הזה קיבל על־שם בית־המרחץ שעליו היתה פרנסתו. ר' אלתר היה מסור מאוד לעסקו. כשחסרו לו עצים ביום ששי, היה נגש עם עגלתו לחלקת היער הפרטית שלו, כורת עצים, מסיק בהם את הדוד, כדי שיהיה ליהודים מרחץ חם לשבת.

בין פשוטי־עם אלה היה גם „בערל־שמעון דער פישער". אני מזכיר שמו, כדי להוכיח עד כמה היתה התורה מושרשת בלב יהודי ציחנוביץ. ביום חורף אחד ישבו על־יד התנור החם שבבית־המדרש לייבל אייזענקרעמער ובערל־שמעון דער פישער. מענין לענין התגלגלו הדברים לעסקי פוליטיקה. אמר בערל־שמעון מה שאמר. הסתכל בו ר' לייבל בעינים תמהות: בערל־שמעון, מה קרה לך, השכחת את ה„מדרש"? האינך יודע, שבעמ:ד זה ובשורה זו אומר בעל המדרש דברים הפוכים משלך? לא עלה, כלל, בדעת ר' לייבל אייזענקרעמער, שיש יהודי בציחנוביץ שלא למד מדרש.

בשנת 1910 חל פילוג ב„חברה קדישא". ראש המפלגים היה בריל דנוביץ', בעל חנות נעלים. לא עמדה לו זכות אבות, כדי להתקבל כחבר בחברה זו, ומאחר שנידוהו, יסד „חברה קדישא" משלו. הצטרפו אליו מרדכי לב, ששלח את אייזיק בנו ללמוד בישיבת ה„חפץ־חיים", וע:ד כמה אנשים צעירים, שהחליטו למרוד ב„חברה קדישא" של הדור הישן. הם פתחו פנקס נפטרים משלהם, אבל היו מחוסרי־עבודה, כי סרבו למסור לידיהם את הטיפול במת. בלית־ברירה נאלצו להתפרק ומסרו את ה„פנקס" ל„חברה־קדישא" הישנה. בעד המעשה הנאה הזה נתקבלו הצעירים ל„חברה קדישא" כחברים שוי־זכויות, ואש־המרד דעכה.

ב„שמיני עצרת" היו כל „העליות" שיכות לאנשי ה„חברה־קדישא". אחרי התפילה הלכו לגבאי ל„קידוש". כל אחד מהחבורה נתכבד בחתיכת „לעקאַך" שצורתה היתה בצורת לבנה. בטרמינולוגיה של ה„חברה קדישא" קראו לה „אַ ציגעל לעקאַך" — והשתיה היתה כדת וכדין.

מרים ברזניק (פלונסקי)
(פתח־תקוה)

אבי סנדר פלונסקי

אבי, סנדר פלונסקי, נולד להוריו יואל ומינה בעיר טיקטין, שבמחוז ביאַליסטוק, בשנת 1870. ככל ילד יהודי בימים ההם למד גם אבי תחילה ב„חדר", ואחר־כך ב„ישיבה". בשעות הפנאי, שנותרו לו אחרי לימודיו התורניים — עסק בלימודי־חול ושפות זרות.

בגיל צעיר נשא לו לאשה את יהודית בת משה לב. היות והסביבה, שבה גר היתה מוקפת יערות, והאדמה נתנה פריה בשפע — מצא לו אבי פרנסה בעסקי מסחר־עצים ותבואות. מטיקטין עבר לציחנוביץ, בה התגורר עד סוף ימיו. כאן המשיך לעסוק במסחר התבואות והעצים והיה מיצא מהם לארצות־חוץ.

המעשה שלא ישכח ממני לעולם, הוא הצלת ספר־תורה בימי מלחמת־העולם הראשונה. לפני שנכנסו הגרמנים לציחנוביץ היתה העיירה לשדה־קרב. היריות וההפצצות החריבו בתים רבים. התושבים יצאו מבוהלים מהבתים, וכל אחד חיפש לו מקלט מההפצצות. גם משפחתנו ירדה למרתף שבקרבת הבית, כדי להסתתר מפני השריפות שפרצו ופגעו כמעט בכל בית. בזמן המהומה לא שכח אבי לקחת עמו את ספר־התורה, שהיה בביתנו, נשאו בידיו, הורידו למרתף ולא עזבו אף לרגע. וכך ניצל ספר התורה הזה בשלמותו ובכשרותו והוא נמצא עמנו פה בארץ עד היום הזה.

צורתו הנאה של סנדר פלונסקי, קומתו הגבוהה והזקופה והופעתו המסודרת והנקיה עשו רושם על כל רואיו.

האנשים, שבאו בקשרים אתו, בין במסחר בין בעניני רעות ושכנות, הכירוהו כאדם נוח לבריות, אוהב את הזולת ועוזר לכל אדם בשעת צרה.

כיבדוהו והעריצוהו על יושרו ועל יחסו ההוגן לכל אדם. גם הגויים והפריצים, שהיה קונה אצלם את התבואות, העריכו תבונתו ויושרו ומדי פעם, כשאבי הזמינם לביתנו, שמחו על ההזמנה לגופה וכן מה„געפילטע פיש", שהיתה מכינה אמי.

זכורתני את לילות השבת והחגים כשאבי היה חוזר מהתפילה ומביא אתו אורח עני, שבא מהחוץ ונשאר לעשות את שבתו בעיירה. יחד עם העני היינו יושבים ומזמרים זמירות של שבת, והאורח הזר היה מרגיש עצמו כאחד מבני ביתנו. גם ילדים מבני עניים, שבאו מעיירות סמוכות ללמוד בציחנוביץ, היו מוזמנים לביתנו לאכול את ה„טאָג" (יום אחד בשבוע). הורי עוררו בילד הזה את ההרגשה כאילו הוא אחד מבניהם.

כשחלה אבי והיה זקוק לנתוח כיב־הקיבה, (ובימים ההם ניתוח כזה היה בחזקת

סכנה) שוחחו על־כך כל אנשי־העיירה והיו מודאגים בגללו. הוא דאג לילדיו, שעדיין לא נישאו ורצה לזכות להשיאם. הרב החנוכי זצ"ל, שכנו לבית, פנה אליו ואמר לו: „ר' סנדר, אל תדאג, תעשה את הנתוח, וה' יעזור לך לעבור אותו בשלום ותזכה עוד להשיא את כל ילדיך". דברי הרב נתקימו ויצא בשלום מהניתוח. משהבריא, חזר לעסקיו והמשיך בפעולתו ולטובת הזולת.

כאבי, כן גם אמי היתה אשה צנועה וישרה. הרבה טרחה בגדלה את עשרת ילדיה במסירות רבה. יחד עם זאת מסרה מזמנה גם לילדים עניים. בעיקר דאגה לנשים עניות שהיו מסיחות את לבן לפניה. בחורף העניקה להן מלבושים חמים ועצים להסקה. בימי חג שלחה להן מתנות לחג.

משפחתנו מנתה שבע בנות ושלושה בנים. הבנים התחנכו בישיבות סלובודקה וקובנא.

שלושת הבנים (יואל, אברהם ולייבל) ושלוש הבנות (זלאַטה, רבקה ועטיל) ניספו בשואה. כן נספו אתם כל משפחותיהם, מבלי השאיר שריד ופליט. נשארנו ארבע בנות, שלוש בארץ ואחת באוסטרליה.

תמר שמיר (ליבטנברג)
(אשקלון)

אבי שמואל ליבטנברג
(בעל ה„לוח")

אבי נולד בציחנוביץ בשנת 1883. בגיל 16 התיתם מאביו והוא גדל בעוני ומחסור. כבר בנערותו ניכרו בו כשרונות מעולים, שחישלו את רצונו הטבעי להקיף בשכלו את הידיעה האנושית. הוא היה אוטודידקט, רב לא היה לו ולא שימש תלמידי־חכמים, כי נפתחו מעינות בינה בקרבו.

בלימוד עצמי זה, תוך המתת עצמו באוהלה של תורה, הגיע הן בשטח התורה והן בשטח המדעים הכלליים לרמה, שאדם יכול להגיע אליה בכוחות עצמו בעיירה. ביחוד, רכש ידיעות ניכרות בשטח המתמטיקה והאסטרונומיה. פסגת הישגיו במתמטיקה התבטאה בחיבור לוח־שנה, שלפיו ניתן היה לקבוע באיזה ימים יחולו מועדי־ישראל בעוד 20, 50 שנה. הוא ידע גם לחשב ולקבוע בדיוק נמרץ מתי יחול לקוי־לבנה, וכאשר קבע כן היה.

באותו לוח שנה קבע אבי שערב פסח אינו חל לא ביום א׳, לא ביום ג׳ ולא ביום ה׳. פעם חל ערב פסח בשבת. אמר אבי, שערב־פסח יחול שנית בשבת רק כעבור 20 שנה, וכן היה.

יהודי העיירה הפיקו תועלת רבה מלוח זה. הם היו קובעים לפיו את ה„יארצייט" וכן תאריכי זכרון אחרים.

תמיד היה שקוע בהוויות חשבון ואסטרונומיה. גופו היה במסבאה, שממנה הפיק לחמו, ואילו רוחו רחפה במרחבי הרקיע ושקועה היתה בחישובים אסטרונומיים.

אין ספק בלבי, שאילו ניתנה לאבי האפשרות להתמכר כולו לעיוניו ולימודיו בהדרכת חכמי המדעים המדויקים — היה מגיע להשגים ניכרים בשטח המתמטיקה והאַסטרונומיה. אולם, משלא זכה לכך, הרי היה הוא, בחינת, גאון שלא בא לידי גילוי.

על־אף צמאונו הגדול להשכלה ומדע היה יהודי אַדוק מאוד. התורה והמדע עלו אצלו בקנה אחד. הוא היה ציוני מסור ותמיד נשא נפשו לעליה ארצה. הוא לא התבטל בפני הגויים, כי הכיר בערך עצמו. רגש זה נטע גם בילדיו.

אבי לא זכה לקיים בגופו מצוות ישיבה בארץ. במחנה המות שבטרבלינקה הקיץ הקץ על חלום־חייו.

אריה לאַבענדז׳
(ירושלים)

אבי מאיר לאבענדז׳

אבי היה עוסק בצרכי ציבור באמונה. היתה טבועה בו נטיה לעבודה ציבורית וברצון ואהבה קיבל על עצמו תפקידים שונים. בהיותו בקיא בשפה הפולנית ובעל־קשרים עם אנשי־הציבור הנוצריים, השתתף בכל מיני ועדות עירוניות, ובתוכן ועדת־השומא. זכורה לנו יפה החרדה שתקפה את יהודי עיירתנו, מדי שנה בשנה, בהתקרב ימי אומדן המסים לשנה החדשה. בימים אלה ביקרו רבים מתושבי העיירה אצל אבי וביקשוהו שימליץ עליהם לשם הקטנת המסים, והוא הבטיח לעשות למענם כל מה שביכלתו.

גולת הכותרת בפעילותו הציבורית של אבי היא שיקום בית־הכנסת הישן שבעיירה, שנחרב במלחמת־העולם הראשונה. בית־הכנסת עמד בחורבנו כמה שנים, כי לא היה כסף בידי המתפללים לשם שיקומו. אם כי יהודי העיירה כאבו כאב החורבן — לא קמו מתוכם בעלי יזמה, שיגאלו את בית־הכנסת מהריסותיו. אולם אבי לא נח ולא שקט וכל הגיגיו היו נתונים לשיקום בית־המדרש. נבחרה ועדה ואבי נקבע כגזבר המפעל הזה. כדי לממן את הבניה, מכרו מראש מקומות ישיבה למתפללים. אבי קנה מחברת עבה ובה הוקצה דף לכל מתפלל.

תוך זמן קצר הושלם שיקום בית־הכנסת, והוא היה לנוי ולתפארת. ביחוד, התבלט ארון הקודש, שהוזמן אצל חרש־עץ מביאליסטוק. הלה הגיש תוכנית, שכללה כרובים, אריות ועיטורי זהב. התכנית נתקבלה על־דעת ועד בית־הכנסת. כשהושלם הבנין, התקיימה חנוכת בית־הכנסת ברוב פאר ושמחה. כדי להגדיל את השמחה ולהאדירה, הובא כנר מאוסטרוב־מזוביצק, שהנעים את המתפללים בצלילי כינורו. לא היה קץ לשירה ולריקודים באותו ערב. אבא, כאחד הגבאים, הרגיש באותו ערב, שהוא עשה מפעל גדול בחייו. תעמוד לו זכותו זו לדורות הבאים.

צפורה מאַנדרי (שווידער)
(חיפה)

מיין פאטער יוסף שווידער *

מיין פאָטער איז געבוירן געוואָרן אין ציעכאַנאָוויעץ אין יאָר 1882 ביי אָרעמע עלטערן. זיין פאָטער האָט געהייסן אוריש און זיין מוטער חנה. אין יענער צייט זענען נאָך ניט געווען אין ציעכאַנאָוויעץ קיין שולן, איז ער אַוועק קיין ביעלסק־פאָדליאַסק און דאָרט געענדיקט די רוסישע גימנאַזיע.

ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט קיין ציעכאַנאָוויעץ האָט ער זיך באַשעפטיקט מיט געבן לעקציעס. ער האָט געהאָלפן חתנים שרייבן בריוו צו זייערע כלות, און כלות צו זייערע חתנים. אויך האָט ער געלערנט יידישע קינדער די רוסישע שפּראַך. אָרעמע קינדער האָט ער געלערנט אומזיסט.

צוגלייך מיט זיין פעדאַגאָגישער טעטיקייט, איז ער אויך געווען טעטיק אינעם אַלגעמיינעם לעבן פון אונזער שטעטל. ער איז אויסגעוועלט געוואָרן אַלס פרנס פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה. מחמת ער האָט באַהערשט די רוסישע שפּראַך, האָבן אים די יידן ארויסגעשטעלט אַלס קאַנדידאַט פון „אַלט־שטאָט" צו דער „אפראווע" (מאַגיס־טראַט). ער האָט פיל יאָרן פאַרנומען דעם אַמט און ענערגיש פאַרטיידיגט די אינטערעסן פון דער יידישער קהילה. איינע פון זיינע וויכטיקסטע לייסטונגען איז געווען זיין אונער־מידלעכע הילף צו שאַפן די „רעמעסליענע שול" (פאַך־שול) צו לערנען די יידישע קינדער אַ פאַך. אַ דאַנק דער מיה פון מיין פאָטער, האָט די „אפראווע" באַשטעטיקט אַ געוויסע סובסידיע פאַר דער שול. אין יאָר 1915 האָבן די רוסן פאַרלאָזט דאָס שטעטל, די „אפראווע" איז ליקווידירט געוואָרן און מיט דעם איז פאַראַליזירט געוואָרן די געזעל־שאַפטלעכע טעטיקייט פון מיין פאָטער. ער האָט געוואָלט אַוועק קיין רוסלאַנד צוזאַמען מיט די רוסישע „טשינאָווניקעס" (באַאַמטע) פון דער אפראווע, נאָר קומענדיק קיין ברײַנסק האָט אים דער דאָרטיקער רב, ר' שמעון, אָפּגערעדט פון דעם. אַזוי זענען מיר פאַרבליבן אין ברײַנסק. ווען ציעכאַנאָוויעץ איז שוין פאַרנ׳מען געוואָרן דורך די דייטשן, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט צו אונדזער פאַרברענט שטעטל.

ווען פוילן איז געוואָרן אַ זעלבסטשטענדיקע מלוכה, האָט זי גענומען אַרויסשיקן

---

* דאָס אַרטיקל איז געשריבן געוואָרן מיט דער באַטייליקונג פון יוסף שווידער׳ס איידעם, הער מאָריס העריס אין אַמעריקאַ.

קיין רוסלאַנד די רוסישע בירגער. אויף פיל יידישע פאַמיליעס אין ציעכאַנאָוויעץ האָט געדראָט דער גורל אַרויסגעשיקט צו ווערן, און זיי האָבן געזוכט פאַרשידענע וועגן צו פאַרבלייבן אין שטעטל. דער גורל פון די פאַמיליעס האָט זייער גערירט מיין פאָטער. טעג און נעכט האָט ער ניט גערו׳ט, כדי מבטל מאַכן די גזירה. אַזוי ווי בשעת דער שריפה זענען פאַרברענט געוואָרן די ביכער פונעם מאַגיסטראַט, האָט מען זיך געשטיצט אויפן אונטערשריפט פון מיין פאָטער. ער מיטן קריסט זאַרזשעצקי האָבן באַשטעטיקט און אויף דעם סמך האָט דער מאַגיסטראַט אַרויסגעגעבן אַ באַשטעטיקונג, אַז דער און דער איז אַ געבוירענער אַ ציעכאַנאָוויעצער. אויף אַזאַ אופן זענען פיל יידן פון אונזער שטעטל געראַטעוועט געוואָרן פון אַ עקאָנאָמישן חורבן.

די נייע פוילישע רעגירונג איז געווען אַנטיסעמיטיש געשטימט צו די יידן. די גרו׳יסע שטייערן, וואָס מ׳האָט אַרויפגעלייגט אויפן יידישן קליינהענדלער, האָבן געדראָט מיט חורבן. מיין פאָטער איז אויסגעוועלט געוואָרן אַלס פאָרשטייער פון די יידן אין דער שאַצונגס־קאָמיסיע. ער פלעגט אַלעמאָל פאָרן קיין ביעלסק, שטאַרק קעמפן מיט די פאָרשטייער פון דער מאַכט, אַז זיי זאָלן פאַרקלענערן די שטייערן פון אַ אָרעמען יידן, אָבער ניט שטענדיק איז אים געלונגען.

אין יאָר 1937 איז די לאַגע פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן געוואָרן זייער קריטיש. אינטעליגענטע קריסטן, גוטע פריינט פון מיין פאָטער, האָבן אויפגעהערט צו גריסן אים אין גאַס. אין איינעם אַ פרימאָרגן זענען אַריין צו אונז אין שטוב עטלעכע שקצים, זיך געמאַכט כלומר׳שט שיכור, אויפגעהויבן אַ בענקל און געוואָלט שפּאַלטן מיין פאָטערס קאָפּ. ניט קענעדיק אי׳מברענגען מיין פאָטער פיזיש, האָבן זיי באַשלאָסן אים רואינירן אויפן עקאָנאָמישן געביט. פּיעטראָווסקי מיט זיינעם אַ גוטן ברודער, וואָס מ׳האָט אים גערופן „דער קרומער קאָפּ“, האָבן אויפגעעפנט אַ ביר־סקלאַד, כדי צו קאָנקורירן מיט אונז. מיין פאָטער האָט איינגעזעען אַז ס׳דראָט אַ גרויסער חורבן אויף די ציעכאַנאָ־וויעצער יידן. נאָך דעם אָנפאַל פון די פּיקעטן אויף די יידן, איז מיין פאָטער צוזאַמען מיטן ציעכאַנאָוויעצער רב אַוועק קיין ביאַליסטאָק צום וואָיעוואָדע און דאָרט געפּועלט אַז מ׳זאָל פאַרהיטן פון אַ ערנסטן פּאָגראָם.

הגם די קאַטאַסטראָפע איז צייטווייליק פאַרמיטן געוואָרן האָט מיין פאָטער איינגעזען, אַז די שנאה צו יידן שטאַרקט זיך פון טאָג צו טאָג, און קיין שום שתדלנות קען שוין מער ניט העלפן.

דאַן האָט זיך מיין פאָטער קאָנצענטרירט צו העלפן יידן אין די שטחים, אויף וועלכע ער האָט געהאַט אַ שליטה. אָט געדענקט זיך מיר אַ פאַל. מיר האָבן געהאַט אַ הורטאָוונעם סקלאַד פון ביער און אויך אַ פאַבריק פון סאָדע־וואַסער. מ׳פלעגט צופירן די סחורה אין די פּיווניעס. ס׳זענען געווען יונגע פורמאַנעס, וואָס האָבן אָן

ספעציעלער מיה געשלעפּט די קעסטלעך ביער. אָבער ס׳איז געווען אַ אַלטער בעל־עגלה מיטן נאָמען מענדעלע, וואָס קיינער האָט אים ניט געוואָלט באַשעפּטיקן. האָט מיין פאָטער זיך געבעטן, נעמט מענדלען, ער איז שוין אַן אַלטער מאַן, און הגם ס׳איז אים שוין שווער צו שלעפּן די קעסטלעך, דאַרפן מיר זאָרגן, אַז ער זאָל האָבן פון וואַנען צו לעבן. און די פּירמאַנעס האָבן געפאָלגט מיין פאָטער און אַזוי אַרום ניט געלאָזט פאַלן אַ אַלטן יידן.

מיין פאָטער איז אוועק קיין טרעבלינקע מיט אַלע אַנדערע ציעכאַנאָוויעצער יידן, וועלכע ער האָט אַזוי ליב געהאַט און פאַר זייער גליק זיך באַמיט זיין גאַנץ לעבן.

שמואל קירשנבוים
(חיפה)

מסירות־נפש של סבי

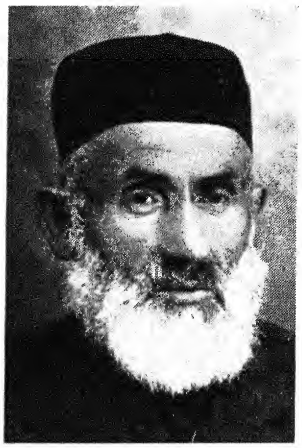
מי לא הכיר בעיירתנו את סבי „פייבל דער סטאָליאַר״? מומחה גדול היה לנגרות, וביחוד, למדרגות־עץ לוליניות, שקראו להן „געדרייטע טרעפּ״. במקצוע זה היה אחד ויחידי בכל העיירה כולה. הוא היה יהודי צנוע, ישר ובעל לב רחב.

אספר בזה מעשה שהיה, המעיד על גבורתו הנפשית של סבי. הדבר אירע בשנת 1915. הייתי אז כבן שלוש. בזמן ההוא היתה עיירתנו נקודה קדומנית של הכוחות הרוסיים הנסוגים. ביום ששי, לפני נסיגתם מלחץ הגרמנים, הורגשה מתיחות בחלל. סבי, כאבי־המשפחה, כי אבי ודודי דניאל זבלודובסקי הי׳ בפנים רוסיה, כינס כל בני־המשפחה ויצא עמהם לשדה עד יעבור זעם. בהיותנו במקום המיבטחים הרגיש סבי ששכח את הטלית ותפילין. בלי שים לב לסכנה, רץ חזרה, הגיע לביתנו והוציא את הטלית ותפילין. אותו זמן עסקו הקוזקים הנסוגים בהצתת בתי־העיירה. סבי הבחין באחד הבתים אחוז־הלהבות, כיבה את האש, בהשתמשו בחביות המים שעמדו במקום. הקוזקים שראוהו במעשהו רצו לתפשו, אך הוא נמלט מידיהם בקריאת „שמע ישראל״! בשובנו לעיירה ראינו, שמכל בתי־היהודים העשויים עץ נותר רק ביתו של ברוך פליגל, הבית אותו כיבה סבי.

אותה מסירות־נפש לכבודה של תורה, שאפיינה את סבי „פייבל סטאָליאר״, ליוותה את בני עיירתנו גם בתקיפת הצורר; אַך, אז לא יכלו לאש, שעלתה והשמידה ללא השאר שריד.

חנה טורינסקי
(נס־ציונה)

יאָסל דער טויבער

יוסל החרש
יאָסל דער טויבער
Yosel der Toiber

אַ ייד איז געווען ביי אונז אין שטעטל מיטן נאָמען יאָסל דאַנאָוויטש, (גערופן האָט מען אים „יאָסל דער טויבער"). געוווינט האָט ער אויף „ניי־שטאָט". זיין אויסזען איז געווען פון אַ אַסקעט, אַ פרוש, וואָס האָט געענדיקט זיינע חשבונות מיט דער וועלט. ער איז געווען פריי פון דאגות פרנסה, ווייל ער האָט זיך אויפגעהאַלטן ביי זיין ברודער בערל.

יאָסל האָט גענומען אויף זיך אַ גרויסע שליחות: טאָן מצוות; העלפן מענשן, וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין הילף.

פון דער צייט וואָס ער איז געוואָרן אַ מין שליח־ציבור — האָט ער, כמעט, ניט טועם געווען קיין טעם פון שלאָפן. ער פלעגט זיצן גאַנצע נעכט אין בית־המדרש, געזאָגט תהלים און געוואַרט, אפשר דאַרף מען לויפן ברענגען די אַקושערקע צו אַ קימפּעטאָרן וואָס גייט צו קינד, אָדער זיצן ביים בעט פון אַ שווער קראַנקן.

ווען מיין שוועסטער איז געגאַנגען צו קינד, בין איך מיט מיין פאָטער געלאָפן רופן די אַקושערקע ליאדזשע, אָבער זי איז גראָד געווען פאַרנומען. זענען מיר שנעל געלאָפן אויף „ניי־שטאָט", צו דער אַקושערקע שיינע־וואָרנע, אָבער מיר האָבן ניט געוווּסט איר גענויעם אַדרעס.

ווי מיר זענען אַדורך די בריקן, האָבן מיר באַמערקט אַז אין בית־המדרש איז ליכטיק, הגם ס'איז שוין געווען שפּעט ביינאַכט. ווי מיר זענען נאָר אַריין, איז אונז יאָסל אַנטקעגנגעקומען און געפרעגט: וואָס? איר דאַרפט די אַקושערקע? איך לויף שוין זי ברענגען! ער האָט באַלד אויפגעהויבן די קאַפּאָטע, זי זאָל אים ניט שטערן, זיך אַרומגעבונדן מיט אַ גאַרטל — און גענומען לויפן ווי אַ ווינט.

ווען ער איז צוריקגעקומען מיט שיינע־וואָרנע האָט ער אינגאַנצן געלויכטן פון שמחה, וואָס ער האָט זוכה געווען מקיים צו זיין אַ גרויסע מצווה. און באַלד האָט ער זיך אַוועקגעזעצט זאָגן „תהלים" און מיט גרויס התלהבות געוואַרט אויף אַ נייער מצווה.

יצחק בן־אליעזר (רוזן)
(שפיים)

בית אבי

אליעזר רוזן
Eliezer Rosen

לא ידוע לי מהו המעין ממנו שאב ביתנו אהבת־ישראל וארץ־ישראל. משעה שהגעתי להכרה, היה זה בתקופה המסוערת שבין שתי מלחמות־עולם, פעם בביתנו דופק הפעולה הציונית. נוער ציוני מכל הזרמים הציוניים־חלוציים מילא את הבית. טרם היו אז „לאָ־קאָלן" וסניפים מאורגנים. שליחי הקרנות ושליחי הארץ שהגיעו לעיירתנו הסתופפו בצל קירתנו והוסיפו על אהבת־הארץ ולאוירה הארץ־ישראלית. ולא אהבה וחיבה בלבד טופחו בביתנו, אלא גם הגשמת רעיון שיבת ציון.

משפחתנו נעקרה מהעיירה במלחמת־עולם הראשונה והגיעה לעיירה דוברובנה שברוסיה הלבנה.

בשנת 1918 חזרנו לציחנוביץ. בשורת הצהרת בלפור ומינויו של יהודי כנציב עליון לארץ־ישראל — הישרו על הבית אוירת גאולה הממשמשת ובאה. אבי, כיהודי דתי, ראה בכך אות לביאת המשיח. נציב יהודי עולה לתורה בבירת הנצח וקורא „על כסאו לא ישב זר".

הבית המה מפעילים צעירים ומבוגרים ושליחים שהגיעו אלינו מורשה להעביר מגבית לטובת קק"ל. בבתי־הכנסת נאמו נואמים שונים וציינו את גודל השעה. תבעו מהנשים לנדב את תכשיטיהן למען גאולת הארץ, ונענו בעין יפה. ביתנו הפך לחנות תכשיטים גדולה. את הזהב טמנו במרתף ביתנו, כי פרצה אז המלחמה הפולנית־בולשביסטית. בשוך הקרבות הגיע לתעודתו.

זוכר אני, במיוחד, את מוצאי־שבת. ביתנו הגדול צר היה מלהכיל את כל הבאים. אזכרה את המנורה הגדולה, התלויה בשרשרות על התקרה וניתן היה להעלותה ולהורידה כשהיא דולקת ומפיצה אור נעים ואת השולחן הגדול, מוארך ע"י הוצאת השוליים. את כל הכסאות והספסלים ריכזו בחדר הגדול שבביתנו. השמחה גדולה היתה. המולה, רעש, שירים וויכוחים. ראשי המדברים היו יהושע רוגובסקי, ישראל קאַלאַמאַזש ובן־

ציון נבוזשני. הבילוי הנעים הזה נמשך עד לשעות־הלילה המאוחרות והשאיר בנו חוויות בלתי־נשכחות.

אנו, הצעירים, טרם הבינונו משמעות הוויכוחים, אבל חשנו שדבר גדול נפל בעולמנו היהודי ונתנו לזה ביטוי משלנו. התאספנו ויצאנו לרחוב בשירה. צעדתי בראש ואחרי שאר הילדים.

אני שר:

נידער, ברידער, מיטן גלות־לעבן.
ארץ־ישראל האָט מען אתז געגעבן.

והם עונים אחרי:

גענוג שוין זיין אַ גלות־קנעכט.
זע ווי ס'שיינט אין מזרח דאָרט.
קום ישראל אין דיין לאַנד.

נוסד בית־ספר „תרבות" וחיים אחי שימש בו זמן־מה כמורה לחשבון. אחיותי ביקרו בבית־הספר והשפה העברית חדרה לביתנו. שירה עברית מהדהדת בו וקולה נשמע גם מחוצה לו. המתח הציוני עלה בביתנו. אחי הבכור, חיים, החליט לתרגם חזון למציאות ולעלות ארצה. הוא קשר קשרים עם בן־עיירתנו, בכרך, שנמצא בארץ וביקש אותו לשלוח לו דרישה, שאמנם הגיעה כעבור זמן־מה.

לפי־שעה הכשיר את עצמו לחיי עבודה ועבד אצל „איטשע דער סטאָליאר". עבודה זו אינה מספקת אותו, כי הוא מבקש להיות חקלאי בארץ. בכפר קוסטרה הסמוך לעיירתנו גרה משפחת ווינר, בעלת טחנת־קמח. חיים יוצא לשם להכשרה. בבית וינר מרובים הילדים ואין מי שירביץ להם תורה. ההורים מפצירים בו שישמש להם כמורה. אולם, אחי ממאן בהסבירו, שמטרתו היא עבודה חקלאית, או כל עבודה גופנית אחרת.

כשנודע לו, שנוסדה חוה חקלאית בגרוכוב יצא ועבד שם, עד עלותו ארצה בשנת 1922. הדבר היה בין פורים לפסח. השלגים הפשירו ובאויר ריח־האביב הנעים והחמים. האומניבוס רתום לזוג סוסים, המתנהל לאיטו לתחנת הרכבת של צ'יז'ב. החפצים ארוזים בפנים. בני־המשפחה ומלווים רבים מהנוער הציוני, ילדי בית־הספר „תרבות", צועדים אחרי האומניב:ס דרך רחוב ווליה עד היער. הדרך ארוכה, אולם אין מרגישים עיפות, כי הלב מתרונן ורוחות אביב מנשבות גם בו. ה„חלוץ" הראשון מהמשפחה עולה ארצה. מאוויים מתגשמים ונושמים מלוא־הריאות אויר הגאולה. אולם, בחשאי מתגנב הספק בלב, היעמוד אברך זה בתנאי הארץ הקשים? אולם, הוא לא הכזיב. עבר כל גלגולי חלוץ בארץ — עבד בפרדסי פתח־תקוה, בכרמי זכרון־יעקב, הצטרף לחבורת עשרים הראשונים, שעלתה על אדמת ואַדי חואַרית — הוא עמק חפר — ועד היום חבר מושב

כפר־ויתקין. לזמן מה נוטש הוא את החקלאות ומשמש כחבר מועצת פועלי תל־אביב־יפו.

שליחי הארץ הגיעו לפולין לארגן ולחזק את „החלוץ". כשהגיעו לעיירתנו, מצאו בביתנו אכסניה ציונית חמה. השליח הראשון, הוא אהרן פרידמן, מעין־חרוד, הגיע אלינו בשנת 1925. אחרי הישיבות והאספות בסניף חזר עייף לביתנו מאוחר בערב. אבי חיכה לו ועד לשעות הלילה המאוחרות שאל והקשיב לתשובות השליח. כל פרט של חיי הקיבוץ ענין אותו. פלחה, רפת, כוורות, צאן ויתר הגידולים — היו בתחום סקרנותו. הוא לא נילאה מלהאזין ומלשאול ולא רוה את צמאונו. ביקש לדעת פרטים על העמק, שקם לתחיה לאחר שממון־דורות. משאת־נפשו מקבלת ממשות וגעגועיו על ציון כמעין המתגבר.

ב„חסידים שטיבל" הפיץ את הרעיון הציוני, סיפר למתפללים על ההתקדמות הגדולה שחלה בבנין הארץ, הלהיב קרובים לרעיון הציוני והרחיק מתנגדים. ב„חסידים שטיבל" היו חסידים מאסכולות שונות. חסידי גור התבלטו בהתנגדותם העקשת לציון הנבנית ע"י „חלוצים כופרים, מחללי שבת ומטמאים את ארץ־הקודש". ה„שטיבל" הפך לבמת־וויכוחים סוערים. אבי לא מושפע מאוירת ההתנגדות לרעיון הציוני, ובכל כוחו והתלהבותו הוא מדבר על ההישגים בעליה, בבנין ובהתישבות בארץ. „אין מצווה גדולה יותר מבנין הארץ, ואלה המַפרים את השממה ועובדים את האדמה — צדיקים גמורים הם" טוען אבי. בערב יום־כיפור אחד העמיד אבי „קערת" קק"ל, בין יתר ה„קערות", ישב על ידה, שמר עליה כעל דבר קדוש ותבע מהמתפללים לתרום. כשראו חסידי גור את ה„טומאה" הזאת במקום הקדוש הזה ובערב היום הקדוש — עזבו את ה„שטיבל" ועברו להתפלל ב„שטיבל" שב„אלט־שטאָט", כי „אין את נפשם להתפלל עם כופר כזה".

ביתנו התרוקן אט־אט מהילדים. מינה, רחל, נעמי ויעקב עלו ארצה. דופק התנועה הציונית נחלש בבית. האב כמיה למכתבים מהארץ שמרעננים ומעודדים את רוחו. וכמה דאב לבו של אבי, כשאחותנו חיה־עטקע קשרה גורלה עם בן־דודנו שבארגנטינה ונסעה אליו. „אין גולה טובה", טוען אבי, ומתנחם בזה, שזוהי תחנת־ביניים בלבד וסופה להצטרף למשפחה בארץ.

באחד הימים הגיעה הבשורה המשמחת שאחותי מינה, הנמצאת בארץ, באה לביקור בציחנוביץ, עם בנה עמיהוד, בן השלוש. הציפיה לבואם גדולה: הנכד הראשון שנולד בארץ. דור־המשך. מאוויים מתגשמים. החזון היה למציאות. צר הלב מלהכיל זאת. אבא יצא לורשה לקבל פניהם. ילד חדש, שזוף השמש הארצישראלית. זקוף. בריא. מצוחצח. מדבר בשפת האבות. שליח ארץ הבשורה. מתעורר משנתו, והמלה הראשונה בפיו היא „אמא". אינו יודע שפת הגולה. ילד חדש לאומה מתחדשת. הפגישה הזאת עם הנכד הבשילה בלבו את ההחלטה לעלות ארצה.

כגודל אהבתו לציון, כן גדלה שנאתו לגולה. אבא חש בכל רמ״ח אבריו את ההשפלה והסכנה, שהן מנת חלקה של האומה בגולה.

הדרישה הגיעה ואבי מתכונן לעלות. נמצאתי אז בהכשרה, מאין אפשרות לעלות, כי שערי הארץ נעולים היו בגזירת ממשלת המנדט. קבלתי מכתב דחוף מאבי שאבוא הביתה. חזרתי מבוהל. אבי הבהילני, כי קשה עליו ההכרעה להשאיר בן אחד בגולה. אני, שידעתי את נפשו ואת כמיהתו הגדולה לארץ — עודדתיו והבטחתי לו לבוא מיד אחריו.

הרוחות הרעות שקטו זמנית בעיירה. האנטישמיים, כביכול, הרפו מתעמולת השיסוי ביהודים. אנשי מעשה, חכמים ונבונים, משתאים ולועגים לאבי. בעל בעמיו, סוחר מבוסס, קם פתאום, עוזב הכל ועולה ארצה להיות סמוך על שולחן ילדיו. הם נדו לנו, כאילו, יצא מדעתו. אמנם כן: אחוז שיגעון היה אבי — אהבת הארץ. שיא חלומותיו ומיטב מאווייו והגיגיו היו לראות בעיניו ולחוש בלבו התגשמות רעיון שיבת ציון.

זכורני אותו בוקר של קיץ 1937, לפני חג השבועות. בוקר בהיר היה. תוגה נסוכה מסביב. כיכר השוק ריקה מאדם. שכנים וידידים באו ללוות הורי. אחרים עמדו בפתחי חנויותיהם הדלות וליוום במבטיהם הנוגים (אולי הרגישו בליבותיהם את אימת הכיליון הממשמש ובא ?). כשהגיע האוטו ושעת הפרידה התקרבה, הפר אבי את השתיקה ועודד את המתקהלים. „צריך לשמוח, כשיהודי עולה לארץ־ישראל. יתן ה׳ ותוכלו ללכת כולכם בעקבותי״. בשמחה ובאושר מהולים בצער רב על הנשארים, יצא את העיירה לדרכו הנכספת. במיוחד דאב לבו על אחותי זיסל וגיסי יהושע רוגובסקי ושלוש ילדותיהם — פשה, מרים ואביבה — שהשאירם בגולה.

מקומם הראשון של הורי בארץ היה חיפה, אצל אחי יעקב. אחרי מנוחה קצרה יצאו לתור את הארץ ולהיפגש עם בני עיירתנו. הוא עולה לירושלים, עיר הנצח. אחרי כ־50 שנות כמיהה ותפילה „ולירושלים עירך ברחמים תשוב״ ו„לשנה הבאה בירושלים״, זוכה אבי לחונן את עפרה, לראות במו־עיניו את הכותל־המערבי, לעלות על הר־הצופים ולהשתטח על קבר רחל אמנו בדרך לבית־לחם. הוא חש ברמ״ח אבריו את העבר ההיסטורי הגדול של עמנו ואת תפארת תרבותו הקדומה. הוא מגיע לצפת, שואף מלוא ריאותיו אויר ההרים, מתבשם מרוח אנשי ה„קבלה״, המרחפת על כל שביל, הר וגיא.

על תל־אביב גאוותו — עיר הבנויה ע״י יהודים מהמסד עד לטפחות. הוסרה מעלינו חרפת הטפילות. רוצה הוא להביא לכאן את סטעפאַן „החזיר׳ניק״, שכננו בציחנוביץ, שהיה שואל את אבי באידיש רהוטה: „מה תעשו שם, בארץ־ישראל, בלי ה„פרדות״ הללו״? (כוונתו היתה לגויים העובדים למעננו). יבוא שונא ישראל זה ויראה במו־עיניו למה אנו מסוגלים כשאנו אדוני הארץ ועובדים למעננו.

הוא מתאהב בקיבוץ שפיים, מעריך את צורת החיים השיתופיים ודוקא כאן

מוצא הי׳א טעם להגות בתורה ובש״ס. בתוך עובדי־אדמה ישרים בארץ־ישראל יש תוכן אחר לספרותנו הקדומה.

דל הוא עטי מלתאר את ההתרגשות היוצאת מהכלל, שאחזה את אבי ביום ה׳ אייר תש״ח, יום הכרזת המדינה. כשנפגשנו אחרי מלחמת העצמאות (במלחמת העצמאות רתוק הייתי לחטיבת „הראל״ שבפלמ״ח ולא נפניתי לבקר את הורי) נפל אבי על צוארי ובקול חנוק מדמעות ברך ברכת „שהחיינו״. זקנו, אמנם, הלבין, אולם פניו זהרו, ובעיניו ברק־נעורים. ואם יש בעולם בן־תמותה, שזכה להגיע לשיא אשרו ולראות בעיניו התגשמות מאוויו — היה זה אבי. בדחילו ורחימו יצא לחיפה לחזות במצעד צה״ל. במשפטים ספורים הביע את רגשותיו: „אשרי העם שבנים כאלה לו ואשרי אדם מישראל שזכה לכך״.

דבקותו הגדולה בארץ־ישראל ואהבתו העזה את עמו ליוו את אבי עד יומו האחרון. הוא מת מיתת נשיקה, ביום ראשון בבוקר, ראש חודש סיון תשט״ו (1955) בגיל שמונים ונאסף אל עמו בבית־הקברות שבקרית־עמל.

ואוסיף מלים מספר על אמי, תיבדל לחיים ארוכים, טובת הלב וישרת הדרך, שהיתה לאבי מלווה נאמנה עד יומו האחרון.

רחל הלר־לוין
(רמת־אביב — תל־אביב)

דוד (דוד׳צ׳ה) הלר

בעל עיניים יהודיות, שחורות, ערות ופיקחות, קומה בינונית, בת־צחוק טובה ונלבבת על שפתיו — כך זוכרת אני את דוד הלר, או כמו שכינוהו „דוד׳צ׳ה הלר״.

דוד הלר היה נצר ממשפחה מושרשת בקרקע ציחנוביץ מדורות. הוא היה מבעלי־הבתים המקובלים והמכובדים שבעיירה. שכלו החריף ולבו החם עשוהו לאחד העסקנים הפעילים בחיים הציבוריים בציחנוביץ. אחרי מלחמת־העולם הראשונה, כאשר פליטי החרב החלו לחזור לעיירתנו והדלות היתה רבה, התעוררו אחינו שמעבר לים ושלחו כספי־סיוע לנצרכים. כחבר הועדה הציבורית לחלוקת כספי התמיכה, נשלחו הכספים על־פי כתובתו של דוד׳צ׳ה. הוא הדין, חלוקת מעות חיטין היתה שנים רבות בידיו והוא ידע לכלכל את החלוקה בתבונה וצדק. וכך גדלה סמכותו ואימון בני־העיירה בו היה רב, עד שפנו אליו גם בעניני בוררות. מחלוקת כי תפרוץ בין יהודי לעמיתו, או מריבה משפחתית וכו׳ — היו באים לדוד׳צ׳ה והוא ידע תמיד ליישר את ההדורים וליישב את הענין לשביעת רצונם של הצדדים היריבים.

הוא היה לא רק איש־ציבור, כי אם גם ציוני חם. נהנה מדרשה מעוררת, המספרת על ציון, התפעל מחידושי תורה ולשון וראה את עולמו בין כתלי בית־המדרש, שהיה אז, לא רק מרכז החיים הדתיים, אלא גם הלאומיים — „בית חיינו״, לפי ביטויו של חיים־נחמן ביאַליק.

הוא היה נענה באופן פעיל לכל האתגרים הלאומיים, שהעמידה הציונות בימים ההם לפני כל שוקל שקל. הוא היה פעיל בקרן־הקיימת וגם בבית־ספר „תרבות״. שימש זמן רב כגזבר בית־הספר — תפקיד לא קל ביותר, כי מי מאתנו אינו יודע את הלבטים בהם התלבט בית־ספר „תרבות״ בעיירות והקשיים בהם נתקל, כדי לממן ולהחזיק אותו ברמה נאותה. בית־הספר ינק מקור קיומו מהכנסות ותרומות בני־העיירה בלבד, ללא תמיכה ממשלתית, מוניציפאלית, או כל עזרה אחרת.

דוד׳צ׳ה נטל על עצמו זמן רב את העול הזה, כמובן ,יחד עם עוד חברים מסורים ונלהבים לענין, ביניהם, נפתלי יבקובסקי, צבי יסקולקה, בן־ציון נבוזשני ואחרון־אחרון יהושע רוגיבסקי, שבתקופה מאוחרת יותר היה התגלמותם של הקק״ל ובית־ספר „תרבות״ שבעיירתנו.

במחרוזת סגולותיו של דוד׳צ׳ה הלר, ברצוני לשזור עוד סגולה יקרה ונאה ביותר, והיא: רעות נאמנה, עד כדי מסירות־נפש. ומעשה בחזן העיירה, ר׳ קלמן אברמסון, שנקרא להתייצב לצבא הצאר. מה עשה דוד׳צ׳ה? — הלך והתייצב במקומו, כדי להצילו מידי הרשות. דוד׳צ׳ה היה יהודי חלוש ביותר ולא היה כשר לשרת בצבא. במעשה זה סיכן חייו, ממש, ולו תפשוהו בתרמית זו — היה גורלו נחרץ. („תרמית" זו אופשרה הודות לכך, שפנקסי הצבא היו ללא־תמונות).

כזה היה דוד׳צ׳ה הלר. אפשר עוד לספר עליו כהנה וכהנה, אך גם בשורות אלו מתגלמת לפנינו דמות ממוזגת יהודית של איש־ציבור וציוני מסור. איש רעים להתרועע — אחת הדמויות המאירות של העיירה שנמחקה ואיננה עוד.

תשמשנה שורות אלו נר־נשמה לדוד׳צ׳ה, שניספה עם כל אחיו וכל משפחתו — אשתו רבקה, שתי בנותיו חנה וצפורה, בנו הצעיר משה והבכור מוטיל.

אלה שלא זכו

תהילה אשלגי (זילברברג)
(כפר ויתקין)

א

„הכהן גדול"

היה אצלנו יהודי, שקראו לו „דער כהן גדול", כי היה משכמו ומעלה גבוה, ובעל הדרת־פנים. הוא היה אחד מפשוטי־העם — חוטב־עצים. לא היה בן־תורה, ובוודאי שלא הגיע למעלה מאמירת פרק „תהלים". מאליו מובן, שלא קרא ב„הצפירה" ולא שמע על סוקולוב, אבל היהודי הזה היה ציוני בלב ונפש — ציוני ברגש ובהכרה. מאין נחל כל זה — פלא הוא בעיני עד היום הזה.

אדם זה, שנלחם קשה על קיומו, מטופל במשפחה גדולה ועתים הסתפק בפת חרבה — היה מהתורמים הנלהבים לקק"ל. כל ימיו הצטער על שנולד קודם זמנו, שכן אילו בא לעולם בדור ה„חלוץ" — היה מבין מייבשי ביצות־העמק.

היהודי הפשוט הזה לא הבין, כיצד זה מתנגדים לציונות ולמה אין היהודים תורמים לקרנות הציוניות, אף למעלה מיכלתם. הוא לא פסק מלהתריע, שאילו הסכימו היהודים לוותר קמעה על רמת־חייהם, כי אז לא היו חסרים אמצעים לבנין הארץ.

היו לו הצעות מקוריות משלו לריכוז כספים לגאולת הארץ. פעם הציע, שהיהודים יתנזרו מעישון, כי בכסף העולה בעשן, בכסף זה בלבד נוכל לבנות את הארץ.

כשבנו שמעון יצא להכשרה — לא היה קץ לשמחת ה„כהן גדול". הוא בא אז לביתנו לחטוב עצים ואמר לאמי ז"ל בהתלהבות: „ברגל אחת, אני כבר בארץ־ישראל". ואף־על־פי שעם צאת בנו להכשרה ניטלה ממנו משענת־לחם — קיבל הכל באהבה, שכן בנו משתף את עצמו בבנין הארץ.

ב

משה הולצמן

משה הולצמן היה יהודי בר־אורין, חסיד, וכל ימיו התפלל ב„חסידים שטיבל", בו התרכזו אנשי ה„אגודה", שהיו ידועים בהתנגדותם לציונות. ודרושה היתה מידת

עוז־רוח לא מועטה כדי להטיף באוירה זו לציונות ולהשפיע על באי ה„שטיבל" שיחדלו מהתנגדותם לציונות. הוא עמד תדיר בוויכוחים עם המתפללים וניהל מלחמת־קודש למען הציונות, כשמעטים בלבד עומדים לימינו.

גם היהודי הזה, שפרנסתו היתה בצמצום והוציא לחמו מחנותונת לגלנטריה — היה עסקן ציוני נלהב, חבר בועדת קק"ל ובין התורמים הנאמנים לקרנות הציוניות.

זוכרת אני: פעם נכנסו לביתו למכור לו שקל. מאחר והפרוטה לא היתה מצויה בכיסו — מיהר לשכנו לקחת „גמילות חסד". בחזרו הכריז בקול: „על זכותי להיות אזרח במדינת היהודים בדרך לא אוותר. ומי יתן שתתגלגל זכות על־ידי ותחזינה עינינו בכינון מדינת ישראל במהרה בימינו".

לשיא הדבקות בארץ־ישראל הגיע משה הולצמן במאורעות תרפ"ט. ההתרגשות בעיירתנו, בימים קודרים אלה, היתה עצומה. בדרך כלל הגיע העתון אלינו פעם אחת ביום בלבד, אבל בימים הטרופים ההם היה תמיד מביא מישהו תוספת צהריים מורשה, שהגיעה אלינו בערב. את התוספת הזאת קראו בבית־הכנסת בין „מנחה למעריב". אותה שעה התכנסו לא המתפללים הקבועים בלבד, כי אם רבים מיהודי העיירה, לרבות הילדים, והתארגנה אסיפת־מחאה ספונטנית.

מיד הוכרז על מגבית מיוחדת. היהודים הביאו את תרומותיהם לבתי המתרימים. ויהודים עניים, שלא נכנסו לבתיהם מחמת ענים, הרגישו את עצמם נעלבים, כאילו, מקפחים חלקם לעולם הבא, והביאו את תרומותיהם הדלות. וזכור לי, שטויבה'לה האלמנה, שהתפרנסה מרוכלות בכפרים וחיתה חיי דחקות ומצוקה — אשה זקנה זו באה עם תרומתה ואמרה: היכן זה כתוב, שלאדם עני אין זכות לשתף את עצמו במצווה גדולה וחשובה כזו?

בימים ההם התהלך משה הולצמן כאדם שחרב עליו עולמו. וצר מאוד, שחולמים והוזים אלה לא זכו להתגשמות חלום־חייהם.

ג

לדמותה של חיה ליובוביץ' (נבוז'ני) *

יש אנשים, שהגורל הועידם לתכלית אנושית־ציבורית נעלה, או לפיתוח וגילוי ערכי־אדם וערכי־רוח; אבל, עקב מסיבות שונות, שוקעים אנשים אלה במציאות אפורה, זרה לרוחם, ואישיותם אינה מגיעה לכלל גילוי. חיי יחידים אלה הם ציפיה מתמדת לשעת ההתגלות, ומשאם־ומתנם, שיחם ושיגם אינם אלא דבר שבארעי, עד בוא השעה המיוחלת. למאוכזבי־גורל אלה שיכת חיה ליובוביץ'. בכשרונותיה הטבעיים, בחריפותה

---

* מפי אחותה בתיה וחברותיה.

המיוחדת, בחדירתה לעומק בעיות האדם, בשכלה האנליטי — מסוגלת היתה לתפוס מקום בולט בחיי הציבור והרוח שבעיירתנו וגם מחוצה לה; אך כל ימי־חייה שקועה היתה במקח וממכר ולא זכתה לשעת ההתגלות. שתי נשמות התרוצצו בקרבה — האחת של האב הלמדן, שהטיל את עסקי החנות על האם, ובעצמו שקע בעולם התורה והציבור, והשניה — של חיי־החומר. נפשה הרגישה נקלעה בין שני עולמות אלה. היא סבלה, כאבה, הכירה בעיוות הגורל, אך נכנעה לכורח החיים, בתקוה ש„זה עוד יבוא".

מקטנותה למדה עברית וחיבה גדולה היתה נודעת ממנה לשפתנו הקדומה. היא היתה משלושת התלמידים הראשונים של מורנו משה־דוד הלר, שהתברכו בהם והציגום כדוגמא של ידיעת השפה העברית. היא דברה עברית באופן חפשי ושוטף. הצטיינה בידיעת התנ"ך, הספרות והשירה העברית. חיבה ואהבה היו לה לשירי ביאליק, וכשדקלמה אותם גרפה עמה את קהל המאזינים.

בד־בבד עם השכלתה העברית, רכשה חיה גם ידיעות כלליות בבית־הספר המקצועי שבעיירתנו. כאן נפתחה לפניה אשנב לתרבות המערב. גם כאן הצטיינה בלימודיה, ובסיימה את בית־הספר דרש המנהל, מר מאלב, מהוריה לשלוח אותה לעיר הבירה להמשך הלימודים. אולם, כאן מתחולל המשבר הגדול בחייה — ההורים חוסמים בפניה את דרך ההמשך, כי עליה לעזור להם בעסקי החנות. חיה מתקוממת בפנימיותה לגזירה זו, אך היא יודעת שהוטל הפור. היא נכנעת, סובלת קשות, לא רק משום שנצמת חזון־חייה, אלא גם משום שקצה נפשה מהפרנסות היהודיות, בהן משתקפת כל האנומליה של חיינו בגולה. בלבה גמל המרד בהוויה היהודית התלויה על בלימה והיא נכספה לשעה הגדולה, בה תוציא מרד זה מהכוח אל הפועל.

לא תמיד בנתי לרוחה, מספרת אחותה, אך בא המקרה והעמידני על לבטיה. נלוויתי אליה לגבות חוב ישן מבעלת־אחוזה פולנית, שקנתה אצלנו סחורה בהקפה. בהתקרבנו לאחוזה, שיסו בנו העובדים כלביהם. חזרנו על עקבותינו בראשים מורדים ולבותינו שותתים דם. הבינונו, שכאן הושפל לא רק כבוד היחיד, אלא כבוד העם כולו.

שלילת חיינו בגולה הביאה את חיה לרעיון הציוני־סוציאליסטי. כבר בצעירותה הצטרפה למפלגת „צעירי־ציון" ותפסה מקום ניכר במפלגה זו. היא התבלטה בעצמיותה ובמחשבתה המקורית. היא לא הודתה במוסכמות, אלא רק בציוויי ההגיון האנושי הבריא. בוויכוחים אידיאולוגיים גילתה חריפות ובקיאות, ולא קל היה להתמודד אתה, כי היא חתרה תמיד לשורש הבעיה. השתתפותה העלתה את הויכוח לרמה גבוהה והיתה נושא לשיחת הבריות, שהתלחשו ביניהם: „גם חיה היתה", „השתתפה", „התוכחה". זה היה ההד הכללי, שעוררו דבריה בקרב הנוער.

אם כי היתה מעורה בציבור שמרה על יחודה ועולמה הפנימי, והנמצא במחיצתה הרגיש שהיא משכמה ומעלה על אותו ציבור. זה יצר דיסטנץ, למראית־עין, אבל אלה שהכירוה ידעו, שאין בזה רבב של התנשאות, כי אם מתח נפשי גדול ונפתולים קשים,

שנפתלה עם הווית־חייה השסועה. היא ידעה להסוות את הקרעים שבלב ותמיד רחפה בת־צחוק על פניה. תמיד היתה מזומנת בפיה מלת עידוד. היא היתה מעודדת אחרים למעשים, שהיא עצמה לא יכלה להגשימם.

חיה חוננה בעירנות בלתי־מצויה. מוחה היה תמיד בפעולה. עקבה אחר המתרחש, תמיד הגתה בכתבי־עת, בספר או האזינה להרצאות. בסקרנות גדולה היתה פוגשת חברותיה, שיצאו ללמוד מחוץ לעיירה. היא שאלה וחקרה אותן בתחומים שונים. גם בעמדה בחנות היתה מפסיקה לרגע את המו״מ, נשענת בידה האחת על הדלפק, מרכזת מבטה בפני חברתה שבאה מהעיר הגדולה, ואינה נלאית משמוע.

בשנות המשבר הכלכלי בארץ (1925־6), כששרר חוסר־עבודה חמור וכמה מבני עיירתנו ירדו ואחותה בארץ חלתה קשה — לא יעצה לה חיה לחזור הביתה, אלא עודדה אותה, בהדגישה שגם היא מקוה שסוף־סוף תצליח להגשים מאווייה — להצטרף אליה בארץ.

כאמור לעיל, חיתה חיה תמיד בחזון העתיד. היא קיוותה, ש„חייה יתחילו מחר״. היא חיתה באמונה שלימה, שעוד יגיע יומה, תיחלץ מחייה חסרי הטעם ותתחיל עוד בחיים פרודוקטיביים על אדמת ישראל. אולם, המחר רדף מחר ולכלל תמורה בחייה לא הגיעה עד שכבה נרה בידי הצר הצורר.

חנה כרמון (זילברברג)
(רמת־יוחנן)

ד

אליעזר טורינסקי*

חזותו של טורינסקי היתה כשל מהפכן רוסי מובהק. מקורזל־שיער, לבוש מכנסי־בד גס וחולצה רוסית (רובאַשקה) עם שרוך (קוטאַס) אדום. כולו שופע עממיות יהודית וקנאי גדול לרעיון תנועת העבודה.

משפחתו נמלטה מהעיירה בשעת השריפה הגדולה בשנת 1915. בהיותו ברוסיה התקרב לטרומפלדור ובתקופה מסוימת עבד בחווה חקלאית שבהנהלתו והדרכתו.

כשהעיירה החלה להשתקם, חזר אליה במחשבה, ששהייתו בה תהיה זמנית בלבד, עד שמשפחתו תסתדר, ואז יגשים שאיפת חייו ויעלה ארצה. לפי שעה אירגן את הנוער,

---

* ראה תמונתו בעמוד 271.

שברובו הגדול ציוני היה ויודע עברית. באופן כזה היה לאחד ממניחי היסוד ל„החלוץ" בציחנוביץ. אולם, איתרע מזלו ולא זכה להגשמת חלומו. הסיבה לאי־עליתו אוביקטיבית היתה — הפסקת העליה. ופעם, בעמדו על סף העליה, ממש, בעזרת דרכון מזויף — נודע למרכז „החלוץ", שגונב שמץ דבר לשלטונות הפולניים על דרכונים מזוייפים, ולכן שרף אותם המשרד הארצישראלי, ובעלי הדרכונים האלה כונו בשם „הנשרפים".

כאחד ה„נשרפים" האלה, ששערי הארץ ננעלו לפניהם, התמסר אליעזר בכל מרצו והתלהבות: לכל דבר עברי וציוני־חלוצי שבעיירתנו. נאמן לעקרונותיו ללא־פשרות היה, במשך שנים אחדות, החבר היחידי של ה„התאחדות" בציחנוביץ. הוא נשא בעול הספריה העברית. אם כי לא היה בעל השכלה מקיפה וגם לא בעל ידיעות עמוקות בלשון העברית — העריך מאוד את ערך ההשכלה והשפעתה על התפתחות הנוער. הוא דאג לפיתוח הספריה והשתדל לרכוש כל ספר טוב. כמו־כן טיפל בארגון שיעורי־הערב לעברית והיה מנושאי־כליו של המורה משה־דוד הלר, למרות הבדלי ההשקפות שביניהם. ריעות אמת קשרה את השנים, כי מעבר למחיצות האידיאולוגיות, איחד אותם חזון תקומת המולדת ותחית השפה העברית.

בכל נאמנותו ומסירותו לרעיון הציוני־חלוצי התגלה אליעזר בתקופת השפל ל„החלוץ" בציחנוביץ בשנים 1929—30, שהיו שנות הפסקת העליה. טורינסקי לא הושפע מהאווירה המדכאה. שלם באמונתו עמד בפרץ ושמר על נר „החלוץ" בל יכבה. לא התמוטט גם כשגל יאוש ואכזבה הציף את הנוער שבעיירתנו, כבעיירות פולין אחרות.

בשנות יאוש אלו היה אליעזר, בחינת, שומר גחלת „החלוץ". הוא עמד על המשמר. וכה חזק היה בטחונו ב„החלוץ" עד שאמר, אפילו, אם שני חלוצים מצויים בעיירתנו — „החלוץ" הוא עובדה קימת.

שנות בין־המצרים ל„החלוץ" בציחנוביץ חלפו. אחרי מאורעות תרפ"ט חלה תמורה יסודית ברחוב היהודי שבעיירתנו. המתח הציוני עלה. זכה אליעזר לראות פרי בעמלו — סניף „החלוץ" משגשג, מכשיר חלוצים לעליה, בעוד שהוא עצמו לא הגיע לחופי הארץ,

ראובן פטאַשק
(רמת־גן)

ר׳ דב ליס

בנו של ר׳ טוביה ליס („טוביה המלמד״). בילדותו למד ב„חדר״ של ר׳ מנדל חיים־חייקעלס והצטיין באהבתו לתורה. בנערותו התיתם מאמו, ואביו שלחו ל„ישיבת״ לומז׳ה.

ב„ישיבה״ יצאו לו מוניטין כעילוי. אולם, חשדוהו במינות ואמרו עליו, שהוא, מעין, אלישע בן־אבויה, שספרי מינות נושרים מחיקו. ראש־הישיבה גזר עליו נידוי. אולם ראשי קהילת לומז׳ה התנגדו לכך ואף ה„משגיח״ סרב להישמע לגזר־דינו של ראש־הישיבה באמרו, שעילוי זה גדול בתורה יהיה.

פרסומו חרג מגבולות לומז׳ה ונתפשט בהרבה קהילות שבסביבה. הוא נצטרף למפלגת ה„מזרחי״ והלהיב את השומעים בכוח דיבורו המופלג. מדי שנה־בשנה היה מבקר בציחנוביץ והיה נושא מידברותיו בבית־הכנסת. נחרת בזכרוני אחד מביקוריו: „אין שול אַריין! אין שול אַריין״! (לבית הכנסת! לבית הכנסת!) נשמע קולו של פסח, שמש בית־הכנסת ב„ניי־שטאָט״. הוא עבר על פני כל העיירה, פניו כלפי מעלה וקולו מנסר באוויר: „יהודים, לבית־הכנסת״! היה זה ערב של יום חול רגיל ומבלי דעת למה הם נקראים, החלו החנונים לסגור חנויותיהם, בעלי־המלאכה עזבו בחיפזון את סדנאותיהם והופיעו בבגדי־עבודה בבית־הכנסת.

מה קרה? שאל איש את רעהו. אורח בא לעיירה מישיבת לומז׳ה, בן־העיירה. רב דב ליס, בנו של ר׳ טוביה המלמד, בעל כשרונות יוצאים מהכלל, מפורסם בפולין כנואם, דרשן, איש מפלגת „המזרחי״. כך הפליגו היהודים בשבחו של ר׳ דב.

אוירת־חג שוררת בבית־הכנסת. התעוררות רוחנית. הנה הוא עומד על הבימה מופשט מכל גשמיות וכולו בוער באש־קודש. כל העינים נשואות אליו ובולעים כל מלה היוצאת מפיו. שוכחים את הדוחק והצפיפות והמחנק. כולם מאזינים בדחילו ורחימו לדרוש הנפלא על ענינים שהם מכבשונו של עם ישראל. הוא מדבר על שמחת־החיים, על בטחון שבזכותו נבַלה את שונאינו. הוא מביא מימרא מר׳ נחמן מברסלב, שהחדוה היא האור המאיר מחשכת הלילה. מימרא זו מלהיבה את השומעים ומתמוגגים מנחת.

בני העיירה מבקשים מר׳ דב שישתהה קימעה במקום, אך הדרך אצה לו. הוא משמש כמחנך בבית־יתומים בלומז׳ה, שלא על־מנת לקבל פרס — והיתומים מחכים לו. שוב שוקעת העיירה בחולין ומחכים בהתעוררות גדולה לביקור הבא. כך חי לו ר׳ דב עד שעלה על „קידוש השם״ בקדושה וטהרה.

רחל קונופיאטה
(רמת־אביב — תל־אביב)

נחמה קפלן

נחמה קפלן
Nehama Kaplan

עתים משקף היופי החיצוני את היופי הפנימי. כזאת היתה נחמה קפלן. גבוהת־קומה, שיער יפה ומסופר אַלאַ גאַרסון, עיניים פקחות נוצצות בברק מיוחד, שמשכו תשומת־לב העוברים ושבים.

מוצאה מבית־חסידים. בימי מלחמת העולם הרא־שונה שהתה ברוסיה ונסחפה בזרם מהפכת אוקטובר. היא היתה מהלוחמות הפעילות למען שחרור עמי רוסיה משלטון האימים של הצאר. בחזרה הביתה הסתובבה כאורחת נוטה ללון, כי היה בדעתה לחזור מיד למולדת „האמתית", שם זורחת „שמש העמים", אולם הרבה מכשולים נערמו, כנראה, בדרכה חזרה, ולכן נאלצה להשאר, לפי שעה, בציחנוביץ. היא הסתובבה בין אנשי המקום וגם בין הנוער, אבל נראתה משכמה ומעלה גבוהה מכולם. בעינינו היתה דמות נאצלת, בלתי רגילה, הן בחיצוניותה והן ברמת התפתחותה הגבוהה.

מאחר ולא רצתה להסתובב בחלל ריק, חיפשה ידידים ומכרים וכך היא התידדה אתי ובנות־גילי האחרות, אף־על־פי שהיינו הרבה יותר צעירות ממנה. אולם, נחמה התהלכה אתנו כשווה עם שווה, לא נסתה, אפילו, להשתלט עלינו וגם לא להפוך אותנו למאמינות בתורה שהיא האמינה בה. לא דברה אתנו על פוליטיקה, כי אם על ספרות אידיש — הנושא האהוב עליה. היינו שותות בצמא את קריאותיה מכתבי פרץ, וביחוד, את „שלוש מתנות" ו„אם לא למעלה מזה". הערצנוה כדרך שחסידים מעריצים את הרבי שלהם.

אפיזודה אחת ברצוני לספר, המראה על גודל הערצתנו את נחמה. ביום כיפור התאספנו בחדר אחד יחד עם נחמה. היא קראה לפנינו ובין קריאה לקריאה נגסה ואכלה „גנילקעס" (אגסים קטנטנים) המעוררים תיאבון. אף־על־פי שצמנו, לא דנו אותה לכף־חובה, כי ודאי טעמה ונימוקה עמה.

סוף־סוף השיגה מבוקשה וקיבלה היתר יציאה לרוסיה. לוויתיה לתחנת הרכבת. חכיתי עד שהרכבת זזה ממקומה. נחמה היתה שרויה בשמחה יוצאת מהכלל, משל חסיד הנוסע לאדמו״ר שלו. עיניה נוצצו מגיל. היא היתה נרגשת ונסערת, שסוף־סוף זכתה לצאת מ„עמק הבכא״ של העולם הישן ולהגיע לעולם החדש — למולדת „האמיתית״. הרגשתי, שקשה לה לעכל את ההכרה שחלום חייה עומד להתגשם, שהיא הולכת לקראת האושר הגדול, לקראת עולם־הפלאים, לו היא מוכנה להקריב ללא תנאי וללא סיג את כוחותיה הצעירים והרעננים.

אבל, הגורל פסק אחרת. התחילו להגיע לעיירה בשורות איוב: היא לא הגיעה למחוז חפצה, נתפסה ונאסרה בדרך. יתכן, שהיתה אחד מקרבנות־השוא המרובים, שנאשמו בסטיה מהקו, בטרוצקיזם ובהשקפות אנטי־מהפכניות. נחמה התמימה לא תארה לעצמה, כלל, שבעולם שהוא, לדידה, כולו צדק ואהבת־האדם עלול לקרות דבר, הגובל באי־צדק ועוול לפרט. אבל המציאות אחרת היתה, מציאות אַכזרית, והיא רמסה ללא־רחמים את האידיאליסטית הרכה והענוגה, בת החסיד מציחנוביץ. היא נפלה קרבן, מבלי דעת מה פשעה ומה חטאה.

רחל קינופיאטה
(רמת־אביב — תל־אביב)

ד״ר יצחק ברנר*

דמות בולטת בנוף הציחנ־בצאי היה ד״ר ברנר, אחיה של צינה דיזנגוף ז״ל. הוא הגיע אלינו אחרי המהפכה הרוסית, מאקלים תרבותי אחר, מאווירה של מתבוללים. הוא לא התאים, בתחילה, להווי של ציחנוביץ, ולכן לא התיחסו אליו יהודי העיירה באימון. וגם, לאחר שהשתקע אצלנו — דרשו רבים מיה־די המקום בעצת מומחים בורשה. שם נודע להם, שחבל על טרחתם, כי בעיירתם מתגורר רופא ודיאגנוסטיקון מעולה. מאז חל מפנה לטובה ביחס האוכלוסיה היהודית בציחנוביץ לד״ר ברנר, וזכה לכתר „רופא היהודים״. החלה התקרבות הדדית בין הר־פא והציבור. הוא למד שפת־יידיש והשתלב בהווי הכללי.

ד״ר ברנר הפך לידיד־בית של החולה, מה שמכנים כיום „רופא המשפחה״. הוא התיחס לחולה כאל אדם, שיש להאזין בכובד־ראש לסבלו ולמכאוביו. יוקרתו של הרופא עלתה מעלה־מעלה והגיע לדרגת אישיות נערצת. האימון אליו גבר מיום ליום. הכול אהבוהו וכיבדוהו בגלל טוב־לבו. ספרו עליו, כשביקר אצל חולה עני, המעט שלא קיבל שכר־טירחה — היה משאיר מתחת לכר סכום־כסף מסוים.

הוא היה גם רופא־הבית שלנו ויכולתי לעמוד מקרוב על אישיותו המופלאה. כשאחי ז״ל חלה במחלת הטיפוס, הייתי מטרידה את הרופא, אפילו, בחצות הלילה, והוא היה נענה לי ברצון, אף־על־פי שידע, שלא נשקפת שום סכנה לחיי החולה.

ד״ר ברנר היה ענו מאוד. בכך היתה גדולתו של רופא זה — כי רק יחידי־סגולה, העומדים משכמם ומעלה מסוגלים לעניוות שכזו. ד״ר ברנר אהב לעזור לזולת, לא רק כרופא. כשנודע לו, שאני מתעתדת לעלות ארצה, ביקש לציידני במכתב־המלצה לדיזנגוף ז״ל, שיעזור לי להסתדר בארץ. כשסרבתי לקבלו, מסרו לאמי והיא שלחה לי אותו ארצה. אמנם, במכתב לא הסתייעתי, אבל הנני מזכירה פרט זה, כי הוא מורה על טוב־לבו של ד״ר ברנר הבלתי־נשכח.

---

* ראה תמונתו בעמוד 240.

בערטשע שטשיגאַל
(אַמעריקאַ)

ד״ר יצחק ברענער

כ׳געדענק ווען ער איז געקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ. ס׳איז געווען אין יאָר 1919, אָדער 1920. אַ רוסישער האַלב־אַסימילירטער ייד, אָבער אַ טייערער, גוטער און ברייט־האַרציקער מענש. ווען ער פלעגט קומען צו אַ קראַנקן און ס׳איז ניט געווען קיין געלט צו באַצאָלן פאַרן וויזיט — פלעגט ער איבערלאָזן געלט צו קויפן אַ רעצעפּט.

אין אָנפאַנג צוואַנציגער יאָרן בין איך מיט אַ מיידעלע געגאַנגען זאַמלען געלט פאַר ק. ק. ל. ווען מיר זענען געקומען צו ד״ר ברענער, האָט ער אַריינגעשטעקט די האַנט אין קעשענע און וויפל ער האָט געהאַט, האָט ער, ניט ציילנדיק אַריינגעלייגט אין דער ק. ק. ל. פושקע. אויף וויפל כ׳געדענק איז עס געווען אַ היפשע סומע.

די פרומע יידן פונעם שטעטל האָבן אים שטאַרק קריטיקירט, הלמאי ער גייט ניט אין שול אַריין, אַפילו, אין די ימים נוראים. מ׳האָט אויך געזאָגט אַז ער עסט חזיר, און ניט נאָר עסט, נאָר ער האָדעוועט חזירים.

ס׳האָט אַ מאָל פּאַסירט אַזאַ געשיכטע: אַ בכבוד׳יקער ייד, אַ שיינער שטאָט בעל־הבית, וועלכער איז געווען אַ גרויסער קמצן, האָט גערופן דעם גוטן ד״ר ברענער אויף אַ דין־תורה צום רב. ד״ר ברענער האָט געהערט, אַז מ׳רופט אים צום רב — איז ער געגאַנגען. דער פרומער, שיינער ייד איז אַרויס מיט אַ באַשולדיקונגס־רעדע, ס׳טייטש, ווי פּאַסט דאָס אַז אַ יידישער דאָקטאָר זאָל אַזוי פאַרשעמען די יידישע קהילה: ניט ער קומט אין שול צום דאַווענען ראש־השנה און יום־כיפּור, ער עסט און האָדעוועט חזירים און נאָך אַזעלכע „מעשים טובים״, וואָס זענען אַ חרפּה פאַר אַ יידן.

דער רב האָט געפרעגט דעם דאָקטאָר: וואָס האָט איר צו זאָגן אויף דער אָנקלאַגע?

— ר—ר—ר—בי, שרייט ער אויס: ס׳איז אמת אַז כ׳עס חזיר און מיין מויל איז טריפה, אָבער כ׳האָב אַ כשרה יידישע נשמה און אַ ברייט יידיש האַרץ. ער, ר—ר—ר—רבי, עסט ניט קיין חזיר, זיין מויל איז כשר, אָבער זיין האַרץ איז טריפה. ער גיט ניט קיין צדקה, העלפט ניט אַ אָרעמען קראַנקן ייד פונעם שטעטל — ווער איז אַ בעסערער ייד, איך צו ער?... דער רב האָט ניט געהאַט וואָס צו ענטפערן און דער שיינער ייד האָט פאַרלאָזט דעם רב׳ס הויז בבושת־פּנים.

אין דער לאַקאָנישער תשובה האָט זיך אַנטפּלעקט די גאַנצע מאָראַלישע און אויך יידישע הויך פונעם טייערן אומפאַרגעסלעכן ד״ר ברענער.

יצחק שלאַסקי
(תל־אביב)

ציון לנפשות

זנביל ריינוביץ

זנביל ריינוביץ
Zanvil Reinovitz

זנביל ריינוביץ, חברי ושאר־בשרי, היה בן למשפחה עניה. בגיל צעיר נתיתם מאביו, שהיה גדול בתורה, חסיד וירא־שמים. כרוב בני־הנוער, בני־גילו, יצא בגיל בר־מצווה ללמוד בישיבת לומז׳ה, שם הוכיח את עצמו כמתמיד ובעל־כשרונות ניכרים.

באמצע שנות העשרים נפגשתי עמו בורשה. הוא עזב את ישיבת לומז׳ה ובא ללמוד בעיר־הבירה. הדבר היה תמוה בעיני, כי ישיבת לומז׳ה היתה ידועה בעולם הישיבות כמבצר של תורה ולמדנות מופלגת, הרבה יותר מישיבות ורשה.

מה ראה בחור כשרוני זה לעשות כדבר הזה? כעבור זמן־מה פוענחה החידה. התברר, שזנביל החל בלימוד אינטנסיבי של לימודי־חול, כדי להכין את עצמו לקראת בחינת הבגרות, במטרה להגיע ללימודים באוניברסיטה. בפרוטותיו הדלות, שקיבל מאחיותיו התופרות ומנתינת שעורים, שכר מורים, שהיקנו לו את הידיעות בכל המקצועות הדרושים לפי תכנית הגימנסיה הממשלתית. ימים ולילות היה שקוע בלימודיו ועשה חיל בשטח זה. במשך שנה הכין עצמו לבחינות המוקדמות, שעמד בהן בהצלחה רבה, הוא הרבה לקרוא ואף ניסה כוחו לפרסם בכתב מפרי־רוחו.

בתקופה ההיא קמה בורשה תנועת „דת ועבודה״. מחוללה היה סטודנט באוניברסיטת ורשה בשם פנחס וסרמן. זנביל ריינוביץ היה מהראשונים שנצטרפו לתנועה זו. שטח פעולתו היה, בעיקר, רעיוני־רוחני. פעילי התנועה מצאו בו בחור בעל שאר־רוח וכושר הבעה, המסוגל לתרום מפרי מחשבתו למען החדרת רעיון התנועה בקרב הציבור הרחב. צרפוהו למערכת כתב־העת, שהחל להופיע כבטאון התנועה. מאמריו

שפרסם הצטיינו בניתוח רעיוני מעמיק של בעיות הדת, הציונות והסוציאליזם. נפגשתי עמו לעתים קרובות והתפעלתי מעמקות המחשבה וכוח ההתמדה שלו. הוא הירבה לקרוא וללמוד, וכך ספג וקלט בקרבו הרבה ידע בכל ענפי התרבות.

בעקשנות שקטה, שהיא אופינית לטיפוסים מסוגו, עשה דרכו בלימודיו והתקדם לקראת המטרה הנכספת, שהציב לעצמו והיא: תעודת־בגרות. את תכנית הלימודים של שבע מחלקות עשה כאכסטרן במשך שנים ספורות בלבד. אחר־כך עבר לוילנה ונתקבל כתלמיד המחלקה השמינית בגימנסיה הממשלתית. הוא סיים בהצלחה בית־ספר תיכון זה והמשיך בלימודיו באוניברסיטת ווילנה.

ענין משפחתי הכריח אותו להפסיק לימודיו באוניברסיטה לכמה שנים, דבר שציער אותו מאוד. לפני פרוץ מלחמת־העולם השניה, חזר לוילנה, כדי להמשיך בלימודיו באוניברסיטה. הוא התפרנס מהוראה בגימנסיה. לא ארכו ימי שבתו בוילנה, כי פרצה המלחמה והוא ניספה בשואה יחד עם יהודי עיר זו.

אחת ממשפחות ציחנוביץ

אשרטט בקוים כלליים תולדות חיי משפחה אחת בציחנוביץ, שלא התבלטה במשהו מיוחד ויוצא מהכלל, אלא חיה לה חייה בפשטות, צניעות ונאמנות לאידיאלים המקודשים לעמנו מדורי־דורות.

בית הורי אשתי, משפחת ציגאל, עמד בסימטה שקטה, מרוחק ממרכז העיירה ושאונה. ראש המשפחה, ר' טוביה ציגאל, היה יהודי תלמיד־חכם, מתלמידי ה„חפץ־חיים" זצ"ל. איש ענו מטבעו. נפטר שלא בעתו והשאיר אלמנה ושלושה יתומים. בשנים הראשונות לאלמנותה התפרנסה מיגיע כפיה. אחר־כך בא לעזרתה אחיה שבארצות־הברית.

הודות לעזרה זו יכלה האם לחנך את בנותיה בבית־הספר העברי ולתמוך בבנה יחידה שלמד בישיבות שונות. את רוב זמנה הפנוי הקדישה לפעולות סעד לנצרכים.

כאשר ישיבת „בית־יוסף" (המכונה ישיבת נובהרדוק) שמרכזה היה בביאליסטוק החלה לייסד ישיבות קטנות בערים רבות שבפולין, לא פסחה גם על ציחנוביץ. יהודי העיירה, שרובם בני־תורה היו, העמיסו על עצמם את עול הדאגה לישיבה. חמותי נרתמה, אף היא, בעול הזה ועזרה לגייס כספים להחזקת הישיבה. במסירות־נפש אימהית פעלה במשך כל שנות קיום הישיבה ודאגה לבחורים הלומדים שלא יחסור להם מאומה. את שערי־ביתה פתחה לפניהם לרווחה, והם מצאו בו אווירה חמה, הבנה לבעיותיהם ויד תומכת בצר להם.

תקופה ארוכה חיתה משפחה זו את חייה בשקט ומנוחה. במרוצת הזמן נישאו הבנות. אחת בנתה ביתה בגולה והשניה עלתה ארצה עם בעלה. הבן, כרבים אחרים, עמד על סף העליה ועשה מאמצים רבים, כדי לקרב את יום הגאולה.

והנה פרצה המלחמה, שבעקבותיה באה כליה על משפחה זו, כמו על שאר משפחות־ישראל בציחנוביץ. בעלה של הבת הבכירה גויס בין הראשונים ונלקח לחזית. הוא נפל בשבי הסוביטים, נשאר בחיים ונמצא בארץ.

הערש־בער פאַסטערנאַק
(חיפה)

ציעכאַנאָוויעצער טיפּן

ווי אַנדערע שטעט און שטעטלעך האָט אויך אונזער ציעכאַנאָוויעץ פאַרמאָגט „טיפּן" — יידן אינטעליגענטע און יידן פּשוטע, יידן וואָס האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט איבערנאַרמאַלקייט, מקיים געווען דעם „כובש את יצרו" און געווען ווי פּרץ באַצייכנט דאָס מיט אפשר „נאָך העכער", און יידן וואָס האָבן דירעקט אָדער אומדירעקט אַרויסגערופן הומאָר.

זאָלן מיינע שורות זיין אַ מצבה אויף די אַלע, וואָס זייער גרעסטער טייל האָט ניט זוכה געווען ס'זאָל זיי, אַפילו, אַ יורש פאַרבלייבן.

ווי אַ פילם־לענטע גייט מיר דורך אונזער ציעכאַנאָוויעץ פאַר די אויגן. די געסלעך און הייזער, דערוואַקסענע און קינדער, בעלי־מלאכה און מכלומר'שטע „סוחרים". די גרעסערע טייל פון זיי זענען געווען לייזיקגייער און האָבן זיך גרופּירט אין „בערגלעך", צי דאָס איז געווען אין מאַרק, אָדער ביים בריק נעבן וועלוועלע'ס און חיה־שרה'ס „נאָש קראָם", אין בית־המדרש בין מנחה למעריב, אָדער, להבדיל, נעבן לייבל געצל'ס ווו ס'זענען געשטאַנען די אויטאָס.

אין אַ יריד, אָדער אַ מאַרק־טאָג, האָט מען זיך אַליין אָפּגענאַרט, געלאָפן און געמיינט אַז מ'לעבט. דערמאָן איך זיך אין אַ יידן, ווי שמואל־איציע דער שניידער, מיט דער לאַנגער באָרד. אַ פּשוטער ייד געווען, געלעבט פון שער און אייזן, אָבער וויפל האַרץ האָט ער פאַרמאָגט. ווער געדענקט ניט זיין אויפגאַבע פון באַזאָרגן אַ אורח אויף שבת, ניט איבערגעלאָזט קיין איין פרעמדן אָרימאַן אין בית־המדרש ער זאָל ניט האָבן ווו צו עסן שבת.

אָט שטייט מיר פאַר די אויגן מאָטל סאָקאָלאָוסקי (דער סמאָרשטשאָוער). דער טעכנישער פאַרוואַלטער פון „לינת הצדק", וועגן וועלכן די שכנים האָבן דערציילט אַז, אַפילו, אין שלאָף רופט ער: ס'פעלן באַנקעס, ליוואַרטיוועס, פּיאַווקעס, ווייל זיינע אַלע געדאַנקען זענען געווען פאַרנומען ווי צו פאַרגרעסערן די אינסטיטוציע.

ווער געדענקט ניט אַלטער הערשקעס, דער שטענדיקער קעגנער פון פאַרטייען און צושפּליטערטקייט, און זיין אייביקע שוואַכקייט צו „הילפס־קאָמיטעטן", אָנהויבנדיק מיט צענדליקער יאָרן צוריק פון בית־יתומים קאָמיטעט, פרויען־קאָמיטעט, קיך פאַר אָרימע קינדער א. אַ. וו.

זיין געגנערשאַפט צו פּאַרטייען האָט אַלטער אויסגעדרוקט אין אַ ליד „מסכת ביצה", וואָס איז געדרוקט געוואָרן אינעם ניו־יאָרקער זשורנאַל „פֿאָלקס שריפֿט". דאָס ליד איז אַ משל אויף די פּאַרטייען וואָס קריגן זיך אויף אַ „ביצה שלא נולדה". זאָל קודם כל דאָס איי, דאָס הייסט, די יידישע מדינה געגרינדעט ווערן, און דערנאָך וועלן זיך די פּאַרטייען אַרומרייסן און אַמפּערן זיך.

עס דאַרף אַ הון ערשט
ביי אונז לייגן אַן איי —
נו, קערט זיך אַ וועלט,
אַז אָך און אַז וויי!
די קינדער מיינע
מיט היציקע קעפּ,
זיי קריגן אַרום זיך —
עס האַלט שיער ביי קלעפּ!

* * *

הייסט איינער דאָס איי
אין לאָקשן פֿאַרקנעטן;
דער צווייטער הייסט מאַכן
אַ פֿיינקוכן, אַ פֿעטן.
דער דריטער וויל עס האָבן,
אויף ציבעלע מיט שמאַלץ;
דער פֿערטער וויל גיכער
אַ גאָגל־מאָגל פֿאַרן האַלז...

* * *

איך טענה: „וואָס מאַכט איר,
קינדער, אַזאַ געשריי?
וואַרט כאָטש ביז די הון
וועט לייגן דאָס איי!
זאָל זי פֿריער בשלום
דאָס איי געווינען;

אוּן זאָל עס דערוויײַל
ניט ווערן אויסגעריגען —
ווען מיר שוין דעמאָלט
צום רב ניט גיין,
אוּן אַלץ וועט זיך ענדיקן
אי גוט, אי שיין".

אין דער קליינער „ביי־שטאָט", ווער געדענקט ניט דאָס קולטורעלע ווינקל ביי אייזיק ישלח, די אָפּטיילונג פ‏ּון אונזער צייטונגס־פיליע, די „גמילות חסדים" קאַסע, וואָס ער האָט מיט אייגענער איניציאַטיוו אָן מיטהילף פון נאָך איינוווינער, געגרינדעט און ניט איין מאָל געראַטעוועט אַ יידן פון אַ שווערער לאַגע ? און טאַקע ביי אים האָט מען געקענט געפונען משה האָלצמאַנען, דער וואָס פלעגט קענען, אַפילו, אין אַ מאַרק־טאָג, נישט קוקנדיק אויף דער ווייב'ס געשרייען און פראָטעסטן — לויפן אין מאַרק פּאַקן אַ פּאָרל, וואָס זאָל גיין מאַכן אַ „הרקה" פון קרן־קימת פושקעס, ווייל ס'איז שוין נאָכן ערשטן.

און פון דער צווייטער זייט, יענע יידן וואָס האָבן שטענדיק אַריינגעבראַכט אין די פאַרצאָרנטע טעג אַ ביסל הומאָר, און ניט ווילנדיק האָט מען געמוזט לאַכן.

אָט צ‏ּום ביישפּיל, דער שטענדיקער אָפּטימיסט שמואל'קע מען זאָל זאַן, כ'מיין ירחמיאל'ס איידעם דער קאָלעקטאָר. ניט קיין גרויסער גביר, אָבער שטענדיק פול מיט לעבן און ביי יעדן שמועס האָט ער געהאַט זיין ספּעציעלע מעשה און מ'האָט געמוזט לאַכן. ער האָט, פשוט, געצוווּנגען מיט זיינע ווערטער, ווייל זיין טעאָריע איז געווען „מ'זאָל נאָר זאַן געזונט", דאָס הייסט, אָפּטימיסטיש.

אַ ענלעכער טיפּ איז געווען ברוך פליגל, וואָס פלעגט אויסשניידן מעשה'לעך פון אַפריקאַנישע יידישע צייטונגען, וואָס ער פלעגט באַקומען פון אַפריקאַ און אויפקלעבן אין בית־המדרש אויפן „לוח המודעות". ער איז געווען אַ שטענדיקער אַפּיקורס, און... ניט פאַרפעלט קיין מנחה ומעריב ; גערעדט קעגן די „כלי־קודש" און שטענדיק געגאַנגען הערן וואָס זאָגט דער רב...

אָט דערמאָן איך זיך אין וואָלפקען דעם „האָלץ־סוחר", וואָס פלעגט פאַרטאָג אויסדונגען אַ פוהרל האָלץ און עס אַוועקפירן צו באַשטעלטע בעלי־בתים. זיין שטענדיקע טעאָריע איז געווען, אַז די וועלט איז פאַרקערט. „שוין אַ לענגערע צייט ווי מיין ווייב שילט מיט ניט". וואָלפקע פלעגט דאָס פאַרענטפערן מיט זיין טעאָריע אַז די וועלט האָט זיך איבערגעדרייט. ווען ער האָט געזען אַ יונג פּאָרל שפּאַצירן, און לויט זיין מיינונג שטימט דאָס ניט לויטן יחוס, האָט וואָלפקע אויך די דערשיינונג דערקלערט לויט זיין טעאָריע.

ס׳געדענקט זיך מיר אַ שכנ׳טע פייגל קיגאלעס. האָבן שכנים געוווּסט אַז פייגל באַנוצט זיך מיטן וואָרט „קיין עין־הרע״. האָבן לצים דערציילט, אַז זי האָט געזאָגט צו אַ שכנ׳טע: „איר הערט? מיין קינד איז קיין עין־הרע אַראָפּגעפאַלן פון טיש און זיך קיין עין־הרע צוהאַקט דאָס קעפּעלע״...

* * *

אין אַ געוויסן פאַר פסח האָט זיך געוואָנדן דער פּרעזעס פון דער קהילה בן־ציון נאַבאָזשני צו מיין פאָטער, היות ס׳איז דאָ אַ בכבוד׳יקע פאַמיליע און מ׳ווייסט אַז זי האָט ניט אויף פסח — ווי קען מען איר געבן אַ קליינע הילף.

מיין פאָטער האָט גענומען 20 זלאָטעס, אָנגעשריבן אַ פּאָסט־טשעק לויט יענער משפחה׳ס אַדרעס, אָפּגעשטעמפּלט אויף דער פּאָסט און מיין פאָטער האָט געבראַכט דאָס געלט.

לכתחילה, האָט דער ראש־המשפחה ניט געוואָלט נעמען דאָס געלט, אָבער ס׳איז דאָך געלונגען מיין פאָטער אים איבערצייגן אַז ער האָט גענומען דאָס געלט. מיין פאָטער האָט מיט צופרידנהייט באַריכטעט נאַבאָזשנען וועגן דעם. אָבער, ווי דערשטוינט זענען מיר געוואָרן, ווען ערב פסח איז יענער ייד געקומען צו אונז אין שטוב, אַוועקגעלייגט די 20 זלאָטעס און געזאָגט: אָדער שיקט דאָס געלט צוריק, אָדער גיט דאָס אין דער קהילה אויף מעות־חיטים. מיר קומט ניט קיין שום געלט...

* * *

אַ טאָג נאָך פסח, יאָר 1937, בין איך אַוועק דינען אין פּוילישן מיליטער. בערך, אַ וואָך שפּעטער, איז געקומען פּלוצלינג מיין מוטער צו מיר און ביים טויער האָט זי מיר דערציילט, אַז זי איז געקומען מיט 300 דאָלאַר, אפשר וועט געלונגען מיר צו באַפרייען.

וויסנדיק אַז מיר האָבן אַזאַ סומע געלט ניט פאַרמאָגט, האָב איך געפרעגט דער מוטער ווו האָט זי גענומען דאָס געלט. האָט זי מיר דערציילט, אַז באַלד צומאָרגנס נאָך מיין אַוועקפאָרן איז אַריינגעקומען מאַטעס לאָקיץ (פליאק) צו אונז אין שטוב, געבראַכט 300 דאָלאַר און געזאָגט: פאָרט און זייט מצליח צו באַפרייען אייער הערש־בער׳לען, און נאָכהער וועט איר שוין אויסצאָלן דאָס געלט...

* * *

דאָס האָט דערציילט דער מורשה פון קרן־הקימת, לייב מאַלאָווסקי. צווישן די גרויסע „סוחרים״ אין ציעכאַנאָוויעץ איז געווען אַ קרעמער׳ל חיים ריינאָוויטש, זעליג קירטשיקלס אַ איידעם. זיין געשעפט איז באַשטאַנען פון אַ פּאָר בעזימער מיט שטעקנס

ביים אַריינגאַנג, אַ פושקע מיט לאַנדרין צוקערקעס, אַ ביסל ענגליש געווירץ, אַ פעסעלע הערינג א. אַ. וו.

אין אַ געוויסן טאָג זענען דורכגעגאַנגען קינדער זאַמלען אויף קרן־קימת און אַריינגעטראָפן אויך צו דעם סוחר. הערנדיק וועגן וואָס די קינדער זענען געקומען צו אים — האָט ער אַרויסגענומען 10 גראָשן און זיי געגעבן.

אין אָוונט איז ער געקומען צו מאַלאַווסקין אין שטוב און געבראַכט נאָך 5 גראָשן און געזאָגט: צופעליק האָב איך היינט געלייזט אַ ביסל פאַר מיין סחורה און כ׳פאַרשטיי אַז 10 גראָשן איז ווייניק. האָב איך גענומען נאָך 5 גראָשן און געבראַכט. ס׳איז דאָך פאַר ארץ־ישראל...

* * *

אין יאָר 1937, ווען די „אָזשעם פּאָליטיק" אין פּוילן האָט זיך פאַרשפּרייט און קראָמען, וועלכע האָבן געהערט די פּוילישע באַפעלקערונג ניט צו קויפן ביי יידן נאָר ביי „ריינע קריסטן" — זענען געוואַקסן ווי שוואָמען נאָך אַ רעגן, האָט באַשלאָסן באַכאַזשעווסקי, דער אייגנטימער פון דער בוכהאַנדלונג, פאַרקויפן פּוילישע צייטונגען. פאַר אונז, אַלס איינציקע צייטונגס־פאַרקויפער, איז דאָס געווען אַ גרויסער מאַטער־יעלער קלאַפּ. מיין פאָטער איז געווען פאַרזאָרגט. אין אַ געוויסן טאָג האָט ער זיך געטראָפן מיט וועלוול קאַגאַן (קיווקע).

דערהערנדיק וועגן וואָס ס׳האַנדלט זיך דאָ, האָט וועלוול געזאָגט: יאָסל, ניט געזאָרגט! באַכאַזשעווסקי וועט קיין צייטונגען ניט פאַרקויפן! און דאַן האָט פּאַסירט, אַז פונקט זונטיק, ווען די צייטונגען האָבן געדאַרפט אָנקומען פאַר אים אין דער פרי צום פאַרקויפן די פּויערים, וועלכע זענען געקומען פון די דערפער אין קלויסטער — זענען זיי „צופעליק" ניט אָנגעקומען... וועלוול, וועלכער איז געווען דער דירעקטאָר פון דער אויטאָבוסן־ליניע, האָט שוין געזאָרגט פאַר דעם, ניט קוקנדיק דאַרויף, וואָס מיט דעם האָט ער ריזיקירט מיט זיין פּרנסה. דאָס האָט דערפירט דאַצו, אַז באַכאַזשעווסקי האָט שוין מער קיין צייטונגען ניט געבראַכט.

פּעשקע (פּעסיע) קאַפּלאַן
(אַמעריקע)

22 טאָג אין חודש חשון

כ׳האָב איצט אָנגעצונדן אַ יאָרצייט־ליכט — אָבער ניט פאַר איין מענש, נאָר פאַר מיין גאַנץ שטעטל ציעכאַנאָוויעץ.

22 טעג אין חודש חשון איז דער יאָרצייט נאָכן שטעטל. אין יענעם טאָג זענען כמעט אַלע יידן אומגעקומען דורך היטלערן, דעם גרעסטן מערדער פון אַלע צייטן זינט ס׳שטייט די וועלט. און אַזוי ווי דאָס ליכט ברענט — קומט מיר דאָס גאַנצע שטעטל פאַר די אויגן — ווי כ׳האָב עס געקענט מיט עטלעכע און דרייסיק יאָר צוריק.

כ׳געדענק דיך שיינעס, קליינעס שטעטל מיינס, ווו כ׳בין געבוירן געוואָרן; כ׳געדענק די פאַרשידענע מינים מענשן — די פרומע לייט, די עלטערע, וואָס פלעגן גיין דריי מאָל אַ טאָג אין שול אַריין און טייל מאָל אין מיטן טאָג לערנען אַ ביסל, אויב זיי האָבן געהאַט צייט.

כ׳געדענק די יינגערע, פרייע, וואָס פלעגן גיין אין וואַלד אַריין מיט די „טרייפענע" ביכלעך און זיך טרעפן מיט נאָך אַזעלכע ווי זיי און לייענען צוזאַמען און ניט זיין צופרידן פונעם רוסישן צאַר, מיט זיין אָרדענונג, און זיי פלעגן חלומ׳ען אַז זיי וועלן נאָך דערלעבן די צייט ווען די אָרדענונג וועט זיין בעסער אָן דעם צאַר און די מענשן, וואָס זענען ניט געווען אַזוי אויפגעקלערט פלעגן לאַכן פון זיי און זאָגן אַז זיי זענען משוגע — ווי קען דען זיין אַ לאַנד אָן אַ הערשער?

כ׳געדענק די אָרעמקייט פון אַ גאַנצער וואָך פון דער באַפעלקערונג, און די פריילעכקייט ווען ס׳פלעגט קומען פרייטיק צונאַכטס, ווען יעדער האָט געמאַכט שבת אויף זיין שטייגער: ביי וועמען אויפן טיש ס׳איז געווען פלייש, פיש און רויטער ווייַן אין אַ שיינער קאַראַפינקע און נאָך ג׳טע זאַכן דאַצו, און ביי וועמען ס׳איז געווען אַ שטיקל הערינג מיט עסיג און אַ ציבעלע צורעכט געמאַכט, ס׳זאָל אויסקוקן שבת׳דיק. און אויפן פלאַץ פון רויטן וויין איז געווען חלה צו מאַכן קידוש איבער איר. די פאַ־מיליע האָט געדאַרפט האָבן אַ גוטן אינזשיניער, כדי די חלה זאָל זיין גענוג פאַר דער גאַנצער פאַמיליע. אָבער שבת, פריילעכקייט — איז געווען ביי אַלע.

ס׳איז קיין גלייכהייט ניט געווען, אַפילו, אין שול, ווייל די רייכע, די דאָזאָרעס, זענען דאָך אין שול אויך געשטאַנען ביי דער מזרח־וואַנט, אָבער די וואָס זענען געשטאַנען

אָדער געזעסן נעבן דער טיר, זענען אויך געווען פריילעך אויף זייער שבת׳דיקן שטייגער. אַזוי פלעגן שוסטער, שניידער און אַנדערע אַרבעטער וויסן אַז היינט איז זייער רוה־טאָג.

די יוגנט פלעגט זיך אַ ביסל דורכשפּאַצירן דורך די גאַס, וואָס מ׳האָט גערופן די „וואָליע״, אין וואַלד אַריין, און דאָרט איז דאָך געווייס געווען פריילעך אויפן האַרצן. פאַרגעסן אַלע וואָכעדיקע צרות אונטערן פרייען הימל, פלעגן זיי האָבן אַ פאַרזאַמלונג אויסצוגעפּונען וואָס ס׳טוט זיך ביי די אַרבעטער, ביז וויפל אַ זייגער זיי אַרבעטן יעדן טאָג. ס׳פלעגט פרעגן אַ שניידער־ייִנגל ביי אַ צווייטן, און אויב ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז איין מייסטער לאָזט ניט אַוועקלייגן זיין געזעלן די אַרבעט אין דער צייט, אַזוי ווי ס׳איז געוואָרן אָפּגעמאַכט, האָט מען באַלד באַקלערט וואָס מיט דעם מייסטער צו טאָן — אָדער דערקלערן אַ שטרייק אויף עטלעכע טעג, אָדער, אפשר, דעם צווייטן שבת ניט לאָזן לייענען אין שול די תּורה, ביז דער באַלעבאָס וועט נאָכגעבן. און די ציעכאַנאָוויעצער אַרבעטער פלעגן אויספירן. פאַרדעם פלעגט מען רופן אונזער יוגנט „רעוואָלוציאָנערן״, אָדער „חברה׳ניקעס״. אָבער אַלע מאָל זיינען זיי אַרויס די זיגער.

כ׳געדענק אַזוי גוט ווי מיר, קליינוואַרג, פלעגן פאַרברענגען זומערדיקע טעג ביי דעם וואַסער אויפן בלאָן אָדער גאַוועניק, ווו מיר פלעגן זיך באָדן און ווי שיין און ווייס דער זאַמד איז געווען און ווי שיין ס׳זענען געווען די וואַסער־ליליעס, ווען מיר פלעגן זיך שיפן אויף קליינע שיפלעך און ווי מיר פלעגן לויפן אין וואַלד קלייבן יאַגעדעס, מורא האָבנדיק אַז ס׳זאָל אונז ניט טרעפן דער שומר פון פריץ, וואָס דער וואַלד איז געווען זיינער. און ווינטער־צייט, ווי מיר פלעגן זיך גליטשן אויף דעם פאַרפרוירענעם טייך און עטלעכע קינדער צוזאַמען פלעגן אויסהאַקן אַ שטיק אייז און שעפּן וואַסער. און דער שניי ביינאַכט, ווען די קינדער פלעגן פון חדר גיין אַהיים, מיט די לאַמטערנעס אין די הענט און איינע די אַנדערע מיט שניי וואַרפן און טאַקע זיך אַ ביסל אַדורכלויפן איבער אַ פּאָר בערגלעך שניי. ס׳איז, אַפילו, געווען אַ מורא, אָבער מ׳האָט עס געטאָן.

די שכנים זענען עפּעס געווען אַזוי אינטים, איינגעוואָרצלט איינער אין אַנדערן אַזוי ווי איין גרויסע משפחה, וואָס אַלע אין איינעמס פרייד און, חלילה, אין איינעמס נויט. איז אַ פרוי צו קינד געגאַנגען, זענען שכנים געלאָפן ברענגען אונזער ספּעצ־יאַליסטין, דבורה, דאָס איז געווען די קינדער־דאָקטאָרן. דאָס קינד איז געבוירן געוואָרן, האָט מען עס געהאָלפן באָדן, געבאַקן לעקאָך צום ברית, אָדער צום בן־זכר; איז דאָס געווען אַ מיידל — האָט מען געבאַקן קיכל צום מזל־טוב. דאָס קליינוואַרג האָט געהאָלפן אויסוויגן דאָס וויגעלע, געכאַפּט די צוקערקעס און געהאָלפן כאַפּן די הון אַריינצוזעצן אין וויגעלע.

האָט דאָס קינד געמאָזלט האָבן די שכנים צוגעהאָלפן דער מאַמען איינצוגעבן דעם רעצעפּט. כ׳געדענק, אַפילו, ווי אַ מאַמע פון אַ זייגנדיק קינד פלעגט דאַרפן פאָרן אין אַ צווייטער שטאָט אויף אַ יריד צו פאַרדינען עטלעכע גילדן און ס׳איז געווען

אַ שכנ׳טע, וואָס האָט אויך געהאַט אַ זויגנדיק קינד, פלעגט איבערן טאָג וואָס יענע מאַמע איז אַוועקגעפאָרן, זויגן ביידע קינדער, אבי דאָס קינד זאָל ניט זיין הונגעריק.

און איז, חלילה, געשען עפּעס טרויעריגס זענען שכנים אַלע מאָל געווען אויף אַרויסצוהעלפן. אויב ביי אַ שכן אין הויז איז עמיצער געשטאָרבן, פלעגן די מענער גיין דאָרט אין שטוב דאַווענען, מ׳פלעגט קומען מנחם־אָבל זיין און מיטגעפילט איינער דעם צווייטנס אומגליק. און אַז ס׳איז געקומען אַ חתונה — איז דאָס געווען אַלעמענס שמחה; מ׳האָט דאָך חתונה געמאַכט אַ קינד, וואָס אַלע האָבן עס געזען געבאָרן ווערן און זיך אויסהאָדעווען.

אַזוי האָט געלעבט מיין שטעטל און נאָך טויזנטער אַזעלכע שטעטלעך. און אַז כ׳קוק ווי דאָס יאָרצייט־ליכט ברענט און כ׳זע ווי פון אַלעם איז געבליבן ניט מער ווי איין גרויסער בית־עולם און פון אונזערע ליבע און טייערע איז, כמעט, קיינער ניט געבליבן, ניטאָ קיין שטעטל, ניטאָ מער אונזערע מענטשן — שטיקן מיר די טרערן און ס׳זענען ניטאָ מער קיין ווערטער צום ריידן אין צו באַקלאָגן דאָס אַלץ.

יצחק בלום
(אַמעריקאַ)

ביים ליידיקן וויגל...

(צום אָנדענק פון מיין שטעטל ציעכאַנאָוויעץ)

כ'האָב אַ מצבה געשטעלט מיין שטעטל,
איידער ס'אומגליק איז געשען;
צו שלאָפן אויפן היימישן בעטל,
איז באַשערט מיר נאָך געווען.

* * *

כ'האָב באַזוכט די גאַסן, געסלעך,
אַרומגעבלאָנדזשעט טעג אַליין;
אַלץ וועט בלייבן אומפאַרגעסלעך,
אין זכרון, אין געביין.

* * *

כ'וועל אין האַרצן שטיל עס וויגן,
וואונדיק־טיף און וואונדיק־רויט,
ווי ס'וויגט אַ מאַמע ס'ליידיק וויגל,
כאָטש איר קינד איז לאַנג שוין טויט...

(פונעם בוך „אַ שטעטעלע אין פוילן")

בשלוט הסובייטים
1939-1941

בערל לעוו
(פתח־תקוה)

ציעכאנאוויעץ אונטער דער סאוויעטישער מאכט

דעם ערשטן סעפטעמבער 1939, זיבן אַ זייגער אין דער פרי, זענען געפלויגן 2 דייטשע אַעראָפּלאַנען, ממש, איבער די דעכער. די גויים זענען אַרויסגעלאָפן פון די הייזער און געשריגן: „טו נאַשי״! (ס׳זענען אונזערע!). אָבער, פלוצים האָט זיך דערהערט אַ שרעקלעכער אויפרייס: ס׳איז אַראָפּגעפאַלן אַ באָמבע נעבן דער מיהל פון אברהם זאַביעלא.

קיינער פון אונז האָט ניט באַגריפן וואָס איז געשען, ווייל מיר האָבן נאָך ניט געוווּסט, אַז ס׳הערשט אַ קריג צווישן דייטשלאַנד און פוילן. מיט גרויס שפּאַנונג האָבן מיר געוואַרט אויף די ידיעות פונעם ראַדיאָ. צוועלף אַ זייגער בייטאָג האָט דער ראַדיאָ געמאָלדן, אַז דייטשלאַנד האָט דערקלערט קריג פוילן.

מ׳האָט גלייך גענומען מאָביליזירן די רעזערוויסטן. כ׳געדענק, אַז ווען די פוילישע סאָלדאַטן זענען געזעסן אין די אויטאָס, האָבן זיי פּראָקלאַמירט מיט גרויס זיכערהייט: מיר וועלן באַזיגן די דייטשן און, אַפילו, קיין איין קנעפּל וועלן מיר ניט לאָזן אָפּשניידן פון אונזערע מונדירן. אָבער, ס׳איז געווען אַ טרויריק־טראַגישער ביטחון: נאָך איידער זיי האָבן באַוויזן אָנקומען אין זייערע קאַזאַרמעס — האָבן זיי די דייטשן באָמבאַרדירט, און דאָס פוילישע מיליטער האָט געליטן אַ שרעקלעכע מפלה.

אין שטעטל האָט זיך געשפּירט אַ גרויסער הונגער. מ׳האָט פאַרמאַכט אַלע געשעפטן. די בעקער האָבן אויפגעהערט צו באַקן ברויט, און ס׳איז ניט געווען מיט וואָס צו שטילן דעם הונגער. די איינציקע שפּייז איז געווען גע׳פּגר׳טע־פאַרפוילטע פיש. פון וואַנען האָט זיך פלוצים גענומען אַזאַ שפע פון פיש? די דייטשן האָבן באָמבאַרדירט שטחים ביים בוג, זענען גרויסע מענגעס פיש אַרויס אויפן ברעג. די גויים פלעגן ברענגען פולע קוישן מיט אַזעלכע פיש, און פון דעם האָבן מיר זיך דערנערט.

די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אַראָפּלאָזן נעבן ציעכאַנאָוויעץ צנחנים (פאַראַשוטיסטן) אין ציווילע מלבושים. די פוילישע רעגירונג האָט פאַראָרדנט, אַז מ׳זאָל יעדן אומבאַקאַנטן מענטשן איבערגעבן דער פּאָליציי. אַזוי אַרום איז די טורמע אויף דער מאַלצער גאַס אָנגעפילט געוואָרן מיט די דייטשע פאַראַשוטיסטן.

דער ראַדיאָ האָט געהאַלטן אין איין מודיע זיין, אַז דער דייטש גייט פאָרויס און ער דערנענטערט זיך צו ציעכאַנאָוויעץ. פיל יידישע איינוווינער האָבן פאַרלאָזט

דאָס שטעטל. די ערשטע זענען געווען די מיטגלידער פונעם אויטאָ־קאָאָפּעראַטיוו, וואָס האָט צירקולירט קיין טשיזשעוו, ברייענסק, סעמיאַטיטש און ביעלסק־פּאָדליאַסק. אַזוי אַרום זענען אַוועק וועלוול קאַגאַן, אברהם גאַווראַניעץ, יצחק קולאַסקי, חונע קוראָפּאַטווע און זיסקע ניימאַן מיט זייערע פאַמיליעס. מיט זיי זענען מיטגעפאָרן יודעל עלקעס, אייזיק און אַברהם גראָדזינסקי, ישעיה (שייקע) און חוה זלאַטאַלאַוו, מענדל און דוד סלאָוואַטשיק און זייער קוזין לייבל. זיי האָבן מיטגענומען שפּייז און פאַרפאָרן ביז ניעסוויעזש.

אַזוי האָט זיך געצויגן די טרויעריקע לאַגע ביז דאָנערשטיק דעם 8.9.1939. בייטאָג האָבן מיר דערהערט, אַז די דייטשן האָבן פאַרנומען זאַמבראָוו און דערנעענטערן זיך צו טשיזשעוו. פאַרנאַכט האָבן מיר דערזען אַ שיין פון פּראָזשעקטאָרן: דער דייטש האָט זיך געפונען דריי קילאָמעטער פון ציעכאַנאָוויעץ. דאָס זענען געווען פּראָזשעקטאָרן פון די דייטשע טאַנקען. ס׳איז געפאַלן אויף אונז אַ שרעקלעכע אימה. אינסטינקטיוו האָבן מיר אויסגעבראָכן מיט אַ יאָמערלעכן געוויין און געשריען: וויי איז אונז — די דייטשן זענען שוין דאָ!

באַלד זענען אַלע גאַסן ליידיק געוואָרן פון מענטשן. מ׳איז זיך צעלאָפן באַהאַלטן זיך אין די הייזער. דאָס שטעטל האָט געקראָגן אַ אויסזען פון אַ בית־הקברות. מיט קלאַפּנדע הערצער האָבן מיר זיך צוגעהערט צו דער שרעקלעכער אַטאַקע פון די דייטשע טאַנקן.

צו מאָרגנס האָבן מיר דערזען אַ גוואַלדיק־גרויסע דייטשע אַרמיי באַוואָפנט מיט גרייזאַמע מלחמה־כלים. באַלד האָבן זיי באַוויזן זייער „כוח״. זיי האָבן געבראָכן די טירן פון די יידישע געשעפטן און געראַבירט וואָס נאָר זיי האָבן געקענט.

אַ גרופּע זעלנער איז אַריין אין די בתי־מדרשים, אָנגעפילט אַ פּאָר לאַסט־אויטאָ־מאָבילן מיט יידן און זיי געפירט אויף „ניי־שטאָט״, צום זאַקרעָנט. ס׳האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז ווען די דייטשן זענען אַריין פון טשיזשעוו, איז געשען אַ צוזאַמענשטויס צווישן זיי מיט די פּאָליאַקן וואָס זענען אַנגעקומען פון דאַניר, אין וועלכן ס׳איז געפאַלן דער גרעסטער טייל פון דער פּוילישער אַרמיי.

די יידן זענען געצוואונגען געווען אַוועקצופירן די הרוגים מיט די דערשאָסענע פערד און באַגראָבן נעבן מאַראַשעווסקיס פּאַלאַץ.

דאָס דייטשע מיליטער האָט מאַרשירט אויף בריסק־ליטאָווסק. אַ גרויסער טייל פונעם געווער וואָס זיי האָבן געראַבירט אין טשעכאָסלאָוואַקיע איז דורכגעגאַנגען דורך ציעכאַנאָוויעץ. דורכפאָרנדיק אויף די טשעכישע טאַנקען, האָבן דערווייל „עד לחשבון״ די דייטשן גענומען זיך לוסטיק מאַכן אויפן חשבון פון די יידן. אָט איז אַראָפּגעשפּרונגען אַ דייטש פון אַ טאַנק און איז צוגעלאָפן מיט אַ שער אין האַנט צו גרשון יאַך דער בעקער,

האָט אים אָפּגעשוירן די באָרד און איבערגעלאָזט נאָר צוויי שפּיצן. אַלע דייטשע טאַנקיסטן האָבן געלאַכט אין שטאַרק הנאה געהאַט.

דערווייל איז געשלאָסן געוואָרן דער הסכם צווישן רוסלאַנד און דייטשלאַנד. דער בוג האָט געדינט אַלס גרענעץ.

לויטן אָפּמאַך האָט ציעכאַנאָוויעץ געדאַרפט געהערן צו דער סאָוויעטישער זאָנע. די דייטשן האָבן פאַרלאָזט דאָס שטעטל און ס׳איז ניט געבליבן, אַפילו, קיין סימן פון מיליטער. אין דער צווישנצייט איז קיין געלט ניט געווען גילטיק — ניט קיין רוסישעס, ניט קיין פּוילישעס און ניט קיין דייטשס. די דייטשן האָבן איבערגעלאָזט אַ ציווילע פאַר־וואַלטונג, וואָס האָט זיך געפונען אינעם הויז פונעם דענטיסט לעווין. איר אויפגאַבע איז געווען איבערצוגעבן די אַדמיניסטראַטיווע ענינים דער סאָוויעטישער מאַכט, וואָס האָט געדאַרפט יעדן טאָג אָנקומען.

דריי טעג איז געבליבן ציעכאַנאָוויעץ אָן קיין שום רעגירונג. כדי צו שיצן די באַפעלקערונג קעגן כל מיני באַנדיטן, האָבן די דייטשע באַאַמטע גערופן עטלעכע פאַר־שטייער פון דער באַפעלקערונג און פאַראָרדנט, אַז יעדע גאַס זאָל באַשטימען אַ גרופּע שומרים, צו היטן די איינוווינער קעגן רויב און מאָרד אָנפאַלן.

אויפן צווייטן טאָג, נאָכן פאַרלאָזן פון די דייטשן דאָס שטעטל — האָבן זיך באַוויזן אין דער עפנטלעכקייט די היגע יידישע קאָמוניסטן, וואָס זענען געווען אַרעסטירט אין וואַרשע. ס׳זענען צוריקגעקומען משה׳לע עלקעס, יצחק־אריה לין און קריסטאל. ביי זיי איז געווען „ליהודים״, אַ גרויסער יום־טוב. זיי האָבן אויפגעשטעלט אַ טריאומף־טויער, וואָס האָט זיך געצויגן פון אַלטער לובאַוויצערס הויז ביז ליפּא רובינשטיין, ד. ה. אין ווינקל פון מאלצער און קאָוואַלסקי גאַסן. אָט דעם פאַראַדנעם טויער האָבן זיי באַפּוצט מיט ריזיקע טראַנספּאַרענטן, וואָס האָבן געלויטעט: „זאָל לעבן די סאָוויעטישע מאַכט״! און „ברוך הבא״!

„הושענא רבה״, יאָר 1939, זענען אַריין די סאָוויעטן קיין ציעכאַנאָוויעץ. ס׳איז געווען אַ רחמנות צו קוקן אויף די מידע זעלנער מיט זייערע פערד — הויט און ביינער. דאָס איז געווען ווייס־ר״סיש מיליטער. די זעלנער זענען געווען אָרעם געקליידעט, שמוציקע און הונגעריקע. זיי זענען אַריין מיט אַ גרויסן אָרקעסטער „נאַשפּיץ״, זיך אַוועקגעזעצט אין מיטן מאַרק און געשפּילט פאַרשידענע רוסישע מאַרשן. די באַציונג צו דער באַפעל־קערונג איז געווען זייער העפלעך. זיי האָבן געקויפט אַלץ פאַר פּולעס געלט.

נאָך אַ געוויסער צייט האָבן די סאָוויעטן פאַראָרדנט צו עפנען די געשעפטן, נאָר די בעלי־בתים האָבן זיך געטוישט. דאָס מאַנופאַקטור־געשעפט פון ליפּא רובינשטיין האָבן פאַרוואַלטעט יעלטשע באנדע און חיים בוטשקעוויטש. זיי האָבן געמאַכט דעם אויספאַרקויף. די געשעפטן פין לייבעלע בלום און חיים גאנשאק האָט מען פאַרוואַנדלט

אין אַ קאָאָפּעראַטיוו. דאָס ביכער־געשעפט פון מאניק באַכאַזשעווסקי (אַ פּאָליאַק) האָט מען פאַרוואַנדלט אין אַ מאַנופאַקטור געשעפט.

כדי צו באַקומען שפּייז און פאַרשידענע סחורות, האָט מען געדאַרפט שטיין לאַנג אין תור. מ׳איז אויפגעשטאַנען אין די קליינע שעה׳ן פון דער נאַכט און זיך געשטעלט אין דער ריי, כדי צו זיין פון די ערשטע.

אַזוי איז מען געשטאַנען עטלעכע שעה, אין קעלטן און אין ווינטן, ביז מ׳האָט זוכה געווען עפּעס צו קריגן.

די לאַגע פון די אַרבעטער האָט זיך פאַרבעסערט. די סאָוויעטן האָבן פאַראָרדנט, אַז אַלע שוסטערס, שניידערס און סטאָלאַרעס זאָלן שאַפן אַ קאָאָפּעראַטיוו. יעדער מייסטער האָט געדאַרפט צושטעלן אַ מאַשין אין קאָאָפּעראַטיוו. ווער ס׳האָט ניט געקענט צושטעלן קיין מאַשין, איז ניט אויפגענומען געוואָרן אין קאָאָפּעראַטיוו. אַזוי ווי כ׳האָב ניט געהאַט קיין מאַשין, האָב איך מיר אַרומגעדרייט ליידיק. ענדלעך בין איך געוואָרן אַ נאַכט־וועכטער. כ׳האָב געהיט בהמות וואָס זענען אויפגעקויפט געוואָרן פאַר דער סאָוויעטישער מאַכט. ביינאַכט האָב איך געהיט און בייטאָג — דער בוכהאַלטער יצחק (איצל) שאַפּיראָ און זיין זון יעקב.

אין שטעטל האָבן זיך דאַן געפונען אַ סך פּליטים פון דער גאַנצער סביבה. ס׳האָבן זיך אויך אומגעקערט ציעכאַנאָוויעצער פרויען, וואָס האָבן חתונה געהאַט מיט מענער פון דער געגנט. די סאָוויעטן האָבן אויפגעהאַנגען גרויסע פּלאַקאַטן, וואָס האָבן געמעלדעט, אַז די וואָס ווילן זיך אומקערן צו זייערע הייזער, זאָלן זיך מעלדן צו דעם צוועק. הגם די מקומות זענען געווען אונטער דער דייטשער מאַכט, האָבן זיך פיל פאַרשריבן, ווייל זיי האָבן געהערט, אַז די דייטשן טוען ניט קיין שלעכטס די יידן, מ׳קען מיט זיי האַנדלען און מ׳פאַרדינט ביי זיי ניט שלעכט.

אין אַ געוויסער נאַכט, אַרום צוויי אַ זייגער, האָב איך דערהערט אַ גערויש פון וועגענער. כ׳בין אַרויס אין גאַס און דערזען, אַז מ׳פירט גאַנצע משפחות פון יידן צו דער באַן־סטאַציע. דאָס זענען געווען די משפחות וואָס האָבן זיך פאַרשריבן זיך צוריקקערן צום דייטש. מ׳האָט זיי פאַרשיקט צו די „ווייסע בערן" (קיין סיביר).

אָבער, ס׳איז געווען לטובה. אַ דאַנק דעם זענען זיי לעבן געבליבן. צווישן זיי האָבן זיך אויך געפונען ציעכאַנאָוויעצער מענער און פרויען, ווי דבורה פּרץ, שרה סעמיאַטיצקי, די משפחה פון לייבוש גאָטליב און די משפחה קלאָדע. זיי פלעגן שרייבן, אַז ס׳גייט זיי גאַנץ „גוט" אין סיביר, נאָר ס׳פעלט זיי זיידעל דער בעקער („זיי האָבן קיין ברויט"), ליפּא רובינשטיין („זיי האָבן קיין מלבושים") און איסר סלאָוואַטשיק („זיי האָבן קיין פלייש").

אין יאָר 1940 האָבן די סאָוויעטן אָנגעהויבן מאָביליזירן צום מיליטער יידישע, ווי אויך קריסטלעכע יונגעלייט. ראש השנה פון דעם יאָר איז אַוועק איין גרופּע, אין וועלכער ס׳האָבן זיך, צווישן אַנדערע, געפונען מאָטעל דמאַך און יאָסקע איינבינדער.

די צווייטע גרופּע איז אַוועק יום־כּיפּור. ס׳האָבן זיך אין איר געפונען סאָקאָלאָווסקי און דוד קוקס (ישעיה דעם סקיריצערס אייניקל).

די דריטע גרופּע איז אַוועק אום הושענא רבה, אין וועלכער ס׳האָבן זיך געפונען צווישן אַנדערע עזריאל לעוו, שמחה קלאפּאטאָווסקי, ישראל גזשיבאַק, יעקב קאָזע און דער שרייבער פון די שורות.

כ׳האָב פאַרלאָזט דאָס שטעטל און דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז כ׳וועל דאָס מער ניט זען. צו אונזער גרויסן ווייטאָק איז די שוואַרצע נבואה מקויים געוואָרן פיל־פיל מער, פיל־פיל שרעקלעכער וואָס אונזער דמיון האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלן.

אלתר פיורה
(כפר ויתקין)

„המשיח" האדום נכנס לעיירתנו...

הבא לכתוב תולדות השמדת יהודי־ציחנוביץ, עליו להבחין בין הגרמנים שלפני מלחמת גרמניה־רוסיה לבין אלה שלאחר מלחמת־שואה זו.

הגרמנים נכנסו לעיירתנו עם תבוסת פולין. בתקופה ההיא טרם קבלו הנאצים פקודה לרצוח ולהשמיד יהודים. במשך השבועיים ששלטו בציחנוביץ, עד חתימת הסכם ריבנטרופ־מולוטוב — לא פגעו, כמעט, ביהודים, פרט להתעללויות „שגרתיות".

והמעשה שנעשה במשפחת אטקס יוכיח. משפחה זו התגוררה בקרן שני רחובות. בנסיגתם השאירו הפולנים במקום זה רכב צבאי. בהגיע היחידות הקדמיות של הצבא הנאצי לקרן רחובות אלה, סברו שהפולנים נטשו את הרכב והם עצמם התחבאו בבתים הסמוכים. נכנסו לבית־אטקס, הוציאו כל בני־המשפחה, ערכו חיפוש מדוקדק בחפשם אנשי־צבא. משלא גילו דבר, הוביל משמר מזוין את בני־המשפחה לארמון מרישבסקי שבתוך היער. בהיותם בדרך, יצא פולני מאחת הסימטאות וביקש לחצות את הרחוב. המשמר צעק: האַלט! ותוך כדי קריאה ירו בו והרגוהו במקום.

משפחת אטקס בטוחה היתה שגורל דומה לזה צפוי גם לה. אולם, בהגיעה ליער, קידם פניה המפקד הנאצי בצריחות. „יהודים ארורים! שאו רגליכם ורוצו מהר הביתה"! זהו, בעצם, המקרה ה י ח י ד י שהביאו יהודים היערה והשאירום בחיים.

הגרמנים נכנסו אצלנו במוצאי־שבת. שכבנו כולנו על הרצפות, כי פחדנו להרים את ראשינו מאימת היריות הרבות שפילחו את האויר. גרנו בשוק וכשפתחנו ביום ראשון בבוקר את דלת המאפיה, ראינו שהשוק הומה מרוב צבא גרמני על כלי־המשחית הנוראים שלו.

ביום השני לבואם התפשטה השמועה, שהגרמנים מתכוונים לחפש נשק בבתי־היהודים. הפולנים, משתפי־הפעולה, הלשינו על היהודים. נכנסה לביתנו קבוצה גדולה של גרמנים, אחד מהם הוציא מכיסו תער ממורט והצמידו לצווארי, כמתכוין לשחוט אותי; אולם, יצאתי כדי שריטה קלה בלבד. כל בני־המשפחה פרצו בבכי, כי למראה הדם בטוחים היו שהגרמני חתך גרוני. הרוצחים הגרמניים ומלוויהם הפולניים שדדו מביתנו כל מה שיכלו לשוד, חלקו ביניהם את השלל והסתלקו.

כעבור שבועיים נודע בעיירה, שהגרמנים עומדים לעזוב אותנו, כי עשו הסכם עם הסוביטים, שלפיו עליהם לסגת מעֵבר לבוג. היה זה כיומיים לפני יום־הכיפורים.

היהודים פחדו להתאסף בבתי־הכנסת לתפילת „כל נדרי" והתפללו בבתים פרטיים. התפילות השתלבו יפה במצב־הרוח העגום. מי שלא שמע מעריב ליל יום־כיפור ההוא, את ה„יעלה תחנוננו" — לא שמע מימיו תפילה מחרידה.

חזרנו מהתפילה שנערכה בבית השכן ושכבנו לישון על הרצפה. בחוץ הורגשה תנועה בלתי רגילה של הצבא הגרמני, שלא ידענו פשרה. יהודים יראי־שמים, שהשליכו יהבם על אבינו שבשמים, פרשו תנועה זו לטובה.

בחצות ליל־כיפור שמענו דפיקות חזקות בדלת. פרצנו כולנו בבכי מר, כי בטוחים היינו שבאים להוציאנו להורג. הגרמנים שבחוץ צרחו בקולי־קולות: יודע, פתח את הדלת! ירדתי מהקומה השנייה ופתחתי את הדלת. ראיתי לפני קבוצת גרמנים בגיל־עמידה, שעשו עלי רושם של אנשים מתונים. הם אמרו לי, שברצונם ללון הלילה בביתנו. הוקל ללבי. סידרתי אותם על הרצפה, וכשפניתי ללכת ציוו עלי להעירם משנתם בשלוש לפנות בוקר.

נשארתי לידם, וכשכולם נרדמו, קם אחד מהם מעל הרצפה, שהיה כנראה, ממוצא יהודי, התקרב אלי ולחש לי בחשאי: „אל תפחד, הבוקר אנו עוזבים את העיירה. צר לי מאוד, שהשבתנו את חגכם ולא יכולתם להתפלל כפי שאתם רגילים. בעוד יומיים יכנס לציחנוביץ הצבא האדום".

סבור הייתי שהוא חומד לצון, אבל, בדיוק, בשלוש לפנות בוקר עמד הצבא הגרמני על רגליו וכלי־המלחמה שלו זזו מעבר לנהר בוג. היהודים לא האמינו למראה עיניהם. בטוחים היו שימות־המשיח הגיעו. ואמנם, ערב סוכות נכנס לעיירתנו „המשיח", בדמות הצבא האדום...

שמואל (מוניה) יבקובסקי
(חיפה)

בשבי־הסוביטים ובריחתי מציחנוביץ

מלחמת גרמניה־פולין באה עלינו כרעם ביום בהיר. בציחנוביץ, כמו במדינה כולה, לא ידעו שהמלחמה פרצה. עם דמדומי־שחרית של האחד בספטמבר 1939 הופיעו בשמי עיירתנו 3 אוירונים, שהמטירו אש ממכונות־יריה והטילו פצצה שהתפוצצה ליד טחנת־הקמח שלנו וקדחה בור רחב ועמוק. כל אנשי העיירה פרצו, נבוכים ונפחדים, להסתכל במחזה הנורא הזה. בשעות הבוקר המאוחרות הידיע הרדיו על הכרזת המלחמה.

יהודי־העיירה, לרבות התושבים הפולניים, קיבלו את הידיעה על פרוץ המלחמה באופטימיות רבה שגבלה בהתלהבות. בטוחים היו, שפולין בסיוען של אנגליה וצרפת, תשמיד את גרמניה הנאצית. אולם, האכזבה לא אחרה לבוא: כעבור 8 ימים בלבד הובסו הכוחות המזוינים של פולין, ובתאריך 8.9.1939 נכנסו הגרמנים לציחנוביץ.

ממשלת פולין הכריזה מיד על גיוס כללי. אנוכי, צבי פסטרנק ועוד צעירים חייבי גיוס, עזבנו את העיירה ונסענו להתייצב ליחידותינו. בדי עמל רב הגעתי ליחידתי, שחנתה בסלונים ומשם — לקרב המר והנואש עם הנאצים, שהתלקח בסביבות העיר מלאַבה. במקום זה החזיקו הפולנים מעמד שלושה ימים בלבד, כי לא היה בידינו לא נשק כבד ולא אוירונים.

נסוגונו והועברנו לפולין המזרחית. בגלילות הסְפָר ריכזו הפולנים צבא רב, כי הם קיוו שבעזרת הנתונים הטופוגרפיים — ביצות ויערות עד — יוכלו להחזיק מעמד עד שהמערב יפתח בהתקפת־נגד.

בסביבות קוברין נתקלנו ביחידות סוביטיות. נלחמנו בהן וידנו היתה על העליונה. השבויים שנפלו לידינו ספרו לנו, שבהתאם לחוזה שנעשה בין ריבנטרופ ומולוטוב, סופחה פולין המזרחית לרוסיה הסוביטית.

בשלהי חודש ספטמבר הפציצו הסוביטים את אזור קוברין, ובעזרת טאַנקים כיתרו את כל היחידות הפולניות שחנו בסביבה ולקחון בשבי. בו במקום, ביערות, מיינו את אנשי־הצבא הפולניים — טוראים לחוד וקצינים לחוד.

אותי, כסרג׳נט בצבא הפולני, הובילו יחד עם שאר בעלי־הדרגה לבריסק. צופפו אותנו בבניני־הממשלה מעשרה עד 20 איש לחדר, והבטיחו לנו שבעוד יום־יומיים יורשה כל אחד מאתנו לחזור למקום מגוריו.

הסוביטים הפקידו על הבנינים משמר מזוין, ששמר עלינו יומם ולילה. משעברו

ימים ויותר וההבטחה לא קוימה — החלו לכרסם אותנו דאגות קשות ומרות. מפי פולני אחד שנזדמן באקראי למקום נודע לנו, שאת כל בעלי־-הדרגה מגלים לסיביר, והמבין יבין...

תכננו בריחה מהמקום. עקבתי אחר המשמר וראיתי שבין הקפה להקפה מסביב לחומות, נוצר, מעין חלל ריק וזוהי שעת־כושר להימלט. שזרנו חבלים ממגבות וחגורות, וירדנו בעד החלון. מיד נמלטתי לעברו השני של הכביש.

הסתובבתי בסימטאות בריסק ולא ידעתי מאין יבוא עזרי. מדי־הצבא היו לי כמדקרות־חרב, כי הם הלא הכריזו על זהותי. למזלי, פגשתי בחור יהודי אחד, שהכרתיו בעת שפקדתי על גשר־מעבר בין קוברין לפינסק. הוא כבדני בבגדי־אזרח והביאני לביתו. כעבור ימים אחדים עשיתי את דרכי הביתה, מקצתה ברגל ומקצתה בעגלות־איכרים, כי אמצעי־תחבורה אחרים לא היו אז בנמצא.

בבואי לציחנוביץ כבר שלטו בה הסוביטים. ראיתי בחורים יהודיים משוטטים ברחובות ורובים בידיהם. היתה זו המיליציה ה„אדומה". בין היתר פגשתי את וולוול פלח, שלמה זאביעלא ואחדים ממשפחת „טונדה". מהפולנים, רק מעטים בלבד שיתפו פעולה עם המשטר החדש. נכנסתי לשכונות הפולנים לראות ולשמוע, כיצד קיבלו התושבים הלא־יהודיים את הצבא הסוביטי. רובם הגדול אדישים היו ולא לקחו חבל בהנהלת עניני־העיירה. בחשאי חיוו דעתם, שקרוב היום בו יגורשו הסוביטים בכוח מציחנוביץ ואז יעשו שפטים בכל משתפי־הפעולה, ללא הבדל מוצא ולאום.

מלים אלו צלצלו באזני כ„זכור את יום המוות", כי חששתי ש„שטר" זה יוגש לגוביינא. סיפרתי לכמה מחברי מה ששמעתי וסחתי לפניהם דאגות לבי. אמרתי להם, שהאדמה בוערת תחת רגלינו ועלינו להימלט בעוד מועד. לצערי לא הצלחתי לשכנעם. אחדים אמרו: סגר עלינו האויב. העיירה סגורה ומסוגרת ע"י צבאות הסוביטים החונים בפנים, וצבאות־הנאצים הצרים עליה מבחוץ ומתנכלים להמיתנו. אחרים אמרו: היטלר היה בציחנוביץ שבועיים, ואילו נשאר בה, חלילה, זמן ממושך היה דן אותנו למוות. בא סטלין והחליף את עונש־המוות במאסר־עולם. ב„חכמית" כאלו הישלו את עצמם היהודים ולא נתנו דעתם על השואה האיומה הממשמשת ובאה.

גליתי לאמי שבדעתי להימלט מהעיירה. היא התנגדה לכך, בנמקה, שבמלחמת עולם הראשונה ברחו רבים מיהודי־העיירה לרוסיה, מפחד צבא וילהלם, ועם שוך הקרבות חזרו אליה בעירום ובחוסר־כול, בעוד שהנשארים במקום הסתדרו יפה. השיבותי לה: צדקת בדבריך, אבל שכחת פרט „קטן": אז טרם היה היטלר...

ההחלטה הסופית לברוח מהעיירה גמלה בלבי למחרת היום, כשראיתי את וולוול פלח מוליך למשטרה פולני אחד, ממשפחת וויטקובסקי, על שהעליב את סטאלין, ואחריו הולכת כל משפחתו וממררת בבכי. הרבה פולנים עמדו והסתכלו במחזה הזה. אחד מבני־המשפחה, ידיד־אבי, נגש אלי ונשבע, כשתינתן לו הרשות הוא יפרע מהיהודים.

לא היה צל של ספק בלבי, כי בבוא המועד יקיים הפולני את דבריו. חשתי לחיים קמינקובסקי ולאריה קשטן (בנו של „ירוחם המלמד") וקיבלנו החלטת בזק לצאת לוילנא, שנמצאה אז תחת שלטון ליטא הנייטראלית.

ברגע האחרון התחרט אריה באמרו, שקשות עליו טרדות הדרך, ולקחנו במקומו את יוסל לויפר. הגענו שלשתנו לוילנא. ראינו, שרבים מהנוער הציוני באו לכאן במטרה לעלות ארצה. רשמתי את שמי ושם חנה אטקס (אשתי, כיום) בועדת הפליטים מטעם הג׳וינט וחזרתי לציחנוביץ כדי לקחתה עמי.

בהגיעי הביתה, קראתי למוטל הלר, ישי טוכמן ועוד כמה מידידי, ספרתי להם את האמת על וילנא והשתדלתי בכל כוחי לשכנעם, כי זוהי הדרך האחת והיחידה שיש עמה סיכויים להימלט מציפרני המוות. ישי טוכמן ושושנה ירמוס שוכנעו מדברי והגענו יחד לוילנא.

סידרו לנו ויזות מזויפות לטורקיה. שהינו שם חדשים מספר, ובשנת 1941 הגענו ארצה. ישי טוכמן, שלא קיבל, משום־מה, היתר יציאה מטעם השלטונות, נשאר בוילנא ולא זכה להצטרף אלינו.

שושנה אבנר (יארמוס)
(תל־אביב)

העליה ארצה תחת שלטון הסוביטים

כניסת הצבא האדום לציחנוביץ הנחיתה מהלומת־מות על חלומותיו וכיסופיו לציון של הנוער החלוצי. בעיירתנו כמעט ולא היו נער או נערה, שלא חשבו וחלמו על עליה ארצה — בכל האופנים והדרכים, ופתאום נותק הקשר עם הארץ. נפרש עלינו מסך־ברזל. היינו סגורים ומסוגרים וכל מאוויי הגא־לה שלנו נכלאו.

אולם, הרצון לעלות ארצה כה חזק היה, עד שאחדים מבני־הנוער, ואף אני בתוכם, החליטו לעבור לאזור הגרמני, כי הוגד להם שבגרמניה ישנם סיכויים לעליה ארצה. היה בדעתי לנסוע לסוקולוב שבאיז'ר הגרמני, שם התגוררה בת־דודתי שרה סמיאטיצקי. שני לילות נאבקתי עם עצמי עד שחדלתי מרעיון הרה־סכנות זה.

אם מבחינה יהודית־לאומית נסתם הגולל על חזוננו, הרי מבחינת הקיום הפיסי קבלו היהודים את הסוביטים במאור־פנים. בטוחים היינו, שהצבא האדום נשלח אלינו ע״י ההשגחה, כדי להצילנו מידי הנאצים.

הכרת־תודה זו חוללה תמורה מהפכנית בהלך־הרוחות. רבים מיהודי העיירה החלו להתכחש לעברם והכריזו שהם ממוצא פרוליטרי, חלכאים בני חלכאים, ועד כדי־כך הרחיקו לכת, שהצהירו כי שמורה להם הזכות של ותק מהפכני.

הסוביטים נצלו התלהבות זו והפעילו כל שופרות־התעמולה שבידיהם. וכדי לזרז תהליך „שריפת נשמה וג־ף קים״ הציגו תחת כיפת השמים סרטים על ה„גן־עדן״ הסוביטי, על שווי־זכויות האשה ועל חרות האדם במשטר החדש.

תחילה באונס ואחר־כך ברצון נקלטו הדברים בלבבות, ומחיאות הכפיים בסיום ההצגה היו סוערות לעילא ולעילא. רצון־החיים הכתיב ליהודים את ההכרה, שקיומם האישי, פשוטו כמשמעו, מותנה מהשתלבותם במשטר החדש ובקבלת עול מלכות הסוביטים עליהם. ולכן נסחפו בזרם הסוביטיזציה במהירות מסחררת.

היהודים ס־נורו גם מהשתפרות המצב הכלכלי. המסחר והחליפין גדלו ושגשגו, ורבים עשו חיל. קירבת עיירתנו לגבול שימשה אתגר לכל מיני מבריחים. גל־הפליטים, שהציף את העיירה, אף הוא הביא עמו סחורות יקרות־ערך, שהוכנסו למעגל החליפין. הכול היו אחוזים בבולמוס של תיווך ושגשוג כלכלי.

הסוביטים התקדמו בצעדי־ענק בכל שטחי־החיים. הם פלשו גם לתחום החיים הפנימיים של היהודים. חדירה זו התבטאה בכך, שכמעט בכל בית שיכנו קצין, מפקד

או רופא. אצלנו התגורר „קפיטן־דוקטור". הלה, על־אף התכחשותו ליהדות בהתחלה, הודה בעל כרחו, כי יהודי הוא. הרופא הזה התענין בי והציע לי לנסוע למינסק, להשתלם בקורס לתעמולה. הוא מצא, שאני ראויה להיות מורה ותועמלנית; אולם, דבריו נפלו על אוזן אטומה. השיבותי לו, שלפני המלחמה הייתי ב„החלוץ־הצעיר", והחינוך שקיבלתי שם שריין אותי בפני חדירת כל אידיאולוגיה אחרת. אילו הקדמתם לבוא טרם ש„התולעת" הציונית חדרה ללבי — יתכן והייתי מקבלת הצעתך בהתלהבות.

בראותו, שהנני „אגוז" קשה לפיצוח, לקח לו לעזרה את חברו פרידמן — אף הוא יהודי. הלה פתח בהתנפלות גסה על היהודים ועל ארץ־ישראל. „אם לפני אלפיים שנה, אמר, גרו בפלשתינה „יהודים מזוקנים" וכי זוהי ראיה שהארץ הזאת שלכם היא?" בשטף דיבורו השתדל להוכיח, שהציונות תמיט עלינו שואה איומה. אף הוא היה מחובשי בית־המדרש והמית את עצמו באהלה של תורה. הוא בקי גם בספרות היהודית ויודע פרק בשלום־עליכם. אולם, לאחר שברקיע האנושות זרחה „שמש העמים", חל שינוי־ערכין והוויות דאביי ורבא איבדו ערכן בעיניו.

רבות היו השיחות מסוג זה, ופעם, לאחר „שטיפת מוח" כזו, שהעמדתי פנים כי אני מאזינה לה בכובד־ראש עד שנדמה היה לו ששוכנעתי, התעוררתי, כאילו, מהיפנוזה ושאלתי, לתומתי, שאלה שלא מן־הענין: „האם זה באמת נכון, שאף־פעם לא אוכל לעזוב את רוסיה ולהגיע לארץ, שלאורה חונכתי מקטנותי ואליה נשואות עיני בתפילה?"

זוכרת אני, ששאלה זו הקפיצה אותו ממקומו, כאילו, הכישו נחש. אחרי כמה רגעי דומיה, נגע בידי ואמר: „לשקר אין ברצוני ולגלות את האמת אין ביכולתי, כי הדבר עלול להכאיב לך. דעתי היא, שבן־אדם השואף למשהו, עליו להתגבר על כל המכשולים ולהלחם עד הסוף". שוב לחץ ידי ובחיפזון עזב את החדר. הרגשתי לחיצת יד יהודית חמה.

יומיים לא דיבר אלי. הוא לא נטר לי איבה, כי אם, להיפך, במו ידיו שלח דרך מוסקבה את מכתבי, שהיה מיועד לעדנה זילברברג בארץ. את המכתב פתחתי, כמובן, ב„לסוביטים מזמור". שבחתי את המשטר החדש, שהוא כליל הצדק והיושר, אבל בלשון „סגי נהור" ביקשתיה למסור ל„ישראליק", שאני אוהבת אותו בכל לבי ואף פעם לא אשכחהו. הקצין סבור היה, לתומו, שישראליק הוא אהובי, לכן נזדרז לשלוח את המכתב, ואמנם הוא הגיע לתעודתו.

השלטונות הסוביטיים הודיעו, כי כל מי שיש בו ניצוץ של אמן; כל ששר פעם במקהלה, או השתייך לחוג דרמטי — על כולם להתכנס באולם אטקס, כדי להעמיד כשרונותיהם לטובת הציבור. ההודעה הסתימה בהתראה חמורה, שהמשתמטים ממלוי חובה זו אחת דינם כחבלנים, אויבי־המשטר, ויענשו בכל־חומר־הדין.

כל יוצאי תנועות הנוער — „בית"ר", „פרייהייט", „החלוץ־הצעיר", „החלוץ" —

התכנסו באולם אטקס. התארגנו מקהלה ולהקת־מחול, שמתפקידן היה לבדר את הצבא וגם את האוכלוסיה האזרחית.

באחת מהצגות הלהקה שמעתי דבר, שתחילה לא האמנתי למשמע אזני. וזה הדבר: אצל שמואל אטקס (בעל האולם) התגורר פליט, קרוב משפחה, שנמלט מקוסוב. פעם, לאחר הופעתי בריקוד צועני, יצאתי מאחורי הקלעים. שמעתי שמישהו אומר בקול שלו ובטוח כהאי לישנא: „בעוד חודש ימים אהיה בתל־אביב". מלים אלו עצרו, ממש, נשימתי. היתכן, שאלתי את עצמי, כי בימים קודרים ועגומים אלה, כשהכל סגור ומסוגר ואבדה כל תקוה לראות את הארץ — בא אחד פלוני־אלמוני וקובע, אפילו, תאריך מדויק לעליתו?

האלמוני הפליט את המשפט ומיד הסתלק מהמקום.

התחלתי לחקור בדבר, מי הוא הבעל־בטחון הגדול הזה, וכשנודעה לי זהותו, נלחמתי קשות עם עצמי הללכת אצלו, כי בימים ההם נהגנו יחס של זלזול בפליט. אולם, לא אדע מדוע, קול פנימי לחש לי, מי יודע, אולי פליט זה הוא אחד פלאי, שליח של־מעלה, שבא לבשר בשורת־הגאולה?

שנתי נדדה, לא מצאתי מנוח ולבסוף החלטתי לגשת אליו ולברר פשר דבריו התמוהים. מסתבר שהפליט חיכה לבואי. כששאלתיו, מי גילה לו את הרז שבעוד חודש ימים יהיה בתל־אביב, הסתכל בי ולאחר הסוס־מה סיפר לי, שקימת תסיסה גדולה בקרב הנוער החלוצי. התארגנה מחתרת, השולחת שליחים ומתארגנות קבוצות, שמטרתן לעלות ארצה בכל הדרכים, ותהיינה הסכנות הכרוכות בכך אשר תהיינה. הוא גופו מקיים קשר עם מקשר אחד, שהבריח את הגבול והגיע לוילנה, כדי לברר אפשרויות העליה.

בימים ההם השתייכה וילנה לליטא, שהיתה, עדיין, ניטרלית ושעריה היו פתוחים לעולם החיצ׳ן. בוילנה פעלו שליחי תנועות הנוער החלוציות והציוניות, וכל שהצליח להגיעה אליה, היה, בחינת, מי שרואה את הארץ מנגד.

הפליט אמר לי, כי במידה ואצליח לאסוף קבוצה ניכרת, תקל עלינו המשימה הנועזה של חציית־הגבול, כי יעמידו לרשותנו מדריך בקי ומנוסה. נפגשתי עם יוסקה וינר ואליעזר צ׳פלה והתחלנו לעבד תכנית יציאה מהעיירה. העבודה נעשתה בחשאי, בתנאי מחתרת חמורים, כי אז החל כבר להתארגן הקומסול היהודי, ולא ידענו מי לנו ומי לצרנו.

נפגשנו פעמים אחדות עם הפליט בחורשה על־יד בית־הספר הפולני החדש ב„אַלט־שטאָט". היינו מודאגים מאוד מכך, שהמקשר אינו מגלה סימני־חיים. מאחר והזמן פעל לרעתנו, כי מיום ליום הוחמר הפיקוח על הגבול, החלטנו לא להתמהמה ולצאת לדרך.

החלטה גורלית זו היתה כמוסה בלבי ועד הרגע האחרון לא גיליתיה, אפילו, לאבי ז"ל (אמי ז"ל כבר לא היתה בחיים). בגשתי אליו לבקש ממנו ברכת־הדרך, דיבר על לבי, כי המעשה המסוכן הזה שבדעתי לעשות, הוא למעלה מכוחותי ומי יודע אם אוכל

לעמוד בו. הוא הצביע על מצבם העלוב של הפליטים שהתגוררו בביתנו והדגיש שחיי כפליטה יהיו קשים מנשוא. אולם, בראותו שהחלטתי נחושה ושום דבר לא יזיזני ממנה — אמר: בתי, יהי אלוהים עמך והוסיף, שלו היה צעיר היה גם הוא מצטרף אלי.

צוויתי על שמירת סודיות חמורה כזו, שאפילו מאחיותי הנשואות יענטע ושיינדל לא נפרדתי. היחידי שידע על־כך, וגם עזר לי, היה יוסל סלובצ׳יק. נדברתי עם הפליט להיפגש על־יד בית רופא־השינים לוין, שם חכתה לנו עגלה שעמדה להסיענו לבריינסק. בליל דצמבר אפל וקר של שנת 1939 עזבתי את העיירה והחלטתי נחושה שאין דרך חזרה ועלי להגיע למטרתי, ויהי מה.

בעשר בלילה, כשחלפתי על פני הגשר הישן של וינר, שקראו לו „יאַנקל גאנערס בריק״, עצרני איש המשטרה היהודית, יעקב יגר, ושאלני, למה אני משוטטת לבדי בשעה מאוחרת בלילה? השיבותי לו, שאחותי הנשואה שיינדל חלתה ואני הולכת לסעוד מיטת חליה. הוא קיבל תשובתי כפשוטה והניחני להמשיך בדרכי.

עלינו על העגלה והגענו לבריינסק. משם המשכנו לביעלסק והגענו, לאחר טלטולים מרובים, לביאליסטוק. העיר היתה מלאה פליטים, שמצבם היה בכי רע. לעיני נגלתה המציאות האפורה בכל מערומיה, כפי שחזה אבי ז״ל. תחנת־הרכבת המתה מרוב אנשים שנעקרו ממקומותיהם. אומללים אלה התגוללו על הרצפה הקרה והמזוהמת ימים ולילות בציפיה לרכבת שתסיעם לעומקה של רוסיה. (ברכבת ללידו פגשתי בהרשל פרברוביץ משטוטשין עם כמה חברים שגם פניהם לוילנה).

מביאליסטוק הגענו ללידו. היתה זו שעת־ערב ובאין מי שיאסוף אותנו לנו בבית־כנסת. בבוקר יצאנו לקשור קשרים ולקבל אינפורמציה, כיצד להתקדם, כדי שלא ליפול בידי משמר־הגבול. באנו בדברים עם שליח „החלוץ״, שמטעמי בטחון היה מחופש כאיש זקן. הוא אמר לנו, שעלינו לחכות כמה ימים עד שיגיע תורנו, כי זרם האנשים המבקש להבריח את הגבול גדול מאוד.

סרבנו להתמהמה ופנינו למבריח פרטי, כי המצב בגבול החמיר מרגע לרגע. היו זמנים, שתמורת 20 רובל חצו את הגבול ללא קושי מיוחד, אולם מיום ליום נערמו קשיים רבים, כי גם הסוביטים וגם הליטאים הגבירו את הפיקוח. למזלנו הרע יצאנו לדרך באותו לילה בו ניתן צו מטעם השלטונות, האוסר להתקרב, אפילו, לכפרים הסמוכים לגבול, ללא רשיון מיוחד.

בהגיענו לכפר זשירמוני עצר אותנו משמר־הגבול והחזירנו ללידו. לא הועילו בקשותינו ותחנונינו, שאנו פליטי חרב הנאצים ורצוננו היחיד הוא להתגורר בכפר, בו ניתן להשיג מיצרכי־מזון ובזול. חזרנו לבית־המבריח מאוכזבים קמעה, כי לא ידענו למי לפנות ומאין יבוא עזרנו. נקלענו לעולם זר של מקשרים ומבריחים, שתמורת בצע כסף מוכנים היו לעשות הכל. הרעיון לחזור הביתה לא עלה, אפילו, על דל שפתי.

עודני עצובה ומדוכאה, הופתעתי הפתעה גדולה. רצה הגורל וגם אני נקלעתי

לאותו המבריח, שמוניה יבקובסקי עמד אתו בקשרים. מוניה, כמוהו כמוני, הוחזר אף הוא באותו לילה ע״י משמר־הגבול.

פגישה זו עודדה מצב רוחי, כי שמחתי לראות את בני־עיירתנו מוניה יבקיבסקי, חנה אטקס וישי טוכמן. ביקשתים שיקחוני אתם. הם קבלוני ברצון, אם כי קבוצה גדולה הקשתה על הברחת הגבול.

באנו שוב בדברים עם מבריח והחלה פרשת נדודים חדשה, רבת תלאות ויסורים. הקור היה עז מאוד והדרכים משובשות במכשולים שונים. נאלצנו לעבור שטחים גדולים ברגל, כשהשכמיה העיקה מאוד על הגב.

באחד הלילות, כשתעינו ביער עבות, אבדו הפליט וישי טוכמן. אסור היה לנו ללכת בצוותא, כי ביער שוטטו שומרי הגבולות על מגלשים. ישי טוכמן הגיע אחרינו לוילנה, כשרגליו קפואות. הוא קיבל טיפול רפואי מתאים והבריא. אולם, הפליט שבזכותו יצאתי לדרך, עקבותיו נעלמו ועד היום לא ידוע לי מה עלה בגורלו.

פעמים מספר קרובים היינו לגבול, אך תפסונו והחזירונו. זוכרת אני ליל השנה החדשה, שנת 1940. עם רדת החשיכה יצאנו לדרך. היה זה ליל קר מאוד. נסענו בעגלה ובלב כל אחד מאתנו התפילה, מי יתן והלילה נצליח לחצות את הגבול. כשמחוגי־השעון הראו על שעת־חצות, עצר הגוי את סוסו וברכנו בברכת שנה טובה. ואף אנו איחלנו איש לרעהו, שמחר נזכה להגיע לוילנה הנכספת.

אחרי הליכה של לילה שלם הגענו, עם בוקר, למקום ישוב של בתי־איכרים בודדים. המבריח לחש לנו, שנמתין לו דקות מספר, כי עליו לבקר אצל אחיו, המתגורר באחד הבתים, כדי לקבל אצלו ידיעות אם אפשר להתחמק מעיניהם הבולשות של חיילי המשמר. חכינו לו וליבותינו מלאי־תקוה ושמחה שאנו קרובים לגאולה. לא תארנו לעצמנו, שברגע זה נכשל מאמצנו. המבריח מסרנו במו־ידיו לחיל־המשמר.

עומדים היינו עייפים, נשענים על גדר, ואף אחד מאתנו לא העז להסיר את השכמיה, כדי להיות נכונים לדרך מיד עם שובו של המבריח. לפתע פסקו הלבבות מלפעום, כי במקום המבריח הופיעה לפנינו דמות ענקית, מכורבלת במעיל פרווה ארוך. ברובה מופנה כלפינו התקרבה אלינו הדמות ושאלה: „מאין ולאן״? אף אחד מאתנו לא פצה פה, כי המומים היינו.

משלא ניתנה תשובה, פקד עלינו החייל המזויין להשאר במקום ולא לזוז, בהוסיפו: „אין דבר, אתם תעמדו פה עד שתוכלו לדבר ולספר״. וכך הוה. הקור הציק לנו מאוד. הרגשנו שרגלינו קופאות והתחלנו להתחנן אליו שיקח אותנו ל„שטאַב״ (המיפקדה). נלקחנו למיפקדה ועברנו בדיקה קפדנית ומדוקדקת. כל הדברים הגלויים לעין נלקחו מאתנו. אצל אחד מאתנו מצאו הרבה יהלומים וכסף. הבדילוהו מאתנו ונלקח למקום שנלקח, ועד היום לא ידוע לי מה עלה בגורלו.

איכסנו אותנו בבתי־איכרים. התהלכו שמועות לא משמחות ביותר. המצב

היה בכי רע. לא ידענו כמה זמן נישאר כלואים בפינה נידחת זו. פתאום באה פקודה שעלינו להתכונן לדרך, כי מעבירים אותנו למקום אחר. על השאלה: לאן? באה התשובה: „אל דאגה, למקום בטוח, ששם יאבד לכם החשק להימלט ממנו".

בחוץ שלט: אפילת הלילה, רוח וכפור. הועמסנו על עגלות־איכרים גבוהות טעונות שחת והופקד עליהן חיל־משמר מזוין כהלכה. רב היה צערי כשהפרידו אותי מחנה ומוניה. כך נסענו בחשכת הלילה, ללא־סוף וללא־מטרה. הקור התגבר, הרוח יללה וזרעה פחד בלבבות. עיני דמעו מרוב קור. הדמעות קפאו וסגרו עיני בגלידי־קרח. תרדמה נפלה עלי. איבדתי את כושר ההתנגדות לקור ולשינה האיומה. מצבי היה כאדם שנחרץ גורלו, וברגעים אלה חשבתי, בפעם הראשונה והיחידה, על חברותי והתקנאתי בהן, כי בשעה שאנכי נוטה למות — הן יושבות על־יד תנור חם.

מי יודע, מה היה בסופי, אילולא אותה „גויה" שישבה על־ידי והרגישה במצבי. בתחנונים הזעיקה את החייל שישב בקצה העגלה ואמרה לו: „הבט, חבר, העבריה קופאה מקור". החייל התקרב, ולאחר שפתח בדרשה נמלצת על רוממות המשטר הסוביטי — פתח את מעילו החם, כיסה בו את רגלי ושפשף את ידי הקפואות. הדברים שדיבר אלי היו מלאי־רוך ואהבה אנושית. מעשה אנושי זה ולב־אדם שכזה בלב־לבו של מדבר כפור ושלג — עודדוני מאוד. חזרתי להכרתי והתעוררתי מתרדמת־העלפון.

לפנות בוקר הגענו לראדין. שם מסרו אותנו ל„שטאַב", שנמצא בישיבת "חפץ־חיים". למזלי כלאו אותי שוב יחד עם חנה ומוניה. לאחר חקירות שונות שלא העלו כלפינו דבר — שוחררנו.

במישנה ביטחון ואמונה יצאנו שוב לדרך. בטוחים היינו, כי הפעם יאיר לנו המזל פניו ונצליח להגיע למחוז חפצנו. ההליכה היתה קשה ומסוכנת מאוד. היו אתנו בחורים חסונים שלא החזיקו מעמד וחזרו. עד היום לא אדע, מאין שאבתי את הכוחות למאמץ על־אנושי זה. לא פעם הרגשתי שכוחותי עוזבים אותי. עוד מעט ואשקע בשלג ולא אוסיף קום. אולם, מוניה גילה יחס יוצא מהכלל אלי. מדי פעם פנה אלי ועודדני. עד היום מהדהדות באזני מלות־העידוד שלו: „רייזעלע, היודעת את? וילנה מלאה נוער חלוצי והעברית מצלצלת ברחובותיה". מלים אלו חזקוני והזרימו בי מרץ חדש. הסחתי את הדעת מרגלי הקפואות וגבי הכאוב, כי כל מעיני היו נתונים לוילנה — השער לירושלים.

כשהתקרבנו סוף־סוף לגבול ממש והמלווה ציווה עלינו לרוץ במהירות האפשרית, דוקא ברגע חמור וגורלי זה הרגשתי שרגלי אינן נשמעות לי והגעתי לאפיסת הכוחות. מוניה והאחרים התקדמו, ואילו אנוכי נשארתי תקועה בשלג כשאברי־גופי משותקים.

כשהפנה מוניה ראשו וראה מצבי החמור, רץ אלי, הושיט ידו ומשכני אחריו. מוניה הניח על כף־הגורל דבר גדול מאוד: בגללי עלול היה להחמיץ את ההזדמנות

האחרונה להבריח את הגבול ובכך היה נסתם הגולל על תקותו לעלות ארצה. מעשה אנושי זה הוא אחד מהגילויים המופלאים ביותר בפרשת נדודים הרת־יסורים זו.

בדרך נס חצינו את הגבול והגענו לאיישישוק, שהיתה שיכת אז לליטא. למקום זה הגענו לפנות בוקר, כשאני וחנה היינו מחופשות כאיכרות. היהודים קיבלונו בזרועות פתוחות. בעיר זו התנהלו החיים כסדרם, שלוות שנות־שלום היתה נסוכה בכול. כל אחד ביקש לאספנו לביתו, אך לא שעינו לטוב־לב זה, כי אצה לנו הדרך. התאספנו בבית־כנסת. היו שם אנשי־התנועה, שדאגו להעבירנו לוילנה במהירות האפשרית, כי הוגד להם, שכל מי שיגיע לוילנא עד תאריך 4.1.40 ירשם כפליט. אלה שיגיעו אחרי תאריך זה — לא יקבלו פנקסי הפליט ואת העזרה מהג׳וינט.

בוילנה נפרדתי ממוניה וחנה, ונכנסתי לקיבוץ „תל־חי" שנמצא ברחוב סובוץ׳. קיבוץ זה מנה כ־2000 איש, אף־על־פי שהיה בו מקום ל־200 בלבד. הצפיפות והדוחק היו איומים. רבים שכבו על הרצפה הרטובה, וכשהוקל המצב ישנו במיטות — במשמרות. למיטות זכו רק אלה שחומם היה גבוה, או חולים אנושים. אנוכי, אם כי רגלי קפואות היו — לא זכיתי בימים הראשונים, לא למיטה ולא לטיפול רפואי.

מוילנה הועברתי לטוריק, שהיתה סמוכה לגבול הגרמני. שם צורפתי לפלוגת־נוער. החיים במקום הזה נעימים היו ונשמנו, כאילו, אויר־הארץ. עבדנו בגינה ובערבים התנהלה עבודה תרבותית.

אולם, הפוגה זו ביסורי לא ארכה זמן רב. הסוביטים נכנסו לליטא ללא־קרבות. הם פרקו את הקיבוץ בוילנה ואף קבוצתנו חוסלה. מטוריק נשלחנו כפליטים לקלם. נכבדי עיירה זו קיבלונו בבית־כנסת ודאגו לנו. בקלם היתה „ישיבה" בשם „תפארת בחורים" שנעזבה ע"י לומדיה. במקום זה השתכנו הבחורות, והבחורים לנו בבית־הכנסת.

המצב החמיר מאוד. הג׳וינט פורק בפקודת השלטונות הסוביטיים. נסתתמו כל מקורות הסעד והסיוע, וגם עבודה לא היתה בנמצא, כי הפליטים שלא נחשבו לאזרחי המדינה לא נתנה להם עבודה; אולם, האסון הגדול ביותר היה בכך, שנותק הקשר עם וילנה וסיכויינו לעלות ארצה היו לוטים בערפל.

השתדלנו להשיג עבודה ומצאנו תעסוקה אצל בעל־חוה פולני, שהעסיק אותנו בעבודות שדה. פולני זה התיחס אלינו יפה ושילם לנו שכר הוגן. כל יום עבודה היה מסתיים בשירת ההימנון הפולני ובשירת „התקוה".

השלטונות הודיעו, שעל כל הפליטים לקבל אזרחות סוביטית. אמרתי, שלא אקבל אזרחות זו, אפילו, אם יגלוני לסיביר, כי לכשתסתיים המלחמה אעלה גם משם. אבל בלית ברירה הלכנו כולנו למיפקד, כי ידענו את הצפוי לנו מאי־ציות לפקודה. למזלי, נשאר פספורט־הפליטים בידי. נסעתי לשאויל כדי לקבל עבודה, שלא מצאתיה, אמנם, אבל שם נודע לי שמוילנה יש עליה גדולה ושם גם חיכתה לי אפתעה גדולה מאוד: הגיע אלי מכתב מבן־עיירתנו פסח לב, שיחד עם חברתו רבקה גברוניץ

נמצא אצל אחיו שהתגורר בקובנו. בגלויה הודיע לי פסח, שלא מזמן הגיע מציחנוביץ והביא עמו כסף עבורי לקנות סרטיפיקט ודרישת־שלום מהמשפחה. (בציחנוביץ נפוצה שמועה שבוילנה אפשר לקנות סרטיפיקטים).

מכרתי את שעון־היד שלי ונסעתי לקובנו. כשיצאתי מהרכבת הרגשתי שתוקף אותי הקור ונכנסתי לבית הסמוך ביותר והמלא אנשים כדי לחמם את רגלי הקפואות. למזלי היה זה משרד „אינטורריסט". שם פגשתי את גלר, מדריך עלית הנוער, ועוד הרבה חברים מקיבוץ „תל־חי". מפיהם נודע לי, שאמנם ישנה עליה גדולה מוילנה (מהקיבוץ), אולם היא מיועדת לפעילים ובעלי־הותק הגדול, ולא ל„סניפניקים" כמונו. ובאשר לקנית סרטיפיקטים, הרי זה ענינם של הפליטים בלבד, ולא מענינו של הקיבוץ.

במקום זה שנצטופפו בו הרבה אנשים — נשמתי מאויר הארץ. הרגשתי שמשהו זז ועלי לפעול במהירות המכסימלית, כדי שלא להחמיץ את ההזדמנות האחרונה. קיבלתי מפסח לב את הכסף ומיד נסעתי לוילנה, להיפגש עם מוניה. הוא היה בין המאושרים, שהיתר היציאה בידו ומתכונן לעליה. מפיו נודע לי, שבאתי ביום האחרון להגשת הבקשות (באותו יום נסגרה הרשימה). הייתי ממורמרת מאוד, אבל החלטתי להישאר בוילנה. למזלי הופיעה למחרת היום הודעה שניתנה ארכה לעוד ימים ספורים.

פספורט הפליטים שבכל־זאת נשאר בידי (למרות שהגשתיו לשם קבלת אזרחות) — הוא־הוא שעמד לי לקבל מהשלטונות את היתר־היציאה לטורקיה, באמתלה ששם מחכה לי סרטיפיקט.

חברו של מוניה, מיכאל סלודקי, כתב מכתב מזויף בשם הציר הבריטי, שישב בקובנו לפני כניסת הסובייטים, והחתימו, כביכול, בחותמת הציר, ששמשה הוכחה ברורה, כי אושרתי לעליה מטעם ממשלת „הוד מלכותו".

עד לאותה תקופה העניקו השלטונות בקלות את אשרות־היציאה (טראנזיט) והכל התנהל בסדר ובמהירות. אך הנה באו ימים קשים. נתקבלו ידיעות, שהשלטונות הטורקיים מקשים במתן הויזות.

מצבי היה עדין מאוד. לא היו בידי תעודה או מיסמך כלשהו ונזהרתי לבוא בין אנשים. קשה היה לי למצוא מקום־לינה, במסעדה אסור היה לאכול, וכך התרוצצתי ימים ולילות. מוניה וחנה כבר לא היו במקום. היחידי שהתנחמתי בו היה ישי טוכמן, שגם הוא, כמוני, חיכה לויזה. מיום ליום החמיר המצב. נפוצו שמועות, שאחדים מאלה שהיו ברשימה, באו לקבל את היתר־היציאה, ואין יודעים לאן נעלמו עקבותיהם. באחד הימים בא אלי חבר מהקיבוץ ומסר לי בשמחה ששמי הופיע ברשימה. החלטתי ללכת, כי לא היה, ממילא, מה להפסיד. ישי טוכמן ליווני. נפרדנו, כי לא ידעתי מה ילד יום. הוברר, שפחדי פחד־שוא היה. עמדתי, אמנם, תחת אש צולבת של חקירה ודרישה, אולם לבסוף הגיש לי החוקר תעודה, לחץ ידי ואמר, שאל־לי להתמהמה, כי הטורקים מחמירים מאוד. בחיפזון עזבתי את הבנין. בחוץ חיכה לי ישי כשפניו חיוורים כסיד, כי הוא דאג לגורלי.

מרוב שמחה והתרגשות התחבקנו ובדמעות־גיל ספרתי לו הכול בחיפזון. לבי כאב על שישי טוכמן לא יכול היה לנסוע אתי.

הוברר לי, שהטרנספורט שלי היה, באמת, האחרון שיצא ממוסקבה. בערב פסח שנת 1941 עזבתי את וילנה. נסענו דרך מוסקבה, אודיסה ומשם הגענו לקושטא. העבירו אותנו לעיר־נמל קטנה בשם מרסין. בעיר זו חיכיתי כמה חדשים עד שקיבלתי סרטיפיקט. במרסין שוב נפגשתי עם מוניה וחנה, אבל לא עליתי יחד אתם ארצה. אף הם עלו בחודש יולי 1941, אבל באניה אחרת.

הנסיעה בים היתה כרוכה בסכנות. ביום חגו מעלינו אוירוני האויב שבאו להפציץ את קפריסין. הם הסתלקו רק כשרב־החובל העלה על התורן את הדגל הטורקי. בלילה התחוללה סערה עזה. כל אימת כשגל חזק הציף אותנו, פחדנו שלא נצליח להגיע למחוז־חפצנו. עם שחר שקטה הסערה. מרחוק, כמבעד ערפל, ראינו את פסגת הכרמל. ואז פצחנו ברינה. צרודים ירדנו מהאניה, מרוב שירה וזמרה — אבל בני־חורין. השמחה כפולה ומכופלת היתה. מצד אחד ניצלנו מצפרני הנאצים, ומאידך — זכינו לדרוך על אדמת ארצנו, הארץ עליה ערגנו משחר ילדותנו. עליתי ארצה באנית־משא „אניטה" של חברת „עתיד", בחודש יולי 1941.

ד״ר אברהם שפּילמאַן
(ירושלים)

מיין יסורים־וועג אין סאָוויעט־רוסלאַנד

אין פאַרלויף פון צוויי וואָכן האָט פּוילן, אַלס מלוכה, אויפגעהערט צו עקזיסטירן. די היטלעריסטישע חיילות האָבן פאַרנומען גאַנץ פּוילן, אויך ציעכאַנאָוויעץ. די נאַצישע מערדער זענען געשטאַנען ביי אונז אין ציעכאַנאָוויעץ בלויז 8 טעג. קיין גרויסע צרות האָבן זיי דאַן נאָך ניט געמאַכט.

דעם 17־טן סעפּטעמבער 1939 האָבן זיי פאַרלאָזן ציעכאַנאָוויעץ און זיך צוריק־געצויגן ביז נאָכן בוג. אויף זייער אָרט האָט אַריינמאַרשירט די רויטע אַרמיי. ס׳איז געוואָרן אַ פרייד, אַ גדולה! די קאָמוניסטישע און קאָמוניזירנדע יידישע יוגנט האָט אויפגעשטעלט אַ טריומף־פּאַראַד־טויער...

ס׳האָט זיך באַלד דערפילט דער נייער רעזשים און די נייע אָרדענונג. ס׳זענען קאָנפיסקירט געוואָרן כמעט אַלע פּריוואַט־הייזער און אייגנטומס. די פאַרמעגלעכע יידישע בעלי־בתים האָט מען אַרויסגעטריבן פון זייערע הייזער, די קריסטן האָט מען ניט גערירט. די אַרויסגעטריבענע האָט מען באַזעצט אין די „געסלעך״, אויף „אַלט־שטאָט״, אויף די פּולקעס, אויף „ניי־שטאָט״ און אויף דער „וואָליע״. די געשעפטן זענען קאָנ־פיסקירט געוואָרן און אויף זייער פּלאַץ האָט מען אויפגעשטעלט נייע, גרויסע, „אוני־ווערמאַגן״ („אוניווערסאַלני מאגאזין״).

מ׳האָט פאַרנומען דאָס הויז פון חיים ריינעס, וואָס איז געשטאַנען אין מאַרק, פונאַנדערגענומען די אינעווייניקסטע ווענט און געמאַכט איין גרויס געשעפט. די ווינערס וואַסער־מיל האָט מען פאַרנומען און דאָס זעלבע האָט מען געטאָן מיט זאַביעלאַס מיל.

אויף דער „ניי־שטאָט״ האָט מען אַרויסגעריסן אַלע שטיינער פון מאַרק, אים אַרומגע־צוימט און אין מיטן האָט מען אַוועקגעשטעלט אַ דענקמאָל לכבוד לענינען. אַלע בעלי־מלאכות האָט מען געצוווּנגען צו שאַפן אַרטעלן (אַ מין קאָאָפּעראַטיוו). די שניידערס, ווי סענדער זשולף, משה׳ל זלאטאלאוו א. אַ. — איין אַרטעל. די שוסטערס און שטעפּערס — אַ צווייטער אַרטעל א. אַ. וו. איין הערצקע קלאָדע (לייביש דעם קצב׳ס איידעם) האָט זיך ניט אונטערגעוואָרפן און איז אין פּריזירער אַרטעל ניט אַריינגעטראָטן, ווייל ס׳איז מכלומרשט נישט געווען קיין צוואַנג, און ער האָט געאַרבעט אין זיין ראַזיר־אַנשטאַלט אויף „ניי־שטאָט״. זיין סוף איז געווען זייער אַ ביטערער: מ׳האָט אים אונטער דער

באַשולדיקונג אַלס קאַנפידענט ביי דער געוועזענער פוילישער מאַכט, אַרעסטירט און נאָך אַנדערטהאַלבן יאָר איז ער דערשאָסן געוואָרן אין זאַבלודאָווע (נעבן ביאַליסטאָק)[1].

די געוועזענע „בורזשויען" ווי ליפּא רובינשטיין, מאַנעס אקאן, בערטשע פּרץ א. אַ. האָבן געאַרבעט ביים בויען די נייע בריק איבערן נורעץ און געגראָבן מיט שפּאָד־לעס די ערד.

איך צוזאַמען מיט אַלע ציעכאַנאָוויעצער דאָקטוירים, ווי ד״ר שאַפּירא, ד״ר רובינשטיין, ד״ר באַיער, צאָן־דאָקטאָר לעווין, צאָן־דאָקטאָרן באַשע זשמיעווסקאַ און צאָן־דאָקטאָרן זילבערבלאַט האָבן מיר געאַרבעט אין דעם ניי־געשאַפענעם אַמבולאַטאָריום און אין שפּיטאָל פאַר אַנשטעקנדע קראַנקהייטן.

אַזוי ווי כ׳האָב באַזעסן אַלע קוואַליפיקאַציעס פון אַ דאָקטאָר און אויך אַלס אַזעלכער אָפיציעל, זעלבסטשטענדיק געאַרבעט אין די דערמאָנטע אינסטיטוציעס, נישט באַזיצנדיק קיין דאָקטאָר־דיפּלאָם, האָט מען מיר פון די געהעריקע מאַכט־אינסטאַנצן פאַרגעלייגט צו פאָרן קיין מינסק אין דער אוניווערזיטעט אויף אַ יאָר 1½ אויף פאַרפאָל־קאָמונג אום צו באַקומען דעם דאָקטאָר־טיטל.

אַזוי איז אויך געשען. כ׳בין שוין געווען אויפן לעצטן סעמעסטער, שוין געזאָלט פאַרענדיקן מיין שטודיום און — די קאַטאַסטראָפע איז געקומען. דעם 8־טן יוני 1941 האָב איך מיך נאָך געזען מיט מיין פרוי, זון און טאָכטער צום לעצטן מאָל. זיך געזעגנט, נישט אָהנענדיק וואָס אונז ערוואַרטעט. דעם 22־טן יוני 1941 האָט היטלער, ימח שמו, אָנגעגריפן רוסלאַנד און כ׳האָב שוין מיין פאַמיליע מער ניט געזען.

מיין פרוי און טאָכטער זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט דער גאַנצער ציעכאַ־נאָוויעצער יידישער באַפעלקערונג אין טרעבלינקע. מיין זון האָט זיך נאָך, צוזאַמען מיט צוויי חברים, אויסבאַהאַלטן אַ געוויסע צייט, אָבער די גויים האָבן זיי אַנטדעקט און אויסגעגעבן די דייטשן, וועלכע האָבן זיי גלייך געשאָסן.

די דייטשן האָבן אין געציילטע טעג פאַרנומען אויך מינסק. מ׳האָט זיך עוואַ־קואירט ווו און ווי מ׳האָט געוואָלט. מיך האָט דער גורל פאַרטראָגן אין פאַרשידענע ערטער. כ׳בין געווען אין זשעלעזנאָוואָדסק. שפּעטער אין כאַרקאָוו. פון וואַנען כ׳בין ווייטער עוואַקואירט געוואָרן ביז אויף דער גרענעץ פון די אָבלאַסטן: כאַרקעווער, וואָראָניעזשער און קורסקער, אין אַ קרייז־שפּיטאָל „אַלכאָוואַטקע". דאָרט האָב איך געאַרבעט אַלס דאָקטאָר 7 מאָנאַטן. דעם 26־טן פעברואַר האָט מען מיר אומדער־וואַרט אַרעסטירט אונטער דער באַשולדיקונג פון קאָנטער רעוואָלוציע (פּאַראַגראַף 58, פּונקט 10), און מיך פאַרמשפּט אויף 10 יאָר צוואַנגס־אַרבעט אין אַ לאַגער, און שפּעטער־דיקע 5 יאָר אָן בירגער־רעכט. 4 חדשים בין איך אָפּגעזעסן אין קופּיאַנסקער תפיסה,

---

1. זיין פרוי און קינדער לעבן און וווינען היינט צו טאָג אין לאַנד, אין קורדאַני נעבן חיפה.

לעבענדיק מיט 150 גראַם שוואַרץ, טרוקן ברויט, עטוואָס זאַלץ און 2 גלאָז וואַסער אַ טאָג. דריי מאָל אין דער וואָך האָט מען געגעבן „זופּ״ — פונאַנדערגעקאָכטע קלייען אין וואַסער.

נאָך פיר מאָנאַטן האָט זיך דער דייטש דערנענטערט צו קופּיאַנסק און אָנגעהויבן באָמבאַרדירן דעם וואָקזאַל, אַ גרויסע קנופּן־סטאַציע. אין מיטן דער נאַכט האָט מען אונז עוואַקויִרט. ביי 3 טויזנט אַרעסטאַנטן האָט מען אָפּגעפירט אין פאַרמאַכטע וואַגאָנעס מיטן עטאַפּ אין אַ אומבאַוווּסטער ריכטונג. 11 טעג זענען מיר אַזוי געפאָרן, ליידנדיק גרויזאַם הונגער און דאָרשט, אין די ערגסטע סאַניטאַרישע באַדינגונגען. אַ סך זענען אויפן וועג אויסגעשטאָרבן.

אויפן 12־טן טאָג זענען מיר אָנגעקומען קיין קאַזאַן, וווּ ס׳איז געווען דער אַזוי־גערופענער „איבערזידלונגס־פּונקט״. כ׳בין אַריינגעפאַלן אין איינעם פון די קאַזאַנער לאַגערן. געאַרבעט צוערשט ביי אַלגעמיינע בוי און אַנדערע אַרבעטן, ביז כ׳האָב מיר איינגעבראָכן. מיין לעבן איז געהאָנגען אויף אַ האָר. כ׳בין געשוואָלן געוואָרן און אויס־געדאַרט געוואָרן ווי אַ שפּאָן, די ציינער האָבן זיך אָנגעהויבן שאָקלען, דאָס צאָן־פליייש האָט געבלוטיקט און דער שטול־גאַנג איז געווען אָן אַ צאָל מיט בלוט. כ׳בין קראַנק געוואָרן אויף שקאָרבוט, צינגאַ (צפדינה). הונדערטער מענשן זענען פאַר מיינע אויגן אויסגעגאַנגען, געפאַלן ווי די פליגן.

כ׳האָב אַרבעטנדיק ביים אויסלאָדעווען וואַגאָנעטקעס אויף אַ עראָדראָם, 6 קילאָ־מעטער ווייט פונעם לאַגער, באַמערקט — צו מיין גליק — אויפן פעלד וואַקסן ווילדן שטשאַוו, פון וועלכן מ׳פלעגט ביי אונז אין דער היים קאָכן געשמאַקן באָרשטש. דער שטשאַוו איז רייך מיט וויטאַמין „צ״, וועלכער איז דער איינציקער מיטל קעגן שקאָרבוט. כ׳האָב אָפּגעריסן וויפל כ׳האָב נאָר געקאָנט, אָנגעשטאָפּט פולע קעשענעס און אָנגעהויבן דאָס קייען און עסן. נאָך צוויי טעג בין איך פונעם שקאָרבוט פולשטענדיק געהיילט געוואָרן. דער בלוטיקער שטולגאַנג איז ווי דורך אַ כישוף פאַרשווונדן און די יאַסלעס האָבן אויפגעהערט בלוטיקן, אָבער די שוואַכקייט האָט פּראָגרעסירט. מ׳האָט מיך געלייגט אין לאַזאַרעט און כ׳האָב ווידער גליק געהאַט. ס׳האָט זיך מיט מיר פאַר־אינטערעסירט אַ יידישער דאָקטאָר, הויפּט־אַרצט פון לאַגער. ער האָט אויסגעהערט מיין געשיכטע און מיר פאַרשפּראָכן צו העלפן. ער האָט זיין פאַרשפּרעכן געהאַלטן. מ׳האָט מיר אויף זיין פאַראָרדענונג געגעבן די בעסטע פלעגע און שפּייז, וואָס איז ביי יענע באַדינגונגען מעגלעך געווען, און ווען כ׳האָב מיך געשטעלט אויף די פיס — האָט ער מיר צוגענומען אַרבעטן אין זעלבן לאַזאַרעט.

באַקענענדיק זיך מיט מיינע קוואַליפיקאַציעס האָב איך גלייך פּראָגרעסירט און באַקומען אַ האַלבן לאַזאַרעט — 120 קראַנקע אונטער מיין אויפזיכט.

פון דאַן אָן האָט זיך מיין לאַגע באַדייטנד פאַרבעסערט. כ׳האָב באַקומען דעם

אָפיציעלן טיטל „דאָקטאָר", געאַרבעט זעלבסטשטענדיק אין פאַרלויף פון איבער פיר יאָר, דורכמאַכנדיק פאַרשיידענע תקופות.

נאָך פיר יאָר און זיבן מאָנאַטן צוואַנגס־לאַגער איז מען מיר אין אַ שיינעם פרימאָרגן געקומען אָנזאָגן די בשורה, איך ווער באַפרייט! דאָס איז געווען דעם 2־טן סעפּטעמבער 1946. און אין צוויי טעג שפּעטער האָב איך פאַרלאָזן דעם לאַגער און געוואָרן צוריק אַ „פרייער בירגער".

נאָך לאַנגע וואָגלענישן און וואַנדערן איז מיר געלונגען צו פאַרלאָזן דעם רויטן „גן־עדן", און דעם 28־טן סעפּטעמבער האָב איך שוין באַטראָטן די פּוילישע ערד. כ׳בין דורכגעפאָרן ביאַליסטאָק, וווּ ס׳האָבן זיך דאַן געפונען ביי 200 יידישע נפשות און האָב אָפּגענומען דעם ערשטן גרוס פון ציעכאַנאָוויעץ: גייענדיק אויף דער ליפּאָווע גאַס האָב איך באַמערקט און דערקענט אַ ציעכאַנאָוויעצער גלח, באַכאַזשעווסקי, יאַן באַכאַזשעווסקיס אַ ברודער, וועלכן כ׳האָב גוט געקענט נאָך מיט יאָרן צוריק, ווען ער איז נאָך געווען אַ שילער און איך בין געווען דער הויז־דאָקטאָר פון דער פאַמיליע באַכאַזשעווסקי. אויך ער האָט מיך דערקענט. זיך גאַנץ פיין דערפרייט מיט מיר, געשמועסט אַזוי אויף דער גאַס גייענדיק הין און צוריק, ביי אַ שעה. צום סוף, ווען כ׳האָב אים געזאָגט אַז כ׳האָב בדעה צו באַזוכן ציעכאַנאָוויעץ — איז ער געוואָרן זייער ערנסט און מיר געראָטן נישט צו פאָרן...

אַ שטעטל, ווו כ׳האָב אָפּגעווינט אַ פערטל יאָר־הונדערט, אויסגעהאָדעוועט אַ דור, נישט געווען קיין הויז, יידיש ווי קריסטלעך, כ׳זאָל דאָרטן נישט האָבן געווען. נישט געווען קיין דאָרף פון אומגעגנט אין ראַדיוס פון 15—20 קילאָמעטער, וואָס כ׳זאָל נישט האָבן מערערע מאָל באַזוכט — איז געווען פאַר מיר אַ סכנה צו באַזוכן!...

מיט אַ שווער געמיט האָב איך מיך מיטן גלח געזעגנט און קיין ציעכאַנאָוויעץ נישט געפאָרן.

ערשט צוויי יאָר שפּעטער, אין 1948, ווען די מאַכט אין פּוילן איז שוין געווען אַ פעסטע, די כוליגאַנעריע — אויב נישט אויסגעוואָרצלט — דאָך אין אַ באַדייטנדער מאָס פאַרקלענערט — האָב איך ריזיקירט און באַזוכט ציעכאַנאָוויעץ.

שווער, אין געציילטע שורות, צו שילדערן מיינע איינדרוקן. שוין אויף דער באַנסטאַציע, טשיזשעוו, האָב איך מיר אָנגעשטויסן אויף צענדליקער גויעס, פויערטעס פון די אושעס, לוניעוועס, קוטשין, טימיאנקעס, באיענקע א. אַ. וו. דאָרפס־לייט באַלאָדן מיט קוישן, פּעק מיט סחורות, שמוגל געפירט קיין און פון וואַרשע. זיי האָבן איבערגענומען די געוועזענע יידישע פרנסות.

אין ציעכאַנאָוויעץ בין איך פאַרפאָרן צו דער אַלמנה פּיאָטראָווסקי, וואָס האָט גע׳הרג׳עט איר מאַן, דעם גראָבן יוזשיק פּיאָטראָווסקי.

כ׳בין אָפּגעווען ביי איר דריי טעג. במשך די דריי טעג האָב איך פאַרקויפט דעם פּלאַץ פון הינטער מיין הויז, וואָס די דייטשן האָבן פאַרברענט.

אַלע יידישע הייזער אויף „ניי־שטאָט", אָנהויבנדיק פון קראַממעלניקס הייזקע, מאַנעס אקאנ׳ס הויז, פלאָנסקיס, רובינשטיינס, דאַנאָוויטשעס א. אַ. וו., ביזן שול איינ־שליסלעך — פאַרברענט. אויך וויגאָדסקיס הויז פאַרברענט. ווי כ׳האָב געהערט זאָל סטעפּעק וויגאָדסקי, ווי אויך מיכאל זאַליעווסקי, האָבן געשאָסן געוואָרן.

דאָס זעלבע אויף „אַלט־שטאָט". אַ גאַנצע ריי יידישע הייזער, ווי צאָן־דאָקטאָר׳ס לעווין, משה־דוד קיזאַק און פיל אַנדערע, פון די בתי־מדרשים, פונעם שקעלעט פון דער שול, שולע — קיין שפור נישט פאַרליבן. אַלע סטראַגאַנעס, וואָס זענען אַ מאָל אויפן מאַרק, אויף „אַלט־שטאָט" געווען — פאַרשווונדן. די איבערגעבליבענע הייזער און יידישע געשעפטן — איבעראַל פאַרנומען פון אָרטיקע גוים, ווי אויך פון צוגעפאָרענע פון די דערפער פויערים — ניי־געבאַקענע סוחרים.

שטאָטישע גויים האָבן מיר דערקענט און זיך צו מיר גענוג פריינטלעך באַצויגן, באַגריסט, די היט פאַר מיר געצויגן, איינגעלאַדן צו באַזוכן און אויסגעדרוקט מיר מיטגעפיל איבער דעם אומקום פון מיין פאַמיליע. אַנדערע האָבן מיר זאָגאַר געבראַכט פאָטאָגראַפיעס פון מיין אומגעקומענער פאַמיליע און פון מיר אויך, וואָס זענען ביי זיי פאַרבליבן פון דעם אַנגערויבטן גוטס מיינעם... ווען כ׳האָב אָבער עמיצן פון זיי אַ פרעג געטאָן צי וואָלטן זיי וועלן אַז כ׳זאָל זיך צוריק באַזעצן אין ציעכאַנאָוויעץ, האָבן זיי אַראָפּגעלאָזט די קעפּ און מיר נישט געענטפערט.

קורץ — ציעכאַנאָוויעץ איז פאַר אונז אָפּגעווישט געוואָרן פון דער ערד, עקזיס־טירט נישט מער פאַר אונז. ס׳איז בלויז געבליבן די ערינערונג פון אַ מאָל. און ווי טרויעריק און טראַגיש דער פינאַל זאָל פאַר אונז נישט זיין, איז דאָך דער סענטימענט פאַר ציעכאַנאָוויעץ נישט פאַרשווונדן געוואָרן און וועט — דוכט מיר — ביזן סוף פון אונזער לעבן פאַרבלייבן.

דבורה בלומנקרנץ (פריז)
(חולון)

בשלוט הסוביטים

קיץ 1939. שהיתי אז עם בני, בן השנתיים, בבית אבא הי"ד בעיירתנו ציחנוביץ, מקום שבאתי כדרכי תמיד לפגרת הקיץ, להינפש קמעה מהמונה ושאונה של ורשה הבירה, מקום מגורי אז.

החיים בעיירה התנהלו כדרכם, בצנעא ובהשקט. מאות נופשים מלאו אז את רחובותיה. שלוים ושאננים התפרקדו על ערסליהם ביער. אף הנהר שימש אז, כדרכו תמיד, אבן שואבת לקבוצות בני־נוער מתושבי המקום ולנופשים הרבים, שיצאו להתענג במימיו הזכים ועל חופו המזהיב.

אולם שלוה זו היתה, כעין, מעטה קסם על פני המועקה הנעלמה, שקננה בלב כל אחד. היתה זו שלוה של ערב־סערה נוראה ואיומה.

אף בקיץ זה של 1939, שנת התחלת הפורענות הנאצית, שעלתה בזועתה על שנת הדמים תתנ"ו — ימי מסע הצלב, ושנות ת"ח—ת"ט — גזרות חמילניצקי, זרמו החיים בעיירתנו באותו שקט יחסי, שקט שלפני סערה. שקועים בדאגותיהם היום־יומיות, ניסו בני עיירתנו להתעלם מהמועקה שנתגלתה בחללה של העיירה. וכי לא דיה צרה בשעתה ?

מה נעמה לי אז הישיבה בעיירה. זכה וצרופה מכל סיגים נראתה אז בעיני. כל אבן, כל בית, כל רחוב, הזכירו חוויות בלתי־נשכחות, שצפו ועלו עתה כמתוך חלום נעים. והלב רחש תפילה חרישית, כי חלום זה לא במהרה יגוז.

שמיה הפוליטיים של פולין זה מזמן התקדרו בעבים מפאת הסכנה הנאצית, אבל איש לא העריך נכוחה את גודל הזועה הכרוכה בה.

אולם, את אשר איש לא האמין — קם ויהי. המאורעות התפתחו בצעדי־און, עד כי נבצר היה לעקוב אחריהם. ומעתה הוטל הפור : פולין עמדה על סף המלחמה !

חיש־מהר נשתנו החיים בעיירתנו. המתח גבר. עשרות אבות ובנים נלקחו מחיק־המשפחה וגויסו לצבא פולין. נקל לשער את הלך־הרוחות בעיירה עם התפתחות הרת־גורל זו. השאננות המדומה נגוזה ואת מקומה תפשו הדאגה והפחד : הדאגה לשלום האבות והבנים שנשלחו לחזית והאימה מפני המתקיף הנאצי, שעל מהותו השטנית למדנו מהידיעות שהגיעו קודם לכן על יחסו ליהודי גרמניה.

על הברית החשאית, שנכרתה בין גרמניה ורוסיה, להתקיף את פולין משני צדדיה

לא היה ידוע, כלל, כי מזה עשרים שנה היתה רוסיה סגורה ומסוגרת בתוך עצמה, ולכן לא חזה איש שעתה תתעורר ותצא לזירה הבין־לאומית, בתתה יד לפולש הנאצי ובכרתה עמו ברית. לכן, ראו כולם רק את הרעה העומדת להפתח ממערב, מצד גרמניה, ולא ממזרח — מצד רוסיה.

העיירה היתה כמרקחה. הפחד והבהלה מפני הבאות שינו את צביונה. חיש־מהר נעזבה מנופשיה וממבקריה הרבים. איש־איש לעברו פנה, להסתופף בצל קורתו עד יעבור זעם. בין הרבים, שעזבו את העיירה, הייתי גם אני וילדי, שהצורר הנאצי גזלהו ממני, לאחר מכן, באביב חייו. אולם, אז עוד ביחד עזבנו את העיירה וחזרנו לורשה.

יומיים בלבד אחרי עזבי את ציחנוביץ, ביום *1.9.39*, הותקפה פולין על־ידי גרמניה. בתנופת בזק האופינית להיטלר הצליח תוך כדי ימים ספורים לכבוש כמעט, את כל פולין, פרט לורשה. הצבא הנאצי הגיע עד ביאליסטוק ובתחום כיבושיו נכללה גם עיירתנו.

בשעת הכיבוש הנאצי הזה, והן בשעת חנותו בעיירה במשך שבוע ימים, בערך, לא סבלו, במיוחד, יהודי־עיירתנו. הזמן הקצר, או טרדות המלחמה, לא אפשרו, כנראה, לנאצים להראות נחת זרועם — למזלם של יהודי־ציחנוביץ. כעבור זמן מועט נסוגו הנאצים מערבה והתבצרו מעבר לנהר בוג, בהתאם להסכם שנחתם בין גרמניה ורוסיה.

הגרמנים היפנו את כל כובד המחץ נגד ורשה הבירה. כשלושה שבועות נאבקה בירת פולין בשארית כוחותיה בנחשול גיסות־הסער המשוריינים של הנאצים עד שכרעה ונפלה, וצלב הקרס התנוסס מעל להריסותיה. בראותי את המשואות המעלות עשן גמלה בלבי, חיש־מהר, ההחלטה לחזור לציחנוביץ, שם נמצאו בני־משפחתי. רציתי להיות יחד עמהם בעת־צרה זו. שום ידיעות לא היו בידי על גורל העיירה, אולם קול טמיר לחש לי, כי שם אמצא מפלט.

הזמן היה זמן של תוהו ובוהו וערבוב התחומים. קשרי־תחבורה טרם נתחדשו. בעלי יצא ברגל לציחנוביץ ואליו נצטרפו אסתר קוטיק והירשל אטקס. כמה ימים לאחר־מכן יצאתי גם אני וילדי בעגלה, שנשלחה אלי ע״י אבי להביאני הביתה. בדרך־לא־דרך ובחסות החשכה עשינו את דרכנו מורשה לעיירתנו.

אף כי שפר חלקה של עיירתנו מחלקה של ורשה, בכל זאת ניכרו בה היטב אותות המלחמה. במקום תושביה הקבועים, שפניהם היו כל־כך מוכרים לי — מלאו את רחובותיה פנים חדשים, פני חיילים רוסיים, קצינים גבוהים, שוטרים, שהשתכנו ברווחה בבתי היהודים ואילצו את תושביהם להצטופף בחדר אחד.

בהיותה קרובה לגבול והן מחמת מצבה הכלכלי התקין, הפכה ציחנוביץ לאחד ממרכזי הפליטים שתפסו כל מקום, לרבות מרתפים. מספר האוכלוסין בעיירה הוכפל ואף הושלש. פליטים אלה, שסבלו מתלאות המלחמה, הביאו אתם את מחלת הטיפוס, שריתקה למשכב עשרות מהם ואת חלק ניכר מאזרחי העיירה. הסוביטים עשו כל

שביכלתם, כדי למגר את המחלה האיומה. באחד הבתים שמאחורי הכנסיה הפולנית סדרו בית־חולים בו אושפזו החולים הרבים. ואמנם, המגפה חוסלה במהרה.

הסוביטים החלו להנהיג בעיירה סדרים משלהם. במלחמה בקפיטליזם, החלו בהחרמה והלאמה שיטתית של הרכוש בעיירה, לטובת השלטונות הסוביטיים. עולם חדש נתגלה לפניהם. חנויות מלאות כל־טוב, בדי משי וצמר להפליא, לבני גברים ונשים, נעלים וסחורות אחרות, שמזמן לא ראו כאלה במכורתם. הם נהרו לחנויות בהמוניהם ו„קנו" מכל הבא לידיהם בחצי חינם. הרבה חנויות נתרוקנו, כמעט, מסחורותיהן. המסים הכבדים שהוטלו עליהן גרמו לחיסולן המהיר. ואמנם, תוך כדי זמן קצר נסגרו רוב החנויות בעיירה.

אולם, השלטונות הסוביטים לא הסתפקו בכך. הם הוציאו צו, שדרש למסור להם את כל הרכוש בכסף ובשוה־כסף.

בפעולה זו מצאו הרוסים עזר רב בקומוניסטים המקומיים, שראו בסוביטים את הגואל „המשחרר". הם מסרו לשלטונות רשימות מדויקות של עשירי העיירה מבין היהודים והגויים, וכן של כל מיני אלמנטים, שלפי מושגיהם הם מסוכנים למשטר הקומוניסטי. מדי יום ביומו הופיע בבית אחר קצין סוביטי, בלווי אחד או שניים מהקומוניסטים המקומיים כדי לגבות בכוח את שרידי ההון, פרי עמל של שנים ודורות. היהודים לא העזו להתגונן ולעמוד על זכויותיהם. הרכוש היהודי, שנשאר עוד לפליטה, הועבר לשלטונות הסוביטיים.

שמות המשפחה הזכורים לי, שעבר עליהם שוט הלאמת הרכוש, היו: משה'ל רובינשטיין, בערל דאַנוביץ', איצל בורשטיין, ליפא רובינשטיין, יחיאל־אהרן שפירא ואבי בערטשע פרץ.

הלאמת החנות לצרכי־ברזל של אבי היוותה פרשה מיוחדת, שהייתי עדה לה ונחרתה היטב בזכרוני: באחד הימים הופיע בביתנו קצין סוביטי, בלווית שני חיילים סוביטיים ושני יהודים מקרב הקומוניסטים המקומיים. ללא כל גינונים, בקול תקיף שופע שנאה לקפיטליסטים, דרש מאבי את כל כספו. אבי לא איבד את שלוותו הנפשית וענה לקצין בקור־רוח, שאין בידו שום מזומנים, כי חנותו שותקה מאין ביקוש לסחורתו.

הקצין הסוביטי שלף את אקדוחו והקציב לאבי שהות של 5 דקות בלבד לבחור בין האקדוח לבין ממונו. רק שלוות־רוחו של אבי, אמונתו הגדולה באלקיו שלא יטשנו, מאחר שהאמת והיושר דברו מתוך גרונו — אלה אשר הצילוהו. אלקים בלבד יודע מה התרחש באותה שעה בלב אבי ובלב כל בני־הבית, שעמדו דוממים ומזועזעים בקרן־זוית, אבל כלפי־חוץ אי־אפשר היה להבחין דבר. גדולה נפשית כה עצומה של אבי לא יכלה שלא להשפיע, אפילו, על הקצין הסוביטי הקשוח והוא הוריד את אקדחו. נימת

דיבורו רוככה. הוא ניאות לוותר על דרישתו למזומנים ומעתה הפנה את מבטו לעבר חנותו של אבי. לא עברו ימים מרובים והסוביטים החלו למכור את סחורות אבא.

השלב הבא בתכנית ההלאמה הכללית של הסוביטים היה נישול האמידים מבתיהם ואף הגלותם מהעיירות הסמוכות לגבול. בציחנוביץ הומתקה במקצת כוס־יגונים זו, כי בקומה העליונה שבביתנו התגורר אחד הקצינים הגבוהים של הנ. ק. וו. ד. אבי הפעיל עליו כל כוח השפעתו, ולאחר משא־ומתן ארוך ומיגע הצליח להעביר רוע הגזירה. הסוביטים הסתפקו בנישול האמידים מבתיהם „בלבד" וביטלו את צו הגרוש.

כה נושלו מבתיהן המשפחות, ששמותיהן הזכרתי במבצע הלאמת הרכוש ונוספו עליהן יעקב בלוטמן, שגר אז בדירת אחיו משה׳ל בלוטמן, שלמה גונשק, שלפני פרוץ המלחמה בנה לו בית נאה במרכז (ליד חנותו של משה׳ל רובינשטיין) וכן רבים אחרים.

אחיהם היהודים עשו כמיטב יכלתם לאפשר להם דיור נאות, אולם מחמת צפיפות האוכלוסין נאלצו, בחלקם, לדור בדירים ובמחסנים.

לאחר שחיסלו את האמידים, הפנו הסוביטים מבטם לעבר בעלי־המלאכה. הללו נצטוו לחסל את בתי־מלאכתם הפרטיים. אפשרו להם להצטרף כשכירים בארטלים. מעתה הועסקו הללו כשכירים אצל השלטונות הסוביטיים.

פעולות ההחרמה התכופות של הסוביטים, השאיפה לכפות על הצבור דפוסי־חיים המתנגדים להשקפת־עולמו — עוררו מרי בלב התושבים. הסוביטים תפסו את הדבר ולכן הקימו רשת מסועפת של מרגלי־חרש, שמסרו דו"ח נאמן על כל איש ואיש. מעתה, כל פליטת פה, כל מעשה של אי־זהירות, עלולים היו לגרור אחריהם מאסר ואף גלות. שוטרי־החרש שפשו בעיירה שללו מבעלי־מלאכה את העוז להמרות את הצו, אם כי באופן רשמי לא היה בצו זה משום „יהרג ואל יעבור".

הספר הרצקה קלודה היה בין היחידים, שסרב להספח לאחד הארטלים והמשיך לעבוד כעצמאי, אולם קפץ עליו רוגזם של הקומוניסטים המקומיים והאשימוהו כעוכר הקומוניזם, על־סמך שיחה, שהתנהלה, כביכול, במספרתו. גורלו נחרץ. הוא נכלא מיד בבית־הסוהר, שם ישב כשנה וחצי. בשנת 1941, ימים ספורים לפני פרוץ מלחמת רוסיה־גרמניה, הוצא מכלאו ועמו גויים, רובם עשירים, בעלי־אחוזות. הם הועברו לזבלודובה (הסמוכה לביאליסטוק) ושם נורו. את בני־משפחתו של קלודה הגלו הסוביטים לערבות־רוסיה, במשלוח האחרון שיצא מציחנוביץ, והם חיים כיום בארץ.

על מצבם וגורלם של הקומוניסטים המקומיים כדאי לייחד את הדיבור. הללו הצליחו להגיע לעמדה מכובדת בין חבריהם הרוסיים. חלק מהם אף תפס משרות גבוהות — במשטרה החשאית, בארטלים וכן שימשו כפקידים בכירים במוסדות קומוניסטיים שונים.

אולם, לא זמן רב זרחה שמשם. אחדים מהם הורדו מגדולתם כעבור כמה חדשים בלבד ואף הוכרזו כאלמנט בלתי־רצוי, כי הסוביטים נהגו להטיל דופי בכל קומוניסט,

שאינו חניך הקומוניזם הרוסי. הללו נמלטו על נפשם וחיפשו להם מקום־מקלט מפני „משחרריהם".

בתחום פעולתם לטיהור העיירה מ„עוכרי הקומוניזם" נכללו גם מעשי־אכזריות נגד הפליטים הרבים. הסוביטים ראו בפליטים חומר ממורמר, בלתי רצוי, ומאידך ראו בו כוח, שביכלתו לפתור להם בעיות רבות בערבות סיביר הרחוקות.

הם הוציאו כרוז, שכל הפליטים חייבים להתפקד ולבחור באחת משלוש האפשרויות העומדות לפניהם:

א) לקבל נתינות סוביטית.

ב) לחזור לאזור הגרמני ממנו באו.

ג) לעבור לליטא, שהיתה אז, עדיין, עצמאית.

מטרת המיפקד היתה לגלות, „מי לסוביטים ומי לצריהם". שתי האפשרויות האחרונות לא שמשו, אלא, מסוה למטרה העקרית שהיא, בדיקת נאמנותם של התושבים למשטר הסוביטי.

הפליטים המסכנים, בהיותם נתונים במצב עלוב ומחפיר ניצודו ברשת זו טמנו להם. הם, בתמימותם הגדולה, האמינו שהרוסים יחזירו אותם לבתיהם, או יאפשרו להם להגיע לליטא. ומאחר והמשטר הקומוניסטי היה שנוא עליהם התיצבו, בחלקם הגדול, למיפקד ובחרו באחת משתי האפשרויות האחרונות. אף אני התיצבתי עם בעלי ובני. אם כי הייתי ילידת העיירה, אולם העובדה שחזרתי אליה רק לאחר הכבוש הסוביטי, העמידתני במעמד של פליטה. כונתי היתה להגיע לליטא ומשם לעלות ארצה. במצב דומה נמצאו גם צ׳רנה קגן ושרה סמיטיצקי.

עם סיום המיפקד, שהפיח תקוות מרובות בלב הפליטים, החלו להסתנן שמועות שונות, שנסכו בנו רוח אימים ובלהות. אם כי לא ניתן לשמועות אלו אישור רשמי, בכל זאת היכו גלים בקרב צבור הפליטים.

כך חלפו כחדשיים במתח, בציפיה, באימה ובפחד, עד שהסוביטים החליטו להוציא אל הפועל את תכניתם. בליל שבת אחד נאסרו מאות אנשים. הם הוצאו בלילה ממיטותיהם, הוטלו למרכבות ועגלות, הוסעו לתחנת צ׳יז׳ב, הועלו לקרונות־רכבת שהוכנו עבורם והוסעו לעבר הבלתי ידוע. היחס אל הפליטים, אופן מעצרם, שעת ביצוע הפעולה — כל אלה עוררו חשדות כבדים בלב אלה שעדיין נשארו בעיירה.

צער עמוק אפף את העיירה אחר המשלוח הזה. בכל אשר פנתה העין נתקלה בסימנים מזדקרים של עזובה וריקנות. כל המחשבות, השאלות והשיחות התרכזו סביב גורל המגורשים. הוברר, שבמשלוח זה גורשו כל הפליטים שהיו רוקים ורוקות, או בעלי־משפחה שנשארו גלמודים עקב המלחמה, נפרדו או נעזבו ממשפחותיהם.

אם כי רובם המכריע מבין המגורשים האלה לא היו מבין תושבי העיירה הקבועים, בכל זאת נגע גורלם ללב כולם. ומה־גם, שלאחדים מהם היו קרובי־משפחה בציחנוביץ.

השאלה, שנקרה אז בלב כולם, היתה: האם בכך תמה הפרשה? או שמא אינה, אלא, התחלה לסערה גדולה המתקרבת ובאה. הדאגה לשלום הנשארים גברה והפחד מפני הבאות גדול היה.

כצללים התהלכו האנשים. ממבע פניהם ומעיניהם נשקפה השאלה הגורלית: מה הלאה? מי עתה בתור? בתוך חשכת תקופה זו נצנצה קרן־אור אחת, שרבים קיוו למצוא בה עוגן־הצלה. באותו ליל־האימים, בו נשלחו חסרי־המשפחה מבין הפליטים, נעדר במקרה צעיר אחד, יליד ציחנוביץ, מביתו. אביו נלקח כבן־ערובה עד שיתיצב בנו. האב עמד באומץ רב מול חוקריו האכזריים. שתי יממות לא בא שום דבר מאכל לפיו, אולם האב לא נכנע. בתום 2 יממות נתיאשו חוקריו ממנו ושחררוהו. הצעיר עזב את העיירה, הגיע לעיירה סמוכה והשיג תעודת זיהוי, שהקנתה לו אזרחות סוביטית. מעתה קננה בלב רבים מהפליטים התקוה, שמי אשר לא ימצא בביתו בשעת המצוד יחלץ מהצרה.

בהדרכת אבי החלטנו, אני ובעלי, לנסות סיכוי זה. דבר זה היה כרוך בלילות נדודים. איש לא ידע מתי יבואו החוטפים, ולכן נהגנו ללון מחוץ לבית.

באחד מלילות אלה קרה מקרה, שנחרת היטב בזכרוני. עברנו ללינת־לילה לאסם תבואה בקרבת הבית בו התגוררנו. בחצות הלילה נשמע טרטור מכונה, שהלכה והתקרבה לבית. ברור היה לנו שבאו לקחתנו. החלטנו לעזוב את האסם. דרך פשפש צר יצאנו לשדה־השבלים, שבצלן אמרנו להסתתר במשך הלילה. פתאום נפתחו ארובות השמים וגשם, מלווה ברקים ורעמים, ניתך ארצה.

נותרנו ללא כל מחסה בפני זעף הלילה. הגשם הצליף בחזקה והקור חדר לעצמות. הדקות נדמו כשעות, אולם לא נטשנו את מקומנו. לאחר ציפיה ממרטת עצבים הפציע השחר המיוחל. עיפים, רטובים ורועדים מקור חזרנו הביתה.

בני־הבית הרגיעונו, כי פחד שוא הטרידנו, מאומה לא קרה בלילה זה ולשוא קפאנו מקור לילה שלם תחת כיפת השמים. מעתה החלטנו להסתתר במקום מרוחק יותר מהבית לבל נזדעזע לכל רחש.

היה זה שוב ליל־שבת, הלילה המועד לפורענות, בו נהגו הסוביטים לבצע את משלוח הפליטים. ושוב הופיעו השוטרים הסוביטיים בבתי הפליטים באישון־ליל, הוציאו מאות אנשים ונשים על ילדיהם ותינוקותיהם מהמיטות והסיעום לתחנת צ׳יז׳ב, שם הוכנסו לקרונות הרכבת שהוכנו לקבלם. בין המגורשים באותו לילה היו גם רבים מבני עיירתנו שנחשבו כפליטים. השוטרים הופיעו גם בביתנו כדי לאסרנו, אולם לא מצאונו.

כעבור שעה הופיע קצין רוסי, כדי לאסור את אבי כבן־ערובה, אולם, מאחר ומיד נוכח לדעת כי לשוא כל עמלו, שכן אבי לא יגלה מקום מחבואנו, פנה לאמי החורגת,

שנקראה בפינו „הדודה״. עם כל נאמנותה ואהבתה אותנו, התמוטטה לאחר 5 שעות־חקירה וגילתה מקום מחבואנו.

בשבע בבוקר, לאחר ליל־נדודים באחד הדירים שבקצה העיירה, הופיעו 2 שוטרים כדי לאסרנו. רעדה אחזתנו: את אשר יגורנו בא! הגורל, ממנו ניסינו להימלט, הדביקנו. נמצאנו פתאום מוקפים ע״י כל בני־המשפחה מזועזעים ורועדים. עינים שטופות דמע נתלו בנו, כשהן מביעות צער נוקב ואין־אונים להצילנו. ברגלים כושלות התקדמנו לעבר המשטרה. המהלומה היתה כה כבדה, כה פתאומית, עד כי נבצר מאתנו לומר דבר. דוממים נשאנו את כאבנו.

לרעיון אחד בלבד נתפסנו בדקות גורליות אלו: להשאיר את בננו אצל אבא, ויהא הוא הנשאר לפליטה. ידיעות שהגיעו לעיירה עוד קודם לכן על המצוקה שמצאה את הילדים בערבות־רוסיה וביחוד מכתבי־היאוש של שבע לובלצ׳יק מצ׳יז׳ב — הם־הם שדחפונו לקראת צעד מוטעה זה. אולם, ברגע ההוא לא חזינו מראש את הצפוי. להיפך. סבורים היינו, שאם נחרץ גורלנו להנמק בערבות רוסיה — נציל, לפחות, את בננו־יקירנו מגורל אכזרי זה. לו ידעתי אז מה יהא גורלו, לו נתנה לי אז האפשרות להציץ לרגע קט אל נבכי העתיד, הייתי מבינה ששגיתי שגיאה פטלית (בהשאירי את בני בבית־אבא).

כמה מזעזעת היתה הפרידה מעל בננו. בידים רועדות חיבקנו אותו. הילד המסכן לא הבין פשר המחזה. אף אנו לא תארנו לעצמנו, כי בפעם האחרונה מסתכלים אנו בפניו הזוהרים. נתנו לנו דקות ספורות בלבד להיפרד מעל בננו, משפחתנו, ידידים וקרובים. קהל רב מבני העיירה, אנשים, נשים וטף, שאליהם הגיע דבר גרושנו, צבא על בית־המשטרה, כאילו באו לחלוק לנו כבוד אחרון. מבלי משים הרגשתי את מבטם החם. דברי עידוד ונחמה נזרקו אלינו מרחוק. אהבה ללא־מצרים ודאגה לגורלנו הובעו במלים ספורות, שהתגנבו אלינו מבין הקהל הרב. השוטרים עמדו מחוסרי־אונים מול הצבור הגדול, שניסה להתפרץ ולעלות על העגלה בה הוסענו לתחנת צ׳יז׳ב. היה זה מחזה איום שנחרת היטב בזכרוני ולעולם לא אשכחהו.

אל בני־משפחתנו, שיצאו ללוותנו לתחנת־הרכבת, נלוו רבים מבני־העיירה. עם הצפירה האחרונה של הקטר הוטלנו לתוך קרון אפל, שהיה מלא אנשים מפה אל פה, ולא ניתנה לנו, אפילו, שהות להסתכל בקהל המלווים. אף בלחיצת יד לא זכיתי להפרד מעל אבי. כמשותקים עמדו כולם למראה זועה זו.

דלת הקרון הכבדה נסגרה מאחורינו ונמצאנו כלואים בתוכו בין עשרות אנשים אומללים כמונו. איש לא הוציא הגה מפיו. רק כעבור זמן הבחנו בחריקת גלגלי־הרכבת. חריקה זו היתה, כעין, גניחה עצורה והשתתפות בצער האנשים.

הרכבת התקדמה והתרחקה וקרעתנו לנצח מעל כל היקר והחביב לנו. במשך

כשלשה שבועות, בתנאים קשים מאוד, בלכלוך וזוהמה, רעב וצמא, עשינו דרכנו לערבות סֶויר, צפונה לארחנגלסק — לעבודת כפיה.

כל אשר עבר עלינו ברוסיה זוהי פרשה ארוכה רבת סבל, טלטולים ותלאות. עבדנו ביער, בכריתת עצים ויבוש ביצות, ולא פעם היינו צפויים להיות טרף לשיני חיות. חיינו חיי סחי ומאוס, חיים של שעבוד הגוף והשפלת הרוח.

אולם, האמונה הצרופה שספגתי בבית־אבא, התורה שקבלתי למורשה מפי מורים מסורים, זכרון עיירתנו שהגיה את חשכת חיי, — נסכו בדמי כוח נעלם, חוסן תעלומות, ועודדוני במשך כל שנות טלטולי, חזקוני בכל תלאותי והביאוני עד הלום.

צבי פסטרנק
(חיפה)

בנדודים

משהוטלה ע״י הגרמנים הפצצה הראשונה, שפגעה בטחנת־הקמח של זאביעלא, שלחו שלטונות הצבא הפולני צוי־גיוס לכל חיילי המילואים שבידיהם כרטיסים לבנים. בדקתי את הצו שלי ומצאתי בו קו אדום באמצע, משמע, שלפי שעה פטור אני מגיוס זה.

יהודי העיירה נצמדו למקלטי־הרדיו והאזינו לחדשות, שלא היו מעודדות ביותר. ביום ראשון, 3 בספטמבר 1939, גיסו גם אותי ואת שמואל יבקובסקי, סנדר גרודזינסקי, משה ורבלינג, אברהם מונדריקמן ואחרים. העיריה העמידה לרשותנו אוטובוס, ולפנות ערב עזבנו את ציחנוביץ ויצאנו בדרך לצ׳יז׳ב. הורינו ובני־המשפחה ליוונו בעינים דומעות וברכה בפיהם שנזכה לחזור בקרוב כמנצחים.

הגענו לצ׳יז׳ב. שם נודע לנו, שהרכבת שצריכה היתה להסיענו ליעד — לשדליץ, לא הגיעה מחמת הפצצות הגרמנים. רק למחרת היום הגיעה הרכבת מכוון ביאליסטוק כשהיא מלאה חיילי־מילואים. בקושי רב נדחקנו ביניהם. הגענו לשדליץ ושם הציבו אותנו, איש־איש, ליחידתו. נפרדתי מהציחנובצאים. קיבלנו מדים ונשק והתקדמנו לעבר יערות לובלין.

הגרמנים התקדמו במהירות מפתיעה בכל החזיתות ולא ניתן היה לצבא הפולני לייצב חזית כלשהי. הלכנו ימים ולילות עיפים ורעבים. למזלי, עברנו על פני עיירות שונות במחוז לובלין ושם השגתי, בין היהודים, מזון גם לי וגם לפלוגה כולה.

ב־26 בספטמבר הגענו ליער, שם הודיעו לנו שמחר לפנות בוקר נצא להתקפה גדולה במטרה לשחרר את זמושץ׳. למשמע הידיעה הזאת התעצבנו מאוד הקצינים הפולניים, שבמשך כל שעות ההליכה היו אחוזי־פחד. שכבנו לנוח. במשך הלילה הביאו תגבורת של חיל רגלים ותותחנים.

בשעה 4 לפנות בוקר ראינו את הרקיטה בעלת שלושת הכוכבים, שבישרה את פתיחת הקרב. בצעקות יצאנו למערכה. טורי־צבא מרובים, שמנו אלפי־חיילים, החלו להתקדם. הלכנו תחת מטר של אש מרוכזת ואיומה. קמה בהלה גדולה. לא שמענו פקודות הקצינים, כי הללו התחמקו כבר בהתחלה משדה־הקרב. מחננו נתדלדל. הסתכלתי מאחורי וראיתי את מנוסת הבהלה של „הגבורים״, פרט לאלה שנפלו. לא ידעתי מה עלי להחליט. במרחק כ־200 מטר ממני ראיתי כמה בנינים, התחלתי לרוץ ונפלתי לתוך בור. מצאתי שם שני חיילים פולניים, שדברו אלי אוקראינית. בראותם ששפה זו זרה לי, החלו לדבר

אלי פולנית וספרו לי, שהצבא האדום חצה את הגבול ומתקדם לעבר הנהר בוג. הם יעצו לי להצטרף אליהם, וכן עשיתי. בדרך נפצע אחד מהם, ואני עם החייל השני הצלחנו להגיע לעיירה הרובישוב. תושבי המקום לקחו מאתנו את הנשק, האכילונו ובסירה העבירו אותנו לעבר השני של הבוג. שם נתקלתי בפעם הראשונה בחיילי הצבא האדום. נגש אלי חייל סוביטי והחל לדבר אלי. מאחר ולא הבנתי דבריו, קרא לקצין יהודי ודברתי אתו יידיש. ספרתי לו את הקורות אתי. הוא הביאני למחנה גדול של חיילים סוביטיים ושם כבדוני באכילה ושתיה. הקצין הובילני לכביש והושיב אותי על עגלה. בדרך שאלני הגוי, הידוע לי מהו היום הזה ומבלי לחכות לתשובתי השיב, שיום זה קדוש הוא ליהודים — זהו יום הכיפורים.

הגענו לוולודימיר־וולינסק. נכנסתי לבית־הכנסת שעה שהיהודים התפללו תפילת „נעילה". תקפתני סחרחורת איומה והתעלפתי. כשהתעוררתי מעלפוני ראיתי יהודים רבים סביבי. הם אמרו לי, שצעקתי בקולי־קולות בעת ההתעלפות. אחר התפילה לקחני יהודי אחד לביתו ושהיתי אצלו שלושה ימים. משם הגעתי לעיירה טריסק. לנתי בבית־כנסת, שהיה מלא מפה לפה חיילים סוביטיים. שררה אפילה, ולתמהוני שמעתי שמישהו מזכיר את השם ציחנוביץ. התקרבתי לאדם המדבר והוברר לי שזה גוי מהכפר מאלטש, הסמוך לציחנוביץ. זהיתי את עצמי ומיד תאר לי את ביתנו ואת אבי, שהיה קונה אצלו עתונים.

למחרת היום הלכתי לקובל. ברחוב נפגשתי עם חיים־יעקב וינר ונתן צ'רניביץ', חתן חיה־לאה ציגל. הצטרפתי אליהם. שהינו כמה ימים בקובל, בתקוה שבקרוב נוכל לחזור הביתה.

בחול־המעוד סוכות, כשטילנו ברחוב, עצרו אותנו חיילים סוביטיים ורכזו אותנו במקום מסוים יחד עם הרבה חיילים פולניים. הודיעו לנו, שלוקחים אותנו כשבויי־מלחמה למחנה־מיון ובקרוב ישחררונו.

הביאונו ברכבת לשיפיטובקה. שם נמצאו רבבות של חיילים פולניים. מצאתי ביניהם את אברהם מונדריקמן. הוא סיפר לי, שנמצא כבר במקום מספר ימים וכמעט שאין מגישים אוכל. ראיתי קצינים פולניים גבוהים נוברים בידיהם בפחי־אשפה, כדי להציל את חייהם ממיתת־רעב.

בערב החלו להפריד קבוצות שונות של פולנים לחוד ויהודים אוקראיניים לחוד. שאלתי לפשר הדבר והוברר לי שאת הפולנים משאירים במקום, ואילו את האחרים משלחים לכוון בלתי־ידוע. אני ומונדריקמן פלשנו לאחת הקבוצות, הכניסו אותנו לקרונות והסיעונו לקיוב. בתחנת קיוב הובילונו למטבח פועלים, בו הכרתי בין הטבחים גם יהודים. נגשתי אליהם וסיפרתי להם על הרעב הגדול השורר במחננו. בנדיבות לב כבדונו בכמה ככרות־לחם גדולות וקופסאות סרדינים. מיד חילקתי אותן בין היהודים שבתוכנו.

למחרת הגענו לקוריץ. הקימונו שם מחנה. לפי ההסברים שקבלנו נשתהה במקום

מספר ימים עד שיכינו לנו תעודות אזרחות סוביטית, וישחררונו. אבל, מה פשר הדבר שגודרים את המחנה בגדר תיל? ולמה מסתובבים סביבנו כל־כך הרבה חיילים כשבידיהם רובים מכודנים?

לאט־לאט גזו כל האשליות, וביום בהיר אחד הודיעו לנו, שאסור לנו להתקרב לגדר ומי שימרה את הפקודה — דמו בראשו! באמצעות יהודי מקוריץ בשם יעקב ברודר הצלחתי להעביר מכתבים הביתה, ואמנם אמי הגיעה לקוריץ לשם ביקור אצלי. שליטתה היפה בשפה הרוסית עמדה לה לאמי להשפיע על קצין־המחנה, שיתיר לה להיפגש אתי. הוא הביאני לצריף המיפקדה לפגישה עם אמי. הייתי מדוכא מאוד וסחתי לה מצרות נפשי. שאלתיה, שמא אברח מכאן ואחזור לציחנוביץ? היא השיבה לי, שאין טעם בדבר, שכן, ראשית ימצאוני גם בבית והשנית — מי יודע מה ילד יום? לא ידוע, כלל, מי יקנא במי... במלים אלו נפרדה מעלי אמי — ולנצח.

המפקד הסוביטי הבטיח חזור והבטח, שיום שחרורנו ממשמש ובא. אולם, עד לחשבון, החליטו הסוביטים לסלול כביש מפואר מקיוב ללבוב. בזה האופן נהיינו אנשים מועילים ופרודוקטיביים, כי העסיקונו בסלילת כביש זה שחצה את קוריץ.

בהתחלת שנת 1941 העבירו אותי, עם חלק מהאנשים, לוולוצ׳יסק. שם בנינו שדה תעופה גדול. את שדה־התעופה „חנכו" המפציצים הגרמניים. ביום הראשון לפלישת הצבא הנאצי לרוסיה הרעישוהו טייסי־האויב הרעשה כבדה ואיומה, ואך בדרך נס לא היו הרוגים. השמירה עלינו גברה מיום ליום. כעבור ימים מספר כינסו אותנו בחצר המחנה ובמלים ברורות וקודרות הודיעו לנו, כדי שלא ניפול בידי ההיטלריסטים — נלך מזרחה. המפקד הדגיש את המלה „נלך", כי רכבות ואוטובוסים אין. מי שלא יחזיק מעמד ויכשל בדרך — סופו מר. אסור לקחת אתנו בגדים, או חפצים, ועלינו להשאיר את כל המטלטלים שלנו במחנה. צווינו להקפיד על משמעת אבסולוטית.

זזנו מהמחנה. לפי היתר מיוחד היה בידי כינור, שאמי הביאה לי אותו בעת ביקורה אצלי. הלכנו, בערך, 50 ק״מ ליום. קיבלנו 100 גרם לחם כמנה יומית, אבל הקצינים הסוביטיים השיגו עבורנו בדרכים שונות קצת בשר וגבינה. הגענו, כמעט, לאפיסת הכוחות. עד כדי־כך נחלשתי, שקשה היה לי לשאת עמי את הכינור ומסרתיו לאחד הרועים שניקרה לי בדרך.

עברנו על פני פולטבה, קיוב, ויניצה וכו׳. סוף־סוף הגענו לתחנת־רכבת ומשם הביאונו לורושילובגרד. איכסנו אותנו עם עוד שבויים רבים בכנסיה פרבוסלבית. היינו כה חלשים, שבקושי יכולנו לקום, כדי לקבל את מנת־המזון. אולם, לאחר שהאכילונו כדרך שמאכילים חיילים — התחלנו לחזור לאיתננו. גרנו בצריפים, שבכל אחד מהם הצטופפו כ־100 איש.

פתאום הגיעו אלינו שמועות, שמארגנים מחדש את הצבא הפולני, בהתאם למשא־ומתן שהתנהל בין גנירל שיקורסקי והממשלה הסוביטית. ואמנם, כך הוה. כפטריות צצו

מבין השבויים קצינים פולניים, שהחלו לשחק לפנינו את המשחקים של הצבא הפולני מלפני המלחמה. משחקים אלה התבטאו בתרגילי־סדר ובעיקר לחלוק כבוד ל„גדולים" שלהם.

כעבור כמה חדשים נסענו לאסיה, למחוז בוכרה. גם שם ישבנו באפס־מעשה, פרט למשחקים שהזכרתים לעיל. רגש היוהרה התעורר שוב בלב הקצינים הפולניים וכשרק הרימו ראשיהם — החלו לצחוק וללעוג ליהודים. אמנם, כל אחד מהם היה, בחינת, גברא קטילא ולא פחדנו מהתעלולים האנטישמיים שלהם. להפך: ענינו להם כאולתם והזכרנו בכל הזדמנות את „מעשי הגבורה" שלהם, שהמיטו קלון עליהם ועל הצבא הפולני.

נתקבלה פקודה שעל הצבא הפולני לעזוב את אדמת רוסיה ולנסוע לפרס. משם יצאו לחזית. ליהודים ניתנה הברירה להשאר בצבא הפולני, או לנסוע לכל מקום שירצו. בחרתי, כמובן, באפשרות השניה ונסעתי למחוז צ'קלוב שבסיביר. עבדתי שנתיים בקולחוז, עשיתי את כל העבודות שהטילו עלי, וראש־הקולחוז הללני כאיכר מצוין.

בשנת 1944 גויסתי ונשלחתי לאורל, לעיר הגדולה מגניטוגורסק. שם עבדתי בבית־חרושת ללבני־שאמוט עד לסיום המלחמה.

כשקראתי בעתון על שחרור ציחנוביץ מידי הגרמנים כתבתי הביתה כמה מכתבים על־פי כתובות שונות, אבל כולם חזרו אלי כשעל המעטפה רשום, שהמען אינו קים עוד מאז שנת 1942...

בשנת 1945 חזרתי לפולין ומשם, דרך גרמניה, עליתי ארצה בשנת 1948.

השואה

אליעזר לֵאוֹנִי

קַדִּישׁ

אַלְלַי לנו, כי פנה יום. אפסו החיים, אָפֵסוּ. כל משפחות בית-ציחנוביץ נעקרו מן העולם. את נויהן הֵשַׁמּוּ, אין שריד במגוריהן. דעך נֵרָן. אוי לנו שנותרנו לבדנו. הוסרה עטרת תפארתנו. יתומים היינו. אין אב ואין אם לנו. חייהם היו למאכולת-אש.

נישא עינינו לגל-הבלהות בגיא-הצלמות דטר-בלינקה—גל עצמות כל בית-ישראל בציחנוביץ, שכל מִשְׁבָּרֵי וגלי האֵמים עברו עליהן, שלא נספדו ולא נאספו ולא נקברו, ואיש לא לִיוָן לבית מועד לכל חי.

תבוא לפנינו אנקת המתבוססים בדמם ביום הרג רב, ביום לכתם באורח לא-ישובו ממנו, ביום בו נשפטו בכל מיתות משונות ונתיסרו ביסורים שלא מעלמא הָדֵין. נאזין לשְׁאון גלי דמם הרותח ועולה ואינו נח ואין להשביחו.

יעלה עינוינו ותראה נאקתנו ומנהמת לבנו נשאג: איכה נעשתה הזוועה הזאת תחת השמש? איכה נטבחו תמימי-דרך, בני אל-חי טהורי לב, כבני עולה? איכה נתנה חרב פתוחה לטבח ביד הורג ואין ממחה בידו? איכה הסתרת פניך, מרא דארעא ומרא דשמיא, כשנאנחו ונאנקו וזעקו אליך האבודים ותעל שועתם עד שחקים?

יוצר-האדם, איכה לא חסת על עמלך, בהת-אסף גויים אשר לא ידעוך ואכלו, בוססו, רמסו, טרפו, ביתקו, כילו ואכלו את בניך, אבד מהם מנוס ואין ממלט מיד-צר ואין פודה מיד עריצים? איכה לא עמדת בפרץ ולא גערת בשטן המשחית וגמלת לו כפעלו וכרוע מעלליו? ילדי חמודות, עירין-קדישין, שועו לפניך, עיניהם שברו ויחלו אליך — איכה לא נתגלגלו רחמיך עליהם, איכה ישבת בסתר, אל-עליון, איכה לא קרעת שמים וירדת להצילם ממתלעות עול ולמחוץ ראש אויביך?

נטהר את עצמנו ונזכיר שמותיהם בסילודים, ובלב דוה „קדיש" נאמר, „קדיש" עדה מיותמת ושכולה, שנשארה מעט מהרבה, לעילוי נשמות קדושינו, שנתקדשו בענן-האש, שנסקלו ונהרגו ונחנקו בתאי-הגזים ונטבעו ונטבחו ונתלו ונקברו חיים ונטחנו ונשרפו.

„קדיש" על עוללים ויונקים, טהורים בני טהו-רים, שלא היה בהם שום דופי, שלא היו בידם רעה ופשע ולא חטאו, ומתו מות זוועה. עריצי גויים גזלום מזרועות אימותיהם, ריטשום לעי-

ניהן, רחצו פעמיהם בדמם, ניפצום אל הגדרות ואבני-הרחוב, העיפום באויר וירו בהם כבעוף-השמים.

„קדיש" על דַרְדְקֵי-דְבֵי-רַב, שפעמיהם רצו לשמוע דברי עתיק יומין, שהמליכו עליהם אֲדְנוּת יחידו-של-עולם וִיקַר אוֹרַיְתָא, וזאבי-ערב משחרי לטרף כילו בהם חמתם, שפכו דמם כמים, גופיהם הטהורים הושלכו בשדות מתבוססים בדמם, מְטוּעֲנֵי חרב, חנוקים, טבוחים ומבותקים, עיני-הם נְמַקוֹת בחוריהן, רִמָה מכסה עליהן, פיותיהם מלחכים עפר, לשונותיהם משורבבות מצמא, עורם צפד, גופם יבש, ניתנו לְאָכְלָה לחית-הארץ ולעוף השמים, אין מְקַבֵּר להם והם קוראים תִגָר על אדירי תבל.

„קדיש" על יהודי קדוש וטהור, כאשר בני-הבליעל הורידוהו לשאול, פרש כפיו שמימה בת-פילת „וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית", וכשהחלו לסתום עליו את הַגּוֹלֵל ולקברו חיים — החל לְחַלוֹת פני-אל וְנָאַק נַאֲקוֹת חלל: „אֵלִי, אֵלִי, לָמָּה עֲזַבְתָּנִי"?

„קדיש" על בן ציחנוביץ, שהארכיליסטים רומנוס, שְׁחִיק טְמַיָא, צלב אותו על קיר בית-האסורים. אל ניתן דֳמִי לנו ובעיני רוחנו נחזה, כיצד העריץ מְלַבֵּן באש מסמרים ונועץ אותם בידיו ורגליו של קרבנו. איום היה כאבו על כל אֵימִים. אין קץ וחקר לו. בנהי בכי תמרורים נְבַכֶּה על קדוש זה, אשר נִתְעַלָּה וְהִתְקַדֵּשׁ וְהִתְגַדֵל וְהִתְרוֹמֵם וְהִתְנַשֵּׂא ביסוריו לְעֵילָא לְעֵילָא מכל השגת אנוש.

נאבל עליהם כל הימים עד עת קץ. צָמְאָה נפשנו להם: נִתַּנֶה בכל עַדַן וְעִדָּן תוקף אימת כליונם, כי הוא נורא ואיום. למען הטבוחים והשרופים לא נשקוט ולא נחשה. נדבק בעפר רג-ליהם ולא יִתַּמוּ יסורי געגועינו עליהם עד זִבוּלָא בַּתְרָיְתָא.

אב הרחמים, אתה עִלַּת הָעִלּוֹת, אתה דן יחידי לכל באי עולם, קדמון לכל דבר ואדון כל תולדות — בידך נפקיד רוחם. כְּנוס כל הנשמות היקרות האלו, כי נשמות אתה עשית. יחיו מתיך, כי נאמן אתה להחיות מתים. יֵעורו משנתם לעת דין, כאשר „יְקִים אֱלָהּ שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא תִתְחַבַּל" — כאשר „יקים אלהי השמים מלכות אשר לא תֵהָרֵס לעולם" ותכונן כסאך למשפט ותָרום ידך על-צריך ותשפוט אותם משפט טובחי ילדים וזובחי אבות ואימהות, זמיר עריצים תש-בית וְשִׁלַּמְתָּ רשעים נחזה, „וּמָחָה ד' אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל-פָּנִים".

בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דְּמָרֵא עָלְמָא, אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. נטע בהם חיי-עולם בשמי מְרוֹמָא עִלָּאָה. יהיו גנוזים לחיי העולם-הבא. יתרחש להם נס האיש המת, שנגע בעצמות הנביא אלישע, ויחי ויקם על רגליו. נצור נפשותיהם, כי בידך נפש כל חי. תהיינה צרורות בצרור החיים ותעמודנה לגורלן לקץ הימין.

אליעזר לֵאזני

קַדיש

ווי אונדז, ווייל פארלאשן זיינען געווארן די טעג פון אונזערע טייערע. שרעקלאכע נאכט־שאטן האבן איינגעהילט זייערע געפייניקטע געשטאלטן. אין טיפע אפגרונטן, אין מאַכטיקע וואסערן, זענען פארשטיקט געווארן אויף אייביקאייביקייטן די זיסע קלאנגן פון אמאל. א גרויזאמער שטורעמ־ווינט האט אויסגעראטן פון דער וועלט אלע ציעכ־אנאוויעצער פאמיליעס. צעשטערט זענען געווארן זייערע נעסטן, פאראַבלט און פארוויסט זייערע היימן. די גאסן אנגעזאפט מיט זייער בלוט און אין די הייזער זענען פארגליווערט געווארן זייער ווייגעשריי, זייער געוויין, זייער גרויל און טויטשרעק.

מיר זענען געווארן עלנט און פאריתומט, אן א פאטער און אן א מוטער. אויפגעהערט האט די פרייד אין אונזערע הערצער, ווייל געפאלן איז די קרוין פון אונזערע קעפ, ווייל זייערע לייבער זענען

איבערגעגעבן געווארן צו די פלאַמען־פייער אין טרעבלינקע.

לאמיר אויפהויבן אונזערע אויגן צום שוידער־לאכן בארג אין טרעבלינקע און מיט א צעבראכן הארץ קוקן אויפן וויסטן הויפן־ביינער פון די ציעכאנאוויעצער יידן, וואס קיינער האט זיי ניט באקלאגט, קיינער האט זיי ניט איינגעזאמלט, קיינער האט זיי ניט באגראבן און קיינער האט זיי ניט באגלייט צו זייער אייביקער רוה.

לאמיר הערן מיט אונזערע אויערן דעם אנגסט־געשריי פון אונזערע טייערע אינם טאג פון דער שרעקלאכער הריגה, ווען זיי האבן אלע געקניעט צו דער שחיטה; ווען זיי זענען אוועק מיטן לעצטן וועג, פון וועלכן זיי האבן זיך שוין מעהר ניט צו־ריקגעקעהרט און געפייניקט געווארן מיט איבער־מענשלאכע יסורים. לאמיר צוהערן צום כוואַליען־געררויש פון זייער בלוט, וואס ברומט און ברויזט און קאכט און מ׳קען דאס ניט איינשטילן.

זאל אונזער יאָמער שפאלטן די הימלען און צום וועלט־באשאפער טוען מיר רופן: ווי איז גע־שעהן די דערשיטערינדע שחיטהביים שיין פון דער ליכט?

ווי זענען געשאכטן געווארן ערלאכע מענשן, געפאלענע און דערשלאגענע, זייער וועג איז געווען ערלעך, זיי האבן ניט געזינדיקט, ניט פארבראכן, ניט שלעכטס געטאן און ניט אפגעקעהרט זיך פון די געטלאכע געזעצן — פארוואס זיינען זיי געפאלן

ווי פארברעכער ? ווי איז געגעבן געווארן די שארפע שווערד אין די הענט פון די תלינים און קיינער האט ניט געפרעגט : ביז ווי לאנג נאך וועט זי ניט רוהען ?

גאט פון הימל און ערד ! ווי אזוי האסטו געשוויגן, ווען מ׳האט געשניטן די לייבער פון די אומגליקלאכע ? מיט זייער אנגסטגעשריי איז פול געווען די ערד און זייערע קולות האבן געשטו־רעמט די הימלען.

וועלט־און־מענש באשעפער, וואס דיינע הענט האבן געשאפן און געפורעמט דיינע קינדער, ווי האסטו זיך צוגעקוקט, ווען ס׳האבן זיך פאר זאמלט טיראַנן, וואס קענן דיך ניט און וואס רופן ניט דיין נאמן, און האבן צוטרעטן, געשטאכן, געשאכטן און לעבעדיק באגראבן דיינע קינדער — און ס׳איז ניט געווען ווער ס׳זאל זיי ראטעוון ?

הארציקע קינדער, לויטערע און הייליקע ווי מלאכים, האבן געוויינט א תחנונים־געוויין, זייערע אויגן זענען צעגאנגען אין טרערן, זיי האבן אויפגעהויבן זייערע הימליש־שיינע פנים׳ער צו דיר, פאטער אין הימל, און געהאפט צו דיין חסד, ווען מ׳האט זיי געפיהרט צו דער שחיטה — פאר־וואס האסטו פארבארגן דיין פנים, פארוואס ביסטו געשטאנען פון דערווייטן, אלמעכטיקער גאט, און ניט צעריסן דעם הימל, כדי צו ראטעווען זיי פון שטנ׳ס הענט ?

לאמיר הייליקן און רייניקן זיך, כדי צו זיין

ראוי דערמאנען זייערע נעהמען מיט אויפציטערונג און פורכט. און מיט א צעבראכען הארץ „קדיש“ זאגען, „קדיש“ פון א פאריתומ׳טער עדה, וואס איז פון פיל געבליבען ווינציק — „קדיש“ צו דער דער־הייבונג פון די נשמות פון אונזערע קדושים, וואס זענען געהייליקט געווארן דורכען גיהנום־פייער, וואס זענען דערמארדעט און דערשטיקט געווארן אין די גאז־קאמערען און זענען דערטרונקען, גע־שאכטען, אויפגעהאנגען און באגראבען געווארן לעבע־דיקערהייד. זייערע ביינער זענען צעמאלען און פאר־ברענט געווארן.

„קדיש“ אויף די „כרובים“, די קליינע קינדער־מלאכים׳לאך, ריינע און אומבאפלעקטע, וואס האבען ניט געזינדיקט און קיינעם קיין שלעכטס געטאן, און זיי זענען אומגעקומען מיט א שרעק־לאכען טויט. געוואלטטוער האבען געוואשען זייערע פיס אין זייער בלוט, צעשניטען לעבעדיקערהייד פאר די אויגען פון זייערע אומגליקלאכע מוטערס, צעשמעטערט און צעהאקט זייערע צארטע קערפער ביי די פארקנס פון די הייזער און שאסיי־שטיינער, געווארפען אין דער לופט און געשאסען אין זיי ווי אין א פליהענדען פויגל.

„קדיש“ אויף די שוהל־קינדער, וואס זייערע פיס זענען געלאפען צו הערען די רייד פונם וועלט־באשעפער, צו דער תורה פון גאט איז געווען זייער באגער — און מוראדיק־אומדערבארימדיקע רויב־מענטשען האבען אויסגעגאסען אויף זיי זייער צארן,

זייער שווערד האט זיך אנגעטרונקן מיט זייער בלוט, זייערע הייליקע און ריינע לייבער האט מען צעשאָטן און אוועקגעווארפן אין וויסטע פעלדער, דערשטיקטע, געשאכטענע, זייערע אויגן פאר־פוילט, ווערעם האבן באדעקט זייערע לייבער, זייערע צינגער ארויסגעשטעקטע פונם ברענענדן דורשט, ניט געבליבן קיין גאנץ גליד אין זייערע קערפער, ס׳האבן געפוילט און געאייטערט זייערע ווונדן, שוידערלאך איז געווען זייער אויסזעהען, זענען איבערגעגעבן געווארן אלס שפייז פאר רויב־פויגל און חיות. זייער דערשטיקטער יאמער ערשי־טערט די ערד און ציטערט אויף אלע פעלקער און לשונות.

„קדיש״ אויף א קדוש, ווען די מערדער האבן אים אראפגעלאזט אין דער גרוב, האט ער מיט גרויס בטחון מתפלל געווען: „והוא רחום יכפר עון ולא ישחית״ — „גאט איז א דערבארימער, ער איז מכפר אויף זינד און ברענגט ניט אום״. און ווען מ׳האט אנגעפאנגען צו פארשיטן די גרוב און באגראבן אים לעבעדיקערהייט, האט ער פון דער אונטערשטער גרוב אויפגעהויבן זיינע הענט צום הימל און א שרעקלעכעס געוויין האט זיך דער־טראגן צום כסא הכבוד: „אלי, אלי למה עזב־תני״? — „מיין גאט, מיין גאט, פארוואס האסטו מיך פארלאזן״?

„קדיש״ אויף א ציעכאנאוויעצער מארטירער, וועלכן דער ארכי־מערדער ראמאנוס, ס׳זאלן צע־

שמעטערט און צעריבן ווערן זײַנע ביינער, האט אים געקרייציקט אויף דער וואנט פון דער טורמע. לאמיר זעהן מיט אונזערע גייסטיקע אויגן, ווי דער פארברעכער גליהט אן אין פייער טשוועקעס און האקט זיי אריין אין די הענט און פיס פון זיין קרבן.

שרעקלאך זענן געווען זיינע יסורים. ניט אויסגעמאסטן און ניט דערפארשט קענן זיי ווערן. אונזער הארץ טוט קלאָגן און ביטערלעך וויינען אויף דעם קדוש, וואס איז דערהויבן און געהיי־ליקט און געגרייסט און געלייטערט געווארן דורך זיינע שרעקלאכע יסורים, לעילא לעילא, פיל העכער און העכער פון יעדן מענשלאכן באגריף.

מיר וועלן אויף זיי טרויערן ביז צו דער לעצ־טער מינוט. דער טרויער וועט געדאַכט ווערן און געהאלטן ווערן אין איטלעכער משפחה. אונזערע הערצער דארשטן און לעכצן צו זיי. וועגן די גע־שאכטענע וועלן מיר קיינמאל ניט רוהען און וועגן די פארברענטע וועלן מיר קיינמאל ניט שווייגן. די בענקשאפט־יסורים צו זיי וועלן אונז פייניקן ביז די לעצטע לאפאטע ערד וועט אונז צודעקן.

דערבארמדיקער פאטער אין הימל! די ביסט די אור־סיבה פון דער וועלט, אלעס קוועלט פון דיין קוואל — אין דיינע הענט געבן מיר איבער די טייערע נשמות. זאלן אויפלעבן דיינע מתים! זאלן אויפשטיין די טויטע לייבער! זאל די ערד ארויס־געבן די טויטע! זאלן זיי זיך אויפוועקן פון זייער

שלאף צום גרויסן וועלט־געריכט, „ווען דער גאט פון די הימלען וועט אויפשטעלן א מלוכה וואס וועט אייביק ניט צעשטערט ווערן", און זיין האנט וועט צום משפט זיך נעמען. און דער וועלט־הער־שער וועט באווייזן זיין כוח און משפט'ן די רשעים מיטן געהעריקן משפט פאר שעכטן און פארברענען קליינע קינדער — זיי מיט זייערע עלטערן.

און דאן וועט פארשטערט ווערן דאס געזאנג פון די טיראנען און די באצאלונג פון די רשעים וועלן מיר זעהן, און גאט וועט אפווישן די טרער פון איטלעכן פנים, און געענדיקט וועלן ווערן די טעג פון אונזער טרויער.

זאל געערלעכט זיין דער וועלט־הערשער, דער גאט אין הימל! פארפלאנץ זיי אין דער אייביקייט! זאל זייער ליכט ניט פארלאשן ווערן! זאל עס ברענען ביז אייביק! אזוי לאנג ווי די זון זאלן בליען זייערע נעהמען, זייערע נשמות זאלן זיין איינגעבונדן אין דעם בונד פון לעבן און זיי וועלן אויפשטיין צו זייער גורל אין סוף פון די טעג.

שמחה בורשטיין

די לעצטע טעג פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן

דעם 21 יוני 1941, גלייך באַגינען, צוליב דער נאָענטקייט פון דער גרענעץ, האָבן שוין די דייטשן דורך לופט אָנפאַלן, ווי אויך דורך אַרטילעריע, אָנגעהויבן צו באָמבאַרדירן דאָס שטעטל. דורך דעם זענען באַלד געפאַלן 30 יידן. 9 אַ זייגער אינדערפרי דעם זעלבן טאָג, זענען די ערשטע דייטשע מיליטער־אָפּטיילונגען אַריין אין שטעטל. מ׳קאָן זיך פאָרשטעלן וואָס פאַר אַן איינדרוק דאָס האָט געמאַכט אויף דער יידישער באַפעלקערונג דערזעענדיק די נייע „באַפרייער".

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז באַשטימט געוואָרן אַלס צייטווייליקער בירגערמייסטער פון שטעטל דער ציעכאַנאָוויעצער פאָלקס־דייטש ריכטער. און באַלד זענען שוין אַרויס געגעבן געוואָרן עטלעכע גזירות לגבי יידן:

1) יעדער ייד מוז געצייכנט ווערן מיט אַ ווייסער אָפּאַסקע און אַ געלן „ציון" אויפן האַנט.

2) יידן טאָרן נישט גיין איבער טראָטואַרן.

3) יעדער ייד מוז גיין צו דער אַרבעט.

אָבער די דייטשע מערדער באַגנוגענען זיך ניט מיט אַזעלכע „לייכטע" גזירות. אין שטעטל איז אַריינגעשיקט געוואָרן אַ געוויסער באַנדיט ראַמאַנוס, וועלכער האָט שוין זיינע ווילדע טאַטן און סאַדיזם אַרויסגעוויזן לגבי יידן אין אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק. שוין באַלד, אין די ערשטע טעג פון זיין קומען אין שטעטל, האָט ער אַרויסגערופן ביי דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג אַ ציטער און שרעק, צוליב זיינע מערדערישע טאַטן און גזירות. ער האָט גלייך פאַראָרדנט, אַז צוליב דעם וואָס די ווייסע אָפּאַסקעס האָבן אַ צו עסטעטישן אויסזען, מוזן, דעריבער, די יידן געצייכנט ווערן מיט געלע לאַטעס. גלייכצייטיק האָט ער גענומען שוין באַצייטנס פּלאַנירן וועגן איבערציען די יידן אין אַ באַזונדער קוואַרטאַל, וואָס ס׳איז אין קורצן געוואָרן פאַרווירקלעכט.

אין יידישע הייזער פלעגט ער אָפטמאָל אַדורכפירן רעוויזיעס און צונעמען אַלץ וואָס ס׳איז אים געפעלן. אַלע מענער און פרויען אין עלטער פון 14 ביז 60 יאָר

---

1. דער פאַרצייכענער פון דער עדות איז געבוירן געוואָרן אין שטעטל קלעשטשעל ביעלסקאָ־פּאָדלאַסקער קרייז.

דאָס מאַטעריאַל האָבן מיר באַקומען פון דעם יידיש־היסטאָרישן אינסטיטוט אין וואַרשע.

האָבן געמוזט גיין, טאָג טעגלעך, צו די שווערסטע פיזישע אַרבעט, ווי בויען שאָסייען, הייזער א. אַ. וו.

ניט נאָר פיזיש נאָר אויך גייסטיק, האָט דער באַנדיט ראַמאַנוס געוואָלט אונטערדריקן די יידן. ס'איז שטרענג פאַרבאָטן געוואָרן צו דאַוונען. די אַלע ספרים זענען גלייך דורך די יידן אויפגערוימט געוואָרן, ווייל ער האָט געזאָגט אַז דאָס אַלץ מוז פאַרניכטעט ווערן.

גלייכצייטיק האָט ער מיט די יידן איינגעאָרדנט „פאַרווײַלונגען". אַזוי ווי אין שטעטל איז געשטאַנען אַ דענקמאָל פון לענינען (געשטעלט דורך די סאָוויעטן אין 1940 יאָר) האָט דער בירגערמייסטער פאַראָרדנט צונויפזאַמלען אַלע יידן פון שטעטל אויף דעם פלאַץ און צעקלאַפּן דעם דענקמאָל אויף קליינע שטיקלעך, אַזוי אַז יעדער זאָל קריגן אַ שטיקל אין האַנט. נאָכדעם האָט מען אַלע אויסגעשטעלט אין די רייען און נאָכהער מיט גרויס „פּאַראַד" געהייסן גיין איבער די גאַסן מיט געזאַנג און געשרייען, ווי, למשל, „נידער מיט לענינען", „נידער מיט די סאָוויעטן" א. אַ. וו. אַזוי איז מען דערגאַנגען ביזן טייך און דאָ האָט מען אַלע שטיקלעך אַריינגעוואָרפן אין וואַסער. אויף אַזאַ אופן איז איינגעאָרדנט געוואָרן די „לוויה" פון לענינען.

אַ חוץ דעם בירגערמייסטער האָבן אין שטעטל גראַסירט נאָך עטלעכע מערדער, וועלכע האָבן אַקטיוו מיטגעאַרבעט אין פאַרווירקלעכן דעם היטלעריסטישן פּלאַן פון אויסראָטן דאָס יידנטום. צו אַזעלכע קענען פאַררעכנט ווערן: 1) דער נאַטשאַלניק — לייטער פון דער פּאָסט, אַ געוויסער סאַדיסט, וועלכער פלעגט מערדערלעך שלאָגן יידן, אַפילו, בעת דער אַרבעט. 2) אַ געוויסער דאָלמעטשער פון דער שוץ־פּאָליציי, אַ פּאָליאַק פון פויזנער געגנט, פּיעטראָווסקי. 3) גלייכצייטיק דער אַרבעט־אויפזעער דאַוויטשוק, אַ פּאָליאַק פון ציעכאַנאָוויעץ, וועלכער האָט איינמאָל פאַרהאַלטן אַ דורכגייענדיקן טשיזשעווער יידן, און נאָכן איבערגעבן אים אין די הענט פון דער שוץ־פּאָליציי, האָט ער אים אויף אַ מערדערלעכן אופן דערהרגעט.

ענדע יאַנואַר 1942 זענען אַרעסטירט געוואָרן 18 יידן פון שטעטל, מכלומרשט באַשולדיקטע אַלס קאָמוניסטן, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך געפונען: דער פּאָטער לין מיט 2 זין, יעקב זלאטאלאוו, איינער פון די ברידער מידלער און אַנדערע. ס'איז פשוט אוממעגלעך צו באַשרייבן אלץ וואָס די דערמאָנטע צאָל יידן האָבן אַדורכגעלעבט זייענדיק אַרעסטירט דריי וואָכן ביזן אומברענגען. די אומשולדיקע קרבנות זענען כסדר מיטן גרעסטן היטלעריסטישן סאַדיזם געוואָרן געשלאָגן און געפּייניקט. זיי האָבן שוין זאָגאַר געבעטן מ'זאָל זיי וואָס שנעלער אומברענגען, אָבער די דייטשע בעסטיעס האָבן דווקא געטאָן פאַרקערט: מ'האָט זיך באַמיט צו דערהאַלטן זייערע נפשות וואָס לענגער, כדי מ'זאָל זיי קענען וואָס מער פּייניקן. ווער ס'האָט זיך שוין געפונען אין גסיסה־צושטאַנד

פלעגט מען אָפּפירן אין שפּיטאָל, דערמונטערן אַביסל און נאָכהער צוריק אין אַרעסט און פון דאָסניי קלעפּ... אַזוי האָט עס געדויערט באַ אַ דריי וואָכן...

ס׳האָבן ניט געהאָלפן די אינטערווענצן פון יידנראַט, ס׳האָבן ניט געהאָלפן די קאָלאָסאַלע סומעס געלט און גאָלד, וואָס איז ספּעציעל געזאַמלט געוואָרן צווישן דער יידישער באַפעלקערונג. די מערדער האָבן דאָס געלט צוגענומען און האָבן געזאָגט, דאָס איז ממילא ניט אייערס, ווייל יידן האָבן קיין רעכט צו באַזיצן גאָלד. און מיר וועלן טאָן אונזערס.

אין איין פרימאָרגן זענען די אַלע 18 יידן אַרויסגעפירט געוואָרן אונטערן שטעטל, ווו ס׳איז שוין געווען צוגעגרייט אַ קבר. מ׳האָט זיי אַלע אַריינגעוואָרפן אין גרוב און דאַן אָנגעהויבן אין זיי צו שיסן. זעלבסטפאַרשטענדלעך אַז אַלע זענען ניט דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט. ס׳זענען געווען אַזעלכע, וואָס זענען נאָר געווען פאַרווונדעט. אָבער די היטלעריסטן האָבן זיך מיט דעם ניט גערעכנט און האָבן געהייסן די יידישע אַרבעטער פאַרשיטן די גרוב. און ווען מ׳האָט אָנגעהויבן פאַרשיטן די ערד אויף די מענשן, האָט איינער פון די קרבנות, פּייזל וואַרטשין, אויסגעשטרעקט די הענט און געבעטן: „יידן ראַטעוועט״! די אַרבעטער האָבן זיך דאַן געווענדט צו די דייטשן מ׳זאָל די פאַר־ווונדעטע דערשיסן, ווייל ס׳איז דאָך אוממעגלעך זיי צו פאַרשיטן, האָבן דערויף די באַנדיטן געענטפערט, אַז פאַר יידן האָבן זיי ניט קיין אומזיסטע קוילן.

אין צוויי מאָנאַטן אַרום זענען אַרעסטירט געוואָרן 6 יידן, צווישן וועלכע ס׳האָבן זיך געפונען מאַנעס לעוו, יצחק זעליזער און אַנדערע. די האָבן אויך געמוזט אַדורכגיין דעם זעלבן גיהנום, ווי די 18 קרבנות. כדי צו פאַרשנעלערן דעם טויט און מאַכן אַ סוף צו די צרות, האָט זיך מאַנעס לעוו אַ וואָרף געטאָן אויפן בירגערמייסטער. דער האָט אַרויסגעכאַפּט דעם רעוואָלווער און אים גלייך געשאָסן. די איבעריקע 5 פערזאָן זענען אין עטלעכע טעג אַרום אויך אומגעבראַכט געוואָרן.

דעם צווייטן נאָוועמבער 1942, 5 אַ זייגער באַגינען, גלייך ווי אומעטום, איז דער געטאָ אין ציעכאַנאָוויעץ געוואָרן אָפּגעשלאָסן דורך אַ געסטאַפּאָ אָפּטיילונג. צווישן דער יידישער באַפעלקערונג איז אַנטשטאַנען אַ פּאַניק. אַ געוויסע טייל מענשן האָבן גענומען אַנטלויפן ניט וויסנדיק אַליין וווהין. די היטלעריסטן האָבן געעפנט אַ שיסעריי דורך וועלכער ס׳זענען באַלד געפאַלן קרבנות. דאָך איז געלונגען עטלעכע צענדליק יידן צו אַנטלויפן. פאַרשטייט זיך, אַז ניט אַלע אַנטלאָפענע האָבן געהאַט די זכיה דער־לעבן דעם באַפרייאונגס־טאָג. אין די שווערע טעג פון דער אָקופּאַציע זענען אַ סך אַריינ־געפאַלן אין די הענט פון די מערדער. פון די אַנטלאָפענע יידן זענען געבליבן ביים לעבן בלויז 18 מאַן.

לייבל סלאָוואַטשיק
(רמתיים)

אין טעג פון שרעק, פיין און מאָרד

דעם 22־טן יוני יאָר 1941, דריי אַ זייגער ביינאַכט, האָבן מיר דערהערט אַ שרעקלעכן געריוש פון האַרמאַטן און אַעראָפּלאַנען. ס׳זענען באַלד געפאַלן יידישע קרבנות. אין דער „אַלט־שטאָט" זענען געהר׳געט געוואָרן רחל־לאה ציגאַל מיט איר אייניקל און חיה רישע (שיע דעם סטאָלערס אַ טאָכטער). מיכאל דראבטשיק איז פאַרוונדעט געוואָרן און האָט פאַרלוירן דאָס לשון. אָט אַזוי, שטומערהייט, האָט ער געלעבט אין געטאָ ביזן לעצטן טאָג. אויף דער „ניי־שטאָט" איז געפאַלן חנה־ביילע, די פרוי פון לייבל יאַרמוס.

גלייך, ווי די דייטשן האָבן אָנגעהויבן באָמבאַרדירן דאָס שטעטל, זענען אַנטלאָפן פיל יידן און איך צווישן זיי. עטלעכע קילאָמעטער פון ציעכאַנאָוויעץ האָבן אונז די היטלעריסטן געכאַפּט און געבראַכט צוריק אין שטעטל.

צום גרויסן ווייטאָג האָבן מיר שוין ניט געהאַט אַוווּ זיך צוריקקערן. מיר האָבן שוין ניט געפונען אונזערע היימען, ווייל זיי זענען פאַרברענט געוואָרן פון דער באָמבאַרדירונג. די „ניי־שטאָט" איז געווען שטאַרק פאַרברענט און צעקלאַפּט.

ווען מ׳האָט אונז צוריקגעבראַכט איז געווען תחילת אָוונט. ס׳האָט געהערשט אַ גרויסע פּאַניק אין שטעטל, ווייל ס׳האָבן זיך פאַרשפּרייט שוידערלעכע קלאַנגען אַז מ׳הרגעט יידן.

פאָרלויפיק האָבן די רוצחים נאָך ניט געמאַכט קיין מאַסן הריגות, נאָר זיי האָבן געטריבן אויף צוואַנג־אַרבעט. די ערשטע אַרבעט אונזערע איז באַשטאַנען אין באַגראָבן די הונדערטער דייטשע און רוסישע הרוגים, וואָס זענען געפאַלן נעבן שטעטל. מיר האָבן זיי באַערדיקט אין די וועלדער פון נאָווי־דוואָר. דערנאָך האָט מען אונז געהייסן אויסלייגן אַ האַקן־קרייץ פון צעהאַקטע ציגל און קאַבליעס. אָט די טומאה האָבן מיר אַוועקגעלייגט אַקעגן דעם הויז פון אַלטער שמאַקאָווסקי.

ס׳איז אַראָפּגעקומען אין שטעטל אַ בירגערמייסטער, וואָס האָט זיך באַזעצט אינעם הויז פון ליבאָוויצקי, דער מילנער אויף ברייִנסקער גאַס. צו זיין שבח דאַרף געזאָגט ווערן אַז ער איז געווען אַ רואיקער און סאָלידער מענש און האָט ניט פאַרשאַפט די יידן קיין ספּעציעלע צרות. ער האָט גענומען צו זיך אַלס געהילף דעם וויצע־בירגער־מייסטער ריכטער, וועלכער איז געווען אַ ציעכאַנאָוויעצער דייטש.

אָבער ניט לאַנג האָט זיך געצויגן די פאַרהעלטניסמעסיג רואיקע תקופה. מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז דער בירגערמייסטער פירט זיך אויף צו גוט מיט די יידן — האָט מען אים אַוועקגענומען פונעם שטעטל. אויף זיין פּלאַץ האָט מען געשיקט אַ בלוט־דורשטיקע חיה מיטן נאָמען פאלקע, וואָס איז געווען פונעם „טויטן קאָרפּוס״. ער איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין שוואַרצע מלבושים און אויף זיין הוט האָט ער געטראָגן אַ שילד, אויף וועלכן ס׳איז געווען אויסגעמאָלט אַ קאָפּ פון אַ טויטן מענטשן. ס׳איז פאַר אונז קלאָר געוואָרן, אַז דער רוצח האָט געבראַכט מיט זיך טויט און חורבן.

זיין ערשטע תקנה איז געווען אָפּזונדערן די יידן פון די גויים. ער האָט די איזאָלאַציע נאָך ניט אָנגערופן מיטן „שם המפורש״ געטאָ, כדי צו מאַסקירן זיינע מערדערישע כוונות, אָבער מיט דער צייט איז דאָס פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ גע־שלאָסענעם געטאָ־גיהנום פאַר די יידן.

אַזעלכע איזאָלאַציע־פּלעצער האָט פאלקע געשאַפן צוויי: אויף דער „ניי־שטאָט״ און אויף דער „אַלט־שטאָט״. אויף דער „ניי־שטאָט״ האָט זיך די געטאָ געצויגן אָנקומענדיק פון „אַלט־שטאָט״, פון דער רעכטער זייט, ביז קוטשינער גאַס. אין דער „אַלט־שטאָט״ האָט זיך די געטאָ געצויגן פונעם הויז פון אייזיק קאַזאַק (קאזורער גאַס) ביז דעם הויז פון קאטיק דער בעקער אין מאַלצער גאַס. פון דאָרטן האָט זיך די געטאָ געצויגן ביז אשר דער טשעסליער אין פּאָטשט־גאַס, פון דאָרטן ביז איטשע לוזעם (זארעמסקי), ביז בן־ציון נאַבאָזשני אויף קאזורער גאַס, און פון דאָרטן ביז דער באָד, ס׳הייסט ביזן טייך.

פאלקע האָט פאַראָרדנט אַז מ׳זאָל קלייבן אַ יידנראַט. דער יידנראַט איז באַ־שטאַנען פון פאָלגנדע מיטגלידער: 1) בן־ציון נאַבאָזשני, 2) אַלטער שמאַקאָווסקי, 3) בערטשע פּרץ, 4) חונא וואינאָוויטש, 5) יוסף ליפשיץ, 6) יצחק (איטשע) זאַליזער, 7) פנחס (פּיני) וואינאָוויטש, 8) וועלוול יאקובצינער (פון וויסאָקי־מאַזאָוויעצק), 9) וועלוול קאַגאַן, 10) שמואל (אַ איידעם פון לאַבענדזש).

פאלקע האָט אָנגעהויבן אַרויפלייגן מורא׳דיקע קאָנטריבוציעס אויף דער יידישער באַפעלקערונג. צו דעם צוועק האָט ער געשאַפן ביים יידנראַט אַ פינאַנס־קאָמיסיע פון פאָלגנדע חברים: 1) יצחק בורשטיין, 2) הערשל יאסקולקא, 3) מאַנוס אקאַן, 4) עזרא (א איידעם פון יעקב ווינער), 5) יצחק קולאסקי, 6) איסר סלאוואטשיק, 7) יהושע (שיע) ראָגאָווסקי. דער יידנראַט האָט זיך געפונען אינעם הויז פון ברוך פליג, דער סטאָליער, אויף פּאָטשטאָווער גאַס.

מיר האָבן געגלייבט אַז פאָלקע איז דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה פון זאָאָלאָגישער רציחה און בלוטדורשטיקייט, אָבער ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז אינעם היטלעריסטישן טיר־גאָרטן האָבן זיך געפונען פיל מער שרעקלעכע און געפערלעכע חיות. נאָכדעם ווען פאָלקע איז אַוועק, איז אָנגעקומען אויף זיין אָרט אַ מוראדיקער סאַדיסט פון קעניגסבערג מיטן נאָמען ראמאנוס.

וועגן אַזעלכע רויבער ווי ראַמאַנוס פּלעגן מיר לעזן אין אַלטערטימליכע לעגענדע־ספרים און מיר האָבן געמיינט אַז אַזעלכע אָנגעהויער עקזיסטירן נאָר אינעם עולם הדמיון און האָבן גאָר קיין אַחיזה אין דער ווירקלעכקייט. ציעכאַנאָוויעץ האָט געהאַט דאָס ביטערע און טרויריק מזל, אַז אויף אירע גאַסן איז אַרומגעגאַנגען אַזאַ מוראַדיקע חיה און האָט זיך געבאָדן אין יידיש בלוט.

ראַמאַנוס, האָט ניט, סתם, געהרגעט יידן. ער האָט זיי, קודם־כל, געפּייניקט. ער האָט הנאה געהאַט צו זען ווי דער קרבן צאַפּלט ביי אים אין די הענט. און ווען דער פּאַרפּייניקטער ייד האָט שוין געהאַלטן ביי גסיסה — האָט ער אים דערמונטערט, כדי ער זאָל קענען אים ווייטער פּייניקן.

דער „קבלת פּנים", וואָס ראַמאַנוס האָט איינגעאָרדנט דעם יידנראַט, איז געמאַכט געוואָרן לויט אַלע כללים פונעם סאַדיסטישן „שולחן ערוך": ער האָט באַפוילן די ראַטמענער צו קריכן אויפן בויך פונעם הויז פון ברוך פליג ביז צו דער פּאָסט — אַן ערך פון 700 מעטער. קיינער פון זיי איז, פאַרשטייט זיך, ניט דערקראָכן צום ציל, און אַלע זענען געבליבן ליגן פאַרחלשטע אינמיטן וועג. מ׳האָט זיי געבראַכט צו טראָגן אויף די הענט אין יידנראַט, און מ׳האָט זיי קוים אָפּגעראַטעוועט.

לויט די באַגריפן פון ראַמאַנוס׳ן איז דאָס געווען אַ „מילדע" שטראָף, און ער האָט טאַקע געהאַט רעכט, ווייל זיין ווייטערדיקער טעראָר איז געווען פיל מורא׳דיקער.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט ער אַרעסטירט דריי טשיזשעווער יידן־קאָמוניסטן — אייזיק וורצנע, קאָוואַדלאָ און אַ דריטער וואָס כ׳האָב זיין נאָמען פאַרגעסן.

ער האָט זיי אָפּגעהאַלטן עטלעכע וואָכן און האָט זיי דריי מאָל אַ טאָג מורא׳דיק געשלאָגן איבער די קעפּ. דער פּועל־יוצא פון די מערדערישע קלעפּ איז געווען אַז זייערע קעפּ זענען אַזוי געשוואָלן געוואָרן, אַז זיי זענען ברייטער געוואָרן פון די אַקסלען. זייערע פּנימער זענען דעפאָרמירט געוואָרן, אָנגעוווירן אַ מענטשלעכע צורה. זיי האָבן אויסגעזען ניט ווי קיין דאָאיקע באַשעפענישן און ס׳איז געווען אַ שרעק צו קוקן אויף זיי.

איינמאָל אַ פרייטיק האָט ער באַפוילן די ראַטמענער זיי זאָלן קומען אָפּנעמען די אַרעסטירטע. זיי האָבן ניט געקענט גיין און מ׳האָט זיי געטראָגן אויף די הענט. ראַמאַנוס האָט באַפוילן צו זינגען די „התקוה" און אַנדערע יידישע לידער. ער האָט זיי געפירט ביז צום וואַלד אויף „ביי־שטאַט" און געבראַכט צום פּלאַץ וואָס איז באַשטימט געוואָרן אויף הינריכטן יידן. אָבער, אין דער לעצטער מינוט, האָט זיך דער רוצח באַדאַכט און געהייסן די פאַרמשפּטע זיך אומקערן אין געטאָ. די דאָקטוירים האָבן באַלד דערלאַנגט הילף. זיי האָבן מיט זייערע כירורגישע מכשירים, פּראָסט פשוט, געשניטן שטיקער געשוואָלן פלייש פון די קעפּ פון די אַרעסטירטע, כדי צו ברענגען זיי צו אַ נאָרמאַלן אויסזען. צו דער גרויסער באַוווּנדערונג איז די געפערלעכע אָפּעראַציע

געלונגען און אַלע זענען געבליבן לעבן. איינער פון זיי — אייזיק וורשאָנע פון טשיזשעוו — האָט זוכה געווען צו זען היטלערס מפּלה.

ביי ראַמאַנוס׳ן איז געווען אַ חוק ולא יעבור, אז יעדן פרייטאָג האָט ער געמוזט אומברענגען אַ פּאָר יידן. אַנדערש האָט ער זיין רציחה׳ש בלוט ניט געקענט באַרואיקן. ער האָט געהאַט געטרייע מיטהעלפער צווישן דער פּוילישער באַפעלקערונג, וואָס פלעגן זאָגן פאַלשע עדות אויף געוויסע יידן, און ראַמאַנוס האָט זיי אָן קיין חקירה ודרישה, באַלד פאַראורטיילט צום טויט.

אָט אַזעלכע מוסרים־מנוולים זענען געווען אַנטעק זשוקאָווסקי (אַ אָנפירער פון דער מכבי־אש) און קאַזיק יאַניצקי, וועלכן די דייטשן האָבן, על־פּי־טעות געהרגעט. פון אַזעלכע מסירות זענען פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט יצחק־אריה לין מיט זיינע צוויי זין — חיים־הירש און משה, מולקע ראַגאָווע (דער שערער), שעפסל טשעמיען און פייוול וואַרטשין (יאָסל דעם שוסטערס זון).

ראַמאַנוס האָט אַרויסגעגעבן אַ תקנה צו שליסן דעם געטאָ מיט שטעכיקן דראָט. ער האָט אויך באַפוילן דעם יידנראַט זיך אַריבערקלייבן אין געטאָ.

דער יידנראַט האָט אָרגאַניזירט אַ יידישע שמירה, וואָס איר אויפגאַבע איז געווען אויספירן די באַפעלן פונעם יידנראַט. דער קאָמענדאַנט איז געווען דוד טרייבאַטש, די שומרים: מאָטל העלער, פאַליק דאַנאָוויטש, משה ווינער, ישראל זשאַלאָנדזש, לייזער טורינסקי, לייבל סלאָוואַטשיק, זאַוול מאַנקוט (פון דאַניר), בינשטיין (אַ איידעם פון יוסף גרודקא) און איטשע יאַבקאָווסקי.

דאָס לעבן אין געטאָ האָט זיך געצויגן מער ווייניקער „נאָרמאַל״. מ׳איז געגאַנגען צו דער אַרבעט ביי די פּויערים, קערן די גאַסן א. אַ. וו. ס׳איז, אַפילו, פאָרגעקומען אַ חתונה אין געטאָ. ס׳האָט חתונה געהאַט בתיה זשולף (אַ טאָכטער פון סענדער דער שניידער) מיט אַברהם לעוו. זיי האָבן אויך געבראַכט אַ קינד אויף דער וועלט. פון דעם פאַקט זען מיר, ווי שטאַרק ס׳איז געווען דער ביטחון פון אונזערע אומפאַרגעסלעכע אַז זיי וועלן בלייבן לעבן און איבערלעבן דעם שרעקלעכן שונא.

אָבער ניט אַזוי האָט געטראַכט ראַמאַנוס. זיין פּלאַן איז געווען צו ליקווידירן דעם געטאָ — שנעל און טאָטאַל. נאָר היות ווי ער האָט מורא געהאַט פאַר אַ מעגלעכן אויפשטאַנד פון דער יוגנט, איז ער געקומען אין יידנראַט מיט אַ באַהאַלטענער כוונה, אַז לויט זיין מיינונג איז כדאי דאָס די יידן זאָלן פאַרנעמען וואָס מער אַרבעט־פּלעצער און ער ראָט זיי צו שיקן אַרבעטס־כוחות אין די דערפער פּאַביקראַ און פּירלעוווע. ער האָט מיט דעם געוואָלט אָפּשוואַכן די ווידערשטאַנד־פעאיקייט פונעם געטאָ. ער האָט אַרויסגעשיקט אין די דערפער די שטאַרקסטע און יונגסטע בחורים. אין די פּלעצער זענען באַשטימט געוואָרן יידישע בריגאַדירן אַלס אויפזעער. אין פּירלעוווע איז געווען דער משגיח איטשע באַלענדער.

איינמאָל איז געקומען ראמאנוס אין יידנראַט און באַפוילן אַז מ׳זאָל שיקן שליחים אין די דערפער צו קאָנטראָלירן אויב ס׳איז דאָ די ריכטיקע צאָל יידן וואָס מ׳האָט געשיקט. קיין פּירלעווע האָט מען געשיקט איטשע יאַבקאָווסקי. זייענדיק אין דאָרף האָט ער באַקומען פון איטשע באָלענדער צוויי לאַבענס ברויט — איינעם פאַר זיין משפּחה און איינעם פאַר יאַבקאָווסקין. ווען יאַבקאָווסקי איז אָנגעקומען ביינאַכט אין געטאָ, האָט ער, צום גרויסן אומגליק זיך אָנגעטראָפן מיט דייטשן, וואָס האָבן זיך אין שטעק־שיך אַריינגעגנבעט שטיל און אומבאַמערקבאַר אין געטאָ. אַז זיי האָבן דערזען איטשען מיט די צוויי לאַבענס ברויט, האָבן זיי אים געכאַפּט, שטאַרק געשלאָגן און אַוועקגעפירט אין דער פּוילישער פּאָליציי.

יעדן טאָג, 9 אַ זייגער פרי, פלעגט ראמאנוס קומען אין טורמע צו זען ווער זענען די אַרעסטירטע. אַז ער האָט דערזען אַז ס׳זיצט אַ ייד מיטן נאָמען יאַבקאָווסקי פאַר שמוגלען ברויט אין געטאָ — האָט ער אים אַזוי מערדעריש געשלאָגן ביז ער האָט מודה געווען ווער ס׳האָט אים געגעבן דאָס ברויט.

ראמאנוס איז באַלד געלאָפן אין יידנראַט און באַפוילן אַז מ׳זאָל ברענגען באָלענ־דערן אין געטאָ. אַזוי ווי כ׳האָב געוווּסט אַז אַזאַ „חטא" שמעקט מיט טויט האָב איך מיט מיין ברודער צווויסן געגעבן באָלענדערן דורך אַ גוי אַז זיין לאַגע איז זייער קריטיש און ער זאָל זיך באַצייטנס ראַטעווען.

באָלענדער האָט זיך גוט איינגעלעבט מיט די דייטשן אין פּירלעווע. באַקומענדיק די ידיעה האָט ער דערציילט די דייטשן אַז ראמאנוס זוכט אים. היות ווי די דייטשן האָבן געקענט ראמאנוס׳ן פאַר אַ גרויסן מערדער, האָבן זיי געגעבן באָלענדערן אַ שיין, אַז ער גייט פאַר זיי זוכן ציגעל צום בויען. און אַזוי איז ער דאַן געראַטעוועט געוואָרן. זיינע טריט זענען נעלם געוואָרן.

ראמאנוס האָט ניט געוואָלט וויסן פון קיין זאַך. ער האָט באַפוילן, אַז ער וועט הרג׳נען 30 יידן, אויב מ׳וועט אים ניט צושטעלן באָלענדערן. דערווייל איז אַריינגעקומען אין יידנראַט פּיעטראָווסקי, דער קאָמענדאַנט פון דער פּוילישער פּאָליציי, און געזאָגט, אַז מ׳דאַרף האָבן 7 יידן אויף אַרבעט אין דער שוץ־פּאָליציי. היות ווי מ׳האָט געוווּסט אַז מ׳דאַרף הרג׳נען 30 יידן — האָט קיינער ניט געוואָלט גיין.

די דייטשן האָבן געוואַרט אַ שטיקל צייט, און ווען זיי האָבן געזען אַז קיינער שטעלט זיך ניט צו — זענען זיי אַריין אין געטאָ און געכאַפּט וועמען זיי האָבן נאָר געטראָפן, צווישן זיי אויך מיין קוזין מענדל סלאָוואַטשיק (יצחק סלאָוואַטשיק׳ס אַ ברודער). אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען זיי געקומען צוריק און געבראַכט אַ שרעקלעכע בשורה, אַז מ׳האָט זיי געהייסן אויפבינדן שטריק. ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָט מען גענוצט די שטריק צו בינדן די יידן.

כ׳האָב גוט געוווּסט אַז דער גורל פונעם געטאָ איז ענטשידן. האָב איך געזאָגט

צו מיינע צוויי ברידער, אַז מיר מוזן די נאַכט אַנטלויפֿן פונעם געטאָ. מיין פֿאָטער איז שוין געזעסן 2 וואָכן אַרעסטירט פֿאַר אויסבאַהאַלטן אַ פּעלץ.

מיר זענען צו צום טירל פון דער געטאָ און געזען אַז ס׳שטייט אַ פּולישער פּאָליציאַנט. מיר האָבן פֿאַרגעלייגט דעם פּאָליציאַנט אַ זייגער, כדי ער זאָל אונז אַרויס־לאָזן. ווען ער האָט געהאַלטן אַ שפּיץ פונעם זייגער אין האַנט — האָבן מיר אים אַרויסגעריסן און אַנטלאָפֿן מיטן זייגער. מיר האָבן גוט געוווּסט, אַז דער פּאָליציאַנט וועט ניט מאַכן קיין טומל, ווייל ס׳האָט אים געדראָט טויט־שטראָף פֿאַר אַרויסלאָזן אַ יידן פונעם געטאָ.

מיר זענען געלאָפֿן אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט און אַרויף אויפֿן בוידעם פון אַ שטאַל, וואָס האָט געהערט צו אַ פויער מיטן נאָמען זריקאָווסקי. אַרום איינס אַ זייגער ביינאַכט האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי אין געטאָ. מיר האָבן געקלערט אַז מ׳וויל כאַפּן די 30 יידן און זיי צעלויפֿן זיך.

ווי ס׳איז ליכטיק געוואָרן האָבן מיר באַמערקט דורך די שפּאַרעס, אַז מ׳טרייבט מאַסנווייז די יידן פונעם געטאָ אין דער „ניי־שטאָט״, אינעם געטאָ פון דער „אַלט־שטאָט״. מיר האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז דאָ האַנדלט זיך שוין ניט פון 30 יידן, נאָר וועגן אַ פיל שרעקלעכער זאַך.

אינדערפרי, ווען די דינסט איז אַריין אין שטאַל מעלקן די בהמות, האָבן מיר געהערט ווי זי האָט גערעדט מיט אַ באַקאַנטן שייגעץ, אַז מ׳האָט געהרג׳עט אין טורמע מיין פֿאָטער איסר סלאָוואָטשיק און יצחק יאבקאָווסקי, און אין דער שוץ־פּאָליציי האָט מען געהרג׳עט שלום־יצחק פעלכאָוויטש, די ברידער יאָסל און שמואל קולאסקי און הירש־וועלוול ווינער.

מיר זענען געלעגן אויפֿן בוידעם צוויי טעג, אָן עסן און אָן טרינקען. צום סוף האָבן מיר באַשטימט זיך צו באַווייזן פֿאַר דער גויע. ווי זי האָט אונז געזען האָט זי זיך זייער דערשראָקן און געזאָגט, אַז די דייטשע פּאָליציי האָט אונז געזוכט אין אַלע ווינקעלעך.

אַ באַקאַנטער שייגעץ האָט אונז געהאָלפֿן פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל. ער האָט אונז דורכגעפירט דורכן פּאַרק, מיר האָבן זיך מיט אים הערצלעך געזעגנט און אַרויס אויף אונזער יסורים־פולן דערנער־וועג. די ערשטע סטאַציע אונזערע איז געווען אין דאָרף באיאנקי.

יהודה ריץ*
(הרצליה)

דער גרויזאמער מערדער ראמאנוס

ווען כ׳קום שילדערן די אכזריות׳דיקע מעשים פונעם מערדער, וואָס האָט געטראָגן צופעליק אַ נאָמען פון אַ מענשן — ראמאנוס — דערמאָנט זיך מיר אַ מעשה׳לע פון אַמאָל: מ׳האָט געפרעגט אַ געוויסן טיראַן, פאַרוואָס פאַראורטיילט ער צום טויט פאַר גאַנץ קליינע חטאים. האָט דער טיראַן געענטפערט: לויט מיין מיינונג קומט טויט־שטראָף פאַר דער קלענסטער עבירה. וועלכע שטראָף דאַרף מען געבן פאַר גרויסע חטאים — וועגן דעם האָב איך נאָך ניט געקלערט...

ראמאנוס האָט געפייניקט און געמאָרדעט אָן קיין שום פאַרוואָס. זיין שנאה צו יידן האָט אין אים געברענט און געפלאַקערט און מ׳האָט זי בשום אופן ניט געקענט לעשן.

ביי דער אַרבעט האָט ער שרעקלעך געפייניקט די יידן. ער האָט איינמאָל באַפוילן צעלייגן רואינירטע מויערן. אַרבעטנדיק זענען אַראָפּגעפאַלן עטלעכע ציגעל אויף יעקב קיזמאַכער און זיינע הענט זענען צעקוועטשט געוואָרן. ס׳האָט זיך פון זיי געגאָסן בלוט, און דער אומגליקלעכער האָט שטאַרק געוויינט און געשריען. קיין דאָקטוירים זענען אויפן פּלאַץ ניט געווען, האָבן מיר פאַרהאַלטן דעם בלוט־שטראָם מיט פּרימיטיווע מיטלען. ראמאנוס האָט געקוקט אויפן פאַרוווּנדעטן מיט גרויס הנאה און אים געצוווּנגען ווייטער אַרבעטן מיט זיינע צובייַלטע הענט.

ראמאנוס פלעגט זיך „שפּילן" מיט אַריינשיסן אין אָפענע פענצטער. ער איז אַמאָל אַריין אין געטאָ, אַריינגעשאָסן אין שטוב פון מיין שוואָגער משה פליסקע און פאַרוווּנדעט זיין קינד. איז ער געלאָפן מיט דעם צו דער אַקושערקע שיינע ווראנא, אָבער דער רוצח מיט זיינע מיטהעלפער האָבן אים פאַרהאַלטן, שטאַרק געשלאָגן און געצוווּנגען זיך צוריקקערן אַהיים.

ס׳האָט געטראָפן אַ פאַל מיט אפרים און הערשל פליסקע און יעקב „דער שוואַרצער". ראמאנוס האָט זיי געטראָפן האַנדלען מיט די פּויערים. האָט ער זיי פאַר־נומען אין טורמע און אין משך פון צוויי וואָכן זיי אַכזריות׳דיק געשלאָגן. ווען זיי האָבן

---

* יהודה ריץ, אַ איידעם פון לייבל לעמקעס, איז פון דאַניר. מיטן אַריינקומען פון די סאָוויעטן האָט ער געוווינט אין ציעכאַנאָוויעץ.

געחלשט, האָט ער אויף זיי געגאָסן וואַסער און דערמונטערט, כדי ער זאָל קענען זיי ווייטער פייניקן.

ווען ער האָט די געפייניקטע באַפרייט, האָט מען זיי געבראַכט אַהיים אויף די הענט, ווייל זיי האָבן אויף זייערע אייגענע פיס ניט געקענט גיין. זיי זענען געלעגן אין די בעטן האַלב־טויטע, אָן קיין מעדיצינישע הילף. זיי האָבן ניט געקענט עסן און ניט טרינקען. אין אַזאַ טרויעריקן מצב זענען זיי געלעגן צוויי חדשים.

אָבער מיט דעם האָבן זיך נישט געענדיקט זייערע יסורים. ווי נאָר ראמאנוס האָט דערהערט אַז די יידן שפּירן זיך אַביסל בעסער — האָט ער געהייסן זיי ברענגען צו זיך און ער האָט זיי געשלאָגן 4 טעג, כמעט אָן איבעררייס. ער האָט זיינע קרבנות, אפילו, קיין טראָפּן וואַסער געגעבן. ווען דער רוצח האָט איינגעזעען, אַז ער האָט שוין באַלד ניט וועמען צו שלאָגן, ווייל די פּאַרפּייניקטע האָבן געהאַלטן ביי גסיסה — האָט ער זיי באַפרייט, זיי זאָלן קומען אַביסל צו זיך, כדי ער זאָל קענען אויפסניי זיי פייניקן.

איינמאָל, אַ שבת, ווען כ׳בין געגאַנגען צו דער אַרבעט, איז אָנגעפאָרן אויף פערד ראמאנוס מיט אַ שוץ־פּאָליציאַנט. דער מערדער האָט מיר באַשולדיקט אַז איך אַרבעט צו שוואַך. האָט ער מיר באַפוילן צו לויפן פאַר די פערד און אַזוי האָט ער מיר געטריבן ביזן בית־עולם אויף „ניי־שטאָט”. די גאַנצע צייט האָט ער מיר געהאַלטן אין איין שלאָגן. קומענדיק צום בית־עולם האָט ראמאנוס מיר באַפוילן צו קניען אויף דער ערד. קניענדיק, זענען זיי אַרויף אויף מיר מיט זייערע צעיושעטע פערד און מיר דערלאַנגט אַ שטאַרקן קלאַפּ מיט אַ נאַגייקע, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט אַ בלייענעם קאָפּ.

כ׳בין געבליבן ליגן אָן באַוווסטזיין. ס׳איז מיר געוואָרן פינסטער אין די אויגן און כ׳האָב אַרום מיר גאָרניט געזעען. כ׳האָב נאָר געפילט ווי דאָס בלוט רינט פון מיין צעשפּאָלטענעם קאָפּ. מיט גרויס מיה האָט איך מיר געשטעלט אויף די פיס און אַוועק צום גוי ביי וועלכן כ׳האָב געאַרבעט. אָפּגעוואַשן דאָס בלוט און פאַרבאַנדאַזשירט דעם קאָפּ. כ׳בין געליגן ביים גוי ביז מוצאי־שבת און דערנאָך אַוועק אין געטאָ.

כ׳בין געליגן מיט גרויסע שמערצן צוויי וואָכן און דערנאָך ווייטער געגאַנגען צו דער אַרבעט. נאָך יענעם בלוטיקן שבת בין איך געוואָרן זעער אומרואיק. כ׳האָב געפילט אַז מיר שטייען פאַר אַ שרעקלעכן שטורם, אַז דער טעראָר פון ראמאנוסן איז בלויז אַ פּאָרשפּיל צו דער גרויסער און שרעקלעכער קאַטאַסטראָפע וואָס וועט, פריער אָדער שפּעטער, קומען אויף דער יידישער קהילה אין ציעכאַנאָוויעץ.

די לאַגע איז טאָקע ערגער געוואָרן פון טאָג צו טאָג. ס׳האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז מ׳האָט ליקווידירט דעם טשיזשעווער געטאָ. מיר האָבן אין דעם ניט געוואָלט גלויבן, און כדי זיך איבערצייגן אין דער ריכטיקייט פון דער שרעקלעכער ידיעה האָבן מיר גענומען אַ ציעכאַנאָוויעצער קריסט, אים באַצאָלט גאַנץ פיין, און

געשיקט קיין טשיזשעוו קלאָר צו מאַכן די לאַגע. קומענדיק צוריק האָט ער אונז געבראַכט די שרעקלעכע בשורה, אַז ער האָט אין טשיזשעוו ניט געטראָפן קיין יידן.

מיר האָבן זיך געריכט יעדן טאָג אויף אַ אַקציע. די יידן זענען אַרומגעגאַנגען אין געטאָ ווי פאַרחלומטע. זיי האָבן ניט געוווּסט וואָס ס׳טוט זיך מיט זיי. פרומע יידן האָבן זיך געטרייסט, אַז גאָט וועט זיינע קינדער ניט פאַרלאָזן אין אַזאַ עת צרה, און פונקט ווי ער האָט אַרויסגענומען אברהם אבינו פונם כבשן האש, און דניאל׳ן פון דער לייבן־גרוב אַזוי וועט ער אין דער לעצטער מינוט באַווייזן אַ גרויסן נס, און מיר וועלן אַלע בלייבן לעבן.

אַז די לאַגע איז קריטיש האָב איך געזעען אין דעם וואָס מ׳האָט פּלוצים אויפגעהערט צו טרייבן די יידן צו דער אַרבעט. ראַמאַנוס האָט זיך, בכלל, ניט געקימערט צי מען אַרבעט יאָ אָדער ניט. די נעכט זענען געוואָרן קאָשמאַרפול, מ׳איז ניט געשלאָפן און כסדר געטראַכט, וואָס וועט זיין, וואָס שטייט אונז פאָר? צי וועט אונזער גורל זיין דער זעלבער ווי פון די טשיזשעווער יידן? כ׳האָב באַטראַכט די לאַגע מיט אָפענע אויגן, אָן קיין שום אילוזיעס. איינס איז מיר געווען קלאָר: מען מוז אַנטלויפן פון געטאָ און וואָס שנעלער! כ׳האָב געהאַט אַ קאָנספּיראַטיוו טיהרל אין געטאָ דורך וועלכן מ׳האָט געקאָנט אַנטלויפן. מיין פרוי איז ניט געווען איינשטימיק צו דעם, האָב איך גענומען מיינע צוויי גרעסערע קינדער און אַוועק צום גוי ביי וועלכן כ׳האָב געאַרבעט. כ׳בין געליגן באַהאַלטן אויף אַ בוידעם ביז 1 ביינאַכט. ס׳האָט געהערשט אַ טיפע רוהיקייט. האָבן די קינדער אָנגעהויבן שרייען: טאַטע, לאָמיר גיין צוריק אַהיים! קיינער איז דאָך ניט אַוועק אויסער אונז.

כ׳האָב געהאַט רחמנות אויף זיי און זיך צוריקגעקערט אין געטאָ. מיין פרוי איז געקומען צו מיר מיט אַ טענה: אַלע יידן שלאָפן אין טיפן שלאָף, נאָר דו איינער פלאַגסט זיך. כ׳האָב איר געענטפערט: הלואי זאָל זיך דאָס ענדיקן מיט דעם, און זיך געלייגט אויפן בעט אין די מלבושים.

ליגנדיק האָב איך פּלוצים דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ גרויסער טומעל. כ׳בין אַרויס אין גאַס און דערזעען, אַז די יידן הענגען ממש אויף די דראָטן פונם געטאָ און באַמיען זיך צו אַנטלויפן. די רוצחים האָבן געשאָסן אויף זיי און ס׳זענען געפאַלן קרבנות. יעדער האָט געפילט אַז דאָס איז דער סוף — ראַמאַנוס האָט באַשלאָסן צו ליקווידירן דעם געטאָ. צו דעם צוועק האָט ער געבראַכט מיט אַ פּאָר טעג פריער אַסך היטלעריסטן און פיל־פיל וועגענער.

אין דער לעצטער מינוט האָב איך געעפנט מיין קאָנספּיראַטיוו טירל און צוזאַמען מיט שמואל וואינאָוויטש בין איך אַנטלאָפן אין אַ נאָענט וועלדל. ביים לויפן האָב איך באַגעגענט מאַטעס איידעם, דער זייגערמאַכער. ער האָט זיך אָנגעשלאָסן אין אונז און געזאָגט, לאָמיר זיך האַלטן צוזאַמען און זען וואָס וועט ווייטער געשען.

צבי בלוטמן
(רמת־גן)

מימי הדמים בגיטו

על צד האמת מביעים הבריות פעמים על־דבר אכזריותו של האדם כעין „חיתו יער", אבל הרי זה עיוות־הדין במידה יתירה ועלבון כלפי החיות: החיה אינה יכולה לעולם להיות אכזרית כל־כך כעין האדם. אכזריות מצוינת, אכזריות אמנותית. הנמר מגרם פשוט ומשסע, ואף זה בלבד הוא יודע. על דעתו לא היה עולה כלל לתקוע מסמרים באזנים ולהניח כך את קרבנו במשך כל הלילה, אילו אף היה בידו לעשות ככה.

(פ. מ. דוסטויבסקי: „האחים קרמזוב", חלק ב', פרק „מרו")

אכן, לא זהו הצד המוזר שבדבר, ולא על־זה היה צריך להשתומם, שאלהים נמצא וקים באמת, אלא זוהי ההפלאה שבדבר, שרעיון כזה — הרעיון על־דבר נחיצות האלוהים — יכול היה להיכנס במוחו של בעל־חיים פרא ורע כעין האדם...

(פ. מ. דוסטויבסקי: „האחים קרמזוב", חלק ב', פרק „האחים מתודעים זה לזה")

ב־22 ביוני שנת 1941, בשעה 4 לפנות בוקר, הופגזה ציחנוביץ ע"י התותחים הגרמניים. הפגזים פגעו ב„אַלט־שטאָט" וזרעו מות ובהלה. היהודים התכנסו בבתיהם משותקי־אימה.

שרוים היינו באבל כבד, אבל הלב סרב להאמין שזוהי התחלת הקץ. אולם, האותות ברורים היו, שהופקרנו בידי סדיסטים איומים ודמנו הותר. בתי־הכנסת, מקום חיותם של היהודים, בהם היו מנַשים עמלם בדף גמרא ומזמורי תהלים — נסגרו, והמלכות הרשעה אסרה את התפילה בהם. גם תפילת־יחיד נחשבה כעבירה חמורה, וכשתפסו את חוקק־המצבות, פולאק, יושב בביתו מוכתר בתפיליו ומעוטף בטליתו היכוהו מכות־רצח.

בימים הראשונים לכניסתם ערכו הגרמנים מרחץ־דמים. הם תפסו 7 יהודים הסונים, ביניהם שבתאי (שעפסל) קשעמיצן וישעיהו (שייקע) „קלופוט", עינו אותם עינויים ממושכים וכשהגיעו לסף הגסיסה הוציאום להורג.

להשגת מנת־הלחם הזדנבו תורים ארוכים ליד המאפיות. כמפקח על התורים האלה נתמנה פולני בן־בליעל, טיפוס אפל מהעולם התחתון, שכונה בכינוי „מאליערל". משהותרה הרצועה, פרץ סדיסט זה את כל סכרי יצריו האפלים והיה מתעמר ומתעלל ללא רחמים ביהודים הממתינים לפת־הלחם. המוכים היו חוזרים לבתיהם כשפיתם מגואלת בדמם.

במנת לחם־יסורים זה נאלצנו לעבוד כל מיני עבודות־פרך, שמוצצו לשד־חיינו. העבודה היתה מלווה בצליפות מגלבים והתעללויות קשות ונוראות, ששברו את רוחנו וביזו את צלם האדם שבנו. מי שיצא לסבלותיו היה מצווה לביתו, כי לא היה בטוח שיוציא את יומו. מי שעלה בגורלו לעבוד אצל ה„פוסטמייסטר" התענה יסורי־שאול. רוצח זה היה משפר ומשכלל חדשים לבקרים את אמצעי העינוי וההתעללות ביהודים. לתכלית זו אילף כלבים רעים, צמאי־דם. אילוף זה נעשה על גופם של יהודים. הוא היה בוחר ביהודי, כופת ידיו ומצווה עליו לרוץ. הכלבים המשוסים רדפו אחריו, קרעו בגדיו, תקעו בו שיניהם החדות וסילוני דם היו זורמים מגופו של הקרבן. בלילות היתה פולחת את האויר אנקת הפצועים, שהתפתלו בכאביהם וחיכו למוות הגואל, כי שום עזרה רפואית לא הוגשה להם.

אולם, רציחות והתעללויות אלו היו פתיחה בלבד לחורבן הגדול, שהביא עלינו הנבוזראדן רב־הטבחים מקניגסברג, רומנוס שחיק־טמיא (שתישחקנה עצמותיו). הוא הגיע אלינו מעיר, בה נולד הוגה־דעות גדול, שדיבר על השלום הנצחי. רומנוס היה פושע מועד והוא הביא עמו מגילת כליה. בואו בישר את הקץ. עצם הזכרת שמו עוררה חלחלה. עיניו היו כעיני אוכל־אדם. מנהגו היה לרסק גולגולת של יהודי לפני שסעד פת־שחרית. ריח הדם היהודי היה מגרה את תיאבונו. הוא היה מלעלע דם היהודים בצמאון שכמוהו לא מצינו, אפילו, אצל חיות־טרף.

ואם, בכל ימות השבוע היה מקנח ידיו בקרבן אחד, הרי יום ששי היה יום של זבחי־אדם. ביום זה היה מוציא להורג קבוצות־קבוצות של צעירים יהודיים, באמתלא שבזמן הסוביטים השתיכו לקומסומול. היו אלה מטובי הנוער הציחנובצאי. את כל צורות המוות והזוועות היה מבצע רומנוס בגופיהם של צעירים אלה לפני שהוציאם להורג.

בגירסא דינקותא למדנו ב„חדר" שבחורבן ביתר „שקע הסוס בדם עד חוטמו. והיה הדם מגלגל סלעים משאוי ארבעים סאה, עד שהלך הדם בים ארבעת מיל". זוועות אלה הומחשו לעינינו. הכתוב בגמרא היה למציאות מרה. מהדם הרב ששפך רומנוס האדימו מימי הנורץ וזיבלו בו את השדות שנים רבות.

על קרבן אחד, שנפל בידי מרצח זה, ברצוני לייחד את הדיבור, כי הוא עלה על „קידוש־השם" כיהודי גאה. היה בעמידתו מול רב־הטבחים משהו קמאי, ראשוני, משהו מגבורת קדומים. בחור יהודי היה בציחנוביץ, שקורץ מאותו חומר שכולנו קורצנו ממנו. לא גיבור ולא בן־גיבור; אבל, בעת שואה ומצוקה גילה גבורה נפשית עילאית. שמו היה משה רובינשטיין. כשגבר הרעב בגיטו והתגוללו בחוצות נפוחי־כפן, חשף עצמו משה לסכנת מוות כדי להביא אוכל לרעבים. פעם תפס אותו רומנוס כשחבילת מזון בידו. התנפל עליו כחיה משוסה וסחב אותו לבנין־המשטרה. שם היכהו מכות־רצח

וכל גופו כוסה צלקות וחבורות שותתות דם. בראות הלסטים שקרבנו גוסס, הרפה ממנו וציווה להחזירו לגיטו. קרובו, ד״ר רובינשטיין, ניתח אותו במכשירים כירורגיים פרימיטיביים והציל חייו.

לפני חיסול הגיטו הצליח משה להתחמק מזרועות המוות, אבל תקפוהו געגועים על היהודים הכלואים והוא חזר לגיטו, כדי למות יחד עם אחיו המעונים. בהתקרבו לשער־הגיטו פגע בו רומנוס. הוא חייך חיוך רצחני וסטר על פניו. משה לבש עוז והטיח כלפי הלסטים: נראה, מי שיצחק האחרון! רומנוס הגיב על „העזה" זו במטר של מהלומות. משה התאושש, התקרב למרצח וירק בפניו. הלסטים סחב את משה לבית־הסוהר ובחר לו מות־זוועה, שאימתו יש בה כדי להקפיא את דמנו. הוא נעץ בידיו ורגליו מסמרים ארוכים וצלב אותו על קיר בית־הסוהר. תעמוד זכותו של משה לדורות הבאים ויאותו לזכרו ולזכר מות־הגבורה שלו כל שוחרי גבורה עילאית.

הצפיפות בגיטו איומה היתה. רבים התגוללו בחצרות, ומגפות פשטו. כשירד הלילה נצטווינו להיכלא בבתים. ישבנו מכווצים בחושך. החיים החלו דועכים וחכינו לגורלנו המר. המצב היה ללא־נשוא. מצב רוחנו העגום ניתן למיצוי בפסוק „בבוקר תאמר מי יתן ערב! ובערב תאמר מי יתן בוקר". הפולנים היו אדישים לאסוננו. דאגתם היחידה היתה, שהיהודים ימכרו להם חפציהם ותכשיטיהם בזיל־הזול. בעברם ליד גדר הגיטו היו מזרזים אותנו למכור חפצינו, כי בקרוב נחוסל. כשהודיע רומנוס, שבעד תפיסת יהודי שנמלט מהגיטו יעניק פרס של פח נפט וכמה ק״ג מלח — התנדבו פולנים רבים למעשי־נבלה אלה.

בגיטו לא ידענו מהמתרחש בעולם החיצון. לא רדיו ולא עתון היו לנו. סגורים ומסוגרים היינו. הזמן, כאילו, קפא. בכל זאת הצליחה משפחתי לקשור קשרים מסוימים עם פולנים מעבר לבוג שנזדמנו לציחנוביץ. מפיהם נודע לנו, בהתחלת שנת 1942, שבטרבלינקה משמידים יהודים עשרים וארבע שעות ביממה. כיום יודעים אנו, שבטרבלינקה הושמדו 800.000 איש, רובם יהודים, אבל אז סרבו להאמין במציאותה של זוועה זו. התיחסו לכך כאל חלום בלהות.

אט־אט חדרו שמועות אלו להכרתם והוויתם של יהודי עיירתנו. אותות הזמן בישרו רעות והכול ראו בעליל שאחרית הימים הגיעה. יהודים יראי־שמים, חזקים באמונתם, השליכו יהבם על הכתוב: „אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים", וציפו לנס. אבל, צעירים בעלי ראיה מפוכחת, ראו שאבדה כל תקוה. יצחק קולאַסקי ולייבל בלוטמן עברו מבית לבית ושידלו את היהודים להשמיד חפציהם ותכשיטיהם, לבל יהיו ביזת הפקר בידי שונאינו. עם שריפה זו החלו הורינו, אחינו ואחיותינו, להתכונן בהכרה ברורה לקראת המוות. התחוללו מחזות זוועה של

אמירת „וידוי", הורים נפרדו מבניהם, בקשו סליחה ומחילה, נפלו איש על צואר רעהו וגעו בבכיה.

אולם, לא כולם קיבלו את השואה כדבר בלתי נמנע. נעשו גם נסיונות נועזים של בריחה מהגיטו. ישראל רובינשטיין, מוליא פרץ, אלוניק שפילמן ואסתר קולאסקי נמלטו מהגיטו והסתתרו בטחנת־הקמח של זאביעלא. אולם, מחמת אי־זהירות קיפחו חייהם. הם בישלו אוכל והעשן שיצא מהארובה היה בעוכריהם. פולני אחד, שראה את העשן המתמר ועולה, מיהר להודיע על־כך לגרמנים. מיד באו המרצחים והוציאום להורג במקום מחבואם. אשה אחת ושלושת ילדיה ממשפחת יעקב רוזנבלום (ז׳זקובר) הצליחה, אף היא, להימלט מהגיטו והסתתרה בסביבות כפר טימיאַנקה. האיכרים גילו עקבותיהם והודיעו על־כך לגרמנים. הם אילצו את האם האומללה לכרות קבר במו ידיה, בו קברו אותה ואת ילדיה.

בשניים בנובמבר שנת 1942 החליט רומנוס לחסל סופית את הגיטו. יום קודם לכן הזמין אליו את הירש־וועלוול ווינר, ואת יוסף ושמואל קולאסקי, שהועסקו אצלו כנהגים, והודיע להם שכיהודים יעילים אין זה לכבודו שיחניקו אותם בתאי־הגזים וישרפו גוויותיהם, לכן הוא בחר להם מוות של־כבוד — מוות ביריה. הוא תכף עשייה לאמירה, הוציא את ה„נאגאן" וצרור־כדורים פילח את ראשיהם.

בשעה 5 בבוקר הקיפו הרוצחים את הגיטו. הודיעו לנו, שמובילים אותנו לעבודה בקרים, אולם איש לא האמין לבדותה זו, כי לא היה ספק בתכניות ההשמדה של הנאצים וידענו שאנו יוצאים לדרך שאין שבים ממנה. רבים החלו להימלט. איטקה פטאשק, אברהם־משה פטאשק, ראובן־יוסף חזן ומשפחתו הצליחו להימלט, אבל רבים נהרגו בשעת הבריחה. מרדכי שמאַקובסקי סרב לעזוב את מחבואו ונורה במקום. מאַרקל, אחי, הסתתר עם אשתו ותינוקם. בלילה החל התינוק לבכות ובכך גרם למותו ולמות הוריו.

יהא השניים בנובמבר חקוק באותיות־אש בלב כל אחד מאתנו. ביום זה כיבו את גחלת בית ציחנוביץ. ביום זה נעקדו יקירינו בחבלים, הובלו לתחנת צ׳יז׳ב ומשם למחנה ההשמדה שבטרבלינקה.

צבי בלאַטמאַן
(רמת־גן)

די בלוטיקע טעג אין געטא

דעם 22־טען יוני, יאָר 1941, פיר אַ זייגער פאַרטאָג, איז ציעכאַנאָוויעץ באָמבאַר־דירט געוואָרן דורך די דייטשע האַרמאַטן. די קוילן זענען געפאַלן אויף „אַלט־שטאָט" און געזייט טויט און אַנגסט. די יידן האָבן זיך באַהאַלטן אין די הייזער, באַהערשט פון טויט־שרעק.

מיר זענען געווען איינגעהילט אין אַ טיפן טרויער, אָבער דאָס האַרץ האָט ניט געוואָלט גלויבן, אַז דער סוף איז נאָענט, אפילו, ווען אַלע צייכענס האָבן געדייטעט, אַז מיר זענען איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון אכזריות׳דיקע סאַדיסטן און אונזער לעבן איז געוואָרן הפקר.

די בתי־מדרשים, אין וועלכע ס׳האָט זיך קאָנצענטרירט דאָס גייסטיקעס און געזעל־שאַפטלעכעס לעבן פון די יידן, ווו זיי פלעגן פאַרגעסן זייערע צרות ביי אַ בלאַט גמרא, אָדער ביי אַ קאַפיטל תהלים — זענען פאַרשלאָסן געוואָרן און די מערדער־רעגירונג האָט פאַרבאָטן דאָס דאַווענען אין זיי. אויך אַ תפילת־יחיד איז באַטראַכט געוואָרן אַלס אַ פאַרברעכן, און ווען מ׳האָט געפאַקט דעם מצבה־קריצער, פאָלאַק, זיצנדיק אין זיין הויז אין טלית און תפילין — האָט מען אים מערדערלעך געשלאָגן.

שוין אין די ערשטע טעג פון זייער אַריינקום אין ציעכאַנאָוויעץ, האָבן די דייטשן געמאַכט אַ בלוט־באָד. זיי האָבן געכאַפּט 7 קרעפטיקע יידישע יונגעלייט, צווישן זיי: שעפסל קשעמיען און שייקע „קלאַפּאָט", מ׳האָט זיי לאַנג געפייניקט און אין אַ גסיסה־צושטאַנד זיי הינגעריכטעט.

כדי צו קריגן אַ בידנעס שטיקל ברויט האָט זיך געשלענגלט אַ לאַנגע רייע פון יידן ביי די בעקערייען. אַלס אויפזעער אויף די רייען איז באַשטימט געוואָרן אַ פאָליאַק, אַ סאַדיסט, אַ אונטערוועלטניק, וואָס מ׳האָט אים גערופן „דאָס מאַליערל".

ווען אַלעס איז דערלויבט געוואָרן און מ׳האָט געקענט טוהן מיט די יידן וואָס מ׳האָט נאָר געוואָלט — האָט דער סאַדיסט באַוויזן וואָס ער „קען" און פלעגט פייניקן און איזדעקעווען אָן רחמים די יידן, וואָס האָבן געוואַרט אויפן שטיקל ברויט. די געפייניקטע פלעגן זיך אומקערן אין זייערע הייזער מיטן שטיקל ברויט, באַפלעקט פונם בלוט, וואָס האָט געפלאָסן פון זייערע ווונדן.

מיט דעם שטיקל טרערן־ברויט זענען מיר געצוווּנגען געווען צו אַרבעטן כל מיני צוואַנגס־אַרבעט, וועלכע האָט אויסגעזויגן דעם מאַרך פון אונזערע ביינער. די אַרבעט איז געווען באַגלייט מיט שמיץ פון נאַגייקעס, וואָס האָבן געבראָכן אונזער גייסט און פאַרשוועכט דעם „צלם אלקים" אין אונז. אַרויסגעענדיק צו דער אַרבעט, האָט מען זיך געזעגנט מיט אַלע טייערע, ווייל מ׳איז ניט זיכער געווען צו מ׳וועט זיך צוריקקערן.

אין וועמענס גורל ס׳איז געפאַלן צו אַרבעטן ביים פּאָסטמייסטער — האָט געהאַט דעם גיהנום אויף דער וועלט. דער רוצח האָט פון טאָג צו טאָג פאַרפולקאמט די פּייני־קונגס־מיטלן. ער האָט ספּעציעל דרעסירט בלוט־דורשטיקע הינט. דאָס דרעסירן איז געמאַכט געוואָרן אויף די לייבער פון די יידן. ער פלעגט כאַפּן אַ יידישן בחור, פאַרבונדן זיינע הענט און אים באַפוילן לויפן. די געהעצטע הינט זענען אים באַפאַלן, צעריסן זיינע מלבושים און אַריינגעשטעקט זייערע שאַרפע ציינער אין זיין לײַב. שטראָמען בלוט האָבן געפלאָסן פונם אומגליקלעכנס קערפּער. ביינאַכט פלעגט הילכן אין דער לופט דאָס קרעכצן פון די פאַרוווּנדעטע, וועלכע האָבן געוואַרט אויפן טויט, ווי אויף משיח׳ן. הגם די ווייטיקן זענען געווען אומדערטרעגלעכע און אומבאַשרייבלעכע — האָט מען די אומגליקלעכע קיין שום מעדיצינישע הילף געגעבן.

אָבער, די אַלע רציחות און פּייניקונגן זענען געווען בלויז אַ פּראָלאָג, אַ פאָר־שפּיל, צום גרויסן חורבן, וועלכן ס׳האָט געבראַכט אויף אונז דער נבוזראַדן פון קעניגס־בערג, ראמאנוס — צעריבן זאָלן ווערן זיינע ביינער. דער מערדער איז געשיקט געוואָרן צו אונז פון דער שטאָט, אין וועלכער ס׳האָט געלעבט דער גרויסער דענקער קאַנט, וועלכער האָט געשריבן אַ טראַקטאַט וועגן אייביקן פרידן און אייביקער מענטשן־ליבע. אַ איראָניע פונם גורל!

ראמאנוס איז געווען אַ געבוירענער מערדער. זיין אָנקום האָט געדייטעט, אַז דער סוף איז נאָענט. דאָס בלויזע דערמאָנען זיין נאָמען האָט אָנגעוואָרפן אַ שרעק. זיינע אויגן זענען געווען ווי פון אַ מענטשן־פרעסער. אַ מנהג האָט ער געהאַט — צעשמעטערן אַ קאָפּ פון אַ יידן איידער ער האָט געפרישטיקט. יידיש בלוט האָט גערייצט זיין אַפּעטיט. זיין בלוט־דורשט האָט איבערגעשטיגן, אפילו, די בלוט־דורשטיקייט פון אַ רויב־טיער.

אַלע טעג פון דער וואָך האָט ראמאנוס זיך באַגנוגנט „בלויז" מיט איין קרבן, נאָר פרייטיק פלעגט ער אויספירן מאַסן־מאָרדן. אין דעם טאָג האָט ער הינגעריכטעט גאַנצע גרופּן פון יידישע יוגנטלעכע, מיטן אויסרייד, אַז ביי די סאָוויעטן האָבן זיי געהערט צום קאָמסאָמאָל. דאָס זענען געווען פון די בעסטע און טייערסטע ציעכאַנאָ־וויעצער יוגנטלעכע. ראמאנוס האָט זיי ניט באַלד געמאָרדעט, נאָר תחילת איזדעקעוועט איבער זייער קערפּער, געשטאָכן און געשניטן זייערע לייבער.

זייענדיק חדר־יינגלעך, פלעגט דער רבי, ערב תשעה־באב, אונז דערציילן די

לעגענדן פון תלמוד וועגן חורבן ביתר, „אַז די פערד האָבן געזונקן אין בלוט ביז איבער זייערע קעפּ און די כוואַליעס בלוט האָבן מיטגעריסן מיט זיך גרויסע שטיינער, און דער בלוט־שטראָם איז געגאַנגען פיר מייל אין ים".

ווײ, ווײ, דאָס זענען ניט קיין לעגענדן! דאָס איז געווען פאַר אונז אַ גרויזאַמע ווירקלעכקייט. דאָס, וואָס די גמרא דערציילט, האָבן מיר געזען מיט אונזערע אייגענע אויגן. פונם בלוט, וואָס ראמאנוס האָט פאַרגאָסן, איז רויט געוואָרן דאָס וואַסער פון נורעץ און די גוים האָבן געמיסטיקט מיט דעם זייערע פעלדער.

וועגן איין קרבן, וואָס איז געפאַלן פון ראמאנוס'עס הענט, וויל איך מיר ספּעציעל אָפּשטעלן, ווייל זיין עולה זיין אויף קידוש־השם איז אַ בלאַט פאַר זיך אין דער געשיכטע פון דער יידישער מאַרטיראָלאָגיע.

געווען איז אַ יידישער בחור אין ציעכאַנאָוויעץ, וואָס איז געווען ענלעך צו אונז אַלעמען. ניט ער איז געווען אַ העלד און ניט זיין פאָטער איז געווען אַ העלד. ער איז פאָרמירט געוואָרן פון דער זעלבער מאַטעריע, פון וועלכער מיר אַלע זענען געשטאַלטיקט געוואָרן. אָבער, אין צייט פונם גרויסן קאַטאַקליזם, פונם גרויסן חורבן, וואָס איז געקומען אויף אונז אַלעמען — האָט זיך אַנטדעקט אין אים אַ געוואַלדיק־גרויסע גייסטיקע גבורה. זיין נאָמען איז געווען משה רובינשטיין.

ווער דער הונגער אין געטאָ איז געוואָרן אומדערטרעגלעך און ס'האָבן זיך געוואַלגערט אין די גאַסן געשוואָלענע און פאַרחלעשטע, האָט משה זיך מוסר נפש געווען, כדי צו ברענגען שפּייז פאַר די הונגעריקע. איינמאָל האָט אים ראמאנוס געפּאַקט, האַלטנדיק אין האַנט אַ פּעקל שפּייז. איז ער אים באַפאַלן ווי אַ צעיושעטע חיה און מיט געוואַלד אים געשלעפּט צו דער פּאָליציי. דאָרט האָט ער אים שוידערלעך געשלאָגן און זיין גאַנצער קאָפּ איז באַדעקט געוואָרן מיט בלוט־טריפנדע ווונדן. ווען דער מערדער האָט איינגעזען, אַז זיין קרבן האַלט ביים שטאַרבן — האָט ער אים אפּגעלאָזט און באַפוילן צוריקקערן אין געטאָ. זיין קרוב, דאָקטאָר רובינשטיין, האָט אים אָפּערירט מיט פּרימיטיווע כירורגישע אינסטרומענטן און האָט געראַטעוועט זיין לעבן.

פאַר דער ליקווידאַציע פונם געטאָ, איז משה'ן געלונגען זיך אַרויסדרייען פון די אָרעמס פונם טויט. אָבער, ס'האָט אים געפּייניקט אַ בענקשאַפט צו די איינגעשפּאַרטע יידן אין געטאָ און ער האָט זיך צוריקגעקערט, כדי צו שטאַרבן צוזאַמען מיט זיינע געפּייניקטע ברידער. צוקומענדיק צום טויער פונם געטאָ, האָט אים באַגעגנט ראמאנוס. דער מערדער האָט אים „מקבל פּנים" געווען מיט אַ מעפיסטאָפילישן שמייכל, באַגלייט מיט אַ פייערדיקן פּאַטש. משה האָט מוטיק אַ זאָג געגעבן צום מערדער: מיר וועלן זען, ווער ס'וועט לאַכן דער לעצטער. ראמאנוס האָט רעאַגירט אויף אַזאַ „חוצפּה" מיט

אַ האַגל פון קלעפּ. משה האָט זיך דערמונטערט, צוגעגאַנגען צום רויבער און אים אַ שפּיי געגעבן אין פּנים.

פול מיט רציחה האָט ראַמאַנוס געשלעפּט משה׳ן אין דער טורמע און האָט פאַר אים אויסגעווײלט אַזאַ שרעקלעכן טויט, וואָס דאָס בלויזע דערמאָנען וועגן דעם פאַרגליווערט אין אונז דאָס בלוט. ראַמאַנוס האָט אַריינגעהאַקט לאַנגע טשוועקעס אין משה׳ס הענט און פיס און אים געקרייצט אויף דער וואַנט פון דער טורמע.

זאָל משה׳ס זכות ב״ישטיין אין די צוקונפטיקע דורות און זאָלן גיין אין שיין פון זיין הייליקן אָנדענק און העלדישן מאַרטירער־טויט די אַלע וואָס שטרעבן צו העכערער גבורה.

די ענגשאַפט אין געטאָ איז געווען אומדערטרעגלעך. פיל האָבן זיך געוואַלגערט אין די הויפן און ס׳זענען אויסגעבראָכן מגיפות. ווי ס׳איז נאָר נאַכט געוואָרן, האָט מען געמוזט זיך איינשפּאַרן אין די הייזער. מיר זענען געזעסן איינגעשרומפּענע אין דער פינצטער. דאָס לעבן האָט אָנגעהויבן צאַנקען און אויסלעשן זיך, און מיר האָבן געוואַרט האָפנונגסלאָז אויף אונזער ביטערן גורל. אונזערע טרויעריקע שטימונג קען מען אויס־דריקן מיטן פסוק פון חומש: „אין פרימאָרגן וועסטו זאָגן: הלוואי ווערט אָוונט! און אין אָוונט וועסטו זאָגן: הלוואי ווערט פרימאָרגן” (דברים, כ״ח, ס״ז). די פאַליאַקן זענען געווען אינדיפערענט צו אונזער אומגליק. זייער איינציקע דאגה איז געווען, אַז די יידן זאָלן זיי פאַרקויפן זייער מעבל און צירונג בזיל־הזול.

דורכגייענדיק ביים געטאָ, פלעגן זיי אונז צואיילן, אַז מיר זאָלן זיי וואָס שנעלער פאַרקויפן אונזער האָב און גוטס, ווייל מיר וועלן בקרוב ליקווידירט ווערן. ווען ראַמאַנוס האָט געמאָלדן, אַז פאַר כאַפּן אַ אַנטלאָפענעם יידן פונם געטאָ, וועט ער געבן אַ באַלוינונג פון אַ בלעך־באַנקע מיט נאַפט און עטלעכע קילאָגראַם זאַלץ — האָבן זיך פיל פּאַליאַקן פרייוויליק געמאָלדן צו דערפילן די שענדלעכע אויפגאַבע.

אין געטאָ זענען מיר געווען אָפּגעשניטן פון דער אויסערלעכער וועלט. ניט קיין ראַדיאָ און ניט קיין צייטונג האָבן מיר געהאַט. מיר זענען געווען הערמעטיש פאַרשלאָסן און איזאָלירט. דאָך האָט מיין פאַמיליע באַוויזן אָנקניפּן געוויסע פאַרבינ־דונגען מיט פאַליאַקן פון דער צווייטער זייט פונם בוג, וואָס פלעגן באַזוכן ציעכאַנאָוויעץ. פון זיי האָבן מיר זיך דערוווּסט, (אָנפאַנג יאָר 1942) אַז אין טרעבלינקע פאַרניכטעט מען יידן 24 שעה אין מעת־לעת. היינט ווייסן מיר שוין, אַז אין טרעבלינקע האָט מען אומ־געבראַכט 800.000 מענטשן, דער גרעסטער טייל פון זיי יידן, אָבער דאַן האָט קיינער ניט געוואָלט גלויבן, אַז די דערשיטערנדע ידיעה איז אַ ווירקלעכקייט. מ׳האָט זיך צו איר באַצויגן ווי צו אַ גרויל־ווּיזיע, און ניט מעהר.

אָבער צוביסלעכווייז זענען די שוידערלעכע ידיעות אַריינגעדרונגען אינם באַוווּסט־

זיין פון די יידן פון אונזער שטעטל. די צייכנס פון דער צייט האָבן עדות געזאָגט, אַז מיר שטייען פאַר אַ שוידערלעכער געשעעניש און אַלע האָבן איינגעזעען קלאָר און דייטלעך, אַז ס׳דערנענטערט זיך די אַפּאָקאַליפּסע — די אחרית־הימים.

גאָטספאָרכטיקע יידן, אומדערשיטערטע אין זייער בטחון, האָבן געאַנקערט זייער גלויבן אינם תלמודישן מאמר, אַז „אפילו, ווען ס׳ליגט אַ שאַרפע שווערד אויפן האַלדז פון אַ מענטשן, זאָל ער נאָך אַלץ גלויבן אין רחמים״, און זיי האָבן געוואַרט אויף אַ נס. אָבער, יוגנטלעכע מיט אַ רעאַליסטישן קוק אויף די געשעענישן האָבן איינגעזעען, אַז ס׳איז ניטאָ קיין שום האָפנונג. יצחק קולאסקי און לייבל בלאטמאַן זענען געגאַנגען פון הויז צו הויז און צוגערעדט די יידן, אַז זיי זאָלן אַלעס פאַרברענען, כדי דער שונא זאָל פון דעם קיין הנאה האָבן.

מיטן פאַרברענען פון זייער האָב און גוטס האָבן אָנגעהויבן אונזערע עלטערן, שוועסטער און ברידער, צוגרייטן זיך מיט אַ קלאָרן באַוווסטזיין צום טויט. ס׳זענען אויסגעבראָכן שרעקלעכע סצענעס פון „ווידוי״ זאָגן, עלטערן האָבן זיך געשיידט פון זייערע קינדער, געבעטן ביי זיי מחילה, געפאַלן איינער אויפן האַלדז פונם צווייטן און יאָמערלעך געוויינט.

אָבער, ניט אַלע האָבן באַטראַכט דעם חורבן ווי אַ אומפאַרמיידלעכע זאַך. ס׳זענען געמאַכט געוואָרן געוואגטע פאַרזוכן צו אַנטלויפן פונם געטאָ. ישראל רובינשטיין, מוליא פרץ, אלוניעק שפילמאַן און אסתר קולאַסקי זענען אַנטלאָפן פונם געטאָ און זיך באַהאַלטן אין דער מיהל פון זאַביעלאַ. אָבער, צוליב אַ פעל־שריט האָבן זיי פאַרלוירן זייערע לעבנס. זיי האָבן געקאָכט עסן און דער רויך, וואָס איז אַרויס פון קוימען, האָט זיי פאַראומגליקט. אַ פּאָליאַק, וואָס האָט געזעען דעם רויך, האָט וועגן דעם געמאָלדן די דייטשן. באַלד זענען געקומען די רוצחים און זיי דערמאָרדעט אויפן פּלאַץ. אַ פרוי און אירע דריי קינדער פון יעקב ראָזענבלומס (זשאַזשקאָווער) פאַמיליע איז אויך געלונגען אַנטלויפן פונם געטאָ און זי האָט זיך אויסבאַהאַלטן נעבן דאָרף טימיאַנקע. גויים האָבן אַנטדעקט אירע טריט און געמאָלדן וועגן דעם די דייטשן. זיי האָבן געצווונגען דער אומגליקלעכער מוטער אויסגראָבן מיט אירע אייגענע הענט אַ קבר, אין וועלכן מ׳האָט באַגראָבן לעבעדיקערהייט איר מיט אירע קינדער.

דעם צווייטן נאָוועמבער יאָר 1942 האָט ראמאנוס באַשלאָסן צו ליקווידירן ענט־גילטיק דעם געטאָ. אַ טאָג פריער האָט ער איינגעלאַדן צו זיך הערש־וועלוול ווינער, יוסף און שמואל קולאַסקי, וועלכע ער האָט באַשעפטיקט אַלס שאפערן, און זיי מודיע געווען, אַז אַלס נוצלעכע יידן איז ניט פאַר זיין „כבוד״, אַז מ׳זאָל זיי דערשטיקן אין די גאַז־קאַמערן און פאַרברענען זייערע קערפּער, דערפאַר האָט ער פאַר זיי אויסגעוויילט אַ „נאָבעלן״ טויט, אַנטשפרעכענד זייער נוצבאַרקייט. ס׳הייסט, ער וועט זיי דערשיסן. און

טאַקע באַלד האָט ער אַרויסגענומען דעם נאַגאַן און אַ סעריע קוילן האָט דערכגעלעכערט זייערע קעפּ.

5 אַ זייגער פאַרטאָג האָבן די רוצחים אַרומגערינגלט דעם געטאָ. זיי האָבן אונז געמאָלדן, אַז מ׳שיקט אונז, כלומר׳שט, אויף אַרבעט אין קרים. אָבער אַלע האָבן גוט געוווּסט אַז ס׳איז אַ ליגנט און ס׳איז קלאָר געווען, אַז מיר גייען אַרויס אויף אַ וועג, פון וועלכן מיר וועלן זיך שוין ניט צוריקקערן. פיל האָבן אָנגעהויבן צו אַנטלויפן. איטקע פּטאַשעק, אברהם משה פּטאַשעק, ראובן יוסף חזן און זיין פאַמיליע איז געלונגען צו אַנטלויפן, אָבער פיל זענען דערמאָרדעט געוואָרן ביים אַנטלויפן. מרדכי שמאַקאָווסקי האָט ניט געוואָלט פאַרלאָזן זיין באַהעלטעניש, האָט מען אים דערמאָרדעט אויפן פּלאַץ. מיין ברודער, מאַרקל, מיט זיין פרוי און קינד האָבן זיך באַהאַלטן אין אַ געוויסן פּלאַץ. ביינאַכט האָט דאָס קינד אָנגעהויבן וויינען און דאָס האָט פאַראורזאַכט זיין טויט און דעם טויט פון זיינע עלטערן.

זאָל דער צווייטער נאָוועמבער זיין איינגעקריצט טיף אין אונזערע הערצער. אין דעם טאָג איז פאַרלאָשן געוואָרן דאָס ליכט פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה. אין דעם טאָג האָט מען געבונדן אונזערע טייערע אין שטריק, מ׳האָט זיי אַוועקגעפירט צו דער באַן־סטאַציע אין טשיזשעוו און פון דאָרט — אין פאַרניכטונגס־לאַגער אין טרעבלינקע.

(איבערזעצט: אליעזר לאוני)

אפרים ווינער
(באָליוויע)

א קאַפּיטל פון חורבן ציעכאַנאָוויעץ

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן די מלחמה, בין איך מיט מיין ברודער יצחק־שמעון און שוועסטער טויבע געווען אין ביאַליסטאָק. מיר האָבן דאָרט געהאַט מיהלן. די סאָוויעטן האָבן באַלד גענומען פאַרשיקן קיין סיביר אַלע פאַרמעגלעכע, אַלס שונאים פונעם קאָמוניזם. גליקלעכערווייז איז מיר געלונגען זיך אויסצובאַהאַלטן, און מיט גרויסע סכנות האָב איך פאַרלאָזט ביאַליסטאָק און זיך צוריקגעקערט קיין ציעכאַנאָוויעץ.

אין שטעטל האָט געהערשט אַ פּאַניק. היטלערס אַרמיי איז געשטאַנען ניט ווייט פון ציעכאַנאָוויעץ און מיר האָבן געוווּסט, אַז דייטשלאַנד גרייט זיך באַפאַלן רוסלאַנד. די ערשטע ידיעות וואָס היטלער טוט מיט די יידן האָבן מיר באַקומען פון מיידלעך, וואָס זענען אַנטלאָפן פון קאָסוב־לאַצקי קיין ציעכאַנאָוויעץ. זיי האָבן דערציילט וועגן די גרויזאַמע טאַטן, וואָס מ׳טוט מיט די יידן פון קאָסוב. מיר האָבן ניט געוואָלט גלויבן אין דעם און באַטראַכט די מיידלעך אַז זיי זענען ניט ביים זינען און ווילן סתם אָנוואַרפן אויף אונז אַ פחד. אין אַ קורצער צייט איז ציעכאַנאָוויעץ פאַרנומען געוואָרן דורך די דייטשן און מיר האָבן דערהאַלטן אַ ידיעה, אַז אין ביאַליסטאָק האָבן די נאַציס דערשאָסן 5.000 יידן, צווישן זיי אַ ציעכאַנאָוויעצער ייד מיטן נאָמען מאיר רודאק. דאָס האָט באַשטעטיקט, אַז די מיידלעך זענען, דווקא, יאָ ביים זינען און מ׳דאַרף זיך באַציען ערנסט צו זייערע ידיעות.

די געשעענישן האָבן זיך אַנטוויקלט מיט אַ מוראדיקער שנעלקייט. באַלד איז געשיקט געוואָרן צו אונז דער הויפּט־תלין ראַמאַנוס און האָט מיטן בלוט און טרערן פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן באַשטעטיקט, אַז די קאָסובער מיידלעך רעדן אמת.

ראַמאַנוס האָט אויסגעוויילט אַלס זיין פּריוואַט־סעקרעטאַר דעם פּאָליאַק שווענציצקי, דער געוועזענער דירעקטאָר פון דער פּוילישער פאָלקס־שול און גלייכצייטיק פיגורירט אַלס אָפיציעלער דירעקטאָר פון דער „תרבות״־שול לגבי דער רעגירונג. ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן האָט דער עלעגאַנטער אַנטיסעמיט געוואַרט אויף אַ פּאַסנדער געלעגנהייט צו דעמאָנסטרירן עפנטלעך זיין האַס צו די יידן. די ערשטע קרבנות וואָס זענען געפאַלן דורך אים, זענען געווען, דווקא, די שילער פון דער „תרבות״־שול.

מיין ברודער הערש־וועלוול און וועלוול קאַגאַן האָבן באַלד איינגעזען, אַז די לאַגע

איז זעער קריטיש. זיי האָבן פאַרשטאַנען, אַז אויב די יידן וועלן זיצן גאַנצע טעג אין געטאָ מיט פאַרלייגטע הענט — וועלן זיי מיט דעם דערנענטערן זייער סוף. זיי האָבן אָרגאַניזירט פיל יידן אין קאָאָפּעראַטיוון, כדי צו מאַכן זיי פּראָדוקטיוו. דער געדאַנק איז געווען, זוען ראמאנוס וועט זעהן, אַז די יידן ברענגען אים אַ נוצן — וועט ער זיי ניט אויסהרגענען. און ווירקלעך, דאָס האָט אַ ביסל געשטילט זיין רציחה.

ווען שוועַנציצקי האָט איינגעזען, אַז די יידן זוכן מעגלעכקייטן ווי זיך צו ראַטעווען — האָט ער געגומען העצן ראמאנוס׳ן, ווי אַזוי קען ער צוקוקן, אַז די יידישע קאָמוניסטן, — די געפערלעכסטע שונאים פונעם דריטן רייך — גייען אַרום פריי און ער הרגעט זיי ניט אויס.

ראמאנוס, אויסהערנדיק די העץ־רעדע פון זיין געטרייען דינער — איז ער ווי אַ צעיושעטע חיה אַרויס אין גאַס און געכאַפּט 21 יידן, צווישן זיי יעקב יעגער, שעפּסל קשעמיען און „יאָסל דעם שוואַרצנס" אַ זון, אַריינגעזעצט זיי אין אַ פאַרמאַכטן אויטאָ און געפירט אין דער ריכטונג צום טייך. גלייכצייטיק האָבן מערדער־גרופּן געכאַפּט מיך מיט נאָך עטלעכע יידן, אונז געגעבן לאָפּאַטעס און געצוווּנגען גראָבן גריבער, ניט וויסנדיק צו וועלכן צוועק. ווען די גריבער זענען פאַרטיק געוואָרן, האָט זיך דערנענטערט אַ פאַרמאַכטער אויטאָ מיט די פאַרשפּאַרטע יידן. ראמאנוס האָט זיי באַפוילן אַראָפּשפּרינגען גלייך אין די גריבער און באַלד גענומען שיסן אין זיי. די קוילן האָבן זיי שטאַרק פאַרוווּנדעט, און פון גרויס שרעק איז זיי באַפאַלן אַ טירוף־הדעת, אַ וואַנזין, און אָנגעהויבן טאַנצן און שפּרונגען אין די גריבער, מאַכנדיק דאַביי מאָדנע גרימאַסן.

ראמאנוס האָט זיך צוגעקוקט צו דעם בלוטיקן שפּיל און געלאַכט פון גאַנצן האַרצן. שווענציצקי האָט מיט גרויס הנאה אַ זאָג געגעבן: „זעען זי, הער ראמאנוס, ווי די יודען שפּילן טעאַטער". צו ביסלעכווייז האָט זיך דאָס „טעאַטער־שפּיל" איינגעשטילט, די אומגליקלעכע זענען געפאַלן אין אַ גרויסער קאַלוזשע בלוט און שווער געאָטעמט. ווען ראמאנוס האָט געזען, אַז די יידן לעבן נאָך, האָט ער שנעל באַפוילן זיי פאַרשיטן מיט ערד. יאָסל דעם שוואַרצנ׳ס זון איז געלונגען אַנטלויפן פונעם גרוב, און אַ שווער־פאַרוווּנדעטער איז ער געלאָפן ביזן דאָרף קאזאר. אָבער דאָרט האָט אים געכאַפּט דער פוילישער רוצח, וואָס מ׳האָט אים גערופן דאָס „מאַליערל", און אים געבראַכט צו שלעפּן צוריק צו די גריבער. צוערשט האָט אים ראמאנוס שטאַרק געפּייניקט און דערנאָך באַפוילן צו באַגראָבן אים לעבעדיקערהייט. נאָכן פאַרשיטן די גריבער, האָט זיך די ערד געהויבן. די אומגליקלעכע האָבן זיך נאָך געראַנגלט מיטן טויט. שעה׳ן לאַנג האָט זיך געהויבן די ערד, און ווען מיר האָבן זיך צוריקגעקערט 3 ביינאַכט אין געטאָ — איז נאָך אַלץ געווען אַ באַוועגונג אין די גריבער.

ווען שוועניצקי האָט איינגעזען, אַז זיין העצע פּועל'ט ביי ראמאנוסן, איז ביי אים געוואַקסן דער אַפּעטיט און אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט ער צוגעשטעלט ראמאנוס'ן אַ ליסטע פון 21 יידן צום פאַרניכטן. הערש־וועלוול האָט געבעטן שוועניצקי'ן אַז ער זאָל אַריינשטעלן זיין נאָמען אין דער רשימה. שוועניצקי האָט אים געטאָן די „טובה״. אַ תקנה האָט געהאַט ראמאנוס, לויט וועלכער מ'האָט געדאַרפט פאָרלעזן די נעמען פון די צום טויט פאַראורטיילטע. ווען ראמאנוס האָט געהערט דעם נאָמען הערש־וועלוול ווינער, האָט ער אַ פרעג געגעבן: וועלכער ווינער איז דאָס? האָט שוועניצקי געענטפערט, אַז דאָס איז דער ווינער וועלכער אָרגאַניזירט די יידן אין קאָאָפּעראַטיוון און מאַכט זיי פּראָדוקטיוו. אויב אַזוי, האָט ראמאנוס געזאָגט, ווי קומט ווינער אין דער רשימה?

הערש־וועלוול האָט געבעטן ראמאנוס'ן, אַז ער זאָל אים ערלויבן זאָגן אַ פּאָר ווערטער און זיין בקשה איז ערפילט געוואָרן. און ווי אַ ריכטיקער מליץ־יושר האָט מיין ברודער אויפגעוויזן, אַז שוועניצקי האָט זזויסגעטראַכט אַ בלבול אויף די יידן, ווייל די פּאָליאַקן ווילן נקמה נעמען אין אונז. ס'איז ניט ריכטיק אַז מיר זענען קאָמוניסטן. דאָס יידישע פאָלק קעמפט ניט מיט די דייטשן. מיר האָבן ניט געהרג'עט, אַפילו, איין דייטשן זעלנער. ער האָט גערעדט אַ גאַנצע שעה. ראמאנוס איז אַזוי גערירט געוואָרן פון דער רעדע, אַז ער האָט באַלד געגעבן אַ באַפעל צו באַפרייען די 21 יידן. ער איז אַרויס אין גאַס און געכאַפּט 21 פּאָליאַקן, אַריינגעזעצט זיי אין אַ פאַרמאַכטן אויטאָ, געהייסן גראָבן גריבער מיט זייערע אייגענע הענט און זיי דערשאָסן.

ווען שוועניצקי האָט געזען, אַז דער וועג פון בלבולים און יידן־העצע איז אַ געפערלעכער פאַר אים און פאַר דער פּוילישער באַפעלקערונג, האָט ער געמאַכט אַ הסכם מיט די יידן, אַז מ'זאָל אָפּשטעלן די קעגנזייטיקע גרויל־פּראָפּאַגאַנדע — ניט די פּאָליאַקן וועלן מער מסר'ן די יידן, און ניט יידן וועלן מסר'ן די פּאָליאַקן.

נאָך דעם הסכם האָבן זיך צייטווייליק אָפּגעשטעלט די מאַסן־מאָרדן, אָבער ראמאנוס'עס טעראָר קעגן די יידן האָט ניט אויפגעהערט. אָט איז געווען אַ פאַל מיטן בעל־עגלה הערצקע ליס (טאנדע). ער האָט זיך פאַרזינדיקט, מ'ווייסט ניט מיט וואָס, ביי ראמאנוס'ן. האָט ער אים אַוועקגעלייגט אויף דריי בענקלעך, איין דייטש האָט געהאַלטן זיין קאָפּ און צוויי זיינע פיס. דריי דייטשן מיט נאַגייקעס אין די הענט האָבן געשמיסן זיין נאַקעט לייב מיטן טאַקט: איינס, צוויי, דריי! איינס, צוויי, דריי! און אַזוי האָבן זיי אים פאַרשמיסן צום טויט. דאָס איז געטאָן געוואָרן פאַר די אויגן פון דער יידישער פּאָליציי, וועלכע האָט געקראָגן דעם טויטן קערפּער צום באַגראָבן.

אַזוי זענען פאַרביי 18 מאָנאַטן פון ראמאנוס'עס גרויזאַמען רעזשים.

דעם צווייטן נאָוועמבער 1942 בין איך געגאַנגען שפּעט ביינאַכט אין געטאָ

מיט שיינדל סעהר און גאָלדע ארבאוּוסקי און באַטראַכט די געפּערלעכע לאַגע אין וועלכער מיר געפינען זיך. מיר האָבן לאַנג גערעדט וועגן דעם, וואָס מ׳דאַרף טאָן, אין פאַל פון אַ ליקווידאַציע. גייענדיק האָבן מיר דערזען, אַז דער געטאָ איז שטאַרק באַוואַכט דורך פּוילישע פּאָליציאַנטן אין שניי־ווייסע מלבושים, כדי מ׳זאָל זיי ניט באַמערקן. באַלד האָבן זיי אָנגעהויבן שיסן אויף יידן, וואָס זענען געווען אין דרויסן. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ גרויסע בהלה. לויפנדיק האָב איך פאַרלאָרן שיינדלע׳ן און גאָלדע׳ן. כ׳האָב מיך שוין ניט צוריקגעקערט אַהיים, און מיט אַלע כוחות האָב איך דורכגעשפּרונגען דעם טויער פונעם געטאָ און געלאָפן צו דער ריכטונג פונעם טייך. דאָרט האָב איך באַמערקט מיין שוואָגער שמואל־דוד מגדל שווימט מיט די לעצטע כוחות. ער האָט ביים ברעג געלאָזט זיין מאַנטל, ווייל ער האָט אים געשטערט אין שווימען. כ׳האָב געשריגן: שמואל־דוד! שמואל־דוד! אָבער מיין קול איז צו אים ניט דער־גאַנגען, ווייל ער איז שוין געווען ווייט. כ׳האָב אַרויסגענומען פון די קעשענעס פון זיין מאַנטל 20 מאַרק און אַ שאַרפשטיין פון זיין ראַזיר־מעסער, וועלכעס כ׳האַלט אַלס זכרון ביזן היינטיקן טאָג. נאַכהער האָבן מיר פויערים דערציילט, אַז מ׳האָט געכאַפּט שמואל־דוד׳ן און אים דערמאָרדעט.

כ׳בין געלאָפן אין וואַלד זיך אויסבאַהאַלטן. אויפן וועג האָט מיר אַ קריסט געזאָגט, אַז ער האָט געזען צוויי יידישע פרויען מיט אַ קליין קינד. דאָס זענען דעם מילנערס טעכטער — האָט ער צוגעגעבן. כ׳האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס זענען מיינע שוועסטער. כ׳בין זיי געגאַנגען זוכן און אָנגעקומען אין אַ גוט פון אַ קריסט מיטן נאָמען שאַבלאָווסקי. כ׳האָב פאַרשטאַנען, אַז זיי באַהאַלטן זיך אין אַ שייער. שטילערהייט האָב איך זיך אַריינגעגנ׳בעט און גענומען רופן די נעמען פון מיינע שוועסטער. דערשראָקענע האָבן זיי דערהערט מיין קול. מיט גרויס געוויין האָבן זיי מיך צוגערופן צו זיך, שטיקנדיק אין זיך די גרויסע ווייטאָקן אין זייערע הערצער. מיר זענען געלעגן אין שייער צוויי טעג ביז דער בעל־הבית האָט אונז אַנטדעקט און באַפוילן באַלד פאַרלאָזן דעם פּלאַץ. מיר זענען אַוועק אין אַ וואַלד אין דער ריכטונג פון ברייַנסק. אויפן וועג האָבן מיר געטראָפן אונזער ברודער, יוסף. פיר קינדער פון אונזער משפּחה מיט אַ צוויי־יאָריק קינד — האָבן מיר געזוכט מיטלען ווי אַזוי זיך צו ראַטעווען. מיר האָבן געזען, אַז ס׳איז אַ סכנה זיך צו באַהאַלטן ביי אַ קריסט, ווייל די פּאָליאַקן מאָרדן אויס די יידן, אָדער זיי בינדן זיי אין שטריק ווי שעפּסן און געבן זיי איבער די דייטשן. האָבן מיר באַשלאָסן אויסגראָבן אַ לעבעדיקן קבר און זיך באַהאַלטן אין אים. מיר האָבן זיך צוריקגעקערט אין דער געגנט פון שאַבלאָווסקי׳ן און ביי אים אין וועלדל אויסגעגראָבן אַ גרוב ביים ברעג פון אַ טייכל. דאָרט זענען מיר געלעגן זעקס וואָכן. ס׳האָט אָנגעהויבן רעגענען, דאָס וואַסער האָט פאַרפלייצט אונזער גרוב און מיר האָבן געמוזט פאַרלאָזן דעם פּלאַץ.

מיר איז איינגעפאַלן אַ געדאַנק צו גראָבן אַ גרוב אונטער דער וואַסער־מיהל פון שאַבלאָווסקי און זיך באַהאַלטן דאָרט. מיר זענען געווען זיכער, אַז קיינעם וועט ניט איינפאַלן אַז דאָ באַהאַלטן זיך יידן, ווייל יעדן טאָג פלעגן קומען דייטשן אין מיהל אַריין. מיט גרויס אָנשטרענגונג און גרויסע סכנות האָבן מיר אין די נעכט געגראָבן די גרוב. די ערד האָבן מיר אַריינגעוואָרפן אין טייך אַריין. מיר האָבן פאַרדעקט די גרוב מיט ברעטער און צווייגן, און זיך באַהאַלטן. דאַן האָט זיך דערוועקט די פראַגע, מיט וואָס זעטיקט מען דעם הונגער? אַזוי ווי כ׳האָב געקאָנט גוט דעם געבוי פון אַ וואַסער־מיהל, איז מיר אַריין אַ געדאַנק אין קאָפּ דורכקריכן ביינאַכט דורך דער טורבינע אין מיהל אַריין און ברענגען מיט זיך מעהל. כ׳האָב זיך אויסגעטאָן נאַקעט, אַריין אין וואַסער און לאַנגזאַם זיך דורכגעשלעפּט דורך דער טורבינע מיט אַ זעקל אויפן קאָפּ און צוגעקומען צו די קאַסטנס מיט מעהל. כ׳האָב געבראַכט מיט זיך אויפן קאָפּ אַ זעקל מעהל. אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר געגעסן דאָס מעהל, כדי ניט צו שטאַרבן פון הונגער.

פונעם רויען מעהל האָבן מיר געקראָגן גרויסע שמערצן און אונזער לעבן איז געווען אין אַ סכנה. אין אַזאַ האָפנונגסלאָזער לאַגע איז מיר געקומען אין חלום מיין ברודער הערש־וועלוול און געזאָגט, אַז כ׳זאָל גיין אין דער ריכטונג פונעם טייך, דאָרט וועל איך טרעפן אַ הייזקע, אין וועלכער ס׳וווינט אַ אַרבעטער, וואָס האָט אַ מאָל געאַרבעט ביי אונז. דער אַרבעטער וועט אונז העלפן און צושטעלן ברויט. אויפ־כאַפּנדיק זיך פונעם שלאָף האָב איך דערציילט מיין ברודער יוסף דעם חלום. כ׳בין גלייך אַוועק, ווייל קיין אַנדערע ברירה האָבן מיר ניט געהאַט, און צו מיין גרויסער איבערראַשונג האָב איך איינגעזען, אַז דער חלום איז געווען אַ ריכטיקער. כ׳האָב דערזען אַ קליין הויז, אין וועלכן ס׳האָט געברענט אַ קליין לעמפּעלע. דער הונט האָט אָנגעהויבן שטאַרק צו בילן. דער אייגנטימער איז אַרויס צו זען, ווער איז געקומען. כ׳האָב זיך דערנענטערט צום מענטשן, אָנגערופן דעם נאָמען פון זיין פאָטער און געזאָגט: דו ביסט זיין זון. ער האָט באַשטעטיקט. כ׳האָב אים דערציילט ווער כ׳בין און געבעטן אַ שטיקל ברויט. דער גוי האָט זיך שטאַרק צעוויינט און געזאָגט, אַז ער אַליין האָט ניט וואָס צו עסן. האָב איך געזאָגט, אַז כ׳האָב גענוג מעהל און מיין בקשה איז אַז ער זאָל מיר באַקן ברויט פון דעם.

14 מאָנאַטן האָב איך אין די פינצטערע אָוונטן געבראַכט דאָס מעהל און זיך צוריקגעקערט מיט אַ זעקל פריש ברויט, וואָס האָט אונז דערהאַלטן ביים לעבן. ביז ס׳איז ווייטער געקומען צו מיר אין חלום מיין ברודער און געזאָגט, אַז כ׳זאָל זיין פאָרזיכטיק, ווייל מ׳זוכט מיך. פונעם חלום האָב איך פאַרשטאַנען, אַז כ׳מוז אויפהערן באַזוכן דעם קריסט, ווייל ער איז געווען אַ באַהאַלטענער קאָמוניסט און די פּאָליאַקן

האָבן געהאַט אויף אים אַ אויג. צו אים אין הייזקע פלעגן קומען יידישע פּאַרטיזאַנער, צווישן זיי בערעלע מאַנטשאַר און ליפּשיץ דעם שניידערס אַ זון.

דריי וואָכן בין איך צום גוי ניט געגאַנגען באַקן ברויט. קומענדיק צו אים איז ער אויף מיר אַרויפגעפאַלן, אָנגעהויבן קושן און דערציילט, אַז אין די דריי וואָכן איז געזעסן ביי אים אין שטוב אונזערער אַ געוועזענער אַרבעטער, וועלכער איז יעצט אַ פּאָליציאַנט און זיין אויפגאַבע איז זוכן יידן. צוריק מיט צוויי טעג האָט ער פאַרלאָזט זיין הויז. דער גוי האָט מיט גרויס יראה געזאָגט: ווייזט אויס, אַז מיט דיר פירט אַן גאָט, ווייל ווען דו וואָלסט, גאָט באַהיט, זיך באַוויזן אין משך פון די דריי וואָכן — וואָלסטו שוין ניט געלעבט. יעצט זע איך איין, אַז דו וועסט בלייבן לעבן, אָבער מיין סוף איז נאָענט. און, אַזוי איז טאַקע געשען. די .A. K באַנדיטן האָבן אים דערמאָרדעט.

מיר זענען געלעגן אין גרוב גאַנצע 18 מאָנאַטן. איינמאָל האָבן קליינע שקצים דערזען, אַז מייז לויפן אונטער דער מיהל. יאָגנדיק זיך נאָך די מייז, האָבן זיי באַמערקט די גרוב און באַלד געמאַכט אַ גרויסן אַליאַרם, אַז יידן באַהאַלטן זיך. מיר זענען אַרויס אין מיטן העלן טאָג און אַנטלאָפן אין אַ וואַלד. ס׳זענען באַלד אָנגעקומען 12 דייטשן אויף פערד. זיי האָבן אַרעסטירט דעם מילנער און אים שטאַרק געפּייניקט, הלמאי ער האָט אויסבאַהאַלטן יידן. ער האָט געשוואָרן, אַז ער ווייסט ניט פון גאָרניט, און די דייטשן האָבן אים אָפּגעלאָזט.

דערווייל האָבן זיך דערנענטערט די טעג פון באַפרייונג. ס׳איז געווען בלויז 6 וואָכן פאַר דער באַפרייונג דורך די סאָוויעטן. אויף די פעלדער איז שוין געשטאַנען די תבואה, אַ האַלבן מעטער די הויך, און מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן צווישן די זאַנגען.

זעענדיק, אַז דער סאָוויעטישער פראָנט דערנענטערט זיך צו ציעכאַנאָוויעץ, האָבן מיר אויסגעגראָבן אַ גרוב נעבן נורעץ, אַנטקעגן אַ מיהלכל אסופקא, וועלכעס געפינט זיך אויף יענער זייט טייך. ווען מיר זענען אַריין אין גרוב, האָבן מיר באַמערקט, אַז די דייטשן שפּיאָנירן דעם פּלאַץ נעבן אונז, כדי צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד די סאָוויעטן, וואָס זענען געגאַנגען פאָרווערטס מיט אַ שנעלן טעמפּאָ.

ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט און די דייטשן זענען צוגעטראָטן גראָבן אָקאָפּעס נעבן אונזער גרוב און אַוועקשטעלן מאַשין־געווער איבער אונזערע קעפּ. מיר זענען זיכער געווען אַז מיר זענען פאַרלוירן. אָבער, ווי אַ מלאך פון הימל האָט זיך אָנגערופן אַ דאַרער, בלאָנדער דייטשער אָפיציר (כ׳האָב אים געזען דורכן אַריינגאַנג פונעם גרוב), אַז דער פּלאַץ איז איסטראַטעגיש ניט פּאַסיק, ווייל ביים שיסן וועט מען טרעפן אין

מיהלכ׳ל און דאָס וועט שטערן צו דערגרייכן דעם ציל. דערפאַר שלאָגט ער פאָר, אַז מ׳זאָל זיך אָפּרוקן עטלעכע מעטער, כדי אויסמיידן דאָס מיהלכ׳ל. און אַזוי איז טאַקע געשען. 12 מעת־לעת האָט זיך געצויגן דער קאַמף און די גראַנאַטן זענען גע־פלויגן איבער אונזערע קעפּ. אין גרוב האָבן מיר געהאַט בלויז 15 ציבעלעס, האָבן מיר באַשלאָסן אַז די ציבעלעס זאָלן זיין בלויז פאַרן קינד. מיר האָבן אויסגעגראָבן אין גרוב אַ קליין גריבעלע און ס׳איז אָנגעקומען וואַסער. פון דעם וואַסער מיט די ווערים האָבן מיר זיך „דערנערט" די 12 מעת־לעת.

אַ פרייטאָג צו־נאַכטס, דעם 18־טן אויגוסט 1944, דריי בייַנאַכט, האָבן מיר דערהערט, אַז די דייטשע האַרמאַטן האָבן אויפגעהערט צו שיסן. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז ס׳קומט פאָר אַ גרויסע ענדערונג: אָדער די דייטשן גייען פאַראויס, אָדער זיי אַנטלויפן. יעדעס מאָל איז די שיסערייַ נעבן אונז שוואַכער געוואָרן, ביז זי האָט זיך אינגאַנצן איינגעשטילט.

מיט אַמאָל האָבן מיר דערזען ווי אויפן טייך נעבן אונז בויט מען אַ בריק און מ׳רעדט רוסיש. גלייכצייטיק האָבן מיר דערזען, אַז מענער און פרויען באָדן זיך אין נורעץ, מוזיק שפּילט און איינער זאָגט: „טאָוואַרישטש קאָמאַנדיר!" האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז די רוסישע אַרמיי. ס׳איז געוואָרן טאָג און מיר זענען אַרויס פונעם גרוב. מיר זענען געווען געשוואָלן און ניט געקענט גיין. די רוסן האָבן אונז געבראַכט אין אַ שפּיטאָל אין דאָרף גרודעק און פאַראָרדנט די דאָקטוירים, אַז זיי זאָלן אונז געבן שנעלע הילף.

ווען מיר האָבן זיך געשטעלט אויף די פיס, זענען מיר אָנגעקומען צוריק קיין ציעכאַנאָוויעץ. די מיהל איז געווען פאַרברענט. אונזער וווינונג איז געווען באַזעצט דורכן סאָוויעטישן גענעראַל־שטאַב. ווען כ׳בין אַריין אין גענעראַל־שטאַב, האָב איך באַמערקט ווי אייניקע אָפיצערן האָבן שטאַרק געוויינט קוקנדיק אויף אונז. דאָס זענען געווען יידישע אָפיצערן.

אין אָנפאַנג האָבן מיר ניט געטראָפן קיין יידן. אָבער, באַלד האָבן זיך באַוויזן יאָסל און לייבל סלאַוואַטשיק, די פאַמיליע חזן, וועלוול פּטאַשעק, בערעלע מאַנטשאַר, ליפּשיץ און נאָך אייניקע. מיר האָבן אָנגעפאַנגען טראַכטן וועגן עקזיסטענץ. אַזוי ווי די טורבינע פון אונזער פאַרברענטער מיהל איז געבליבן גאַנץ, האָב איך פון אַ פּאָר פאַרברענטע מאַשינען געמאַכט איין מאַשין. מיט דער הילף פון די סאָוויעטן האָב איך באַקומען האָלץ און אויסגעבויט אַ קליין מיהלכ׳ל. כ׳האָב געדענקט, אַז כ׳וועל האָבן פון דעם פרנסה, אָנזאַמלען געלט און אַוועקפאָרן.

דעם ערשטן שבת ווען די מיהל האָט אָנגעהויבן פונקציאָנירן, איז אַריין צו

מיר אַ קריסט, אַ בעטלער, און געבעטן אַ נדבה. כ׳האָב גענומען אַ שופלע מעהל און אים געגעבן. דער בעטלער האָט מיר אַרומגענומען און געזאָגט אין דער אָנוועזנהייט פון פיל פּאָליאַקן: כ׳גיי פון גראַיעווע און פון קיין שום פּאָליאַק האָב איך ניט געקראָגן, וואָס כ׳האָב באַקומען פון דיר, אָרעמער ייד. ער האָט געדרוקט מיין האַנט און געזאָגט: ווען איר, יידן, האָבן געלעבט, האָבן מיר אויך געלעבט. יעצט האָבן מיר, אָרעמע פּאָליאַקן, קיין פּלאַץ אויף דער וועלט. ער האָט מיר שטאַרק געדאַנקט און געוואָלט אַוועקגיין. הערנדיק די רייד, האָבן די פּאָליאַקן גענומען שלאָגן דעם אָרעמען פּאָליאַק און שרייען: „דו זשידאָווסקי פּאַכאָלעק" (מה־יפית׳ניק). דער אָרעמער פויער האָט גע־שוויגן און איז אַוועק.

אויפן צווייטן שבת האָט זיך דער בעטלער אומגעקערט צו מיר, אַרויסגעשלעפּט פון קעשענע דריי גראַנאַטן און געזאָגט: ייד, אַנטלויף פון דאַנען! כ׳קום יעצט פון אַ פאַר־זאַמלונג, וועלכע איז פאָרגעקומען אין אַ מיהל אין דאָרף קוצ׳ין און כ׳האָב מיט מיינע אייגענע אויערן געהערט און מיט מיינע אויגן געזען אַ פאַראָרדענונג, וואָס ס׳האָבן באַקומען צוויי שקצים פון דער A. K. צו הרגענען דיך מיט יאָסל סלאַוואַטשיק. און דער בעטלער האָט צוגעגעבן: „כ׳גיי ניט אַוועק פון דאַנען, ביז דו וועסט זיך ראַטעווען. כ׳וויל ניט זאָלסט פאַלן אַ קרבן. אין אַ שעת־סכנה וועלן דיר די דריי גראַנאַטן שיצן".

מיר האָבן זיך באַלד פאַרקליבן אויף אַ סאָוויעטישער מאַשין און אַוועק קיין ביאַליסטאָק. אין זעלבן אָוונט ווען מיר זענען אַוועק, זענען אָנגעקומען פון דאַניר אַ ברודער מיט אַ שוועסטער אין מיין וווינונג, כדי צו זיין צוזאַמען מיט די לעבנגעבליבענע ציעכאַנאָוויעצער יידן. ווען זיי האָבן מיך ניט געטראָפן, האָבן זיי זיך געלייגט שלאָפן אין די בעטן. ביינאַכט זענען אַריין די A. K.־רויבער און זיי דערמאָרדעט.

אין ביאַליסטאָק האָבן איך, ראובן חזן, ראובן בוטשקעוויטש, מיין ברודער יוסף און אַלטער דרזעווקא אויפגעעפנט אַ געשעפט פון זאַלץ און צוקער. דאָס געשעפט איז געגאַנגען ניט שלעכט. די פּאָליאַקן האָבן אונז ניט פאַרגינען און פאַרמסר׳ט דער רעגירונג. איינמאָל, קומענדיק פון וואַרשע, איז צוגעקומען צו מיר מיין פרוי׳ס אַ חבר פון קנישין, משה שוסטער, וועלכער איז געווען וויצע־קאָמענדאַנט פון דער פוילישער שוץ־פּאָליציי, און מיר געזאָגט, אַז כ׳בין אין דער רשימה פאַרשיקט צו ווערן קיין סיביר, ווייל כ׳פאַרנעם זיך מיט עקאָנאָמישן סאַבאָטאַזש. און אויב כ׳וועל ניט באַלד אַנטלויפן — מוז ער מיך אַרעסטירן. כ׳האָב אַלץ איבערגעלאָזט און אַנטלאָפן קיין לאָדזש, זיך באַהאַלטן ביים לאָדזשער רב, רב אברהם, מיין יעצטיקן שווער׳ס אַ חבר פון דער ישיבה. ער האָט מיך באַהאַלטן אין אַ שאַפע צווישן וועש, ווייל ער האָט געוווּסט אַז מ׳וועט קומען מיך זוכן.

און טאַקע, ס׳האָט לאַנג ניט געדויערט, איז ביי מיין שוועסטער מלכה, וועלכע האָט געוווינט אין לאָדזש, פאַרהייראַט מיט יוסף סלאוואטשיק — פאָרגעקומען אַ רעוויזיע. מ׳האָט מיך געזוכט. זי האָט געטענה׳ט, אַז זי ווייסט גאָרניט, און מ׳האָט איר אָפּגעלאָזן. אין אַ פּאָר טעג אַרום זענען געקומען אַלע ציעכאַנאָוויעצער יידן פון ביאַ־ליסטאָק קיין לאָדזש. מיר האָבן באַקומען אַ קאָנטאַקט מיט די שליחים פון דער מחתרת, וועלכע האָבן אונז געבראַכט צו דער טשעכישער גרענעץ. פון דאָרט — קיין עסטרייך און דייטשלאַנד אין לאַגער וואַלדשטאַט ביי פּאַקונג.

מיר זענען געווען אַ משפּחה פון 10 קינדער. לעבן זענען געבליבן איך, מיינע ברידער חיים און יוסף און די שוועסטער טויבע און מלכה. אומגעקומען זענען די ברידער יצחק־שמעון, הערש־וועלוול, משה און שלמה און די שוועסטער שיינע־פייגע.

וועלוול פטאשעק
(חיפה)

די שחיטה אין פּאָביקרע

פאַר זייער אַריינמאַרשירן האָבן די דייטשן באַשטורעמט ציעכאַנאָוויעץ מיט גרויסע האַרמאַטן. די שראַפּנעלן זענען געפאַלן אויף יידישע הייזער און געבראַכט מיט זיך אַ גרויסן חורבן.

דעם 23־טן יוני 1941 איז מיין ברודער יצחק געגאַנגען קיין וויכטאזשין זוכן מיין מוטער. דורכגייענדיק צווישן דער תבואה, האָט אים אַ דייטש אַנטדעקט און געבראַכט קיין ווישאָנג. מ׳האָט אים געצוווּנגען אויסגראָבן מיט זיינע אייגענע הענט אַ גרוב נעבן קאָשצ׳יאָל, און מ׳האָט אים דאָרט דערשאָסן. אין צוויי וואָכן אַרום איז געקומען צו מיר דער שומר פון די בריקן און אָנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה, אַז מיין ברודער איז טויט און זיין קערפּער וואַלגערט זיך אין אַ אָפענער גרוב. כ׳בין באַלד אַוועק קיין ווישאָנג, צונויפגעזאַמלט אַ מנין יידן און געבראַכט מיין ברודער צו קבר ישראל.

דאָס לעבן אין שטעטל איז געוואָרן פינסטער און מרה־שחורה׳דיק. פינף אַ זייגער פאַרטאָג האָט מען זיך געמוזט צושטעלן צו דער אַרבעט, וואָס איז באַשטאַנען פון טראָגן שווערע שטיינער פון איין אָרט צום צווייטן, אויפגראָבן און פאַרשיטן ליימיקע גריבער און אַנדערע ענלעכע אַרבעטן. ביי דער אַרבעט פלעגט מען קיין עסן ניט געבן, און צאָלן פלעגט מען מיט שטאַרקע קלעפּ, אַזוי אַז די פאַרפּייניקטע יידן זענען געווען, ממש, „גליקלעך“, ווען דער אַרבעטס־טאָג האָט זיך געענדיקט.

אַ געוויסן פרימאָרגן האָבן די רוצחים דערמאָרדעט חיים בוטשקעוויטש׳ן, ווייל מ׳האָט אים באַשולדיקט אין קאָמוניזם. מ׳האָט אויך געהר׳געט פסח זלאטאלאוו׳ס זון, ווייל מ׳האָט אים חושד געווען אַז בחדרי־חדרים לייענט ער קאָמוניסטישע ליטעראַטור. מיט איטשע זעליזער׳ס אַ יינגל האָט זיך אָפּגעשפּילט אַ שרעקלעכע טראַגעדיע. מ׳האָט אים געפּאַקט אַרויסטראָגן פונעם געטאָ עטלעכע שטיקלעך סחורה צום פאַרקויפן. האָט מען אים געבונדן, פאַרדרייט די הענט אויף הינטן, און אין אַזאַ טרויעריקער לאַגע האָט ער זיך געפּייניקט גאַנצע 7 וואָכן. דערנאָך האָבן די רוצחים אים אַ „טובה“ געטאָן און אים דערשאָסן.

מיט דער רציחה האָבן זיך פאַרלויפיק אָפּגעשטעלט די הריגות. מ׳האָט אַרויפ־

געלייגט שווערע קאָנטריבוציעס אויף דער יידישער באַפעלקערונג. ס׳האָט געהערשט אַ גרויסער הונגער אין געטאָ. די יידן האָבן אויספאַרקויפט די קריסטן וואָס זיי האָבן נאָר געהאַט פאַר אַ בלויז שטיקל ברויט. אָבער, ס׳האָט ניט גענוגט און מ׳האָט מיט גרויסע געפאַרן אַריינגעבראַכט פּראָדוקטן פון דרויסן. אין געטאָ האָט מען קיין פּראָדוקטן ניט געטאָרט אַריינטראָגן. פאַר אריינטראָגן עסנוואַרג דורך די צוימען האָט מען זאָפאָרט באַשטראָפט מיט טויט־שטראָף. די שפּייז האָט מען געקאָנט ברענגען נאָר לויט אַ קאָנטיגענט, וועלכער איז באַשטימט געוואָרן דורכן דייטשן בירגערמייסטער. דאָס אַריינלאָזן פון קאָנטיגענט איז געלעגן ביים פּאָליאַק פּשטשאַלקאָווסקי אין די הענט, וועלכער פלעגט נאָר אַ קליינע טייל פּראָדוקטן אַריינשיקן אין געטאָ. די גרעסערע טייל פלעגט ער פאַרקויפן די פּאָליאַקן זאָגנדיק, אַז די יידן האָבן גענוג צו עסן.

דעם 31־טן אָקטאָבער 1942 האָט דער יודנראַט געמאָלדן, אַז מ׳מוז גיין קיין פּאַביקרע אויסהאַקן בוימער פאַרן סטאַראָסטע. צו דעם צוועק דאַרף מען צושטעלן 240 בחורים און 20 מיידלעך. מ׳האָט שוין צוגעגרייט 13 גרויסע צימערן, צי 20 מענשן אין יעדן צימער. בראש פון די 260 יוגנטלעכע איז געשטאַנען דער קאָמענדאַנט דוד טרייבאַטש. מיט אים זענען מיטגעפאָרן אַלטער שמאַקאָווסקי פונעם יודנראַט און עטלעכע יידישע פּאָליציאַנטן. מ׳האָט אונז מיטגעגעבן אַ גרויסן קוואַנטום פון קאַרטאָפל און ברויט. אַלץ האָט געמאַכט דעם רושם, אַז מ׳שיקט אונז, באמת, צו דער אַרבעט און אויף אַ לאַנגער צייט.

צומאָרגנס, פינף אַ זייגער פאַרטאָג, האָבן מיר דערהערט אַ געררויש וואָס האָט זיך דערנענטערט צו אונז. אינסטינקטיוו זענען מיר אַלע צוגעלאָפן צו די פענסטער און דערזען, אַז באַוואָפנטע דייטשן מיט פּוילישע פּאָליציאַנטן דערנענטערן זיך צו אונז. מיר האָבן באַלד פאַרשטאַנען, אַז מיר זענען פאַרלוירענע. די דייטשן האָבן פאַר־שלאָסן פון דרויסן אַלע צימערן. דערנאָך האָבן זיי געעפנט דאָס ערשטע צימער, אַרויס־גענומען די 20 פּערזאָן און זיי צוגעפירט צום פּאַלאַץ, וואָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ טיף וואַסער און צו וועלכן ס׳האָט געפירט אַ שמאָל בריקל. ווען מ׳האָט געפירט די ערשטע גרופּע האָט דוד טרייבאַטש געפרעגט אַ דייטש, וואָס איז געשען? מ׳האָט דאָך געזאָגט אַז מ׳פירט אונז צו אַ לאַנגער אַרבעט. האָט דער דייטש געענטפערט, אַז ס׳איז דערהאַלטן געוואָרן אַ דרינגענדע ידיעה, צו ברענגען אונז שנעל צוריק קיין ציעכאַנאָוויעץ, ווייל ראמאנוס דאַרף דורכפירן אַ וויכטיקע אַרבעט און ס׳פעלן אים אויס אַרבעטס־כוחות.

דערווייל האָט מען אויסגעליידיקט אַלע הדרים און קאָנצענטרירט די געפאַנגענע נעבן פּאַלאַץ — צו פינף פּערזאָן אין יעדער שורה. ווען מיר זענען געשטאַנען אויס־געשטעלט אין רייען זענען צוגעגאַנגען צו אונז די רוצחים און האָבן די ערשטע ריי און

די לעצטע ריי געבונדן מיט שטריק האַלז צו האַלז, און די זייטיקע רייען האָט מען צונויפגעבונדן די הענט אַזוי, אַז ס׳האָט זיך געשאַפן אַ פאַרמאַכטער קאַסטן. שטייענדיק אַזוי געבונדן ווי שעפסן וואָס וואַרטן אויף דער שחיטה, איז צוגעגאַנגען אַ פּאָליציאַנט מיטן נאָמען פראקאפּ צו בערל וואינאַװיטש, וואָס איז געשטאַנען נעבן מיר און מיט גרויס פאָרזיכט אַריינגעלייגט אין זיין האַנט אַ קליין מעסערל, אים איינגערוימט אַ סוד, אַז מ׳גייט אונז שיסן, און געראָטן אַז ווי נאָר מ׳וועט אונז דורכפירן דורכן בריקל זאָלן מיר איבערשניידן די שטריק און אַמשנעלסטן אַנטלויפן.

מ׳האָט אונז צוגעפירט ביז צו דער ציגיעלניע פון פאביקרע, באַגלייט דורך 7 באַוואָפנטע דייטשן און 20 פּוילישע פּאָליציאַנטן. צוקומענדיק צום באַשטימטן פּלאַץ, האָבן די דייטשן באַפוילן די פּוילישע פּאָליציאַנטן אַז זיי זאָלן זיך אָפּרוקן אין אַ זייט, און באַלד האָט זיך דערהערט אַ שיסעריי. בערל וואינאַװיטש האָט ניט פאַרלוירן זיין מוט און באַלד איבערגעשניטן די שטריק. מיר האָבן אָנגעהויבן לויפן מיט איבער־מענטשלעכע כוחות. ס׳איז געווען צווישן אונז אַ וואָלקאָוויסקער בחור, וואָס האָט געהאַט ביי זיך אַ סיגאַרעטן־צינדער, האָט ער אים אָנגעצונדן און אַריינגעוואָרפן אין שטרוי, וואָס איז געלעגן אויפן פעלד. באַלד האָט אונז איינגעהילט אַ געדיכטער וואָלקן־רויך. די רוצחים האָבן פאַרלוירן אונזערע טריט, און דאָס האָט אונז געראַטעוועט. 51 מאַן האָט געלונגען צו אַנטלויפן.

מיר זענען אַוועק אַ וועלכע 20 קילאָמעטער פון פּאביקרע. אינעם דאָרף קאַנאַרעס האָב איך מיך געטראָפן מיט מיינע עלטערן און מיינע שוועסטער. מיר האָבן באַשלאָסן צו פאַרבלייבן אויפן אָרט, ווייל דער גוי וואָס האָט אונז אויסבאַהאַלטן האָט זיך באַצויגן צו אונז פריינטלעך. איינעם אַ אָוונט איז געקומען צו מיין מוטער דעם וואָיט׳ס פרוי און מיט טרערן אין די אויגן זיך געבעטן, אַז מיר זאָלן באַלד פאַרלאָזן דאָס פּלאַץ, ווייל די דייטשן האָבן זיך דערוווּסט אַז יידן באַהאַלטן זיך אינעם דאָרף. מיר זענען באַלד אַוועק אין דאָרף ליניעוואַ. מיט אַ טאָג שפּעטער זענען געקומען די דייטשן צום גוי, ביי וועלכן מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, און אים מורא׳דיק געשלאָגן, ער זאָל אויסזאָגן ווו מיר געפינען זיך. דער גוי האָט געלייקנט און געטענה׳ט, אַז ער האָט אונז בכלל ניט געזען. די דייטשן האָבן אים פאַרשיקט אין אַ לאַגער און אים דאָרטן אַזוי געפּייניקט, אַז אין אַ קורצער צייט איז ער געשטאָרבן.

אין ליניעווע האָבן זיך מיינע עלטערן און מיין שוועסטער געפילט מעהר ווייניקער זיכער. כ׳האָב מיך אַרומגעדרייט אין די אַרומיקע דערפער צו זוכן לעבנ־געבליבענע ציעכאַנאָוויעצער יידן. קומענדיק אין דאָרף זאַוויסטאַ, האָט מיר דער וואָיט געזאָגט, אַז שיינדל סעהר באַהאַלט זיך אויס ביי אים אין שטאַל מיט נאָך אַ פרוי. די ערשטע טרעפונג מיט איר האָט געמאַכט אויף מיר אַ שווערן איינדרוק. שיינדל איז

געלעגן אויף אַ בוידעם זעהר אַ טרויעריקע און אַנטוישטע. כ׳האָב איר געבעטן זי זאָל גיין מיט מיר, ווייל ס׳דראָט איר אַ גרויסע סכנה אין דעם באַהעלטעניש. זי האָט מיר ניט געפאָלגט, ווייל די פרוי, מיט וועלכער זי האָט זיך אויסבאַהאַלטן, האָט איר צוגעזאָגט, אַז זי וועט איר אויסאַרבעטן אַ דאָקומענט, וואָס וועט עדות זאָגן, אַז זי איז אַ פויליש מיידל.

קומענדיק אין אַ פּאָר טעג שפּעטער, האָט מיר דעם וואָיט׳ס פרוי געזאָגט, אַז איר מאַן האָט איבערגעשיקט שיינדלען צו אַ קריסט אינעם דאָרף טריניעס. כ׳בין גלייך אַוועק אַהין. שיינדל האָט מיך געבעטן, כ׳זאָל איר אַריבערפירן אין דאָרף טשאַאי. איר פאָטער האָט אַ מאָל געקויפט אַ הויף אין דעם דאָרף, און זי איז געווען זיכער אַז די דאָרטיקע גויים וועלן זי אויסבאַהאַלטן. און כך הוה: זי האָט זיך טאַקע אויסבאַהאַלטן אין דעם דאָרף ביי אַ באַקאַנטן קריסט אַ גאַנצן מאָנאַט. צו איר אומגליק האָבן די שכנים איינגעזען, אַז זי איז אַ יידיש מיידל. מ׳האָט זי אַוועקגעפירט אין דאָרף רידקי און איבערגעגעבן אין די הענט פון די דייטשן. דאָרט איז זי עולה געווען אויף קידוש־השם.

דער סוף פון מיינע עלטערן איז אויך געווען דער זעלבער. מיין מוטער איז דערמאָרדעט געװאָרן אין ליניעווא. מיין פאָטער איז געלונגען צו אַנטלויפן און זיך אויסבאַהאַלטן אין פאַרשידענע באַהעלטענישן. אָבער, אַ גוי האָט אים געכאַפּט און געבראַכט אַ „מתנה" די דייטשן. פאַר דער „מתנה" האָט ער באַקומען 2 קילאָ זאַלץ. איך בין אַוועק אין דאָרף זלאטקי. דאָרט האָב איך געטראָפן מיין שוועסטער רחל, איר מאַן ראובן־יוסף חזן און זייערע דריי קינדער. מיר זענען דאָרט געווען ביי אַ גוי ביז דעם 13־טן יולי 1944, ביז צו דער באַפרייונג. מיין שוועסטער איטקע לעבט ביז היינטיקן טאָג אין ביאַליסטאָק. די שוועסטער רחל מיט איר מאַן און קינדער געפינען זיך אין אַמעריקא.

אסתר קליינוט (גולדברג)
(קרית ביאליסטוק)

מחזות אֵימִים ותופת

במוצאי־שבת של חודש יוני 1941, באַשמורת האחרונה של הלילה, שמענו רעש מחריש אזנים של אוירונים. כולם נחרדו ממיטותיהם ויצאו החוצה, בהולים ואחוזי־אימה, לראות מה קרה. כאור היום החלה הרעשה כבדה וחרדה גדולה נפלה עלינו. הבינונו, שפרצה מלחמה, על־אף האַשליות שהשלו אותנו הקצינים הסוביטיים, שאלה הם תמרונים בלבד.

תחת מטר־כדורים ופגזים מתפוצצים נמלטנו — אמי, שלוש אחיותי, אחי ואנוכי — לכפר קוצ׳ין. מרחוק ראינו שעיירתנו עולה באש. אחוזי בעתה הסתתרנו כל הלילה בשדה, מוסוים ע״י השבלים. בבוקר ראינו את תושבי קוצ׳ין הולכים בסך וזרי־פרחים גדולים בידיהם. כך קיבלו הם את קלגסי־היטלר. הבינונו, שהצורר הגדול כבש את עיירתנו.

לעת ערב חזרנו לציחנוביץ. „נײ־שטאָט״ היתה רובה ככולה שרופה באש, וליד המשואות העשנות התגוללו הרבה קרבנות־אדם.

מיד עם כניסתם גזרו הנאצים את הגזרה בדבר עניבת ה„מגן־דוד״ הצהוב על היד השמאלית, כסימן היכר המבדיל בין יהודי לנוצרי, וסמוך לגזירה זו נכלאו היהודים בשני גיטאות. בביתנו שבגיטו סודר „מנין״ והיהודים התפללו תפילת „מעריב״ בלבד, כי מהנץ החמה עד שקיעתה הועבדו בעבודת כפייה, שהיתה מלווה מכות רצח והתעללויות נוראות.

פעם, בשעת התפילה, הוקף הבית ע״י שוטרים, ובאלות גומי שבידיהם הכו את המתפללים, כנסו אותם בתוך מחסן אפל וצחון, וכך הוחזקו שעות מספר. כשהוצאו משם, הלמו השוטרים על ראשיהם בקתות־הרובים ודשו את בשרם בפרגולים. מוכים, פצועים וזבים דם חזרו האומללים לבתיהם.

ימים אֲחדים אחרי מחזה־אימים זה, בשבת אחר־הצהרים, נחטפו אחי ועוד כמה יהודים לעבודה. חרדנו לשלומם. סמוך לחצות חזר אחי ובקול־נכאים סיפר לנו, שהוא והיהודים האחרים, נלקחו לחפור קברים ע״י הטחנה של מאַריסקי, במקום שנקרא „קאָזאַרער קארטשעס״. האדמה היתה קפואה ובדי עמל רב נחצבו הקברים. הבינונו, שבדעת הרוצחים להוציא יהודים להריגה. ואמנם, בבוקר ראינו מכונת־משא נוסעת

בכוון הבורות שנחפרו ובה עמדו צפופים ודחוקים משה זלוטולוב, יצחק־אריה לין ובניו חיים־הערשיל ומשה, יצחק זליזה, פייבל ווארטשין, שעפסיל קשעמיען ומולקה ראַגאַווע.

כשנודע הדבר, שהם מובלים לשחיטה, עלו ברכה, אשת משה זלוטולוב, ילדה ואנוכי, על עליית הגג, כדי לראות את האומללים בדרכם האחרונה. מרחוק ראינו את זלוטולוב פוכר ידיו וממרר בבכי. מקול הברתו שהגיע לאזנינו הדהדה קריאת־יאוש: יהודים, הצילו!

גורל יהודים אלה עד שהומתו היה אכזרי מאוד. רומנוס כלאם בכלא כמה שבועות. מדי בוקר בבוקר הוציאם למגרש לתרגילי „התעמלות", כביכול, ובשעת התרגיל דקר בשרם בפגיון ושיסה בהם כלבים רעים, שהתנפלו עליהם ותקעו בבשרם שיניהם החדות.

בין הכלואים נמצאו גם האחים מאַנעס ושלמה לב. בוקר אחד, כשהוצאו למגרש ה„התעמלות" — גיא החזיון לעינויי־תופת — אמר מאַנעס: „תמות נפשי עם פלשתים", התנפל על רומנוס, החל לחנוק אותו וביקש להוציא מידיו את הרובה האוטומטי, כדי לפלח במטח־כדורים את ראש העריץ הנורא הזה. אולם, הרוצח התאושש, הפעיל נשקו ותקע בגופו של מאַנעס עד הכדור האחרון. שלמה שוחרר, על־פי נס, מבית־הסוהר והובל אחר־כך יחד עם כל יהודי עיירתנו לטרבלינקה.

בשניים בנובמבר שנת 1942 פשטו שמועות, שהגיעו לעיירה הרבה אנשי ס. ס. ועמהם כמויות עצומות של חבלים. היה זה אות מבשר רעות. ואמנם, בשעות המוקדמות של הלילה החלו אנשי הגיסטאפו לירות יריות הפחדה. כולם התלבשו אחוזי בעתה. כל הגיטו עמד על רגליו קשוב ודרוך. כשרובו של הלילה עבר בשלום, התנחמו היהודים שהיו אלו יריות בעלמא ואין לייחס להן חשיבות מיוחדת. אולם, עוד אנו יושבים ומרגיעים את עצמנו, שמענו יריות שהלכו ותכפו. כל הכלואים רצו לגדר במטרה לפרוץ אותה ולהימלט. אולם, הרוצחים קצרו ברובים האוטומטיים שבידיהם על ימין ושמאל. הצלחתי להימלט תחת מטר הכדורים השורקים. מול הגיטו עמד ביתו של אברהם חזן. ביקשתי להסתתר בו, אולם הגויה שירשה אותו גרשתני משם.

הורדתי מעלי את הטלאי הצהוב והלכתי לטחנת מאליסקי, שעמדה בקירבת חורשה. צנחתי תחת אחד העצים, ומחשבות נוגות עינו אותי: אנה אברחה מפני רוצחים אלה? אשת מאליסקי רחמה עלי, הכניסתני לאורווה והאכילתני. בשבתי חבויה בתוך התבן, הגיעו לאזני קולות מחרידים מכוון הגיטו. מסתבר, שהגרמנים ועוזריהם הפולנים עקדו את היהודים בחבלים והטילום לעגלות כשה לטבח יובל.

עודני יושבת והוגה נכאים על גורלם המר של יקירינו, התקרבו אלי שתי נשים, כשהאחת מחזיקה ילד בזרועותיה. היו אלה אשת רופא־הילדים באַיער וילדה ומישע איינבינדר.

כרופא נהנה ד״ר באַיער מחופש יחסי והתגורר מחוץ לגיטו, אולם על אשתו אימה גזירת ההשמדה. אשת הרופא בקשה את מאַליסקי למסור מכתב לבעלה בדבר מקום הימצאה. הגוי מסר את המכתב לתעודתו וכעבור זמן קצר חזר יחד עם הרופא. מאַליסקי רתם עגלה והוביל את הרופא ואשתו לאחד ממכריו. משם הגיעו לורשה בתעודות אריות. הוא נשאר בחיים, אולם אשתו וילדם נספו בשעת חיסול גיטו ורשה.

נותרתי לבדי עם מישע. טעמנו ממוראות החיים במרתף של חורבה אחת בקרבת היער. בבוקר שרכנו דרכנו על פני שדות ויערות. הלכנו מכפר לכפר, בקשנו פת־לחם, מים והתחננו שירשו לנו להתחמם, כי הקור גדול היה. בבית אחד בישר לנו גוי בשורת איוב, שבמו־עיניו ראה שיירה ארוכה של עגלות טעונות יהודי ציחנוביץ עושה דרכה לתחנת צ׳יז׳ב.

בדרך נדודינו פגשנו הורי וועלוול פטאַשק, שמצאו מחסה בכפר אוגוסטין. הגענו לכפר זלוטקי ונכנסנו לבית גוי אחד בשם קאַמינסקי שהוחזק כאוהב־ישראל. לאמתו של דבר היה אַנטישמי מוסווה וידיו נגואלו בדם יהודים. הוא סיפר לנו שבביתו מצאו מחסה מאַטעס הספר (חתנה של מישע לב מ״ניי־שטאַט״) ואברהם גונשק. ביקשנו לראותם, אך קמינסקי לא נענה לנו, באמרו שאין זה לטובתם, כי עלולים לגלותם. אולם, כדי שלא נטיל ספק בצדקת דבריו הצביע על זוג מגפים ואמר, שאלה הם מגפי מאַטעס, החבוי במקום סתר. בדברו דברים אלה, לא ידעתי, עדיין, שמאַטעס כבר לא היה בחיים, שהרי קמינסקי חנק אותו במו־ידיו. לאחר מכן ספר לי שכנו של קאַמינסקי, סטאַ־קובסקי, שהיה אחד מחסידי אומות העולם סיפור־אימים כזה: עם חיסול הגיטו, נמלט מאַטעס לקאמינסקי ואמר לו, שהוא הטמין בבור כלי־כסף, תכשיטים ובגדים, והוא נכון למסור בידו כל העושר הזה, אם יאות להסתירו עד סוף המלחמה.

קאמינסקי הצטלב ונשבע בשם ה״שילוש הקדוש״, שיסתירהו וישמרהו בביתו עד בוא הגאולה. בליל־אופל רתם קאַמינסקי את סוסיו ונסע יחד עם מאַטעס לציחנוביץ. הם הטעינו את כל כלי־היקר וחזרו לכפר. קאַמינסקי הסתיר את מאַטעס בחדר סמוי והצהיר בחגיגיות: כאן תשב עד שוך הקרבות. אולם, שלושה ימים לאחר מכן הוציאו ממחבואו, הכניסו לגורן, כרך חבל על צוארו וחנקו. השליך את גופתו לשדה והלך וסיפר למשטרה, שבמו־ידיו הרג יהודי. בעד ״גבורה״ זו הוענק לו פרס 2 קילו סוכר.

כשכילה סטאַקובסקי את סיפורו המחריד אמר לנו, שטוב נעשה אם נסתתר בביתו, בו מצאו מחסה כמה יהודים. הלכנו אצלו ומצאנו את שפרה צ׳ארני (יתומה, שגדלה בבית הערשיל יסקולקה), את האחיות רחל ומינה אולשק, (מוצאן היה מזרמבה קושצ׳ילנה והן באו לעיירה עם כניסת הסוביטים לציחנוביץ), את שלום הזגג ואת צביה לב. הודיתי לגוי על טוב לבו, כי ביקשתי להמשיך בדרכי בתקוה להגיע לפרטיזנים.

שפרה וצביה הצטרפו אלי ולמישע איינבינדר ויחד נדדנו. היסורים היו קשים

מנשוא. לבושות היינו בגדי קיץ קלים, והקור דקר את הגוף כבמחטים. אוכל לא בא לפינו והיינו מלקטות עשב יבש, שהזדקר מהאדמה הקפואה.

משכלו העשבים בשדות — התפצלנו. אני נשארתי עם מישע איינבינדר, ושפרה צ׳ארני נשארה עם צביה לב. שתי הנערות ישבו בשדה ועסקו במעשה רקמה, שתמורתה קבלו פת קיבר ומים. אולם, לא ארכו ימי שבתן. יום אחד התנפל עליהן גוי אחד, את האחת חנק בכפיו הגרמיות ואת ראש השנייה מלק בגרזן שבידו.

בהודע לנו מה עלה בגורל שתי הנערות, חזרנו נרעשות ונפחדות לבית סטאקובסקי. שם מצאנו את אברהם גונשק. הוא סיפר לנו, שקאמינסקי ביקש להרגו, אך הצליח להימלט מפניו. גונשק נראה עצוב ומדוכדך מאוד. החיים נמאסו עליו. ערב אחד הופיעו קאַמינסקי והסולטיס ודרשו מסטאַקובסקי להסגיר בידיהם את גונשק. הוא הצליח להימלט ממבקשי נפשו בדלת אחורית ומאז לא הוספנו לראותו.

חוויה גדולה היתה לי פגישתי בבית סטאקובסקי עם הגברת חזן ושלושת ילדיה יצחק, אסתר ואריה. פעם, בליל שבת, יצאה גברת חזן ויצחק בנה לבקש לחם. אסתר נשארה אתנו בשדה. פתאום שמענו מרחוק קולות בכי ותחנונים של גברת חזן: אדונים רחימאים, בשם האלוהים, רחמו עלי, אל תירו בי, אם אני לשלושה אפרוחים קטנים. יצחק הצטרף לבכי אמו והתחנן בדמעות: הרגו־נא אותי, אנשים טובים, קחו נשמתי, הניחו בחיים את אמי היקרה. אולם, חיות־טרף אלו לא שעו אל תחנוניו ואל בכיו. שמענו יריה ונדם קולו של יצחק, יריה שניה — ונדם קולה של הגברת חזן.

בשמוע אסתר בכי האם התפרצה בבכי מר. סתמתי פיה לבל ישמע קולה, כי סביבנו שרצו רוצחים. אריה היה חבוי תחת ערמות שחת. לשמע היריות, החל לרוץ נרעש ונפחד לכוון הכפר כדי לראות שלום אמו ואחיו. ברוצו נתקל בגוויותיהם שעדיין חמות היו. הוא זעק זעקה מחרידה וקונן: אמי, אמי היקרה! מי יתן מותי אני תחתיך! אמא היקרה, על מי עזבת אותי?

המצב הלך והחמיר. הרגשנו שאורבים לדמנו, כי החלה לפעול המחתרת הפולנית נגד הגרמנים והרוסים. קראו לה (Armja Krajowa) A. K. ו־N. S. Z. (Narodowe Siły Zbrojne). אם כי כנופיות מרצחים אלו התארגנו לשם מלחמה בכובשים, הרי קודם כל קינחו ידיהם בדם יהודים.

בחודש אוגוסט שנת 1943 מצאנו את האחים לייבל ויוסף סלובצ׳יק. הם ספרו לנו, שמצאו מחבוא בבור שכרוהו ביער. יחד אתם נמצאים יהודה ריץ ובנו שמואל מדאניר, שמואל וווינוביץ׳ ומשה רוזנקרנץ. הבטיחו לנו, לכשירחיבו את הבור יקחונו עמהם. חכינו להם עד בוש. הימים היו ימי־שֶׁלֶף, התבואה נאספה הגורנה והיינו חשופות לכל צר ומתנכל. מצאנו מחסה בתעלות שמשני צדי הכביש. ירדו גשמים שוטפים ונרטבנו עד לשד־העצמות. כשהעריב היום הגענו לכפר אוגוסטין. ליד ביתו של גוי

אחד בשם זאויסטובסקי היה גן. היה בדעתנו להסתתר בו עד שיאור היום. אולם, לפתע פתאום הגיחו מבין העצים שתי מפלצות־אדם ואקדוחים בידיהן. היו אלה אנשי A. K. הם תפסונו בידינו והובילונו לבית זאויסטובסקי. בהכנסנו פנימה הרגשנו, שהועמדנו פנים־אל־פנים נוכח המוות ואין מנוס. מצאנו שם עוד רוצח אחד מחזיק בידו אקדח טעון ופניו נזעמים. החדר היה לוט באפלולית. על השולחן הבהבה פתילית־נפט. אחד הרוצחים התיצב נכחנו כשלוע האקדוח מכוון כלפינו. לחשתי למישע: אלה הם רגעי חיינו האחרונים.

ביקשנו על נפשותינו, אולם הם הכבידו לבותיהם ואמרו, שהיהודים בני־מוות הם, והוציאונו בכוח מהבית.

ליל זוועה היה — חרדת אלוהים! ירדו מטרות עוז. ברקים ברקו. קול הרעמים החריש את האזנים וסופת זעם השתוללה ויבבה. מישע התאוננה בפני, שדם רב ניגר מפניה על בגדיה. היא ביקשה, „לסתום" ברגבי־עפר את הפצע העמוק שנתהוה בראשה מהמהלומות שהמטיר עליה בקת האקדח אחד הרוצחים. הרימונו קול צעקה. קוינו, אולי ישמע קולנו ויחושו לעזרתנו. הרוצחים גררו אותנו לשדה שומם. שם נעצרו ואמרו: פה תהא קבורתכן!

מקובלני מבית־אבא „הבא להרגך השכם להרגו" — לכן נאבקתי עם החמסן בשארית כוחותי. בהאבקי עמו צנחתי על האדמה הרטובה. הלסטים הלם על ראשי בקת האקדח. התאוששתי, כי כוחות שלא מעלמא הדין התעוררו בי, לפתתי בידו והאקדח נשמט ממנה. הוא הזעיק את חברו, שבמרחק מה נאבק עם מישע שהתגוננה בגבורה, על־אף הדם הרב שאיבדה. בראותי שהאקדח נשמט מידו, לא החמצתי את שעת־הכושר והסטתי את עצמי מטווח ראיתו של הרוצח. לאזני הגיע קול הלסטים השני שהודיע, כי גמר כבר עם הז׳ידובקה. משמע, מישע איננה עוד בחיים.

מחמת האפלה נבצר מהרוצחים לאתר את מקומי. הם הדליקו גפרורים, כדי להאיר את השטח, אולם הגשם והסערה כיבום מיד. הם סרקו את השדה, אך למזלי חפשוני בכוון הפוך. בזה האופן התרחקו ממני הרוצחים עד שנעלמו מהאופק. כך שכבתי בשלולית מים ברשות הלילה וזוועותיו. המבול ירד עלי ללא־הפוגה, סופה השתוללה והילכה עלי אימים. לנוגה הברק ניתר לבי ממקומו, כי אורו עלול היה לגלותני. עשיתי דרכי בעקלתון. בבקרו של יום חזרתי לכפר ונכנסתי לבית גוי אחד בשם ביאלי. לשמחתי, מצאתי שם את האח והאחות חזן. הם ששו עלי, כי פשטו שמועות שנרצחתי, משום שראו בשדה כובעי שאיבדתיו תוך כדי ריצה. לבית ביאלי באו האחים סלובצ׳יק, ובראותם אותי חיה ובריאה, דבקה לשונם לחיכם מרוב התרגשות, משל, כאילו שבתי מעולם־האמת. הם לקחו אתם אותי ואת הילדים חזן למחבואם שביער. פעם, ביום ראשון אחד, באה גויה עם ילד ללקט פטריות ביער. בראות הילד את פתח הבור, החל לצווח:

דודה, ז'ידים (יהודים) מסתתרים! ברור היה לנו, שאנו שרויים בצרה גדולה. הוחלט, שאחזור עם הילדים לבית ביאלי.

בשעות הבוקר של ערב יום־כיפור שמענו הד עמום של יריות. הלב ניבא רעות. ברור היה לנו, שהגרמנים גילו את המחבוא ועושים כלה בדרים בו. לצערנו, חששותינו לא נתבדו. הגרמנים הקיפו את הבור והמיתו את שמואל ווינוביטש, משה רוזנקרנץ, שמואל (בנו של יהודה ריץ) ונערה מהעיר לַאכַאווע בשם גניה.

חזרתי למיטיבי ואיש חסדי סטאקובסקי. לצערי הגדול, כבר לא מצאתי יהודים בביתו. הסתתרתי אצלו עם הילדים חזן. מיום ליום החמיר המצב. הגרמנים הודיעו, כי מי שיחביא יהודי בביתו, דמו בראשו. יוציאוהו להורג, אותו ובני־משפחתו, ואת ביתו יעלו באש. לפנות בוקר אחד שמעתי חילופי יריות וכשפקחתי עיני ראיתי להבות אש לופתות את הכפר זלוטקי. סטאַקובסקי אמר לי, שהגרמנים שורפים בית על אנשי A. K. שבתוכו. הוא הוסיף ואמר, שהגרמנים סורקים את הבתים ועורכים בהם מצוד על יהודים. לכן, החליט להוציאנו מהכפר, כי סכנת מות צפויה לו ולנו.

אשת סטאַקובסקי כלכלה מעשיה בערמה: היא הכניסה את הילדים חזן ואותי בשקים גדולים, העלתה אותנו על עגלה וכיסתה אותנו בתבן. הוציאה מהרפת עדר כבשים, ובכך הוליכה שולל את משמר החיילים הגרמניים, שסבורים היו שהיא נוהגת בעדר שנועד למכירה. הגויה ברכה אותם בשלום והם קדו לה קידה. כך יצאנו בשלום מהכפר, שהיה כולו אחוז להבות.

ראינו בעליל שחלה תמורה גורלית במערך הכוחות העולמיים שעמדו במלחמה זה מול זה, ומשטר הדמים של היטלר עומד לפני התמוטטות. החזית הלכה והתקרבה לאדמת פולין ואז הכבידו הגרמנים את אכפם יותר ויותר. עריצותם לא ידעה גבול. הם העלו באש כפרים רבים וזרעו מוות וחורבן.

ישבנו מוסתרים בשדה, הסתכלנו באש המשתוללת והאזנו לרעש האוירונים שהלך הלוך וגבור. לילה אחד נרדמתי, כי הגעתי לאפיסת הכוחות. כשהתעוררתי, ראיתי הרבה טנקים, תותחים ומכונות גדושות אנשי־צבא, וקצין גרמני צורח: להימלט! לא להתמהמה! היה זה מחזה, שהעין רואה אותו והלב אינו מודה בו. דמיתי בנפשי, שאני חולמת בהקיץ.

כעבור שעות אחדות הגיע אלינו סטאקובסקי והכריז בקול שמחה: ילדים, בני־חורין אַתם! הנאצים נמלטו! ואמנם, למחרת היום הגיע לכפר הצבא הסוביטי. לאשרנו לא היה קץ.

מיד הודעתי לסטאקובסקי, שאני חוזרת לציחנוביץ. הוא ניסה לעצור בעדי באמרו, שהדרכים ממוקשות והמות אורב על כל צעד ושעל. אולם, נחושה היתה החלטתי לראות, לפחות, את משואות עיירתנו ולפקוד קברות הקדושים. יחד עם האחיות אולשק

יצאתי לדרך. בדמעות נפרדנו מהאיש הטוב סטאקובסקי והלכנו ברגל בדרך העולה לציחנוביץ. עברנו על פני כפרים רבים. גויים, שהזדמנו לנו בדרכנו סיפרו, שהגיעו לציחנוביץ מספר יהודים.

ואמנם, בבואי לעיירה מצאתי את ראובן־יוסף חזן וילדיו, וועלוול ואיטקה פטאַשק, אפרים ווינר, לייבל ויוסף סלובצ׳יק, ברל מונצ׳ר, אבציע ליפשיץ, חיה קיז׳ק, ראובן בוצ׳קביץ׳ ויעקב יגר.

ממשפחתי לא נותר איש. מדי יום ביומו הלכתי למקום עליו עמד ביתנו. אולם, עתה לא נשאר שום סימן וזכר. הכול נמחק. אין להכיר, כלל, שפעם חיו כאן אנשים: דעך כליל נר התמיד של יהודי עיירתנו. את המֵית סלקו וחרשו את האדמה. מתוך ההפכה נשארה האבן בלבד ליד ביתנו שמימים ימימה היתה מבצבצת מעל פני האדמה. עתה היתה כקוראת תגר על כל מה שעולל לנו. לבי נמק בי מרוב כאב ודמעותי זלגו ללא־הפוגה. אבל כבד העיק עלי.

כנופיות הפורעים הפולניים החלו להכרית את שארית יהודי הסביבה. בחסות האפלה עזבתי את העיירה יחד עם חיה קיז׳ק והגענו לביאליסטוק. משם עליתי ארצה בשנת 1950.

אסתר קליינוס (גאָלדבערג)
(קרית־ביאַליסטאָק)

גרויזאמע געשעענישן

מוצאי־שבת, יוני 1941, אין לעצטן צייט־אפשניט פון נאַכט־וואַך, האָבן מיר דערהערט אַ אויער־פאַרטויבנדן גערויש פון עראָפּלאַנען. אַלע האָבן זיך אויפגעהויבן דערשראָקענע פון די בעטן און אַרויס אין דרויסן, קלאָר צו מאַכן וואָס איז געשעהן.

ווי ס׳איז נאָר טאָג געוואָרן, האָט זיך דערהערט אַ שטאַרקע באָמבאַרדירונג, וואָס האָט אָנגעוואָרפן אויף אונז אַ גרויסע שרעק. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז ס׳איז אויסגעבראָכן אַ מלחמה צווישן דייטשלאַנד און די סאָוויעטן, חאָטש די סאָוויעטישע אָפיצירן האָבן אונז באַרוהיקט, אַז דאָס זענען בלויז מאַנעווערן.

אונטער אַ האָגל פון עקספלאָדירנדע האַרמאַטן־קוילן, זענען איך, מיין מוטער, דריי שוועסטער און ברודער, אַנטלאָפן אין דאָרף קוטשין. פון ווייטן האָבן מיר געזען, אַז אַ גרויס פייער ברענט אין אונזער שטעטל. דערשראָקענע האָבן מיר זיך אַ גאַנצע נאַכט אויסבאַהאַלטן אויף אַ פעלד, פאַרשטעלטע דורך די זאַנגען. אין דער פרי האָבן מיר געזעהן אַ מענשן־מאַסע פון קוטשינער גויים מיט גרויסע בלומען־קרענץ אין זייערע הענט — אַזוי האָבן זיי אויפגענומען היטלערס אַרמיי. פון דעם האָבן מיר געדרונגען, אַז דער שרעקלעכער פיינט האָט פאַרנומען אונזער שטעטל.

פאַרנאַכט האָבן מיר זיך צוריקגעקערט קיין ציעכאַנאָוויעץ. „ניי־שטאָט" איז גרעסטנטייל געווען פאַרברענט און נעבן די רויכערנדע וויסטענישן האָבן זיך געוואַלגערט פיל מענשלעכע קרבנות.

מיט זייער אַריינטריט, האָבן די נאַציס גוזר געווען די גזירה וועגן טראָגן אַ געלן „מגן־דוד" אויף דער לינקער האַנט, אַלס ערקענטניס־צייכן, צו אונטערשיידן פון אַ ייד און אַ גוי. און באַלד האָט מען פאַרשפאַרט די יידן אין צווייי געטאָס. אין אונזער וווינונג, וואָס האָט זיך געפונען אין געטאָ, האָט מען איינגעאָרדנט אַ „מנין" און די יידן האָבן געדאַוונט בלויז „מעריב", ווייל פונם זון־אויפגאַנג ביז איר פאַרגאַנג האָט מען געאַרבעט צוואַנגס־אַרבעט, באַגלייט מיט מערדערישע קלעפּ און איזדעקעווונג.

איינמאָל איז ביים דאַוונען אַרומגערינגלט געוואָרן אונזער הויז דורך פּאָלי־ציאַנטן מיט גומענע שטעקנס אין זייערע הענט, אָנגעהויבן שלאָגן די דאַוונער, פאַר־שלאָסן זיי אין אַ פינצטערן און פאַרשטיקטן מאַגאַזין און אָפּגעהאַלטן זיי עטלעכע שטונדן. ווען מ׳האָט זיי באַפרייט פון זייער געפענגעניש, האָבן די פּאָליציאַנטן אויפסניי

זיי געשלאָגן מיט די הענטלעך פון די ביקסן און געדראָשן זייערע לייבער מיט קאָנט־שיקעס. געשלאָגענע, פאַרווונדעטע און באַשפּריצטע מיט בלוט האָבן זיך די אומגליק־לעכע צוריקגעקערט צו זייערע הייזער.

עטלעכע טעג נאָך דער טראַגעדיע, אַ שבת נאָך מיטאָג, האָט מען געכאַפּט צו דער אַרבעט מיין ברודער און נאָך עטלעכע יידן. נאָענט צו האַלב־נאַכט האָט זיך צוריקגעקערט מיין ברודער און מיט אַ נידערגעשלאָגענעם קול אונז דערציילט, אַז ער, ווי די אַנדערע יידן, זענען געצווונגען געוואָרן גראָבן גריבער נעבן מאַריסקי׳ס מיהל, ביי די „קאָזאַרער קאָרטשעס״. די ערד איז געווען געפרוירן און מיט גרויס מיה האָבן זיי אויסגעהאַקט די קברים. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז דאָ האַנדלט זיך וועגן אַ אַקציע. און טאַקע, צומאָרגנס האָבן מיר דערזעהן אַ לאַסט־אויטאָ פאָרן אין דער ריכטונג צו די גריבער, אין וועלכן ס׳זענען געשטאַנען צוזאַמענגעדריקטע משה זלאָטאָלאָוו, יצחק אריה לין און זיינע צוויי זיהן חיים הערשיל און משה, יצחק זאַליזע, פייבל וואַרטשין, שעפּסל קשעמיען און מולקע ראַגאָווע.

ווען מ׳האָט זיך דערוווּסט, אַז מ׳פירט די יידן צו דיר שחיטה, זענען ברכה (משה זלאָטאָלאָוו׳ס פרוי), אירע קינדער און איך אַרויף אויף אַ בוידעם, כדי צו זען די אומ־גליקלעכע אויף זייער לעצטן וועג. פון ווייטן האָבן מיר געזען זלאָטאָלאָוו׳ן פאַרברעכט זיינע הענט און וויינט יאָמערלעך. פון זיינע געשרייען, וואָס האָבן אָפּגעהילכט, איז דערגאַנגען צו אונז זיין פאַרצווייפלטער רוף: יידן, ראַטעוועט!

דער שיקזאַל פון די יידן ביז מ׳האָט זיי אומגעבראַכט איז געווען אַ שרעקלעכער און אַ שוידערלעכער. ראַמאַנוס האָט זיי פאַרשפּאַרט אין אַ טורמע עטלעכע וואָכן. יעדן פריהמאָרגן פלעג ער זיי אַרויספיהרן אויף אַ פּלאַץ, כלומרשט צו גימנאַסטישע איבונגען, און בשעת מעשה פלעג ער שטעכן זייערע לייבער מיט באַגנעטן און אַנרייצן אויף זיי הינט, וואָס פלעגן זיי באַפאַלן און אַריינשטעכן זייערע שאַרפע ציינער אין זייערע קערפּערס.

צווישן די געפאַנגענע האָבן זיך געפונען די ברידער מאַנעס און שלמה לעוו. איין פריהמאָרגן, ווען מ׳האָט זיי אַרויסגעפירט צו דער טאָג־טעגלעכער „גימנאַסטיק״, האָט געזאָגט מאַנעס די רייד פונם ביבלישן העלד שמשון: „לאָמיך שטאַרבן אין איינעם מיט די פלשתים״! איז אַרויפגעפאַלן אויף ראַמאַנוס׳ן, אים אָנגעהויבן וואַרגן און זיך באַמיט אַרויסרייסן פון זיינע הענט די אַבטאָמאַטישע ביקס, כדי צו דורכלעכערן מיט אַ סאַלווע־קוילן דעם קאָפּ פון דעם שרעקלעכן טיראַן. אָבער, דער באַנדיט האָט אים איבערוווינדן און אַריינגעשאָסן אין מאַנוס׳עס קערפּער ביז דער לעצטער קויל. שלמה איז, על־פי נס, באַפרייט געוואָרן פון דער טורמע און נאָכהער אַוועק מיט אַלע ציעכאַ־נאָוויעצער יידן קיין טרעבלינקע.

אין צווייטן נאָוועמבער, יאָר 1942, האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז ס׳זענען

אָנגעקומען אין שטעטל פיל ס. ס. לייט, וואָס האָבן געבראַכט מיט זיך אַ גוואַלדיקן קוואַנטום פון שטריק. דאָס איז געווען אַ שלעכטער סימן. און טאַקע, תחילת אָוונט, האָבן די געסטאַפּאָווצעס אָנגעהויבן שיסן אין דער לופט, כדי צו שרעקן דעם עולם. אַלע האָבן זיך אָנגעטוהן ציטערנדע פון שרעק. די פאַרשפּאַרטע יידן אין געטאָ זענען געשטאַנען וואַכזאַם אויף די פיס און מיט גרויסער שפּאַנונג זיך צוגעהערט צו יעדן גערויש. נאָר אַזוי ווי די גרעסטע טייל פון דער נאַכט איז אַריבער רוהיק, האָבן זיך די יידן געטרייסט, אַז מ׳האָט געשאָסן סתם אַזוי אין דער וועלט אַריין און מ׳דאַרף דאָס, חלילה, ניט אויסטייטשן צום שלעכטן.

זיצנדיק אַזוי און טרייסטנדיק זיך, האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. די קוילן האָבן געשניטן די לופט אָן אויפהער. אינסטינקטיוו האָבן אַלע איינגעשלאָסענע יידן אָנגעהויבן לויפן צום פאַרקן פונם געטאָ, גלויבנדיק אַז זיי וועלן באַוויזן אים דורכברעכן און אַנטלויפן. אָבער, די רוצחים האָבן מיט זייערע אויטאָמאַטישע ביקסן געקאָסיעט אויף רעכטס און אויף לינקס. אונטער אַ האָגל פון קוילן איז מיר דאָך געלונגען צו אַנטלויפן. אַנטקעגן דעם געטאָ איז געשטאַנען אברהם חזנ׳ס הויז. כ׳האָב מיר געוואָלט דאָרט באַהאַלטן, נאָר די גויע וואָס האָט עס „געירשנט" האָט מיר אַרויסגעטריבן.

כ׳האָב אַראָפּגעריסן פון מיר די געלע לאַטע און אַוועק צו מאַליסקי׳ס מיהל, וואָס איז געשטאַנען נעבן אַ וועלדל. זיך אַוועקגעזעצט אונטער אַ בוים און טרויעריקע געדאַנקען האָבן געפּייניקט מיין לייב: וווהין וועל איך אַנטלויפן פון די רוצחים? פרוי מאַליסקי האָט זיך דערבאַרעמט איבער מיר, פאַרבאַהאַלטן אין אַ שטאַל און מיר געגעבן צו עסן. זיצנדיק פאַרשטעקט אין שטרוי, זענען דערגאַנגען צו מיינע אויערן שרעקלעכע קולות פון דער ריכטונג פונם געטאָ. ס׳איז קלאָר געווען פאַר מיר, אַז די דייטשן און זייערע פּוילישע העלפער האָבן געבונדן די יידן אין שטריק און פיהרן זיי צו דער שחיטה ווי שעפּסן.

זיצנדיק אַזוי און באַקלאָגנדיק דעם גרויזאַמען שיקזאַל פון אונזערע טייערע, האָבן זיך דערנעענטערט צו מיר צוויי פרויען מיט אַ קליין קינד. דאָס זענען געווען די פרוי פונם קינדער־דאָקטאָר באַיער און זייער קינד און מישע איינבינדער.

אַלס דאָקטאָר, האָט ד״ר באַיער גענאָסן פון אַ פאַרהעלטניסמעסיקער פרייהייט און געוווינט אויסערן געטאָ, אָבער אויף זייער פרוי האָט געדראָט די געפאַר פון אומקום. פרוי דאָקטאָר האָט געבעטן מאַליסקין ער זאָל איבערגעבן אַ בריוו איר מאַן, אין וועלכן זי האָט געשריבן ווו זי געפינט זיך. דער גוי האָט איבערגעגעבן די בריוו, און אין אַ קורצער צייט האָט ער זיך צוריקגעקערט צוזאַמען מיטן דאָקטאָר. מאַליסקי האָט איינגעשפּאַנט אַ וואָגן און אַוועקגעפירט דעם דאָקטאָר, מיט זיין פרוי און קינד צו זיינעם אַ באַקאַנטן. פון דאָרט זענען זיי מיט אַרישע דאָקומענטן אָנגעקומען קיין

וואַרשע. דער דאָקטאָר איז געבליבן לעבן, אָבער זיין פרוי איז אומגעקומען ביי דער ליקווידאַציע פון וואַרשעווער געטאָ.

כ׳בין געבליבן צוזאַמען מיט מישע׳ן. אין אַ קעלער פון אַ רואינע נעבן וואַלד האָבן מיר איבערגעלעבט שרעקלעכעס און גרויזאַמעס. מיר האָבן זיך אַרומגעשלעפּט דורך פעלדער און וועלדער. געגאַנגען פון דאָרף צו דאָרף, געבעטן אַ שטיקל ברויט, וואַסער און אַ אָרט זיך אָנווואַרעמען, ווייל די קעלט האָט געשניטן אונזערע לייבער. אין איין הויז האָט אונז אַ גוי אָנגעזאָגט אַ איוב־בשורה, אַז מיט זיינע אייגענע אויגן האָט ער געזען אַ גרויסן קאַראַוואַן פון וועגענער, אָנגעלאָדנע מיט יידן, פאָרט צו דער באַן־סטאַציע פון טשיזשעוו.

וואַנדערנדיק האָבן מיר זיך באַגעגנט מיט וועלוול פּטאַשעק׳ס עלטערן, וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין דאָרף אָגוסטין. מיר זענען אָנגעקומען אין דאָרף זלאָטקי און אַריין צו אַ גוי מיטן נאָמען קאַמינסקי, וואָס האָט זיך כלומרשט געהאַלטן פאַר אַ יידן־פריינד. פאַקטיש איז ער געווען אַ גרויסער אַנטיסעמיט און זיינע הענט זענען באַפלעקט געוואָרן מיט יידיש בלוט. ער האָט אונז דערציילט, אַז ביי אים אין הויז באַהאַלטן זיך מאַטעס דער שערער (דער איידעם פון מישע לעוו פון „ניי־שטאָט“) און אברהם גאָנשאַק. מיר האָבן געוואָלט זיי זעהן, נאָר קאַמינסקי איז ניט געווען איינ־שטימיק, זאָגנדיק אַז מ׳קען זיי נאָך אַנטדעקן, נאָר כדי דערוויטערן פון אונזערע הערצער יעדן ספק און ניט מיינען, אַז ער האָט, חלילה, אַ בייזע כוונה, האָט ער אָנגע־וויזן אויף אַ פּאָר שטיוול און געזאָגט, אַז דאָס זענען מאַטעסעס שטיוול, וועלכער איז באַהאַלטן אין אַ קאָנספּיראַטיווען צימער. זאָגנדיק די רייד, האָבן מיר נאָך ניט געוווּסט אַז מאַטעס לעבט שוין ניט, ווייל קאַמינסקי האָט אים דערשטיקט מיט זיינע אייגענע הענט.

קאַמינסקיס שכן, הערר סטאַקאָווסקי, וועלכער איז געווען איינער פון די חסידי אומות העולם, האָט אונז דערציילט פאָלגנדע גרויזאַמע געשיכטע: ביי דער ליקווידאַציע פונם געטאָ, איז אַנטלאָפן מאַטעס צו קאַמינסקין און אים דערציילט, אַז ער האָט באַהאַלטן אין אַ גרוב זילבערנע כלים, צירונג און קליידער. ער איז גרייט אַוועקגעבן קאַמינסקין דאָס אַלעס, אויב ער וועט איינשטימיק זיין אים אויסבאַהאַלטן ביז ענדע קריג. קאַמינסקי האָט זיך גע׳צלמט און געשווירן ביים גוישן גאָט, אַז ער וועט אים באַהאַלטן ביי זיך אין שטוב ביז צו דער באַפרייונג. אין אַ פינצטערער נאַכט האָט קאַמינסקי איינגעשפּאַנט זיינע פערד און געפאָרן מיט מאַטעס׳ן קיין ציעכאַנאָוויעץ. זיי האָבן אָנגעלאָדן דאָס גאַנצע גוטס און זיך צוריקגעקערט אין דאָרף. קאַמינסקי האָט כלומרשט באַהאַלטן מאַטעסן אין אַ פאַרבאָרגענעם צימער און פייערלעך דערקלערט: דאָ וועסטו זיצן ביז די מלחמה וועט זיך ענדיקן. אָבער, דריי טעג נאָך דעם, האָט ער אַרויסגענומען מאַטעסן פון זיין באַהעלטעניש, אַריינגעפירט אין אַ שייער, אָנגעבינדן אַ שטריק אַרום זיין האַלדז און אים דערשטיקט. אַוועקגעשליידערט זיין טויטן קערפּער

אויף אַ פעלד און דערציילט דער פּאָליציי, אַז מיט זיינע אייגענע הענט האָט ער דער־מאָרדעט אַ יידן. פאַר דער גרויסער „גבורה״ האָט ער געקראָגן אַ באַלוינונג פון צוויי קילאָ צוקער.

ווען סטאַקאָווסקי האָט געענדיקט זיין שרעקלעכע דערציילונג, האָט ער אונז געראַטן, אַז מיר זאָלן זיך אויסבאַהאַלטן ביי אים אין הויז, ווו ס׳געפינען זיך עטלעכע יידן. מיר זענען געגאַנגען צו אים און געטראָפן שפרה טשאַרני (אַ יתומה, וואָס האָט זיך געהאָדעוועט ביי הערשיל יאסקולקא), די שוועסטער רחל און מינע אָלשאַק (זיי האָבן געשטאַמט פון זאַרעמבע קאָשציעלנע און זיי זענען אָנגעקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ מיטן אַריינמאַרש פון די סאָוויעטן), שלום דער גלעזער און צביה לעוו. מיר האָבן געדאַנקט דעם גוי פאַר זיין גוטהערציקייט, ווייל מיר האָבן געוואָלט פאָרטזעצן אונזער וועג, מיט דער האָפנונג צו טרעפן פּאַרטיזאַנער.

שפרה און צביה האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין מיר און אין מישע איינבינדער און מיר האָבן צוזאַמען געוואַנדערט. די יסורים זענען געווען אומדערטרעגלעכע. מיר זענען געווען געקליידעט אין לייכטע זומערדיקע קליידלעך, און די קעלט האָט געשטאָכן אונזערע לייבער. ניט געהאַט ביי זיך קיין שום שפייז, און כדי ניט צו שטאַרבן פון הונגער, האָבן מיר זיך דערנערט פון טרוקענעם גראָז, וואָס האָט אַרויסגעשפּראָצט פון דער געפרוירענער ערד.

ווען מיר האָבן שוין קיין גראָז אויך ניט געהאַט — האָבן מיר זיך געשיידט. כ׳בין געבליבן מיט מישע איינבינדער, און שפרה טשאַרני איז געבליבן מיט צביה לעוו. דיביידע מיידלעך זענען געבליבן זיצן אויף אַ פעלד און געהאָפטן פי־רשידענע העפטונגען פאַר די גויעס. פאַר דער מיה האָבן זיי געקראָגן אַ קלייַנדיק שטיקל ברויט מיט וואַסער. אָבער, ניט לאַנג האָבן זיי גענאָסן פון דעם „גליק״. איינמאָל איז זיי באַפאַלן אַ גוי, איינע פון זיי האָט ער דערשטיקט מיט זיינע ביינערנע לאַפּעס און די צווייטע האָט ער אָפּגעהאַקט איר קאָפּ מיט אַ האַק.

ווען מיר האָבן זיך דערוווסט וועגן שיקזאַל פון די ביידע מיידלעך, האָבן מיר זיך צוריקגעקעהרט דערשראָקענע צו סטאַקאָווסקין. דאָרט האָבן מיר געטראָפן אברהם גאנשאק׳ן. ער האָט אונז דערציילט, אַז קאַמינסקי האָט געוואָלט אים דערמאָרדן, אָבער האָט באַוויזן צו אַנטלויפן. גאנשאק איז געווען זייער טרויעריק און דערשלאָגן. ער האָט געזאָגט, אַז דאָס לעבן איז אים נמאס געוואָרן.

איינעם אַ אָוונט זענען געקומען קאַמינסקי מיטן סאָלטעס צו סטאַקאָווסקין און געפאָדערט, אַז ער זאָל איבערגעבן גאנשאקן אין זייערע הענט. אָבער ער האָט באַוויזן צו אַנטלויפן דורך אַ הינטערשטע טיר, און פון דאַן האָבן מיר אים מעהר ניט געזען.

אַ גרויסע איבערלעבונג איז געווען פאַר מיר די טרעפונג אין סטאַקאָווסקי׳ס הויז מיט פרוי חזן און אירע דריי קינדער — יצחק, אסתר און אריה. אין אַ פרייטאָג צו־

נאַכטס איז פרוי חזן מיט יצחק'ן געגאַנגען בעטן ברויט. אסתר איז געבליבן מיט מיר אין פעלד און אריה האָט זיך באַהאַלטן אונטער אַ סטויג היי. פלוצים האָבן מיר דער־הערט פון ווייטן, ווי די פרוי חזן וויינט מיט ביטערע טרערן און בעט זיך: ליבינקע און טייערינקע מענשן, האָט רחמנות אויף מיר, שיסט מיר ניט. כ'בין אַ מוטער פון דריי קליינע עופעלעך. יצחק האָט אויך אויסגעבראָכן מיט אַ יאָמער און געבעטן: הרגעט מיר, גוטינקע מענשן, נעמט מיין נשמה, טוט מיט מיין קערפער וואָס אייער האַרץ פאַרלאַנגט, נאָר לאָזט לעבן מיין טייערע און ליבע מוטער. אָבער, די בלוט־דורשטיקע חיות זענען געווען טויב צו זייערע געשרייען און געוויינען. מיר האָבן דער־הערט אַ שאָס אין ס'איז פאַרשטומט געוואָרן יצחק'ס שטים, אַ צווייטן שאָס — און ס'איז פאַרשטומט געוואָרן די שטים פון דער פרוי חזן.

ווען אסתר האָט געהערט דאָס געוויין פון איר מוטער, האָט זי אָנגעהויבן שרעק־לעך וויינען. כ'האָב פאַרשטאָפּט איר מויל, כדי מ'זאָל ניט הערן איר געוויין, ווייל אַרום האָבן געלויערט רוצחים אויף אונז. ווען אריה האָט דערהערט די שיסעריי, האָט ער אָנגעפאַנגען לויפן אַ דערשראָקענער אין דער ריכטונג פונם דאָרף, כדי קלאָר צו מאַכן, וואָס איז געשען מיט זיין מוטער און ברודער. לויפנדיק האָט ער זיך אָנגע־שטויסן אין זייערע וואַרעמע קערפּערס. ער האָט אָנגעהויבן קלאָגן: מאַמע, מיין טייערע מאַמע, הלוואי וואָלט איך געשטאָרבן אָנשטאָט דיר. ליבינקע מאַמע, אויף וועמן האָסטו מיר איבערגעלאָזט? פאַרוואָס האָט מען דיר אַוועקגערויבט פון מיר? וועמען האָסטו שלעכטס געטאָן? פאַר וועלכע זינד האָט מען פאַרגאָסן דיין אומשולדיק בלוט?

די לאַגע איז געוואָרן קריטיש פון טאָג צו טאָג. מיר האָבן געפילט, אַז מלויערט אויף אונז. ס'איז געוואָרן אַקטיוו די פּוילישע אונטערגראַבונג, וואָס האָט געקעמפט קעגן די דייטשן און די סאָוויעטן. מ'האָט איר גערופן A. K. (Armja Krajowa) און N. S. Z. (Narodowe Siły Zbrojne). חאַטש די מערדער־טרופּן האָט זיך אָרגאַניזירט, כדי צו קעמפן מיט די אונטעריאָכער, האָבן זיי, קודם כל, זיך געבאָדן אין יידיש בלוט.

אויגוסט 1943 האָבן מיר זיך געטראָפן מיט די ברידער לייבל און יאָסל סלאָ־וואַטשיק. זיי האָבן אונז דערציילט, אַז זיי באַהאַלטן זיך אויס אין אַ גרוב, אין וואַלד. מיט זיי געפונען זיך יהודה ריץ און זיין זון שמואל פון דאַניר, שמואל וואַינאָוויטש און משה ראָזענקראַנץ. זיי האָבן אונז צוגעזאָגט, אַז ווען זיי וועלן פאַרגרעסערן די גרוב, וועלן זיי קומען אונז נעמען צו זיך. מיר האָבן געוואַרט אויף זיי, און זיי זענען ניט געקומען. ס'איז געווען נאָך שניט־צייט, מ'האָט צונויפגעזאַמלט די תבואה פון די פעלדער און מיר האָבן ניט געהאַט קיין באַהעלטעניש. יעדע ווילע האָט מען געקענט אונז דערמאָרדן. מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין די קאַנאַלן פון ביידע זייטן שאָסיי. ס'האָט שטאַרק גערעגנט און מיר זענען דורכגענעצט געוואָרן ביזן מאַרך פון די ביינער. ווען ס'איז טונקל געוואָרן זענען מיר אָנגעקומען אין דאָרף אויגוסטין. נעבן הויז פון אַ גוי

מיטן נאָמען זאַוויסטאָווסקי איז געווען אַ גאָרטן. מיר האָבן געדאַכט זיך אויסבאַהאַלטן אין אים ביז ס׳וועט ליכטיק ווערן. נאָר, פּלוצים זענען אַרויס צווישן די בוימער צוויי מאָנסטער־מענשן מיט רעוואָלווערן אין זייערע הענט. דאָס זענען געווען A. K. באַנדיטן. זיי האָבן אונז אָנגעכאַפּט ביי די הענט און אַריינגעפירט צו זאַוויסטאָווסקין אין הויז. אַריינגעענדיק איז אונז קלאָר געוואָרן, אַז דער טויט איז נאָענט. אין הויז איז געזעסן אַ דריטער מערדער מיט אַ דערצאָרנטעס געזיכט און אין זיינע הענט אַ אָנגעלאָדענער רעוואָלווער. דאָס צימער איז געווען איינגעהילט אין אַ פּאַרטונקלונג. אויפן טיש האָט געטליעט אַ קליינעס נאַפט־לעמפּל. איין רוצח האָט זיך אַוועקגעשטעלט האַלטנדיק דעם שלונג פונם רעוואָלווער אַנטקעגן אונז. כ׳האָב שטילערהייט געזאָגט צו מישען: דאָס זענען אונזערע לעצטע מינוטן.

מיר האָבן געבעטן רחמים, אָבער זיי האָבן געענטפערט, אַז די יידן האָבן קיין רעכט צו לעבן, און האָבן אונז מיט גוואַלד אַרויסגעשלעפּט פונם הויז. ס׳איז געווען אַ שרעקלעכע נאַכט. ס׳האָט שטאַרק גערעגנט, געבליצט און געדונערט. מישע האָט זיך באַקלאָגט פאַר מיר, אַז ס׳שטראָמט פיל בלוט פון איר קאָפּ אויף אירע מלבושים. זי האָט געוואָלט פאַרשטאָפּן מיט ערד די טיפע ווונד, וואָס האָט זיך געשאַפן אין איר קאָפּ פון די שטאַרקע קלעפּ, וואָס דער מערדער האָט איר געשלאָגן מיטן הענטל פונם רעוואָלווער.

מיר האָבן אָנגעהויבן שטאַרק שרייען, גלויבנדיק אַז אפשר וועט עמיצער דער־הערן אונזער קול און וועט אונז ראַטעווען. די מערדער האָבן אונז געבראַכט אויף אַ וויסטעס פעלד און געזאָגט: דאָ וועט זיין אייער קבר!

ס׳איז דאָ אַ מאָראַלישעס געזעץ, וועלכעס לויטעט: „דערמאָרדע דעם וואָס קומט דיך דערמאָרדן“, און כ׳האָב מיר געראַנגלט מיט די לעצטע כוחות מיטן מערדער. ראַנגלנדיק, בין איך אַוועקגעפאַלן אויף דעם נאַסן באָדן. דער באַנדיט האָט מיט גרויס רציחה געהאַקט אויף מיין קאָפּ מיטן הענטל פונם רעוואָלווער. דאָך בין איך געקומען צו זיך, ווייל ס׳האָבן זיך דערוועקט אין מיר איבערמענשלעכע כוחות. כ׳האָב אָנגע־כאַפּט זיין האַנט און דער רעוואָלווער איז אַרויסגעפאַלן פון איר. ער האָט גערופן צו הילף זיין חבר, וואָס ניט ווייט פון מיר האָט ער זיך געראַנגלט מיט מישע׳ן, וועלכע האָט זיך אויך העלדיש פאַרטיידיקט, הגם זי האָט פיל בלוט פאַרלוירן. זעענדיק, אַז דער רעוואָלווער איז אַרויסגעפאַלן פון זיין האַנט, האָב איך מיר דערוויטערט אַ געוויסע שטרעקע. צו מיינע אויערן איז דערגאַנגען די שטים פונם צווייטן מערדער, וואָס האָט אויסגערופן, אַז ער האָט שוין געענדיקט מיט דער זשידאָוקע. ס׳הייסט, אַז מישע לעבט שוין ניט.

צוליב דער פינצטערניש האָבן די מערדער ניט געקענט מיר אַנטדעקן. זיי האָבן אָנגעצונדן שוועבעלעך, כדי צו באַלויכטן דעם שטח, נאָר דער רעגן און דער

שטורם האָבן זיי פֿאַרלאָשן. זיי האָבן דורכגעזוכט דאָס פעלד, נאָר צו מיין מזל האָבן זיי מיר געזוכט אין אַ פאַרקערטער ריכטונג. אויף אַזאַ אופן, האָבן זיי זיך דערווייטערט פון מיר, ביז זיי זענען פאַרשוווּנדן. כ׳בין געבליבן ליגן אין אַ קאַלעזשע און ס׳האָט גערעגנט אויף מיר אָן אויפהער. דער שטורם האָט געבושעוועט און געוואָרפן אויף מיר אַ גרויסע שרעק. ביי יעדן בליץ האָט מיין האַרץ שטאַרק געקלאָפּט, ווייל זיין שיין האָט געקענט ברענגען דאַצו אַז מ׳זאָל מיר אַנטפלעקן.

ווען ס׳איז טאָג געוואָרן, האָב איך אָנגעהויבן גיין זיג־זאַגיק, זיך צוריקגעקערט אין דאָרף און אַריין אין אַ הויז פון אַ גוי מיטן נאָמען ביאַלי. צו מיין גרויסער פרייד האָב איך דאָרט געטראָפּן אסתר און אריה חזן. זיי האָבן זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיר, ווייל ס׳האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען אַז מ׳האָט מיר דערמאָרדעט, ווייל מ׳האָט געפונען אין פעלד מיין הוט. ס׳זענען אַריינגעקומען די ברידער סלאָ׳זאַטשיק, און ווען זיי האָבן מיר דערזען, איז ביי זיי, ממש, אָפּגענומען געוואָרן דאָס לשון פון גרויס איבערראַשונג. זיי האָבן געמיינט, אַז כ׳בין געקומען פון יענער וועלט.

זיי האָבן גענומען מיר מיט די קינדער חזן אין זייער באַהעלטעניש. איינמאָל, אַ זונטאָג, איז געקומען אַ גויע מיט איר קינד קליבן שוואָמען. אַז דאָס קינד האָט דער־זען דעם אַריינגאַנג פונם גרוב, האָט עס אָנגעהויבן שרייען: מוהמע, זשידעס באַהאַלטן זיך! ס׳איז קלאָר געווען, אַז מיר געפונען זיך אין אַ גרויס געפאַר. ס׳איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז כ׳זאָל מיך אומקערן מיט די קינדער אין הויז פון ביאַלי.

אין די פריהמאָרגן שטונדן פון ערב יום־כפור האָבן מיר געהערט אַ אָפּקלאַנג פון אַ שיסעריי. מיין האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז אין די מינוטן געשעט עפּעס שרעק־לעכעס. כ׳האָב מיר פאָרגעשטעלט, אַז די דייטשן האָבן אַנטדעקט די גרוב און ברענגען אום אַלע, וואָס באַהאַלטן זיך אין איר. צו מיין גרויסן באַדויערן, איז טאַקע אַזוי געשען. די דייטשן האָבן אַרומגערינגלט די גרוב און דערמאָרדעט שמואל וואינאָוויטשן, משה ראָזענקראַנץ, שמואל (דער זון פון יהודה ריץ) און אַ מיידל מיטן נאָמען געניע פון דער שטאָט לאַכאָווע.

כ׳האָב מיר צוריקגעקערט צום גוטינקן און האַרציקן סטאַקאָווסקי. צום באַדויערן, האָב איך שוין מער ניט געפונען קיין יידן ביי אים. כ׳האָב מיר באַהאַלטן ביי אים מיט די קינדער חזן. פון טאָג צו טאָג איז די לאַגע געוואָרן ערנסטער. די דייטשן האָבן געמאָלדן, אַז ווער ס׳וועט אויסבאַהאַלטן אַ ייד ביי זיך אין הויז, וועט מען דערמאָרדן אים מיט זיין פאַמיליע און פאַרברענען זיין הויז.

איין פריהמאָרגן האָב איך געהערט אַ שיסעריי און ווען כ׳האָב געעפנט מיינע אויגן, האָב איך געזען, אַז דאָס דאָרף זלאָטקי שטייט אין פלאַמען. סטאַקאָ׳וסקי האָט מיר געזאָגט, אַז די דייטשן פאַרברענען אַ הויז מיט די .A. K באַנדיטן, וואָס געפונען

זיך אין דעם. ער האָט צוגעגעבן, אַז זיי גייען פון הויז צו הויז און זוכן יידן. דערפאַר האָט ער באַשלאָסן דערוויטערן אונז פונם דאָרף, ווייל ס׳דראָט אים אין אונז אַ סכנה.

פרוי סטאַקאָווסקי האָט זיך באַנוצט מיט זייער אַ קלוגעס מיטעל: זי האָט מיר מיט די קינדער חזן אָנגעטאָן גרויסע זעק, אַרויפגעלייגט אויף אַ וואָגן און אונז באַדעקט מיט שטרוי. האָט אַרויסגעפירט אַ סטאַדע שעפסן, און מיט דעם האָט זי פאַרפירט די דייטשן, וועלכע האָבן געגלויבט, אַז דאָס פירט זי שעפסן צום פאַרקויפן. זי האָט זיי פריינטלעך סאַלוטירט און זיי האָבן זיך העפלעך פאַרנויגט פאַר איר.

מיר האָבן איינגעזען קלאָר און דייטלעך, אַז ס׳איז געשען אַ גרויסע ענדערונג אין די וועלט־געשעענישן, און היטלערס אַרמיי שטייט פאַר אַ מפלה. דער פראָנט האָט זיך דערנענטערט צו פוילן, און דאַן איז געשטיגן די רציחה פון די דייטשן אַלץ גרעסער און גרעסער. זיי האָבן פאַרברענט דערפער מיט די איינוווינער.

מיר זענען געזעסן באַהאַלטענע אין אַ פעלד, זיך איינגעקוקט אין פייער און צוגעהערט צום גערויש פון עראָפּלאַנען, וואָס איז צומאָל געוואָרן רוישיקער. איין אָוונט האָב איך איינגעדרימלט, ווייל כ׳בין געווען מאַכטלאָז. ווען כ׳האָב מיר אויפגעכאַפּט, האָב איך דערזען פיל טאַנקען, האַרמאַטן און מאַשינען פולע מיט סאָלדאַטן, און אַ דייטשער אָפיציר שרייט נערוועז: אַנטלויפן! ניט אויפהאַלטן זיך! כ׳האָב מיר צוגעקוקט און צוגעהערט צו דעם אַלעמען, און כ׳האָב ניט געגלויבט מיינע אייגענע אויגן און אויערן. כ׳האָב געמיינט, אַז דאָס איז אַ חלום.

אין עטלעכע שטונדן אַרום איז געקומען צו אונז סטאַקאָווסקי און מיט פרייד אויסגערופן: קינדער, איר זענט באַפרייט! די נאַציס זענען אַנטלאָפן! און טאַקע, צומאָרגנס זענען געקומען אין דאָרף סאָוויעטישע זעלנער. צו אונזער פרייד איז ניט געווען קיין ברעג.

כ׳האָב באַלד געמאָלדן סטאַקאָ׳וסקין, אַז כ׳קער מיך אום קיין ציעכאַנאָוויעץ. ער האָט זיך באַמיט מיר אָפּהאַלטן פון דעם שריט, ווייל די וועגן זענען מינירט און דער טויט לויערט אויף יעדן טריט און שריט. נאָר אַזוי ווי ס׳איז געווען שטאַרק מיין ווילן צו זען כאָטש די וויסטעניש פון אונזער שטעטל, האָב איך מיר מיט טרערן געזעגנט פון סטאַקאָווסקין און צוזאַמען מיט די שוועסטער אָלשאַק האָב איך מיר געלאָזט אין וועג אַריין. מיר זענען דורכגעגאַנגען דורך פאַרשידענע דערפער, און די גויים האָבן אונז געזאָגט, אַז ס׳האָבן זיך צוריקגעקערט קיין ציעכאַנאָוויעץ עטלעכע יידן.

קומענדיק אין שטעטל האָב איך געטראָפן ראובן יוסף חזן מיט זיינע קינדער, וועלוול און איטקע פּטאַשעק, אפרים ווינער, לייבל און יאָסל סלאָוואַטשיק, בערל מאַנ־טשאר, אבציע ליפשיץ, חיה קיזשאק, ראובן בוטשקעוויטש און יעקב יעגער.

פון מיין פאַמיליע איז קיינער נישט געבליבן. יעדן טאָג בין איך געגאַנגען אויפן פּלאַץ אויף וועלכן ס׳איז געשטאַנען זאונזער הויז. ס׳איז פון דעם ניט געבליבן קיין זכר.

אַלץ איז אָפּגעמעקט געוואָרן. ס׳איז גאָרניט קענטיק, אַז ס׳האָבן דאָ אַמאָל געוווינט מענטשן. ס׳איז פולשטענדיק פאַרלאָשן געוואָרן דאָס ליכט פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן. מ׳האָט אָפּגערייניקט דעם צוזאַמענברוך און צואַקערט די ערד. נעבן אונזער הויז איז פאַרבליבן בלויז דער שטיין, וואָס האָט פון לאַנגע יאָרן אַרויסגעשפּראָצט פון דער ערד. מיין האַרץ איז צעגאַנגען אין מיר, און טרערן, הייסע טרערן, האָבן זיך געגאָסן אָן אויפהער פון מיינע אויגן.

די פוילישע פּאָגראָמשטשיקעס האָבן אָנגעהויבן פאַרענדיקן דאָס וואָס היטלער האָט ניט באַוויזן. מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אין פוילן איז מער ניטאָ קיין פּלאַץ פאַר יידן. אין אַ פינסטערער נאַכט בין איך מיט מיין חברטע חיה קיזשאַק אַוועק קיין ביאַ־ליסטאָק און פון דאָרט עולה געווען קיין ישראל אין יאָר 1950.

איבערזעצט: **אליעזר לאוני**

חיה מלינאַזש (קיזאק)
(הרצליה)

אין געראנגל מיטן טויט

כ׳בין געווען אין געטאָ ביז דער ליקווידאַציע, ס׳הייסט ביז׳ן 2.11.1942. כ׳האָב מיר געראַטעוועט מיט מיין פאַמיליע אַנטלויפנדיק פונעם געטאָ, אָבער אין אַ קורצער צייט האָבן די גויים דערמאָרדעט מיין פאָטער משה דוד און מיין שוועסטער פעשקע הי״ד. ביים אַנטלויפן פונעם געטאָ איז פאַרלוירן געגאַנגען מיין עלטסטער ברודער שעפסל.

איך מיט מיין מוטער מאַטעל און ברודערל יאָסעלע האָבן מיר זיך אויס־באַהאַלטן אין די אַרומיקע דערפער און וועלדער. יאָסעלע׳ן האָט מיין מוטער אָפּגעגעבן צו אַ באַקאַנטער קריסטן, וועלכע האָט מסכים געווען אים אויסבאַהאַלטן, אָבער אין יאָר 1944 האָבן די שכנים פון דער קריסטן געמאָלדן די דייטשן, אַז זי באַהאַלט אַ יידיש יינגעלע. ווען יאָסעלע איז געווען אויפן פעלד, זענען געקומען דייטשן און אים דערמאָרדעט.

איך מיט מיין מוטער האָבן זיך ווייטער אויסבאַהאַלטן אין די וועלדער, און ביי־נאַכט פלעגן מיר אַרויסגיין בעטן ברויט. אַזוי האָבן מיר זיך געמאַטערט און אויס־באַהאַלטן אין נויט און הונגער און אין אוממענטשלעכע באַדינגונגען ביז צוויי וואָכן פאַר דער באַפרייונג.

איינעם אַ אָוונט, ווען מיר זענען געגאַנגען בעטן ברויט, זענען אונז באַפאַלן קריסטן און פאַרוווּנדעט מיין מוטער. מיר איז געלונגען צו אַנטלויפן, און אָפּלויפנדיק אַ שטיקל בין איך געפאַלן אונטער אָפּגעהאַקטע ביימער.

ווען כ׳בין געקומען צום באַוווּסטזיין, האָב איך געהערט דאָס קרעכצן פון מיין מוטער. כ׳האָב געוואָלט לויפן צו איר, אָבער כ׳האָב דערזען אַז ס׳גייט עמעצער מיט אַ לאָמפּ און שרייט: „ווו איז די זשידובקע? ווו האָט זי געקענט אַנטלויפן?“ כ׳האָב פאַרשטאַנען אַז די מערדער זוכן מיר. דאַן זענען זיי צוגעגאַנגען צו מיין מוטער, וואָס האָט זיך געראַנגלט מיטן טויט, ס׳האָט זיך דערהערט אַ שאָס, און באַלד זענען שטיל געוואָרן מיין מוטער׳ס קרעכצן.

אַזוי בין איך געלעגן ביז פאַרטאָג. ווען כ׳בין אַריין אין דאָרף, האָב איך שוין דעם טויטן קערפּער פון מיין מוטער ניט געפונען. כ׳האָב באַגעגנט אַ פויער, וועלכער

האָט געזאָגט צו מיר, אַז ניט ווייט ליגט אַ דערשאָסענע זשידובקע, וועלכע מ׳האָט די נאכט געשאָסן. ווען כ׳בין צוגעגאַנגען האָב איך דערקענט אין דער פרוי מיין מוטער. איר קערפּער איז געווען דורכגעלעכערט דורך 6 קוילן און צוויי פינגער אָפּגעהאַקטע. כ׳בין אַריין צום סאָלטיס פונעם דאָרף, וועלכער איז געווען אַ גוטער מענש, און אויף מיין ביטע האָט ער באַערדיקט מיין מוטער.

מיט עטלעכע וואָכן שפּעטער בין איך געקומען מיט עטלעכע לעבנגעבליבענע דראָגאָטשינער יידן אינעם דאָרף, וווּ מיין מוטער איז באַערדיקט געוואָרן, און איר געבראַכט צו אייביקער רו אויפן דראָגאָטשינער בית־עולם, ווייל זי איז געווען אַ געבוירענע אַ דראָגאָטשינער.

און אַזוי, אַ געראַטעוועטע פון די אָרעמס פונעם טויט, בין איך געקומען אין לאַנד, מיט מיין מאַן און צוויי קינדער אין יאָר 1958.

צבי בלוטמן
(רמת־גן)

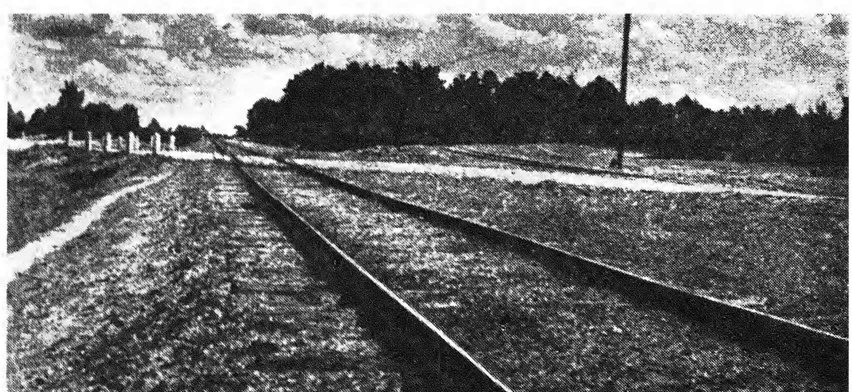
במחנות המות

(מיידאניק, אושויץ־בירקנאו, בליז׳ין, סקסנהאוזן, מטהאוזן וגונסקירכן)

משוזה הרכבת מצ׳יז׳ב לטרבלינקה, שדלוני אבי והסבתא פייגה בדברים שאקפוץ ממנה. אבי ביקש שלא תכבה גחלת משפחתנו, לכן חיזק רוחי שאמלט מהמות בדרך הרת־סכנות זו. צוואה זו שימשה לי דחף רב־אונים ורוחי נכונה בי ל„קפיצת מות" זו.

בשלהי שנת 1942 טרם היו חלונות הקרונות מרושתים, כי עד כה לא נודעו מקרי־קפיצה מהרכבות, וגם השמירה לא היתה מעולה ביותר. בטוחים היו הרוצחים, שאיש לא ימלט מקרונות המות. חלחלה אחזה את נוסעי הקרון בראותם שאני מוציא ראשי ומתכונן לזנוק החוצה. כששירבבתי פלג גופי העליון, אבדתי את שווי־המשקל ובמהירות מסחררת טולטלתי החוצה.

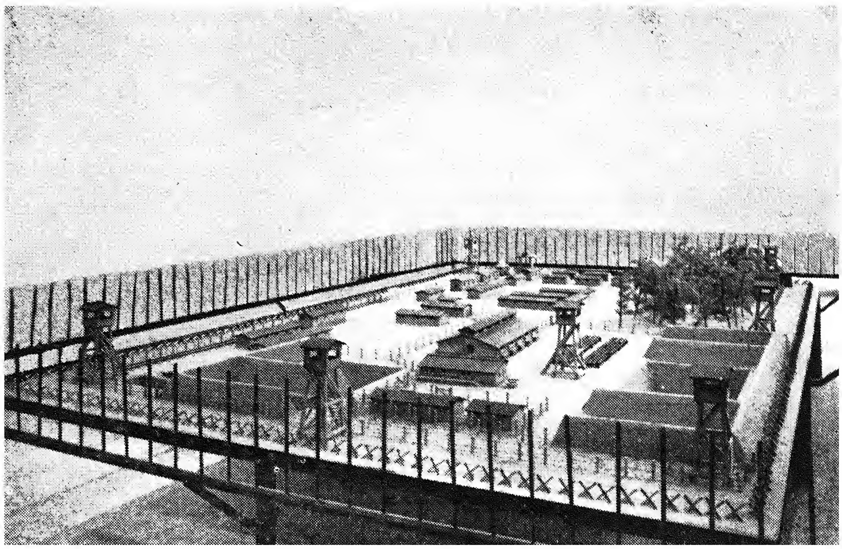
הרכבת דהרה למחנה־המות שבטרבלינקה והסיעה עמה את כל בית ציחנוביץ — אבות, אימהות, ילדים, אחיות ואחים יקרים. שכבתי הלום והמום. משחזרה אלי הכרתי

מסילת-הברזל מתחנת הרכבת של טרבלינקה למחנה-ההשמדה

דער אייזן־באַן פון דער באַן־סטאַציע פון טרעבלינקע צום פאַרניכטונגס־לאַגער

The Railroad from the Train-Station in Treblinka to the Extermination-Camp

מחנה־ההשמדה בטרבלינקה דער פאַרניכטונגס־לאַגער אין טרעבלינקע
The Extermination-Camp in Treblinka

חשתי, כי שמש חורף נעימה מלטפת אותי ושדות אין־קץ צחורים מבהיקים בלבנונית השלג העוטה אותם. קמתי על רגלי ומצאתי מחסה עד שיחשיך. מסביב שרר שקט ולא ראיתי נפש חיה. לעת ערב יצאתי ממחבואי והלכתי בכוון לציחנוביץ. בימים כתיקונם עמדו הרבה גויים בקשרי מסחר עם אבי ואף לנו בביתנו. בטוח הייתי, שאחד מהם יחוס עלי ויסתירני עד עבור זעם. אולם, הם התנכרו אלי מאימת השלטונות שהודיעו, כי המלין יהודי בביתו — דמו בראשו.

בימים היה לי היער הציחנובצאי למחסה ולמסתור, ובלילות — התעלות שבצדי הכביש. הקור היה בעיצומו ודקר בבשרי כבמחטים. ארבעה־עשר לילות כפור, מלווה סופות־שלגים, הסתתרתי בתעלות אלו. נודע לי מפי גוי אחד, שבגיטו צ׳יז׳ב שרדו כמה יהודים. בחסות האפילה הלכתי לעיירה זו ומצאתי בה את פסח ווינוביטש ומשפחתו, השוחט הציחנובצאי, עזרא (חותנו של יעקב ווינר) וישעיהו דנוביץ׳. בעת שהקיפו את הגיטו ב„ניי־שטאַט" הצליחו יהודים אלה להתחמק מידי הרוצחים ונמלטו לצ׳יז׳ב.

למחרת היום נגש אלי עזרא והמתיק לי סוד, שהשאיר כל רכושו בדולארים במרתף ביתו שבגיטו ציחנוביץ. בליל־אופל אחד של דצמבר 1942, יצאנו לציחנוביץ להביא עמנו את המטמון. בית עזרא עמד ברחוב קוצ׳ין. פחדנו לעבור דרך כפר בוגוטי, כי שם חנתה משטרה גרמנית, לכן עשינו דרכנו דרך כפר אושי ומשם הגענו לגיטו.

השעה מאוחרת היתה ודממת־מות שררה מסביב. בתי־היהודים פרוצים ושדודים היו. נעקרו מהם הדלתות והחלונות, והרוח שרקה ויללה בהם.

באותו לילה חזרנו לצ׳יז׳ב עם המטמון בידינו. היתה זו הפעם האחרונה שראיתי את ציחנוביץ. בשלהי דצמבר 1942 חיסלו הגרמנים סופית את גיטו צ׳יז׳ב והשרידים המעטים שעדיין שרדו בחיים העבירו לזמברוב. את השוחט הציחנובצאי השאירו בצ׳יז׳ב, כי היה מומחה לעיבוד עורות, דהיינו, יהודי יעיל.

לזמברוב הגעתי יחד עם דוד־ישעיה לב, הרשיל יוקטה ויצחק שטיינברג. ריכזו אותנו בקסרקטינים עד צאת רכבת לאושביץ. ביום 18.1.43 העלו על עגלות את כל היהודים שרוכזו בזמברוב והסיעום לתחנת הרכבת שבצ׳יז׳ב. הצעירים אולצו לשרך דרכם בין העגלות. בחסות החשיכה המקתי יחד עם שלושת הציחנובצאים לצד הכביש ונמלטנו בכוון ביאליסטוק.

לביאליסטוק באתי ביום 21.1.43. היהודי הראשון שפגשתי בגיטו היה ד״ר קלצקין. הוא היה יחד עם בנו שימעק (שמעון) (את אשתו ובתו השמידו בטרבלינקה), מראהו עורר רחמים. הוא הועסק בנקוי רצפות וחלונות. הוא הקל עלינו את יסורי ה״התאקלמות״ בגיטו. דוד־ישעיה לב ואנוכי עבדנו אצל העגלונים היהודיים בגיטו, שהועסקו בהוצאת האשפה מחוץ לעיר. אגב כך באנו בקשרים עם אכרי הסביבה, שסיפקו לנו מצרכי־מזון שונים. קשרתי קשרים עם אנשי המחתרת שבגיטו, שהיו מבריחים בחורים מזוינים ליערות. משעמדתי במבחן האמון, הוחלט שאצא ליערות ביולי 1943, אלא שחיסול הגיטו הקדים את מועד יציאתי. בפברואר 1943 התקימה אקציה בגיטו ביאליסטוק. למזלנו חלינו, אני ושטיינברג, בטיפוס הבהרות ואושפזנו בבית־חולים. מאחר והגרמנים לא נכנסו לבית־החולים, כי חששו לאילוח (אינפעקציע) — נצלנו מדינה של אקציה זו. דוד־ישעיה לב שבריא היה חפר בור עמוק, ובמשך עשרת ימי האקציה הסתתר בו.

ביולי 1943 חיסלו סופית את גיטו ביאליסטוק. הנשים הובלו לטרבלינקה והגברים — למיידאניק. בעלותנו על הרכבת, אמר דוד־ישעיה לב שבדעתו לקפוץ מהקרון. השתדלתי למנוע אותו ממעשה יאוש זה, כי לאחר שקרו כמה מקרים של קפיצה מהרכבת, הגבירו הגרמנים את השמירה. על כל קרון הופקדו 4 אוקראינים מזוינים בנשק אוטומטי, על הגג העלו מכונות יריה ולאורך פסי הרכבת הציבו שוטרים ואנשי ס. ס. חמושים היטב. במצב כזה, קפיצה מהקרון כמוה כהתאבדות. דוד־ישעיה לא נענה לי ואמר, שהוא מעדיף ליפול מכדור, מלהישרף חי בקרמטוריום. וכך הוה: כשאך הוציא ראשו בעד החלון ירה בו אוקראיני. גוויתו הושלכה החוצה והתגוללה ליד פסי־הרכבת.

במיידאניק שהיתי שבועיים. עבודתי היתה לנקות את הקרונות לאחר שהוצא

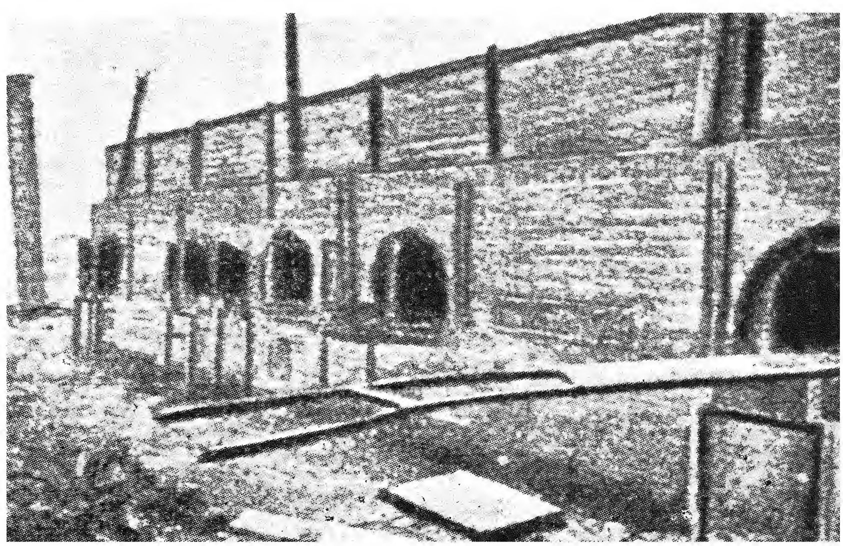
מהם „המשלוח". בהיכנסי לקרון מצאתי בו כמה גוויות, מהן חנוקות ומהן ירויות. היו מקרים, שהאומללים בקשו להימלט ע"י קידוח חורים ברצפות. אלה חוסלו במקום.

מפקד המחנה, רכוב על סוס לבן, היה מוליך אותנו לעבודה. מאחר וידע שאנו מהאזור הרוסי, אילץ אותנו לשיר שירים רוסיים להנאתו הרבה.

ממיידאניק העבירוני לבליז'ין. שם עבדתי במחסן עצים. בהתקרב הסוביטים לסביבות לובלין, העבירו את מחסני העץ העצומים שבמיידאניק לבליז'ין. פעם, בעת הטענת עצים, הסב תשומת־לבי בול־עץ, בו ראיתי פיתוחי מלים אלו:

„זכרו, שביום 11.11.43 הוצאו להורג במיידאניק ע"י יריות ממכונות יריה 24.000 יהודים. זכרו ונקמו את דמנו"!

מבליז'ין הועברתי לגיהנום הנורא ביותר שהקימו הנאצים עלי־אדמות — לאושביץ־בירקנאו. באושביץ היו 4 כבשנים. בבואי לשם עבדו בסל־לת כבישים בשטח שבין כבשן מספר 1 לבין כבשן מספר 2. הועסקתי בפריקת אבני גויל מקרונות רכבת. שטח הקרמטוריום היה מגודר בגדר־תיל דוקרני, מוסווית בשמיכות בגובה אדם, כדי שהנמצא בחוץ לא יראה את המתרחש בפנים. אולם, בעמדי על הקרון שהיה גבוה מהגדר, ראיתי מוראות אושביץ — את הכיבשנים האיומים שבלעו קרבנות־אדם יומם וליל.

כבשן־האש במיידאַניק　　　　דער קאַלך־אויוון אין מיידאַנעק

The Crematorium in Maidanek

יום העבודה בגיהנום דאושביץ נפתח במיסדר בוקר, שתחילתו בשעה 4 וסופו בשעה 7 בבוקר. מדי יום ביומו עמדנו בחוץ שלוש שעות רצופות בקור חזק, שהסב לנו יסורים קשים. לפני היציאה לעבודה השקונו במשקה דמוי קפה, ובצהריים חילקו „מרק", שערכו התזונתי היה אפסי. בערב קיבלנו מאתיים גרם לחם, עתים מנה זעומה של מרגרינה, ועתים ריבה. בתפריט זה היה עלי לפרוק אבני־גויל כבדות עד שעה 4 אחה"צ; בשעה 5 אחה"צ נערך מיסדר־ערב, שנמשך עד שעה 8 בלילה. רצוצים ושבורים היינו מתמתחים על הדרגשים שבצריפים האפלים ונרדמנו כהרוגים במלבושינו.

יום אחד הופתעתי הפתעה גדולה. בעמדי על הקרון ראיתי את שלמה קלודה, אחי הרצקה קלודה. הגרמנים העסיקוהו כספר, וכיהודי יעיל האכילוהו לשובע. קלודה הביא לי, מדי פעם בפעם, שאריות מזון, עתים ככר לחם, שהחיו את נפשי. פעם נגש אליו וגלה אזני, כי בקרוב יפרוץ מרד באושביץ, שהוא אחד ממתכנניו. מאחר ונהנה מחופש מסוים, נהירה היתה לו הדרך למחסני־הנשק והוציא מהם רימוני־יד ופצצות תבערה, שחילקם בחשאי בין רוקמי המרד העתיד לפרוץ.

לעובדי הקרמטוריום, שהועסקו בשריפת גופות המומתים, קראו בשם „זונדר־קומנדו". היהודים כינום בכנוי „הימל־קומנדו", שהרי „העלו" את היהודים ה„שמימה". הללו עבדו 3—4 חדשים ואחר־כך העבירום למחנה אחר בו נשרפו. בהינתן הפקודה לאנשים אלה שעליהם להתכונן לדרך — פרץ המרד.

בשעת הצהריים עמד ה„אָבער־קאַפּו" על־יד שער הכניסה לכבשן ועישן סיגריה בנחת. פתאום הופיע שלמה קלודה עם עוד שלושה אסירים, תפסו את ה„קאפו" בידיו וברגליו והטילוהו לכבשן הבוער. מיד נשמעה התפוצצות אדירה בקרמטוריום מספר 4 ולהבות אש פרצו ממנו. עובדי הקרמטוריום מספר 1 ומספר 2 יצאו בקריאות „הורה!" עם אתים ומכושים בידיהם וניתקו בהם את חוטי התיל. השעה היתה שעת־הצהריים, בה הפסיקו הגרמנים את החשמל לשעה אחת. האסירים התפרצו בהמוניהם החוצה. הזקיפים שעל מגדלי־התצפית נבוכו ובשעת־כושר זו ברחו לשדות כ־160 יהודים. כעבור דקות מספר נשמעה קריאת־האזעקה המסורתית של אושביץ, שסימנה היה בריחת אסירים. בין רגע הופיעו הרבה אנשי ס. ס., עלו על מכונות עם כלבי גישוש ודלקו אחר הנמלטים. פרט לשניים, נתפסו כולם ובתוכם שלמה קלודה. מאחר ונודע לגרמנים, שקלודה היה בקושרים, עינוהו בעינויים קשים ונוראים ואחר־כך המיתוהו.

בצאתי לעבודה למחרת הבריחה, נגש אלי ה„קאפו" ואמר לי: אתם, היהודים, שרפתם חבר טוב שלי, „אַ דויטשן רייכס־קאַפּו", ובדברו הרים ידית של טוריה, הכה בה בחימה עזה על פני ושבר את שיני הלסת העליונה.

מיום ליום הלך גופי ונתדלדל. כשהוציאוני בהתחלת פברואר 1945 למטהאוזן

שבאוסטריה הייתי „מוזלמן" *. בטרמינולוגיה הנאַצית כונה אדם בשם „מוזלמן", שמשקל גופו היה כמשקל עצמותיו וכל־מה שאכל היה נראה מבחוץ. היו אלה שלדים חיים, שחיכו לתורם להישרף. לעבודה לא לקחו אותנו, כי הגרמנים לא יחסו שום חשיבות לשלדים אלה. ב־3 לפנות בוקר הוציאונו החוצה בקור גדול, כשעל גופנו ה„פּאַשאַק". (היה זה הלבוש של ה„קצטניקים" — מכנסיים וחולצה מפוספסים). כך החזיקו אותנו בעמידה עד שעות הצהריים. מהקור העז נדבק שלד לשלד, והמסתכל מרחוק ראה גוש מצופף שעמד בלי נוע.

מחנה מטהאוזן נבנה על גבעה, שהיתה מוקפת חומת אבן בגובה של למעלה מ־2 מטר. ראשוני האסירים שהגיעו למטהאוזן היו יהודי אוסטריה וצ'כיה. הם אונסו להעלות לראש הגבעה אבנים במשקל 70—50 קילו. את האבן העמיסו על העורף, ומכיון שהעליה היתה תלולה כשלו רבים ובנפלם מחצה האבן את ראשיהם. אם נפל אדם ומת לא היו שמים לב אליו. לפי עדות מהימנה עלתה בניית חומה זו בחייהם של 100.000 יהודים.

יום אחד שמענו שמועה רעה, שאייכמן ביקר במחנה מטהאוזן. מפי ותיקי המחנה נודע לנו, כי ביקור הצורר הזה מבשר מוות. ימים אחדים לאחר מכן, הוציאו את כל ה„מוזלמנים" מהמחנה וריכזום ב„צעלטן־לאַגער" — מחנה־אוהלים שעמד מחוץ לחומת מטהאוזן.

אוהלים אלה מתוחים היו על אדמת חימר טחובה. השכיבונו עליה, דחוסים וצפופים, מבלי שאפשר היה להתהפך מצד אל צד. לילה אחד הופיע אוירון והטיל צרור־פצצות על המחנה. שמענו את ההתפוצצות, אבל הגוף שנטלה ממנו החיות, לא נזדעזע. בצאתי בבוקר מהאוהל ראו עיני מחזה מחריד שלעולם לא אשכחהו: אברי־אסירים מרוסקים פזורים היו על הקרקע, ועל גגות הצריפים ראיתי ידיים ורגליים שנתלשו מהגוף. הרבה אסירים עטו אל האברים המרוסקים האלו, אספו אותם, צלום על אש בשפודים ואכלום.

בהתקרב הסוביטים לוינה הוליכונו הגרמנים ברגל למחנה גונסקירכן, שעמד בתוך יער משובש באגמי־ביצות. הלכנו ששה ימים רצופים. מי שנכשל בהליכתו — נורה

---

* במשפט אייכמן הגדיר העד ד"ר אהרן ביילין את ה„מוזלמן" במלים אלו: ה„מוזלמן" היה איש, הגווע מחמת חוסר תזונה ודועך בהדרגה עד למותו. הסימפטום הראשון של ה„מוזלמניות" היה, שהאיש החל לדבר על אוכל, שכן העצורים נהגו שלא לדבר על שני נושאים: הקרמטוריום והאוכל. הדיבורים על אוכל היו מגבירים את התיאבון וממריצים את הפרשת מיצי הקיבה במידה מציקה, כך שברגע שהחל אדם לדבר על האוכל הטוב בבית הישן קבעו שזו „תופעה מוזלמנית". תנועותיו של ה„מוזלמן" היו אטיות, פניו כמסכה אפורה, הוא לא שלט בתהליכי ההפרשה ונראה כשלד בעל רגלים נפוחות. בעת מיסדרים היו חבריהם נוהגים להשעינם על הקיר, כדי שיוכלו להישאר על רגליהם. אך גם אז נעו מצד אל צד מחמת ליקוי שווי המשקל. גורלם היה להילקח להשמדה עם גוויות המתים.

במקום. במחנה זה בנו הגרמנים מקלט תת־קרקעי, שנועד להשמדת אסירים בגזים. אוכל כמעט ולא ניתן לנו. מדי יום ביומו ראיתי בשקיעת אסיר אומלל בבוץ העמוק ומוציא נשמתו באין מושיע.

במחנה הזה הקצו מטרים אחדים למאה איש. עמדנו איש על גבי רעהו כפירמידות חיות. מדי לילה בלילה הוציאו אחדים מאתנו נשמותיהם. את המתים לא פינו מיד. במקום לשכב על הקרקע הטחובה, שרוע הייתי שלושה לילות רצופים על גופת־מת. כשפינו את הגוויה הצטערתי מאוד, כי היא „חיממה" אותי ושמרה עלי מהטחב.

בגונסקירכן מלאה סאת יסורי. שם שוחררתי ע"י הצבא האמריקאי ביום 4.5.45. בשלושה במאי של שנה זו ראינו פתאום שאנשי המשמר נעלמו, ואז הבינונו שהננו בני־חורין. בשעה 8 בבוקר של ה־4 במאי הופיעו במחנה טנקים וג'יפים אמריקאים. החיילים עודדונו, חלקו לנו מזון ואמרו לנו שנצא לעיר וולס, בה פועל ארגון הצלה יהודי. אם כי עיר זו רחוקה היתה מהמחנה 4 ק"מ בלבד, הלכתי 8 שעות רצופות, כי הייתי, בחינת שלד חי, הבא מעמק־רפאים. בדרך פגשנו חיילי־הישע, שכיבדונו בביסקויטים, סיגריות וקופסאות שימורים.

בוולס טפלו בנו שבויים איטלקיים. כעבור ימים אחדים אושפזנו בבית־חולים של הצבא האמריקאי. שם חזרתי לאיתני ובסיוע הבריגדה היהודית הגעתי לאיטליה. משם עליתי ארצה בשנת 1948 באניה „אלטלנה".

חוה חזן
(אַמעריקאַ)

ווי אזוי בין איך געראַטעוועט געוואָרן?

ניט וויסנדיק פון גאָרניט, האָבן מיר זיך שבת אויף דער נאַכט געלייגט שלאָפן. נאָר אונזער שלאָף האָט לאַנג ניט געדויערט. עפּעס אַ שטאַרקע קלאַפּעריי פון מאַשין־געווער האָט אונז אויפגעוועקט. מיר זענען אַלע אַרויס אין דרויסן. אַרום זענען געשטאַנען דייטשע סאָלדאַטן און ס׳זענען שוין געווען געהרג׳עטע.

איידער מיר האָבן זיך אַרומגעקוקט, איז מיין פאָטער און מיינע צוויי ברידער געלונגען צו אַנטלויפן, און איך מיט דער מאַמען זענען פאַרבליבן, ניט וויסנדיק, וואָס וועט מיט אונז ווייטער זיין. נאָר אַ געלונגענער איינפאַל פון מיין מוטער האָט אונזער לעבן געראַטעוועט. מיין מאַמע האָט אויפגעריסן אַ ברעט פון דער פּאָדלאָגע און מיר ביידע זענען אַריין אין אַ קעלער און דאָרט געזעסן דריי טעג אָן שום שפּייז און וואַסער.

אויף אונזערע קעפּ זענען אַרומגעלאָפן די ווילדע טיגערס און געקלאַפּט מיט די פיס אין דער פּאָדלאָגע. צו אונזער גליק האָבן זיי אונז ניט אַנטדעקט. מיר האָבן איינגעזען, אַז לאַנג וועלן מיר דאָ ניט קענען עקזיסטירן, האָבן מיר אין דער דריטער נאַכט פון אונזער באַהאַלטן זיך דעצידירט צו אַנטלויפן. די נאַכט איז געווען זייער אַ פינסטערע. בשעת׳ן לויפן האָט מיך מיין מאַמע פאַרלוירן אין אַ פעלד און כ׳בין געבליבן אַליין אין אַ פינסטערער נאַכט נעבן אַ געדיכטן וואַלד. שרייען און רופן מיין מאַמען האָב איך מורא געהאַט, ווייל די ווילדע נאַצישע חיות וואָלטן דאָך באַלד דערהערט מיין געשריי, בין איך אַריין אין וואַלד, געבלאָנדזשעט צווישן די בוימער און קאָרטשעס, דאָס האַרץ האָט אין מיר שטאַרק געקלאַפּט און טרערן האָבן זיך געגאָסן פון מיינע אויגן, וויסנדיק אַז כ׳בין געבליבן אַליין אין דער וועלט, אַז כ׳האָב שוין ניט קיינעם, און כ׳בין געיאָגט פון בלוט־דורשטיקע חיות.

פּלוצים האָב איך מיר אין דער פינסטערניש אָנגעשטויסן אין אַ מענש. מיין ערשטער געדאַנק איז געווען אַז כ׳בין אַ פאַרלוירענע. ס׳איז זיכער אַ אוקראַינער, אָדער אַ געסטאַפּאָוויעץ, אָבער צו מיין גרויס גליק האָב איך איינגעזען אַז ס׳איז מיין מוהמע.

מיין פרייד דאַן איז געווען אין לשער און אומבאַשרייבלעך, וואָס כ׳האָב ווייטער געפונען עמיצן און כ׳בין שוין ניט אַליין. אָבער ניט לאַנג האָט זיך געצויגן מיין פרייד.

מיין מוהמע איז געגאנגען זוכן מיינע עלטערן און האָט מיר איבערגעלאָזט אין אַ שייער אין מיטן פעלד, ווו כ׳בין געלעגן דריי טעג אָהן אַ ביסן ברויט און אָהן וואַסער.

די מוהמע האָט געפונען מיין פאָטער און מיינע צוויי ברידער אין אַ גרוב אין מיטן פעלד. זי האָט איבערגעגעבן מיין פאָטער אַז כ׳לעב און כ׳ליג אין אַ שייער. די מוהמע האָט זיך צוריקגעקערט און מיר אָנגעזאָגט די פריילעכע בשורה, אָבער כ׳האָב קוים געהערט איהרע ווערטער, ווייל כ׳בין געלעגן אַ פאַרחלש׳טע.

מיר האָבן זיך וואָכנלאַנג געוואַלגערט אין גריבער, אָבער ניט קענענדיק לאַנג ליגן אין זיי, האָבן מיר זיך געלאָזט אין וועג אַריין. ס׳איז אונז געלונגען זיך אַריינצוכאַפּן אין אַ שייער, אונטער דער פאָדלאָגע, ווו מיר זענען געלעגן צוויי וואָכן. לענגער האָבן מיר דאָרט ניט געקענט זיך אויסבאַהאַלטן, ווייל דער קעלער איז אָנגעפילט געוואָרן מיט וואַסער.

איז מיין פאָטער אַוועק צו אַ קריסט, זייער אַ אָרענטלעכער מענטש, וועלכער האָט אונז אויפגענומען זייער פריינטלעך און אונז באַהאַלטן אין אַ שטעלכ׳ל. דאָרט זענען מיר איבערגעליגן זייער אַ געפערלעכע און קריטישע צייט. איינמאָל, ווען מיין פאָטער איז געגאַנגען זוכן עסן, האָט ער זיך אָנגעטראָפן מיט מיין מוטער, זענען מיר שוין אַלע געווען צוזאַמען.

דער הונגער האָט אונז שרעקלעך געפייניקט. מיר זענען אַלע געשוואָלן געוואָרן פון הונגער. נאָר דאָך האָבן מיר די צרות אויסגעהאַלטן און מיר האָבן זיך דערוואַרט אויף דער גליקלעכער שעה, ווען די רויטע אַרמיי האָט אונז באַפרייט.

קומענדיק צוריק אין שטעטל, האָבן מיר ניט געהאַט קיין כוח צו שטיין אויף די פיס און מיר זענען עטלעכע וואָכן געלעגן אין די בעטן. מיר זענען געגאַנגען אויף שטעקנס, און ס׳איז ניט געווען קיין ווונדער, ווייל 22 מאָנאַטן האָבן זיך געצויגן אונזערע אומבאַשרייבלעכע ליידן. ווען מ׳האָט אונז באַפרייט, בין איך אַלט געווען 7 יאָר.

לייבל סלאָוואַטשיק
(רמתיים)

דער וועג צו דער באַפרייאונג

פון געטאָ זענען מיר אַרויס דריי ברידער: יאָסל, דוד און איך. מיר זענען אַריין צו אַ גוי אין אַ שייער, אָן זיין וויסן.

פאַרטאָג האָבן מיר געהערט אַז ס׳רירט זיך עפּעס אין שייער. מיר האָבן פאַר־שטאַנען, אַז דאָס דאַרפן זיין יידן, ווייל דער גוי איז געווען אַ אוהב ישראל. און טאַקע באַלד האָבן זיך באַוויזן שמחה וורעַנע׳ס צוויי זין — אביגדור און זיין ברודער, און אַברהם גאנשאַק.

אינעם שייער זענען מיר געבליבן עטלעכע טעג. דער גוי האָט זיך באַצויגן צו אונז גוט. ער האָט אונז געטרייסט, אַז ווער ס׳וועט בלייבן לעבן ביזן 11־טן נאָוועמבער 1942 — איז אַ געראַטעוועטער. צום גרויסן באַדויערן — דער דאַטום איז אַריבער און מ׳האָט גאָרניט געזען, אַפילו, קיין סימן, אַז די ישועה האַלט ביים קומען. דער גוי איז געוואָרן אומגעדולדיק. ער האָט געגעבן אָנצוהערן, אַז מ׳רעדט וועגן אים, דאָס ער באַהאַלט אויס יידן. דאָס איז געווען אַ קלאָרער סימן, אַז מיר מוזן זוכן אַן אַנדער באַהעלטעניש.

בלית־ברירה האָבן מיר זיך געמוזט שיידן. איך מיט מיינע ברידער זענען אַוועק אין דאָרף איסאַ (אויף דער פּוילישער זייט) צו אַ פּויער מיטן נאָמען זאַוויעסטאָווסקי, ביי וועלכן מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן עטלעכע מאָנאַט. ביינאַכט פלעגט ער אונז ברענגען עסן און געטאָן אַלץ מעגלעכעס.

אַזוי האָבן זיך געצויגן טעג און נעכט ביז חודש מערץ 1943. דאַן האָט אונז געמאָלדן זאַוויעסטאָווסקי, אַז מיר מוזן פאַרלאָזן דאָס באַהעלטעניש, ווייל ס׳איז געקומען פון וואַרשע זיין ברודער, וועלכער איז אַ גרויסער שונא־ישראל, און ער וועט אונז זיכער הרג׳ענען.

מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז אונזער לאַגע איז זייער קריטיש, זענען מיר אין אַ געדיכטער פינסטערניש אַוועק אין אַ צווייטן דאָרף, אויך מיטן נאָמען איסאַ, און זיך באַהאַלטן אין אַ שייער. אויפן צווייטן טאָג ווען ס׳איז טונקל געוואָרן, האָבן יאָסל און דוד באַשלאָסן גיין צו זאַוויעסטאָווסקי׳ן, און דערציילן אים ווו מיר געפינען זיך.

יאָסל האָט זיך באַלד צוריקגעקערט און מיט געוויין אויסגעשריען: מ׳האָט

געכאַפּט דוד׳ן! ער האָט מיר דערציילט, אַז דוד׳ן האָט פאַרהאַלטן דער אײדעם פונעם סאָלטיס פון איסאַ. מיר זענען באַלד אַריין צו אים און געמאָלדן, אויב ער באַפרייט ניט באַלד דוד׳ן — פאַרברענען מיר דאָס דאָרף. נאָך אײדער מיר האָבן באַוויזן ענדיקן אונזערע רייד, זענען מיר אַרומגערינגלט געוואָרן דורך אַ מחנה פון אַ וועלכע 20 פּויערים.

מיר זענען שנעל אַרויס פונעם הויז און געלאָפן מיט אַלע כוחות אָן איבעררייס אַ מהלך פון 5—6 קילאָמעטער. מידע און דערשלאָגענע האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט נעבן אַ וואַלד און געוואַרט אויף דוד׳ן, ווייל מיר האָבן געהאָפט אַז מ׳וועט אים באַפרייען.

גלויבנדיק, אַז אפשר איז דוד אַוועק צוריק קיין ציעכאַנאָוויעץ, זענען מיר מיט מסירות־נפש אַדורך דעם נורעץ און אַריין צו אַ באַקאַנטן פּויער אויף „אַלט־שטאָט״. ער האָט אונז אָנגעזאָגט די טרויעריקע בשורה, אַז אויף וויפל ס׳איז אים באַקאַנט, געפינט זיך דוד ביי די דייטשן. דאַביי האָט ער צוגעגעבן, אַז מיר זאָלן שנעל אַוועק, ווייל מ׳זוכט אונז.

מיר האָבן באַשלאָסן צו מאַכן א ענדע מיטן אויסבאַהאַלטן זיך ביי גויים און פאַרבונדן זיך מיט די פאַרטיזאַנער.

מיר זענען אַוועק אין דאָרף קאבעס און אַריין צו אַ גוי מיטן נאָמען אַלעקסיי. ער האָט אונז געגעבן עסן און געהייסן קומען אין דריי טעג אַרום, דאַן וועט ער אונז פאַרבונדן מיט רוסישע פאַרטיזאַנער. צו אים קומט אַריין אַ ציעכאַנאָוויעצער קאָמוניסט מיטן נאָמען גראַבאַזש, וואָס שטייט אין קאָנטאַקט מיט די פאַרטיזאַנער. אַלעקסיי האָט זיך ענטשולדיקט פאַר אונז, הלמאי ער לאָזט אונז ניט נעכטיקן ביי אים, ווייל ניט לאַנג האָבן די דייטשן דערשאָסן אַ רוסישן געפאַנגענעם, וואָס האָט געאַרבעט ביי אים.

נאָך דריי טעג האָבן מיר זיך צוריקגעקערט, אָבער אַלעקסיי האָט אונז געזאָגט, אַז דערווייל האָבן זיך נאָך ניט באַוויזן קיין פאַרטיזאַנער. ער האָט אונז געגעבן עסן און געהייסן זיך צוריקקערן אין אַ פּאָר טעג אַרום.

מיר האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטיין נעבן אַ וואַלד און אָנגעהויבן עסן. פּלוצים האָבן מיר דערהערט אַ גערודער צווישן די ביימער און באַלד איז אַרויס אַ מענש פונעם וואַלד. ס׳איז געווען אַ לבנה־נאַכט. לאַנגזאַם האָבן מיר זיך דערנענטערט צום אומבאַקאַנטן און דערזען אַז דאָס איז גראַבאַזש.

גראַבאַזש איז געווען אַ איבערגעגעבענער קאָמוניסט און ער האָט זיך אויס־באַהאַלטן פון די דייטשן. ער האָט געהאַט ביי זיך אַ ביקס. מיט אים האָבן מיר זיך געפילט מוטיקער, ווייל ער איז געווען באַוואָפנט. פון דאַן האָבן מיר געוואַנדערט מיט אים אין די וועלדער.

גראַבאַזש האָט אונז דערציילט, אַז ס׳דרייען זיך אַרום אין וואַלד צוויי יינגלעך

פון ציעכאַנאָוויעץ. און באַלד טאַקע האָט ער אונז אַוועקגעפירט צו זיי. מיר האָבן דערזען אַ פייער אין וואַלד, נעבן וועלכן ס׳האָבן זיך געוואַרעמט די יינגלעך.

ווען זיי האָבן אונז דערזען, האָבן זיי זיך שטאַרק דערשראָקן און פאַר גרויס פּחד אַנטלאָפן. מיר זענען געבליבן שטיין ביים פייער. איינער פון די יינגלעך האָט זיך באַלד צוריקגעקערט. ער איז געווען געשוואָלן פון הונגער און כ׳האָב אים קוים דערקענט.

דאָס איז געווען בערל מאַנטשאַר, פּייגע דער שניידערקעס זון (פון קאַזאַרער גאַס). ער האָט אונז דערציילט, אַז מיט אים געפינט זיך אַבטשע, יאָסל ליפשיצ׳עס אַ זון.

כ׳האָב געפרעגט די קינדער, ווער זאָרגט פאַר זיי, האָבן זיי מיר געענטפערט, אַז אַברהם קלאָפּיטאָווסקי איז זיך מוסר נפש פאַר זיי. כ׳בין געווען זייער גערירט פון דעם. ווי ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן איז קלאָפּיטאָווסקי געווען צוזאַמען מיט די קינדער און ביינאַכט פלעגט ער זיך לאָזן גיין אויף קידוש־השם. אין דער פינצטערניש, אַרומגערינגלט פון שונאים, פלעגט ער אַוועק אינעם פאַרלאָזטן ציעכאַנאָוויעצער געטאָ און ברענגען עסן די יינגלעך. ער האָט זיך צו זיי באַצויגן ווי צו זיינע אייגענע קינדער און געזאָרגט פאַר זיי ווי אַ געטרייער פאָטער.

קלאָפּיטאָווסקי האָט געהאַט אַ באַקאַנטן פויער אין ציעכאַנאָוויעץ, ביי וועלכן ער האָט זיך אויסבאַהאַלטן מיט יעקב־מאיר ליפשיץ, אבטשע׳ס אַ ברודער. מ׳האָט געמסר׳ט דעם פויער און אים דערשאָסן צוזאַמען מיט קלאָפּיטאָווסקי׳ן און יעקב־מאיר ליפשיץ.

מיר האָבן זיך „איינגעאָרדנט” אין וואַלד. שפּעט ביינאַכט האָט זיך צוריקגעקערט אַבטשע. זענען מיר געווען 4 פּערזאָן.

איינמאָל, אַ פּאַרנאַכט, האָבן מיר באַמערקט אין וואַלד טריט, וועלכע זענען אונז געווען גאַנץ גוט באַקאַנט. דאָס זענען געווען די שפּורן פון די A. K. (אַרמיאַ קראַיאָוואַ) לייט, אַ פּוילישע מחתרת, וואָס האָט זיך געבאָדן אין יידיש בלוט.

אין יענע טעג איז געשען אַ אומגליק. אונזער באַשיצער גראַבאַזש איז פאַר־וווּנדעט געוואָרן דורך אַ קויל, וואָס איז אומגליקלעכערווייזע אַרויס פון זיין ביקס. ער איז געלעגן אַ פּאַרבלוטיקטער אין פעלד. מיר האָבן אים גענומען אויף די הענט, און נאָך צוויי טעג זענען מיר אָנגעקומען זיין פּאַביקרער וואַלד.

מער ווי איין טאָג זענען מיר ניט געבליבן אויף דעמזעלבן פּלאַץ, ווייל ס׳האָט אונז געדראָט אַ גרויסע סכנה. יאָסל האָט פּלוצעם אויסגעשריען: די דייטשן גייען! באַלד האָט זיך דערהערט אַ שרעקלעכע שיסעריי. מ׳האָט געשאָסן פון אַלע זייטן. איידער מיר זענען זיך צולאָפן, האָבן מיר באַשטימט צווישן זיך, אַז אויב מיר וועלן בלייבן לעבן, זאָלן מיר זיך טרעפן אויף אַ באַשטימטן פּלאַץ. פון גרויס שרעק און צוטומלונג האָט

יאָסל אָנגעהויבן לויפן אַקעגן די דייטשן. פון דערווייטנס האָב איך געזען ווי די מערדער שיסן אויף אים.

כ׳האָב אָנגעהויבן צו לויפן מיט אַלע כוחות און אַריין אין אַ וואַלד. געפאַלן מאַכטלאָז אויפן באָדן און אַ קאַלטער שווייס האָט באַדעקט מיין לייב. כ׳האָב געזען דעם טויט פאַר מיינע אויגן. אָבער, וועגן מיר האָב איך זיך ניט געקימערט. כ׳האָב נאָר געטראַכט וועגן יאָסל׳ן, זייענדיק זיכער, אַז ער איז דערמאָרדעט געוואָרן צוזאַמען מיט גראַבאַזש׳ן.

ווען כ׳בין געקומען צו זיך, בין איך אַוועק צום באַשטימטן פּלאַץ, וווּ מיר האָבן זיך באַדאַרפט טרעפן. מיין האַרץ האָט ניט געוואָלט גלויבן, אַז יאָסל איז טויט. ס׳איז געווען שפּעט ביינאַכט, ווען כ׳בין אָנגעקומען נעבן אַ הויז פון אַ פּויער. מורא האָבנדיק אָנצוקלאַפּן אין טיר, האָב איך אַ גאַנצע נאַכט געלעגן אין דרויסן. פאַרטאָג האָט מיר אויפגעוועקט אַ שטאַרק בילן פון הינט. ס׳האָט זיך געעפנט די טיר, און צו מיין גרויסער איבערראַשונג האָב איך דערזען אַ באַקאַנטן פּויער. ער האָט מיר מיטגעטיילט די כמעט אָנגלויבלעכע בשורה, אַז יאָסל לעבט, און ער געפינט זיך ביי אים.

ווען כ׳האָב דערזען יאָסל׳ן — איז ביי מיר אָפּגענומען געוואָרן דאָס לשון. מיר זענען געפאַלן איינער אויפן האַלדז פונעם צווייטן און אַ לאַנגע צייט האָבן אונז געשטיקט די טרערן. ווי אַזוי איז יאָסל געראַטעוועט געוואָרן פון אַ זיכערן טויט, איז פאַר מיר אַ געהיימניס ביזן היינטיקן טאָג, ווייל אויך יאָסל האָט דאָס ניט געקענט דערקלערן.

עלנטע און גערודפ׳טע דורכן פיינט האָבן מיר געוואַנדערט איבער פוסטע פעלדער און געדיכטע וועלדער. אין אַ מאָנאַט אַרום האָבן מיר פּלוצים דערזען גראַבאַזש׳ן זיצן אונטער אַ בוים. ער איז געווען איינגאַנצן פאַרענדערט. זיין פאַרווונדעטער פוס איז געווען פאַרוואַקסן מיט ווילד־פלייש און ער האָט געליטן שרעקלעכע ווייטאָקן. מיר האָבן אים גענומען מיט זיך און געגאַנגען פרעגן אַ פּויער, מיט וואָס קען מען אויסהיילן די ווונד.

דער גוי האָט מעשה דאָקטאָר פאַראָרדנט, אַז מ׳דאַרף אַרויפשיטן אויף דער ווונד אַ פּולווער פון בלושטיין. ער האָט אונז געגעבן די רפואה, נאָר מיר האָבן ניט געוווּסט ווי אַזוי זיך צו באַנוצן מיט איר. מ׳האָט באַדאַרפט אַרויפשיטן בלויז אַ קליינעם טייל פון אַ גראַם; נאָר אַזוי ווי מיר זענען געווען קנאַפּע מומחים דאָצו — האָבן מיר באַשאָטן די ווונד מיט גאַנצע 50 גראַם. דאָס האָט שרעקלעך געברענט, און גראַבאַזש האָט געשריען אַז ער גייט שטאַרבן. מורא־האָבנדיק, אַז זיינע געשרייען וועלן אונז ענטדעקן, האָבן מיר פאַרשטאָפּט זיין מויל און מיט אַ פאַרזשאַווערט מעסער אויסגעשניטן דאָס ווילד־פלייש. פון דער „אָפּעראַציע" איז אים לייכטער געוואָרן און מיט דער צייט איז ער געזונט געוואָרן.

קבוצת ניצולים מיהודי ציחנוביץ במחנה שבפוקינג (גרמניה) בשנת 1946

אַ גרופּע פון געראַטעוועטע ציעכאַנאָוויעצער יידן אינם לאַגער פון פאָקינג (דייטשלאַנד) אין יאָר 1946

A Group of Jewish Survivors from Ciechanovietz in a Camp in Foking (Germany) in 1946

ס׳שטייען פון רעכטס צו לינקס : 1) אַלטער פיורא. 2) גאָטליב. 3) ראובן באטשקעוויטש.
4) מאיר רייזלס. 5) אפרים ווינער. 6) ראובן־יוסף חזן

ס׳זיצן פון רעכטס צו לינקס : 1) יעגער. 2) הערש־בער פאַסטערנאַק. 3) רחל חזן.
4) 5) פייבל ראסאכאצקי ז״ל

דריטע רייה : די קינדער פון ראובן־יוסף און רחל חזן

דאַן האָבן מיר זיך געשיידט. איך מיט יאָסל׳ן זענען אַוועק אין דאָרף לינעוויץ און אַריין צו אַ באַקאַנטן פויער. ער האָט אונז געזאָגט, אַז צו אים קומען פיל יידן. זיצנדיק ביי אים, האָט זיך באַוויזן יהודה ריץ, וואָס איז געקומען בעטן ברויט.

מיט יהודה ריץ האָבן זיך באַהאַלטן זיין זון, אברהם גאנשאק, שמואל וואינאוויטש, משה ראָזענבערג און די פרוי חזן מיט אירע דריי קינדער.

יהודה האָט געזאָגט, אַז ס׳וואַנדערן פיל יידן אין וואַלד אין אַ האָפנונגסלאָזער לאַגע. נעכטן האָט מען דערמאָרדעט אַ ציעכאַנאָוויעצער מיידל מיטן נאָמען מישע,

יוקל דעםביידער׳ס טאָכטער פון „ניי־שטאָט“. מיר מוזן, האָט יהודה צוגעגעבן, זיך אַקעגנשטעלן מיט געווער אין האַנט, אַ ניט זענען מיר אַלע פאַרלוירן.

אונזער ערשטע פאַרטיידיקונגס־אַקציע איז געווען גראָבן אַ טיפע גרוב אין וואַלד. זי איז פון אויבן גוט פאַרמאַסקירט געוואָרן, און אַ געהיימעס טירל האָט געדינט אַלס איינגאַנג. ס׳זענען געווען ברענענדע פרעסט, און אין גרוב האָט געהערשט אַ מוראדיקע קעלט. די קינדער חזן האָבן מיר באַהאַלטן ביי אַ פויער פאַר אַ גרויסן אָפּצאָל.

מיר האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין גרוב עטלעכע מאָנאַטן. אַ פויער, וואָס האָט צופעליק געזען איינעם פון אונז, האָט אונז געמסר׳ט. באַלד זענען געקומען פיל דייטשן און מ׳האָט אָנגעהויבן באַשיסן דעם וואַלד. זיי האָבן צעאַקערט דעם וואַלד מיט גראַנאַטן — אָבער די גרוב ניט אַנטדעקט.

אינעם טאָג פונעם אָנפאַל בין איך מיט יהודה ריץ געווען אין אַ שכנות׳דיקן דאָרף. ווען מיר האָבן דערהערט די שרעקלעכע אויפרייסן פון די גראַנאַטן — זענען מיר פאַרבליבן אין דאָרף אַ גאַנצן מעת־לעת.

די דייטשן האָבן געבראַכט דעם פויער וואָס האָט געמסר׳ט און ער האָט אָנגעוויזן ווו ס׳געפינט זיך, בערך, די גרוב. זיי האָבן באַלד געבראַכט אַ גאַנצע מחנה פויערים מיט לאָפּאַטעס, וועלכע האָבן אַזוי לאַנג געגראָבן ביז זיי האָבן דערגרייכט צום טירל פונעם גרוב.

שמואל וואינאַוויטש האָט געהאַט אַ ביקס. ווען ער האָט דערזען, אַז דער שונא שטייט אַזוי נאָענט צו אים, האָט ער אָנגעהויבן שיסן אָן אויפהער. די דייטשן האָבן זיך דערשראָקן און זיך צוריקגעצויגן. זיי האָבן געמיינט מי יודע, וועלכע מורא׳דיקע כלי־משחית געפונען זיך אין גרוב. נאָר, ווען זיי האָבן באַמערקט אַז ס׳איז פאַראַן בלויז איין ביקס, זענען זיי צוגעטראָטן צום גרוב און מיט גראַנאַטן אויפגעריסן אַלע וואָס האָבן זיך געפונען אין איר. פון דעם מערדערישן אָנפאַל זענען צעריסן געוואָרן אויף שטיקער שמואל וואינאַוויטש, משה ראָזענבערג, אַ מיידל פון יענדזשעיעוו און דער זון פון יהודה ריץ.

אַ טאָג שפּעטער בין איך מיט יהודה ריץ געגאַנגען באַזוכן די גרוב. מיר האָבן געוואָלט באַערדיקן די צושמעטערטע אברים פון די קדושים, אָבער די רוצחים האָבן אונז פאַרשפּאַרט די אַרבעט. ווען מיר זענען געקומען צום פּלאַץ — איז שוין אַלץ געווען אויסגעגלייכט מיט דער ערד. ס׳איז ניט געבליבן, אַפילו, קיין שפּור פונעם גרוב און ס׳איז ניט געבליבן קיין זכר פון דעם, אַז ערשט נעכטן האָבן דאָ געקלאַפּט מענשלעכע הערצער, פול מיט האָפענונג אַז זיי וועלן איבערלעבן דעם שונא און נקמה נעמען פאַרן פאַרגאָסענעם בלוט.

מיר זענען אַוועק צו אַ פויער, וועלכער האָט אונז אויפגענומען גאַנץ פריינטלעך

און האָט אונז אויסבאַהאַלטן אין אַ גרוב, וועלכע איז פֿון אויבן געווען פֿאַרדעקט מיט דיקע באַלקעס, באַשאָטן מיט מיסט. אויף אונזערע קעפּ האָבן געטראָטן די פֿיס פֿון די דייטשע פֿערד. אַזוי זענען מיר געלעגן דריי מעת־לעת אָן עסן און אָן טרינקען.

אונזער לאַגע איז געווען זייער קריטיש.

אויפֿן פֿערטן טאָג איז, ממש, אַ נס געשען. מ׳האָט געביטן דאָס מיליטער, וואָס איז איינגעשטאַנען אינעם דאָרף און מ׳האָט אַרויסגענומען די פֿערד פֿונעם שטאַל. ביז מ׳האָט געבראַכט דאָס נייע מיליטער, האָט דערווייל דער פּויער אויסגענוצט די גע־לעגנהייט און אונז אַראָפּגעבראַכט אין גרוב אַ ברויט מיט אַ עמער וואַסער, פֿון וועלכע מיר האָבן זיך דערנערט גאַנצע 12 טעג.

איינעם אַ אָוונט האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי באַגלייט מיט אויפֿ־רייסן פֿון באָמבעס. פּלוצים איז געוואָרן רוהיק. דער פּויער איז אַריין צו אונז און געזאָגט, אַז מ׳זעט ניט מער קיין דייטשן, אָבער דאָך האָט ער אונז געראָטן אַז מיר זאָלן נאָך בלייבן אין גרוב ביז ס׳וועט טאָג ווערן.

ס׳האָט אויפגעשיינט די זון און געבראַכט מיט זיך אַ מאָדנע רוהיקייט, וועלכע האָט געהערשט אין די אויערן. דער פּויער איז אַוועק קיין ציעכאַנאָוויעץ און ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט האָט ער געזאָגט אַז אין שטעטל רעדט מען נאָר רוסיש.

פֿון די רייד האָבן מיר פֿאַרשטאַנען, אַז ציעכאַנאָוויעץ איז באַפֿרייט געוואָרן דורך די סאָוויעטן. אויף מאָרגן זענען מיר גלייך אַוועק אין שטעטל און געטראָפֿן דאָרט 14 יידן, צווישן זיי די משפּחה ווינער.

מיר האָבן איינגעזען, אַז אין ציעכאַנאָוויעץ איז ניטאָ מער קיין פּלאַץ פֿאַר אונז. די לאַגע איז געווען אַ שרעקלעכע. די .A. K־באַנדיטן זענען אונז באַפֿאַלן און אַלץ אַוועקגערויבט פֿון אונז. זענען מיר אַוועק קיין ביאַליסטאָק, ווו ס׳האָבן זיך געפֿונען מעהרערע יידן און דאָס לעבן איז געווען זיכערער.

ביי דער משפּחה ווינער האָבן זיך געפֿונען מאיר, חוה׳טשע און רחל האַלצמאַן. מיר האָבן זיי געוואָלט מיטנעמען מיט זיך קיין ביאַליסטאָק, האָבן זיי געזאָגט, אַז נאָכדעם ווי זיי האָבן איבערגעלעבט דעם דייטש, וועלן זיי שוין בלייבן לעבן אויך ווייטער און זיי רירן זיך ניט פֿון פּלאַץ.

מיר פֿלעגן פֿאָרן אָפֿטמאָל פֿון ביאַליסטאָק קיין ציעכאַנאָוויעץ און יעדעס מאָל האָבן מיר זיך געבעטן ביי די האַלצמאַנ׳ס זיי זאָלן מיט אונז מיטפֿאָרן, ביז איינעם אַ אָוונט איז אַריין אַ באַנדע באַנדיטן און געהרג׳עט חוה׳טשען מיט מאיר׳ן. רחל האָט באַוויזן צו אַנטלויפֿן און אַוועק קיין ביאַליסטאָק.

אריה ווייסבארד
(חיפה)

אין קאַמף מיטן שונא

ס׳איז געווען גאַנץ פריה. די זון איז פּאַמעלעך אויפגעגאַנגען אין הימל און פאַר־וואַנדלט די נאַכט אין טאָג. דער טאָג איז געווען ענלעך צו די אַנדערע. פרומע יידן האָבן זיך געאיילט צו די בתי־מדרשים, דאַווענען מיטן ערשטן מנין, די אַרבעטער האָבן זיך געאיילט צו דער אַרבעט, קינדער אין די שולן — דאָס לעבן האָט געפלאָסן נאָרמאַל. מיכלע די בעקערין, ביי וועלכער כ׳האָב געדונגען די בעקעריי, איז ווי יעדן טאָג געווען פאַראינטערעסירט צו וויסן, צי דאָס געבעקס איז געראָטן.

פלוצים האָט מיכלע אויפגעהויבן איהרע וואַכזאַמע אויגן און מיט גרויס שרעק אַ געשריי געטאָן: „גיט נאָר אַ קוק וואָס דאָ טוהט זיך!" איהרע אויגן האָבן באַמערקט אין די בלויע הימלען אַ עראָפּלאַן מיט אַ האַקנקרייץ, וואָס האָט זיך מיט אַ ריזיקער שנעלקייט אַראָפּגעלאָזט, ממש, איבער אונזערע קעפּ און אַראָפּגעשליידערט צוויי גרויסע באָמבעס. ס׳איז אַנטשטאַנען אַ גרויסע בהלה, די גאַסן זענען פול געוואָרן מיט מענטשן, וואָס האָבן ניט באַגריפן וואָס קומט דאָ פאָר. אָבער די הערצער האָבן געפיהלט און פאַר־אויסגעזען, אַז די באָמבעס זאָגן אָן די צושטערונג פון אונזערע וואַרעמע היימען.

די געשעענישן אַנטוויקלען זיך זעער שנעל. די היטלעריסטישע חיילות־באַנדעס פאַרנעמען אונזער שטעטל. טאָג און נאַכט פליען זיי ווי טייוולאָנים איבער אונזערע גאַסן און וואַרפן אָן אַ פּחד אויף דער באַפעלקערונג. ס׳דערגעהען צו אונז שרעקלעכע ידיעות. אין אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק איז גרויזאַמעס געשען: די דייטשע רוצחים האָבן דאָרט אומגעבראַכט 500 יידן. אין אַן אַנדער שכנות׳דיק שטעטל האָבן זיי צונויפגעטריבן פיל יידן אויף איין פּלאַץ און די קוילן פון מאַשין־געווער האָבן דורכגעלעכערט זייערע הערצער. בלויז איינצלנע איז געלונגען צו אַנטלויפן. מיר זענען זיכער, אַז דער זעלבער גורל דראָט אויך די ציעכאַנאָוויעצער יידן.

נאָר פלוצים איז אַ נס געשען: די דייטשן האָבן פאַרלאָזט דאָס שטעטל און אויף זייער פּלאַץ זענען אַריין די סאָוויעטן. די פרייד איז געווען גרויס. נאָר ניט לאַנג האָט זיך געצויגן די שמחה. מיר האָבן געמערקט, אַז די סכנה איז ניט פאַרביי: פריער אָדער שפּעטער וועט היטלער גיין אויף ראַטנפאַרבאַנד. די סאָוויעטן האָבן פאַראויסגעזען, אַז די קריג איז אומפערמיידלעך און האָבן דערקלערט אַ אַלגעמיינע מאָביליזאַציע פון דער יוגנט. דער „וואָיענקאָמאַט" איז איבערפולט, מ׳גייט דורך פאַרשידענע קאָמיסיעס און

מ׳ווערט צוגעטיילט צו פאָרן דורכמאַכן 45 טעג איבונגען. איך, אַלטער פּיורע, אפרים קאָנאָפּיאטע, אברהם וורובעל און צבי זענען אַוועקגעשיקט געוואָרן דעם 11־טן מאַי 1941 אין דער פעסטונג פון באָברויסק. מיט גרויס טרויער פאַרלאָזן מיר אונזערע היימען. אַלע ציעכאַנאָוויעצער יידן באַגלייטן אונז מיט טרערן אין די אויגן צו אונזער געפאהר־פולער נסיעה. מיר פיהלן, אַז ס׳בלאָזן חורבן־ווינטן אין אונזער שטעטל.

די מיליטערישע איבונגען זענען געווען זייער שווערע. מ׳האָט אונז טאָג און נאַכט געאיבט ווי זיך באַגיין מיט אַ ביקס און גראַנאַט. טראָץ דעם וואָס די דיסציפּלין איז געווען זייער גרויס און טראָץ דעם וואָס אונזערע יונגע הערצער האָבן געביינקט אַ היים —האָבן מיר מיט גרויס אינטערעס זיך געלערנט ווי צו באַגיין מיט געווער, ווייל מיר האָבן געגאַרט מיטצוהעלפן פאַרניכטן דעם שרעקלעכן שונא פון אונזער פאָלק. אָבער, מיר האָבן געהאַט דערביי נאָך אַ כוונה: מיר, די ציעכאַנאָוויעצער יוגענטלעכע, זענען געווען ציוניסטיש געשטימט און ביי אונז האָט זיך געשאַפן אַ שטאַרקער גלויבן, אַז מיטן זיג איבערן שונא, וועלן מיר, וואָס האָבן פאַרגאָסן אַזויפיל בלוט, באַקומען אַ רעכט אויף אונזער לאַנד. מיר האָבן געהאָפט, אַז ס׳וועט קומען דער טאָג און מיר וועלן אויסנוצן אונזערע מיליטערישע קענטנישן, כדי צו קעמפן מיט געווער אין האַנט אין אונזער לאַנד, פאַר אונזער פרייהייט און זעלבסטשטענדיקייט. דער טיפער גלויבן האָט געשטאַרקט אונזערע הענט און געקרעפטיקט אונזערע הערצער.

אָנפאַנג יוני זענען מיר אַרויסגעפאָרן אויף מאַנעוורעס אין די וועלדער פון קרופּקע. מ׳האָט אונז צוגעזאָגט, אַז דעם 25־טן וועלן מיר באַפרייט ווערן און צוריקקעהרן קיין ציעכאַנאָוויעץ, נאָר צום באַדויערן האָבן מיר דערהערט דעם 21־טן אַ שטאַרקן אַלאַרם. אונזער קאָמאַנדיר מעלדעט אונז, אַז היטלער איז באַפאַלן ראַטן־פאַרבאַנד. מיר באַקומען באַלד נייע מלבושים און שווערן צו זיין טרייע סאָלדאַטן.

היטלער האָט אָנגעגריפן מיט אַ גוואַלדיקער מאַכט. ס׳איז געקומען אַ באַפעל זיך צוריקצוציהען. די בהלה איז גרויס. די סאָוויעטישע עראָפּלאַנען הויבן זיך אויף און צינדן זיך אָן אין דער לופט. זיי פאַלן ווי ברענענדיקע שטערן צו דער ערד. מיר, די פינף ציעכאַנאָוויעצער, זענען מתפלל אַ שטילע תפילה. אָבער, אונזער געבעט צו גאָט העלפט ניט: אונזערע אויגן זעען די שרעקלעכע בילדער פון די פאַלנדע עראָפּלאַנען־שטערן, וואָס ווערן פאַרברענט צוזאַמען מיט די פּילאָטן. מיר ווערן באַהערשט פון אַ געפיהל פון אומבאַהאָלפנקייט. אונזער גאַנצעס וועזן ווערט אָנגעפילט מיט אַ רעליגיעזן גלויבן, ווייל נאָר אַ איבערנאַטירלעכע קראַפט קען אונז ראַטעווען. דאָך, אין די שווערע שטונדן, זענען מיר געווען זיכער, אַז דער זיג איז מיט אונז און דאָס האָט געגעבן כוח און מוט אויסצוהאַלטן.

מיר האָבן זיך קאָנצענטרירט ביי די ברעגן פון דניעפּר. ווען ס׳איז געגעבן געוואָרן דער באַפעל זיך צוריק צוציהען — איז געפאַלן דער מוט. דער שונא האָט באַמ־

באַרדירט טאָג און נאַכט. מיר האָבן אונזער מחנה איבערגעפירט ביינאַכט. ס׳איז געווען פינצטער. די בריקן אויפגעריסן און די וועגן זענען געווען פאַרפלייצט מיט טיפע בלאָטעס. די רעדער פון די וועגענער זינקן אין זיי. מיר שטופן די מאַשינען. די כוחות גייען אויס. מיר, די ציעכאַנאָוויעצער, האַלטן זיך צוזאַמען, אָבער דאָך פאַרלירן מיר זיך אין דער טיפער פינצטערניש. די זייטיקע וועגן זענען פול מיט גריבער פון אַראָפּגעוואָרפענע באָמבעס. ס׳ליגן אויך ניט קיין אויפגעריסענע באָמבעס, צעקלאַפּטע מאַשינען, טויטע פערד — דאָס אַלץ זאָגט עדות אַז דער שונא איז שטאַרק.

אונזער לאַגע איז געוואָרן קריטיש. מיר זענען אַרומגערינגלט פונם פיינט. ס׳איז שוין ניטאָ קיין פראָנט. פיל טויטע זעלנער און ציווילע וואַלגערן זיך איבער די פעלדער. דער שונא וואַרפט פון די עראָפּלאַנען כרוזים (אויפרופן), אין וועלכע ער רופט דעם רוסישן סאָלדאַט צו פאַרניכטן די יידן און קאָמוניסטן, וועלכע צווינגען זיי צו קעמפן. מיר, יידן, פילן אַז מיר זענען באַדראָט מער ווי אַנדערע. די כרוזים זענען געווען פאַר אונז ווי גיפטיקע באָמבעס, וואָס פאַרסאַמען די לופט. מיט נסים געלונגט אַ טייל פון אונזער אָפּטיילונג דערשלאָגן זיך ביז דער שטאָט ביעלגאָראָד. אָבער, ס׳באַווייזן זיך פיינדלעכע עראָפּלאַנען, מאַכן אַ געפערלעכן קרייז און באַשיטן אונז מיט באָמבעס. פיל זענען געפאַלן טויט. איך בין פאַרוווּנדעט געוואָרן, מ׳האָט מיך געהיילט אַ פאָר וואָכן אין אַ שפּיטאָל ניט ווייט פון דאָרף ראַזומנע, וואָס איז געווען איבערפולט מיט ראַנירטע זעלנער. אין די געפערלעכע קאַמפן זענען געפאַלן אונזערע צוויי טייערע חברים פון ציעכאַנאָוויעץ, אברהם ווּרובעל און צבי. ביי יעדן קויל וואָס זיי האָבן געשאָסן אין שונא׳ס האַרץ האָבן זיי געדענקט וועגן ציעכאַנאָוויעץ. זיי האָבן געגלויבט אַז מיט דער שליחות פאַרהיטן זיי די ציעכאַנאָוויעצער יידן פון אַ גרויסער קאַטאַסטראָפע. זיי האָבן וועגן דעם געדאַכט טאָג און נאַכט. נאָר צום באַדויערן איז שוין דאַן אונזער שטעטל געשטאַנען אין פלאַמען און די יידן האָבן זיך געגרייט צו דער שרעקלעכער עקידה.

נאָכן פאַרלוסט פון אונזערע טייערע חברים זענען מיר געבליבן בלויז דריי ציעכאַנאָוויעצער. אַנטלויפנדיק פונם שרעקלכען שונא זענען מיר אַוועק אויפן וועג קיין אָסטראָגאָרסק. מיר האָבן זיך געטראָפן מיט צעקלאַפּטע מיליטערישע איינהייטן, צווישן זיי פיל יידן. ס׳געהען אַרום קלאַנגען, אַז ס׳שאַפט זיך אַ יידישע אַרמיי. פון גרויס פרייד האָבן מיר אָנגעהויבן זינגען יידיש־נאַציאָנאַלע לידער. ביים אַריינפאָר אין גאָראָדאָק ביי אָסטראָגאָרסק האָבן אַלטער פיורע, אפרים קאָנאָפּיאַטע און איך ספּאָנטאַן געזונגען די „התקוה״. אונזערע טענער האָבן געהילכט ווייט־ווייט. אַרום אונז זענען געשטאַנען יידישע זעלנער, וואָס זענען אַזוי גערירט געוואָרן פון אונזער זינגען, אַז טרערן האָבן זיך געגאָסן פון זייערע אויגן. אין די גרעסטע געפאַרן האָבן מיר נאָר געטראַכט וועגן ארץ־ישראל. ווען מיר זענען אָנגעקומען קיין נאָוואָסיבירסק און אויפן וואָקזאַל האָט מען צוגעגרייט

פאַר אונז געדעקטע טישן מיט „וואָדקאָ“ האָבן מיר, די דריי ציעכאַנאָוויעצער, געמאַכט אַ לחיים און זיך געווונטשן: „לשנה הבאה בירושלים!“

דאָ האָבן מיר זיך געשיידט. מיר האָט דער גורל פאַרטריבן קיין אַשכאַבאַד. מיין לאַגע האָט זיך פאַרבעסערט. כ׳האָב געקראָגן אַרבעט אין אַ בעקעריי. פון טעהעראַן פלעג איך באַקומען פעקלעך. פון מאָסקווע פלעג איך באַקומען די צייטונג פונם אנטי־פאַשיסטישן קאָמיטעט. איינמאָל בין איך גוואַלדיק איבערראַשט געוואָרן: כ׳האָב באַקומען אַ ביולעטין, מיט אַ בלוי־ווייסן ערשטן בלעטל, אין וועלכן ס׳איז געווען אַ טעלעגראַמע פון ארץ־ישראל מיט דעם אינהאַלט: „מיר וועלן ניט רוען ביז מיר וועלן אייך באַפרייען“. אונטערגעשריבן: דוד בן־גוריון. דאָס האָט מיר באַפליגלט מיטן גלויבן, אַז היטלער מיט זיינע חיילות וועט ווערן באַזיגט און ס׳וועט פאַרווירקלעכט ווערן דאָס שטרעבן פונם יידישן פאָלק: אין ארץ־ישראל וועט זיך שאַפן אַ יידישע מדינה.

מיט דער מפלה פון היטלערן איז אונטערגעשריבן געוואָרן אַן אָפּמאַך צווישן ראַטן־פאַרבאַנד און דער פוילישער רעגירונג לויט וועלכן ס׳איז דערמעגלעכט געוואָרן אַלע יידישע בירגער פון פוילן זיך צוריקקעהרן צו זייערע היימען. אין מאַי 1946 פאַר־לאָזן די יידן מאַסנווייז ראַטנפאַרבאַנד און קומען אַן קיין פוילן. דער קבלת פנים פון די פאָליאַקן איז געווען אַ שרעקלעכער. „ס׳לעבן נאָך יידן“, האָבן זיי געזאָגט. מיר פיהלן, אַז אין פוילן איז פאַר אונז מעהר קיין פּלאַץ ניטאָ, און מ׳מוז אַנטלויפן.

פון ווייטנס בלאָזן טרויעריקע ווינטן פון אונזער אומגעקומענעם שטעטל — ציע־כאַנאָוויעץ. איך זע פאַר מיינע אויגן די ציעכאַנאָוויעצער יידן, וואָס געען מחנותווייז זייער לעצטן וועג. כ׳זע צווישן זיי טייערע, אומפאַרגעסלעכע געשטאַלטן. דאָס האַרץ וויינט אין מיר. כ׳וויל פאָרן קיין ציעכאַנאָוויעץ, פאַלן צו דער ערד, קושן דעם זאַמד, וואָס איז געהייליקט געוואָרן דורך די טריט פון די קדושים. נאָר מ׳רעדט מיר אָפּ דאַפון. ס׳איז אַ גרויסע סכנה. אַ לעבנס־געפאַר. באַנדעס רויבער לויערן אויף יעדן יידן. זיי ווילן פאַרענדיקן דאָס וואָס היטלער האָט ניט באַוויזן צו ענדיקן. אַ אינערלעכער קול שרייט פון די טיפענישן פון מיין האַרץ: אַנטלויף! כ׳קום אָן אין דייטשלאַנד און שליס מיך אָן אין דער שארית הפליטה.

דעם 14 אויגוסט 1948 האָב איך דערגרייכט די ברעגן פונם אויסגעבענקטן לאַנד. די פרייד איז גרויס, אָבער זי איז געמישט מיט אַ טיפן טרויער. כ׳בין געקומען אַליין. אַ יתום פון אַלע טייערע און אומפאַרגעסלעכע. אונטער מיר קברים, טייכלעך בלוט און אַש פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן. מיין גרעסטע פרייד איז געווען, ווען כ׳האָב מיר געטראָפן אין לאַנד מיט אַלטער פיורא און אפרים קאנאפיאטע, וואָס האָבן צוזאַמען מיט מיר דורכגעמאַכט די שרעקלעכע איבערלעבענישן אין ציעכאַנאָוויעץ און אינם קאַמף מיטן וועלט־שונא. דאָ האָבן מיר געמאַכט דעם ריכטיקן „לחיים“ און זיך דערמאָנט אין די ווונשן, וואָס מיר האָבן זיך געווונטשט אויפן וואָקזאַל פון נאָוואָסיבירסק.

שמחה שטראסמאַן
(נצרת)

אויף די רואינען פון אונזער שטעטל

ענדע 1944 האָב איך זיך אָנגעשלאָסן אין דער רוסישער אַרמיי און געקעמפט קעגן היטלערן ביז זיין קאַפּיטולאַציע. כ'האָב געקעמפט אין גאַנצן געגנט פון מזרח־דייטשלאַנד ביז בערלין. מיר האָבן גערייניקט גאַנצע גרופּן ס. ס.־לייט, געסטאַפּאָווצעס, אוקראַינער, פּאָליאַקן, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן צוזאַמען מיט די דייטשן און האָבן געטראָגן דייטשע אוניפאָרמען.

אין דער צייט האָב איך אַוואַנסירט אין דער רוסישער אַרמיי און געוואָרן אַ קאָמאַנדיר. מיר האָבן זייער אָפט אָנגעטראָפן אויף שווערע קאַמפן. טיילמאָל זענען די דייטשן געווען שטאַרק פאַרביסן און געקעמפט ביז דער לעצטער קויל. און הגם ס'זענען געפאַלן פון אונז אַ סך קרבנות — דאָך זענען מיר זיי בייגעקומען. פיל פון זיי האָבן מיר דערשאָסן צום טויט און אַ סך האָבן מיר גענומען אין פּלען.

אַזוי האָבן מיר געקעמפט מיט די דייטשן ביז ענדע קריג. אַם ענדע פון דער מלחמה זענען מיר איינגעשטאַנען אין אַ וואַלד, אין טשעכיען. רוסישע זעלנער זענען פאַרסמ'ט געוואָרן פון פאַרשידענע געטראַנקען, וועלכע די דייטשן האָבן ספּעציעל צוגעגרייט אין וויין־פלעשער.

אין דער צייט האָב איך באַקומען פאַרשידענע אויסצייכענונגען פאַר מיין אָנטייל אין די שלאַכטן.

פון טשעכיען האָבן מיר אַרויסמאַרשירט צופוס קיין ווייס־רוסלאַנד. מיר האָבן דורכגעמאַכט אַ פּאָר טויזנט קילאָמעטער. אין רוסלאַנד בין איך געווען ביזן 25־טן אָקטאָבער 1945. די רוסן האָבן מיר נישט געוואָלט באַפרייען, ווען ס'האָט זיך אָנגעהויבן די דעמאָביליזאַציע. זיי האָבן מיר געזאָגט מיט גרויס זיכערהייט, אַז פון יידן איז סיי־ווי קיינער נישט פאַרבליבן און כ'דאַרף ניט פאָרן קיין פּוילן, ווייל ס'בושעוועז דאָרט באַנדעס רויבער, וועלכע הרג'נען אויס די רעשטלעך יידן.

כ'האָב זיי ניט געהערט, אומלעגאַל אַריבער די גרענעץ און געקומען קיין ביאַליסטאָק. ניט געוואוסט וווהין צו גיין פון דער באַן, ווייל די שטאָט איז געווען חרוב און כ'האָב זי ניט דערקענט.

כ'בין אַריין צו אַ באַן־באַאַמטן און געפרעגט, ווי אַזוי קען איך פאָרן קיין ציע־

כאַנאָוויעץ. כ׳האָב ביי אים געגעכטיקט, אָבער אַ גאַנצע נאַכט האָב איך ניט צוגעמאַכט קיין אויג, ווייל כ׳האָב אים ניט געטרויט. פאַרטאָג בין איך, לויט זיין אָנווייזונג, געפאָרן מיט דער באַן ביז דער סטאַציע טשיזשעוו. כ׳בין אַראָפּ פון דער באַן און אויך דאָ האָב איך גאָרנישט דערקענט. ס׳האָט אויף מיר אַ בלאָז געגעבן אַ ווינט פון טרויער און עלנט; אַלץ איז געווען חרוב.

פון טשיזשעווער סטאַצ״ע האָב איך זיך געלאָזן גיין צופוס קיין ציעכאַנאָוויעץ. אָפּגייענדיק אַ פּאָר קילאָמעטער בין איך אַריין אין אַ הויז, אַ טרונק טאָן אַ ביסל וואַסער. ביי דער געלעגנהייט האָב איך געפרעגט דעם אייגנטימער, ווי זעט יעצט אויס ציעכאַנאָוויעץ? האָט ער מיר אָפּגעמשל׳ט, אַז די גרעסערע העלפט איז פאַרברענט. „ניי־שטאָט“ איז, כמעט, אינגאַנצן רואינירט, ס׳זענען געבליבן בלויז געציילטע הייזער. ער האָט מיר ניט געראָטן גיין צופוס קיין ציעכאַנאָוויעץ, ווייל מ׳קען מיר אויפן וועג הרג׳נען. אָבער די בענקשאַפט נאָך דער טייערער און ליבער היים איז געווען אַזוי שטאַרק, אַז כ׳האָב אים ניט געהערט און געגאַנגען ווייטער צופוס קיין ציעכאַנאָוויעץ.

אָפּגייענדיק נאָך אַ 4 קילאָמעטער האָב איך באַמערקט, אַז די פּויערים, וועלכע אַקערן די פעלדער, קוקן מיר נאָך. כ׳בין געבליבן שטיין און באַקלערט, וואָס ווייטער צו טאָן: יאָ גיין, אָדער נישט גיין. דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, ניט צו גיין. כ׳האָב מיר אומגעקערט צוריק צו דער סטאַציע טשיזשעוו און געוואַרט, אפשר וועט אָנקומען אַ באַקאַנטער פּויער, מיט וועמען כ׳וועל קענען מיטפאָרן קיין ציעכאַנאָוויעץ.

אַ שטאַרקע קעלט האָט געשניטן מיין לייב. ס׳איז געווען סוף אָקטאָבער. כ׳בין אַריין אין אַ קרעמל, וואָס האָט זיך געפונען אין אַ געוועזענער יידישער שטוב. די קריסטן פון קרעמל איז געווען צו מיר זייער פריינדלעך און איז צוגעשטאַנען אַז כ׳זאָל ביי איר עפּעס עסן, באַטאָנענדיק אַז זי ווייסט, דאָס כ׳האָב ניט קיין געלט. צוליב איר גוטסקייט האָט מיר זייער פאַראינטערעסירט צו וויסן ווער זי איז. כ׳האָב זיך נאָכהער דערוווסט, אַז זי איז אַ טאָכטער פון אַ קריסט, וועלכער האָט אויסבאַהאַלטן ביי זיך עטלעכע מנינים יידן, נאָר זייער אַ שכן האָט אים געמסר׳ט און מ׳האָט אַלע יידן געהרג׳עט.

פאַרנאַכט איז געקומען צו דער באַן אַ באַקאַנטער פּויער פון ציעכאַנאָוויעץ מיט אַ פוהר, האָט מיר איינגעדעקט אין שטרוי, אַז מ׳זאָל מיר ניט באַמערקן און אַזוי בין איך אָנגעקומען קיין ציעכאַנאָוויעץ.

קומענדיק אין שטעטל האָט דער פּויער מיר אָנגעוויזן ווו ס׳שטייען איין די סאָוויעטן. כ׳האָב מיר פאָרגעשטעלט פאַר זיי, דערציילט ווער כ׳בין און געבעטן אַ באַגלייטונג, וואָס זאָל מיט מיר גיין צו אַ געוועזענעם שכן. 3 מאַן מיט געווער אין די הענט, זענען מיטגעגאַנגען מיט מיר. ווען כ׳בין אַריינגעקומען צום אַמאָליקן שכן —

טרעבלינסקע — האָט מיר זיין עלטסטע טאָכטער דערקענט. כ׳בין דאָרט געבליבן נעכטיקן און די זעלנער זענען אַוועקגעגאַנגען.

מאָרגן פרי בין איך געגאַנגען אַ קוק טאָן ווי זעט אויס דאָס שטעטל. ווײ, ווײ, וואָס איז פון אונז געוואָרן! דער חורבן איז געווען שרעקלעך. כמעט אַלע הייזער פון „ניי־שטאָט״ זענען פאַרברענט. אויפן בית־עלמין זענען אַרומגעגאַנגען בהמות און ס׳איז ניט פאַרבליבן קיין סימן פון אַ מצבה. די יידישע שול אויף „ניי־שטאָט״ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ באַרג פון שטיינער. אויף „אַלט־שטאָט״ זענען בלויז פאַרבליבן רואינען פון די שולן, וועלכע האָבן געדינט אַלס מחסנים פאַר די קאָאָפּעראַטיוון.

אַלע געוועזענע יידישע הייזער זענען געווען באַזעצט דורך שטאָטישע און דאָרפישע פויערים. אַ סך קריסטן האָבן מיר דערציילט די גרויזאַמע טאַטן, וואָס זענען אויסגעפירט געוואָרן איבער די יידן, אָבער כ׳האָב איינגעזען אין זייערע רייד, אַז זיי זענען אונזז גרויסע שונאים.

אויף מאָרגן האָב איך געטראָפן 3 קריסטן, צווישן זיי פּיעטראָווסקי ציעסלאַ. ווי מ׳האָט מיר אינפאָרמירט, האָט דער רוצח דערמאָרדעט מאיר און חוה׳טשע האַלצמאַן וועלכע האָבן געוווינט ביי יעקב ווינער אין מויער.

כ׳בין געווען אין שטעטל עטלעכע טעג און אַוועקגעפאָרן קיין ביאַליסטאָק. דאָ האָב איך זיך געטראָפן מיט אייניקע ציעכאַנאָוויעצער משפחות, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי פויערים. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז ס׳איז לעבן געבליבן ישראלקע אורלינסקע׳ס אַ ייִנגעלע, וועלכער געפינט זיך ביי אַ קריסט אין אַ קאָלאָניע נעבן דאַניר. זיי האָבן זיך אַמאָל געווענדעט צו אים, אַז ער זאָל אָפּגעבן דאָס קינד און ער האָט זיי אָפּגעזאָגט.

די יידן האָבן מיר געזאָגט, אַז אַלס רוסישער מיליטער־מאַן וועט מיר אפשר געלונגען אויסלייזן דאָס קינד פון גויישע הענט. כ׳האָב באַלד דעצידירט צו טאָן אַלץ מעגלעכעס צו ראַטעווען דאָס קינד. צו דעם צוועק בין איך גלייך נאָך אַ מאָל אַוועקגעפאָרן קיין ציעכאַנאָוויעץ און געווענדעט זיך צו אַ רוסישן אָפיצער, ער זאָל מיר געבן אַ אָפּטיילונג זעלנער מיט אַ אויטאָ, ווייל כ׳מוז ראַטעווען מיין שוועסטער׳ס ייִנגעלע. מיינע רייד האָבן געווירקט אויפן אָפיצער, ער האָט מיר געגעבן אַ אויטאָ מיט זעלנער און מיר זענען אַוועקגעפאָרן אָפּנעמען דאָס קינד. דירעקט צום פויער האָבן מיר ניט געקענט דערפאָרן, צוליב די געדיכטע ביימער. האָבן מיר דעם אויטאָ מיט עטלעכע סאָלדאַטן געלאָזט אין וואַלד און מיט אַ וועלכע 10 זעלנער בין איך אַוועק צום פויער.

ווען מיר זענען אַרויס פון וואַלד, האָבן מיר דערזען אַ פויער אַרבעטן אויפן פעלד. כ׳האָב אים געפרעגט ווו וווינט יוזעף יאַשצעמסקי. האָט ער מיר געזאָגט, אַז אומגעפער אַ קילאָמעטער פון דאַנען שטייט זיין הויז. אויף מיין פראַגע וויפל קינדער האָט יאַש־

צעמסקי, האָט ער מיר געענטפערט — צוויי טעכטער און אַ יינגעלע, אויף וועלכן מ׳זאָגט אַז ער איז אַ „זשידזשאַק״ (אַ יידעלע).

נאָך דער תשובה האָבן מיר זיך מיט מער ענערגיע געלאָזט צו יאַשצעמסקי׳ס הויז. די זעלנער זענען געבליבן אין דרויסן און איך מיטן אָפיצער זענען אַריין אין שטוב. באַלד האָבן מיר דערזען אַ זעקס יאָריק קינד, וועלכעס איז געשלאָפן אין די מלבושים אויף אַ בעט מיט שמאַטעס אין אַ ניט אויסגעענדיקטן צימער. כ׳האָב גלייך דערקענט זיין יידיש פּנים׳ל. כ׳האָב עס אויפגעוועקט און גענומען אויף מיינע הענט.

די פּויערטע איז אַריינגעלאָפן מיט אַ גרויסן טומל און געפרעגט ווער מיר זיינען. זי האָט פאַרשטאַנען, צו וועלכן צוועק מיר זענען געקומען און האָט קאַטעגאָריש געמאָלדן, אַז זי וועט אויף קיין פאַל ניט אָפּגעבן דאָס קינד. ווי ס׳האָט זיך אַרויס־געוויזן האָבן זיי זיך צונויפגעשריבן מיטן קינדס קרובים אין אַמעריקאַ און געפרעסט פון זיי געלט.

ווען די עלטערן האָבן דאָס קינד אַוועקגעגעבן דעם פּויער, ער זאָל עס אויס־באַהאַלטן ביז ענדע קריג, האָבן זיי אים גוט באַצאָלט דערפאַר. דער פּויער האָט געוואָלט אַרויסרייסן דאָס קינד פון מיינע הענט. האָט דער אָפיצער געגעבן אַ באַפעל דעם פּויער ער זאָל זיך אָפּרוקן. דער אָפיצער האָט גענומען דאָס קינד אויף זיינע הענט און געפרעגט, צי ס׳וויל בלייבן ביים פּויער, אָדער מיטגיין מיט אונז? האָט דאָס קינד געענטפערט, אַז ס׳וויל גיין מיט אונז, ווייל ביים פּאַשען די בהמות וואַרפן די שכנות׳־דיקע קינדער אויף אים שטיינער און שרייען: „זשידזשיגאַ״. ווען דער אָפיצער האָט גע־הערט די רייד פונעם קינד, איז ער געוואָרן שטאַרק אויפגערעגט און אויסגעמוסר׳ט דעם פּויער. מיר האָבן גענומען מיט זיך דאָס קינד און אַוועקגעגאַנגען. דער פּויער איז אונז נאָכגעגאַנגען.

כ׳האָב מיט אים אָפּגערעדט ער זאָל מיטפאָרן מיט מיר קיין ביאַליסטאָק און דאָרט וועט ער קריגן אַ מתנה פונעם יידישן קאָמיטעט. אויף מאָרגן זענען מיר געפאָרן קיין ביאַליסטאָק. די רייזע פון ציעכאַנאָוויעץ קיין טשיזשעוו מיטן אויטאָ און נאָכהער מיט דער באַן קיין ביאַליסטאָק — האָט מיר געקאָסט גענוג שרעק און געזונט. די באַן האָט זיך יעדע ווײַלע אָפּגעשטעלט און מיר האָט זיך געדוכט אַז דאָס האָט שוין אַ באַנדע פאַרהאַלטן, ווייל אין יענער צייט פלעגן, כמעט, יעדן טאָג אָפּגעהאַלטן ווערן די באַנען דורך פאַרשידענע רויבער־באַנדעס, וועלכע פלעגן זוכן, ספּעציעל, יידן. ווען זיי פלעגן טרעפן אַ יידן, פלעגן זיי אים אַראָפּנעמען פונעם צוג און שיסן אים גלייך אויפן אָרט. אַזוי האָט אויסגעזען די לאַגע אַם ענדע פונעם קריג.

דער גוי האָט געקראָגן אַ שיינע מתנה פונעם קאָמיטעט און ער האָט זיך געמוזט אונטערשרייבן, אַז ער האָט פרייוויליק אָפּגעגעבן דאָס קינד.

עַל מִשְׁמַרְתָּם נָפְלוּ

צבי אלישר (קמינקובסקי)
(בני־ברק)

לְאַבָּא – אִמָּא

אַבָּא – אִמָּא, אַיֶּכֶם?!
מֵעֵבֶר לְיַמִּים שֶׁל דֶּמַע וְשֶׁל דָּם,
אֲכוּל כְּאֵב יוֹקֵד, נוֹאָשׁ וְלֹא נֶחָם
קוֹרֵא לָכֶם בִּנְכֶם.

אֵיכָה נְטַשְׁתִּיכֶם בִּשְׁקֹעַ יוֹם
כּוֹרְעִים – שְׁחוּחִים מִנֵּטֶל שְׁנוֹת חַיִּים קָשִׁים,
בִּזְנֹק בְּנֵי הַתֹּפֶת מִן הַתְּהוֹם
לַשְׁחִית אֲשֶׁר נִבְרָא, תֵּבֵל שְׁמָמָה לָשִׂים?

אָזְנַי אֵיךְ נֶאֶטְמוּ, וְעֵינַי אֵיךְ טַחוּ
מֵרְאוֹת פִּי שְׁאוֹל נִפְעָר, מִשְּׁמֹעַ סְאוֹן שְׂטָנִים?
אִם בִּינָתִי אָבְדָה, אֵיךְ לְבָבִי הָקְשַׁח
לְבִלְתִּי שְׁתוֹת אִתְּכֶם אֶת כּוֹס הַיְּגוֹנִים?

אַיֶּכֶם?!
מֵעֵבֶר לְיַמִּים שֶׁל דֶּמַע וְשֶׁל דָּם,
מְחוּץ יֵאוּשׁ נוֹקֵב, וּדְרוּךְ חֲמַת נָקָם,
אֶשְׁמַע הַקּוֹל, אָבִין הַכֹּל:
אֲנִי הוֹלֵךְ – זֶה קוֹל דִּמְכֶם.

השיר פורסם ב„לחייל״ (עתון יומי לחיילים עברים ביבשת אירופה, **שהופיע** בסוף המלחמה באיטליה) בה׳ סיון תש״ה — 17.5.1945 לפני **צאת החיילים** העברים לחזית שבצפון איטליה, בחתימת פסבדונים „צבי עמיסלע״.

מאָריס לעוו

Moris Lev מאָריס לעוו

בען לעוו, אַ געבוירענער אין ציעכאַנאָוויעץ און זיין פרוי חוה (געבוירן אין טשיזשעוו) שטאָלצירן מיט זייער בחור'ל, דעם 20־יאָריקן מאָריס, וואָס כאָטש ער איז קוים צוואַנציק יאָר אַלט, איז ער שוין אַ פליער־לייטענאַנט אין דער אַמעריקאַנישער אַרמיי. ער האָט זיך נאָך ניט באַטייליקט אין קיין לופט־שלאַכטן, ווייל ניט לאַנג אַז ער האָט געענ־דיקט די מיליטערישע פליער־שול, און וואַרט מ'זאָל אים שיקן קעגן היטלערן.

מאָריס האָט געקראָגן אַ רעליגיעזע דערציונג אין ,חדר' און אין ,תלמוד־תורה'. ער האָט אויך שטודירט אין קאָלעדזש, געוואָלט זיין אַ דענטיסט.

די גאַנצע צייט, וואָס ער איז געגאַנגען אין קאָלעדזש האָט מאָריס געהאַלטן אַ אויג אויף וועלט־געשעענישן. ער האָט געזען און געהערט וואָס ס'קומט פאָר אויף דער וועלט. ספעציעל איז ער דערשיטערט געוואָרן פון די אַנטי־יידישע געשעענישן אין דייטשלאַנד און אין די אָקופּירטע לענדער.

ווי נאָר דער קריג האָט אויסגעבראָכן, האָט ער זיך געריסן דינען אין מיליטער, ווערן אַ פליער — ניט צוליב פּאָפּולאַריטעט, נאָר ווייל ער האָט געוואָלט זיך אָפּרעכענען מיט די נאַציס.

ס'איז געקומען דער 7־טער דעצעמבער. די יאַפּאַנער האָבן אונז אַריינגעשטאָכן אַ מעסער אין רוקן אין פּערל האַרבאָר. ווי נאָר די ידיעה וועגן איבערפאַל איז איבער־

געגעבן געוואָרן אין ראַדיאָ — האָבן יונגעלייט אין גאַנצן לאַנד באַשלאָסן: מיר וועלן גיין דינען אַלס וואָלונטערן. גענוג געוואַרט!

מאָריס לעוו איז געווען צווישן די דאָזיקע יונגע־לייט. ער האָט אַנטשלאָסן געזאָגט טאַטע־מאַמע: איך גיי זיך מאָביליזירן! זיי האָבן געשוויגן, ווייל זיי האָבן געוווּסט אַז זיי האָבן ניט קיין רעכט זיך אַנטקעגנצושטעלן. דער טאַטע אַליין איז אַ מלחמה־וועטעראַן פון ערשטן וועלט־קריג.

דער פאָטער האָט דעם זון געדריקט די האַנט און אים געווונשן, אַז גאָט זאָל אים שיצן. אויף מאָרגן איז מאָריס אַוועק און זיך אָנגעשלאָסן אַלס פלי־קאַדעט אין דער אַרמיי. ער האָט געענדיקט און געוואָרן אַ צווייטער־לייטענאַנט.

קומענדיק אויף אורלויב, האָט ער געהערט רעדן ביים טיש וועגן שוידערלעכן אומגליק וואָס די נאַציס האָבן געבראַכט אויף זיין טאַטנס היים־שטעטל ציעכאַנאָוויעץ, ווו העכער 5000 יידן זענען אומגעקומען אין טרעבלינקע.

אַז מאָריס האָט געהערט די שוידערלעכע דערציילונג, האָט ער געזאָגט דעם פאָטער: „מיר וועלן ביים דייטש מאָנען רעכענונג פאַרן אומשולדיק־פאַרגאָסענעם בלוט. אַז כ׳וועל וואַרפן מיין ערשטע באָמבע איבער דעם שונא׳ס אַ שטאָט, וועל איך וויסן, אַז ס׳איז פאַר ציעכאַנאָוויעץ, פאַר מיינע קרובים און נאָענטע דאָרט״.

און מאָריס, אַ אייניקל פון ציעכאַנאָוויעצער דאָזאָר אַלטער לעוו, האָט ליב צו האַלטן וואָרט. צום באַדויערן איז ער אַרונטערגעשאָסן געוואָרן איבער האָלאַנד דעם 31 יאַנואַר 1944.

(אויסצוג פון אַ אַרטיקל אין „מאָרגן־זשורנאַל״
דאָנערשטיק, דעם 17־טן סעפּטעמבער 1944.
איבערגעגעבן דורך מ. געלפאַנד ז״ל)

יעקב קוטיק
(תל־אביב)

שלמה זלוטולוב

שלמה זלוטולוב
Shlomo Zlotolov

קראנו לו „שלומ׳קה״. היה בשם זה ביטוי לחיבה ולהערצה שרחשנו לו. פשוט היה בהליכותיו, לא התנשא ולא התרברב. לא נדחק ל„כותל המזרח״ של החברה בה חי — ואף־על־פי־כן, עוד משחר ילדותו ראינו בו, שהוא משכמו ומעלה גבוה מכולנו. הוא חונן באומץ־לב, ביוזמה ובסגולות אחרות.

שלמה לא קיבל בילדותו חינוך עברי. הוא למד בבית־הספר העממי־הפולני — הנער היהודי היחידי. אף־על־פי־כן, לא התבטל בפני הגויים וידע להגן על כבודו. הנערים הנוצריים לא העזו לכנותו בכינויי־גנאי, שכן עורר בהם יראת־כבוד ופחד כאחד.

שלמה היה, תחלה, רחוק מבעיות יהודיות וציוניות, אולם משנוסד בצי־חנוביץ קן בית״ר, הרי למרות ריחוקו מענינים לאומיים־יהודיים — היה מראשוני חבריו. כאן מצא את אשר ביקש, כי מטבעו היה איש לוחם, ובעודו ילד חלם על עתיד של איש־צבא, ולא חייל סתם, אלא חייל עברי.

בשנת תר״ץ יצא להכשרה בקלוסובה. במקום זה גילה שלמה יוזמה גדולה בשטח הארגון. בשעות קשות ידע להפיג מרירות בכוח מגזו העליז והטוב.

מסיבות, שלא כאן המקום לעמוד עליהן, לא קיבל שלמה סרטיפיקט והוא נשאר בגולה. אחרי עלותי ארצה קיימתי אתו קשר מכתבים סדיר. ידעתי, שהוא ניסה פעמים

מספר להגיע ארצה בדרך בלתי לגלית, ולא עלה בידו. רק בשנת 1939 ירד בחוף תל־אביב מסיפון האניה הבלתי־לגלית „פאַריטה".

בימים ההם כלוא הייתי בבית־הסוהר המרכזי בירושלים. נדונותי למות, בשל פעולה מחתרתית של אצ"ל ופסק־הדין הוחלף למאסר־עולם. מיד, עם עלותו ארצה, בא שלמה לבקרני. לא היה קץ לשמחתי. שנים ייחלתי לפגישה זו במולדת. בין היתר סיפר לי, כיצד ניחם את אמי, כשחיי בנה היו נתונים על מאזני־הגורל שבין תליה ומאסר־עולם.

שלמה התגייס לפלוגת בית"ר, תחילה בבאר־טוביה ואחר־כך בראש־פינה. ביקש להתגייס לבריגדה העברית, אלא שהבדיקה הרפואית הכשילתו. מצאו ליקוי בלבו. היה זה פגם מלידה. אולם, התעלם ממצב בריאותו הרופף והצטרף למשפחת הלוחמים העברים. משחידש אצ"ל את פעילותו בראשות מנחם בגין, השתתף בהרבה מיבצעים מסוכנים, בתוכם — ההתקפה על שדה־התעופה הבריטי בקסטינה.

בפרוץ מלחמת־הקוממיות עלה בידו להעלים את הפגם שבלבו ויצא לקרבות. מיד עם כניסתו לצבא השתתף בפריצת הדרך לנגב. הוא שימש כחובש קרבי ומילא תפקידו באמונה, באומץ ובמזג־טוב כיאה לשלומ'קה. בשעות הקשות ביותר ידע לבדר את חבריו לקרב בבדיחה קולעת ובזמר ערב.

לפני הקרב על עירק אַ־סוידאן חש לפתע מועקה. הוא אמר לי, שלבו מנבא לו רעות, הירבה לדבר על בנו הג'ינג'י, בן השנה, ואיזו עצבות היתה נסוכה על פניו. אפילו רופא הגדוד הרגיש בתמורה שחלה בארשת פניו וביקש למנעו מלצאת לקרב זה. ברם, שלומ'קה לא שעה, כמובן, לא לנבואת לבו ולא להפצרת הרופא. הוא יצא לדרכו שהיתה האחרונה, לעזרת הנפגעים בקרב עירק א־סוידאן. ביום 9 בנובמבר 1948, בצאתו במשורין עם חבריו, הוא נפצע קשה, איבד את רגלו ומת לאחר יסורים קשים. דבריו האחרונים היו: „הצילו ושמרו על בני שיגדל".

בנימין גניזדוביץ
(חיפה)

דב (ברלה) גניזדוביץ

דב גניזדוביץ
Dov Gniazdovitz

דב נולד ב־30 בדצמבר שנת 1924 ועלה ארצה עם ההורים בשנת 1936. צנוע היה, שקדן וחרוץ בעבודתו ולימודיו. מסור לחבריו ותפקידיו ובן יקר ואהוב על משפחתו.

בעלותו ארצה, והוא בן 9, למד בבית־החינוך לילדי־עובדים בחיפה, אולם בגלל מצבם הדחוק של ההורים נאלץ להפסיק את הלימודים, כדי לעזור להם. אך, המשיך ללמוד בע־רבים וסיים את בית־הספר בהצטיי־נות. באותה תקופה היה פעיל ב„נוער העובד" ואחר־כך ב„הגנה".

בשובו בלילות מאימונים, השכיל להעלים את מעשיו מההורים, פן יד־אגו לו. בהיותו בן 17 הצליח ל„זייף" גילו והתגיס לצי הבריטי במלחמת העולם השניה ושירת בו כשנתיים וחצי. היה במצרים, לוב, אריתריאה, מלטה ואיטליה. במהירות רבה הגיע לדרגת סגן־ראשון. תקופת שירות זו היתה הרת־סכנות. בחופשות נהג לספר לנו, כיצד הצליח, בנס ממש, להינצל ממות ודאי, כשהגרמנים פוצצו באחד מנמלי איטליה את כל האניות שעגנו בו, ורק חמישה חיילים ניצלו ודב ביניהם.

עם שחרורו מהצבא הבריטי, המשיך בפעולות הדרכה ב„הגנה". בפרוץ המאורעות נפצע הוא ואבא, כשהמכונית שבה נסעו מהעבודה הותקפה ביריות על־ידי כנופיה ערבית בואדי־רושמיה. כאבו של דב היה גופני ורוחני כאחד, כי נבצר ממנו לצאת יחד עם יחידתו שחנתה באותו פרק זמן בנגב.

משהגליד הפצע, התגייס ונשלח לחטיבת „עודד", שפעלה בגליל העליון. מאז ראיתיו פעם אחת בלבד, ימים אחדים לפני שנפל בקרב. כשפגשתיו, אמר לי: „לא טוב ששנינו, אני ואתה, נמצאים באיזור קרבות אחד. מוטב שתבקש העברה". על שאלתי, למה זה אנוכי, ולא הוא — השיב: „משום שאתה בכיר ממני". הבטחתי לו, שנדבר על־כך בפגישתנו הבאה, אך לא זכיתי לראותו עוד. הוא נפל בקרב על מישלט הגבול הסורי תל־עזיזיאת ב־17.7.1948. דב נפל כגבור. חבריו ספרו, ששעות מעטות לאחר ההפוגה הראשונה, הותקפה יחידתו באש־מיקלעים חזקה, וחלק מהחיילים נפצעו. דב היה האחרון, שנשאר במקום וחיפה במקלעו על נסיגת יחידתו. כחייל ומפקד מסור, לא עזב את משמרתו עד נסיגת החייל האחרון.

שנה לאחר נפילתו נפטר אבא, כי לבו נשבר בקרבו מרוב צער וגעגועים על הבן האהוב.

פרופיסור בנימין מזר
(ירושלים)

בשולי הספר

ספר רב-כמות ורב-איכות זה הוא, בעיקרו, דוקומנטרי, והנושא שלו — אחת העיירות בלב התפוצה היהודית הגדולה במזרח אירופה, ציחנוביץ בפלך גרודנו, שחרבה כליל בימי השואה. מחבריו הם רובם ככולם בני ציחנוביץ, מהם שעזבו את העיירה זמן רב, פחות או יותר, לפי החורבן, ומהם שרידי השואה, עדים

הגשת ספר ה„יזכור" לפרופסור בנימין מזר
פראָפעסאָר בנימין מאַזאַר קריגט אַן עקזעמפּלאַר פונם „יזכור"־בוך
יושבים, מימין לשמאל: 1. טוביה פרץ. 2. אליעזר לאוני. 3. רחל הלר־לוין.
4. פרופיסור בנימין מזר. 5. צבי אלישר (קמינקובסקי)
Presentation of the Memorial-Book to Prof. Benyamin Mazar

לאבדונה ולעקירת שארית הפליטה שלה, אך כולם שומרים על זכרה בלבותיהם.

אכן, המסות ופרקי הזכרונות, העדויות והרשימות, שנלקטו ונאספו בעמל רב וצורפו ביחד למסכת אחת גדולה, מגוללים לפנינו תמונה רעננה ורבת-עניין של חיי קהילה יהודית קטנה, אשר — ביחד עם מאות אחרות כמוה — היתה במעצבי דמותה של הפזורה היהודית בתחום המושב ברוסיה שלפני מלחמת העולם הראשונה, ורבים מבניה נטלו חלק בפעילות הלאומית, הרוחנית והחברתית, ששינתה את פני החברה היהו-דית, ולא מעטים מהם היו שותפים למפעל הציוני ולתקומת עם ישראל בארצו, והם מעורים כעת בחיי מדינת ישראל.

ספר זה הוא פרי יזמתם ויצירתם של יוצאי ציחנוביץ, שזכר עיירתם יקר להם. ובתשוקתם העזה להנציח את שמה ואת קורותיה התנדבו לבצע את המפעל החשוב ולפרסמו ברבים. בו ימצא הקורא אוצר בלום של חומר היסטורי, ביוגרפי ופולקלורי רב-גוני; תיאורי מאורעות ופרשיות שנחרתו בזכרון, מלפני מלחמת העולם הראשונה ועד השואה; ספורים ורשמים הכתו-בים לפי תומם, שמדגימים את החיים היום-יומיים, שמעלים מסורות ומנהגים עתיקי-ימים והתרחשויות שונות בחיי הקהילה ובחיי משפחות שונות.

ענין מיוחד נודע לתיאורי דמויותיהם של אישים שונים, עסקנים, רבנים ומשכילים וכן פשוטי-העם, מעשיהם ועלילו-תיהם, כפי שנצטיירו בעיניהם של עדי-ראיה, ידידיהם ומוקי-ריהם. כמו-כן באים לידי בטוי החזיונות והתופעות השונים, על אורותיהם וצלליהם, הכרוכים בתסיסות ובשינוי הערכים, שבאו כתוצאה מן ההתעוררות ברוח הזמן, מהתהוות התנועות הלאו-מיות והחברתיות, והתגבשות אינטליגנציה יוצרת ומהפכנית, שהשפיעה השפעה רבה על הדור הצעיר, ובמיוחד — תנועת היציאה מן העיירה לערים הגדולות והנדידה ההמונית למרח-קים, למרחבי רוסיה, לארץ-ישראל ולארצות-הברית.

ובטוי רב-רושם ניתן לסוף הטרגי של הקהילה מפי שרידי השואה, שחזו בעיניהם את חורבנה בדם ובאש, את אבדן הנפשות

היקרות ואת גורלה המר של שארית הפליטה, שממנו ניצלו רק מעטים בלבד. אלה מיוצאי העיירה, שהתערו ודבקו באדמת המולדת העתיקה-המתחדשת, שעברו דרך ארוכה של תלאות, לבטים וקשיים עד שהגיעו לנחלה, שנשאו בלבם תקוות הגאולה וחזון החיים הממלכתיים בארץ-ישראל, עד שזכו לחזות בנס שהתרחש בימיהם, לא נשכח מלבותיהם, כי חוב גדול הם חייבים לצור מחצבתם, לקהילתם שחרבה ולמשפחותיהם שאבדו בשואה, או שהתפזרו על פני העולם וניתק הקשר בין בתי-אבותיהם. ואל הקבוצה היוזמת של יוצאי-העיירה שבארץ הצטרפו בני-משפחותיהם וידידיהם בתפוצות הגולה, ובכוחות משותפים עשו מעשה למופת — הם העמידו יד לקהילתם, העלו זכר העבר שלה וגוללו תמונה שלמה של קורותיה ופרשת חייה הפנימיים וההווי המיוחד לה.

מובטחני שספר זה יתקבל בקורת-רוח, לא רק על-ידי כל בני-ציחנוביץ, צאצאיהם וקרוביהם, אלא גם על-ידי רבים מיוצאי התפוצה היהודית הגדולה במזרח אירופה והצבור הרחב בכללו. ומי יתן וישרה מרוחו גם על בני הדור הצעיר, שלא טעם את טעם הגלות, ושעולם זה של העיירות היהודיות בגולה זר לו לחלוטין. נברך איפוא על המוגמר ונביע את רגשי תודתנו והוקרתנו ליוזמים, לעורך ולמחברים של מפעל ספרותי זה, שיהווה חוליה חשובה בשרשרת הפרסומים על הקהילות היהודיות שחרבו בשואה.

יזכור
לכרם הקדוש
של אבותינו
אחינו אחיותינו
וילדינו שנרצחו
בשואה.
תהיינה דמויותיהם
חקוקות בלבותינו
ויזהירו שמותיהם
עד בוא הגאלה
השלמה

א

המנציח:

אביגדור („דער קירזשנער") ומשפחתו

הנספים:

אוגורק דוד — ראש משפחה
אוגורק חיה־שרה — אשתו
אוגורק חיים — בנם
אוגורק אליעזר — בנם
אוגורק רחל — בתם
אוגורק מישקע — בתם
אוגורק פערל ושתי בנותיה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

אוקון מאַנעס — ראש משפחה
אוקון מלכה — אשתו
אוקון לייבל — בנם
אוקון ירוחם — בנם

המנציחה:

אבנר (יארמוס) שושנה — ישראל

הנספה:

אוקראינצ׳יק יאַכע (לבית זלוטולוב) — דודה

המנציחה:

קלינה פסיה (אוקראינצ׳יק) — ישראל

הנספה:

אוקראינצ׳יק רבקה (ראה ורובל רבקה) — אחות

המנציח:

יבלונקי בן־ציון — ישראל

הנספים:

אוקרונגלה יעקב — ראש משפחה
אוקרונגלה צילה — אשתו
אוקרונגלה בערל — בנם
אוקרונגלה אייזיק — בנם
אוקרונגלה ישראל — נכדם
אוקרונגלה שרה — נכדתם

המנציחה:

ארטן (תמה) שרה — ישראל

הנספה:

אוקרונגלה שרה — סבתה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

אוקרונגלה וועלוול ומשפחתו

הנספה:

אוקרונגלה אפרים („דער בראקירער") ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

אורלינסקי („דער סטעלמאַך") ומשפחתו

המנציח:

הרב אביעזר ציצוביץ — ישראל

הנספים:

אורלינסקי אלקנה — דוד
אורלינסקי רחל (אשתו) — דודה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

אורפאלא הסנדלר

המנציחה:

גליקמן (אטקס) חנה — ישראל

הנספים:

אטקס ירחמיאל — ראש משפחה אב
אטקס שיינע־רייזל — אשתו אם
אטקס רבקה אחות
אטקס חוה (ראה בלום) אחות
אטקס אשר אח
אטקס חיים אח
אטקס צבי אח
אטקס משה — ראש משפחה אח
אטקס פייגל (לבית שפירא) אשתו
אטקס שמואל — ראש משפחה אח
אטקס רבקה (לבית זאביעלא) גיסה
אטקס גאָלדע בת־האח
אטקס משה בן־אח
אטקס וועלוול אח, מצד האב
ראש משפחה
אטקס זלאַטקע — בתו בת־האח
אטקס יצחק — בנו בן־האח
אטקס פערל — בתו (ר׳ רוזנבלום) בת־האח
אטקס חוה — בתו בת־האח
אטקס מלכה — בתו בת־האח
אטקס שיינדיל — בתו בת־האח
אטקס שמואל — בנו בן־האח
אטקס פייגל — בתו בת־האח

המנציחים:

הגדיש (אטקס) חיה — ישראל
בן־צבי (אטקס) יעקב — ישראל
יבקובסקי (אטקס) חנה — ישראל

הנספים:

אטקס צבי־מרדכי — ראש משפחה אב
אטקס שרה־טריינע — אשתו אם
אטקס פערל (ר׳ שווידער פערל) אחות
אטקס חיים (ראש משפחה) אח
אטקס ? — אשתו גיסה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

איידעם יחזקאל (המלמד) ראש־משפחה
איידעם ? אשתו
איידעם העניע בתם
איידעם חנה בתם
איידעם לייבל בנם
איידעם יעקב בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

איינבינדער שיינע אם
איינבינדער חיים בנה
איינבינדער יוסף בנה
איינבינדער שמחה בנה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

? אפרים
(פרויקע דער גראננער) ומשפחתו

המנציחים:

וינר חיים — ישראל
וינר אפרים — בוליביה
וינר יוסף — צ׳ילי
שוואַרץ (בורשטיין) טויבע (לבית וינר) —
ברזיל
סלובצ׳יק (מגדל) מלכה (לבית וינר) —
בוליביה

הנספים:

אלקון עזרא — ראש־משפחה גיס
אלקון שיינע־פייגע — אשתו אחות
אלקון אליעזר בנם

אלקון שושנה — בתם
אלקון רבקה — בתם
(תמונות הילדים: ר' וינר)

אלקון (ווינר) שיינע־פייגע

———

המנציח:
ארבובסקי אלכסנדר — ישראל

הנספים:
ארבובסקי יהושע — אב
ארבובסקי חיה (לבית זלוטולוב) — אם
ארבובסקי גולדה — אחות
ארבובסקי יהודה — אח

———

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
ארקדער מרדכי (המורה) — ראש משפחה
ארקדער לאה (המורה) — אשתו
ושני ילדיהם

———

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:
אשר „דער טשעשלאר" ומשפחתו

ב

המנציחה:
שלאַסקי (ציגל) חנה — ישראל

הנספים:
בביטש אליהו — דוד
בביטש ראַשע — דודה

———

המנציחים:
דויטש (בולנדר) מ׳שקה — ישראל
רולף (בולנדר) צבי־לייב — ארגנטינה

הנספים:
בולנדר פרומה — אם
בולנדר יוסף — בנה — אח
בולנדר יצחק־נחום — בנה — אח
בולנדר משה־חיים (בן פרומה) — אח
בולנדר (ווינר) רוזה — אשת יצחק־נחום
בולנדר פרל — בת יצחק־נחום
בולנדר אטקה — אחות
(ר' דנציגר אטקה)
(תמונה ר' עמוד 722)

———

המנציחים:
קלינה מאיר — ישראל
קלינה (אוקראינטשיק) פסיה — ישראל

הנספים:
בוניה יעקב — ראש משפחה — גיס
בוניה חיה (לבית קלינה) — אשתו
בוניה לייבל — בנם
בוניה רבקה — בתם
בוניה ?

משפחת בולנדר

יושבים מימין לשמאל: 1. יצחק נחום בולנדר. 2. פרומה בולנדר

עומדים מימין לשמאל: 1. משה־חיים בולנדר. 2. אטקה בולנדר

המנציחה:

אבנר (יארמוס) שושנה — ישראל

הנספים:

בוצ'קביץ דן — ראש משפחה	גיס
בוצ'קביץ שיינדל	אחות
בוצ'קביץ חיה	בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

בוצ'קביץ חיים ומשפחתו

המנציח:

יבלונקי בן־ציון — ישראל

הנספים:

בורשטיין מרדכי	אב
בורשטיין ?	אשה
בורשטיין חיים־נתן	בן
בורשטיין ישראל	בן
בורשטיין בנימין	בן
בורשטיין שמעון	בן
בורשטיין מנחם־מנדל	בן
בורשטיין שמחה־בונים	נכדו
בורשטיין פישל	נכדו
בורשטיין שרה	נכדתו
בורשטייןביילע	נכדתו

המנציח:

בורשטיין יצחק — ישראל

הנספים:

בורשטין יעקב־פייבל	אב
בורשטין שרה (לבית חלם)	אם
בורשטין בלה	אחות
בורשטין אברהם	אח
בורשטין חיים	אח

המנציחים:

לב שמחה — ישראל

לב (מונדרי) גושה — ישראל

הנספים:

בורשטיין טוביה — ראש משפחה דוד

בורשטיין חיה־שרה — אשתו דודה

המנציח:

שפירא דן — ישראל

הנספים:

בורשטיין דוד — ראש המשפחה

בורשטיין ביילה־רחל אשתו
(לבית זילברשטין)

בורשטיין בן־ציון בנם

בורשטיין רבקה אשתו

בורשטיין מנחם־מענדל בנם

בורשטיין אלקה אשתו

בורשטיין יצחק בנם

בורשטיין חנה־רחל אשתו

בורשטיין יואל נכדו

בורשטיין שלום נכדו

המנציחה:

שוואַרץ (בורשטיין) טובה (לבית וינר) — ברזיל

הנספה:

בורשטיין אליעזר — בעל

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ביבלוביץ׳ ? — ראש משפחה

ביבלוביץ׳ (לבית וויינברג) דובה — אשתו

ביבלוביץ׳ משה בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

בלאדה זיסל אם

בלאדה פנחס בן

בלאדה מיכאל בן

בלאדה רייזל בת

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

בלאדע ישראל (הנפח) ומשפחתו

בלאדע בנימין — בנו ומשפחתו

המנציחים:

בלוטמן צבי — ישראל

בלוטמן יוסף — צרפת

הנספים:

בלוטמן יעקב אב

בלוטמן רחל (לבית אוקראינצ׳יק) אם

בלוטמן שייקע אח

בלוטמן מארקל אח

בלוטמן הודל (לבית פלחוביץ׳) גיסה

בלוטמן חנניה בן־אח

בלוטמן טויבע (ר׳ קולסקי) אחות

בלוטמן פעשקע (ר׳ דנוביץ׳) אחות

בלוטמן מירה׳לה (ר׳ דנוביץ׳) בת־דודה

בלוטמן פייגע (לבית יארמוס) סבתא

בלוטמן חיים דוד

בלוטמן פעשקע (לבית לוין) דודה

בלוטמן מאַרקל בן־דוד

בלוטמן אברהם בן־דוד

בלוטמן שרה בת־דוד

בלוטמן נחה בת־דוד

בלוטמן יצחק בן־דוד

בלוטמן לייבל דוד

עומדים מימין לשמאל: 1. טויבע בלוטמן. 2. רחל (רייכל) בלוטמן. 3. מאַרקל בלוטמן
יושבים מימין לשמאל: 1. יעקב בלוטמן. 2. ישעיהו (שייקע) בלוטמן. 3. פעשע בלוטמן

פייגע בלוטמן (פייגע מאַרקל׳ס)

בלוטמן חוה — דודה
בלוטמן באַשע — בת־דוד
בלוטמן היה־גיטל — בת־דוד

בלוטמן בן־ציון — בן־דוד
בלוטמן שרה — בת־דוד
בלוטמן יחזקאל — דוד
בלוטמן קיילע — דודה
בלוטמן מארקל — בן־דוד
בלוטמן פריידל — בת־דוד
בלוטמן יצחק — בן־דוד
בלוטמן שרה׳קע — אם
בלוטמן סימה — בתה
בלוטמן יוסל — בנה
בלוטמן לייבל — בנה.

המנציחה:

קשטן (חייט) מאַטל — ישראל

הנספים:

בלויער בערל — דוד
בלויער ביילה — דודה
בלויער ליבע — בת־דוד
בלויער פעשע — בת־דוד

בלויער שיינטשע	בת־דוד
בלויער שמואל׳קע	בן־דוד
בלויער מאַטל	בת־דוד

המנציחה:

שמיר (ליכטנברג) תמר — ישראל

הנספים:

בלוך אליהו	דוד
בלוך מלכה (לבית סוקנא)	דודה
בלוך ישראל	בן־דוד

המנציחה:

גליקמן (אטקס) חנה — ישראל

הנספים:

בלום לייבל — ראש משפחה	גיס
בלום חוה — אשתו (לבית אטקס)	אחות
בלום פייגה	בת־האחות
בלום משה	בן־האחות
בלום חיה	בת־האחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

?	בלומע	האם
?	בעלקע	בתה
?	שפרה	בתה
?	מוליע	בנה

המנציחים:

בלומנקרנץ אריה — ישראל

בלומנקרנץ (פרץ) דבורה — ישראל

הנספה:

בלומנקרנץ ישעיהו	בנם

(תמונתו —ראה: פרץ)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

בלומשטיין צבי	ראש משפחה
בלומשטיין אסתר — אשתו ו־2 בנותיהם	

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

בלומשטיין יעקב	ראש משפחה
בלומשטיין ?	אשתו
בלומשטיין משה	בנם

המנציחה:

תנא (ז׳ולונדז׳) שרה — ישראל

הנספים:

בלומשטיין שלמה — ראש משפחה	גיס
בלומשטיין חנה (לבית ז׳ולונדז׳)	אחות
בלומשטיין בנימין (ניומקה)	בן־האחות
בלומשטיין יצחק	בן־האחות

המנציח:

אבני (מאדריקאמיען) אברהם — ישראל

הנספה:

בם חוה	סבתא

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

בערל־שמעון (דער פישער)	ראש משפחה
מינדל	אשתו
זלמן־משה	בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

בצלאל (צאלקע־קעמל) ומשפחתו (עגלון)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

בק ? (הרוקח) ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ברוידא מרדכי — ראש משפחה
ברוידא עטל — אשתו
ברוידא אַלטע — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ברזניק — כל המשפחה

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל
קוטיק יעקב — ישראל
ויינברג (דז'ובק) איזי — ארה"ב
ויינברג שרה — ארה"ב
סויד (דז'ובק) בטי — ארה"ב

הנספים:

בריינסקי אברהם — ראש משפחה
בריינסקי רחל (לבית דז'ובק) — אשתו

המנציח:

שפילמן ד"ר, אברהם — ישראל

הנספה:

ברנר יצחק, ד"ר — ראש־משפחה

המנציחים:

לב שמחה — ישראל
לב (מונדרי) גושה — ישראל

הנספים:

ברנהולץ קלמן — ראש־משפחה — בן־דוד
ברנהולץ גיטל (לבית זלוטולוב) — אשתו

המנציחה:

גרשוני (סעהר) בתיה — ישראל

הנספים:

ברנשטיין דוד — בן־דוד
ברנשטיין שיינדל (לבית דנוביץ') — וילדיהם

המנציח:

פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

בש חיים — קרוב משפחה
בש רחל — אשתו וילדיהם
? אסתר (פעסלס) — אם רחל

ג

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גברוניעץ יצחק — ראש משפחה
גברוניעץ ? — אשתו
גברוניעץ ליבע — בתם
גברוניעץ רייזל — בתם
גברוניעץ פייגע — בתם
גברוניעץ הערשל — בנם
גברוניעץ שמואל — בנם

הנספים:

גברוניעץ אברהם ומשפחתו
גברוניעץ נחום ומשפחתו
גברוניעץ הערשל ונוניע ומשפחתם

המנציחים:

לב יעקב — ישראל
לב שעפסל — ישראל
בקרמן (לב) חיה — ארה"ב
סמולרטשיק (לב) צביה — ארה"ב
לב פסח — ארה"ב
לב אייזיק — רוסיה

הנספים:

גברוניעץ שמואל	גיס
גברוניעץ חוה (לבית לב)	אשתו

המנציחה:

ליברמן (גודס) תהילה — ישראל

הנספים:

גודס דוב — ראש־משפחה	אב
גודס שושנה — אשתו	אם
גודס דוד	בנם
גודס מאיר	בנם
גודס פלה	בתם
גודס רבקה	בתם

המנציחה:

ליברמן (גודס) תהילה — ישראל

הנספים:

גודס אליהו — ראש־משפחה	דוד
גודס פייגע	אשתו
גודס דוד	בנם
גודס זלמן־יצחק	בנם

המנציח:

שפירא יונה — ישראל

הנספים:

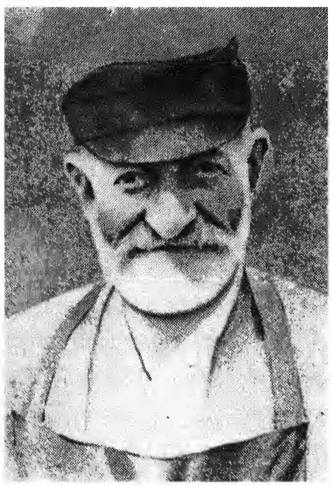
גוטליב חנה (לבית קפלן)	דודה
גוטליב זישע	דוד

המנציח:

ארג:ן יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גוטליב לייביש	ראש משפחה
גוטליב חיה	אשתו

לייביש גוטליב

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

גוטמן יעקב ומשפחתו

המנציחה:

קליינוט (גולדברג) אסתר — ישראל

הנספים:

גולדברג חוה (לבית סקוברוניק)	אם
גולדברג סירקע	אחות
גולדברג ליבע	אחות
גולדברג אברהם	אח
גולדברג גיטל	אחות

ליבע גולדברג

סירקע גולדברג

גולדברג זעידקע דוד
גולדברג נענטשע אשתו
גולדברג גיטל בתם
גולדברג נוסקע בנם
גולדברג שיינדל בתם
גולדברג ברל בנם

המנציחה:

גניאזדוביץ׳ (סנדלר) חיה — ישראל

הנספים:

גולדזמד ישראל ראש משפחה
גולדזמד דובה־רחל (לבית סנדלר) אשתו
גולדזמד בנימין בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גולדשטיין הערשל ראש משפחה
גולדשטיין ? אשתו
גולדשטיין פישל בנם
גולדשטיין אליעזר בנם
גולדשטיין הערש־וועלוול בנם
גולדשטיין ? בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גולדשטיין אבא („דער רימאַרזש״) — ראש־משפחה
גולדשטיין גולדה — אשתו וילדיהם

המנציח:

פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

גולומב יעקב — (המורה)
גולומב פייגל — אשתו וילדיהם (ר׳ ווינברג)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גולומב מינדל אם
גולומב מירטשע בתה
גולומב סוטשע בתה

המנציחה:

כספי (זאביעלא) טובה — ישראל

הנספים:

גונשאר שלום ראש משפחה
גונשאר תמר אשתו
גונשאר אליהו בנם
גונשאר חוה בתם
גונשאר יפה בתם
גונשאר שפרה בתם

המנציחה:

ויסטרייך שושנה — ישראל

הנספים:

גונשאק שלמה ראש משפחה
גונשאק פייגל אשתו

גונשאק חיים בנם
גונשאק יוסף בנם
גונשאק ראובן בנם
גונשאק יצחק בנם
גונשאק חנה בתם
גונשאק מנוחה בתם
גונשאק אברהם בנם

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
גורצין חנא ראש משפחה
גורצין ? (לבית זעלניץ) אשתו
גורצין דוד בנם
גורצין שרה בתם

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
גז'יבק אפרים ראש משפחה
גז'יבק ? אשתו
גז'יבק ישעיהו בנם
גז'יבק יוסף בנם
ובנותיהם

המנציח:
גניאזדוביץ' יעקב — ישראל

הנספים:
גניאזדוביץ' רחל־לאה אם
גניאזדוביץ' בתיה (יבקובסקי) אחות
גניאזדוביץ' חנה־טובה (בר) אחות
גניאזדוביץ' שרה בת חנה־טובה
גניאזדוביץ' שושנה (שטרן) אחות
גניאזדוביץ' יפה אחות

בתיה גניאזדוביץ'

חנה גניאזדוביץ'

שושנה (רייזל) גניזדוביץ

המנציחה:

גרודקה (לעוו) רוזה — ישראל

הנספים:

געבעל ברוך גיס

געבעל יצחק בן־אחות

געבעל חיים־שלמה בן־אחות

המנציח:

זלוטולוב משה — ישראל

הנספים:

גרודקה זאב (וועלוול) — ראש משפחה גיס

גרודקה פעשקע (לבית זלוטולוב) אשתו וילדם

המנציח:

גרודנאי (גרודזינסקי) סנדר — ישראל

הנספים:

גרודזינסקי משה ראש משפחה

גרודזינסקי ? אשתו

יפה גניזדוביץ

גרודזינסקי אברהם בנם ומשפחתו

גרודזינסקי אייזיק בנם ומשפחתו

גרודזינסקי חיים בן משה

גרודזינסקי חוה בת משה ומשפחתה

גרודזינסקי ? בת משה ומשפחתה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גרודקה יוסף ראש משפחה

גרודקה מלכה אשתו

גרודקה אלקה בתם

גרודקה שיינע בתם

המנציחות:

שורפ (צ׳פלה) מנוחה — ישראל

גולדשטיין (צ׳פלה) פנינה — ישראל

הנספים:

גרין אהרן הירש דוד

גרין שרה־מינדל דודה

המנציח:

שלכטר שמעון — ישראל

הנספים:

גרינברג אריה — סבא

גרינברג חיה (לבית גוטרמן) — סבתא

גרינברג שרה — אמא

גרינברג צבי — דוד

גרינברג פרץ — דוד

גרינברג חיה (לבית לעוו) — דודה

לב פייגה (לבית יבלונקה) — סבתא

המנציח:

פסטרנק צבי — ישראל

הנספים:

גרינשטיין מרדכי — סבא

גרינשטיין רבקה — סבתא

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

גרשון (יאך) ואשתו צביה

ד

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

דבורקוביץ׳ יצחק — ראש משפחה

דבורקוביץ׳ דובה — אשתו וילדיהם

המנציח:

לונדון ישעיהו — ישראל

הנספה:

דובנר מיכלה (לבית לונדון) — דודה

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל

קוטיק יעקב — ישראל

פרלשטיין הענאך — ישראל

הנספים:

דז׳ובק ישעיהו־יצחק — ראש משפחה — דוד

דז׳ובק שיינטשע — בתו

דז׳ובק עטל — בתו

דז׳ובק גאָלדע־פריידע — בתו

דז׳ובק ליבע — בתו ובעלה לייבל

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

דז׳ובק לוי

דז׳ובק אסתר — אשתו

המנציח:

זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספה:

דיסטלמן חיים־ראובן — בן־אחות

חיים־ראובן דיסטלמן

המנציחה:

כספי (זאביעלא) טובה — ישראל

הנספים:

דינגזון ישעיהו — אח גיסתי
דינגזון וועלע (לבית רוגובסקי) — אשתו
דינגזון בלומע (ר׳ קלמרזש) — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

דמוך מיכאל — ראש משפחה
דמוך ? — אשתו
דמוך רפאל — בנם
דמוך מוטל — בנם
דמוך ? — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

דנוביץ׳ משה (הכליזמר) — ראש משפחה
דנוביץ׳ ? — אשתו
דנוביץ׳ גוטמן — בנם
דנוביץ׳ דודט׳שע — בנם
דנוביץ׳ שמואליק — בנם
דנוביץ׳ רייזל — בתם

המנציחים:

בלוטמן צבי — ישראל
בלוטמן יוסף — צרפת

הנספים:

דנוביץ׳ יעקב — גיס
דנוביץ׳ פעשקע — אשתו
דנוביץ׳ מאַטל — בתם
דנוביץ׳ פאַליק — גיס
דנוביץ׳ מירה׳לה — אשתו
דנוביץ׳ שמואל — בנם

המנציח:

לב ישראל — ישראל

הנספים:

דנוביץ׳ ישעיהו (שעיה) — דוד
דנוביץ׳ שמואל — בנם
דנוביץ׳ ליפטשע (לבית לב) — דודה
דנוביץ׳ חנה־ליבע — בתם ושאר הילדים

המנציח:

קוקס דוד — ישראל

הנספים:

דנוביץ׳ משה — ראש־משפחה — דוד
דנוביץ׳ מלכה (לבית זלוטולוב) — דודה
דנוביץ׳ חיה־עטל — בתם
דנוביץ׳ פסיה — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

דנוביץ׳ בערל — ראש משפחה
דנוביץ׳ פערל — אשתו
דנוביץ׳ פייגע־ביילע — בתם
דנוביץ׳ פאליק — בנם
דנוביץ׳ יעקב — בנם

המנציחה:

גרשוני (סעהר) בתיה — ישראל

הנספים:

דנוביץ׳ רבקה — דודה
דנוביץ׳ שיינדל (ר׳ ברנשטיין) — בתה

המנציחים:

דויטש (בולנדר) מושקה — ישראל
רולף (בולנדר) צבי־לייב — ארגנטינה

הנספים:

דנציגר אברהם — ראש משפחה

דנציגר אסקה (בולנדר) — אשתו
דנציגר פסח — בנם
דנציגר זליג — בנם

המנציחה:
מונדרי (שווידער) צפורה — ישראל

הנספים:
דפנה יחזקאל — גיס
דפנה רחל — אשתו (לבית שווידער) — אחות
דפנה ? — בתם — בת־אחות

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:
דריי צביה

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
דרייזשע די פישערקע ומשפחתה

המנציחים:
טיבלום (דרייער) ברײנה — ישראל
לואל (דרייער) פרידה

הנספים:
דרייער יהודה־לייב — אב
דרייער הניה — אם
דרייער רייזל — אחות
דרייער חיה — אחות
דרייער מלכה — אחות
דרייער אברהם — אח
דרייער מעלע — אח

ה

המנציח:
הולצמן בנימין — ישראל

הנספים:
הולצמן חנוך — אב
הולצמן אסקה — אם
הולצמן יוסף — אח
הולצמן ראובן — אח

המנציחה:
גרודנר (לנגלעבן) מאַשה — ישראל

הנספים:
הולצמן משה — ראש משפחה
הולצמן יענטע — אשתו
הולצמן חיים — בנם
הולצמן אברהם — בנם
הולצמן אסתר — בתם
הולצמן פערל — בתם

המנציח:
יבלונקי בן־ציון — ישראל

הנספים:
הימלפרב שמואל־אליעזר — ראש משפחה
הימלפרב ? — אשתו
הימלפרב דוד — בנם

המנציחה:
הלר־לוין רחל — ישראל

הנספים:
הלר דוד — בן־דוד של אבי
הלר רבקה — אשתו
הלר מרדכי — בנם
הלר חנה — בתם
הלר צפורה — בתם
הלר משה — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

?	הענאך (שפיליטער) — ראש משפחה	
?	חנה	אשתו
?	שיינדל	בתם
?	מרדכי	בנם

המנציח:

יבלונקה בן־ציון — ישראל

הנספים:

הערץ בנימין	גיס
הערץ שרה (לבית יבלונקה)	אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

? הרשל (הסנדלר) ואשתו

ו

המנציחה:

פיורה (חאשעס) יפה — ישראל

הנספים:

ווינוביץ' פסח	דוד
ווינוביץ' שרה	אשתו
ווינוביץ' הודיל — בתם ועוד 3 ילדים	

המנציחה:

פיורה (חאשעס) יפה — ישראל

הנספים:

ווינוביץ' חנא	בן־דוד
ווינוביץ' רחל	אשתו
ווינוביץ' שרה	בתם
ווינוביץ' אברהם	בנם

המנציחים:

פיורה (חאשעס) יפה — ישראל

שפרכר (פיאנקה) גיטל — ישראל

הנספים:

ווינוביץ' זלטקה	דודה
ווינוביץ' חנן	בנה
ווינוביץ' ברײנה	בתה
ווינוביץ' שמואל — ראש משפחה	בנה
ווינוביץ' יענטל	אשתו

המנציחה:

פיורה (חאשעס) יפה — ישראל

הנספים:

ווינוביץ' פנחס	דוד
ווינוביץ' ליבע — אשתו	דודה
ווינוביץ' בריינטשע	בתם
ווינוביץ' יענטל (אשת שמואל ווינוביץ')	בתם
ווינוביץ' משה	בנם

יענטל ווינוביץ'

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

וולברג משה (חסיד) ראש משפחה

וולברג יהודה בנו ואשתו

וולברג יחיאל בנו

וולברג פערל בתו

וולברג ? בתו

וולברג ישראל בנו

המנציח:

וולובסקי יואל — ישראל

הנספים:

וולובסקי דוד־בערל אב

וולובסקי דבורה (לבית בורשטין) אם

וולובסקי יוסף אח

וולובסקי שמחה אח

וולובסקי רפאל אח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

וועלוול („טראַצקי") ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ויאדרו (החיט) ואשתו

וידרו חיים בנם

ויאדרו מוטיל בנם

ושאר בני־משפחתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ויגודסקי ירוחם ראש משפחה

ויגודסקי חנה־רחל אשתו

ויגודסקי רייזל בתם

ויגודסקי משה בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

וויינברג בובטשע

וויינברג אהרן בנה

המנציח:

הרב ד"ר יחיאל וויינברג — שוייץ

הנספים:

וויינברג שיינע־ריבה אם

וויינברג דובה (ר' ביבלוביץ') אחות

וויינברג פייגל (ר' גולומב) אחות

המנציחה:

גלנט (סורביץ') טובה — ישראל

הנספים:

וויינשטיין מאיר קרוב משפחה

וויינשטיין יוספה אשתו

וויינשטיין דוד בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

וילצ'יק יואל (הספר) ומשפחתו

המנציחים:

וילקנסקי משה — ישראל

וילקנסקי דוב — ישראל

קוטלוביץ׳ (וילקנסקי) מרים — ישראל

הנספים:

וילקנסקי שאול־יהודה	אב
וילקנסקי בלהה־דינה (לבית שישקו)	אם
וילקנסקי שרה	אחות

המנציח:

וינקלשטיין משה — ישראל

הנספים:

וינקלשטיין יוסף־שלמה	אב
וינקלשטיין חנה (לבית ישראלסקי)	אם
וינקלשטיין אהרן־יעקב	אח
וינקלשטיין חיה	אחות
וינקלשטיין שרה־רבקה	אחות

המנציחים:

קונופיאטה אפרים — ישראל

קונופיאטה רחל — ישראל

הנספים:

וינגרובסקי אברהם־דוד	דוד
וינגרובסקי טשאַרנע (לבית שוואַרץ)	דודה

מנציחים:

וינר חיים — ישראל

וינר אפרים — בוליביה

וינר יוסף — צ׳ילי

בורשטיין (וינר) טובה — ברזיל

סלובצ׳יק (וינר) מלכה — בוליביה

הנספים:

וינר אברהם־יעקב	אב
וינר חיה־עטל (לבית רודק)	אם
וינר יצחק־שמעון	אח

עומדים מימין לשמאל: 1. **שרה וינקלשטין.** 2. **אהרן־יעקב וינקלשטין.** 3. **חיה וינקלשטין**
יושבים: 1. **יוסף־שלמה הכהן וינקלשטין.** 2. **חנה וינקלשטין**

הערש־וועלוול ווינר ואשתו אַלטע

ווינר חייקע (לבית בורשטיין)	אשת יצחק־שמעון
ווינר ישעיהו	בן יצחק־שמעון
ווינר שיינדל	בת יצחק־שמעון
ווינר הערש־וועלוול	אח
ווינר אַלטע	אשת הערש־וועלוול
ווינר חיים	ילדי הערש־וועלוול וחיה־עטל
ווינר מנחם	
ווינר חיה־עטל	

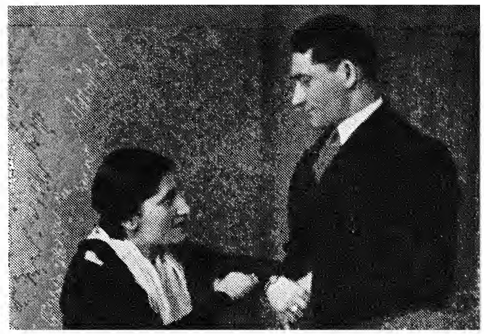

שלמה ווינר

ווינר משה	אח
ווינר שרה (לבית יתום)	אשת משה
ווינר שיינע־פייגע (ר' אלקון שיינע־פייגע)	
ווינר שלמה	אח

אברהם־יעקב וחיה־עטל ווינר

משה ושרה ווינר

משה ווינר

יצחק־שמעון ווינר

ילדי יצחק־שמעון ושיינע־פייגע ווינר

המנציחים:

דינר (יתום) רנה — ישראל

וינר יעקב — ישראל

יתום נחום — ישראל

פורת (וינר) זהבה — ישראל

כהן (וינר) הניה — ישראל

הנספים:

וינר יצחק — אב

וינר שרה־לאה — אם

וינר דובה — אחות

המנציחים:

ויסבורד אריה — ישראל

ויסבורד ישראל — פולניה

הנספים:

ויסבורד שיינע־צירל (לבית שטנדר) — אשה

ויסבורד פייגה־רחל — בת

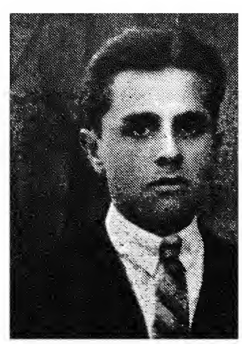
ויסבורד יצחק־מיכאל — בן

המנציח:

זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספה:

ויסוצקי מתתיהו (מאטעס) — חבר

מתתיהו (מאַטעס) ויסוצקי

המנציחים:

שטרן (סקרנדה) מינה — ישראל

שטרן יצחק — ישראל

הנספים:

ולצ׳ינסקי חיים — דוד

ולצ׳ינסקי שרה — דודה

ולצ׳ינסקי שיינע — בת־דוד

המנציחים:

רוזנברג (ונגרש) יהודית — ישראל

בלומשטיין (ונגרש) רחל — ישראל

ווינר (ונגרש) לייבל — מקסיקו

הנספים:

ונגרש שמחה — אב

ונגרש רבקה (לבית צ׳רקס) — אם

שמחה ורבקה ונגרש

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

וועוקע הסנדלר ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

וועלוול (בעביק) „דער וואַרטאָווניק"

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

וועלוול (הסנדלר)

יאכע — אשתו

המנציח:

ורבלינג שלמה ומשפחתו

הנספים:

ורבלינג זינדל (המלמד) ומשפחתו

המנציחים:

קלינה מאיר — ישראל

קלינה (אוקראינטשיק) פסיה — ישראל

הנספים:

ורובל יעקב — ראש משפחה — גיס

ורובל רבקה (לבית אוקראינטשיק) — אשתו

ורובל חיים — בנם

ורובל משה — בנם

ורובל בנימין — בנם

המנציחים:

ורובל אברהם־משה — ישראל

ורובל רבקה — ישראל

רובין חיים־הערשל — ארה״ב

רובין טובה — ארה״ב

הנספים:

ורובל אלטע־רבקה — אם

ורובל יוסף — בנה — אח

אשתו וילדיהם

ורובל שמחה — דוד

ורובל בריינע — אשתו

ורובל חיה (לבית ליס) — בת שמחה

ומשפחתה

ורובל הרב הערשל ומשפחתו — בן־דוד

ורובל הינדע־באַשע ומשפחתה — בת־דודה

ורובל גאָלדע (לבית טבק) ומשפחתה

המנציחים:

לב שמחה — ישראל

לב (מונדרי) גושה — ישראל

הנספים:

ורובל אברהם — ראש משפחה — גיס

ורובל מינדל (לבית לב) — אחות שמחה

? נחום — ראש משפחה — גיס

? אתיל — אשתו (לבית לב) — אחות שמחה

המנציחה:

זבר (יארמוס) שושנה — ישראל

הנספים:

ורובל לייבל — ראש משפחה — גיס

ורובל יענטע — אחות

ורובל שייקע — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ורונה שמחה — ראש משפחה

ורונה שיינע — אשתו ושני בניהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ורצין יוסף — ראש משפחה

ורצין פריידע — אשתו

ורצין לייבל — בנם

ורצין פייבל — בנם

ורצין הערשל — בנם

ורצין פייגע — בתם

ז

למעלה, מימין לשמאל: 1. שמואל אטקס. 2. רבקה אטקס (זאביעלא). 3. שרה זאביעלא. 4. משה אטקס 5. גולדה אטקס. 6.ביילה זאביעלא

למטה, מימין לשמאל: 1. שלמה זאביעלא. 2. מוניה זאביעלא. 3. צבי זאביעלא. 4. פייגל זאביעלא

המנציחה:

כספי (זאביעלא) טובה — ישראל

הנספים:

זאביעלא אברהם		אב
זאביעלא שרה	(לבית יבקובסקי)	אם
זאביעלא שלמה		אח
זאביעלא פייגל	(לבית פלוט)	אשתו
זאביעלא צבי		בנם
זאביעלא מוניה		אח
זאביעלא ביילה		אחות
זאביעלא רבקה	(ר' אטקס רבקה)	אחות

———

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

זאבערקא אייזיק	ראש משפחה
זאבערקא חיה	אשתו
זאבערקא משה	בנם
זאבערקע ?	בתם

המנציח:

זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספים:

ז'ולב סנדר	דוד
ז'ולב אטקה	דודה
ז'ולב שמואל	בן־דוד
ז'ולב פסח	בן־דוד

שמואל ז'ולב

ז'ולב פשקה	בת־דודה
ז'ולב מיכלה	בת־דודה
ז'ולב בשה	בת־דודה
ז'ולב לאה	בת־דודה

המנציחה:

תנא (זולונדז') שרה — ישראל

הנספים:

זולונדז' פנחס	אב
זולונדז' אסתר־מינדל	אם
זולונדז' ישראל — ראש משפחה	אח
זולונדז' (פרברוביץ) הדסה	אשתו
זולונדז' יעקב (יענקלה)	בנו
זולונדז' חנה (ר' בלומשטיין)	אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

? זיידל („שצורפ") ומשפחתו

המנציח:

פיורה אלתר — ישראל

הנספים:

זילברבלט חיים־יצחק	בן־דוד
זילברבלט רחל	אשתו
זילברבלט ?	בנם
זילברבלט ?	בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

זיסמן ? ומשפחתו

הנספים:

זלוטולוב חיים	ראש משפחה
זלוטולוב ?	אשתו
זלוטולוב משה־הערש	בנם

זלוטולוב ליבע — בתם ועוד בן ובת

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

זלוטולוב משה — ראש משפחה

זלוטלוב ברכה — אשתו ושני ילדיהם

המנציח:

זלוטולוב משה — ישראל

הנספים:

זלוטולוב יצחק	אב
זלוטולוב שרה־רבקה (לבית סגל)	אם

יעקב ויהודית זלוטולוב

זלוטולוב יעקב — אח

זלוטולוב יהודית — אשת יעקב — גיסה
(לבית דנוביץ)

זלוטולוב אסתר (בת יעקב) — אחיינית

זלוטולוב פריידל — אחות

זלוטולוב יאכע — דודה

זלוטולוב ברוך — ראש משפחה — דוד

זלוטולוב שאשע — אשתו — דודה

זלוטולוב יעקב — בנם — בן־דוד

זלוטולוב גיטל — בתם — בת־דוד

עומדות: **פעשקע** ופריידל **זלוטולוב**
באמצע יושבת: **שרה־רבקה זלוטולוב**
עם הנכדים: גיטל, דוד מיכאל ובצלאל

זלוטולוב שיינדל — בתם — בת־דוד

זלוטולוב מלכה — בתם — בת־דוד

זלוטולוב ישעיהו — בנם — בן־דוד

זלוטולוב דינה — בתם — בת־דוד

זלוטולוב רשקה (ר' לעוו) — אחות

זלוטולוב פעשקע (ר' גרודקה) — אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

זליזר בערל — ראש משפחה

זליזר ? — אשתו

זליזר יצחק — בנם

זליזר שרה־ביינע — בתם ומשפחתה

המנציחים:

ורובל אברהם־משה — ישראל

ורובל רבקה — ישראל

רובין חיים־הערשל — ארה"ב

רובין טובה — ארה"ב

הנספים:

זליזר חנה ומשפחתה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

זלצברג לוי ומשפחתו

המנציחים:

סלובצ'יק יצחק — ישראל

גולדשטיין (סלובצ'יק) דוד — ארה"ב

הנספים:

זלצברג שלום־הערש — גיס

זלצברג לאה (ר' סלובצ'יק) — אחות

המנציחה:

פיורה (חאַשעס) יפה — ישראל

הנספים:

זלצברג שלמה — דוד

זלצברג שיינטשע — אשתו — דודה
(לבית חאַשעס)

זלצברג מרדכי — ראש משפחה (בן שלמה)
אשתו וילדיהם

זלצברג דוד — ראש משפחה (בן שלמה)

זלצברג מלכה — אשתו וילדיהם

זלצברג לייבל — ראש משפחה (בן שלמה)

זלצברג ציפע — אשתו (לבית קוזק)
וילדיהם
זלצברג אברהם בן שלמה

המנציח:
יבלונקי בן־ציון — ישראל

הנספים:
ז'עלניץ זליג ראש משפחה
ז'עלניץ גילה אשתו
ז'עלניץ אלתר בנו
ז'עלניץ ישראל בנו
ז'עלניץ פערל בתו
ז'עלניץ (ר' גורצין) בתו

המנציחים:
לב (מונדרי) גושה — ישראל
לב שמחה — ישראל

הנספים:
ז'פקו משה גיס
ז'פקו לאה (לבית מונדרי) אשתו

המנציחה:
מונדרי (שווידער) צפורה — ישראל

הנספה:
זעלענדז ? קרוב משפחה

המנציח:
זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספים:
זרמבסקי שרה (ר' מלינוביץ) אחות
זרמבסקי חיים אח
זרמבסקי אברהם אח
זרמבסקי צביה גיסה
זרמבסקי צ'סיה גיסה
זרמבסקי סימה (ר' פלוסקין) אחות

ח

המנציחה:
פיורה (חאַשעס) יפה — ישראל

הנספים:
חאשעס משה אב

מימין לשמאל: 1. שמואל חאַשעס. 2. שרה חאַשעס. 3. חיה חאַשעס

מימין לשמאל: 1. לאה חאַשעס. 2 בנימין חאַשעס. 3. פריידל חאַשעס

דוד ואַלטע חאַשעס

חאשעם רייכל	אשתו	חאשעם חיה	בת משה ורייכל
חאשעם דוד	בנם	חאשעם שמואל	בן " "
חאשעם אלטע	אשת דוד	האשעם שרה	בת " "
(לבית סמולרצ׳יק)		האשעם לאה	בת " "
חאשעם בנימין	בן דוד ואַלטע	חאשעם יקותיאל	בן " "
ועוד ילדה		חאשעם פריידע	בת " "

המנציחה:

פיורה (חאַשעס) יפה — ישראל

הנספים:

חאשעס לייבל — ראש משפחה — דוד

חאשעס מייטשע — אשתו

חאשעס פריידל — בתם

חאשעס חיים — ראש משפחה — בנם

חאשעס גיטל — אשתו וילדיהם

חאשעס אלתר — ראש משפחה — בן לייבל

חאשעס חוה — אשתו וילדיהם

חאשעס יואל — ראש משפחה — בן לייבל

חאשעס אַלטע — אשתו וילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

חזן ? — אם

חזן שבתי — בנה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

חיים („דער סיפניק"), אשתו וארבעת ילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

חיים „איזשווע" — ראש משפחה

מירל — אשתו

בענדעט — בנם ושתי בנותיהם

המנציחה:

קשטן (חייט) מטל — ישראל

הנספים:

חייט ישעיהו — סבא

חייט חיה־אסתר — סבתא

חייט זיסקע — אבא

חייט חיה־שרה — אמא

חייט רחל — אחות

חייט דבושע — דודה

מימין לשמאל: 1. חיה־שרה חייט. 2. זיסקע חייט. 3. רחל חייט

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנוספים:

היימקע (הסנדלר) ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנוספים:

הנינא (הסנדלר) ומשפחתו

ט

המנציחה:

זלוטולוב (טבק) רחל — ישראל

הנוספים:

טבק צירל (לבית לוקובסקה) אם

צירל טאַבאַק

טבק ישראל — בנה אח

טבק שרה גיסה

(אשת ישראל לבית ליפשיץ)

טבק יהודית, טבק גולדה, טבק קלמן — בני ישראל ושרה

טבק זיסקע — בן צירל אח

טבק מניה גיסה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנוספה:

טבק פערל (פרויקעס)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנוספה:

„טאנדע" — הערצקע (העגלון) ומשפחתו

יוסלה טוכמן

ישי טוכמן

המנציחה:

שפירא (טוכמן) אסתר — ישראל

הנספים:

טוכמן ישי אח

טוכמן יוסף אח

המנציחה:

ליברמן (טורינסקי) חנה — ישראל

הנספים:

טורינסקי אהרן אב

טורינסקי חיה־שרה אם

טורינסקי אליעזר אח

טורינסקי הינדה (פסטניק) גיסה

אשת אליעזר

טורינסקי גולדה — בת אליעזר והינדה

טורינסקי רות — בת אליעזר והינדה

טורינסקי ישראל — בן אליעזר והינדה

המנציחה:

פרחודניק (טיקוצקי) בלהה — ישראל

הנספים:

טיקוצקי הינדע אם

טיקוצקי אברהם — ראש משפחה אח

טיקוצקי אניה — אשתו גיסה

טיקוצקי אנשל — בנם בן־אח

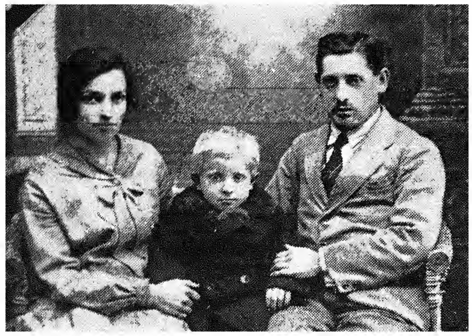
טיקוצקי שמעון — בנם בן־אח

אליעזר טורינסקי

הינדה טורינסקי

מימין לשמאל: 1. **אברהם טיקוצקי.** 2. **אנשל טיקוצקי.** 3. **אניה טיקוצקי**

היגדה טיקוצקי

אנשל טיקוצקי

שמעון טיקוצקי

המנציחים:

כוקס (קשטן) **עליזה — ישראל**

קשטן **משה — ישראל**

קשטן **(חייס) מאַטל — ישראל**

פוקס **ישראל — ישראל**

הנספים:

טפל ?		**דוד**
טפל **חיה־איטקה**		**דודה**

המנציחה:

לוין (שווארץ) דבורה — ישראל

הנספים:

טרייבאטש נחמה (לבית מילשטיין)	**אם**
טרייבאטש דוד	**אב־חורג**
טרייבאטש שרה	**אחות**
טרייבאטש יצחק	**אח**
טרייבאטש בערל	**אח**
טרייבאטש משה	**אח**

עומדים מימין לשמאל: 1. דוד טרייבאטש. 2. יצחק טרייבאטש. 3. דב טרייבאטש. 4. נחמה טרייבאטש. 5. שרה שווארץ
יושבים מימין לשמאל: 1. משה טרייבאטש. 2. אסתר־רחל מילשטיין

המנציח:

שלכטר שמעון — ישראל

הנספים:

טנצר דבורה (לבית לעוו)	דודה
טנצר ?	בנה
טנצר ?	בנה

י

המנציח:

יבלונקה בן־ציון — ישראל

הנספים:

יבלונקה יחיאל	אב
יבלונקה אסתר (לבית בורשטין)	אם
יבלונקה רחל	אחות
יבלונקה מרים	אחות
יבלונקה חנה	אחות
יבלונקה לאה	אהות
יבלונקה מנוחה	אחות
יבלונקה אברהם־דוד	אח
יבלונקה משה־מרדכי	אח
יבלונקה שרה (ר' הערץ)	אחות

יבלונקה יחיאל

עומדים מימין לשמאל: **1. מרים יבלונקה. 2. רחל יבלונקה. 3. שרה הרץ (יבלונקה). 4. אברהם־דוד יבלונקה**
יושבים מימין לשמאל: **1. חנה יבלונקה. 2. מנוחה יבלונקה. 3. אסתר יבלונקה. 4. הילד משה־מרדכי יבלונקה. 5. לאה יבלונקה**

מימין לשמאל: **1. שיינדל יארמוס. 2. יוסף יארמוס. 3. יענטע יארמוס. 4. לייבל יארמוס. 5. גולדה יארמוס. 6. שלמה (שלמה'קע) יארמוס. 7. שרה יארמוס**

מימין לשמאל:
1. נחמה יבקובסקי. 2. פנחס יבקובסקי. 3. יצחק יבקובסקי. 4. צבי יבקובסקי

המנציחה:

אבנר (יארמוס) שושנה — ישראל

הנספים:

יארמוס יוסף אב
יארמוס גולדה אם
יארמוס יענטע אחות
יארמוס שלמקה אח
יארמוס טיינדל אחות
יארמוס שרה (ר׳ סלובצ׳יק) אחות
יארמוס לייבל אח
יארמוס חנה־ביילה גיסה

(ר׳ תמונה בעמ׳ 751)

המנציחה:

ליברמן (טורינסקי) חנה — ישראל

הנספים:

יבלונקה יעקב — ראש משפחה גיס
יבלונקה (טורינסקי) ברכה (אשתו) אחות
יבלונקה טויבע — בת יעקב וברכה
יבלונקה בלצה — בת יעקב וברכה
יבלונקה חנה — בת יעקב וברכה

המנציחים:

גבעולי (יבקובסקי) יוסף — ישראל
יבקובסקי שמואל — ישראל

הנספים:

יבקובסקי נחמה אם
יבקובסקי יצחק אח
יבקובסקי צבי אח
יבקובסקי פנחס אח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

יגר איסר ראש משפחה
יגר מאטל אשתו
יגר אברהם־אבא בנם
יגר משה בנם
יגר ? בתם

הנספים:

יגר וועלוול — אשתו ושלושת ילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

יגר פייגע

הנספים:

יגר מנשה — אשתו וילדיהם

הנספים:

יגר אליהו ראש משפחה

יגר איידל — אשתו ושלושת ילדיהם

הנספים:

יגר חנא ראש משפחה

יגר פריידע — אשתו וילדיהם

המנציחה:

אלטמן (יגר) דובה — ישראל

הנספים:

יגר יוסף	אב
יגר אלטה	אם
יגר שיינדל	אחות
יגר בתיה	אחות
יגר שמעון	אח
יגר איסר	דוד
יגר ישעיהו	דוד
יגר ישראל	

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

יהושע („שיע") הנגר ומשפחתו

הנספים:

— יודל („קוקער") הבנאי	ראש משפחה
—	אשתו
— משה	בנם
— שרה	בתם
— דוד	בנם

המנציח:

גלעדי דן — ישראל

הנספים:

ילין אליעזר	סבא
ילין רחל — אשתו	סבתא
ילין גאָלדע־רייזל (ר' פלחוביץ)	בתם
ילין פרומע	בתם

רחל ילין

מימין: **גולדה־רייזל פלחוביץ** (ילין). משמאל: **פרומה ילין**

שלום פלחוביץ

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ילין טוביה (הסנדלר) **ראש משפחה**

ילין דבורה **אשתו**

ילין יעקב **בנם**

ילין מטיס **בנם**

ילין אייזיק **בנם**

ילין פעשע **בתם**

הנספים:

ילין יואל ומשפחתו

המנציחים:

ילין חיים — ישראל

ילין שלמה — קובה

הנספים:

ילין יצחק **אב**

ילין שיינע (לבית קוטשינסקי) **אם**

ילין צביה — **אחות, בעלה יודל וילדיהם**

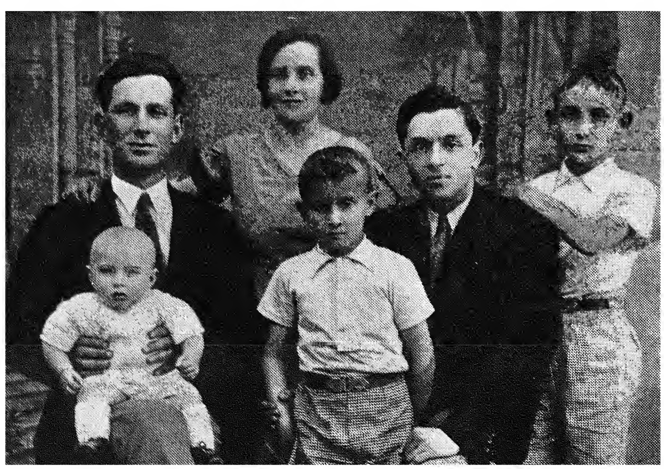
ילין אסנת (הסנה) אחות
ילין פעשקע אחות
ילין מנדל אח

מלמעלה למטה:
משה, שלמה, נחום ודוד ילין

פעשקע ילין

מימין לשמאל (שורה ראשונה): **1. פרומה ילין. 2. משה ילין**
שורה שניה: **1. שלמה ילין. 2. אהרן קשטן. 3. נחום ילין. 4. דוד ילין**

המנציחים:

פוקס (קשטן) עליזה — ישראל
קשטן משה — ישראל
קשטן (חייט) מאַטל — ישראל
פוקס ישראל — ישראל

הנספים:

ילין משה — ראש משפחה	גיס
ילין פרומה (ר' קשטן)	אשתו
ילין שלמה	בנם
ילין נחום	בנם
ילין דוד	בנם

(ר' תמונה בעמ' 755)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

יסקולקה לייבל (הנפח)	
יסקולקה אסתר	אשתו
יסקולקה הערשל — אחי לייבל	
יסקולקה ?	אשתו
יסקולקה גדליהו	בנם

הנספים:

יסקולקה זאַוול (הנפח)	ראש משפחה
יסקולקה חיה	בתו
יסקולקה שרה	בתו

הנספים:

יסקולקה פסח (הנפח) ומשפחתו
יסקולקה משה (נפח) — אחי פסח ומשפחתו

המנציח:

דרורי (יסקולקה) שמעון — ישראל

הנספים:

יסקולקה צבי	אב
יסקולקה דבורה (לבית רובין)	אם
יסקולקה נחה	אחות
יסקולקה שמואל	אח
יסקולקה ישראל	דוד
יסקולקה שפרה	בת־דודה

עומדים: 1. שמואל יסקולקה. 2. נחה יסקולקה
יושבים: 1. צבי (הערשל) יסקולקה. 2. שפרה יסקולקה. 3. דבורה יסקולקה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

— יעקב („דער שוואַרצער") ומשפחתו

המנציחים:

לבנדז׳ אריה — ישראל

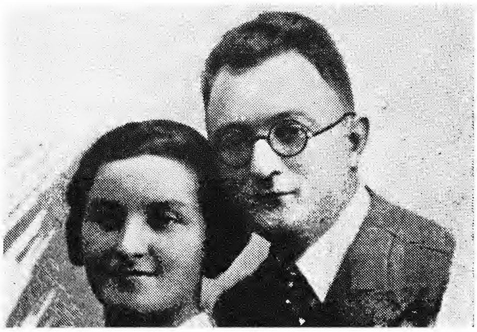
לבנדז׳ פישל — ארגנטינה

הנספים:

יפה יחזקאל גיס

יפה מרים־ליובה (לבית לבנדז׳) אשתו

יפה אסתר בתם

יחזקאל ומרים־ליובה יפה (לבית לבנדז׳)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

— יצחק („איציק") ראש משפחה

— דאָבע — אשתו ושני בניהם

המנציחה:

שלכטר (פטשק) חנה — ישראל

הנספים:

ישלח אייזיק דוד

ישלח פריידע (לבית ליס) דודה

אייזיק ופריידע ישלח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ישראל „וועווקעס" (הסנדלר) ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ישראל חיים (הנגר) ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ישראל לייב (הקברן) ומשפחתו

המנציחים:

לונדון (ישראלית) מאַשע — ישראל

פרבר (ישראלית) גולדה — ישראל

ישראלית משה — ישראל

ישראלית צבי — ישראל

ישראלית יעקב — ישראל

הנספים:

ישראלית חיה־רחל אחות

ישראלית לאה־גיטל אחות

המנציחים:

וינר (יתום) רנה — ישראל
יתום נחום — ישראל
וינר יעקב — ישראל
פורת (וינר) זהבה — ישראל
כהן (וינר) הניה — ישראל

הנספים:

יתום לייבל	אב
יתום ביילה	אם
יתום מינדל	אחות
יתום משה	אח
יתום פעשקע	דודה של רנה
יתום צירל	בתה
יתום שרה (ר׳ וינר שרה)	בתה

כ

המנציחה:

לברפלד (קגן) צ׳רנה — ישראל

הנספים:

כנוביץ יצחק־לייבל — ראש משפחה	גיס
כנוביץ חיה־שרה (לבית קגן)	אחות
כנוביץ שמעון	בנם
כנוביץ הערשל	בנם
כנוביץ שפרינצע	בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

כ״ץ מוטל	ראש משפחה
כ״ץ משה	בנו
כ״ץ שפרה	בתו

ל

המנציחים:

לבנדז׳ אריה — ישראל
לבנדז׳ פישל — ארגנטינה

הנספים:

לבנדז׳ מאיר	אב
לבנדז׳ מינדל (לבית הורביץ)	אם
לבנדז׳ ברוך	אח
לבנדז׳ מרים־ליובה (ר׳ יפה)	אחות
לבנדז׳ לייבל	דוד
לבנדז׳ יצחק	דוד
לבנדז׳ שיינע	דודה
לבנדז׳ חיה	דודה

מאיר לבנדז׳

מינדל לבנדז׳

ברוך לבנדז׳

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוזעם העניע ושני בניה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוזעם וועלוול — ראש משפחה

לוזעם אַלטע — אשתו

לוזעם יצחק — בנם

לוזעם אסתר — בתם

לוזעם רייזל — בתם

לוזעם צירל — בתם ושאר בני־ביתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוזעם יצחק — ראש משפחה

לוזעם ? — אשתו

לוזעם לייבל — בנם

לוזעם זלמן — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין אברהם — ראש משפחה

לוין ? אשתו וילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין קלמן — ראש משפחה

לוין בצלאל(צלקע) — בנו

לוין משה — בנו

לוין יעקב — בנו ובני־ביתם

המנציחים:

בלוטמן יוסף — צרפת

בלוטמן (לוין) סוניה — צרפת

הנספים:

לוין ברוך (רופא שניים)

לוין הינדע — אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין זשאַמע — ראש משפחה

לוין ? — אשתו

לוין אהרון — בנם

לוין מאיר — בנם ושתי בנות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין משה — ראש משפחה

לוין זלטה — אשתו

שני בניהם ושתי בנותיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין יואל — ראש משפחה

לוין חיה־שרה — אשתו

ושני ילדיהם

המנציחים:

לוין מנחם — ישראל

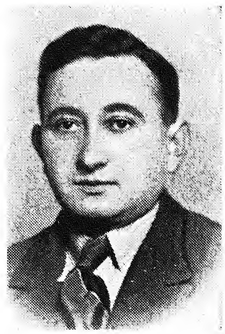
לוין נשה — ישראל

זעירא (לוין) צפורה — ישראל

הנספים:

לוין יודל — אח

לוין פעשקע (לבית קשעמיען) — אשתו

יהודה (יודל) לוין

פעשקע לוין

רחל לוין

לוין רחל	בתם
לוין יעקב	דוד
לוין צירל (לבית סלודוביץ)	אשתו
לוין פיגל	בתם
לוין זלדה	בתם
לוין אברהם	בנם

המנציחה:

שולזינגר (פטאַשעק) רייכל — ישראל

הנספים:

לוין יוסף — ראש משפחה	גיס
לוין זלדה (לבית פטאַשעק) אשתו	אחות
לוין מליך	בנם
לוין שרה	בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לוין מישא	ראש משפחה
לוין לייבל	בנו
לוין עטל	בתו
לוין פייגע	בתו
לוין יאַכע	בתו

המנציחה:

קרפיק (ריינוביץ) רחל — ישראל

הנספים:

לוינסקי אברהם	גיס
לוינסקי פייגה (לבית ריינוביץ)	אשתו
לוינסקי יעקב	בנם
לוינסקי יואל	בנם

המנציח:

לונדון דוד — ישראל

הנספה:

לונדון מיכלה	דודה

המנציחה:

זלוטולוב (טבק) רחל — ישראל

הנספים:

לוקובסקי גולדה (לבית טבק)	אחות
לוקובסקי ישעיהו	גיס
לוקובסקי רחל	בת־אחות
לוקובסקי זיסקע	בן־אחות
לוקובסקי עטל	בת־אחות
לוקובסקי גדליהו	בן־אחות

המנציחה:

זלוטולוב (טבק) רחל — ישראל

הנספים:

לוקובסקי ישעיהו — ראש משפחה גיס
לוקובסקי גולדה — אשתו אחות
(לבית טבק)
לוקובסקי זיסקה — בנם אחיין
לוקובסקי עטיל — בתם אחיינית
לוקובסקי גדליה — בנם אחיין
לוקובסקי רחל — בתם אחיינית

המנציחה:

הגדיש (אטקס) חיה — ישראל

הנספים:

לוקץ' מתתיהו (מאַטעס) שכן
לוקץ' פייגע אשתו
לוקץ' מאיר — בנם ומשפחתו

המנציח:

ליברמן אברהם־משה — ישראל

הנספים:

ליברמן ישעיהו אח
ליברמן זיסל אחות
ליברמן שושנה אחות
ליברמן דובה אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ליכט — כל המשפחה

המנציחה:

בקשט (ליובוביץ') בתיה — ישראל

הנספים:

ליובוביץ' ראובן אב
ליובוביץ' יהושע אח
ליובוביץ' דינה גיסה
ליובוביץ' חיה (ר' נבוז'ני) אחות

עומדים מימין לשמאל: 1. יהושע ליבוביץ. 2. בן־ציון נבוז'ני
יושבים: 1. ראובן ליבוביץ'. 2. חיה נבוז'ני (ליובוביץ')

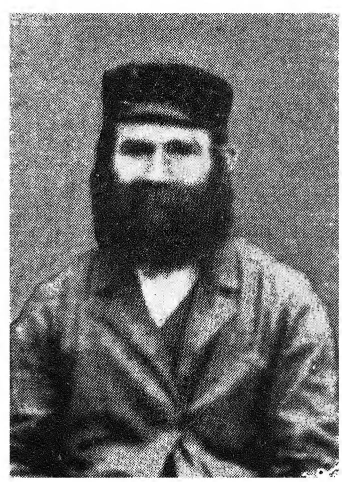
מימין: **שרה ליכטנברג.** משמאל: **יאַכע ליכטנברג**
באמצע: **הסבתא סימה סוקנא.** בזרועותיה: **לאה (בתה של יאַכע)**

המנציחה:

שמיר (ליכטנברג) תמר — ישראל

הנספים:

ליכטנברג שמואל אב

שמואל ליכטנברג

ליכטנברג שרה (לבית סוקנא) אם
ליכטנברג שלמה דוד
ליכטנברג משה בן־דוד
ליכטנברג שרה־רייזל דודה
(לבית קאגאן)
ליכטנברג שפרינצה בת־דודה
ליכטנברג יאכע (ר׳ רוזנבלום) אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לין יצחק־אריה ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ, בישראל

הנספים:

לין שלום (שמש בית־הכנסת הישן)
ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

לין שמואל ומשפחתו

———

המנציחים:

ורובל אברהם־משה — ישראל

ורובל רבקה — ישראל

רובין חיים־הערשל — ארה״ב

רובין טובה — ארה״ב

הנספים:

לים יוסף ומשפחתו

———

המנציחה:

שלכטר (פטאַשעק) חנה — ישראל

הנספים:

לים פריידה (ר' ישלח) דודה

לים יוסף בן־דוד

לים חיה (ר' ורובל) כלת דוד

לים ברל בן־דוד

לים מנדל בן בן־דוד

לים ילצי בן בן־דוד

1. אלקה פטאשק. 2. דוב ליס
השוכב במיטה: יצחק פטאשק

לים מתתיהו בן־דוד

לים — אשת מתתיהו וילדיהם

———

המנציחים:

פרבר יעקב — ישראל

ליפצר (פרבר) אהובה — ישראל

הנספות:

ליפשיץ פייגה (ר' פרבר) אם

ליפשיץ יאַכע (ר' רידלביץ) דודה

———

המנציחות:

קרונפלד (לנטשנר) זלדה — ישראל

לברפלד (קגן) צ׳רנה — ישראל

הנספים:

לנטשנר העניע (לבית קגן) אם זלדה

לנטשנר גולדע אחות זלדה

לנטשנר לוי — ראש משפחה בן העניע

לנטשנר חנה (לבית קגן) אשתו

לנטשנר חיה בתם

לנטשנר יצחק בנם

לנטשנר משה בנם

———

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו בצלאל ומשפחתו

לעוו יעקב ומשפחתו

———

המנציח:

לב ישראל — ישראל

הנספים:

לעוו ברוך־אהרון אב

לעוו אפרים אח

לעוו צביה אחות

המנציח:

לב ישראל — ישראל

הנספים:

לעוו העניאך־יוסף אב
לעוו בריינע אם
לעוו שרה אחות
לעוו חיים אח
לעוו ישעיהו אח
לעוו חיה־גנענדע אחות

המנציח:

שלכטר שמעון — ישראל

הנספות:

לעוו חיה (ר׳ גרינברג) דודה
לעוו דבורה (ר׳ טנצר) דודה

המנציחים:

לב שבתי — ישראל
נכטיגל (לב) בתיה —ארצות־הברית

הנספים:

לעוו חיים אב
לעוו אַלטע אם
לעוו גיטל אחות
לעוו דוד־ישעיה אח
לעוו נחמן אח
לעוו זליג אח
לעוו יעקב אח
לעוו חיה אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו יעקב (דער אַלעיאַרניק) ראש משפחה
לעוו ? אשתו
לעוו גדליהו בנם
לעוו בריינה־ריקל בתם

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל
קוטיק יעקב — ישראל
ויינברג (דז׳ובק) איזי — ארה״ב
ויינברג שרה — ארה״ב
סויד (דז׳ובק) בטי — ארה״ב

הנספים:

לעוו יוסף ראש משפחה
לעוו שיינצה (לבית קוטיק) אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו שמואל־איטשע
לעוו זלאַטע אשתו

המנציחים:

לעוו שמחה — ישראל
לעוו (מונדרי) גושה — ישראל

הנספה:

לעוו יצחק אב

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו מאַנעס ומשפחתו

המנציח:

זלוטולוב משה — ישראל

הנספים:

לעוו עזריאל — ראש משפחה גיס
לעוו ראשקע — אשתו אחות
לעוו גיטל בתם
לעוו דוד־מיכאל בנם
לעוו בצלאל בנם

מרדכי ורבקה לב

המנציחים:

לעוו יעקב — ישראל
לעוו שעפסל — ישראל
בקרמן (לב) חיה — ארצות־הברית
סמולרטשיק (לב) צביה — ארצות־הברית
לעוו פסח — ארצות־הברית
לעוו אייזיק — רוסיה

הנספים:

לעוו מרדכי	אב
לעוו רבקה (לבית פרקז׳)	אם
לעוו אברהם	אח
לעוו בתיה	אשתו
לעוו ברל	דוד
לעוו שרה	אשתו
לעוו חוה (ר׳ גברוניעץ חוה)	אחות

המנציחה:

גרודקה (לעוו) רוזה — ישראל

הנספים:

לעוו פייגה (לבית ילין)	אם
לעוו חיה־שרה	אחות
לעוו פעשקע	אחות
לעוו ישעיהו	אח
לעוו יעקב	אח
— חיים־שלמה	בן־אח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו שבתי	ראש משפחה

לעוו רבקה — אשתו ושתי בנותיהם

המנציחים:

בלומנקראַנץ (פרץ) דבורה — ישראל
פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

לעוו שמחה	גיס
לעוו רחל — אשתו (לבית פרץ)	אחות
לעוו ציפקה	בתם
לעוו ליבטשע	בתם

המנציחות:

שפרעכער (פיאנקה) גיטל — ישראל

פיורה (חאַשעס) יפה — ישראל

הנספים:

לעוו שמואל־יצחק דוד

לעוו זלאַטקע — אשתו דודה

(לבית פיאנקה)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

לעוו שלמה ראש משכחה

לעוו העניא — אשתו וילדיהם

מ

המנציח:

אבני (מאדריקאמיען) אברהם — ישראל

הנספים:

מאדריקאמיען העניע (לבית סרנביץ) אם

מאדריקאמיען משה — בנה אח

מאדריקאמיען יעקב (בנה) אח

מאדריקאמיען זלאַטע (לבית אטקס)

(אשת המנציח)

מאדריקאמיען משה בנה

מאדריקאמיען שיינדל סבתא

המנציחים:

מגדל צבי — ישראל

מגדל ראובן — ישראל

הנספים:

מגדל אהרן אב

מגדל הניה־דבורה (לבית חזן) אם

מגדל שמואל־דוד אח

המנציחה:

אבנר (יאַרמוס) שושנה — ישראל

הנספים:

מה־יפית — ראש משפחה בן־דוד

מה־יפית יענטע (לבית ירמוס) בת־דודה

מה־יפית מירה׳לה בתם

אהרן והניה־דבורה מגדל. עומד: שמואל־דוד מגדל

המנציחים:

לב (מונדרי) גושה — ישראל

לב שמחה — ישראל

הנספים:

מונדרי דב (ברצ׳ה) אב

מונדרי מרים (לבית ספיר) אם

מונדרי שרה (ר׳ מישונזניק שרה) אחות

מונדרי לאה (ר׳ ז׳פקו לאה) אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מידלר זעליג ראש משפחה

מידלר ? אשתו

מידלר קדיש בנם

מידלר יוסף — בנם ובנותיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מייבסקי לייבל ומשפחתו

המנציחה:

לוין (שווארץ) דבורה — ישראל

הנספה:

מילשטיין אסתר־רחל סבתא

המנציחים:

לב (מונדרי) גושה — ישראל

לב שמחה — ישראל

הנספים:

מישונזניק שבתאי גיס

מישונזניק שרה (לבית מונדרי) אשתו

מישונזניק רחל בתם

מישונזניק משה בנם

מישונזניק לאה בתם

מישונזניק מרדכי בנם

המנציחה:

קרפיק (ריינוביץ) רחל — ישראל

הנספים:

מישלר נעמי בת־דוד

מישלר משה בנה

המנציח:

זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספים:

מלינוביץ משה ראש משפחה

מלינוביץ שרה (לבית זרמבסקי) אשתו

מלינוביץ שלמה־לייבל בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

— מנדל־טויבקעס (המלמד) ואשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מנקוט יצחק־מאיר ראש משפחה

מנקוט אַלטע — אשתו וילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מנקוט בענדעט ראש משפחה

מנקוט חומה אשתו

מנקוט חנה בתם

מנקוט ליבע בתם

מנקוט אהרון בנם

מנקוט מוטל בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מרדכי (מוטיע) האופה ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

מרדכי (מאָטעלע) „דער וואַסער־טרעגער"
ומשפחתו

נ

המנציחה:

בקשט (ליובוביץ') בתיה — ישראל

הנספים:

נבוז'ני בן־ציון גיס

נבוז'ני חיה אחות

(ר' תמונותיהם בעמ' 761)

המנציחה:

גרודנר (לאַנגלעבן) מאַשע — ישראל

הנספים:

נבוז'ני חיה־מאַטל סבתא

נבוז'ני יוסף בן חיה־מטל

נבוז'ני חנה אשת יוסף

נבוז'ני (נאווענשטערן) ראַשקע

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

נובומודני אליעזר ראש משפחה

נובומודני ? אשתו

נובומודני יוסף — בנם ובני־משפחה

המנציח:

מנדלסברג יוסף — ישראל

הנספים:

נוימן ליבע

נוימן זיסקע (אחי ליבע), אשתו ובנם

ס

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סגל אייזיק ראש משפחה

סגל ? אשתו

סגל אברהם בנם

סגל דבורה בתם

המנציחים:

הגדיש (אטקס) חיה — ישראל

בן־צבי (אטקס) יעקב — ישראל

יבקובסקי (אטקס) חנה — ישראל

הנספים:

סובול שרה בת־דוד

סובול לייב בן־דוד

סובול צבי בן־דוד

המנציחה:

שלאַסקי (ציגל) חנה — ישראל

הנספים:

סופר קלמן — ראש משפחה דוד

סופר פרומה דודה

סופר שושה בתם

סופר חיים בנם

המנציח:

הרב סוקולובסקי אברהם — ישראל

הנספים:

סוקולובסקי בן־ציון	אח
סוקולובסקי לייבל	אח
סוקולובסקי מישה (קוזה)	אחות
סוקולובסקי חיה־רבקה	אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סוקולובסקי יעקב	ראש משפחה
סוקולובסקי ?	אשתו
סוקולובסקי מנדל	בנם
סוקולובסקי מלכה	בתם
סוקולובסקי שרה	בתם
סוקולובסקי אַלטע	בתם
סוקולובסקי ?	בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סוקולובסקי יהושע — ראש משפחה

סוקולובסקי רחל — אשתו וילדיהם

דובה — אם רחל סוקולובסקי

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סוקולובסקי מוטל ומשפחתו

המנציחה:

שמיר (ליכטנברג) תמר — ישראל

הנספים:

סוקנה אלתר־יצחק	סבא
סוקנה סימה־גיטל	אשתו
סוקנה מלכה (ר׳ בלוך)	בתם
סוקנה יואל	בן־דוד

המנציחה:

גלנט (סורביץ) טובה — ישראל

הנספים:

סורביץ אברהם	אב
סורביץ טויבע	אם
סורביץ מרדכי	אח
סורביץ צפורה	אחות
סורביץ דוד	אח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סטולוביץ הענאַך	ראש משפחה
סטולוביץ ?	אשתו
סטולוביץ רויזע	בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סטולר קופל (דער היטלמאַכער) — ראש משפחה

סטולר ?	אשתו
סטולר פעשקע	בתם
סטולר הערשל	בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סטולר שלום־לייבל (אחי קופל)

סטולר ? — אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סיר — כל המשפחה

המנציחים:

סלובצ׳יק לייבל — ישראל

סלובצ׳יק יוסל — בוליביה

הנספים:

סלובצ׳יק איסר	אב
סלובצ׳יק שיינטשע (לבית הורביץ)	אם
סלובצ׳יק מנדל	אח
סלובצ׳יק דוד	אח
סלובצ׳יק אסנת	אחות
סלובצ׳יק אברהם	דוד
סלובצ׳יק שרה (לבית ירמוס) אשת יוסף	

שיינטשע ואסנת סלובצ׳יק

המנציחים:

סלובצ׳יק יצחק — ישראל

גולדשטין־סלובצ׳יק דוד — ארה״ב

הנספים:

סלובצ׳יק מנדל — ראש משפחה	אח
סלובצ׳יק מאַשה (לבית גברוניץ)	גיסה

מנדל ומאַשה סלובצ׳יק (לבית גברוניעץ)

שלום־הירש ולאה זלצברג (לבית סלובצ׳יק)

סלובצ׳יק לאה (ר׳ זלצברג)	אחות
סלובצ׳יק אסתר	אחות
סלובצ׳יק שרה	בת־אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סלודוביץ׳ ?	ראש משפחה
סלודוביץ׳ אסתר	אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סמיאטיצקי אליעזר	ראש משפחה
סמיאטיצקי אסנת — אשתו וילדיהם	

פסח וגולדה סמולרטשיק

המנציחים:

סמוליאר (סמולרטשיק) גדליה — ישראל
גרינפלד (סמולרטשיק) אברהם־איצל — ארה"ב
גרינפלד (סמולרטשיק) לייבל — ארה"ב
גרינפלד (סמולרטשיק) ישראל — ארה"ב
ספיבק (סמולרטשיק) אסתר — ארה"ב

הנספים:

סמולרטשיק פסח — אב
סמולרטשיק גולדה (לבית ארטשטיין) — אם
סמולרטשיק אַלטע — אחות

———

המנציחה:

ויסמן (סמיאטיצקי) שרה — ישראל

הנספים:

סמיאטיצקי יעקב — אב
סמיאטיצקי יהודית (לבית זלוטולוב) — אם
סמיאטיצקי משה — אח
סמיאטיצקי גולדה־רייזל — אחות
סמיאטיצקי רבקה — אחות
סמיאטיצקי דוד־נחום — אח

———

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סמיאטיצקי דוד־יצחק — ראש משפחה
סמיאטיצקי מנוחה — אשתו
סמיאטיצקי מאיר — בנם ואשתו

———

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סמיאטיצקי מלך ומשפחתו

———

המנציח:

בן־יעקב (רצ'ימורה) אשר — ישראל

הנספים:

סמיאטיצקי לייבל („דער שרייבער") ראש משפחה

סמיאטיצקי אשתו
סמיאטיצקי רחל בתם
סמיאטיצקי מנדל בנם
סמיאטיצקי יעקב — בנם, ראש משפחה
סמיאטיצקי עטל (לבית פיינשטין) אשתו
סמיאטיצקי אהרן — בן לייבל
ראש משפחה
סמיאטיצקי שיינדל אשתו
(לבית רצימורה) אחות אשר
סמיאטיצקי מרים בתם

המנציחה:

גניאזדוביץ (סנדלר) חיה — ישראל

הנספים:

סנדלר ננציה אם
סנדלר אלתר אח
סנדלר בנימין אח
סנדלר חיים אח
סנדלר דובה־רחל (ר׳ גולדזמד) אחות
סנדלר רבקה (ר׳ קורלנדר) אחות

בנימין סנדלר

נענציע סנדלר

אלתר סנדלר

יצחק סעהר

פייגל סעהר

שיינדל סעהר

המנציחות:

ורבה (סעהר) חוה — ישראל

גרשוני (סעהר) בתיה — ישראל

הנספים:

סעהר יצחק — אב

סעהר פייגל — אם

סעהר שיינדל — אחות

המנציחה:

וישניביץ (שטיינברג) שפרה — ישראל

הנספים:

ספירשטיין חייקל — בן־דוד
ראש משפחה

ספירשטיין הינדע — אשתו

ספירשטיין יצחק — בנם

ספירשטיין פייבל — בנם

ספירשטיין בלומטשע — בתם

ספירשטיין רחל — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סקורניק בערטשע ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סקורניק אליעזר ומשפחתו

סקורניק בן־ציון ומשפחתו

סקורניק העניע

המנציחה:

שטרן (סקרנדה) מינה — ישראל

הנספים:

סקרנדה יששכר — אב

סקרנדה מאַטל (לבית בוטשן) — אם

סקרנדה מרדכי — אח

סקרנדה יהודה — אח

סקרנדה דוד — אח

סקרנדה לייבל — אח

סקרנדה נתן — אח

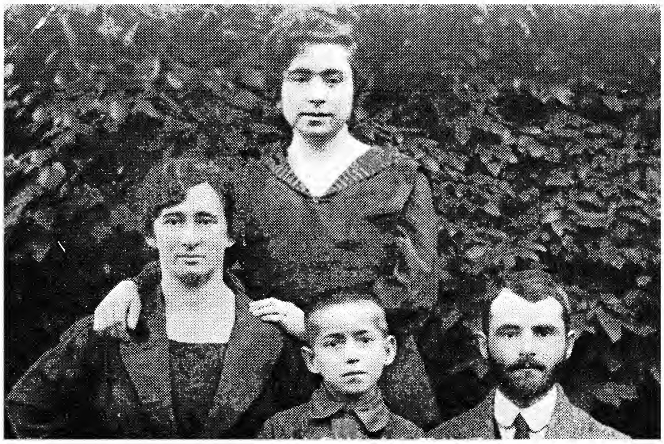
סקרנדה רחל — אחות

סקרנדה חיה — אחות

סקרנדה שושנה — אחות

עומדים מימין לשמאל: 1. **חיה סקרנדה.** 2. **דוד סקרנדה.** 3. **רחל סקרנדה.** 4. **לייבל סקרנדה.** 5. **יהודה סקרנדה**
יושבים: 1. **יששכר סקרנדה.** 2. **מאַטל סקרנדה.** 3. **פייגל סקרנדה (לבית הופמן)**
בשורה הקדמית — הילדים: 1. **שושנה סקרנדה.** 2. **נתן סקרנדה**

מימין לשמאל: 1. **לייבל סקרנדה.** 2. **האח של לייבל.** 3. **חיה רחל סקרנדה (לבית ישראלית).** עומדת: **האחות של לייבל**

המנציחים:

לונדון (ישראלית) מאַשע — ישראל
פרבר (ישראלית) גולדה — ישראל
ישראלית משה — ישראל
ישראלית צבי — ישראל
ישראלית יעקב — ישראל

הנספים:

סקרנדה לייבל גיס
סקרנדה חיה־רחל (לבית ישראלית) אחות

המנציחות:

שורפ (צ׳פלה) מנוחה — ישראל
גולדשטיין (צ׳פלה) פנינה — ישראל

הנספים:

סרעבראוויץ חנן ראש משפחה
סרעבראוויץ חיה־סערל (ר׳ צ׳פלה) אחות
סרעבראוויץ מאיר בנם
סרעבראוויץ נתן בנם
סרעבראוויץ בערל בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

סרניעוויץ הרב ר׳ זאב ראש משפחה
סרניעוויץ ? אשתו
סרניעוויץ ? בתם
סרניעוויץ ? בתם

המנציח:

אבני (מאדריקאמיען) אברהם — ישראל

הנספים:

סרניעוויץ רבקה־לאה אחות
סרניעוויץ ליבע אחות

פ

המנציחה:

שולזינגר (פטאַשיק) רייכל — ישראל

הנספים:

פאליאק אַבע — ראש משפחה גיס
פאליאק רבקה (לבית פטאַשיק) אחות
פאליאק חוה בתם
פאליאק דוב בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פאליאק מרדכי ראש משפחה
פאליאק יצחק בנו
פאליאק מנדל — בנו ועוד 4 בנות

המנציחה:

מוזה (שטינברג) לאה — ישראל

הנספים:

פומרנין אלתר ראש משפחה
פומרנין רחל (לבית רפפורט) אשתו
פומרנין אהרון בנם
פומרנין ברוריה בתם
פומרנין מרים בתם
פומרנין יוכבד בתם
פומרנין משה בנם

המנציחים:

פטשק זאב־וולף — ישראל
פטשק (שמוקלרש) שרה — ישראל

הנספים:

פטשק משה ראש משפחה
פטשק חיה־שיינע אשתו
פטשק יצחק בנם
פטשק זלדה (ר׳ פסטרנק) בתם

המנציחה:

שלכטר (פטשק) חנה — ישראל

הנספים:

פטשק אלקה (לבית ליס) — אם

פטשק יצחק — אח

אלקה פטאַשק

יצחק פטאשק

המנציחה:

שפרעכער (פיאנקה) גיטל — ישראל

הנספים:

פיאנקה רחל־לאה — סבתא

פיאנקה משה — אב

יושבים מימין לשמאל: **משה פיאנקה רייזה פיאנקה**
עומדים: **בנימין פיאנקה דבורה פיאנקה**

פיאנקה רייזע (לבית גרודנר) — אם

פיאנקה יונה — אח

פיאנקה דבורה — אחות

פיאנקה בנימין — אח

פיאנקה יהושע — אח

פיאנקה רוזה (אשת יהושע) — גיסה

פיאנקה שרה־פאיע (בת יהושע)

יונה פיאנקה

יהושע פיאנקה

המנציח:

פיורה אלתר — ישראל

הנספים:

פיורה רייכל (לבית קופיטובסקי) — אשה

פיורה מרדכי — בן

פיורה מינה — בת

פיורה דבורה — בת

(ר' תמונה בעמ' 777)

המנציחים:

פיורה אלתר — ישראל

פיורה נתנאל — ישראל

הנספים:

פיורה שלמה — אב

פיורה מנוחה — אם

פיורה יצחק־יוסף — אח

פיורה חיים־פסח — אח

מימין לשמאל :
1. רייכל פיורה. 2. דבורה פיורה. 3. מינה פיורה. 4. דבושה קופיטובסקי

יושבים מימין לשמאל : **1. אפרים פיורה. 2. שלמה פיורה. 3. חיים פיורה**
עומד : **יצחק־יוסף פיורה**

פיורה אפרים־לייבל אח
פיורה שמואל אח
פיורה זלאַטע גיסה
(ר' תמונה בעמ' 777)

שמואל פיורה

המנציח:
וולובסקי יואל — ישראל

הנספים:
פיינשטין מטיל (לבית בורשטין) דודה
פיינשטין גיטל בת־דודה
פיינשטין עטל בת־דודה
(ר' סמיטיצקי עטל)
פיינשטין רחל בת־דודה

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
פיקוצקי בערל ראש משפחה
פיקוצקי חיה־צלה אשתו
פיקוצקי גיטל — בתם ויתר בני ביתו

הנספים:
פלוט שמואל ראש משפחה
פלוט רחל־הינדע אשתו
פלוט יונה בנם
פלוט יהושע בנם
פלוט ? בתם

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
פלוט זינדל ראש משפחה
פלוט ליבע־יענטע

הנספים:
פלוט יעקב־משה ראש משפחה
פלוט העניע — אשתו ובני המשפחה

המנציחות:
ברזניק (פלונסקי) מושה — ישראל
איזנברג (פלונסקי) דבורה — ישראל
מגדל (פלונסקי) חוה — ישראל
גוטמן (פלונסקי) לאה — ניו־זילנד

הנספים:
פלונסקי סנדר אב
פלונסקי יהודית אם

סנדר ויהודית פלונסקי

פלונסקי יואל אח
פלונסקי פייצ׳ה גיסה
פלונסקי משה בן־אח
פלונסקי אברהם אח
פלונסקי מירל (לבית שטרן) גיסה
פלונסקי מרדכי בן־אח

פלונסקי לייבל בן־אח
פלונסקי עטל אחות
פלונסקי לייבל אח
פלונסקי סוניה גיסה
פלונסקי ? בן־אח
פלונסקי רבקה (ר׳ שמאקובסקי) אחות

אברהם ומירל פלונסקי

יואל׳קה פלונסקי

רבקה פלונסקי

המנציח:
זרמבסקי יוסף — ישראל

הנספים:
פלוסקין בריל גיס
פלוסקין סימה (לבית זרמבסקי) אשתו

המנציח:
גלעדי דן — ישראל

הנספים:
פלחוביץ אברהם ראש משפחה
פלחוביץ ביניש בנו
פלחוביץ ישי בנו
פלחוביץ פעשע בתו
פלחוביץ שרה בתו
פלחוביץ הודל (ר׳ בלוטמן הודל) בתו
פלחוביץ נעכע (גונשק) בתו

פלחוביץ שלום־יצחק בן אברהם
ראש משפחה
פלחוביץ גולדע־רייזל (לבית ילין) אשתו
ושני ילדיהם
(תמונת שלום פלחוביץ, ר׳ אצל ילין)

המנציחים:
אלישר (קמינקובסקי) צבי — ישראל
אלישר (קמינקובסקי) חיים — ישראל

הנספים:
פלחוביץ יואל ראש משפחה
פלחוביץ מלכה — אשתו בת־דוד
פלחוביץ חנוך (זונדיל) בנם
פלחוביץ יעקב בנם
פלחוביץ חנה בתם
פלחוביץ איטקע בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פלחוביץ נחמיה ראש משפחה

פלחוביץ יוספה — אשתו ו־4 ילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פלחוביץ זעלקע (דער שפיליטער)

ראש משפחה

פלחוביץ ציפע אשתו

פלחוביץ צבי — בנם ושאר ילדיהם

המנציחה:

גלנט (סורביץ) טובה — ישראל

הנספים:

פליגל ברוך

פליגל ? אשתו

המנציח:

לב ישראל — ישראל

הנספים:

פליסקי לייבל (לעמקעס) ראש משפחה

פליסקי אפרים בנו

פליסקי הערשל בנו

פליסקי משה בנו

פליסקי יעקב בנו

פליסקי רחל בתו

פליסקי עטל בתו

פליסקי פייגע בתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פלישקא איסר ראש משפחה

פלישקא ? אשתו

פלישקא בערל בנם

פלישקא משה בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פסטרנק אברהם־יעקב ראש משפחה

פסטרנק ? אשתו

פסטרנק ירחמיאל בנם

פסטרנק נחמיה בנם

המנציחים:

פטשק זאב־וולף — ישראל

פטשק (שמוקלרש) שרה — ישראל

הנספים:

פסטרנק זליג ראש משפחה

פסטרנק זלדה (לבית פטשק) אשתו

וילדיהם

המנציח:

פסטרנק צבי — ישראל

הנספים:

פסטרנק יוסף אב

פסטרנק סימה־גיטל אם

(לבית גרינשטיין)

פסטרנק יעקב אח

פסטרנק שלמה־דוד אח

(ר' תמונה בעמ' 781)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פענכארש חנוך ראש משפחה

פענכארש חנה אשתו

פענכארש ? בנם

פענכארש ? בתם

יושבים מימין לשמאל: 1. יעקב פסטרנק. 2. יוסף פסטרנק. 3. שלמה־דוד פסטרנק. 4. סימע־גיטל פסטרנק

המנציחים:

פרבר יעקב — ישראל

ליפצר (פרבר) אהובה — ישראל

הנספים:

פרבר פייגה (לבית ליפשיץ) אם

פרבר משה אח

פרבר שיינה אחות

פרבר סאַלטשע (לבית פרידמן) גיסה

פרבר צלינקה בת־דוד

משה, סאַלטשע וצלינקה פרבר

פייגע ושיינטשע פרבר

המנציח:

שטרוסמן שמחה — ישראל

הנספים:

פרטשבסקי יוסף — ראש משפחה גיס

פרטשבסקי חיה (לבית שטרוסמן) אחות

פרטשבסקי מלכה בתם

המנציחה:

שפירא (טוכמן) אסתר — ישראל

הנספים:

פרידמן טוביה — ראש משפחה דוד
פרידמן בריינע (לבית טוכמן) אשתו
פרידמן יוסף בנם
פרידמן רחל בתם
פרידמן רבקה בתם

המנציחים:

לב שמחה — ישראל
לב (מונדרי) גושה — ישראל

הנספים:

פרידמן נתן גיס
פרידמן גולדה (לבית לב) אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

פריימן יצחק־מאיר ראש משפחה
פריימן פאַיע אשתו
פריימן שרה בתם

המנציחים:

קלינה מאיר — ישראל
קלינה (אוקראינטשיק) פסיה — ישראל

הנספים:

פרלוב חיים — ראש משפחה גיס
פרלוב שיינע (לבית קלינה) אשתו
וילדיהם

המנציח:

הרב אביעזר ציצוביץ — ישראל

הנספים:

פרלא יחזקאל — ראש משפחה גיס
פרלא באַשע־פרידע אשתו
פרלא שיינע בתם
פרלא מינע בתם
פרלא דינה בתם
פרלא הדסה בתם

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל
קוטיק יעקב — ישראל
פרלשטיין הענאך — ישראל

הנספים:

פרלשטיין יצחק אחי הענאך
פרלשטיין רבקה אשת יצחק

המנציח:

פורה (פרנסקי) נחמן — ישראל

הנספים:

פרנסקי מאיר אח
פרנסקי דוד־אליעזר אח
פרנסקי חנה אחות
פרנסקי רייזל אחות
פרנסקי פליציה (לבית מייסנר) גיסה

המנציחים:

בלומנקרנץ (פרץ) דבורה — ישראל
פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

פרץ בערטשע — ראש משפחה אב
פרץ מלכה (לבית שאשקעס) אשתו
פרץ רחל (ר' לעוו רחל) אחות
פרץ שמואל אח
פרץ רייזעלע אחות
פרץ נפתלי אח
פרץ חנה דודה
פרץ פייגל דודה

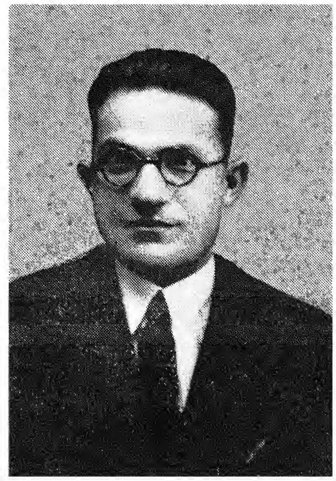

דב (בערטשע) פרץ

עומדים מימין לשמאל: **1. אליהו קלמנסון. 2. חנה פרץ. 3. זאב פרידמן. 4. מלכה פרץ (שאשקעס)**

יושבים מימין לשמאל: **1. פייגל פרץ. 2. שמחה לעה. 3. רחל לעה (פרץ). 4. דב (בערטשע) פרץ. 5. רייזל פרץ. 6. שמואל (מולקע) פרץ**

שמחה לעוו

ציפי לעוו

רחל לעוו (פרץ)

נפתלי פרץ

ליבע לעוו

ישעיהו בלומנקרנץ
(בנב של אריה ודבורה בלומנקרנץ—פרץ)

צ

המנציח:

לונדון דוד — ישראל

הנספים:

צוקרמן ישראל ראש משפחה

צוקרמן (לונדון) שרה (אשתו) אחות

צוקרמן בנימין בנם

צוקרמן פרידה בתם

צוקרמן הדסה בתם

המנציחה:

שלאַסקי (ציגל) חנה — ישראל

הנספים:

ציגל יצחק סבא

ציגל חיה־לאה אם

ציגל משה אח

המנציח:

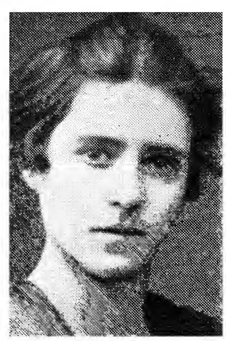
הרב אביעזר ציצוביץ — ישראל

הנספים:

ציצוביץ שרה־ברכה (לבית לעוו) אם

ציצוביץ חיה־רייזל אחות

(ר׳ ציקרוביץ חיה־רייזל)

באַשע־פריידע פרלא (לבית ציצוביץ)

ציצוביץ באַשע־פריידע (ר׳ פרלא) אחות

ציצוביץ פעסיל אחות

שרה־ברכה ציצוביץ

פעס׳ל ציצוביץ

המנציחות:

שורפ (צ׳פלה) מנוחה — ישראל

גולדשטין (צ׳פלה) פנינה — ישראל

הנספים:

צ׳פלה חיים־יוסף אב

צ׳פלה שיינע־פייגע (לבית אטלס) אם

צ׳פלה חיה־סערל (ר׳ סרעבראָוויץ) אחות

צ׳פלה אליעזר אח

צ׳פלה גיטל (לבית שקלא) גיסה

צ׳פלה גיטל אחות

צ׳פלה אברהם אח

המנציחים:

פוקס (קשטן) עליזה — ישראל

קשטן משה — ישראל

קשטן (חייט) מאַטל — ישראל

הנספים:

צ׳רנוביצקי דוד דוד

צ׳רנוביצקי שיינה־רוזה דודה

המנציח:

הרב אביעזר ציצוביץ — ישראל

הנספים:

ציקרוביץ חיים־יהודה — גיס

ציקרוביץ חיה־רייזל — אשתו

חיה־רייזל ציקרוביץ (לבית ציצוביץ)

המנציחה:

שלאַסקי (ציגל) חנה — ישראל

הנספים:

צ׳רניביץ דינה (לבית ציגל) — אחות

צ׳רניביץ מאיר — בנה — בן־אחות

ק

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קאווקע אלתר — ראש משפחה

קאווקע חיה — אשתו ושני ילדיהם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

המנציחה:

רוזן (קגן) שפרינצה — ישראל

הנספים:

קגן ראובן — אב

קגן בלימה (לבית רוגובסקי) — אם

קגן הינדה — אחות

קגן שמעון — אח

קגן דבורה — אחות

קגן חיה־גולדה — אחות

קגן היה (לבית רוגובסקי) — דודה

קגן מרים — בתה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קגן אלמנת הרב האחרון ב„אַלט־שטאָט"

קגן ראובן — בנה

קגן יעקב — בנה

המנציחה:

לברפלד (קגן) צ׳רנה — ישראל

הנספים:

קגן שרה (לבית גרשקוביץ) — אם

קגן חיה־שרה (ר׳ כנוביץ) — אחות

לוי וחיה קגן (לבית רוגובסקי)

המנציחה:

קרפיק (ריינוביץ) רחל — ישראל

הנספים:

קגן חנה (ר׳ לנטשנר)	אחות
קגן שרה־רייזל (ר׳ ליכטנברג)	אחות
קגן לוי — ראש משפחה	אח
קגן חיה (לבית רוגובסקי)	גיסה
קגן מרים — בת לוי וחיה	

המנציחה:

קרפיק (ריינוביץ) רחל — ישראל

הנספים:

קוויאטעק אברהם	גיס
קוויאטעק רייזל (לבית ריינוביץ)	אשתו
קוויאטעק חיה	בתם
קוויאטעק גרשון	בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

קוזה עזריאל

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

קוזה רחל („די מילכטרעגערן")

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

„קוזק" — המלמד

— פייגע־טויבע — אשתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קוזק שעפסל („סאצקי") ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קוזק אייזיק	ראש משפחה
קוזק שרה־ליבע	אשתו
קוזק גיטל	בתם
קוזק אליעזר (לייזר)	בנם
קוזק בן־ציון	בנם

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל

קוטיק יעקב — ישראל

ויינברג (דז׳ובק) איזי — ארה״ב

ויינברג שרה — ארה״ב

סויד (דז׳ובק) בטי — ארה״ב

הנספים:

קוטיק משה־שרגא	ראש משפחה
קוטיק שרה (לבית דז׳ובק)	אשתו
קוטיק שיינצ׳ה (ר׳ לב)	בתם
קוטיק לאה	בתם
קוטיק דבורה	בתם
קוטיק אסתר	בתם

קוטיק דוד — אחי ראש המשפחה

(ר׳ תמונה בעמ׳ 788)

המנציחות:

אפשטין בתיה — ישראל

רכבי (אפשטיין) דיצה — ישראל

הנספים:

קולטון שמחה	גיס
קולטון דינה (לבית אפשטיין)	אחות
קולטון משה	בנם
קולטון ליבע	בתם
קולטון יעקב	בנם

עומדות מימין לשמאל: 1. אסתר קוטיק. 2. שיינצ׳ה קוטיק
יושבים: 1. שרה קוטיק. 2. משה־שרגא קוטיק. 3. לאה קוטיק. 4. דבורה קוטיק

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קולטון פנחס („דער שטריקנמאַכער״)
קולטון ? אשתו
קולטון מיכאל בנם
קולטון יהודה — ראש משפחה בנב
אשתו וילדיהם

המנציח:

קולסקי מיכאל — ישראל

הנספים:

קולסקי יצחק — ראש משפחה אב
קולסקי חיה — אשתו אם
קולסקי אסתר בתם
קולסקי שמואל בנם
קולסקי מרדכי בנם
קולסקי יוסף בנם
קולסקי טויבע (לבית בלוטמן) גיסה
קולסקי מאַטל בת יוסף וטויבע

המנציחים:

קונופיאטי רחל — ישראל

קונופיאטי אפרים — ישראל

הנספים:

קונופיאטי זלאַטע־דבורה אם
קונופיאטי אריה־לייבל אח
קונופיאטי יוסף אח
קונופיאטי רחטשע (בת יוסף) בת־אח
קונופיאטי שיינע־פערל אשת אפרים
קונופיאטי יצחק־שמעון בן אפרים
קונופיאטי יעקב — בן אפרים ופערל
קונופיאטי חנה־שרה — בת אפרים ופערל

(ר׳ תמונה בעמ׳ 789)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קופיטובסקי אברהם ואמו

עומדים : **1. לייבל קונופיאטי. 2. חנה־שרה קונופיאטי**
יושבים : **1. יעקב קונופיאטי. 2. זלאַטע־דבורה קונופיאטי. 3. שיינע־פערל קונופיאטי (אשת אפרים)**

מלמעלה למטה — מימין לשמאל : הראשון למעלה — **ירחמיאל קוקס**
שורה ראשונה : **1. יהודה ארבובסקי. 2. חיה ארבובסקי. 3. משה דנוביץ. 4. יאַכע קוקס. 5. מלכה דנוביץ. 6. אריה־לייב קוקס**
שורה שניה : **1. עטיל דנוביץ. 2. חיה־הינדה קוקס. 3.**
שורה שלישית : **1. פסיה דנוביץ. 2. משה־חיים קוקס. 3. יהודית קוקס**

המנציח:

פיורה אלתר — ישראל

הנספים:

קופיטובסקי בצלאל־דוד חותן
קופיטובסקי גולדה חותנת
קופיטובסקי שמחה — בנם גיס
קופיטובסקי דבורה — בתם גיסה
קופיטובסקי רייכל — בתם אשה
קופיטובסקי דוואשע — בתם גיסה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

— קופל (הקברן) ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קוקלקה ריבע־רויזע
קוקלקה יחזקאל בנה
קוקלקה פייגל בתה

המנציח:

קוקס דוד — ישראל

הנספים:

קוקס אריה־ליב — ראש משפחה אב
קוקס יוכבד (לבית זלוטולוב) אם
קוקס ירחמיאל — בנם אח
קוקס חיה־הינדה — בתם אחות
קוקס משה־חיים — בנם אח
קוקס יהודית — בתם אחות

(ר' תמונה בעמ' 789)

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קוראפאטווע חנא ומשפחתו

המנציחות:

בן מורוש (שפיטלנה) יוספה — ישראל
פרצקי (שפיטלניה) מרים — ישראל

הנספים:

קורלנסקי אריה דוד
קורלנסקי אברהם־משה בן־דוד
קורלנסקי מלכה־רחל בת־דודה

המנציחה:

מלינז' (קיז'ק) חיה — ישראל

הנספים:

קיז'ק משה־דוד אב
קיז'ק מאַטל (לבית גרדוס) אם
קיז'ק שבתאי אח
קיז'ק פעשקע אחות
קיז'ק יוסף אח

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלודה אברהם יואל (הנפח)
קלודה ? אשתו
קלודה שרה בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלודה אפרים (המלמד) ראש משפחה
קלודה ? אשתו
קלודה פרומה בתם
קלודה יודל בנם
קלודה מנחם־מענדל בנם

המנציחה:

קלודה חנה — ישראל

הנספים:

קלודה הערצקע	בעל
קלודה שלמה׳קע	גיס

עומד: שלמה קלודה. יושב: הרצקה קלודה

המנציחים:

קלינה מאיר — ישראל

קלינה (אוקראינטשיק) פסיה — ישראל

הנספים:

קלינה חנה (לבית סקרנדה)	אם מאיר
קלינה חיה (ר׳ בוניה חיה)	אחות
קלינה שיינע (ר׳ פרלוב)	אחות

המנציחות:

בן מורוש (שפיטלנה) יוספה — ישראל

פרצקי (שפיטלנה) מרים — ישראל

הנספים:

קלמרש דוד	בן־אחות
קלמרש ליבל	גיס

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלמרש זלאטע	אם
קלמרש משה־דוד	בנה
קלמרש ישראל	בנה
קלמרש שמאי	בנה
קלמרש חיה־הינדע	בתה
קלמרש פרומע	בתה
קלמרש שיינע־בלומע	בתה
קלמרש שיינע (קפלן)	נכדת זלאטע

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלמרש יודל	
קלמרש בובע	בתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלמרזש חיים	ראש משפחה
קלמרזש ?	אשתו
קלמרזש שמואל	בנם
קלמרזש משה	בנם
קלמרזש מענדל	בנם
קלמרזש זלמן	בנם

המנציחה:

כספי (זאביעלא) טובה — ישראל

הנספים:

קלמרז׳ שלמה	דוד
קלמרז׳ רחל־לאה (לבית יבקובסקי)	אשתו
קלמרז׳ יוסף	בנם
קלמרז׳ לייבל	בנם

קלמרז' משה'קה — בנם
קלמרז' חיים־יהושע — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קלצ'קין ד"ר — ראש משפחה
קלצ'קין שמעון (שימק) — בנו
קלצ'קין לולה — בתו

המנציחים:

אלישר (קמינקובסקי) צבי — ישראל
אלישר (קמינקובסקי) חיים — ישראל

הנספים:

קמינקובסקי אליהו — אב
קמינקובסקי שרה — אם

המנציח:

וישניביץ פסח — ישראל

הנספים:

קמינסקי משה — גיס
קמינסקי פערל (לבית וישניביץ) — אחות

המנציח:

פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

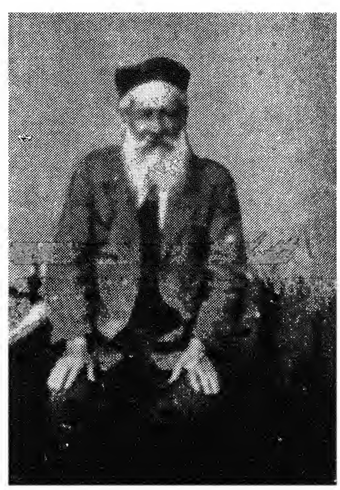
קפלן יעקב (דער בלעכער)
קפלן גיטל — אשתו
קפלן משה — בנם
קפלן נתנאל — בנם

המנציח:

קפלן שמעון — ישראל

הנספים:

קפלן יעקב־וועלוול — אב

אליהו קמינקובסקי

שרה קמינקובסקי

קפלן חיה — אם
קפלן צבי — אח
קפלן ראובן־לייבל — אח

האחים צבי ולייבל קפלן

המנציח:
שפירא יונה — ישראל

הנספים:
קפלן משה — סבא
קפלן דב — דוד
קפלן חנה (לבית גוטליב) — אשתו
קפלן זאב — דוד

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
קפלן משה — ראש משפחה
קפלן יקותיאל — בנו

המנציחה:
קפלנסקי (קבקביץ) רחל — ישראל

הנספה:
קפלנסקי אסתר — חותנת

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
קרוננברג שמיר („שומר") ראש משפחה

קרוננברג העניאך — בנו
קרוננברג יוסף — בנו
קרוננברג הערשל — בנו

המנציחים:
מנדלסברג (קריוואָנאָגי) חיה־שרה — ישראל
מנדלסברג יוסף — ישראל

הנספים:
קריוואנאגי מיכאל — ראש משפחה
(אחי חיה־שרה)
קריוואנאגי שרה — אשתו
קריוואנאגי יוסף — בנם
קריוואנאגי יצחק — בנם
קריוואנאגי חיים — ראש משפחה
(אחי חיה־שרה)
קריוואנאגי אלקה — אשתו
קריוואנאגי יוסף — בנם ועוד 2 ילדים

המנציח:
שפרכר (קריסטל) נתן אליהו — ישראל

הנספים:
קריסטל חיים־יוסף — אב
קריסטל שיינדל (לבית קפלן) — אם
קריסטל מאיר — אח
קריסטל מלכה — אשתו
קריסטל פייבל — אח

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:
קרמלניק אברהם — ראש משפחה
קרמלניק שאשע — אשתו
קרמלניק יוספה עם 3 ילדיה
קרמלניק שרה עם ילדיה
קרמלניק ליבע — בת אברהם ושאשע

ירוחם וחנה־ליבע קשטן

המנציחים:

פוקס (קשטן) עליזה — ישראל

קשטן משה — ישראל

קשטן (חייט) מאַטל — ישראל

קשטן ישראל — ישראל

הנספים:

קשטן ירוחם — ראש משפחה

(אבי משה ועליזה)

קשטן חנה־ליבע — אם

קשטן אהרן — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

קשעמיען שעפסל — ראש משפחה

קשעמיען גולדע — אשתו ו־3 בנותיהם

הנספים:

קשעצקיוואר משה — ראש משפחה

קשעצקיוואר טריינע — אשתו

(לבית יסקולקה)

קשעצקיוואר בנימין — בנם

קשעצקיוואר גיטל — בתם

קשעצקיוואר ? — בתם

ר

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

ראוב'קע (הנפח)

אשתו ראשקע ובני־ביתם

המנציחות:

ורבה (סעהר) חוה — ישראל

גרשוני (סעהר) בתיה — ישראל

הנספים:

רבינוביץ ישראל — דוד

רבינוביץ צביה — אשתו — דודה

רבינוביץ אליעזר — בנם
רבינוביץ זלמן — בנם
רבינוביץ חיים — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רבינוב ? (הרוקח) ומשפחתו

המנציחים:

פורמבה (קוטיק) רבקה — ישראל
קוטיק יעקב — ישראל
פרלשטיין הענאך — ישראל

הנספים:

רדזימינסקי בנימין — ראש משפחה
(גיס הענאך)
רדזימינסקי שיינטשע — אשתו
(לבית פרלשטיין)
רדזימינסקי יהודית — בתם

רדזימינסקי חיה — בתם
רדזימינסקי שמעון — בנם
רדזימינסקי אריה — בנם

המנציח:

ד״ר שפילמן אברהם — ישראל

הנספים:

רובינשטין משה — ראש משפחה
רובינשטין רוזה — אשתו
(לבית רדישקנסקי)
רובינשטין אייגה — בת
רובינשטין שלמה — בן

המנציחה:

קפלנסקי (קבקביץ) רחל — ישראל

הנספים:

רובינשטין ליפא — ראש משפחה — גיס
רובינשטין חנה־רחל — גיסה
(לבית קפלנסקי)

עומדים מימין לשמאל: 1. ישראל רובינשטין 2. ליפא רובינשטין. 3. שיינדל רובינשטין
יושבות: 1. אסתר קפלנסקי. 2. חנה־רחל רובינשטין (לבית קפלנסקי)

רובינשטין שיינדל — בתם
רובינשטין ישראל — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רוגובי יעקב — ראש משפחה
רוגובי שמואל (מולקע) — בנו
ראש משפחה
רוגובי גולדע — אשת שמואל ו־2 ילדיהם
רוגובי חיים (בן יעקב) ומשפחתו
רוגובי ישעיה־יהודה (שיטקע) ומשפחתו

המנציחים:

וילקנסקי נעמי (רוזן) — ישראל
ישראלי מינה (רוזן) — ישראל
וילקנסקי רחל (רוזן) — ישראל
רוזן יעקב, חיים, יצחק וחיה־עטקע — ישראל

הנספים:

רוגובסקי יהושע — ראש משפחה
רוגובסקי זיסל (לבית רוזן) — אשתו
רוגובסקי פסיה — בתם
רוגובסקי מרים — בתם
רוגובסקי אביבה — בתם

זיסל ויהושע רוגובסקי והבת פסיה

הבנות: פסיה, מרים ואביבה רוגובסקי

המנציחה:

רוזן (קגן) שפרינצה — ישראל

הנספים:

רוגובסקי לייבל — דוד
רוגובסקי רייזל — אשתו
רוגובסקי אהרן — בנם
רוגובסקי גלציה — בתם
רוגובסקי גצל — בנם
רוגובסקי פייבל — דוד
רוגובסקי חנה (לבית רוסחצקי) — אשתו
רוגובסקי בנימין — בנם
רוגובסקי צירל (לבית יתום) — סבתא
רוגובסקי חיה (ר' קגן) — דודה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רוגצ'בסקי ברכה — אם
רוגצ'בסקי פריידע — בת
רוגצ'בסקי ראשקע — בת
רוגצ'בסקי דינה — בת
רוגצ'בסקי שיינע — בת
רוגצ'בסקי בנימין — בן
רוגצ'בסקי זעליג — בן

המנציח:

רודי אברהם — צרפת

הנספים:

רודי אלטר — ראש משפחה — אב
רודי ? — אם
רודי לייבל — אח
רודי נחמיה — אח

המנציח:

פיורה אלתר — ישראל

הנספים:

רודק דוב־גדליהו — ראש משפחה — חותן
רודק מאיר — בנו — גיס
רודק רבקה (אשת מאיר) — גיסה
רודק ? — בן מאיר ורבקה
רודק מרים — קרובת משפחה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רוזנבלום יעקב — ראש משפחה
רוזנבלום חנה — אשתו
רוזנבלום שלום — בנם
רוזנבלום פנחס — בנם
רוזנבלום פייגעלע — בתם
רוזנבלום משה — בנם
רוזנבלום ישראל — בנם
רוזנבלום גדליהו — בנם

המנציחה:

שמיר (ליכטנברג) תמר — ישראל

הנספים:

רוזנבלום יצחק — גיס
רוזנבלום יאַכע (אשתו) — אחות
רוזנבלום לאה — בתם
רוזנבלום נפתלי — בנם
רוזנבלום יעקב — ראש משפחה
רוזנבלום חנה — אשתו
רוזנבלום משה — בנם
רוזנבלום פנחס — בנם
רוזנבלום שלום — בנם
רוזנבלום פייגה — בתם

המנציחה:

גליקמן (אסטקס) חנה — ישראל

הנספים:

רוזנבלום שמואל — ראש משפחה — גיס
רוזנבלום פערל (לבית אסטקס) — אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רוזנבלום מיכאל ומשפחתו

המנציחים:

לבנדז' אריה — ישראל

לבנדז' פישל — ארגנטינה

הנספים:

רוטשילד דוד — דוד

רוטשילד רחל (לבית לבנדז') — דודה

רוטשילד פרל — בתם

רוטשילד ישעיהו — בנם

רוטשילד ליובע — בתם

המנציח:

הרב סוקולובסקי אברהם — ישראל

הנספים:

רולניק יצחק — ראש משפחה — דוד

רולניק בריינע — בתו

רולניק פריידע — בתו

רולניק שרה — בתו

המנציח:

שטרוסמן שמחה — ישראל

הנספים:

רוסוחצקי משה — גיס

רוסוחצקי גולדה (לבית שטרוסמן) — אחות

המנציח:

פיורה נתנאל — ישראל

הנספים:

רוסוחצקי בצלאל־הערש ומשפחתו

רוסוחצקי שמואל־דוד — נכדו

רוסוחצקי מיכלע — נכדתו

רוסוחצקי חיים — נכדו

רוסוחצקי חיים

רוסוחצקי מיכלע

המנציחים:

פרבר יעקב — ישראל

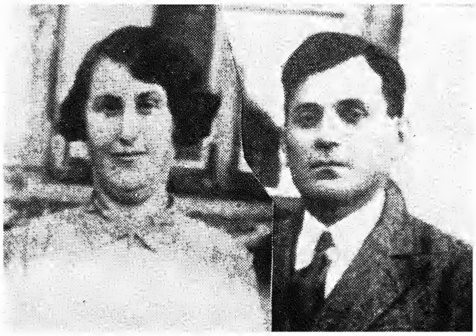
פרבר (ישראלית) גולדה — ישראל

ליפצר (פרבר) אהובה — ישראל

הנספים:

רידלביץ דוד — דוד

רידלביץ יאכע (לבית ליפשיץ) — דודה

דוד ויאַכע רידלביץ

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

רייזלם פישל ראש משפחה
רייזלם ? אשתו
רייזלם הערשל בנם

המנציחה:

קרפיק (ריינוביץ) רחל — ישראל

הנספים:

ריינוביץ יואל־גרשון אב
ריינוביץ ריקל אם
ריינוביץ חיים אח
ריינוביץ מושה (לבית אורלינסקי) אשתו
ריינוביץ שרה בת חיים ומושה
ריינוביץ חנה בת חיים ומושה
ריינוביץ גליקה בת חיים ומושה
ריינוביץ אסתר בת חיים ומושה
ריינוביץ זבולון (בן יואל וריקל) אח
ריינוביץ יואל בנו

המנציחים:

לונדון (ישראלית) מאַשע — ישראל
פרבר (ישראלית) גולדה — ישראל
ישראלית משה — ישראל
ישראלית צבי — ישראל
ישראלית יעקב — ישראל

הנספים:

רינקביץ דוד גיס
רינקביץ לאה (לבית ישראלית) אחות
רינקביץ שיינטשע דודנית
רינקביץ חיה־שרה דודנית
רינקביץ יעקב דודן
רינקביץ דב דודן

עומדים למעלה, מימין לשמאל:
1. דוד רינקביץ. 2. על הידים: הילד דב
3. לאה־גיטל רינקביץ
שורה שניה: 1. שיינטשע רינקביץ.
2. חיה־שרה רינקביץ. 3. יעקב רינקביץ

המנציחים:

ריץ יהודה — ישראל
ריץ פישל — ארצות־הברית

הנספים:

ריץ חיה (לבית קרפלק) אם
ריץ פייגה (לבית פליסקה) אשת יהודה
ריץ (סקורה) רבקה אחות

המנציחים:

בן־יעקב (רצ'ימורה) אשר — ישראל

פלדמן אליהו — ארה"ב

פלדמן (רצ'ימורה) מישל — ארה"ב

הנספים:

רצ'ימורה יעקב אב

רצ'ימורה מרים (לבית מוזיקנט) אם

רצ'ימורה מלכה בתם

רצ'ימורה מרים בתם

רצ'ימורה שיינדל (ר' סמיטיצקי) אחות

ש

המנציחים:

בלומנקרנץ (פרץ) דבורה — ישראל

פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

שאשקעס אלתר ראש משפחה

שאשקעס בלה — אשתו ובנם

אלתר ובלה שאשקעס

המנציח:

פיורה אלתר — ישראל

הנספים:

שדלצקי הענאך גיס

שדלצקי דבורה (לבית קופיטובסקי) גיסה

שדלצקי שרה בת־גיסה

שדלצקי חוה בת־גיסה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שדלצקי טויבע אם

שדלצקי שרה בתה

שדלצקי הענאך בנה

המנציח:

בן־יאיר (שדלצקי) פנחס — ישראל

הנספים:

שדלצקי פשקה אמא

שדלצקי שמחה אח

המנציחים:

קונופיאטי רחל — ישראל

קונופיאטי אפרים — ישראל

הנספים:

שווארץ הענאך דוד

שווארץ טשארנע (ר' וינגרובסקי) דודה

המנציח:

וינקלשטיין משה — ישראל

הנספים:

שווארץ חיים־יוסף דוד

שווארץ אסתר (לבית ישראלסקי) דודה

שווארץ צירל בתם

שווארץ נטע־מאיר בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שווארץ שמחה ואשתו

המנציחה:

לוין (שווארץ) דבורה — ישראל

הנספה:

שווארץ שרה — אחות

המנציחה:

פיורה (האַשעס) יפה — ישראל

הנספים:

שווארצברט קלמן — ראש משפחה

שווארצברט בריינטשע (אשתו) — בת־דוד

שווארצברט זליג — בנם

שווארצברט משה — בנם

שווארצברט דוד — בנם

זליג שוואַרצברט

המנציחה:

מונדרי (שווידער) צפורה — ישראל

הנספים:

שווידער יוסף — אב

שווידער בריינע — אם

שווידער זיידל — ראש משפחה — אח

שווידער פערל — אשתו (לבית אסקס) — גיסה

שווידער רבקה — בתם

שווידער חנה — בתם

שווידער פייגעלע — בתם

שווידער רחל (ר׳ דפנה) — אחות

המנציחות:

בן־מורוש (שפיטלנה) יוספה — ישראל

פרצקי (שפיטלנה) מרים — ישראל

הנספים:

שוטלנדר חיים — בן־דוד

שוטלנדר יעקב — בן־דוד

שוטלנדר רבקה — בת־דודה

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שוסטר משה — ראש משפחה

שוסטר אַלטע — אשתו

שוסטר שמעון — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שטיינברג דוד — ראש משפחה

שטיינברג רבקה — אשתו

שטיינברג אייזיק — בנם ושאר ילדיהם

המנציחים:

טנדלר (שטיינברג) סימה — ישראל

מונדרי (שטיינברג) חיה — ישראל

שטיינברג ישראל — קובה

הנספים:

שטיינברג משה — אב

שטיינברג חוה (לבית סקברונעק) — אם

שטיינברג פרל — אחות

שטיינברג איטקה — אחות

שטיינברג נעכע אחות
שטיינברג חנה אחות
שטיינברג באַשע אחות
שטיינברג יענטע אחות

באַשע ויענטע שטיינברג

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שטיינברג משה'קע ראש משפחה
שטיינברג חיה — אשתו ו־11 ילדיהם

המנציחה:

מוזה (שטינברג) לאה —ישראל

הנספים:

שטיינברג מרדכי אב
שטיינברג חנה אם
שטיינברג חיים אח

הרב מרדכי שטיינברג

הרבנית חנה שטיינברג

המנציחים:

בר־נתן (שטיינברג) שושנה — ישראל

וישנביץ (שטיינברג) שפרה — ישראל

שטיינברג צבי — ישראל

הנספה:

שטיינברג יצחק — אב

יצחק שטיינברג

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שטיינברג שמואל — ראש משפחה

שטיינברג ביילע — אשתו

שטיינברג פייבל — בנם

שטיינברג לייבל — בנם ובנותיהם

המנציחים:

ויסבורד אריה — ישראל

ויסבורד ישראל — פולניה

הנספים:

שטנדר יצחק־משה — חותן

שטנדר ברכה (לבית ויסבורד) — חותנת

שטנדר יעקב — גיס

שטנדר אסתר — גיסה

המנציח:

שטרוסמן שמחה — ישראל

הנספים:

שטרוסמן יעקב — ראש משפחה — אב

שטרוסמן ברכה — אם

שטרוסמן משה (בנם) — אח

שטרוסמן שרה (אשת משה) — גיסה

שטרוסמן שמואל — אח

שטרוסמן מנדל — אח

שטרוסמן מיכלה — אחות

שטרוסמן דבורה — אחות

שטרוסמן יהודית — אחות

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

(„שטריקנמאַכער") חנא

— — אשתו

— שמחה — בנם

— ? — בנם

המנציחה:

שולזינגר (פטאשיק) רייכל — ישראל

הנספים:

שיינעם דוב — ראש משפחה — גיס

שיינעם (פטשיק) בלה (אשתו) — אחות

שיינעם חוה — בתם

שיינעם ראובן — בנם

שיינעם אהרון — בנם

שיינעם אסתר — בתם

שיינעם הניה — בתם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שיינעס יצחק ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שיינקר יוחנן — ראש משפחה
שיינקר ? — אשתו
שיינקר ליבע — בתם
שיינקר טשאַרנע — בתם
שיינקר חוה — בתם
שיינקר משה — בנם
שיינקר שלום — בנם

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שליווקה ? (סופר סת״ם) ראש משפחה
שליווקה ? — אשתו
שליווקה לאה — בתם
שליווקה מנדל — בנם

המנציחה:

שפרכר (פיאנקה) גיטל — ישראל

הנספים:

שלכטר הניה (לבית פיאנקה) — בת־דודה
שלכטר מרים — דודה

המנציח:

שלכטר שמעון — ישראל

הנספים:

שלכטר יוסף — אב
שלכטר שרה (לבית גרינברג) — אם
שלכטר צבי — אח
שלכטר הניה — אחות
שלכטר בלה — אחות
שלכטר אסתר — אחות

יושבים: 1. שרה שלכטר. 2. יוסף שלכטר
עומדים מימין לשמאל: 1. הניה שלכטר. 2. אסתר שלכטר. 3. צבי שלכטר
4. בלה שלכטר

המנציח:

יבלונקי בן־ציון — ישראל

הנספים:

שלכטר שמעון	ראש משפחה
שלכטר ?	בתו
שלכטר יחזקאל	חתנו
שלכטר חנה	בתם
שלכטר ?	אשתו

המנציחות:

ברזניק (פלונסקי) מושה — ישראל

אייזנברג (פלונסקי) דבורה — ישראל

מגדל (פלונסקי) חוה — ישראל

גוטמן (פלונסקי) לאה — ניו־זילנד

הנספים:

שמאקובסקי אלתר ראש משפחה	גיס
שמאקובסקי רבקה (אשתו) (לבית פלונסקי)	אחות
שמאקובסקי גליקה	בת־אחות
שמאקובסקי חנה	בת־אחות
שמאקובסקי מינדל	בת־אחות
שמאקובסקי שולמית	בת־אחות

אלתר שמאַקובסקי

גליקה וחנה שמאַקובסקי

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספה:

שמואל „גמרא"

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שמואל יצחק (איטשע) החייס ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שנלר לייבל	ראש משפחה
שנלר שרה	אשתו

המנציחות:

בן־מורוש (שפיטלנה) יוספה — ישראל

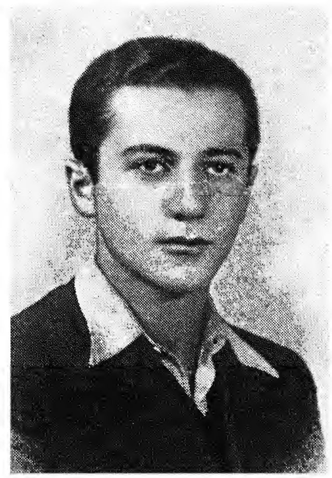
פרצקי (שפיטלנה) מרים — ישראל

הנספים:

שפיטלנה רבקה	אחות
שפיטלנה לאה (ר' קלמרש)	אחות
שפיטלנה מתתיהו	דוד
שפיטלנה יוסף	בן־דוד

שפיטלנה יואל בן־דוד
שפיטלנה מרדכי בן־דוד

שפיטלנה רחל בת־דודה
שפיטלנה זלאטע (לבית פלונסקי) דודה

אריה־לייב (אליונק) שפילמן

שיינע שפילמאַן (פלדמן)

ציפה שפילמן

המנציח:

ד"ר שפילמן אברהם — ישראל

הנספים:

שפילמן שיינע — אשת המנציח
(לבית פלדמן)
שפילמן אריה לייב (אליונק) — בן
שפילמן ציפה — בת

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שפירא ומשפחתו („די בלינדע")

הנספה:

שפירא ? ד"ר ומשפחתו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שפירא אברהם־יעקב
(בעל מחסן רפואות)
שפירא דוד — בנו

המנציח:

ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל

הנספים:

שפירא מאיר — ראש משפחה
שפירא ? — אשתו
שפירא משה — בנם
שפירא בן־ציון — בנם
שפירא אסנת — בתם
שפירא פייגל — בתם

המנציחים:

אלישר (קמינקובסקי) צבי — ישראל

אלישר (קמינקובסקי) חיים — ישראל

הנספים:

שפירא יצחק — ראש משפחה דוד

שפירא מלכה — אשתו דודה

שפירא פישל — בנם בן־דוד

שפירא יעקב — בנם בן־דוד

שפירא אהרון — בנם בן־דוד

יצחק ומלכה שפירא

אהרן שפירא

פישל שפירא

יעקב שפירא

המנציח:

פרץ טוביה — ישראל

הנספים:

שפירא שרה

שפירא קיילע

שפירא (אחי שרה וקיילע)

הנספה:

שצ׳יגל לייבל („דער שערער") ומשפחתו

המנציח:

שפירא דן — ישראל

הנספים:

שפירא מנחם־מענדל סבא

שפירא ברוך־אהרון אבא

שפירא שיינע־רייזל (לבית בורשטין) אמא

שפירא שלום אח

שפירא פייגל (ר' אטקס) אחות

שפירא יעקב אח

שפירא אסתר — אחות
שפירא פערל — אחות
שפירא לאה — אחות
שפירא צבי — אח

שלום שפירא

המנציח:
ארגון יוצאי ציחנוביץ בישראל
הנספה:
— שרה שפרינצה
(„די באַנקעס שטעלערן")

שורה ראשונה למעלה — מימין לשמאל:
1. צפורה שפירא. 2. שפירא
שורה שניה, מימין לשמאל:
1. רחל שפירא. 2. רייזל שפירא
שורה שלישית, מימין לשמאל:
1. אסתר שפירא. 2. פרל שפירא

אֵיךְ יֶעֱרַב לִי אֲכֹל וּשְׁתוֹת בְּעֵת אֶחֱזֶה כִּי יְסְחֲבוּ הַכְּלָבִים אֶת כְּפִירָיִךְ? אוֹ אֵיךְ מְאוֹר יוֹם יְהִי מָתוֹק לְעֵינַי, בְּעוֹד אֶרְאֶה בְּפִי עוֹרְבִים פִּגְרֵי נְשָׁרָיִךְ? כּוֹס הַיְגוֹנִים, לְאַט! הַרְפִּי מְעַט! כִּי כְבָר מָלְאוּ כְסָלַי וְנַפְשִׁי מַמְּרוֹרָיִךְ!

(מתוך „ציון, הלא תשאלי" ליהודה הלוי)

המנציחה:

ארטן (תמה) שרה — ישראל

הנספים:

תמה (פרלשטיין) רבקה־לאה	אם
תמה דבורה	אחות
תמה חיה	אחות
תמה נחמה	אחות
תמה פייגל	אחות
תמה ברכה	אחות
תמה לייבל	אח
תמה נחמיה — ראש משפחה	אח
תמה שרה (לבית אוקרונגלי) אשת נחמיה	
תמה חנה	בתם

רבקה־לאה תמה (פרלשטיין)

הָיָה הוֹלֵךְ יִרְמְיָה הַנָּבִיא וְרוֹאֶה אֶת־הַשְּׁבִיל מָלֵא דָם וְהָאָרֶץ מְרֻבֶּצֶת בְּדַם הֲרוּגֶיהָ מִכָּאן וּמִכָּאן. קָבַע פָּנָיו לָאָרֶץ וְרָאָה פַּרְסוֹת רַגְלַיִם שֶׁל יוֹנְקִים וְעוֹלָלִים שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בַּשֶּׁבִי. הָיָה גּוֹחֵן לָאָרֶץ וּמְנַשְּׁקָן.

וּבַחֲזִירָתוֹ הָיָה רוֹאֶה אֶצְבְּעוֹת יָדַיִם וְרַגְלַיִם מְקֻטָּעוֹת וּמֻשְׁלָכוֹת בֶּהָרִים, וְהָיָה מְלַקְּטָן וּמְגַפְּפָן וּמְחַבְּקָן וּמְנַשְּׁקָן וְנוֹתְנָן לְתוֹךְ טַלִּיתוֹ וּבוֹכֶה עֲלֵיהֶן...

(מאגדות החורבן)

וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת־עָפָר יָקִיצוּ, אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת, לְדִרְאוֹן עוֹלָם. וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִרוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ, וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד.

(דניאל, פרק יב, ב־ג)

2) וַיֹּאמֶר: לֵךְ, דָנִיֵּאל, כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ. יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים, וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא יָבִינוּ כָּל־רְשָׁעִים וְהַמַּשְׂכִּילִים יָבִינוּ.

(דניאל, פרק יב, ט־י)

3) וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ; וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין.

(דניאל, פרק יב, יג)

4) דִּי־הוּא אֱלָהָא חַיָּא וְקַיָּם לְעָלְמִין וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא תִתְחַבַּל וְשָׁלְטָנֵהּ עַד־סוֹפָא (כי הוא אל חי וקיים לעולמים ומלכותו לא תיהרס ושלטונו עד הסוף).

(דניאל, פרק ו, כז)

*

1) „און פיל פון די וואָס שלאָפן אין דעם שטויב פון דער ערד, וועלן זיך אויפכאַפּן, טייל צום אייביקן לעבן, און טייל צו שאַנדן, צו אייביקן עקל. און די פאַרשטאַנדיקע וועלן גלאַנצן אַזוי ווי דער גלאַנץ פון הימל, און די וואָס האָבן געבראַכט פיל צו גערעכטיקייט, אַזוי ווי די שטערן אויף אייביק און שטענדיק". (דניאל, פרק יב, ב־ג)

2) „האָט ער געזאָגט: גיי, דניאל, וואָרום באַהאַלטן און פאַרחתמ׳ט זיינען די ווערטער ביז דער צייט פון קץ. פיל וועלן געקלערט און געריייניקט און געלייטערט ווערן, אָבער די שלעכטע וועלן טאָן שלעכטס, און אַלע שלעכטע וועלן ניט פאַרשטיין; אָבער די פאַרשטאַנדיקע וועלן פאַרשטיין". (דניאל, פרק יב, ט־י)

3) „און דו גיי, ביז צום קץ; און וועסט קומען צו דיין רו, און וועסט אויפשטיין צו דיין גורל אין סוף פון די טעג". (דניאל, פרק יב, יג)

4) „וואָרום ער איז דער לעבעדיקער גאָט, און ער באַשטייט אייביק, און זיין מלוכה איז אַזאַ וואָס ווערט ניט צעשטערט, און זיין געוועלטיקייט איז ביז צום סוף".

(דניאל, פרק ו, כז)

יזכור

געהיילקט דעם אנדענק פון
אונדזערע טייערע און אומ-
פארגעסלעכע וואס זענען
אומגעקומען אויף קדוש השם
אין די געטאס און לאגערן

איכה יועם זהב
ישנא הכתם הטוב
תשתפכנה אבני קדש
בראש כל חוצות

(איכה ד׳ א׳)

(ווי אזוי איז פארטונקלט דאס
גאלד פארביטן דאס טייערע
פיינגאלד; די הייליקע שטיינער
צעשאטן אין אלע עק-גאסן)

די פארבליבענע משפחות
אין אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער פאַמיליע

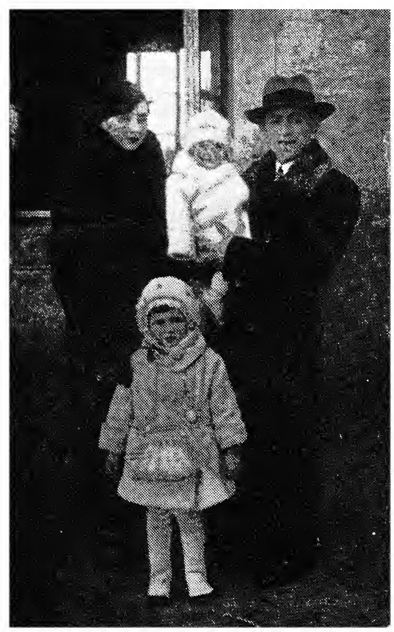
פאָטער — יעקב ראצימארא

מוטער — מרים ראצימארא

מרים ראצימארא (דאָס
קינד פון אשר ראצימארא)

אהר׳טשע און שיינדל סעמיאטיצקי
און זייערע קינדער

מאַניה ראצימארא

די פאַראייביקער

חינקע און **סידני געלפאנד** — אמעריקע
מישעל און **אליהו פעלדמאן** — אמעריקע
אשר און **רחל בן־יעקב** (ראצימארא) — ישראל

צום אייביקן אנדענק

פאמיליע זאלאנדז׳

פאַטער
פנחס זאלאנדז׳

מוטער
אסתר זאלאנדז׳

ברודער — ישראל
און זיין פרוי יהודית

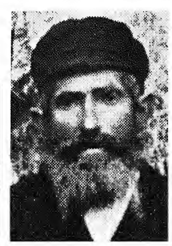

שוועסטער — חנה
און איר מאַן
שלמה בלושטיין

די פאַראייביקער
חיים בערל און **חנה זאלאנדז׳** — אמעריקע
מאניע און **איירין זאלאנדז׳** — אמעריקע
שרה און **מרדכי תנא** — ישראל

פאַמיליע בוניע

פאַטער, משה־אהרן מוטער, שיינע־פריידע

ברודער — שמחה־בוניע און זיין פרוי חיה

שוועסטער — פערל און איר מאַן
דוד לאנדינסקי

ברודער — יעקב־בוניע און זיין פרוי חיה

די פאַראייביקער
יודעל און **פעשקע בוניע** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזערע עלטערן

חיים־יצחק זאלאנדזש

דאָבע זאלאנדזש

די פאַראייביקער

ישראל (איזי) זאלאנדזש — אמעריקע

משה (מאריס) זאלאנדזש — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער מוטער
עלקע זגאדני

באָבע טויבעלע און
מאַשה׳לה, דאָס קינד
פון אונזער שוועסטער

שוואָגער און שוועסטער
אשר און רבקה עטקעס

די פאַראייביקער

וועלוול זגאדני — אמעריקע
חיים זגאדני — אמעריקע
חיה־שרה גאלדשטיין (זגאדני) — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזערע עלטערן

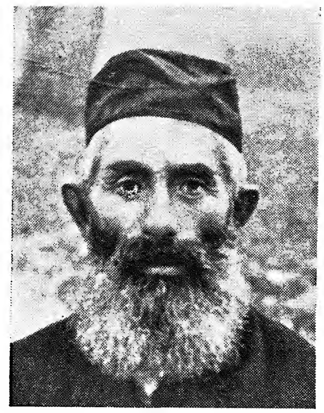

יענטע און צאַל גאָלדשטיין (דער שניידער פון „ניי־שטאָט״)

די פאַראייביקער

יצחק און **ישעיהו גאלדשטיין** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער יצחק
(דער קצב פון „ניי־שטאָט")

מיין מוטער גיטעל

דער פאַראייביקער

יעקב (דזשעק) לעווין — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער און מוטער
יוסף און ברײנע שווידער

אונזער ברודער — זיידעל
און פרוי — פערל
(זייערע 3 טעכטער אָן בילדער)

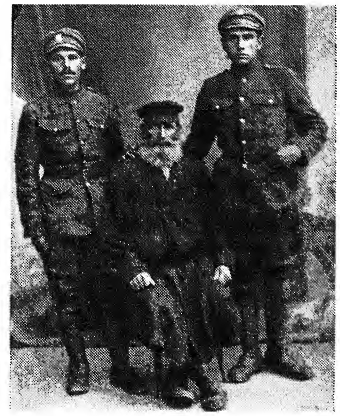

אונזער שוועסטער — רחל
און שוואָגער — דפנר
(זייער טאָכטער, אָן אַ בילד)

די פאַראייביקער

רבקה און **מאריס העריס — אמעריקע**
מנוחה און **יואל וויינשטיין — ארגענטינע**
ציפע און **מאנעס מאנדרי — ישראל**

צום אייביקן אנדענק

מיין ברודער מאַנעס און פרוי (אַן בילד)
מיין פאָטער אַלטער, קוזין יעקב לעווין
מיין מוטער שיינדל, מיין קוזין, יענקל
און פרוי און אונזער זון משה (אַן בילדער)

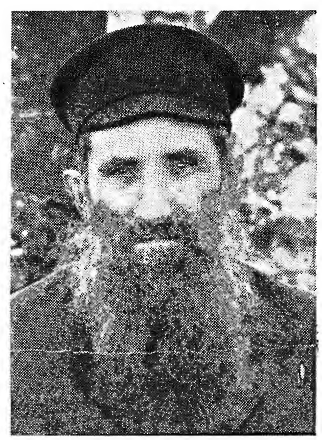

מיין ברודער שלמה׳קע
און זיין פרוי

די פאַראייביקער

בוטשע לעווע און **פרוי חוה** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער זיידע אברהמ׳טשע האָפמאַן
און אונזערע עלטערן: שלמה און עטיל האָפמאַן, משה (אָדעסער) און מישע ווײַנשטיין

די פאַראייביקער

אשר (קאטשקע) האפמאן און
פרוי **שרה וויינשטיין (האפמאן)** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער — אברהם־משה יאפאק מוטער — העניע־רבקה

מיין ברודער — מרדכי־יוסף
מיין שוועסטער — חיה־שרה
מיט זייערע משפחות
(אָן בילדער)

דער פאַראייביקער:

אפרים יאפאק־חזן — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאליק דאנאוויטש
(דער זון פון בערל)

מיין מוטער — רבקה דאנאוויטש
מיינע ברידער ישעיה (שייע) און משה מיט זייערע פאַמיליעס
מיינע שוועסטער — איטקע און שיינדל מיט זייערע פאַמיליעס
מיין פעטער בערל דאנאוויטש מיט זיין פאַמיליע
מיין פעטער יאָסל דאנאוויטש און מומע דבורה מיט דער פאַמיליע

די פאַראייביקערן

יענטל לעווין — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער פאָטער מאיר־הערש האָפמאַן
און די קינדער פון דער שוועסטער
פייגל

אונזער שוועסטער
פייגל סקראנדע (האָפמאַן)
און איר מאַן יודעל סקראנדע

די פאַראייביקער

הערי האפמאן — אמעריקע
מלכה מאנטשער (האפמאן) אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מוטער
שיינע־רייזל יארמוס
פאָטער
משה־יצחק יארמוס
(אָן בילד)

ברודער — יוסף יארמוס

שוועסטער
יענטע יארמוס (מה־יפית)
און איר טאָכטער (אָן בילד)

די פאַראייביקער

בערל יארמוס
העלען יארמוס (וויאדרע) — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

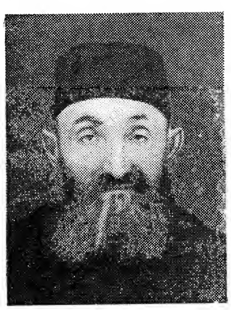

פערל וויאדרע־קאהן

די פאַראייביקער

מאַן: **נפתלי**
קינדער: **חיה־יהודית, סאניע, חיים**
און אלתר — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

יצחק־אפרים ראסאכאצקי

אונזער פאַמיליע

פאָטער: יצחק־אפרים ראסאכאצקי
זיהן: נה־הערשל און יענקל
טאָכטער: חוה

די פאַראייביקער

ישראל־משה, מרדכי, יודעל און
גיטעל ראסאכאצקי — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאַמיליע

פון רעכטס צו לינקס

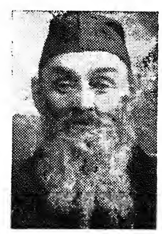
זיצן:
די עלטערן: לייבל און לאה
און מיין ברודער, משה

שטייען — מיינע ברידער
און שוועסטער: מאיר,
דאָבטשע, לייזער און מרים

דער פאַראייביקער **בעני ספּיבאַק — אמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

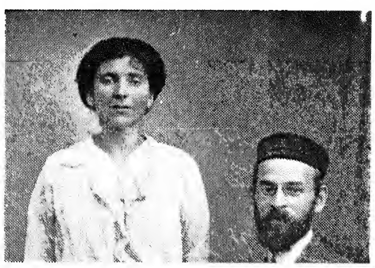
מיין פאמיליע

פאָטער — שמואל־
אליעזר הימלשטיין

מוטער — אסתר־ליבע
הימלשטיין

ברודער און שווגערן — דוד און עטל
הימלשטיין און זייער טעכטערל
מיין שוועסטער מרים (אָן בילד)

די פאַראייביקערן

עלקע טשייווינסאַן (הימלשטיין) — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער און מוטער **אשר דוד** און **חיה לעוו**

מיין ברודער **משה־יחיאל**, זיין פרוי און צוויי קינדער,

מיין שוועסטער **רחל**

דער פאַראייביקער

בערל לעוו — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין ברודער, **יצחק**

און מיין מוטער, **עלקע פטאשעק**

דער פאַראייביקער

בערל (בעני) פטאשעק — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער, **אברהם (מאטעלס) דזשעוויק**

און מוטער, **גיטעל דזשעוויק**

דער פאַראייביקער

חיים־בערל דזשעוויק — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער — וועלוול קאגאן

מוטער — פייטשע קאגאן
און שוועסטער ביילטשע

ברודער — שלמה קאגאן

שוואָגער — איטשע בלאטמאן
און שוועסטער — שפרה בלאטמאן
(קאגאן)

פאָטער און מוטער — בערל און שרה פראדל קאפלאן

די פאַראייביקער **מאריס** און **יעטא קאפלאן**
לואיס און **רעבעקא קאץ**
מאריי און **טילי קאגאן**
— אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאַמיליע:

פאָטער: אברהם זעליקאוויטש

מוטער: שאשע זעליקאוויטש

שוועסטער: ישפה זעליקאוויטש

" שרה זעליקאוויטש

" ליבע זעליקאוויטש

די פאַראייביקערן **חיה גרובער** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין משפחה

שטייען פון רעכטס צו לינקס:

1. שוואָגער — חיים־פסח זשולף. 2. שוועסטער — מיכלע זשולף (שצ׳יגאל)

זיצן פון רעכטס צו לינקס:

1. שוואָגער —מרדכי זיסק. 2. מוטער — רויזע שצ׳יגאל. 3. שוועסטער — געלטשע זיסק (שצ׳יגאל) און זייערע קינדער

דער פאַראייביקער

בערטשע שצ׳יגאל — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער — יצחק לעוו מיט די קינדער פון מיינע שוועסטער גאָלדע און מינדל

שוועסטער — גאָלדע

שוועסטער — עטל

דער פאַראייביקער

דז׳ייקאב לעוו — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאַמיליע

אַ קוזין, **פסח וואינאוויטש,**
זיין פרוי **שרה** און קינד;

דבור'קע, שרה'ס מוטער און זוהן
חיים-יצחק זילבערבלאט

מיין ברודער, **אברהם,** זיין פרוי
און קינדער

מיין שוועסטער,
גיטעל ווילקאנסקי
און פאַמיליע

מיין קוזין,
חיים-יצחק זילבערבלאט
און פאַמיליע

מיין קוזינע, **שרה** און מאַן **פסח**
און קינדער

שטייען פון רעכטס: **פסח װאינאָוויטש**
פון לינקס: **חיים־יצחק זילבערבלאַט**
זיצן פון רעכטס צו לינקס:
שרה, איר קינד און מוטער דבור'קע

דער פאַראייביקער

סאל פעלכאוויטש — אמעריקע

אונזער פאַמיליע

פאָטער:

היימען סוקנע

מוטער:

זשעני סוקנע

ברודער:

יעקב סוקנע

די פאַראייביקער

סעמועל סוקנע

פעני שפינער (סוקנע)

איזידאר סוקנע

— אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער פאַמיליע

אונזער ברודער יודל עלקעס, זיין פרוי העניע
אין קינדער: יצחק שאול און בערעלע

שוועסטער —
ברײנע עלקעס

שוועסטער שיינטשע און איר
מאַן בנימין ווילקאנסקי

ברודער — משה'לע עלקעס
(זיין פרוי און קינד
אָן בילד)

שוועסטער —
פעשקע עלקעס

די פאַראייביקער

רחל-מלכה עלקעס-קישנער — אמעריקע

שמואל עלקעס — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן:

מרדכי (מעקס)

און עטל פינקעלשטיין

דער פאַראייביקער

דוד פינקעלשטיין — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן: — ישראל־הערש און צירעל שווארין

מיינע ברידער — שמואלקע און פיניע

מיינע שוועסטער — גאלדע, חנה און עטל

די פאַראייביקערן

ברײנצע גלינער — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן:

אברהם און אסתר קאפלאן

דער פאַראייביקער

יוסף קאפלאן און פאַמיליע — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פרוי:

מינקע ווייסנער

מיינע קינדער:

גנענדל, איטשע־לייבל, פייגע, חיים־בערל,
רחל, יוסף און **ליבע**

דער פאַראייביקער

דוד ווייסנער — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן:

ירחמיאל עטקעס און **פרוי**

מיין שוועסטער און ברודער מיט זייערע קינדער

די פאַראייביקערן

פריידעלע עטקעס־שאר — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיין פאַמיליע

יאסל־ביינוש פאסטערנאק

מיט זיין פרוי און צוויי קינדער

עלקע פטאשעק

מיט איר קינד

פריידע שלמה־דוד'ס

מיט איר מאַן

דער פאַראייביקער

שמחה פאסטערנאק (באָבעס זוהן) — אמעריקע

אין אנדענק

פון די ציעכאנאוויעצער קדושים

פרידע און אברהם קרוק — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזער מוטער: **דינה גרין**

(געשטאָרבן אין ציעכאַנאָוויעץ אין יאָר 1919)

אונזער פאָטער **הערשל גרין**

(געשטאָרבן אין אַמעריקא 1960)

פאַראייביקט דורך די טעכטער:

חיה־הינדע עטקינס, עטל מיטניק, פריידע הארדי,
שיינע ראזעף, אנא אנדעקט — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אונזערע עלטערן:

אברהם־לייב און **שאשע שווידער**

פאַראייביקט דורך:

רבקה און חנא שווידער — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

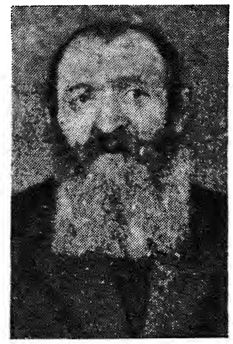
מיין פרוי:

סאפיא געלפאנד

פאַראייביקט דורך:

פאול געלפאנד — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער — **מתתיהו נעוויאדאמי**

מוטער — **שאשע־זיסל נעוויאדאמי**

(די טאָכטער פון יעקב סמאָליאַר)

דער פאַראייביקער **צבי מתיסון (נעוויאדאמי)** — אמעריקע

צום אייביקן אנדענק

יהודה־לייב דער שמש (זיצט דער ערשטער פון רעכטס) מיט זיין פאַמיליע

די פאַראייביקער: **פאַמיליע שווייד** — אמעריקע

דואב ואבל

על אובדן קהילת ציחנוביץ המפוארת שאיננה עוד

פיליפ שווייד
(ארצות־הברית)

כ׳טרויער און באַוויין

דעם אומקום פון דער פּרעכטיקער ציעכאַנאָוויעצער קהילה, וואָס איז אָפּגעמעקט געוואָרן פון דער וועלט

פיליפ שווייד
(אַמעריקאַ)

I Bewaii and Mourn the Destruction of the Ciechanovtzer Glorious Community

PHILIP SHWEID
(U. S. A.)

על קהילת ציחנוביץ,
שעלה עליה הכורת
דואב לבי

ארנסט פנסטר
(ארצות־הברית)

כ'בלוטיקט מיין האַרץ

איך דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה, וואָס איז אַזוי אכזריות'דיק
פאַרשניטן געוואָרן פון דער וועלט

ארנסט פענסטער
(אַמעריקאַ)

I Bewail the Ciechanovtzer Community
which was so Cruelly wiped out

ERNST FENSTER
(U. S. A.)

ג ד ו ל ש ב ר י כ י ם
ע ל ק ד ו ש י ע י י ר ת נ ו,
ש נ י ס פ ו ב י ד ה צ ו ר ר

זכרם יהיה חרות בלבי לעד

ב. ג י ט ל י ן - פ י י נ ש ט י י ן
(ארצות־הברית)

ג ר ו י ס א י ז מ י י ן ב ר אָ ך
אויף די קדושים פון אונזער שטעטל,
וועלכע זענען אומגעקומען דורכן
שרעקלעכן פיינד

זייער אָנדענק וועט זיין אייביק איינגעקריצט אין מיין האַרץ

ב. ג י ט ל י ן - פ י י נ ש ט י י ן
(אַמעריקאַ)

I am overhelmed with Sorrow for the Martyrs of our small Town, who lost their lives in the Holocaust
I shall for ever Cherish their Memory

B. GITLIN-FEINSTEIN
(U. S. A.)

יד ושם

לקדושי קהילת ציחנוביץ
שניספו בשואה

מציבה:

„חברת בני־יעקב"
(אמריקה)

יד ושם

פאַר די קדושים פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה,
וואָס זענען אומגעקומען אין דער שואה

שטעלט:

„חברת בני־יעקב"
(אַמעריקאַ)

YAD VASHEM

For the Martyrs of the Ciechanovtzer Community,
who Perished in the Holocaust

Erects:

HEVRAT „BNEI-BRIT"
(U. S. A.)

י ד ו ש ם

ל ק ד ו ש י ק ה י ל ת צ י ח נ ו ב י ץ

ש נ י ס פ ו ב ש ו א ה

מ צ י ב:

„נ י ו־י אָ ר ק ע ר א ו נ ט ע ר ש ט י צ ו נ ג
פ אַ ר א י י ן"

י ד ו ש ם

פאַר די קדושים פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה,

וואָס זענען אומגעקומען אין דער שואה

ש ט ע ל ט:

„נ י ו־י אָ ר ק ע ר א ו נ ט ע ר ש ט י צ ו נ ג
פ אַ ר א י י ן"

YAD VASHEM

For the Martyrs of the Ciechanovtzer Community,
wiped out in the Holocaust

E r e c t s :

NEW-YORKER RELIEF COMMITTEE

יד ושם

לקדושי קהילת ציחנוביץ
שניספו בשואה

מציבה:

„חברת בני־משה"
(אמריקה)

יד ושם

פאַר די קדושים פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה,
וואָס זענען אומגעקומען אין דער שואה

שטעלט:

„חברת בני־משה"
(אַמעריקאַ)

YAD VASHEM

For the Martyrs of the Ciechanovtzer Community, who perished in the Holocaust

Erects:

HEVRAT „BNEI-MOSHE"

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער **חיים דראפּטשיק** און מוטער **ריווע**

שוועסטער, ברודער און זייערע פאַמיליעס

דער פאַראייביקער : **משה׳ל דרייפער — אמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

מיין פאָטער **משה,** מוטער **עלקע־לאה,** ברודער **אייזיק** און פרוי, שוועסטער **שרה־זעלדע,** פעטער **מאטעל צמח,** מוהמע **צביה,** אירע קינדער און אייניקלעך און פעטער **איטשע לוזעם** (זאַרעמבסקי) און פרוי **צביה**

דער פאַראייביקער : **נתן פרידמאַן — אמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

מיינע קוזינס **פריידע** און **אייזשע,** רב **יוסף לים**

מיט זיין פרוי און קינדער

די פאַראייביקערן : **פענע בילאנסקי — אמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

מרדכי דער איינבינדער, זיינע קינדער און פרוי **רבקה;** בערל דעם שטריקמאַכערס טאָכטער, **סימה־גיטל,** איר מאַן **יוסף־ביינוש** און זיהן

די פאַראייביקערן :

חנה־רחל (משה־חיים׳ס דער בלעכערס טאָכטער) **— אמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן, פאָטער **לייזער** און מוטער **רחל יעלין;** שוועסטער **גאלדע־רייזל,** איר מאַן **שלום פעלכאַוויטש** און זייערע 2 קינדער

דער פאַראייביקער : **ס. סילווערשטיין — אַמעריקע**

צום אייביקן אנדענק

פאָטער **שמואל־הערש** (דער זון פון יעקב דער שמש פון „ניי־שטאָט", זיין פאַמיליע־נאָמען איז געווען **פאסטערנאַק**) און מיין מוטער

דער פאַראייביקער: **ש. גאַרפינקעל** — אַמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מנוחה סעמיאטיצקי און איר פאַמיליע; איר שטיף־פאָטער **דוד** און זיינע ברידער: **מאיר, לייזער, וואלף;** די **ספיוואקס** און די **שטיינבערגס** פאַמיליעס

דער פאַראייביקער: **ב. סמאל** — אַמעריקע

צום אייביקן אנדענק

מיינע מוהמעס **מינקע מישלער** און פאַמיליע
און **נוממע מישלער** און פאַמיליע

דער פאַראייביקער: **ל. פעלדמאַן** — אַמעריקע

צום אייביקן אנדענק

אברהם־בייליס זיסק און פרוי **יאספע (יוספה),** קינדער **חיה־טעמע** און **אסתרס, מרדכי,** זיין פרוי **געלטשע** (בערטשע שצ׳יגאלס שוועסטער) און קינדער

דער פאַראייביקער:
באטשע לעווע — אַמעריקע

צום אייביקן אנדענק

פאָטער **קלמן** (דער קצב) און די גאַנצע פאַמיליע
מאטעל דער שוסטער און פרוי **גיטעל**

די פאַראייביקער: **יוסף און בלומע לעווין** — אַמעריקע

ארגון עולי ציחנוביץ
בישראל

אליעזר לֵאוֹנִי

לתולדות ארגון יוצאי־ציחנוביץ בישראל

פרק א'

עד ל־11 במאי 1943, התאריך בו התאבד העסקן הבונדאי הנודע, שמואל מרדכי זיגלבוים, כאות מחאה והתמרמרות על האדישות ואפס המעשה שנוהגים אדירי העולם לרצח עם שלם וחף מפשע — לא ידענו בארץ, שהיטלר „פותר" בעיית היהודים „פתרון סופי", אליבא דתורת הנאצים.

אולם, גם לאחר שהגיעה אלינו השמועה, כי נגזר כרת על יהדות פולין, לא האמנו למשמע אזנינו. סבורים היינו, שהמדובר הוא בטבח „רגיל", שהסכן הסכנו עמו ועם הדומים לו בדברי ימינו רוויי־הדמים, מימות מסעי הצלב, גזירות ת"ח ועד הפוגרומים ברוסיה. שהמדובר הוא בגנוסיד, בעקירה מוחלטת, ללא השאיר סימן וזכר לחיים יהודיים — מחשבת אימים כזו לא העלה איש מאתנו על דעתו.

מחורבן ציחנוביץ עד מעשהו הנואש של זיגלבוים חלפו ששה חדשים ושמונה ימים. בתקופה זו כבר היתה העיירה בית־קברות של אלפי יהודיה השחוטים ורק פזורי עצמותיהם נשארו על האשפתות בטרבלינקה. ואנו, כאן בארץ, חזקים היינו באמונתנו, ששמועות אלו אינן, אלא, חלום רע, וכי ציחנוביץ, כערים ועיירות אחרות בפולין, עומדת על תלה ושוקקת חיים יהו־דיים. אמונה זו קננה, עדיין, בלב רבים מאתנו גם בשנת 1945. במכתב מתא־ריך 8.7.1945 שכתב צבי אלישר (קמינקובסקי) מאיטליה לאחותו פניה ז"ל בארץ, כתוב בין היתר: „אולי יש עוד תקוה? אולי הידיעות אינן מדויקות"?

גם צבי פסטרנק, כשקרא בעתון בהיותו ברוסיה, בשלהי שנת 1944, על שחרור ציחנוביץ, שלח הביתה כמה מכתבים על־פי כתובות שונות, אולם כולם חזרו אליו כשעל המעטפה רשום, שהמוען איננו עוד מאז שנת 1942.

בשלהי שנת 1944 כבר היה ידוע לנו, שלא כתובת זו, או אחרת, אינה קיימת, אלא ציחנוביץ היהודית בכללותה נמחתה מעל פני האדמה והפכה למשואות נצח. ומעתה נתנה הדעת לחקור ולשאול, השרדו ניצולים, מה מספרם, מה שמותיהם, איה מקום הימצאם וגורלם מהו?

בשנת 1945 נתקבל מכתב על־פי כתובתה של בתיה בקשט (ליובוביץ')

מאת מלכה וינר (סלובצ׳יק) בלודז׳, שכלל חלק משמות הניצולים. ממכתב זה וכן מידיעות מהימנות אחרות, שנתקבלו לאחר מכן, קיבלנו רשימה כמעט מעודכנת של האודים שנצלו מהטבח.

(אנו מבקשים סליחת אלה, שמסיבות שאינן תלויות בנו, לא הגיעו אלינו שמותיהם).

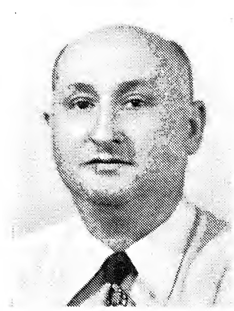
ואלה שמות הניצולים שניצלו ע״י בריחה מהגיטו, קפיצה מקרונות הרכבת והסתתרות ביערות ואצל גויים ידידי־היהודים:

1) **אורלינסקי** (הילד של ישראל אורלינסקי)
2) **בוצ׳קביץ׳** (בחורה)
3) **בלוטמן, צבי**
4) **גולדברג (קליינוט), אסתר**
5) **ווינוביץ׳, ברל**
6) **ווינוביץ׳, שמחה**
7) **ווינר, אפרים**
8) **ווינר, טויבע**
9) **ווינר, יוסף**
10) **ווינר (סלובצ׳יק), מלכה**
11) **חזן, ראובן יוסף**
12) **חזן (פטאַשק), רחל** ושלושת ילדיהם
13) **יגר, דובה**
14) **לנצ׳נר, זלדה** והוריה
15) **לעוו, ברל**
16) **לעוו, שבתי (שעפסל)**
17) **סלובצ׳יק, יוסף**
18) **סלובצ׳יק, לייבל**
19) **סנדלר** (גר ע״י טחנת הקמח ב„ניי־שטאָט״)
20) **פטאשק, איטקה**
21) **פטאשק, וועלוול**

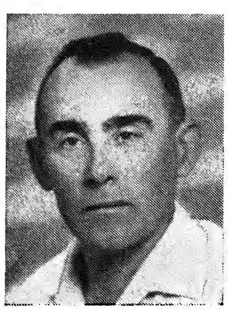
חזרו מרוסיה עם הכרזת הריפטריאציה

1) אבני, אברהם
2) בלוטמן, חיה גיטל
3) בלומנקרנץ (פרץ), דבורה
4) גברוניעץ, רבקה
5) גולומב, הרשיל
6) גרודזינסקי (גרודנאי), סנדר
7) וורבלינג, משה
8) טורינסקי, חנה
9) לעוו, אייזיק
10) לעוו, ישראל
11) לעוו, ישראל (עזריאל)
12) לעוו, פסח
13) לעוו, רייזל
14) סורביק' (גלנט), גיטל
15) סמיאטיצקי, שרה
16) פיורה, אלתר
17) פסטרנק, צבי
18) קגן, צ'רנה
19) קונופיאטה, אפרים
20) קוקס, דוד
21) קיז'ק, חיה
22) רוסחצקי, פייבל ז"ל
23) שטרוסמן, שמחה
24) שפילמן ד"ר, אברהם

היה זה חברנו יצחק סלובצ'יק, שהחל להזעיק את בני־העיירה הנמצ־אים בארץ, שיתארגנו וייצרו את הכלים הארגוניים, שבעזרתם ניתן יהיה להציל את שארית הפליטה מאבדון. נילוו אליו אשר רצ'ימורה ומשה קשטן. הם החליטו לקרוא תחילה לאספה ארגונית בחיפה.

אשר בן־יעקב (רצ'ימורה)

משה קשטן

מראשוני הפעילים למען הארגון
פון די ערשטע אַקטיווע טוער פאַרן ארגון
The first Active Members for the Organization

בתאריך 17.11.1944 התקיים הכינוס הראשון בחיפה, בו נוצר התא הראשון של הארגון בעיר זו, כחלק אינטגרלי של ארגון ארצי. מספר חברים נטלו על עצמם לטפל בכל הבעיות והמשימות שהארגון יטיל עליהם, ואלה שמותיהם: 1) זלוטולוב, משה. 2) מונדרי, יהודה. 3) מנדלסברג, פייבל. 4) פטאשק, יעקב. 5) פרבר, יעקב. 6) רוזנברג, חיים ז"ל. חברים אלה היוו את הועד החיפני הראשון. במרוצת הזמן נוספו לועד הח' לונדון, ישעיהו; פסטרנק, צבי ושמואל (מוניה) יבקובסקי.

אחרי פעולת בראשית זו בחיפה, הוחלט לכנס בתל־אביב כינוס ארצי של כל בני־ציחנוביץ הנמצאים בארץ. בשלהי שנת 1944 התקיים הכינוס הארצי הראשון בבית־החינוך ע"ש טשרניחובסקי, בתל־אביב. ההשתתפות היתה למעלה מהמשוער. נתקבצו ובאו שרידים אבלים מכל קצות הארץ. היתה זו פגישת־אחים וויעוד רעים, שלא ראו איש את רעהו שנים רבות. אולם, במקום אספה ארגונית, הפך הכינוס לעצרת אבל ויגון. הדמעות חנקו את המשתתפים והדיבור ניטל מהם. הם עמדו מזי אבל ודמע מתחושת ההוויה האיומה, שהארץ כיסתה כל יהודי העיירה וטמנה אותם בקרבה. הכאב פרץ מהלבבות. המשמעות הנוראה של אבדן היקר מכול ננעצה כחץ בלב כל אחד ואחד. הורגש שיחד עם הבאים נקהלו ובאו נפשות המתים שהלכו לעולמם. ביעותי השואה הורגשו במוחש, לכן לא יכלו הנאספים להיפנות לענייני חולין, לשאלות ארגון וסעד, והנאספים נתפזרו ללא קבלת החלטות.

לאספה זו לא היה המשך מיידי, כי כל אחד התיחד בזויתו עם יגונו האישי והכללי. צריך היה לחכות עד שישוך קימעה הכאב, יפוג האבל וית־אוששו מהשבר ועקת האסון שהימם כולנו, כדי שאפשר יהיה לגשת לפעולה ארגונית.

אולם, מכתבי הניצולים, שהם נתונים במצוקה, החישו את ייסוד הארגון. מכתבי יאוש ואזעקה אלה דירבנו לפעולה. הכול הבינו, שאף־על־פי שאנו דואבים ומצֵרים, עלינו להיחלץ למעשים למען הניצולים.

נקרא כינוס שני באולם בית־החינוך שבתל־אביב, שאף הוא רב־משתתפים היה. באספה זו נבחר ועד, בהרכב הבא: 1) בקשט (ליובוביץ), בתיה (מזכירה). 2) הלר־לוין, רחל. 3) זילברברג, טובה. 4) לב, יעקב. 5) לווין (שורץ), דבורה. 6) סלובצ'יק, יצחק (יו"ר). 7) פניני־(פרלמן), שמחה ז"ל. הועד הזה, יחד עם חברי הועד החיפני, היווה את הועד הארצי הראשון של הארגון.

הוחלט לברר מצב השרידים שנותרו בחיים. נשלח מברק לועד היהודי־פולני שבראשו עמד ד"ר זומרשטיין, אך לא נתקבלה תשובה. פנו בענין זה

חברי הועד־הארצי הראשון
די מיטגלידער פונם ערשטן לאַנדס־קאָמיטעט

בקשט (ליובוביץ') בתיה

הלר־לוין רחל

זילברברג טובה

זלוטולוב משה

יבקובסקי שמואל

לב יעקב

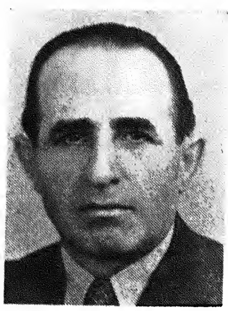

לוין(שורץ) דבורה

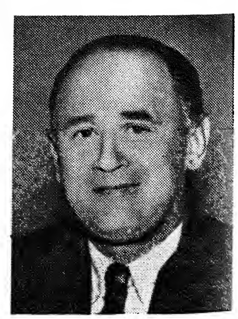

לונדון ישעיהו־דוד

מונדרי יהודה

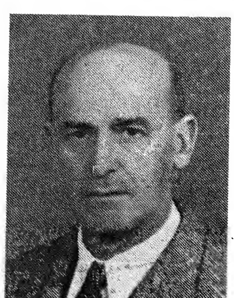

מנדלסברג פייבל

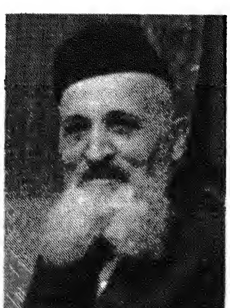

סלובצ׳יק יצחק

פטאשק יעקב

פניני (פרלמן) שמחה ז״ל

פסטרנק צבי

פרבר יעקב

רוזנברג חיים ז״ל

הנשיאות באחת מאספות האזכרה — The Presidency at one of the Memorial Meetings — דאָס פרעזידיום אין אַ אָנדענק אָוונט

יושבים מימין לשמאל: 1) נתנאל פיורה. 2) צבי אלישר (קמינקובסקי). 3) רבקה פורמבה (קוטיק). 4) מנחם לוין. 5) טוביה פרץ. 6) כבוד הרב אביעזר ציצוביץ. 7) אברהם־משה וורובל. 8) יצחק סלובצ׳יק. 9) צבי פסטרנק. 10) העורך, אליעזר לאוני. 11) יעקב פטאשק. 12) ישעיהו־יהודה לונדון

בני ציחנוביץ באספת האזכרה בכ״ב בחשון.

ציעכאַנאָװיעצער לאַנדס־לײַט אויף אַן אָנדענק־אָװנט אין 22־סטן טאָג פון חודש חשון.

Ciechanovtzer Landsleit at a Memorial Meeting on the 22nd Heshvan

גם לראש עיריית ציחנוביץ· מזכיר העיר, מר סורוקה, שהיה ידיד־היהודים, השיב קצרות וברורות: בציחנוביץ אין זכר ליהודים, ובאשר לניצולים — לא ידוע לו השרדו כאלה·

הפעולה השניה היתה התרמת בני־העיירה במטרה לייסד קופת־עזרה· נבחרו זוגות, שהתרימו כל־אחד בסך 2 לירות· הכסף הזה היה ישע והצלה לניצולים· שלחנו חבילות מזון, בדים ומלבושים לרוסיה באמצעות הסוכנות היהודית בארץ־ישראל וגם על־ידי סוכנויות פרטיות· החבילות שנשלחו על־ידי הסוכנות היהודית הגיעו כולן לתעודתן והיו לעזר רב למקבליהן, שניצלו מחרפת רעב ואיפשרו לחלק מהם לעלות ארצה·

חברי הועד־הארצי הנוספים, שנבחרו באספת האזכרה של שנת 1949

די נייע מיטגלידער פונם ערשטן לאַנדס־קאָמיטעט, וועלכע זענען אויסגעקליבן געוואָרן אינם אָנדענק־אָוונט יאָר 1949

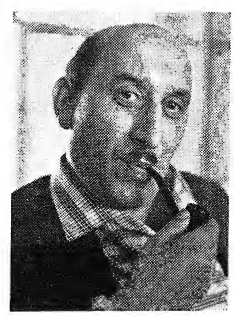
Additional Members of the General Committee, Elected at the Memorial Meeting in 1949

אבנר (יאַרמוס) שושנה

הגידוס (אטקס) חיה

ורובל אברהם־משה

פיורה נתנאל

גם הועד של חיפה עסק בפעולות סעד לשארית הפליטה· הוא שלח 18 חבילות־מזון ומלבושים, בהתאם לכתובות שהיו בידו· 15 חבילות שלח לפולין, 2 — לרוסיה ואחת — לגרמניה·

בהגיע הניצולים הראשונים ארצה, דלים ואביונים, שברי־כלים, ידענו כי כבד ממנו הדבר — להגיש להם סעד מינימלי — ולא נוכל לעשותו לבדנו, לכן פנה הועד לאחינו שבארצות־הברית שיושיטו יד־אחים. ואמנם, הם נענו בחמימות והרימו תרומה ניכרת, ששימשה מסד לקרן עזרה לניצולים.

אולם, לא על הסיוע החמרי בלבד כוננו אחינו שמעבר לים את יחסיהם לארגון, אלא החלו לטפח יחסים נפשיים בביקוריהם התכופים בארץ. ראשון האורחים היה מר משה קאליש, שבא לשם יצירת קשר בין ארגוני יוצאי־ציחנוביץ בארצות־הברית לבין הארגון בארץ.

באספת האזכרה של שנת 1944 נבחרו חברים נוספים לועד שבתל־אביב, ואלה שמותיהם: 1) אבנר (יארמוס), שושנה. 2) הגידוס (אטקס), חיה. 3) וורובל, אברהם־משה. 4) פיורה, נתנאל. הח' וורובל הקדיש הרבה מזמנו הפנוי לשם מציאת תעסוקה לניצולים שעלו ארצה, מי מקפריסין, מי מפולין, מי מגרמניה ומי מרוסיה, ועיניהם מיחלות לעזרה. החברה טובה זילברברג מכפר ויתקין העמיסה, אף היא, עליה את העול הכבד הזה.

אולם, הקופה דלה היתה ולא היה בקומץ זה, כדי להשביע את הצרכים המרובים והדחופים. לכן, הוחלט לקרוא לכינוס ארצי, שיוקדש לפעולה קונסטרוקטיבית למען הניצולים.

הכינוס התקיים בפתח־תקוה, בחצר ביתו של יצחק סלובצ'יק, והיה רב־משתתפים. התרימו את הנוכחים והסכומים, הן בהתחיבויות והן בנתינה במקום, היו ראויים להתכבד בהם. חברי הועד נסעו למקומות רחוקים, כדי לגבות מהתורמים תרומותיהם. מעתה ידע כל ניצול שקיימת כתובת, אליה ניתן לפנות ולהיעזר על־ידה, אם בהלואה ואם בסידור בעבודה. הועד שמר על זיקה אישית עם הניצולים. לא אחת נסעו חברי־הועד לפינה נידחת בארץ, כדי להתענין בגורל הניצול, לעודדו בבדידותו ולהקל עליו מצוקתו.

אם כי להלכה היתה זו קופה על כל אביזריה, הרי למעשה לא דקדקו דקדוקי ערכאות ומי שלא החזיר את ההלואה — לא ניתן בפלילים. הודות לדאגה הכנה והמסירות לשמה, ללא־פניות, של פעילי הועד, נקלטו רוב השרידים בחיי־הכלכלה והחברה בארץ וביססו את מעמדם, איש־איש במקצועו ומישלח־ידו.

אולם, לא על עזרה וסיוע בלבד התקים הארגון. הוא לא שכח אף לרגע, שקיומו נובע מהנדר שנדרנו לקדושים לנצור זכרם לנצח. לכן הקפיד, מדי שנה בשנה, לערוך אספת אזכרה בכ"ב בחשוון, היום בו נגזר כרת על קהילת ציחנוביץ. גם הועד דחיפה ערך אספות אזכרה שנתיות, במקביל לתל־אביב, בהתחשב עם קשיי התחבורה וההוצאות.

הועד ישב גם על מדוכת הנצחת העיירה. בכל ישיבה וישיבה היו מדינים אלו עם אלו על צורת ההנצחה. הדעות חלוקות היו והועלו הצעות שונות. הוצע לקרוא את השם ציחנוביץ על בית־יתומים ביד־אליהו שבתל־אביב; לתלות שלט לזכר הקדושים באחד מבתי־החולים בארץ; לאמץ גן־ילדים, ספריה, או לשפץ בית־כנסת בפתח־תקוה.

אולם, הועלתה גם הצעה להציב יד לעיירה בצורת ספר „יזכור". נבחרה ועדת הספר, שחבריה היו: 1) אורן (אברמסון), פנחס. 2) הלר־לוין, רחל. 3) וורובל, אברהם משה. 4) ורבה (סעהר), חוה. הועדה עיבדה תכנית הספר ונשלחה לבני־העיירה בצרוף בקשה שישלחו חומר. אולם, העניינים יגעים היו. לא הגיע חומר, פרט לזה שהיה גלוי לעין, כגון, „זכרונות פון א צווילינג־שטעטל", מאת אפרים אליהו ריבאק (הופיע בשני עותקים במכונת הכפלה) ושני ספרים בדפוס, האחד „א שטעטעלע אין פוילן", מאת יצחק בלום, והשני — „עירי טשעכאנאווצי", מאת יהושע מרדכי רוזנבלום.

עם כל חשיבותם של ספרים אלה, לא יכולנו לראות בהם גנזיס, מקור, לספר „יזכור". עדיין, רחוקים היינו מלחשוב במונחים של הנצחה ספרותית, כי היתה זו אתחלתא דספר בלבד. רעיון הוצאת הספר חיכה איפוא לגואלו.

קבלת־פנים לאורח מארצות־הברית, מר משה זולונדז'

די אויפנאַמע לכבוד דעם גאַסט פון אַמעריקא, הער משה זשאָלאָנדזש

A Reception Held in Honour of the Guest from the U. S. A. Mr. Moshe Zolondz

פרק ב'

הועד הארצי הראשון כיהן עד שנת 1954. באספת האזכרה של שנה זו, שהתקיימה בבית־החלוצות בתל־אביב, נבחר ועד חדש בהרכב הבא: 1) אבנר (יארמוס), שושנה. 2) דרורי (יסקולקה), שמעון. 3) לווין, מנחם. 4) מנדלסברג, פייבל. 5) סלובצ'יק, יצחק (יו"ר). 6) פורמבה (קוטיק), רבקה. 7) פטאשק, יעקב. 8) פיורה, נתנאל. 9) פסטרנק, צבי. 10) פרבר, יעקב. 11) פרץ, טוביה.

דרורי (יסקולקה) שמעון

לווין מנחם

פורמבה (קוטיק) רבקה

פרץ טוביה

חברי הועד הארצי השני

(תמונות חברי הועד: 1. אבנר (יארמוס) שושנה. 2. מנדלסברג פייבל. 3. סלובצ'יק יצחק. 4. פטאַשק יעקב. 5. פיורה נתנאל. 6. פסטרנק צבי. 7. פרבר יעקב — מופיעות בין תמונות חברי הועד הארצי הראשון עמודים 847; 850)

מיטגלידער פונעם צווייטן לאנדס־קאמיטעט

(די בילדער פון די קאָמיטעט חברים: 1. אבנר (יארמוס) שושנה. 2. מאַנדעלסבערג פייבל. 3. סלאָוואַטשיק יצחק. 4. פטאַשעק יעקב. 5. פיורע נתנאל. 6. פאַסטערנאַק צבי. 7. פאַרבער יעקב — ערשיינען צווישן די בילדער פונעם ערשטן לאַנדס קאָמיטעט, זייטן 847; 850)

הח' טוביה פרץ נבחר כגזבר והח' שמעון דרורי — כמזכיר, שפעל בשטח הארגוני והחברתי ובחידוש הקשר עם אחינו שבארצות־הברית. הועד החדש, כקודמו, נתן דעתו על האדרת הארגון מבחינה כלכלית וחברתית. אירוע חשוב בחיי הארגון היה הנשף שנערך בשנת 1954, בו השתתפו ילדי החברים בשירה, נגינה ודקלום. נכחו בו גם מר ישעיהו גלפנד ורעיתו מארצות־הברית. כעבור שנה נתקיים נשף שני בפתח־תקוה, בו נכח גם מר יעקב לוזעם, אורח מקובה. פעולות אלו ריעננו את הארגון וליכדוהו מבחינה חברתית.

הועד קיבל אורחים רבים מחו"ל וסידר לכבודם מסיבות קבלת־פנים ארציות. אורחים אלה תרמו ביד נדיבה לקופת הארגון. לציון מיוחד ראויה קבלת־הפנים, שערך הועד לכבוד מר גרשון סמולרצ'יק ורעיתו מקובה (אחות יעקב לב). הוא התרשם מאוד מפעולות הועד וביקש להתרימו כחבר קבוע בארגון לכל ימי חייו. בישיבת־ועד חגיגית הוענקה למר סמולרצ'יק חברות כבוד בועד הישראלי.

בתקופת כהונתו של הועד העכשוי התבלט בפעילותו הברוכה החבר טוביה פרץ, שעסק בארגון אספות האזכרה ומסיבות קבלת־הפנים לאורחים מהתפוצה. עמד בקשר מתמיד עם בני ציחנוביץ שבארצות־הברית, טפח יחסים לבביים בינינו לבינם והשכיל להשיג את עזרתם החמרית החשובה, שדרושה היתה למימון ספר ה„יזכור" ולקופה לעזרה ההדדית. חבר הועד מנחם לוין, שהיה גם חבר המערכת, השתתף בפעילות בעבודות הועד וניהל את אספות האזכרה בכשרון רב. כן פעלו במסירות שאר חברי הועד — יצחק סלובצ'יק, רבקה פורמבה (קוטיק), שושנה אבנר (יארמוס) ונתנאל פיורה.

הועד הרחיב פעולות הסעד לנזקקים. הוא עמד להם בשעת דחקם וביחוד יצויין המעשה ההומני הגדול של הצלת חיי חבר מכליון. הודות למסירות ללא־גבול וההזדהות המוחלטת של הועד עם הסבל הגדול של החבר, פדוהו ממוות ושיקמו אותו ואת קן־משפחתו.

אולם, פעולה הומנית זו ודומות לה, לא היה בהן משום מתן תשובה על השאלה, שהיתה נוקרת את המוחות מאז ייסוד הארגון: כיצד להנציח זכר הקהילה, שנגזר עליה כרת? הזמן יישר את ההדורים והתיר את הספקות בדבר צורת ההנצחה והגיעו למסקנה שאין עליה עוררין, כי עלינו לבחור בדרך ההנצחה הספרותית, שבכוחה בלבד להעניק אלמות לזכר קדושינו. הועד הונחה והודרך ע"י ההכרה העליונה, שהטבע חונן את האדם בספיקה, ביכולת הסגולית — להחיות מתים תחיה רוחנית. ותחיה זו תיתכן, אך ורק, באמצעות ספר, שיוריש לדורנו ולדורות רחוקים את דמות חייהם של קדושינו. ספר,

קבלת־פנים לאורחים מארצות־הברית, ה״ה משה קאליש ומשה גלפנד ז״ל
די אויפנאַמע לכבוד די געסט פון אַמעריקא, הער משה קאליש און הער משה געלפאַנד ז״ל.
A Reception Held in Honour of the American Guests: Mr. Moshe Kalish and the Late Moshe Gelfand

שיהיה בחינת „דפתראות ופנקסאות", שלפיהם נבנה מחדש את בנין עולמם של יהודי ציחנוביץ.

באספת האזכרה של שנת 1958 הגיש הועד הצעתו בדבר הוצאת ספר זכרון שנתקבלה פה אחד. נבחרה ועדת־הספר, בהרכב הבא: 1. פרופיסור אברמסון שרגא 2. אלישר (קמינקובסקי) צבי 3. אשלגי (זילברברג) תהילה. 4. בלומנקרנץ (פרץ) דבורה 5. הלר־לווין רחל 6. וורובל אברהם־משה 7. וורבה (סעהר) חוה 8. פלס (מייזלר) מלכה 9. פסטרנק צבי 10. שפירא דן. מחמת ריחוק המקום, פרשו פרופ' שרגא אברמסון ומלכה פלס מהמערכת ובמקומם נבחרו החברות אבנר (יארמוס) שושנה ובקשט (ליובוביץ') בתיה. החברים דרורי (יסקולקה) שמעון, לוין מנחם ופרץ טוביה נבחרו למערכת כחברי ועד.

עם בחירת המערכת, הוחלט להטיל מלאכת עריכת הספר על אדם היודע מלאכת העריכה. כותב הטורים האלה הוזמן לערוך את הספר. חברי המערכת מתל־אביב והסביבה מסרו הרבה מזמנם ובמשך למעלה מ־4 שנים עסקו בעבודת נמלים, צרפו לבנה ללבנה וסייעו בידי העורך באימות העוב־

דות, עיבוד החומר ואישורו הסופי לפרסום. וכך כוננו מקדש־מעט לרוחה של קהילת ציחנוביץ.

השנים, בהן נכתב הספר היו שנות מתיחות ופעילות רבה, הן של חברי המערכת והן של הועד כולו. מלאכת־קודש זו תבעה מאמצים מרובים, שבלעו הרבה כוחות גוף ונפש. היא נעשתה מתוך השראה ודבקות ללא־תנאי במשימה הנוראה של הנצחת קהילה שלימה, משימה שכמותה ידע דורנו בלבד. היתה זו עבודת־צוות ברוכה, בה הושקעו הרבה מחשבה ועיון. עשינו מה שבגדר יכולתו של אנוש לעשות, כדי שלא יועם ולא יפגם, חלילה, כבוד הקדושים ויעודעד זכרם עד דור אחרון.

צבי אלישר (קמינקובסקי), מרכז המערכת
צבי אלישר (קמינקובסקי), דער סעקרעטאַר פון דער רעדאַקציע
Zvi Alisar (Kaminkowski)
Secretary of the Editorial Committee

בצוות זה התבלטו בעבודתם המסורה הח' צבי אלישר (קמינקובסקי) מרכז המערכת, הח' טוביה פרץ והח' שמעון דרורי. הח' צבי אלישר השקיע הרבה ממרצו בארגון פעולות המערכת, בניהול ישיבותיה ובריכוז השאלונים לדפי „יזכור". הוא בא במגע עם חברינו בישראל ובחוץ־לארץ בעניני החומר הספרותי, ייצג את המערכת בישיבות הועד ופעל בה בתדירות, בכישרון וללא־ליאות עד לחתימת הספר. בהשראתו ובהתמדתו השכיל לטפח יחסים הדוקים בין חברי המערכת, שהיו לברכה רבה במימוש מפעל־ההנצחה.

הח' טוביה פרץ, כחבר המערכת, הקדיש ממרצו וכשרונו הרב, ופעל במסירות והתמדה בניהול העניינים הטכניים, הכרוכים בהוצאת הספר ויחד עם הח' צבי אלישר טיפל בדפי ה„יזכור".

הח' שמעון דרורי (יסקולקה) תרם מכשרונו הברוך לעיצוב דמותו האמנותית של הספר בציורים ובעיטורים. בעבודות אלו ובהשתתפותו הפעילה בישיבות המערכת השקיע הרבה מכוחותיו הגופניים והרוחניים.

המערכת דאגה לחומר, לצד הרוחני של הספר. ואילו, הועד כולו התמסר למימון הוצאות הספר. נתקבלה עזרה חמרית ממשית מאחינו שב־ארצות־הברית, שיד לה בהוצאת רעיון הספר מהכוח אל הפועל. וכך זכה הועד העכשוי, שבעידן כהונתו הגיע מפעל ההנצחה עד גמירָא.

יצירת הספר איחתה את בני־העיירה ונוצר קירוב לבבות גם עם אחינו שבתפוצה. כל אימת שהגיע אורח משם, סודרה מסיבה לכבודו, בה סיפרנו על תוכן הספר וכן קראנו פרקים ממנו.

בשנת 1959 פנו לועד מהנהלת „יד ושם", שננציח את זכר העיירה ע"י קביעת לוח־שיש במרתף השואה שבהר־ציון. הועד התקשר עם הממונה על המרתף ועשה הכול, כדי לקבל מקום בולט לעין.

הושקעו כוחות מרובים, פעמים רבות עלו נציגי הועד לירושלים, כדי לקבוע את המקום המתאים ללוח. גילוי הלוט התקיים ביום הזכרון לחורבן העיירה בשנת 1960 והשתתפו בטכס כמעט כל בני־העיירה. המעמד היה

לוח־ההנצחה שבמרתף השואה בהר־ציון
דער אָנדענק טאָוול אינעם „מרתף השואה" אויפן הר־ציון, צו דער פאַראייביקונג פון די אומגעקומענע.
Commemoration-Board in the Holocaust Chamber on Mount-Zion

האמבולנס, שנתרם ע״י יוצאי ציחנוביץ בארצות־הברית ל„מגן־דוד״ אדום בישראל.
דער אַמבולאַנס, וועלכן ס׳האָבן געשפּענדעט די ציעכאַנאָוויעצער לאַנדס־לייט אין אַמעריקא פאַרן „מגן־דוד״ אין ישראל

The Ambulance, Dedicated to the „Magen David Adom" in Israel by Ciechanovtzer Landsleit in America

נורא הוד והלם את גודל השואה ואימת השבר שכולנו השברנו. צילמנו את הלוח והפצנו את הצילום בין בני העיירה.

פעולת־הנצחה זו היא כללית. אולם, בנוסף עליה, נטע הועד החיפני 300 עצים ביער הקדושים שבהרי ירושלים, לשם הנצחת הקדושים שבני משפ־חותיהם נמצאים בארץ. כל אחד מהמנציחים קיבל תעודת קק״ל. בפעולת הנצחה זו היה פעיל, במיוחד, חברנו שמואל (מוניה) יבקובסקי.

גם אחינו שבארצות־הברית הנציחו את זכר העיירה בשתי צורות הנצחה : קנו אמבולנס עבור „מגן דוד״ בישראל ע״ש קדושי העיירה וכמו־כן הכניסו ספר־תורה לבית־הכנסת שבמושב בית־אלעזרי.

בשעת כתיבת דברים אלה מלאו 21 שנה לחורבן העיירה ו־19 שנה לקיום הארגון. אין כוונתנו לחתימה, לסוף פסוק, כי הארגון נוסד על־מנת שלא ייפסק לעולם. כל עוד שאנו חיים, יחיו בלבותינו יקירינו וכל אלה

שעלו בלהבות טרבלינקה. אבל עלינו להנחיל תודעת השואה לדורות הבאים ולמסור בידם אבוקת־ציחנוביץ.

הצורר, אמנם, קיצץ אילנות עתיקי־יומין, שגדלו משנים קדמוניות בקהילת ציחנוביץ, אבל הוא לא הצליח לעשות בה כלה ולכבות לחלוטין את גחלתה. הארגון הופקד על שמירת גחלת זו, ולכן יש לשמור עליו, לחזקו ולהאדירו.

ספר־תורה — מתנת חברת „בני־יעקב אנשי ציחנוביץ" בארצות־הברית לבית־הכנסת במושב בית־אלעזרי.
אַ ספר־תורה געשענק פון דער געזעלשאַפט „בני־יעקב אנשי ציחנוביץ" אין אַמעריקא
פאַר דער שוהל פון דער קאָלאָניע בית־אלעזרי.

מימין לשמאל: 1) אוקרונגלי. 2) מר צוקר, סגן־מזכיר תנועת המושבים. 3) מר אליהו פלדמן.
4) גבאי בית־הכנסת

Pentateuch (Sefer-Tora) — a Gift from „Bnei-Yaacov of Ciechanovietz" in the U.S.A. to the Synagogue in Beit-Eliezer Settlement

From right to left: 1. Mr. Okrongly. 2. Mr. Zucker, Vice-Secretary of „Tnuat Hamoshavim". 3. Mr. Eliyahu Feldman. 4. Head of the Synagogue

ארגון יוצאי
ציחנוביץ
בארצות-הברית

צבי מתיסון
(ארצות־ה.ברית)

בני ציחנוביץ בארצות־הברית

רבים מבני עיירתנו בארצות־הברית הצליחו במסחר ובתעשיה, על פי רוב בתעשיית בגדים ובבנין בתים. יש משפחות שנתעשרו, ובניהן ובנותיהן קבלו חינוך גבוה, והם בעלי מקצועות חפשיים, רופאים, עורכי־דין, מהנדסים, מורים וכו׳. ברם, זה אמת גם לגבי כל היהודים באמריקה.

המספר היותר גדול של יוצאי ציחנוביץ נמצא, כמובן, בניו־יורק רבתי, זאת אומרת, בניו־יורק ובנותיה.

בין חמשת היהודים מפולין, שהיו המיסדים של בית־כנסת ידוע בניו־יורק לפני יותר ממאה שנה והקיים עד היום הזה, נמצא אחד ששם משפחתו אש (שכחתי את שמו הראשון) מציחנוביץ.

בניו־יורק נמצאים ארבעה אירגונים קבועים של בני ציחנוביץ, (אינני כולל בזה את אירגון העזרה והתמיכה בנגועי המלחמה הראשונה, הנקרא „טשעכאַנאָווצער רעליף", ואת הרעליף החדש לתמוך בפליטים של המלחמה האחרונה).

החברה הראשונה של יוצאי ציחנוביץ נוסדה בשנת 1893, ושמה „בני יעקב אנשי טשעכאַנאָווצע", על שם הרב הזקן ר׳ יעקב־לייב הלר, שהיה רב בעיירתנו בעת שהמהגרים הראשונים עזבו את ציחנוביץ. עד היום יש להם בית־כנסת קטן במורד העיר. באסיפותיהם מדברים אידיש והפרוטוקולים נכתבים באידיש.

יש ברשותי טופס של ה„קאָנסטיטושאַן" (קונסטיטוציה) שלהם, שהוא קוריוז מענין הן מצד השפה — אידיש מעורבת במילים ובטויים גרמניים ומבנה־המשפטים הוא גרמני — והן מצד התוכן, זאת אומרת התקנות המשונות. וזה הסעיף הראשון:

„די חברה זאָל טראָגן דעם נאָמען „חברה בני יעקב אנשי טשעכאַנאָווצע און עס קען נימאלס פערביטן ווערן. אַלע ביכער, פינאַנס און פּראָטאָקאָל, מוזן אין זשאַרגאָן שפּראַכע געפירט ווערן [1].

1. כשהמהגרים הראשונים ממזרח אירופה באו לאמריקה, מצאו שם יהודים מגרמניה שהקדימו לבוא לארץ החדשה, והיו להם חברות ואגודות ובתי תפילה, ומהם למדו המזרחיים ליסד מוסדות כאלה, וקבלו מהם ביטויים גרמניים שהיו משתמשים בהם בניהול האספות, וכך נכנסה הלשון שקוראים עתה „דייטשמעריש" אל היידיש של החברות הראשונות באספותיהן.

בשנת 1899 נוסדה חברה חדשה, ושמה „טשעכאַנאָווצער פּראָגרעסיוו סאָסייעטי״ (החברה הפרוגרסיבית של בני ציחנוביץ). כנראה, שמיסדי החברה החדשה לא מצאו ספוק בחברה הראשונה, שפעולותיה היו מסביב לבית הכנסת, ומכאן השם „פרוגרסיב״.

יש פה סניף של מיסדר הפועלים „אַרבעטער רינג״ [2] (חוג הפועלים) המשותף לבני ציחנוביץ וסעמיאטיטש. הסניף נוסד בראשית המאה הזאת.

המהגרים שבאו הנה אחרי המלחמה הראשונה יסדו סניף של ה„נאַציאָנאַלער אַר־בעטער פאַרבאַנד״. בשנות השלושים, כשגל של קומוניזם שטף את „רחוב־היהודים״, יצאו רבים מהסניף הזה של ה„פאַרבאַנד״ ונכנסו אל מיסדר קומוניסטי. לפני שנים אחדות, כשנסגר המיסדר ההוא, שבו רבים לסניף ה„פאַרבאַנד״.

2. לפנים היה ה„אַרבעטער־רינג״ מתנגד לציונות ולארץ־ישראל וזה גרם ליסוד ה„נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד״ בשנת 1912, כמיסדר פועל ציוני. בשנים האחרונות פועל גם ה„אַרבעטער רינג״ לטובת הארץ, אם כי המנהיגים מכריזים על עצמם שאינם ציונים.

אליהו פעלדמאַן (טשערמאַן פון ציעכאַנאָוויעצער רעליף אין אַמעריקא)
(אַמעריקא)

32 יאָר ארבעט
אין פאראייניקטן ציעכאנאוויעצער רעליף אין אמעריקא

אין יאָר 1929 בין איך געקומען קיין אַמעריקא און באַלד געוואָרן אַ מיטגליד אין דער „חברה בני־משה אנשי טשעכאַנאָווצע". פון דער סאָסייטע בין איך געשיקט געוואָרן צו העלפן אין דער אַרבעט פון ציעכאַנאָוויעצער רעליף.

די אַרבעט אין רעליף איז דאַן געטאָן געוואָרן דורך עטלעכע צענדליק איבער־געגעבענע חברים, וואָס פלעגן אַרומפאָרן צו אונזערע לאַנדס־לייט אין ניו־יאָרק און אין דער סביבה און זאַמלען געלט פאַר נויטבאַדערפטיקע יידן אין ציעכאַנאָוויעץ. די אַרבעט איז געטאָן געוואָרן דורך הרב רובינס, ישראל־אהרן וואָלף, דוד שטערן, פיליפּ לעווין, משה־זלמן סיגאַל, לייבל ריטהאָלד, דזשעק לעווין און נטע שאַפּירע. די אַלע זענען שוין, ליידער, נישטאָ מיט אונז. פון די וואָס לעבן האָבן אָנטייל גענומען אין דער אַרבעט: הערשל (הערי) טאבאק, עדוואַרד טאבאק, איטשע קאַפּלאַן, משה קאַליש, חיים פענסטער, יעקב זעליזער, יענטל לעווין,ביילע ריטהאָלד, חיים־הערש רובין און נאָך אַנדערע, וואָס כ׳געדענק ניט זייערע נעמען.

אַזוי זענען געזאַמלט געוואָרן עטלעכע טויזנט דאָלאַר, וואָס זענען איבערגעשיקט געוואָרן — 60% פאַר „אַלט־שטאָט" און 40% פאַר „ניי־שטאָט". דאָס געלט איז פאַר־טיילט געוואָרן צווישן די נויט־באַדערפטיקע און מיר האָבן געקראָגן אַ גענויע רשימה ווער און וויפל געלד האָט יעדער באַקומען.

אין יאָר 1931 בין איך געקומען אויף אַ באַזוך קיין ציעכאַנאָוויעץ. אַ סך אָרעמע־לייט האָבן זיך באַקלאָגט פאַר מיר, אַז זיי זענען ניט צופרידן פונעם סיסטעם, ווי אַזוי דאָס געלט ווערט פאַרטיילט. זיי האָבן מיר געבעטן, אַז כ׳זאָל איבערגעבן זייער טענה דעם רעליף אין אַמעריקא. קומענדיק האָב איך פאָרגעשלאָגן, אַז מיר זאָלן קאָנטראָלירן די ליסטעס, אָפּשאַפן די שיטה פון 40% און 60%, און שיקן דאָס געלט מיט אַ געהע־ריקער רשימה צו יוסף פאַסטערנאַק, אַז ער זאָל איינטיילן די געלט־שטיצע און נעמען ביי יעדן אַ קבלה.

מיין פאָרשלאַג איז אָנגענומען געוואָרן און פון דאַן אָן זענען מער קיין אָנקלאַגעס ניט אָנגעקומען צו אונז. אין יאָר 1931 איז געוויילט געוואָרן אַ נייער ועד. עדוואַרד טאבאק איז געוויילט געוואָרן אַלס טשערמאַן (יושב־ראש). איטשע קאַפּלאַן — פינאַנס־

סעקרעטאַר, דוד פינקעלשטיין — טרעזשערער (קאַסירער) און דער שרייבער פון די שורות — פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר. ביי דער ערשטער זיצונג האָבן מיר באַשלאָסן צו רופן אַ מאַסן־מיטינג פון אַלע סאָסייטעס און לאַנדס־לייט, כדי צו פאַרשטאַרקן און פאַרברייטערן די אַרבעט פונעם רעליף, ווייל מיר האָבן געפילט אַז מ׳מוז פאַרגרעסערן די הילף פאַר אונזערע ברידער און שוועסטער אין ציעכאַנאָוויעץ, וואָס זייער עקאָנאָמישע לאַגע איז געוואָרן זעהר קריטיש.

ביי דער מאַסן־פאַרזאַמלונג האָבן זיך מיטבאַטייליגט די פאָלגענדע סאָסייטעס: „חברה בני־יעקב״; „חברה בני־משה״; „דער קראַנקען־אונטערשטיצונג פאַראיין פון ניו־יאָרק״; דער ציעכאַנאָוויעצער ברענטש (אָפּטיילונג) פון אַרבעטער־רינג״; „ציעכאַנאָוויעצער פּראָגרעסיוו״; „דער אונטערשטיצונג פאַראיין פון די ערשטע געקומענע ציעכאַנאָוויעצער קיין אַמעריקא״ און „דער לינקער־פאַראיין״, וואָס משה׳ל העריס איז איינער פון די פירער. אויך זענען געקומען צו דער פאַרזאַמלונג אַקטיווע מיטגלידער אין רעליף ווי משה׳ל זשאַלאַנדזש און פרוי, איזיע זשאַלאַנדזש און פרוי, בעני יאַרמוס און פרוי, משה׳ל קאַגאַן, בתיה לעווין, בתיה פרידמאַן, סידנע פּאַסטערנאַק, מאָריס געלפאַנד, סידנע געלפאַנד, בערטשע שטשיגאַל, לעוו און פרוי, חיים־בערל זשאַלאַנדזש, דזשעק לעווין, רחל־מלכה קישנער, פּסח לעוו און פרוי, סעם נעראָף און משה קאַליש.

אויף דער פאַרזאַמלונג איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ נייער ועד פון פאָלגענדע פּערזאָנען: איזיע זשאַלאַנדזש — טשערמאַן; הערי טאַבאַק — וויס טשערמאַן (וויצע־פאָרזיצענדער), איטשע קאַפּלאַן — פינאַנס־סעקרעטאַר, דוד פינקעלשטיין — טרעזשערער און דער שרייבער פון די שורות — פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר און עקזעקוטיוו־טשערמאַן. אין משך פונעם יאָר האָבן מיר אַדורכגעפירט עטלעכע אונטערנעמונגען און געשאַפן אַ סומע פון אַריבער דריי טויזנט דאָלאַר.

אין יאָר 1939, ווען די נאַצי־באַרבאַרן זענען אַריין אין פּוילן, איז די פאַרבינדונג מיט אונזערע שוועסטער און ברידער איבערגעריסן געוואָרן. אונדזערע הערצער האָבן געבלוטיקט, וויסנדיק וואָס די באַרבאַרן טוען מיט די ציעכאַנאָוויעצער יידן און מיטן גאַנצן פּוילישן יידנטום. אין יאָר 1941 האָבן מיר דערהאַלטן אַ טעלעגראַמע פון ווילנע, פון אַ גרופּע ציעכאַנאָוויעצער ציוניסטישע יוגענט, וואָס האָט זיך געגרייט עולה זיין קיין ארץ־ישראל דורך יאַפּאַן. זיי האָבן געבעטן פון אונז 500 דאָלאַר, כדי צו קענען ממשיך זיין זייער רייזע. אויף דער טעלעגראַמע זענען געווען אונטערגעשריבן שמואל (מוניע) יאַבקאָווסקי, שושנה יארמוס און נאָך אַנדערע וואָס כ׳געדענק ניט זייער נאָמען. מיר האָבן זיי באַלד איבערגעשיקט דאָס געלט און מיט דעם געגעבן זיי אַ מעגלעכקייט צו ראַטעווען זייער לעבן און קומען קיין ארץ־ישראל.

אין 1943 האָבן מיר געשיקט 300 דאָלאַר צום ציעכאַנאָוויעצער ועד אין ישראל, כדי צו שיקן שפּייז־פּעקלעך צו אונזערע לאַנדס־לייט, וואָס האָבן זיך געפונען אין דעם

הפקידים והפעילים של ה„רעליף" הציחנובצאי בארצות־הברית עם משה־יעקב (מוריס) גלפנד ז"ל לקראת ביקורו בישראל

די באַאַמטע און אַקטיווע טוער פונם ציעכאַנאָוויעצער רעליף אין אַמעריקאַ מיט הער משה־יעקב (מאָריס) געלפאַנד ז"ל, פאַר זיין אָפּפאָר אויף אַ באַזוך אין ישראל

Officials and Executive Members of the Ciechanovtzer „Relief" in the U. S. A. with the Late Moshe-Yacov (Moris) Gelfand on the eve of his departure on a visit to Israel

טייל פון פוילן, וואָס איז געווען אונטער דער הערשאַפט פון דער סאָוויעטישער מאַכט. אין יאָר 1944 האָבן מיר באַקומען אַ טעלעגראַמע פון דער ביאַליסטאָקער קהילה, אַז אין ביאַליסטאָק געפונען זיך ציעכאַנאָוויעצער יידן, וואָס האָבן זיך געראַטעוועט און נייטיקן זיך אין הילף. מיר האָבן באַלד איבערגעשיקט 600 דאָלאַר און געקראָגן אַ קבלה אויף זיי. אויף דער קבלה זענען געווען אונטערגעשריבן ראובן חזן, יאָסל סלאָוואַטשיק, אפרים ווינער, וועלוול פטאשעק און בערל וואַינאָוויטש.

אין יאָר 1945 האָבן מיר באַקומען בריוו פון ציעכאַנאָוויעצער פּליטים, וואָס האָבן זיך געפונען אין פאַרשידענע לאַגערן אין אייראָפּע און געבעטן הילף. צו דעם האָבן מיר שוין געמוזט דורכפירן אַ געלט־אַקציע אין אַ סך גרעסערן פאָרמאַט. מיר האָבן גערופן אַ מאַסן־מיטינג און אויפן פלאַץ זענען געזאַמלט געוואָרן 16 הונדערט דאָלאַר. אויך האָבן מיר איינגעאָרדנט אַ באַל און געדרוקט אַ זשורנאַל, וואָס האָט אונז געגעבן אַ הכנסה פון אַריבער 2 טויזנט דאָלאַר. אין משך פונעם יאָר זענען געשאַפן געוואָרן 5.000 דאָלאַר. אויף אַזאַ אופן האָבן מיר געשטיצט די ציעכאַנאָוויעצער לעבן־געבליבענע אין די לאַגערן מיט אַ סומע פון 7.000 דאָלאַר. פון דעם געלט זענען געקויפט געוואָרן שפּייז, קליידונג, רעצעפּטן און אַנדערע לעבנס־מיטלען. אויך האָבן מיר געשיקט הילף־סומעס קיין שוועדן, צו עטלעכע ציעכאַנאָוויעצער, וואָס זענען געלעגן אין די דאָרטיקע סאַנאַטאָריומס. אין די יאָרן 1946—1947 זענען די לאַגערן ליקווידירט געוואָרן. אַ טייל ציעכאַנאָוויעצער יידן זענען עולה געווען קיין ישראל און אַ טייל האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקאַ. די אָנגעקומענע אין אַמעריקאַ האָבן מיר געגעבן געוויסע סומען, כדי זיי זאָלן זיך קענען איינאָרדענען אינעם נייעם לאַנד.

קיין ישראל האָבן מיר געשיקט הילף פאַר די געראַטעוועטע דורכן ציעכאַנאָוויעצער ועד. ווען דער ועד האָט אָרגאַניזירט אַ ליי־קאַסע האָבן מיר אים געשיקט צו דעם צוועק אַריבער 2 טויזנט דאָלאַר. אין איינצעלנע פאַלן האָבן מיר אויך געשיקט הילף פאַר משפחות וואָס האָבן זיך געווענדט צו אונדז.

דאָס געלט פאַרן ועד איז געבראַכט געוואָרן דירעקט דורך אונזער לאַנדס־מאַן משה קאַליש, וואָס האָט באַזוכט ישראל אין יאָר 1950.

מיר זענען שטאָלץ מיט אונזערע ציעכאַנאָוויעצער לאַנדס־לייט, וואָס האָבן זיך שטענדיק אָפּגערופן וואַרעם אויף אַלע הילפס־אַפּעל'ס לטובת אונזערע ציעכאַנאָוויעצער נויט־באַדערפטיקע. אַ דאַנק דעם האָבן מיר געהאַט די מעגלעכקייט צו טאָן אונדזער הייליקע הילפס־אַרבעט פאַר אונזערע טייערע שוועסטער און ברידער, וואָס זענען אַרויס לעבעדיק פונעם פייער און בלוט און פון די גיהנום־קרעמאַטאָריומס, וואָס די נאַציסטישע באַרבאַרן האָבן אָנגעצונדן אויף דער פּוילישער ערד.

א. סאָל־פּאדאלעווסקי
(אַמעריקא)

די געשיכטע פון דער „חברה בני־יעקב אנשי טשעכאנאוועצ"

די איבערוואַנדערונג פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן קיין אַמעריקא האָט זיך אָנגע־פאַנגען אַרום די אַכציקער יאָרן, זיין אָנפאַנג פון דער אַלגעמיינער אימיגראַציע.

די ערשטע ציעכאַנאָוויעצער, וואָס זענען געקומען קיין אַמעריקא זענען געווען עלנט. דער יידישער ישוב איז נאָך דאַן געווען אַ קליינער. די עלענטקייט און די בענקשאַפט אַ היים האָט זיי צוזאַמענגעבראַכט, און ווען זיי זענען געווען אַן עדה פון אַכט יידן, האָבן זיי געגומען אַ ספר־תורה פאַר אַ שותף און געגרינדעט אַ חברה מיט אַ שוהל. זיי האָבן אַ נאָמען געגעבן דער חברה „בני יעקב", אויפן נאָמען פונעם ציעכאַ־נאָוויעצער רב יעקב־לייב העלער. זי איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1892 און געווען איינע פון די עלטסטע „חברות" אין אַמעריקא און די עלטסטע פון אַלע „חברות" פון די ציעכאַנאָוויעצער יידן.

די גרינדער פון דער „חברה" זענען שוין אויפן עולם האמת. זייערע נעמען זענען געווען: 1) משה־נח הירשמאַן. 2) קלמן יאסקאָלסקי. 3) אברהם לעווין. 4) זעליג סאַפּיר־שטיין. 5) יצחק־יונה מענדעלסאָן. 6) שמחה האַנדלסמאַן. 7) מענדל בערנשטיין. 8) קלמן בערנשטיין.

די תקנות (קאָנסטיטוציע) פון דער „חברה" האָבן געלויטעט פאָלגנדעס: די שפּראַך פון די מיטינגען מוז זיין יידיש; קויפן אַן אייגענע שוהל, אין וועלכער ס׳וועלן געהאַלטן ווערן דרשות, לעקציעס און אַנדערע קולטורעלע טעטיקייטן; קויפן קרקע, אין וועלכער ס׳וועלן רוהען אין אייביקער רו די מיטגלידער נאָך מאה ועשרים שנה; העלפן קראַנקע; שאַפן אַ גמילות־חסדים פאָנד; שטיצן נויטבאַדערפטיקע יידן אין ציעכאַנאָוויעץ און באַטייליקן זיך אין אַמעריקאַנישע־פילאַנטראָפּישע אינסטיטוציעס.

אין יאָר 1938, אין דער צייט פון איר בליהונג, איז די „חברה" באַשטאַנען פון 250 מיטגלידער. 2% פון זיי — געבאָרענע אַמעריקאַנער און 5% — ניט קיין ציעכאַ־נאָוויעצער. היינט, צו איר 70סטן יובילעאום, באַשטייט זי שוין מייסטענס פון צווייטן דור אַמעריקאַנער געבאָרענע. דער היינטיקער וויס־פּרעזידענט, דזשאָו ריטהאָלד, איז דער זון פונעם פאַרשטאָרבענעם מיטגליד לייבל ריטהאָלד און זיין פרוי ביילע.

די אַלטע מיטגלידער האָבן איינגעפירט, אַז ביי מיטינגען זאָל מען זיך רופן

חגיגה בבית־הכנסת של יוצאי־ציחנוביץ ברחוב נארפאלק מספר 14, ניו־יורק, לכבוד העברת ספר־התורה למושב בית־אלעזרי — מתנת „חברת בני יעקב"

די פייערונג אין דער ציעכאַנאָוויעצער שוהל אויף נארפאלק סטריט 14, ניו־יאָרק, לכבוד דער איבערשיקונג פונם ספר־תורה אינם מושב בית־אלעזרי — אַ מתנה פון דער „חברת בני־יעקב"

Celebration in the Ciechanovtzer-Landsleit Synagogue, on 14 Norfolk St., New-York, to mark the Transfer to Beit-Eliezer Settlement of „Sefer-Hatora" — a gift by „Bnei-Yacov Society"

פקידי „חברת בני־יעקב" Officials of „Bnei-Yacov Society" די באַאַמטע פון „חברת בני יעקב"

שטייען פון רעכטס צו לינקס: 1) מ. בערנשטיין. 2) ס. נאראף. 3) ס. סאוויטש. 4) הערי טאַבאַק. 5) דזש. ריטהאָלד

זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) פרוי בערנשטיין. 2) פרוי נאראף. 3) פרוי סאוויטש. 4) פרוי טאבאק. 5) פרוי ריטהאָלד

„ברודער און שוועסטער". דאָס איז איינגעפּירט געוואָרן אויך אין לעבן, און איין מיטגליד רופט דעם צווייטן „ברודער", אָדער „שוועסטער".

די חברה נעמט אָנטייל אין אַלע לאָקאַלע, ווי אויך נאַציאָנאַלע, אַקציעס. די לעצטע יאָרן באַטייליקט זי זיך אַקטיוו אינעם אויפבויען פון ישראל. אַ חוץ יערלעכע שטיצע וואָס זי גיט פאַר ישראל, האָט זי לעצטנס געשיקט אַ ספר־תורה פאַרן מושב בית־אלעזרי.

אין דער חברה האָבן גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל גאַנצע משפחות. ווען מ'האָט געדאַרפט קויפן אַ שוהל און ס'איז געווען אַ מאַנגל אין געלט — האָט דער ברודער זלמן־מאיר ריטהאָלד געגעבן 300 דאָלאַר און דער ברודער לייבל ריטהאָלד — 100 דאָלאַר. דאַן זענען דאָס געווען גרויסע סומען. פונעם ערשטן דור פון דער ריטהאָלד־פאַמיליע זענען פאַרבליבן דריי ברידער: משה, ידידיה, אברהם (אברעמל) און אַ שוועסטער מיטן נאָמען ריווטשע. דער היינטיקער ווייס־פּרעזידענט, דזשאָו ריטהאָלד, און זיין ווייב עדנה, זענען קינדער פון לייבל אוןביילע ריטהאָלד.

די באַאַמטע פון דער „חברה" זענען, זייט יאָר 1962, פאָלגנדע: פּרעזידענט סעם און מאלי נאַראָף. סעם נאַראָף איז ניט קיין ציעכאַנאָוויעצער. ער איז אַן איידעם פון משה און חיה־באַשע דאמניקאָווער. (משה דאמניקאָווער האָט דערגרייכט אַ טיפן עלטער פון 106 יאָר); וויים־פּרעזידענט — דזשאָו און עדנה ריטהאָלד; פינאַנס־סעקרעטאַר — סאל און אַננא סאוויטש, (סאל סאוויטש איז ניט קיין ציעכאַנאָוויעצער, אַן איידעם פון יצחק מענדעלסאָן); הערי און פעני טאַבאַק — סעמעטערי טשערמאַן; מאָ בערנשטיין און עדנא — טראסטי; א. סאָל־פאדאלעווסקי און סטעלא (ניט קיין ציעכאַנאָוויעצער) — פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר.

מאַ בערנשטיין
(אַמעריקא)

אקטיווע געשטאַלטן אין דער „חברה בני־יעקב״

אַן אָרגאַניזאַציע איז ניט נאָר אַ צוזאַמענקונפט פון מענטשן, וואָס האָבן אַדאָפּטירט אַ נאָמען. זי דאַרף פאַרמאָגן פּרינציפּן און מענטשן, וועלכע זענען גרייט אָוועקצוגעבן אַ טייל פון זייער צייט פאַר איר און פאַר אירע פּרינציפּן.

כ׳וויל דאָ שילדערן עטלעכע אַקטיווע פאַמיליעס, און אויך יחידים, וואָס האָבן געדינט מוסטערהאַפט די אידעען פון דער „חברה בני יעקב״.

ריטהאָלד פאַמיליע האָט געהאָלפן אויסהאַלטן די שוהל אין שווערע צייטן. מיטגלידער פון דער פאַמיליע האָבן געלייסטעט פיל אַרבעט, צייט און געלט פאַר דער „חברה״. אויך האָבן זיי דערצויגן זייערע קינדער צו זיין גוטע יידן און העלפן דער אָרגאַניזאַציע.

בערנשטיין פאַמיליע איז גוט באַקאַנט יעדן לאַנדסמאַן. אַ סך פון די לאַנדס־לייט, ווען זיי זענען געקומען פון דער אַלטער היים אַלס אימיגראַנטן — האָבן זיי געטראָפן אַ וואַרעמע היים און אַ וואַרעמען מאָלצייט ביי קלמן און רבקה בערנשטיין. אויף זייער נאָמען איז געגרינדעט געוואָרן אַ פאַמיליע סוירקל, וועלכער עקזיסטירט שוין אַריבער 20 יאָר. דער פאַמיליע סוירקל טראָגט דעם נאָמען „רבקה פאַמיליע סוירקל״, אויפן נאָמען פון דער וואונדערבאַרער אשת חיל, וועלכע איז שטאַרק באַליבט ביי אַלע, וואָס האָבן איר געקענט.

מענדל בערנשטיין פאַמיליע האָט גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל, חוץ אין דער סאָסייטי, אויך אין יידישן שפּיטאָל פאַר כראָנישע קראַנקע און געגרינדעט אַ פאָנד מיטן נאָמען „בלומע בערנשטיין פונדיישן״ פאַר מעדיצינישע פאָרשונגען. די אַרבעט פון דער פונדיישן אויפן געביט פון פאָרשונגען איז אונשאַצבאַר.

בערל בערנשטיין איז געווען אַן אונערמידלעכער אַרבעטער. שטענדיק איז ער געלאָפן אין די בענק גוטמאַכן טשעקס און מאָרטגעדזשעס פון דער שוהל און דער סאָסייטי, קויפנדיק סעמעטעריס און סתם העלפן די מיטגלידער און זייערע פאַמיליעס.

הערי טאבאק, ווען מענס שטים ס׳הערט זיך נאָך היינט אויף אונזערע מיטינ־גען, פלעגט העלפן די לאַנדסלייט מיט וואָס ער האָט געקענט, ווען זיי פלעגן אַראָפּגיין פון דער שיף. ווען מ׳האָט געדאַרפט שאַפן אַ פאָנד, איז ניט געווען נאָך איינער, וואָס זאָל געבן וויפל הערי האָט געגעבן. הערי איז נאָך היינט אַ געטרייער סאָלדאַט פון דער „חברה", וואָס קומט צו יעדן מיטינג און צו יעדן רוף. דער פאַקט, וואָס ער איז אויסגעוועהלט געוואָרן פיל מאָל אַלס פרעזידענט פון דער „חברה" — רעדט פאַר זיך אַליין.

מיר האָבן דערמאָנט בלויז איינצעלנע, אָבער אויך אַלע אַנדערע ברידער און שוועסטער האָבן צוגעטראָגן, און טראָגן צו, זייער חלק מיט צייט, אַרבעט און געלט אויף אויסצוהאַלטן די סאָסייטי, וואָס איז אַ צווייג פונעם יודענטום.

באשע לעווע (וויים-פרעזידענט)
(אַמעריקאַ)

די געשיכטע
פון דער „חברה בני־משה אנשי נײַ־שטאָט טשעכאָנאָווצע"

אין די אַכציקער יאָרן פונעם 19־טן יאָרהונדערט, נאָכן אויסברוך פון די פּאָג־ראָמען אויפן רוסישן יודנטום, האָבן פיל יידן עמיגרירט קיין אַמעריקאַ, צווישן זיי אויך ציעכאַנאָוויעצער יידן.

קומענדיק אַליין, אָהן פאַמיליעס, האָבן זיך אונזערע שטעטלשע געטוליעט איינער צום אַנדערן, ווייל מ'איז געווען עלנט. אַ גאַנצע וואָך האָט מען ביז שפּעט ביינאַכט געאַרבעט אין שאָפּ, טיילמאָל אויך גענעכטיקט דאָרט.

נאָך אַזאַ וואָך פון שקלאַפעריי, איז געווען אַ גרויסער פאַרגעניגן צו טרעפן זיך ביי אַ לאַנדסמאַן, דער, וואָס זיין פאַמיליע איז געווען מיט אים, פלעגט איינלאַדן צו זיך שבת אויף אַ „קידוש".

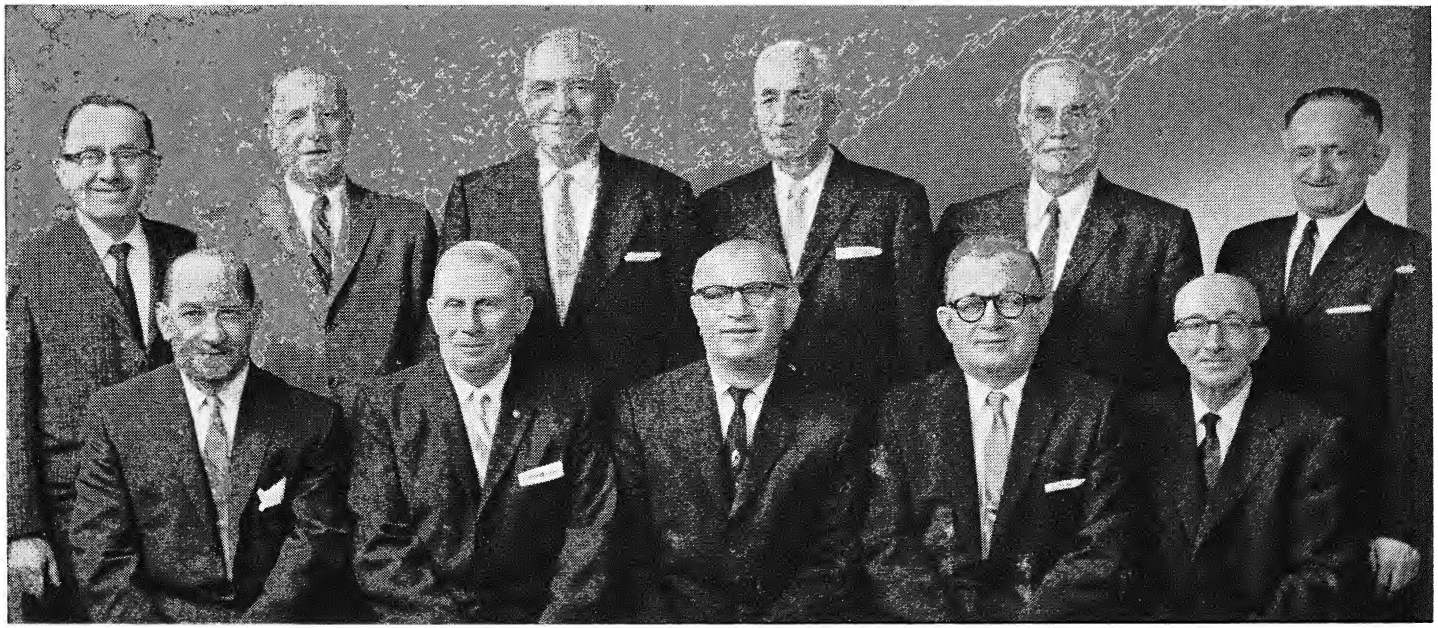
ביי אַזעלכע באַגעגענישן איז אין הויז פון אַ ציעכאַנאָוויעצער ייד אויף פאָרסייט־סטריט אין ניו־יאָרק געגרינדעט געוואָרן, אין חודש תמוז יאָר 1907, די „חברה בני־משה אנשי ניישטאָט טשעכאַנאָווצע", אויפן נאָמען פונעם „נסתר" — ר' אברהם־משה וורובעל, וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן און דער פאָטער פון ר' שמחה, שייקע, שמואלקע, יצחק־מאיר און חילקע.

די תקנות פון דער „חברה" האָבן ענטהאַלטן פאָלגנדע פּאַראַגראַפן: 1) די אָפיציעלע שפּראַך פון די פאַרזאַמלונגען איז יידיש.

2) אַלע מיטגלידער זאָל רופן איינער דעם אַנדערן „ברודער" און „שוועסטער".

3) אַלע צוויי וואָכן מוז גערופן ווערן אַ פאַרזאַמלונג.

4) מ'קען ניט ווערן קיין מיטגליד אין דער „חברה", אויב מ'איז ניט פאַרהייראַט מיט אַ יידישער פרוי.

פקידי „חברת בני־משה" Officials of the ,,Bnei-Moshe Society" די באַאַמטע פון „חברת בני־משה"

שטייען פון רעכטס צו לינקס: 1) אפרים ווראָבעל. 2) דוד פּאַרטנאָוויטש. 3) הערשל קאָהן. 4) טובה'קע סיר. 5) הערשל גאָלדבערג. 6) סעם שאַפּירא

זיצן פון רעכטס צו לינקס: 1) יעקב לעווינסקי. 2) יצחק קאַפּלאַן. 3) לייבל גאָלדשטיין. 4) בוטשע לעוו. 5) חיים־הערש ווראָבעל

5) גרינדן אַ ליי־קאַסע, צו העלפן די נויט־באַדערפטיקע לאַנדסלייט (די קאַסע עקזיסטירט ביז היינטיקן טאָג).

די גרינדערס פון דער „חברה", וועלכע זענען שוין ניטאָ מיט אונדז, זענען געווען פאָלגענדע: 1) טשאַרלס מעלטשער. 2) וואָלף פיינשטיין. 3) לייב גאָלד. 4) אברהם אַלבערט. 5) בנימין קארענבערג. 6) לעווקאָוויטש. 7) איזידאָר דניאל'ס. 8) יצחק־מאיר גאָלדשטיין. 9) ישראל־אהרן וואָלף. 10) הערש־לייב כהן. 11) ישראל זיסק. 12) משה־זלמן סיגעל. 13) פיליפ לעווין. 14) שמואל וורובעל. 15) חילקע גאָלדשטיין.

די „חברה בני־משה" איז געווען די ערשטע, וואָס האָט געהאָלפן גרינדן דעם ציעכאַנאָוויעצער רעליף נאָך מיט 50 יאָר צוריק. אַ דאַנק איר איז מאָביליזירט געוואָרן די שטיצע, וואָס איז געשיקט געוואָרן קיין ציעכאַנאָוויעץ אין יאָר 1918. די „חברה" באַטייליקט זיך אין אַלע קאַמפּיינס, וועלכע האָבן אַ שייכות מיטן יידישן לעבן אין אַמעריקא. אויך באַטייליקט זי זיך אין די קאַמפּיינס פאַר מדינת־ישראל און האָט געקויפט פאַר טויזנטער דאָלאַרן ישראל־באָנדס.

די „חברה" ציילט ביז היינטיקן טאָג אַריבער 200 מיטגלידער.

ל. פ.
(אַמעריקאַ)

טשעכאַנאָווצער יוגענד בר. 495 CHECHANOVTZER YOUTH BRANCH 495

אידיש־נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד Farband Labor Zionist Order

אַפּריל 1938 האָבן זיך פאַרזאַמלט 6 חברים אינעם הויז פון חבר מאָריס קאַליש און אויסגעוויילט אַ קאָמיטעט אויף וועלכן ס׳איז אַרויפגעלייגט געוואָרן די פליכט צו אָרגאַניזירן אַ ציעכאַנאָוויעצער יוגנט־ברענטש אינעם יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. דער קאָמיטעט איז באַשטאַנען פון פאָלגענדע חברים: 1) מ. קאַליש. 2) ל. פעלדמאַן. 3) ב. סיגעל. 4) י. זעליזער. 5) וו. זגאָדני. 6) מ. דרייפער.

מיר האָבן באַלד גערופן אַ פאַרזאַמלונג און זיך געווענדט, ספּעציעל, צו די לעצטע אַריבערגעקומענע ציעכאַנאָוויעצער, וואָס זענען געווען חברים אין דער „פּועלי־ציון״־פּאַרטיי און אין אַנדערע ציוניסטישע ריכטונגען, וועלכע, זייענדיק אין אַמעריקאַ, האָבן זיי געוואָלט ממשיך זיין זייער טעטיקייט לטובת ארץ־ישראל און אויך זיין צווישן אייגענע חברים.

זיי האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין אונדזער ברענטש און אויך פיל ציעכאַנאָוויעצער וואָס זיינען געווען חברים אין אַנדערע ברענטש, האָבן זיי פאַרלאָזט און זיך אָנגעשלאָסן אין אונז.

יוני 1940 האָבן מיר געפייערט די גרינדונג פונעם ציעכאַנאָוויעצער יוגנט־ברענטש 495 אינעם יידיש־נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד מיט אַ גרויסן באַנקעט, אין וועלכע ס׳האָבן אָנטייל גענומען אַריבער 200 לאַנדס־לייט. דאָרט האָבן מיר דערקלערט אונדזער ברענטש אַלס אַ געזעצלעכער צוויג פונעם פאַרבאַנד.

דער ציעכאַנאָוויעצער יוגנט־ברענטש איז איינער פון די טיכטיקסטע ברענטש׳ס אינעם פאַרבאַנד. ער נעמט אַן אַקטיוון אָנטייל אין אַלע קאַמפּיינס פונעם יידישן לעבן אין אַמעריקאַ און אויך אין אַלע קאַמפּיינס פאַר מדינת־ישראל.

די באַאַמטע פונעם ברענטש זענען: י. זעליזער — טשערמאַן; אליהו פעלדמאַן — פינאַנץ־סעקרעטאַר; מאָריס געלפאַנד — פּראָטאָקאָל־סעקרעטאַר.

די עקזעקוטיווע: 1) ב. סיגעל. 2) וו. זגאָדני. 3) מ. דרייפער. 4) פ. חזן. 5) ב. יארמוס. 6) פ. לעווו. 7) ס. פעל. 8) ס. געלפאַנד. 9) ב. פריזמאַן. 10) העלען יארמוס.

חגיגה בבית־ההסתדרות במלאת 20 שנה לקיום סניף הנוער, יוצאי־ציחנוביץ, על־יד ה„פאַרבאַנד"
20־יאָר פייערונג פון ציעכאַנאָוויעצער יוגנט ברענטש ביים פאַרבאַנד אין הסתדרות־הויז.

A Celebration on the Occasion of the 20th Anniversary of the Ciechanovtzer Youth-Branch, by the „Ferband", held in the Histadrut House

יעקב זעליזער
(אַמעריקא)

צווי וואַרעמע ציעכאַנאָוויעצער הייזער אין אמעריקא

די ציעכאַנאָוויעצער יידן אין אַמעריקא האָבן זיך קאָנצענטרירט אויף איסט־סייט, ווו דער גרעסטער יידישער קיבוץ האָט דאָרט געלעבט.

אויף דער גאַס האָט געוווינט אַ ציעכאַנאָוויעצער פּאָר־פאָלק מיטן נאָמען יצחק־מאיר און טויבקע, וועלכע לעבן אינעם זכרון פון אונזערע לאַנדס־לייט אַלס לעגענדאַרע געשטאַלטן. זייער גוטסקייט און איבערגעגעבנהייט צו די נייע אימיגראַנטן איז אומבאַשרייבלעך. דער נייער געקומענער פלעגט האָבן אַ היים ביי איטשע־מאירן אין הויז. טיילמאָל איז איטשע־מאיר געשלאָפן אויף דער פאָדלאָגע, אָפּגעגעבן זיין בעט דעם אורח און געטיילט זיך מיטן ביסן ברויט. זיי פלעגן אויך באַזאָרגן מיט אַ דירה און געבן עטלעכע דאָלאַר צום לעבן, ביז דער ניי־געקומענער האָט זיך איינגעאָרדנט.

ווען אַ לאַנדס־מאַן איז געווען אַן אָבל, האָט ער שטענדיק געקראָגן טרייסט, וואַרעמקייט און ברידערלעכע הילף ביי איטשע־מאיר׳ן.

די חברה קדישא פון דער „חברה בני־משה" פלעג אָפּהאַלטן אירע מיטינגען אין זיין הויז. אויך האָט מען דאָרט איינגעאָרדנט שמחות פון לאַנדס־לייט. און דאָס וויכטיקסטע: דאָרט איז געגרינדעט געוואָרן דער ציעכאַנאָוויעצער „רעליף", וואָס עקזיסטירט ביז היינט.

כ׳וויל דערמאָנען מיט וואַרעמע ווערטער איטשע־מאיר׳ס ווייב — טויבקע — וואָס איר גוטסקייט האָט געהאַט אַ שם. ווען עמעצער איז קראַנק געוואָרן און געליגן אין שפּיטאָל, פלעגט זי ברענגען דעם קראַנקן אַ מאָלצייט, ווייל ער האָט ניט געגעסן קיין טריפה.

דאָס צווייטע וואַרעמע הויז, נאָך דער ערשטער וועלט־קריג, איז געווען פון שייקע און אסתר קאַזאַן (באַקאַנט מיטן נאָמען „שייקע דער סטאָליער"). דאָרט פלעגט זיך קאָנצענטרירן די ציעכאַנאָוויעצער יוגנט. אסתר איז געווען אַ צדקנית, וואָס האָט

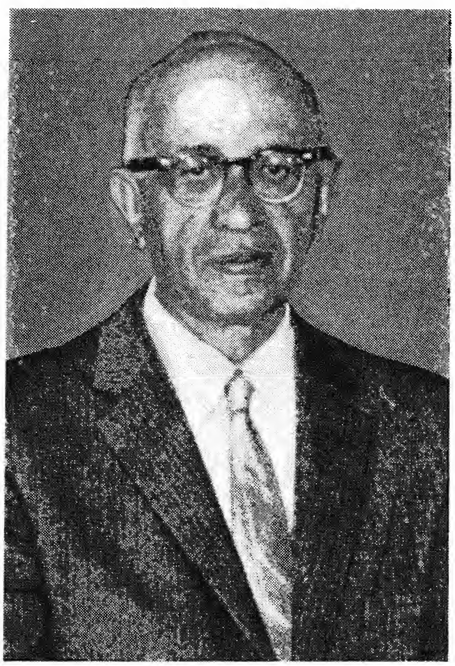
געהאָלפֿן מענטשן דורך „מתן בסתר“. פיל ציעכאַנאָוויעצער אימיגראַנטן, וואָס האָבן זיך געשעמט צו בעטן הילף ביים „רעליף“, פלעגן שרייבן בריוו אסתרן און געבעטן הילף. זי פלעגט זיך אַליין באַשטייערן מיט אַ פּאָר דאָלאַר און אויך ווענדן זיך צו אַנדערע לאַנדס־לייט. דאָס אַלעס איז געמאַכט געוואָרן בשתיקה, כדי ניט מבייש זיין, חלילה, דעם נויטבאַדערפטיקן.

אויף אַזאַ אופן איז יעדער בריף געענטפערט געוואָרן פּאָזיטיוו. אויך אירע קינדער זענען געגאַנגען אין די מוטערס דרכים און געשטיצט בסתר. ביז היינטיקן טאָג גייען די קינדער אין ליכט פון זייער מוטערס גרויסער מענטשן־ליבע.

די גאָלדענע קייט פון דערהויבענע, גוטע און ערלעכע משפחות פון ציעכאַנאָוויעצער יידן ווערט פאָרטגעזעצט. זאָלן זייערע נעמען פאַראייביקט און פאַרהייליקט ווערן און באַשיינען די בלעטער פון אונדזער „יזכור“־בוך.

בצלאל קאָטלער
(תל־אביב)

משה־יעקב געלפאַנד

משה־יעקב גלפנד
Moshe-Yaacov Gelfand

משה־יעקב האָט פאַרמאָגט אין זיך אַ ספּעציעלן חן. אַ אײדעלער אין דער נאַטור און באַשאַנקען מיט אַ פּיהלבאַרער נשמה. געווען זעער באַליבט אין שטעטל. אַ שווייגנדיקער, גערעדט ווינציק, אָבער יעדעס וואָרט זיינס האָט געהאַט וואָג און אינהאַלט.

ער האָט ליב געהאַט דעם מענטש אַלס מענטש און אַלעס וואָס איז באַשאַפן געוואָרן מיטן צלם אלקים האָט אים באַ־צויבערט. ער האָט געזוכט דאָס גוטע און שיינע אינם מענטשן און מלמד זכות געווען אויף מענטשלעכע שוואַכקייטן. געווען צופרידן מיט דעם וואָס ער האָט פאַרמאָגט און קיינמאָל זיך ניט באַקלאָגט. זיין גוטסקייט און ערלעכקייט זענען גע־ווען מוסטערהאַפט.

ער איז געווען אַ טרייער מיטגליד אין דער ציוניסטישער אַרבעטער־באַ־וועגונג און שטאַרק געגלויבט אין דער נאַציאָנאַלער אויפלעבונג פונם יידישן פאָלק, הגם ער האָט ניט זוכה געווען באַטייליקן זיך פערזענלעך אינם אויפבוי פונם לאַנד.

נאָך 40 יאָר לעבן אין אַמעריקאַ, איז ער געקומען צו אונז, קיין ישראל, זעען מיט זיינע אויגן די יידישע מדינה און זיינע נאָענטע חברים. ער האָט זיך שטאַרק צוגעבונדן צום לאַנד און האָט באַשלאָסן עולה זיין. האָט זיך פאַראינטערעסירט מיטן אַרבעטער לעבן אין שטאָט, דאָרף און אין קיבוץ. זייענדיק באַצויבערט פונם נייעם

צום אייביקן אנדענק

שיינטשע געלפאַנד (מייזלער)

מוטער און פאָטער

שיינטשע געלפאנד
(מייזלער)

משה־יעקב געלפאנד

די פאַראייביקער:

קינדער: **אלתר (ארטור)**
מאטעל (מארטין)
אַמעריקא

*

אונזער מאַן און פאָטער

שלמה געלפאנד

די פאַראייביקער:

קינדער: **משה־יעקב** ז״ל
ישעיהו (שייקע)
אברהם־פלטיאל (פעלטע)
שיינע (שייטיל)
אַמעריקא

הסרת הלוט מעל לוח־ההנצחה על־שם שיינע ומשה־יעקב גלפנד בבית־החולים „השרון“ בפתח־תקוה

די ענטהילונג פונם אנדענק־טאָוול אויפן נאָמען פון שיינע און משה יעקב געלפאַנד
אינם שפיטאָל „השרון“ אין פתח־תקוה

Unveiling of the Plaque Commemorating the late Sheine and Moshe Gelfand
at the „Sharon" Hospital in Petah-Tikva

שטייען פון רעכטס צו לינקס : 1) יצחק סלאוואטשיק. 2) אליהו פעלדמאַן. 3) נתנאל פיורע.
4) טוביה פרץ

זיצן פון רעכטס צו לינקס : 1) מישעל פעלדמאַן. 2) מנחם לעווין. 3) שושנה אבנר (יאַרמוס)

לעבן אין לאַנד, האָט ער שטאַרק באַדויערט, וואָס זיינע בעסטע יאָרן האָט ער פאַרבראַכט אין אַמעריקאַ — אָן אינטערעס און אָן אינהאַלט.

אין אַ געשפּרעך מיט מיר, האָט ער געזאָגט: „כ'בין קיינמאָל ניט געווען אייפער־זיכטיק, נאָר אייך בין איך מקנא, ווייל איר האָט זוכה געווען לעבן און בויען דאָס לאַנד. איר האָט געפונען טעם און אינהאַלט אין אייער לעבן. איר זעט פרוכט פון אייער אַרבעט און די מיה איז ניט געווען אומזיסט. וויל און גוט איז אייך. הלואי זאָל איך זוכה זיין געפונען זיך מיט אייך“.

אָבער, צום באַדויערן, איז זיין ווונש ניט דערפילט געוואָרן. זייענדיק אויפן הר־כנען, האָט זיין גוטעס האַרץ אויפגעהערט קלאַפּן. זיין אומגעריכטער און פּריצייטיקער טויט האָט דערוועקט אַ טיפן טרויער ביי אַלע ציעכאַנאָוויעצער לאַנדס־לייט און אויך ביי אַלע זיינע פריינט. אַלע שטעטלשע האָבן אים מיט טיפן טרויער באַגלייט אין זיין לעצטן וועג.

(איבערזעצט : א. ל.)

ארגון יוצאי צעחנוביץ בישראל

עטופי אבל על מות חברנו היקר והמסור

מר יעקב משה גלפנד ז״ל

(מ׳אמריקה)

שנפטר ללא עת (בבקורו בארץ) בליל ש״ק כ״ד אב תשכ״ב 24.8.62

ההלויה תתקיים ביום שלישי כ״ח מנחם־אב תשכ״ב (28.8.62)
בשעה 4 אחר הצהרים במכון הפטלוגי באבו כביר

תנחומנו הכנה למשפחה

הועד

מודעת האבל שפורסמה עם פטירת מר יעקב־משה גלפנד ז״ל

די טרויער־באַקאַנטמאַכונג, וועלכע ס׳האָט פאַרעפנטלעכט דער פאַרבאַנד פון די ציעכאַנאָוויעצער אין ישראל, נאָך דער פטירה פון יעקב־משה געלפאַנד ז״ל

Obituary, Announcing the Passing away of Mr. Yaacov Moshe Gelfand
Published by the Committee of the Ciechanovtzer Landsleit in Israel

אליעזר לאוני
(תל־אביב)

צו דער געשיכטע פון ציעכאַנאָוויעצער קהילה

לויט פוילישע היסטאָריקער, איז ציעכאַנאָוויעץ געגרינדעט געוואָרן אין 10־טן יאָרהונדערט.

צוויי באַרימטע יידישע היסטאָריקער, פּראָפ׳ מאיר באַלאַבאַן און ד״ר יצחק שיפּער, האַלטן אַז אין ציעכאַנאָוויעצער סביבה איז אַמאָל געווען א ישוב פון כוזרים־יידן [1]

אין געוויסע געגנטן אין רוסלאַנד און קליין־פּוילן געפינען זיך ישובים מיטן נאָמען „קאַזאַר״, אָדער עפּעס ענלעכעס צו דעם. לעבן ציעכאַנאָוויעץ געפינט זיך אַ דאָרף מיטן נאָמען „קאָזאַר״, און די גאַס וואָס פירט אַהין הייסט „קאָזארער גאַס״. די אויבנדערמאָנטע היסטאָריקער האַלטן, אַז אַזעלכע נעמען באַצייכענען אַלטע ישובים געגרינדעט דורך די וואַנדערנדיקע כוזרים, ווען זייער היימלאַנד איז חרוב געוואָרן.

אַלטע כראָניקעס ווייזן, אַז אַזוי פרי ווי אין 14־טן יאָרהונדערט איז שוין אין ציעכאַנאָוויעץ געווען אַ יידישע געמיינדע מיט אַ שוהל און בתי־מדרשים.

אין 17־טן יאָרהונדערט איז ציעכאַנאָוויעץ געווען די הויפּטשטאָט פון ראַיאָן (גליל), איינער פון די דריי ראַיאָנען פון יענער געגנט וואָס האָט געהייסן „פּאָדליעסיע״. די אַנדערע צוויי זענען געווען טיקטין און ווענגראָוו. צום ציעכאַנאָוויעצער גליל האָבן געהערט די קהילות פון די אַרומיקע שטעטלעך, און ציעכאַנאָוויעץ האָט געהאַט דאָס רעכט זיי צו באַשטייערן מיט אַ קאָפּ־שטייער (מס הגולגולת). ציעכאַנאָוויעץ האָט רעפּרעזענטירט דעם גליל אין וועד־ארבע־ארצות [2]

---

1. די כוזרים (כאַזאַרן, קאַזאַרן) זענען געווען אַ פאָלק, וועמעס לאַנד איז געלעגן צווישן די קאַווקאַזער בערג און די טייכן וואָלגאַ און דאָן. אין 8־טן יאָרהונדערט, אונטערן איינפלוס פון יידישע רייזענדע סוחרים פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, האָט זייער מלך, בולאַן, זיך מגייר געווען. עס האָבן אים נאָכגעפאָלגט די הויפלייט און אַ גרויסער טייל פון פאָלק. זיי האָבן אָנגעהאַלטן אַ זעלבסטשטענדיקע מלוכה — מ׳קען זאָגן, אַ יידישע מלוכה — ביזן סוף פון 10־טן יאָרהונדערט, ווען זיי זענען באַזיגט געוואָרן דורך דעם רוסישן פירשט סוויאַטאָסלאָוו פון קיעוו.

2. דער וועד־ארבע־ארצות, קאָמיטעט פון 4 לענדער (פּראָווינצן), געגרינדעט אין 16־טן יאָרהונדערט, איז געווען אַן אויטאָנאָמישע, אָדער זעלבסט־רעגירנדע קערפּערשאַפט, וואָס יידן האָבן אין יענע צייטן געהאַט אין פוילן, און האָט אָנגעהאַלטן העכער 200 יאָר.

דער וועד־ארבע־ארצות פלעגט אָפּהאַלטן זיינע זיצונגען אין די צייטן פון די גרויסע ירידים, וועלכע פלעגן פאָרקומען אין פוילן אין פאַרשידענע שטעט. אַלע וויכטיקע קהילות זענען געווען פאַרטראָטן. הייסט עס, אַז ציעכאַנאָוויעץ איז שוין דאַן געווען אַ וויכטיקע קהילה.

אַן אינטערעסאַנטער עפּיזאָד איז רעקאָרדירט פון אַ סיכסוך וואָס איז פאָרגעקומען צווישן דער קהילה פון ווענגראָוו און דער קהילה פון ציעכאַנאָוויעץ, צו וועמען דאָס שטעטל וויסאָקי זאָל געהערן. ביז אַן ענטגילטיקן פסק־דין וואָס דער וועד־ארבע־ארצות האָט געדאַרפט אַרויסגעבן אויף זיינע זיצונגען ביים נאָענטסטן יריד אין מעזריטש אין 1726, האָט מען געמאַכט אַ פּשרה, אַז פאָרלויפיק זאָלן ציעכאַנאָוויעץ און ווענגראָוו זיך צוטיילן מיטן יערלעכן קאָפּ־שטייער פון וויסאָקי, וואָס האָט אָנגעטראָפן 120 גילדן. דער פּשרה־אָפּמאַך איז דורכגעפירט געוואָרן אין שטעטל סטערדין, און פאַר ציעכאַנאָוויעץ האָט זיך געחתמ׳עט דער רב ר׳ יהושע בן שמואל. די פּוילישע איבערזעצונג האָט געמאַכט דער ציעכאַנאָוויעצער שתדלן ניסן יודאָווסקי.

עס איז פאַראַן אַ דאָקומענט אין וועלכן דער וועד־ארבע־ארצות לויבט שטאַרק די אַרבעט פון ניסן יודאָווסקי. ער איז געווען אַן אָנגעשטעלטער פון וועד, פון וועמען ער פלעגט קריגן זיין שכירות 8 פּוילישע גילדן אַ וואָך, אויסער רייזע־הוצאות (שכר עגלה).

צווישן די אונטערשריפטן אויף די דאָקומענטן פון וועד־ארבע־ארצות געפינט מען געוויינלעך אויך די חתימה פון ציעכאַנאָוויעצער פאָרשטייער (נאמן). אויף אַ גאָר וויכטיקן שטייער דאָקומענט געחתמ׳עט אין יאַראָסלאָוו דעם 19־טן אָקטאָבער 1753 איז אויך דאָ אַן אונטערשריפט „בערקאָ אב״ד דק״ק טשעכאַנאָווצי“. דאָס איז געווען דער ציעכאַנאָוויעצער רב ר׳ יששכר־בעריש סגל. אויף זיינע הסכמות אויף ספרים פלעגט ער זיך חתמ׳נען „יששכר בעריש אבד״ק טשעכאַנאָווצי ונאמן דד׳ ארצות“. אויף מאַנכע ספרים געפינט זיך זיין הסכמה לעבן דער הסכמה פון ווילנער גאון.

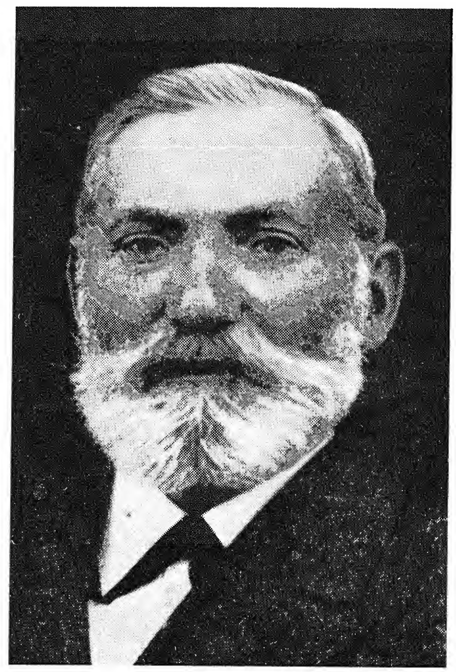
אַ קוריאָזע פּאַסירונג איז פאָרגעקומען אין יענער צייט. אַ צאָל רבנים האָבן גע׳אסרט צו עסן גענז מיט שוואַרצע שנאָבלען. מ׳האָט געזאָגט אַז יענע גענז קומען אַרויס פון גענז, וועלכע זענען באַפרוכפּערט געוואָרן פון עפּעס אַ טמא פויגל פון אינדיע. אָבער ר׳ יששכר־בעריש סגל האָט מתיר געווען צו עסן גענז מיט שוואַרצע שנאָבלען.

אין 1751 האָבן צוויי ציעכאַנאָוויעצער יונגעלייט, אהרן און זאַנוויל סגל, געהאָלפן די באַרימטע ברידער פּראָפּס, אייגנטימער פון אַ גרויסער דרוקעריי אין אַמסטערדאַם, צו דרוקן דעם ש״ס. אַזוי ווי דאָס איז דאַן געווען אַ געוואַלדיק גרויסע אונטערנעמונג, איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אַן איסור, אַז קיינער זאָל אין ערגעץ נישט טאָרן דרוקן דעם ש״ס אין פאַרלויף פון 25 יאָר. טראָץ דעם איסור האָבן זיך געפונען יידן וועלכע האָבן 4 יאָר שפּעטער אָנגעהויבן דרוקן דעם ש״ס אין זולצבאַך, בייערן. דאַן האָבן 24 רבנים, די באַרימטסטע אין פּוילן (כ״ד המאורות הגדולים) אַריינגעלייגט אין חרם דעם זולצ־באַכער ש״ס און זיינע דרוקערס. איינער פון די 24 איז געווען דער ציעכאַנאָוויעצער רב ר׳ יששכר־בעריש סגל.

ווען ר׳ יעקב עמדן האָט באַשולדיקט ר׳ יהונתן אייבשיץ, אַז ער איז אַן אָנהענגער פון פאַלשן משיח שבתי צבי, און אין גאַנץ אייראָפּע האָט זיך צעפלאַקערט די מחלוקת

צווישן די נאָכפאָלגער פון ר׳ יעקב עמדן און די פון ר׳ יהונתן אייבשיץ, האָט די ציעכאַנאָוויעצער קהילה מיט איר רב געהאַלטן מיט ר׳ יעקב עמדן.

דער ווילנער גאון האָט אַ שטיק צייט געלעבט אין ציעכאַנאָוויעץ. אָט וואָס ער האָט פאַרצייכנט: „אין מיין יוגנט האָב איך אויף מיינע וואַנדערונגען דערגרייכט טשע־כאַנאָווצי, אַ שטאָט פול מיט סופרים און חכמים. דער דאָרטיקער רב ר׳ מאיר, איז געווען מיין רבי און נסתר (קבלה) און מיין חבר אין נגלה" (תורה).

Shabtai Kaplanski שבתי קפלנסקי

ראש־הקהל, ר׳ שבתי קפלנסקי, בן הרב נחמן־דוד מאוסטרולנקה, עמד בראש הקהילה עד פטירתו בשנת 1927

דער ראש־הקהל, ר׳ שבתי קאַפּלאַנסקי, דער זון פון נחמן־דוד אסטראלענקע. געשטאַנען אין שפיץ פון דער ציעכאַנאָוויעצער קהילה ביז זיין פטירה אין יאָר 1927

R' Shabtai Kaplanski son of Rabbi Nachman-David of Ostrolenka, was Head of the Ciechanovtzer Community until his Passing away in 1927

אין יאָר 1765 איז אין ציעכאַנאָוויעץ געווען רב ר׳ דוד שאול קאַצענעלבויגן. ער האָט געהאַט 4 זין — 4 „חיות": צבי־הערש, זאב־וואָלף, אריה־לייב, און דוב־בער. זיי זענען אַלע געווען רבנים גאונים. דער דריטער זון, ר׳ אריה־לייב, איז געווען אַ גאָר נאָענטער חבר פון ווילנער גאון. אין דער הקדמה צום פירוש „אדרת אליהו" אויף „ויקרא" געפינען מיר: „ווען ער איז אַלט געווען צען יאָר האָט דער גר"א (דער גאון ר׳ אליהו) געהאַט אַ חבר מובהק, נעענטער ווי אַ ברודער, דער באַוווסטער גאון מורנו ורבנו אריה־לייב פון טשעכאַנאָווצי".

מיר זעען אַז דער ווילנער גאון האָט געהאַט אַ שייכות צו, און מסתמא אויך אַן איינפלוס אויף ציעכאַנאָוויעץ. דאָס דערקלערט אפשר וואָס די חסידישע באַוועגונג האָט אין ציעכאַנאָוויעץ קיין דערפאָלג נישט געהאַט, הגם אין דער סביבה זענען געווען א סך חסידים.

אַ ציעכאַנאָוויעצער מחבר, ר׳ שבתי בן אליעזר זוסמאַן, האָט אין תקנ״ג (1793) אָפּגעדרוקט אַ ספר „מאיר נתיב״, אין דער שטאָט אַלטונאַ, וואָס האָט דעמאָלט געהערט צו דענמאַרק־נאָרוועגיע, ווען עס האָט דאָרט געקיניגט קריסטיאַן דער זיבעטער. דער ספר האָט הסכמות פון רבנים פון האַמבורג, קעלן, אַמשטערדאַם און האַג. אַזוי אַרום איז ציעכאַנאָוויעץ באַרימט געוואָרן אויך אין מערב אייראָפּע.

אויך אין 19־טן יאָרהונדערט זענען די ציעכאַנאָוויעצער רבנים געווען צווישן די באַרימטסטע אין פוילן, ווי ר׳ רפאל יום־טוב ליפּמאַן היילפּערן, וועלכער איז פון ציעכאַנאָוויעץ אָנגעקומען קיין ביאַליסטאָק. נאָך אים האָט ציעכאַנאָוויעץ געהאַט אַלס רבי איר אייגענעם זון, הגאון ר׳ יעקב לייב העלער. די לעצטע צען יאָר פון 19־טן יאָר־הונדערט איז אויף ציעכאַנאָוויעצער כסא־הרבנות געזעסן הגאון ר׳ אליהו ברוך קאַמאַי, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן ראש ישיבה אין מיר.

(איבערזעצט אין יידיש : צבי מאַטיסאָן)

מפתח המשתתפים בספר

(סודר בידי אליעזר לאוני)

---

* המפתח מכיל 106 שמות.

מפתח המקומות

(סודר בידי אליעזר לאוני)

מפתח השמות

(סודר בידי אליעזר לאוני)

המפתח מכיל את כל השמות המוזכרים בספר, פרט לשמות הנספים המופיעים ב„יזכור", עמ' 719—839

א

ב

ג

ז

ח

ט

מ

ע

פ

צ

ק

ר

מפתח הציורים והצילומים

(אינו כולל צילומי ה„יזכור")

עמוד

עמוד

עמוד

תוכן הספר

מבוא

מתולדות קהילת ציחנוביץ

מנופה של ציחנוביץ

את אשר נזכורה

כלכלה ומוסדות

התנועה הציונית, תנועות הנוער ומפלגות

חינוך, תרבות ואמנות

אישים

בשלוט הסוביטים

השואה

על משמרתם נפלו

חתימת הספר

יזכור

ארגון עולי ציחנוביץ בישראל

ארגון יוצאי־ציחנוביץ בארצות הברית

thank God — Morris Kalish and Mr. Bender and Mr. Henry Rosenberg and names too numerous to mention — All of which culminated at the termination of the war in the selection of a "Sheliach" in the person of the late Max Tabak who was charged with the duty of carrying the collected funds directly to the victims in Chechanovtze. He also carried many private offerings from and to relatives for personal distribution — on the spot.

In carrying out his mandate, our representative (as he later reported) went through hell on earth, mostly due to the new war between Russia and Poland, what with disrupted communications and rampant anti-Semitism. I still remember the huge meeting called to hear his report upon his return. It took him more than four hours to tell it and, many of us wept unashamedly...

A new skeleton organization of the Chechanovtzer Relief is still functioning today. Once a year a Memorial meeting is held for all the departed landsleit and some money is raised for distribution to the needy in Israel.

In banding together as they did, our early landsleit did discover meaning, moral support and staying power.

Mutual benefit societies mushroomed. They formed centers, little oasies in the midst of teeming, milling strangers. Instinctively, our people groped and somehow did gravitate toward these transplanted bits of Chechanovtze on a soil foreign yet so full of promise.

In these societies, the Mystique of a common heritage had come to full flowering.

The key phrase was Mutual Help. Those of us who had come earlier and/or fell more readily under the influences of the wind-swept American life, eagerly offered a helping hand to those who came later. Here and there private homes opened hospitable doors, practically to all comers and which thus became the mecca for the newest arrivals.

One such home was our own and known in its time — in friendly mockery, no doubt — as the Tabak Hotel. All we had were five small rooms but there were such things —as folding cots and floor mattrasses and we were all happy living in close proximity and sharing freely what little we had. Our "green" landsleit were able to find a temporary but warm home, a place to sleep the first nights, to eat the first American meal, don American clothes and be guided and directed to and into the rudiments of rehabilitation.

Thus, when World War I came, it found us ready.

When news of the ravages and devastation reached us, there was a quickening all along the line. Organizations, large and small and individuals from all over America responded to our call for help in a way that made history. A holy, feverish activity seized us all. Compassion for our suffering home people was overwhelming. Mass meetings were held and the on the spot donations reached thousands of dollars. Collector committees were formed for home visits. Prominent among these collectors were the late Meyer Tabak and the — still living —

DR. DAVID TABAK
(New-York)

CHECHANOVTZE IN THE NEW WORLD

(Random notes from far away and long ago)

At the turn of the century immigration into the United States was at high tide. Literally, millions of people tore up ancestral roots and came flooding the then open gates of the New World.

Included in this mass migration were, of course, our own Chechanovtzer Landsleit. Establishing a foothold, getting acclimated and oriented were all experiences rich in pain and struggle — and irrepressible hope.

Much has been written of these early arrivals, of their deep anxieties and dogged determination to start a new life in this, the most promising, thrill-filled world.

Turbulently, the human stream kept rushing on, segmented, fractionalized, moving along by its own momentum — into seeming nowhere.

It was a mass movement rich in its social and economic implications and, of course, heavily weighted with tears and heroic effort.

For a while the new arrivals were wandering forlornly in what seemed a jungle of confused disorganization. However, as distress signals went up, organizational nuclei began to form, coalescing into compact groupings. Fear and chaos slowly subsided as mutual recognition stabilized the fluid mass into unified gatherings whose immediate function it was to attract and hold together isolated, floating elements and thus generate material and spiritual succour.

The Polish pogrom gangs were not satisfied that there are still Jews left from the Holocaust. It was now their turn to finish the job. In the darkness of night I left Ciechanovietz together with Chaya Kiziak and reached Bialystok, wherefrom I immigrated to Israel in 1950.

reached its zenith. A horrible wave of gruesome torture and burnt villages were left behind them. Laying hidden in the field, we watched the fire raging and listened to the heavy bombardment. One night I was so exhausted that I fell asleep. When I woke up I saw many tanks, artillery, trucks loaden with soldiers and a German officer, shouting: Escape, without any delay! It was an unbelievable sight. It was like day-dreaming.

And, indeed, after several hours, Stakovsky, overjoyed, came to bring us the good tidings that we are free and that the Nazis have run away. The next day the Russian troops arrived in the village. To us it meant life and freedom.

I made up immediately my mind to go to my native town — Ciechanovietz. Stakovsky tried to dissuade me but in vain. I wanted to see at least our destroyed village and pay tribute to the graves of our martyrs.

We bade farewell to our benefactor Stakovsky and with the Ulshach sisters we left for Ciechanovietz. We passed through many villages laying in ruins and there was the stench of the countless unburied dead. Some Gentiles, we met on our way, told us that several Jews arrived at Ciechanovietz. And, indeed, I found there Reuven, Joseph Hazan and his children, Velvel and Itka Ptashek, Ephraim Viener, Leibl and Joseph Slovatchek, Berl Munzer, Abcie Lifshitz, Chaya Kiziak, Reuven Butschkevitz and Yaacov Yeger.

My whole family has been slaughtered or done to death in the Nazi gas chambers. I went to see the place where our house stood, but no sign has been left a vast heap of rubble. It was hard to believe that once upon a time human beings were living there and that Ciechanowietz "will never again greet an old Jew, murmuring psalms, or another on his way to the synagogue."

The ruins were cleared, the earth ploughed and while turning the earth for tilling only a stone was left, complaining of the injustice done to us. My heart was broken in sorrow. I stood trembling in despair, rooted to the spot.

a Gentile, named Bialy. To my great joy I found there the surviving brother and sister Chazan. They too were overjoyed to see me as rumours spread that I was murdered, because my hat, lost in the field,when running away, was found. The brothers Slovatchyk were speechless with excitement, as if I came back from hell. The Chazans and I joined them in their hiding place in the forest.

One Sunday a woman with a child came to pick mushrooms in the forest. The child, seeing the entrance to our hiding place, shouted: Aunt, look, Jews are hiding here! It became clear to us that we are again exposed to danger and we decided to go back to Bialy.

One evening, on the eve of the Atonement Day, we heard shots. We were sure that the Germans discovered our hiding place. Unfortunately, our suspicions were justified. The Germans encircled the pit and put to death Shmuel Vinovitch, Moshe Rosenkranz (the son of Yehuda Ritz) and a girl named Genia, from the Lachove village.

Together with the Chazans I returned to hiding at the house of our benefactor, Stakovsky. Much to my distress, no more Jews could be found there. The Nazis issued a decree of corporal punishment to all those who will hide Jews. At dawn we noticed that fire broke out in the village Zlotky. Stakovsky told us that the Germans are burning a house with A.K. men within. In his opinion it was too dangerous for us to stay at the village and the best would be to quit.

Here Mrs. Stakowsky came to our rescue by a trick, which fortunately succeeded. The Chazans and myself were put in sacks on a cart covered with straw, Afterwards Mrs. Stakovsky lead her sheep from the shed, greeted nicely on her way the German guard, who responded likewise, and so we succeeded to escape the burning village.

After a short time it became evident that the Germans suffered one defeat after another and that Hitler's rule of blood and terror is nearing its end. The barbarism of the Nazis

Samuel Dinovitz and Moshe Rosenkranz. They promised us to enlarge the pit and to take us in. A time of waiting followed. As it was harvest time, with the grain taken to the storehouse, we were exposed to all kinds of calamities. Dying of hunger and soaked thoroughly with rain, we reached the village Augustin. Near the house of a Gentile, named Zoystovsky, was a garden and we intended to hide there till dawn. But, suddenly, appeared, from between the trees, two monsters with human faces, armed with guns. They were members of the "Armja Krajowa". We were taken to the Zoystovsky house where we faced one more human beast. Then we knew that no shred of hope is left for us. The room was lighted by a petrol-lamp. I whispered to Mishe: "These are our last moments". There was no drop of pity in the A.K. heroes. Thirsty for Jewish blood, they dragged us outside under a rain of blows.

Mishe's face was already covered with blood from her wounds. We started to yell with the hope that somebody might be able to hear us and come to our rescue. But, instead, we found ourselves in an abandoned field and heard the murderers say: Here you will find your death!

Trembling with fear and anger I fell to the ground, but I came back immediately to my senses and struggling succeeded to pull down my assasin's gun. He called his friend to come to his help, but the later was busy with Mishe, who, in spite of a great loss of blood, continued to struggle for her life. Seeing the dropped gun I started to run with trembling legs trying to vanish from my assailant's sight. When the second assailant's boasting reached me that he has finished with the Zydowka, I knew that Mishe is dead. Due to the darkness they could not find me. The matches they lighted were put out by the rain and storm. They looked for their prey in the field but in the opposite direction, thus enabling me to take refuge in a pond of water. It was raining cats and dogs, a storm raged and I feared that the lightning might reveal me.

At dawn I returned to the village and entered the house of

attacked them; he strangled one with his own hands and cut the other girl's head with a hatchet. When we learned about the fate of our two friends, we returned panic-stricken to the house of Stakovsky. Here we met Gonshak, who escaped death from the hands of Kaminsky. He was very upset, and fed up with life. One evening appeared Kaminsky with a village official (sultus) requiring from Stakovsky to hand over Gonshak to them. But Gonshak succeeded to escape through the back-door and since then we never saw him again.

A great excitement was caused by the meeting with Mrs. Chazan and her three children, Yitzhak, Esther and Arie, at Stakovsky's house. One Saturday night Mrs. Chazan with her son Yitzhak left to look for some bread. Esther stayed with us in the field. Suddenly we heard Mrs. Chazan's voice, imploring: Don't shoot me, I have three little lambs and then Yitzhak's trembling voice; Kill me and leave my mother alive. But this was of no avail.

Two shots were heard and their voices died out one by one. On hearing her mother's pleading — Esther burst out crying, but we had to stop her as we were surrounded by savage human animals. On hearing the sobs, Arieh, hidden under a heap of fodder, felt that something terrible has happened. He started in the direction of the village to see how his mother and brother were. On his way he came upon their still warm bodies and a terrible cry broke out from him: "Dear, dear mother, I wish I were dead like you! With whom did you leave me?"

The situation became worse from day to day. We felt that everybody demands our blood. The Polish underground called "Armja Krajowa" and N.S.Z. (Narodowe Sily Zbrojne) entered into action. Although these bandits organised to fight the conquerors of their country, they first of all dirtied their hands with Jewish blood.

In August 1943 we met the brothers Leibl and Joseph Slovatczyk. They told us that they hide in a pit in the forest together with Yehudah Ritz and son, Samuel from Danir,

hands were already soaked with Jewish blood. He told us that he sheltered the hairdresser Mates (the fiance of Misha Lev of Neushtot) and Abraham Gonszak. Our request to see them was declined by him under the pretext that it may endanger the two hidden men and bring about their discovery. Moreover, in order to convince us, he pointed out to a pair of boots, belonging to Mates. But when we listened to his story, we didn't realise that Mates was already dead, strangled by his own benefactor. The true version, which follows, we learned from Kaminsky's neighbour, named Stakovsky, who was one of the "Hassidei of the People of the Nations": with the liquidation of the ghetto, Mates, who succeeded to escape, offered to Kaminsky all his valuables (gold, silver etc.) hidden in a pit, in exchange for a shelter until the end of the war. Kaminsky crossed his heart and solemnly promised to keep him in his house until liberation comes. One dark night, Kaminsky harnessed his horses and drove together with Mates to Ciechanovietz. After having loaden all his valuables on the cart, they returned to the village. But three nights later Kaminsky dragged Mates into a granary and strangled him with a rope. He threw the body into the field and went to the Gestapo boasting that he himself killed a Jew. For such a "bravery" he got a prize — 2 kgs of sugar.

Stakovsky offered us hospitality at his house where several Jews found already refuge. We met there Shifra Czerni (an orphan brought up by Hershl Yaskolko), the sisters Rachel and Mina Ulshach (they arrived here from Zaremba Koscielne, after the Russians have occupied Ciechanowiec), Shalom the glazier and Zvia Lev. We refused Stakovsky's kind offer, as our aim was to join the partisans. Shifra and Zvia joined us and we started to wander together. Shivering from cold, with nothing to eat, we lived on dry grass, left on the frozen earth. Exposed to cold and hunger, we separated. I stayed with Mishe Einbinder and Shifra Czerni with Zvia Lev. The two girls busied themselves with some handiwork in exchange for some bread and water. But this "idyll" did not last long. One day a Gentile

the ghetto stood the house of Abraham Chazan; I wanted to take refuge there, but the gentile woman, who took over the house, did not let me in.

I took off my yellow star and went to the Malisky-mill, in the vicinity of the forest. I slipped under a tree recking my brains how to escape these men-beasts. The wife of Malisky, who had pity with me, let me in, took me to the stable and provided me with some food. Hidden in the straw I heard terrified voices coming from the direction of the ghetto. The tumult soon became indescribable. The internees beaten with rifle butts by the Germans and their Polish aids, and tied with ropes, were packed into carts like a flock of sheep.

While in the stable, grieving for the fate of my parents, I was approached by two women; one with a child in her arms was the wife of the children-doctor Baya and the other one was Mishe Einbinder. Dr. Baya was relatively more privileged and allowed to live outside the ghetto, but his wife was on the list of the condemned. She asked Mr. Malisky to deliver a note to her husband telling her whereabouts. Her request was fulfilled and after a while appeared Dr. Baya. Malisky took the Bayas in his cart to some friends of his. They reached Warsav due to forged Aryan documents. Dr. Baya survived but his wife found death at the time of the liquidation of the Warsaw ghetto.

I remained alone with Mishe. We felt the terror of living in a cellar of a ruined house in the vicinity of the forest. In the mornings we were wandering from one village to another, begging for a piece of bread and some water and imploring to let us warm up our frostbitten limbs, as the cold was unbearable. We have learned from a Gentile that he saw with his own eyes a long convoy of carts carrying the Jews of Ciechanovietz on the way to the Czyzev railway-station.

While wandering we have met the parents of Velvel Ptashek, who found refuge in the Augustin village. We reached the village Zlatki and entered the house of a Gentile, named Kaminski, who was considered a Jews-lover. But in reality, his

the S.S. caught my brother and some more Jews, who were taken to forced labour. We feared very much their fate. In the evening my brother returned terrified and told us that he with his companions had to dig graves nearby the mill of Malisky, at the place called "Kosarer Kartches". The earth was frozen and it was real torture to dig graves, under the supervision of the S.S. men. Then we understood the purpose of these graves. And, indeed, in the morning, we saw a truck, driven in the direction of the graves and on it squeezed together Moshe Zlotolov, Yitzhak-Arie Levin and his sons, Haim and Hershl, Yitzhak Zaliza, Faivel Varstein, Shepsel Krzemien and Mulik Rogove.

When it became known that they are condemned to be slaughtered, Bracha, Zlotolov's wife, her children and myself, climbed the roof to see the miserable victims on their last way. We could hear Zlotolov, crying desperately: "Save us, Jews". Their fate was not simple execution. Romanus, the chief S.S. was giving them "special treatment" by different techniques of torture. Among the prisoners were also the brothers Manes and Shlomo Lev. One day, during the "morning-exercise" Manes called out: "Let me die with the Philistines" and he threw himself at Romanus and tried to strangle him, but the S.S. murderer soon regained his wits, pointed his gun at Manes and shot him dead. Shlomo's fate was similar to that of the rest of the Jews of our town — at the Treblinka extermination camp.

On the 2nd November 1942 rumours were spread, that many S.S. men arrived in our town, bringing with them enormous quantities of rope. That was a bad omen. In the early morning hours the Germans started to shoot bullets. All the ghetto was panic-stricken.. After a relatively quiet night, we still had illusions that there was nothing serious in it. But this was only a prelude to the Germans' extermination technique. All the internees started to run in the direction of the fence in order to escape, but the German assasins were ready for us, armed with automatic guns, dealing out blows all the while. I succeeded to escape under a shower of whistling bullets. Vis a vis

ESTER KLEINOTH (GOLDBERG)

ATROCITIES AND HELL

On Saturday night, the 21st June 1941, in the wake of nigth, we heard the destructive noise of aircraft. Shocked and anxious, we ran outside to see what happened. An intense bombardment started and gone were our illusions: we were in the midst of war, and not as some Russian officers assured us, that these were manoevres only.

Under a rain of explosions and bombs, my mother, three sisters, my brother and myself, escaped to a nearby village, Kocin. Seeing that our small town is burning, we took refuge in the fields. In the morning, we saw the inhabitants of Kocin, carrying flowers — to receive Hitler's storm-troups and it became evident that the Germans occupied our town.

In the evening we returned to Ciechanovietz. "Neushtat" was entirely burnt, corpses of the victims laying around. The Nazis' first decree was that Jews should wear yellow stars on their left hand, a sign of identification for Jews only.

Consequently the Jews were interned in two ghettos. In our house at the ghetto, the Jews used to pray the evening prayer ("Maariv") only as all day long from dawn till dusk they had to do forced labour for the Nazis; this was accompanied with all the refined Nazi-atrocities.

Once, during the prayers, the apartment has been surrounded by policemen, with whips and bludgeons. They put all the men present into a dark stinking cellar, and were kept there for several hours. They were then thrown out with blows and shouts and the tortured and broken victims made their way back home.

Several days after this "incident" on a Saturday afternoon,

but in our own generation and before our very eyes. All those who once lived with us, dreamed with us, and whose hearts beat in the same rhythm as our own have departed from the world. We now stand as after a final terrifying and overwhelming Burial Service.

Death in all its forms raged riot in Ciechanowiec. Whatever cruelty lies hidden in human nature burst all its bounds, overriding the laws of Man and God; and so the blood of our dear ones was shed with a cruelty that has no like. May these pages be a memorial to them and to their more than human suffering.

Note: The notes are not translated. The bibliography will be found at the end of the Hebrew text. As a matter of convenience the spelling of Polish place and family names has been left unchanged.

Translated by I. M. LASK

fires ceased to rage, the Jews returned to their ruined home and reconstructed it. In 1921 there were already 1649 Jews living there again out of a total population of 3,291. Public and Zionist activities, which had come to a complete standstill during the war, now returned to life. In 1916 a popular library had already been established and served as a focal point for the young people of the town.

Schools were now established, their peak being that of Tarbut. Hebrew was studied in all of them very diligently, and many of the young folk went to continue their studies in Bialystok, Grodno and Vilna.

Zionist and Halutz Youth Movements began to organise themselves. The young people went to *Hachshara* (agricultural training for Eretz Israel). They sent their representatives to the Zionist Conference of the Lomza Province which was held on 24th of Adar 5680 (Spring 1920). The town surged with life. The Jewish community expanded with remarkable rapidity. Its numbers doubled and trebled. Jewish self-security increased equally rapidly, and there was a general feeling that things would always be in order. It was when Ciechanowiec had reached its height, and there were about six thousand Jews living there, that everything was destroyed and swept away in the overwhelming flood.

That ends the history of the Jews in Ciechanowiec. Today there are no longer any left.

Heredotus tells the following tale in his History:

"When King Xerxes saw the entire Hellespont covered with ships, and the shores of the sea filled with men, he burst into tears.

"His uncle Artabanus asked him why he was weeping, and he answered: 'I feel sorrowful when I think how brief are the lives of men as a whole. For many as these are, not one of them will still be there in a hundred years time.'"

We have experienced a calamity such as has never been seen since God created heaven and earth; not a century ago

CIECHANOWIEC IN MORE RECENT TIMES

The Jews of Ciechanowiec were not personally affected by the Cossack massacres under Chmelnitzky in 1648 and 1649. The Heidamaks did not pass that way, and the city is not mentioned in the work "Yeven Metzula" of Reb Nathan Nata Hanover, which gives an account of that calamity. Nor did the Napoleonic wars affect it. However, the town was burnt several times, and was almost entirely destroyed in the flames. It also experienced various pestilences. More than seventy years ago a dreadful epidemic raged there and destroyed a large part of the population.

Such calamities helped to hinder its development and progress, for from time to time it had to engage in rehabilitation and reconstruction.

The greatest calamity experienced by Ciechanowiec was the First World War during which it was almost entirely burnt to the ground. Many of the Jews living there fled elsewhere, seeking a refuge in the deeps of Russia. Only a handful of the four thousand Jews who had previously made up the community were left. The horrors which the Jews of Ciechanowiec underwent found expression in a report published in "Hatzefira" of 3rd Ellul 5675 (7.9.1915), which ran as follows: "Twenty-two Jews were killed in the bombing of Ciechanowiec, and were all buried on the same day. All the townsfolk, headed by the rabbi, went out into the fields and remained there for three days. Several children died of hunger and thirst. The Russians burnt the part of the city which lies in the Lomza province. When they withdrew from the part of the city belonging to the Grodno Province and the Germans entered, they did not find a single living soul. The dead were lying in the street. Other people who were found wandering in the forest related that the Russians had pillaged and killed most of the inhabitants, and had compelled the remainder to go with them."

However, when the heat of battle died down and the

the life of the final generations of the city. He implanted Hebrew speech that derived from both ancient and modern sources. He fought against the euphuistic style known as the *Melitza*; for he wished the Hebrew of his pupils and disciples to be lively and natural. He wanted it to be a language of thought and feeling alike. Indeed, he created a type of modern Hebrew *maskil* in the town, whose Hebrew, in writing and speech, could also be used for everyday affairs. His chief characteristic was faithfulness. He was faithful to the sanctities of the Jewish people, faithful to the idea of the revival of the Hebrew language and equally faithful to the National Revival. Indeed, these elements so filled him that they left no place for other thoughts and aspirations.

Although Reb Moshe David Heller's name is connected with a great schism, a major ideological and cultural split which shook the foundations of the older style of life of the community, the fact remains that his revolutionary activities maintained the historic spiritual continuity which was one of the finest elements in the heritage of the local Jewry. The religious aspect, whose outstanding representatives were the great rabbis resident in Ciechanowiec for so many generations, and the secular-cultural aspect heralded by Reb Moshe Heller, characterised the two basic tendencies within the spiritual world of the Jewish townsfolk, and merged in a rare and lofty spiritual unity. It became a twin universe, and none can say which aspect took precedence. The spiritual world of the Jewish community in Ciechanowiec lost nothing thanks to the educational activities of Reb Moshe David, but was enriched by a new coloration and flavour. Both of these living streams — the religious and the secular — aimed at a lofty spiritual and moral purpose, which served to shape the Jewish community in the city.

The scandal regarding the burial of Suravitch took place in 1903. Two years later, in 1905, there was a great quarrel in Ciechanowiec over the personality of the teacher and pedagogue Reb Moshe David Heller, who began an obstinate fight for the secularisation of life. Reb Moshe David entered on this struggle with a great vision which aimed to bring about a major transformation in the manner of living of the generations, and establish a better kind of life. This vision of his was based on a sense that everything on earth, including tradition, was subject to the transformations of Fate. He felt an inner urge to take the great historic step, and operated with the inner freedom and enthusiasm that are characteristic of every true fighter. He struggled as to who would decide the manner of the Jews of the town and dictate its ideas — the representatives of the religious world or those of enlightenment and progress.

The Zealots, who had been brought up to believe that religion is the principal bond of the Jewish community, set out to check every manifestation of heresy. They therefore waged war against Reb Moshe David, for they held that he was aiming to destroy the basic continuity of traditional Jewish life. His secularist activities were decried by them as a manifestation of pure evil.

However, as we know from the history of civilisation, everything finally gives way to spiritual force which is directed systematically, consistently and devotedly. And so Reb Moshe David emerged the victor from this struggle between old and new, and can be regarded as the father of the Hebrew Haskala (enlightenment) in Ciechanowiec. The will towards a secular consciousness which was to be found in many young men, now became manifest and imbued the entire spiritual world of the local Jews, proving to be exceedingly beneficial.

Reb Moshe David is the first link with the modern spiritual history of the Ciechanowiec Jews. He set his seal on

Democritus; namely, that the heavens are only air and contain neither the God of Israel nor the gods of the Gentiles. This man was the same Saul Severin Suravitch who has already been mentioned elsewhere. His remarks to this effect fell like a thunderbolt in the religious environment of those days. Still the Zealoths did not ban this "heretic" because he was in control of an exceedingly important economic position which employed a considerable number of religious workers. And in those days there were no non-religious workers as yet.

Suravitch was one of the very first who introduced Western culture to Ciechanowiec. He was what is sometimes called a Polyhistor, a man of vast erudition in classical and modern European literatures. Young people who desired some kind of change in conditions gathered round him, and wished to break down the walls of tradition. For there were some who did not agree with the views expressed by Rabbi Judah Halevi in his work "Kuzari": "And let no Greek wisdom mislead you, since it has no fruits but only flowers:" These wished to drink at the fount of ancient Greek wisdom. Others wished to have some knowledge of general literature. All of them alike found sustenance in the library of Suravitch, which contained books in many languages and was open to all who thirsted for knowledge or wished for art and beauty. Suravitch was not a fighter, yet his presence in itself indicated some revolutionary change in values.

It is not suprising that this outstanding person was hated by the old-fashioned and observant. True, they did not dare to take any steps against him in his lifetime, but after his death "the creditor found occasion to collect his debt." The Zealots refused to arrange for his burial; for, they said, Suravitch had not admitted the existence of the Creator, and so could not be brought to a Jewish grave. His body was left lying for two days until Rabbi Hahanokhi spoke of his merits, since he was an exceedingly charitable man, and authorised his burial in the Jewish cemetery.

In "Hamaggid" of 16th June 1858, Israel Berman of Pinsk relates a "dreadful incident" which happened in Ciechanowiec, as follows:

"In the Russian half of the town of Ciechanowiec a certain woman gave birth, on the first day of the last Passover, to two male twins joined at their ribs so they could not be seen to be two bodies but resembled one broad body with two hands, two heads above it and four feet below. After their mother gave birth to them their eyes were open about a quarter of an hour and they looked at one another. It seemed as though they were happy to see themselves joined forever in this fraternal frame. But their joy did not last long, for after the said time had passed they perished and died. All those who saw this wonderful thing wished to investigate the cause of this marvel. After they had questioned the mother they found that she had watched intently during the slaughter of a beast within which two calves were found joined together; and she marked this scene in her powerful imagination. And that had been the reason why she too had given birth to such a monster. This I heard from a reliable man who would not lie and who had seen it himself. So I made up my mind to tell this tale in the columns of Hamaggid, in order that pregnant women may hear of it and pay attention not to look while they are pregnant at anything which is strange and repugnant to Man and Nature."

Eliezer Lipman Silberman, the editor of the journal, adds a footnote supporting his correspondent's opinion:

"It is generally agreed among the great sages who have investigated this matter that it is proper for a pregnant woman to guard her eyes and heart — and therefore the honoured writer has done well to raise the issue. And these matters are ancient (i.e., familiar since ancient times).

However, even in those days, when the slightest deviation from the homogeneous religious way of life would lead to a ban, or excommunication, there was already a "breaker of the fence" in Ciechanowiec who publicly taught the theory of

Jew to proceed to Eretz Israel during the first half of the Nineteenth century. We know of another three who lived, passed away and were buried here.

There is an antiquarian work by Asher Leib Brisk called "Helkat Mehokek" (Portion of the Lawgiver) which contains the epitaphs on all the Jewish graves on the Mount of Olives. This work contains three epitaphs from gravestones set up over the graves of persons born in Ciechanowiec.

HERE LIES / The Aged Rabbinical Scholar Our Master Rabbi Simeon Isaiah / Son of the Rabbi Joseph of Blessed Memory from Ciechanowiec / who passed away to his Eternal Home on the 11th day of Ab 5639.

HERE LIES / The Woman Mistress Leah daughter of Reb/Nissan of Ciechanowiec who passed away on the 26th/ Tammuz 5651 May her soul be bound up in the bundle of life.

HERE LIES/The site of the grave which I have dug for myself/Mistress Haya Sarah/daughter of Reb Moshe Danziger of Ciechanowiec/passed away on the 28th of Tevet 5648.

The earliest grave dates from 5639 (1879). Since this Reb Simeon is described as an aged man at the time of his decease, it may be assumed that he lived in Eretz Israel for a long time. We have no details about their lives, nor do we know when they came or what they did here. However, the very fact that they lived and died in Eretz Israel indicates the close ties which existed for generations between Ciechanowiec and this country.

HEADS OF THE HASKALA IN CIECHANOWIEC

During the first half of the Nineteenth Century the Jews of the city were still steeped in superstition and vanities. There remains an important document which sheds light on the cultural situation of the city at that time.

as obstinate and also mobilised for a war of principle. Finally the secularist members of the Haskala (enlightenment) generation defeated the sacred protagonists of the old way of life, and the trade school was set up to the great benefit of the children of the town.

The second characteristic of Ciechanowiec Jewry was their great devotion to Eretz Israel. Indeed, they could have applied to themselves those words which Reb Nahman of Braslav once used in speaking of himself: "The only place for me is Eretz Israel. No matter where I journey, I am travelling only to Eretz Israel." Indeed, the first moves among the Jews of the town towards immigration to Eretz Israel began in the time of the Gaon Elijah of Vilna.

In the days of the learned Reb David Katznelenbogen the Dayan or Assessor Reb Levi served as Head of the Court in Ciechanowiec. The first person born in Ciechanowiec to proceed to Eretz Israel was one of his descendants. In 1824 a boy was born there named Fishel Rosenzweig, who afterwards achieved a considerable reputation as a writer in the Hebrew press of his period. His father was the town slaughterer and was known as Reb Shlomo. Rabbi David Katznelebogen was the latter's uncle, while Reb Aryeh Leibush Heller, the third rabbi after Rabbi Katznelebogen, was also a kinsman.

In his childhood Fishel Rosenzweig was already dreaming of going to Eretz Israel. At the age of nine he left Ciechanowiec and proceeded to Paris, afterwards fulfilling his dream and coming up here more than a hundred and twenty years ago. Here he lived for many years, travelling throughout the length and breadth of the country and overwhelmed by its sanctity. For reasons which are not clear to us he afterwards left the country and returned to France, where he lived to the end of his life. However, his father-in-law Rabbi Jacob Samson the slaughterer of Liubavitch, who also came to Eretz Israel, never left but passed away in Hebron.

Fishel Rosenzweig was not the only Ciechanowiec-born

"After all this we expected to see the rabbi and notables of the community hasting to put this great deed into effect, and that they would know how to appreciate this chance and the happy hour which had arrived. But to our regret we see that neither the rabbi nor the members of the community turn their hearts towards this precious enterprise. And whenever the rabbi is asked questions about this matter he has given answers which are not satisfactory and does not give any correct reasons.

"Likewise the wealthy, who hold expansive views and whose words are listened to, stand aside and do not wish to be among the supporters of this precious enterprise. After all, even if there are many poor and needy who go begging from door to door they do not spend more than fifty or a hundred kopeks a week on them, and how shall they spend more of their valuable time on such undertakings? Therefore they leave this matter to the rabbi together with the imperious and strong men of the town, and pay no attention to the fact that the rabbi, with all his good will, is an old man burdened with the troubles of the community who also has to give counsel to the men of the neighbouring cities. And what the strong men of the town do will not be to the satisfaction of the trustees in the capital city."

Round the foundation of this vocational school, for which the bequest was dedicated, there was a great quarrel which shows up in strong colours the obstinate fight of the representatives of tradition, who wished to cling with all their might to the horns of the old-style altar. The orthodox Jews of Ciechanowiec mobilised for a religious war. They imposed fasts on the community because, as they put it, of the wish to lead Jewish children to conversion, God forbid. For a trade school could be nothing but a mask for the activities of the missionaries who came to mislead and incite. And they swore, "It never shall come to pass!"

However, the more progressive young men were just

"The news of this inheritance brought joy to the hearts of the Wardens of the Talmud Torah and the heads of the various societies and all the 'recipients of good' in the town. The former wished to use this find that was coming their way so unexpectedly for strengthening the Talmud Torah. The pupils in the latter may have their bellies filled with Talmud but still they have to go wandering through the alleys and markets to collect old rags and bones, or be watchmen over orchards in summer and other such honourable tasks.

"Others said that the best thing to do would be to commemorate the dead man's name for ever by building a new *mikveh* (ritual bath) with his money. Others again felt it would be proper to build a Bet Hamidrash, as the great synagogue is too small to contain all the people who come there to pray once a week.

"To sum up, the men of Ciechanowiec saw the find and fell on it and imagined that they would treat the dead man's bequest as a man treats what is entirely his own.

"To be sure, the Rabbi, our Master and Teacher Reb Leibush Heller, Father of the Court here, wrote to the learned Rabbi Olswanger in St. Petersburg and asked him to inform him of the details of the Will and the way of expending the money for the desired purpose.

"Rabbi Olswanger, who was one of the persons whom the deceased had appointed as Trustee for his Bequest, promptly answered that the townsfolk had permission to take five thousand roubles for purchasing or building a school specifically, and not for any other purpose. They would receive the interest on twenty thousand roubles regularly each year for the upkeep of the building, the wages of the teachers and assistance to the pupils. But first of all the Rabbi of the community must summon a meeting of the notables of the city and arrange a programme approved by the majority, and send it to Rabbi Olswanger or to Rabbi Drabkin, who was the second trustee on behalf of the deceased.

crafts to the Children of Israel in the small town of Ciechanowiec, in the Bielsk Region of the Horodno (Grodno) Government District; for this little town, which is near Bialystok, was his birthplace. The name of this man was Kozak, and since he was alone he dedicated all his wealth to this act of charity and kindness. Apart from this act of grace he also left four thousand roubles for various charities. This Will was registered in accordance with the requirements before his death, and the money has been placed in one of the banks here."

There was a great scandal in Ciechanowiec in connection with this bequest, which reflects the cultural and social state of the Jews of the town during the Eighties of the last century.

"Hazefira", issue 38 of 5641 (1881), contains the following account by a person signing himself with the initials Z. H. T.:

"In spite of myself I have to report to the press on this occasion and inform the readers of a regrettable case which shows the unsatisfactory moral situation of our city and the indifferent spirit and idleness to be found among its residents.

"It is generally known that about six months ago a Jew born in our town died in the capital city. He had been taken to the army, bearing upon himself the transgressions of the community twenty-five years ago. (Apparently he had been a Kantonist, a young boy aged eight to twelve years who had been taken for the Russian army by order of the Tzar, Nicholas the First, and who was compelled to serve for twenty-five years after reaching the age of eighteen, in accordance with Russian military practice at the time. This is only one of the many infamous episodes of Jewish history in Tzarist Russia. — *Trans.*). This man was Mr. B. Kozak, who did not remember the early transgressions of his townsfolk, and upon his death left them all his property which amounted to a total of twenty-five thousand roubles as capital for the establishment of a trade school in his native city.

rouble, while a famous preacher receives three roubles. The income of the Committee is now about eighty roubles a week, and almost all this money is shared among the poor folk of the city in accordance with the saying of the sages of blessed memory, 'The poor of your city come first.' However, the poor from other cities are not turned empty away either."

The Ciechanowiec magnate Reb Jacob Rosenbloom was renowned by reason of his generosity and great concern for the requirements of the community. This generosity enjoyed the particular commendation of Rabbi Eliahu Baruch Komay.

In "Hatzefira", issue 286 of 1891, we read the following words of the Rabbi:

"In the name of my entire community I have to give my thanks to the wealthy and generous Reb Jacob Rosenbloom may his light shine forth, and to his wealthy spouse Mistress Henna long may she live, for the many kindnesses they have shown our city which is the magnate's birthplace and was their dwelling-place until they departed, for making a contribution of one thousand roubles for the establishment of a Gemilut Hassadim (Free Loan Society). When prices rose they hastened to aid the poor.

"They likewise made their generous contribution of seven hundred roubles towards the building of the Bet Hamidrash here, and countless more of the same kind."

One instance of exceptional generosity on the part of a person born in Ciechanowiec gave the town a reputation throughout the whole of Russia. The man who brought this fame to Ciechanowiec was the Hebrew writer Mordechai ben Hillel Hacohen. In a report on the life of Jews in St. Petersburg, published in "Hatzefira", No. 10 of the 4th of Nissan 5640 (1880), Mordechai ben Hillel Hacohen writes as follows:

"Last Sabbath, 23rd Adar, a certain man passed away here who was among those who had formerly served in the army. In the Will which he wrote before his death he left twenty-five thousand roubles for establishing a school to teach

chants it would be hard to find anyone who could be relied on to trade so honestly as he did.

"As his name Shlomo, so was he, entire with the Lord and his Torah at all times during his life on earth. As his wealth increased, so he honoured the Lord more, devoting fixed times to the study of the Torah and engaging in charity in secret. Much as he did to benefit those who were rejected in spirit and in dire human need, his heart was never seduced towards imaginary honour; and from the time he reached manhood the principle of proceeding modestly was a lamp to his feet while the fear of the Almighty lighted him on his paths."

THE MORAL AND NATIONAL CHARACTER OF CIECHANOWIEC JEWRY

Human beings are influenced by climatic and geographical conditions. Spacious fields and the endless forests of Podlesia helped to produce a large-hearted and generous type of Jew.

This large-heartedness was one of the identifiable characteristics of the Jews of Ciechanowiec. They fervently and faithfully fulfilled the commandment, "And let thy brother live with thee." In "Hamelitz", issue 21 of 1886, Eliezer Hormoga describes the generosity of Ciechanowiec Jewry in these words:

"Each poor man receives his aid from the Wardens, and the Committee sends the financial support of the community home to many of the poor folk of our city with the postmen, so that they should not be ashamed. And the poor people from other cities also express ample thanks to this Committee because they do not need to weary their feet any longer at the doors of the generous; and each one receives thirty kopeks and two meals. A preacher who is not well known receives one

peatedly in order to confer with the Odessa Committee of the Hovevei Zion, which carried out most Zionist settlement work from Russia until 1914. The Committee sent Dizengoff to Ciechanowiec to study the proposal at close quarters. He proceeded there and met Suravitch. At the time Dizengoff was about to set up a glass factory at Tantura on the coast of Eretz Israel, and he was very interested in the industrialisation of the country. He became enthusiastic about Suravitch's daring plan and promised his faithful help.

However, the Odessa Committee moved very slowly, and before a reply, favourable or the reverse, was received Suravitch died of a heart attack in 1903. As a result his interesting and daring plan was forgotten.

It was not industry alone that developed in Ciechanowiec. Famous merchants lived there. In "Hamelitz", issue 92 of 1883, we read of a major timber merchant of Ciechanowiec named Meir Atlas, who contributed wood from his forest for the completion of the synagogue.

The Rosenbloom family contributed greatly to the development of commerce in the town. The family had been engaged in trade from the beginning of the Nineteenth century. "Hamaggid" of 18.12.1872 has an account by the correspondent "Har-Shefer", describing the importance of the then head of this family:

"28th Kislev 5633 (1872). The Congregation of Israel in this city mourned greviously today when its leading resident, the very aged and truly God-fearing magnate, worthy and philanthropist, our honoured Master Rabbi Shlomo Zalman Rosenbloom of blessed memory, was taken for burial.

"The deceased has left his good memory in the heart of the many who knew and esteemed him both in the country and abroad, and who had been engaged in commercial relations with him for some fifty years. All of them honour his name and praise him, declaring that among the entire body of mer-

of-pearl industry, which was founded not by Germans but by a locally-born Jew named Saul Severin Suravitch.

This exceptional man lived a very full and active life, and thanks to him Ciechanowiec became famous throughout Russia. In his youth Suravitch went to Paris, where he studied at a High School for Commerce and Technology. After obtaining the certificate of Engineer he went to England, where he married. From there he proceeded to America, where he spent some time as he wished to know all parts of the world. Returning to Europe, he settled in Spain for a number of years. Thanks to his prolonged wanderings he learnt many languages and achieved renown as an outstanding linguist.

From Spain he returned to Paris, where he met Count Ludwig Krasinsky, a leading and wealth Polish noble. Suravitch succeeded in persuading the Count to establish a new industry in Poland — that of horn buttons and combs. Krasinsky brought Suravitch to Warsaw and authorised him to set up an industry of the said kind in Poland. He set to work with great diligence. He founded the first factories in the districts of Prasznic and Mlawa, where Count Krasinsky had his estates. The work expanded, and a large workshop for mother-of-pearl buttons was then established in Warsaw with Suravitch as its manager.

However, Antisemitism led him to resign; for he was a Jew and Zionist heart and soul, even though he was a heretic as far as religion was concerned and rejected all belief in God.

It was then that he felt he must return to his home town of Ciechanowiec. He left Warsaw, returned to his birthplace and set up the first mother-of-pearl button factory, which employed a considerable number of Jewish workers. Since he was an enthusiastic Zionist and a faithful follower of Herzl, he resolved to transfer his factory with all its equipment and workers to Eretz Israel, and set up a pearl-button factory in one of the colonies there.

In connection with this plan he visited Odessa re-

in Ciechanowiec from the first half of the nineteenth century shows what a large part the industry played there. In the factory of Greimich and Greinmann there were seven looms and ten workers employed. The factory of Vengrovsky had four mechanical seats and employed eight workers. The factory also had equipment for dyeing and finishing the wool.

The factory of A. P. Sieber was founded in 1878 and employed fifteen workers. The Lamprech factory specialized in handwork. It had four looms and employed six workers.

The Lipschitz factory had four handlooms and employed six workers. The Malinach factory employed eight workers; the Maisler factory employed five workers, and the factory of the Franski family employed six workers.

The factory of Henryk Farberk was one of the oldest in Ciechanowiec, having been founded in 1850. This was a very modern and up-to-date factory at the time, and wool was worked up and dyed there.

In the Freidker factory the wool was washed, dyed, spun and woven. Quite a number of workers were employed there.

The Freiman factory employed eleven workers, the Kluge factory employed three. Mandel Rosenbloom had a large weaving factory which was founded in 1876. The Schulz factory employed six workers, and that of Starkstein employed seven.

The largest factory, which was owned by Schulz and Freimark, was founded in 1895 and employed thirty-nine workers.

This list is doubtless incomplete. Still, it is enough to show that in the Nineteenth and early Twentieh century Ciechanowiec was very definitely an industrial town with hundreds of factory-workers. Indeed, it was known with some justice as "Little Bialystok".

In Ciechanowiec there was also an important mother-

nobles. Not long ago they saw clearly that our enemies are only aiming at us, to steal our bread from us without any reason; for on the market day in our city, during last Passover, many peasants gathered from the entire region surrounding the city. Now as the shops of the Jews were closed they had to purchase everything from the Christian shopkeepers and bakers; and they skinned them and took double prices from them for everything they had to buy."

This report does not reflect the whole economic situation of the Ciechanowiec Jews, but applies only to the petty and retail trades. In those days Ciechanowiec was actually a highly-developed industrial centre with which there were few to compare in Poland.

As early as 1775 there had been weaving workshops in Ciechanowiec. From the twenties of the Nineteenth century this industry flourished there, finally setting its stamp on the entire economic structure of the community. Two factors led to the growth of a textiles industry there. One was political, while the other was geographical and climatic.

After the Polish Revolt of 1830 had been suppressed, the Russian authorities closed the frontier and prohibited the import of goods from Poland to Russia. This prohibition was applied in particular to the textile industry, which was very well developed in Poland at the time. In accordance with a decision of the Tzar dated 13th November 1834, a heavy customs duty was imposed on all goods imported from Poland. As a result foreign workers and industrialists ceased to come to Poland and the industrial workers migrated to Russia. The Russian Government invited German textile experts, who laid the foundations of industry in the city.

An important geographical factor was also operative. Ciechanowiec lies near dense forests and has extensive meadows all round it. These meadows provided grazing grounds for sheep, while the forests provided fuel for engines.

A list of weaving factories and workshops established

Shoemakers. It also had its associations of textile workers and workers in breweries and spirit factories.

Ciechanowiec was a centre of "wisdom and wealth". Just as sages and students came there to study under Reb David Katznelbogen, so leading merchants came to the Ciechanowiec fairs from Danzig, Dresden and Berlin. The commerce of the local Jews spread as far as distant Koenigsberg. Its economic life was based on traffic in both directions. Raw materials were brought there and manufactured goods were taken away.

At the close of the Nineteenth Century the economic situation of the middle-class Jews there was very unsatisfactory. They were subject to the whims and caprices of the regional squires, who did not show any great affection for the Jews.

The Hebrew weekly "Hamelitz" of 1883 (No. 34) has the following gloomy description of the local economic position, written by a person signing himself "Joab":

"The Poles in our district have established their own commercial stores in a number of villages, and propose to open shops with all kinds of goods in order to restrict the movement and livelihood of our brethren. In all this we find the hands of the noblemen and property-owners who greatly hate the Jews, and of the journals which are published against us to make us unpopular. There has also been a single instance which happened here: One of our wealthy brethren purchased an estate from one of the land-owners, and for this reason their hatred and animosity has flared up to the point of destruction.

"They make all efforts to do evil to us in every way they can, and they were particularly enraged with our brethren who held the inns. The squires have now leased these to Christians, thus driving from their positions even those whose leaseholds have not expired, for who can go to law with somebody more powerful and savage than he is? In this way the sources of livelihood of our unfortunate brethren will cease. Yet thanks to the Guardian of Israel, the peasants are wholeheartedly with us and pay no attention to the incitement of the

losophers remained silent and refrained from mocking the idols in the presence of their worshippers."

However, Rabbi Rubinstein recognised the primacy of the Divine (or Torah-filled) intelligence over the philosophical one. The difference between the philosophic intelligence and that emanating from the Torah, said the Rabbi, consists in two things:

"First, that the human intelligence almost entirely goes astray in its theorising, giving rise to false conclusions as to the renewal of the world and the link between Divinity and the Universe, etc., and it engenders false children, whereas the Torah-filled intelligence has offspring who are all the seed of truth. Second, human intelligence cannot give Man the awareness of eternal existence, which is not the case with the intelligence to be obtained through the Torah."

Rabbi Rubinstein was an interesting phenomenon against the sternly religious background of Ciechanowiec at the end of the Nineteenth and beginning of the Twentieth Centuries. He studied secular literature, devoted himself to the philosophic systems of non-Jewish sages, and in his work makes much mention of Plato, Aristotle, Diogenes the Cynic and the Gnostics. To be sure, he endeavours to prove that their sayings are at a lower level than those of our Holy Torah; yet the fact that he studied their writings is of interest in its own right.

Rabbi Rubinstein passed away in Bialystok on 16th Adar, 5680 (1920).

THE ECONOMIC LIFE OF CIECHANOWIEC

Ciechanowiec was not only a centre of Torah but equally a centre of manufacture, handicrafts and commerce. In olden times it had its Trade Guilds of Bakers, Furriers, Tailors, Hatmakers, Carpenters, Potters, Locksmiths, and

nique of investigation and deep consideration of the literal text. Those who peruse it will find that which they have been seeking these many days, for it penetrates to the depth of the literal text, drawn to its logical conclusion, in accordance with the basic studies of our rabbis the divine and Torah-inspired investigators, using direct logic and not warping the written text."

In Rabbi Rubinstein we meet a homilist of a new type who did not resemble the "mussarniks" or moralist preachers of the Novorodok school, nor that of the Maggid of Kelim, who was so noted a travelling preacher in Eastern Europe during the final third of the nineteenth century. For the latter the paths of Hell were as familiar as the lanes of his own birthplace, and his sermons were more than terrifying with their descriptions of the punishments in store for the wicked.

Rabbi Rubinstein argued that times had changed and the form and content of the sermon had to be adapted to the new spirit. The difference between his own sermons and homilies and those of the Maggid of Kelim, said he, was as follows: The sermons of the Maggid of Kelim were spiced and flavoured with descriptions of the punishments of hell, all painted in most terrifying colours. Since times had changed, however, it was necessary to flavour our words with examples from history, from the sayings of the sages of blessed memory and from legends, and also to be able to use pleasant witticisms.

The scarlet thread running through his work "Esh Dat" is the philosophic thesis that the intellect is not an enemy of faith but, on the contrary, can be reconciled therewith and strengthen it. Rabbi Rubinstein expressed the interesting opinion that ancient philosophy had been congruent with faith in a single God. These are his words:

"At the end of the period of the Second Temple all the nations still slept their foolish sleep in the bosom of their idolatrous faiths. Only a few people among them had opened their eyes and knew that the idols were all void and vanity, those being the sages and philosophers among them. But those phi-

ing to their most hidden content, bringing up the precious pearls to be found in their deeps now by way of investigation and logic and now in accordance to our histories and chronicles. Likewise it contains valuable explanations of texts in the Holy Scriptures, as the eyes of the reader will see directly on the title page and within the contents. The sayings are comprehensible by all, both old and young, not to mention preachers and worthy homilists. It has been composed by me, least among the youths and servant of the servants of the Lord, Moshe Halevi Rubinstein dwelling at Ciechanowiec."

Rabbi Rubinstein prepared a commentary on his work entitled, "Mefitz Or" (Shedder of Light). He explains that he chose this name because the Letters MeFITZ" contain the initials of his own name which was Moshe Yehoshua. The TZ represented the name of his father Tzvi Halevi (passed away on 21st Iyyar 5630 - 1870 — at Kamenietz in Lithuania) while the P was for his mother Feiga, passed away 17th Heshvan 5651 - 1891 — at Brisk or Brest-Litovsk).

This work obtained an approbation from Rabbi Hayyim Halevi Soloveitchik and another from Rabbi Eliahu Baruch Komay, who writes as follows:

"I shall likewise take one book, when it leaves the printing press with the Censor's authorisation, from my friend the great, keen and well-versed Rabbi, who is so entire in wisdom and knowledge in that fashion which rises in the fear of the Lord, namely our Master Rabbi Moshe Halevi of this city; and I hope that all those of upright heart will enjoy ample satisfaction from his work which speaks in honour of the Torah and those that study it. Thursday, 12th Nissan 5657 (1897) here Ciechanowiec, saith Eliahu Baruch encamped here in the aforesaid Congregation."

Rabbi Rubinstein left a manuscript commentary on Ecclesiastes entitled "Heqer Takhlit" (Investigation of the Ultimate End) which he declares is:

"An extensive clarification of this scroll by the tech-

and set within his house 'Bet David'. That it might serve him as an everlasting memorial after the fashion of the verse 'Pi Yedabber Hokhmot Vehagut Libbi Tevunot (Let my mouth speak wise things and the thoughts of my heart show understanding), the initials of which constitute the Hebrew word *halifot*. For the main thing in survival which remains after a man is gone, is that he has spoken wisdom and shown understanding and has brought them into the world. And all those who declare the law in his name lead to the result that he can be considered as though he were really alive and in existence in the world, as our sages of blessed memory said with regard to the verse 'Let me dwell in thy tent forever'. (Psalms 61, 5). (A reference to a Talmudic passage in Tractate Yevamot 96 the upshot of which is that "whenever the words of a dead scholar are quoted in this world, his lips murmur in the grave."—*trans.*).

THE MAGGID (HOMILIST) REB MOSHE HALEVI RUBINSTEIN

Just as Ciechanowiec was privileged to have great Rabbis, so it possessed an outstanding homilist and preacher who lived and preached there at the end of the Nineteenth and beginning of the Twentieth Centuries. This was the Rabbi and preacher Moshe Halevi Rubinstein, who published a selection of sermons in his work "Esh Dat" (Fire of Faith), which appeared in Warsaw in 5666 (1906).

The Rabbi writes as follows in his introduction:

"This work is what its name declares. It contains heartening and inspiring words which produce the voice that cleaves the flames, raising sparks of fiery faith in men's hearts so as to bring sons back to the faith of the fathers. It is adorned with the jewelled and wonderous utterances of our sages of blessed memory and all the things hidden in their legends, penetrat-

consolation during my vain life, and that is my portion out of all my toil."

The work obtained approbations from Rabbi Haim Soloveitchik of Brisk, Rabbi Eliahu Baruch Komay, Rabbi Shneiersohn, Rabbi Judah Hahanokhi and others. Here we quote a few sentences from the approbation of Rabbi Komay: "During the ten years or so that I have been dwelling here in the congregation of Ciechanowiec, I have known the learned cantor and slaughterer our Master Rabbi David Ben Reb Haim Zvi, slaughterer and inspector, with his outstanding knowledge in Torah and Godfearingness. He is the skilful slaughterer and Emissary of the Congregation here in this Holy Congregation, and has toiled to weariness in the works of our first and last rabbis of blessed memory with respect to the laws governing slaughtering and ritual inspection; and since he knows these matters to a nicety he has arranged all the laws concerning them in exceedingly correct order, and on firm and faithful foundations he has erected his house, namely, the work to which he has given his name "Bet David"... And in general it is a good and delightful work and all he says has been impressed and stamped with truth."

This approbation is dated Wednesday, 19th Ab 5659 (1899). Reb David lived to fulfil his longing and went up to Eretz Israel in 1912 or 1913. In the introduction to his work, which was published with the aid of his admirers, we incidentally find the date of his death:

"Let us inscribe in this book the day of the passing of that Rabbi and Gaon the author, may he rest in Eden, Rabbi David ben Reb Hayyim Zvi may he be remembered for the life of the World to Come, who passed away in the Holy City of Jerusalem, may she be builded up and firmly established, on the 14th day of Ellul 5682 (1922)."

This introduction also voices the desire which Reb David expressed before his passing:

"And this is the blessing which he left behind him

"So although I know my little worth, yet because His Blessed Name has chastened me so that I have neither name nor remnant in the land, since by reason of our many sins I have not merited any lasting seed, may it not be said of any of us, I have therefore taken to heart some of the sayings of the sages of blessed memory in Tractate Baba Batra, leaf 116: 'Rabbi Yohanan said in the name of Rabbi Simeon Bar Yohai: If any man does not leave a son to inherit from him, the Holy and Blessed One is wroth with him. Now Rabbi Yohanan and Rabbi Yehoshua Ben Levi discussed this point. One said it means any man who does not leave a son. The other said it means any man who does not leave a disciple.' And in Midrash Hane'elam on Ruth we find written: 'Souls that are not built up in This World by begetting children are rejected from many gates in the World to Come until they find correction.' Taking all this to heart my spirit was confused and abashed within me. When that which befalls all men comes to me what shall I have as an everlasting memorial?... For he who has no children should do something to commemorate his name. And see Midrash Tanhuma, Portion Tissa, Section C, according to which Moses said to the Holy and Blessed One: 'Lord of the Universe, once I am dead I shall not even be remembered or mentioned.' And if Moses our Master may he rest in peace desired to have his name remembered, then most assuredly a worthless block of wood like me. The only thing, I therefore said to myself, is to produce my own correction and adjustment from the Torah. Let me take a remedy and healing for my unfortunate soul and proceed to the work. So far about twelve years I have now engaged in this hard labour of mine with energy and devotion, turning nights into days and sacrificing the choicest of my life and the best of my years on the altar of productive achievement; for there has been no end to all my toil until I set everything in proper order and system. And this has been all my aspiration and the rest of my hopes and

parted from them without pleasure because the community of the Holy Congregation of Ciechanowiec sent two honoured persons for me and they persuaded me to go to them. This is a large and ancient community (the Lord increase them a thousandfold) which is famed for its scholarly rabbis who have dwelt honorably there, and one of whom was a close companion of the Gaon Rabbi Elijah of saintly and holy memory of Vilna, as is mentioned in the introduction to the book "Leviticus" in his commentary "Aderet Eliahu." It is now about twenty-five years that I have been among them, likewise in honour and satisfaction, may my God remember them for good... And let me entreat that I may merit to proceed to the Holy Land to spend the rest of my life there engaging in Torah and holy toil for its own sake and entreating the dust thereof; and may that be my consolation for my bitter fate."

In this introduction he eulogises his wife, who had sustained him all her life and encouraged him while he was preparing his standard work:

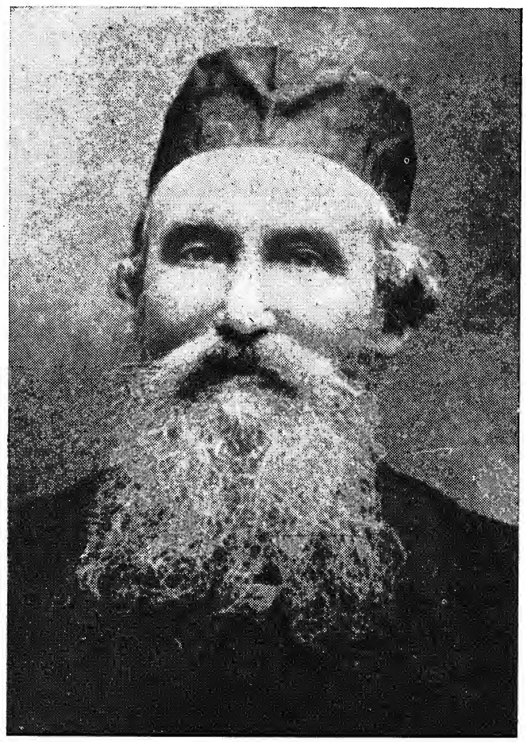
"And here I shall likewise give the name as an everlasting memorial of my spouse, who strengthened my spirit and girded me with valour throughout the years of my holy work, so that I should not be negligent; and she shared in my grief when she saw how I wearied and toiled by night as by day in order to produce something perfect.

"Therefore may her name also be impressed on this my book for good, she having been a modest and pious woman, simple and straightforward, the fear of the Lord being her treasure, blest above women in the tent, Mistress Golda Hanka daughter of our rabbinical and truly God-fearing Master Shalom Zvi of blessed memory, born in the city of Maltch."

Reb David gives a most touching confession in which he explains the deep spiritual reasons which led him to prepare this work. He was childless, and so the book is the "child of his spirit" by means of which he hopes to increase and hallow his name and achieve spiritual survival. He writes:

law, going back to the Talmudic sources and earliest authorities and summarising all differences of opinion and discussions on each specific issue from those days till our own times.

In his introduction we find a few biographical details, from which we learn that before he came to Ciechanowiec Reb

Rabbi David Kamin, author of „Beit David" dealing with ritual slaughter

David had served as slaughterer and cantor at Budki. He writes as follows:

"I am beholden to the people of Budki city where I first lived. May the sweetness of the Lord be with them and may they be blessed in all the works of their hand for having received me as slaughterer and inspector and Emissary of the community (i. e. cantor) while I was still of tender age. I dwelt among them for seven years in honour and tranquility and

ther's manuscripts for the press but was unable to complete the work. His teachings are preserved by the students who attended his courses and lectures during his term at Mir between 5659 and 5675 (1899—1915).

The following scholars living in Israel studied under Rabbi Komay: Rabbi Unterman, Chief Rabbi of Tel-Aviv-Yafo; Rabbi S. J. Zevin, Editor of the Talmudic Encyclopaedia; Dr. Moshe Zilberg, Judge in the Jerusalem Court of Appeal; and Rabbi Reuben Glick, a director of the Beth Hamidrash LeTorat Eretz Israel. In his work "Mishpatei Bnei Adam", the latter quotes a number of the new elucidations of his master Reb Eliahu Baruch, in whose home he grew up and at whose Yeshiva he studied for eight years.

RABBI DAVID KAMIN

While Rabbi Komay was Rabbi of Ciechanowiec, Reb David Kamin served as slaughterer and cantor to the community. However, there was far more to him than is implied by those two offices, and he deserves to be included among the list of Ciechanowiec rabbis.

Reb David established his fame with his work "Bet David" (House of David) which went into three editions, the first being published in Warsaw in 5662 — 1902. The work contains all the laws of *Shehita* (ritual slaughtering) according to the reference paragraphs of the "Shulhan Arukh" (the standard work of contemporary orthodox Jewry). It consists of three parts: The text proper, a short commentary and a long commentary. The text proper gives the halakhic decisions of the Shulhan Arukh and other authorities. The short commentary, which is named "Amudei Habait" (Pillars of the House), explains the principles or pillars on which his "house" are built. The long commentary is called "Yesod HaBait," and deals with the foundation and source of each and every

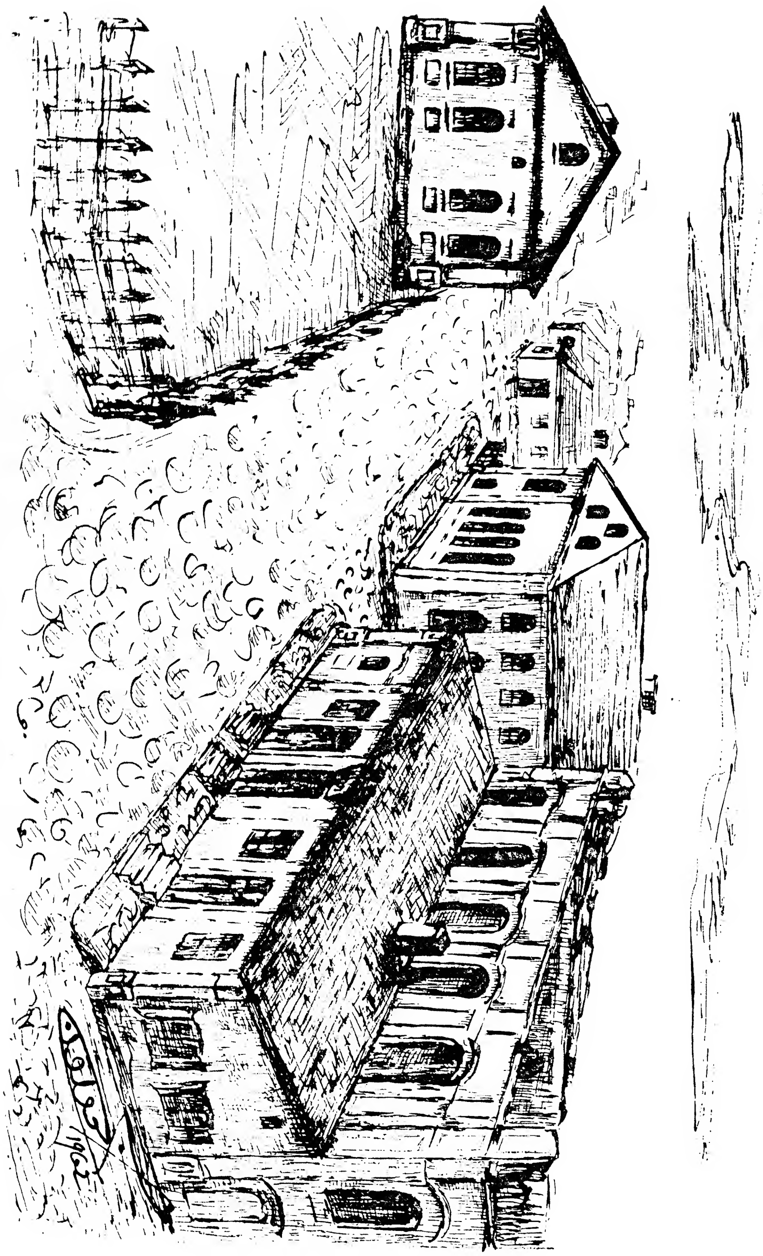
dern rabbinical scholars. He could remember the entire range of Talmudic literature in all its branches, and had it at his command. He also had a vast range of general knowledge and a deep grasp of affairs, and was constantly formulating fresh thoughts and novellae of his own.

He required his students to be familiar, in systematic fashion, with the entire range of Talmud and the commentators, since that range of knowledge alone could provide a firm foundation for comprehensive dialectic and casuistry of the kind known as *pilpul*. He always told his students not to begin making fresh suggestions of their own until they were quite familiar with the whole range of the Babylonian Talmud, in order that their discussions should be firmly grounded.

In Autumn 5675 (1915) the teachers and students of the Mir Yeshiva were compelled to proceed to Central Russia when the retreating Russian armies evacuated a considerable part of Lithuania. The Yeshiva was set up at Poltava in the Ukraine. However, Reb Eliahu Baruch, who was then Rabbi of Mir, remained with his community in spite of the physical and spiritual suffering which he experienced; for at the time Mir was in the vicinity of the Russian-German front.

In that year Rabbi Komay began to suffer greatly in one of his legs. He was taken to Minsk for medical consultations. The surgeons recommended that his leg should be amputated, but the Rabbi would not agree. When the doctor told him that it would be best for him to agree to the operation, as he could then hope to be cured and save his life, the Rabbi answered: "I wish to proceed to the True World entire in all my limbs." They accepted his wishes, did not perform the amputation and he died of his illness on 12th Tammuz 5677 (1917). He is buried in Minsk.

No printed work of Rabbi Eliahu Baruch is in our hands, but we know what is quoted in his name among scholars and by certain other authors. His son, Rabbi Abraham Zvi Komay, who took his place at the Mir Yeshiva, prepared his fa-

The Courtyard of the Synagogues in the „Old Town"

decided to sell a plot in the market which was public property, and give the money to the Rabbi. They sold the plot for seventy-five roubles and presented the money to the Rabbi as a gift.

"In due course the wardens were at the Rabbi's home and one of them asked him: 'What do you think of the community's gift?' 'I'll tell you', said Reb Eliahu Baruch, 'a certain story. Once upon a time there was a king who had a dear friend whom he esteemed so highly that he made him his Minister of Finance, so as to keep him with him all the time.

'One day the Minister of Finance did not visit the king. The king sent to summon him and the Minister returned this message: 'My Lord King, I am in good health, but sad and unhappy thoughts are grieving me and oppress my spirit.' To which the king answered, 'I have a book which has a charm about it. Everyone who reads it finds that his sad thoughts forsake him and he becomes cheerful.'

"Now the king ordered that the pages of the book should be interleaved with currency notes, and he sent the work to the Minister of Finance. Next day the Minister came bright and cheerful to the king. 'How do you like that book of mine?' the king asked him. 'I must thank you, my lord king,' answered the Minister, 'for your precious gift. Your book restored my soul, and I have taken such a liking to it that I am very anxious indeed to go on with the next section...'

And Reb Eliahu Baruch ended his parable by turning to the Wardens: "And maybe, gentlemen, you also have another part?"

Rabbi Komay remained in Ciechanowiec for ten years until *5659* (1899), when Rabbi Abraham Tiktinski invited him to be Head and Director of the Mir Yeshiva. Thence forward this long-standing institution began to renew its youth, and rapidly became one of the famous Yeshivot of Jewry once more.

Reb Eliahu Baruch was in the front rank of great mo-

reception given to him by the townsfolk was described in the following terms by Abraham Yashunski, in the Hebrew journal "Hatzefira" of Wednesday, 3rd Ab, 5649:

"Our city rejoiced greatly for on Tuesday, 24th Tammuz, the men of our community gathered for a third time to set a prince over them who should come and go before them. And all of them unanimously chose the Gaon, the Rabbi and Father of the Court in the Holy Congregation of Weksin, long may he live, amen. The men of our community had often gathered to choose a rabbi, but to our sorrow they never reached agreement, for people differed in their opinions so much that they came to quarrel among themselves, as is customary in all the places where we dwell. We entertain the hope that the new rabbi will correct all that has become warped hitherto. May his coming make for peace and success."

Reb Eliahu Baruch was outstanding in his shrewdness and keenness. While he was in Ciechanowiec he had a small wage and lived poorly. His wife was always worried. So much was necessary, the children were growing and there was so little for their livelihood.

But Reb Eliahu Baruch, who was gay and cheerful by temperament, was always in a good mood. He never worried even when matters were at their worst, but would amuse himself and others with a sharp phrase and clever joke.

On one occasion his wife said to him, "Don't you worry at all about your home and children?" To which he answered, "You know that I'm thought to have a sharp head. What's the difference between a sharp fellow and one who isn't? Well, what the one who isn't sharp will take in during a week, the sharp fellow can take in during an hour or a moment. So from that you can judge for yourself that what you worry all the week long I worry in a single moment..."

The shrewdness of Rabbi Komay is evidenced by the following story: "When he was appointed Rabbi in Karelitz he was in difficulties. The town worthies held a meeting and

clothes were all crumpled and hanging in shreds, his boots were worn out and his hair was sticking out of his torn hat. And the emissaries said to themselves: "This must be some poor recluse who has the entry to the home of Reb Yosi Ber."

When Reb Yosi Ber entered he greeted the emissaries and asked: "Where are you from?" "From Karelitz," they answered. "From Karelitz?" said Reb Yosi Ber. "Have you come to obtain the Rabbi I wrote to you about? Here he is!" And without pausing he called to the young man, "Reb Eliahu Baruch, these Karelitz folk have come for you."

The eyes of the emissaries, as they say, turned black. Was this lean and miserable young fellow dressed in rags to be the Rabbi of Karelitz? And one of the two said to Reb Yosi Ber: "Honoured Rabbi, pardon us, we have no doubt that this young scholar is worthy of the office if your honoured self is prepared to recommend him. But our community is accustomed to rabbis who have a certain appearance and presence, while this young man is..." At this point Reb Yosi Ber interrupted him and summoned his attendant: "Yekel, come here!" When the attendant entered Reb Yosi Ber told him: "Take these Jews, lead them to the slaughter-house and show them Berel the Butcher."

The emissaries stared at Reb Yosi Ber in wonder. "But you're telling me," said Reb Yosi Ber, "that you want a Rabbi with an imposing appearance, tall and broad-shouldered. You go out to the meat-market with my attendant and he'll show you such!"

Thereupon the emissaries felt ashamed of themselves and began apologising to Reb Yosi Ber. They took Reb Eliahu Baruch with them and returned to their city.

After his term of office at Karelitz Reb Eliahu Baruch was appointed Rabbi in Wekszna to replace Rabbi Joseph Slupfer who had become Rabbi in Slonim. He served there for three years.

In 5649 (1889) he became rabbi in Ciechanowiec. The

the rabbinical authorities by his step-father from his earliest childhood. He achieved early fame as a great child prodigy with a keen brain, who was familiar with the most recondite sections and passages of the Talmud. When his step-father saw that great things could be expected for his step-son, he chose him as the bridegroom for his own daughter by his first marriage. At the age of eighteen years the young scholar married her, remained with his step-father who was now also his father-in-law and continued to devote himself to the works of the great early authorities, carefully studying the system of Maimonides and acquiring vast familiarity with the entire range of this literature, to which he also added novellae of his own.

After the death of his father-in-law he was elected as Rabbi of Szkod, where he served for ten years. From there he proceeded to the community of Karelitz in the Minsk Government District, where he was Rabbi in the years 1878—1885. The following tale is told in connection with his being appointed to this office:

The men of Karelitz wished to set a rabbi over themselves. They went and wrote to Rabbi Yosi Ber of Brisk (Brest-Litovsk) to ask his advice. Reb Yosi Ber replied that he knew of one Rabbi who was staying with him and was worthy of the rabbinical chair of Karelitz. So the community sent two emissaries to Brisk with the Letter of Appointment to the Rabbinate.

The emissaries arrived in Brisk and promptly went to Reb Yosi Ber. They entered his study where they found a lean, pale-faced young man standing at the bookcase, taking out one book after another, glancing at it and putting it back. "Where is the Rabbi?" they asked him. "He'll be back in a moment," the young fellow answered without looking up from the book in his hand.

They sat and waited. Meanwhile they watched the young fellow and saw that he was dressed in rags, that his

Article 18, the latter writes to Reb Jacob Leib with regard to the laws of *trefa,* or meat which is ritually unfit for consumption by religious Jews.

"To the honoured Rabbi our Master Rabbi Jacob Leib may his light shine bright, father of the Holy Court of Ciechanowiec (may the City of God be builded up): Considering that Your Honour is a great Rabbi among his people, outstanding in instruction and may be relied on not to issue something which is not fully in order from under his hand, he doubtless found a good reason to issue his permission, and I shall not deny that after I had been preceded by two of the sages of our times whose fame has spread afar, and who agree with the instruction of your holy fount of Torah, — therefore I shall have little to say and wish only to satisfy the request of your honoured fount of Torah and address the hearkening ear, that the heart may be clear and their opinion decisive, to rely on your honoured fount of Torah, charged with the Holy Work with much knowledge, wisdom and fear of the Lord wherever it may appear."

RABBI ELIAHU BARUCH KOMAY

Reb Jacob Leib Heller passed away in 5649 (1889). A year later Rabbi Eliahu Baruch Komay became Rabbi of the community and inscribed a magnificent page in the history of its rabbinical office-holders.

Rabbi Komay was born on the 19th of Ellul 5600 (1840) at Telz in the Kovno Government District of Lithuania. His father, Reb Abraham, was a grandson of the scholarly Reb Abraham, brother of the Vilna Gaon and author of the work "Millot HaTorah."

When Eliahu Baruch was six years old his father died and his mother Hannah married Reb Haim Zeev Joffe, Rabbi of Szkod. Eliahu Baruch was educated in Talmud and

In the said work "Oneg Yomtov", section 127 headed "Question regarding an *aguna* of the Holy Congregation of Ciechanowiec", we find the responsum of Reb Jacob Leib as follows:

"Your letter reached me more than a week ago, but my duties prevented me from answering you until now on account of the great deal of public toil which is burdened on me. However, since Your Honour has asked me to be associated in an authorisation for the said *aguna* to be free to wed, as has already been approved by the Gaon of Lemberg and the Gaon our Master Reb Leib Ornstein, the authorisation and confirmation should be issued and there is no right or occasion to defer the matter and I did not wish to delay any longer, for our sages of blessed memory were very sensitive to the normalisation of the situation of *agunot*. Therefore I wish to deal in brief with the matter of the *aguna* of Ciechanowiec whose husband when he left his home was joined by a certain non-Jew and was killed by the latter when they reached the forest and was flung into a furnace on the spot, and was afterwards found there with his body whole, his legs burnt and his face and visage obliterated.

"In my opinion this *aguna* should be permitted to wed again, and the permission depends on and is supported by many elements, one of them being the opinion of Rabbenu Tam of Blessed Memory that recognition of the entire body is sufficient evidence, even if there is nothing identifiable about the face at all."

From this Responsum we see that Reb Jacob Leib gave permission to declare the woman as a widow, since if the body is entire it can be identified, "even if no forehead and nose are to be seen there."

Reb Jacob Leib was also held in exceedingly high esteem by Rabbi Naphtali Zvi Yehuda Berlin, the head of the Wolozhin Yeshiva (usually referred to by the initials of his name as the Neziv). In his work "Meshiv Davar" Part 2,

the Lord your God are all alive this day.' For his death was a saintly death in a kiss, cleaving to the Holy and Blessed One."

And Reb David ends his eulogy with these words:

"The Holy and Blessed One finds the passing of the saints as hard to bear as the burning of the House of our God, and just as the Holy and Blessed One calls for weeping and mourning on account of the Temple, in the same way the Holy and Blessed One is grieved and laments for the death of the saintly. Likewise we too are required to lament and weep greatly and mourn the passing of saints."

In the 19th Century Ciechanowiec was privileged to have a great and famed rabbi who was a native of the spot, namely, Rabbi Jacob Leib Heller. He served as rabbi for more than forty years, passing away on 14th Ellul 5648 (1888).

Rabbi Jacob Leib achieved renown in the rabbinical world on account of a dreadful incident which took place. A certain Jew from Ciechanowiec went to a neighbouring village. On the way he was joined by a Gentile. When they reached the forest the Gentile killed the Jew and flung his corpse into a kiln in the forest. The body was afterwards found there with its face scorched and obliterated. The rabbis could not make up their minds whether the wife of the slain man should be declared a widow or an *aguna*. (An 'aguna' is an "anchored" woman, so to say, who does not know whether her husband is alive or dead and therefore cannot marry again until the matter has been cleared up, or unless she receives rabbinical authority for remarriage on presumption of death after a sufficient number of years has passed. — *Trans.*) For if the face of a corpse is so scorched as to be unrecognisable it is impossible to identify him with certainty. Rabbi Raphael Yomtov Lippman Halperin, author of the book "Oneg Yomtov" published in Vilna in 1880, who himself served as Rabbi in Ciechanowiec for a number of years, communicated with Reb Jacob Leib Heller and asked him for his opinion.

and farfamed saint His Honour of the glorious and Holy Name our Master the Rabbi Reb Hayyim Hacohen of saintly and blessed memory, to dwell in the world to come."

His epitaph read: "Passed away on the 28th of the month of Tevet the Widow". There is a tale according to which Reb Hayyim ordered that after his death he should be immersed in the ritual bath in the cistern of his courtyard. During that year, however, little rain had fallen, it was very hot, all the springs had dried up, the cistern was empty and there was no moisture at all.

Thereupon the Gaon Reb Israel of Shklov, author of "Peat Hashulhan" asked forgiveness of him in the name of all the congregation because it was absolutely impossible to fulfil his wishes. Those present showed him great honour and mourned him and kept him lying in state. But miraculously, a great deal of rain fell that night, all the cisterns were filled and the behest of Reb Hayyim was fulfilled.

That explains the reference on his tombstone, "Tevet Armalta" (widow). The reference is to a quotation found in Tractate Taanit, Leaf 6: "Rabbi Judah said, It is a good year in which the month of Tevet is like a widow and no rains fall during it to make the earth fruitful; while it is a bad year when rains fall in Tevet and bemire all the roads."

Reb David of Noworodok mourned Reb Hayyim very emotionally. His eulogy, which is printed in "Galya Massekhet", runs in part as follows:

"The Rabbi our Master Reb Hayyim had the Torah as his craft from his youth. He was a great and sharp pilpulist and corresponded with me on matters of Torah, writing responsa containing many things that were very new to me on various matters ; and he was privileged to go up to the Holy Land and find burial there. It is assuredly of such a saint that we can say that just as he was called Hayyim (i.e., Life) before his death, so he deserves to be called Hayyim after his death. In him we find fulfilled the verse, 'And ye who cleave unto

wiec he was received as Father of the Court in Pinsk, and in due course left Pinsk for Eretz Israel. This we learn from the Volume of Responsa "Mekor Hayyim" by the sage Reb Jacob Meir Padwa, published in Sedilkow in 5597 (1837). There we find the Gaon Reb Aaron author of "Minhat Aharon" writing: "To my honoured cousin the Gaon Reb Hayyim, father of the Court in the Holy Congregation of Pinsk, residing in honour in the Holy Land."

Reb Hayyim came to Eretz Israel in 5586 (1826) with his second wife Mistress Mirka (died in Jerusalem on 7th Heshvan 5591--1831). He settled in Safed, bought himself a house and courtyard there and built a Bet Midrash which became a meeting place of the sages. In the "Pinkes Tsefat" (Pinax or communal record) of 5589 - 1829, we find his signature in connection with the approval of distribution of funds received from abroad, in accordance with the compromise reached between the Ashkenazic, Parush and Hassidic communities.

(These three communities were all actually Ashkenazim, i.e. from Europe north of the Alps, as against the Sephardim, who originated very largely in the Mediterranean Basin. The Ashkenazim were Yiddish-speaking Jews without qualifications. The Perushim were disciples of the Vilna Gaon, while the Hassidim belonged to various Hassidic groups. The two latter were relatively newcomers on the scene, and it clearly took a long time before their claim to share in the funds arriving from abroad was recognised. — Trans.)

Reb Hayyim passed away in Safed on 28th Tevet 5591--1831. (However, Frumkin, one of the authorities, states that Reb Hayyim passed away in 5593.) We find the date of his death given in a letter of 2nd Shevat 5591 written by the Gaon Reb Israel of Shklov, a leader of the Perushim and author of the work "Peat Hashulhan", to Reb Hayyim's son who lived in Vilna, "of the taking to heaven of the Ark of God, my brother and head, your father the Rabbi and Gaon

"Sheheheyanu" or not. (The blessing in question is said when eating something new or for the first time in the season, putting on new clothes, at the commencement of a festival, etc.) And the saintly Reb Zalman answered by applying a quotation from the sages: 'Tasting something does not call for a blessing'."

Reb Mordechai Segal-Hurwitz also writes: "It used to happen when I was a child and the Gaon Reb Hayyim was Rabbi in the Holy Congregation of Ciechanowiec, that I would come there and engage in Torah recreations with him." From which we learn that during Reb Hayyim's term of office Ciechanowiec was a centre of sages and great scholars.

The pedigree of Reb Hayyim Ciechanowiecer could be traced to Reb Hayyim father of Rabbi Sabbethai Cohen, the Shakh, to whom we have referred above. This we find from an approbation which Reb Hayyim wrote to the work "Gevurat Anashim" by his great-uncle the Shakh, which was printed at Sedilkow in 5579 (1819). Reb Hayyim wrote as follows: "Ye of this generation, see something new : The delightful work by that true Gaon my great-uncle the Shakh of blessed memory and responsa by his father, my great-grandfather the Gaon our Master Meir of blessed memory, father of the Shakh."

And Reb Hayyim continues: "I have persuaded the cousin of my spouse, that distinguished and keen rabbinical scholar the magnate and scion of nobility Our Master Rabbi Mordechai son of Our Master Samuel Segal-Hurwitz of Kapust, to bring this book to the printer on Tuesday 27th Tishri, in the year 5579." (The year 5579 is given in the form of what is called a Chronograph, as was also often done with Greek and Latin works in those days. Since each letter also has a numerical value, a Biblical phrase was chosen — in this case "Who makes salvation to flourish", which is numerically equivalent to the number required.)

Before coming to Ciechanowiec Reb Hayyim lived in Vilna, where he married and engaged as a merchant, importing goods from Amsterdam and Hamburg. When he left Ciechano-

ary, man of delights, complete in all high qualities, keen and well versed in the chambers of the Torah, His Honour our Master Rabbi Sabbethai Zussman Katz of Ciechanowiec". The approbation of Rabbi Saul of Amsterdam who wrote: "That astounding and wellversed rabbinical scholar our Master Rabbi Sabbethai Zussman Katz of the Holy Congregation of Ciechanowiec, may his rock and Redeemer preserve him. Of him I say, may the Father of the righteous rejoice indeed and be glad with him and His Torah, for it is very great." We also find the approbation of Rabbi Saul of the Hague Congregation who describes Rabbi Sabbethai as "the astounding and most remarkable rabbinical saint our honoured Master Rabbi Sabbethai Zussman Katz may the Merciful One guard and redeem him, of the Holy Congregation of Ciechanowiec who has honoured himself and through whom others honour themselves."

The approbations of all these Rabbis help to spread the name of Ciechanowiec, so that it became known as far as distant Amsterdam and beyond.

RABBI HAYYIM SON OF RABBI PERETZ HACOHEN

In the eighteenth century Rabbi Hayyim son of Rabbi Peretz Hacohen, one of the greatest and most farfamed scholars of his age, settled in Ciechanowiec and acquired the name of "Reb Hayyim Ciechanowiecer." Reb Ezekiel Feivel mentions the following conversation (in his book "Sefer Toldot Adam", p. 101) between him and Reb Hayyim: "This is what I was told by Reb Hayyim son of Rabbi Peretz Hacohen of Ciechanowiec. On one occasion a tailor brought a new garment for a certain man to try on and see whether it fitted him or not. (The garment was presumably brought to the Bet Hamidrash or House of Study.) A discussion began among those studying there as to whether such a fitting requires the blessing

fire in which the Holy Congregation of Ciechanowiec was burnt with the Synagogue and House of Study which were known and famed. Hitherto the Synagogue has not been rebuilt, only the House of Study; and prayers are said there. This is a city full of sages and scribes yet the mills ceased and all help fell away, for the pit cannot be filled with its own earth enough for purposes of livelihood. So when the money came to an end I decided to go and publish the works I had written for their instruction, and as matters came about I came to the House of Study here in Hamburg. And once again I saw that it was time to gather Torah together and not to disperse it, so I gathered words of Torah in the course of time from the year 1783 until this year of 1793."

These few lines are very important for the history of Ciechanowiec, for from them we learn how the Community must have been ruined in the second half of the Eighteenth century. The economic and public impoverishment were a catastrophe, and Rabbi Sabbethai had to depart because there were none to help and it was impossible for him to print his book.

In the approbations we learn that in the eighteenth century there was a great Rabbi in Ciechanowiec named Yehuda Leib, as we read: "Approbation of the Rabbi and great Luminary the remarkably pious and ascetic teacher our Rabbi Yehuda Leib of blessed memory, Father of the Court in the Holy Congregation of Ciechanowiec." This approbation ends as follows: "The words of the minor Yehuda Leib, Monday 1st of Tammuz 5539 (1779) here in Ciechanowiec."

Thanks to the author of "Meir Nativ" the fame of Ciechanowiec spread far and wide throughout the congregations of Europe, as can be seen from the approbations. Thus we find the approbation of Rabbi Raphael Hacohen, who held office in the Triple Communities of Altona, Hamburg and Wansbeck; the approbation of the Rabbi and Gaon Eleazar, Rabbi of Cologne and district, who writes: "The Rabbi and Great Lumin-

like Rabbi Sabbethai: "Memorials are not made for the saints as their own works are their memorials." As a result we have very little biographical material. It seems that Rabbi Sabbethai received his early education in Ciechanowiec, for he witnesses in the introduction to his book: "As it was in my early days when I studied with our Master and Rabbi the pious Gaon Rabbi Asher Anshell of blessed memory, who was Rabbi of the Congregation of Selitz and spokesman for the Congregation of Ciechanowiec."

Rabbi Sabbethai composed his work "Meir Nativ", which deals with the entire Babylonian Talmud, while he was living in Sokolow as he relates in his preface:

"All these works I prepared together while I was on the seat of instruction as Father of the Court in the Holy Congregation of Sokolow, and I was accepted there in place of the Father of the Court and Great Teacher the Gaon and Kabbalist our Master Rabbi Joel author of the work 'Seder Hadorot' (Order of Generations) in the year 1771, and bless the Most High God who led me in the true way and gave me rest until the year 1782.

"During those eleven years the Lord gave me ease and honour and I had no trouble and my studies were productive, as the reader can see from the words of the famous Gaonim who have agreed to write their approbations of it. For all of them together declare that the work 'Meir Nativ' is of great and vast utility and it is a good deed to put it into print."

In the introduction to "Meir Nativ" we find an old and authentic Hebrew source describing the state of the Ciechanowiec community almost two hundred years ago.

While he was Rabbi of Ciechanowiec Rabbi Sabbethai Zussman planned to print his manuscript there, but it proved impossible as the community became impoverished and was almost entirely destroyed. This is what the Rabbi tells:

"I saw how matters came about, with the Lord's great

ספר

מאיר נתיב

שחבר הרב המאור הקטן מהור"ר **שבתי** בהרבני מהור"ר **אליעזר זוסמן** כ"ץ נר"ו מק"ק שעכנווי

ולכנים בישראל הי' יושב על כסא הוראה לאב"ד ור"מ דק"ק סאקלאב ואגפי' במדינת פולין סמוך לעיר מלוכה ווארשא · כין וככד לאכהן הגדול הגאון המפורסם בדורו מהור"ר **מאיר** כ"ץ אביו של דוד זקני הגאון **בעל הש"ך** זצ"ל המאיר לארץ ולדרים במסקיו · והובאו דבריו בספר גבורות אנשים בסופו שו"ת מהגאון מהר"ס ז"ל והובאו דבריו כמה פעמים בש"ך ני"ד ובח"מ כתב ולדודי אבי הגאון כתב וג"כ באה"ע בח"מ · ודוד זקני הגאון בעל **פנים מאירות**

זכותם ולדקתם יעמוד להמחבר שלא ימוש התורה מזרעו וזרע זרעו ויוציא לאורה

כל חבוריו כיד ה' הטובה עליו להגדיל התורה ולהאדירה :

דברי המחבר · אלו הם השבעה נרות אשר ערכתי

אל פני המנורה יאירו שבעת הנרות מולקת על אדני קודש כאשר יבואר בהסכמות · וזה הנר הראשון קראתי **מאיר נתיב**

נר הראשון בו שלשה חלקים חלק א' ברכות וכל סדר מועד וחלק נשים ונזיקין וסדר קדשים והוא לתועלת גדול כאשר יבואר באורך בהקדמה · והנני מבקש ומתחנן אל כל מעיין בו שיקרא היטב היטב הקדמה אשר סדרתי בקריאה של הינה · למען ספי בלהנה · והנה לעת עתה מביא הכהן מנחת בכורים כד הראשון **מאיר נתיב** גראשונה על מסכת ברכות והנר לו לאחריו כללים על י"ג מדות סיגאים מדברי רבותינו בעלי התוספות זלה"ה מאורי הגולה :

ונר שני ונר שלישי יחדיו יאירו שמם **עמודי כסף** · **נר הרביעי** שמו **דמשק אליעזר**

נר חמישי שמו **נר תמיד** : אלה הבכורים הבאתי בהיותי אב"ד בק"ק סקלאב :

נר הששי ונר השביעי הבאתי כה אשר ישבתי בצל הקדש בנית המדרש בק"ק האמבורג בספר **כתית למאור**

וספר **עמוד הכהן** · ויהי רצון כי יגמור ה' בעדי להוציא מחשבתי מכח אל הפועל · והנני מתפלל תפלה קצרה בנית שער העליון אתה ס' הנוכן לבנות ויודע מחשבות · עוזר דלים היה בעזרי מעשי ידי אל תרף · ישלח משמים עזרי מקודש להושיעני כי אזכה לעבדך סלה באמת ובלב תמים · ואל יוציאו עלי מלים להרים קול כי נתכוונתי לשם גאוה להיות הוזר הנר הם לזרעא דאהרן · אמנם שבתי דעת יביעו חכמה לכתיב זאת זכרון בספר · לבני אהרן לזכרון משלי לפר · וכן בספר התשב"ץ גם הוא חורה לל ספריו · ולככי הקטן בדרכיו הלכתי · ובו בחרתי · לשמור דעת · מהתורה בובעת · דרך חיים למעלה למשכיל · אולי לצדקה חכות יחשב לי ליוצר יצורים · ואזכה להוציא לאור שאר החבורים **אמן**

נדפס פה קק אלטונא

תחת ממשלת אדונינו המלך הגדול האדיר החסיד **קריסטיאנוס השביעי** מלך דעניימארק ונארוועגן כו'

ירום הודו ותנשא מלכותו אמן

על ידי יתמי המנוח כמר משה בון סג"ל ז"ל

בשנת ת ק נ ג לפ"ק

Gedruckt von *Eckstorff dem Jüngeren*, Königl. Dän. privil. Buchdrucker.

Book MEIR NATIV by Rabbi Sabbethai son of Eliezer Zussman

closer than a brother, that famed Gaon, our master and rabbi Aryeh Leib of Ciechanowiec." Samuel Joseph Finn, the outstanding Nineteenth-century scholar and lexicographer of Vilna, writes in his work "Knesset Israel" under the name of Rabbi Eliahu son of Rabbi Shlomo Zalman of Vilna: "When he was ten years old he gained the Gaon our master Rabbi Aryeh Head of the Court of Ciechanowiec as comrade."

So close was the friendship between these two scholars that the Vilna Gaon subsequently named his firstborn son Yehuda Leib after Aryeh Leib of Ciechanowiec.

RABBI SABBETHAI, SON OF RABBI ELIEZER ZUSSMAN, AUTHOR OF "MEIR NATIV" (THE PATH-LIGHTER)

Ciechanowiec was famed in Jewry not only because of its active participation in the "Council of the Four Lands", but largely by virtue of the great scholars who disseminated their wisdom and ethical views from there, serving as rabbis and preachers to the community.

One of the first of these was Rabbi Sabbethai Zussman author of the Work "Meir Nativ" (The Path-Lighter) which appeared in Altona in 1793.

In the introduction to his book Rabbi Sabbethai writes as follows: "The lesser luminary our Master the Rabbi Sabbethai son of the Rabbinical scholar our Master Rabbi Eliezer Zussman Katz may the Merciful One guard him and redeem him, of the Holy Congregation of Ciechanowiec, and grandson of the High Priest, that Gaon so widely famed in his generation our Master Rabbi Meir Katz, father of my great-uncle the Gaon author of the work SHakH (Siftei Cohen — Lips of the Priest) of blessed memory."

There is a saying of the sages with regard to scholars

Godfearing rabbi and Hassid Rabbi Eliezer son of our master Rabbi Abraham of Ciechanowiec who passed away on the 9th of Nissan in the year 5631 (1871)." We know no details of his father Abraham, save for the fact that he too came from Ciechanowiec.

It seems to me that the reason why Hassidism never found a home in Ciechanowiec is that the spiritual approach of the Jews of that city was given them by Rabbi Elijah the Gaon of Vilna; which meant that no place was left for the influence of Rabbi Israel Baal Shem Tov, founder of the Hassidic Movement.

It was one of the great privileges of Ciechanowiec that the Vilna Gaon first began his studies there. The old synagogue of the city carefuly preserved the work "Meir Nativ" written by Rabbi Meir, a descendant of the great 17th Century Rabbi Sabbethai Cohen, known as the Shakh. This Rabbi Meir flourished when the Vilna Gaon was still young, and the latter came to Ciechanowiec in order to study Torah at his feet.

It is told in the name of the Vilna Gaon: "In my youth I arrived during my wanderings and strayings at the hamlet of Ciechanowiec, which is full of scribes and sages. The rabbi there, Reb Meir, was my instructor in the secret Kabbalistic studies, and my comrade in the open rabbinical studies."

The close ties between the Vilna Gaon and Ciechanowiec found their source in Rabbi David Saul Katzenelbogen, Head of the Court in Ciechanowiec. Rabbi David had four sons, named after four "animals". They were: Zvi Hirsch (Hart), Zeev Wolf, Aryeh Leib (Lion), and Dov Ber. Of these, Aryeh Leib was the comrade of the Vilna Gaon. There is a standard edition of the Hebrew Bible with many commentraies known as the "Mikraot Gedolot", which includes a commentary of the Vilna Gaon called "Aderet Eliahu" (Mantle of Elijah). In the section dealing with Leviticus we find: "When the Vilna Gaon was ten years old he had a companion

Gaon (great scholar) our Master Rabbi Berish Segal of Ciechanowiec.

THE RABBIS OF CIECHANOWIEC

The Jews of Ciechanowiec were renowned for their great love of Torah. They esteemed their rabbis and the works written by the latter. In a work entitled "Galya Masekhet" by Rabbi David head of the Court of Novohoredok, published in 1844 and consisting of rabbinical responsa, we find the following eight subscribers from Ciechanowiec included in a list of subscribers to the volume :

The Rabbi and Head of the Court ; Reb Lemel Weinstein; Reb Shlomo Rosenbloom; Reb Zvi Rosenbloom; Reb Feivel; Reb Israel Shapira; the Rabbi and Head of the Court of Briansk; Reb Aryeh Leib Heller.

This marked hunger for serious literature was one of the considerations which led great and far-famed rabbis to settle in Ciechanowies and disseminate their teachings from thence.

The Hassidic Movement came to an almost entire standstill at the gates of the city, and did not enter it. Scarcely any Hassidim were to be found there. Only in the 19th Century do we know of one Hassid born in Ciechanowiec, who found he had no alternative, owing to his fervent faith in the teachings of the "Old" Wonder Rabbi of Kotzk, save to leave his home and settle in Bialystok; for in Ciechanowiec there was absolutely no room in those days for the Hassidic schools of Kotzk and Medzybodz. This person was known as Reb Eliezer Hassid. He was a fervent follower of the Kotzk Rabbi, but nevertheless was treated with the utmost respect, for he was very well versed in the Talmud and the major rabbinical codifications.

On his tombstone we find: "Here lies a saintly and upright man, a friend of the Lord and a friend of his fellow men who always acted in accordance with Hassidic piety, the

permutations and combinations of the letters used in this charm, Rabbi Jacob Emden discovered that it contained the following words: "In the name of the God of Israel and in the name of His Messiah Sabbethai Zvi, who destroys evil by the breath of his mouth." Jacob Emden proclaimed in the synagogue that the writer of this charm was a secret follower of Sabbethai Zvi, the false Messiah of the previous century, and therefore a heretic.

Rabbi Emden communicated with the Council of the Four Lands, and the dispute promptly flared up throughout Poland. Rabbi Issachar Berush, who then served as a permanent representative on the Council, went into the thick of the affair and supported Jacob Emden against Jonathan Eibeschuetz ; for he was one of the leading antagonists of the followers of Sabbethai Zvi. He was one of fourteen Rabbis who, at the Brody Fair of 1756, signed a ban against Sabbethai Zvi and his followers "whereby to cut off all performers of iniquity who believe in Sabbethai Zvi and their faith, may their name be blotted out."

The Ciechanowic Community rallied to the support of its spiritual leader Rabbi Issachar Berush, who sent a letter to the communities of Poland which stated *inter alia*: "It is certain that everybody whose heart feels the fear of the Lord is required to repel and pursue the believers in the abonimation of desolation, that putrid carcass Sabbethai Zvi may his name be blotted out and his bones ground to powder, who fashion themselves a high place and exhaust the strength from on High on account of their many transgressions." Rabbi Issachar Berush sharply opposed the letter signed by twenty-six supporters of Eibeschuetz justifying Rabbi Jonathan and claiming that nothing that was not perfect ever came from under his hand. Rabbi Issachar Berish stressed that it was a duty of all rabbis "to remove abnominations from the land." In his work "Sfat Emet Uleshon Zehorit" Page 31, Rabbi Jacob Emden refers to the

The Rabbis had prohibited the eating of such geese because sages had declared that their gestation was unclean, that their mothers coupled with unclean water fowl brought from India, and that the offspring of such matings are born with black beaks. This opinion had been the basis of a prohibition which had actually been proclaimed in public in the synagogues of the large communities. Rabbi Berush permitted such geese to be eaten because "we have no reason to prohibit the goose on account of the blackness of the nose."

In the year 1751 reference is made to Rabbi Moshe Segal of Ciechanowiec, whose sons Aaron and Zanwil helped the brothers Propes, owners of the large and historic Hebrew printing press in Amsterdam, to publish the complete Babylonian Talmud. A condition was "that no man shall raise his hand to print the Talmud again in the course of twenty-five years from the completion of their work."

In 1755, that is, four years after the agreement had been signed, printers began to print the Talmud at Sulzbach in Bavaria. Rabbi Issachar Berush then supported the rabbis who imposed a ban on the Sulzbach edition, and was one of the "Twenty-four Great Luminaries" who decided to put the Sulzbach Talmud under the ban. "And the books of the aforesaid edition of the Babylonian Talmud which have already been printed require sequestration. And all those who support the persons who are printing the Babylonian Talmud at the Sulzbach Press shall be put under the ban like them and shall be scorched by the glowing coals."

Ciechanowiec participated in the great and historic dispute between Rabbi Jacob Endem and Rabbi Jonathan Eibeschuetz which split Ashkenazic Jewry into two during the mid-Eighteenth Century. The dispute broke out on account of a charm which Rabbi Jonathan Eibeschuetz had prepared for some unknown woman when she was in childbed. Opponents of his opened the charm and brought it for Rabbi Jacob Endem to decode and interpret the contents. Decoding the various

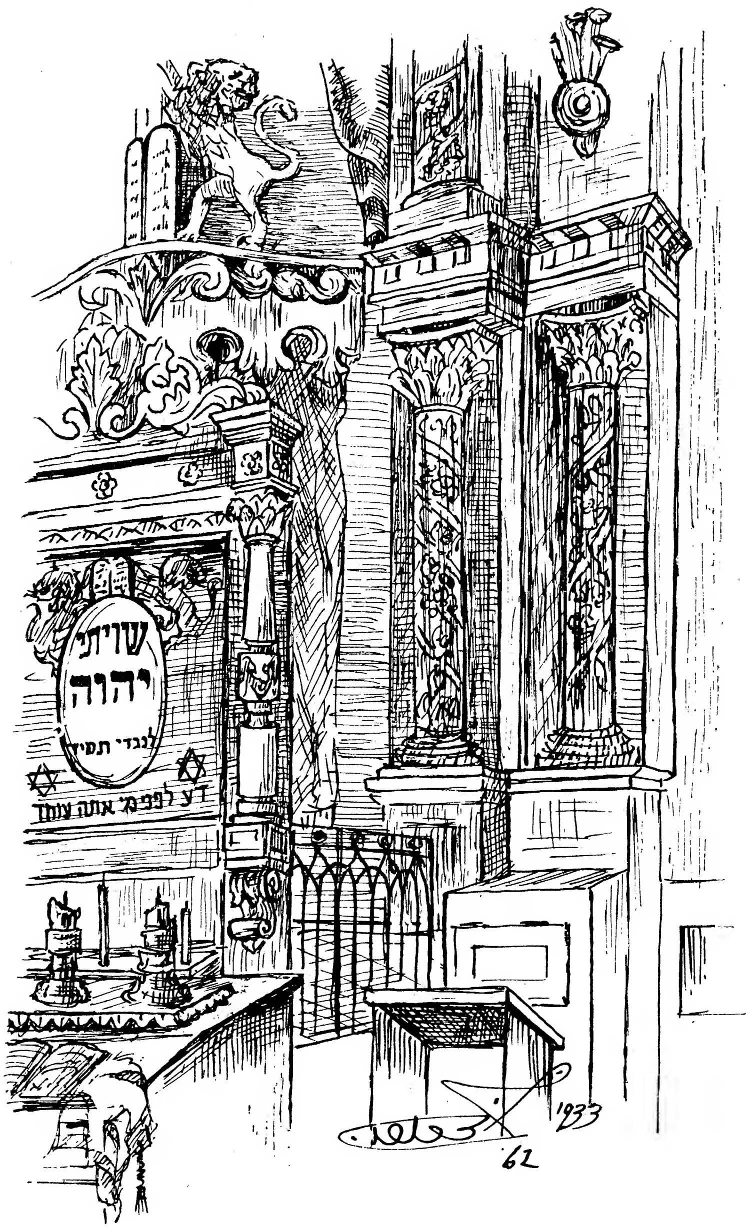
October 1753 the Writ of Distribution was signed and submitted to the State Treasury in Polish translation stating the amount of tax paid by each region, district or city.

Each of these had to pay the specific amount decided on to the State Treasury in accordance with the division agreed on at the gathering of Polish Jews. Among those who signed this Writ was "Berko head of the Court of the Holy Congregation of Ciechanowiec, Warden of the Assessors."

The full name of this rabbi was Issachar Dov Berish Segal, and he was a farfamed and outstanding scholar in his own day. He was the son of the outstanding sage Rabbi Joshua, Head of the Court of Semiaticz, who in turn was son of Rabbi Samuel, Head of the Court of Reisza. In those days it was the custom to obtain the approbations of outstanding Rabbis to scholarly Hebrew works, which were afterwards published as introductions. The approbation of this sage is found at the commencement of the work "Darkei Noam" (Ways of Sweetness) together with the approbations of the outstanding sages Rabbi Moshe Joshua Halevi Hurwitz, Rabbi Shalom of Tyktin, and the Gaon Rabbi Elijah of Vilna. Rabbi Issachar also signed his name "Issachar Berush Head of the Rabbinical Court of Ciechanowiec and Trustee of the Four Lands."

An edition of the Talmudic tractate "Berachot" appeared in Amsterdam in his days. The approbations given by the "Magnates, Leaders Officers and Burgesses of the State of Poland" were preceded by the personal approbation of "Rabbi Dov Issachar Berush son of the deceased Rabbi Our Master and Teacher Rabbi Joshua Segal, encamped here in the Holy Congregation of Ciechanowiec, Trustee for the House of Israel of the Four Lands may his Rock and Redeemer watch over him."

Among other sages we find the approbation of Rabbi Issachar Berush to the work "Mishpat Shalom" (Judgment of Peace) by Rabbi Isaac Katz of Zamoszcz. This work discusses *inter alia* whether geese with black beaks are kasher or not.

The Holy Ark („Aron Hakodesh") in the New Synagogue of the „Old Town"

Grodno and the like, also at the commissions (committees); and let him deliver the allocation of the Polltax of the Authorities of exalted grace to the Ruler who is his Exalted Grace 'the Treasurer year by year, and assess by all efforts of his strength. We have appointed him a regular hire fixed every year as payment for pleasant speech, amounting to Eighty Polish gold pieces each week. And the honoured Rabbis and Magnates, trustees of the House of Israel of the Four Lands may their Rock and Redeemer guard them, will give him every allocation from the funds of the Four Lands may their Rock and Redeemer watch over them to the aforesaid total amount from whatever community and district appear proper in his eyes for the entire year. And let him hereby gird up his loins in manly fashion and go forth with his senses keen for the weal and benefit of the entire Community. May night be bright for him as day, and may a wise heart make his mouth skilled and may that which the Lord desires succeed at his hands. All this apart from the cost of hiring any vehicle in which he may travel to the place where the aforesaid honoured Princes may gather together; for the cost of the vehicle shall be paid to him by the Honourable Trustees of the Four Lands apart from the aforesaid regular hire. And the validity of this manuscript shall be as the validity and privilege and authorisation of all the former *Shtadlanim* of the Four Lands in respect of every law and judgment in all matters and manners. And may Almighty God be merciful so that he may be the eloquent spokesman who is sent by his people Israel, as is written: 'Man hath many considerations in his heart but the answer of the tongue is of the Lord'; and may he guard and protect the House of Israel as the apple of his eye and bring it speedily and in our days unto Zion with song, and unto Jerusalem with everlasting joy and gladness."

During the meeting of the Council of the Four Lands held at Jaroslav in October 1753 the Polltax was allocated between the various lands and regions, and on the 19th of

the Wisoki community was already attached to Ciechanowiec. The *parnassim* or wardens of the Jewish community in Ciechanowiec played an important part in the Council of the Four Lands, which had been established round about 1520 by permission of the Polish King Zygmunt the Ist and which continued to function for close on 250 years, being abolished in 1764 by order of King Stanyslaw August. In 1730 mention is made of Reb Nissan Yehuda (Judkowski) as the *Shtadlan* of the Ciechanowiec community. His importance can be realised from the Letter of Intercession which he received under the signature of the Warden of the Council of the Four Lands, and of which the following is a fairly close translation:

"With the aid of the Holy Name. We have seen the talented works of the scholarly magnate Our Master Rabbi Nissan son of Our Learned Master and Rabbi Yehuda of blessed memory, *Shtadlan* of the Holy Congregation of Ciechanowiec, may strength reside in his voice, a man speedy in his Holy craft, fit to stand before Kings and Princes, a fine new double-edged tongue, grace coming from his lips, his palate more smooth than oil, his utterance pleasant, knowledge on his lips, his utterance clear, understanding in his use of words, and all of him full of dainties and delights. Accordingly it has been appointed and decided that we receive him under a favourable planet as *Shtadlan* of the Four Lands from the present Great Council until another Great Council of the Four Lands; that he shall be *Shtadlan* of the Four Lands in addition to the regular *Shtadlan* of the Holy Congregation of Lublin may his Rock and Redeemer watch over him, and let him stand on sacred watch and ward. Wherever he is sent let him go and all that is required of him let him perform, and let him be a faithful messenger for those who send him to serve in holiness, truth and entirety; and let him lie in wait at every corner to bring benefits and wellbeing about for the general public, both at the Great Councils (at the meetings of the Parliament of the State of Poland and Lithuania) of Warsaw and

and its buildings were burnt by the Swedes who invaded Poland in the days of King Augustus the Second.

THE DEVELOPMENT OF THE JEWISH COMMUNITY IN CIECHANOWIEC

By the 17th Century Ciechanowiec constituted a Region on its own. In that century Podlesia contained the following three regional communities: Tyktin Region, Wengrow Region and Ciechanowiec Region. The Ciechanowiec community exercised authority over many of the smaller congregations of the district, and represented them at the "Council of the Four Lands", which was the central and autonomous institution of Polish Jewry. Ciechanowiec had the right to impose taxes on the congregations under it, and its Large *Bet Din* (Rabbinical Court) handled all the major Jewish cases of those regions.

The authoritative status of the Ciechanowiec community was confirmed by a Committee set up by the "Council of the Four Lands" to decide regarding a dispute between the Wengrow and Ciechanowiec communities as to the hamlet of Wisoki, the receipts from the Poll tax of that hamlet, and the region to which it belonged. The Committee decided (pending a final decision on the dispute which was to be reached at the forthcoming Fair to be held at Mezericz in 1726) that half of the amount from the annual total of 120 gold pieces was to be paid to the Wengrow community and the other half to the Ciechanowiec community. This agrement was signed at the hamlet of Sterdyn, southwest of Ciechanowiec.

The name of the Rabbi signing for the latter community was Joshua Ben Shmuel. The Polish translation was prepared by the *Shtadlan* (intercessor or representative of the Jewish Community vis-a-vis the authorities) Nissan Judkowski. We do not know how long this agreement was to last. What we do know is that when the Poll tax was divided in 1733 and 1739,

In this task he was assisted by the large library of the Jablona Princes at Semiaticz.

His first work on Botany, published in 1777-80, was: "Roslin Potrzebnych i Pozytecznych Opisanie" (Description of Useful and Necessary Plants).

Subsequently he published a monumental trilogy on the history of Mineral and Organic Nature which contains all that was known in those days in the entire fields of Agriculture, Horticulture, Climatology, Fishing, Apiculture, Mines and Metallurgy.

The trilogy consists of the following works: 1) "Zoologije" (published in 1780); 2) "Wiadomosci o Rzeczach Kopalnych" (Information on Mines, published Warsaw 1781); 3) Dykcyonarz Roslinny" (Dictionary of Plants, published 1788). He also prepared a school book entitled "Botanika dla Szkol Narodowych" (Botany for Elementary Schools). Thanks to this scholar, Ciechanowiec attained world renown. Learned men came from far and wide in order to study the problems of natural sciences. In 1848 Prince Stefan Cicarski erected a splendid memorial in Ciechanowiec to Kluk, designed by the Warsaw sculptor Tatarkiewicz. The Memorial was erected of local stone and was so lofty that it commanded the entire town. In it the sculptor incised a number of reliefs representative of the various branches of agriculture in which Kluk had engaged.

In Ciechanowiec there was a large fortress which was surrounded on three sides by a moat which ran into the Norec, and was protected by batteries, fences, turrets and drawbridges. On top of it rose a clock which added a quality of its own to the local antiquities.

This castle once served as a shelter and citadel against attacks by the Tartars and the Swedes. In the 19th Century only the gateway and the tower were left. The Szczuki Family settled in buildings round the tower. There had also been a model farm in which various kinds of fruit were grown, but it was destroyed

example, required the Jews to pay six kilos of wax and four kilos of tallow for the right to deal in their products.

The Roman Catholic Church was built in the 14th Century. It was a beautiful work of art, and was particularly noteworthy on account of the many pictures by the great artist Carol Matti commemorating the founders and owners of the town. The Alexander Nievsky Church of the Pravoslavs or Russian Orthodox was built in 1864 at a central point opposite the Roman Catholic Church.

The Roman Catholic Church adopted an attitude of tolerance to members of other religions, including the Jews. In times gone by this Church exercised humane, social, educational and agricultural functions in Ciechanowiec. In 1707 Princess Theresa built a hospital in the vicinity of the Church for the forsaken poor in which all sick persons were housed and treated irrespective of faith or nationality. The hospital contained eighteen beds, and its staff consisted of six Sisters of Mercy, a physician and a Bishop. The Sisters also acted as teachers. At the hospital they opened a school where they taught poor young girls free of charge. Subjects taught included religious studies, reading, writing, arithmetic and needlework. In this field too the Jews were not discriminated against, and Jewish girls also attended the school and learnt embroidery there.

The hospital and its school were closed in 1842 by order of the Authorities. The hospital building and others in the vicinity passed into private ownership. The new owners planted magnificent orchards all round, and grew various kinds of vegetables there.

Ciechanowiec was the birthplace, in 1739, of the great naturalist Krzysztof Kluk who died in 1796. He was educated in Warsaw, studying further in Drohiczin and later in Lukow, and returning to Ciechanowiec as a priest. However, his interest lay in discovering secrets of Nature, and upon returning to his birthplace he made a very careful study of the local flora.

decision of the Congress of Vienna held in 1814, almost the whole area was anexed by Russia as the "Kingdom of Poland".

In 1795 there were 340 houses in Ciechanowiec, and the population numbered 2,650 persons. In 1847 it had a Jewish population of 2,054; and according to the 1897 census the total population was 5,569, of whom 3,743 were Jews. The oldest synagogue in the tows was built in the Fifteeth Century, though some claim that its construction actually took place during the Fourteenth. Next to it stood six Houses of Study (Batei Midrash), three built of wood and three of stone.

Although we have no information about the persecution of the local Jews by the non-Jewish population, there are documents proving that they paid heavy taxes to the Estate owner, which did not accord with their number. The Community paid 20 gold pieces ("edumim") for permission to select their rabbi. They also paid 400 gold pieces as their share in the maintenance of a police force, and 30 gold pieces as a fee for exemption from the duty of serving in it. In addition they had been paying, since time immemorial, an interest of 1,000 gold pieces on a loan of 14,000 gold pieces which they had once borrowed from the landholder. In return for the licence to ferry all kinds of commodities across the river from the Old City to the New they were required to pay 200 gold pieces. A further 50 gold pieces were paid as a retainer to the attorney who lived with the landholder; in return for which he acted as counsel on their behalf in various trials.

They paid 108 gold pieces for confirmation of the agreement with the community whereby slaughtering was permitted in accordance with the laws of Israel together with the upkeep of a Mikveh or Ritual Bath. Rent for shops amounted to 240 gold pieces while any owner of a pair of millstones had to make an additional payment.

Jewish trade and commerce were shackled and restricted by the local guilds. Thus the shoemakers' guild, for

de Non Tolerandis Christianis" (the Right not to tolerate Christians) in accordance with which non-Jewish residents used to be sent away from areas in which Jews lived. It was likewise unnecessary to grant the Christians the corresponding privilege known as the "Jus de non Tolerandis Judaeis" (the privilege of not tolerating Jews). It was unnecessary to establish any permanent bounds between the Jewish and non-Jewish populations.

Prince Jan died in 1592. The last of his House was Janusz, who ruled in Polock and died in 1653. Following the passing of the last of the Kyszki family most of the lands of Ciechanowiec passed into the possession of the Radziwil family. Tomas Osolinski inherited the town in 1775 and held all the land on either bank of the Norec. In that year there were 293 houses in the hamlet.

From the Radziwil family the town passed into the ownership of Princess Anna Jablonowska of the Sapieha family.

The River Norec divides the town into two unequal parts. The "Old City", spreading along the left bank, belonged to the Bialystok Government District from 1794. From 1843 it was attached to the Bielsk District of the Grodno Province in Russia. The "New City" on the right bank was also in the Bialystok District from 1794, but as from 1807 was attached to the Lomza District in Poland. Hence the Norec served as the frontier between Russia and Poland before the final Partition of the latter country. About a third of the town therefore belonged to the Lomza District, which had been annexed to Prussia after the First Partition of Poland in 1772. Following the major victory of Napoleon near Jena in 1807, all the Polish areas were taken from Prussia and the Duchy of Warsaw was founded. This included the Lomza District and so the "New Town" also belonged thereafter to the Lomza Department of the Duchy of Warsaw.

After the fall of Napoleon there was a change in the possessor of the Duchy of Warsaw. In accordance with the

The general opinion is that the Jews arrived in Poland during the Fourteenth Century in the days of Kasimir the Great, who reigned 1333-1370. There is a popular tradition that he gave the Jews special privileges because of his love for Esterka, a Jewess from Opotaszno.

Chronicles and other historic documents show that Ciechanowiec was founded in the Fifteenth Century by the Kyszki Family, whose descendents subsequently called themselves the Ciechanowites. This family established marital relations with immigrant families from Holland named Bremmer and Brytmar, into whose possession the lands of the city passed.

In the Sixteenth Century an important event took place in Ciechanowiec which exercised a decisive influence on the fate of the Jews there. A member of the Kyszki family, Prince Jan, who came from Vilna, brought the Arian form of Christianity to Podlesia, including Ciechanowiec. History tells us that the Alexandrian Bishop Arius, who died in 336, did not recognise the divinity of Jesus. He and the rulers who followed him did not persecute the Jews. In particular the Emperor Constantine, who was an Arian, spoke highly of the Jews and showed them public favour.

It is possible that this was why the Jews of Ciechanowiec did not require the privilege locally known as the "Jus

View of the „New Town"

They appear to have been tillers of the soil, and it is thought that the name 'Kosarze' (from 'Khazar') found in villages and settlements in Russia and little Poland refers to them."

Professor Balaban expresses this view as a hypothesis, but Dr. Schiffer is quite certain about it:

"The activities of certain groups among the Jews who immigrated to Poland in ancient times and engaged in agriculture," he writes, "is evidenced by the Jewish villages which we find in Poland and Russia during the Early Middle Ages. The names of these villages prove the origin of the people who lived in them. They are: Zidow, Zhidowo, Sidowo, or Kozara, Kozari and Kozhazhow. There can be little doubt that the earliest of them were those villages whose names derive from that of the Khazars. It is possible that these Jewish Khazar settlements came into being during the Tenth Century, when a wave of Khazar immigrants arrived in Poland and Russia seeking refuge after the collapse of their state."

To be sure, it is impossible to offer decisive proof of the correctness of this view, yet there is no scholarly proof that it is wrong. As the Greek historian Thucydides wrote in the Introduction to his History: "The events which took place earlier (i.e. before the Peloponnesian War), and particularly the most ancient of them all, are hard to ascertain on account of the length of time that has elapsed."

View of the „Old Town"

ELIEZER LEONI
(Tel-Aviv)

THE JEWS IN CIECHANOWIEC

THE EARLY HISTORY OF CIECHANOWIEC

Ciechanowiec is one of the oldest urban centres in Poland. Scholars differ as to the date when it was established, and its beginnings are veiled in the mists of history.

Contemporary Polish historians believe that Ciechanowiec was established in the tenth Christian century. In the *Slownik geografii turystycznej Polski*, which appeared in Warsaw in 1956, we find that the city was destroyed by the Tartars in 1240. In 1366 Kasimir the Great renounced his claim to it in favour of Lithuania. Following the *Unia Lubelska* (Lubelsk Union) it was returned to Poland with the entire Podlesia region.

The two leading Jewish historians Professor *Meir Balaban* and Doctor *Isaac Schiffer* have expressed the opinion that Ciechanowiec was founded by Jewish Khazars. Not far from the city is a village by the name of Kosarze, and in it there was also a street known as the "Khazar Street". These historians claim that wherever the term "Kozar" is found it indicates a settlement of Jewish Khazars. Professor Balaban expresses himself as follows:

"Jews reached Poland from two directions: From the West, i.e., from Germany and Bohemia; and from the East, i.e., direct from Asia through the Gate of the Nations, or possibly from the Land of the Khazars which lay along the banks of the Don and the Volga.

"The Khazar or Russian Jews came to South-East Poland.

I have no doubt that this book will be welcomed with satisfaction, not only by the landsleit, their children and families, but also by many others who were once an integral part of the great Eastern Jewish community and by the wide public in general. Would that its spirit may also dwell with the younger generation, that has never felt the taste of exile and to whom the life of a small town in the Diaspora is entirely strange. Let us therefore give our blessing to the accomplished work and thanks and appreciation to the initiators, authors and editor of this great literary work, which will become an important link in the chain of revelations about the Jewish communities, wiped out in the Holocaust.

bibliographical and folklore material events and occurrences from the First World War until the Holocaust ; stories and impressions of everyday life, presenting a vivid picture of the traditions and ancient customs leave a sharp imprint on the reader. Of special interest are the thrilling descriptions of various personalities, leading figures, rabbis, scholars and common people, their deeds and performances, as viewed by eye-witnesses, friends and admirers. Furthermore, the wealth of data and revelations connected with the change of values. caused by great economic and social ferments find their fullest expression in the national and social movement, and the shaping of a productive and revolutionary intelligentsia which left its stamp on the younger generation and brought about the great departure from the small towns to the big cities and mass wanderings to distant places in Russia, Palestine and America.

A moving impression of the tragic end of the community is conveyed by survivors of the Holocaust, who with their own eyes saw the destruction and the loss of the scattered remnants, few of whom were left. Those of the Ciechanovtzer landsleit, closely bound to their former homeland endured the via dolorosa of suffering, pain and hardship until they reached their patrimony.

Those who carried in their heart the hope of redemption and the vision of a free life in Eretz-Israel, by a miracle attained their goal, but they could not forget the enormous debt due to their community and to their families who lost their lives in the Holocaust and all ties with whom have been torn, — this small group of initiators in Israel has been joined by families and friends in the Diaspora and with a common effort an examplary deed has been achieved. They have erected a memorial to their destroyed community by giving a record of its past and drawing a complete picture of its history and peculiar way of life.

MARGINAL COMMENTS

BY

PROFESSOR BENJAMIN MAZAR, JERUSALEM

This comprehensive and concise book is mainly documentary : its subject — Ciechanovietz (Grodno district), a small town in the heart of the great Jewish community in Eastern Europe, which has been entirely wiped out during the Holocaust. Its authors originate from Ciechanovietz, part of them left their native town before the destruction and the others are survivors and eye-witnessess to the uprooting of the local Jewish community, but all of them cherish its memory.

These trials, recollections, evidence and documentation, collected and assembled with combined effort into one great narrative, unfold a vivid and interesting picture of the life of this small community, which — along with hundreds of others — projects the image of the Jewish Diaspora in the Russian Pale of settlement, prior to the First World War. Many of her sons took part in social, spiritual and national activities, which changed the character of the Jewish society. Quite a number of them became leading figures in the Zionist movement and contributed to the revival of the Jewish Homeland.

The initiative to write this book has originated from Ciechanovtzer landsleit to whom the memory of their birthplace is very precious. In their irresistible desire to commemorate its name and history, they volunteered to accomplish this momentous task and present it to the public. The reader will find here inexhaustible historical,

CIECHANOVIEC

(BIALYSTOK DISTRICT)

MEMORIAL AND RECORDS

EDITOR:

ELIEZER LEONI

PUBLISHED BY THE CHIECHANOVTZER IMMIGRANTS ASSOCIATION

IN ISRAEL AND THE U. S. A.

1964